

Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai

1956–1988

II.

Válogatott dokumentumok

POLITIKATÖRTÉNETI INTÉZET

Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai

1956–1988

II.

Válogatott dokumentumok

Szerkesztette:

FÖLDES GYÖRGY

A kötet megjelenését a

POLITIKATÖRTÉNETI ALAPÍTVÁNY,
a LUKÁCS GYÖRGY ALAPÍTVÁNY

és

Az Európai Unió
„Európa a polgárokért”
programjának
társfinanszírozása

támogatta

A szerkesztésben közreműködött és a jegyzeteket készítette:
GELLÉRINÉ LÁZÁR MÁRTA, MITROVITS MIKLÓS, TAKÁCS RÓBERT

Lektorálta:

GECSÉNYI LAJOS

Az összesített bibliográfiát összeállította:

DARVASI PIROSKA

Névmutató:

DARVASI PIROSKA, GELLÉRINÉ LÁZÁR MÁRTA

ISBN 978-963-338-089-5 I–II. kötet
ISBN 978-963-338-128-1 II. kötet. Válogatott dokumentumok

© Földes György et al.

Kiadja a Napvilág Kiadó Kft.
www.napvilagkiado.eu

Első kiadás 2015

Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni,
adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel
– elektronikus, fényképezési vagy más módon –
a kiadó engedélye nélkül közölni.

Printed in Hungary

Tartalom

Szerkesztői előszó	9
1. Feljegyzés az SZKP KB Elnökségének Kádár János és Münnich Ferenc részvételével tartott kibővített üléséről (Moszkva, 1956. november 2.)	13
1a Feljegyzés az SZKP KB Elnökségének Kádár János és Münnich Ferenc részvételével tartott kibővített üléséről (Moszkva, 1956. november 3.)	19
2. Feljegyzés a kínai és a magyar kormánydelegációk tárgyalásairól (Budapest, 1957. január 16–17.)	22
3. Feljegyzés Gheorghe Georghiu-Dej és Kádár János tárgyalásairól (Bukarest, 1958. február 22.)	34
4. Jelentés Nyikita Hruscsov és Kádár János tárgyalásáról (Budapest, 1958. április 3.)	40
5. Jegyzőkönyv Władysław Gomułka és Kádár János tárgyalásairól (Budapest, 1958. május 9–12.)	51
5a Jegyzőkönyv a magyar–lengyel pártközi tárgyalásokról (Budapest, 1958. május 11.)	56
6. Jegyzőkönyv a magyar–román párt- és kormányküldöttségek tárgyalásairól (Budapest, 1961. szeptember 2.)	63
6a Jegyzőkönyv a magyar–román párt- és kormányküldöttségek tárgyalásairól (Budapest, 1961. szeptember 4.)	81
7. Jelentés az MSZMP KB Politikai Bizottságának U Thant ENSZ-főtitkár magyarországi látogatásáról (Budapest, 1963. július 1–3.)	89
8. Feljegyzés a karagorgyevói magyar–jugoszláv találkozóról (Karagorgyevo, 1963. szeptember 9–12.)	95
9. Feljegyzés Bruno Kreisky osztrák szövetségi külügyminiszter megbeszéléséről Kádár János miniszterelnökkel (Budapest, 1964. október 31.)	105
	5

10. Jelentés a szovjet–magyar párt- és kormányküldöttség tárgyalásairól (Moszkva, 1964. november 6–12.)	113
11. Feljegyzés Bruno Pittermann osztrák alkancellár és Kádár János találkozójáról (Budapest, 1965. január 29.)	128
12. Feljegyzés Raúl Castro Ruz és Kádár János beszélgetéséről (Budapest, 1965. március 24.)	132
13. Feljegyzés a Politikai Bizottság számára a szovjet–magyar tárgyalásokról (Moszkva, 1965. május 23–29.)	165
13a Erdélyi Károly feljegyzése Kádár János, Apró Antal és Biszku Béla tárgyalásairól Leonyid Brezsnyevvel és Alekszej Kosziginnal (Moszkva, 1965. május 24.)	177
14. Tájékoztató Kádár János és Biszku Béla szovjetunióbeli látogatásáról (1965. december 11–14.)	203
15. Jelentés a Politikai Bizottság számára a lengyel–magyar párt- és kormányküldöttség látogatásáról (Budapest, 1967. március 8–9.)	217
16. Jegyzőkönyv Leonyid Brezsnyev és Kádár János tárgyalásairól (Budapest, 1967. szeptember 8.)	232
17. Jegyzőkönyv öt szocialista ország kormány- és pártvezetőinek találkozójáról (Varsó, 1968. július 14–15.)	269
18. Erdélyi Károly feljegyzése Kádár János és Alexander Dubček tárgyalásáról (Komárno, 1968. augusztus 17.)	308
19. Feljegyzés Kádár János és J. V. Andropov beszélgetéséről (Budapest, 1968. december 6–7.)	326
20. Feljegyzés Kádár János és Leonyid Brezsnyev tárgyalásairól (Zavidovo, 1969. február 5–10.)	342
21. Jelentés az európai szocialista országok párt- és állami vezetőinek találkozójáról (Moszkva, 1969. december 3–4.)	352
22. Jelentés a magyar és az NDK párt- és kormánydelegációk tárgyalásairól (Berlin, 1970. január 28–30.)	374
23. Jelentés a Politikai Bizottság számára Leonyid Brezsnyev és Kádár János tárgyalásairól (Budapest, 1971. szeptember 25–26.)	389
24. Jelentés a Politikai Bizottságnak a Leonyid Brezsnyevvel folytatott tárgyalásokról (Moszkva, 1972. február 11–14.)	399
25. Feljegyzés Indira Gandhi indiai miniszterelnök látogatásáról Kádár Jánosnál (Budapest, 1972. június 21.)	409
26. Emlékeztető Kádár János és Leonyid Brezsnyev tárgyalásairól (Krim, 1974. augusztus 3. és 4.)	415

27. Feljegyzés Hans-Dietrich Genscher NSZK alkancellár és külügyminiszter látogatásáról Kádár Jánosnál (Budapest, 1976. április 29.)	420
28. Jelentés a Francia Szocialista Párt küldöttségének látogatásáról (Budapest, 1976. május 24–29.)	429
29. Feljegyzés Kádár János és Giulio Andreotti olasz miniszterelnök tárgyalásairól (Róma, 1977. június 7.)	439
29a Feljegyzés Kádár János és Giovanni Leone olasz köztársasági elnök tárgyalásáról (Róma, 1977. június. 8.)	445
30. Jelentés VI. Pál pápa és Kádár János találkozásáról (Vatikán, 1977. június 9.)	448
30a Kádár János szóbeli beszámolója az MSZMP Központi Bizottsága ülésén az olaszországi útról (Budapest, 1977. június 22.)	451
31. Jelentés Kádár János és Nicolae Ceaușescu tárgyalásairól (Debrecen–Nagyvárad, 1977. június 15–16.)	457
32. Jelentés a Politikai Bizottságnak Kádár Jánosnak a Német Szövetségi Köztársaságban tett látogatásáról (Bonn, 1977. július 4–7.)	467
32a Jegyzőkönyv Helmut Schmidt és Kádár János megbeszéléséről (Bonn, 1977. július 4.)	488
33. Jelentés Kádár János és Enrico Berlinguer tárgyalásáról (Budapest, 1977. szeptember 30.–október 3.)	499
34. Jelentés Kádár János és Georges Marchais, a Francia Kommunista Párt főtitkára budapesti megbeszéléséről (Budapest, 1977. november 25–27.)	510
35. Jelentés a Politikai Bizottságnak Willy Brandt, a Német Szociáldemokrata Párt elnöke magyarországi látogatásáról (Budapest, 1978. március 21–30.)	519
36. Emlékeztető Kádár János és Leonid Brezsnyev találkozásáról (Krim, 1978. július 28.)	536
37. Feljegyzés Kádár János és François Mitterrand, a Francia Szocialista Párt első titkárának találkozásáról (Párizs, 1978. november 16.)	544
38. Feljegyzés Kádár János és Th. Ph. O'Neill, az USA kongresszusának elnöke és a kongresszus küldöttségének találkozásáról (Budapest, 1979. április 17.)	547
39. Jegyzőkönyv Kádár János és Helmut Schmidt nyugatnémet kancellár tárgyalásairól (Budapest, 1979. szeptember 5.)	557
39a Jegyzőkönyv a Kádár János és Helmut Schmidt kancellár vezetésével tartott magyar–nyugatnémet plenáris tárgyalásokról (Budapest, 1979. szeptember 6.)	565
40. Emlékeztető Kádár János és Leonid Brezsnyev találkozásáról (Krim, 1981. július 27.)	577

41. Emlékeztető Kádár János megbeszéléseiről a Német Szövetségi Köztársaságban (Bonn, 1982. április 26–28.)	590
41a. Feljegyzés Kádár János és Helmut Kohl, a CDU elnöke közötti megbeszéléséről (Bonn, 1982. április 27.)	601
42. Jegyzőkönyv Kádár János és Hans-Dietrich Genscher, az NSZK külügyminisztere megbeszéléséről (Budapest, 1982. november 26.)	604
43. Jegyzőkönyv Kádár János és Pierre Mauroy francia miniszterelnök találkozájáról (Budapest, 1983. július 12.)	612
44. Feljegyzés Kádár János és Margaret Thatcher brit miniszterelnök asszony találkozájáról (Budapest, 1984. február 3.)	622
45. Jegyzőkönyv Kádár János és Helmut Kohl nyugatnémet kancellár tárgyalásairól (Budapest, 1984. június 22.)	630
46. Jelentés Kádár János franciaországi látogatásáról (Párizs, 1984. október 15–16.)	641
47. Jegyzőkönyv Kádár János és Mihail Gorbacsov tárgyalásáról (Moszkva, 1985. szeptember 25.)	649
48. Jelentés a Politikai Bizottságnak Kádár János és Mihail Gorbacsov tárgyalásáról (Budapest, 1986. június 8–9.)	676
49. Feljegyzés Kádár János látogatásáról Mihail Gorbacsovnál (Moszkva, 1986. november 12.)	688
50. Jelentés a Politikai Bizottságnak Kádár János és Jegor Ligacsov tárgyalásairól (Budapest, 1987. április 22–26.)	694
51. Emlékeztető Kádár János és Edgar M. Bronfman, a Zsidó Világkongresszus elnöke találkozájáról (Budapest, 1987. július 15.)	703
52. Jelentés Kádár János megbeszéléséről Willi Stoph-fal, az NDK miniszterelnökével (Budapest, 1988. március 30.)	706
53. Jelentés a Politikai Bizottságnak Kádár János és Miloš Jakeš, a CSKP főtitkára tárgyalásáról (Budapest, 1988. április 7.)	712
54. Emlékeztető Kádár János és Nyikolaj Rizskov tárgyalásáról (Budapest, 1988. április 20.)	718

Melléklet az I. és II. kötethez

Rövidítések jegyzéke	727
Kádár János nemzetközi tevékenységének kronológiája (1956–1988)	731
Életrajzi jegyzetek	769
Összesített bibliográfia	781
Összesített névmutató	803
Tartalommutató az I. kötethez	821

Szerkesztői előszó

Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai második kötetét tartja kezében az olvasó. Ez a kötet a legfontosabb nemzetközi tárgyalások dokumentumaiból készült válogatást tartalmazza, és hármas funkciót tölt be. Először is illusztrálja harmadszázad magyar külpolitikáját, Kádár külpolitikai stratégiáját és taktikáját, másodszor bizonyítékok sokaságát vonultatja fel, ellenőrizhetővé téve az első kötet érvelését, egyúttal tehermentesíti is azt. Végül a dokumentumgyűjtemény lehetővé teszi az önálló elemzést, az első kötet egyes állításainak kiegészítését, felülvizsgálatát.

Kádár diplomáciai tevékenysége nem volt teljes mértékben egyenlő Magyarország külpolitikájával, de meghatározó része annak. E válogatás nem a klasszikus diplomácia körébe tartozó iratokat, hanem a valóságos magyar bel- és külpolitika fontos, sokszor döntő jelentőségű tárgyalásainak dokumentumait tartalmazza; ezek ismerete nélkül nem igazán érthetők meg a kádári politika legfontosabb lépései.

A kronologikus rendezőelv szerint kiválogatott 54 fődokumentum (a kapcsolódókkal együtt 63 irat) túlnyomó része a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött fondokból származik, de helyet kaptak a válogatásban orosz, lengyel, osztrák és német levéltárakban őrzött iratok is.

A válogatás során az volt az irányelv, hogy olyan dokumentumok kerüljenek e kötetbe, amelyek nem csupán a magyar külpolitikát mutatják be, hanem megvilágítják Kádár Jánosnak az első kötetben megrajzolt külpolitikai nézeteit, illetve azt is, miként gondolkodott a világban zajló eseményekről. Az elsődleges válogatási szempont tehát tartalmi volt. Nem kizárólag eddig publikálatlan források kerültek így közlésre, hanem már közreadott anyagok is, amennyiben az illető dokumentum egy nagy jelentőségű nemzetközi eseményre világít rá, illetve a magyar külpolitika fontos pillanatát örökíti meg. Számos olyan tárgyalásról ké-

szült dokumentumot is tartalmaz így a kötet, amelynek belpolitikai szempontból is nagy a jelentősége.

A dokumentumközlés másik elve szerint abban az esetben, ha egy nemzetközi tárgyalásról több dokumentum is rendelkezésre állt, akkor az iratok rangsorolva lettek a következő elv szerint: „szó szerinti” jegyzőkönyvek; az egyes szám harmadik személyben, utólag szerkesztett „jegyzőkönyvek”; az MSZMP Politikai Bizottsága számára készített jelentések, végül az emlékeztetők. A kötetben „a” megjelölést kapott az a dokumentum, amely bizonyos főtárgyaláshoz kapcsolódó másik partnerrel történt megbeszélést tartalmazza.

Az egyes iratokhoz kétféle jegyzet készült. Ezek többségében a dokumentum tartalmára vonatkozó magyarázó, illetve annak tartalmát kiegészítő jegyzetek. Néhány esetben – különösen a 13a és a 18. számú dokumentumok esetében – szövegkritikai jegyzetekre is szükség volt. Az említett két irat mindenképpen külön említést érdemel abból a szempontból is, hogy eredetileg kézírásos feljegyzésekkel van dolgunk. Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes és sok esetben Kádár János személyes tolmácsa kézírásos feljegyzéseket készített azokról a nemzetközi tárgyalásokról, amelyeken személyesen vett részt. E dokumentumok tartalmának megfejtése és szövegkritikai értelmezése Földes György és Horváth Julianna munkája. Szintén kézírásos feljegyzések az 1. és az 1a jelzésű dokumentumok. Azonban a Vlagyimir Nyikiforovics Malin, az SZKP KB Általános Osztályának vezetője által 1956-ban készített eredeti dokumentumok nem állnak rendelkezésünkre, így ebben az esetben teljes mértékben az első közlés szövegkritikai jegyzeteire kellett támaszkodni.

Minden itt közölt dokumentum szerkesztett címet kapott, amely tartalmazza a sorszámot, az irat keletkezésének helyét (PB, KB, KÜM stb.), szerzőjét, az irat címezettjét, a tárgyalás helyszínét, idejét és résztvevőit. A dokumentum keletkezésének dátuma az eredeti helyén maradt. Az iratok iktatószáma nem, szerepel azonban minősítése (szigorúan titkos, szigorúan bizalmas stb.). A szerkesztett cím alatt megtalálható az irat eredeti címe. Az iratközlés törekszik ugyanakkor a dokumentum eredeti külalakjának lehetséges megőrzésére.

A dokumentumközlés részét alkotja továbbá az irat végén található legenda, amelyben fel van tüntetve a dokumentum pontos őrzési helye és – adott esetben – a korábbi publikálás(ok) fellelhetősége is. Az iratminősítés a rendelkezésre álló eredeti dokumentumok alapján készült, és ha ismert, a dokumentum példányszáma is közlésre került. A legenda tartalmazza az irat sorsát és a tárgyalások körülményeit, végül – esetenként – a sajtóban megjelent különböző típusú közleményeket, illetve híradásokat. Ezek elnevezése többször megváltozott az évtizedek alatt, a kötet ezért az egységes „*Sajtóközlemény*.” megjelölés után megadja az eredeti megjelölést, valamint, ha van, annak címét. Abban az esetben, ha az irat másodközlés, akkor az első megjelenés magyarázó jegyzetei figyelembe vétele mellett minden esetben megjelennek az új kutatások eredményei is.

A magyar nyelvű források esetében megmaradt az eredeti szóhasználat, de minden iratot a mai helyesírási szabályok szerint közlünk. A kimaradt szórészek szögletes zárójelben olvashatók. Különösen sok kiegészítés található a már említett 13a és a 18. számú dokumentumban, hiszen a kéziratos feljegyzésekben számos rövidítés feloldására volt szükség.

A személynevek szükség szerint a ma használatos latin betűs alakban jelennek meg, természetesen kiegészítve azokat a korabeli írógépeken nem fellelhető ún. mellékjelekkel. A jegyzőkönyvek esetében a megszólaló neve mellett szereplő „elvtárs” megjelölés az első előfordulásnál megmaradt, a továbbiakban azonban már nem szerepel. A helységek esetében szintén a magyar szabályok szerinti földrajzi helynevek jelennek meg.

A nem magyar nyelvű dokumentumok fordításánál a szöveghűség volt az elsődleges szempont. Az eredetileg orosz nyelvű források minden esetben másodközlések, így az első közreadásban szereplő szöveget minősítettük eredetinek.

A kötet Melléklete tartalmazza Kádár János tárgyalásainak kronológiáját, az egyesített bibliográfiát, a tárgyaló partnerekhez kapcsolódó életrajzi jegyzeteket, az összesített személynévmutatót, valamint tartalommutatót az I. kötethez.

1.

Feljegyzés az SZKP KB Elnökségének Kádár János és Münnich Ferenc részvételével tartott kibővített üléséről

Moszkva, 1956. november 2.

Feljegyzés az SZKP KB Elnökségének Kádár János,
Münnich Ferenc és Bata István részvételével tartott
kibővített üléséről

[50. számú jegyzőkönyv (folytatás)]¹

Jelen vannak: [Nyikolaj] Bulganyin, [Kliment] Vorosilov, [Lazar] Kaganovics, [Anasztasz] Mikojan, [Vjacseszlav] Molotov, [Makszim] Szaburov, [Mihail] Szuszlov, [Leonyid] Brezsnyev, Münnich [Ferenc], Kádár [János], Bata [István] elvtársak.

Eszmezsere a magyarországi helyzetről.

[Kádár:]

Értékelés. Az értelmiség van az élen, az ellenzékiek: Nagy hívei, a fegyveres csoportok élén: párttagok, Dusok [Dudás István]:² mérnök.

Amikor a felkelés véget ért, beszéltünk a felkelőkkel – ezek munkások voltak – a felkelő csoportok vezetői,³ ők beléptek a koalíciós kormányba – ők ezt nem akarták, ők a Rákosi-klikk eltávolítása mellett voltak.⁴

¹ Gépelt jegyzőkönyv nem áll rendelkezésre az ülésről. Vlagyimir Nyikiforovics Malin, aki a hruscsovi idők kezdetétől 1965-ig az SZKP KB Általános Osztályát vezette. Hatáskörébe tartozott az Elnökség és a Titkárság, valamint a KB osztályai ügykezelése és az irattárak. Egyik legfontosabb feladata volt az elnökségi üléseken megtárgyalásra kerülő napirendi pontok előkészítésében való részvétel. Ezenkívül az Elnökség ülésein kézírással jegyzeteket, illetve határozati jegyzőkönyvet készített. Erről az ülésről csak a kézírással jegyzete maradt fenn.

² Dudás Józsefről van szó [a szövegben tévesen Dusok szerepel]. Dudás október 24-től fegyveres csoport tagjaként tevékenykedett, október 30-án csapatával elfoglalta a *Szabad Nép* székházát, és kiadta a *Függetlenség* című lapot. Nem ismerte el a Nagy Imre-kormányt. Lásd: Eörsi László: Dudás József és '56. *Beszélő*, 9. évf. (2004) 1. sz. 48–56.

³ Kádár egyetlen alkalommal találkozott felkelőkkel: október 30-án a Tűzoltó utcai csoport vezetőivel konzultált.

⁴ E három mondatban az alany (ők) feltehetően Kádárakra vonatkozik, vagyis Kádár azt magyarázta a szovjeteknek, hogy miért támogatta a Nagy Imre-kormányt. Kádár az október 24-én alakult kormányba október 30-án lépett be mint államminiszter.

A csapatok kivonásáért, a népi demokratikus rendszerért harcoltak.

Vidéken: tömegtüntetések, céljuk nem a népi demokratikus rendszer megdöntése volt – sok követelés a demokratizálásra vonatkozóan, és szociális követelések.

Ezt eleinte nem láttuk, ellenforradalomnak minősítettük, és ezzel magunk ellen fordítottuk [az embereket] – ők nem érezték magukat ellenforradalmároknak.⁵

Személyesen részt vettem egy gyűlésen (tanácskozáson),⁶ senki nem akart ellenforradalmat, amikor beszélgettünk fegyveres csoportok vezetőivel.

Ezen a csoportokon belül ellenforradalmi jellegű fegyveres csoportok alakultak.

Meg kell mondani, hogy valamennyien a szovjet csapatok kivonását követelték.

Nem sikerült kideríteni, hogyan tudták az ellenforradalmárok ezt az ellenforradalmi propagandát elterjeszteni.

A sztrájk – a csapatok kivonásának követelése – éhezni fogunk, de a csapatoknak ki kell vonulniuk.

Tegnap volt egy tanácskozás. Már a szovjet kormány Nyilatkozatáról⁷ és a semlegességi nyilatkozatról⁸ beszéltek.

Bejelentették, hogy „felvesszük a munkát”.⁹ De [megkezdődtek] a szovjet csapatmozgások – gyorsan elterjedtek a hírek. A kormány tekintélyét nem fogják számításba venni a koalíciós jellege miatt.

Minden erejüket a pártjaik újjáalakítására fordítják. Mindegyik a maga kezébe akarja ragadni a hatalmat.¹⁰

Ez még inkább aláássa a kormány tekintélyét.

Különösen kitűnnek a szociáldemokraták. A szűk kabinetben egy hely jutott a szociáldemokratáknak. De ők nem nevezték meg jelöltjüket, vagyis nem akarnak szolidaritást vállalni Naggyal.¹¹

⁵ Kádár János október 24-én a rádióban ellenforradalomnak nevezte a megmozdulásokat.

⁶ Itt is az október 30-i Tűzoltó utcai csoporttal történő találkozásról van szó.

⁷ A Szovjetunió kormányának nyilatkozata a Szovjetunió és a többi szocialista ország közötti barátság és együttműködés fejlesztésének és további erősítésének alapelveiről. Moszkva, 1956. október 30. Lásd: A „Jelcin-dosszié”. *Szovjet dokumentumok 1956-ról*. Szerk.: Gál Éva, Hegedűs B. András. Budapest, 1993, 65–67.

⁸ Nagy Imre 1956. november 1-jén jelentette be Magyarország semlegességét, és kérte az ENSZ segítségét. A forradalom történetére részletesen lásd: Ripp Zoltán: *1956: Forradalom és szabadságharc Magyarországon*. Budapest, Korona Kiadó, 2002.

⁹ A budapesti munkástanácsok, forradalmi bizottságok és a kormány november 1-jei tárgyalásán felhívást fogadtak el, amelyben a munka felvételére szólították fel a munkásokat.

¹⁰ 1956. október 31-én újjáalakul a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt (Petőfi Párt), a Kereszténydemokrata Néppárt és a Magyar Parasztszövetség.

¹¹ Nagy Imre október 31-én jelentette be a koalíciós kormány megalakulását, az azonban csak november 3-án jött létre. Nagy Imre harmadik kormányában a hét MSZMP-s mellett három

Nagy politikájában ellenforradalmi elemek vannak. Mindszenty bíborost katonák szabadították ki.¹²

Az osztrákok támogatnak egy 35 ezer fős (nyugat-németországi magyar) fasiszta szervezetet (horthysták).¹³

A gyenge láncszem: az MDP megszűnt létezni. Egy részét (a funkcionáriusoknak) megölték, egy része megmenekült.¹⁴

A megyei bizottságok 1/3-ában: a vezetők részt vesznek a forradalmi bizottságokban (járási, megyei szinten). Az alsóbb [szervezeteket] szétfűzték.

November 1-jén délből – a kormány álláspontja: tárgyalni kell a szovjet kormánnyal, meghatározott időpontban ki kell vonni a csapatokat. De ez nem pontos.

A koalíciós pártok nem akarnak ellenforradalmat. Tildy és más elvtársak félnek Nagy Ferentől.¹⁵ Akik emigrációban vannak, azoktól félnek. Tildy fél Kovácstól, de ő jobb, mint Tildy, és okos ember.

Kovács Pécssett kijelentette: megalakítjuk a kisgazdapártot, de nem harcolhatunk a régi programmal. Ő ellenzi a földesurak és a tőkések visszatérését.

De ők nem állnak elő olyan követelésekkel, amelyek népszerűek a nép körében.

A helyzet óráról órára jobbra tolódik.

Két kérdés: 1) a kormány döntése a semlegességről, 2) a párt kérdése.

Hogyan született a döntés a semlegességről? Erős benyomás: a csapatok szervezett kivonulása. A nyilatkozat: jó benyomást és megnyugtató hatást [keltett].

De a tömegekben nagy a feszültség, élesen reagálnak. Szovjet csapatmozdulatok történtek – felizgatták a kormányt és a tömegeket. A kormány mást csinál, mint a csapatok.

Közölték, hogy a szovjet csapatok gépkocsikon átlépték a határt.

A magyar alakulatok beásták magukat. Mit csináljanak, lőjenek vagy ne lőjenek? Behívtuk Andropovot. Andropov azt mondta, hogy ezek vasutasok.

kisgazda (Tildy Zoltán, Kovács Béla, B. Szabó István), egy szociáldemokrata (Kéthly Anna) és két Petőfi Párt-tag (Bibó István, Farkas Ferenc) vállalt miniszterséget.

¹² Mindszenty József bíborost 1956. október 30-án este a Nagy Imre-kormány utasítására egy, Rétságban állomásozó páncélosalakulat különítményesei szabadították ki, majd másnap reggel, október 31-én katonai kísérettel Budapestre érkezett.

¹³ Kádár itt feltehetően a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége nevű szervezetre gondolt, amely a magyar felderítés egyik célpontja volt 1956 előtt. Jelentőségét az ÁVH eltűlozta.

¹⁴ Az MDP Központi Vezetőségének első titkára maga Kádár János volt az október 31-i önfeloszlatáskor. Kádár itt arra utal, hogy október 30-án az MDP Budapesti Pártbizottság Köztársaság téri épületénél tűzharc tört ki a felkelők és a pártház őrsege között. A védők közül 23 áldozata volt az ostromnak és a népitételnek.

¹⁵ Nagy Ferenc (1903–1979) kisgazda politikus, 1946–1947-ben miniszterelnök, majd emigrációba kényszerítették. 1956. november 2-án telefonon valóban felajánlotta segítségét Tildynek, aki visszautasította. Később emigráns forradalmi szervezetek tagja. Lásd még: Izsák Lajos: *Pártok és politikusok Magyarországon, 1944–1994*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2010, 374–380.

A magyarok a határról azt táviratozták, hogy ezek [nem] vasutasok. Ezután jött az értesítés, hogy szovjet tankok közelednek Szolnok felé. Ez délben történt. A kormányban ideges hangulat. Hívtuk Andropovot. Azt válaszolta: átcsoportosítás. Akkor újra jelentették: a repülőtereket szovjet tankok zárták körül. Újra hívtuk Andropovot. Azt válaszolta: a sebesült katonákat szállítják el.

Nagy meg volt győződve: támadás készül Budapest ellen. Tildy azt kérte, hogy magyar tankok vonuljanak a Parlamenthez.¹⁶

A hadseregben – Forradalmi Bizottság. Molite [Maléter Pál], Kovács [István], Kira [Király Béla] nem engedelmeskednek a kormánynak.¹⁷ Nem akarják a rossz minisztereket.

Az egész kormány arra a véleményre hajlott, hogy amennyiben a csapatok tovább nyomulnak előre Budapest felé, meg kell védeni Budapestet. Ebben a légkörben született meg a semlegesség gondolata. A kezdeményező: Tildy Zoltán. Mindenki támogatta. Én azon az állásponton voltam, hogy semmit ne tegyünk addig, amíg nem beszéltünk Andropovval. Kádáron kívül az egész kabinet kijelentette, hogy a szovjet kormány becsapja a magyar kormányt. Két órára elhalasztották [a döntést].

A szovjet kormány magyarázata nem nyugtatta meg őket. Kijelentették Andropovnak, hogy meg fogják tenni ezt a lépést. Amikor Andropov elment, meghozták a döntést a semlegességről, és [eldöntötték] azt a kérdést, hogy az ENSZ-hez fordulnak. Ha ez hadgyakorlat, akkor visszavonják az ENSZ-hez intézett kérését.¹⁸

Amikor Andropov elment, akkor ő, Kádár is a semlegességre szavazott.

A párt nevének megváltoztatása: Magyar Szocialista Munkáspárt (1925-ös elnevezés).¹⁹ Az MDP kompromittálódott a széles tömegek előtt. Az MDP te-

¹⁶ November 1-jén délelőtt a kormány tiltakozott Andropovnál az újabb szovjet csapatok bevonulása és Budapest körülrzása ellen. A Budapesti Karhatalmi Parancsnokság a város védelmi rendszerének megtervezésével Mecséri János ezredest bízta meg. A budaörsi repülőteret sikerült megtartania a kormánynak, és szükség esetére két repülőgépet állított készenlétebe.

¹⁷ 1956. október 31-én a Honvédelmi Minisztériumban megalakul a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány. Tagjai többek között: Király Béla, Maléter Pál ezredes, Marián István alezredes, Kopácsi Sándor rendőr alezredes, Márton András ezredes. Maléter Pált a honvédelmi miniszter első helyettesévé, Kovács Istvánt a honvéd vezérkar főnökévé, és az e napokban rehabilitált Király Béla vezérőrnagyot a főváros katonai parancsnokává nevezték ki. Kádár állításával szemben végrehajtották a kormány utasításait.

¹⁸ Az ENSZ Biztonsági Tanácsának négy állandó tagjához (USA, Anglia, Franciaország, Szovjetunió) fordult a kormány, hogy garantálják az ország semlegességét, és felkérték a szervezet főtítkárát, hogy tűzze napirendre a magyarkérdést. Lásd: *A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. Tanulmányok, dokumentumok és kronológia*. Szerk. Békés Csaba–Kecskés D. Gusztáv. Budapest, Magyar ENSZ Társaság, 2006.

¹⁹ 1925-ben a Szociáldemokrata Pártból kizárt baloldaliak hozták létre a Magyarországi Szocialista Munkáspártot, ezzel szemben 1956. október 31-én az új párt neve Magyar Szocialista Munkáspárt lett.

kintélye 1948-ban volt a csúcson (egyesülés a szociáldemokratákkal). A Rajk-ügy aláásta a tekintélyt.²⁰

A jövőről. Én tegnap megszavaztam a kormánynak ezt a két döntését.

Ha rövid időn (két-három hónapon) belül kivonják a szovjet csapatokat – az a fontos, hogy legyen döntés a csapatok kivonásáról – pártunk és a többi párt fel tudná venni a harcot az ellenforradalom ellen. De nem vagyok teljesen biztos a sikerben. A koalíción belül nincs egység. Az én véleményem: ha a szociáldemokrata párt és a kisgazdapárt a régi programjával lép fel, csalódni fog.

A nép hisz az államosításban, és a saját ügyének tekinti. Ha a kommunisták kijelentik, hogy támogatják az államosítást, a többi párt tekintélye nem fog növekedni.

A reális veszély: az ellenforradalom netán elsöpri ezeket a koalíciós pártokat. Véleményem szerint: van más út. Katonai erővel megtartani Magyarországot. De akkor fegyveres összetűzések lesznek. A fegyveres erővel való széttűzés vérontást jelent.

Mi lesz azután? A kommunisták erkölcsi pozíciója a nullával lesz egyenlő. A szocialista országoknak kárt fog okozni. Van-e biztosíték arra, hogy ebben az esetben más országokban nem alakul ki ilyen helyzet?

Az ellenforradalmi erők nem csekélyek. De ez harc kérdése. Ha a rend helyreállítása fegyveres erővel történik: a szocialista országok tekintélye [károsodik].

Münnich [Ferenc] elvtárs: A helyzet sötét. Miért alakult ki ilyen helyzet? A vezetők elszakadása a tömegektől.

Az a meggyőződés, hogy csakis a Szovjetunió támogatásával létezik és tud fennmaradni [a hatalom]. Ez a szovjetellenes hangulat forrása (tények: futball, rádióadások).²¹

Magyarországon teljes káosz van. Milyen következménnyel járt volna a csapatok kivonása – ez megfelelt volna a tömegek hangulatának.

Az ellenforradalmi elemek erősítést kapnak, tevékenységüket pedig nem akadályozzák meg.

Nincs több erőnk.

Az események katonai jellegéről. Az ellenforradalmi elemek terjesztik a szovjetellenes hangulatot. Nemigen lehet bízni abban, hogy politikai harc útján sikerül megbirkózni az eseményekkel.

²⁰ Rajk László (1909–1949) kommunista politikus. 1949-ben koncepciós kirakatperben halálraítélték és kivégezték. 1955 júliusában rehabilitálták, majd 1956. október 6-ára engedélyezték Rajk László és társai nyilvános újratemetését a Kerepesi temetőben. A temetés százezres tömegdemonstrációvá vált. Utána az egyetemisták rendszer elleni tüntetést szerveztek.

²¹ Az ötvenes években széles körben elterjedt az a hiedelem, hogy a világverő magyar válogatott, az Aranycsapat politikai okokból nem győzheti le a szovjet válogatottat. Az első magyar győzelem éppen egy hónappal a felkelés előtt született: szeptember 23-án Moszkvában 1:0 arányban győzött a magyar válogatott.

Kádár: Konkrét kérés: a párt kádereit megőrizni.

Bata: A szovjet csapatok kivonásának kérdését élesen vetik fel. Ők mindnyájan mindent megtesznek azért, hogy a szovjet és a magyar csapatok összeütközzenek.

Tanúja voltam annak, hogy egy magyar egység tüzet nyitott szovjet katonákra. A szovjetek nem viszonozták [a tüzet]. Ezt még a legfegyelmesebb hadsereg [sem tűrné].

A kormány tudatosan vagy nem tudatosan a szovjet és a magyar csapatok összeütközését készíti elő. Katonai diktatúrával kell rendet teremteni. Meg kell változtatni a kormány politikáját.

Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. Szerk.: Vjacseszlav Szereda, Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1996, 75–85. (Rosszijszkij Goszdarsztvennij Arhiv Novejsej Istorii [RGANI] 3. f., 12. opisz, 1006. gyelo, 23–29. list. – Vlagyimir Nyikiforovics Malin kézírása.) Orosz nyelven közli: *Szovjetszkij Szozuz i vengerszkij krizisz 1956 g. Dokumenti.* Red.: Vjacseszlav Szereda–Alekszandr Sztikalin. Moszkva, 1998, 515–521.; illetve *Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. Tom I. Csernovije protokolnije zapiszi zaszedanyij Sztenyogrammi.* Glavnij redaktor A. A. Furszenko. Moszkva, Roszszen, 2004, 196–199.

Az SZKP KB Elnöksége október 31-i ülésén döntés született a felkelés katonai leveréséről. 1956. november 1-jén Hruscsov és Malenkov a szovjet–lengyel határon fekvő Bresztbe, a Władysław Gomułkaival és Józef Cyrankiewicz-csel folytatandó tárgyalásra utazott, amelynek témája a Magyarország ellen hamarosan meginduló szovjet katonai intervenció volt. Eközben Andropov budapesti nagykövet megkapta az utasítást Moszkvából, hogy Kádár János és Münnich Ferenc Moszkvába szállításáról gondoskodják. A november 2-i ülésen Hruscsov és Malenkov nem tudott részt venni, mert Bresztből előbb Bukarestbe utaztak, ahol a román, csehszlovák és bolgár vezetőkkel folytattak tárgyalást, majd Brioni szigetére repültek Josip Broz Tito főhadiszállására, ahol tájékoztatták a jugoszláv vezetőt is a várható fejleményekről. A nap folyamán a szovjet hadsereg valamennyi magyar repülőteret körülfárta és elfoglalta. A Nagy Imre-kormány Andropovnál tiltakozott az újabb szovjet csapatok bevonulása és Budapest körülfárása ellen. A súlyos helyzetre való tekintettel a kormány felmondta a Varsói Szerződést, kinyilvánította Magyarország semlegességét, és az ENSZ-hez fordult támogatásért, és a négy nagyhatalom segítségét kérte. Nagy Imre 19.50-kor jelentette be a semlegességet a rádióban – Bata István 1956. október 26-ig honvédelmi miniszter volt, majd 29-én a Szovjetunióba menekült. 1956. november 16-án mint sztálinistát kizárták a pártból.

1a

**Feljegyzés az SZKP KB Elnökségének
Kádár János és Münnich Ferenc részvételével tartott
kibővített üléséről**

Moszkva, 1956. november 3.

51. számú jegyzőkönyv

Az 1956. november 3-i ülés Kádár J. és Münnich F. részvételével

Jelen van: [Kliment] Vorosilov, [Nyikolaj] Bulganyin, [Lazar] Kaganovics, [Vjacseszlav] Molotov, [Anasztasz] Mikojan, [Georgij] Malenkov, [Alekszej] Kiricsenko, [Makszim] Szaburov, [Mihail] Szuszlov, [Leonyid] Brezsnyev, [Petr] Poszpjelov.¹

Magyarországgal kapcsolatos dokumentumok előkészítéséről.

(Hruscsov, Mikojan)

A dokumentumok rosszul vannak előkészítve.

Szuslov, Mikojan, [Dmitrij] Sepilov elvtársak készítsék elő a dokumentumokat.²

A magyar kormány összetételéről.³

(Mikojan)

¹ Az ülésen Ny. Sz. Hruscsov elnökölt.

² A Kádár-kormány felhívásáról van szó. Lásd: A Kádár-kormány nyilatkozata. In: *Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról*. Szerk.: Vjacseszlav Szereda–Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1996. 205–208.

³ Az ülésnek erről a szakaszáról magyar feljegyzés is készült. E vitában Hruscsov szólalt fel elsőként, de Malin az ő szavait nem rögzítette. A magyar feljegyzést közli: Varga László: Hruscsov és Kádár titkos tárgyalásai, 1956. november 3. *Magyar Hírlap*, 1992. október 22., illetve *Döntés a Kremlben, 1956. i. m.* 1996, 92–95. Eszerint Hruscsov az előzményekről ejtett néhány szót. Kritizálta Rákosi és Gerő tevékenységét, noha „becsületes, hűséges kommunistáknak” nevezte őket, Rákosit durvának, Gerőt kétbalkezesnek minősítette. Elismerte, hogy hibázott, amikor ő és Mikojan Kádár helyett Gerőt javasolták első titkárnak: „Bedőltünk Gerőnek” – mondta. Nagy Imrét is bírálta: „azt hitték opportunistá, pedig áruló”. A felkelőkről szólva kijelentette, hogy azok „egy része nem ellenség! El voltak keseredve a vezetés hibái miatt”. Nagy Imrét nem tekinti kommunistának. Elmondta, hogy tanácskozott a lengyelekkel és a jugoszlávokkal is. Aggódnak. Hruscsov szerint, „ha Nagy Imre nem mond le, akkor az ellenség szolgálatában áll”. Végül felsorolta, hogy kit szeretne a leendő Kádár-kormány tagjaiként látni: Münnich, Apró, Hidas, Rónai,

Mikojan: A kormány élére – Kádárt.

Kádár: Érdemes lenne beszélni a hibákról, de sokáig [tartana], arra nincs idő. Egy dologról: miért választották a nyáron Gerőt [első] titkárnak.

A szovjet elvtársak mindig segítettek, de volt egy hiba: a szovjet elvtársak csak 3-4 magyar elvtársban bíztak meg teljesen: Rákosiban, Gerőben, Farkasban. Pedig a többiek között is sok a rendes ember. 3-4 ember monopolizálta a Magyarország és Szovjetunió közti kapcsolatokat. Ez sok hiba forrása volt.

Rákosi azt mondja: ez a szovjet elvtársak véleménye, és akkor mindenki elhallgat.

Nagynak a pártból való kizárásáról: Rákosi azt mondta, hogy a szovjet elvtársak véleménye ugyanaz [mint az övé].

A XX. kongresszus határozatait⁴ nagy lelkesedés fogadta.

Rákosit bírálni a szovjet elvtársak elleni fellépést jelenti.

A szovjet elvtársak 12 évig nyugodtak [voltak], hogy Rákosi és Gerő van az élen akkor nem volt ellenvetésük].⁵

Mi a helyzet most? Nagy viselkedéséről. Kommunistákat gyilkolnak. Az ellenforradalmárok gyilkolnak, Nagy miniszterelnök pedig fedezi [őket]. A kormánynak nincs ereje arra, hogy leverje őket.

Mi a teendő? Nem szabad átengedni egy szocialista országot az ellenforradalomnak.

Egyetértünk önökkel. A helyes lépések – forradalmi kormányt kell alakítani.

Egyről [azért] szeretnék szólni: az egész nép megmozdult. A nép nem akarja megsemmisíteni a népi demokratikus rendszert.

Nagyon fontos a szovjet csapatok kivonása Magyarországról. Erősítjük a katonai kapcsolatokat – gyengülünk – politikailag.

A nemzeti érzelmekről: megsértették (egyenruha, elnevezések).⁶ Ez a kormány ne legyen bábkormány, és tevékenységéhez szükség van a munkások támogatására. Válasz kell arra, milyenek legyenek a kapcsolatok a Szovjetunióval.

Berei, Kiss, Kossa, Andics, Marosán, Kovács, Egri, Vég, Dögei. Ezek közül Kádár többet elutasított. Az 1956. november 4-én megalakult kormány tagjai végül Kádár János, Münnich Ferenc, Apró Antal, Dögei Imre, Rónai Sándor, Horváth Imre lettek. Később bővült a névsor.

⁴ A Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusa 1956. február 14–25. között zajlott le Moszkvában. Az elfogadott határozatokban az SZKP szakított a korábbi külpolitikai stratégiával, elvetette a harmadik világháború kitörésének elkerülhetetlenségéről szóló tételt, és meghirdette a békés egymás mellett élés doktrínáját. Hruscsov titkos beszédében leleplezte Sztálin bűneit. A beszéd hamarosan nyilvánosságra került, és óriási hatást gyakorolt a kelet-európai szocialista országok társadalmi mozgásaira. Az 1956-os lengyel és magyar események közvetlen előzményének tekinthető. Lásd: *Az SZKP XX. kongresszusa. 1956. február 14–25.* Budapest, Szikra Könyvkiadó, 1956.

⁵ Ez így nem pontos. Rákosit éppen a szovjet vezetés váltotta le a miniszterelnöki pozíciójából 1953. június 13. és 16. között Moszkvában, és Nagy Imre 1954. július 4-én alakíthatta meg első kormányát.

⁶ A Rákosi-korszak alatt bekövetkezett az ország szovjetizálása, amely megmutatkozott a hagyományos nemzeti ünnepek megváltoztatásában, betiltásában, illetve a katonai egyenruhák szovjet mintára történő átszabásától kezdve az utcanévek átírásáig.

Münnich: helyesnek tartja Kádár értékelését és következtetéseit.

Kádár: Az ellenforradalom központja Győr.⁷ Ha a Nagy-kormányt ellenforradalminak minősítjük, akkor az összes pártokra érvényes ez az értékelés. A kormány nem akar harcolni az ellenforradalom ellen.

Az álláspont: A népi demokratikus rendszer és a szocialista vívmányok védelmének, a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való barátságnak, az összes békeszerető országokkal való együttműködésnek elvi alapján [állunk].

A kormány élén: Kádár.

Odaküldeni: Malenkovot, Mikojant, Brezsnyevet.⁸ Felszállás: reggel 7–8 óra-
~~kor~~ 2–3 órakor.

Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. Szerk.: Vjacseszlav Szereda–Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1996, 88–90. [Rosszijszkij Goszudarsztvennij Arhiv Novejsej Istorii [RGANI] 3. f., 12. opisz, 1006. gyelo, 31–33/ob. list. – Vlagyimir Nyikiforovics Malin ceruzás kézírása]. Orosz nyelven közli: *Szovjetszkij Szojuz i vengerszkij krizisz 1956 g. Dokumenti.* Red.: Vjacseszlav Szereda–Alekszandr Sztikalin. Moszkva, 1998, 583–585.; illetve *Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. Tom I. Csernovije protokolnije zapiszi zaszedanyij Sztenyogrammi.* Glavnij redaktor A. A. Furszenko. Moszkva, Rosszpen, 2004, 200–201.

A november 3-i ülés este 20.45-kor kezdődött, miután Hruscsov és Malenkov visszatért Moszkvába.

⁷ Az első vidéki város, ahol tüzet nyitottak a tüntetőkre (október 25.), majd létrehozták a Nemzeti Tanácsot, október 27-én megkezdte adását a Szabad Győr Rádió. Október 30-án Győrött megalakul a Dunántúli Nemzeti Tanács, november 1-jén pedig a megyei nemzeti őrseg. Ennek ellenére Kádár meglehetősen eltúlozta a győri események jelentőségét.

⁸ Az utazásra feltehetően nem került sor, bár Mikojan és Brezsnyev a november 4-i és 5-i ülésen nem vettek részt. Később Mikojan, Malenkov és Szuszlov érkezett a helyszínre, hogy segítsék és felügyeljék a folyamatokat. Működésük jól tükröződik a Moszkvába küldött jelentéseikből, lásd: *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP levéltárából.* Szerk.: Vjacseszlav Szereda–Alekszandr Sztikalin. Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1993.

2. Feljegyzés a kínai és a magyar kormánydelegációk tárgyalásairól

Budapest, 1957. január 16–17.

Feljegyzés a kínai kormánydelegációval folytatott megbeszélésről

Részt vesznek kínai részéről: Csou En-laj, az Államtanács elnöke, Ho Lung, az Államtanács h. elnöke, Van Csia-hsziang h. külügyminiszter, Hao Tö-csing nagykövet, Csiao Guan-hun segéd-külügyminiszter;
Magyar részéről: Kádár János miniszterelnök, dr. Münnich Ferenc miniszterelnök-h., Marosán György államminiszter, Horváth Imre külügyminiszter, Apró Antal iparügyi miniszter, Rónai Sándor kereskedelemügyi miniszter.

Csou En-laj: Milyen a közbiztonság Magyarországon, előfordulnak-e még erőszakos cselekmények?

Kádár: Alapjában véve már helyreállt a rend, de még sok fegyver van kinn engedély nélkül. Fő nehézségeink inkább politikai téren jelentkeznek. Az ellenség kihasználja súlyos helyzetünket, és hamis jelszavakkal igyekszik a tömegek bizalmába férkőzni. A közbiztonság terén is vannak még hiányosságok. Itt elmondta az őrnagy meggyilkolásának esetét. Ez nem annyira politikai gyilkosság, mint inkább személyi bosszú volt.¹

Münnich: November óta 100 000-nél több fegyvert szedtünk össze magán-személyektől, ami rendkívül nagy mennyiség ilyen kis országban. Ezt a feladatot még nem fejeztük be.

¹ Sipos Zsigmond egykori börtöntársával, Erdész Józseffel betörések sorozatát követték el 1957 januárjában. Akció közben megölték két öregasszonyt is. 1957. január 12-én Sipos a Nádor utcában lelőtte Bojti Imre karhatalmista őrnagyot. Lásd: Eörsi László: 1956 hordaléka. *Beszélő*, 12. évf. (2007) 12. 52. – Sipos Zsigmondot 1957. augusztus 15-én kivégezték.

Marosán: A csehszlovák kormánydelegációt budapesti látogatásakor² még tankok kísérték, de most már a kínai elvtársak is meggyőződhetnek róla, hogy jelentősen változott a helyzet.

Kádár: November 20-án a jugoszláv követ látogatást akart tenni nálam és azt kérte, hogy küldjek érte egy tankot.

A moszkvai megbeszélésekről beszámoltam a magyar kormánynak és a kínai álláspontot illetően teljes egyetértés alakult ki a magyar vezetők körében.³

A repülőtéren egy indiai újságíró megkérdezte: mi a mai látogatás célja: baráti gesztus, vagy tárgyalás? Azt válaszoltam, hogy tárgyalunk is, de legfontosabb a látogatás baráti jellege. (Csou En-laj helyeselt.) Az indiai maga is tudja, hogy egy nap kevés nagyszabású tárgyalásokra.

A nyilatkozat szövege, amelyet meg kívánunk vitatni, még nincs kész.

A kínai gazdasági segítség érthetően nagy örömet okozott Magyarországon.⁴

Csou En-laj: Visszatérve Ázsiába látogatást teszek Afganisztánban, Nepálban, és Nehruval való találkozásomon is fel fog merülni a magyarkérdés.⁵

A lengyel vezető elvtársakkal is beszélünk a magyarkérdésekről, és elmondtuk nekik, hogy a magyar és lengyel események jellegükben különböznek egymástól.⁶ Gomulka vezetése alapján véve helyes, azonban Magyarországon egészen más-képpen zajlottak le az események. A magyar helyzetre rányomta bélyegét Nagy Imre árulása. Kádár János csak Nagy Imrével szemben és szovjet segítséggel tudta megmenteni Magyarországon a szocializmus ügyét. Megmondtuk a lengyelek-

² A csehszlovák kormánydelegáció Viliam Široký miniszterelnök vezetésével 1956. november 15-én érkezett Budapestre. A találkozóról Kádár János a másnapi MSZMP IIB ülésén számolt be, lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. kötet: 1956. november 11.–1957. január 14.* Szerk.: Balogh Sándor–Némethné Vágyi Karola–Sipos Lvente. Budapest, Intera Rt., 1993, 61–69.

³ 1957. január 10-én Kádár János, Marosán György, Hruscsov, valamint Csou En-laj részvételével magyar–szovjet–kínai csúcstalálkozót tartottak. A megbeszéléseken megállapodtak arról, hogy Kína felhívást intéz a Jugoszláv Kommunista Szövetségéhez, hogy vegyen részt egy nagyobb nemzetközi tárgyaláson. A leendő konferencia célja az volt, hogy Jugoszláviát a szocialista táborhoz közelítsék. Lásd: Ripp Zoltán: *Belgrád és Moszkva között. A jugoszláv kapcsolat és a Nagy Imre-kérdés (1956. november–1959. február).* Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1994, 32.

⁴ 1956. november 6-án Csou En-laj táviratban értesítette Kádár Jánost, hogy a kínai kormány az erkölcsi támogatás mellett 30 millió rubel értékben áru- és készpénzgyorssegélyt nyújt Magyarországnak, amelyet konvertibilis valutában, a Magyar Nemzeti Bankban elhelyezett kínai betétekből leemelve használhat fel. Lásd: Vámos Péter: *Kína mellettünk? Kínai külügyi iratok Magyarországról, 1956.* Budapest, História-MTA TTI, 2008, 49.

⁵ Erre a magyar fél már decemberben kérte Csou En-laj miniszterelnököt. A budapesti kormány szerint Nehrut félretájékoztatták az eseményekről, illetve nincs megfelelően informálva, ezért hibás álláspontra helyezkedik a magyar eseményekkel kapcsolatban. Lásd: Vámos, i. m. 2008, 317–318.

⁶ A lengyel–kínai tárgyalásokról készült feljegyzést közli Tischler János: Csou En-laj kínai miniszterelnök 1957. januári látogatása Varsóban. A Gomulka–Csou En-laj tárgyalásokról készített feljegyzés. 1957. január 11–16. *Múltunk*, XXXIX, (1994) 3. sz. 141–175.

nek és az ázsiai vezetőknek is, hogy a problémák megoldására a magyar kormány nem alkalmazhat más módszereket, mint amilyenekkel dolgozik.

Eisenhower megmondta Nehrunak,⁷ hogy a magyar események miatt nem akar háborút kirobbantani. Elismeri és belenyugszik abba a ténybe, hogy Magyarország a szocializmus táborában marad.

A dél-ázsiai országok elismerik, hogy ha a szovjet csapatok nem lépnek közbe, akkor ma Magyarország a nyugati táborhoz tartozna, és ez nagy háborús veszélyt jelentene. Magyarország csak a szovjet csapatok segítségével tudott a szocialista táborban maradni.

Az öt ország pártvezetőinek találkozájával kapcsolatban a lengyelek megkérdezték, miért nem hívták meg őket;⁸ úgy látszik, hogy a szocialista tábor két csoportra oszlik. Moszkvában Hruscsov elvtárral beszélünk erről a kérdésről, aki elmondta, hogy a lengyeleknek nem egy kérdésben a másiktól eltérő álláspontja van, de ugyanakkor a közelgő választások is erősen lekötötték őket. Volt tehát mitől tartsanak a lengyelek részvétele esetén. Az sem biztos, hogy eljöttek volna. További érv az, hogy a Magyarországra utazó küldöttségek a négy legközelebbi országból jöttek. Ez az érv sántít egy kicsit, mert Bulgária nem határos Magyarországgal. Semmiképpen nem kívánták kizárni a lengyeleket, és Hruscsov elvtárs javasolta, hogy a lengyel–kínai közös nyilatkozatban foglaljanak állást a magyarországi kérdésben, ítéljék el az ENSZ beavatkozását a magyar belügyekbe. Ebben a kérdésben nem is volt nézeteltérés a lengyelekkel, akik fontosnak tartják a szocialista országok egységét és helyeslik közöttük a tárgyalásokat.

Moszkvában fel fogom vetni, hogy több ilyen találkozót szervezzünk. Ezek esetleges időpontját a nagykövetségen keresztül közöljük.

Az ázsiai országok kormányai elismerték, hogy az objektív körülmények tették szükségessé a szovjet csapatok beavatkozását, de vezetőik ennek mégis ellentmondanak, amikor kijelentik, hogy a szovjet hadsereg megsértette a magyar nép érdekeit. Ez az álláspont főleg az indiai nagykövet jelentésén alapul.⁹ Jó dolog, hogy személyes látogatásunk során közvetlen tapasztalatokat tudok gyűjteni. Véleményem szerint nemcsak a pillanatnyi helyzetet, hanem a kihatásait is meg kell vizsgálni. Szovjet csapatok nélkül nem lehetett volna megoldani az itteni helyzetet. India semleges, ami magyarázatot ad álláspontjára. Többet kellene az újságírókkal közölnünk arra vonatkozóan, hogyan javul Magyarországon a helyzet.

⁷ Lásd ehhez a D. D. Eisenhower és J. F. Dulles külügyminiszter telefonbeszélgetéséről készült feljegyzést. Az elnök azt javasolta, hogy vonják be Nehrut is a szovjetekkel tervezett tárgyalásokba. Szerinte a „dolgok egyikünk által sem kívánt irányba fejlődnek”. Lásd: Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. Budapest, 1956-os Intézet, 1996, 122–123.

⁸ 1957. január 1–4. között Budapesten tanácskoztak Csehszlovákia, Bulgária, Románia, Szovjetunió és Magyarország vezető politikusai. A tárgyalásokról készült dokumentumok nem állnak rendelkezésre.

⁹ Feltehetően Krishna Menon, India – Magyarországra is akkreditált – moszkvai nagykövetéről van szó.

Nehru több kérdést vetett fel Magyarországgal kapcsolatban:

1. A szovjet csapatok több mint 1000 tankot küldtek Magyarországra és több mint 25 000 ember halt meg. Én most úgy látom, hogy igen kevés szovjet fegyveres erő tartózkodik itt. A harcok mellett bizonyára voltak veszteségek, és jó lenne pontosabban megnézni az adatokat.

2. Úgy értesült, hogy kb. 150 000 magyar ember menekült Nyugatra. (Kádár elvtárs közbevetően megjegyezte: ma már a fő probléma az, hogy nem engedik őket vissza a nyugati országokból.)

3. Olyan hírek terjedtek el, hogy a magyar kormányt meggyilkolták. Magam láttam, hogy a repülőtéren a kormány valamennyi tagja jelen volt, nyilvánvaló az ilyen híresztelések rosszindulatú nyugati hírforrásból származnak. Vigyázni kell a vezetők biztonságára.

4. Azt híresztelik, hogy a munkástanácsok mind a kormány ellen foglalnak állást.¹⁰ Az aktíván maguk a munkások mondták el, hogy reakciós elemek is részt vesznek a munkástanácsokban, így érthető a velük szembeni fellépés.

5. Sok termelőszövetkezet feloszlott – mondotta Nehru. Az ebédnél Dobi elvtárs már ismertette a termelőszövetkezetek kérdésével kapcsolatos problémákat.

6. Nehru Amerikába való utazása előtt reményét fejezte ki, hogy Kádár János kormánya megszilárdul. Ha semleges emberekkel tárgyalunk, határozottan ki kell tartanunk véleményünk mellett, ez a legjobb módszer.

7. Nagy Imrével kapcsolatban a magyar kormány nem tartotta meg a jugoszláv követségnek tett ígéretét. Evvel kapcsolatban Nehrunak megjegyeztem, hogy ő maga értheti meg legjobban helyzetünket, hiszen Kasmír miniszterelnökét 3 évig fogva tartotta.¹¹ Evvel kapcsolatban, valamint a többi kérdésre vonatkozóan szeretnék most első kézből tájékoztatást kapni.

Kádár: A lengyel–kínai nyilatkozat nekünk nagy segítséget jelent.¹² A lengyel sajtóban korábban barátságtalan cikkek is megjelentek. A budapesti értekezletről Lengyelországot nem szándékosan tartottuk távol. Egyes kérdésekről hosszas előkészítés nélkül is lehet megbeszéléseket tartani. Pl. a moszkvai megbeszélések.¹³ A helyzet az, hogy itt közös problémák merültek fel. Nagy Imre

¹⁰ 1956 októberében sorra alakultak a munkástanácsok az ország egész területén. November 14-én megalakult a Nagybudapesti Központi Munkástanács (NBKMT), amely vezetősége felhatalmazást kapott a Kádár-kormánnyal folytatandó tárgyalásokra. Követelték Nagy Imre szabadon bocsátását. Végül december 11-én letartóztatták Bali Sándort és Rácz Sándort, a munkástanácsok két vezetőjét, majd a kormány feloszlatta az NBKMT-t is. A munkástanácsok tevékenységéről bővebben lásd: Bill Lomax: *Magyarország 1956*. Budapest, Aura Kiadó, 1989.

¹¹ Muhammad Abdullah 1948–1953 között Kasmír miniszterelnöke, a függetlenségért folytatott tevékenysége miatt az indiai hatóságok többször bebörtönözték.

¹² A közleményt lásd: *Megbonthatatlan egységben. Dokumentumok. A szocialista országok közötti tárgyalásokról kiadott kormány- és pártközlemények, nyilatkozatok 1956. október 30-tól 1957. január 31-ig*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1957, 61–62.

¹³ Lásd a 2. jegyzetet.

ügyében pl. 3 kormány volt érdekelve. Meghívtuk rajtuk kívül a csehszlovák és bolgár elvtársakat, akik ebben a kérdésben már szintén nyilvánítottak véleményt. Nem hívtuk meg ugyanakkor Lengyelországot, NDK-t és Albániát. A lengyelek különben is más ügyekkel voltak elfoglalva, amelyeknek megoldásában nem akartuk akadályozni őket. Ha több ország képviselőit hívjuk meg, akkor ki kellett volna szélesíteni a tárgyalások körét. Mi azonban a jövőben feltétlenül találkozni és beszélgetni kívánunk a lengyel elvtársakkal. Nem 2-3 hónap múlva, hanem minél előbb, pl. februárban le kell a lengyel és jugoszláv elvtársakkal tárgyalóasztalhoz ülni, nehogy a kezdetben kialakult álláspontok túlságosan megmerevedjenek.

Csou En-laj: Ez nagyon helyes, Moszkvába érkezésünk után ezt a véleményt azonnal közlöm telefonon Mao Ce-tung elvtárrsal.

Marosán: A külvilág számára jó lenne, ha egy ilyen találkozót Kína kezdeményezne.

Kádár: Az indiaiakkal folytatott tárgyalásokon Koshla követ¹⁴ és Menon nagykövet¹⁵ igyekezett nyomást gyakorolni ránk az ENSZ-megfigyelők és az ENSZ-főtitkár meghívásának kérdésében. Koshla addig ment, hogy megfenyegetett bennünket, nem támogatnak, nem állnak mellénk, ha nem teszünk eleget kívánságuknak. Még a belgrádi indonéz nagykövetet is felhívták Budapestre, hogy támogassa őket. Elítélték bennünket, amiért Nagy Imrét Romániába küldtük. Erre vonatkozóan nyilvánvalóan a jugoszláv kormánytól kaptak tájékoztatást.

A kérdéseket illetően:

1. A tankok száma nem pontos. A Magyarországon levő szovjet harckocsik zömét a nyugati határ védelmére használták fel. Budapesten két gócpontja volt a harcoknak: a Corvin mozi környéke és a Széna tér. A harcok kb. 1/2 km sugarú körben folytak, ilyen körülmények között ilyen nagy mennyiségű tankot nem is lehetett volna bevetni.

A halottak száma kb. 1700–2000, a sebesültek száma pedig 13 000 felett van.¹⁶ Régebben magunk is 5000-re becsültük a halottak számát, de nem vettük tekintetbe azt, hogy Budapesten normális körülmények között is naponta 170 ember hal meg. Huzamosabb időn keresztül nem volt rendszeres anyakönyvelés, a betegség, öregség stb. okok miatt elhunytakat nem a megszokott körülmények

¹⁴ Jagan Nat Koshla rendkívüli és meghatalmazott követ 1956. november 25-e és december 7-e között.

¹⁵ A magyar események és az indiai politika viszonyáról lásd: Vida István: Rahman budapesti indiai ügyvivő beszámolója az 1956. november–decemberi napokról. *Múltunk*, XXXIX. évf. (1994) 1–2. sz. 257–282.

¹⁶ Az ismert források szerint a „Forgószelel” hadművelet során 2652 magyar és 720 szovjet állampolgár esett el, a sebesültek száma közelített a 20 ezerhez. Lásd: *Szovjet katonai intervenció, 1956*. Szerk.: Györkei Jenő, Horváth Miklós. Budapest, Argumentum Kiadó, 1996.

között, hanem köztereken, kertekben és egyebütt temették el, akiket szintén a harci cselekmények elesettjeihez soroltunk.

2. A Nyugat felé irányuló menekülés nemcsak jelentősen alábbhagyott, de mintegy 10 000-en már vissza is tértek. A nyugati hatóságok akadályozzák a visszatérést és akadályozzák hivatalos magyar szervek kapcsolatba lépését a menekültekkel.

3. A kormány ellen több provokációt kíséreltek meg, de a szovjet csapatok megfelelő védelmet nyújtottak. A rendet egyébként másfél hónapja már teljesen a magyar karhatalom biztosítja, szovjet beavatkozás nélkül.

7.¹⁷ Röviddel az események lezajlása után még nem lehetett teljesen tiszta képet kapni. November 15-én még nagy nyilvánosság előtt kijelentettem,¹⁸ hogy Nagy Imre szubjektíve jó szándékú volt. Akkor még nem tisztázódott áruló szerepe. Az ő kérdésénél tekintetbe kell vennünk, hogy a jugoszlávok maguk ajánlották fel: lemondásra bírják Nagy Imrét – ezzel szemben később mégis védelmükbe vették. Vidić helyettes jugoszláv külügyi államtitkár¹⁹ a vele folytatott tárgyalások végén kijelentette, hogy Jugoszlávia Nagy Imre eltávolításával elő akarja segíteni a magyar kormány megszilárdítását. A későbbi jugoszláv nyilatkozatok ettől a kijelentéstől merőben eltértek.

6. Nehru megbízottai mindenáron rá akartak bennünket bírni, hogy engedjük be Magyarországra az ENSZ-megfigyelőket, vagy legalább az ENSZ főtítkárárt. Megkérdeztem tőlük, javult-e Kasmírban az utóbbi három év folyamán, az ENSZ-megfigyelők működése óta a helyzet. Kénytelenek voltak beismerni, hogy a helyzet egyáltalán nem javult, sőt rosszabbodott. Erre megkérdeztem, miért akarják, hogy nálunk is rosszabbodjék a helyzet.

4. A munkástanácsok vizsgálatánál tekintetbe kell vennünk, hogy ellenforradalmi hullám közben, támadás és pogromok légkörében születtek. A gyárakban már évek óta deklasszált elemek dolgoztak. Ők lettek a munkástanácsok hangadói. Alibinek bevettek becsületes munkásokat is. A területi és központi munkástanácsok azonban ellenforradalmi tervek szerint jöttek létre. Ezen a ponton az imperialisták és a jugoszlávok elgondolása találkozott, és számon kérték, miért nem támaszkodunk a területi munkástanácsokra.

Csou En-laj: Ez nyílt beavatkozás a magyar belügyekbe. Mennyi a gyári munkások száma Magyarországon?

Marosán: Magyarországon másfél millió gyári munkás van és kb. 2 millió a szakszervezeti tagok száma.

¹⁷ Kádár nem a feltett kérdések sorrendjében válaszolt a kérdésekre, a számozás a válaszai sorrendjét követi.

¹⁸ Kádár a budapesti központi munkástanács küldöttségével folytatott tárgyalásokra utal. Lásd erről: *Népszabadság*, 1956. november 16. 1.

¹⁹ Dobrivoje Vidić jugoszláv külügyi államtitkár. 1956. november 19–22. között Budapesten tárgyalt Nagy Imréék sorsáról. Kádárék ígéretet tettek arra, hogy szabadon távozhatnak a jugoszláv nagykövetségről, majd 22-én mégis Romániába szállították őket. Lásd erről: Ripp, i. m. 1994.

Kádár: Kardelj beszédét a jugoszláv nagykövetség tagjai és jugoszláv újságírók diplomáciai rendszámú gépkocsikon hordták szét²⁰ és terjesztették magyar gyárakban, anélkül, hogy erről szóltak volna a magyar kormánynak. Mikor a magyar kormány hírzárlatot rendelt el Nyugat felé, a jugoszláv hírügynökség tudósítója Belgrádon keresztül továbbította a kapitalista tudósítók ellenséges beállítású híryanagát. A jugoszláv sajtóban sokszor támadták a magyar kormányt.

Marosán: Ebben az időben alig volt különbség a jugoszláv és amerikai újságírók között.

Csou En-laj: Van-e most változás a jugoszláv sajtó hangjában?

Kádár: A *Zsenmin Zsipaó* ismert cikke²¹ után a *Borba* és a *Polityka* másfél hónap óta először valami jót is írt Magyarországról, a következő formában: Látszik, hogy a Kádár-kormány megtalálja az utat a konszolidációhoz. Ettől az időponttól kezdve alábbhagyott a sajtóban a nyílt támadás. Nyíltan nem vitatkoztunk, mert nem akartuk elmérgesíteni a helyzetet. Jugoszláviában kormánynyilatkozatunkkal kapcsolatban kifogásolták, hogy kemény a hangja és sokat beszél a diktatúráról. A jugoszlávok október 23-át nemzeti hőstettnek tartják. Tito pulai beszédében kijelentette, látszik, mit tud egy nemzet még pusztá kézzel is végbevenni, ha tudja, mit akar.²² Ez lényegében a szovjet segítség elítélését jelenti és ellentmond a tényeknek, hiszen a felkelésben részt vevők jó része éppen azt nem tudta, hogy mit akar. Csak kis részük, a tudatos ellenforradalmárok voltak ezzel tisztában.

Nehrunak nyíltan megmondhatjuk, hogy a szovjet csapatok a mi kérésünkre és a mi érdekünkben avatkoztak be. Ugyanabban az időpontban 700 külföldi

²⁰ Edvard Kardelj a jugoszláv parlament két házának együttes ülésén, 1956. december 7-én elmondott beszédéről van szó, ahol ismét feltette a kérdést: vajon nem a rendszerben van-e a hiba, ha a munkásosztály felkel „saját történelmi érdekei ellen”? Kardelj szerint Magyarországon a szabadságért és a függetlenségért folyt a harc, amelyben a társadalom ösztönösen szocialista álláspontra helyezkedett a munkástanácsok révén. A beszédet közölte az újvidéki *Magyar Szó* 1956. december 8-i és 9-i száma. Ez a jugoszláv álláspont a Tito pulai beszédében megnyilvánult politikai támogatás visszavonását jelentette. Lásd még: Sipos Levente: A Népszabadság letiltott cikke 1956 novemberében. *Múltunk*, XXXVII. évf. (1992) 1. sz. 131–144. – Edvard Kardelj (1910–1979) szlovén származású jugoszláv politikus, a munkás-önigazgatás teoretikusa. Tito bizalmasa.

²¹ A kínai központi pártlap 1956. december 30-án megjelent számában közölt cikket: „Még egyszer a proletárdiktatúra történelmi tapasztalatairól” címmel, amelyet a *Népszabadság* az 1957. január 1-jei és a 2-i számaiban közölt.

²² Tito 1956. november 11-én Pulában, a JKSZ isztriai aktíváján mondott beszédet az időszzerű nemzetközi kérdésekről. Hosszasan foglalkozott a lengyel és a magyar eseményekkel, keményen bírálta Rákosi és Gerő politikáját, amely a katasztrófába taszította Magyarországot. A magyarországi eseményeket végül ellenforradalomnak minősítette, és a szocializmus bukásának veszélyével indokolta a szovjet intervenciót. Noha elítélte a szovjet beavatkozásokat, különösen az elsőt, de végeredményben kiállt a Kádár-kormány mellett. Lásd: *Népszabadság*, 1956. november 17. 3–4. – Kádár előadásában logikai hiba van, hiszen Csou En-laj a Kardelj-beszéd utáni változásokra kérdezett rá, Tito pulai beszédét pedig korábban mondta el. Tehát a jugoszlávok éppen a konfrontáció és nem a kompromisszum irányába mozdultak el.

újságíró, valamint a Diplomáciai Testület is Budapesten, illetve az ország többi részében tartózkodott. A nagyvilág előtt tehát semmi sem maradt titokban. Maguk a nyugati újságírók leplezték le az ellenforradalmi cselekményeket. Minek kell ezek után vizsgálóbizottság?

Deportálások nincsenek. Igaz, megtörtént, hogy a szovjet és a magyar kormány tudta nélkül egy alantas szovjet szerv kivitt egy szerelvény foglyot, akik a harcok során estek fogságba, és ezeket felszólításunkra az utolsó emberig visszahozták. Erről már nem beszélnek.

Az ellenforradalmárok arra törekedtek, hogy főképpen a szénbányákban szervezzék meg a sztrájkot, tudták, hogy az kihat a termelésre és az ország egész életére. Miután 25–30 főkolompot letartóztattunk, mindjárt megindult a termelés.

Csepelen a munkástanácsok provokációs célzattal lemondtak, azt hitték, hogy ezzel zavart kelthetnek. Jellemző, hogy a lemondás időpontjában nyugati újságírók tartózkodtak Csepelen, és az ENSZ is éppen akkor tűzte ismét napirendjére a magyarkérdést.²³ Nem véletlen ezen események összefüggése. Tervszerűen akarták diszkreditálni a magyar kormányt.

Csou En-laj: Az ellenség természetesen nem propagálja azt, amiből nem tud hasznot húzni, ugyanakkor felnagyítja a számára érdekes dolgokat. Egyetértek Nehruval kapcsolatos álláspontjukkal. Nehruval szemben kétfajta módszert lehet alkalmazni: vagy rá sem hederíteni, vagy pedig alapos érvekkel vitázni, de ez az utóbbi igen sokáig tart.

Kádár: Mi jóhiszeműen tárgyalagos, részletes és őszinte tájékoztatást adtunk, mert láttuk, hogy Nehru ellenséges, vagy legalábbis nem jóindulatú forrásból nyerte értesüléseit. Az indonéz nagykövet ugyanúgy felsorolta az indiaiak érveit, de a mi válaszuk után nem erőltette tovább a vitát, hanem jóindulatúan megkérdezte: hogyan tudnának nekünk politikailag segíteni.

Csou En-laj: Nehruval szemben az említett két módszert rugalmasan kell használni. Az itt kapott információ hasznos volt és fel lehet használni az ázsiai országokban a rosszindulatú információ ellen. Az ENSZ sem tud semmit sem csinálni, de előfordulhat, hogy Magyarországot kizárják, ennek sem kell túlzott jelentőséget tulajdonítani, hiszen Kína is elég jól megvan az ENSZ-en kívül és akkor legalább e téren is együtt leszünk – jegyezte meg tréfásan.²⁴

²³ Valójában a csepeli munkástanács 1956. november 10-én a túlerőben lévő szovjet hadsereggel szemben fegyverletételre kényszerült és mondott le. Később a Csepel Vas- és Fémművek Ideiglenes Munkástanácsa november 15-én hozott határozata a munka felvételére szólította a munkásokat. Lásd: PIL 978. f. 10. ő. e., 3. lap. Az ENSZ Közgyűlés második rendkívüli ülészaka viszont már november 10-én, amerikai javaslatra utalta a Közgyűlés XI. rendes ülészaka elé a magyarkérdést. Lásd: *A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben...*, i. m. 2006, 143–144.

²⁴ Az ENSZ Közgyűlése 1957. január 10-én létrehozott egy bizottságot a magyarkérdés vizsgálatára annak érdekében, hogy így kikényszerítheti az ENSZ megfigyelőinek Magyarországra történő bebocsátását. Egyidejűleg a Magyarország kizárására vonatkozó javaslatot elutasították,

Kádár: Nem könnyű egy országot kizárni az ENSZ-ből.

Münnich: Menon elmondta, hogy tetszett neki a kormánynyilatkozat, de mindjárt feltette a kérdést: mikor lesznek a demokratikus választások. Azt válaszoltam, hogy a kormánynyilatkozatban választ kapnak.

Csou En-laj: Ne essenek az indiaiak csapdájába. Ne siessék el a választásokat. A fogadáson az indiai ügyvivő elmondotta, hogy véleménye szerint javul a magyarországi helyzet, és valószínűleg szükség volt a szovjet csapatok beavatkozására, majd hozzátette ravaszul: jelenleg nagy probléma a kormány kiszélesítése.

Véleményem szerint kicsi ugyan a kormány, de jól dolgozik, éppen jó a diktatúrára.

Münnich: Nanavati indiai katonai attasé megkérdezte, hogy mekkora a magyarországi szovjet csapatok létszáma. Azt válaszoltam, hogy a szovjetekkel jó barátságban vagyok, gyakran beszélgetünk, de ezt még soha nem kérdeztem tőlük.

Horváth: Nagyon jó, ha Csou En-laj és Nehru beszélnek ezekről a kérdésekről, és a pontatlan adatok lelepleződnek. Azt mondják, hogy nem helyes a szovjet beavatkozás és hogy a Szovjetunió agressziót követett el. Bizonyítsák be.

Az ENSZ-ben sokszor rágalmazták Magyarországot, ezért delegációnk kivonult a közgyűlésről. Egy tagállamot azonban nem könnyű kizárni a szervezetből, mert a vétőjog meg tudja akadályozni. A közgyűlésről azonban az amerikai szavazógép segítségével viszonylag könnyen ki tudják zárni.

Az amerikaiak rosszindulatát mutatja az, hogy követük már harmadik hónapja Magyarországon van anélkül, hogy megbízólevelét átadta volna. Arra hivatkozik, hogy kormányával nem tudja a megfelelő kapcsolatokat fenntartani. Ilyen politikai szélhámossgal dolgoznak.²⁵

Kádár: Az amerikaiak kezében még egy ütőkártya van. Kijelentik, hogy Magyarország törvényes kormánya Nagy Imre kormánya – mert még nem mondott le. Kéthly Anna, Nagy Imre kormányának tagja külföldön tartózkodik, és őt jól fel tudják használni.²⁶

mert az precedenst teremthetett volna Tajvan kizárására, amelyet a Szovjetunió nem ismert el Kína képviselőjének. Lásd: Borhi László: *Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1989. Források.* Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2009, 77.

²⁵ Edward Wailes, az USA kijelölt budapesti nagykövete a forradalom napjaiban érkezett az országba, de még nem tudta átadni megbízólevelét a Nagy-kormánynak, majd erre később sem került sor. Amikor 1957. február 22-én amerikai kezdeményezésre felfüggesztette az ENSZ Közgyűlése a magyar mandátum elfogadását, másnap a magyar KÜM felszólította az amerikai külképviseletet, hogy Wailes adja át azonnal a megbízólevelét, vagy hagyja el az országot. Washington az utóbbi mellett döntött. Lásd: Borhi, i. m. 2009, 77–78.

²⁶ Kéthly Anna (1889–1976) – a forradalom kirobbanása után az SZDP újjászervezésének egyik kezdeményezője, október 31-én a párt elnökévé választották. November 1-jén a Szocialista Internacionálé bécsi ülésére utazott. 1956. november 2-án – távollétében – az ENSZ Közgyűlésére delegálták, másnap kinevezték a Nemzeti Kormány államminiszterévé. Kétszeri hazatérési kísérlete után New Yorkba ment, hogy részt vegyen az ENSZ Közgyűlésén. 1957. január 5–7-én

Csou En-laj: Tényekkel meg tudom Nehrut cáfolni. Tisztában vagyunk, hogy az indiaiak azt szeretnék, ha Magyarországon megváltozna a hatalom jellege választások útján vagy bármilyen egyéb módon.

Kádár: Amit fegyverrel nem értek el, azt más módszerekkel igyekeznek az ellenség megkaparintani.

Csou En-laj: Eisenhower nem kezd háborút, de azt sem mondta, hogy nem folytatja a felforgató tevékenységet.

Most nem annyira Nehru kérdése a bonyolult, hanem inkább Titóé. Egyáltalán lehet-e szocialistának nevezni. Tárgyalásokon kívül magatartásuk nem mindig szocialista.

Kádár: Igaza van a *Zsenmin Zsipao* cikkének, amikor rámutat az olyan jelenségekre, hogy a Magyarországgal, Albániával, Bulgáriával szembeni jugoszláv magatartás olyan, amilyent Jugoszlávia nem kíván önmagával szemben.

Csou En-laj: Ellenzik Sztálint, de ebben tőle tanulnak.

Kádár: Régebben is megnyilvánult a jugoszlávoknak ez a vonása. 1946 januárjában részt vettem a két ország pártja közötti bizalmas értekezleten. Magyar részről minden bizalmas tájékoztatást megadtunk pártunkról, de a jugoszlávok nem mondták el belső dolgaikat, kérdéseinkre nem feleltek, vagy másról kezdtek beszélni. Nem akartak egyenlő alapon tárgyalni.

Jugoszláviában egyesek úgy gondolják, hogy a szocialista rezsim megreformálása akár felkelés útján is lehetséges. A jugoszlávok maguk is végeznek felderítő tevékenységet a szocialista országokban. Kiderült ez, amikor egy belső albán pártokmányt nyilvánosan idéztek, valószínűleg ügynökök segítségével szerezték be. Magyarországon is működhetnek ilyen ügynökök.

Csou En-laj: Feltétlenül szükséges aláhúzni a diktatúra demokratikus jellegét. Marosán elvtárs elmondotta, hogy Dudás szoros kapcsolatban állt Nagy Imrével és végrehajtotta utasításait. A bűne kétségtelenül nagy, megérdemli a halálbüntetést, de nem kell elsietni a dolgot. Jobb, ha élő bizonyíték van a kezünkben. Ha kivégzik, akkor az ellenség később azt állítja, hogy hamis vallomást csikartak ki belőle. Ellenben ha életben marad, töredelmes vallomás esetén csökkenteni lehet a kimért büntetést. Tekintetbe kell vennünk, hogy három réteg van a társadalomban: az egyik öntudatos és támogat bennünket, a másik az ellenfél, aki szemben áll velünk, a harmadik semleges, ez a legszélesebb réteg, amely nem lát tisztán. Érdekünk, hogy a tömegekre támaszkodjunk. Legjobban a tényekkel tudunk nevelni. Erre a tényre különösen nagy gondot kell fordítanunk, mert hiszen problémáinkat csak a tömegek támogatásával tudjuk megoldani. Nem elég a karhatalomra támaszkodni. Ha már halálra is ítéljük érdeme szerint, legalább ne hajtsuk végre az ítéletet, hogy később is élő tanúként felhasználhassuk.

Strasbourgban a Magyar Forradalmi Tanács közgyűlésének elnökévé választották. 1957-től a Londonban megjelenő (emigráns) *Népszava* főszerkesztője volt.

Kádár: Dudás a fegyveres felkelés egyik szervezője és katonai vezetője volt. Sok érv szól amellett, hogy kivégezzék. Eddig már sok nála kisebb bűnöst is büntettek. A hatóság kezében ugyanakkor több olyan ember van, akik Nagy Imre áruló szerepét bizonyítani tudják. Ha a vezetőket nem büntetik, akkor a tömegek nem látják, hogy ez a kormány az ellenforradalommal komolyan le akar számolni. Nagy Imre áruló szerepe egyre láthatóbb és bizonyíthatóbb.

Csou En-laj: Nyílt tárgyalást tartanak?²⁷

Kádár: Nem, katonai zárt tárgyalás folyik.

Marosán: 47 tanú tett vallomást.

Csou En-laj: Dudás elismerte bűnösségét?

Kádár: Elismerte. A tárgyaláson sok, Nagy Imrével kapcsolatos adat kerül nyilvánosságra, nem akarjuk szellőztetni ezeket. Sok Jugoszláviával kapcsolatos adat is szerepel.

Csou En-laj: Megbízható káderek, olyanok, mint az aktíván²⁸ voltak, részt vehetnének a tárgyaláson és ezek megfelelően propagálhatnák a tömegek között. Természetesen a mi részünkről ez csak javaslat, a helyzetet önök ismerik jobban. Kínában a tapasztalat azt mutatta, hogy előnyös az ellenséget megosztani. Így könnyebben le tudjuk győzni. Ha a vezető ellenforradalmárokat életben hagyják, több anyagot tudnak összegyűjteni és a nyilvános tárgyalás nevelőbb hatású lesz.

Kádár: Vannak más vádlottak is, akik talán még jobban bizonyítják Nagy Imre bűnösségét.

Ho Lung: Mi is kivégeztünk kisembereket, de sok vezetőt életben hagyunk. Szükség esetén adatokat kérünk tőlük, olyanok ők, mint egy élő lexikon.

Kádár: Megértettük elgondolásukat, azonban a mi helyzetünk rendkívül bonyolult. A letartóztatottak között van a rendőrség volt vezetője is,²⁹ aki Nagy Imrével még szorosabb kapcsolatban volt, mint Dudás.

Marosán: Ő vezette a Külügyminisztérium, a Szabad Nép-székház és a Pártház elleni támadásokat, valamint ő volt az egyik ellenforradalmi góc vezetője. A Pártszékház támadóiból még egy vezetőt sem vontunk felelősségre.

Münnich: Ha kivégzik a vezető ellenforradalmárokat, akkor az ellenforradalom ereje lényegesen gyengül és a fegyvereket is lényegesen gyorsabban adják be.

²⁷ Dudást a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának különtanácsa szervezkedés vezetésének vádjával 1957. január 14-én halálra ítélte, majd 1957. január 19-én kivégezték.

²⁸ 1957. január 16-án a MÉMOSZ-székházban tartott pártaktíváról van szó, amelyen részt vett a kínai delegáció is. Csou En-laj és Kádár János ott elmondott beszédeit lásd: *Magyar–kínai kapcsolatok 1956–1959. Dokumentumok*. Szerk.: Vida István. Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 2001, 133–139.

²⁹ Kopácsi Sándor (1922–2001) 1952 és 1956 között Budapest rendőrfőkapitánya volt. A forradalom napjaiban a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány tagja, majd a Nemzetőrség helyettes parancsnoka lett.

Ezután sor került a közös nyilatkozat néhány kitételének megváltoztatására, és ezzel a megbeszélések véget értek.

MNL OL XIX-J-1-j, KÜM TÜK 1945–1964, Kína, 5. d., 26. tétel, Sz. n./1957. – Gépelt másodlat „CS” szignóval. – A dokumentum fejlécében: „Protocole Csatorday Károly külügyminisztériumi osztályvezető”. Közli: Zinner Tibor: „...hogy megkönnyítsék a Nagy-kormány likvidálását...” *Társadalmi Szemle* (1989) 12. sz., 93–98.; *Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956. december–1959. február. A magyar–jugoszláv kapcsolatok és a Nagy Imre-csoport sorsa. Dokumentumok.* Az iratokat gyűjtötte, válogatta, szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta: Kiss József, Ripp Zoltán, Vida István. Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 1997, 108–116.; illetve *Magyar–kínai kapcsolatok 1956–1959. Dokumentumok.* Szerk.: Vida István. Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 2001, 125–133.

A találkozó Hruscsov kezdeményezésére jött létre. A Csou En-laj vezette kínai kormánydelegáció 1957. január 7-én indult el Pekingből Moszkvába, ahol a szovjet vezető arra kérte, hogy támogatása jeléül látogassa meg Kádár Jánost. A kínai vezető ezzel egyetértve január 10-én előbb Moszkvába hívatta ismerkedés céljából Kádár Jánost és Marosán Györgyöt, majd elutazott Varsóba. A 25 tagú kínai delegáció január 14-én érkezett Varsóból Budapestre, 17-én hajnalban írták alá a közös nyilatkozatot, majd visszarepült Moszkvába. A tárgyalás január 14-én 19.00–20.00 óra, majd 22.15–01.30 óra között az Országházban, illetve a kínai kormánydelegáció szállásán zajlott le.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1957. január 18. 1–2.

3.

Feljegyzés

Gheorghe Georghiu-Dej és Kádár János tárgyalásairól

Bukarest, 1958. február 22.

Feljegyzés a magyar és román kormányküldöttség
február 22-i, szombati tárgyalásáról¹

Kádár elvtárs előjáróban javasolja, hogy a közös nyilatkozat szövegét másnap, vasárnap estig készítsék el. A magyar tervezet készen van, átadjuk a román elvtársaknak, s amint értesültünk a román tervezet is elkészült. A végső szöveg mindkét tervezet figyelembevételével készüljön el. Úgy gondolja, hogy a nyilatkozatban nem kell feltétlenül beszélni a világot foglalkoztató minden kérdésről. Elsősorban azokkal a nemzetközi kérdésekkel foglalkozzunk, amelyek a két országot közelebbről érintik. Mint például a román kormány kezdeményezése a Balkán-országok közötti tárgyalásokról. Általában nemzetközi helyzetet a moszkvai tanácskozás szellemében vegyük be a nyilatkozatba.²

Gheorghiu-Dej elvtárs egyetért *Kádár* elvtárs javaslatával. A nemzetközi kérdések a moszkvai tárgyalásoknak a tükrében világosak. A nyilatkozatban hivatkozunk néhány legfontosabb kérdésre, amely bennünket érdekelne. Egyeseket élesebben kell kiemelni, másokkal kevesebbet foglalkozunk. Egyetért azzal, hogy a nyilatkozattervezeteket cseréljük ki, a két tervezetből csináljunk egységes szöveget. A román–magyar kapcsolatokról szóló rész legyen tartalmas, meleg hangú, hogy kifejezze azokat a szoros baráti kapcsolatokat, amelyek közöttünk fennállnak. Tartsa szem előtt, hogy mindkét oldalon harcolni kell az ellenséggel, amely ezt a barátságot meg akarja bontani. A nyilatkozatban természetesen utaljunk a szocialista tábor egységére, a Szovjetunió vezető szerepére. A revizionizmussal kapcsolatban, amiről Moszkvában is szó volt,

¹ 1958. február 20–28. között Kádár János vezetésével Romániában tárgyalt magyar párt- és kormányküldöttség.

² A kommunista és munkáspártok 1957. november 14–19. között lezajlott moszkvai értekezletéről és az ott elfogadott nyilatkozatról van szó, amely egy új világháború elkerülhetőségéről és a békés egymás mellett élés jelszavával meghirdetett új külpolitikai stratégiát tartalmazta. Az értekezleten elfogadott nyilatkozatot lásd *Népszabadság*, 1957. november 22. 1–3.

legyen leszögezve a mi véleményünk. Úgy véli, hogy ezt ne polémikus módon tegyük, bár tudjuk, hogy vannak olyan vélemények, amelyek tagadják a tábor létezését. Ebben a kérdésben a két párt határozott álláspontját világosan le kell szögezni.

Kádár megjegyzi, a nyilatkozatból tűnjön ki a nacionalizmus és revizionizmus szoros egybefüggése. Magyarországon a nacionalizmust főveszélynek kell tekinteni. Az előzetes megjegyzések után a magyar delegáció Apró és Sebes elvtársakat, a román delegáció Borilă és Niculescu elvtársakat bízta meg a közös nyilatkozat megszövegezésével.³

Kádár ismertetője után *Dej* vázolta a Román Munkáspárt fejlődését a felszabadulás óta. Utalt arra, hogy a felszabadulás után a párt élére opportunisták és szektás elemek kerültek, akik nagyon nagy károkat okoztak a pártban. A szektáriánusok mindenkit távol akartak tartani a pártból, nem akartak új erőket felvenni, s így a pártot elszigetelték. Az opportunisták irányzat a pártot laza tömegszervezetté igyekezett tenni. Ennek következtében a kispolgárság inváziója megindult a párt felé. Ez magával hozta a jobboldali oportunizmus nagy növekedését, ami főképpen abban nyilvánult meg, hogy feladták az osztályálláspontot. A párt taglétszáma gyorsan növekedett, a párt kapuit gyakran még ellenséges elemek előtt is felnyitották. Nagyszámú idegen elem került be a pártba, még sziguranca-ügynökök⁴ is akadtak közöttük. A párt taglétszáma ebben az időben egymillió körül volt. A legkülönbözőbb irányzatok és nézetek merültek fel, anarcho-szindikalista irányzatok érvényesültek, a párt szerepe csökkent. Az opportunisták mindenféle külföldi példákat hoztak fel eme likvidátori vonaluk védelmére. A Központi Bizottság abban az időben tartott ülése visszavonulásra kényszerítette a likvidátorokat. Az utána következő időszakban mintegy 300 000 pártba nem való elemről szabadultak meg. Jelenleg mintegy 570 000 tagja és 132 000 tagjelöltje van a pártnak. Nagyobb hangsúlyt fektetnek a minőségre. Gyengén állnak a faluk, ahol kevés a párttag. Részben megköti kezüket a szervezeti szabályzat, amely szerint parasztnak hosszabb felvételi időre van szükségük. Bár a parasztnak között sok olyan öntudatos elem van, akik határozottan képviselik a párt vonalát, a szervezeti szabályzat megkötése miatt nem tudják felvenni őket a pártba.

A következőkben *Dej* utalt arra, hogy nagyon megnőtt a káderek színvonala. Most már a legtöbb fontos funkcióban megfelelő káderekkel rendelkeznek. Ezek után rátért a magyarországi események visszahatására. A magyarországi események meglepetésszerűen érték őket. Bizonyos megrázkódtatást okozott

³ Petre Borilă, született: Iordan Dragan Rusev (1906–1973). 1952–1965 között a Román Munkáspárt Politikai Bizottságának tagja, 1954–1965 között a Minisztertanács alelnöke; Paul Niculescu-Mizil (1923–2008) a Román Munkáspárt Központi Bizottságának tagja, majd titkára, 1956–1968 között a KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője.

⁴ Politikai rendőrség neve a királyi Romániában.

a pártban.⁵ Levonták a tanulságokat, nagyobb figyelmet fordítottak a párt belső kérdéseire, s komoly változás következett be a káderek magatartásában. Megerősítették a tömegekkel való kapcsolatukat, jobban kijárnak a hozzájuk tartozó területekre.

A munkásosztály hamar felismerte, hogy a magyarországi eseményekből a legfontosabb tanulság az, hogy ha nem vigyáz, a hatalma veszélybe kerülhet. A parasztok is azt látták, hogy az olyan események, mint a magyarországi ellenforradalom, oda vezethet, hogy a föld újra visszakerülhet a földbirtokosok kezébe. Az értelmiség általában támogatta a pártot. Az ifjúság körében mindekelőtt a tanulók között, mint például Temesváron, voltak kisebb nehézségek, amelyeket azonban hamarosan felszámoltak.⁶ Általában elmondható, hogy a munkásosztály és a nép ébersége növekedett. Ebben az időben ők Jugoszláviában voltak. Tito úgy ítélte meg a magyarországi eseményeket, amelyek lényegében véve pozitív jellegűek, és a Rákosi-féle irányzat ellen irányulnak, és állandóan nyugtatgatta őket. A harmadik nap Tito is elismerte, hogy ez ellenforradalom. Mint érdekességet megjegyezte Dej elvtárs, hogy Titónak rossz véleménye volt Nagy Imréről.

Visszatérve a magyarkérdés tanulságaira, legfőképpen úgy határozta meg, hogy meg kell erősíteni a kapcsolatot a tömegekkel. Az értelmiség soraiban az ideológiai munkát fokozni kell. Mégpedig nemcsak általánosságban, hanem az egyes kategóriák sajátosságait tekintetbe véve. Itt utalt arra, hogy a sajtónál voltak elszigetelt kísérletek, hogy kivonják magukat a párt ellenőrzése alól, azonban ez nem öltött nagyobb méreteket. Az irodalomban és a művészetben a helyzet bonyolultabb. Az értelmiségnél a legkülönbözőbb régi nézetek hatnak még. Ehhez hozzájárul még, hogy a párt nem tudja még teljesen átfogni és irányítani a kultúra minden területét. A Központi Bizottság apparátusa még mindig nemegyszer adminisztratív eszközökhöz nyúl ahelyett, hogy megtalálnák a lehetőséget a vitás kérdések megbeszélésére. Eredményként kell elkönyvelni, hogy

⁵ Nem beszél az erdélyi magyarsággal szemben alkalmazott megtorlásról. Lásd erről: Stefano Bottoni: Kényszerből stratégia: a román állambiztonság válaszlépései a magyar forradalomra 1956–1958. In: *Folyamatok a változásban*. Szerk.: Fedinec Csilla–Ablonczy Balázs. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2005, 221–254.

⁶ A temesvári egyetemi hallgatók 1956. október 30-ára gyűlést hívtak össze, ahol egy kiáltványt fogalmaztak meg. Követelték többek között a személyi kultusz eltörlését, a munkás-önigazgatás bevezetését, a normarendszer eltörlését, a beszolgáltatások és az adók csökkentését, a szovjet csapatok azonnali kivonását. A Securitate, a rendőrség és a katonaság egységei körülférták a környéket. Nyolc diákot letartóztattak. Másnap (31-én) az ortodox székesegyház előtt tüntetésre került sor, a diákok követelték társaik szabadon bocsátását. Összesen 800-1000 résztvevőt tartóztattak le, az egész várost blokád alá helyezték. Kezdetét vette a megtorlás: 31 vádlott hat hónap és nyolc év közötti börtönbüntetést kapott, a három fő szervezőt: Teodor Stancát, Aurel Baghiut és Caius Muțiu nyolc-nyolc évi börtönre ítélték. Lásd: Ioana Boca: 1956. *Un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*. București, Fund. Academia Civică, 2001.

a nacionalista megnyilvánulásokat sikerült visszaverni, azonban a nacionalizmus elleni harcban soha sem szabad elfáradni. Dej megemlítette, hogy Romániában volt egy csoport, amelyik a lengyel és magyar eseményekre utalva hasonló módszereket akart meghonosítani náluk is.⁷ Egyébként ez a csoport elvtelen alapokon nyugodott, és elvtelen bírálatot gyakorolt. A román elvtársak nem másolták a lengyel utat, egyébként is nekik az a véleményük, hogy a lengyelek a II. kongresszusból⁸ úgyszólván csak a személyi kultusz kérdését vitatták meg. Az eredmény egyébként látható is. Felkavarták az emberekben a régi hibák elleni felháborodást, azonban keveset beszéltek arról, hogy mit kell csinálni a jövőben. Nagyon sok a zavarosság még Lengyelországban. Még sok mindent tisztázniuk kell. A gazdasági rendszerükben is keresik az úgynevezett lengyel modellt, de nem sok sikerrel. Az előbb említett elvtelen csoport valami hasonló módszerrel akart eljárni Romániában is. De ezt visszautasították, és felszámolták az ismert módon a csoportot. Ez a felszámolás már a magyar ellenforradalom után mintegy fél évvel történt, hogy legyen idejük látni azt, hogy hová vezettek Magyarországon és Lengyelországban ezek a módszerek. Áttérve a gazdasági kérdésekre Dej elmondta, hogy ők is igyekeznek megjavítani a gazdasági szerkezet arányait, az a tervük, hogy nem az egész fronton haladnak előre, hanem központosítják az erőket, ahol van nyersanyag és jobb gazdasági eredményeket tudnak elérni. Felsorolt néhány iparágat, illetve gyártmányt, mint pl. műtrágya, műszál, műgumi stb. termelése. Az erőfeszítéseket össz-pontosítják a vegyiparra. A beruházás arányát a nemzeti jövedelemből kb. felére csökkentették. Az életszínvonal emelésére nagyobb figyelmet fordítanak. A kulturális és szociális kiadásokra fordított összegek arányát növelték. Az életszínvonalat sikerült emelni. Dej ismertette a bérrendszer megváltoztatását, amely jelentős eredményekkel járt. Mintegy öt és fél milliárddal emelték a béreket és fizetéseket, s ebből mintegy három és fél milliárd az önköltség csökkentéséből és a termelékenység emeléséből ered. Dej rátért arra, hogy vannak bizonyos ellátási nehézségeik, így például húsnál, cukornál, étolajnál. Okát abban látja, hogy a régebbi parasztpolitikájukban voltak hibák, másrészt a parasztok a régi áron nem szívesen akarnak eladni, magasabb árakat akarnak elérni. De ezeket a nehézségeket meg fogják oldani. Megfelelő rendszabályokat hajtanak végre.

⁷ Feltehetően arra a politikai reformkísérletre utalt Dej, amely az 1956. április 3–12. között tartott négy politikai bizottsági ülésen került napirendre. A korábban „sztálinista” Miron Constantinescu és Iosif Chişinevschi élesen bírálta az állambiztonsági szervek túlkapásait és a XX. kongresszus gyenge recepcióját, kiváltva ezzel a pártvezetés önvédelmi reflexeit. Constantinescut és Chişinevschit az 1957. júniusi plénumon kizárták a PB-ből. A megtorlás azonban ennél jóval kiterjedtebb volt: 1957. január 1. és 1959. július 31. között az elítéltek száma megközelítette a tízezret. Az ismert dokumentumok szerint 1957–1958 között 45 végrehajtott halálos ítélet született, de valódi számuk ennél magasabb lehet. A romániai sztálinizmusról lásd: *Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-central Europe and the Dynamics of the Soviet Bloc*. Ed. Vladimir Tismăneanu. Budapest–New York, CEU Press, 2010.

⁸ Nyilvánvaló elírás, az SZKP XX. kongresszusáról van szó.

Utalt arra, hogy a beszolgáltatási és felvásárlási rendszernél milyen változtatásokat hajtottak, illetve hajtanak végre. A gyapjúnál áttérnek a beszolgáltatás helyett a szerződtesi rendszerre, általában a szerződtesi rendszert kiterjesztik pl. a gabonánál is. Az állami gazdaságokban fokozzák a gabonatermelést, hibrid kukoricával bevetett területet 40 százalékra akarják kiterjeszteni az idén. Arra számítanak, hogy két-három évig még lesznek nehézségek a húsnál, de végül is úrrá lesznek rajta. Dej ismertette a parasztsághoz való viszonyt, amit többek között kifejez az a szám, hogy a szocialista szektor aránya a mezőgazdaságban 52 százalék. Beszért a termelőszövetkezeti mozgalom előrehaladásáról, és itt ismertette, hogy egyes helyeken, főleg a galaci területen megsértették az önkéntességet, de a párt idejekorán belenyúlt és a hibákat megszüntette.

Végül Dej újra kiemelte a magyar kormányküldöttség látogatásának nagy politikai jelentőségét, aláhúzta a román–magyar barátság szilárdságát és azt, hogy milyen politikai segítséget jelent ez a látogatás a román elvtársak számára. Emlékeztetett arra, hogy sokan szeretnék, ha a román és magyar viszony nem volna ilyen szívélyes és barátságos, hanem a két ország között civódások volnának.

Végül Apró tett néhány észrevételt: emlékeztetett arra, hogy február elején a magyar és román küldöttség egy sor gazdasági kérdésben megegyezett.⁹ A megegyezést a magyar fél úgy a Politikai Bizottságban, mint a kormányban megtárgyalta, ahol jóváhagyták.¹⁰ A magyar nyilatkozattervezetben a megegyezés egyik-másik részéről említés történik. Többek között szó van arról, hogy egyetértés jött létre olyan tekintetben, hogy hozzunk létre gazdasági-műszaki vegyes bizottságokat.

Borilă elvtárs megjegyezte, hogy ez a román nyilatkozattervezetben is szerepel.

A két küldöttség közötti tárgyalás három óra hosszat tartott.

⁹ Tárgyalásokat folytattak többek között a gázszállításokról, amelyben a román fél ígéretet tett arra, hogy a magyar igényeket teljesítse. Szóba került, hogy a Vaskapunál tervezett vízi erőmű építésében Magyarország vállalkozóként részt vehet. Végleges megállapodás erről nem született.

¹⁰ Apró Antal beszámolója a Romániában folytatott gazdasági megbeszélésekről. MSZMP PB, 1958. február 11. MNL OL M-KS 288. f. 5/66. ő. e. 35–38.

MNL OL M-KS 288. f. 32/1958/15. ő. e. 206–210. – Gépelt fogalmazvány. – A dokumentum felzetén kézzel írva olvasható: „Lev. R.”

A dokumentum nem került az MSZMP Politikai Bizottsága napirendjére, Kádár János sem adott róla beszámolót. – A Kádár János vezette magyar párt- és kormányküldöttség 1958. február 20-án indult Romániába. A küldöttség tagjai: Kádár János, Apró Antal, Kállai Gyula, Németh Károly, Sebes István és Keleti Ferenc, az MNK bukaresti rendkívüli és meghatalmazott nagykövete. A delegáció Arad–Temesvár–Craiova–Pitești érintésével 21-én érkezett meg Bukarestbe. 1958. február 25-én a magyar delegáció országjáró körútba kezdett (Kürtös, Arad, Temesvár, Craiova, Pitești, Bukarest, Iași, Roman, Marosvásárhely, Ploiești [[újra Bukarest], Kolozsvár, Nagyvárad, Biharpüspöki]). 1958. február 26-án Bukarestben a tárgyaló felek közös nyilatkozatot adtak ki.

Sajtóközlemény: Nyilatkozat a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány és a Magyar Szocialista Munkáspárt, valamint a Román Népköztársaság kormánya és a Román Munkáspárt küldöttségeinek tárgyalásairól. *Népszabadság*, 1958. március 2. 1–2.

4. Jelentés Nyikita Hruscsov és Kádár János tárgyalásáról

Budapest, 1958. április 3.

Rövid összefoglaló a magyar–szovjet kormánytárgyalásokról¹

Jelen voltak szovjet részről: [Nyikita] Hruscsov, [Frol] Kozlov, [Andrej] Gromiko,² [Viktor] Grisin, [Pjotr] Seleszt, [Anna] Bojkova, [Jevgenyij] Gromov elvtársak,³ a küldöttség tagjai, valamint Iljicsov, Molocskov és Gyeduskin elvtársak.⁴
Magyar részről: Kádár [János], Münnich [Ferenc], Apró [Antal], Marosán [György], Kiss Károly, Somogyi [Miklós], Fock [Jenő], Kállai [Gyula], Sík [Endre] elvtársak, a küldöttség tagjai, valamint Szirmai [István], Gyáros [László], Sebes [István], Mányik [Pál] és Csatorday [Károly] elvtársak.
Tolmácsok: Erdélyi [Károly], Abelovszky [László], Györke [Sándor] és Baranyi elvtársak.

Münnich elvtárs nyitja meg a tárgyalást, és szeretettel üdvözli a szovjet vendégeket. Elmondja, hogy Budapest dolgozói olyan szeretettel fogadták a Szovjetunió párt- és kormányküldöttségét, hogy azt magyar részről jobban nem is képzeletük el. A szovjet elvtársak látogatása újabb erősödést fog jelenteni a két ország politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatai, a magyar–szovjet barátság szempontjából.

¹ A Hruscsov vezette szovjet párt- és kormányküldöttség 1958. április 2–10. között tartózkodott Magyarországon. A tárgyalásokról lásd: Rainer M. János: Hruscsov Budapesten, 1958. április. Egy látogatás anatómiája. *Budapesti Negyed*, 1994. 2. sz. 159–190.

² Gromiko neve kézírással utólag beírva.

³ F. R. Kozlov az SZKP KB Elnökségének tagja, a Minisztertanács első elnökhelyettese; V. V. Grisin a KB tagja és a Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsának elnöke; P. J. Seleszt Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának tagja, a kijevi területi pártbizottság első titkára; A. P. Bojkova az SZKP Központi Revíziós Bizottságának tagja; J. I. Gromov a SZU budapesti nagykövete.

⁴ L. P. Iljicsov a szovjet Külügyminisztérium kollégiumának tagja; F. F. Molocskov a szovjet Külügyminisztérium protokollfőnöke; P. Sz. Gyeduskin a szovjet Külügyminisztérium V. Európai Osztályának vezetője.

Hruscsov elvtárs megköszöni a szívélyes üdvözlést.

Budapesti látogatásunk eddigi tapasztalataiból is azt szűrtük le, hogy nem tévedtünk, amikor segítséget nyújtottunk Magyarországnak a nagy veszély idején. Tudtuk, hogy a szovjet segítségnek negatív következményei is lesznek, de ezek jelentéktelenek. Tévedünk, amikor úgy gondoljuk, hogy a szovjet segítségnyújtás következtében a két ország között hosszabb elhidegülés fog bekövetkezni. A magyar nép józanabban értékelte ezt a segítséget, mint vártuk. Megértette, hogy a magyar nép érdekében cselekedtünk.

Tapasztalatainkkal nagyon elégedettek vagyunk. Most az a feladat, hogy még mélyebben neveljük népünket a barátság és internacionalizmus érdekében. A reakció arról beszél, hogy a Szovjetunió elnyomja szövetségeseit. Amikor a burzsoázia azt állítja, hogy az oroszok beavatkoznak más országok belügyeibe, akkor osztálycéljait követi, hogy félrevezesse a népet. Az ellenforradalom meg-
rázott bennünket, de volt haszna is:

Egységünk még szorosabbá vált, segítségünk tömörítette barátainkat.

Ez a segítség áldozatokkal, emberélet és anyagi áldozatokkal járt. A burzsoázia arról beszélt, hogy milyen veszteségeink voltak. Mi azonban nem kereskedők, kupecsek módjára számolunk, hanem forradalmárok módjára és a dolgozók, a közös ügyünk győzelme szempontjából nézzük.

A szocialista országok és az imperialista országok politikáját nézve meg-
állapíthatjuk, hogy az imperialisták a monopolisták érdekében avatkoznak bele más országok belügyeibe, ahogy az Egyesült Államok beavatkozott Guatemala, Venezuela belügyeibe.⁵ Mindkét esetben az Egyesült Államok az illető országok törvényes kormányai ellen lépett fel. Az amerikaiak legnyíltabb beavatkozása az Eisenhower-doktrína formájában történt.⁶ Ürügyül az úgynevezett kommunista veszélyt hozzák fel, amely alatt azt kell érteni, hogy ha valamely országban a nép többsége a kommunistákat követi, akkor itt kommunista beavatkozásról, kommunista aknamunkáról van szó. Ezzel az ürüggyel igazolják azt a jogukat, hogy beavatkozassanak más országok belügyeibe. Ma már a demokratikus jogokat a burzsoázia álcának használja. A gyakorlatban minden eszközzel fellép a munkásosztály ellen, semmibe véve a burzsoá demokráciát, s mi pedig legyünk jézusok ilyen körülmények között? Butaság és árulás lenne, méltatlan lenne a kommunistákhoz, hogy ha nem segítenénk.

⁵ Hruscsov itt az 1954-ben a CIA által szervezett guatemalai államcsínyre, Jacobo Arbenz Guzmán elnök lemondatására, illetve Venezuelában az Amerika-barát Marcos Perez Jimenez katonai diktatúrájának megdöntésére (1958. január) utalt.

⁶ Az 1957-ben elfogadott amerikai kongresszusi határozat engedélyt adott az elnöknek, hogy bármely közel-keleti országot katonailag és gazdaságilag megsegítse, ahol fennáll a kommunista rendszer kialakulásának veszélye. Lásd: Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005, 168.

A csúcstalálkozóval kapcsolatban: Fel akarják vetni a kelet-európai országok kérdését.⁷ Milyen jogon? Milyen jogon avatkoznak bele független országok belügyeibe, amelyekkel diplomáciai kapcsolatokat tartanak fenn, amelyek tagjai az ENSZ-nek? Azt hiszik, hogy mi mindenáron érdekeltek vagyunk ebben a csúcstalálkozóban, pedig mi megvagyunk nélküle.

A találkozásra szükség van, de csak olyan találkozóra, amelyből nyerünk és nem veszítünk. Ezen a találkozón nem meggyőző szavakra van szükség, a találkozó eredménye osztályharc kérdése. Mi elég erősek vagyunk, a mi szempontunkból találkozásra már nem is lenne szükség, mi azonban nem egyes országok szűk érdekeit nézzük, hanem a közös ügyet. A találkozóval kapcsolatban ne legyünk buták és ne ijedjünk meg. Ma már egész más a helyzet, mint korábban. Nézzük csak meg, ki kit vesz körül. A Földön 2½ milliárdnyi emberiség él. Ebből 1 milliárd a szabad országok lakossága. 600 millió ember felszabadult a gyarmati sorból, a többi országban is a munkások és a parasztok velünk éreznek. Mi reálisan és józanul nézzük a világot. Hatalmas a mi erőnk. Hogy állunk azzal a kérdéssel, hogy utolérjük az Egyesült Államokat? A tudományos és technikai színvonal tekintetében már meg is előztük őket. Utolérjük őket gazdasági téren is. Erőink oly rohamosan nőnek, hogy a győzelem biztosítva van.

Kádár elvtárs:

Az év elején a kormány beszámolt az Országgyűlésnek az általa végzett munkáról:

A törvényes rend Magyarországon helyreállt, a rend megsértőivel el fogunk járni, több mint ezer embert megbüntettünk különböző fokozatú büntetéssel. Azokkal szemben, akik megzavarodtak, a megbocsátás politikáját alkalmazzuk. A bűnösöket azonban, akik szervezői (voltak) vagy aktív résztvevői voltak az ellenforradalomnak, megbüntettük. Ezt a politikát tömegeink helyeselték, továbbra is folytatni fogjuk. Azokkal szemben, akik jelenleg is fellépnek ellenünk, igen szigorúan jártunk el. A falra-firkálókkal szemben is. Ilyen esetek azonban ma már csak szórványosan akadnak.

A határon normális a rend. Jobb, mint 1956-ban volt. A határőrség kezdettől fogva szilárdan viselkedett, s elszigetelten is harcolt a néphatalomért.

Gazdasági téren szintén helyreállt a normális élet. Ipartermelésünk az utolsó normális évhez viszonyítva 6%-kal nőtt. A mezőgazdaságban, ahol a jó idő is segített, az idei év volt a legjobb 1945 óta, 1957 első negyedében nagy volt a kiesés, ettől kezdve a tendencia felfelé ívelt. Harcolni kellett egyes gazdasági vezetőinkkel, akiket a jugoszláv bogarak megzavartak.⁸ [A Tervhivatalt likvidálni

⁷ A szovjetek által 1957. december 10-én közzétett kelet–nyugati tárgyalási tervről van szó, amelyre Eisenhower amerikai elnök 1958. január 1-jén válaszolt. Az amerikai terv egyik pontja a kelet-európai szocialista országok helyzetének napirendre tűzését is tartalmazta.

⁸ Kádár arra utalt, hogy a jugoszláv decentralizált, öngazgatásra épülő gazdaságirányítási modell rendkívül népszerű volt a magyar (és a lengyel) közgazdászok körében is, szemben a központi tervutasításos rendszerrel.

stb.) Szilárd gazdasági vezetésről 1957. II. negyedétől beszélünk. Az életszínvonal emelésében túlméntünk a reális lehetőségeinken. Voltak feladataink a téren, hogy a jogos igényeket kielégítsük: Az ipari munkások és a rendőrök keresetét 8-12%-kal kellett emelni, de egyes vezetőink a nyomásnak engedve továbbmentek, ezért általános béremelés lett belőle: kényszerhelyzetben voltak. A törvénytelen emeléseket visszavettük a II. negyedévben.⁹ Néhol ez veszekedéssel járt, de a többség megértette. A teljesítménybéreknél likvidálni kellett.

Politikánkat a munkáosztály támogatta, s mi alaposan belefeküdtünk a munkába. 1958. I. negyedéve jó eredményekkel zárult. Előrementünk, biztató eredményeink vannak. Széntermelésben elértük az addig legnagyobb eredményt; 8000 tonnát. Fejlődik a termelőszövetkezeti mozgalom.

Kulturális életünkről sok jót nem lehet mondani. Az osztályharc katonai és gazdasági térről átment kulturális térre. Kulturális erőink gyengébbek, mint gazdasági téren. A burzsoázia itt a legerősebb. Van fejlődés az oktatási és művelődésügy terén, s a harc folyik tovább. Káderekben ki az erősebb. Még nem tudtuk az ellenséget izolálni. Természetesen nem ők vannak többségben, de a mi erőink még nincsenek összekovácsolva. Az erőviszonyok azonban itt is javunkra állnak. Kulturális életünket a tarkaság jellemzi, de vannak jó dolgok is.

Az első 2 hónapban az ellenforradalom után szovjet filmeket nem mutattak be, azután rendbe hoztuk a mozikat, s most elmondhatjuk, hogy néha egy szovjet filmet többen néztek meg, mint korábban. Ez persze harci kérdés volt. A perspektívában ezen a vonalon győztünk. Mobilizáltuk itt is erőinket, de még ma is érezzük annak következményét, hogy kezdeti időkben nem tudtunk foglalkozni ezzel a kérdéssel.

Nemzetközi kapcsolataink ismertek. Jellemző, hogy Dulles¹⁰ ma már a kelet-európai országokról beszél és nem az úgynevezett magyarkérdésről beszél. Ez azt mutatja, hogy az elszigeteltségből kikerültünk, a magyarkérdés speciális kezelése már nem érdekes.¹¹

⁹ 1956 novembere és 1957. március vége között 3,86 milliárd forinttal nőtt a bérből és fizetésből élők jövedelme. Ebből becslések szerint 350-400 millió forint felső jóváhagyás nélkül, miniszteri vagy alsóbb utasításra került kifizetésre. Lásd: Két összefoglaló a magyar-szovjet kormánytárgyalásokról (1958. április). Közli: Baráth Magdolna–Feitl István. *Múltunk*, XXXVIII. (1993) 4. sz. 171.

¹⁰ Dulles, John Foster (1888–1959), amerikai politikus. 1953-tól, Eisenhower elnök hivatalba lépésétől kezdve haláláig az USA külügyminisztere.

¹¹ Az ENSZ 1957-es őszi közgyűlésén a 10 szavazattal rendelkező szocialista országon kívül (beleértve a Szovjetunió mellett Ukrajnát és Belorussziát is) hatvan állam ítélte el a magyarországi szovjet katonai beavatkozást. A nemzetközi csúcstalálkozó egyik feltételeként az USA ragaszkodott a „magyarkérdés” napirendre tűzéséhez. A magyar kormány azonban minden amerikai kezdeményezést határozottan visszautasított, mint durva beavatkozási kísérletet az ország belügyeibe.

Hruscsov:

Az imperialisták az atommentes övezetben Magyarországot is bent szeretnék látni. Azt mondják, hogy ne csak Németországból, Lengyelországból és Csehszlovákiából vonjuk ki csapatainkat. (Bár megmondtuk, hogy Csehszlovákiában nincsenek csapataink.) A magyarkérdést, az európai biztonság keretében akarják újra felvetni. Azt akarják elérni, hogy kivonuljunk Magyarországról, hogy Magyarországon ismét sikerüljön valamit kirobbantani. Ezzel azt is hangsúlyozzák, hogy a magyar kormány csak szovjet segítséggel tartja fenn magát. Ezért ezt a céljukat az általános európai kérdések címén próbálják megvalósítani „mert így jobb feltételek alakulnak ki az európai biztonság szempontjából”. (Tőlem az újságírók azt kérdezték, hogy ha kivonnánk a szovjet csapatokat Magyarországról és itt történnék valami, nem jönnénk-e vissza?)¹²

Kádár:

Január elsejével a diplomáciai bojkott megszűnt. De azért még most is változó taktikával dolgoznak. Itteni diplomáciai képviselőiknek különböző utasításokat adnak. Januárban részt vettek a fontosabb rendezvényeken, aztán megint távol maradtak. Újévkor megjelentek, tegnap a koszorúzáson nem.¹³ Münnichhez beiktatása alkalmából eljöttek, most már kevésbé jelennek meg.¹⁴ Hruscsov elvtárs érkezése előtt is lázasan tanácskoztak: megjelenjenek-e vagy sem.¹⁵

Az osztrákokkal nem veszekszünk, ebből a szempontból nekünk sokat segített a szovjet diplomácia: úgy látszik, hogy az osztrákok nem akarják a Szovjetunió jóindulatát a bojkottal elveszteni. Az osztrák szociáldemokraták, akik azelőtt távol tartották magukat tőlünk, most elmentek követünkhöz.

¹² Az AP-tudósító beszámolója szerint Hruscsov 1958. április 5-én Sztálinvárosban kijelentette, hogy a magyar munkásosztály nem számíthat még egyszer a szovjet csapatok fégyveres segítségére. Bár a *Népszabadság* tudósítása ezt úgy interpretálta, hogy a szovjet pártvezető az éberség fontosságáról beszélt, később Hruscsov 7-én Szolnokon, illetve 8-án Tatabányán is visszatért a kérdésre, és azt hangsúlyozta, hogy a magyar munkásosztály éberségére van szükség, nehogy újra szovjet segítségre szoruljon. L. Földes György: Barátság felsőfokon. Kádár és Hruscsov. In: *Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár-életútról*. Szerk.: Rác Árpád. Budapest–Debrecen, Rubicon–Aquila, 2001, 90–91.; Rainer M. János: *Hruscsov Budapesten*, i. m.

¹³ Dobi István, az MNK Elnöki Tanácsának elnöke január elsején fogadta a Budapesten akkreditált diplomáciai képviselők vezetőit, akik az újév alkalmával jókívánságaikat fejezték ki. A szocialista országok képviselőin kívül megjelent az egyiptomi, a holland, a nagy-britanniai, a belga, a török, az osztrák, a francia, az olasz, az izraeli, a svájci, a finn, a dán, az indiai és az argentin képviselő is. Az USA-t Garret G. Ackerson, a követség ideiglenes ügyvivője képviselte. *Népszabadság*, 1958. január 3. 3.

¹⁴ 1958. február 7-én Münnich Ferenc miniszterelnök bemutatkozó látogatáson fogadta a Budapesten akkreditált diplomáciai képviselők vezetőit. A vendégek a januári fogadáshoz hasonló összetételben jelentek meg. Az USA-t ekkor is Ackerson képviselte. *Népszabadság*, 1958. február 8. 1.

¹⁵ Az 1958. április 4-én Hruscsov tiszteletére rendezett fogadáson végül megjelentek a budapesti diplomáciai testületek vezetői. *Népszabadság*, 1958. április 5. 8.

Van olyan írónk, aki az amerikaiakhoz tartja magát. Csak akkor megy el valamilyen rendezvényre, ha ott vannak az amerikaiak. Itt az amnesztia kérdése merült fel. Az amerikai diplomaták arról beszélnek, hogy lehetne javítani a kapcsolatainkat, de ehhez amnesztiára volna szükség. Ebből is lehet látni, hogy egyes írónk az amerikaiaknál keresnek támogatást.

Kormányunk nemzetközi, gazdasági és kulturális politikáját tömegeink általában támogatják. Például a helyi tanácsválasztásoknál 1 200 000 választó volt érintve, ennek 94%-a megjelent az urnáknál és 99%-ban mellettük szavazott. Olyan eredményeket tehát, amilyeneket a jugoszláv elvtársak elérték, mi is elértünk. A helyi tanácsok mandátuma ez évben lejárt. Az országgyűlési képviselők mandátumát 2 évre rendkívüli törvénnyel meghosszabbítottuk, az a jövő májusban fog lejárni. Ez év végére választásokat tűzünk ki mind az Országgyűlésbe, mind pedig a helyi tanácsokba.¹⁶

Kormányunknak van tekintélye, a kormány tagjaiban is megvan a bizalom, amit úgy értünk el, hogy nagyon nyíltan kellett beszélnünk, amiért az emberek hálásak és bíznak bennünk.

Tudjuk azt, hogy a konszolidáció, amit elértünk, a nemzetközi munkásmozgalom eredménye. A francia elvtársak is nagyon szilárdan kiálltak mellettünk, s elsősorban természetesen a szovjet elvtársak.¹⁷

A két ország kapcsolatairól beszélve megállapítható, hogy a tavalyi márciusi megállapodást sok egyezmény megkötése követte katonai, gazdasági és kulturális téren. Gazdasági vonatkozásban szovjet részről rendkívül előzékenységgel találkozunk. Mi is eleget teszünk kötelezettségeinknek, vállalásainkat sikerült túlteljesíteni. Abból indulunk ki, hogy ha mi rendesen teljesítjük kötelezettségeinket, a szovjet emberek azt fogják mondani, ezekkel a magyarokkal érdemes dolgozni. De ha csak sírunk és vállalásainkat nem teljesítjük, csak legyinteni fognak. Mi megmondtuk tömegeinknek, nem lehet folytatni az élőködés politikáját, s a nemzeti büszkeség is arra kötelez bennünket, hogy vállalásainkat teljesítsük. Ezért örülünk annak, hogy kötelezettségeinket teljesítjük.

Kulturális kapcsolatunk szűkebb keretű, mint korábban pár éven keresztül volt, azonban minőségi fejlődés van. [Szvjatoszlav] Richter totális győzelmet aratott, a szakemberek is eksztázisban voltak.¹⁸ [Szergej] Obrascov nagyszerű

¹⁶ Az összevont választásokat 1958. november 16-án tartották meg, amelyen 98,4%-os részvétel mellett a Népfront jelöltjei a szavazatok 99,6%-át szerezték meg.

¹⁷ A nyugat-európai kommunista pártok közül elsőként a Francia Kommunista Párt delegációja járt Budapesten hivatalos látogatáson 1957. május 30.–június 4. között. A hattagú küldöttséget Raymond Guyot, az FKP Politikai Bizottságának tagja vezette. A tárgyalások mellett a küldöttség számára a budapesti Sportcsarnokban nagygyűlést szerveztek, és több vidéki városba (Sztálinváros, Győr) is ellátogattak. Az FKP és az MSZMP közös nyilatkozatát lásd: *Népszabadság*, 1958. június 6. 2.

¹⁸ Szvjatoszlav Teofilovics Richter szovjet zongoraművész február 9–19. között koncertezett Budapesten. Lásd Fábián Imre és Kroó György írásait: *Film Színház Muzsika*, 1958. február 14.; illetve Bächer Mihály: Richter hangversenye után. *Népszabadság*, 1958. február 11.

művész, a legszélesebb tömegek előtt, mint az emberiség agitátora mutatkozott be.¹⁹ Most várjuk a leningrádi balettet.²⁰

Kállai elvtárs arról tájékoztatott bennünket, hogy a szovjet elvtársak nagy súlyt helyeznek a minőségre. Inkább kevesebb kulturális kapcsolatot, de olyan, amilyen kell. A tapasztalat ezt mutatja, hogy így a helyes. A szovjet filmek átvételénél azt kértük, hogy adjanak 30 helyett 25 filmet, de a szovjet film presztízsére vigyázni kell. Ha 8 film közül kettő gyenge, vegyünk át csak a 6 jót, mert azt többen nézik meg, mint a 8-at együtt. A szovjet filmek minőségéről nagyszerű tapasztalataink vannak.

Ami kapcsolataink jövőbeni fejlődését illeti, függőben van még néhány egyezmény megtárgyalása (jogsegély, társadalombiztosítási, egészségügyi), ami rendes úton megy.²¹ Gazdasági kapcsolataink bonyolítása hasonlóképpen normálisan halad, az alapegyezményt megkötöttük.²² Különösen nagy segítséget jelent a kooperációs egyezmény a 4 iparban, amely elősegíti a magyar ipar kultúrájának kedvezőbbé tételét.²³ Gazdasági fejlődésünk perspektívája rendkívül szerény. A központi kérdés úgy áll, hogy alapjában saját erőnkre építsünk, ez nagyon nehéz, mert a nyersanyagot külkereskedelmünk útján kell beszerezni. Az 1958-as terv megvalósítása folyamatban, 3 éves tervünk váza már ki van dolgozva. Tervünket szerény célok jellemzik, ipari termésünket 70%-kal [sic!],²⁴ a mezőgazdasági termelést 4-5%-kal. A nemzeti jövedelmet ugyancsak 4-5%-kal kívánjuk növelni. Az életszínvonal általános emelésére ez évben nincs lehetőség, ezt nyíltan megmondtuk. Az 1957. decemberi nívót akarjuk tartani. 3 éves tervünk során az ipari termelést 18%-kal, a mezőgazdasági termelést 7%-kal emeljük. A beruházásra alacsony emelést vettünk tervbe, évi 4-5%.

¹⁹ Szergej Vlagyimirovics Obrazcov szovjet bábművész, színházi vezető, író. Az Obrazcov vezette Szovjet Állami Bábszínház társulata 1958. március 12.–április 6. között vendégeskedett Magyarországon. Budapest mellett számos vidéki színházban is felléptek. *Népszabadság*, 1958. március 11. 4.

²⁰ A Leningrádi Kirov Operaház világhírű balettegyüttese április 9-én érkezett Magyarországra. A fogadtatásáról lásd Mesterházi Lajos kritikáját: *Népszabadság*, 1958. április 13. 7.

²¹ Szerződés a polgári, családjogi és bűnügyi jogsegélyről (1958. július 15.), Egyezmény az MNK és a SZSZSZK közötti együttműködésről a szociális ellátás területén (1962. december 20.), Egyezmény az MNK kormánya és az SZSZSZK kormánya között a kettős állampolgárság kiküszöböléséről (1963. január 21.).

²² Az 1957 végén aláírt gazdasági megállapodás szerint a Szovjetunió 300 millió rubeles beruházási, 15 millió rubel áruszállítási és 40 millió rubel szabaddeviza-hitel nyújtását vállalta. A szabaddeviza-hitelhez a Szovjetunióknak 9 tonna aranyat kellett a világpiacon értékesíteni.

²³ Egyezmény az SZSZSZK által az MNK részére ipari üzemek építése és rekonstrukciója, valamint a közlekedés fejlesztése céljából nyújtott gazdasági és műszaki segítségről (1957. december 18.).

²⁴ Nyilvánvalóan elírás történt, a Központi Bizottság 1958. június 6-i ülésén tárgyalta fejlesztési tervben az ipari termelés 22%-os növekedése szerepelt. Lásd: 1958–1960. évi 3 éves népgazdasági fejlesztési terv. MNL OL M-KS 288. f. 4/17. ó. e. 139–197.

Gazdasági életünk fő jellemzője: kapacitás van, szakember van, akarat van, nyersanyag és energiahordozó nincs.

Nem akarjuk kihasználni a szovjet elvtársak itt-tartózkodását arra, hogy megállapodást kössünk, azonban két kérésünket szeretnénk bejelenteni. 1. 1958-as anyagi bázisunk növelését kérjük a lehetőségek határán belül, mert minden % óriási segítséget jelent. (*Hruscsov*: milyen nyersanyagra és energiahordozóra van szükség: olajra vagy szénre?) Főképpen olajra és más vegyes cikkekre. Szenünk lesz, bár meg kell jegyezni, hogy olyan barnaszenünk van, amely nem koxolható. 2. A jelenlegi megállapodás keretében kérjük emelni az áruszállítást, ha jelentéktelen mértékben is, hogy iparunkat fenntarthassuk. Ez a kérdés érinti a foglalkoztatottságot. Ma még nincs alapvető probléma ezen a téren, de nagy gondot jelent számunkra ifjúságunk foglalkoztatottsága, mert az, hogy 14-15-16 éves gyerekek az utcára kerülnek munka nélkül, komoly társadalmi problémát jelent.

Konkrét kérésünk az, hogy segítsenek egy újabb műtrágyagyár építésében, amelyet a szovjet fél csak 1959-ben vett tervbe.²⁵

Erre a műtrágyagyárra igen nagy szükségünk lenne, mivel a közeljövőben szeretnénk meggyorsítani a mezőgazdaság szocialista átalakítását. Ismeretes, hogy egy ilyen gyár felépítéséhez a betervezéstől számítva legalább 5-6 év kell.

Hruscsov: Milyen nyersanyagra alapulna ez a műtrágyagyár?

Apró: Megegyezésünk van Romániával 200 millió m³ földgáz szállítására úgy, hogy ezt a gyárat a román földgázra alapoznánk.²⁶

Nagy jelentőséget tanúsítunk a nyár elejére tervezett KGST ülésének.²⁷ Hasznos lenne alaposan megvitatni a szocialista országok gazdasági együttműködését. Sajnos az ülésszakig már csak alig másfél-két hónap maradt hátra, ami nem túl sok az alapos felkészülésre.

Javasoljuk mostani tárgyalásaink eredményéről kiadni egy közös nyilatkozatot, amelyben leszögeznénk nézeteink azonosságát, országaink közötti kapcsolatok értékelését, valamint egy sor nemzetközi kérdésben elfoglalt álláspontunkat illetően. A nyilatkozat elkészítésével részünkről Sík elvtársat bízánk meg.

²⁵ A Tiszavidéki Vegyikombinátról van szó, amely megépítéséről már 1956-ban határozatot hozott a kormány. A szovjet segítséggel történő építkezés már az 1957. decemberi magyar-szovjet tárgyalásokon is szóba került, ám akkor Hruscsov elutasította a magyar kérést. A korábbiakkal ellentétben a szovjet vezető most támogatta az ötletet, és a május 20–24. között Moszkvában sorra kerülő KGST-csúcstalálkozón teljesítette is a magyar kérést: a Tiszai Vegyikombinát építéséhez 110 millió rubeles, a kőolaj- és földgázutatáshoz 30 millió rubeles hitelt kapott Magyarország. Végül csak 1961-ben kezdték építeni a nitrogén-műtrágyagyárat Tiszapalkonyán.

²⁶ Erről lásd a 3. dokumentum 9. és 10. jegyzetét.

²⁷ Az 1958 júniusára tervezett KGST IX. ülésszakáról van szó, ahol határozatot fogadtak el a KGST-országok között forgalomba kerülő termékek áráiról (bukaresti árelv).

Hruscsov: Feltétlenül megvizsgáljuk az elvtársak által felvetett kérdéseket. Mindkét kérdés nagyon fontos és indokolt. A szovjet ipar 1957-ben túlteljesítette a tervét és ezáltal nagyobb tartalékokhoz jutott.

Már 1946-ban is voltam Magyarországon.²⁸ Ekkor megmutattak nekem egy sor olyan fürdőt, amelyek teljes mértékben hőforrások vizével dolgoztak. Véleményem szerint meg kellene vizsgálni azt a kérdést, hogy mivel és hogyan lehetne kihasználni ezeket a hőforrásokat. A forrásvíz hőfoka 75 °C, ami lehetőséget ad, hogy felhasználják lakások fűtésére. Esetleg az egész Budapest fűtését meg lehetne oldani. Igen nagy előnyei lennének. Higiénikus, tiszta és olcsó és nem utolsósorban lehetőséget adna több millió tonna szén megtakarítására. Ezeknek a hőforrásoknak a kihasználására van más lehetőség is. Nagyon gazdaságos lenne melegágyakat építeni – nem üvegből, hanem olcsó műanyagból –, és azokat meleg vízzel fűteni. Magyarországnak Európában elfoglalt földrajzi helyzete nagy előnyöket biztosít a primőrárak elhelyezése területén. Magyarország el tudná érni, hogy egész évben, télen is szállítóképes lenne a primőrárakból. Ez pedig jelentős valutabehozatalt biztosítana.

A Szovjetunió is megtesz mindent, hogy növelje az energiahordozó-termelését. Csak 1957-ben több mint 30 új bányát nyitottunk. Ilyen ütemű építkezés még eddig ismeretlen volt. Ezeknek a bányáknak az építését a Komszomol patronálta. Az eredményes munkáért Lenin-rendet kaptak. Most már nem kell a lengyel szén. Még annak idején megmondtam Gomulának, hogy vigyázzanak, mert még adnák a szenüket, de nekünk nem fog kelleni. Hallom, már Magyarországnak is nagyon kínálják.²⁹

Hatalmas lehetőségek vannak a Szovjetuniónak gáztermelés területén. Megépítettük a Moszkva–Szteoropol vezetéket. Most építjük a Moszkva–Leningrádit. Egész Moszkva és Leningrád iparát gázra építjük. Buhara környékén kb. egytrillió éves lelőhelyre bukkantak. Ezek hatalmas lehetőséget nyitnak. Kohászatunk egy részét gázzal fűtjük. Hiszen a gáz hatszor olcsóbb a szénnél. Több millió tonna szén és koksz megtakarítása válik ezáltal lehetővé, mivel a gáz igen jó fűtőanyag, és igen jól lehet használni nemcsak a háztartásban, hanem a nehéziparban, a kohászatban, a vegyiparban. Éppen ezért Buharából, ahol hatalmas gázlelőhely van, hatalmas vezetékeken fogják szállítani a gázt az ország különböző részébe. Így pl. már épül a 2600 km uráli gázvezeték.

²⁸ 1946-ban, altábornagyi uniformisban, „inkognitóban” mint ukrán első titkár utazott Ausztriába, Németországba és Magyarországra. Utazásának célja a jóvátétel céljaira leszerelendő és a Szovjetunióba, pontosabban Ukrajnába szállítandó termelőberendezések szemrevételezése, kiválogatása volt. Lásd: Rainer M. János, 1994. i. m.

²⁹ Magyarország és Lengyelország között 1958 márciusában megszületett árucseré-forgalmi egyezmény után azonnal napirendre került a szerződés bővítésének igénye. Május 20-án érkezett Budapestre a lengyel külkereskedelmi minisztérium küldöttsége Tadeusz Nesztorowicz vezetésével a tárgyalások megkezdése céljával. A lengyelek 200 000 tonna szén átvételét kérték, amit a magyar fél nem tudott teljesíteni.

Ennek az lesz a hivatása, hogy ellássa az uráli kohászati üzemeket fűtőanyaggal. Megépítésre kerül a Buhara–Taskent vezeték. Hivatása biztosítani a taskenti vegyikombinátot nyersanyaggal. Épül a Buhara–Karagandai vezeték is.

Harkovból a gázt Dnyepropetrovszkon keresztül Odesszába vezetjük. Így tehát minden nagyobb ipari centrumunkat gázosítani tudjuk.

Energiahelyzetünkben fontos szerepet játszanak a vízi erőművek is. Ezek építése olyan nagy méreteket öltött, hogy 1-2% anyagtakarékossággal több milliárd rubelt tudunk megtakarítani. Nemrég számították ki a közgazdászaink, hogy a vasbeton ésszerű kihasználásával 7 év alatt 21,5 milliárd rubelt tudunk megtakarítani.

Az energiahordozók termelése mellett nagy jelentőséget tulajdonítunk a vegyipar gyorsütemű fejlesztésének. Éppen ezért az energiahordozók területén, valamint az ércbányászat területén megtakarított beruházási összegeket a vegyiparba fogjuk befektetni. A következő 7 évben 102 milliárd rubelt szándékozunk erre a célra fordítani. Ma már a műanyagok igen nagy tért hódítanak az ipari termelés minden területén, de további elterjedésükre korlátlan lehetőségek vannak. Így pl. az autóipar területén, a fémkarosszériát teljesen helyettesítheti a műanyag, és helyettesíteni tudnak egy sor színesfémeket is. A vegyiparnak olyan jelentőséget tulajdonítunk, hogy fejlesztése érdekében valószínű még aranyeladásba is beleme gyünk. Anglia, Németország, Amerika nagyon szívesen vásárolnak tőlünk aranyat. A nyugatnémetektől kaptunk ajánlatot olyan komplett műanyaggyár szállítására, amiből jelenleg a világon 1-2 van csak Nyugat-Németországban és Amerikában. Az egész berendezést leszállítanák 18 hónap alatt. A beruházási költségek 5 év alatt teljesen megtérülnek.³⁰

Egyik központi kérdésként kezeljük a lakásépítkezést is. Gyökeresen meg akarjuk oldani a lakóházak építését az előre gyártott betonlapokból. Az előre feszített betongyártás területén ismeretese k előttünk a magyar szakemberek sikerei.³¹ Megérkezésünk után közvetlen Moszkvában megtartjuk az építők országos értekezletét.³² Ettől az értekezlettől sokat várunk.

Münnich elvtárs megköszöni vendégeink megjelenését.

³⁰ Az SZKP KB 1958. május 6–7-i ülésén fogadták el a szovjet vegyipar gyorsított ütemű fejlesztésének programját. *Pravda*, 1958. május 9.

³¹ Lásd: Harmos Zoltán: Előregyártott vasbetonvázas többszintes lakóépületek. *Magyar Építőipar*, 1956. 2. sz., valamint az ezzel kapcsolatos magyar építészeti kísérletekről a *Magyar Építőipar*, 1956. 3. sz.

³² Erre 1958. április 10–12. között került sor Moszkvában.

MNL OL XIX-J-1-j Szovjetunió 1958. év. 6. 26/a, 203–213. – Gépelt fogalmazvány aláírás és dátum nélkül. – Közli még: Két összefoglaló a magyar–szovjet kormánytárgyalásokról (1958. április). Közli: Baráth Magdolna–Feitl István. *Múltunk*, XXXVIII. (1993) 4. sz. 168–179.

1956. november 3. után (lásd 1. dokumentum) Kádár János többször találkozott Hruscsovval (1957. március, 1957. június, 1957. november), de valamennyi találkozásra Moszkvában került sor. Az első budapesti találkozóra 1958. április 2–10. között került sor. Egyben ez volt Hruscsov első kelet-európai szocialista országba vezető hivatalos útja.

Sajtóközlemény: Közös nyilatkozat a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió párt- és kormányküldöttségének tárgyalásairól. *Népszabadság*, 1958. április 10. 1–2.

5. Jegyzőkönyv Władysław Gomułka és Kádár János tárgyalásairól

Budapest, 1958. május 9–12.

Feljegyzés W. Gomułka és Kádár J. elvtársak
1958. május 9–12. között folytatott tárgyalásairól

Szigorúan titkos!

I. tárgyalás

Jelen vannak: a tárgyalók, illetve tolmácsként a Magyar Külügyminisztérium munkatársa, Németh Gyula,¹ valamint [Janusz] Moszczeński, a Lengyel Népköztársaság Nagykövetségének első titkára.²

A tárgyalás fő témáját a jugoszláv elvtársakhoz JKSZ kongresszusa³ utáni aktuális viszony képezte. *Kádár elvtárs* rámutatott arra, hogy a jugoszláv elvtársak helytelenül közelítik meg az általuk hirdetett, de kizárólag más pártokkal kapcsolatban alkalmazott elveket. Példaként felhozta a más pártok belügyeibe való be nem avatkozás elvét. Aláhúzta, hogy a jugoszlávok úgy viselkednek, mintha csak ők rendelkeznének a kritika jogával, sőt a kritika jogával az ideológiai platformon, maguk azonban semmilyen kritikát nem viselnek el.

Gomułka kérdésére, amely a belügyekbe való be nem avatkozást érintette, Kádár kijelentette, hogy az 1956 ősze és az 1957 tele közötti időszokról van szó, amikor a jugoszlávok beavatkoztak a magyarok belügyeibe. Aláhúzta ugyanakkor, hogy a magyarok inkább nem térnének vissza ezekhez az ügyekhez, és eddig soha nem hozták fel nyilvánosan.

Gomułka emlékeztetett e helyen arra, hogy talán pár évvel ezelőtt a magyarok, finoman szólva, szintén beavatkoztak Jugoszlávia belügyeibe,⁴ ezzel arra célzott,

¹ A lengyel ügyek referense a Külügyminisztériumban.

² 1956 decemberétől 1960-ig a budapesti Lengyel Nagykövetség sajtóattaséja.

³ A Jugoszláv Kommunista Szövetségének VII. Kongresszusa, Ljubljana, 1958. április 22–26. Elhatározták az öngazgatási rendszer továbbfejlesztését, megerősítették Jugoszlávia különutas, szocialista fejlődését.

⁴ Gomułka arra utalt, hogy a magyar vezetés 1948–1949-ben Jugoszlávia Kominformból történő kizárása, illetve a Rajk-per idején durva támadást indított az ún. „titóizmus” ellen.

hogy a munkásmozgalom érdekében nem kellene visszatérni ahhoz az elmúlt korszakhoz.

Kádár elismerte igazát, de rámutatott, hogy 1953 óta semmilyen ilyenfajta cselekedet már nem volt, és hozzátette, hogy ebben a kontextusban gyakran nem érti a jugoszláv elvtársak viselkedését. Pl. miért nem vettek részt a 12 párt tanácskozásán, hiszen ennek a tanácskozásnak a programja nem volt fentről meghatározva, nem lehetett tudni, hogy folyik majd, miért nem küldtek legalább megfigyelőket.⁵

Gomułka kifejti, hogy jugoszláv elvtársak informálva lettek a tanácskozás várható irányáról az SZKP KB levelével, amelyet megkaptak más pártok is, többek között a LEMP és biztosan az MSZMP is.⁶

Kádár meghátrál kissé zavartan, kijelenti, hogy az MSZMP KB semmilyen ilyen levelet megelőzőleg nem kapott az SZKP KB-tól. Visszatérnek a jugoszláv elvtársak viselkedésére, elmeséli a saját utolsó megbeszélését a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság budapesti nagykövetével, [Jovo] Kapičić elvtárral, amely már a [lengyel] delegáció Magyarországon tartózkodása alatt folyt le.⁷ Informáltam arról – megerősíti –, hogy karagyorgyevoi tárgyalások alatt megkötött megegyezés megvalósítását óhajtjuk, függetlenül az ideológiai platformon meglévő kritikától.⁸ Kapičić többek között azt válaszolta nekem, hogy az Önök népe nem támogatja ezt a politikát, és a végén a következő szavakkal búcsúzott: nem gondolom, hogy ebben a helyzetben hamarosan találkozniánk.

Kádár megerősíti, hogy egyszerűen nem érti ezt a viselkedést és annak okait.

II. tárgyalás

Jelen vannak: a tárgyalók, illetve J. Moszczeński mint tolmács és részlegesen A. Willman, az LNK nagykövete.⁹

Visszatérvén az előző beszélgetés témájához *Gomułka* rámutat azokra az erőfeszítésekre, amelyeket a LEMP tett a JKSZ-re való megfelelő hatás céljával, elismeri a JKSZ programjában lévő számos pont tévedését.

⁵ Lásd a 3. dokumentum 2. jegyzetét.

⁶ Az SZKP vezetése két levelet is intézett a JKSZ Központi Bizottságának címezve. Az első levél 1958. április 5-én kelt. A levél mai ismereteink szerint nem maradt fenn, tartalmát viszont ismerjük Tito válaszleveléből, amelyet április 12-én küldött el Moszkvába (közli: *A magyar–jugoszláv kapcsolatok és a Nagy Imre-csoport sorsa*, 1997, i. m. 306–308.). A második levelet pedig 1958. május 9-én küldte el az SZKP KB Belgrádba (uo. 330–337.), amelyet Kádár május 12-én láttamozott. *Gomułka* feltehetően az első levélről beszélt.

⁷ A magyar–jugoszláv viszonyról lásd: Ripp, 1994, i. m.

⁸ Kádár és Tito 1958. március 27-én Karagyorgyevóban találkozott. A tárgyalásokról készült jugoszláv jegyzőkönyv részletét közli: *A magyar–jugoszláv kapcsolatok...* 1997, i. m. 295–297. Kádár beszámolóját lásd: *Kapu*, 1989, 7. sz.

⁹ Adam Willman 1955–1959 között a Lengyel Népköztársaság budapesti nagykövete.

Kádár megerősíti, hogy a magyar elvtársak nagy örömmel fogadták a lengyelek közvetítéséről szóló hírt, de ez nem hozott tulajdonképpen eredményt.

Gomułka helyesbít, válaszolva, hogy a jugoszláv elvtársak számos pozitív változást vezettek be.

Kádár kimutatja, hogy a jugoszláv elvtársak hajlamosak a pártjaink közötti ideológiai témájú vitát össznemzeti témára átvinni, ami könnyen a nacionalista érzelmek robbanásához vezethet. A veszély létezik különösen a magyar–jugoszláv kapcsolatokban. A magyar társadalomban még erős nacionalista maradványok élnek, amelyek az ún. Nagy-Magyarország tradíciójából származnak.

Kádár úgy tartja, hogy Ranković elvtárs fellépése a Kongresszuson ezeket a nacionalista hangulatokat szította.¹⁰ Tájékoztat, hogy az egyórás beszéd két és fél órán keresztül tartott, különböző bekiabálásokkal és éljenzéssel, illetve harci dalokkal megszakítva. Olyan helyeken szakították meg éljenzéssel például, amikor az előadó arról a Jugoszláviának adott segítségről beszélt a nehéz helyzetben, ami az USA részéről érkezett stb., nem mutatnak rá a terem valódi reakciójára, de hiszen azt a JKSZ delegációi foglalták el.

Kádár nem érti, kinek szükséges a vita további élesítése éppen ezzel a beszéddel. Elismeri, hogy az ún. sztálinizmus helytelen metódusokat alkalmazott a Jugoszláviához való kapcsolatban, a szovjet elvtársak elismerték ezt már nemegyszer. Érti, hogy ez a jugoszláv elvtársakat rákényszerítette bizonyos specifikus módszerek és az akkori helyzetből eredő út alkalmazására náluk, de hiszen később szabták erre az elméletet, és továbbra is görcsösen kitartanak mellette. Ha önkritikusan elismernék, hogy ők is követtek el hibákat, akkor a pártjuk nemzetközi tekintélye sokkal nagyobbra nőne.

Egyébként makacsul kitartanak, hogy mindent, amit tettek, az helyes és megfelelő. A pártközi ügyek nyilvános fórumra vitele minket is arra kényszeríthet, hogy megmondjuk a népnek, milyen szerepet játszottak a jugoszláv elvtársak 1956–57 fordulóján, hogy avatkoztak bele a mi munkástanácsaink ügyeibe, a jugoszláv nagykövetség autói, hogyan szállították a sztrájkra felszólító szórólapokat a gyárakba Budapesten.¹¹ Természetesen nem szeretnénk ezekre az ügyekre visszatérni.

Gomułka rámutatott arra a nagy kárra, amely az ezekre az ügyekre való nyilvános visszatérése okozna a nemzetközi munkásmozgalom számára.

¹⁰ Aleksandar Ranković kongresszusi beszámolóját lásd: *Magyar Szó*, 1958. április 24.

¹¹ Lásd erről még a 2. dokumentumot és 19. jegyzetét.

III. tárgyalás

Jelen vannak: a tárgyalók, Moszczeński mint tolmács, az őrség és a sofőr.

A beszélgetés a reptérre vezető úton az 1958. május 9-i Pravda cikkéről folyt a JKSZ programjával kapcsolatban.¹²

Gomułka rámutat a nyugalom, a mértéktartás és a türelem maximuma kimutatásának szükségességére azzal a céllal, hogy senkinek ne okozzunk felesleges bajokat, a Nyugatnak pedig propaganda tápanyagot ne juttassunk. Felhívja a figyelmet a számára érthetetlenül éles hangú Zsenmin Zsipao cikkére¹³ és az 1949-es Kominform határozatra való hivatkozásra.¹⁴

Kádár egyetért, hogy a mértéktartás maximumát kell kimutatni, aláhúzza, hogy a magyar elvtársaknak nincs szándékukban az elsőhegedűs szerepét eljátszani, ahogy ez korábban volt, csinálják mások, de nem mondanak le az ideológiai platformon zajló vitáról.

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága arra az elhatározásra jutott, hogy az MSZMP magatartását meghatározó vonalat két pontban összegezte:

1. a helyzetet élesítő cselekedetek elkerülése, a karagyorgyevoi tárgyalásokból eredő határozatok megvalósítása.¹⁵
2. minden olyan szocialista országgal szolidaritás, amelyektől segítség érkezett a magyaroknak a legnehezebb pillanatokban.

Mesél itt az 1956 novemberében lezajlott sztrájkokról a *Népszabadság* szerkesztőségében. Mindezt a *Pravda*-ban akkor megjelent, a magyar események értékelése ügye és Tito elvtárs pulai beszédével kapcsolatban következett be. A szerkesztőség tagjai követelték a vitát a *Pravda*-val a Tito elvtárs által kifejezett értékelés alapján. Nem érthettünk ezzel egyet – erősíti meg *Kádár*. Az újság nem

¹² A *Pravda* vezércikke: A marxista–leninista pártok egysége és összeforrottsága a szocialista világrendszer további győzelmének záloga. *Pravda*, 1958. május 9. (magyarul megjelent: *Népszabadság*, 1958. május 11.). E napon a szovjet vezetés levélben is bírálta a jugoszláv kongresszusi programot. A levelet *Kádár* is megkapta: Az SZKP Központi Bizottságának levele a JKSZ Központi Bizottságához, Moszkva, 1958. május 9. Közli: *Magyar–jugoszláv kapcsolatok*, 1997, i. m. 330–337.

¹³ El kell ítélnünk a mai revizionizmust. *Zsenmin Zsipao*, 1958. május 5. (magyarul megjelent: *Népszabadság*, 1958. május 9.)

¹⁴ 1948. június 19–23. között tartották a Kominform második, Jugoszláviával foglalkozó ülését. A résztvevők június 29-én közleményben tudatták a jugoszlávokkal történő szakításról szóló határozatot. Az 1949. november 16–19. között megtartott III. Komintern-ülésen azt a határozatot hozták, hogy a jugoszláv kommunisták kémek és fasiszta gyilkosok hatalmába kerültek. Lásd: *Szovescsanyija Kominforma*, 1947, 1948, 1949. *Dokumenti i materialii*. Red.: G. Agyibekov, A. Gyi Bjadzso, L. Gibianszkij, F. Gori, Sz. Ponsz. Moszkva, Rosszpen, 1998.

¹⁵ Lásd 8. jegyzet.

jelent meg ezen a napon. Nem törhettük meg a szolidaritást azzal az országgal, amely a legtöbbet segített nekünk.¹⁶

Kádár ezután bizonyítja, hogy a JKSZ nem számol az MSZMP-vel, úgy bánik vele, mint valami filiálé, némely jugoszláv–magyar ügyekben az SZKP KB-hoz fordul. A JKSZ Kádár véleménye szerint egyedül a szovjet párttal, a kínaival és egy kicsit a lengyellel számol. A jelenlegi helyzetben a magyar elvtársak számítanak a LEMP pozitív hatására a JKSZ-re.

Gomułka biztosította, hogy a LEMP minden erejéből telhetőt megtesz ebben az irányban.

A beszélgetés befejezetlen maradt, mert a gépkocsi megérkezett a repülőtérre.¹⁷

Budapest, 1958. május 17.

Archiwum Akt Nowych (AAN), PZPR, Warszawa 1354, LXXVI-727, 119–170. dd. – Gépelt tisztázat. – A feljegyzést Janusz Moszczeński, a Lengyel Népköztársaság budapesti nagykövetségének első titkára készítette két példányban. (A dokumentumot fordította: Mitrovits Miklós.)

¹⁶ Tito pulai beszédéről lásd a 2. dokumentum 21. jegyzetét. November 19-én a *Pravda* Tito pulai beszédét ismertetve azzal vádolta a jugoszláv elnököt, hogy beavatkozott Magyarország belügyeibe. 1956. november 23-án Nagy Imrét Bukarestből Snagovba szállították, miközben Kádár írásos garanciát adott a jugoszlávoknak, hogy Nagy Imre és társai szabadon távozhatnak. November 24-én a *Népszabadság* szerkesztősége sztrájkba lépett, követelték, hogy a *Pravda*-ban megjelent értékelésre választ adhassanak. November 25-én a jugoszlávok jegyzékben tiltakoztak a Nagy Imre-csoport elrablása miatt.

¹⁷ Az 5a dokumentum a Külügyminisztérium feljegyzését tartalmazza arról a vitáról, amelyet a két delegáció folytatott a kiadandó közös nyilatkozatról. E tárgyalás május 11-én 10.00 és 14.00 óra között zajlott le.

5a Jegyzőkönyv a magyar–lengyel pártközi tárgyalásokról

Budapest, 1958. május 11.

Jegyzőkönyv az 1958. május 11-én délelőtt
10 órakor folytatott
lengyel–magyar pártközi tárgyalásokról

Jelen voltak:

Magyar részről: Kádár János, Münnich Ferenc, Apró Antal, Marosán György, Kállai Gyula, Sík Endre, Katona János, Szilágyi Dezső és Sebes István elvtársak.
Lengyel részről: Władysław Gomułka, Józef Cyrankiewicz, Edward Ochab, Adam Willmann, Maria Wierna¹ és Józef Czesak² elvtársak.

Kádár elvtárs üdvözlí az elvtársakat és megvitatásra javasolja: 1. a közös nyilatkozattervezetet, 2. a két országot érintő gazdasági problémákat.

Indítványozza továbbá, hogy a közös nyilatkozatot a korábban javasolt időponttól eltérően ne délután 6 órakor, hanem 1/4 8 órakor írják alá.

Kádár indítványát a lengyel elvtársak elfogadják.

A megelőző május 10-i ülésen a tárgyaló felek a közös nyilatkozat tervezetének egybehangolására és végleges megszövegezésére szerkesztőbizottságot küldtek ki, amely bizottság vezetője lengyel részről Ochab, magyar részről Kállai volt.

Ochab tájékoztat a nyilatkozattervezet megszövegezésére kiküldött bizottság eddigi munkájáról. Leszögezi, hogy a bizottság tagjai az alapvető kérdésekben egyetértettek, de a szövegezést illetően további egyeztetésre van szükség.

Ochab javasolja, hogy a közös nyilatkozat első része a nemzetközi helyzet értékelésével foglalkozzék, a második rész a két testvérpárt viszonyát világítsa meg, és a harmadik a gazdasági problémákat tárgyalja.

Ochab szövegezési módosításokat javasol a nyilatkozat azon részénél, amely a magyarországi 1956-os októberi események értékelését tartalmazza. A lengyel fél javaslata így szól:

¹ A Lengyel Külügyminisztérium főigazgatója.

² A LEMP KB Külügyi Osztályának vezetője.

„A tárgyalások során a lengyel fél meglepéssel állapította meg a Magyar Szocialista Munkáspártnak azokat a sikereit, amelyeket a belső és a külső reakciós erők által okozott súlyos nehézségek leküzdésében elért, amely reakciós erők a múlt hibáit kihasználva ellenforradalmat robbantottak ki a magyar népi hatalom ellen.”

A magyar fél a fenti szövegezést elfogadja.³

A nemzetközi kérdésekről szóló résznél, abban a bekezdésben, amelyben a nyugati hatalmaknak a szocialista országok belügyeibe való beavatkozási kísérletéről van szó, Ochab úgy véli, hogy csökkenteni kellene a hangsúlyt, és ezért a következő fogalmazást javasolja:

„... helytelennek tartják azon nyugati körök kísérletét, hogy a legfelsőbb szintű konferencián napirendre tűzzék a népi demokratikus országok rendszerének kérdését, amely országok rendszerét ezek a népek maguk választották.”⁴

A „kelet-európai” országok kifejezés helyett – az NDK-ra való tekintettel – Ochab a „néhány európai ország” kifejezését javasolja.⁵

A Szovjetunió *az atomrobbantást illető határozatával* kapcsolatos részben javasolja a „beszüntetni” kifejezés helyett a „felfüggeszti” kifejezést.⁶

Kállai: A magyar fél elfogadja a Szovjetunió szerepére vonatkozó lengyel szövegezést.⁷ A nyugati imperialista körök, elsősorban az USA szerepét illetően, az európai népi demokratikus államok belügyeibe való beavatkozás kérdésében, a magyar fél hangsúlyozza az amerikai imperializmus vezető szerepét ebben az agresszív politikában.

Gomułka: Nem tartom helyesnek, hogy a nyilatkozat a népi demokráciák ellen irányuló törekvéseket leszűkítse, és túlméretezetten kihangsúlyozza az ameri-

³ Szó szerint így került be a megjelent Nyilatkozatba. Tehát a lengyel vezetők ezzel a formulával elfogadták azt, hogy az 1956. októberi eseményeket ellenforradalomnak nevezzék.

⁴ Lényegében a lengyel javaslat valósult meg: „...komolytalanok és felelőtlenek bizonyos nyugati reakciós és imperialista erők próbálkozásai, hogy az értekezlet napirendjére kerüljenek az európai népi demokratikus országok társadalmi rendszerére vonatkozó kérdések, amelyekről ezen országok népei maguk döntöttek.”

⁵ Az „európai népi demokratikus országok” kifejezést került a Nyilatkozatba.

⁶ Az eredeti „beszüntetés” kifejezés maradt a szövegben.

⁷ „A szocializmust építő országok egysége és megbonthatatlan szövetsége a világ első és leghatalmasabb szocialista országával, a Szovjetunióval, alapvető tényezője a szocialista országok közös biztonságának és függetlenségének.” A vita lényege, hogy a lengyel vezetés nem ismerte el a Szovjetuniót „vezetőként”, csupán az „első és leghatalmasabb” szocialista országgént. A magyar vezetőknek ugyan nem ez volt a véleményük, de ebben az esetben ezt elfogadták.

kai imperializmus szerepét. Egész sor más reakciós szerv is van, amely ilyen népi demokráciaellenes, szocialista ellenes politikát folytat, többek között a körülbelül egymilliónyi lengyel emigráció.

Kádár: Ami a nyilatkozat nemzetközi kérdéseket tárgyaló részét illeti, a lengyel fél által javasolt szöveg, amely „komolytalannak és felelőtlennek” tartja bizonyos reakciós köröknek a szocialista államok belügyeibe való beavatkozásának kísérletét, nem felel meg a tényleges helyzetnek, minthogy ezekkel a reakciós körökkel három nagy imperialista hatalom szolidáris: az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország. Ezért javaslom a magyar fél által megfogalmazott szöveg elfogadását.⁸ Véleményem szerint mindkét félnek érdeke, hogy ebben az óriási horderejű kérdésben álláspontját világosan leszögezze. Meggyőződésem, hogy az agresszív imperialista tábor, ha tőle függne, megtámadná és megsemmisítené a szocialista országokat, esetleg – talán – Jugoszlávia kivételével.

Gomułka: Nem vitás, hogy ha a burzsoáziától, illetve annak legreakciósabb köreitől függne, úgy megkísérelnék felszámolni a szocialista országokat, vagyis a népi demokratikus rendszert. Meggyőződésem szerint megkísérelnék felszámolni a szocialista Jugoszláviát is. Hangsúlyozni kívánom, hogy ez a rész más jelentőséggel bír a magyar és más jelentőséggel a lengyel fél számára.

Kádár: Véleményem szerint a nyilatkozatot úgy kell megszövegezni, hogy abból kitűnjék, hogy a szocialista tábor megvédésének ügye nemcsak a Szovjetunió ügye, hanem a szocialista országok tömbjéhez tartozó minden szocialista országé. Ennek a kifejezője a Varsói Szerződés.

Engedjék meg az elvtársak, hogy miután véleményeinket a vitás kérdésekben kicseréltük és meghallgattuk a közös nyilatkozat megszövegezésére kiküldött elvtársak információit – megállapítsam, hogy jelentéktelen szövegezési módosításoktól eltekintve a nyilatkozattervezet kérdésében mind a magyar, mind a lengyel fél egyetért.

A LENGYEL FÉL Kádár elvtársnak ezt a megállapítását jóváhagyta.

Kádár: Nekünk az volt az elképzelésünk, hogy kölcsönösen részletesebben informáljuk egymást pártjaink belső életéről és problémáiról, ami célszerű is lett volna. Sajnos az idő rövidsége miatt erre nem kerülhetett a megfelelő mértékben sor, bár megjegyezni kívánom, hogy mi a LEMP kérdéseiről, pártjaink kölcsönös információs anyaga alapján meglehetősen tájékozottak vagyunk. Szükségesnek

⁸ Kádár érvelése nem győzte meg a lengyeleket, a végső szövegbe a lengyel verzió került, egyik nevezett állam sem került külön említésre.

tartom annak hangsúlyozását, hogy a pártjaink életét jellemző információt a jövőben, a kölcsönösség elvének alapján, még intenzívebbé kívánjuk tenni.

A LENGYEL ELVTÁRSAK a fentiekkel teljesen egyetértenek.

Kádár javasolja a gazdasági kérdések megbeszélését.

Apró: Minthogy a katonai szállítások kérdésével a katonai bizottság foglalkozni, javaslom a következő kérdések megtárgyalását:

1. a bauxit és az alumínium magyar részről való szállítását Magyarország lehetőségeinek figyelembevételével;
2. a meddőhányók kérdését;
3. a lengyel kereskedelmi flotta intenzívebb igénybevételét magyar részről.

Cyrankiewicz: Megtárgyalásra ajánlom:

1. a lengyel gépipari termékek magyar részről való átvételének kérdését;
2. az árulista felülvizsgálását, esetleg a gazdasági problémák koordinálására magyar–lengyel bizottság létrehozását.

Apró a lengyel fél figyelmébe ajánlja, hogy Magyarországnak jelentős export-lehetőségei vannak gyümölcs, zöldség és egyéb szállítására.

Kádár: Felhívom az elvtársak figyelmét arra, hogy a szocialista országok közötti kooperáció kérdésének realizálása nem történik a kellő mértékben. A magyar fél javasolni fogja a KGST legközelebbi ülésén,⁹ hogy a megállapodások realizálása kötelező legyen minden ország számára. A magyar fél véleménye szerint a kooperáció lehetőségei több iparágban igen nagyok és mindkét fél részére hasznosak lehetnek.

Ami a kapitalista országok krízisjelenségeit illeti, mi ennek ellenére csak hasznát láttuk, minthogy eddig főként feldolgozóiparunk számára vásároltunk nyersanyagot. – Az a véleményünk, hogy a krízisjelenségeknek csak a kezdetén vagyunk, és hogy ebben a kérdésben koordinált intézkedések feltétlenül szükségesek, illetve megállapodások a KGST vonalán.

Kádár felveti az esetleges közös beruházások kérdését a gazdaságilag elmaradt keleti országokban. Ugyancsak hangsúlyozza, hogy a külföldi tőkebefektetések kérdésében mi a mai helyzeten szeretnénk változtatni.

⁹ A KGST IX. ülészakát 1958. június 26. és 30. között tartották meg Bukarestben.

Gomułka megjegyzései:

- a) Egyetért az árulista kicserélésének kérdésében a magyar javaslatokkal;
- b) Egyetért azzal is, hogy a kooperációt ki kell szélesíteni általában a KGST keretében, de magyar–lengyel viszonylatban is. Hangsúlyozza azonban, hogy kevés elvben egyetérteni, a megállapodásokat a gyakorlatban is realizálni kell. Ezeket a kérdéseket kétoldalú szerződésekben kell garantálni.

Gomułka felveti az árpolitika kérdését a szocialista államok egymás közötti viszonylatában. Kéri a magyar felet, hogy ebben a kérdésben ismertesse részletesen álláspontját. Szerintük lengyel–magyar viszonylatban nagy lehetőségek vannak az árucseré-kontingens jelentős növelésére. Lengyelországnak nagy exportlehetősége van szén, továbbá bányafelszerelés (gépek) szállítására. A lengyel fél a hadiipar területén is igen nagy segítséget tudna nyújtani Magyarországnak. Korábban főképpen a Szovjetunió irányában igyekeztek szorosabb gazdasági kapcsolatokat kiépíteni. Mai lehetőségeik megengedik gazdasági kapcsolataiknak kiszélesítését az összes szocialista országok felé.

Cyrankiewicz felveti a meddőhányók kérdését. Ez a kérdés már régóta húzódik. A szocialista országok között a szabadalomátadás ingyenes. A meddőhányókra vonatkozó lengyel–magyar egyezmény egészen újszerű. Nem szabad azonban, hogy precedenst képezzen, nehogy Lengyelországnak a jövőben vásárolnia kelljen szabadalmakat. Különben egyetértenek a magyar fél erre vonatkozó javaslataival.¹⁰

A továbbiakban *Cyrankiewicz* javasolja, hogy a KGST határozatai kötelezőek legyenek, és hogy azokat kétoldalú szerződések garantálják. Lengyelország gépipara jelenleg úgy fejlődik, hogy nagyméretű lehetőségeik vannak gépexportra. Ezek a lehetőségek a jövőben még növekedni fognak. *Már ma több, illetve nagyobb értékű gépet exportál Lengyelország, mint szenet.*

Apró: Az árprobléma kérdése már régóta képezi vita tárgyát. Erre vonatkozóan van egy szovjet javaslat, amely a KGST legközelebbi ülésén megtárgyalásra kerül.¹¹ A közeljövőben módunkban lesz a lengyel elvtársakkal közölni a magyar álláspontot. Mi úgy véljük, hogy bizonyos hadfelszerelési cikkeket tudnánk a lengyel féltől vásárolni. Ezt a kérdést a katonai bizottság meg fogja tárgyalni.

¹⁰ Már 1957-ben felvetődött a lengyel sziléziai meddőhányók közös ipari felhasználásának gondolata a meddőanyag komplex feldolgozása céljából. Hosszas tárgyalások után 1959-ben kormányközi megállapodással létrejött a HALDEX Részvénytársaság katowicei központtal, amely célja a lengyel területen keletkezett meddőhányók kőszéntartalmának visszanyerése volt. A ki-termelt szén fele-fele arányban illette a két országot. Vö. *Apró Antal: A KGST-országok gazdasági együttműködése és a magyar népgazdaság.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968, 253–254.

¹¹ A bukaresti ülésén elfogadott árelv lényege, hogy a KGST-n belüli elszámolási árakat évente a világpiacon árhoz igazítják.

Fontosnak tartom annak hangsúlyozását, hogy a Szovjetunió hadfelszerelési cikkeket tízéves hitelre szállít.

Apró a továbbiakban megjegyzi, hogy szénre van szükségünk, minthogy mind a széntermelésünk, mind kőolajtermelésünk nem fedezi a szükségletet. Apró megjegyzi, hogy a gépgyártás területén rendet kell teremteni. *Ne gyártson minden szocialista ország mindent*, illetve az egyes országok olyan gépeket gyártsanak, amelyek gyártásához a legjobb adottságokkal rendelkeznek.

Kádár: Az itt érintett gazdasági problémák rendkívül fontos elvi jelentőségű kérdéseket hoztak felszínre, többek között az árpolitika kérdését szocialista országok egymás közti viszonyában. Az elszámolás mai formájának eredményeként a magyar fél szaldója deficitet mutat. A közeljövőben összeülő KGST értekezlete módot ad majd e kérdések összehangolására.

Cyrankiewicz: Ami a fent említett gazdasági kérdéseket illeti: a KGST direktíváinak megfelelően Magyarország forszírozta a timföldgyártást, figyelembe véve a Lengyelországnak eszközrendő jelentős timföldexportot. Viszont lengyel részről bizonyos nehézségek merültek fel a timföld átvételét illetően, aminek egyik oka, hogy Csehszlovákia nem teljesítette a lengyel relációban vállalt kötelezettségeit a lengyel erőmű építéséhez szükséges berendezések szállítására vonatkozóan.¹² Ennek következtében Lengyelország körülbelül egy évvel lemaradt az energiatermelés területén. Mihelyt megoldódik ez a kérdés, több timföldet tudunk majd átvenni. A KGST-nek korábbi helytelen politikája rendkívüli nehézségeket okozott, és óriási aránytalanságokat hozott létre a lengyel népgazdaságban, amelynek eredményeként az utóbbi években egész sor negatív jelenséggel találkozhattunk Lengyelországban (Poznań stb.). Ezeknek a negatív jelenségeknek felszámolása pártunk és kormányunk elodázhatatlan központi problémája.

A tárgyaló felek a fenti kérdésekben folytatott eszmecserék eredményeként megállapodtak közös párt- és kormánynyilatkozatok kiadásában, amelyet folyó év május 11-én a lengyel párt- és kormányküldöttség részéről Władysław Gomułka és Józef Cyrankiewicz, a magyar párt- és kormányküldöttség részéről Kádár János és dr. Münnich Ferenc elvtársak írnak alá.

K.m.f.

¹² A vita arról szólt, hogy 1958-ban KGST-kezdemenyezésként útjára indult a bauxit-, timföld- és alumíniumtermelés hosszú távú fejlesztési programja. 1955 és 1962 között befejeződtek a korábban megkezdett beruházások és kisebb fejlesztések indultak. 1957-ben helyezték üzemben a Kőbányai Könnyűfémű fóliaüzemét, az Inotai Alumíniumkohó laboratóriumát, és ekkor indították újra a Tatabányai Alumíniumkohóban is a termelést. Mivel Magyarországon főképpen csak timföldgyártás folyt, ezért partnereket kellett találni a timföld kohósítására. Lengyelországgal végül csak 1960-ban sikerült aláírni a timföld-alumínium-egyezményt.

MNL OL M-KS 288. f. 32/1958/14. ő. e. 133–140. – Gépelt másodlat aláírás nélkül. – (Lásd még MNL OL KÜM TÜK, XIX-J-1-j Lengyelország (1945–1964), 4. d., 26. tétel, 002654/11/1958.) A dokumentum felzetén kézzel írva: KÜ/212.

Az MSZMP vezetése az 1956. októberi események után szüntelenül próbálta meghívni a LEMP vezetőségét Magyarországra, de Gomułka minden egyes alkalommal elutasította azt. Végül 1958. március 15-én döntött úgy a LEMP Politikai Bizottsága, hogy eleget tesz a magyar meghívásnak. A lengyel delegáció Szófiából érkezett Budapestre május 9-én.

Lásd még az 5. dokumentumot, amely Janusz Moszczeński három feljegyzését tartalmazza azokról a beszélgetésekről, amelyek nem a plenáris ülésen folytak Kádár és Gomułka között. Ezek közül az első a Parlamentben, 1958. május 10-én az Elnöki Tanács és a magyar kormánynak fogadása alkalmával, a második május 11-én, a Tiszti Klubban a Lengyel Népköztársaság követségének fogadásán, az utolsó pedig május 12-én, a repülőtérré vezető úton zajlott.

Sajtóközlemény: Nyilatkozat a Magyar Szocialista Munkáspárt és a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány, valamint a Lengyel Egyesült Munkáspárt és a Lengyel Népköztársaság kormánya küldöttségeinek tárgyalásairól. *Népszabadság*, 1958. május 13. 1–2.

6.
Jegyzőkönyv
a magyar–román párt- és kormányküldöttségek
tárgyalásairól

Budapest, 1961. szeptember 2.

Jegyzőkönyv
a magyar–román párt- és kormányküldöttségek
1961. szeptember 2-án megtartott párttárgyalásairól¹

Szigorúan titkos!

Kádár elvtárs üdvözölte a román elvtársakat, és köszönetét fejezte ki azért, hogy ilyen magas szintű delegációval érkeztek hazánkba. Ez nagy megtiszteltetés számunkra.

A jelenlegi nemzetközi helyzetben igen nagy politikai jelentősége van találkozásunknak nemcsak azért, mert kicseréljük véleményünket a bennünket érdeklő kérdésekről, de mert ország-világ előtt demonstráljuk egységünket. Találkozásunknak a magyar–román kapcsolatok szempontjából, annak belpolitikai jelentőségén túl, nemzetközi jelentősége is van. Megállapította, hogy a magyar kormányküldöttség 1958-as romániai látogatása jótékony hatással volt kapcsolataink alakulására. Meggyőződése, hogy a jelenlegi találkozó is hozzájárul kapcsolataink fejlődéséhez. Kádár aláhúzta, hogy kapcsolataink elevenek az élet minden területén, de akadnak problémák is, amit helyes, ha elvtársi szellemben tárgyalnak meg. Biztosra veszi, hogy az ilyen szellemben folytatott tárgyalások a későbbiek folyamán meghozzák gyümölcsüket.

Dej elvtárs helyeselte, ha minél gyakrabban kerül sor ilyen megbeszélésekre, mert ezáltal jobban megoldjuk az előttünk álló feladatokat. Mint ahogy erről egymás között is beszéltek, az ilyen találkozásokat protokoll nélkül is meg lehet szervezni.

Kádár tárgyalási módszerül javasolja, hogy tájékoztassák egymást pártjaik és országaik belső helyzetéről, és néhány olyan közös kérdést is tárgyaljanak meg, amely mindkét felet érdekel.

¹ A román delegáció 1961. szeptember 1–7. között tartózkodott Magyarországon.

Dej egyetért a tárgyalások politikai jelentőségének kihangsúlyozásával, és köszönetet mond a meghívásért. Megjegyzi, hogy eddig akadályozva voltak, hogy meghívásunknak eleget tegyenek. Jelenlegi találkozásunk azonban lehetőséget ad arra, hogy a főbb nemzetközi kérdésekben kicseréljük véleményeinket. Szomszéd országról van szó, akiknek vezetői találkozásuk alkalmából megbeszéljük problémáikat, és bármilyen spekulációval szemben leleplezik az ellenséget. Közölte, hogy a román nép nagyon melegen fogadta azt a hírt, hogy párt- és kormányküldöttségük Magyarországra látogat el. Meggyőződése, hogy a látogatás jó lebonyolítása kölcsönösen politikai segítséget jelent mindkét ország számára.

Kádár a nemzetközi helyzettel kapcsolatban a következőket említi meg: Egy frontban harcolunk – ami nagyon öröndetes és jó dolog, pártjaink politikáját a marxizmus–leninizmus alapján, a Szovjetunió vezetete politika alapján irányítjuk. Emlékeztet néhány korábbi tanácskozásra, a nemzetközi munkásmozgalmon belül létrejött vitára, a békés egymás mellett élés problémájára (Kína, Albánia).² Megállapítja, hogy ezekben a kérdésekben elfoglalt álláspontjuk teljesen helyes volt, és továbbra is a moszkvai nyilatkozat alapján kell harcolnunk.³ A még meglévő nehézségeket a nemzetközi munkásmozgalmon belül csak akkor tudjuk véglegesen leküzdeni, ha elért pozícióinkhoz szigorúan ragaszkodunk. Másképpen egységről nem lehet szó. Ha sikerült a kínai elvtársakat jobb belátásra bírunk, úgy azt szilárd egységünknek köszönhetjük.⁴ Megállapítja, hogy Albániával igen rosszak a kapcsolataink. A helyzet rendezésének kivezető útja az, hogy semminemű engedményt nem lehet tenni az albánoknak. Mi erről a vitáról a széles néptömegeket nem tájékoztattuk és nem teregettük ki a problémákat, de a Központi Vezetőség a legapróbb részletekig megtárgyalta, és

² A Szovjetunió vezetete szocialista tábor kapcsolatai főképpen ideológiai és stratégiai okokból egyre inkább megromlottak Kínával és Albániával. 1960. június 13-án a *Pravdá*-ban elítélték a kínai „ultrabalos tendenciákat”, majd november 10. és december 1. között Moszkvában ülésezett 81 kommunista és munkáspárt, ahol a zárónyilatkozatban szintén elítélték a „dogmatizmust és a szektásságot” minden formáját. A kínaiak aláírták ugyan a nyilatkozatot, de a háttérben komoly viták zajlottak a két párt vezetői között. Albánia a vitában Kína mellé állt, és 1961-től nem vett részt a Varsói Szerződés ülésein és hadgyakorlatain. Később, 1962. január 13-án Pekingben albán–kínai szerződést írtak alá a gazdasági és műszaki együttműködésről.

³ Az 1960. novemberi moszkvai tanácskozáson elfogadott nyilatkozat szerint „az imperializmus semmiféle erőlködése sem állíthatja meg a történelem előrehaladását. Létrejöttek a szocializmus további döntő győzelmének szilárd előfeltételei. [...] A kommunisták egyöntetűen elítélik a nemzetközi opportunizmus jugoszláv válfaját, amely a mai revizionisták »elméleteinek« tömény kifejezője. [...] A dogmatizmus és a szektásság mind elméletben, mind a gyakorlatban, ha nem harcolnak következetesen ellene, szintén fő veszéllyé válhat.” A nyilatkozatot lásd: *Népszabadság*, 1960. december 6. 5–12.

⁴ A kínaiak véleménye az volt, hogy a Szovjetunió haditechnikai fölénye oly nagy, hogy azt fel kell használni az imperializmus legyőzésére, ezért ellenezték a Hruscsov által képviselt „békés egymás mellett élés” politikáját.

teljes egység volt tapasztalható ebben a kérdésben, melytől a jövőben sem lesz visszako­zás. Örömmel állapítja meg, hogy a nemzetközi helyzet értékelésénél, külpolitikai irányvonalunkkal kapcsolatban a párt, a kormány, a közvélemény azonos álláspontot foglal el.

Dej közbevetőleg megjegyzi, hogy az ellenségnek nem szabad a legkisebb lehetőség­et sem megadni.

Kádár legfontosabb nemzetközi kérdésként a németkérdést jelöli meg. Rész­letesen nem elemzi ezt a kérdést, tekintettel arra, hogy a Varsói [Szerződés]-tagállamok moszkvai értekezletén az álláspontunkat pontosan kifejtettük.⁵ A Központi Vezetőség⁶ és az ország vezető szervei a varsói tagállamok moszkvai értekezletén hozott határozatokat valósítják meg azzal a belső meggyőződéssel, hogy a hozott határozatok végrehajtása az egész ország érdekének becsületes szolgálatát jelenti. Megjegyzi, hogy a németkérdést csak úgy lehet megoldani, ha az imperializmusnak nem teszünk engedményeket. Világos, hogy ha azok a lépések nem történnek meg, amelyet az NDK kormánya, a Szovjetunió és a varsói tagállamok kormányai javasoltak, akkor idéznénk fel a háború veszélyét.⁷

Dej: Ezzel bátorítanánk őket.

Kádár: Legfontosabb feladatunk ebben a kérdésben, hogy helyesen tájékoztassuk a magyar népet és mozgósítsuk a tömegeket. Ezt a feladatot nem becsüljük le, mivel nem kevés az olyan emberek száma Magyarországon, akik általában egyetértenek velünk, de a feszültséget nem szeretik. Az emberek úgy gondolkodnak, hogy minden jó, csak háború ne legyen. Ezért van jelentősége annak, hogy a német­kérdésben a szocialista tábor offenzívában van. Egyesek felvethetik, hogy miért érezzük a helyzetet. Ezeknek meg kell mondani, hogy azért hoztuk a már ismert intézkedéseket, hogy nagy tűzvész ne legyen.

Javasolja, hogy a közös nyilatkozatban szögezzük le ismét elveinket, hogy a kérdések békés rendezésének vagyunk hívei, de határozott szándékunkat is jelentsük ki, a kérdések megoldása érdekében. Javasolja, hogy fejezzük ki

⁵ A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete moszkvai ülése, 1961. március 28–29. A közleményt lásd: *Népszabadság*, 1961. március 31. 1–2. A VSZ-tagállamok leszögezték, hogy a „béke biztosítása érdekében elengedhetetlenül szükséges a második világháború maradványai­nak megszüntetése, mégpedig oly módon, hogy mindkét német állammal megkötik a békeszer­ződést, s ezzel ártalmatlanná teszik a nyugat-berlini veszélygócot Nyugat-Berlin demilitarizált, szabad várossá tételével”.

⁶ A Politikai Bizottságról van szó, amely 1961. április 11-én, zárt ülésen megtárgyalta a VSZ PTT március végi ülésének eredményeit. MNL OL M-KS 288. f. 5/228. ő. e.

⁷ Utalás arra, hogy 1961. augusztus 13-án az NDK kormánya a Szovjetunió segítségével falat húzott fel Berlin két része közé, és komolyan akadályozta a Berlin keleti és nyugati szektorai közötti kapcsolatokat.

egyetértésünket az általános leszerelés kérdésében, foglaljunk állást a Szovjetunió által legújabbán bejelentett atomrobbantások folytatása mellett, a német békeszerződés megkötése és Nyugat-Berlin státusának kérdése mellett, mivel nem rossz dolog az, ha az emberek látják, hogy egyetértés van közöttünk ezekben a kérdésekben.

Dej: A nyilatkozatban helyes lenne aláhúzni az NDK-nak mint a német nép első demokratikus államának szerepét és jelentőségét.⁸

Kádár megjegyzi, hogy Európa népeinek szerencséje, hogy van egy olyan német állam, amelyik szemben áll az imperialista Németországgal és politikájával.

Kádár a belső helyzettel kapcsolatban a következőket mondta el: a párt egységes, úgy a Központi Vezetőség, mint a tagság. Bizonyára Önöknél is van olyan eset, hogy felbukkan egy-egy ember, akinek más véleménye van, de ez szórványos eset. Örömmel állapítja meg, hogy a párton belül nincs semmifajta csoportosulás. Ez nem hengegés, de azt mondhatjuk, hogy most élvezzük az előnyét az elmúlt nehéz éveknek, mert most harcban összekovácsolódott párttagságunk van. Hiszen harcot vívtunk a Rákosi-féle szektás vonal és a Nagy Imre vezette revizionista vonal ellen. Az MSZMP olyan közösség, amely valóban harcban született. Megállapítja, hogy nagy tekintélye van a pártnak. A párt vezetési módszerei a saját, a belső helyzetének megfelelően alakultak ki, és nem azonos a más országokban kialakult módszerekkel. A párt vonalát, szavát általában a néptömegek elfogadják. Fejlődésünk is ezt bizonyítja, mert ellenkező esetben nem érhattük volna el a jelenlegi eredményeinket, és nem tudtuk volna leküzdeni nehézségeinket. Az értelmiség jelentős tömegei is elfogadják pártunk politikáját. Még írói, művészkörökben is nagy fejlődés tapasztalható. Míg pár évvel ezelőtt még létezett az oppozíciós, az ún. „nem író írók” csoportja, ma már ez nincs. Írnak, publikálnak és a szocializmus építése mellett vannak. Persze, hogy Veres Péter, Németh László, Illyés Gyula mit értenek szocializmus alatt, azt nehéz felfogni, de ennek konkrét megvalósítását úgysem bízunk rájuk. De ezek is részt vesznek a párt különböző akcióiban és támogatnak bennünket. Ez kb. a belpolitikai helyzet, és nyugodtan merjük állítani, hogy a nép óriási többsége azt mondja: csak rosszabb ne legyen.

A mezőgazdaság fejlődésével kapcsolatban megállapította, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakítása konszolidálódott és egészségesen fejlődik. Ennek alapján azt mondhatnánk, hogy a szocializmus alapjait leraktuk hazánkban és társadalmunk szocialista. De még nem mondjuk. Azt akarjuk, hogy az emberek tovább dolgozzanak, hogy az alapok még erősebbek legyenek. Egy év

⁸ A szovjet kormány 1961. augusztus 30-án bejelentette, hogy tekintettel a többi kormány álláspontjára, kénytelen folytatni nukleáris kísérleteit, a szuper-hidrogénbombák kipróbálását. Lásd: *Népszabadság*, 1961. augusztus 31. 3–4.

múlva a kongresszust valószínűleg össze kell hívni, és akkor alkalmunk lesz, hogy deklaráljuk a szocializmus alapjainak lerakását.⁹ Ennek természetesen a következményeit is le kell majd vonni, pl. az Alkotmány módosítását.¹⁰ Ami a gazdasági és kulturális építést illeti, itt is öröndetes és gyors fejlődés tapasztalható, de igen nehéz feladatok is összesűrűsödtek. Az ipar fejlődése az ellenforradalom után konszolidálódott, a fejlődés meggyorsult. A 3 éves tervben előírt 22%-os fejlesztést 40%-ra hajtottuk végre. A fejlődés azóta is fokozódott. A legutóbbi két évben – évente – 12-13%-kal nőtt a termelés a tervezett 8%-kal szemben. Az ipari termelés emelkedésével kapcsolatban két dolgot említ meg: 1. A termelékenység a 3 éves terv ideje alatt nem alakult valami jól. A termelés növekedésének 51%-a a termelékenység következtében, 49%-a pedig létszám növekedése következtében jött létre. A múlt évben a Központi Vezetőség foglalkozott ezzel a kérdéssel és normaszigorítást hajtottunk végre. Az 1961-es év első 7 hónapja azt mutatja, hogy az ipari termelés 13%-kal nőtt, melynek kétharmada már a termelékenység révén jött létre. A mezőgazdasági termelés ugyan csak fejlődik, de ellentmondások is vannak. Az átszervezés időtartama alatt a termelés volumene emelkedett és nem csökkent. Ezt igen komoly eredménynek tartjuk. Az átszervezést az állatállomány egy kicsit megsínylette. Szerencsére, hogy ez csak a sertésállománynál áll fenn. A szarvasmarha-állományt sikerült megőriznünk. Mi történt itt tulajdonképpen? A parasztok látták, hogy jön a szövetkezet és be kell lépni. Ezért felhízlalták sertéseiket és eladták. Ennek a helyzetnek a kialakulásához hozzájárult az is, hogy a szövetkezetek kialakulásának időpontjában nem voltak közös ólak. Ez volt a helyzet kb. 1½ évvel ezelőtt. Amikor láttuk a különböző problémákat, ezek megoldására intézkedéseket hoztunk. Ennek eredményeképpen jelenleg utolértük magunkat, ami az állomány számarányát illeti. Az állomány tehát most megvan, de az összetétel – korosztályok aránya – nem jó. Jelenleg a törzsállomány 2-3-4 éves kocaállományból áll. Ez alacsonyabb évjárat, mint a korábbi. Ennek következtében kevesebb a malacsaporulat és az évi esedékes hizlalási programot sem tudjuk teljesíteni. Ebben az évben még nehézségeink vannak a zsír- és húsellátásnál, importálnunk kell, de jövőre egyenesben leszünk. A szarvasmarha-állománynál az állomány megőrzésére törekszünk. A növénytermesztés fejlődött, de a belső ellátás és az exportkötelezettségek miatt hiányaink voltak.

⁹ Az MSZMP VIII. kongresszusa (1962) határozatba foglalta, hogy „befejeződött a szocializmus alapjainak lerakása”. Lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa. 1962. november 20–24.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962.

¹⁰ Az Alkotmányt csak az 1972. évi I. törvénnyel módosították, amikor a Kádár által itt említett tézis is bekerül a preambulumba: „A forradalmi harcokban megedződött munkásosztály vezetésével, az 1919. évi Tanácsköztársaság tapasztalataival gazdagodva, a szocialista országok közösségére támaszkodva *népünk lerakta a szocializmus alapjait.* Hazánkban uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok.”

Dej érdeklődik, hogy mennyi az össz-szántóterületünk.

Válasz: 9,4 millió hold.

Kádár megjegyzi, hogy a bevetett és learatott szántóterület között 200 000 hold hiány jelentkezik, a pontatlan statisztika következtében.

A felvásárolt áru mennyisége is kevesebb volt, mint az előirányzat. Az áru természetesen megvolt, csak a parasztság nem értékesítette. A mezőgazdaság szocialista átalakításával kapcsolatban megjegyezte, nem gondoltuk, hogy az átszervezés ilyen gyorsan fog végbemenni. Ebből számos probléma adódott, mint pl. a mezőgazdasági beruházás növelése, amelyet nem terveztünk be, de a gyors fejlődés következtében meg kellett valósítanunk. A gépparkot az első évben 23–24%-kal, a második évben 30%-kal kellett növelni. Ezt az előre be nem tervezett beruházást döntően a Szovjetunió, de más szocialista országok segítségével oldottuk meg. A szocialista mezőgazdaság gyorsütemű fejlődése következtében több műtrágyát kellett vásárolnunk. A nyugati, tőkés piacon a fizetési mérlegünk rosszul alakult. Az ország adósságai úgy alakultak, hogy ilyen adósságok mellett, lehet ugyan dolgozni, de nem szabad növelni.

Ezután Kádár elvtárs tájékoztatja a román delegációt népgazdasági tervünk helyzetéről. Közli, hogy 5 éves tervünk véglegesítése 1½ év óta folyik, annak jóváhagyása éppen a fizetési mérlegünkben jelentkező hiányok miatt nem volt lehetséges.

Dej aziránt érdeklődik, hogy mennyi az adósságaink összege a kapitalista országok felé.

Kádár a következő tájékoztatást adja: Kereskedelmi forgalmunk 70%-a szocialista, míg 30%-a tőkés országokkal bonyolódik le. A tőkés reláción belül az NSZK a legnagyobb partnerünk. A 30% kapitalista forgalmat 100%-nak véve 25–30% forgalmunk az NSZK-val. A feszültségek onnan jönnek, hogy 1953-tól 1957-ig politikai krízis volt az országban, amely a gazdálkodás rendjét megölte. 5 milliárd devizaforint adósság gyűlt össze hitelekbelől és kölcsönökből, valamint az ellenforradalom alatt felvett hitelekbelől. A nyugati tőkés piacon 400–800 millió devizaforint adósságunk keletkezett. Ennek természete más, mint a szocialista országokban jelentkező adósságainké. Itt kis- és középlejáratú hitelekről van szó. Miből keletkezett ez? Úgy is lehet mondani, hogy mi magunk csináltuk, de tudni kell, hogy kényszerítve voltunk rá. Az iparfejlesztés 1953-ban leállt. A nehézipari beruházásokat leállították és 1953–57 között tulajdonképpen nem volt iparfejlesztés. Ezt be kell hoznunk. Sok gépet veszünk Nyugaton, mert ellenkező esetben végleg lemaradunk.

Dej megjegyzi, hogy a román népgazdaság számára szükséges 15 ezer db gépből néhány ezret kapnak csupán a szocialista tábor országaiból.

Kádár: A honvédelem sem fejlődött kielégítően. Korszerűsíteni kell a hadsereget. A jelenlegi részesedés háromszor annyi, mint korábban. Volt olyan időszak, amikor a költségvetés 2,7%-át tették ki a honvédelmi költségek. A különbözetet most kell megfizetni. Ehhez járulnak a mezőgazdaság gyors fejlődéséből származó pluszköltségek és beruházások. Ezek egyikére sem lehet azt mondani, hogy nem kellenek. A lakosság életszínvonalában volt egy normális fejlődési folyamat, de 1952-ben visszaesett és nem fejlődött.

Dej az átlagfizetések után érdeklődik.

Kádár: 1550 Ft az ipari munkás átlagfizetése. A parasztokét nem tudjuk. 1500 a fizetésből élők átlagkeresete. Minimális fizetés 800 forint Magyarországon. Ezek általában nem dolgoznak teljes munkanapot. Van tervünk, melyet törvényes jóváhagyásra az elkövetkező hetekben az Országgyűlés elé terjesztünk. Kádár elvtárs közli, hogy a szocialista brigádokban jelenleg 200 ezer ember dolgozik. Ezek példás munkát végeznek. A gazdasági vezetést következetesebbé, még szilárdabbá kell tenni. Ennek érdekében a legközelebbi időkben megfelelő intézkedéseket fogunk hozni. Az ipari termelés növekedését 8%-ban állapítottuk meg. Ez több anyagot, több energiát, de sajnos nem ennyivel több értéket jelent. Növekszenek a raktárkészletek. A kérdés rendezésénél figyelembe vesszük a szocialista országok között lehetséges munkamegosztást, kooperációt, kölcsönös segítséget. Mi nem kölcsönökre gondolunk, szállítani akarunk. Nagyon meg kell nézni a lehetőségeket. A legnagyobb partnerünk a Szovjetunió, akivel sikerült jó együttműködést kialakítani. De itt figyelembe kell venni azt, amit Hruscsov elvtárs mondott. „Helyes, ha mindenki a Szovjetunióval akar elsősorban kereskedni, de az is helyes, ha egymással kereskednek.” Ezen a téren is van fejlődés, különösen a csehszlovákokkal, az NDK-val tudunk jól együttműködni. A románokkal is. A tábor gazdasági problémáinak megoldása azt követeli, hogy jobban dolgozzunk össze. Meggyőződésünk, hogy ez lehetséges, hogy az együttműködő partnerek számára előnyös legyen.

Kádár elvtárs ezután kapcsolataink elemzésére tér rá: Ami a politikai kapcsolatainkat illeti, az jó. Az ideálisan jó viszonyt a marxizmus-leninizmus eszméi alapján a nemzetközi proletár-internacionalizmus szellemében alakítottuk ki. Ami ezeket a kérdéseket illeti, igyekszünk elmélyíteni a két nép tömegei között is. Ez a legfontosabb dolog. Javasolja, hogy néhány kérdést vizsgáljunk meg közösen. Mi tudnánk jobban is együttműködni, mint eddig. Lehetőségeink megvannak erre, de nem használtuk ki eléggé. Bevezetőben egy elvi kérdést vet fel. Mi úgy gondoljuk, hogy ami az RNK-nak nem jó, az nem lehet jó nekünk sem és ez fordítva is így van. Így kell a kérdéseket megközelíteni. *A gazdasági területen való együttműködésről:* Az 1958-as találkozásunk óta komoly fejlődés van ezen a téren. A Közös Gazdasági Vegyes Bizottság létrehozása és működése

hasznos volt.¹¹ A legutóbbi jegyzőkönyvek is ezt mutatják. Ez abból is tükröződik, hogy a gazdasági kapcsolatok fejlődnek, ami nem csekély dolog. 1960-ra ugrás-szerűen, 65%-kal nőtt kereskedelmi kapcsolatunk volumene. Háláját fejezi ki a bizottságnak, hogy néhány régi poros ügyet, amelyek mérgesítették a helyzetet, megoldott (Buciumen,¹² Ocnamures¹³). Megemlíti, hogy a felek többször összejöttek tárgyalni, de a tárgyalások több esetben megszakadtak. Maradt még egy-két olyan kérdés, amelyet helyes lenne megoldani. Így többek között a magyar fél aranytartozását. Elhatároztuk, hogy az év folyamán visszafizetjük.¹⁴

Dej megjegyzi, hogy ha ez nehézséget okozna nekünk, úgy nem fogják szorgalmazni.

Kádár ismételten megemlíti, hogy volt néhány olyan kérdés – nem nagy kérdés –, de rossz volt, hogy nem intéztük el. Örömmel veszi tudomásul, hogy az év folyamán új vízügyi egyezmény megkötésében állapodtak meg Apró [Antal] és [Alexandru] Bârlădeanu¹⁵ elvtársak. A Gazdasági Vegyes Bizottság jegyzőkönyvében lefektetett szándékot üdvözljük, de fontos lenne, hogy végre is hajtsák.

Dej: Figyelembe kell venni, amit Kádár elvtárs mondott a két nép érdekeit, illetve mindkét fél érdekeit illetően.

Kádár: Az elvekben egyetértünk, csak amikor végre kell hajtani, akkor vannak bajok.

Dej: Vitassuk meg ezeket, és ha vannak is ellentétek, meg kell oldani. Helyes, ha megvitatjuk.

¹¹A két ország párt- és kormányküldöttségeinek 1958 elején hozott határozata alapján megalakult a Magyar–Román Gazdasági Együttműködési Vegyes Kormánybizottság. Ennek eredményeképpen 1959-től kezdődően a kölcsönös árucseré-forgalom jelentősen fejlődött.

¹²A Vármezői [Buciumi] Vegyi Kísérleti Üzem elszámolásáról van szó, amelyet rendeztek.

¹³A marosújvári [Ocna Mureș] szódagyár kamatelszámolási problémája is rendeződött. A szódagyár még 1894-ben épült, a háború után magyar részvétellel épült újjá, illetve bővítették. 1958 februárjában sikerült megegyezni a román állammal, hogy két év alatt kifizetik a magyar államnak járó 15,7 millió rubelt és 1958-ban 20 ezer, majd évente 31 ezer tonna szódát szállítanak. Lásd: Apró Antal beszámolója a Romániában folytatott gazdasági megbeszélésekről. MSZMP PB, 1958. február 11. MNL OL M-KS 288. f. 5/66. ó. e. 35.

¹⁴A magyar állam 5000 kg arannyal tartozott Romániának. Ennek visszafizetéséről már 1958 februárjában tárgyaltak a felek. Akkor megállapodtak abban, hogy az 1956-os „ellenfordalomra” való tekintettel csak 1961 novemberétől kell megkezdeni a törlesztést. MNL OL M-KS 288. f. 5/66. ó. e. 36.

¹⁵Alexandru Bârlădeanu (1911–1997). 1962–1965 között a Román Munkáspárt Politikai Bizottságának, majd 1965 és 1968 között a Politikai Végrehajtó Bizottságának tagja. 1955 és 1969 között miniszterelnök-helyettes.

Kádár: Mi nem akarjuk a Román Népköztársaságot megkárosítani. *Kicsit gyorsabb munkára kell buzdítani gazdasági szakembereket.* Elmondja az 1961-es évi kereskedelmi tárgyalásokkal kapcsolatos huzavonát, amikor január végére mindenkivel aláírtuk a kereskedelmi megállapodásunkat, csak az RNK-val nem.¹⁶

Dej megjegyzi, hogy ez tőlünk függ.

Kádár javasolja, hogy az ilyen esetek elkerülésére határozzuk meg, hogy a kereskedelmi tárgyalásokat korábban fejezzük be. Egyébként is, amiben nem tudunk megállapodni januárig, annak már nincsen gyakorlati értéke, mert nem lehet megvalósítani, és rendszerint azokat hajtják végre az év folyamán, amiben januárig már megállapodtak.

Dej megjegyzi, hogy pontosan nem lehet meghatározni az időpontot, de helyesli, hogy ezzel a problémával foglalkozzunk.

Kádár: Olyanok a viszonyok közöttünk, hogy szóvá tehetjük a meglévő nehézségeket azért, hogy javítsunk a helyzeten. Ez tulajdonképpen a célja annak, hogy a kérdéseket felvetjük. Az aláírás elhúzódása bizonytalansági tényező a népgazdaság életében. Örömmel állapítja meg, hogy a 20 éves terv előkészítését is megkezdjük, a tervhivatalok elnökhelyettesi szintjén. A megbeszéléseken egy olyan elv merült fel, amelyet nem értünk, vagy nem tudjuk elképzelni, hogy az jó lehet. Ez az elv a *gépet gépért, a nyersanyagot nyersanyagért.* Meg kell mondani őszintén, hogy ezt az elvet nem értjük. Gazdasági elveink között ilyen nem szerepel. Szerepel a kölcsönös előnyök, a kölcsönös segítség, a kooperáció elve, de nem ez. Ha ezt az elvet elfogadnánk a Szovjetunió és a szocialista országok közötti kapcsolatokban, akkor foghatnánk a kulcsot és odaadhatnánk azonnal Kennedynak.¹⁷ A Szovjetunió 65–70%-ban nyersanyagot szállít nekünk, amiért mi ugyanilyen arányban készáruval fizetünk. A sztálinvárosi művekhez vasércet a Szovjetuniótól, a kokszot a lengyelektől kapjuk. Meg kell érteni, hogy Magyarországnak nincsen nyersanyaga, nincsenek nyersanyagkészleteink. Megemlítette a Csehszlovák [Szocialista] Köztársaság példáját, akiknek sokkal fejlettebb iparuk van, mint nekünk. Nekünk is van egy fejlett iparunk és mégis

¹⁶ A Magyar Népköztársaság és a Román Népköztársaság kormányai közötti 1961. évi áruszállításokra és fizetésekre vonatkozóan csak 1961. április 18-án írták alá a jegyzőkönyvet Budapesten (MNL OL, XIX-J-1-f. 321. d., 56/1.), majd a kölcsönös árucseré-forgalom bővítése tárgyában 1961. szeptember 7-én egy újabb jegyzőkönyvet fogadtak el (MNL OL XIX-J-1-f 322. d. 56/3.). Az 1962. évre vonatkozó áruszállításokra és fizetésekre vonatkozó jegyzőkönyvet már időben, 1962. január 26-án aláírták Bukarestben (MNL OL XIX-J-1-f 322. d., 56/2.).

¹⁷ Utalás arra, hogy a Szovjetunió nélkül az európai szocialista országok nem tudnának talpon maradni, hiszen ha a szovjet vezetők is hasonló elveket követtek volna, az teljesíthetetlen lett volna. – John Fitzgerald Kennedy (1917–1963) az Amerikai Egyesült Államok 35. elnöke 1961 és 1963 között, merénylet áldozata lett.

együtt tudunk működni. Ha a gépexport valamely ország felé pluszsaldót eredményez, úgy azt más cikkek eladásával kell kiegyenlíteni. Fontosnak tartja, hogy a kiinduló elvnek olyannak kell lenni, hogy tárgyalni lehessen, mert ellenkező esetben 20 évig is tárgyalhatunk és nem fogunk megegyezni.

Második kérdésként a néhány esztendeje húzódó társadalombiztosítási és szociálpolitikai egyezmény megkötésének az elhúzódását veti fel. Itt sem tudnak megegyezni a szakértőink. Itt is elvek körül folyik a vita, területi és elszámolási elv áll egymással szemben. A következmény azonban az, hogy ezrével vannak olyan kisemberek itt is és Romániában is, akiknek nincsen rendezve a nyugdíjuk. Ez nagyon rossz dolog. Bízunk meg még egyszer az illetékes szerveinket a kérdés megvitatására. És ha nem tudnak megegyezni, tegyenek jelentést a politikai bizottságoknak.

Harmadik kérdésként a *személyi utazások és kapcsolatok problémáját veti fel*. Elöljáróban megjegyzi, hogy ne most egyezzünk meg, de nagyon kéri a román elvtársakat, vizsgálják meg, mikor és mekkora lépést tehetnek.¹⁸ Ezt a román elvtársaknak kell megítélniük. Véleményünk szerint a jelenlegi helyzethez képest lépést kell tennünk előre. A Szovjetunióval teljes szabad turistaforgalom van. Van ugyan vízum, de azt az utazási iroda intézi el. Csehszlovák, lengyel viszonylatban a vízumkényszert eltöröltük.¹⁹ Rengeteg turista, hétvégi látogató érkezik kölcsönösen országainkba. A magyar–román forgalom igen alacsony. 6–8 hónap is eltelik, amíg a beutazási engedélyeket megkapják. Javasolja, hogy a román elvtársak akkor tegyék meg a szükséges lépéseket, amikor a legjobbnak tartják. Ha a vízumkényszer megszüntetése nem megy, azt megértjük, de értsék meg, hogy nekünk nagyon nehéz megmagyarázni a széles tömegek felé, hogy egy magyar állampolgárnak könnyebb Párizsba eljutni, mint a baráti Romániába. Politikai jelentősége van a dolognak, a turisták látnak, tapasztalnak, jó benyomásokkal térnek vissza országaikba. Még egyszer megjegyzi, hogy nem akarunk kellemetlenséget a román elvtársainknak, mert abból indulunk ki, hogy nekünk is rossz az, ami maguknak rossz. De nézzék meg még egyszer, hogy mit tudnak tenni ezen a területen.

¹⁸ Magyarország és Románia között 1956 augusztusában eltörölték a vízumkényszert, aminek hatására 1956-ban átjárhatóvá vált a határ. Számos erdélyi magyar diák, illetve ifjú oktató utazhatott hivatalosan vagy félhivatalosan magyarországi tanulmányútra. A felkelés napjai alatt többen Budapesten tartózkodtak. A román fél ezután szigorította a határátlépést, és a későbbekben igen óvatosan kezelte a két ország közötti turistaforgalom kérdését. Lásd: Szesztay Ádám: *Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956–1962. Az ötvenhatos forradalom hatása a kelet-közép-európai kisebbségpolitikára*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet–Gondolat Kiadói Kör, 2003.

¹⁹ Magyar–csehszlovák viszonylatban 1960. szeptember 1-jén, Magyarország és Lengyelország között pedig 1964. július 20-án szüntették meg a vízumkényszert.

Dej: Mindenekelőtt köszönetet mondott azért az információért, amit Kádár elvtárs tartott, egyetértett az elhangzottakkal, azokkal is, amik kapcsolataink értékelésére vonatkoztak, valamint az eddig megoldatlan kérdések felvetésével is. Javasolja, hogy azokban a kérdésekben, amik jelenleg teljesen világosak, már most határozzunk, és adjunk utasítást, hogy milyen irányban dolgozzák ki a megoldás lehetőségeit. Azokban a kérdésekben, ahol jelenleg még nem egészen világos a tennivaló, javasolja, hogy azokat tanulmányozzuk tovább, hogy mindkét fél érdekében megfelelő megoldást találjunk. Az az elhatározásuk, hogy a kapcsolataink területét megtisztítsák a salakoktól. Ez a PB-k határozata is. Kádár elvtárs tájékoztatójával kapcsolatban megjegyzi, hogy ami a nemzetközi helyzetet és pártjaink álláspontját illeti, ezekben a kérdésekben nincs mit hozzátennie. Egyetért azzal, amit Kádár elvtárs mondott. Ők is hasonló állásponton vannak. Örömmel állapítja meg, hogy árnyalati eltérés sincs nézeteink között.

Kádár: Ez örvendetes dolog.

Dej: Hasonló az álláspontunk, ami a szocialista tábor egységét illeti, ami a nemzetközi munkásmozgalmon belül jelentkező problémákat illeti. Ismerik pártunk álláspontját. Megingathatatlanul munkálkodunk és megyünk a Szovjetunió oldalán a többi szocialista országgal együtt, a többi marxista-leninista párt mellett. Ez nemcsak a szocialista tábor egységes elveire vonatkozik, hanem ami a hozzájárulásunkat jelenti a szocialista tábor egységéhez és a nemzetközi munkásmozgalomban jelentkező problémák megoldásához. Úgy gondolom, hogy ehhez mind a két fél hozzájárulhat, ha felsorakozik a szocialista tábor egysége védelmében. De ezen túl javaslatokat is tehet a kérdések rendezésére.

Az RNK belső helyzetével kapcsolatban megemlíti a III. kongresszus határozatait, amit az elvtársak valamennyien ismernek.²⁰ Ismerik a realizálás módját. Megállapítja, hogy ezeknek végrehajtása sikeresen halad előre, az egyes területeken jóval eredményesebben, mint ahogy tervezték. A párt sorai tovább erősödnek. Az általános irányvonal, a stílus, a munkamódszer területén egység jelentkezik a pártban. Nincsenek nehézségeink. Természetesen vannak viták a komplikáltabb kérdéseknél, ahogyan ez maguknál is van – mondotta. Ez természetes. Az lenne furcsa, ha nem lennének ilyen viták. Ami az elveinkhez való ragaszkodást illeti, a feladatok végrehajtását illetően megfelelő kritikában részesítjük azokat, akik hibát követnek el. Nincsenek csoportok a párton belül. A fegyelem jó. Növekedtek a párt sorai. Jelenleg 800 ezernél többet számlál a Román Munkáspárt taglétszáma. Nem erőltetjük a dolgot. Nagy súlyt helyezünk a minőségre, a tagjelöltek alapos felkészítésére. A párt szociális összeté-

²⁰ A Román Munkáspárt III. kongresszusát 1960. június 20–25. között tartották meg. A magyar delegációt Kádár János vezette. A kongresszus anyagát lásd: *A Román Munkáspárt III. Kongresszusa. 1960. június 20–25.* Bukarest, Politikai Könyvkiadó, 1964.

telének alakulására nagy súlyt fektetünk. A párttagság szociális összetételével kapcsolatban megemlíti, hogy annak 40-45%-a munkásszármazású. A párt-szervezetek vezetőségeinek döntő többsége a munkáosztály sorából kerül ki. Természetes, hogy az értelmiség sincs kirekesztve a vezetéséből. Öröndetes dolog, hogy a szocialista társadalom építésének gazdasági kérdésével a párt-szervek sokkal többet foglalkoznak, mint korábban. A legfontosabb kérdéseket a párt legfelsőbb vezetése vetette fel. Ez van az alsóbb szerveknél is. A párt-szervek tevékenységüknek 80%-át népgazdasági kérdések teszik ki. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az ideológiai, pártszervezési kérdések másodrangú kérdésekké váltak. Napi foglalkozásaink keretében szerepelnek. Az élet kötelez bennünket az ilyen munkastílusra. A népgazdaság építésének kérdéseinél nagyobb kérdések nem léteznek számunkra. Ebből a gyakorlatból kiindulva úgy véljük, a párt aktíváit is sikerült közelebb hozni a problémákhoz. Nem korlátozódunk a felszínre, hanem behatolunk a részletekbe is. Ez tette lehetővé szép eredményeink elérését. Népgazdaságunk tovább fejlődik. Az évi fejlődés ütemét 13%-ban irányoztuk elő. Ez erőltetett tempónak tűnt. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy ebben az évben 17%-os fejlődési ütemet érhetünk el. A népgazdaság fejlődésének ez a várható üteme az első félévben realizálódott. Úgy véljük, hogy az 1961-es évben, ha nem is 17%-os, de a 13%-nál jóval magasabb lesz. A népgazdaság ágai mind normálisan fejlődnek. Sikerült helyes arányokat megállapítani az egyes népgazdasági ágak között. Ezeket meg is tartjuk. Korábban egyes ágaknál előreszaladtunk, másoknál lemaradtunk. A kohászat, a gépgyártás a kongresszus előirányzatai alapján fejlődik. Vannak bizonyos nehézségeink, különösen a beruházásoknál. Megítélésünk szerint nem lesz százszázalékos a beruházási terv teljesítése. Ez nem tőlünk, nem a mi hibánkból adódik, hanem abból, hogy a baráti országokból és a nyugati országokból nem az óhajunknak megfelelően realizáltuk az importunkat. Az onesti vegyipari kombinát pl. teljesen készen van, a legfőbb technológiai vonalak működnek. A gumigyárat erre az évre terveztük be. A gépek azonban nem érkeztek meg, csak jövőre tudjuk beállítani a termelésbe. Ezért nem tudjuk teljes mértékben befejezni ebben az évben. A román népgazdaság gépszükséglete jelenleg 15 ezer gépből áll. A szocialista tábor országaiból ebből csak 3 ezer gépet tudunk biztosítani. A többi kapitalista országokból kellene behozni, de ehhez valuta kell. A terv realizálásánál is vannak gátló körülmények. A beruházási tervek nem teljesítése természetesen kihat a népgazdasági terv teljesítésére is. Ez azonban nem okozhat túlságosan nagy problémákat. Az ipar jó lábakon áll, fejlődése jó. Nő a műszaki és szakmunkásszínvonal. A munkatermelékenység előirányzott növekedését túlteljesítjük. A termelés növekedését, döntő többségében a munkatermelékenység növekedésével érjük el. A Román Népköztársaságban a munkások átlagfizetése 800 lei körül van. A fizetéseket nemrég emelték. Az átlag alatt kereső munkások aránya az összmunkáslétszám 10%-át teszi ki. Az életszínvonal tovább emelkedett. Két vonalon érik el az életszínvonal emelkedését:

1. a fizetések fokozatos emelésével,
2. az áruk árának csökkentésével.

A legfontosabb élelmiszerek bőséges mennyiségben állnak rendelkezésre. A lakosság általános hangulata nagyon jó. Vannak persze elégedetlen személyek, akiknek bármely eredmény kicsi. Ezek száma elég kevés, de léteznek ilyen emberek. A lakosság öltözködése jó, ennek helyzetét általában a külföldi vendégek dicsérik. Egyetlen nagy problémájuk van, a lakáshelyzet. A lakások száma növekedett, de az igények nagyobbak és sürgetőbbek. Több lakást követel a lakosság, nem azért, hogy nincs hová behúzódnia, de jobbat akar, jobb körülmények között akar lakni. A lakosság bizalommal tekint a kormány lakásépítő tevékenységére, mert tudja, hogy rá is sor kerül. Jelenleg nincs több erőnk, többet tenni a megengedettnél. Lehet, hogy a jövőben nagyobb lehetőségeink lesznek. Megjegyzi, hogy a lakásépítés terén nagy eredményeket értek el az 1958-as helyzethez képest, amikor a PB nagyon sokat foglalkozott ezzel a kérdéssel. Rengeteg a lakás iránti kérelem az egész országban.

A mezőgazdaság fejlesztésével kapcsolatban elmondja, hogy nagy vonalakban befejeződött a mezőgazdaság szocialista átalakítása. A kollektív gazdaságok súlya a szocialista szektoron belül megnőtt. 60% a kollektív gazdaságok aránya. 2000–3000 hektáros gazdaságokat hoztak létre. Az eddigi eredmények alapján az előirányozottnál hamarabb tudják befejezni a mezőgazdaság teljes kollektivizálását. Elmondja, hogy a szántóterület 80%-án gabonaneműeket és kukoricát termelnek. A termelés évről évre javul, az idén azonban a vártnál alacsonyabb lesz a termés. A zöldség- és gyümölcstermés a tavalyi év folyamán is és most is nagyon jó. Kevesebb lesz a bortermés ebben az évben. Az állam központi készletei céljára az idén többletterméket kell biztosítani. A készletek jók. A szerződés kötések nagymértékben megkönnyítették a helyzetet. Nincs a parasztsággal probléma, nézeteltéréseink a parasztokkal nincsenek. Az állami gazdaságok és a gépállomások árubeadása a készletek egyharmadát biztosítják. A gépállomások a hozzájuk befizetett termények 70%-át bocsátják az állami készletek rendelkezésére, míg az állami gazdaságok teljes egészében beszolgáltatják terméseiket. Ezeknek a készleteknek az alapján teljes egészében biztosítani tudjuk az ország kenyérszükségletét. Ugyanez áll az állatállomány takarmányszükségletének ellátására. A kollektivizálás folyamatában az állatállomány növekedett. A közös állatállomány szerepe jelenleg tovább növekszik. Emeltük a borjú felvásárlási árát. Különböző intézkedéseket hoztunk az anyaállatok eladásának szabályozására. Korábban létezett egy olyan irányzat, hogy kell vágni a nem megfelelő állatokat. Véleménye szerint az állatállomány kialakítása egy fejlődési folyamat kérdése, a jó szarvasmarha-állomány létrehozására. Ennek az irányzatnak véget kell vetnünk, és most kedvezőbb feltételek alakultak ki az állatállomány fejlesztésére. Ez természetesen kihatott a vágások számára, és éreztette hatását a húsellátásnál is. Arra az álláspontra helyezkedtünk, mondotta Dej elvtárs, hogy a nyári időszakban több zöldséget és kevesebb húst fogyasszon a lakosság. Nagy figyelmet fordítunk

a mezőgazdasági munkák mechanizálására. A káderek területén két-három évre nehézségeink lesznek. Több traktort gyártunk, mint traktorost képezünk ki. Nem érdekünk, hogy olyan traktorosaink legyenek, akik éppen csak el tudják vezetni a traktorokat. Gépész-traktorosokat akarunk kinevelni. Ami a baráti országokkal való kapcsolatainkat illeti, nincsenek problémáink. A Szovjetunióval jól mennek a dolgok. Növekszenek kereskedelmi kapcsolataink. A lengyel kormánydelegációval nemrégiben megállapodtunk, hogy kapcsolatainkat növeljük. Ennek realizálása már megkezdődött. A csehszlovák elvtársakkal vannak bizonyos problémáink, de ehhez lehet, hogy nekünk kell nagyobb megértést tanúsítani, mert nincs lehetőségük. Bulgáriával jók a kapcsolataink, fizetési mérlegükkel azonban baj van. Az NDK-val hasonló problémáink vannak, és a fizetési mérleg kiegyenlítésére az NDK kérésére 70 millió rubeles kölcsönt adtunk. Egyetértek Kádár elvtárs értékelésével, amik kapcsolatainkra vonatkoznak. Különösebb problémák nincsenek. Egyetértek azzal, hogy meg kell oldani azokat a problémákat, amik felmerültek. Figyelembe véve a lehetőségeinket, hogy országaink együttműködését reális alapokra helyezzük. Ami a hosszú lejáratú együttműködéssel kapcsolatos megjegyzéseket illeti, az 1+1 elv leegyszerűsített módja a kérdések felvetésének. Javasolja, hogy Bărlădeanu elvtárs térjen ki erre. Javasolja, hogy olyan árukat ajánljunk fel, amelyre mindkét félnek szüksége van. Természetesen csak azért megvenni, hogy raktáron legyen az áru, nem célszerű. Ami az országaink közötti együttműködést illeti, javulás van. A népgazdaság fejlesztésével kapcsolatban nőnek az exportlehetőségeink. Ha azt vizsgáljuk meg, hogy hány százalékban anyagot és hány százalékban gépet exportálunk, illetve importálunk, az más kérdés. Természetes, hogy minden ország arra törekszik, hogy termékeit elhelyezze, de 1+1-es elméletről most hall először. Egyetért a régi kérdések rendezéséről mondottakkal. Egyetlen pontra akarja felhívni a figyelmet, amelynek irányában mindkét félnek lépéseket kell tenni. Szükségesnek tartja a konzervatív szemlélettel szembeni fellépést, a termékek világ színvonalon való termelése érdekében. Kölcsönösen régi típusú gépekkel traktáljuk egymást, amelyből elege van az iparnak. Szükségesnek tartja, hogy a korszerű technika színvonalán álló gépek előállítására vegyünk rá az ipart. Olyan gépek előállítására, amelyek magas kapacitással rendelkeznek és nem elsősorban szépen vannak festve. Ha a szakembereinknek feltesszük a kérdést – mondotta Dej elvtárs –, miért nem gyártunk a világ színvonalon, azt mondják, hogy a mienk jobb. Egyesek még meg is sértődnek az ilyen kérdésektől. Nekünk arra kell rábírni az ipar vezetőit, olyan technikai bázist, tömegvéleményt kell kialakítani, hogy világ színvonalon termeljünk. Ezek természetesen okozhatnak időleges nehézségeket, de csinálnunk kell. Ezt a kérdést felvetettük a szovjet és csehszlovák elvtársak felé is, és kijelentettük, hogy ha nem a világ színvonalnak megfelelő gépeket szállítanak, nem tudjuk elfogadni, mert nem akarjuk iparunkat elavult berendezésekkel felszerelni. Nyugatról nagyon

modern berendezéseket hoztunk be.²¹ Erre mindkettőnknek szüksége van. Felvetjük a kérdést, gyengébbek vagyunk talán, mint azok, akik szállítják, lehetetlen előállítani a modern gépeket? Lehet, hogy egy országban nehéz, de ha megvizsgáljuk közösen lehetőségeinket, talán jobban tudnánk előállítani ezeket. Javasolja, hogy ebben az irányban orientáljuk szerveinket. Amikor befutnak hozzánk a különböző gépigények, az a feltételünk, hogy a legelőnyösebbet, a technikailag legfejlettebbeket engedélyezzük csak megvásárolni. A csehszlovák és a lengyel elvtársaknak is megmondtuk, hogy közösen kell megállapítanunk, hogy milyen minőségű gépeket szállítsunk egymásnak, illetve hogy együtt szerezzük be azokat. A csehszlovák elvtársakkal közös listát állítottunk össze. Ilyen téren is szép eredményeket érhetünk el. Olyan termékeket gyártunk, amelyre mindkettőnknek szükségünk van és kereslet van a világpiacon iránta. Közös szállítás is lehetséges.

Ezután *Bârlădeanu* elvtárs tért rá néhány gazdasági kérdéssel kapcsolatban felmerült probléma megválaszolására. Először is köszönetet mondott a vegyes bizottság munkájának pozitív értékeléséért. Megerősítette, hogy az 1958-as, 60-as gazdasági években nagy fejlődés jelentkezett a két ország gazdasági kapcsolataiban és megduplázódott az árucseré. Megállapította, hogy véleménye szerint a növekedés ritmusa nagyobb volt, mint az országaink közötti általános kapcsolatok fejlődésének üteme, és nagyobb volt, mint a többi szocialista ország és Románia közötti csere üteme. Ezt a helyzetet a mindkét ország fejlődése ütemének növekedése következményeként jellemezte. Ez mindkét fél érdeke. Az öt tonna arany visszatérítésével kapcsolatban elmondja, hogy 1958-ban kötött megállapodás szerint a visszafizetést az 1961–62-es évekre elhalasztották. Ez a probléma a tárgyalásaink során nem merült fel és nem szorgalmazták ennek visszatérítését. Megjegyzi, hogy *Dej* elvtárs szavaiból olyan következtetésre jutott, hogy a fenti arany mennyiség visszafizetését a magyar fél lehetőségeitől kell függővé tenni.

A *vízügyi egyezmény* kapcsolatban közli, hogy *Apró* elvtárral történt megállapodások szerint a kérdés rendezésére ez év végéig találkoznak. Igaz, hogy az álláspontok különbözőek, de lehetőség van a megegyezésre.

Kádár elvtársnak az árucseré-megállapodással kapcsolatos bírálatával egyetért. Helyesnek tartja és úgy gondolja, hogy a megállapítások mindkét félre vonatkoznak. Elmondja, hogy 1959-ben a baráti országokkal való kereskedelmi kapcsolataiknál 150 millió Rbl-es aktív szaldó jelentkezett. Ez az összeg 1[9]60 végére 230 millió Rbl-re növekedett. Lengyelország kivételével két éven keresztül

²¹ A román politikai vezetés 1960-tól kezdődően egyre többször feszegette ezt a problémát, mert nem tartotta a KGST-től megszerezhető technikát alkalmasnak arra, hogy segítségével behozza a fejlődési hátrányokat. Egyúttal félt attól, hogy Románia alárendelt pozícióban marad a KGST-ben, amennyiben azt a szovjet elképzeléseknek megfelelően fejlesztik.

az összes szocialista országok tartoztak Romániának. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy terven felül 230 millió Rbl hitelt nyújtottak a szocialista országoknak. Ez jóvá nem hagyott hitel volt. Ennek következtében olyan határozatot hoztak, hogy az 1961-es kereskedelmi forgalmat kiegyensúlyozottan kell beindítani. Ott, ahol a kiegyenlítés lehetetlen lett volna, hajlandóknak mutatkoztak segínyt nyújtani. Ezt a lehetőséget a magyar külkereskedelmi szervek felé is felvetették. A magyar elvtársak ebbe nem egyeztek bele, helyette árukat kerestek. Elmondja, hogy ha nem lett volna általános az aktív szaldó problémája, nem játszott volna különösebb szerepet, és alá lehetett volna írni az 1961-es évi kereskedelmi megállapodást már januárban. A terhek azonban elviselhetetlenek voltak számukra. Magyarázatul megjegyzi, hogy az árucsereforgalom az aláírás elhúzódása következtében természetesen nem állt meg. A szállítás folyamatosan ment. Egyetért azonban azzal, hogy a megállapodásokat korábban kell aláírni. A távlati együttműködéssel kapcsolatos megjegyzésekre közli, hogy a felmerült vita csak az első nagy megbeszélés alkalmával jött létre. Ezeket kell, hogy kövessék a Tervhivatal elnökei, majd Apró és Bârlădeanu elvtársak találkozói, ahol ezekben a kérdésekben véglegesen döntenek. Egyetért azonban azzal, hogy ha a kiindulási elv helytelen, még ha a szakértők vonalán jelentkezik is, vissza kell verni. Az 1+1 elv elfogadása helytelen, mint ahogy az az elv is helytelen lenne, ha az egyik fél csak késztermékeket, míg a másik csak nyersanyagot akarna szállítani. Az helyes, ha figyelembe vesszük az országok fejlődését és mindkét fél érdekeit. A román elvtársak berendezést berendezésért javasoltak, míg a magyar elvtársak kétszer annyi berendezést ajánlottak fel, mint ahogy azt a román elvtársak tették. Véleménye szerint mindkét nézet hibás volt. Tudomása szerint Vályi [Péter] elvtárs²² arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem hajlandók nyersanyagot exportálni, míg Novák [?] elvtárs annak a véleményének adott kifejezést, hogy 1980-ig több berendezést és készterméket tud adni. Ez véleménycsere volt és nem tükrözött semmifajta elvet. Véleménye szerint mindkét fél tévedett, a helyes módszer az, ha konkrét listák alapján folytatunk tárgyalásokat, és ilyen absztrakt nézetek megállapításával senki sem fog foglalkozni. Nálunk nincsen olyan elv, amely az 1+1 létjogosultságát bizonyítaná. Mi a kölcsönös érdekek figyelembevételének alapján dolgozunk, mint ahogy eddig erről a napjainkig megkötött kereskedelmi megállapodásaink is tanúskodnak, és mint ahogy ezt a KGST is előírja.

Dej megjegyzi, hogy figyelembe kell venni a mindkét ország fejlődésében beállt változásokat és mindkét fél érdekeit. Ez persze nem jelenti azt, hogy nem törekszünk arra, hogy a magyar fél felé egyre több berendezést adjunk el, de ez nem vezet ilyen elv elfogadásához, amely igazolná az 1+1 arány létjogosultságát.

²² Vályi Péter (1919–1973) 1955–1961-ben az Országos Tervhivatal elnökhelyettese, 1961–1967-ben első elnökhelyettese.

Dej megjegyzi, arra kell törekedni, hogy a mérlegek évről évre kiegyenlítődjenek. A 230 milliós hitelt – amely nem alacsony – tulajdonképpen a külkereskedelmi miniszter hagyta jóvá, megszegve a pénzügyi fegyelmet. Lehetőségünk van a műtrágyagyártás fejlesztésére és a magyar félnek is tudnánk szállítani. Tanulmányozni kell ezt a kérdést. Természetesen most nem mondhatjuk, hogy azonnal tudnánk szállítani. Hiszen magunk is műtrágyát importálunk, de helytelen lenne, ha a fejlesztés során más országok igényére nem lennénk tekintettel.

Ezután [Corneliu] *Mănescu külügyminiszter* ad tájékoztatást a szociálpolitikai és nyugdíjgyezményekkel kapcsolatban kialakult álláspontokról. Ismerteti a területi és az elszámolási elv közötti különbségeket, ahol Dej az általunk javasolt elszámolási elv helyessége mellett foglalt állást. Dej javasolja, hogy még most tárgyaljuk meg a delegáció itt-tartózkodási ideje alatt és hozzunk végleges döntést. A személyi forgalommal kapcsolatban Mănescu ad tájékoztatást Dej elvtárs számára. Véleménye szerint a turistaforgalommal nincsen probléma. Elsőfokú rokonok tehetnek jelenleg látogatást, a korábbi megállapodásokat a román fél teljes egészében tiszteletben tartja. Ennek alapján 1958-ban 38 ezer, 1960-ban 44 ezer magyar állampolgár utazott Romániába, és 38 ezer román állampolgár látogatta meg magyarországi rokonait. Dej érdeklődik a vízumkiadás technikája felől. Amikor Mănescu erre választ ad, Dej megállapítja, hogy rendkívül bürokratikus az eljárás, meg kell vizsgálni a magyar elvtársaknak azt a kívánságát, hogy más rokonok is meglátogathassák egymást. Egyszerűbb eljárást kell kidolgozni a rokoni látogatások biztosítására. Bürokratikus módszernek nyilvánítja a jelenlegi gyakorlatot, és kifejti azt a véleményét, hogy az volna a helyes, ha pl. a Romániába utazó magyar állampolgároknak a magyar Belügyminisztérium adna ki igazolást arról, hogy engedélyezi az illető kiutazását az országból. Megbízta a román fél részéről [Emil] Bodnăraş, Mănescu és [Mihail] Roşianu elvtársakat,²³ hogy tegyenek javaslatot, hogyan lehet a formalitásokat megszüntetni, nehogy az legyen a látszat, mintha félnénk tőle, hogy valaki meglátogatja a Romániában élő rokonait. Arra kell törekedni, hogy ne legyen kellemetlen az illetőnek a különböző formalitások beszerzése. Persze lehetséges, hogy lesznek olyan személyek, akik ellenséges propagandát folytatnak, mi legyen az ilyen személyekkel? Erre is gondolnunk kell. Előfordul, hogy az utazás alatt különböző kereskedelmi ügyleteket folytatnak az utazók. Ezekkel mit csináljunk? Elmondja, hogy a nyugati országokból jövő turisták közül elfogtak olyanokat, akik kapcsolatokat vettek fel és kémkedéssel foglalkoztak. Dej megjegyzi, hogy ilyentől közöttünk nem kell tartani. Elmondja az ismert SZOT-hajóutat. Ezzel

²³ Emil Bodnăraş (1904–1976) az RMP PB tagja és a Minisztertanács elnökhelyettese, Mihail Roşianu (1900–1973) a Román Népköztársaság budapesti rendkívüli és meghatalmazott nagykövete.

kapcsolatban megjegyzi, hogy az ilyen kérdések nagy figyelmet érdemelnek, javasolja a belügyminisztériumok közötti szorosabb együttműködést, az olyan személyek ténykedésének elhárítására, akik esetleg káros tevékenységeket folytatnak. Ne csukjuk be a szemünket. Javasolja, hogy a közös nyilatkozatba úgy kerüljön be ez a megállapodás, hogy ne legyen olyan látszata, mintha csak most jutottunk volna el idáig, hogy rendezzük ezeket a kérdéseket.

Dej: Mint ahogy a Szovjetunióban tett legutóbbi látogatásuk alkalmából közös közleményt adtak ki és nem nyilatkozatot, javasolja hasonló gyakorlat követését. Ezután kölcsönösen kijelölik az egyes bizottságok tagjait, egyrészt a közös közlemény elkészítésére, amelyre román oldalról Mănescu külügyminisztert, Mănescu a pártközpontból és Voicu²⁴ elvtársat, a *Lupta de clasă* főszerkesztőjét, magyar oldalról Nemes Dezső, Kállai Gyula és Sík Endre elvtársat. A társadalombiztosítási és szociálpolitikai egyezmény megtárgyalására Bărlădeanu és Apró kapott megbízást.

Az utazási korlátozások könnyítésének teendő javaslatok kidolgozására román oldalról Bodnăraş, Mănescu, és Roşianu elvtársak, magyar oldalról Kállai, Sík és Némety²⁵ elvtárs kapott megbízást.

Ezután a magyar fél javaslatára elhatározzák, hogy a programtól eltérően szeptember 4-én hétfőn 11 órakor kerül sor a megbeszélésre, amikor a bizottságok javaslatait is megtárgyalják.²⁶

MNL OL M-KS 288. f. 32/1961/29. ő. e. 155–177. – Gépelt tisztázat dátum és aláírás nélkül. – A dokumentum első lapján a fejlécben: 001023/1961. Készült 15 példányban, 00009. sz. példány

A hétnapos program résztvevői magyar oldalról Kádár János, Münnich Ferenc, Apró Antal, Kállai Gyula, Kiss Károly, Nemes Dezső, Sík Endre, Némety Béla, román oldalról Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraş, Mogyorós Sándor, Alexandru Bărlădeanu, Corneliu Mănescu, Mihail Roşianu voltak. A megbeszéléseken kívül a román delegáció Budapesten, Inotán és Sztálinvárosban üzemlátogatásokon vett részt, valamint meglátogatta a solti termelőszövetkezetet is.

²⁴ Ştefan Voicu (1906–1992) 1962-től a *Lupta de clasă* (Osztályharc) elméleti folyóirat főszerkesztője.

²⁵ Némety Béla, a Magyar Népköztársaság bukaresti rendkívüli és meghatalmazott nagykövete.

²⁶ Lásd 6a dokumentumban.

6a
Jegyzőkönyv
a magyar–román párt- és kormányküldöttségek
tárgyalásairól

Budapest, 1961. szeptember 4.

Jegyzőkönyv
a magyar–román párt- és kormányküldöttségek
1961. szeptember 4-én megtartott párttárgyalásairól

Szigorúan titkos!

Kádár elvtárs üdvözlí a román elvtársakat, és megállapítja, hogy a legutóbbi párt-tárgyaláson állami kérdések is szóba kerültek. Kapcsolataink állami vonalon is jól fejlődtek. Ez igen jó és közösen az a véleményünk alakult ki, hogy kapcsolataink egészségesen továbbfejleszthetők úgy a gazdasági, kulturális, mint a rokoni kapcsolatok területén.

Javasolja, hogy a legutóbbi ülésen készült jegyzőkönyvet hagyjuk jóvá azzal az utasítással, hogy a szakemberek igyekezzenek azt időben végrehajtani. A magunk részéről felhívjuk a szakembereink figyelmét, hogy a román elvtársak igényének figyelembevételével végezzék munkájukat. Utasítani fogjuk a kohó- és gépipari, vegyipari, a könnyűipari minisztereket, hogy területeiken igyekezzenek minél szorosabb és eredményesebb együttműködésre, törekedjenek arra, hogy néhány cikk közös előállításával függetleníteni tudjuk magunkat a tőkés országoktól. Kádár elvtárs javasolja, hogy hallgassuk meg a kiküldött bizottságok vezetőit, s hírek szerint ezek igen hasznos munkát végeztek.

Javasolja, hogy a tárgyalások befejezésével a következő egyezményeket írjuk alá: a közös nyilatkozatot Dej elvtárs és Kádár elvtárs, a kulturális egyezményt a két külügyminiszter, az atomenergiái együttműködést a külügyminiszterek, a Gazdasági Vegyes Kormánybizottság ülészakáról készült jegyzőkönyvet Bârlădeanu és Apró elvtárs.

*Maurer*¹ javasolja: tekintettel arra, hogy a kulturális egyezmény olyan állapotban van, hogy az aláírható, a külügyminiszterek írják alá.

¹ Ion Gheorghe Maurer (1902–2000) 1957–1958-ban Románia külügyminisztere, 1958–1961-ben a Nagy Nemzetgyűlés elnöke, 1961–1974-ben miniszterelnök volt.

Bârlădeanu beszámol, hogy a nyugdíjegyezmény aláírható a delegáció elutazásáig.

Bodnăraş javasolja, hogy a személyi forgalom könnyítésére vonatkozó megállapodást is írjuk alá. Ezek szerint hat egyezmény vagy megállapodás aláírására kerül sor.

1. Közös közlemény
2. Atomenergia területén való együttműködés
3. Gazdasági Vegyes Bizottság jegyzőkönyve
4. Személyi forgalommal kapcsolatos megállapodás
5. A társadalombiztosítási és szociálpolitikai egyezmény
6. A kulturális egyezmény.

Vízügyi egyezménnyel kapcsolatban az év végéig találkoznak a felek, hogy rendezzék a vitás kérdéseket.

Kádár köszönetet mond a bizottságban dolgozó elvtársaknak, és megállapítja, hogy a tárgyalások számunkra várakozáson felüli eredményeket hoztak. Javasolja, hogy adjunk olyan útmutatást az elvtársaknak, hogy az egyezményben foglaltakat minél előbb valósítsák meg. Helyesnek tartja, hogy az utazási korlátozások megszüntetéséről készült megállapodásnak olyan pontja is van, amelyben kiutasítjuk azokat, akik nem a két nép barátságának erősítése érdekében tevékenykednek. Biztosítja a román elvtársakat arról, hogy ha állampolgáraink nem megfelelő magatartást tanúsítanak, az ugyanolyan elbírálás alá esik nálunk, mint a román elvtársaknál. Helyesli a román elvtársaknak azt a javaslatát, hogy a határon az utazóknak legyen lehetőségük az utazáshoz szükséges összegek beváltására. Megállapítja, hogy a két országban jó elvek alapján dolgozunk. Ezek közősek, akár pártjaink, akár az államközi, kulturális területre vonatkoznak. De ezeket az elveket emberek hajtják végre, ezer és ezer ember vesz részt a határozataink végrehajtásában. Szomszédok vagyunk, mondotta, ismerik a magyar népet. A Horthy-rendszert nemrégén számoltuk fel, az ellenforradalom sem régen fejeződött be, de állítjuk, hogy az emberek többsége helyesen gondolkodik, ha közben fel is lépnek más gondolkodású emberek. Sajnos az egyes gazdasági szakemberek között is vannak olyan megszállottak, akik monopolizálni szeretnék az egyes cikkek gyártását. Megnyugtatja a román elvtársakat, hogy az ilyenek nem a mi vonalunkat képviselik.

Dej: Elemezni kell és meg kell beszélni a felmerült problémákat.

Kádár: Ha gyűjtögetjük a problémákat, csak rosszabbodhat a helyzet. Ha van eset azonnal, gyorsan meg kell tárgyalni.

Dej: A helytelen, téves nézeteket vissza kell verni. Ha kell, meg kell magyarázni és nem szabad belefáradni. Az egyes emberek fejében sok minden régi halmozódott

fel. Ennek a kiküszöböléséhez idő kell. Türelem, anélkül hogy engedményeket tennénk, mert az engedmények lehetőséget jelentenek ezeknek a személyeknek káros tevékenységéhez. E nélkül két álláspont alakulhat ki: megértés a felsőbb szervek között és azoknak a tevékenysége, akik büdösítik a levegőt. Az ilyenekkel szemben talán túlzott szigorral is járunk el. Megjegyzni, hogy minden objektív lehetőségünk megvan és mindent megtehetünk a kapcsolataink fejlődése érdekében. Milyen szép és hatalmas feladatok állnak előttünk, van hová irányítanunk embereink energiáját, népeink kapcsolata javára. Bár keveset utaztam az országban, megállapíthatom, hogy milyen lelkesedéssel fogadják az emberek a párt és kormány által kitűzött feladatokat. Így van ez rendjén. Így van ez nálunk is. Persze nincsen erdő száraz ág nélkül. Meg vagyok győződve arról, hogy miután megállapodunk, és azon leszünk, hogy a jövőben is megbeszéljük az összes felmerülő problémákat, óriási lehetőségeink vannak, különösen, ami a népgazdaságaink együttműködését illeti. Minden évben újabb eredményeket érhetünk el. Csak reálisan vegyük figyelembe a másik fél lehetőségeit, fejlődését, hogy mi együtt, egyszerre erősödjünk és konszolidálódjunk. Önök a műtrágyát külföldről vásárolják, ez súlyos dollárokba kerül. Nekünk meg kell vizsgálni, mit kellene tenni, hogy az Önök igényeit is ki tudjuk elégíteni. Ezt persze más cikkeknél fordítva is meg lehet tenni. Hiszen Magyarország iparilag fejlett ország, a magyar iparnak jó szakemberei vannak, magas, egyre fejlődő műszaki színvonallal. A műszaki színvonal tekintetében a világszínvonalat kell elérni. Ha erre nem határozzuk el magunkat, nagyobb nehézségekkel is találkozhatunk. Arra kell törekedni, hogy a kölcsönös szállításaink a legmagasabb minőségi szinten történjenek. Mi, odahaza határozatot hoztunk arra, hogy meg kell kezdeni és ki kell alakítani egy olyan tömeghangulatot a közvéleményben, amelyik biztosítja a világszínvonal elérését. Megelégedéssel állapítja meg, hogy a tömegek részéről ilyen irányban nagy az érdeklődés és számos hasznos javaslat hangzott el ennek megvalósítása érdekében. E nélkül nemcsak hogy elmaradunk, de nagyon lassan tudunk előrehaladni. Heves viták voltak a közgazdászok és szakemberek között ebben a kérdésben. Egyesek arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az elmaradott üzemek mégiscsak termelnek, nem annyit ugyan, mint a modern üzemek, de mégis termelnek. Modern termékek előállítása azonban még nem lehetséges. Természetes, hogy nem dobom ki addig a kevés termelékenyséű gépet, amíg nincs meg a nagyobb termelékenyséű, de megteszek mindent, hogy a fejlettebb, nagyobb termelést biztosító gépet minél előbb előállítsam. Az életszínvonal emelése nem képzelhető el a termelés technikai színvonalának emelése nélkül. Ez vonatkozik természetesen a közfogyasztású javakra is, mert az emberek ízlése növekszik. Azt kellene megvizsgálni, hogyan tudunk ezen a téren közösen többet tenni.

Kádár megjegyzi, hogy ugyanilyen problémák vannak nálunk is.

Dej: Számos esetben megvásárolunk jó gépeket, melyet talán egyedül is meg tudnánk csinálni. Ha egyedül csináljuk, több időt kell ráfordítani. Együtt talán gyorsabban és jobban tudnánk megoldani. Miért csak a kapitalisták tudjanak együttműködni? Mi miért ne tudnánk ezt megoldani?

Kádár: Ebben a kérdésben a szakemberekkel kell komolyabban beszélni. Van egy úgynevezett szocialista korlátoltság a szakembereknél. Sajnos még az új szakembereknél és értelmiségnél is, akik a népi demokrácia ideje alatt lettek szakemberek.

Dej: Szűklátókörűségből és különböző gazdasági indokolással akarják álláspontjukat igazolni.

Kádár: Így pár évet veszünk.

Dej: Nagyon sokat veszünk, mert a modern gépek két év múlva nem lesznek modernek. Jelenleg mi megengedhetjük magunknak, hogy iparunkat új gépekkel lássuk el, hogy technikailag utolérjük és hagyjuk a nyugati országokat, Lehet, hogy Bârlădeanu és Apró elvtársak azt mondják, mit akar ez a Dej, be akar mártani minket, újabb költségbe akar verni bennünket? Értsék meg, elvtársak, hogy e nélkül nem megy. Nézzük meg az új üzemeket, bemegy a nyersanyag és végén mint késztermék, áru jön ki, máshol a régi üzemekben még izzadnak a munkások. Sokat kell még tenni. Hasonló a helyzet a tervező- és kutatóintézeteknél. Nemrégiben egy tanulmányt állítottunk össze, mibe kerül az államnak, a munkásosztálynak egy bizonyos dolog tervezése, hiszen lehetséges, hogy olyan kérdésekkel foglalkozunk, ami már meg van oldva. Miért kezdjük az ábécénél, miért nem lehet az utolsó betűnél kezdeni. Egyetértek, hogy egyesek tanulmányozzák az ipar fejlődésének problémáit, de nem értek egyet azzal, hogy az állam pénzét feleslegesen kizsorigják. A kutatóintézetek tevékenységét át fogjuk szervezni, mert a jelenlegi állapotában már akadályt jelent.

Kádár: Ezeknek a problémáknak a nemzetközi vonatkozásaival is foglalkozni kell. A legutóbb elkészítettük a 20 éves tudományos kutatási tervet. Egyeztetettük a Szovjetunióval és kiderült, hogy azonos témák vannak benne. Ha egyeztetnék a szocialista tábor országaival, kiderülne, hogy ugyanazokkal a kérdésekkel foglalkozunk évek óta. Ha megosztanánk az egyes kutatási témákat, többet, erősebben tudnánk dolgozni.

Dej: Ne legyen szigorú témameghatározás, de legyen koordinálva. Fontos lenne elérni, hogy a kutatóink ismertessék egymással terveiket, eredményeiket és ez alapozza meg együttműködésüket. Ki kell mozdítani őket a tudomány úgyneve-

zett elefántcsonttornyából. Feladatul kell kitűzni számukra, hogy kutatásaikat a népgazdaság igényeinek érdekében végezzék.

Kádár: Olyan eset is előfordult, hogy még itthon sem közlik egymással a különböző kutatóintézetek kutatásaik eredményét.

Dej megállapítja, hogy ez olyan individualizmus, mellyel sokszor nem is tudunk mit kezdeni. Ezek nagyon szépen tudnak beszélni. Ezek azt mondják, hogy nagyon sokat nem tudunk átvenni maguktól. Arra kell őket vinni, hogy törjék a fejüket, hol kezdjük az együttműködést. Bizonyára nem költenénk annyit kutatásokra, mint most. Ezek műszereket kérnek, berendezéseket és ezenkívül még mennyit adunk részükre. Tiszteletet adunk, honoráljuk tevékenységüket. Én nem állítom, hogy ezek semmit sem tettek. De keveset tettek ahhoz képest, amilyen eszközöket bocsátottunk rendelkezésükre. Az a véleményem, hogy a kutatóintézeteknek konkrét feladatokat kell adni. Meg kell határozni, hogy terveink alapján mit kell megoldaniuk, hogyan, kikkel. Ha megtaláljuk külföldön azt, amit kutatni akarnak, miért adjunk pénzt erre. Egyéni szórakozásra nem vagyunk hajlandók pénzt adni. Ezen is gondolkodni kell. Az ipar műszaki színvonalának fejlesztése elképzelhetetlen a területen dolgozó szakemberek fejlődése nélkül. Sokszor csak dicsérik egymást, ha találkoznak. Azért, hogy jól érezzék magukat kinttartózkodásuk alatt. Amikor elválnak egymástól, már mosolyognak a másik fölött. Nem azért jövünk össze, hogy szép szavakat mondjunk egymásnak. Ismertessük egymással terveinket, állapodjunk meg, hogy mit tanulmányozzon az egyik fél, mit a másik, mit közösen. Természetesen nem akarom kezdetben nagyon szélesre kiterjeszteni az ilyenfajta együttműködést. A legfontosabb kérdésekben összpontosítsuk erőnket.

Apró: Például olyan kérdésben is lehetséges lenne az együttműködés, mint országaink közlekedésének villamosítása. Ehelyett azt tapasztaljuk, hogy mindenki külön-külön vásárol licencet.

Dej: 15 ezer gépre van szüksége a Román Népköztársaság gazdaságának. Kezdetben úgy vetődött fel ez a kérdés, hogy ez téves. Újra megvizsgálták, s kiderült, hogy ha előre akarnak lépni, ennyire van szükség. Merrefelé orientálódjunk – tette fel a kérdést. Csehszlovákia felé, az NDK felé, és oda, ahonnan megkapják ezeket a gépeket. A baráti országból ugyanakkor csak 3 ezer gép szállítását tudják biztosítani. A Külk[ereskedelmi] Minisztérium nagy nyomást gyakorol ránk, hogy Nyugatról hozzuk be a többi gépet. A specializálódáshoz, a minőség állandó emeléséhez új gép kell, de honnan vegyük, teszik fel a kérdést. Nagyon erősen megbírálta a vezetés azokat az illetékes szerveket, amelyek nem tudták beszerezni a népgazdaság igényeihez szükséges gépeket. Ennek hiányában azonban milyen specializálódásról lehet szó? Mindannyian újra akarjuk felszerelni az ipart, az

ipari termelés műszaki színvonalát akarjuk emelni. Meg akarjuk duplázni a termelést, az új technika bevezetése által. A termelést tovább akarjuk fejleszteni. Ehhez meg kell találni a lehetőségeket. Vásároltunk néhány svájci gépet. Meg kell állapítani, hogy ezek a gépek nagyon pontosak, de drágák, megszerzése is nehézségekbe ütközik. De nem mondhatunk le róluk. Helytelen lenne, ha egymástól csak azért vásárolnánk gépeket, mert barátok vagyunk. Ez nem megy. A nép felelőssége is vonhat bennünket. Miért veszünk elavult gépeket? Ezek a gépek drágák, ezek nem szájharmonikák. Induljunk meg magas minőségű termékek gyártásának útján.

Kádár egyetért a Dej által elmondottakkal. Ha összefogunk, jó néhány területen lehet jól együttműködni. A nyugati országok ezen a téren előbbre vannak, utol kell érni őket.

Dej: Legutóbb a csehszlovák elvtársak látogatást tettek Romániában. Novotný elvtársék azt mondták, hogy nekik nincsenek problémáik, mi akkor felvetettük, hogy nekünk vannak. Ezek a problémák is szerepeltek közöttük.

Kádár: Olyan helyzet is előfordul, amely még nem teljesen szűnt meg, hogy néhányan kapitalista piacon konkuráltunk egymással. Például mezőgazdasági cikkek területén a bolgárokkal, lengyelekkel. Előzetesen nem egyeztettünk, levertük az árakat Bécsben. A kapitalisták persze nevettek.

Apró: Olyan eset is előfordult, hogy akkor is konkuráltunk egymással, mikor előzőleg egyeztettünk.

Kádár: Természetesen a kapitalistáknak is van eszük, és kihasználják ezeket a tényeket. Javasolja, hogy egyeztessünk. Például az újonnan felszabadult gyaratati országok tekintetében is együtt lehetne jobban működni. Ezek szívesen vesznek tőlünk, hiteleket kérnek. Ez politikailag is szükséges, hogy hiteleket nyújtsunk, de gazdasági előnyökkel is jár, mert ezek a későbbiek során piacaink maradnak. Külön-külön szegényes ajánlatokat tettünk, mert többre nem telt, de ennek következtében egy nyugati cég nyerte meg a versenytárgyalást. Ez se nem politikus, se nem gazdaságos. Most olyan gyakorlatot alkalmazunk a Szovjetunióval és a csehszlovákokkal, hogy együtt vállaljuk bizonyos berendezések leszállítását. Két félnek már van annyi ereje, hogy jó ajánlatot tegyen. Ez annál is fontosabb, mert ezek 20 év múlva is kapcsolataink lesznek, ha jól megalapozzuk pozícióinkat ezekben az országokban. És 20 év múlva ezek az országok gazdaságilag már másképp fognak állni. Ha ezen a területen jól együttműködünk, ez tulajdonképpen a kapitalizmus alapjainak aláásását is jelenti. Nehezen fogtuk meg ezeket a problémákat. Valóban az a helyzet, amit Dej elvtárs mondott, hogy jó gépekért hárman-négyen is versengünk és egymásra

licitálunk. Ezt a kapitalisták természetesen kihasználják. Teljesen egyetért az-
zal, hogy intézményesen rendezzük ezeket a kérdéseket, annak ellenére, hogy
itt a szakembereink munkájáról van szó. Javasolja, hogy a Gazdasági Vegyes
Bizottság foglalkozzon ezzel a kérdéssel. Helyes lenne, ha néhány gépet kísérlet-
képpen közösen gyártanánk és ajánlanánk fel a piacon. Lehet, hogy egy nyugati
partnerük olyan árut ajánl, ami nekünk jó, de a román elvtársaknak nem.

Dej: Mi kísérletképpen a kapitalisták felé odadobtunk valamit. Ez talált.
Érdeklődnek a velünk való gazdasági kapcsolatok iránt. Miért ne tudnánk mi
ilyet csinálni? *Dej* elmondja, hogy ugyanezeket a kérdéseket felvetették Novotný,
[Otakar] Šimunek² elvtársak felé is. Olyan meggyőződés alakult ki, hogy úgy
Novotný, mint Šimunek elvtársak egyetértettek ezzel. Vannak azonban olyan
csehszlovák szakemberek, akik felülről nézik a román ipart. Természetesen jók
a csehszlovák gépek. Azonnali utasítást adtunk, hogy találkozzunk. Eljutottunk
egy olyan megoldáshoz is, hogy mi vesszük meg Nyugaton a mintapéldányt.
Felvetődött, hogy meg tudjuk-e csinálni? Miért ne tudnánk megcsinálni? Talán
tehetetlenebbek lennénk, mint mások? Kölcsönös bizalom kell hozzá, csak be
kell látni, hogy a másik ország is el tud jutni arra a színvonalra, mint te. És a
másik félnek feladata, hogy segítsen, ha még nem jutottak el, tekintettel arra,
hogy ha engem segítesz, magadat is segíted. Itt kellene konkrét úton elindulni.
Kezdjük valamivel el, ha nem is nagy dologgal azért, hogy a szakemberek kedvet
kapjanak és hozzászokjanak az együttműködés gondolatához. Utasítja Bârlădeanu
elvtársat, üljön le a tervhivatali szakemberekkel, a legjobb szakemberekkel és
mindkét ország fejlettségének megfelelően állapodjanak meg az együttműködés
valamilyen formájában. Javasolja, hogy a kezdeményezés Bârlădeanu elvtárstól
induljon ki.

Kádár a maga részéről megígéri, hogy a tapasztalatokat megvizsgálják. Menni
fog ez az együttműködés, mert mennie kell. Volt olyan idő is az együtt-
működésünkben, amikor a kőkorszak színvonalán álltunk. Ezekre az időszakok-
ra nem is szeretünk visszagondolni. Most többet akarunk tenni.

Dej elmondott egy esetet, amikor néhány napos látogatásra inkognitóban Bul-
gáriába érkezett. A bolgár elvtársak kivitték a tengerpartra, az úgynevezett
Aranyparra, ahol új építkezések folytak. Véleménye szerint ezeket az épülete-
ket Romániában nem építhették volna fel, olyan csúnyák voltak. Egy pillanatra
megfeledkezett magáról és úgy érezte, hogy otthon van, és ennek alapján kriti-
kusan jegyezte meg, kicsit veszekedve, hogy kinek jutott eszébe ezeket az épü-
leteket felépíteni. [Todor] Zsivkov megemléltette, hogy még ő sem látta ezeket,

² Otakar Šimunek (1908–1972) csehszlovák kommunista politikus, 1959-től és 1968 áprili-
sáig miniszterelnök-helyettes.

biztos [Anton] Jugov³ építtette. Ekkor rájött, hogy külföldön van és bocsánatot kért Zsivkov elvtárustól. Zsivkov megköszönte a bírálatot és helyeselte az elmondottakat. Ennek alapján azt a következtetést vonta le Dej, hogy helyes, ha felháborodunk, ha a szomszédnál nem úgy van, mint kéne. Dej elmondja, hogy Inotán, mikor látogatást tett az alumíniumkombinátban, megkérdezte az igazgatót, hogy a higanydepresszoron kívül van-e szilíciumdepresszora. Az igazgató azt felelte, hogy nincs, pedig ez a kombinát szíve. S mi történne, ha új üzemet építenének, kérdezte Dej. Akkor feltétlen szükséges lenne a szilíciumdepresszor, mondta az igazgató. Dej megjegyzi, hogy egyetértek az igazgatóval, mivel ez a technika legutolsó szava. Dej elnézést kért, ha beszéde túl sokáig tartott és elvonta az elvtársakat más dolguktól.

Kádár: Nagyon helyes volt a kérdések felvetése, és ezek nem más dolgok, ezek ugyanazok a dolgok. Még egyszer megismétli, hogy milyen egyezmények aláírására kerül sor.

MNL OL M-KS 288. f. 32/1961/29. ő. e. 207–216. – Gépelt tisztázat dátum és aláírás nélkül. – A dokumentum első lapján a fejlécben: 001023/1961. Készült 15 példányban, 00009. sz. példány.

Sajtóközlemény: Közlemény a Román Népköztársaság párt- és kormányküldöttségének a Magyar Népköztársaságban tett látogatásáról. *Népszabadság*, 1961. szeptember 10. 1–2.

³ Anton Jugov (1904–1991) 1956–1962 között Bulgária miniszterelnöke.

7.
Jelentés
az MSZMP KB Politikai Bizottságának
U Thant ENSZ-főtitkár
magyarországi látogatásáról

Budapest, 1963. július 1–3.

Jelentés az MSZMP KB Politikai Bizottsága számára
U Thant főtitkár magyarországi látogatásáról

Szigorúan titkos!

U Thant látogatása július 1-jén, 2-án és 3-án, a Politikai Bizottság határozatában¹ megállapított program szerint folyt le, azzal az eltéréssel, hogy – a kapott felhatalmazás alapján – az U Thanttal kapcsolatos pozitív tapasztalatok figyelembevételével, fokoztuk megbecsülésünk kifejezését. (A kormány és a közélet lényegesen több képviselője volt jelen a búcsúebéden és a repülőtéri búcsúztatáson, mint amennyit eredetileg terveztünk.) A program lebonyolításában és a tárgyalásokban maradéktalanul érvényesültek a Politikai Bizottság által megállapított irányelvek.

U Thant magatartásából, megnyilatkozásaiból kitűnt, hogy lényegében ugyanazzal a céllal jött, mint amilyennel hívtuk, vagyis hogy az ENSZ-beli magyar-kérdés likvidálása – ami gyakorlatilag megtörtént – az ENSZ szempontjából jogi vonatkozásban is történjék meg.² Fő törekvésének azt vallotta, hogy olyan információkat kapjon és olyan tapasztalatokat szerezzen, amelyek segítséget nyújtanak neki az ENSZ keretében a „magyarkérdés” teljes eltemetéséhez.

A tárgyalások jellege

*Dobi elvtárs*nál protokolláris látogatást tett. Ennek során Dobi elvtárs elismerően nyilatkozott U Thant pozitív szerepéről általában és velünk való összefüggésében is.

¹ A Politikai Bizottság 1963. június 25-i ülésén tárgyalta U Thant magyarországi látogatásának programtervezetét. MNL OL M–KS 288. f. 5/305. ó. e.

² Az ún. magyarkérdés az 1956-os forradalom leverését követően hat éven át szerepelt az ENSZ napirendjén. Az Egyesült Államok 1962. december 18-án indítványozta a magyarkérdés levételét, az ENSZ Közgyűlés pedig december 20-án fogadta el a javaslatot.

Kállai elvtárs többszöri beszélgetés során elsősorban kulturális eredményeinket ismertette.

Az ENSZ-szel kapcsolatos problémákra vonatkozó tárgyalásokat – a terveknek megfelelően – *Kádár elvtárs* folytatta U Thanttal. Két részletben, több mint ötórás megbeszélést folytatott vele, s ezenfelül a csepeli üzemlátogatáson, a parlamenti fogadáson és a búcsúebéden – felszólalások és beszélgetések formájában – lényegében a tárgyaló témákról folytattak eszmecserét.

Kádár elvtárs és U Thant megbeszéléseinek kezdetén mindjárt teljes egyetértés alakult ki a tárgyalások alapelveire vonatkozóan.

Kádár elvtárs kifejtette, hogy U Thant személye iránt való bizalomból mi készek vagyunk őt mindenről tájékoztatni, ami érdekli. A magyar kormány egy percig sem ismerte el az úgynevezett magyarkérdés jogalapját, azonban de facto mint egy létező hidegháborús kérdéssel számolt. A főtitkárt úgy fogadjuk, mint aki ennek a hidegháborús kérdésnek a maradványait fel akarja számolni. Úgy tekintünk rá, mint aki meghívásunkra jött ide ENSZ-főtitkári minőségében. Látogatásával kapcsolatban helyzetét így ítéljük meg: a főtitkárnak van egy kötelezettség nélküli felhatalmazása az ENSZ Közgyűléstől, hogy cselekedjék belátása szerint. Másrészt a mi beszélgetésünk is olyan, hogy felhatalmazzuk: úgy használja fel információit és tapasztalatait, ahogy belátása szerint a legcélszerűbbnek tartja. Tehát: mind az ENSZ-től, mind a magyar kormánytól kötelezettség nélküli felhatalmazása van. Ez egyfelől kényelmes, másfelől nehéz az ő számára, mert eljárása során fennáll az a kockázat, hogy vagy az ENSZ, vagy mi, vagy mind a ketten bírálni fogjuk. De hangsúlyozta Kádár elvtárs azt a reményt, hogy lehetséges a főtitkár számára mindkét fél meelégedésére szolgáló megoldást találni.

U Thant kifejtette, hogy az ENSZ magyar vonatkozású határozatainak nincs kapcsolata a valóságos helyzettel. Teljesen megérti álláspontunkat, de az ő helyzetében természetesen nem vonatkoztathatja el magát a határozatok lényegétől. A legutóbbi határozatot ő teljesen szabadon értelmezheti, és nincs is semmi olyan szándéka, hogy itteni látogatásáról és tárgyalásairól a közgyűlésnek vagy bármilyen ENSZ-fórumnak jelentést tegyen.³ A kérdés végérvényes elejtése ma már e nélkül is lehetséges.

Történelmi háttér

Kádár elvtárs a mai helyzet megértetését a magyar nép története főbb vonásainak ismertetésével kezdte. Az Osztrák–Magyar Monarchia társadalmi viszonyainak jellemzésével érzékeltette a Tanácsköztársaság létrejöttének jelentőségét, és ezt összefüggésbe hozta aktuális kérdésekkel. Vannak, akik ma leegyszerűsített lo-

³ U Thant az ENSZ Közgyűlés XVII. ülészakán elfogadott 1857. sz. határozatra utal. Ennek 1. pontja felkéri az ENSZ főtitkárát, hogy tegyen meg a magyarkérdéssel kapcsolatban minden olyan lépést, amelyet szükségesnek tart.

gikával azt hiszik, azért van nálunk kommunizmus, mert itt vannak a szovjet csapatok, s azért maradt fenn rendszerünk, mert beavatkoztak a szovjet csapatok. Akik így gondolkodnak, nem értik, hogy ez mennyire sértő a magyar közvéleményre, mert él még az a nemzedék, amely a Tanácsköztársaságot létrehozta s a Tanácsköztársaságért három hadsereg ellen harcolt. Ez a Szovjetunió ellen folytatott intervenciós háborúnak olyan időszakában volt, amikor Oroszország területén a szovjethatalom alig foglalt el nagyobb földrajzi területet, mint Magyarország, s a szovjethatalom védelmében is mintegy 90 ezer magyar hadifogoly harcolt.

Amint 1919-ben a magyar nép forradalmi ereje hozta létre a Tanácsköztársaságot, a felszabadulás után is a társadalmi erők belpolitikai harcából született meg a szocialista állam. A szovjet csapatok jelenlétének lényegében csak annyi szerepe volt, hogy ez a belpolitikai harc nem válhatott fegyveres polgárháborúvá.

„1956”

U Thant számára érthető módon elemezte Kádár elvtárs az ellenforradalom tényezőit, a személyi kultusz idejét, a nemzetközi viszonyokat, majd az október 23-a és november 4-e közötti fejleményeket, amelyek végén három kormány volt Magyarországon: az új Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Szolnokon, az ellenforradalmivá lett és lezüllött Nagy Imre-kormány Budapesten és egy még jobboldalibb Győrben.⁴ A vietnami vagy a koreai helyzet megismétlődésének a veszélyében élt az ország. A Varsói Szerződés alapján itt lévő szovjet alakulatok a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány kérésére nyújtottak segítséget a törvényes rend helyreállítása érdekében.

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány programja

Kádár elvtárs ismertette a november negyedikén nyilvánosságra hozott kormányprogram főbb vonásait. „Megmondtuk, hogy a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét tűzzel-vassal helyreállítjuk. Ebben a harcban elfogadjuk mindenki segítségét. Aki viszont ezzel szembeszegül, az ellen felvesszük a harcot. A kormány jogi helyzete kezdettől fogva tisztázott volt.”

A kormányprogram fő tétele az alkotmányos rend helyreállítása volt az élet minden területén, gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális téren egyaránt. Ismertette Kádár elvtárs mai viszonyaink tükrében, hogy ezt a programot maradéktalanul végrehajtottuk.

Ebben az összefüggésben beszélt Kádár elvtárs igazságszolgáltatásunkról, a régebbi részleges és a legutóbbi általános amnesztiáról.⁵

⁴ A győri kormány alatt Kádár János a Dunántúli Nemzeti Tanácsra utalt, amely 1956. október 30-án alakult Győrben. A DNT elismerte a Nagy Imre vezette kormányt. Tevékenységét 1956. november 4-én beszüntette. Felhívását lásd: *Győr, 1956. Dokumentumgyűjtemény*. Szerk.: Bana József, Borbély János. Győr, 1996, I. 139–141.

⁵ Az 1963-as amnesztiát Kádár János 1963. március 21-én jelentette be az új Országgyűlés alakuló ülésszakán. Az amnesztia az 1956-os tevékenységükért börtönbüntetésüket töltő po-

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány november negyedikéi programjából⁶ két pont nem valósult meg, legalábbis nem egészen abban a formában, ahogyan az a november 4-i viszonyok között megfogalmazódott. Az egyik a koalíciós kormányra, a másik pedig a szovjet csapatok kivonásával kapcsolatos tárgyalásokra utalt.

Az *első*: a szocializmus építésénél az egypárt- vagy többpártrendszer nem elvi kérdés. Gyakorlati körülmények vezettek oda, hogy a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány nem többpártrendszerrel kormányoz. A számításba jöhető pártok vezetői szembefordultak a törvényes rend helyreállítására irányuló törekvésekkel, s a politikai harc során pártjaik felszámolódtak.⁷ E pártok tömegei és részben vezetői is politikai tevékenységüket a Hazafias Népfront keretében fejtik ki. A kormányzás most tulajdonképpen a párttagok és a pártonkívüliek koalíciójával megy.

A *második*: a szovjet katonai alakulatok ideiglenesen tartózkodnak Magyarországon területén. Ennek belpolitikai indoka nincs, kizárólag a nemzetközi helyzet teszi szükségessé. Belpolitikai életünk úgy folyik, mintha nem is lennének jelen. A Varsói Szerződés tagállamainak szuverén jogkörébe tartozik ez a kérdés.

ENSZ-politikánk

Az ENSZ létrejöttét, történetét, hidegháborús szakaszait, mostani pozitívabb szerepét jellemezte Kádár elvtárs. Ennek során azt, hogy az ENSZ-szel való kapcsolataink kedvezőtlen alakulása következtében a mi közvéleményünk előtt az ENSZ hírneve nem mondható kedvezőnek. A főtitkárt és magát a nemzetközi szervezetet pozitív akcióiban készséggel támogatjuk. „De azt is meg kell mondani, hogy ha arról van szó, hogy Kongó ásványi kincseinek nagy részére a belgák vagy az angolok, vagy az amerikaiak tegyék-e rá a kezüket, akkor az ezzel kapcsolatos költségek finanszírozásában nem vagyunk hajlandóak részt venni.⁸ Kevés dollárunk van, de ha sok dollárunk lenne, akkor sem vállalkoznánk ennek a finanszírozására.”

litikai elítéltekre vonatkozott, de több százan voltak, akikre ennek az amnesztiának a hatálya – mert visszaesőnek minősültek, vagy súlyos minősítésű köztörvényes bűncselekményért ítélték el őket – nem terjedt ki.

⁶ A Kádár-kormány 1956. november 4-i felhívása 15 pontot tartalmazott. Lásd: *Kádár János művei*, I. Budapest, Kossuth Kiadó, 1987, 710.; lásd még: *A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról*. Szerk.: Gál Éva, Hegedűs B. András. Budapest, Századvég Kiadó–56-os Intézet, 1993, 89–92.

⁷ Formálisan 1956 után sem mondták ki a többi párt megszűnését, illetve betiltását.

⁸ Az ENSZ Kongói Művelete (*United Nations Operation in the Congo*, UNOC) 1960 júliusa – az egykori gyarmat felszabadulása – és 1964 júniusa közt folyt. A művelet elsődleges célja az volt, hogy hozzájáruljon a rend és a törvényesség fenntartásához, és technikai segítséget nyújtson a belga kongói kormánynak a belga kivonulás idején. E célok később az ország területi integritása és politikai függetlensége megőrzésével bővültek.

Magyar–amerikai kapcsolatok, Vatikán, Mindszenty

A kapcsolatok normalizálásában, a hidegháborús kérdések felszámolásában való együttműködésre irányuló készségünk ismertetése után Kádár elvtárs megalapította: ha az új pápa az elődjéhez hasonló⁹ realitással nyúl a Mindszenty-kérdéshez,¹⁰ akkor mi is készek vagyunk a megoldást segíteni. Az Egyesült Államok részéről a normalizálásra irányuló törekvés jelei mutatkoznak.¹¹ Mi a józan javaslatok megvalósításában készek vagyunk együttműködni.

U Thant állásfoglalásai

U Thant kérésére került sor a második találkozóra, Kádár elvtárs indítványa szerint viszontlátogatás formájában.

U Thant több ízben és többféle formában hangsúlyozta háláját a nyílt, őszinte beszélgetésért, amely számára – mint többször hangsúlyozta – rendkívül tanulságos volt. Az előadottakat megértette, állásfoglalásunkkal lényegében minden tekintetben egyetért. Külön is kiemelte, hogy a szovjet csapatok Magyarországon tartózkodását a Varsói Szerződés tagállamai belső ügyének tekinti. Az amnesztiával és a Nagy Imre-perrel kapcsolatban kért – hangsúlyozottan saját személye számára – részletesebb tájékoztatást.¹² A tájékoztatások után kifejtette: az úgynevezett magyarkérdés – meggyőződése szerint – most már véglegesen eltűnik az ENSZ napirendjéről. Ő beszélt az amerikai kormány képviselőivel. Ennek alapján az a meggyőződése, hogy most már azok is a végérvényes elejtés módját keresik. Arra hivatkoznak, hogy szükségük van presztízszokokból és közvéleményük miatt valamilyen ürügyre, amelyre az elejtésnél hivatkozhatnak. Az afroázsiai országok delegációinak túlnyomó többsége határozottan a kérdés likvidálása mellett foglalt állást.

Az amerikaiak nehézségére utalva, Kádár elvtárs megjegyezte, hogy megérti azt, hogy az USA kormánya kutyaszorítóba került, de hát ők másztak bele, nekik is kell onnan valahogyan kimászni. Mi semmit sem kívánunk az USA-tól, csupán azt, hogy hagyjanak minket békén.

Végül U Thant megkérdezte Kádár elvtáristól, hogy VI. Pál pápánál – aki őt

⁹ XXIII. János pápa (1958–1963) 1963. június 3-án hunyt el. Rövid pápasága idején az egyházi élet megújítását tűzte ki céljául, valamint fontosnak tartotta a nemzetek közti béke, a Kelt–Nyugat párbeszéd ügyét. Utódjául 1963. június 21-én VI. Pált (1963–1978) választották meg.

¹⁰ Mindszenty József 1956. november 4-én a parlamentből az amerikai nagykövetségre menekült, ahol 1971 szeptemberéig élt. 1963 tavaszán indultak tárgyalások Magyarország és a Vatikán között a Mindszenty-kérdés rendezéséről.

¹¹ Lásd: *Iratok a magyar–amerikai kapcsolatok történetéhez 1957–1967*. Szerk: Borhi László. Budapest, Ister Kiadó, 2002, 32–37.

¹² A Nagy Imre-per 1958. február 5-én vette kezdetét. Nagy Imrét 1958. június 15-én ítélte halálra a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa. Az ítéletet másnap végrehajtották. A volt miniszterelnökön kívül a vádlottak padján ült a szintén halálra ítélt Gimes Miklós és Maléter Pál, valamint Donáth Ferenc, Tildy Zoltán, Kopácsi Sándor, Jánosi Ferenc és Vásárhelyi Miklós. Losonczy Géza pedig a per idején börtönében életét vesztette.

július 11-én fogadja – hivatkozhat-e Kádár elvtárssal folytatott beszélgetésre a Mindszenty-kérdéssel kapcsolatban.

Kádár elvtárs megismételte a felhatalmazást, hogy U Thant saját felelősségére úgy él a kapott tájékoztatásokkal, ahogy legjobb belátása szerint hasznosnak tartja. Ez vonatkozik arra a megállapításra is, hogy amennyiben az új pápa az előzőhöz hasonló realisztikus érzékkel törekszik ennek a hidegháborús kérdésnek a felszámolására, számíthat ebben az együttműködésükre.

Összefoglalva megállapítható, hogy U Thant állásfoglalásai a bennünket érintő kérdésekben itt-tartózkodása során a korábbinál is közelebb kerültek a mi állásfoglalásainkhoz. Látogatását rendkívül hasznosnak minősítette mind nyilvános megnyilatkozásaiban, mind bizalmas beszélgetéseiben. Kádár elvtárssal folytatott beszélgetéséről egyenesen úgy nyilatkozott, hogy államférfivel ő még ilyen nyílt és őszinte beszélgetést sohasem folytatott. Úgy ítéli meg, hogy megkönnyítettük számára azt, hogy a Kelet–Nyugat-feszültség enyhítésében s ennek keretében az ENSZ-beli úgynevezett magyarkérdés felszámolásában hatékonyan járjon el.

Budapest, 1963. július 6.

Péter János
s. k. külügyminiszter

MNL OL M-KS 288. f. 32/1963/1. ő. e. – Gépelt másodlat. Készült 26 példányban. 24. sz. példány. A Külügyminisztérium fejlécével. 178/PJ/1963. Kü/739. St. szám: 04678.

A találkozóról közös közlemény nem jelent meg. A Ferihegyi repülőtérén nemzetközi sajtókonferenciát tartottak. Lásd: *Népszabadság*, 1963. július 4.

8. Feljegyzés a karagyorgyevoi magyar–jugoszláv találkozóról

Karagyorgyevo, 1963. szeptember 9–12.

Feljegyzés az 1963. szeptember 9–12-i
karagyorgyevoi magyar–jugoszláv találkozóról

Szigorúan bizalmas!

A magyar–jugoszláv találkozón részt vett magyar részről: Kádár János, Apró Antal, Gáspár Sándor, Erdélyi Károly és Zágor György elvtárs. *Jugoszláv részről jelen volt:* J. B. Tito, A. Ranković, J. Veselinov, V. Vlahović, M. Minić, B. Šiljegović, B. Crnobrnja, M. Tepavac és D. Čalić elvtárs.¹

A két napon a résztvevők több mint 9 órát szenteltek eszmecseréknek.

I.

Az első kötetlen beszélgetés alkalmából *Kádár elvtárs* átadta J. B. Titónak és a többi jugoszláv elvtársnak Dobi elvtárs, a Központi Bizottság, a Minisztertanács üdvözlését. Hangsúlyozta, a találkozó része egy organikus fejlődésnek. A találkozó

¹ Zágor György a találkozó idején Magyarország belgrádi nagykövete volt; Aleksandar Ranković (1909–1983) jugoszláv kommunista politikus, belügyminiszter, a JKSZ KB titkára, a katonai és politikai hírszerzés feje, 1966-ban kegyvesztetté vált, és kizárták a kommunista pártból; Jovan Veselinov (1906–1982) jugoszláv kommunista politikus, a Szerb Kommunista Szövetség Központi Bizottságának titkára; Veljko Vlahović (1914–1975) montenegrói származású jugoszláv politikus, a JKSZ vezető ideológusa, a *Borba*, a JKSZ napilapja főszerkesztője; Miloš Minić (1914–2003) jugoszláv politikus, 1963-ban a Jugoszláv Szövetségi Végrehajtó Tanács alelnöke, 1972 és 1978 között külügyminiszter; Boško Šiljegović (1915–1990) bosznia-hercegovinai jugoszláv kommunista politikus, a JKSZ Központi Bizottsága nemzetközi kapcsolatok bizottságának elnöke, Tito marsall katonai kabinetfőnöke, a JNA politikai osztályának vezetője; Bogdan Crnobrnja (1916–1988) horvát származású jugoszláv kommunista politikus, a jugoszláv köztársasági elnöki ügyek főtthkára; Mirko Tepavac (1922–) jugoszláv politikus, külügyi államtitkár-helyettes; Dušan Čalić Jugoszlávia magyarországi nagykövete, a Horváth Kommunista Szövetsége KB tagja.

rendeltetése: egy újabb lépést tenni előre egészségesen fejlődő kapcsolataink útján.

Az első kérdéscsoport – országunk belső helyzetének ismertetése – során Kádár elvtárs beszélt a pártunk által az utóbbi 7 évben folytatott kétfrontos politikai harcról, a párt reorganizálásáról, a személyi kultusz maradványainak felszámolásáról, az amnesztiáról². Hangsúlyozta, 7 éves harcunknak jók a tapasztalatai, eredményeket értünk el, nálunk minden világos, a vonalunkat az élet igazolta, a párttagság, a közvélemény támogatja azt, ezért nem fogunk rajta változtatni.

A gazdasági helyzetről szólva Kádár elvtárs beszélt iparunk fejlődéséről, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének tapasztalatairól, az ötéves terv teljesítéséről, az életszínvonal alakulásáról, az idei tél okozta gazdasági nehézségekről, a terméskilátásokról. A kulturális építés kérdései közül megemlítette a közoktatás további kiszélesítésére tett intézkedéseinket, szólt a művészetek és az irodalom helyzetéről.

A hazánk nemzetközi életére vonatkozó témák közül Kádár elvtárs beszélt az ENSZ-hez, az Egyesült Államokhoz fűződő viszonyunkról, a Mindszentyvel kapcsolatos eseményekről.³

Fejlődésünk távlatairól szólva Kádár elvtárs szólt a kongresszusról, arról, hogy leraktuk a szocializmus alapjait, és most a szocializmus teljes felépítésén dolgozunk.

Kádár elvtárs tájékoztatója közben J. B. Tito megkérdezte, mi lesz Mindszenty jövője, majd megkérte Kádár elvtársat, hogy beszéljen a mezőgazdaság szocialista átszervezéséről Magyarországon, mert véleményük szerint az idevonatkozó tapasztalatok figyelmet érdemelnek.

Kádár elvtárs részletesen válaszolt mindkét kérdésre. A mezőgazdasági szocialista átszervezése tapasztalatainak részletes ismertetése után Kádár elvtárs megjegyezte, hogy mi nagyon jó, bensőséges viszonyban vagyunk a lengyel elvtársakkal, ezért nyíltan beszélünk velük.⁴ A magyar és a lengyel helyzet fő különbsége jelenleg abban áll, hogy mi annak idején nekivágtunk a kollektivizá-

² L. a 7. dokumentum 5. jegyzetét

³ Vatikán 1963-tól keleti tárgyalásokat kezdett a kelet-európai államok egyházai működésének biztosítása érdekében. 1963 áprilisában Franz König bécsi bíboros, majd májusban Agostino Casaroli bíboros járt Magyarországon, illetve Csehszlovákiában. Mindketten találkoztak Mindszenty József bíborossal, illetve utóbbi Prantner Józseffel, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökével és Puja Frigyes külügyminiszter-helyetttel is tárgyalt a megüresedett püspöki székek betöltéséről, illetve Mindszenty bíboros helyzetének rendezéséről. MNL OL M-KS 288. f. 4/62. ő. e. L. még 7. dokumentumot és 10. jegyzetét.

⁴ Kádár János 1963 májusában találkozott Lengyelországban Władysław Gomułka-val. A nem hivatalos találkozón a két ország belpolitikai helyzetéről, a kétoldalú – főképp gazdasági – kapcsolatokról és a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseiről esett szó. A Központi Bizottságot Szirmai István 1963. május 23-án szóban tájékoztatta. A találkozóról rövid közlemény jelent meg: *Népszabadság*, 1963. május 19.

lásnak, megcsináltuk, és most boldogok vagyunk, hogy a hátunk mögött van. A tsz-szervezés kérdését nem lehet megkerülni vagy átugrani, előbb-utóbb meg kell csinálni.

Tito elvtárs nagyon megköszönte a részletes tájékoztatást. Közölte, bár ismeri a kongresszus eredményeit és a magyar vezetésnek az utóbbi időben elért sikereit, mégis sok új dolgot tudott meg Kádár elvtárs szavaiból. Érdekesnek tartotta Kádár elvtársnak a mezőgazdaság szocialista átszervezésére vonatkozó megállapításait, örömet fejezte ki, hogy meghallgathatta azokat.

A jugoszláv belső helyzetre vonatkozó tájékoztatóját J. B. Tito a mezőgazdasággal kezdte. A korábbi kollektivizálási hibák közül ők is sokat elkövettek. 1948-ban a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok kezében volt a földterület 96%-a, ugyanakkor a börtönök tele voltak parasztokkal, búza, kukorica viszont nem volt. A tsz-mozgalom erőszakos vonásainak felszámolása után összesen 600, különböző típusú tsz maradt meg, ma is annyi van. A tsz-szervezésben annak idején az adminisztratív módszerek mellett a másik nehézséget a gépek hiánya jelentette. Hogy fejleszthessék a mezőgazdaságot, előbb iparosítani kellett.

Az iparosításban a fordulatot 1956-ban érték el, ekkor eljutottak a fejlődés egy meghatározott szintjére, ez időtől kezdve erőteljesen támogatják a mezőgazdaságot. A mezőgazdaságban ma 40 000 traktor működik. A szocialista szektorban hektáronként 600 kg műtrágyát használnak fel. A szántóterület 15%-át kitevő szocialista szektor adja az árugabona 20%-át, az összes mezőgazdasági termék 65%-át. Jugoszláviának összesen 7 millió hektár művelhető területe van.

A mezőgazdaságban kialakult a szövetkezés egy új formája. Az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek együttműködnek a parasztokkal, gépeket és vetőmagot adnak, a parasztok ezt természetben honorálják, így jól jár az állam és a paraszt is, s a jugoszláv vezetők véleménye szerint ezek a termelési kapcsolatok a parasztot közelebb hozzák a kollektív gazdálkodási formákhoz.

A jugoszláv mezőgazdaság jelentős sikereket ért el az új termelési eljárások bevezetésében. A szárazság ellenére az állami gazdaságokban 1962-ben 500 000 hektáron a gabona átlagtermelése 29 mázsa volt. Hasonló nagyságú területen 45 mázsa volt a kukorica hektáronkénti átlagtermése. Ebben az évben a szocialista szektorban 35–38 mázsa lesz a gabona átlagtermése.

A mezőgazdaság jelenlegi főfeladata nem a mindenáron való szocializálás, hanem a piacra történő árutermelés minden eszközzel történő növelése. Ugyanakkor a szocialista szektor területét humánus módon földek felvásárlásával szintén szándékoznak növelni. 1962-ben 120 000 hektár földet vásároltak fel, 1963-ra hasonló nagyságú területet terveznek. A szövetkezetek nem szeretik bevenni a parasztot, inkább megvásárolják tőle a földet, a tulajdonos ilyen esetben kívül marad. A régi Jugoszlávia lakosságának 76%-a a mezőgazdaságban élt, ma ez 50% alatt van, két-három év múlva 40%-ra csökken. A hegyes, rossz talajú országrészekben gondolni sem lehet kollektivizálásra, az ottani földek az élethez szükséges elemi javakat sem termik meg. Az ottani lakosságot koncentrálni

kell, vagy át lehet telepíteni. Az elkövetkező időszakban le kívánnak csapolni 700 000 hektárt, öntözhetővé tesznek 360 000 hektárt, ily módon 1 millió hektár új szántóföldet nyernek.

Két év alatt meg kívánják oldani a gabonakérdést. 1962-ben 2 700 000 tonna gabonát termeltek, az idén 4 400 000 tonnás termést várnak, ebből 3 500 000 tonna lesz a búza. 1964-ben 4 500 000 tonna búzát szeretnének kapni. Rosszabb az állattenyésztés helyzete, ezért a belső piacon a hússal való ellátás akadozik. Most majd felemelik az állati termékek árát, ez elősegíti a termelési kedv fellendítését.

Tito elvtárs javasolta, hogy magyar szakemberek látogassanak meg jugoszláv mezőgazdasági birtokokat, s tanulmányozzák az új termelési módszereket, továbbá az állami gazdaságokban épített feldolgozóipari létesítményeket.

Az ipar fejlődéséről Tito elvtárs elmondta, hogy a háború után helyreállítottak, iparosítottak, nehézipart, saját hadiipari bázist hoztak létre, így a könnyűipar fejlesztése hosszú ideig háttérbe szorult. A lakosság ezt megérezte. 1954–56-tól kezdődött a fordulat, ez időtől fejlesztik igazán a könnyűipart.

Nagyok a gondok, de nagyok a sikerek is. Kőolajból teljesen fedezik a saját szükségletet. Erőteljesen fejlesztik a vegyipart. Nagy vasérc- és lignittelelőhelyekkel rendelkeznek. Gyenge pont a vaskohászat, évente 600 000 tonna acélt importálnak, ez elsősorban a hajógyártáshoz szükséges. Évente 1 millió tonna hajóteret építenek. Jelenleg 1 200 000 tonna acélt gyártanak, holott évi 3 000 000 tonnára lenne szükség. Évi 12 milliárd kW/ó energiát termelnek, ez néhány év múlva 17 milliárd kW/ó-ra emelkedik. A Dunát nem számítva, 60 milliárd kW/ó építéséhez elegendő tartalékuk van.

A munkások száma évente 200 000 fővel emelkedik. Nagyon lassan nő a munka termelékenység. Az állami ipar adja a nemzeti jövedelem 55 százalékát. A háború előtti évi 110 dollárral szemben ma 400 dollár az egy főre eső nemzeti jövedelem. Nagy gond a gazdaságilag elmaradott területek fejlesztése.

Az oktatás területén az ügyek rendben haladnak, a háború előtti 15 000 diákkal szemben ma 120 000 egyetemi hallgató tanul, talán ez túlságosan nagy szám is, de így legalább tudnak küldeni szakembereket a fejletlen országokba.

A kultúrában és a művészetben elismerik az alkotás szabadságát, nem alkalmaznak adminisztratív rendszabályokat. A képzőművészetben eluralkodott az absztrakt irányzat, de a dolgozók nem vásárolják az ilyen képeket, s állami támogatást sem adnak. A nyugati káros hatások érezhetők a művészetek más ágaiban és az irodalomban. A párt azt magyarázza az alkotó értelmiségnek, senki nincs ellene a nyugati kultúrával való érintkezésnek, de onnan ne a rosszat, a jót vegyék át.

Sikeresnek mondható az igazgatás decentralizálása terén végzett munka. Nép gazdasági tervezés is folyik, de tág teret adnak az alulról jövő kezdeményezésnek.

Az új Alkotmány létrehozásánál nem a megfoghatatlan közösség, hanem a személyiség, az egyes ember érdekeiből indultak ki.

A JKSZ-nek jelenleg 1 100 000 tagja van. A párt egységes, bár vannak ingadozók is. Lehet, hogy szükség lenne bizonyos tisztogatásra, de központilag ezzel nem foglalkoznak, ez az alapszervek feladata. Sokan kérik felvételüket a pártba, csak a legjobbakat fogadják be.

(Itt érdemes megjegyezni, a különböző alkalmakkor folytatott beszélgetések során jugoszláv partnereink elég egyértelműen érzékeltették velünk, hogy tovább kívánják növelni a párt vezető szerepét, erősíteni szándékoznak rendszerük szocialista vonásait, ki szeretnék küszöbölni a meglévő fogyatékoságokat. E téren türelmet, megértést kérnek tőlünk. Ők ugyanis szeretnék elkerülni az olyan látszatot, mintha a pozitív lépésekre a mi nyomásunkra, a mi bírálatunk eredményeként kerülne sor.)

Van belső reakció is, a külföld igyekszik azt támogatni, de időről időre a nyakukba csördítenek.

A JDNSZSZ-nek⁵ 10 millió kollektív tagja van, 7 millió tagsági könyv van kiadva.

Évi 1300 milliárd dinárt fordítanak beruházásokra. Az összes beruházások 28%-a nem termelő beruházás. A nemzeti jövedelem 20%-át az állóeszközök növelésére fordítják.

Kádár elvtárs kérdésére *Minić* elvtárs hosszú, de nem eléggé világos magyarázatokba bocsátkozott a felhalmozódási összegek létrejöttéről és az árképzés mechanizmusáról. Mint kiderült, újra törvénybe léptették a régi, központilag megállapított árak jelentős részét.

Tito elnök ezután Jugoszlávia nemzetközi kapcsolatait ismertette. Elsőrendű fontosságúnak tartják a kapcsolatok kiépítését az el nem kötelezett országokkal. Döntő szerepet játszik a hitel- és segélynyújtás. Ezek az országok szívesen fordulnak segélyért a kisebb szocialista országokhoz, mert a nyugati segélynek feltételei vannak, s ezen országok bizonyos tartózkodással viseltetnek a Szovjetunióval szemben is. Ezt a lehetőséget a kisebb szocialista országoknak jobban kell hasznosítani. Jugoszlávia eddig összesen 200 millió dollár hitelt adott. Egyedül Indiának több mint 40 millió dollár hitelt juttattak. Ezekben az országokban elsősorban a saját nyersanyagbázisra telepíthető üzemeket építenek. Jelenleg bőr- és kartongyárat készítenek Szudánban, vízi erőművet Togóban, Etiópiában, kikötőt Szíriában, Ghánában, Etiópiában, kutakat Szíriában, Szudánban, Marokkóban, cementgyárat Szudánban. Most tárgyalnak Tanganyikával. Több száz ösztöndíjas diák tanul Jugoszláviában, jugoszláv szakemberek nagy számban dolgoznak a felsorolt országokban, így például 300 szakértő dolgozik az EAK-ban, mezőgazdasági mérnökök, orvosok vannak Etiópiában. Kádár elvtárs szavaihoz kap-

⁵ Jugoszláv Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége (Socijalistički Savez Radnog Naroda Jugoslavije – SSRNJ) a népfront elnevezése az 1953-as IV. kongresszusa után.

csolódva Tito elnök aláhúzta a közös, egyeztetett erőfeszítések szükségességét e téren.⁶

A világpolitikában évről évre nő ezeknek az országoknak a szerepe, ezért ha azt akarjuk, hogy a fejlődés szocialista irányban haladjon, többet kell velük foglalkozni. Tito elnök kitért a kínaiaknak az e térségben folyó tevékenységére, aláhúzta, nekünk résen kell lenni.

A kínaiakról szólva kijelentette, álláspontjuk trockista, félelmüket, hitelenségüket forradalmi frázisokkal szeretnék elkendőzni. A munkásmozgalom története arról tanúskodik, hogy mindig voltak frakciók. Szomorú, hogy egy ilyen nagy nép elkülönült a szocialista tábortól, a nemzetközi kommunista mozgalomtól, a helyes vonaltól. A Kínai Kommunista Párt vezetői a béke álláspontjáról a háború álláspontjára tértek át, egy ilyen hatalmas ország esetében ez nagy veszélyeket rejt magában. Ennek ellenére a velük folyó vitában óvakodni kell az átkozódástól, nem szabad engedni, hogy saját módszereiket ránk kényszeríthessék.⁷

Hosszabban beszélt az Egyesült Arab Köztársaságról és Nasszerről, aki véleménye szerint messze kimagaslik az afrikai vezetők közül. Az elnök véleménye szerint az el nem kötelezett országok főként értelmiségi származású kommunis-táinak jobban a tömegek között kellene élni.

A Hruscsov elvtárrsal folytatott beszélgetésekről elmondta, egyetértettek abban, hogy a meglévő nézeteltérések nem ideológiai, hanem módszerbeli természetűek.⁸ Ténylegesen megtörtént a pártok közötti érintkezés felvétele, ez nagy jelentőségű a nemzetközi kommunista mozgalom szempontjából is.⁹ Hruscsov elvtárs nagy megértést tanúsított, egyetértett azzal, hogy a fejlődés különböző fokán álló országok között előfordulhatnak véleményeltérések. Javasolta, ne dramatizálják a véleményeltéréseket. A jugoszláv nép jól fogadta, nagyon tiszteli Hruscsovot. A jugoszláv nép látja, hogy a Szovjetunió, Hruscsov jelenlegi irányvonala helyes, a béke megőrzését, a szocializmus állásainak növelését, a dogmatizmus felszámolását szolgálja. Ez a mi irányvonalunk – mondotta J. B. Tito –, ezt most is, a jövőben is támogatni fogjuk.

⁶ Egyesült Arab Köztársaság 1958 és 1961 között fennállt államszövetség Egyiptom és Szíria között. Egyiptom az elnevezést Szíria kiválása után is – 1971-ig – megtartotta.

⁷ Kína és a Szovjetunió szembefordulása 1958-cal vette kezdetét, 1960-tól a színfalak mögött kiéleződött, majd 1963-tól nyilvánosan is folyt. Az SZKP élesen elítélte Mao Ce-tung politikáját.

⁸ Nyikita Hruscsov 1963. augusztus 20-án érkezett két hétre „magánvakációra” Jugoszláviába.

⁹ A Szovjetunió és Jugoszlávia közt kiéleződő konfliktus 1948-ban vezetett szakításhoz és nyílt ellenségeskedéshez. A kétoldalú kapcsolatok rendezésére Sztálin halála után – 1955–1956-ban – került sor. 1957 és 1961 között újabb fagyos időszak következett, amelynek során a Szovjetunió vezetésével erőteljes ideológiai kampány is folyt a „jugoszláv revizionizmus” ellen (lásd pl. e kötet 2. dokumentumát), a pártközi kapcsolatok újból megszakadtak; helyreállításuk Hruscsov 1963. augusztusi jugoszláviai útja alkalmával történt meg.

Tito elvtárs szerint egyes szocialista országok pártjai ingadoznak a kínai kérdésben, akadnak olyanok, akik nem állnak ki nyíltan és határozottan Hruscsov vonala mellett, hanem bizonyos mértékig engednek a kínai befolyásnak. Öröndetes, hogy az MSZMP egységesen foglalt állást.

II.

A kétoldalú kapcsolatok kérdésére áttérve, viszonyunkat Kádár elvtárs úgy jellemezte, hogy két szomszédos szocialista ország kapcsolatairól van szó, nagyon sok alapvető kérdésben nézetazonosság áll fenn, ugyanakkor eltérés is tapasztalható, elsősorban módszerbeli kérdésekben. Szocializmus épül itt is, ott is. Tito egyetértett Kádár elvtárs azon szavaival, hogy a két ország közötti közeli, szívélyes, elvtársi viszony kialakulásának nincs semmiféle akadálya. Az utóbbi 7 éves időszakra utalva Kádár elvtárs rámutatott a korrektség, a türelem, a józanság, a higgadtság fontosságára. Tito elvtárs teljes egyetértését fejezte ki Kádár elvtárs azon megállapításával, hogy becsületes, korrekt kapcsolatokat kell kiépíteni minden vonalon, s a korábbi jószomszédi, majd baráti viszonyt most szocialista viszonyná kell fejleszteni.

Tito elvtárs hangsúlyozta, a mostani találkozóinak kedvező hatása lesz.

A továbbiakban Kádár elvtárs megjelölte azokat a területeket, ahol a kétoldalú kapcsolatokban újabb lépést lehetne előre tenni. Szólt a jugoszláv parlamenti küldöttség soron következő őszi magyarországi látogatásáról, a kulturális egyezmény közeli megkötéséről, a kishatárszéli forgalomnak általunk javasolt formájáról, az intenzívebb kapcsolatok felvételéről a népfrontok és az ifjúsági szövetségek között.¹⁰

Kádár elvtárs meghívta Tito elvtársat, hogy a számára alkalmas időben látogasson el Magyarországra. A meghívás jellegére vonatkozóan megjegyezte, nincs elvi korlát, ha aktuálissá válik, megbeszéljük a formákat, mi elfogadjuk a Tito elvtárs és útítársai számára legmegfelelőbb formát. A meghívás realizálásának legalkalmasabb ideje az 1964. év lenne. Tito elvtárs hálás köszönetét fejezte ki, közölte, hogy eleget fog tenni a meghívásnak.¹¹

¹⁰ 1963. október 16-án érkezett tíznapos látogatásra jugoszláv parlamenti küldöttség Magyarországra Zvonko Brkić, az országgyűlés alelnöke vezetésével. – Az Elnöki Tanács 1964. évi 15. törvényerejű rendelete hirdette ki a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Kormánya között Belgrádban 1963. október 15-én aláírt tudományos, művelődésügyi és kulturális együttműködési egyezményt. – A magyar és jugoszláv kormány 1965. augusztus 9-én írt alá egyezményt a kishatárforgalom szabályozásáról. Eszerint a 15 kilométeres határsávon belül élők határátlépési engedély birtokában évente kétszer öt napra átléphetik a határt. Az egyezményt a magyar jogrendbe beemelő törvényerejű rendelet megjelent: *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1965*. Budapest, 1966.

¹¹ Josip Broz Tito 1964. szeptember 11. és 16. közt tett eleget a meghívásnak.

A gazdasági kapcsolatokról szólva Kádár elvtárs javasolta, hogy az eddigi árucseré-forgalom bővítése mellett adjunk teret a termelési kapcsolatoknak, a kooperációnak is, mert ez hasznos mindkét ország számára. Az árucseré-forgalom terén szükséges egy hosszú lejáratú, 1964–1970 időszakra érvényes megállapodás megkötése, mert ez megkönnyíti a tervezést és a bonyolítást. Jugoszláv részről ezzel egyetértettek.

Kádár elvtárs közölte, megalakult a gazdasági együttműködés bonyolításának szervezete, a kormánybizottság és a 9 ágazati bizottság. Most szükséges, hogy azok hatékonyan működjenek.

Kádár elvtárs utalt arra, érdemes lenne tanulmányozni a kapcsolatok bonyolításának megfelelőbb formáját. Magyar részről ugyanis kormánysszervek foglalkoznak a gazdasági megállapodások végrehajtásával, jugoszláv részről pedig az egyes gyárakkal kell tárgyalni. Ez a rendszer alaposan megnehezíti a bonyolítást. Tito elvtárs közölte, náluk sem kereskedhet minden vállalat külfölddel, csupán a nagyvállalatok, ezeknek a száma pedig kevés. Véleménye szerint a probléma nem a bonyolítás struktúrájában, hanem az árulistákban van. Meg kell keresni azokat az áruféleségeket, amelyeknek cseréje kölcsönösen hasznos.

Kádár elvtárs hangsúlyozta, a villamos energetikai kérdésekben nagyon jól együtt tudnánk működni, mi szállítanánk a felszereléseket, hozzájárulnánk a beruházásokhoz, a törlesztés áramban történne. Most mégis megakadt a dolog, mert egyrészt a szállítandó áram ára 30-40 százalékkal magasabb, mint más országokban, másrészt pedig távlati terveinkhez nekünk szükségünk lenne az évenként szállítandó áram volumenére egész 1970-ig. Tito elvtárs javasolta, hogy a gazdasági emberek vizsgálják meg ezt a kérdést.

Kádár elvtárs utalt arra, hogy a fogyasztási cikkek cseréje nem szerencsés módon össze van kapcsolva a kishatárszéli forgalommal. A kishatárszéli forgalmat, annak emberi és politikai jelentősége miatt mi támogatjuk, azt szeretnénk, ha gyorsan kimozdulna a holtpontról, de a fogyasztási cikkek cseréjét, a gazdasági struktúra különbözősége miatt nem tudjuk összekapcsolni a kishatárszéli forgalommal. Tito elvtárs kijelentette, félreértésről lehet szó, ők nem kívánják a két dolgot összekapcsolni, csináljuk úgy, ahogy az nekünk megfelelő.

A pártkapcsolatokról Kádár elvtárs megjegyezte, hogy a hosszú szünet után természetszerűen elsősorban az állami és egyéb kapcsolatokat kell fejleszteni. Az itt jelen lévők valamennyien kommunisták, egyben pártjainkat is képviselik, tehát a valóságban már találkoztunk. Talán még hagyjuk egy kicsit élni a dolgokat, haladjunk lépésről lépésre előre, ne keltsünk illúziókat. A jövőben mi bizonyára még jobban összeforrunk. Tito elvtárs teljes egyetértését fejezte ki, hangsúlyozta, itt nem a deklaráció a fontos, az élet reális valóságából kell kiindulni, talán pillanatnyilag nem is lenne hasznos a pártkapcsolatok felvételét deklaráló nyilatkozat. Hangsúlyozta, osztja Kádár elvtársnak azt a véleményét, hogy a kapcsolatokat minden területen a realitásnak megfelelően, lassan, lépésről

lépésre kell fejleszteni, nincs szükség semmiféle látványos manifesztációra, vagy esetleges önámításra.

III.

A nemzetközi dolgokról szólva Kádár elvtárs hangsúlyozta, közösek céljaink, közös az elvi alapunk, ezért együtt kell fáradoznunk a béke megőrzése, a szocialista építés jobb feltételeinek biztosítása érdekében. Utalt arra, hogy a nemzetközi tömegszervezetekben minden valószínűség szerint nagy lesz a nyomás, a kínaiak a szakításig is elmennek, nekünk egységesen kell eljárni.

Kádár elvtárs megköszönte J. B. Titónak, a többi elvtársnak a meghívást, a baráti, elvtársi vendéglátást, és kifejezte azon meggyőződését, hogy ez a találkozó nagyon jó termést hoz. Közölte, otthon beszámol a Központi Bizottságnak, a Kormánynak, a párttagságnak, tájékoztatjuk a közvéleményt, érlelni fogjuk a közös program végrehajtásának a feltételeit.

J. B. Tito megköszönte Kádár elvtársnak őszinteségét, teljes egyetértését fejezte ki a kétoldalú kapcsolatokról Kádár elvtárs által mondottakkal. Fontosnak tartja a gazdasági javaslatok minél gyorsabb realizálását. Megköszönte a szíves atmoszférát, a részletes tájékoztatást. Véleménye szerint a találkozó nagyon hasznos volt, újabb lépést jelent a kapcsolatok fejlesztésében.

A jugoszláv nép nevében megköszönte a szkopjei földrengés¹² áldozatainak nyújtott segítségét.

IV.

A tárgyalások szünetében, az étkezéseknél folytatott beszélgetések során Ranković elvtárs történelminek, mérőföldkőnek nevezte a találkozót, aláhúzta, hogy új szakasz kezdetét jelenti a két ország kapcsolatában.

A jugoszláviai magyar kisebbség helyzetéről szólva Veselinov elvtárs hangsúlyozta, a kisebbségnek hídnak, összekötő kapocsnak kell lenni a két nép között.¹³ Egészen természetes, hogy a vajdasági magyarság nyelvileg, etnikailag Magyarországhoz áll közelebb, s nyelvileg a magyar nyelv magyarországi alakulásának megfelelően fejlődik. Helyes lenne, ha a jövőben a vajdasági magyarság több magyar nyelvű könyvet, így tankönyvet is kapna. Lehetővé kellene tenni, hogy a vajdasági fiatalok főiskolai tanulmányaikat Magyarországon

¹² Az 1963. július 26-án történt, Richter-skála szerinti 6,9-es erősségű szkopjei földrengés halálos áldozatainak száma elérte az 1070 főt, a sérültek száma 3000 és 4000 közé tehető. A macedóniai város 80 százalékát elpusztító katasztrófa több mint 200 000 ember otthonát tette lakhatatlanná.

¹³ A magyar külpolitika az 1960-as években a nemzetiségek hídszerepét hangsúlyozza, igyekezett fellépni a határon túli magyarság érdekében. Lásd: Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2007, 144–221.

végezhessék. Veselinov megfontolandónak tartaná a sajtótermékek kölcsönös árusításának megszervezését egymás országában.¹⁴

Az 1956. évi magyarországi eseményekre utalva Veselinov megjegyezte, mi mindig barátok voltunk, így 1956-ban is. A jugoszlávok akkor is segíteni akartak, de nem ismerték elég alaposan a konkrét viszonyokat.¹⁵

Vlahović elvtárs szükségesnek tartaná a magyar és a jugoszláv pártarchívumok anyagainak kölcsönös cseréjét.

Budapest, 1963. szeptember 18.

M-KS 288. f. 47/733. ő. e. 56–68. – Gépelt másodlat. KJ/83. – A feljegyzést készítette: Erdélyi Károly. Az irat felzetén kézírással: Látták a Pol. Biz. tagjai. Kádár: IX. 17.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1963. szeptember 13.

¹⁴ Az egyes államszocialista országok sajtójának kölcsönös terjesztése nem volt problémamentes, mivel a közléshatárok és bizonyos események megítélése országonként különböztek. Magyar–jugoszláv viszonylatban ez bizonyos időszakokban azt jelentette, hogy az egymás országaiba szállított lapok mennyisége minimális volt. A lapkereskedelmet a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat intézte.

¹⁵ Lásd Ripp Zoltán: *Belgrád és Moszkva között. A jugoszláv kapcsolat és a Nagy Imre-kérdés (1956. november–1959. február)*. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1994.

9.
Feljegyzés
Bruno Kreisky osztrák szövetségi külügyminiszter
megbeszéléséről Kádár János miniszterelnökkel

Budapest, 1964. október 31.

Bruno Kreisky osztrák külügyminiszter
hivatalos látogatása Budapesten.
Egyezmény az osztrák–magyar határkérdésekről
s vagyoni jogi kérdésekről

Titkos!

A miniszter urat – az államtitkár úr és a burgenlandi tartományfőnök kíséretében – 1964. október 31-én fogadta Kádár miniszterelnök egy hosszabb megbeszélés céljával. Osztrák oldalról jelen volt a megbeszélésen a főtítkár úr, Koller követ, a politikai igazgató, valamint Weikert szekciófőnök a Szövetségi Oktatási Minisztérium részéről.¹ Magyar részről jelen volt a külügyminiszter, valamint a magyar Külügyminisztérium néhány vezető tisztviselője.

Kádár miniszterelnök nyitotta meg a megbeszélést egy anekdotával egy emberről, aki halála után ott áll a Paradicsom kapujánál, és állampolgársága felől érdeklődnek. Az elhunyt így felelt a kérdésre: az Osztrák–Magyar Monarchiában született, iskoláit Magyarországon látogatta, Csehszlovákiában dolgozott és a Szovjetunióban halt meg. A csodálkozó kérdésre, hogy nem véletlenül vándorcigány-e, megadóan azt válaszolta, hogy egész életében ki sem mozdult Munkácsról.

Kádár miniszterelnök az osztrák külügyminiszter látogatását igen pozitív első lépésnek nevezte, amely jogot ad a reményre, hogy erre további hasznos lépések következnek. Nem szabad azonban elfeledkezni arról, hogy a megbeszélendő közös témák között sok bonyolult probléma rejtőzik.

¹ Karl Bobleter külügyi államtitkár; Hans Bögl (1899–1974) szociáldemokrata politikus 1964. június 12. és 1966. június 28. között töltötte be Burgenland tartományfőnöki tisztségét; Erich Bielka-Karltru, az osztrák külügyminisztérium főtítkára; Heinrich Haymerle, az osztrák külügyminisztérium politikai osztályának vezetője; Alfred Weikert az Oktatási Minisztérium művészeti ügyekért felelős II. szekcióját (Kunstangelegenheiten) vezette.

A szövetségi miniszter úr válasza erre az volt, hogy sok a közös a két országban, ami megtalálható a két nép karakterében, a két ország kultúrájában és építészetében. Óvatosan kell haladni, akár egy restaurátornak, akinek egy képről sok réteget kell eltávolítania, hogy az teljes szépségében előtűnjön. Mindeközben vigyázni kell arra, hogy ne sérüljön meg a kép. Ez azt jelenti, hogy távolságot kellene tartani a gyűlöletkeltéstől. Az elmúlt években Ausztria sokat elért a szomszédaihoz fűződő kapcsolataiban, amiben magától értetődően azt a tényt is figyelembe kell venni, hogy ezekben az országokban különböző politikai rendszerek léteznek, hogy szigorúan vigyázni kell arra, hogy ne hogy beavatkozzanak a másik ország belügyeibe. Azt képviseli, hogy az Ausztria és Magyarország közötti politikában a jövőben többé semmiféle „kemény vonal” [*hard-lines*] ne legyen.² Egy kérdésre már tegnap utalt, amelynek lélektanilag igen nagy a jelentősége. A magyar külügyminiszter már előbb is tudta, mekkora jelentőséget tulajdonít Ausztria ennek a kérdésnek. Szeretné mégis erre a problémára felhívni a figyelmet. Gazdasági kérdésekben sok a megbeszélnivaló, mindenekelőtt, ami a harmadik piacokon való közös fellépést illeti. Kulturális téren a szakértők már tegnap tartottak megbeszélést. Osztrák részről az a vélemény, hogy a magyar fél ez utóbbi téren némileg visszafogott.

A szövetségi miniszter úr a továbbiakban kifejtette, hogy fel akar tenni egy indiszkrét kérdést, amelyre Kádár miniszterelnöknek nem kötelező válaszolnia. Hruscsov miniszterelnök egyszer azt mondta neki,³ hogy Ausztria nem semleges, mivel jók a kapcsolatai a [Német] Szövetségi Köztársasággal, nem ez a helyzet a Német Demokratikus Köztársasággal, jó kapcsolatok fűzik Svájchoz, de nincsenek ilyenek keleti szomszédaival. Kreisky szövetségi miniszter erre elmagyarázta az osztrák külpolitikát, amely arra épít, hogy minden szomszédjával jó kapcsolatokat ápoljon. Jugoszláviával és Lengyelországgal ez korábban sikerült, Magyarország viszonylatában most jutottak a normalizálás útjára. Bécsben azt remélik, hogy a kapcsolatok a CSSZK-val is javulhatnak. Hruscsov imént említett megfogalmazásában az volt a legérdekesebb, hogy a mi közös szomszédainkról beszélt. Mindenki azt kérdezte, nálunk is, hogy vajon a személyi változások Moszkvában⁴ a politikai irányvonal megváltozásához is vezetnek-e. Kádár miniszterelnöknek e kérdésben sokkal nagyobb tapasztalatai vannak, így válasza az osztrák delegáció számára különösen érdekes lenne.

² Lásd a kapcsolatokról Gecsényi Lajos (Vál., szerk., bev.): *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez, 1956–1964*. Budapest, MOL, 2000.

³ Kreisky számára két alkalom nyílt arra, hogy Hruscsovval beszélgetést folytasson. Az 1961. június 3–4-i bécsi konferencia alkalmával, illetve az Alfonz Gorbach vezette osztrák kormánydelegáció 1962. június 28. és július 3. közötti moszkvai látogatása alkalmával. L. *Chruschtschows Westpolitik 1955 bis 1964: Gespräche, Aufzeichnungen und Stellungnahmen*. Bd. 3. *Kulmination der Berlin-Krise*. Hrsg: Gerhard Wettig. München, Oldenbourg Verlag, 2011.

⁴ Nyikita Szergejevics Hruscsovot az SZKP Központi Bizottsága két és fél héttel e találkozó előtt, 1964. október 14-én váltotta le, és választotta meg az SZKP első titkárának Leonid Brezsnyevet és miniszterelnöknek Alekszej Nyikolajevics Koszigin.

Kádár miniszterelnök azt kérte, hogy az utóbbi kérdés megválaszolása előtt kitérhesse a kétoldalú osztrák–magyar kapcsolatokra. Ha Kreisky minisztert helyesen értette, akkor a be nem avatkozás a belpolitikai kérdésekbe a jó kapcsolatok előfeltétele. Ez megfelel az ő felfogásának is. Figyelembe kell venni a reális életfeltételeket. Akkor lehetséges az együttműködés, ha úgy alakítják, hogy azok mindkét fél számára előnyösek. Egy ilyen együttműködés bizonyos területeken egyenesen kívánatos is lehet. Mindkét fél érdekelt a béke megőrzésében, mindkettő kívánja a gazdasági és kulturális cserét. Amit el kell utasítani, az a társadalmi eszmék importja.⁵ A békés egymás mellett élés előfeltétele, hogy a felek kölcsönösen jobban megismerjék egymást. Nem tudja pontosan, mit ért a szövetségi miniszter úr a magyar visszafogottság alatt kulturális területen, véleménye szerint bizonyosan hasznos lehet az együttműködés ezen a területen.

Ausztria hivatalosan semleges, ha figyelembe is kell venni, hogy nem léteznek világnézetileg semleges emberek.⁶ A semlegesség előnyös Ausztria számára. Magyar oldalon úgy gondolják, hogy a jószomszédi kapcsolatoknak nem szabad azt jelenteniük, hogy valaki a másik féltől azt követelheti, hogy a barátaihoz negatívan viszonyuljon.

A Magyar Népköztársaság jó kapcsolatokat ápol a Szovjetunióval. Katonailag a Varsói Szerződés tagja és ideológiailag a kommunista táborhoz tartozik. Ám a Varsói Szerződés és a NATO ugyan nem örök életű szövetségi rendszerek, hanem csak szerződések, amelyek megfelelnek egy adott korszaknak. Bízni kell benne, e fejlődés egy napon oda vezet, hogy mindkét szerződési rendszer nélkülözhetővé válik.

Ami a Szovjetunióban bekövetkezett változásokat illeti, mindenkit ez érdekel, mivel a Szovjetunió nemzetközileg döntő szerepet játszik. Ha saját véleményét mondhatja: neki jó személyes kapcsolata volt Hruscsovval, és ma is értékeli ennek az embernek a tevékenységét, aki a békés egymás mellett élést képviselte. Ők ketten nem a tánciskolában ismerkedtek meg, hanem éppen úgy, ahogy két kommunista szokott, egy szovjet és egy magyar. Egy véleményen voltak a kommunista eszmék XX. kongresszus utáni interpretációjának helyességét illetően.

Alapvetően nem fog megváltozni a politika a Szovjetunióban. Nem léteznek ott olyan erők, akik ezt akarnák. Ha azonban lennének is ilyen erők, már nem lenne lehetséges a fejlődés visszafordítása. A gyakorlatban lehetnek természetesen módosulások az eddigi vonalhoz képest.

⁵ Nyilvánvaló elírás, a Kádár a társadalmi eszmék exportjáról beszélt.

⁶ 1955. május 15-én írták alá az osztrák államszerződést, amely rendezte Ausztria nemzetközi státusát, és elismerte az osztrák állam függetlenségét, továbbá megtiltotta Ausztria csatlakozását bármely katonai szövetséghez.

Moszkva informálta a magyar kommunista pártot azokról az okokról, amelyek a személyi változásokhoz vezettek.⁷ Az okok pedig olyanok, amelyek nem tehetik idegessé sem az osztrák oldalt, sem a magyart. Belső problémákról van szó az SZKP-n belül. Nem a politika, hanem a gyakorlat játszott szerepet a változásoknál. Moszkvában különböző módon vélekednek arról a módról, amelynek során ugyanazt a politikát kell megvalósítani.

Magyarországon a ma uralkodó politikai vonal pragmatikusan alakult ki. Társadalmi alapokra vezethető vissza, és nincs köze egyik vagy másik személyiséghez. Az elmúlt húsz évnek, a tömegekben gyökerező tapasztalatai az irányt adók.

A társadalmi átrétegződést már nem lehet visszafordítani, bár talán sok minden jobban kellett volna csinálni. Valószínűleg célszerű lett volna, ha nem adják fel Magyarországon a koalíciót. A kommunista pártnak mindazonáltal most nem lenne könnyebb, mert ugyanazokkal az emberekkel kell konfrontálódnia. Ez most a Népfront keretében történik. Az embereket meg kell győzni, nem lehet ágyúkkal kormányozni.

Visszatérve ismét a Szovjetunióra: az alapvető kérdésekben nem változik a politika a Szovjetunióban, ahogy a magyar politika sem. Ez, ahogy már vázolta, nem emberektől függ, hanem a történelmi fejlemények eredménye. Sztálin a Szovjetunióban és Rákosi Magyarországon olyan rendszert vezettek be, amely elmúlt, és soha többé nem tér vissza. Neki, Kádárnak, meggyőződése, hogy az egész szovjet nép a kommunista rendszer mellett áll. A szovjet nép ezt bizonyította a háború folyamán. Meg van győződve arról, hogy ez igaz a többségre Magyarországon is.

A külpolitikában Magyarország normál kapcsolatokra törekszik minden állammal. Az Egyesült Államokkal is. A belpolitikában egy sor olyan intézkedés történt, amelyet a nyugati sajtó liberalizálásként értelmez. Ezeket az intézkedéseket nem lehet visszacsinálni. Ez a kommunista rendszer ereje – nem a gyengesége.

Kádár tisztában van azzal, hogy ellentmondás van a magyar politikában a békés egymás mellett élést illetően. Vannak aknák a határon. Egyik oldalról mindenki, aki nem követ el jogilag büntetendőt, ki- és beutazhat.⁸ (Kivételként említette meg Kádár miniszterelnök egy újságíró esetét az osztrák–magyar

⁷ Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1964. október 16-án tárgyalta „Az SZKP és a szovjet kormány vezetésében végrehajtott személyi változásokkal kapcsolatos intézkedések” című napirendet. MNL OL M–KS 288. f. 5/346. ó. e. – Lásd a következő dokumentumot.

⁸ Az MSZMP 1960. október 18-i határozata nyomán megszülető, 1961. március 31-én megjelenő 10/1961. Korm. sz. rendelet és az 1/1961. BM sz. rendelet szabályozta 1948 után első alkalommal nyilvános jogszabályban a külföldi utazások kérdését. Az utazás feltételeiről lásd: Bencsik Péter–Nagy György: *A magyar úti okmányok története 1945–1989*. Budapest, Tipico Design, 2005, 25–27.

futballmeccs alkalmával.⁹⁾ Ebben az értelemben a magyar határok nyitva állnak. Más részről vannak az aknák. Miért? A határokat védhetjük aknákkal, vagy azok nélkül. Sajnos az aknából presztízsszálláspontot csináltak mindkét oldalon. Presztízskérdés lett belőle és nem elvi álláspont. Hasonló a helyzet egy másik problémával, az amnesztia kérdésével kapcsolatban is. Az októberi forradalom leverése után a kormány kinyilvánította, hogy amnesztiát kíván fogadtatni.¹⁰ Ezt komolyan gondolta és akarta. Sajnos erre akkor nem került sor, és presztízskérdés vált belőle. Öt-hat évig tartott, amíg megvalósulhatott az, amit már az első nap akartunk.¹¹ Ma az amnesztia olyannyira érvényre jutott, hogy a felfüggesztett büntetések nem számítanak büntetett előéletnek.

Az élet Magyarországot rákényszerítette arra, hogy szigorú vizsgálat alá vegye, mit is akar tenni. A lényeges az, hogy minden, ami történik, annak alapja a kormány és a párt döntése legyen. Senki sem szólt bele akkor, Hruscsov sem. Egyszer ő, Kádár, megkérdezte Hruscsovot a véleményéről. Utóbbi ezt válaszolta: Ön a felelős a döntéseiért, oldja meg úgy a kérdést, ahogy helyesnek tartja.

A Szovjetunióknak az olyan államok, mint Magyarország, semmit sem hoznak a konyhára. Ez igaz Sztálin halála és különösen 1956 óta. A szovjet tézis azóta ez: a jó tanácsok oda vezetnek, hogy Magyarországon majd azt mondják, ők maguk jobban csinálták volna; a rossz tanácsokért a szovjet tanácsadókat tennék felelőssé. Az, amit a magyar kormány tett, olykor tetszett a szovjet kormánynak, olykor nem. Ez igaz a magyar kormány Ausztriával kapcsolatos politikájára is. Nyilvánvalóan figyelembe kell venni a Szovjetunió álláspontját, de a döntéseket illetően mindig csak a saját ország véleménye kell, hogy a döntő legyen.

Hruscsov szerepe egy olyan ember szerepe a történelemben, aki csak az objektív alapokra építkézhetett. A régi rendszer nem térhet többé vissza. Ha tehát Hruscsov a „mi közös szomszédunk” kifejezést használta, akkor ez a megfogalmazás még ma is érvényes – Hruscsovval vagy nélküle.

Kádár expozéját azzal az észrevétellel fejezte be, hogy feljogosítva érzi magát arra, hogy üdvözlje a Kreisky szövetségi miniszter által képviselt álláspontot Magyarországgal kapcsolatban. Ez egy reális álláspont. Ha el akarjuk kerülni az újabb világháborút, csak ilyen módon lehet cselekedni. Lengyelországban már megtartották a forradalom 20. évfordulóját.¹² Ebből az alkalomból Lengyelország

⁹ A Magyarország–Ausztria barátságos válogatott labdarúgó-mérkőzést 1963. október 27-én rendezték Budapesten. A Külügyminisztérium feljegyzése szerint a 8016 beutazási kérelemből a magyar hatóságok két kérelmezőt utasítottak el. A nevezett újságíró Martin Meier, az *Arbeiter Zeitung* c. napilap sportrovatának munkatársa, aki egy 1962. október 28-i magyar–osztrák mérkőzés után az 1956-os forradalomról írt cikket.

¹⁰ A Kádár-kormány első nyilatkozatában azt ígérte, hogy „a legutóbbi idők eseményeiben részt vettek” nem éri bántódás.

¹¹ Lásd a 7. dokumentum 5. jegyzetét.

¹² A Lengyel Népköztársaság jubileumi nemzeti ünnepe 1964. július 22-én volt, amellyel a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság 1944. július 22-i nyilatkozatára emlékeztek.

meghívta három szomszédját (a Szovjetunió, Csehszlovákia és az NDK). Magyarországnak nehezebb lenne a dolga, mert öt ország veszi körül.

Biztos, hogy Magyarország is folytathatna felelőtlen uszító politikát, de ez rossz lenne a magyar népnek. Ebből a szempontból kívánatos tartani egy okos vonalat.

A szövetségi miniszter úr válaszában kifejtette, hogy Kádár miniszterelnök előadásából azt szűrte le, hogy a szovjet oldal szilárdan kitart a nyitottság politikája mellett szomszédait illetően, és ez a politika szándékuk szerint továbbfejlődik. Ausztria azt az alaptételt képviseli, hogy nem kívánja szomszédait egy blokkba sorolni, minden egyes országot úgy kíván kezelni, mintha az teljes mértékben független lenne. Ez tűnik az egyetlen használható munkahipotézisnek számára. Ha ezt a munkahipotézist nem alkalmazná, az nem állna sem az osztrák fél, sem a Nyugat érdekében, de a keleti államok érdekében sem, és ahogy az imént Kádár miniszterelnöktől hallotta, Moszkva sem lenne érdekelve egy ilyen „besorolásban”.

Politikánk alapja az, hogy lehetőleg ne nyissunk semmilyen frontot. Ausztriának mintegy 1200 km hosszú határa van Magyarországgal, Csehszlovákiával és Jugoszláviával. Azt kívánjuk, hogy egy békés országhatárunk legyen. Ezért jelentősek a számunkra azok a kérdések, amelyek presztízsmegfontolásokkal más fénybe kerültek. Egy aknamentes határ pszichológiailag igen csak fontos lenne. Természetesen itt egy belső magyar ügyről van szó, amelyet nem akar a tárgyalás témájává tenni. Mégis azt reméli, hogy Kádár miniszterelnök figyelembe veszi az osztrák megfontolásokat.¹³

Részünkről készek vagyunk megvizsgálni, mennyiben lehetne az osztrák határvédelem oldaláról erősebb védelmet biztosítani annak érdekében, hogy a magyar határt osztrák oldalról ne lépjék át illegálisan idegenek. Bizonyosan nem lenne osztrák érdek, hogy Ausztrián keresztül embereket dobjanak át Magyarországra. Egy ilyen akciót kifejezetten tehernek találnának.

Lenne még egy utolsó indiszkrét kérdése. Mindig azt hallani, hogy a szovjet csapatokat kivonják Magyarországról.

Kádár miniszterelnök megköszönte a szövetségi miniszter úrnak, hogy megvilágította saját álláspontját. Úgy hiszi, hogy a kétoldalú álláspontok teljesítették azt az előfeltételt, hogy a kérdésekről pozitív értelemben lehessen beszélni. Azon

¹³ Az osztrák–magyar határon 1957 áprilisa és júniusa között újratelepítették az 1955–1956-ban felszedett drótkerítést és aknazárat. 1963-ra korszerűsítették a határvédelmi láncot, és mintegy egymillió új aknát telepítettek a magyar–osztrák határra. 1971-re új típusú elektronikus jelzőrendszert építettek ki, majd az aknákat és a drótakadályokat eltávolították. Lásd: Léka Gyula: A műszaki zár- és erődrendszer (vasfűgöny), 1948–1989. *Hadtudomány*, 1999, 3–4. sz. 161–166.

kell fáradozni, hogy megoldást találjanak a nyitott kérdésekre; ha megvan a készség erre, biztos megtalálják a megoldásokat is.

Ami a múltat illeti, nem lenne értelme a múltat ismét felkavarni. A jelen helyzetet csak a jelen alapján lehet megítélni. Azokról a lépésekről lehet beszélni, amelyek megvalósítása most lehetséges, és ebben az irányban kell továbbhaladni.

Ami a szovjet csapatok magyarországi tartózkodását illeti, ennek nincsenek belpolitikai okai. Ez a tény csakis a nemzetközi helyzettel összefüggésben értelmezhető. Szovjet csapatok csak kis területen állomásoznak a Szovjetunió kívül (Lengyelországban, Magyarországon és az NDK-ban). Ezzel szemben a NATO-csapatok a világ messze vidékein vannak szétszórva. Az aránytalanság világos. Sok javaslat létezik a csapatok visszavonásáról idegen területekről. A szovjet csapatok dolga mindenesetre nem a Szovjetunió és Magyarország, hanem csakis a NATO és a Varsói Szerződés között játszik szerepet. Meg van győződve arról, hogy egyszer megegyezés születik ebben a kérdésben.

Zárásként Kádár Kreisky szövetségi miniszter véleményéről érdeklődött az amerikai elnökválasztásról. Biztos nem változnak a világpolitika alapvető tényezői a választások nyomán.

Kreisky szövetségi miniszter úgy válaszolt, hogy az osztrák kormány a mellett az elnök mellett áll, aki nyer. Ez az illető lesz aztán éppen az Amerikai Egyesült Államok elnöke. El tudja mégis képzelni, hogy a jelenlegi elnöknek nagy személyes sikere lehet.¹⁴

Kádár miniszterelnök ezután a Vatikánnal kötendő megállapodásra tért rá. Fontos, hogy mindkét fél megvizsgáljon minden lehetőséget. Bizonyos kérdésekben meg lehet állapodni, amelyek megérették erre, a többit zárójelbe kell tenni. Ez lenne a magyar álláspont a szomszédos országokkal kapcsolatban is. Ami az osztrák-magyar kapcsolatokat illeti, a lakosság mindkét országban a jó kapcsolatok mellett van.

Végül *Kreisky szövetségi miniszter* ismételten örömét fejezte ki az osztrák-magyar viszony pozitív fejlődése felett, ami a látogatás alatt is kifejezésre jutott.

Bécs, 1964. november 3.

¹⁴ Az amerikai elnökválasztást 1964. november 3-án tartották, amelyen a hivatalban lévő Lyndon B. Johnson nagy fölényrel, a szavazatok 61,1%-ával győzött a republikánus jelölt, Barry Goldwater ellenében.

Österreichischer Archiv BfAA Pol II. Ungarn 2 1964 – Gépelt tisztázat, iktatószám: 80.055-6 (Pol)64: A szövetségi miniszter úr hivatalos látogatása Magyarországon. Megbeszélések Kádár miniszterelnökkel. Betekintésre kapták: főtitkár úr; 1 másolat a szövetségi miniszter részére átvéve; államtitkár úr: XI. 3. 13 óra 25. Haymerle követ további rendelkezésre. – (A dokumentumot fordította: Gellériné Lázár Márta.)

10.

Jelentés

a szovjet–magyar párt- és kormányküldöttség tárgyalásairól

Moszkva, 1964. november 6–12.

Jelentés a Politikai Bizottságnak
a magyar párt- és kormányküldöttség
1964. november 6–12. közötti
moszkvai látogatásáról

Szigorúan bizalmas!

Az SZKP Központi Bizottsága és a Szovjetunió kormánya 1964. október végén magyar küldöttséget is meghívott az októberi forradalom 47. évfordulója moszkvai ünnepére. A meghívás ügyéhez kapcsolódik, hogy a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága 1964. október 29-én közölte a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságával, az októberi forradalom évfordulója alkalmával szívesen indítana Csou En-laj elvtárs vezetésével párt- és kormányküldöttséget Moszkvába. A KKP javasolta, hogy ez alkalommal az SZKP KB valamennyi szocialista országból hívjon küldöttséget. Jelezték, hogy Jugoszláviát nem tekintik szocialista országnak, s jugoszláv küldöttség hívását nem ajánlják, de ezt nem tekintik a Csou En-laj vezette küldöttség Moszkvába utazása feltételének.¹

E kérdésben az SZKP Központi Bizottsága elnöksége velünk is konzultált, közölve, hogy jugoszláv küldöttséget is meg akarnak hívni, albán küldöttséget viszont nem hívnak.

Az MSZMP KB nevében azt javasoltuk, hogy az SZKP KB hívjon küldöttséget minden szocialista országból, tehát Jugoszláviából és Albániából is. Javasoltuk, hogy a küldöttségeket PB-tag, miniszterelnök-helyettes vezesse, továbbá hogy a moszkvai ünnepségeken a delegációk részéről felszólalásokra ne kerüljön sor. Az összes szocialista országok küldöttségének részvételét a moszkvai ünnepségen az egységre való törekvés céljából hasznosnak ítéltük.²

Az SZKP KB úgy döntött, hogy Albánia kivételével valamennyi szocialista országból párt- és kormányküldöttséget hív meg, Albániából pedig a Szovjet–Albán

¹ A Csou En-laj vezette kínai delegáció is részt vett az 1964. november 7-i moszkvai ünnepségeken.

² Lásd: Kádár levele Brezsnyevnek, 1964. október 30. In: *Kedves, jó Kádár elvtárs! Válogatás Kádár János levelezéséből (1954–1989)*. Szerk.: Huszár Tibor. Budapest, Osiris, 2002, 263–264.

Baráti Társaság Elnöksége hívja meg albán testvérszervezetének küldöttségét. Az albánok a meghívást visszautasították.

Nem tudjuk, hogy milyen kezdeményezés eredményeként, de a küldöttségek szintje az általunk javasoltnál magasabban alakult. November 1-jén értesültünk arról, hogy a lengyel küldöttséget Gomulka, az NDK-ét Ulbricht, a bolgárt Zsivkov, a mongolt Cedenbal³ elvtárs vezeti. Erre való tekintettel a Politikai Bizottság a magyar párt- és kormányküldöttség összetételét a következőképpen állapította meg: a küldöttség vezetője: Kádár János, tagjai: Nemes Dezső, Szipka József és Erdélyi Károly.

Azt a javaslatunkat, hogy külföldiek ne szólaljanak fel az ünnepségen, a szovjet elvtársak figyelembe vették.

A küldöttség feladata az volt, hogy:

- a) vegyen rész az októberi forradalom évfordulóján rendezett moszkvai ünnepségeken;
 - b) folytasson kétoldalú megbeszéléseket az SZKP vezetőivel a két párt kapcsolatait és a magyar–szovjet együttműködést érintő kérdésekről;
 - c) tájékozódjon a nemzetközi kommunista mozgalmat érintő kérdésekről, és
 - d) találkozzon és beszélgetést folytasson a moszkvai magyar kolónia tagjaival.
- Küldöttségünk e négy feladatot végrehajtotta.

I. A forradalom évfordulójának megünneplése

Az októberi forradalom 47. évfordulójának megünneplése méltóságteljes és impozáns volt, a szovjet nép erőtudatát, bizakodását, jó hangulatát fejezte ki.

A november 6-i díszünnepségen a külföldi küldöttségek részéről üdvözlésre nem került sor. A kínai küldöttség közölte, hogy szeretnének üdvözlőbeszédet tartani, de a szovjet elvtársak azt elhárították.

Küldöttségünk – az ünnepségeken részt vevő többi párt- és kormányküldöttségekkel együtt – részt vett a november 6-i esti díszünnepségen, a november 7-i díszszemlén és felvonuláson, a november 7-én délután rendezett kormányfogadáson, továbbá november 9-én az SZKP Központi Bizottságának a külföldi delegációk tiszteletére rendezett díszebédjén. A kormányfogadáson is és az SZKP Központi Bizottságának díszebédjén is csak szovjet elvtársak tartottak pohárköszöntőt, külföldi vendégek nem.

Az ünnepségen megjelent küldöttségek között, amelyek a nemzetközi kommunista mozgalom közös irányvonalát követik, meleg baráti hangulat uralkodott. A Kínai Kommunista Párt irányvonalát követő küldöttségek magatartása

³ Jumdzságin Cedenbal 1952 és 1974 között Mongólia miniszterelnöke, majd 1974 és 1984 között elnöke. 1958 és 1984 között a Mongol Forradalmi Néppárt főtitkára.

az ünnepek során, úgyszintén a többi küldöttségeknek hozzájuk való viszonya tartózkodó, de korrekt volt.

II. A küldöttségünk megbeszélései az SZKP vezetőivel

Moszkvai tartózkodásunk idején a különféle helyről szerzett értesülés alapján megerősödött küldöttségünkben az a meggyőződés, hogy Hruscsov leváltása szükséges volt,⁴ az SZKP Központi Bizottsága egységes volt e döntés meghozatalában, Hruscsov felmentését az SZKP tagsága helyesléssel fogadta, s a szovjet népben különösebb visszhangot, zavart nem váltott ki, illetőleg bizonyos várakozást keltett. Hruscsov leváltása okainak jobb megértése megkönnyítette a két párt közötti kapcsolatokról való beszélgetést az SZKP vezetőivel.

Küldöttségünk Brezsnyev elvtársat két ízben kereste fel, és találkozott eszmecsere és tájékozódás céljából Andropov elvtárral. E találkozókat a megbeszélések és a tájékozódás szempontjából a legfontosabbak. Kádár elvtárs, Szipka elvtárs kíséretében udvariassági látogatást tett Koszigin elvtársnál; e beszélgetésen a népgazdasági tervekről s a szocialista országok gazdasági együttműködése kérdéseiről folyt rövid eszmecsere.

Küldöttségünk november 9-én kereste fel először Brezsnyev elvtársat. Ez alkalommal *Kádár elvtárs* megismételte az MSZMP KB üdvözlését és jókívánságait, és átadta feljegyzésünket, amelyek az általunk megtárgyalni kívánt kérdéseket tartalmazták. (E feljegyzés szövegét a *Melléklet* tartalmazza,⁵ s ajánljuk azt elolvasni a jelentés további részének elolvasása előtt.) Kádár elvtárs utalt az MSZMP Központi Bizottságának az SZKP Központi Bizottságához ez év október 24-én írt

⁴ Nyikita Szergejevics Hruscsovot az SZKP KB 1964. október 13–14-i plénuma mentette fel tisztségéből, helyére Leonyid Iljics Brezsnyevet választották meg az SZKP KB főtítkárává. (L. erről még 9. dokumentum és 3. jegyzete.) Kádárt rosszul érintette a szovjet vezetőváltás, hiszen mind politikailag, mind személyesen szorosan kötődött Hruscsovhoz. Lásd erről: Baráth Magdolna: Kis októberi forradalom. Hruscsov leváltása és a magyar pártvezetés. *Múltunk*, LII. (2007) 4. sz. 170–212.; Kádár és Hruscsov kapcsolatára vonatkozóan: Földes György: Barátság felsőfokon. Kádár és Hruscsov. In: *Ki volt Kádár?* i. m. 88–93.

⁵ *Feljegyzés L. I. Brezsnyev elvtárs részére. 1964. november 9.* MNL OL M-KS 288. f. 5/351. ő. e. 88–92. Kádár János a magyar küldöttség vezetőjeként 14 pontban összefoglalta az MSZMP PB álláspontját Hruscsov leváltásával és a magyar–szovjet viszonytal kapcsolatban. Kádár hangsúlyozta, hogy az MSZMP tudomásul veszi Hruscsov leváltását és annak szükségességét, de ugyanakkor nem érti és nem helyesli a leváltás módját. Kérte Brezsnyevet, hogy ne csak a szovjet vezető hibáit, hanem a pozitívumait is emeljék ki. Kitért Rákosi Mátyás ügyére is, felvette, hogy amennyiben kényelmetlen a szovjetunióbeli tartózkodása, akkor készek hazaszállítani, mert nem félnek már tőle. Végül biztosította Brezsnyevet, hogy a Kínával fennálló konfliktusban az MSZMP teljes mértékben az SZKP mellett áll.

levelére is,⁶ amely a most átadott feljegyzésben foglalt kérdések nagyobb részét szintén tartalmazza.

Brezsnyev elvtárs megköszönte az üdvözetet. Tájékoztatót a kínai küldöttséggel való küszöbön álló találkozóról. Ezzel kapcsolatos kérdésekre jelentésünk további részében visszatérünk.

November 10-én találkozott küldöttségünk Brezsnyev elvtárral ismét. Az SZKP és az MSZMP kapcsolatait érintő kérdések érdemi megbeszélésére ekkor került sor. A beszélgetés alapját az előző nap átadott feljegyzésünk képezte.

Brezsnyev elvtárs közölte, hogy előző este beszélgetett a feljegyzésről Mikojannal, Kosziginnel, Podgornijjal, Szuszlovval, Andropovval és Ponomarejovval. Valamennyien úgy vélik, hogy ez a barátság, a testvériség és a megbecsülés jegyében készült.

A feljegyzés első pontjának a magyar–szovjet barátság elvi alapjairól szóló megállapításával Brezsnyev elvtárs „200 százalékgig” egyetértett. Véleménye szerint olyan sok közös kérdés van, hogy a háromévenkénti látványos párt- és kormányküldöttségi látogatások nem elegendők. Gyakrabban kell találkozni kötetlen formák között. Az SZKP vezetői tudatában vannak annak, hogy ők egyedül nem tudnak minden kérdést megoldani, ezért igénylik a testvérpártok segítségét és kezdeményezését.

Brezsnyev elvtárs ugyancsak „200 százalékgig” egyetértett a feljegyzés második pontjában a pártjaink tevékenységének fő irányvonaláról kifejtettekkel. Változatlanul a XX. kongresszus vonalán állnak. Hruscsov hibájaként említette, hogy sokat beszélt a XX. kongresszus határozatairól, de keveset tett azok megvalósítására. Most már nem lehet Sztálint felelőssé tenni a burgonyahiányért, vagy más nehézségekért, mert Sztálin már 12 éve halott. Kevesebbet beszélni és többet tenni a XX. kongresszus határozatainak megvalósításáért – ez most a párt fő feladata.

A feljegyzés harmadik pontját illetően hazánk és a Szovjetunió kétoldalú kapcsolatairól Brezsnyev elvtárs kijelentette, meggyőződése, hogy barátságunk a jövőben tovább fog erősödni. A feljegyzés negyedik pontjával kapcsolatban pedig kijelentette, hogy a szovjet vezetők viszonya, magatartása, érzelmei Magyarország irányában nem változtak és nem változnak, kétoldalú kapcsolatainkat, hivatalos és nem hivatalos találkozásainkat a jövőben is a legteljesebb őszinteség, a bizalom, a személyi tisztelet és barátság fogja jellemezni.

Megelégedéssel és hálával fogadta feljegyzésünk ötödik pontjának azon megállapítását, hogy N. Sz. Hruscsov leváltásának tényét nemcsak tudomásul vesszük, hanem annak szükségességét megértettük. Kádár elvtárs megjegyezte, hogy a hír vétele utáni első napokban ezt így nem tudtuk volna elmondani.

⁶ Az SZKP KB vezetőinek írt levelet az MSZMP PB október 21-i ülésén fogadták el, amelyben a magyar vezetés újra leszögezte, hogy az SZKP döntésével egyetértenek, de a döntés nyilvánosságra hozatalának módjával nem. MNL OL M-KS 288. f. 5/347. ó. e. A levelet közli: Baráth, 2007, i. m. 209–212.

Hruscsov elvtárs felmentésének módjára és az ő hibáira vonatkozó, feljegyzésünk hatodik és hetedik pontjában említett észrevételeinkkel kapcsolatban Brezsnyev elvtárs megállapította, hogy megérti a mi helyzetünket, de kéri, ugyanakkor mi is értsük meg az SZKP helyzetét. Novotny vagy Kádár elvtárs helyén ő is csodálkozott volna az első pillanatban. Hruscsov elvtársnak nagy tekintélye volt a világon, az események menete növelte az ő népszerűségét. De az iránta megnyilvánuló rokonszenv nem csupán az ő személyes tulajdonságainak szolgált, ez a Szovjetunió, a szovjet párt erejének, a szovjet nép nagyságának elismerése, a kollektíve kidolgozott politika helyességének bizonyítéka.

Hruscsov kétségtelenül népszerű volt a magyar nép körében, mert támogatta a magyar kormány politikáját, de nem csak ő támogatta. Az ellenforradalom leverésében nyújtott segítség sem kizárólag Hruscsov személyes érdeme, mert ő az Elnökség határozatát realizálta.⁷

Hruscsov leváltására kizárólag belső okok miatt került sor, bár követett el hibákat a külpolitikában is, de ezt a kérdést sem az Elnökség, sem a KB nem vitatta. A külvilág másnak látta őt, külföldön sok mindent nem tudtak a Szovjetunió belüli dolgokról.⁸

Hruscsov mindjobban megsértette a kollektív vezetés elvét, durván visszautasította vagy elfojtotta a vezetés többi tagjának a véleményét. Megszerzett tekintélyével nemegyszer rákényszerítette akaratát az Elnökségre és a Központi Bizottságra. Az ellenvéleményt nyilvánító elvtársakat kifigurázta, emberi méltóságukban megalázta. Az Elnökségben olyan légkör alakult ki, hogy annak tagjai belső meggyőződés nélkül voltak kénytelenek megszavazni lélegzetelállító kísérleteket és eszméket. A KB-ülések nem voltak igazi KB-ülések, inkább nagygyűlésekre hasonlítottak.

A mezőgazdaság irányítását kizárólagossággal magának tartotta fenn, s a mezőgazdaság termelése hat év alatt mindössze 1,6 százalékkal nőtt. Átszervezési viselkedésben szenvedett, erőszakosan kikényszerített intézkedésekkel dezorganizálta a Szovjetunió népgazdaságának irányítását.

Hruscsov felmentésének kérdése – mondotta Brezsnyev elvtárs – kizárólag az SZKP belső ügye. Eldöntése a lenini elveknek megfelelően, demokratikus alapon történt. Neki előre bejelentették, hogy az Elnökség ülésén meg kívánják beszélni vezetési módszereinek kérdését. Ezzel ő egyetértett. Az Elnökség és a Titkárság tagjai pártszerűen bírálták őt. A bírálat mentes volt a személyi kirohanásoktól, sem tartalmában, sem formájában nem sértette Hruscsov emberi méltóságát. Minden felszólaló méltatta múltbeli tevékenységét, érdemeit, de rámutatott tarthatatlanná vált vezetési módszereire, hibáira. A kétnapos ülés végén Hruscsov

⁷ Lásd az 1. dokumentumot.

⁸ Hruscsov leváltásáról lásd: Roy Medvegyev: *Hruscsov. Politikai életrajz*. Budapest, 1989. 307 – 321., valamint Nyikita Hruscsov 1964. *Sztyenogrammi plenuma CK KPSZSZ i drugije dokumenti*. Szosztavityeli: A. N. Artyizov–V. P. Naumov–M. Ju. Prozumenscsikov–Ju. V. Szigacsov–N. G. Tomilina–I. N. Sevcsuk. Moszkva, MFD, 2007.

rájött, hogy már nem képes megváltoztatni sem saját magát, sem a kérdések megoldására kidolgozott vonalát, kora sem teszi ezt lehetővé, ezért kérte felmentését. Az utóbbi években többször emlegette, hogy a visszavonulás gondolatával foglalkozik. A közelmúltban elmondta, hogy kétórai munka után már fáradtnak érzi magát.

Figyelmet érdemel az is – mondotta Brezsnyev elvtárs –, hogy az Elnökség és a Titkárság tagjai, akik pártszerű bírálóban részesítették Hruscsov elvtársat, nem véletlen emberek. Önmagáról elmondta, hogy 1938. április 18. óta ismeri Hruscsovot, s személyesen is sokat köszönhet neki. Hruscsov emelte ki őt területi titkárnak.⁹ Soha nem ingadozott annak a vonalnak a követésében, amelynek kidolgozásában Hruscsovnak jelentős szerepe volt. Így történt ez a XX. kongresszus idején is és 1957 nyarán, a pártellenzékkal folytatott harc idején is.¹⁰ Elmondotta, hogy a KB-ülés előtt három nappal szívrohamot kapott, de az orvosok utasítását megszegve, Hruscsov kérésére mégis elment az ülésre; a vitában másodiknak szólalt fel, s bár semmit nem látott maga előtt, 1 óra 5 percet beszélt, és szenvedélyesen védelmezte Hruscsov elvtársat, az ő helyes vonalát az ellenzékkel szemben. A későbbiekben Hruscsov hibákat követett el. Az elvhűség megköveteli, hogy ezt megmondják neki. Az Elnökség ülésén beszéltek érdemeiről is. A KB-ülésen tartott beszámolójában Szuszlov elvtárs szintén hosszasan méltatta azokat. Az a tény, hogy Hruscsov elvtárs megmaradt a KB tagjának, ugyancsak érdemeinek elismerését jelenti.

Hruscsov elvtárs felmentését a KB is demokratikus formák között vitatta meg. Az ülésen olyan légkör alakult ki, hogy ha az Elnökség nem mérsékli a KB-tagok aktivitását, még súlyosabb határozat született volna vele szemben. Ilyen légkörben nem lehetett szó Hruscsov elvtárs érdemeinek nyilvános emlegetéséről, bár azok felsorolása esetén a határozatot kétségtől jobban fogadták volna külföldön.

A Hruscsov felmentéséről szóló határozat megszövegezésekor a belső szükségletekből indultak ki. Lehetséges, hogy a jövőben esetleg találjanak valamilyen formát Hruscsov elvtárs érdemeinek elismerésére. Határozatának és eljárásának helyességében az SZKP Központi Bizottságát megerősítette az, hogy a Hruscsov felmentését tárgyaló taggyűléseken a határozat teljes támogatásra talált. A taggyűlések hangulata, az ott megnyilvánult egység azt mutatja, hogy a KB helyesen járt el. A KB döntése helyeslésének második fázisát jelenti az az egyértelműen

⁹ Brezsnyev Ukrajnában kezdte a politikai karrierjét, ahol Hruscsov 1938–1947 között az Ukrán KP(b) KB első titkára volt. Brezsnyevet 1939-ben az Ukrán KP(b) dnyepropetrovszki területi bizottsága titkárnak nevezték ki.

¹⁰ 1957 júniusában Molotov, Kaganovics, Malenkov és Sepilov indított támadást Hruscsov ellen, aki azonban a Központi Bizottság segítségével győzedelmeskedett, és megszilárdította hatalmát. Brezsnyev ekkor valóban Hruscsov mellé állt, és ekkor vált az Elnökség rendes tagjává is. Lásd: Medvegyev, 1989, i. m. 149–155.

pozitív állásfoglalás, ahogyan a párttagság és a nép széles tömegei a november 6-i beszédet, az abban megjelölt programot fogadták.

A Hruscsov-kérdés az SZKP számára lezárt ügy, erre nem kívánnak visszatérni, így kampányt sem indítanak Hruscsov elvtárs ellen. A testvérpártok többsége helyesen értelmezte Hruscsov felmentését, csupán a módszert illetően van egyet nem értés a testvérpártok egy részénél.

Kádár elvtárs kifejezte, hogy mi szeretnénk, ha a szovjet elvtársak helyesen értenének bennünket. A feljegyzésben foglaltakat, észrevételeinket mi kellő gondolkodás után írtuk le. A felmentés szükségességét úgy vesszük tudomásul, hogy azt teljesen megértjük. Nem tudjuk megmondani, vajon előbb kellett volna-e felmenteni őt, vagy ez csak most vált szükségessé. Ez az SZKP dolga. A felmentés az SZKP belső ügye, de mi ezt nem ügyvéd módjára vizsgáljuk. Valaha létezett egy világpárt, a Komintern,¹¹ s pártunk annak külön magyar szekciója volt. Ma ugyan nincs Komintern, de mozgalmunkat ma is egy egységes világpártként kezeljük, ezért számunkra nem lehet közömbös, hogy mi történik egy másik testvérpártban. Különösen vonatkozik ez az SZKP-ra.

A Szovjetunió olyan szerepet tölt be a világban, hogy bármit is tesz, annak világvisszhangja van. Ez a világ szerencséje, az SZKP viszont soha nem feledkezhet meg erről. Hruscsov elvtárs felmentése csak formailag kizárólag az SZKP belső ügye, de politikailag, erkölcsileg, érzelmileg mindenkit, így bennünket is érint. Számunkra világos, hogy nem volt lehetőség e kérdést előre konzultálni a többi testvérpárttal, de azért gondolni kell a többiekre is.

Hruscsov elvtárs felmentését az SZKP-tól kapott tájékoztató után nekünk a magyar nép gondolatvilágából kiindulva kellett megmagyarázni. Hruscsov elvtárs a mi Politikai Bizottságunkat nem sértette, a pártszervezeteket nem bontotta meg, a mi mezőgazdaságunkban nem csinált átszervezéseket. Mi az ő tevékenységének másik oldalát ismertük: szerepét a XX. kongresszus vonalának kidolgozásában, az 1956-os magyarországi események során nyújtott segítségben, a két ország együttműködésének fejlesztésében. Az ő magyarországi látogatásai erősítették népeink barátságát, a Szovjetunió, az SZKP tekintélyét. Ebben mi nem tudunk negatívumokat találni.

Hruscsov elvtárs hibáinak egy részét – Adzsubej szerepét,¹² a családi utazásokat – mi is ismertük. Ízetlennek tartottuk például Adzsubejnek a XXII. kongresszuson apósát dicsérő beszédét, ugyanakkor nekünk tetszett Solohovnak ott elmondott ízes felszólalása.¹³ Akkor beszéltünk erről szovjet elvtársakkal,

¹¹ A Kommunista Internacionálé, röviden Komintern (más néven: Harmadik Internacionálé) 1919 márciusában alapított nemzetközi kommunista szervezet, 1943-ban oszlatták fel hivatalosan.

¹² Alekszej Adzsubej (1924–1993) Hruscsov veje, Rada lányának férje, az *Izvesztyija* főszerkesztője (1959–1964).

¹³ Mihail Alekszandrovics Solohov (1905–1984) irodalmi Nobel-díjas orosz-szovjet elbeszélő, regényíró. – „Friss, üdítő szél fuvallata csapja meg arcunkat, kéklő és hívogató távlatok tárulnak

akik vegyes érzésekkel fogadták Solohov szavait, s ugyanakkor egyértelműen dicsérték Adzsubejt.

Véleményünk szerint nem vetett árnyékot Hruscsovra, amikor egy-egy külföldi útjára elkísérte őt felesége, vagy családjának valamelyik tagja. A kapitalista országokban élő egyszerű emberek több rokonszenvet tanúsítanak azon politikusok iránt, akiknek látják az emberi oldalát, az emberi vonásait is. A béke szükségességéről beszélő politikusnak a tömegek jobban hisznek akkor, ha tudják róla, hogy annak is van gyereke, unokája. Hruscsov elvtárs emberi vonásainak ismerete nálunk a magyar–szovjet barátságot erősítette, az ő magatartása nálunk a politikai megértés irányába hatott.

Hruscsov elvtárs hibáinak egy részét nem ismertük, helyesebben nem tudtuk, hogy az egyes döntések mennyiben jelentik az ő személyes állásfoglalását, s mennyiben az SZKP KB véleményét. Mi az újságból mindig úgy olvastuk, hogy a határozatot az SZKP KB hozta. Mi nem kutattuk ki, vagy hány személy áll a hozott határozat mögött. Hruscsov elvtárs nekünk is beszélt a különböző átszervezések hasznosságáról, de mi soha egy jó szót nem mondtunk azokról. Azt mondtuk, hogy számunkra nem érthetők. Otthon megállapítottuk, hogy az átszervezések a mi viszonyaink között nem alkalmazhatók. Ez volt a mi bírálatunk egyetlen lehetséges módja. A silókukoricát illetően Hruscsov elvtárs Magyarországon is erőltette ennek termesztését, de mi megmondtuk neki, hogy nálunk elsősorban szemeskukoricára van szükség. Ha lehetne tanácsot adni szovjet mezőgazdasági szakembereknek, mi a Szovjetunió hatalmas területét figyelembe véve csupán azt tudnánk javasolni, hogy soha ne csináljanak mindent egyformán mindenhol.

Kádár elvtárs tájékoztatta Brezsnyev elvtársat arról, hogy Hruscsov leváltása óriási meglepetést, megdöbbenést váltott ki hazánkban. Az emberek sajnálták őt, abból indultak ki, hogy Hruscsov elvtárs 20 éves korától kezdve 50 éven át harcolt egy ügyért, most valószínűleg hibákat követett el, de legalább azt mondhatták volna róla, hogy jót is csinált. A mi országunkban a rendszerünk népszerűsítéséhez szükséges az is, hogy emberi ügyeket emberi módon intézzünk el. A burzsoázia elegánsabban válik meg saját előregedett vezetőitől.

Amikor Hruscsovról, az ő hibáiról beszélünk, nem tudjuk letagadni, hogy ő a mi emberünk, a mi rendszerünk vezetője volt. Így volt ez a Sztálin-kérdésnél is. Mi mondhatunk amit akarunk, az egyszerű emberek az ő hibáikat a mi rendszerünk számlájára írják.

Zavart okoz, ha Hruscsov hibáit személyi kultusznak nevezik. Sztálin kultusza idegen volt rendszerünktől, nagy károkat okozott nekünk. Hiba lenne, ha Sztálin személyi kultuszának felszámolása után kijelentenénk, hogy ezután

fel tekintetünk előtt, tisztán látjuk a jövődő körvonalait" – mondta Solohov a korabeli magyar híradó szerint. Solohov beszéde kimaradt a kongresszusról kiadott magyar nyelvű kötetből. Lásd: *Az SZKP XXII. kongresszusa*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962.

jött Hruscsov személyi kultusza. Az emberek azt hihetnék, hogy a személyi kultusz valóban a rendszer velejárója. Pártunknak azért van becsülete a tömegek előtt, mert fellépett az ellenforradalom és a személyi kultusz ellen. Az emberek azért nyugodtak, mert garanciát látnak a személyi kultusz visszatérése ellen.

Hruscsov elvtárs leváltása a mi belpolitikai helyzetünkben bizonyos törést idézett elő. Bizonytalanság volt, az emberekben felmerült a kérdés, vajon változik-e a magyar vagy a szovjet politika. Mi megmagyaráztuk, hogy nincs változás.¹⁴ Az SZKP-től kapott tájékoztatást felhasználva belső úton megvilágítottuk a leváltás okát is. A közvéleménynek, a tömegeknek megmondtuk azt is, hogy Hruscsov elvtársnak voltak érdemei. A politikai zavar eloszlott, de még nem teljesen.

Nagyon jó lett volna, ha a Hruscsov elvtárs felmentéséről szóló első határozat utalt volna arra, hogy ő mindig a szovjet hatalom ügyéért dolgozott, de megöregedett, rossz szokásokat vett fel, hibákat követett el, s ma már képtelen megfelelően munkálkodni a közös ügy javára.¹⁵ Utalni lehetett volna arra is, hogy ő maga ezt belátja, ezért korára és egészségi állapotára való tekintettel kérte a felmentését. Az erről való határozatba jó lett volna még belevenni, hogy az SZKP változatlanul a XX., XXI. és XXII. kongresszusok vonalát, az 1957. és 1960. évi határozatok szellemét követi, töretlenül harcol a békéért. Ilyen határozat jobb fogadtatásra talált volna, s a határozat publikálását követő első 24 órában ez nagyon sokat számított volna.

Emberileg azért jelent problémát Hruscsov elvtárs felmentésének módja, mert a nem kommunisták kritikusan értékelnek bennünket, kommunistákat. Ők is tudják, hogy a kommunisták éjt nappallá téve dolgoznak, szívtrombózással is harcolnak, magánéletüket teljesen félretéve küzdenek, amíg bírják. Ha az ilyen embereket, amikor már nem tudják a tevékenységük maximumát nyújtani, vagy hibáznak, kifacsart citrom módjára félredobjuk, az rossz, a nép ezt nem érti meg.

A Politikai Bizottság állásfoglalásának megfelelően mi most itt is megmondjuk: mi Hruscsov elvtárs egész munkásságát pozitívan értékeljük. Ez az öregember valamikor volt vöröskatona, pártmunkás, vezető. Egész életét a mi ügyünknek szentelte. Ezért mi őt tiszteljük. Ha az utcán látnánk, nem fordulnánk el tőle. Nem tudunk egyik napról a másikra leköpní egy olyan embert, aki mindig velünk harcolt. Kivételt képez, ha az illető átállt a másik oldalra, áruló lett. Nagy Imre esetében például nem haboztunk, megfelelő módon jártunk el.

¹⁴ Kádár János Hruscsov leváltásának pillanatában éppen Lengyelországban tartózkodott. A hazatérő delegációt a Nyugati pályaudvaron október 18-án nagy tömeg fogadta, ahol Kádár kijelentette, hogy a magyar külpolitika, a szocialista országokkal folytatott együttműködés „egy hajszálnyit sem változott és nem fog változni ezután sem”. *Népszabadság*, 1964. október 20. 3–4.

¹⁵ Az SZKP KB és a Legfelsőbb Tanács Elnökségének közleményei. *Népszabadság*, 1964. október 16. 1.

Az ellenforradalom idején nekünk segített Hruscsov, Brezsnyev, Arisztov¹⁶ elvtárs. Mi őket ezért ma is tiszteljük. Abban az időben Arisztov elvtárs az Elnökség tagja, a KB titkára volt. Azóta őt leváltották, de mi őt ma is tiszteljük azért, amit 1956-ban a mi ügyünkért tett. Szeretnénk elmondani, hogy mi a szovjet vezetőknél nem kevésbé, sőt talán még jobban tiszteljük az egyszerű szovjet embereket, akik a nagy összefüggések ismerete nélkül is nehéz körülmények között becsületesen helytálltak.

Mindezeket azért mondtuk el, hogy a jövőben is őszinték lehessünk, hogy ne legyen semmi közöttünk, amit magunkban kell tartani. A Hruscsov-kérdéssel mi többet nem foglalkozunk. Megértettük az SZKP döntésének indoklását, azzal egyetértünk.

Brezsnyev elvtárs megköszönte Kádár elvtárs részletes magyarázatát és értékelését. Kijelentette, hogy Kádár elvtárs szavai nyomán jobban megértette, hogyan jelentkezett ez a kérdés Magyarországon. A Hruscsov-kérdést nem kívánják vitakérdéssé tenni. E beszélgetéssel lezártnak lehet tekinteni az álláspontok ismertetését.

Az MSZMP idevonatkozó határozatát meglelégedéssel fogadták, azt őszinte, baráti állásfoglalásként értékelik. Annak hangsúlyozásával, hogy helytelen egymás állásfoglalásainak a sajtóban történő hiányos ismertetése, javasolja, zárjuk le a feljegyzés nyolcadik pontjában érintett kérdést.

Feljegyzésünknek Rákosi Mátyásra vonatkozó megállapításaival¹⁷ kapcsolatban Brezsnyev elvtárs megjegyezte, ők már nem is emlékeznek arra, hogy milyen nézeteltérés volt e kérdésben 1957 tavaszán.¹⁸ Hangsúlyozta, hogy Rákosi Mátyás tevékenységének és szerepének megítélésében az SZKP álláspontja nem változott. Vélemény szerint jobb, ha Rákosi Mátyás a Szovjetunióban él. Az SZKP számára nem terhes az ő ottani tartózkodása. Az utóbbi időben Rákosi

¹⁶ Averkij Boriszovics Arisztov (1903–1973) 1952–1953, majd 1955–1960 között az SZKP KB titkára, 1957–1961 között az SZKP KB Elnökségének tagja.

¹⁷ Kádár feljegyzésében a következőket írja: „Ismét felvetjük, hogy ha Önök számára terhes volna őt továbbra is itt-tartani, mi készek vagyunk hazavinni. Mi nem félünk se Rákositól, se a személyével kapcsolatos problémáktól. Meg tudjuk szervezni, hogy valami csendesebb helyen békében éljen. Ha ő erre nem képes és harcol a pártunk ellen, mi őt a nyilvánosság előtt leleplezzük és, ha kell még bíróság elé is állítjuk.” MNL OL M-KS 288. f. 5/351. ó. e. 90.

¹⁸ 1957 márciusában a moszkvai tárgyalásokon szovjet részről ismertették Rákosi hozzájuk intézett levelét, amire Kádár bizalmi kérdés felvetésével válaszolt. Az SZKP KB április 18-i határozata az adott pillanatban lezárta Rákosi Mátyás visszatérési törekvései előtt az utat, amelynek csúcspontját Rákosi 1957. február 15-i és március 25-i, Hruscsovnak címzett levelei jelentették. E határozatával az SZKP KB a Kádár-kormány mellett állt ki, és elrendelte Rákosi eltávolítását a szovjet fővárosból. L. Szereda, Vjacseszlav-Sztikalin, Alekszandr (Vál., szerk.): *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából*. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993, 216–220.; Rákosi Mátyás február 15-i keltezésű levelét, illetve Kádár beszámolóját az MSZMP Intéző Bizottsága részére. In: Kanyó András (szerk.): *Kádár János – Végakarat*. Budapest, Hírlapkiadó Vállalat. 1989, 182–200.

Mátyás azonos tartalmú beadványt intézett az Elnökség több tagjához, de azzal az Elnökség nem foglalkozott.¹⁹

Befejezésül Brezsnyev elvtárs még egyszer megköszönte nyíltságunkat, őszinteségünket. Üdvözlését, jókívánságait küldte az MSZMP Politikai Bizottságának és Központi Bizottságának.

Kádár elvtárs megköszönte a fogadtatást. Kijelentette, hogy a szovjet elvtársak közlései kielégítenek bennünket. a fentiekben érintett kérdések ezennel lekerültek a napirendről. A továbbiakban erősödni fog barátságunk, együttműködésünk.

Brezsnyev elvtárs még megemlítette, hogy kérésünkre megadják a 200 ezer tonna takarmányt, a tárgyalások során kerül eldöntésre, hogy a megjelölt mennyiségben belül milyen legyen a kukorica, az árpa és a borsó aránya.²⁰

★

Küldöttségünk a látogatás alkalmával Brezsnyev, Koszigin és Andropov elvtársnak italt küldött baráti gesztusként ajándékba, s Nyina Petrovna Hruscsovának egy láda almát küldtünk el, mint Kádár Jánosné ajándékát. Ennek eljuttatására az SZKP Központi Bizottságának munkatársait kértük fel.

Találkozásaink alkalmával Brezsnyev elvtárs említette, hogy szívesen jönné Magyarországra két-három napos vadászatra, s Podgornij elvtárs ugyancsak említette, hogy szeretne Magyarországra látogatni.

III. A nemzetközi munkásmozgalom kérdései

Brezsnyev elvtársnál folytatott beszélgetés során Kádár elvtárs megállapította, hogy nem lehet sokat várni a KKP képviselőivel folytatandó mostani beszélgetésektől.²¹ A kínaiakkal nem lesz könnyű létezni október 14. után sem. Nekik most úgy tűnik, hogy a szituáció a részükre kedvez. Helyes lenne felhasználni a helyzetet a nyílt polémia beszüntetésére. Továbbra is hosszú vitára kell számítani, de általános érdek, hogy a vita másként folyjék, mint eddig. Ez érdeke a kínaiaknak is, nekünk is. Úgy tűnik, a kínaiak pozíciója sem olyan egyszerű. Ha ők reálisabbá akarják tenni pozícióikat, mi ezt ne nehezítsük meg. Fenn kellene tartani, ameddig lehet, a de facto létrejött tűzszünetet.²² Ebből a szempontból

¹⁹ Rákosi folyamatosan kérte a szovjet vezetést, hogy engedje haza őt. Lásd: Feitl István: *A bukott Rákosi (Rákosi Mátyás 1956–1971 között)*. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1993.

²⁰ A magyar fél 200 ezer tonna takarmánygabonát kért, de a szovjetek elsősorban kukoricára és borsóra gondoltak, csak legutolsósorban árpára. *Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1964. november 17-én tartott üléséről*. MNL OL M-KS 288. f. 5/351. ő. e. 15.

²¹ Lásd e dokumentum 1. jegyzetét.

²² Hruscsov leváltása után a kínai vezetők némi készséget mutattak a közeledésre, és elfogadták a moszkvai november 7-i ünnepségekre szóló meghívást.

is tekintve a nemzetközi tanácskozás előkészítő értekezletének időpontjául a december 15-ét nem kell babonás módon tekinteni. Az SZKP most nyugodtan hivatkozhat arra, hogy jelenleg sok a dolga, s már ezért is valamivel későbbi időpontra lehetne áttenni az előkészítő tanácskozást.

Az SZKP küldöttségének Pekingbe menése is másképpen jelentkezik, miután Csou En-lajék eljöttek Moszkvába. Most könnyen mehet az SZKP küldöttsége Pekingbe kétoldali tanácskozás céljából.

Brezsnyev elvtárs közölte, a KB ülése után áttekintették a nemzetközi kommunista mozgalom kérdéseiben követett vonalukat és taktikájukat: s megállapították, hogy minden alapvető elvi kérdésben helyes az álláspontjuk. Úgy vélik, kell valamilyen utat keresni a helyzet rendezésére, de elvi engedmények nélkül. Készek ebben az értelemben tárgyalni a kínai küldöttséggel, amely kérte a találkozást az SZKP KB-nak képviselőivel.

A KKP küldöttségével folytatott tárgyalásokról Brezsnyev, majd *Andropov* elvtárs a következő tájékoztatást adta:²³

A november 9-i beszélgetésen Csou En-laj elvtársék sérelmekkel álltak elő. Kifogásolták, hogy a november 7-i fogadáson Malinovszkij marsall²⁴ Csou En-laj elvtárrsal koccintva azt mondta, hogy az egységre szükség van, s ezt az egységet ne akadályozza se Hruscsov, se Mao Ce-tung. Ebből Csou En-laj elvtárs azt a következtetést vonta le, hogy az SZKP Elnöksége nem akar egységet, hiszen sértegetik Mao Ce-tungot. Szovjet értékelés szerint e sérelmi pozíció lényege: zsaroló jellegű előzetes fellépés.

A november 10-i találkozón a szovjet elvtársak megkérdezték Csou En-laj elvtárstól, hogy mi az elképzelése a kínai pártnak a két testvérpárt közötti viszony további fejlődéséről. Csou En-laj kijelentette, hogy küldöttségük „üres zsebekkel jött”, nekik semmilyen konkrét javaslatuk nincs. Erre a szovjet elvtársak két javaslatot terjesztettek elő: a) hagyják abba a nyilvános vitát; b) vegyen részt a KKP is az általános tanácskozás előkészítésében. Ennek megkönnyítésére a többi pártokkal megtárgyalhatják a december 15-re összehívott előkészítő értekezletnek esetleg 4-6 héttel történő elhalasztását. Az értekezletet lehetne konzultatív értekezletnek is nevezni, és nem Szerkesztő Bizottságnak.

A KKP képviselői a nyílt vita beszüntetésére kerülték az egyenes válaszadást. Az előkészítő tanácskozással kapcsolatban kijelentették, hogy arra ők nem jönnek el, mert „azt Hruscsov diktálta”, és ők nem vetik alá magukat Hruscsov diktátumának. A szovjet elvtársak hangsúlyozták, hogy a Szerkesztő Bizottság és a nagy tanácskozás összehívása nem Hruscsov diktátuma, hanem több mint hatvan testvérpárt közös határozata.

²³ Andropov tájékoztatójáról készült egy szigorúan bizalmas ötoldalas feljegyzés is a PB tagjai számára. MNL OL M-KS 288. f. 5/351. ő. e. 83–87. Az itt közölt feljegyzés ennek a rövidebb összefoglalója.

²⁴ Rogyion Jakovlevics Malinovszkij (1898–1967) a Szovjetunió marsallja, 1957–1967 között honvédelmi miniszter.

Csou En-laj elvtársak azt hitték, hogy az előkészítő értekezleten való részvétellel a huszonhat párt közül csak tizenhárom párt ért egyet, és meglepődtek azon, hogy tizenkilenc párt már állást foglalt az előkészítő tanácskozás mellett.

Csou En-lajék pontosabb tájékoztatást kértek Hruscsov felmentésének okairól. Kijelentették, nem hiszik azt, hogy a felmentésnek kizárólag belső okai lennének. Úgy vélik, hogy Hruscsov felmentésével a politikai irányvonalnak is meg kell változni.²⁵

A november 11-i találkozón Csou En-laj kijelentette, hogy az egység megerősítésének szándékával jöttek Moszkvába, mert feltételezték, hogy új helyzet állt elő. Moszkvai utazásuk célja az új helyzet tisztázása volt. Sajnálattal kellett meggyőződnie arról, hogy nincs új helyzet, mert az SZKP nem változtatta meg eddigi politikai irányvonalát. Erről tanúskodik Brezsnyev november 6-i beszéde,²⁶ Malinovszkij említett kijelentése, az SZKP ragaszkodása a Szerkesztő Bizottság összehívásához és a tanácskozás megtartásához, valamint Mikojannak a találkozó során tett ama kijelentése, hogy a vitás ideológiai kérdésekben és a nemzetközi politika alapkérdéseiben az SZKP Központi Bizottsága és Elnöksége Hruscsovvál azonos nézeteket vall.

A beszélgetés során a KKP képviselői kijelentették, ha az SZKP új vezetői a régi politikát fogják követni, „akkor őket is fel fogják menteni”. Csou En-lajék úgy vélik, hogy az egység csak akkor szilárdulhat meg, ha az SZKP megváltoztatja eddigi politikai irányvonalát. Szovjet részről megmondották, hogy a szovjet párt legalább olyan joggal követelheti a kínai párt politikai irányvonalának megváltoztatását, de ilyen feltételek alapján közeledést elérni lehetetlen. A szovjet elvtársak kijelentették, hogy készek érdemi vitát folytatni a politikai irányvonal kérdéseiről. Csou En-laj közölte, hogy nincs felhatalmazásuk érdemi tárgyalások folytatására. Hangsúlyozta, hogy a nemzetközi tanácskozáson ők nem fognak részt venni, s a nyílt vitát sem szüntetik be mindaddig, amíg az SZKP meg nem változtatja politikai irányvonalát.

E találkozó végén a szovjet képviselők kijelentették: a) sajnálják, hogy a KKP képviselői nem tárgyalnak a politikai irányvonal érdemi kérdéseiről; b) hogy a KKP nem hajlandó abbahagyni a nyílt vitát; c) hogy a KKP elutasítja a nemzetközi tanácskozáson való részvételt. Mindezekért a felelősség a KKP-t terheli. Szovjet részről azt ajánlották, hogy a kínai elvtársak ismételten mérlegeljék álláspontjukat.

A szovjet elvtársak véleménye szerint a kínai küldöttség moszkvai útja felderítő jellegű volt. A kínai elvtársak feltételezték, hogy az SZKP módosítja politikai irányvonalát, és azt akarták megállapítani, hogy ez a módosítás milyen irányban és mennyiben történik meg.

²⁵ Władysław Gomułka, a LEMP KB első titkára is így gondolta, lásd: Alekszandr Sztikalin: Hogyan fogadta Władysław Gomułka Hruscsov leváltását? *Múltunk*, LII. (2007) 4. sz. 213–225.

²⁶ Leonid Brezsnyev elvtárs beszéde a moszkvai ünnepségen. *Népszabadság*, 1964. november 7. 3–5.

A kínai küldöttség Moszkvában felkereste a román, a lengyel és az NDK küldöttséget, a kubai, a koreai és a vietnami küldötteket. Találkozásuk a lengyel és az NDK küldöttséggel hasonló jellegű volt, mint az SZKP képviselőivel, elutasították mind a nyílt vita beszüntetését, mind pedig a nemzetközi tanácskozás előkészítésében való részvételt. A román küldöttséggel való találkozásukról nem kaptunk tájékoztatót, a kubai, vietnami és koreai küldöttségekkel való találkozásaikról szintén nincs információ.

A kínai küldöttség nem kereste a találkozót a csehszlovák, a bolgár, a mongol és a magyar küldöttséggel.

Beszélgetéseik során a román elvtársak kijelentették, hogy a december 15-i találkozást el kell felejtetni, és felül kell vizsgálni az SZKP vonalát a nemzetközi kérdésekben. A koreai elvtársak kijelentették, ha csak egy párt is távol marad az előkészítő értekezletről, ők sem mennek el.

Küldöttségünk kinttartózkodása idején az NDK küldöttsége átadta Ulbricht elvtárs levelét, amelyben a német elvtársak a Varsói Szerződés Tagállamai Politikai Tanácskozó Testületének összehívását javasolják a NATO multilaterális atomerejének létrehozása elleni állásfoglalás céljából. Még hazautazásunk előtt módunkban volt szóban tudatni a német elvtársakkal, hogy Politikai Bizottságunk e javaslatot támogatja. Ulbricht elvtársék javaslatával kapcsolatban Brezsnyev elvtárs közölte küldöttségünkkel, hogy azzal az SZKP Elnöksége egyetért, de más irányú elfoglaltságuk, a küszöbönálló KB-plénum és a Legfelsőbb Tanács ülészsaka miatt későbbi időpontot fognak javasolni, s a német elvtársak állásfoglalás-tervezetén túlmenő lépésekre is gondolnak.²⁷ A külügyminisztériumot megbízták az erre vonatkozó tervezet elkészítésével.

A küldöttség kint-tartózkodása alkalmával Nemes Dezső elvtárs külön találkozott V. Codovilla elvtárral, az argentin párt főtitkárával²⁸ és Dolores Ibárruri elvtársnővel, a Spanyol Kommunista Párt elnökével.²⁹ A beszélgetések során kitűnt, hogy mind a spanyol, mind az argentin párt az MSZMP-hez hasonlóan védelmezi és követi a nemzetközi kommunista mozgalom fő irányvonalát. Azonosak nézeteink Hruscsov elvtárs felmentésével kapcsolatban is. Egyformán hangsúlyozzuk annak fontosságát, hogy a politikai irányvonal nem változik, és ezt tekintjük döntőnek. A testvérpártok vezetőinek Hruscsov elvtárs felmentésének módjával kapcsolatban a miénkhez hasonló észrevételeik voltak, de ugyanakkor helytelenítik az olasz elvtársaknak az indokolt észrevételek hatásán túlmenő káros fellépéseit.

²⁷ A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete 1965. január 19–20-án ülésezett Varóban, ahol megvitatták a NATO multilaterális atomhaderejével kapcsolatos tervezeteket, és mérlegelték a lehetséges reakciókat.

²⁸ Victorio Codovilla (1894–1970), az Argentin Kommunista Párt vezetője.

²⁹ Isidora Dolores Ibárruri Gómez (1895–1989), a Spanyol Kommunista Párt alapítója, majd elnöke.

Codovilla elvtárs megemlítette, hogy a közeljövőben Havannában sor kerül a latin-amerikai testvérpártok közös értekezletére,³⁰ ahol megtárgyalják az imperializmus és a politikai reakció elleni közös harc kérdéseit, továbbá a Kuba melletti szolidaritási akció erősítését.

IV. Találkozások a moszkvai magyar kolónia tagjaival

Küldöttségünk moszkvai tartózkodása során Kádár elvtárs a magyar nagykövetségen találkozott a követségi munkatársakkal, a kereskedelmi képviselővel és a KGST-ben dolgozók, valamint a szovjet intézetekben tanuló magyar csoportok képviselőivel. Hasonló találkozóra került sor az SZKP pártfőiskoláján; a pártfőiskolán tanuló magyar hallgatók és a Társadalomtudományi Akadémián tanuló magyar aspiránsok voltak jelen. E találkozók alkalmával az elvtársak kiegészítő tájékoztatót kaptak az MSZMP októberi Központi Bizottságának határozatával kapcsolatos itthoni kérdésekről. A találkozó azt mutatta, hogy az elvtársak ismerik és értik Hruscsov elvtárs felmentésének okait, s értik az MSZMP állásfoglalását, tudatában vannak a magyar–szovjet barátság továbbfejlesztése fontosságának, politikailag érett magatartást tanúsítanak.

A jelentést összeállította:
Nemes Dezső és Erdélyi Károly

Budapest, 1964. november 16.

MNL OL M-KS 288. f. 5/351. ó. e. 67–82. – Gépelt tisztázat. – Készült: 23 példányban. A dokumentum végén: „Láttam: Kádár János”.

A Kádár János vezette delegáció tagjai Nemes Dezső, Szipka József és Erdélyi Károly voltak. A magyar küldöttség az ünnepségek után, november 9-én és 10-én folytatott megbeszéléseket a Leonyid Brezsnyev által vezetett szovjet tárgyalódelegációval, valamint november 11-én Kádár külön is találkozott Alekszej Koszigin szovjet miniszterelnökkel. A magyar vezetők november 12-én hagyták el a szovjet fővárost.

A delegáció útjáról szóló jelentést – Kádár elvtárs szóbeli kiegészítőjével együtt – az MSZMP Politikai Bizottsága 1964. november 17-én tudomásul vette.

A Magyar Távirati Iroda 1964. november 4-én adta hírül, hogy magyar párt- és kormányküldöttség utazik a Szovjetunióba „a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 47. évfordulójának ünnepségeire”. Közös közleményt nem adtak ki a tárgyalásokról.

³⁰ 1964 novemberében Havannában tartották meg a latin-amerikai kommunista pártok találkozóját, ahová a Kína-barát pártok nem kaptak meghívást.

11.
Feljegyzés
Bruno Pittermann osztrák alkancellár
és Kádár János találkozásjáról

Budapest, 1965. január 29.

Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes feljegyzése
Kádár János és Bruno Pittermann osztrák alkancellár
találkozásáról

Január 29-én Kádár elvtárs fogadta Pittermann alkancellárt. A beszélgetésen részt vett [Simon] Koller nagykövet és dr. Fischer, Pittermann titkára; magyar részről Fock [Jenő], Sebes [István], Fóti [Iván] elvtárs és magam.¹

A beszélgetés kezdetén – még mielőtt Kádár elvtárs üdvözölhette volna Pittermannt – Pittermann hosszú magyarázatba kezdett gazdasági kapcsolatainkról, egymásrautaltságunkról, a Dunának mint szállítási lehetőséget felhasználható folyónak a fontosságáról, ipari együttműködésről stb. Kiemelte kapcsolataink javulásának fontosságát, és azt, hogy erre a jövőben is minden lehetőség megvan. Miután Pittermann egyáltalában nem beszélt, vagy csak nagyon keveset politikai kérdésekről, ezért Kádár elvtárs közbeszólt, és kifejtette, hogy a gazdasági kérdésekről Pittermann tárgyaljon Fock elvtárral, s inkább más kérdésről beszéljenek.

Kádár elvtárs kiemelte a békés egymás mellett élés és a be nem avatkozás, továbbá az őszinte kétoldalú együttműködés jelentőségét. Természetes, hogy „minden cigány a maga lovát dicséri”, azt azonban világosan kell látni, hogy mások az Osztrák Köztársaság és mások a Magyar Népköztársaság barátai. Az utóbbinak a Szovjetunió és a szocialista országok, az előbbinek pedig a Nyugat. Fontos az, hogy ne beszéljünk mellé. Figyelembe kell venni természetesen kapcsolatainknál azt is, hogy saját érdekeink is vannak. Mindkettőnknek kötelessége népeink javára a normalizálási feladatokat elvégezni. Az elmúlt 20 év alatt kapcsolataink görbe vonalhoz voltak hasonlóak (Pittermann közbeszólt, hogy 500 év óta tulajdonképpen), most azonban jó úton vagyunk, de ebbe gyakran mások is beleszólnak. Így például az újságok is. Ausztriában ezt szabad sajtónak

¹ Sebes István (1906–1966) diplomata, pártfunkcionárius; 1959 és 1966 között Magyarország bécsi nagykövete; Fóti Iván pártfunkcionárius, a Külügyminisztérium Sajtóosztályának munkatársa.

nevezik, ugyanakkor ők a mienket más néven szokták emlegetni. Nagyon jól tudjuk, hogy van befolyásolási lehetőség is. Ő maga – Kádár – igen gyakran a magyar lapokból tudja meg, hogy mit írnak. Természetesen mindkét oldalon esetenként történik a szerkesztőkkel megbeszélés és irányítás is. Kis dolgokban azonban egyesült erővel sportszerűeknek kell lennünk. Így például összeházasítottunk egy párt (Andrea Walder és Kármán Tibor), az osztrák lapok szerint ezt Kreisky külügyminiszter intézte el.² Ez olyan, mint a futball, a 2:1-es vereséget kibírjuk, az 5:0-sat már nem. Szerintünk az ilyen kis ügyeket is korrektül kell intézni. Azt meg lehet engedni, hogy a szöcskék ugráljanak, de ne a plafonig. Most közös erővel nekünk is össze kell házasítanunk egy párt, hogy ezzel a magyar külügyminiszter szerepét növeljük.

Jelenleg kapcsolataink javításához jók a feltételek. A kapcsolatok javítása érdekünkben is áll, és részünkről tartós erre a törekvés. Szükséges, hogy a folytatás ne legyen görbe. Ez elsősorban a két kormányon múlik. Nyilvánvaló az USA és a Szovjetunió nem fog abba beleszólni, hogy mi mit és hogyan csinálunk, hiszen a nagyhatalmak is a békés együttélésre törekszenek. A helyzet természetesen nem problémamentes, de azért lényegesen jobb, mint régebben volt. Úgy ítéli meg, hogy érdemes volt Pittermann-nak idejönnie, de az agitációt azért máshogy kell csinálni.

Amikor Kreisky külügyminiszter nála járt,³ megkérdezte tőle, változik-e a Szovjetunió politikája a személyi változás után?⁴ Akkor Kádár elvtárs kijelentette, hogy a mienk nem változik, és a magyarországi elképzeléseket vegyék tartósnak. Azt is elmondta, hogy a Szovjetunió álláspontja sem fog megváltozni. Ez be is következett. A mi feladatunk az, hogy vizsgáljuk meg, mit érdemes csinálni, oldjuk meg a ma megoldhatókat, a többiek pedig halasszuk későbbre. Együttműködési akaratumk állandó, jó szomszédságot akarunk az „osztrák sógorral”. Nagy fontossága van abból a szempontból a személyi kapcsolatoknak, él még a régi nemzedék. Mi mindannyian Ferenc József alatt születünk, Gomulka, Cyrankiewicz, Tito, Kardelj is.⁵ Az ilyen találkozókat éppen ezért tovább kell folytatni. Sor kerülhet ezekre Bécsben, Prágában, Varsóban, Budapesten vagy Pozsonyban is. Nekünk együtt kell léteznünk itt, ahol élünk.

² Andrea Walder magyar származású osztrák újságíró, 1956-os menekült 1964 márciusában megkísérelte Csehszlovákián keresztül kicsempészni magyarországi vőlegényét, Kármán Tibort. A kísérlet kudarccal végződött, skót, illetve ausztrál segítőiket (Norman Stone, Janice Wilson) Pozsonyban bíróság elé állították és fél évre ítélték. Kreisky közbenjárására azonban Kármán 1964 októberében elhagyhatta Magyarországot. Richard H. Cummings: *Cold War Radio: the Dangerous History of American Broadcasting in Europe, 1950–1989*. Jefferson, N. C., McFarland, 2009, 43.; *Accused of Smuggling Hungarian*. *The Glasgow Herald*, 1964. május 27.

³ Lásd a 9. dokumentumot.

⁴ Utalás Hruscsov 1964. október 14-i leváltására. Lásd erről részletesen 10. sz. dokumentumot.

⁵ Kádár 1912-ben, Kreisky és Cyrankiewicz 1911-ben, Gomulka 1905-ben, Kardelj 1910-ben született – mindannyian az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területén.

A gazdasági kérdésekre csak röviden tért ki Kádár elvtárs. Leszögezte, hogy az együttműködés lehetséges, meg kell találni ennek olyan területeit, ahol a termelést gazdaságossá lehet tenni.

Kádár elvtárs eléggé világosan célzott arra, hogy nem helyeseljük a belügyekbe való beavatkozást. (A szociáldemokratákkal való találkozásra vonatkozott a célzás.⁶)

Pittermann kiemelte, hogy nem hivatalos kapacitásban beszél, nem a kormányt képviseli itt. Az megállapítható, ha bécsiek jönnek ide, nincsenek ugyan otthon, de nem is érzik azt, hogy külföldön vannak, és az fordítva is áll. Vasárnap a Kärntnerstrasse pontosan olyan, mint Budapesten az Andrássy út. Ő is kitért a sajtó kérdésére és pedíg mint lapkiadó. Megállapította, hogy sok mindent ki nyomtatnak, amit a vezetők csak később látnak. Náluk az a helyzet, hogy a tőlük függő lapokat még csak irányíthatják, de a külföldi tőkéből kiadottak felett nem rendelkeznek. Az a véleménye, hogy nem egészségtelen dolog a vita a sajtón keresztül, természetesen a saját álláspontot meg kell védeni. (Kádár elvtárs közbevetette, hogy ezt sokféleképpen lehet megtenni.) A nyilvános vélemény és vita jobb, mint a traccs. Ifjúkorából tudja, hogy az élet minden területén van ellenzék, így a családon, a generációkon, a politikán és a kultúrán belül is. Figyelembe kell venni azt is, hogy a társadalmi rendszerek is különbözőek. Sok területen, így például a polgári házasság bevezetése, vagy a kultúrháború területén a múlt században Ausztria vezetett, és mi őket követtük. Jelen generációkon belül ezek a különbségek már nem léteznek, illetőleg nem szükséges őket fenntartani.

Ezután rátért a gazdasági kérdésekre. Kiemelte, hogy a társadalmi tulajdon Ausztriában ma már 70-75%-os, beleértve a mezőgazdaságot is, ahol ugyan magántulajdon van, azonban a szövetkezeteken keresztül az elosztás közös. Az egyéni parasztság már alig árusít. A parasztságon belül ennek ellenére mutatkozik ellentétes vonal; szövetkezik, de az ÖVP-re szavaz,⁷ tehát konzervatív. Ugyanakkor azonban érdekeiért együtt vonul fel és tüntet. Ausztriában önkéntes piaci szabályozás van, és ezt minden körülmények között igyekeznek megtartani.

Röviden kitért a közép-európai együttműködésre. Kijelentette, hogy a semlegesség nem kormányintézkedés, hanem népi törekvés. Ezt összekapcsolta a Közös Piac problémájával. Az ő részükre az a fontos, hogy az európai kereskedelem ne változzék sokat. Kereskedelmi forgalmuk iránya 1938-tól kezdve alapvetően megváltozott. Ma a szocialista országokkal lényegesen kisebb forgalmat bonyolítanak, mint 1938-ban. Ha gazdasági kapcsolatainkat javítani akarjuk, úgy a tömegcikk gyártására kell koncentrálnunk, és lépésről lépésre kell kiépítenünk a megfelelő munkamegosztást, tehát nem olyat, amilyenre a Habsburgok és Hitler törekedett. A két ország iparának ez a feladata. Aláhúzta,

⁶ E találkozó nyomát eddig nem találtuk meg. (A szerk.)

⁷ Österreichische Volkspartei – Osztrák Néppárt.

hogy a vele jött vállalati igazgatók nem akartak eljönni Budapestre, mert náluk most „túlkonjunktura” van. Minthogy azonban a nehézipar száz százalékban állami kézben van, és vannak közös vállalatai Délnyugat-Európában is, meg kell vizsgálni, hogyan lehetne együttműködést Közép-Európában is kialakítani. Erre vonatkozólag jó néhány konkrét példát említett meg.

Eltávozóban Kádár elvtársnak felvetette, „amennyiben egy alkalommal Ausztrián keresztül utazna”, bizonyára lehetőség volna arra, hogy Klaus kancellárral⁸ találkozzék, és biztos benne, hogy ez a kancellár szívesen venné.

(Érdemes megemlíteni, hogy Koller nagykövet⁹ megbízólevelének átadása után Kádár elvtársnál tett látogatása alkalmából ugyanilyen „magánlátogatásra”, vadászatra hívta meg Kádár elvtársat azzal, hogy lehetőség lenne a kancellárral való találkozásra.)

Budapest, 1965. február 26.

Szilágyi

MNL OL XIX-J-1-j Ausztria IV-135 00425/15/1965 – Gépelt fogalmazvány. – Készítette Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes saját kezű aláírással. Készült 5 példányban. Kapták: Péter János, Beck István 2 példány, titkárság. 32/Sz. B./1965

Pittermann társaságában érkezett Otto Gatscha, a kancelláriai hivatal államosított ipari főosztályának vezetője és a legnagyobb osztrák államosított ipari üzemek vezérigazgatóinak, vezető munkatársainak egy csoportja.

A találkozóról közös közlemény nem jelent meg.

⁸ Josef Klaus (1910–2001) osztrák politikus; 1949 és 1961 között az Osztrák Néppárt salzburgi tartományi főnöke. 1961 és 1963 között pénzügyminiszter. 1963-tól az ÖVP elnöke, majd 1964 és 1970 között Ausztria szövetségi kancellárja.

⁹ Simon Koller Ausztria budapesti követe, majd nagykövete volt 1963 és 1967 között.

12. Feljegyzés Raúl Castro Ruz és Kádár János beszélgetéséről

Budapest, 1965. március 24.

Feljegyzés Kádár János és Raúl Castro elvtársak
1965. március 24-i beszélgetéséről¹

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtárs: Szeretném még egyszer üdvözölni Raúl Castro elvtársat a Központi Bizottság és a kormány nevében. Nagyon örülünk annak, hogy útba ejtettek bennünket. Azt gondoljuk, mindenképpen hasznos lesz a beszélgetés – mindig jobb információt jelent az ilyesmi. És én személyileg örülök annak, hogy van szerencsém megismerkedni Önökkel közvetlenül. Számomra kellemes ez. És lassacskán megismerem a kubai elvtársakat. Fivérével New Yorkban találkoztam 1960-ban és a többi elvtárssal: az akkori külügyminiszterrel, másokkal, Che Guevara elvtárssal és másokkal, pártemberekkel nemzetközi tanácskozáson találkoztunk.²

Raúl Castro: Olyan kevesen vagyunk, hogy az egész lakosságot meg lehet ismerni.³

Kádár János: Nem sokkal kevesebben vannak, mint mi. És engedje meg, hogy még egyszer üdvözöljem.

Raúl Castro: A mi pártunk Központi Bizottsága is köszöni az MSZMP-nek azt a meghívását, amit Nemes elvtárson keresztül eljuttatott hozzánk.⁴ És bár Kubában három nappal a tanácskozás előtt határoztuk el, hogy elmegyünk a moszkvai értekezletre⁵ és úgy indultunk, hogy csak Moszkvában veszünk részt

¹ Raúl Castro miniszterelnök-helyettes 1965. március 23–25. között hivatalos kubai kormánydelegáció élén tárgyalt Magyarországon.

² Kádár János 1960 szeptemberének második és októberének első felében New Yorkban tartózkodott, ahová az ENSZ Közgyűlésére utazott. Ebből az alkalomból találkozott a kubai vezetőkkel is.

³ Kuba lakosságának becsült nagysága 1965-ben 7,8 millió fő volt.

⁴ A Politikai Bizottság 1965. március 2-án hagyta jóvá a kubai delegáció Nemes Dezső által Moszkvában történt meghívását. MNL OL M–KS 288. f. 5/360. ő. e.

⁵ 1965. március 1. és 5. között tartották Moszkvában a kommunista és munkáspártok képviselőinek tanácskozását, amelyen 19 párt vett részt. Az eredeti elképzelések szerint az 1957-es és 1960-as moszkvai értekezlethez hasonló találkozót előkészítő szervezőbizottság ülését rendez-

a találkozón, mégis elfogadtuk azt a meghívást, amit a magyarok juttattak el hozzánk arra való tekintettel, hogy még szorosabb legyen a két párt között a kapcsolat. Ezért pártunk hozzájárult ahhoz, hogy elmenjünk Lengyelországba, Bulgáriába és Magyarországra. Sajnos ezek nem nagy látogatások, és mivel nálunk ez is tervszerűen megy, nem lehet erre több időt szentelni.

Kádár János: Azt hiszem, ez így is nagyon jó, mert ha csak nyilatkozatokból ismerjük meg egymást, az nem ugyanaz, mintha kicsit sikerül beszélgetni.

Mindjárt szeretnék valamit mondani: én diplomata antitalentum vagyok, és ha megengedi – előrebecsátva természetesen, hogy általában pártunk és én magam is nagy megbecsüléssel, tisztelettel és szeretettel vagyunk Önök iránt – az ilyen alkalmat arra szoktam felhasználni, hogy ha már sikerül beszélni, akkor őszintén beszéljünk, diplomácia nélkül. Őszintén beszéljünk, ahogy ez a mi nagy nemzetközi ügyünkből következik, és ha ez történik, akkor nemcsak az van, hogy találkoztunk és kipipáljuk a találkozást.

Raúl Castro: Mi vagyunk élharcosai a protokoll elleni harcnak. Teljes mértékben egyetértek Kádár elvtárs javaslatával.

Kádár János: Én személyileg úgy vagyok, hogy én abban az időben lettem párttag, amikor volt Internacionálé, és akkor minket úgy tanítottak, már elnevezésekben is ez volt, hogy a Kommunista Internacionálé szekciója, s annak lettem a tagja. S arra tanítottak mint ifjúmunkásokat is, hogy van világpárt, a világ összes kommunistái egy pártban vannak. És ez most nincs, ez szervezetiileg, formailag megszűnt, de azt hiszem, eszmeileg, érzésekben ez ma is így van.⁶

Jó is így beszélni. Konvencionális szavakat mi tudunk, de azt tartjuk fenn az osztrák külügyminiszter számára és hasonlókra – mert ezt is kell csinálni.

Mindjárt egy indiszkrét kérdéssel kezdeném. Ön most hány éves?

Raúl Castro: 33. Kádár elvtársnak biztos hosszabb idejű a párttagsága, mint az én korom.⁷

Kádár János: Nem azért kérdeztem, csak olyan fiatal arca van. Tudtam, hogy 30–40 között van, valahol a középtájon. Én ennyi idős voltam, amikor Magyarország felszabadult, és amikor nálunk is új élet kezdődött.

Raúl Castro: Fidel Castro 32 éves volt, amikor győzött a forradalom.

ték volna meg, de az SZKP – a nemzetközi kommunista mozgalmon belüli ellentéteteket felmérve, elsősorban a szovjet–kínai vita nyomán – konzultációs találkozóra változtatta a találkozó jellegét. A megbeszélés elsődleges célja az egység helyreállítása és a kommunista és munkáspártok nemzetközi értekezlete megrendezésének elősegítése volt. A résztvevők kommunikét fogadtak el. *L. Népszabadság*, 1965. március 10.

⁶ Az 1943-ban feloszlott Komintern után az utolsó „nemzetek feletti” szervezet az 1947 szeptemberében létrehozott Kominform volt, amelyet 1956 első felében – az SZKP XX. kongresszusára után – oszlattak fel.

⁷ Kádár János 1931 szeptemberében lett az illegális kommunista párt ifjúsági szervezetének, a Kommunista Ifjúmunkások Szövetségének (KIMSZ) tagja.

Kádár János: A felszabadulás a mi számunkra is új világ kezdete volt, de annak már 20 éve.

Raúl Castro: Kádár elvtárs is fiatal.

Kádár János: Ördög tudja, nem érzem magam fiatalnak.

Raúl Castro: Nagy felelősség hárult ránk, és még nagyon fiatalok voltunk annak idején, de nem vitás, hogy egy haszna van ennek: hamarabb szerez tapasztalatokat az ember. Most Kádár elvtárstól a legkevesebb időt szeretnénk elrabolni...

Kádár János: Tessék csak nyugodtan!

Raúl Castro: Ma már néhány óráig lefoglaltam az elvtársakat...

Kádár János: Ne sajnálja őket!

Raúl Castro: Egy baja van a mozgalomnak: nagyon sok az ülés. Az életünk fele Kubában gyűlésekre megy el. Nem akarom ismételni azokat a kérdéseket, amiket az elvtársakkal már megtárgyaltunk. Személyileg akartam Kádár elvtárral megismerkedni s pár jelenlegi kérdést megtárgyalni.

Azt hiszem, ismerjük egymás álláspontját a nemzetközi helyzettel kapcsolatban, a pártokkal kapcsolatos vitákban. Nekünk van ezzel kapcsolatban véleményünk s ezt nyilvánítjuk is, nyilvánítjuk akkor is, ha összeülünk. Pár konkrét kérdésben: a nemzeti függetlenségi harcokról és még néhány kérdésről Moszkvában is nyilvánítottunk véleményt.⁸ Mi nem félünk attól, hogy esetleg nézeteltérések lesznek a különböző pártokkal. Azt hisszük, mindig lesznek a különböző pártok között nézeteltérések. Egy párton belül is vannak különböző nézetek. A kubai pártnak is nagyon sok olyan elvtárs van, akinek egyes dolgokban a véleménye különböző, de pártfegyelemnek kell lenni, és ha már van egy határozat, akkor azt egy irányban kell végrehajtani. Vannak dolgok, amikben stimmelünk egyes pártokkal, másokban nem, és mi annak vagyunk a hívei, hogy a nézeteltéréseket inkább ilyen beszélgetéseken vitassuk meg és nem mindenki előtt. Minket nem tudnak meggyőzni arról, hogy ezeket nyíltan kell megtárgyalni, s hogy ez valakinek a hasznára válik.

A nagy különbség, ami köztünk van, a nyelv különbsége. Még azt sem tudtam megtanulni ezekben a napokban, hogy „köszönöm szépen”.

Nekünk volt most egy ülésünk Havannában, ahol nagyon nyíltan megbeszéltük a dolgokat.⁹ Különböző nézeteltérések vannak, de ezek a kapcsolatok nagyon előrehaladtak. Jobban megismertük egymást, és azt hiszem, a bizalom kérdé-

⁸ Az 1965. március elején rendezett moszkvai tanácskozáson a Kubai KP képviselői javasolták, hogy a jelenlévők fogadjanak el egy külön nyilatkozatot Vietnammal kapcsolatban.

⁹ 1964 novemberében rendezték Havannában 22 ország képviselőinek részvételével a latin-amerikai kommunista pártok konferenciáját. A résztvevők által elfogadott kommuniké szolidaritást vállalt Kubával, ugyanakkor kompromisszumos állásfoglalást tartalmaz, amennyiben elismeri, hogy az egyes kommunista pártok maguk válasszák meg a szocializmushoz vezető utat, ami visszalépés a korábbi kubai állásponthoz képest, amely csak a fegyveres felkelést tartotta elfogadhatónak.

sében is sokat léptünk előre – megállapodtunk egy kapcsolatmenetben. Azt figyelembe kell venni, hogy most először jön össze egy nagy összejövétel. A 30-as évek körül volt egyszer egy ilyen ülés Latin-Amerikában, de még akkor sem vettek részt azon annyian a pártok, mint most.¹⁰ Most csak a dominikai párt hiányzott, de az is hozzájárulását küldte az értekezlethez.

Ezekben a vitás kérdésekben, ami a nemzetközi munkásmozgalmon belül adódik, most többször mondták rólunk, hogy mi valahol a középben vagyunk.¹¹ És az volt az érdekes, hogy ebben mi még nem is nyilatkoztunk. Ezt nem a félelem miatt tettük, nem a félelem miatt nem nyilatkoztunk, nem is opportunizmus miatt, hanem meg akartunk győződni különböző dolgokról, és konkrét alapokon akartunk nyilatkozni. A mi pártunk még nagyon fiatal párt, bár pártunk soraiban s a vezetésben sok idősebb elvtárs van, akiknek vannak tapasztalatai, de úgy csoportosan, mi nagyon fiatalok vagyunk és nincsenek tapasztalataink, még beleértve az idősebbeket is. Nagyon hajlékony észjárása kell legyen az embernek ahhoz, hogy mindent megértsen, amin átment a nemzetközi munkásmozgalom. A kérdések elemzésénél ez néha hibára is vezet, ha azok elemzésére az ember vállalkozik, amellet egy csomó olyan tényező van – amit Komócsin elvtársékkal már ismertettem –, hogy a pártépítés is most folyik, a szektarianizmus ellen kell harcolni, ami nagyon visszavetette a fejlődést. És a szektarianizmus nálunk olyan probléma volt, ami nagyon hasonlított azokra a hibákra, amik 1956-ban Magyarországon történtek. Lehet, hogy ugyanilyen helyzetbe kerültünk volna, ha az ellene való harcnak nem tettünk volna eleget. S most, miután ezektől megtisztultunk, megerősödött a párt és pozitív volt az eredmény. Nem adtunk időt arra, hogy ezek a sok rosszságok kifejlődjének, kiterjedjenek – és mentünk előre.

Most, amikor minden erőfeszítés a termelésre van központosítva, amikor minden szinten és minden ágazatban káderhiányban szenvedünk, ez a nyilvános vita semmit nem használ a nemzetközi munkásmozgalomnak, s ezért Fidel Castro azt mondja: ennek a nemzetközi vitának nem szabad, hogy „közalma” legyen, hogy a nyilvánosság előtt vitassuk meg. Ez többet árt, mint használ a munkásmozgalomnak.

Változások voltak a szovjet párt vezetésében is. Mi azt hisszük, az új vezetés a Szovjetunióban helyes állásponton van. Pár olyan tévedést, amit a mi Hruscsov barátunk csinált, igyekeznek helyrehozni. Ő nagyon temperamentumos ember volt...

¹⁰ Latin-Amerika kommunista pártjainak első konferenciáját 1929. június 1. és 12. között rendezték Buenos Airesben, amelyen 14 ország – köztük Kuba – képviselői jelentek meg.

¹¹ Értsd: az SZKP és a Kínai Kommunista Párt között középben. Kína 1960 táján még nagy reményeket fűzött a kubai forradalmi mozgalomhoz, és az 1962. októberi kubai rakétaválságot is a Szovjetunió kudarcaként értelmezte. A kubai vezetés ugyanakkor elfogadta a szovjet segítséget, és nem kívánt szakítani Moszkvával. L. Anderle Ádám: *Kuba története*. Budapest, Akkord Kiadó, 2004.

Kádár János: Pedig kellett volna, hogy ez a latin-amerikaiaknak tetsszen. Nekik sem kell a szomszédba menni egy kis temperamentumért.

Raúl Castro: Sajnos, csak ez a hír járja! Van persze kis temperamentumuk, de van, amikor megmutatják, hogy nyugodtak is tudnak lenni. És melyik fiatal, mely fiatalság nem temperamentumos? De Hruscsov 72¹² éves korában kicsit túl temperamentumos volt, kicsit nyugodtabb kellett volna, hogy legyen.

Bár a szovjet elvtársakkal vannak nézeteltéréseink, úgy gondolom, most kerültünk közelebb hozzájuk. Közelebb, mint eddig voltunk. Természetesen folytatjuk velük a vitát, és figyelembe vesszük egymás álláspontját, és elismerjük azt a szerepet, amit a szovjet pártnak kell játszania a nemzetközi porondon. Természetesen – híven az 1960-as nyilatkozathoz¹³ – mi mindig mint egyenrangú párt tárgyaltunk velük, és tiszteletben tartottuk egymás véleményét. Nekünk nincsenek ilyen vonatkozásban nagyobb panaszaink. És a többi párttal kapcsolatban sem, bár nemrég a kínai elvtársakkal voltak problémáink. Komócsin elvtársnak meséltem, hogy a havannai konferenciával kapcsolatban 9 párt képviselője meglátogatta Moszkvát, ahol tájékoztatták az elvtársakat: javasoljuk, hogy a nyílt vitát szüntessék be, s ne avatkozzunk bele egymás belügyeibe. És mi akartuk javasolni, hogy a decemberi ülésnapot halasszuk el, de azokban a napokban jött a javaslat, és így mi nem javasoltuk.

Moszkvában nagyon jól fogadták az elvtársainkat, s véleményünket a szovjet elvtársak osztották.

Pekingben, sajnos, nem ugyanígy fogadtak bennünket. Röviden, kicsit nevetségesen fogadták az elvtársainkat. Lekezelték a latin-amerikai kommunista pártokat, állandó viccelődések voltak az ülésen és beszélgetéseknél. Mao Ce-tung személyesen azt mondta: rám fogták, hogy háborús vagyok, hogy dogmatikus vagyok – és kiabált a küldötteinkkel.¹⁴ Azt mondta: nem baj, ha ez a vita 8–10 ezer évig tartott volna – s olyan kérdéseket mondott, amit Kádár elvtárs biztosan ismer. És a kínai elvtársak ráfogták, hogy a havannai ülés egy szovjet intézkedés volt.

Ugyanakkor, amikor visszajött a 9 tagú delegáció, küldtünk egy saját, kubai delegációt, amit elvtárs vezetett.¹⁵ Szerettük volna testvériesen megvitatni a kérdéseket. Ők megtartották saját álláspontjukat, mi is a saját

¹² Kézírással javítva 62-ről 72-re.

¹³ A kommunista és munkáspártok értekezletét 1960. november 10. és december 1. között tartották Moszkvában. A 81 jelen lévő párt által elfogadott moszkvai nyilatkozat megállapította, hogy a szocialista világrendszer az emberiség fejlődésének döntő tényezőjévé válik, valamint kiállt a békés egymás mellett élés hruscsovi koncepciója mellett.

¹⁴ Hruscsov leváltása után a Fidel Castro vezette Kuba igyekezett közvetítő szerepet játszani a Szovjetunió és Kína között, amit Mao Ce-tung – ingerült megjegyzések kíséretében – határozottan visszautasított. Lásd: Yinghong Cheng: Sino-Cuban Relations during the Early Years of the Castro Regime, 1959–1966. *Journal of Cold War Studies*, 2007/3. 78–114., 103–104.

¹⁵ A kipontozás az eredetiben. – A delegációt a kubai Carlos Rafael Rodríguez (1913–1997), az Agrárreform Nemzeti Intézetének igazgatója vezette.

tunkat. Nagyon jól fogadták a delegációt formálisan, ezzel semmi hiba nem volt, de Mao Ce-tung nem fogadta őket. Pont reggel mondtam az elvtársaknak, hogy mi elég szerény párt vagyunk, mert nem szeretjük a protokollt semmi vonatkozásban – ami úgy tűnik, ütközik ezzel. Temperamentumosak vagyunk – mint Kádár elvtárs mondja. A magyarok baráti ország, és Havannában már a népi demokratikus országok követői megszokták, hogy meghívják bennünket valahova, és mi néha elmegyünk, néha nem. Ezzel megsérteni senkit nem akarunk. Úgy gondoljuk, ha egy kormány azon méri le a kapcsolat barátságát, hogy egy-egy meghívásra hányan megyünk el, vagy hányan nem, az nem jó dolog...

Kádár János: Mérik.

Raúl Castro: Ez ellen is harcolni kell. Személyileg nekünk nyomasztó az ilyen protokoll, s ameddig lehet, kitartunk ellene. De sajnos, nehéz dolog. Mao Ce-tungnak az volt a híre, hogy minden egyes külföldit, aki Kínába ment, személyesen fogadott, s ez nekünk furcsa is volt – de ezeket az elvtársakat nem fogadta. Ez nem egészen jellemző, de azért kicsit furcsa. S ugyanakkor az albán újságok is nyilvánosságra hozták, hogy ez a havannai gyűlés egy szovjet szervezés volt, s a revizionisták találkozója. Ki akarták használni azt a tekintélyt, ami a kubai forradalomnak van. Az albánok írtak először arról, hogy ez a gyűlés Havannában volt megtartva – addig nem tudtak róla. S azt írták az albánok: a kubai párt ne engedje magát kényszeríteni ilyesmire, hogy egy kommunikében, amit kihoztak, nem támadják az imperializmust. Nem vették figyelembe, hogy a találkozóon nem csak egy kommuniké született. Papírral és kommunikével nem tudjuk legyőzni az imperializmust. Bár nem támadtak meg minket, de a többi latin-amerikai pártot erősen érintette. Van egy szabályos kifejezés spanyolul, ha ilyen formában nyilatkozik a sajtó: rentó szerepet tölt be. Ez kétszeresen rontott, mert a kínaiakkal egy platformon voltak.

Fidel Castro a január 2-i beszédében egyszerűen kijelentette: nincs szükségünk senkinek az agyára, aki helyettünk gondolkozik, senkire, aki minket irányítson.¹⁶ Sokan ezt úgy vetették fel, hogy ez szovjetellenesség, de mi ezt inkább a kínaiakra gondoltuk. S most, március 13-án, amikor újra beszélt, nyilvánosan kinyilatkoztatta a nyilvános viták helytelenítését. Indirekt formában Fidel beszélt arról: nem kell figyelembe venni, hogy a csákány papírból van-e, vagy vasból... Gomułka elvtárs azt mondta, hogy ez félreértésre adott okot, de nekünk figyelembe kell vennünk saját belső helyzetünket is.¹⁷ Mi nem akarjuk, hogy ez a nyílt vita most már a kubaiakkal is folytatódjon. Lehet, hogy egy idő múlva konkrétan reagálunk erre. Mi nem akarjuk még jobban szítani ezt a vitát.

¹⁶ Január 2. a kubai forradalom 1959. évi győzelmének napja. Az évfordulón Fidel Castro rendszeresen beszédet tartott.

¹⁷ Raúl Castro Carlos Olivarez Sanchez, Kuba moszkvai nagykövete társaságában 1965. március 19-én utazott Moszkvából Varsóba, ahol másnap fogadta őt Władysław Gomułka.

Szerencsém volt személyesen szemtanúja lenni annak a provokációnak, ami a moszkvai nagykövetség előtt történt.¹⁸ Kubai diákok is részt vettek ebben. Az értekezlet napjaiban volt ez az incidens. Már pár nappal előtte betörték az ablakokat az amerikai nagykövetségen. Ezek a tüntetések jók, de ezek nem fogják az imperializmust megdönteni. Ugyanakkor találkoztam a vietnami követel Moszkvában, aki egészen erőszakosan és durván nyilatkozott a szovjetek ellen ebben a kérdésben. Sajnos a vietnami pártban – mint tudjuk – különböző áramlatok vannak, s a dolgot a pekingi sajtó fényképekkel, a rádió pedig az egész világnak kikürtölte. Nekem volt egy találkozásom a vietnami nagykövettel, s ez elég furcsa volt. Kritizálta a Szovjetuniót, a Szovjetunió politikáját, és azt mondta: mindaz, amit a kínai sajtó mondott erről az incidensről, az teljesen igaz volt. S én csak így vélekedhettem: mit nyerünk, ha ezt nyilvánosságra hozzuk. Találkoztam Moszkvában tanuló kubai diákokkal, akiket szintén nagyon foglalkoztat a dolog. Nekem nagyon nehéz volt – képzelje el Kádár elvtárs – a magyarázkodás. Ugyanakkor titkolni azt, hogy a kínai elvtársak akadályozzák a szovjet fegyverszállítmányok küldését Vietnamba.¹⁹ Gyerekes módon próbáltam elmagyarázni ezeket a dolgokat, hogy valamennyire is megértsék.

Tudok azokról az incidensekről, amelyek a különböző kórházakban történtek ezzel kapcsolatban. De sajnos, amíg ilyen incidensek vannak, Észak-Vietnamot bombázzák.²⁰

Főleg a vitás kérdésekre visszatérve: a közvetlen élmények és tapasztalatok alapján, amelyeket pártunk tudott szerezni, az az elhatározó véleményünk,

¹⁸ 1965 elején az Egyesült Államok fokozta támadásait Észak-Vietnam ellen. Tiltakozásul a Moszkvai Állami Egyetem orosz és a Patrice Lumumba Egyetem több ezer, főként külföldi, kelet-ázsiai diákja 1965. március 4-én – a kommunista és munkáspártok tanácskozása idején – kövekkel, jégdarabokkal és tintásüvegekkel támadta meg a moszkvai amerikai nagykövetség épületét. Korábban – február 9-én – már egy kisebb nagyságrendű akció során a nagykövetség több ablakát betörték. A támadás szervezésében feltehetően a kínai hatóságoknak is volt szerepük. Az esetről lásd az amerikai nagykövetség jelentését: 92. Telegram From the Embassy in the Soviet Union to the Department of State. In: *Foreign Relations of the United States 1964–1968*, Volume XIV. *Soviet Union*. Eds.: David C. Humphrey; Charles S. Sampson. Washington, United States Government Printing Office. A dokumentum online elérhető: <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xiv/1313.htm> – A tüntetésről a *Népszabadság* is beszámolt: Vajda Péter: Heves tüntetés Moszkvában a vietnami intervenció ellen. *Népszabadság*, 1965. március 5.

¹⁹ A Szovjetunió és Kína közti konfliktust a Vietnamnak szánt katonai segítség kapcsán az idézte elő, hogy a kínaiak akadályozták a szovjet fegyverszállításokat. A Szovjetunió ugyanis csak vasúton, Kínán keresztül tudta eljuttatni szállítmányait Észak-Vietnamba. Forrás: <http://www.foia.cia.gov/CPE/ESAU/esau-37.pdf>

²⁰ Az USA 1965. március 2-án indította el a Rolling Thunder hadműveletet, amelynek keretében az amerikai légierő észak-vietnami stratégiai célpontokat támadott. Az 1968. november 1-jéig tartó hadművelet célja egyrészt az USA-val szövetséges saigoni rezsim megerősítése, a déli kommunista felkelőknek nyújtott segítségnyújtás ellehetetlenítése és Észak-Vietnam közlekedési útvonalainak, ipari létesítményeinek és légvédelmének elpusztítása volt. Lásd: Stanley Karnow: *Vietnam: A History*. New York, Viking Press, 1983.

hogy a kínaiak nem fognak részt venni ezen, de ugyanúgy az albánok sem. Saját tapasztalataink alapján úgy gondoljuk, hogy az ázsiai országok többsége nem áll teljes mértékben a kínaiak mellett – ezt nem hiszem. Figyelembe kell venni a vietnamiak helyzetét, s a vietnami párt helyzetét. Mi mellette vagyunk annak, hogy összeüljenek a pártok a problémát megtárgyalni. Itt a közös ellenség ellen kell együtt harcolni, s ez az az út, amelyen tudunk haladni is. Mi tetszéssel fogadunk olyan határozatokat, amelyeket az SZKP hozott, amelyek kiveszik a kínaiak lába alól a talajt, s megakadályozzák őket abban, hogy tovább folytassák ezt a vitát. Elképzelhetőnek tartunk egy ilyen pártösszejövetelt, de az előkészületekre nagyon kell vigyázni. Meg kell teremteni azt a lehetőséget, hogy egycsomó párt, amelyről most azt hisszük, hogy nem venne részt az értekezleten – ott legyen, csak jól elő kell ezt az értekezletet készíteni. Nem szabad összetett kézzel várni, hogy a kínaiak és az albánok mikor méltóztatnak az értekezleten részt venni. Egy mondattal: a kubai párt azt hiszi, hogy ez a kettéválasztás, amelynek arányairól lehetne vitatkozni – hogy 75 vagy hét, meg 85 vagy kettő –, ez tény, kivéve, ha megváltoztatják álláspontjukat. De amit mi személyesen tapasztaltunk: ők azt várják, hogy a 80 párt változtatja majd meg a véleményét. Ilyen vonatkozásban nekünk meg kell érteni, hogy ebben a vitás kérdésben nem lehetnek nyertesek és veszteségek.

Problémáink vannak a Román Munkáspárttal is. A magyar elvtársak biztosan jobban tudják az indítékokat.

Kádár János: Sőt nekünk több van. Ez a szomszédságból és sok minden egyébből adódik.²¹

Raúl Castro: Nem értünk egyet a román elvtársak viselkedésével. Az összes ösztöndíjast visszahívtuk Romániából. Nemcsak azért, mert megverték őket egy tüntetésen – amelyről igaz, hogy nem volt meg hozzá a hivatalos engedély –, s az sem volt indító ok, hogy felszabadulásunk évfordulóján nem voltak képesek egy helyiséget adni a diákoknak, hogy meg tudják tartani az ünnepélyt. Hanem inkább a politikai állásfoglalásukra volt ez reagálás, amit mi grafikusan úgy jellemeznénk, hogy addig, amíg a románok egyik kezüket nyújtják a kínaiak felé, nagyon keményen támadják a Szovjetuniót, vélt ideológiai kérdésekben, ugyanakkor a testüket az imperialisták felé fordítják. Lehet, hogy ez nem

²¹ A Román Kommunista Párt a szovjet–kínai vitában lehetőséget látott arra, hogy megerősítse addigi távolságtartását a Hruscsov által elindított desztalinizációs folyamattal és a fokozottabb KGST-n belüli együttműködéssel, így a Romániának főképp mezőgazdasági szerepet szánó Valey-tervvel szemben. Az 1964 tavaszán elfogadott „Nyilatkozat a Román Munkáspárt álláspontjáról a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom kérdéseiben” című dokumentum elítélte mindenfajta beavatkozást egy másik szocialista ország belügyeibe, illetve bármiféle alá-fölé rendeltségi viszonyt, beleszólást a kommunista pártok között. Ezzel az RKP vezetése lényegében kimondta a szocialista táboron belüli függetlenségének elvét. L. Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak! A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája I. (1965–1974)*. Csíkszereda, MTA Kisebbségkutató Intézet, Pro-Print Kvk, 2011.

teljesen áll, egy kicsit durva is, de sajnos, nekünk ez a benyomásunk. Mert ha ők vitatkozni akarnak, mi hajlandók vagyunk leülni vitatkozni, és mi ezt meg is fogjuk nekik mondani.

Másik oldalon a vietnami kérdés van. Fidel Castro mondta egy nyilvános gyűlésen, ha a vietnamiak szomszédjaink lennének, tudnánk a vietnamiaknak fegyverrel is segíteni. Ezt azért mondta, mert tudott dolog, hogy a kínaiak akadályokat gördítenek a Szovjetunióból jövő fegyverszállítmányokkal szemben. Minden bomba, amely Észak-Vietnamban robban, úgy jelentkezik, mintha a saját országunkat támadnák. Azt hiszem, hogy ez a kérdés a többi szocialista országban is megvan, azokra a szocialista országokra gondolok, amelyekben támogatják a vietnamiak védelmét. Ez egy olyan atrocitás, amely nem csak egy ország ellen irányul.

Érdekelne a megoldási formája ennek a kérdésnek, mert a vietnami helyzetben úgy érezzük, mintha egy tükörben látnánk magunkat. Ha az imperializmust hagyjuk továbbra is nyíltan támadni, úgy, ahogy Észak-Vietnamban támad, mi úgy gondoljuk, hogy bármilyen kifogással vagy vélt okkal Kuba ellen is támadhat.

Ma reggel mondtam az elvtársaknak, hogy honvédelmi vonatkozásban tavaly csináltunk egy tanulmányt, hogy milyen lehetőségek vannak. Fidel Castro elvtárrsal együtt, katonai vezetőkkel alaposan elemeztük a helyzetet. A belső ellenforradalmi erő el van nyomva, a külső ellenforradalmi erők azonban csak az amerikaiaktól támogatva jöhetnek Kubába.²² Lehetséges egy amerikai támadás, de nem valószínű. És mi már hallottunk a Pentagon új korlátozásairól Kuba ellen.²³ Mi ebből azt a konklúziót vontuk le, hogy ezt alkalmazzák Kuba ellen anélkül, hogy nyílt támadás lenne. Ebből kifolyólag változtattunk a stratégiai terveken. Bizonyos operatív változtatásokat vezettünk be. Egy csomó olyan katonai beruházást alkalmaztunk – kb. 30 millió dollár értékben –, amelyeket most hajtunk végre. Ez természetesen magával hozta, hogy építkezéseket kellett félbehagyni. Ma már keresztülfúrjuk egész szigetünket, hogy a civil népet megvédelmezzük, ugyanakkor meg tudjuk védeni értékeinket is. Új légvédelmi berendezéseket vásároltunk, és fel vagyunk készülve ezekre a korlátozásokra is.

²² Fidel Castro egy 1967-es, a *Playboynak* adott interjúból 20 000 politikai elítéltről beszélt. Aryeh Neier: Cuba: The Human Rights Show. *New York Review of Books*, 1989. június 15., 33–35. – Az Egyesült Államok vezetése 1961-ben megkísérelte emigráns kubai önkéntesek révén megdönteni a kubai forradalmi kormányt. Az ún. disznó-öbölbeli invázióra 1961. április 17–19-e között került sor. A mintegy 1500 fős kubai emigránsokból álló, a CIA által kiképzett katonai alakulat a kubai kormány megdöntése érdekében kísérelt meg partraszállást Kubában. Akciójuk kudarcra végződött.

²³ Az USA 1960. október 19-én hirdetett részleges embargót Kuba ellen, ami alól csak bizonyos élelmiszereket és gyógyszereket mentesítettek. Az embargót a Kennedy-kormányzat alatt 1962-ben és 1963-ban megszigorították, megtiltva az amerikai állampolgároknak a Kubába való utazást, illetve a pénzügyi-kereskedelmi kapcsolattartást. Ugyan az USA a következő években újabb szankciókat nem hozott, az Amerikai Államok Szervezetének tagjaira igyekezett nyomást gyakorolni, hogy csatlakozzanak az amerikai embargóhoz.

Hogy ez mennyire szükséges volt, mennyire indokolt: a határozatok hozatala után pár napra megtámadták Vietnambot, akkor történt a tonkini támadás.²⁴ Éppen ezért kénytelenek voltunk gyorsan dolgozni. Az októberi válság óta egészen februárig 5 ezer provokáció volt. Voltak ezek között nagyon veszélyesek is, mindenfajta volt. Guatemala területén is nagyon veszélyes provokációk voltak.²⁵ Ez nagy vonalakban a véleményem. Szeretném Kádár elvtársat is meghallgatni. Két dolgot a vitás kérdésekkel kapcsolatban. Mi úgy gondoljuk, hogy jelenlegi helyzetünk speciális, ugyanakkor a másik kérdés a vietnami helyzet. Gomulka elvtárs elmondta a véleményét, hogy hogyan lehetne a vietnami kérdést megoldani. Bennünket érdekelne, hogy milyen megoldásokat fognak javasolni, bár a kínaiak álláspontja nagyon gátolja a mindenféle megoldást. Ha az lenne a taktika, hogy Dél-Vietnam igazságos harcát megszüntessük az északi támadások ellenében, Latin-Amerikában, ahol ma három országban van nyílt fegyveres mozgalom, amely egyre éleződik, főleg Venezuelában – nem hiszem, hogy a szocialista országokban volna teljes kép arról, hogy itt milyen harcok folynak, ahol nem lehetne egy ilyen vietnami hadsereget felállítani, egy olyant, amilyent Vietnamban felállítottak; a mostani hadsereg Venezuelában nem akar harcolni a partizánok ellen, s hogy felügyeljenek az olajforrásokra, az egész amerikai hadsereg nem elég, s ha a nép megmozdulását meg akarnák szüntetni, az amerikaiak közbelépése kell, ez pedig nagyon kínos helyzetbe hozná az imperializmust Amerikában.²⁶ Mi azt gondoljuk, hogy akár Vietnamban, akár Dél-Amerikában éleződik a harc vélt vagy kitalált kifogások alapján, ugyanakkor megkezdődnek ezek a korlátozó intézkedések Kubára, ebben a helyzetben a nép természetesen joggal fogja követelni a harcot azért, hogy őket ne támadják meg. Ha ez az ár, akkor mi ezt megadjuk, mi hajlandók vagyunk a sorsunkat vállalni, ha nincs más megoldás, mert szörnyűsége lenne a mi helyzetünk 90 mérföldnyire az Egyesült Államoktól. Ezek bonyolult problémák,

²⁴ 1964. augusztus 2-án támadás érte a Tonkini-öbölben az amerikai Maddox rombolót. Az amerikai haditengerészet augusztus 4-én is támadást észlelt – ezúttal tévesen. Az incidenst az USA felhasználta arra, hogy fokozza a dél-vietnami katonai szerepvállalását, és a kongresszus által elfogadott Tonkini-öböl-határozat felhatalmazta az elnököt, hogy – akár formális hadüzenet nélkül – tegye meg a szükséges katonai intézkedéseket. Lásd: A Tonkini-öböl-határozat. *Grotius*, 2011. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=SYZAIE>

²⁵ Guatemalában 1960 novemberében baloldali tisztek kezdeményezték sikertelen felkelést Ydagoras Fuentes tábornok katonai rezsimje ellen. A felkelés túlélői a hegyekbe húzódtak, megalapították a November 13. Forradalom Mozgalmát. Az Egyesült Államok speciális katonai egységeket küldött a helyszínre, hogy segítse a guatemalai hadsereget a gerillaharcra való felkészülésben. L. Greg Grandin: *The Last Colonial Massacre: Latin America in the Cold War*. Chicago, University of Chicago Press, 2004.

²⁶ Venezuelában 1958-ban megbukott Marcos Pérez Jiménez katonai diktatúrája. Az 1960-as években a Nemzeti Felszabadítás Fegyveres Ereje (FALN) és a Forradalmi Baloldali Mozgalom (MIR) gerillaharcba kezdett a demokratikus választásokon hatalomra került Rómulo Betancourt kormánya ellen.

amelyek aggasztanak bennünket. Sajnos, nem lehet kielégítően ezt a problémát megtárgyalni ilyen rövid beszélgetésen, de ha lehetséges, szeretném, ha a párt vezetőségének a véleményét, azon a szinten, ahogy Kádár elvtárs gondolja – bár lehet, hogy csak Fidel elvtársnak – a véleményét kifejtse.

Kádár János: Köszönöm szépen.

Ha lehetséges, szeretném a következőt mondani. A Magyar Szocialista Munkáspárt álláspontját úgy vegyük, ahogy az Önök előtt ismeretes. Ez különböző határozatokból tudott, legutóbb Ön is részt vett azon a nemzetközi tanácskozáson, ahol ez kifejtésre került. A kubai elvtársakhoz való viszonyunk szintén világos és egyértelmű, ami kifejeződik nemcsak abban a hivatalos meghívásban, amit annak idején Nemes elvtárs tett, és aminek köszönhetjük, hogy Ön idelátogatott. Talán leginkább abban a tényleg szívélyes és elvtársi légkörben, amely minden találkozásunkat jellemezte.

Szeretnék reflektálni az Ön által felvetett kérdésekre, de hirtelen a fejemben nem tudom pontosan elosztani, hogy mi a mi pártunk álláspontja és mi az, amin én spekulálok. Általában, gondolom, az én álláspontom az, ami az MSZMP-é.

Raúl Castro: Kádár elvtárs személyi véleményét szeretném hallani.

Kádár János: Kérem, vegye ezt úgy, hogy ez ne legyen hivatalos közlés, csak személyi, baráti gondolat. Egyébként az egész beszélgetést szeretném, ha úgy venné, hogy mi most beszélgetünk, hogy Ön ezzel mit csinál, azt teljesen az Ön belátására bízom. Lesz úgysis egy pro memoria...

Raúl Castro: Azért kértem, hogy jegyzőkönyv legyen, hogy nagy vonalakban meglegyen, miről beszéltünk, de nem kell szó szerint leírni...

Kádár János: Úgy veszem, mintha valaki a maga számára emlékeztető feljegyzést készít, csak hát technikailag nem Ön csinálja.

Raúl Castro: Ha esetleg a gépíró nő elvtársnő jelenléte korlátozná Kádár elvtársat...

Kádár János: Nem erről van szó. Ők a mi legbelső titkainkat is ismerik, ők vezetik a politikai bizottsági ülések jegyzőkönyveit.

Raúl Castro: Nem személyileg az elvtársnőre gondolok, hanem arra, hogy a beszélgetés papírra le lesz írva.

Kádár János: Úgy veszem, mint emlékeztető feljegyzést, és még én is kapok belőle egy példányt. És Ön a saját megítélése szerint fogja eldönteni, hogy mit kivel közöl és milyen sorrendben.

Raúl Castro: Én csak Fidel elvtárssal beszélem meg.

Kádár János: Olyanokat fogok mondani, amit talán még Fidelnek se mondanék el. Akarok Önnek arról beszélni, valami módon érzékeltetni, hogy mondjuk egy magyar kommunista számára, például számomra hogyan jelentkezett Kuba, ebben az újabb történelmi periódusban.

Abban az időszakban, amikor Önöknél a forradalom kibontakozóban volt, de még nem győzött, abban az időben...

*Raúl Castro: 1959-re gondol Kádár elvtárs?*²⁷

Kádár János: Erre a periódusra gondolok. Ebben az időben nekünk más dolgunk volt. A mi belső dolgaink olyan állapotban voltak, hogy a mi figyelmünket gyakorlatilag teljesen lekötötte. Nemzetközi dolgokkal, őszintén szólva abban a periódusban – azt hiszem, megérti – 1956 végén, 1957 elején, 1958-ban csak annyit és annyiban foglalkoztunk, amennyiben az elkerülhetetlen volt.²⁸ Ezt meg kell becsületesen mondani, ez egyszerűen a helyzet miatt volt. Mi internacionalisták voltunk, de ez volt nálunk a belső helyzet. Amit mondtam, hogy egy magyar kommunista – én ezt magamra gondoltam. Valamit olvastam ebben a szituációban egy nemzetközi hírügynökségi anyagban – mert ezt azért minden nap olvastam, ha 10 percig is, hogy mi történt a világban –, látok ott egy ilyen 4 soros hírt – egy amerikai hírügynökség adta le –, hogy egy bizonyos Fidel Castro a hegyekben van, van neki rádiója, és ez a rádió azt mondja, hogy május elsejére elfoglalja Havannát. Ez volt úgy áprilisban. Ebben a helyzetben mondtam, hogy ki lehet ez a Fidel Castro? Mit akar ez csinálni? Így jelentkezett ez a dolog először. Bizony, nem is nagyon törtem ezen a fejemet, de eszembe jutott ez a dolog úgy május 12. körül – ez két-három héttel később volt –, megint láttam egy ilyen hírügynökségi jelentést, amiben az volt, hogy megint szólt Fidel Castro, és azt mondta, ők nem gondolták komolyan, hogy május elsejére elfoglalják Havannát, csak azért mondták, hogy hadd legyenek idegesek egy kicsit Batistáék.²⁹ Két ilyen rövid dolgot láttam, mindkettő amerikai hírügynökségtől származott.

Raúl Castro: Ez 1958 májusában volt.

Kádár János: Körülbelül így volt.

Raúl Castro: Egy olyan sztrájk volt, ami megbukott.³⁰

Kádár János: Arról volt szó, hogy a felkelők rádiója mit mondott.

Raúl Castro: Ez sajnos a sztrájkjal kapcsolatban volt.

Kádár János: Én erről semmit sem tudtam, csak azt, hogy ott egy ilyen dolog van, és május 12. körül még egy hír jött, amikor Castro arról beszélt, hogy nem

²⁷ Batista diktatúráját 1959. január 1-jén döntötték meg.

²⁸ Kádár János 1957–1959-ben csak szocialista országok vezetőivel találkozott, a KGST és a Varsói Szerződés tanácskozásain vett részt. Nyugati országokkal nem történt magas szintű diplomáciai érintkezés, csak az ottani kommunista pártok vezetőivel találkozott: 1957-ben a moszkvai értekezleten, illetve 1958 márciusában a brit, 1958 decemberében a svéd, 1959 márciusában a nyugatnémet kommunista párt küldöttségét fogadta. 1960 májusában fogadta az első nem kommunista nyugati vendéget: a kelet–nyugati párbeszéd és kereskedelmi kapcsolatok ösztönzőjét, Cyrus S. Eaton amerikai üzletembert, akit ugyanabban az évben Moszkvában Lenin-békedíjjal tüntettek ki. Kádár első nyugati útjára 1960 szeptemberében került sor, amikor az ENSZ Közgyűlésére New Yorkba utazott.

²⁹ Fulgencio Batista y Zaldívar (1901–1973) kubai politikus, katona; 1940 és 1944 között Kuba elnöke, 1952-ben katonai államcsínnyel ragadta magához a hatalmat, és 1959-ig diktátorként irányította az országot.

³⁰ Fidel Castro, az 1953-as felkelési kísérletről elnevezett „Július 26-a Mozgalom” vezetője, a Sierra Maestra hegységből 1958. március 17-én intézett felhívást a kubai néphez, és hirdetett – akkor sikertelenül – általános sztrájkot.

is akarták Havannát elfoglalni. Ott kezdtem gondolkozni, hogy kik lehetnek ezek? Kommunisták, nem kommunisták? Mifélek? Latin-Amerikában, mióta az eszemet tudom, mindennap olvashattam felkelésekről. Kik ezek? Mik ezek? Milyen felkelések? Ezek mindig később szoktak kiderülni.

Raúl Castro: Amikor győztek, kiderült, hogy a hatalom nem változott.

Kádár János: Ez volt az első alkalom, amikor láttam, hogy valami történik, de hogy mi, azt nem tudtam. Tovább nem folytatom ezeket az epizódokat. Ezt követően győztek. S akkor látszott, hogy a dolog komoly, ezt hamar meg lehetett ítélni, ez valódi forradalom. Ennek mi végtelenül örültünk, s nem kell megmagyarázni, hogy miért. Anélkül, hogy mi sokat tudtunk volna Kuba útjáról, nekünk nehéz volt megkülönböztetni Kubát Venezuelától társadalmi szempontból. Mi ennek végtelenül örültünk, néhány napon belül megértettük, hogy igazi forradalom, népi forradalom, antiimperialista forradalom győzött Kubában.³¹ A saját helyzetünkből kiindulva is. A régi logika szerint is: ami az ellenségnek rossz, az nekünk jó.

Képzelve el, abban az időben az USA nagy szorgalommal foglalkozott velünk, még gondoltam is, hogy ott van a hónuk alatt egy új kelés, legalább majd azzal is foglalkoznak, és kevesebb súly esik ránk. Én nem ragaszkodom a marxista terminológiához, egyszerűen mondom.

Megint múlik egy kis idő, a mieink az ENSZ-ben vívták a saját csatájukat, mert mi voltunk ott napirenden akkor.³² Aztán minduntalan voltak a szavazások a magyarkérdésben, és a mi elvtársaink jegyeztették a szavazatokat, egyszer csak látjuk, hogy ezek az új kubaiak is ellenünk szavaztak.³³ Mondtam: mi hát itt a helyzet?

Raúl Castro: Ezt majd egyszer elmesélem, nekünk nagy problémáink, belső problémáink voltak abban az időben, és aki akkor a külügyminiszter volt,³⁴ most az Egyesült Államokban van.

³¹ A *Népszabadság*ban az első elemző írás egy héttel a forradalom győzelme után jelent meg (Máté Sándor: Kuba, az első győzelem után. *Népszabadság*, 1959. január 8.). L. még Bebrits Anna: A *Népszabadság* munkatársának beszélgetése Sivero Aguirre elvtárral a kubai kommunisták munkájáról és programjáról, Fidel Castróról és a kubai nép további harcáról. *Népszabadság*, 1959. február 12.

³² Lásd 7. dokumentum 2. jegyzetét.

³³ Az ENSZ Közgyűlés 1959. december 9-i szavazásán 59 igen, 10 nem szavazat és 17 tartózkodás mellett elfogadták az ENSZ Közgyűlés 1454. (XIV.) sz. határozatát, amely elítélte a magyar és a szovjet vezetést, amiért figyelmen kívül hagyja az ENSZ Magyarországra vonatkozó határozatait, és felszólította azokat, hogy működjenek együtt az ENSZ magyarkérdés kivizsgálására kinevezett képviselőivel. Kuba képviselője megszavazta a határozatot. A következő, 1961. december 12-i szavazáson Kuba már a szocialista országokkal együtt szavazott.

³⁴ A kubai forradalom győzelme után Roberto Agramonte (1904–1995) filozófus, egyetemi tanárt nevezték ki külügyminiszternek, aki a kormány kommunizmus felé fordulása ellen tiltakozásul 1959 júliusában lemondott a külügyminiszteri posztról, majd 1960 májusában családjával együtt Puerto Ricóba távozott. Az ENSZ-szavazás idején már az 1976-ig hivatalban lévő Raúl Roa García volt a kubai külügyminiszter.

Kádár János: Nem kell magyarázni, én most csak beszélgetek.

Raúl Castro: Ilyen szempontból nehéz volt a mi forradalmunkat megvívni.

Kádár János: Egyik volt a rádió kérdése, másik, hogy győztek. Nem keseredtem el én nagyon a szavazatok miatt. Itthon Magyarországon nem kevés ember volt, aki az 56-os felkelés mellett szavazott, pedig nem volt az ellenség mellett. Ezt a felkelést a nyugatiak forradalomnak nevezték, forradalom volt minden nekik, még az ellenforradalmat is forradalomnak hívták. Mondtam a külügyminisztériumunkban, ahol regisztrálták, hogy ki szavazott ellenünk stb., mondtam, hogy ne legyenek elkeseredve, hogy a kubaiak ellenünk szavaztak. Őket vigasztaltam, hogy nem lesz ez így mindig, kiderül majd, hogy mi van.

Aztán kongresszus volt Kubában, a Kommunista Párt kongresszusa, és oda mi küldtünk egy küldöttet – általában nem szoktunk ilyen messzire küldeni küldöttet, de érdekelt bennünket, hogy mi van ott. Egyik központi bizottsági tagunkat, egy Orbán nevű elvtársat küldtünk ki, ő beszámolt annak rendje és módja szerint a látottakról.³⁵ Ezt az embert körülbelül 25 éve ismerem, még az illegálitásból, külön is idehívtam, hogy beszéljen nekem Kubáról, mi van ott. Ő aztán beszélt, nem hivatalosan. Elmondta, hogy temperamentumos nép, meg szép nőket is emlegetett, élményeit mesélte, nagyon tetszett ott neki minden.

Elmondta, hogy a kongresszus jó volt, azt is elmesélte, arról volt szó, hogy Fidel nem tud velük találkozni. Már az utolsó nap is eljött, másnap reggel indultak volna vissza, egyszer csak este bejött Fidel oda, ahol laktak a küldöttek, összeszedte a külföldi delegátusokat, és reggel 6-ig beszélgettek. Ez érdekes volt. Utána mentek a repülőtérre. Mondom: na és? Mi volt? Nem volt semmi – mondja. Kikísértek benneteket? Nem, egy lélek sem volt ott, még egy portás sem kísért ki bennünket. Mondom: ez egy érdekes dolog, a forradalom vezére estétől reggelig beszélget a delegátusokkal, és még egy hotelportás sincs, aki kikíséri őket a repülőtérre. Tényleg érdekes dolog ez.

Raúl Castro: Ez többször is előfordult.

Kádár János: Ez összevág azzal, amit Ön magyarázott. Mesélte, olyan is van, hogy ki van tűzve egy gyűlés, egy-két órával később kezdik stb. Mondom: jól van, isten éltesse őket.

A következő dolog, amikor én New Yorkban voltam 1960-ban, először láttam Fidelt. Volt kubai fogadás, ott is találkoztunk, és a külügyminiszterrel is tudtam

³⁵ A Kubai Kommunista Párt csak 1965. október 3-án jött létre. Az 1920-as években alapított kommunista párt a forradalom idején Népi Szocialista Párt néven működött, amely 1961 júliusában a Kubai Szocialista Forradalom Egységpártja néven egyesült a forradalmi mozgalmakkal, így Castro „Július 26-a Mozgalmá”-val. – Az MSZMP Politikai Bizottsága 1960. június 28-án határozott arról, hogy a pártot Orbán László, az MSZMP KB tagja, a KB Tudományos és Kulturális Osztályának vezetője képviselje a „Kubai Szocialista Néppárt/Kubai Kommunista Párt” (vagyis a Népi Szocialista Párt) augusztus 16-i kongresszusán.

beszélgetni. Fidel ott felszólalt.³⁶ Amikor felment az emelvényre Castro, néztem, hogy most mi lesz? Láttam, hogy szabadon beszél. Kezdttem nyugtalan lenni, arra gondoltam, amit én Orbántól hallottam, hogyan lesz most itt? Tényleg nagyon szenvedélyesen beszélt, sok kérdésről, ez egy 4 órás beszéd volt, jó beszéd volt. Megfigyeltem, hogyan beszél, amikor szenvedélyes hangját felemeli stb., és várja az ember, hogy mi lesz 5 perc múlva. Amikor befejezte, rájöttem, hogy volt benne logika, fegyelmezett szenvedély volt. Nagyon tetszett nekem.

Raúl Castro: Nem nézi ki belőle az ember, de meggondolja, hogy mit mond.

Kádár János: Nekem nagyon tetszett, hogy szabadon beszélt, szenvedélyesen, eleven dolog volt, de volt fegyelmezett logikája az egésznek, megértettem a végén, hogy hogy nem esett ki az utcából, ahova akart menni. Mondtam: most már nem félek annyira a szenvedélyességétől.

Volt aztán a kínai fogadás, és ott beszélgettünk. Én megmondtam neki, amit fontosnak tartottam. Körülbelül egy óra hosszat beszélgettünk nyugodtan. Megmondtam, elvtársak jó, hogy a forradalom tovább fejlődik, szocialista forradalmat csinálnak, de nem lenne jobb csinálni és nem csak hangoztatni? Csinálni! Kevesebbszer mondani, hogy ezt Lenin mondta, ez meg a marxizmus. Csinálni. Ezt mondtam. Van egy bizonyos fajta európai tapasztalat is. Ezekben a mi országainkban annak idején proletárdiktatúra épült ki, de sokáig nem is annak hívtuk, azt mondtuk, hogy népi demokrácia, közben az ipart államosítottuk, a földet elkoboztuk, kiosztottuk, s mindezt azt mondtuk, hogy népi demokrácia. Ez bizonyos szempontból taktikai dolog volt, nem a nemzetközi kihatása szempontjából elsősorban, bár az is számított. Vigyázni kellett, mert itt volt a szovjet megszálló csapat, aztán a saját népünk miatt is csináltuk ezt, nem volt nagy tömegbázisunk, hiszen itt 25 éves „Batista-uralom” volt Magyarországon – hiszen ami itt volt, az ugyanaz volt.³⁷ Aránylag szűk volt a kommunizmus bázisa. Elpusztíthatatlan mag volt, de nem volt nagy tömege. Az emberek tömegében kispolgári gondolkodásúak voltak, jó munkások is, parasztok is, akiknek a forradalom mellett kell, hogy álljanak, nekik is könnyebb, ha nem úgy csinálja az ember, mint a bika előtt a vörös rongyot lobogtatva, ha nem olyan éles és olyan hirtelen a dolog, jobban tudják követni a forradalmat. Ezért mondtam én ott az elvtársaknak, hogy menjenek, csinálják, de kevesebbszer mondják azt, hogy szocializmus, kommunizmus. Mert maga a szó nem visz előre. Elsősorban arra gondoltam – és nem is csak Kubára, hanem általában Latin-Amerikára –, amit mi ismerünk a latin-amerikai társadalmakból az az, hogy a kommunizmus hívei erős kisebbségben vannak, a kispolgári gondolkodás nagyon erős, borzasztó sok katolikus van, akik azt mondják, hogy a kommunizmus istentelenség, nőközösség stb. Azért mondtam mindezeket, hogy nekik is kicsit könnyebb legyen.

³⁶ Fidel Castro 1960. szeptember 26-án szólalt fel az ENSZ Közgyűlésén. A beszéde 4 óra 29 perc hosszú volt.

³⁷ Párhuzam a magyarországi Horthy-korszak és a Batista-féle kubai rendszer között.

A másik, amit próbáltam emlegetni, kértem, vegyék figyelembe a magyar fejlődés korszakát. Úgy van, hogy amikor megindult a szocialista forradalom, gyors tempóban túlteljesítette a tervet Magyarországon. Politikai síkon általában mindenkit az ellenséghez taszítottunk, aki nem volt kommunista. Ez nem helyes, mert azért a kommunisták és az osztályellenség között nagy tömeg van, s nem szabad, hogy húzzunk egy vonalat, és aki nem kommunista, mindenkit odaadjunk az ellenségnek. Még a társadalmi intézkedésekre is érvényes ez. Elmondtam, hogy 1950–51–52-ben úgy megvalósították: államosították a teljes kisipart. Mi jött ki belőle? Először is a társadalom elég nagy részét szembeállítottuk a szocializmussal, a kisiparosokat, kiskereskedőket, olyanokat, akik pedig tudnak menni a szocialista forradalommal egyébként, sokáig. Politikailag szembeállítottuk őket. Azonkívül az ő befolyásuk nagyobb, mint a számarányuk, mert a kispolgári gondolkozásmód sokkal szélesebb tömegekre hat, mint a tudományos értelemben vett kispolgárság maga. A kispolgár nagyon nagyon gyakran saját maga is dolgozik. Na most, a nem tudományosan gondolkozó munkás úgy veszi, hogy ez is munkával szerzi a vagyonát, s ha elkobozzák tőle azt mondja, hogy ez nem igazság. Mondtam, ez jött ki belőle először, másodszor, hogy bizonyos szükségletet, amit eddig ők elégítettek ki – áruban – nem volt kielégítve. Viszont akik vásárolták, azok munkások és parasztok, s azok is békétlenkedtek, hogy nincs például borotvaecset az egész országban. Nálunk 6 hónapig nem volt borotvaecset, mert ezt annak idején a kisiparosok csinálták, s amikor államosították őket, elfelejtették a profilt egy gyárnak odaadni.

Raúl Castro: Ugyanez történt Kubában.

Kádár János: Most tessék elképzelni, a lakosság fele borotválkozik. Kit szídnak? A rendszert szídják.

S akkor jött az 1956-os ellenforradalom, korrigálni kellett, újra megengedni a kisipart, kiskereskedelmet, és ott voltunk, ahol hat évvel azelőtt azzal a különbséggel, hogy közben százezreket megsértettünk, szembeállítottunk a rendszerrel. Ezt mondtam meg neki. Mondtam: nem kérek semmit maguktól, most beszélgettünk, megmondtam.

A következő dolog volt, amikor Guevarával találkoztunk.

Raúl Castro: Ez melyik évben volt?

Kádár János: 1960-ban.

Raúl Castro: Tehát az ENSZ után volt.

Kádár János: Utána volt decemberben. Úgy adódott, hogy vasárnap tudtunk csak beszélni, ő szombaton jött, és hétfőn már utazott. Beszélgettünk. Éppen aznap volt az ifjúsági kongresszus, a Kommunista Ifjúsági Szövetség kongresszusa.³⁸ A beszélgetésről egyenesen odamentünk. Éppen akkor volt a záró-

³⁸ A KISZ első kongresszusát 1960. december 16–18. között tartották. A kubai külügyi delegáció 1960. december 10. és 20. között tartózkodott Magyarországon Sík Endre külügyminiszter meghívására, a magyar–kubai diplomáciai kapcsolatok felvétele céljából. Az egyezmény aláírásá-

ülés, és ő fel is szólalt. Miért volt ez érdekes? Beszélgettünk, mondtam neki, hogy mi a termeléssel küszködünk. S ennek egy nagy baja van, hogy sok türelmet kíván. Most el fogunk menni a KISZ-kongresszusra, és kipróbálhatja. Ha azt mondanánk, hogy ki jelentkezik önkéntesnek Kubába, merem állítani, hogy negyedórás hip, hip, hurrá! lesz, és mindenki jelentkezik. Utána, ha azt mondanám, hogy most egy évig kell dolgozni azért, hogy a munka termelékenysége fél százalékkal növekedjék, meg fogja látni, hogy nagy csend lesz. Erre azt mondja, hogy igen, ez náluk is így van, amikor arról van szó, hogy szabadság vagy halál, persze mindenki a szabadságra szavaz, de amikor azt mondják, hogy tanulj meg írni és olvasni, akkor csend van. Ez közös probléma. A forradalomnak a fejlődésében vannak ciklusok, sokszor ugyanazon cikluson belül vannak különböző események. Amikor a nép érzi, hogy most életre-halálra a szabadságról van szó, akkor mindent megért. S ha jó a helyzet, ez is szokott lenni. De amikor van a munka, nekünk is többet kellene tudni, mint tudunk, és borzasztó nehéz az embereket rávenni, hogy ez is forradalom. Nehéz megértetni, hogy ha 5 perccel előbb kezd el dolgozni, az is forradalom! Nálunk is volt lövöldözés, 1956-ban megszerveztünk valamit, ami hasonló az Önök milíciájához – munkásőrségnek hívjuk –, ezek rendszeren munkában vannak, azonkívül egyenruhát viselnek, és szombat-vasárnap szolgálatban vannak. Ott a civilek a 40 kg-os golyószórót úgy viszik, mint a pelyhet, még a nők is. És boldogok. És ha nincs semmi, és nem kell tüzelni, még jobban haragszanak, mintha volna valami.

De ugyanakkor az embernek türelem kell, meg szövetségi politika,³⁹ meg – ha fel akarjuk építeni a szocializmust – muszáj a nem kommunistákat is meggyőzni, hogy az jó neki is. Velük együtt kell csinálni. Ilyenek voltak a lépések nálunk.

Miért mondom én, hogy idáig? Mert itt már úgy tűnik: nagyjából azonos problémakörhöz jutunk, azzal a különbséggel, hogy Önök 90 kilométerre vannak az USA-tól, de persze az imperialisták katonai bázisaitól mi sem vagyunk messze. Ez hozzátartozik a dologhoz. Mert azért innen nem messze vannak ugyanazok a repülőgépek. Ezért mondom, hogy elvileg hasonló gondjaink vannak.

Még most is vannak néha dolgok, ahol az embereket kicsit zavarja, vagy legalábbis gondot okoz, hogy valamilyen kérdésben a kubaiak még nem nyilatkoztak. Vagy nyilatkoztak. Ilyesmi van, ezt megmondom őszintén. Valamennyi ideig nálunk is volt egy hiedelem, hogy most a kubaiak kivel tartanak: velünk és a Szovjetunióval, vagy a kínaiakkal? Ezt a kérdést én magamnak így soha nem tettem fel, mert én ennél jobban ismerem a kubai elvtársakat különböző aktu-

ra egy napra Ernesto Che Guevara, a Kubai Nemzeti Bank elnöke is Magyarországra látogatott, és beszédet mondott a Magyar Ifjúság Országos Tanácsa rendezte nagygyűlésen. *Népszabadság*, 1960. december 20.

³⁹ Az MSZMP szövetségi politikája a társadalom széles rétegeinek – értelmiség, egyházak, pártönkívüliek stb. – politikai semlegesítését, illetve megnyerését szolgálta. Olyan szimbolikus jelentőségű intézkedések fémjelzik, mint a pártönkívüliek állami pozíciókba jutásának lehetővé tétele, vagy a származási kategorizálás megszüntetése.

sok kapcsán, de nálunk is félmillió párttag van, és nem mindegyik tud annyit, mint én, aki a helyzetemnél fogva több anyagot ismerek. Ők azt ismerik, ami az újságban felbukkan. De olyan problémánk nem volt, hogy valamilyen állásfoglalásukat helytelenítettük volna. És nincs ilyen.

Amit Ön említett, hogy Fidel Castro januári beszédében azt mondta, hogy a „saját agyunkkal”, az nekünk nem probléma. Mivel Ön megemlítette: voltak, akik ezt úgy értették, hogy talán a Szovjetunióra céloz, megmondom: nekünk ez semmi problémát nem jelentett. Minden pártnak megvan a maga terminológiája, helyzete, szituációja, és ennek megfelelően fejezi ki magát. És amikor Ön mondja, hogy „saját fejével”, én teljesen értem, amit mond. Önálló párt vagyunk, magunk felelünk a döntéseinkért stb. Ezt azért húzom alá, mert ez és hasonló dolog semmi zavart nem okoz.

Közben azonban volt egy hír, amit én láttam, s ami nekem kis fejtörést okozott. Volt Algériában egy szeminárium⁴⁰ vagy nemzetközi tanfolyam, amit meglátogatott Che Guevara elvtárs is, és volt neki ott egy felszólalása. Én a teljes szöveget nem ismerem, de a töredéket láttam, hogy fegyvert kötelesek adni és ingyen mindenkinek, azután hogy azzal az árákkal azonos módon nyomják a fejlődő országokat, mint az imperialistákat stb.⁴¹ – Ez már kis fejtörést jelent. Nem azért, mert ez világkérdés, hanem azért, mert nem akárki mondja, nem akármilyen helyen. S én legutóbb beszélgettem egy guineai felelős vezetővel,⁴² s mondtam neki, hogy mikor volt ez a világkereskedelmi értekezlet, s ott felléptek Önök is és mások is, ott minket egy bizonyos tekintetben egy síkra helyeztek az imperialistákkal, s ez minket elkeserített. Biztosan a Szovjetuniót is és más szocialista országokat is, mert mi ugyan európaiak vagyunk, de semmi közünk nincs és soha nem is volt a rabló imperialistákhoz. Én ennek a guineai miniszternek – aki nem kommunista – azt mondtam: nézzen ide, ha akarja, úgy veheti, hogy Magyarország is gazdag ország Guineához képest, s Ausztria is gazdag ország, de ez nem egyforma gazdagság. Magyarország félgymarmati ország volt fél évszázadon keresztül, amikor felszabadult, romhalmaz volt és tető volt és

⁴⁰ 1965 februárjában rendezték Algírban az Afroázsiai Szolidaritás Szervezetének Második Gazdasági Szemináriumát, amelyen 63 afrikai és ázsiai kormány és 19 nemzeti felszabadító mozgalom képviselői vettek részt. Kuba megfigyelőként kapott meghívást a konferenciára, amelyre Che Guevara afrikai körútja (Mali, Brazzaville-Kongó, Guinea, Ghána, Dahomey, Tanzánia, EAK) keretében utazott el.

⁴¹ Che Guevara február 24-i beszédében felrótta a szocialista országoknak, hogy külkereskedelmi kapcsolataikban a tőkés országokhoz hasonló módon kizsákmányolják a fejlődő országokat, és azt hangsúlyozta, hogy a harmadik világ országainak fejlődését a szocialista országoknak kell finanszírozniuk. L. Anderle Ádám, i. m. 134.

⁴² 1965. február 16-án érkezett Magyarországra guineai gazdasági küldöttség Keita n’Famara, a Guineai Demokrata Párt Politikai Bizottságának a tagja, tartományi miniszter vezetésével. A küldöttség kelet-közép-európai körúton vett részt, hogy a kétoldalú gazdasági kapcsolatok és gazdasági segítségnyújtás kérdéséről tárgyaljon. Február 19-én Kádár János is fogadta a küldöttség vezetőjét. *Népszabadság*, 1965. február 20.

semmi más, és most ötször akkora ipara van, mint a háború előtt, de ez vérből, verejtékből született. És akármit beszélnek a guineaiak, jó, nekem van állami rangom, diszponálunk anyagi javak felett, de nem a sajátunk felett. Én koldus-szegény ember vagyok, tudok magának adni ezer forintot, mert annyi spórolt pénzem van, de gyárat nem tudok adni, mert az nekem nincs. Mi a nép tőkéjével diszponálunk, s a parlamentben bárkinek eszébe juthat és megkérdézheti, hogyan? És ha nem jut eszébe, nekem akkor is meg kell mondanom, hogy mi a magyar nép tőkéjéből miért segítünk Guineában alumíniumgyárat építeni. S ezt még úgy is kell megmagyarázni, hogy utána azt mondják, rendben van és tudomásul vegyék.

Én ezzel csak azt akarom mondani, hogy minket egy szinten ne emlegessenek semmiféle összefüggésben semmiféle imperialista országgal, mert ez két különböző dolog.

Miután ezt a beszélgetést lefolytattam, 10 nappal később olvastam elvtársnak⁴³ ezt a beszédét. És utána megkérdézem: hogyan értendő ez? Mert beszédek különbözőek vannak. Én is elmegyek valahová, beszélek, lehet, hogy nem tudják, mit fogok mondani, csak utána olvassák, de van olyan beszéd, amit előre megvitatunk, s akkor én hozzá szoktam tenni, hogy ez a pártunk álláspontja, kormányunk álláspontja.

Azután az utolsó ilyen kérdés volt, hogy a kubai elvtársak most március elsejére jönnek-e Moszkvába, vagy nem, mellettünk vannak-e a nemzetközi értekezlet kérdésében, vagy ki mellett vannak. Ez azután világosan eldőlt.

Azt akarom Önnek mondani, hogy én nem tudok megnevezni a kubai testvérpárt vagy a rezsím hivatalos megnyilatkozásai között olyant, ami kifogásolható, ellenkezőleg: azt tudom mondani, amit mi ismerünk az Önök törekvéseiből, azokat 100 százaléig támogatjuk. Hogy valami kérdés felmerül itt, vagy ott, vagy hogy hogyan fogalmaznak, vagy nem foglalnak állást abban a pillanatban valamiben, amikor mi, abban én semmi tragédiát nem látok, mert nem létezik, hogy egyazon kérdést Budapesten és Havannában ugyanúgy és ugyanakkor kelljen mondani.

Ezt a kis körképet azért rajzoltam meg, hogy Ön egy pillanatra élje bele magát a mi helyzetünkbe, hogy mi hogyan nézünk Kubára. A fő törekvésük, a fő irányvonaluk nálunk teljes egyetértésre talál, és úgy vesszük, hogy a kubai testvérpárttal és az országgal teljes mértékben egy fronton vagyunk. Ezt én már nem csak a saját nevemben mondom. Ismerem a mi Központi Bizottságunk álláspontját, és neki ez a véleménye. Ugyanakkor érzékeltetni akartam, vannak olyan dolgok, állásfoglalások, amit nem rögtön értenek meg nálunk az emberek. Azt kell mindig érezni, milyen hordereje van annak, ha egy vezető beszél, és mit beszél. Mi is arra vagyunk kényszerítve, hogy ilyen nagyon fontos nyilvános dolgoknál gondolni kell arra – mert beszélgetünk mi sokszor olyanról is, amit az

⁴³ Che Guevara.

újságban nem írunk meg –, hogy mindenki megértse. Budapesttől nem messze van egy vidéki város, úgy hívják, hogy Cegléd. S én azt szoktam mondani: nekünk úgy kell beszélni, hogy ne csak a marxista tudósok, hanem a ceglédi paraszt is megértse, mit akarunk – legalábbis a lényeget. Ehhez még hozzáteszem: arra is gondolni kell, hogy ne csak Cegléden értsenek meg minket, hanem a lényeget illetően Havannában se értsenek félre. És megfordítva: Önöknek kell arra is gondolni, hogy még Budapesten is értsék, mit akarnak, vagy legalábbis ne értsék félre. De ez csak nagyon hivatalos állásfoglalásokra vonatkozik.

A nemzetközi vitáról valamit. Én egyetértek Önökkel abban, hogy vitás kérdések vannak a pártokon belül is és a pártok között is. Mindig is voltak és mindig is lesznek, amíg pártok lesznek. Hogy miért? Mi, marxisták tudjuk, hogy miért: különböző feltételek, szituációk vannak, a forradalom különböző stádiumban van stb. Vannak eltérő megítélések. Ehhez én egyénileg valamit hozzáteszek. Azt hiszem, az eltérés egyik forrása az lehet – mert én is sokat töröm ezen a fejem, mint minden kommunista, hogy miért vannak ezek –, hogy az ember beszél nagyon különböző testvérpártok vezetőivel: norvégokkal, svédekkel, ausztrálokkal, szovjetekkel, kubaiakkal, s ha az ember jól megfigyeli, a következő derül ki. Mi mindannyian internacionalisták vagyunk, s úgy tartjuk, hogy a világkommunizmus dönt el mindent, de amikor konkrét értelmezésről van szó, valahogy azt hisszük mi mindannyian, külön-külön, hogy a világforradalom központi problémája a mi forradalmunk ügye. Párt, párt – de mégis van ilyen bizonyos szubjektivitás. Mi Budapesten nézzük a dolgokat, s úgy gondoljuk, ez világkérdés, és mindig azt hisszük, hogy a világforradalomnak is az kellene, ami a mi forradalmunk szempontjából kell. S a viszonyok különbözőek: más viszonyok vannak Kínában, más viszonyok Magyarországon, Franciaországban, s úgy látszik, ez a világkommunizmus olyan, hogy az alkalmazásánál a fő célt szem előtt tartva és a közös elv alapján, de a körülményektől függően nem pont ugyanazt kell csinálni a pártoknak. Csak úgy kell valahogy összehangolni, hogy nekünk is jó legyen és a világkommunizmusnak is.

Megmondom Önnek őszintén – majd a kínaiakról szólok még valamit –, hogy én a kínaiakat nem tartom gazembereknek. Kommunistáknak tartom őket ugyanúgy, mint saját magunkat – és a nép és az ember ugyanaz. A kubai, a magyar, a kínai, a francia nagyon hasonlítanak egymáshoz vágyaikban, igényeikben, de más helyzetben vannak. Például ha azt mondjuk, hogy békés verseny és győzzön a jobb, akkor mi ettől nem ijedünk meg. És nemcsak én nem ijedek meg, akármelyik budapesti gyárba a munkáshoz odamehetünk most ketten, az a munkás azt fogja mondani: gyerünk azzal a békés versennyel. Ő miért nem ijed meg? Tudja, hogy vannak a miénknél fejlettebb kapitalista országok, melyeknek ipara jobb, mint a miénk, azt is tudja, hogy életszínvonal ott más, de nem ijed meg, mert a jelenlegi standard tűrhető mind az ipar fejlettségi fokát, mind az életszínvonalat illetően. És ő ezt nemcsak hiszi, hanem tudja is. Adjanak

nekünk 10 békés évet, dolgozzunk becsületesen, és Ausztriát magunk mögött hagyjuk minden tekintetben.

Ha én ugyanezt mondom egy kínainak, vagyis azt: hogyan fog az menni, hogy az iparukat 10 év alatt annyira fejlesszék, hogy meghaladják Angliát, úgy tűnik neki, hogy nem reális. Tehát ugyanaz a fogalom ugyanolyan kommunistának Budapesten és Sanghajban nem ugyanaz – és ez visszahat a pártok központi bizottságaira is. És én azért gondolom, hogy részben emiatt van nekünk véleményeltérésünk, mert a kínai forradalom jelenlegi fejlettségi szakasza eltért pl. a magyartól, s bizonyos kérdések más megoldást kívánnak.

És van még egy probléma. Ez is érdekes kérdés. Van nekünk ez a régi jelszavunk, hogy „Világ proletárjai, egyesüljetek!” és hogy „A proletariátus láncain kívül semmit sem veszíthet”. Ez elvileg igaz, általában, világméreteken, de már a szocialista országokban nem pontosan ugyanazt jelenti, mint egy tőkés országban. Mert itt már a láncain kívül mást is veszíthet, mert itt már mással is rendelkezik: hatalommal, kultúrával, életszínvonallal stb. Egy biztosított jövőt lát maga előtt. Tehát e jelszó itt már nem ugyanazt jelenti. S ez sem egyformán jelentkezik. Marxnak bizonyos tekintetben könnyebb volt. Ez, amit ő leírt, örök igazság. A Kommunista kiáltványban írta meg 1848-ban. Ez a világ minden országában egyformán érvényes. Most, amikor kimondunk valamit, az nem minden országban egyformán érvényes, s még a szocialista országokban sem egyformán érvényes. Ezért mondom én, hogy szerintem is természetes, hogy vannak vitás kérdések, s eltérő értelmezések, amin kell is vitatkozni, mert különben meghalt a marxizmus. Ez a marxizmus halála volna. De hogy hogyan, ez a nagy kérdés. S én egyetértek Önökkel: nem az ellenség előtt kell vitatkozni. De mondok valamit: lehet még az ellenség előtt is vitatkozni, de én jól el tudom képzelni, hogy például a kínaiak vitatkoznak egy magyar állásponttal, vagy fordítva nyilvánosan, és mégsem káros az. Ilyesmi is előfordulhat, ha muszáj. Hogyan? Először is, ne nevezzük egymást revizionistának, meg szektásnak, ne nevezzük imperialista ügynöknek egymást. Mert én tudok olyant mondani, hogy a kínaiak akarva-nem akarva, segítenek az imperialistáknak. Lehet vitatkozni szépen, rendesen és úgy, hogy fejtsék ki pozitívan a saját álláspontjukat ugyanabban a kérdésben anélkül, hogy valakit sértenének, támadnának, és mondják meg, hogy a Kínai Kommunista Pártnak ebben és ebben a kérdésben ez és ez az álláspontja. Még ezt is ki lehet bírni. De ugyanakkor meg kell mondani azt is, hogy mi együtt vagyunk, közösek vagyunk, s azért nagy különbség van aközött, hogy egy ország szocialista, vagy nem szocialista.

A nemzetközi értekezletet illetően: én egyetértek azzal, amit Ön mond az egyes pártokat illetően, és nekem is úgy tűnik, hogy a kínaiak és az albánok jelenleg teljesen együtt vannak. Szerintem még egyfajta munkamegosztás is van közöttük: az albánok a szócsövei a kínaiaknak. Megfigyelhető: amit az albán hivatalos lap ma, március 24-én ír, azt fogja három hét múlva a kínai hivatalos lap írni...

Raúl Castro: S ezt mint albán észrevételt adják le.

Kádár János: Ennyire együtt nincs ebben a pozícióban velük semmiféle más párt. Ismert álláspontjuk van a koreaiaknak, japánoknak, románoknak, vietnamiaknak, indonézeknek – ezek nem pontosan azonosak, más a háttér is, adódik bizonyos regionális, közös érdekekből is. Ez létezik, vannak regionális, közös érdekek is. Tehát nem sablonosan kell ezeket nézni.

A nemzetközi értekezlettel én magam, személyileg úgy vagyok: mi célból? Nekem a cél fontosabb, mint maga az értekezlet, ha az ember egyénileg gondolkodik. Nekünk az értekezlet azért kell, hogy egységesek legyünk az osztályellenességgel szemben. Ezért kell az értekezlet! Világértekezlet is kell, de én azon nem csatáznék senkivel, hogy azt hogy hívják. Egyébként ennél a márciusi megbeszélésnél is mi azt az álláspontot képviseltük: nem kell azt szerkesztőbizottságnak hívni. Miért kell nekem azon vitatkozni valakivel, hogy ha a 26 párt közül eljön 19, az törvényes vagy nem törvényes. 19 párt összejöhet akkor, amikor akar. Az teljesen törvényes. Meg 29 is összejöhet, meg 69 is, az teljesen törvényes. Mondok én Önnek például valamit: ha a kínaiak holnap azt mondják, eljönnek, hétfőn kezdjük el, én akkor is szkeptikus lennék. Én 1960-ban végig részt vettem a tanácskozáson.⁴⁴ Az 5 hétig tartott. Öt hétig vitatkoztunk. Ott két pozíció volt. Végül megegyeztünk egy szövegben, azt aláírtuk, és folytattuk tovább a vitát a két pozíció felett. Véleményem szerint a kínai vezetés megmakacsolta magát, s ezen rövid idő alatt sem nem akar, sem nem tud változtatni, mert most már saját presztízse is kockán van, saját párttagsága előtt. És ha ők azt mondanák, hogy hétfőn kezdjük el, akkor 6 hónapig vitatkoznánk, és nem tudnánk megegyezni.

S miben kell tudni megegyezni? Most én ezt egyénileg mondom. Azért vagyok híve a nemzetközi tanácskozásnak, mert kell egység, össze kell hangolni lépéseinket, és ha 50 párt fogja csinálni, vagy 65, vagy 81 párt, kezdjék meg a tanácskozást, és egyezzünk meg abban, hogyan harcoljunk az imperializmus ellen. Mindennél fontosabb, hogy összehangoljuk akcióinkat. Tehát a mi pártunknak az az álláspontja, hogy rugalmasan, hajlékonyan mi ezért az értekezletért fogunk harcolni. S főleg azért, hogy legyen valami közös platform. Vannak új problémák, amikben állást kell foglalni.

A kínai álláspontnak mi a lényege? Nem a marxista tételek, mert ők okosan is tudják olvasni a marxizmust. Nekik van egy dicsőséges történetük, s ők nagy időn keresztül jól tudták olvasni a marxizmust és jól ismerték Marxot, Engelst. Nem itt van a hiba! Nekik van politikájuk, és ahhoz hozzászedtek idézeteket. Lenin szerencsére több évtizeden keresztül működött, nagyon különböző szituációkban, az illegalitástól kezdve egészen addig, amíg kormányzópárt lett a Szovjetunióban a Bolsevik Párt, tehát békés és háborús viszonyok között.

⁴⁴ A Kádár János vezette magyar küldöttség már november 3-án elutazott a Szovjetunióba, hogy részt vegyen a november 7-i moszkvai ünnepségeken, és december 2-án indult haza Moszkvából. Az MSZMP küldöttsége kétszer, november 12-én és november 19-én szólalt fel. A moszkvai értekezletről tájékoztató közlemény jelent meg (*Népszabadság*, 1960. december 2.); az ott hosszú viták után végül egyhangúlag elfogadott nyilatkozat: *Népszabadság*, 1960. december 6.

Volt, amikor a baloldali elhajlók ellen harcolt, volt, amikor a jobboldali elhajlók ellen, volt, amikor a szociáldemokraták ellen harcolt stb. Én Lenintől össze tudok állítani rendes idézeteket, amiből kiderül, hogy a fő veszély a baloldal. S ha eltekintek a dátumoktól, hogy mikor írta Lenin, akkor ugyancsak tudok összeállítani idézeteket, ahol Lenin azt mondja, hogy a fő veszély a jobboldal. Így mi nem tudunk csatázni. Mert az a marxizmus, hogy a konkrét viszonyok között ma, amikor az adott helyzetet vizsgáljuk, mi a marxista álláspont a megnevezett kérdésekben. S ebben kellene a pártoknak megegyezni. Abban, hogy egy adott kérdésben ma mi a helyes marxista álláspont. Ezt a klasszikusok nem fogják eldönteni, ők csak megtanítottak bennünket marxista módon gondolkodni.

A kínaiakkal nekem máshol kezdődik a bajom: amikor nem tudunk fellépni velük együtt, a közös ellenséggel szemben. Hogy ki a forradalmár, ezen el lehet vitatkozni 100 évig, tízezer évig – igazuk van a kínaiaknak –, de van egy konkrét kérdés: Észak-Vietnamot bombázzák az amerikaiak, s most el kell dönteni, hogy mit kell csinálni. Ez a mi kérdésünk. S erre nem fog Engels semmit mondani. Még Lenin sem. Erre nekünk kell most válaszolni. Azt hiszem, a marxizmus azt a választ adja, hogy segíteni kell, és vissza kell verni az amerikaiakat. Gondolom, a marxizmus ezt tanítja. Fegyvert kell adni, embert kell adni és nem tudom, még mit. Ön ismeri a történetet. Észak-Vietnamban most légvédelem kell, partvédelem kell. Ez mindennél fontosabb. Mert az a technika már fel van találva, a szocialista világ kezén van, amivel meg lehet védeni a légi teret és a partokat. Azt oda kell nekik adni. A Szovjetunió azt mondja: odaadom, de nem vagyok határos Vietnammal. Sürgős volna, mert az amerikaiak eddig nem tudom hányszor – talán 18-szor – bombáztak, de ha 60-szor bombáznak, akkor nagyon megszokják. Hamarabb le kell őket szoktatni erről, s ha a kínai elvtársak ebben segítettek volna, akkor a legfontosabb légvédelmi gépek, repülőgépek, harci gépek már ott lennének. S az egyéb fegyver már ott lenne. Én nyugodtabb volnék – talán Maga is –, ha ezek már ott lennének. De nincsenek ott. Miért? A kínaiak azt mondják, nem engedik, és megmondják, hogy miért. Nem akarnak lehetőséget adni az USA-nak, hogy Kínát provokálja. Vagy ürügyet nem akarnak adni. Ez az indokolás. Nem engedik igénybe venni a légi utat. A szovjet elvtársak erre mondják, hogy akkor vasúton. Erre a kínaiak – hasonló megfontolásból – azt mondják: vasúton sem. Szállítsák vízen – mondják a kínaiak. De hogyan lehetne vízi úton, vagy az Északi-sarkon, vagy a La Manche csatornán át. De mire így odaér, az négy hónap. Égi úton ott van 3 nap alatt, vasúton néhány hét alatt, vízi úton hónapok alatt. És itt van a marxizmus. Nekem hiába mondanak erre akármilyen marxista idézetet, az erre magyarázatot nem ad. Erre én tudok más magyarázatot. Van egy sajátos kínai álláspont e pillanatban: szavakban mindenkinél radikálisabbnak lenni, ugyanakkor az USA-val közvetlen összeütközésbe nem kerülni. Én elhiszem, hogy egy pontban a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának ez az érdeke, de akkor ne meséssel fizessenek ki bennünket.

Ennek az egész viszálynak, ami most a nemzetközi munkásmozgalomban van, szerintem súlyos következményei vannak. És ezt a Vietnam–USA-agressziót visszavezetem egyenesen arra a nemzetközi vitára, ami van. Egyenesen arra. Ha ez a vita nem lenne, persze nem tudom, az USA mit csinálna, ezt megmondani csak tiszta feltételezés lenne, de az világos, hogy ők imperialisták, nekik az a bajuk, hogy békében sem tudnak élni, és világháborút sem tudnak egyelőre kirobbantani. És ha mi egységesek volnánk, rájuk tudnánk kényszeríteni a békés egymás mellettélést. Hogy mennyi időre, azt nem tudom. Lehet, hogy örökre – de ez csak jóslat, s ennek így nincs semmi értelme. Most ők mit csinálnak? Körüljárják a szocialista világot, harcolnak Kongóban, Malájban...⁴⁵ Bemelegedett Kuba körül a helyzet, azután onnan továbbmentek, s most ott vannak Dél-Vietnamban. Volt, amikor Berlin körül voltak, és volt, amikor Magyarország körül voltak.⁴⁶ Körbenjárják tehát, és most kikötöttek azon a ponton, ami a számukra a legkedvezőbb. Az imperialisták nem buták. Ők okosak. Felmérték a helyzetet, s most kipróbálják, meddig lehet elmenni, és addig fognak elmenni, amíg lehet. Meg fogják támadni Kínát is, ha lehet, nem fogják szégyenleni. Nekik Észak-Vietnam még jól is jön, mert azok harcolnak, életre-halálra fog a vietnami nép harcolni, de nem egyenlőek az erőviszonyok, s ezért tud garázdálkodni. Pacifikálni nem tudnak, de garázdálkodni tudnak. S ők azt is látják, hogy jelenleg a Szovjetunió kész támogatni Vietnámot, de Kína most nem akar beavatkozni.⁴⁷ Ők ezt tudják, s ki akarják próbálni, meddig lehet elmenni. Ha ott majd falba ütköznek...

⁴⁵ Belga Kongó 1960. június 30-án vált függetlenné Kongói Köztársaság néven. A már áprilisban megtartott választásokon a Kongói Nemzeti Mozgalom győzött, és Patrice Lumumba lett az ország első miniszterelnöke. Az ország hamar polgárháborúba sodródott. Lumumbát 1961-ben meggyilkolták, míg a konfliktusba beavatkozó Egyesült Államok Joseph Mobutu ezredes, a hadsereg vezérkari főnöke mögé állt, aki végül 1965 novemberében puccsal magához ragadta a hatalmat. – Malajziában a Maláj Kommunista Párt fegyveres szervezete, a Maláj Nemzeti Felszabadítási Hadsereg vezetésével 1948 és 1960 között gerillaháború folyt a Brit Nemzetközösség csapatai ellen. A főleg a helyi kínai népesség által támogatott küzdelem kudarca után brit támogatással létrehozták Borneó szigetén a Maláj Államszövetséget, amely ellen Indonézia 1962 és 1966 között fegyveres támadásokat vezetett. L. Nicholas Tarling (ed.): *The Cambridge History of Southeast Asia*. Vol. 2., Part 2.: *From World War II to the Present*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

⁴⁶ Berlin három alkalommal vált akut nemzetközi konfliktusgócá. 1948-ban, a nyugatnémet valutareformot követően, az 1948 júniusa és 1949 májusa között tartó berlini blokád idején, majd az 1953. június 17-i kelet-berlini munkásfelkelés alatt, végül 1961 augusztusában a berlini fal felépítésével.

⁴⁷ A kínai védelmi miniszter, Lin Biao 1965. szeptember 3-án adta közre az „Éljen soká a győztes népi háború” című politikai pamfletjét, amelyben az önmagára támaszkodás politikáját hirdette meg. Eszerint az egyes népek saját erejére támaszkodó forradalmi küzdelmével kell Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában felmorzsolni az USA katonai erejét. A más, akár szocialista államok segítségével kivívott győzelem – így a kínai álláspont – nem konszolidálható. A dokumentumot l.: http://www.marxists.org/reference/archive/lin-biao/1965/09/peoples_war/index.htm

Nem akarok visszamenni a kubai problémára, bár az önmagában nagyon érdekes dolog. Nagy feszültség alakult ott ki, de – s most megint egyénileg úgy gondolom, hogy – mindig van egy bizonyos határ, ameddig el lehet menni, s amelyen túl abban a szituációban nem lehet menni. Most nem akarok bírálni senkit: se Hruscsovot, se Önt, se Fidelt és magamat sem. Szerintem a következő a helyzet: az USA nem tűrhette el, hogy tőle 90 km-re egy olyan bázis épüljön ki, amely alkalmas az elpusztítására. Ez olyan, hogy vegyen egy vasrudat és egy tigrist, piszkálja őt, akkor az hátrál a sarokig, s ott beleütközik a falba, és nincs kiút. Ez az egyik határ ebben a kérdésben. A másik határ, hogy ugyanakkor a Szovjetunió kijelentette, megtámadják Kubát, akkor a Szovjetunió harcba lép. Ez meg az a határ volt, ameddig az USA el tudott menni. Nem volt célszerű neki ezt kipróbálni. Most ezzel nem azt akarom mondani, hogy maga Kuba ott nem számított, csak így nyersen mondom.⁴⁸

Jelenleg az amerikaiaknak mi a rizikójuk Vietnamban? Észak-Vietnam erőivel összezsapnak. Több rizikó nincs most. Persze ott keményebb ellenállással találkozhatnak. Pontosan tudják, hogy a Szovjetunió már szállítja a fegyvereket. Ha Észak-Vietnam védelmi ereje megnövekszik, majd újra számolhat, hogy a rizikó micsoda, mert ha 60 gépből 3-at lelőnek, az egyfajta rizikó, és ha 52-t lelőnek le, az egy másfajta rizikó. És ha a tengerészgyalogságot partra teszik, és ott valami erővel találkoznak, az másfajta rizikó megint. Ezért – gondolom – az USA jelenleg olyan helyzetben van, hogy igenis, ő ezt megkockáztathatja. És mivel imperializmus, meg is fogja kockáztatni, és majd továbbmennek, és Hanoit is fogják bombáztatni⁴⁹ és majd Kínát is...

Raúl Castro: És mi történik, ha Kínát bombázzák?

Kádár János: Ez más dolog. Ez részben a szocialista országokon múlik.

Raúl Castro: Lehet, hogy akkor a kínaiak kezdeményezik a 81 párt tanácskozásának összehívását.

Kádár János: Mi ismerünk információt amerikai tervekről – hogy mennyire igaz, nem tudjuk eldönteni, majd a tények eldöntik. Az USA-nak van egy terve. Szeretné Kínát provokálni s néhány bombatámadást végrehajtani kínai területen azok ellen a területek ellen, ahol az ő feltételezésük szerint a kínaiaknak atomerőbázisa van.⁵⁰ Én hiszem, hogy így van. Hogy hol lehet őket megállítani,

⁴⁸ A kubai rakétaválság 1962. október 14. és 28. között zajlott. A Szovjetunió 1962 nyarán kezdte el középhatósugarú ballisztikus rakétáit telepíteni a szigetország területére, ahonnan a rakéták akár az amerikai fővárost is elérhették volna. A válság Kennedy elnök 1962. október 22-i televíziós bejelentését követően érte el a tetőpontját. A két nagyhatalom végül visszatáncolt: a Szovjetunió visszavonta a kubai rakétáit, cserébe azért, hogy az Egyesült Államok lemondott bármiféle kubai invázióról, és ígéretet tett a Törökországban telepített Jupiter rakétái eltávolítására. L. William Taubman: *Khrushchev: The Man and His Era*. London, Free Press, 2003, 529–577.

⁴⁹ Az USA Hanoit mint polgári célpontot 1966. december 13–14-én bombázta először.

⁵⁰ Kína az 1964. október 16-án az északkeleti Lop Nur-tó vidékén végrehajtott sikeres kísérlettel vált a világ ötödik nukleáris hatalmává.

az a szocialista országoktól függ. Hogy ezt hogyan kerüljük el a kínaiak? Mao elvtársék azt hiszik, hogy úgy kerülhetik el, hogy nem engedik meg Kína területe felett átrepülni a repülőgépeket. De lehet, hogy ez éppen fordítva van. Ez nincs kipróbálva. Lehet, hogy az lett volna jó, ha átengedik, ha Észak-Vietnam nagyon erős, s a következő támadásnál az utolsó szálig lelövik, és akkor megállunk.

Raúl Castro: A kínaiak azon az állásponton vannak, hogy ők nem akarnak problémát, hogy ők az atombombájukat fejlesszék.

Kádár János: Egész életünkben azt tanultuk, hogy tudni kell az imperialistáknak is, hogy hol állunk. Meg kell nekik ezt mutatni. Ha Észak-Vietnammal azt csinálhatja, amit akar, akkor ugyanígy megint előveheti Kubát. És ki mondja, hogy nem veszi elő az NDK-t, Berlint vagy Magyarországot?

Nekünk ilyen nézeteink vannak, mi az összefogás mellett vagyunk. Ne abban egyezzünk meg, hogy ki dogmatikus és ki nem. Egyezzünk meg abban, hogy nem szabad hagyni Észak-Vietnamot, mert ha hagyjuk, jön a másik három. Szent meggyőződése, hogy az USA e pillanatban a Szovjetunió kivételével bármelyik szocialista országot meg meri támadni. Kínát is. A Szovjetuniót nem. Ez a helyzet, ezt mindenki tudja. A szovjet elvtársak azt mondják, hogy lépünk sorompóba, együtt. A kínaiakkal.

Raúl Castro: Ez természetes.

Kádár János: Persze, lesz olyan, amikor a kínai elvtársak okosodni fognak, mert nincs más hátra. Csak kívánom, hogy az ne legyen már késő.

Raúl Castro: Minél később következik ez be, annál borzasztóbb lehet.

Kádár János: Említette a moszkvai tüntetést.⁵¹ Ez szerintem megint túlmegy azon, amit mi úgy hívunk, rendes dolog. Tüntessenek. Rendben van. Nálunk is tüntettek, azok a diákok, nálunk is sírtak, meg őriöngtek, de Moszkvában nem csak ez volt. Szerintem ez előre kigondolt provokáció volt. Fényképeket már előre megcsinálták, a kínai sajtó felkészült. Hogyan lehet a kínai népet a jelen pillanatban ilyesmivel izgatni? Amikor az ellenség ott kopog a szomszédban: Észak-Vietnamban, hogyan szabad egy ilyen nevezőre hozni az USA-t meg a Szovjetuniót – ez provokáció és megint nem vita.

Koszigin elvtárssal megegyeztek Hanoiban,⁵² hogy jó volna, ha az összes szocialista ország kiadna egy közös nyilatkozatot. Erre a vietnamiak mondják, hogy ők is gondoltak erre, ez jó volna. A kínaiak erre sem igent, sem nemet nem mondtak. A vietnamiak elkészítették a tervezetet, ami az összes szocialista ország közös nyilatkozata lett volna, elküldték a Szovjetuniónak, Kínának és Koreának. Megmondták, azért küldik el, mert ha ez a három megegyezik, akkor rendben van. A kínaiak olyan választ adtak, tekintettel arra, hogy minden szocialista ország külön-külön nyilatkozott a vietnami kérdésben, nem szükséges, hogy

⁵¹ Lásd a 18. jegyzetet.

⁵² Alekszej Koszigin szovjet miniszterelnök február 6-án utazott Hanoiba.

közösen is nyilatkozzanak. Akkor mit csinálhatnak a vietnami elvtársak? Erre mondták a szovjet elvtársak azt, hogy tárgytalan.

A fegyverszállításnál a szovjet elvtársak közölték Vietnammal, hogy a kínaiak nem járultak hozzá a vasúti szállításhoz sem, nemcsak a légi szállításhoz, hanem a vasútihoz sem. Ezt a szovjet elvtársak közölték a vietnamiakkal. Erre a vietnami elvtársak akcióba léptek, utána úgy nézett ki a dolog, hogy a kínaiak beleegyeztek. Ilyen a mi egységünk, s ezzel tud az ellenség játszani!

Biztos vagyok abban, hogy a kínai elvtársak pozíciója változik, ha a dolog komollyá válik, csak hogy mikor és mennyibe kerül? Amikor Észak-Vietnamot először bombázták, a kínaiak azt mondták, hogy jól harcolnak, és nem is halt meg olyan sok ember.

Raúl Castro: A genfi értekezleten azt mondták, hogy a vietnamiak ereje elegendő.⁵³

Kádár János: Meg azt mondják, hogy ha minden ország külön-külön nyilatkozott, minek együtt? Ezt ovodista gyerekeknek lehet mondani. Ha van egy közös okmány, amelyet közösen aláírunk, az imperialisták azt mondják, hogy hohó! Jó lesz vigyázni. Az imperialisták most nem csinálnak világháborút. Csak próbálkozik. Ha maga imperialista volna, maga is próbálkozna. Ezzel válaszoltam arra is, hogy mi a mi álláspontunk.

Azt mondjuk, hogy keserves helyzetben vagyunk. Mind az imperialista provokációkkal szemben – mert ez így néz ki –, mind a békés egymás mellett élés területén. Megmondom, hogy nem sokkal kisebb veszély ez sem, s itt sem vagyunk egységesek. Persze, ez kisebb veszély, mint a háborús provokáció, de nem sokkal kisebb, mert nem vagyunk egységesek. Az imperialisták velünk is játszanak, tesznek javaslatokat a lengyeleknek, Önöknek, mindenkinek, a románoknak. Na és, ha ők minket így szét tudnak szedni, akkor ez ugyanaz. Akkor is szétszedtek bennünket. S ha ez sikerül nekik, akkor azt mondják, hogy adjátok fel a kommunista rendszert, mert jövünk a fegyverekkel.

Aztán még valamit: én nem vagyok „szovjet ügynök”...

Raúl Castro: Nem kell ezt magyarázni.

Kádár János: Ezt csak „szónoki fogásként” mondom. De mi a Szovjetunió szerepe? Az imperialisták „jó marxisták”, ők pontosan tudják, hogy mi a Szovjetunió szerepe. A kínai elvtársak azt mondják, hogy ők a forradalmárok. És az imperialisták mégis annak örülnének, ha mi magyarok, csehek, románok stb.

⁵³ 1954. április 26. és július 21. között tárgyalt a koreai és indokínai háború lezárásáról az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Franciaország és az Egyesült Királyság. Az értekezleten 10 egyezményt fogadtak el, amelyek tartalmazták a vietnami, laoszi és kambodzsai és koreai rendezés alapelveit. Vietnament a 17. szélességi fok mentén két részre osztották. A 11 milliós lakosságú Hanoi központú északon a Vietminh vehette kézbe a kormányzást, míg a 23 milliós dél Saigon fővárossal maradt császárság, Bao Dai császár és Ngo Dinh Diem miniszterelnök irányításával. Előírták, hogy 1956-ban népszavazást kell rendezni az ország újraegyesítéséről, amire nem került sor.

a kínaiakhoz csatlakoznánk. Örölnének. Ezért sok százmilliós dollárnyi hitelt kapnánk. A szó szoros értelmében az amerikaiak üzletemberek. Én azt mondom, amit a kínaiak mondtak valamikor, hogy az ellenségtől tanuljunk marxizmust. A Szovjetunió mindig ott lesz, ahol kell, s ahol ott kell lenni, ők soha nem fognak frázisokkal élni. A mi szocialista világunk addig tényező és erő, amíg van a Szovjetunió. Nem úgy, hogy mi megalázkodjunk, meg bábuk legyünk, hanem az elvben és az internacionalizmusban. A románok nem csatlakoztak a kínaiakhoz, csak kacérkodtak velük, és ennek az egész imperialista tábor örül. Miért? Nekik tulajdonképpen a kínaiak nagyobb ellenség, a szavak szerint. De nekik az a törekvésük, hogy a Szovjetuniót izolálják valahogy. Hozzá merem tenni, biztos vagyok benne, nem azért, hogy a Szovjetuniót lenyelhessék az imperialisták, mert ők már beletörődtek, hogy azon a földön ők nem élhetnek, de ha a második világháborúban született világot visszafordíthatnák, ez nyereség lenne nekik. Vagy csak egyet, csak a legkisebbet, legyen az akár Magyarország, mint ahogy kinyújtották kezüket érte, legyen akár Kuba vagy Észak-Vietnam, az egész világhelyzetet megváltoztathatnák. Vagy a románok. 1956-ban olyan helyzetben voltunk, hogy kérdés volt: segítsen-e nekünk a Szovjetunió vagy nem. Ez egy bonyolult kérdés volt a Szovjetunió számára, nem a mi számunkra. Most már tudjuk, hogy ott mi történt, de azon a napon, 1956. november 1-jén, amikor határozni kellett, 2-án, még senki sem tudta, hogy mi lesz a folytatás. És én ismerem azt a vitát, ami akkor a szovjet vezetésben folyt. Nem volt egységes a vita. Volt olyan álláspont – én azt sem hibáztatom –, amely azt mondta, hogy a Szovjetunió határai sérthetetlenek, ahhoz nem nyúlhat senki, és mi jönne ki nekik abból a Magyarországból. Anyagi hasznuk nincs belőle, nem volt és még sokáig nem is lesz egyikünkben sem. De vannak az elvek és az internacionalizmus.

Raúl Castro: Kubából sem lesz még nagyon sokáig.

Kádár János: Mi ugyanazok vagyunk, mint Kuba, csak más viszonyok között. Nekik emberükbe került Magyarország, nem kevés emberük esett el itt, s mint nyomorék beteget kellett etetniük, lábraállítani az országot, mire úgy nézett ki, hogy minden rendben van, áll a lábán, jött 1956, és nem csodálkoztam, hogy voltak szovjet elvtársak, akik gondolkodtak, adjanak-e segítséget, vagy sem. Mi így látjuk ezeket a dolgokat. Nekünk az a véleményünk, hogy egység kellene, akcióegység.

Raúl Castro: Miért mondta ezt a Szovjetunióval kapcsolatban, Kádár elvtárs? Azt gondolja talán, hogy nekem kételyeim vannak a Szovjetunióval szemben?

Kádár János: Én csak a mi álláspontunkat akartam megvilágítani. Azért mondtam, mert a szolidaritás is szóba került.

Raúl Castro: Nekünk egy gondunk van ezzel kapcsolatban. Mégpedig az, hogy az USA tévedjen Kubával kapcsolatban. Rossz kalkuláció legyen ez a számára. Ha elhatározná, hogy megtámadja Kubát, s ha ez megvalósul, nehéz helyzet áll elő. Ezért van az, hogy mi vitatjuk és tovább folytatjuk ezt a vitát. Szaktanácsadójuk

volt Kubában, és ők el akarták vinni őket. De mi megkértük, hogy hagyják őket ott, csak szimbólumként.

Kádár János: Nem azt akarom mondani, hogy a szovjet elvtársakkal nem lehet vitatkozni. Van, amiben kell vitatkozni. En most szocialista világunk erejéről beszéltem.

A románok könnyelmű játékot folytatnak. Az a véleményem, hogy ők nem is gondolták végig, hogy milyen könnyelmű játékot folytatnak. Egy kis siker az imperialistáknak ez további lépést jelent: Vietnamban most fegyverrel harcolnak, Romániát mézesmadzaggal csalogatják.⁵⁴

Raúl Castro: De a románok most támadják a szovjeteket. Che elvtárs vitatkozott a románokkal, s ők úgy fogták fel, mint egy revizionistát. Ezt akkor mondták, amikor az az elvtárs kijelentette, hogy vigyázni kell a Szovjetunió tekintélyére is. Azt mondta, hogy ez nem presztízskérdés, hanem elvi probléma. Őt is fel akarták csapni a marxizmus feltalálójaként.⁵⁵

Kádár János: Az élet és az elv is viszonyban van egymással. Én azt gondoltam: marxista vagyok, de ugyanakkor azt gondolom, hogy a marxizmus van az életért és nem fordítva. Miféle elvi politika az, amely lazítja a szocialista tábort? Ha mi teljesen egységesek vagyunk, a románokkal akkor is kénytelenek az imperialisták tárgyalni és megegyezni. Vagy itt a mi példánk. Mi nem tettünk elvi engedményeket az imperialistáknak. Ha 1956 decemberében azt mondtuk volna az USA-nak, hogy ne ugassatok annyit, mert egyszer majd le kell ülni velünk tárgyalni – nevettek volna. És mégis, eljött az idő, amikor le kellett ülni tárgyalni, meg kellett egyezni, és eljön még az a nap, amikor az USA Kubával is le kell üljön tárgyalni, de csak akkor, ha egységesek vagyunk.⁵⁶

Raúl Castro: Erre egy pár hónapot még várni kell.

Kádár János: Ez nem naptári kérdés, ez perspektíva. Mi semmit nem engedtünk az USA-nak, igaz, ő sem engedett nekünk. Az USA az NDK-ban is elvesztette a csatát.

Raúl Castro: Mi mindennap készek vagyunk tárgyalni.

Kádár János: Az, hogy eredményt értünk el, nemcsak a mi kizárólagos erőnk, persze benne van a munkánk, meg a magyar nép – mert csak azért tárgyalnak

⁵⁴ Johnson elnök 1964. május 23-án a Virginia Military Institute George Marshall Könyvtárának avatóünnepségén elmondott beszédében fejtette ki az Egyesült Államok „hídépítő” politikáját, amely egyes szatelitállamok – így Románia – függetlenedési törekvéseire alapozva, a kelet-európai államok iránti nagyobb nyitottságot képviselte. Románia számára a nyugati kapcsolatoknak különösen az iparosítási politikája szempontjából volt jelentőségük. A beszéd olvasható: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26264#axzz20JRr96Hu>

⁵⁵ Értsd: ő is fel akart csapni v. őt is meg akarták tenni a marxizmus feltalálójának.

⁵⁶ 1962. október 20-án született meg az a magyar–amerikai megállapodás, amelynek megfelelően az ENSZ Közgyűlés napirendjéről levették a magyarkérdést. A titkos tárgyalások már az 1960. őszi ENSZ Közgyűlést követően megkezdődtek. L. Borhi László: *Magyar–amerikai kapcsolatok, 1945–1989*. Források. Budapest, MTA TTI, 2009. 392–393.

velünk, mert a magyar nép követi a kormányt, és persze az egész szocialista világrendszer velünk van.

Ezeket akartam részben válaszként elmondani, és különösen az elején olyan dolgokat mondtam, ami tényleg szubjektív dolog, de arra gondoltam, ha találkozunk, tényleg beszélgezzünk elvtársak módjára.

Hozzá akarom még tenni nemcsak a magam nevében, hanem Központi Bizottságunk, kormányunk nevében – és a saját nevemben is –, örülök annak, hogy találkoztunk. Ezeknek a találkozásoknak megvan a maguk jelentősége, ezek a kötetlen beszélgetések sokszor többet érnek, mint a hivatalos tárgyalások. Örülök, hogy személyesen is megismerkedtünk. Megkérem Önt, legyen szíves jókívánságainkat pártjuknak, kormányuknak, Fidelnek és a többi elvtársnak tolmácsolni. Sok sikert kívánunk. Tartsunk mi össze és nem kell, hogy minden vacak kérdésben állást foglaljunk, de a fő dolgokban feltétlenül. Ezért igyekeztem több dologra kitérni, hogy ezt érzékeltethessem.

Raúl Castro: Teljes mértékben egyetértek, de én nem akarok a párt nevében beszélni. Még abban is egyetértek, ami Che elvtárssal kapcsolatban volt az afrikai dologban. Nem ez az első hely, ahol megmondták, hogy vannak nézeteltérések – ez az egyéni véleményem. Nem akarom ecsetelni, hogy milyen nagy barátság van kettőnk között – már a bátyám és én közöttem –, de egyik legjobb elvtárs a pártvezetésben.

Kádár János: Nekem Fidelről is, meg Che elvtársról is az a véleményem, hogy XX. századi Krisztusok. Ez a szubjektív impresszióm.

Raúl Castro: Che elvtárs nagyon jó elvtárs, mindenki becsüli. Ő egy jó keresztezésnek az eredménye. Ő egy ész és ugyanakkor bivaly is. Nagyon keményfejű ember. Ő az utolsó, akit valamiről meg lehet győzni, de ugyanakkor nagyon fegyelmezett.

Kádár János: Ha Guevara elvtárs ilyent akar mondani, mondja nekünk, és amikor találkozunk, akkor majd megvitatjuk.

Raúl Castro: Ha igaza lett volna, akkor sem lett volna szabad, hogy elmondja, de ő egyébként szeret ilyen szónoki fogásokat csinálni, és ő nem olyan rendszerezett, mint Fidel. A másik hibája, hogy amit gondol, azt ki is mondja. Sokszor olyan érzékhánya van, hogy az borzasztó. Amikor ezt a beszédét hallottam, éppen Moszkvában voltam. Gondoltam, hogy majd elkapom és beszélek vele. Ugyanakkor ő már Kínában is volt tárgyalni. Afrikában jó munkát végzett. Én már nem tudtam vele találkozni, mert visszament Kubába.⁵⁷ Tehát még ebben is egyetértek Kádár elvtárssal. Ez az ember az állatnak és az észnek az egyesítése. Azzal főleg egyetértek, hogy a nemzetközi munkásmozgalomban

⁵⁷ Che Guevara 1965 eleji afrikai – és kínai – útjáról március 14-én Kubába hazatérve eltűnt a nyilvánosság elől. Algírban elmondott beszéde ugyanakkor nyílt támadás volt a Szovjetunió ellen, hiszen a fejlődő országok kizsákmányolásában bűnpártolással vádolta a szocialista országokat. Fidel Castro 1965. október 3-i beszédében mutatta be Che Guevara hónapokkal korábban írt levelét, amelyben bejelentette, hogy elhagyja Kubát, hogy máshol folytassa forradalmi harcát.

vannak vitás kérdések. Ezek között vannak olyanok, amikben egyetértünk, vannak olyanok, amelyekben új lépéseket kell meghatározni. Ne beszéljünk a vitás kérdésekről...

Kádár János: Elfelejtettem mondani, hogy nagyra értékeljük azt a tanácskozást, ami a latin-amerikai pártok között volt.

Raúl Castro: Tisztázni szeretném a Fidellel való beszélgetést az ENSZ-ben. Forradalmunknak vannak olyan belső folyamatai, amelyeket egy kívülálló nem egészen érthet meg úgy, mint az, aki benne él.

Kádár János: Amikor kint voltam, Raúl Roával beszélgettem, és ő igazat adott nekem.⁵⁸

Raúl Castro: Vannak olyan helyzetek, amelyeket jelenleg nem is lehet megírni Kubáról. Hogy milyen szerepet kellett Fidelnek akkor játszania egy olyan néppel szemben, aki antikommunista? Ha Fidel 1962-ben, illetve 1959-ben azt mondja, hogy itt szocialista forradalom lesz, abban a másodpercben megbukik. Ugyanakkor volt beszélgetése, amikor megkérdezte, hogy egyetértenek az agrárreformmal? Teljes mértékben egyetértenek vele. Egyetértenek a bankok államosításával? Teljes mértékben. De ha azt kérdezte volna, hogy egyetértesz a szocializmussal – erre a válasz az lett volna: nem értek vele egyet. Ilyen mentalitás volt Kubában, mindenki így gondolkodott.

Kádár János: Azért mondtam, hogy a forradalmat túl sokat emlegetni nem kell.

Raúl Castro: Fidel és Che 1959-ben látogatást tettek az Egyesült Államokban, akkor volt a legnagyobb harc Kubában.⁵⁹ A 26-i mozgalom vezetése a reakció kezében volt. Minden állami funkcióban kifejezetten csibészek ültek. Mi igyekeztünk a becsületes embereket, akik antikommunisták voltak, megmenteni, és később őket tettük a felelős helyekre. Amikor május 1-jét meg akartuk ünnepelni, ő ment volna Texasba, én egy másik városba, Che elvtárs pedig Santiagóba. Egy másik vezetőt egy olyan tartományba küldtek, ahol egy áruló volt a parancsnok. Ekkor akartuk a milíciát is bevonni. A Kommunista Párt egyetértett ezzel a tervvel. Elmentek, Fidellel vitatkoztak, gondolkoztak azon, mit nyerünk ezzel. A forradalmat fogjuk-e ezzel erősíteni? Látszatra ugyan megerősítjük, de a valóságban gyengülni fog. Négy hónapja voltunk akkor hatalmon. A burzsoázia mindenütt körülöttünk volt. Ha a milicisták felvonulnak, abban a pillanatban a sajtó ellenünk fordul. Ezzel nem értett egyet. Megegyeztünk abban, próbáljuk meg, meglátjuk, mi lesz. Ahol ezrek és ezrek mentek, betettünk 50 milicistát. Che mindjárt négy szakaszt vettettett be egy másik városba. Az történt, amit vártunk, másik nap még a párt újságja is megtámadott bennünket. Voltak

⁵⁸ Raúl Roa García (1907–1982) kubai egyetemi tanár, politikus, diplomata; 1959 és 1976 között külügyminiszter.

⁵⁹ Fidel Castro 1959. április 15. és 26. között az Egyesült Államokban járt az Amerikai Lapszerkesztők Szövetsége meghívására. Látogatása keretében Washingtonban nem hivatalos megbeszélést folytatott Richard Nixon alelnökkel.

ügyes újságírók, nagyon jól tudták, mit jelent ez, és ebből nagyon éles belső harc következett. Ekkor ment Fidel Dél-Amerikába.

Akkor mi már tisztában voltunk azzal, hogy a forradalom azt az utat viszi, ami Fidelnek eszébe jut. Szerencsére Fidel jól befolyásolható bizonyos vonatkozásban, és az az ember, akit gyanúsított,⁶⁰ pár hétre bombázta Havannát.⁶¹ S a bombázás következményeként vetette fel Fidel, ahhoz, hogy a forradalmat megvédjük, fel kell fegyverezni a munkásságot. Ennek mindenki tapsolt, még azok is, akik május elsején ellene voltak. Egy ilyen sakkhúzással fel lehetett fegyverezni a munkásosztályt. Akkor, amikor megérkeztünk Havannába, 50 ezer puskát vásároltunk Belgiumból. 1959 májusában, amikor az agrárreformot végrehajtották, erre már szükség volt. Mi azt gondoltuk, hogy 50 ezer puskával az egész világot le lehet győzni. Most ennek több tízszerese van, mégsem vagyunk megelégedve. Egy amerikai újságíró interjút kért akkoriban Fideltől. Ő nem válaszolt a kérdéseire. Mi akkor azt mondtuk, hogy ezt jobban figyelembe kell venni, válaszolni kell a kérdésekre. Ő erre azt kérdezte: mennyi a fegyverünk? Akkor még 150 fegyverünk sem volt. Mit csináljunk mi az imperializmus ellen 150 fegyverrel? Amikor 500 lesz, valamit majd mondunk. Amikor 5000 lesz, még többet fogunk mondani, ha 50 000 lesz, megcsináljuk a földreformot. Ez volt az a folyamat, ami elősegítette a mozgalmat. Persze itt elkövettünk még egy hibát, amikor a fegyvert a mezőgazdasági munkásoknak osztottuk szét. Ez akkor történt, amikor a kormány még nem a forradalom kezében volt. Nem egyeztünk meg velük csak azért, hogy időt nyerjünk. Sok időt nyertünk, viszont nagy bajokat okoztunk.⁶² Az agrárreform elkezdődött, nem tudtuk félrevezetni az imperializmust. Hogy fejlődött a lakosság? Ők nem voltak a szocialista forradalom mellett, de támogatták azokat a határozatokat, amelyek a szocializmus oldalán vannak. Ezért kellett minden gyűlésen erről beszélni. Amikor megcsinálták az amerikaiak ezt a cukorblokádot, feleletképpen államosítottuk a bankokat.⁶³ Amikor nem volt már mit államosítani, akkor a

⁶⁰ Pedro Luis Díaz Lanz (1926–2008) 1957-ben csatlakozott Castro mozgalmához. A forradalom győzelme után a Forradalmi Légierő élére nevezték ki. Castro 1959. június 29-én felmentette, miután bírálta a kommunisták térnyerését a forradalmi kormányban. Díaz ezután rögtön elhagyta Kubát, és családjával egy hajón Floridába távozott.

⁶¹ Pedro Luis Díaz Lanz és öccse, Marcos 1959. október 21-én repült Havanna fölé és dobott le antikommunista röpiratokat. A kubai fegyveres erők géppuskatűz alá vették; a lövöldözésnek halálos áldozatai is voltak, amit a kubai kormányzat bombatámadásként állított be.

⁶² A Castro vezette felkelők az első földreformot még 1958 őszén meghirdették az általuk ellenőrzött területekre. A forradalom győzelme után május 17-én hirdették ki földreformtörvényt. A birtokok nagyságát maximálták, egyben megtiltották a cukornádültetvények külföldi tulajdonlását. Létrehozták a Földreform Nemzeti Hivatalát, amely 100 000 fős milíciát állított fel a végrehajtás elősegítése érdekében. Lásd: Kerekes György: *A kubai forradalom (1959–1975)*. Budapest, 1979.

⁶³ Eisenhower elnök 1960. március 17-én jelentette be a kubai cukorvásárlások felfüggesztését. A kubai állam 1960. szeptember 17-én államosította az amerikai érdekeltségű bankokat.

követségekre került sor, és így érkeztünk el a szocializmushoz. Legfontosabb nap véleményem szerint 1961. január 2. volt, amikor a forradalmi téren kb. 800 000 kubai vett részt. Az Internacionálét énekelte. Ezt a napot soha nem fogom elfelejteni. Ez még emlékezetesebb számomra, mint a forradalom győzelme.

Meg szeretném köszönni Kádár elvtársnak mindazt az előzékenységet, amelyet pártja tett a kubai pártnak. Nagyon fontosak ezek a látogatások, amelyeket Lengyelországban, Bulgáriában, Magyarországon töltöttem. Annak ellenére, hogy 10 napra indultam, engedélyt kaptam arra, hogy ezeket az országokat is meglátogassam. Nekünk nagy szükségünk van az ilyen baráti beszélgetésekre. Ezek közül a beszélgetések közül, amelyek a különböző országokban történtek, érzésem szerint – minden hízelgés nélkül mondom – a magyarországi az egyik legjobban sikerült. Itt főleg őszinteséggel találkoztam. Emellett egyforma gondolkozást tapasztaltam, és nagyon köszönöm azt a rengeteg időt, amit ránk szakítottak.

Ha a világ egyik részéből a másikba megy az ember, érdemes egy füst alatt az egészet megnézni, ha van egy kis idő.

Így néz ki nálunk Kuba. Nem rossz márka nálunk. Ez nem csak a kommunistákra vonatkozik. Nagy fejlődés van a népnél is, erős a szolidaritás érzése.

MNL OL M-KS 288. f. 47/737. ő. e. 51–89. – Gépelt másodlat. – Készült: 3 példányban. Dátum és aláírás nélkül. KJ/57. A dokumentum felzetén: Kádár János kézírásával: „Láttam; lerakni. Kádár. III. 25.” Biszku Béla kézírásával: I. III. 26. Biszku.

A magyarországi látogatáson jelen volt: Carlos Olivarez Sanchez, Kuba moszkvai nagykövete, Fernando Flores, Kuba varsói nagykövete, valamint Joaquin Comiche százados.

Közös közlemény nem jelent meg.

13.

Feljegyzés a Politikai Bizottság számára a szovjet–magyar tárgyalásokról

Moszkva, 1965. május 23–29.

Tájékoztató feljegyzés a Politikai Bizottság tagjainak
Kádár János, Apró Antal és Biszku Béla elvtársak
1965. május 23–29-i szovjetunióbeli tárgyalásairól¹

Szigorúan bizalmas!

A magyar–szovjet eszmecsere és érdemi tárgyalás az eredeti tervnek megfelelően május 24-én és 25-én lebonyolódott.² Az első napon a magyar képviselők ismertették a kérdéseket, a második napon a szovjet elvtársak válaszoltak azokra. A megbeszélések alapját az általunk előre kiküldött okmányokban szereplő kérdések képezték. (Csatolva a Brezsnyev elvtárshoz intézett április 29-i levelünk, annak 1-es és 2-es számú melléklete.)³

A véleménycserén magyar részről Kádár János, Apró Antal, Biszku Béla, Szipka József és Erdélyi Károly elvtársak, szovjet részről L. Brezsnyev, A. Koszigin, N. Podgornij, M. Leszecsco, P. Lomako,⁴ A. Gromiko és L. Tolkunov⁵ elvtársak vettek részt.

I.

1. Kádár elvtársakat üdvözölve Brezsnyev elvtárs hangsúlyozta, hogy a mostani találkozó pártjaink és államaink kapcsolatainak erősödését, a vezetők közötti személyi barátság elmélyülését szolgálja. Köszönetét fejezte ki a Mikojan elvtárs

¹ 1965. május 23. és 29. között hivatalos látogatást tett Kádár János, Apró Antal és Biszku Béla a Szovjetunóban. A látogatás alkalmával a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége az 1941–1945-ös Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelem 20. évfordulója alkalmából alapított emlékéremmel tüntette ki mindhárom magyar vendéget.

² Lásd a 13a dokumentumot.

³ Lásd e dokumentum végén.

⁴ M. A. Leszecsco (1909–1984) és P. F. Lomako (1904–1990) a Szovjetunió Minisztertanácsának elnökhelyettesei.

⁵ L. N. Tolkunov (1919–1989) az SZKP KB osztályvezető-helyettese.

vezette delegáció, a felszabadulásunk 20. évfordulójára érkezett szovjet katonák testvéri fogadtatásáért.⁶ Ez a magyar népnek a szovjet nép iránti megbecsülését tükrözi.

Kádár elvtárs megköszönte a mostani meghívást, és átadta a Központi Bizottság üdvözlését. Kiegészítéseket, pontosításokat fűzött az előzetes magyar anyaghoz, és ismertette hazánk nemzetközi kapcsolatainak alakulását. Egyben jelezte, ha szovjet részről más kérdéseket is meg kívánnak beszélni, mi azt készséggel fogadjuk.

2. A Szovjetunió belső helyzetéről Brezsnyev elvtárs elmondta, hogy jelenleg a XXII. kongresszuson elfogadott határozatok, az új program végrehajtásán dolgoznak.⁷

Az októberi KB-ülés⁸ után megteremtették a párt- és állami szervek normális munkájának feltételeit, novemberben egyesítették a megyei pártbizottságokat és a megyei tanácsokat, visszaállították a járási pártbizottságokat és tanácsokat.⁹ Megjavították a kenyérellátást. Engedélyezték a háztáji állattartást. Az utóbbi időben a kolhozparasztok sok tehenet, a munkások és a parasztok sok disznót vásároltak. Ennek ellenére a húsgondokon csak ősztől tudnak enyhíteni. A nép és a párttagság hangulata jó.

A márciusi KB-ülésen a mezőgazdaság kérdéseit tárgyalták.¹⁰ Fő feladatnak a mezőgazdasági tervek stabilitását, a termelés ösztönzését, a gazdaságosság elérését tekintik. A felvásárlási árak felemelése a mezőgazdasági termelés minimális rentabilitásának elérését szolgálja. Most készítik elő a kolhozok új alapszabályzatát. Ősszel vagy a jövő év tavaszán megtartják a kolhozparasztok kongresszusát.

⁶ Az 1965. április 4-i ünnepek alkalmából Magyarországra érkezett Anasztasz Mikojan. A szovjet vezető üdvözlőbeszédét lásd: *Népszabadság*, 1965. április 4. 3–4.

⁷ Az SZKP XXII. kongresszusát 1961. október 17–31. között tartották. Lásd: *Az SZKP XXII. kongresszusa. 1961. október 17–31.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962.

⁸ Az 1964. októberi KB-plénumon váltották le Hruscsovot az SZKP KB Elnökségének elnöke pozíciójából.

⁹ 1962-ben Hruscsov javaslatára bevezették a pártirányítás reformját, amelynek lényege a pártirányítás termelési elv alapján való átszervezése volt az addigi területi-termelési elv helyett. A KB határozata értelmében a területi pártbizottságokat felosztották ipari és mezőgazdasági pártbizottságokra. Mindez rendkívüli módon megnövelte a bürokráciát, és nehezítette a végrehajtást. Lásd: Medvegyev, 1989, i. m. 246–254. Az 1964. novemberi plénumon megszüntették e korábbi határozatokat, és visszaállították a korábbi vertikális irányítási rendszert. Lásd: R. G. Pihoja: *Szovjetszkij Szjozuz: Isztorija vlasztyi 1945–1991.* Novoszibirszk, Szibirszkij Hronograf, 2000, 245–246.

¹⁰ Brezsnyev 1965. március 24-én „A szovjet mezőgazdaság további fejlesztését szolgáló halaszthatatlan intézkedésekről” tartott előadást a KB plénumán. Lásd: L. I. Brezsnyev: *A gazdaságirányítás kérdései a fejlett szocialista társadalomban.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977, 35–64.

Az ipar normálisan dolgozik. További hatékonyságának növelésére az egy-két hónap múlva sorra kerülő KB-ülésein megvitatják az ipar irányítása megjavításának kérdéseit.¹¹ A beszámoló elkészítésén egy bizottság dolgozik Koszigin elvtárs vezetésével. Ez évben még egy KB-ülést terveznek, ahol megvitatják a XXIII. kongresszus előkészítését. A kongresszusra 1966 februárja látszik a legalkalmasabbnak.¹²

A fő gondot az új ötéves terv helyes irányának és számainak kidolgozása jelenti. A XXII. kongresszus határozataiban és a párt programjában szereplő gazdasági távlatok felülvizsgálásra szorulnak. A tényleges gazdasági előrehaladás üteme ennél szerényebb lesz. A szovjet népgazdasági terv kidolgozatlansága gondot okoz a barátoknak is, ezért a munkálatokat igyekeznek gyorsan befejezni.

3. Brezsnyev elvtárs azután ismertette az SZKP véleményét a nemzetközi helyzet különböző kérdéseiről. A szovjet elvtársak megítélése szerint a nemzetközi helyzet bonyolultsága politikai, katonai értelemben egyaránt fokozódott. Minél jobban eltávolodunk a második világháborútól, annál inkább éleződik a helyzet.

A szocialista országok közül nagyon jól fejlődnek a kapcsolatok Lengyelországgal, Csehszlovákiával, a Német Demokratikus Köztársasággal, Magyarországgal, Bulgáriával és Mongóliával. Ez év őszén Novotný és Ulbricht elvtárs a Szovjetunióba látogat. Javult a kölcsönös megértés Kubával.

Még mindig speciálisnak tekinthetők a szovjet-román kapcsolatok, bár a helyzet nyugodtabbá vált.¹³ A május 9-i ünnepségeken¹⁴ jó beszélgetést folytattak Bodnăraşsal, aki kijelentette, hogy a baráti kapcsolatok fejlesztésének nincs objektív akadálya. Bodnăraş a kapcsolatok elhidegülésének okait Hruscsov tevékenységével magyarázta. Szóba került a vezetők legfelsőbb szintű találkozója is, erre terminust szovjet részről nem tűztek ki. A Szovjetunió megfelelő figyelmet szentel a román kezdeményezéseknek.

Albániával gyakorlatilag nincs kapcsolat, a rágalmazó cikkekre nem válaszolnak.

Állami vonalon jól fejlődnek a kapcsolatok Jugoszláviával. Június 18-án sor kerül Tito hivatalos látogatására. Az ideológiai kérdésekben az SZKP nem fog engedményt tenni.

Kínával hosszú vitára lehet számítani. A normális viszony kialakítására rövid időn belül nincs remény. A vietnami kérdésben elfoglalt kínai álláspont akadályozza a hatékony szovjet segélynyújtást. A kínai magatartás miatt olyan

¹¹ A pléniumra 1965. szeptember 29-én került sor, ahol Alekszej Koszigin miniszterelnök a plénium elé terjesztette az iparirányítás megjavításának tervét.

¹² Az SZKP XXIII. kongresszusát 1966. március 29–április 8. között tartották meg. Lásd: Az SZKP XXIII. kongresszusa. 1966. március 29.–április 8. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966.

¹³ 1965. március 19-én meghalt Gheorghiu-Dej, utóda Nicolae Ceauşescu lett.

¹⁴ A győzelem ünnepe, a második világháború európai befejezésének dátuma, hagyományosan katonai felvonulással.

benyomás alakulhat ki, mintha a Szovjetunió nem adna meg minden segítséget. Úgy tűnik, a vietnami háború kapcsán a kínaiak közvetlen konfliktusba akarják kényszeríteni a Szovjetuniót és az Egyesült Államokat. Ebbe a provokációba szovjet részről nem mennek bele.

A kínaiak most engedélyezik a vasúton és a repülőgépen történő fegyverszállításokat.

A Vietnam megsegítésére irányuló akciókat nehezíti, hogy nem tudni, mit gondolnak a lelkük mélyén a kínaiak és a vietnamiak. Ők nem adnak tájékoztatást, nem konzultálnak, ezért taláломra kell cselekedni.¹⁵ Az amerikaiak mindezt látják, a maguk javára kamatoztatják.

*Az Egyesült Államok hivatalos körei keresik a kiutat, látják, hogy a bombázások nem vezettek eredményre. Azok folytatása a háború kiszélesedéséhez, a Kínával, majd a Szovjetunióval való összecsapáshoz vezet. Az amerikaiak ezt el akarják kerülni, ezért szüntették be átmenetileg a bombázásokat. Bécsben Rusk javasolta Gromikónak, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok folytasson tárgyalásokat.*¹⁶

A Szovjetunió minden segítséget megad Vietnambnak, de megakadályozza a konfliktusnak világháborúvá történő átnövését. Szükségesnek látszik a szocialista országok segítségének és külpolitikai akcióinak a koordinálása. Jó lenne, ha a többi szocialista ország is küldene delegációkat Vietnamba. Ezzel együtt erősíteni kell az Amerika-ellenes propagandát, mozgósítani kell a világ közvéleményét az amerikaiak ellen.

A vietnami helyzet döntő módon meghatározza a szovjet–amerikai viszonyt. A szovjet fél különös idegesség nélkül keménységet és határozottságot tanúsít, növeli az Egyesült Államokhoz intézett figyelmeztetések hatékonyságát. *Az Elnökség megbízta az illetékes párt- és állami szerveket, hogy dolgozzák ki a világközvélemény mozgósításának, az amerikai imperializmus leleplezésének tervét.*

Angliával megmerevedtek a kapcsolatok. Koszigin utazásának befagyasztásával a szovjet fél érzékeltetni kívánja, hogy ellenzi a sokoldalú atomerő angol tervét, az angolok csatlósszerepét a vietnami kérdésben.

Következetesen leleplezik a Német Szövetségi Köztársaság imperialista törekvéseit. Minden lépést előzetesen egyeztetnek a Német Demokratikus Köztársasággal.

¹⁵ Kádár az MSZMP PB ülésén tartott szóbeli beszámolója szerint a szovjetek szó szerint azt mondták: „mióta fennáll a Szovjetunió, még olyan harcban nem vettek részt, hogy ne ismerték volna, mi a taktika, mi a stratégia és a cél. Most először fordul elő, hogy nem tudják, mi az elképzelésük a vietnamiaknak, illetve a kínaiaknak – és ez rendkívül rossz hatással van.” MNL OL M-KS 288. f. 5/367. ő. e. 18.

¹⁶ Rusk és Gromiko Bécsben az osztrák államszerződés 15. évfordulójára rendezett ünnepségeken vett részt. Az alkalmat egyúttal felhasználták nem hivatalos kétoldalú eszmecsereére is. Az USA május 13. és 17. között, a bécsi találkozóra időzítve, öt napra felfüggesztette Észak-Vietnam bombázását.

Az utóbbi időben javult a szovjet–francia viszony. Gromiko látogatását¹⁷ rövidesen viszonzozza Couve de Murville.¹⁸ Egyezményt kötöttek a színes televíziós rendszerről, lehetőség van vegyipari együttműködésre, a világűr közös kutatására.

Nacionalista terveinek megfelelően de Gaulle ki akarja szorítani az amerikaiakat Európából. Az amerikaiak összeesküvéseket szerveznek a francia elnök ellen. A hivatalos amerikai körök erősítik a franciaellenes szövetségüket Nyugat-Németországgal.

De Gaulle hasznos eszköz lehet a NATO bomlasztásában, ezért törekedni kell megfelelő kapcsolatok kiépítésére. *A kapcsolatok bővülése előfeltétele lehet de Gaulle szovjetunióbeli útjának.¹⁹* Ez esetben gondolkozni lehet az 1955-ben felmondott szovjet–francia barátsági szerződés felújításán.

Bizonyos frontáttörés következett be a szovjet–török kapcsolatokban. Hasznos lenne, ha a többi szocialista ország is megvizsgálná a kapcsolatok fejlesztésének lehetőségeit Törökországgal.

Az afrikai országok közül az Egyesült Arab Köztársasággal, Algériával, Ghánával és Malival a legjobbak a kapcsolatok. Az együttműködés fejlesztését, különösen az Egyesült Arab Köztársaság és Algéria, a segélyek növelésével arányosan képzelik.

Indiát nagyon nyugtalanítják a kínai atomszerkezetek, a pakisztáni határkonfliktus.²⁰ Sásztri²¹ szerette volna, ha a Szovjetunió agresszornak nevezi Kínát és Pakisztánt. Bizalmas beszélgetésen az indiai miniszterelnök elítélte az amerikaiak vietnami agresszióját. Segélyt kért az új ötéves tervhez.

Pakisztán a Szovjetunió támogatását akarta elnyerni a határkonfliktusban.

4. Brezsnyev elvtárs a Varsói Szerződéssel kapcsolatos kérdéseinkre a következőket adta elő: A Varsói Szerződés a nemzetközi politika fontos eszköze. A legutóbbi

¹⁷ 1965. április 25-én Gromiko ötnapos látogatásra érkezett Párizsba, ahol többek között tárgyalásokat folytatott Couve de Murville francia külügyminiszterrel, de Gaulle elnökkel és Georges Pompidou miniszterelnökkel is.

¹⁸ Couve de Murville 1965. október 30-án érkezett Moszkvába hatnapos látogatásra.

¹⁹ Charles de Gaulle 1966. június 20. és július 1. között látogatott hivatalos tárgyalások céljával a Szovjetunióba.

²⁰ Ez volt az 1965-ös Dzsammu és Kasmír államért vívott második indo–pakisztáni háború. Öt hétig tartott, és több ezer áldozata volt mindkét oldalon. A fegyveres összetűzés egy határkonfliktusként kezdődött: Kutch egy lakatlan terület Nyugat-Pakisztán és India déli határán, az Indus torkolatától keletre. Hovatartozásáról 1947 óta vita folyt, ezért a térségben rendszeresek voltak a határincidensek, de 1965-ig soha nem öltöztek ilyen méretet. Az USA által felfegyverzett pakisztániaknak 1965. április 8-án éjjel indítottak támadást India ellen. A kutchi konfliktus egész ideje alatt folyamatos tárgyalások folytak a békés rendezés érdekében, végül április 30-án a pakisztáni kormány beszüntette a harcot; hivatalosan október 23-án ért véget a háború.

²¹ Lál Bahádur Sásztri (1904–1966) 1964 és 1966 között indiai miniszterelnök.

varsói ülésnek²² világszerte nagy visszhangja volt, mert az megmutatta, hogy amikor a békéről van szó, valamennyien egységesek vagyunk.

A szervezet munkájának megjavítását célzó elképzelésekkel általában egyet-értenek. Hasznos dolog, ha rendszeresen összejönnek a Politikai Tanácskozó Testület résztvevői, a katonák, a külügyiek.

A mi politikánk ki akarja küszöbölni a háborúkat, de a második világháború legfőbb tanulsága: az éberség, az állandó harckészültség. Országainkra nagy történelmi felelősség hárul. Ennek csak úgy tudnak eleget tenni, ha a mennyiség és a minőség tekintetében megfelelő szinten tartjuk hadseregeinket, ha a háború és a béke kérdéseiben abszolút egységesek vagyunk. Az amerikai imperializmus csak az erőt tiszteli, ha megtehetné, bármelyik pillanatban megsemmisítene bennünket. A Szovjetunió igyekszik eleget tenni kötelességének, a költségvetés 25%-a katonai célokat szolgál.

Nem lehetünk a békeszólamok rabjai, nagyon fontos a Varsói Szerződés politikai és katonai szervezete tevékenységének rendszeresebbé tétele. A magyarok mellett ezt vallják a csehek és a németek is.

A magyar fél egyetértésével a Szovjetunió javasolni fogja a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete ülésének előzetes napirend nélküli összehívását. Elképzelhető az is, hogy az ülésszak megnyitása előtt az első titkárok és a miniszterelnökök egy-két napos kötetlen eszmecsere-t folytatnának a katonai költségvetésről, a katonai szervezetről és a Szerződés tevékenységének javítását szolgáló egyéb tervekről

A kötetlen beszélgetés után az ülésszakon hivatalosan is meg lehetne vitatni a szervezettel kapcsolatos katonai kérdéseket. Így érdemes lenne szót váltani arról is, hogy a Magyar Néphadsereg sincs megfelelő módon ellátva tankokkal és rakétákkal.

Itt Kádár elvtárs javasolta, hogy a katonai szervezet megjavítására irányuló elképzelések előadója lehetne Grecsko elvtárs.

5. A nemzetközi kommunista mozgalom egységének helyreállítása továbbra is központi kérdés. *Az SZKP véleménye szerint most nem kell erőltetni a nagy nemzetközi találkozót,* mert a feltételek nem értek meg erre. Kína nem jönne el, Indonézia, Vietnam, Korea, Malájföld [Malajzia] s még néhány ország pártja ingadozik.

A nagy tanácskozás előkészítésén kell munkálkodni, így a többi között *tisztázandó több mint 40 pártnak a márciusi találkozóval kapcsolatos álláspontja.*²³ Dolgozni kell az egységért, a sovinszta, dogmatikus, álforradalmi kínai pozíció elszigeteléséért. A kétoldalú találkozók is ezt szolgálják.

²² 1965. január 19–20-án Varsóban ülésezett a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete.

²³ 1965. március 1–5. között Moszkvában 18 kommunista és munkáspárt, illetve megfigyelőként az USA Kommunista Pártjának képviselői a kommunista mozgalom egységének helyre-

Az SZKP képviselői sokat beszélgetnek az ázsiai, afrikai és európai pártok képviselőivel. Hasznos lenne, ha a többi európai testvérpárt is szorgalmazná a kétoldalú találkozót.

6. *A Rapacki–Gomułka-tervnek²⁴ nincs gyakorlati jelentősége. A terv propaganda-célokra való felhasználása félrevezetné az embereket, egyes szocialista országokban negatív következményekkel járna. A magyarok álláspontja helyes, ezt fejtsek ki a lengyeleknek.*²⁵

II.

A magyar–szovjet gazdasági kapcsolatokra, illetve a részünkről felvetett gazdasági kérdésekre a szovjet elvtársak részéről Koszigin elvtárs válaszolt:

1. *A magyar gazdasági kérések teljesítése ügyében, az előzetesen kiküldött levél alapján az Elnökség még az eszmecsere megkezdése előtt határozatot hozott. Kádár elvtárs kiegészítései után ismételten megvizsgálták kéréseinket.*

Koszigin elvtárs közölte, kéréseink megvizsgálásánál saját lehetőségeiből, abból indultak ki, hogy segítségük valamelyest javítsa fizetési mérlegünket, és a megoldás irányába vigye előre legfontosabb belső problémáinkat.

A tervezőszervek előzetes konzultációján az 1966–70 évekre a Szovjetunió mintegy 1900 millió rubel értékű nyersanyag és félkészáru szállítását vállalta.

állításáról tanácskoztak, és nyilatkozatot fogadtak el a vietnami eseményekkel kapcsolatban is (*Népszabadság*, 1965. március 4. 1.). A tanácskozáson elfogadott közös közleményt március 10-én hozták nyilvánosságra (*Népszabadság*, 1965. március 10. 1.).

²⁴ Adam Rapacki lengyel külügyminiszter 1957. október 2-án terjesztette az ENSZ Közgyűlése elé a közép-európai atommentes övezet kialakítására irányuló tervét, amelyet 1958. február 14-én a lengyel kormány memorandumban részletesebben kifejtett. Az övezet része lett volna Lengyelország, Csehszlovákia, az NDK és az NSZK területe. Władysław Gomułka 1963. december 28-án, Póckban a Barátság kőolajvezeték lengyel szakaszának átadási ünnepségén tartott beszédében a korábbi Rapacki-tervhez képest egy mérsékeltebb indítványt terjesztett elő: megelégedett volna a létező nukleáris és termionukleáris fegyverek számának befagyasztásával, de felvetette az idegen csapatok kivonását az NSZK, illetve az NDK, Csehszlovákia és Lengyelország területéről. A tervről 1965. március 28–30-án Marian Naszkowski lengyel külügyminiszter-helyettes hivatalosan tájékoztatta Péter Jánost (MNL OL M-KS 288. f. 5/365. ó. e. 71–77.).

²⁵ Kádár a PB-ülésen kifejtett véleménye szerint a pillanat nem a legalkalmasabb, mert nagyon ellentétes kép rajzolódik ki: „Vietnamban folyik a harc, a szocialista országok oda fegyvert küldenek, tiltakoznak, demonstrálnak, s ugyanakkor a helyzettel pontosan össze nem vágó békepropagandát folytatunk”. Kádár azt is megfogalmazta, hogy a tervnek nincs realitása, ezért nem érdemes kiállni mellette. (MNL OL M-KS 288. f. 5/367. ó. e. 19.) Valójában arról volt szó, hogy a magyar vezetésnek nem állt érdekében a Varsói Szerződés katonai erejének Magyarországon való csökkentése. Ezt Péter János közölte is Naszkowskival (MNL OL XIX-J-1-j Lengyelország, 1965. évf. 75. d., 002867/1.).

A szükségleteink kielégítésére ezenfelül kért további 300 millió rubel értékű áruszállításból a Szovjetunió 120 millió rubel értékű többlétszállítást vállal.

Teljesen vagy alapjában kielégítik kéréseinket energiahordozókból, faárukból és nikkeltől. Bizonyos mértékű többlétszállítást vállalnak a hengerelt árukból, viszkóza műszálból, cellulózból és néhány más áruból. Nem tudnak többlétszállítást vállalni kénből, koromból, polietilénből és napraforgóolajból.

A korábban egyeztetett szállítási volumeneket, a további magyar kéréseket és az arra adott szovjet válaszokat az alábbi táblázat mutatja. (E táblázatban nem szerepelnek azok a termékek, amelyekből a Szovjetunió többlétszállítást nem tudott vállalni.)

Megnevezés	M. e.	Tervező szervek szintjén egyeztetett mennyiség	Szállítási kért teljes mennyiség	Szovjet válasz	Megkapott mennyiség a tervező szervek által egyeztetett mennyiségen felül	
					Mennyiség	Érték (mill. Rbl.)
Nyersolaj	mill.t.	15,0	16,0	16,0	1,0	20,3
Fűtőolaj	ezer t.	550,0	1500,0	1500,0	950,0	15,5
Szén	mill.t.	4,3	5,0	4,6	0,3	3,9
Hengerelt acél	ezer t.	1320,0	1720,0	1424,0	104,0	16,8
Nikkel	ezer t.	7,3	9,3	9,3	2,0	3,0
Horgany	ezer t.	8,5	46,0	20,0	11,5	2,4
Viszkóza műszál	ezer t.	10,0	50,0	32,0	22,0	9,5
Ipari fenyőfa	ezer m ³	4300,0	5000,0	5000,0	700,0	11,0
Fenyő fűrészáru	ezer m ³	2950,0	4110,0	3888,0	938,0	35,2
Cellulóz	ezer to.	290,0	372,0	311,0	21,0	2,8
Papír és karton	ezer to.	254,5	436,0	260,0	5,5	0,8

Az áruszállítások évi ütemezése alapján megfelel a magyar kéréseknek.

Az 1966–70. évekre kért 400 millió rubel értékű hitelből a Szovjetunió 250 millió rubelt teljesít.

A további 50 000 kg aranyhitel-fedezet helyett felajánlják, hogy a Szovjetunió nyugati bankjaiban részünkre nyitott 60 millió dolláros hitelkeretet 85–90 millió dollárra felemelik. Kérjük, hogy 6 hónapra előre jelezzük, ha abból igénybe kívánunk venni.

Végezetül Koszigin elvtárs megemlítette, az Elnökség tudomására hozták, a magyar elvtársak arra gondolnak, hogy a nyugati gazdasági körök félrevezetése céljából szivárogtassuk ki: elhidegülték a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság

kapcsolatai. A szovjet elvtársak nem értik pontosan, hogy mi mire gondolunk, illetve nincsenek meggyőződve egy ilyen lépés hasznosságáról.

(Küldöttségünk tagjai közölték a szovjet elvtársakkal, hogy ők is most hallanak először erről, és fogalmuk sincs, honnan eredhet ez az úgynevezett javaslat. A tárgyalás befejezése után Koszigin elvtárs közölte, hogy belügyi szervek útján jutott hozzájuk ez az elgondolás.)

2. Kádár elvtárs megköszönte Brezsnyev elvtársnak a Szovjetunió belső életéről és a nemzetközi élet kérdéseiről adott tájékoztatóját. Most sok dolgot világosabban látunk. Az álláspontokkal és a tennivalókkal teljes mértékben egyetértünk.

Megköszönve a gazdasági kérdésekben nyújtott nagy segítséget, Kádár elvtárs kérte, hogy minél előbb folytatódjanak, és nyerjenek befejezést a tervezgetett tárgyalások.

Zárszában Brezsnyev elvtárs ismételten hangsúlyozta, hogy az eszmecserék politikailag és gazdaságilag egyaránt hasznosak voltak, pártjaink, kormányaink kapcsolatait, a vezetők közötti személyi barátság erősödését szolgálták.

III.

Küldöttségünk szovjetunióbeli tartózkodásának további eseményei:

- a) *25-én este az SZKP Elnökségének valamennyi Moszkvában tartózkodó tagja részvételével folyt le az a vacsora, amelyet tiszteletünkre adtak.* Ennek keretében adta át Mikojan elvtárs Kádár, Apró és Biszku elvtársaknak – az antifasiszta harcban való tevékeny részvételükért – az 1941–45-ös nagy honvédő háborúban aratott győzelem 20. évfordulója alkalmából alapított emlékérmét.²⁶ Ugyanitt Kádár elvtárs születésnapjához gratuláltak és ajándékot adtak át.
- b) A korábbi meghívás értelmében *a szovjet elvtársak szerveztek egy kétnapos vadászkirándulást, amelyen szovjet részről részt vett Brezsnyev, Koszigin, Podgornij és Gromiko elvtárs.*
- c) *Küldöttségünk egy napot Moszkvában töltött szabad programmal, amelynek keretében megnéztük a szovjet Hadtörténeti Múzeum újonnan megnyílt állandó kiállítását, egy színházi előadást, valamint a nagykövetünk által lakásán adott ebédén találkoztunk a moszkvai magyar kolónia vezetőivel.* A hadtörténeti kiállítással kapcsolatban nálunk különböző hírek terjedtek el, hogy ott az anyag Sztálin háborús szerepét ismét magasztalja. Ez nem felel meg a valóságnak. Sztálin a kiállítás megfelelő részén és megfelelő módon szerepel.

²⁶ Lásd erről: *Népszabadság*, 1965. május 30. 1.

Az egész reá vonatkozó anyag az 1941. július 3-i ismert beszédet közlő *Pravda* kiadványból áll, a beszéd szövegével és Sztálin fényképével.²⁷

- d) *A moszkvai tartózkodás során Brezsnyev elvtárs meghívta Kádár elvtársat, hogy nyári szabadságát töltse a Szovjetunióban.* Amennyiben ez nem esik egybe Kádár elvtárs nyári programjával, javasolta, hogy szeptember végén, október elején Kádár elvtárs néhány napos vadászatra látogasson el hozzájuk.

IV. *Javaslatok*

A Politikai Bizottság vegye tudomásul a beszánolót, és adjon felhatalmazást arra, hogy a Minisztertanács legközelebbi ülésén – szóbelileg – ugyancsak adjunk tájékoztatót a lefolytatott megbeszélések lényegéről, különösképpen annak gazdasági vonatkozásairól. Javasoljuk a megküldött írásos tájékoztatóval – a további munka érdekében – ismerkedjenek meg Puja Frigyes és Péter János elvtársak is. Továbbá:

- a) az Országos Tervhivatal fejezze be a tervegyeztető tárgyalásokat,
- b) júliusban tartsák meg a gazdasági együttműködési kormánybizottság soron következő ülésszakát,
- c) a Központi Bizottság Külügyi Osztálya készítse elő a Vietnami Demokratikus Köztársaságba látogató magyar pártküldöttség útját,²⁸
- d) a Külügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium kezdje meg a felkészülést a Varsói Szerződés soron következő ülésére,²⁹
- e) a Külügyminisztérium a szovjet álláspont figyelembevételével készítse el a magyar kormány válaszát a Gomułka-terv új változatára,³⁰

²⁷ A náci Németország 1941. június 22-én támadta meg a Szovjetuniót. A támadás után Sztálin először 1941. július 3-án a rádióban beszélt a lakossághoz. E nagy hatású beszédében a honvédelemre szólított fel mindenkit.

²⁸ A Fock Jenő vezette magyar párt- és kormányküldöttség 1965. október 4–26. között látogatott Észak-Vietnamba, Észak-Koreába, valamint Kínába.

²⁹ A magyar vezetés több javaslatot is tett a VSZ vezetésének tökéletesítésére, illetve a tag-államok szuverenitásának nagyobb biztosítása érdekében. Czinege Lajos honvédelmi miniszter javaslatát a VSZ Egyesített Fegyveres Erők vezetésének rendszerére vonatkozóan, illetve Péter János külügyminiszter javaslatát a Külügyminiszterek Tanácsa és az Állandó Titkárság létrehozására vonatkozóan 1966. január 21-én tárgyalta az MSZMP Politikai Bizottsága (MNL OL M-KS 288. f. 5/385. ő. e.). A VSZ PTT következő ülésére 1966. július 4–6-án került sor Bukarestben.

³⁰ Gomułka és Cyrankiewicz 1965. november 19-én átutazóban Budapesten találkoztak Kádár Jánossal. A tárgyalásról készült feljegyzés szerint nem került szóba a Gomułka-terv. (MNL OL XIX-J-1-j Lengyelország, 1965. év, 75. d., IV-130. Sz. n.) Ennek az lehet az oka, hogy a lengyel fél már korábban közölte, hogy április óta a nemzetközi helyzet lényegesen megváltozott, továbbá

- f) a Külügyminisztérium vizsgálja meg a magyar–török kapcsolatok fejlesztésének lehetőségeit,³¹
g) a belügyminiszter vizsgálja meg, honnan ered a szovjet vezetők által említett dezinformáló elképzelés.

Összeállította: Erdélyi Károly s. k.
Látta: Kádár János s. k.

Budapest, 1965. június 5-én

MNL OL M-KS 288. f. 5/367. ő. e. 78–87. – Gépelt másodlat – Készült 30 példányban, ez az irat „Kádár e.” példánya. – A dokumentum elején kézzel írva: „Láttam: Péter János 6/8, Erdélyi Károly VI/8.” – A dokumentum utolsó lapján kézírással felsorolva a mellékletek tartalma.

A feljegyzéshez három melléklet tartozik:

Az 1. melléklet 1965. április 29-én készült öt példányban (MNL OL M-KS 288. f. 5/367. ő. e. 88–91.), és a szovjet vezetéssel folytatandó tárgyalásokra négy kérdést tartalmaz (Vietnami Demokratikus Köztársaság gazdasági megsegítése, a Rapacki, illetve Gomułka által kezdeményezett atommentes övezettel kapcsolatos kérdések, a Varsói Szerződéssel kapcsolatos kérdések és a szocialista országok haderejének viszonylagos nagyságával összefüggő felvetések magyar részről).

A 2. melléklet ugyanazon a napon szintén öt példányban készült (MNL OL M-KS 288. f. 5/367. ő. e. 92–94.). Három gazdasági természetű probléma felvetése magyar részről, melyek megoldása csak nemzetközi síkon, szovjet–magyar együttműködéssel oldható meg: 1. Amennyiben az alapvető importanyagok és termékek szállítási volumene nem növekszik az 1966-os és 1967-es évben, az „súlyos nehézségeket okozhat országunknak”. 2. Magyarország fizetési mérlege a szocialista országok viszonylatában 400 millió rubel hiányt tartalmaz. 3. A tőkés fizetési mérleg hiányának megszüntetése még legalább három évet vesz igénybe, de ez idő alatt is „elkerülhetetlennek látszik még további 150 millió dollárnyi adósságnövelés”. Ezek alapján kéri az SZKP vezetését, hogy „1./ A két ország tervhivatalai között folyó előzetes konzultációs tárgyalásokon közölt szovjet állásponthez képest a Szovjetunió az 1966–70-es esztendőkből további 300 millió rubel értékű anyagjellegű áruszállítást irányozzon elő Magyarország felé. [...] 2./ Nyújtson a Szovjetunió a Magyar Népköztársaság részére az 1966–70-es években 400 millió rubel értékű hitelt.” A hitelből mintegy 300–350 millió rubel

az NDK vezetése „nem mutatott kellő megértést” a kérdés iránt, így a kezdeményezés elvesztette aktualitását. (MNL OL XIX-J-1-j Lengyelország, 1965. év, 75. d., IV-130. Sz. n.)

³¹ 1965. december 7-én elkészült a török–magyar kapcsolatok ügyében egy előterjesztés-tervezet: *Előterjesztés a PB-hoz a magyar–török kapcsolatokról*. A magyar fél pozitívan értékelte a Törökországban 1965-ben lezajlott választások eredményét (İsmet İnönü helyett Süleyman Demirel lett a miniszterelnök), amellyel véget ért az 1960 óta tartó katonai junta uralma. Elsősorban a Magyarország iránti török rokonszenvre építve lehetne elérni a kapcsolatok javulását – írja a követségi elemzés. MNL OL XIX-J-1-j, Törökország (1965) 105. d. 152–141. tétel, 005426., illetve 003798/3.

az ebben az időszakban jelentkező hiteltartozás prolongálása, 50-100 millió rubelt pedig új beruházási jellegű hitel formájában kérte a magyar fél. 3./a szovjet állami bank az 1963-as megállapodáson túlmenően további 50 000 kg (összesen: 70 000 kg) arany-hitelfedezettel álljon a Magyar Nemzeti Bank rendelkezésére.

A 3. *melléklet* (MNL OL M-KS 288. f. 5/367. ő. e. 95–96.) Kádár János Leonyid Brezsnyevhez írt – 1965. április 29-én kelt – levele, melyben kéri a szovjet vezetőt, hogy a májusi találkozóval egyidejűleg a szovjetek fogadják az MSZMP KB képviselőit is annak érdekében, hogy megvitathassák a nemzetközi kommunista mozgalom és a külpolitika néhány kérdését. Ezenkívül e találkozókön szeretnék a szovjetekkel ismertetni az 1966–1970-es évekre szóló magyar népgazdasági tervek főbb problémáit is. A megbeszélések időpontjául május 13-át és 14-ét javasolta Kádár, illetve felvetette, hogy még pár napra maradna vendégségben, esetleg egy vadászkirándulást is szervezhetnének.

Sajtóközlemény: A találkozóról közös közleményt fogadtak el: *Népszabadság*, 1965. május 30. 1.

13a
Erdélyi Károly feljegyzése
Kádár János, Apró Antal és Biszku Béla tárgyalásairól
Leonyid Brezsnyevvel és Alekszej Kosziginnal

Moszkva, 1965. május 24.

Kádár–Apró–Biszku e[ltárs]k moszkvai tárgyalásai,
1965. május 23–29.¹

Moszkva (Kreml) Május 24. 11 h

Br[ezsnyev]: Megelégedettségének ad kifejezést, hogy találkozhatnak, ellátogattak, lehetőség a napirenden lévő kérdésekről [beszélni].
A fejlődő és erősödő barátságunk jele pártállami, személyi vonalon egyaránt.

- szolgálja pártjaink, népeink, országaink érdekeit
 - örömmel és köszönettel fogadtuk a 20. év[orduló] ünneplését, köszönik a meghívásokat, a kitüntetéseket,² a nép ezt jól fogadta.³
 - a győzelem ünnepén igazolódott, hogy jól viszonyulnak a M[agyar] N[ép]K[öztársaság]-hoz, szovjet részéről beszéltek a magyarok részvételéről a Hitler-ellenes harcban
 - jó viszonyunknak szilárd alapja van.
- Első szó a vendégeké.

K[ádár]: Köszöni a Br[ezsnyev] szavait. A KB nagyon örül a meghívásnak és az utazásnak.

- Átadja a KB legjobb üdv[özlését] és jókívánságait
- A találkozó előzményei ismertek: most Br[ezsnyev] és P[odgornij] meghívását viszonzozzuk, – több dátum, egyeztetjük –

¹ A címet a feljegyzést tartalmazó külügyminisztériumi borítékra Erdélyi Károly saját kezűleg írta rá. Alatta piros színű kézírásos megjegyzés található: „Csak m[iniszter]h[elyettes] e[ltárs]-nak adható ki.– A kézírásos dokumentum „megfejtése” Földes György és Horváth Julianna munkája.

² Az 1965. április 4-i 20. évfordulás ünnepségekről van szó. Az erre az alkalomra érkezett szovjet küldöttséget A. I. Mikojan, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége elnöke vezette. *Népszabadság*, 1965. április 4. 1.

³ A szovjet nép.

több más dolog történt a n[emzet]k[özi] helyzetben, a gazd[asági] kérdések is szükségesek, ezért jöttünk össze.⁴

Köszönjük, hogy megemlíthetjük néhány problémánkat.

Barátságunkról a tört[énelmi] szó helyénvaló, gyökerei a forradalomig nyúlnak vissza. A SZU-nak a II. v[ilág]h[áború]-ban aratott győzelme eredményeként a milliók szemében a SZU egész másként jelentkezett.

Ami [a] fő vonalat illeti, egészségesen fejlődik.

Voltak átmeneti nehézségeink – a régi világ nehezen akar meghalni. A SZU másodszor szabadított fel bennünket.

Ez érződött a 20. évfordulón is. Nagy szerepet játszott a p[árt] és k[ormány]k[üldöttség], a veteránok jelenléte. Sok megható momentum volt.

A győzelem ünnep[én] – elgondolkoztunk – mint állam vereséget szenvedtünk, de a párt és a nép győzött.

Br[ezsnyev]: Megtaláltuk a megfelelő formát, ez történelmileg igazságos volt.

K[ádár]: Gyenyiszov⁵ fogadása elején K[ádár] e[lvtárs] szóba hozta e kérdést. Ott volt az NDK n[agy]k[övet]-e is. A párt a győztesekkel volt, a nép felszabadult, a békeszerződést még nem írták alá.⁶

Bármi is van nálunk vagy a n[emzet]k[özi]⁷ életben, nálunk a pártnak, a kormánynak, a munkásosztálynak, a nép nagyobb felének a magyar-szovjet barátság ad jelentős tényezőt. A közgondolkodás nem tudja elképzelni az ország jövőjét a m[agyar]-szovjet barátság nélkül. A KB ezen dolgozik.

Jelen tanácskozás: mivel feljegyzést küldtünk, felvetjük a bennünket foglalkoztató kérdéseket, ne itt lepjük meg Önöket.⁸

⁴ Először úgy volt, hogy május első felében kerül sor a látogatásra. Az MSZMP PB 1965. április 27-i határozata alapján elsősorban „felsőszintű gazdasági megbeszélésekre” kell sort keríteni a szovjet vezetőkkel. MNL OL M-KS 288. f. 5/364. ó. e. 2.

⁵ G. A. Gyenyiszov ekkor a Szovjetunió budapesti nagykövete.

⁶ A második világháború után a 1945. július 17. és augusztus 2. között megtartott potsdami konferencián kijelölték ugyan a német állam keleti határait, de a végleges békeszabályozás elmaradt. Az NDK, Csehszlovákia és Lengyelország vonatkozásában ez állandó problémát jelentett. A magyar vezetés magatartását kettősség jellemezte, szavakban és nyilatkozatokban mindig keményen kritizálta az ún. „bonni revansista politikát”, a gyakorlatban pedig jobb kapcsolatokat igyekezett kialakítani az NSZK-val.

⁷ A kéziratot utólag feltehetően Erdélyi Károly javította. Az „nk” rövidítést itt piros tollal „köztársaság”-ra oldotta fel.

⁸ A feljegyzés a magyar gazdasági problémákról szól, amelyek megoldásához szovjet támogatást akar a magyar vezetés kapni. Lásd a 13. dokumentum végén a 2. sz. melléklet összefoglalását.

Mi vetünk fel, de ha Br[ezsnyev] e[lvtárs]-ék felvetnek valamit, van felhatalmazásunk, hogy mindenről tudjanak. Az Önök [léptékeiben] több kérdés, a méretek mások.

M[eg]b[eszélés] jellege: pártjellegű, mint elvtársak szeretnének beszélgetni, nem szeretnék szerződéseket kötni. A legnagyobb őszinteséggel felvetni akarjuk, ha van Önöknél kérdés, szívesen válaszolunk.

Kiegészíteni és megmagyarázni a jegyzéket.

Br[ezsnyev]: Megkaptam, kicsit izgultam, főként Koszigin miatt, nála vannak a nemzeti javak.

K[oszigin]: Jó lenne, ha K[ádár] e[lvtárs] beszélne a M[agyar] N[ép]K[öztársaság] politikai kapcsolatairól, főként az MNK és a Nyugat kapcsolatairól.

N[emzet]k[özi] kérdések

[Kádár:] Szoc[ialista] világ: A szoc[ialista] világhoz való viszonyban egyenletlenség van. Az értékelés egybeesik a SZU-val, de specifikus okok miatt egyesekkel eltér.

Felhőtlen: SZU, L[engyel]o[rszág], Cseh[szlovákia], NDK, Bulgária. Vannak viták konkrét gazd[asági] kérdésekben, de ez mindig lesz.

Albánok – gyakorlatilag nincs kapcsolat, a B[udapesti] N[emzetközi] V[ásár]-ra a ker[eskedelmi] képviselőt küldték.⁹

Távol-Kelet – u[gyan]a[z]

K[ínai] N[ép]K[öztársaság] – érdemi megbeszélés több mint két éve nincs, ha levelet írtunk, válaszul az SZKP-hoz intézett levelük másolatát [küldték].

Gazd[asági] kapcsolatok vannak. Tavalý hajszálnyit növekedett, az egész elenyésző.

Vietnam – vita sem volt, kapcs[olat] sem volt. Korrekt légkör van. Az utóbbi időben javult. (Párttalálkozó a két KB között, az atmoszféra kedvező, nincs[enек] érdemi vit[ás] kérdések.)

K[oreai] N[épi] D[emokratikus] K[öztársaság] – van árpolitikai kérdés, meglátjuk.

Románia – problematikus, spec[iális] okok – tört[énelmi] előzmények, sok magyar él – kölcsönhatás van, a nép figyeli mi

⁹ 1965. május 21-én nyílt meg a Budapesti Nemzetközi Vásár 35 ország részvételével. *Népszabadság*, 1965. május 22. 1.

történik ott. Alapvetően [a] helyzet az utóbbi 2-2½ évben u[gyan] ú[gy] alakult, mint a SZU-val (Hajszálon a KGST-ben és más kérdésekben.)

Amit ők a magyarokkal csináltak, az nehezíti a mi helyzetünket. A R[omán] M[unkás]P[árt]-nak sok magyar tagja van. Megszüntették a magyar nyelvű marxista oktatást. Ezt az emberek nem értik, a királyi Romániában is tanulták magyarul a marxizmust. A közvélemény nem kis része nem marxista szemmel nézi az ottani helyzetet. 20 év alatt a párt igyekezett a közvéleményt átformálni, hogy a magyar-román viszonyt internacionalista módon nézze.

3-4 évvel ezelőtt sikerült megállapodni a román elvtársakkal (rokonlátogatások), de ez egybeesett a KGST-viták indulásával. Azóta a helyzet romlott, ismert intellektuelek, kispolgárok – még a KGST-ben sem viselkednek rendesen – hol a lenini nemzetiségi politika.

Nem feketíti a románokat, érzékelteti milyen nagy kérdés, mert megmérgezheti és visszafordíthatja a nép nemzetközi nevelését a gondolkodás irányában.

Türelmesek voltunk, legalább a pártban elejét akartuk venni a románellenes hangulatnak (szoc[ialista] ország, ne lássanak ellenséget, kommunista párt). Olyan lépéseket teszünk, hogy javuljanak [a] kapcsolatok.

1964 februárjában levél.¹⁰ Szeretnénk találkozni, mert vannak problémák. Két hónap múlva válaszoltak, egy hónap múlva magyar párt- és kormányküldöttséget hívtak meg. Ezt nem tartottuk helyesnek az adott szituációban, ez nem erősíti a barátságot.

Ezért javasoltuk, hogy találkozzunk nem hivatalosan. Négy PB-tagot küldtek, Ceaușescu vezetésével. Két-három napos eszmecsere. Jó volt, az álláspontokat nem hozta közelebb, jobban megismertük egymás álláspontját [konstruktív] légkörben vitakoztunk.¹¹

Az utóbbi időben olyan jelenségek, mintha közeledési szándék [a] légkör javítására. Ennek örülünk. Szeretnénk felhasználni a viszony tényleges javítására.

¹⁰ 1964. március 4-én Kádár János levelet írt Gheorghiu-Dejnek, amelyben javasolta, hogy Románia területén találkozzanak a vitás kérdések megvitatása céljával. MNL OL M-KS 288. f. 5/328. ő. e. 99–100.

¹¹ A Nicolae Ceaușescu KB-titkár vezette delegációt Kádár is fogadta. Lásd erről: Földes, 2007, i. m. 70–71.

Január – Varsó Dej – Maurer.¹² Több más jelenség.
 Tíz napja üzenetváltás – ismételt hivatalos küldöttség kérés.
 Válaszoltunk: [...]folytassuk a nem hivatalos véleménycserét.
 Június 20-án folytatjuk a nem hivatalos véleménycserét olyan
 eredménnyel, hogy elküldhetjük a hivatalos küldöttségünket.¹³
 Miért nem akarjuk a hivatalos küldöttséget!
 – Nem értünk egyet a KGST-ben
 – Erkölcsi és politikai kérdés, számunkra határkérdés nincs.
 Ez szükséges, ezt mindig meg is csináljuk. De ehhez, hogy ne
 nézzenek hazaárulónak, hozzá kell tenni a lenini nemzeti po-
 litikát.
 Jugoszlávia: nagyon hasonlít az Önökéhez.¹⁴

Különbség – széles közös határ, történelmi közösség
 – sok magyar él
 – Rajk-per idején összerúgtuk a patkót
 Ezt mind elrendeztük, a viszony normális, jó, zavartalan minden
 területen. Napirenden a szoc[ialista] g[azdasági], gazd[asági]
 együttműködési kooperáció is.
 A felső jugoszláv vezetés híve ennek. Lent ellenérzéssel talál-
 kozunk, a partnert megtalálni nagyon nehéz. Náluk a realizálás
 nehéz. Örülünk a viszony normalizálásának, tovább akarjuk
 fejleszteni.
 Gazd[asági] együttműködés
 – 80 millió \$ háborús jóvátételt fizettünk ki 6 év alatt. Tavaly ez
 befejeződött. Most a jugoszlávok nem jelentkeznek úgy, ahogy
 kellene. A szándék a felső vezetés részéről megvan.

Koszigin kérdése¹⁵

K[ádár]: Bonyolult viszonyok a Nyugattal. 1956–57-ben bizonyos tekin-
 tetben egyszerűbb volt, a nyugatiak bojkottáltak bennünket.
 Nincs kontaktus – nincs probléma. Most vannak kontaktusok,
 vannak problémák.

¹² Utalás arra, hogy 1965. január 19–20-án a VSZ PTT varsói találkozóján megbeszélés volt Gheorghiu Dej-zsel és Maurerrel.

¹³ Az MSZMP PB 1965. június 8-án elfogadta azt a javaslatot, amely a magyar–román párt-
 tárgyalásokra vonatkozott. MNL OL M-KS 288. f. 5/367. ő. e. 98–105. Ezt követően június 16-17-
 én Kállai Gyula vezetésével magyar pártdelegáció utazott Bukarestbe. A tárgyalásokról készült
 jegyzőkönyv: MNL OL M-KS 288. f. 5/368. 43–59.

¹⁴ Ebben az időben a szocialista táboron belül Romániát gyakorta hasonlították Jugoszláviá-
 hoz.

¹⁵ Nyilvánvalóan a nyugati kapcsolatokról.

N[émet] SZ[övetségi] K[öztársaság] – nincs dipl[omáciai] kapcsolat, de éveken át legnagyobb kereskedelmi partnerünk, stabil partner, az utóbbi időben szűkíteni kellett, hogy ne legyenek monopolhelyzetben (olasz, francia), de még mindig ők a legstabilabbak.

A n[emzeti] jöv[edelem] 36-38%-a [a] nemzetközi kereskedelemtől függ. (70% a szoc[ialista] országok, 30% nem szoc[ialista] országok.) Nagy az NSZK aránya.

Politikai kapcsolatunk az NSZK-val

Ker[eskedelmi] képviselő – politikai funkciókkal akarják felruházni. (Ezt mi megakadályozzuk.)¹⁶

Élénkültek kapcsolataink a franciákkal. Péter látogatásának nagyobb sajtót adtak, mint a többi szoc[ialista] országokénak. De Gaulle utasítást adott a Magyarországgal való külön foglalkozásra. A SZU-beli út előtt vagy utána megállna M[agyar]o[rszág]-on is, M[agyar]o[rszág]-gal szemben valamit ki kell igazítani, mert a II. v[ilág]h[áború] előtt jó volt a kapcsolat a Kisantanttal, ezt akarja kiigazítani.¹⁷

Romániában jól hasznosítják a Kisantant maradványait.¹⁸

Olaszok – jók a kapcsolatok – piacot keresnek. Olasz nagykövettel a beszélgetés – M[agyar]o[rszág] a SZU csatlósa, Olasz[o[rszág]] Amerika csatlósa. Mindenki függ valakitől. Figyelmet fordítunk rá,¹⁹ mert ez számunkra is fontos.

E[gyesült] Á[llamok]: Mai nap: néhány napja nyilatkozatot tettünk a vietnami kérdésben. Két nap múlva a vásáron²⁰ üdvözlöttük őket, mint új kiállítókat. Kereskedelem alig van, ami van, az is közvetítőkön keresztül.

A közelmúltban bejelentették, hogy folytatják a tárgyalásokat. Reméljük, hogy tűrhető kapcsolatokat építünk ki.

Koszigin: Angol Munkáspárt?

¹⁶ 1963. november 9-én írták alá a budapesti nyugatnémet kereskedelmi kirendeltség felállításáról szóló egyezményt. *Ruff Mihály: A magyar-NSZK kapcsolatok (1960–1963). Útkeresés a doktrínák útvesztőjében. Múltunk*, XLIV. évf. (1999) 3. sz. 3–40.

¹⁷ Charles de Gaulle nem látogatott Magyarországra. Lásd még a 13. dokumentum 17. jegyzetét.

¹⁸ A kisantanttról lásd: Ádám Magda: *A kisantant 1920–1938*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1981.

¹⁹ Mármost az olasz kapcsolatra.

²⁰ Budapesti Nemzetközi Vásár.

- K[ádár]: Hivatalos kapcsolat nincs, nem hivatalos van, még a legrosszabb időkben is egy-két tényező tartotta a kapcsolatot.²¹
 A konzervatív kormánnyal voltak megbeszélések, most folytatódnak a kapcsolatok gazd[asági] és kult[urális] vonalon, az angolok lassúak, számukra M[agyar]o[rszág] nem érdekes.
 A Munkáspárttal a kapcsolatok ott folytatódnak,²² ahol a konzervatívakkal abbahagytuk.
 Nyugat – bonyolult kép – agresszió Vietnamban, másrészt folytatjuk a kapcsolatok erősítését. A káderek primitíven gondolkoznak, nincsenek eléggé felkészülve a bonyolult helyzetre.
 Ausztria – történelmi múlt, szomszédság miatt van jelentősége. 2 éve az osztrák kormány kapott biztatást az E[gyesült] Á[llamok] és az NSZK üzleti köreitől a viszony javítására, a fellazítás vitelére.
- Koszigin: Jó lenne, ha a gazd[asági] kapcsolatok szélesednének.
- K[ádár]: Pittermann kereskedni akar.²³
- Koszigin: Van szabad valutájuk, ha nekünk adják, az jó lenne.
- K[ádár]: A Szoc[ialista] Internacionálé határozata szerint tevékenykednek.²⁴ Általában Nyugaton manőverezünk, lavírozunk, neki a helyzet.²⁵ Politikailag nem függünk, gazdasági téren nehézségeink vannak.
 Nyugatiak: lépünk érintkezésbe a K[özös] Piac megfelelő szerével.

²¹ Kádár János és Fock Jenő 1962. szeptember 21-én fogadta az Interparlamentáris Unió magyar tagozatának vendégeként Budapesten tartózkodó Konni Zilliacus angol munkáspárti képviselőt, az alsóház tagját. *Népszabadság*, 1962. szeptember 22. 3.

²² Harold Wilson munkáspárti kormánya 1964. október 16-én lépett hivatalba.

²³ Bruno Pittermann az Osztrák Szociáldemokrata Párt elnöke, 1957–1966 között kancellár-helyettes. 1964 és 1976 között a Szocialista Internacionálé elnöke. 1965. január 20-án tárgyalt Kádárral, lásd a 11. dokumentumot.

²⁴ A Szocialista Internacionálé kongresszusát 1964. szeptember 5–6-án Brüsszelben tartották.

²⁵ A mondat nincs befejezve.

II.

Egyes konkrét kérdések

Vietnam: már választ kaptunk a szállításra.

Két momentum:

a) A D[él-vietnami] N[emzeti] F[elszabadítási] F[ront] kérte: deklaráljuk az önkéntesek és fegyverek küldését. Mi a vietnami D[emokratikus] K[öztársaság]-nak adjuk.

b) Sok önkéntes jelentkezik, egyelőre jelképesen. Megmondani a jelentkezőknek: ez szép dolog, de ez nincs napirenden. A N[agy]-követ fellépése a kínai kérdésben. Felállítjuk a D[él-vietnami] N[emzeti] F[elszabadítási] F[ront] irodáját.

Lengyel dipl[omáciai] kezdeményezés – Naszkowski²⁶ járt nálunk, még májusban kért választ. Nekünk ez nem szimpatikus. Ebből nem lesz semmi sem, nem hasznos, ha ezt a propagandába bevetik. M[agyar]o[rszág]-ra a Nyugat összpontosítja a figyelmét, a reakció reménykedik. A magyar közvéleményben e kérdés bevetése csak negatív hatással járhat, zavart csinálhat.

PB-álláspont: ha beleegyező választ adnánk, egy másik variánst (B[elgium], D[ánia], N[émetország] – M[agyar]o[rszág].)²⁷ Olasz. ország, Görög[o[rszág]] – M[agyar]o[rszág].

Koszigin, Gromiko:

A zűrzavaron kívül semmi gyakorlati haszna nincs.

Kádár:

Megmondtuk neki, konzultálja gondolatait másokkal.

V[arsói] SZ[erződés] P[olitikai] T[anácskozó] T[estülete]:

A politikai része – számunkra nem új kérdés, rosszul sikerült a szerződés szövege.²⁸ Annak idején az ált[alános] egyetértés légkörében született, senki nem gondolt erre.

²⁶ Marian Naszkowski lengyel külügyminiszter-helyettes 1965. április 28–30-án Budapesten tartózkodott, és Péter Jánossal folytatott tárgyalásokat. Lásd a 13. dokumentum 24., 25. és 30. jegyzetét.

²⁷ A varsói ülésen elfogadott nyilatkozatba is bekerült a „kollektív európai biztonsági rendszer” ötlete. Lásd: *Népszabadság*, 1965. január 22. 1–2.

²⁸ A Varsói Szerződést 1955. május 14-én írták alá. A szerződés szövegét lásd: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1945–1982. A második világháború utáni korszak legfontosabb külpolitikai szerződése*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, 1985, 282–288.

1. Jó lenne, ha a PTT-nek lenne státusa. Tagok: első titkár, M[iniszter]T[anács] elnök, KÜ[lügy]M[inisztérium], H[onvédelmi] M[inisztérium].
2. Másik hiba – nincs leírva, hogy évenként egyszer-kétszer össze kell jönni. Ha [a] románokkal javul a viszony, erre vissza kellene térni – esetleg belső jegyzőkönyvben.
Legyen külügyminiszterek, vagy helyettesek tanácsa, hogy operatíván tevékenykedjenek.

V[arsói] SZ[erződés] Kat[onai] szervezete:

Szeretnénk, ha úgy értenék, ahogy mi gondoljuk.

Mi adta az impulzust? A közelmúltban bizonyos elfogadott eljárási modellt a románok nem tartottak be. Pl. a sajtóból tudtuk meg, hogy Romániában leszállították a katonai időt. Ezt a főparancsnoktól nem tudjuk. Bennünket is foglalkoztat, de ezt ott fel kell vetni, ahol az erre illetékes emberek vannak. A kat[onai] szerződés a legjobban működő rész. Ki kell küszöbölni az együttműködésből olyan dolgokat, amelyek zavarhatják az együttműködést. Nálunk ez nem lesz, de ha máshol van, az is érint bennünket.

Mi most a helyzet?

Grecskó főparancsnok: neki e minőségben helyettesei a H[onvédel]M[i] miniszterek. Ő rendeleteket ad ki, ezt végre kell hajtani. Ha valaki kezdi negligálni annak a végrehajtását, abból baj lehet. Ugyanakkor ő a SZU honvédelmi miniszterének helyettese. A nemzeti honvédelmi minisztereknek parancsol saját parlamentjük, KB-jük. Tehát ne legyen a főparancsnok a H[onvédelmi] M[inisztérium] helyettese, helyettesei ne legyenek miniszterek.

Nem tudom milyen erők tartoznak a V[arsói] SZ[erződés]-be? A magyart tudom, a szovjetet nem. Mivel ez nemzetközi szervezet, világos helyzetnek kell lenni, tudni kell, milyen csapatok vannak alárendelve a főparancsnoknak az egyes országok hadseregéből. Ez nem háborús időre, hanem békére, amikor hadgyakorlatok vannak, parancsokat adnak.

Jelenleg vannak bizonyos problémák. Kicsi a főparancsnok törzse, az nem tudja elvégezni a feladatait. A stábot segíti a SZU vezérkara, de [közben] hibák vannak. A mi miniszterünk kap egy parancsot, amelyikből kiderül a tiszthelyettesek mikor hagyhatják el a laktanyát. Arra gondoltunk, helyes volna a főparancsnok mellett egy valóban működő Katonai Tanácsot szervezni, ahol a miniszterek a tagok, s a kérdéseket évente egy-

két alkalommal megvitatnák. Ez esetben a nemzeti honvédelmi miniszterek azt éreznék, őket is megkérdezik. A törzs kérdését el kellene dönteni. Minden ország él a szovjet hadsereg tapasztalataival, de bizonyos különbségek vannak. Kellene, hogy a törzsparancsnoknak legyenek helyettesei.

Mi gondolkozunk ezen, esetleg a katonák vitassák meg.

Hadseregek létszáma, felszerelése

Helyesbíténé és kiegészíténé.²⁹

5 év alatt a hadiipari beruházás megegyezett a mezőgazdaságba befektetett összeggel, megegyezett az ipari beruházások 38%-ával. Ez úgy értendő, hogy a beruházások és a fenntartás együttes összege. A NATO-nál a létszám viszonylag kisebb, a technikai ellátottság viszonylag jobb. Versenyfutás van a technika vonalán, gondolkozni kellene a további távlatokon.

A jelenlegi (1961–65) ötéves tervben a katonai költségek 55%-a beruházás, 45% fenntartás. A további fejlesztési tervek szerint ez az arány megváltozik. 1966-tól a beruházás 45%, a fenntartás 55%, ez veszélyes tendencia. Az „M” készletet³⁰ 8 napról felemeljük 3 hétre. Most a katonák 3 hónapra akarják felemelni, még hozzá [...] ³¹ formában. Ez volt a főparancsnok parancsa.

Nem azért vesszük elő, hogy ma, hanem gondolkozunk, hogy 10 éves távlatban ezt megoldjuk mind katonai, mind politikai szempontból. A hadipotenciál sok tényezőtől függ – (a nép hangulata, gazd[asági] potenciál). Az aláásná a nemzeti egységet a gazd[asági] potenciált, [így] nem lehet háborúzni.³²

Ezt nem most kell megoldani. A szakértőknek igazuk van, de ezt egyeztetni kell egyéb dolgokkal is, mert másként hiba lesz.

Ha az el[lv]t[ársa]-k megmondanák, hogy tekintenek a n[emzet]k[özi] nagy tanácskozásra, hálásak lennénk. A 19 párt tanácskozásán ott voltunk, az álláspontok világosak. A kommunikével sok olyan párt egyetért, amelyik ellene van a nagy tanácskozás összehívásának. Az [...] ³³ a [...] ³⁴ lenni mint az – ellene, olaszok – ellene.

²⁹ Lásd a 13. dokumentum 29. jegyzetét.

³⁰ Az „M” készlet a háborús lehetőségre kötelező tartalék.

³¹ Olvashatatlan szó.

³² Magyarország hadiipari kiadásairól lásd: Germuska Pál: *Vörös Arzenál*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2010.

³³ Olvashatatlan szó.

³⁴ Olvashatatlan szó.

Lehet, hogy az illetékes KB-titkárok jöjjenek össze. Elvileg világos, hogy a közös tanácskozás mellett vagyunk, de ezt olyan sokféleképpen képzeljük, hogy gondolkozni kellene, hogyan tovább.

Br[ezsnyev]: Ma a gazdasági kérdéseket, mert lehet, hogy plusz munka lesz, a politikaiakat holnap.

III.

Magyar gazd[asági] kérdések

K[ádár]: Nagyjából azonosak az előzetes anyagban megjelöltekkel. Csak pontosítani.

A mi véleményünk szerint, mi az oka annak, hogy a magyar m[ező]g[azdaság] ilyen helyzetben van.

A nehézségek visszavezethetők azokra a különleges nehézségekre, amelyeket az utóbbi 9 évben kellett megoldani. Nem azonos a helyzetünk azokkal, akiknél nem volt törés.

1953–57 nyara között krónikus válság volt nálunk. Csak 1957 nyarán kezdődött egy, az alapokról kiinduló rekonstrukció. Egy időben jelentkezett az ipar, a m[ező]g[azdaság], a hadsereg elmaradottsága. A m[ező]g[azdaság] megtorpant. Az utolsó 10 év alatt a m[ező]g[azdaság] a M[agyar] N[ép]K[öztársaság]-ban nőtt a leglassabban. E nehéz, rendkívüli feladatokat a M[agyar] N[ép]K[öztársaság] eredményesen megoldotta. Idetartozik a m[ező]g[azdaság] szocialista átszervezése. Ez különleges kiadásokkal jár, ennek megvan a népgazdaságilag negatív oldala, mert a beruházások nagy része a termelésből kiesett termelőeszközöket pótolta. Viszonylag sok m[ező]g[azdasági] gépet vásároltunk (traktor, 24–30 e[zer]) ez jelentős fejlődés. U[gyan]a[kkor] régen 900 e[zer] ló volt, annak kétharmadát két év alatt levágták.

Raktárakat, ólakat kellett építeni.

Az iparunk nem elég korszerű. A berendezések, a nyersanyag egy részét Nyugaton kell venni, a termék nem elég korszerű.

A m[ező]g[azdasági] export esetleges. (2 éve vásároltunk, tavaly elég búza, kevés takarmány) Lehet, felül kell vizsgálni a vetésterületet.

A vetésterület, a lakosság, a lélekszám nincs arányban. Bizonyos együttműködés nehézségek a szoc[ialista] országokban. Vérmes reményeink voltak a KGST-beli együttműködésben. A kétoldalú kapcsolatban is döccenők voltak. Egy időben az NDK közölte, nem érvényesek az eddigi megállapodások. Volt ilyen a lengyelekkel, a csehekkel, a SZU-val, most velünk van.

A gazd[asági] vezetés szisztémája nem jó nálunk.³⁵ Vannak elvi hibák, továbbá lassú, káros. Ezt már az NDK, a csehek, mi is felfedeztük.

Br[ezsnyev]: Mi is ezt gondoljuk.

K[ádár]: Mi 1956 után most jutottunk el arra a szintre, amikor a rekonstrukciós munkában ezeket elővettük. Meg kell vizsgálni a hatáskör, felelősség, anyagi érdekelttség kérdéseit.

Koszigin: Van már valami, amit kidolgoztak?

K[ádár]: Kész még nincs, de az új ötéves terv időszakára ezt is meg kell oldani.

Nagy probléma pl. a termelői ár kérdése. 1957-ben a m[ező]-g[azdaság]-ban megváltoztattuk a felvásárlási árakat, akkor jó volt. Most elavult, mert egy bonyolult támogatási rendszer van. A jó vagy rossz t[ermelő]sz[övetkezet] egyaránt nehezen tud gazdaságosan termelni. A rossz t[ermelő]sz[övetkezet] dotációt kap, csak a legjobbak termelnek gazdaságosan. Ennek folytatása: problémák vannak az ipari és a mezőgazdasági fogyasztási árakkal. A húсарak alacsonyok, a közlekedési díjak állami dotációval járnak.

Br[ezsnyev]: A SZU-ban a repülés is gazdaságos.

K[ádár]: Lakbér – az összeg nem fedezi a karbantartást. Aligha tudjuk elkerülni, hogy változtassunk.

Hogyan tekintünk a m[agyar]–szovjet gazdasági kontaktusokra? Ez a M[agyar] N[ép]K[öztársaság] alapja, ennek meghatározó szerepe van. Ha van független, szabad MNK, ebben a kapcsolatoknak nem kis szerepük van. Mi kommunisták, hazafiak úgy gondoljuk, a kapcsolatokat erősíteni kell. Mi e kapcsolatokat nem tekintjük egyoldalú dolognak, nem akarunk élősdié lenni. Igyekezzünk eleget tenni vállalt kötelezettségeinknek.

Most ilyen helyzet van nálunk, elég nagy jelentőségű kérdésekkel jöttünk. Nem arra gondolunk, hogy ezáltal élősdié leszünk, egy bizonyos szituációban segítséget kérünk ahhoz, hogy gazdasági életünk normálisan fejlődjön, hogy eleget tegyünk kötelezettségeinknek.

³⁵ Ez a gazdaságirányításra, illetve a KGST-re is vonatkozhat.

Új öté[ves] terv – Különböző vonalakon nagy nehézségekbe ütköztünk. Az utóbbi években az életszínvonal úgy nőtt, hogy a dolgozók egyes rétegei nem érezték (1–1,5 [%]).

A nehéz helyzet a fiz[etési] mérlegben alakult ki. 38%-a a nemzeti jöv[edelem]-nek a külkereskedelemben realizálódik. Ez így lesz a jövőben is.

Szoc[ialista] viszonylatban **nincs?** tartozás. 500 millió R[u]b[el].

SZU-nak tartozunk összesen 360 millió R[u]b[el].

Nyugaton adósságok 580 millió \$ (Ebből rövid lejáratú hitel 470 millió \$ – ez az utóbbi években növekedett.)

Eddig fiz[etési] kötelezettségeinknek új adósságokkal tettünk eleget. Évi kamatterhünk a kap[italista] piacon 25 millió \$.

Koszigin: Az egész világ így él.

K[ádár]: A tervezés periódusában az elkövetkezendő két évben ez az adósság még 150 millió \$-ral nő. A harmadik évtől megáll a növekedés, az egész ötéves tervben összesen nem nő.

Mi tavaly foganatosítottunk rendszabályokat, ez erősíti a munkafegyelmet, elbocsájtások. Beszüntettük bizonyos áruk gyártását, növeltük az exportot, csökkentettük az importot (tavaly decemberben.)

Bizonyos kis javulás van, de a gyökeres orvosláshoz több év kell. Ennek része az árrendszer megreformálása is.

Új ötéves terv

Olyan tervet állítunk össze, amelyik csökkenti a fejlődési tempót.

	1961–65 (évi)	66–70 (évi)
n[emzeti] jöv[edelem]	5%	4%
ip[ari] term[elés] növ[ekedése]	8%	6%
m[ező]g[azdasági] term[elés] évi átlag	1,8%	2,7%
lakosság fogyasztása	4%	2,8%

Koszigin: A számok reálisak, nincs benne fantasztikus.

K[ádár]: Ez a hátránya, mert nem mozgósít.

Koszigin: Ez igaz, de a végrehajtás szempontjából jó.

K[ádár]: Ez nincs fedezve [nyers]anyaggal és energiával. Ezzel függ össze az, hogy 5 év alatt 300 mill[ió] R[u]b[el]-lel kérjük növelni az

anyagszállításokat. Szovjet álláspont: 1966–67 – a szállítások szintje a 65-ösén maradna.

Azt kérjük, hogy a 300 mill[ió] mellett a szállítások évről évre egyenletesen növekedjenek. Első helyen említjük a [nyers]anyagot és az energiát, mert ez a munkához kell.

2. 80 mill[ió] R[u]b[el] beruházási javat is kérünk. Így összesen 320 mill[ió] nyersanyag + 80 mill[ió] beruházási jav. Ennek kérjük a prolongálását.

3. 50 e[zer] kg arany.

Két éve kértünk 20 e[zer] kg-ot azzal, hogy az a szovjet állami banknál legyen, de a magyarok diszponálhassanak. Ez biztosíték, mert a nyugati piacon így tudunk ma szerezni.³⁶

Koszigin: Nem érthető, használták a 20 e[zer] kg aranyat?

K[ádár]: Úgy manőverezünk, hogy ezt ne kelljen lehívni, most is ezt csinálnánk. Lehet, nem kell lehívni semmit.

Koszigin: A magyarok szovjet bankokon keresztül dolgoznak, esetleg valami halasztást adnak. Nézze meg együtt Apró és a Külker[eskedelmi] Bank. Ez ugyanolyan segítség, csak más formában.

K[ádár]: Lényegében a forma másodrangú, a döntő a segítség. Félünk a pénzpiacon a dollárelenes manőverektől, mert maga az E[gyesült] Á[llamok] manőverezik, hogy a dollárokat visszakapja.

Koszigin: Minden adat azt mutatja, hogy a \$ és £ nem lesz devalválva.

K[ádár]: Ha meginog a \$, nekünk nehézségeink lesznek.

Koszigin: A kínaiak nemrég 45 to[nna], majd 30 to[nna] aranyat vesznek,³⁷ eszközüket aranyba fektetik.

K[ádár]: Kérjük, vizsgálják meg kérésünket, ha van lehetőség, értsék meg helyzetünket. Amire tudnak válaszolni, adják, amire nem, azt vizsgálják meg. A tervegyeztetés 2 éve folyik, jó lenne minél előbb befejezni. A jelenlegi találkozó keretében Apró is tárgyalhat. A nem nagyon távoli jövőben jó lenne, ha Lomako és Ajtai³⁸

³⁶ A mondat befejezetlen, vélhetően árura, illetve valutára gondol.

³⁷ Helyesen: vettek.

³⁸ Ajtai Miklós (1914–1982) 1961 és 1967 között az Országos Tervhivatal elnöke.

találkozzék. A konzultáció után legyen meg a magyar–szovjet G.V.B.³⁹

Leszecsó: Júliusban.

Koszigin: Ha most megállapodunk, akkor nekik már könnyű lesz egyeztetni.

Br[ezsnyev]: Két kérdés világos – az Önök kérései, a mi nehézségeink. Minden helyzetből van kiút. Valami döntést kell hozni:
Délután Apró – a szovjet elvtársak megnézik
Holnap folytassuk.
Délután 15.00-kor Tolkunovnál találkozzanak. Lomako leül – jelent, holnap válaszolnak.⁴⁰

Brezsnyev: Előzetes elképzelések voltak, most meghallgatták, még egyszer megvizsgálják. Az Elnökség már megvizsgálta. Május 25. – 11 órakor folytatjuk.

Május 25. 11 óra

Br[ezsnyev]: Ma – belső helyzet
– külpolitika
– kétoldalú kapcsolatok
Az okt[óberi] KB-ülés után beszélgettünk már.⁴¹ Az egyes kérdésekben [komoly] változások nem következtek be. Röviden fog beszélni.
A XXII. Kongr[essus] és a program végrehajtásán dolgozunk.
November – Az okt[óberi] KB után a legfontosabb lépések a KB [...] a megyei PB és tanácsok egyesítése, a járási PB és tanácsok visszaállítása – megteremtették a minimális munkafeltételeket.
Március – a mezőgazdaság kérdései, a terv stabilitása, a termelés ütemezése, a gazdaságosság. Felemelték a felv[ásárlási] árakat, hogy minimális mértékben rentábilissá tegyék a növénytermesztést és az állattenyésztést.

³⁹ Magyar–Szovjet Gazdasági Vegyes Bizottság.

⁴⁰ Ez a magyar gazdasági kérésekre vonatkozik. Lásd a 13. dokumentum végén.

⁴¹ Utalás a Hruscsov leváltása utáni MSZMP–SZKP-megbeszélésekre, illetve Kádár és Brezsnyev megbeszélésére az 1964. november 7-i moszkvai ünnepségek alkalmával.

⁴² Olvashatatlan szó.

Most realizálják a márc[iusi] KB-határozatot.⁴³ Most készítik elő a kolhozok új alapszabályzatát, alulról megy, ősszel vagy tavasszal megtartják a kolhozparasztok kongresszusát. Ez is elősegíti a t[ermelő]sz[övetkezet]-ek megerősödését.

Folyik az új KB ülés – az ipar irányításának struktúrája Koszigin vezetésével egy bizottság, több elnökségi tag.

– az ipar munkájának tartalmi kérdései. Még egy-két hónap eltelik a kész anyagig.

Még egy KB ez évben. – A belső pártélet szempontjából ez egy [gazdag] év lesz.

II. Teljes gőzzel az új ötéves terv, még végleges formában nem döntöttek. Sok nehézség van. A kongresszus határozataihoz és a programhoz képest nehéz realizálni. A kongresszuson és a programban több dolgot elnéztek, most helyre kell igazítani a dolgokat.⁴⁴

A következő KB – a XXIII. kongresszus (legmegfelelőbb idő 1966 februárja)

III. Egy sor gazd[asági] rendszabály

– megjavult a lakosság gabonafélékkel való ellátása,

– engedélyezték a háztáji állattenyésztést (sok disznót vettek a munkások és parasztok, a kolhozparasztok sok tehenet). A közellátás nehézségei őszre megkönnyebbülnek.

Az ipar normálisan dolgozik. A m[ező]g[azdasági] termékek felvásárlása jobb, mint tavaly. A párt és a nép hangulata jó. Egyik fő nehézség – az ötéves terv fő irányának helyes meghatározása, ez a barátoknak is nehézségeket okoz, de amíg nekünk nincs, nem tudunk mit mondani. Gazd[asági] kapcsolataink a barátokkal jól fejlődnek.

IV. N[emzet]k[özi] helyzet

Egészében bonyolult. Minél messzebb jutunk a második világháborútól, annál élesebb a n[emzet]k[özi] helyzet. Újabb és újabb katonai kérdések.

Külp[olitika]. Alapja a b[ékés] e[gymás mellett] él[és], a béke-harc, a n[emzeti] felsz[abadítási] mozg[almak] támogatása. A szo-

⁴³ Az SZKP KB 1965. március 24–26-i plénuma alapvető rendszabályokat fogad el a szovjet mezőgazdaság helyzetének javítására.

⁴⁴ Ez a megállapítás a XXII. kongresszuson elfogadott kommunizmus építési tervére vonatkozik, amelyről hamar kiderült, irreális célokat, kötelezettség vállalásokat és időtávot tartalmaz.

c[ialista] tábor megerősítése, a SZU és a szoc[ialista] világ ká-
t[onai] megerősítése.

N[emzet]k[özi] komm[unista] mozg[alom]: harc az egység me-
gerősítéséért, ez a mi közös vonalunk.

Szoc[ialista] országok: normálisan, jól fejlődik a kapcsolat, L[en-
gyel]o[rszág], Cs[ehszlovákia], N[émet] D[emokratikus] K[öz-
társaság], M[agyar] N[ép]K[öztársaság], Bulgária, Mongólia. Javult
a kölcsönös megértés, a helyzet értelmezése Kubával. Ezekkel az
országokkal minden jól megy. Az NDK vezetői és a nép a mi
legutóbbi akciónkat jól fogadta.⁴⁵

A Varsói Szerződés, a ba[rátsági] szer[ződés] megerősítette a sz[ov-
jet]–lengyel gazd[asági] és pol[itikai] kapcsolatokat.⁴⁶

Jók a kapcsolatok M[agyarország]-gal. Köszönjük a Br[ezsnyev] és
Podg[ornij] meghívását. Köszönjük a Mikojan vezette delegáció
látogatását.⁴⁷ Ez a vizit megerősíti a látogatást.

Cseh[szlovákia]: jó, Novotný június–júliusban akart jönni, de a
mi elf[oglaltságunk] miatt őszre kerül, ez neki is jobb.

Nemrég volt Stoph és Honecker – hasznos beszélgetések voltak.
Ulbricht – aug[usztus] második felében vagy szeptemberben
látogat a SZU-ba. Örülünk, tovább szeretnénk erősíteni az
együttműködést és barátságot.

Románia: speciális a helyzet, nem erősödtek a nézeteltérések,
nyugodtabbá vált a helyzet. Bodnăraş jó beszélgetést folytatott,
egységesek vagyunk: nincs véleménycsere, Hr[uscov] sokat el-
rontott, most minden feltétel megvan a jó kapcsolatok kiala-
kítására. Gyakorlati lépés nincs a találkozóra. Bár ilyen beszél-
getés folyt.

Gazd[asági] vonalon: hitelt ugyanolyan mint Jugoszláviának. A ke-
reskedelem nem csökkent. Barátkozni akarnak, csodálkozunk
a korábbi román állásfoglalásokon, keresik a közeledés útját.
Formálisan jók a kapcsolatok. Csökkent a párton belül a szov-
jetellenes bírálat mérete. Figyelemmel kell kísérni, megfelelően
kell őket kezelni.

Alb[ánia]: gyakorlatilag nincs kapcsolat. Nyugaton cikkeket
írnak. A SZU nem válaszol. Önök is olvassák e cikkeket.

Kína: az utóbbi időszak információi mutatják a viszonyt. A vita
és a [viszony] hosszadalmas lesz. A kapcsolatok gyors változására

⁴⁵ 1965. január 5-én visszakapták a szovjetunióbeli németek az 1941-ben elvett állampolgári
jogaikat, de a Volga-vidékre való visszatelepítésükről nem intézkedtek.

⁴⁶ Az 1945. évi lengyel–szovjet barátsági szerződés lejártával a két ország 1965. április 8-án
Varsóban 20 évre új barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött.

⁴⁷ Lásd e dokumentum 2. jegyzetét.

nem lehet számítani. N[emzet]k[özi] politikánkat a K[ínai] N[ép] K[öztársaság]-gal való komoly nézeteltérések periódusában kell folytatni. Ez bonyolítja a helyzetet.

Ezt jól mutatja a vietnami helyzet. Az ő csökkenőösségük, akadályaik nehezíti[k] a segítségnyújtást, olyan benyomást kelt, mintha mi nem adnánk elég segítséget.

A vietnamiak nem tudják megváltoztatni a kínai politikát. Lényege: fegyveres győzelmet aratni. Bár Le Duan⁴⁸ többször kijelentette, nem tartják kizártnak a békés tárgyalásokat. A békés tárgyalás egyetlen feltétele: Vietnam bombázásának beszüntetése.⁴⁹ De az amerikai kísérletekkel a vietnamiak kínai nyomásra nem éltek.⁵⁰ Úgy tűnik, a kínaiak a vietnami konfliktusban szeretnék közvetlenül összeütköztetni a SZU-t és az E[gyesült] Á[llamok]-t. Ebbe a provokációba nem megyünk bele.

Kínai nagykövetek: a szovjet segítség jelentéktelen. Ez rágalom. A vietnamiak nem tudják felhasználni, amit adunk. A kínaiak minden alkalommal belénk kötnek. Előbb nem engedték át a gépeket, nehezítették a vasúti szállításokat. Utána engedélyezték, ingyen élelmet ajánlottak föl a személyzetnek. De ők mindent részletesen megvizsgálnak a listák szerint.⁵¹

Ők maguk félnak az amerikaiaktól. Most engedélyezték a repülőgéppel történő fegyverszállítást. Konspirációs célból polgári gépeket kértek.

Éjszaka 2 órakor hívták be nagykövetünket, közölték, a katonai gépeket az amerikaiak provokációnak veszik. A repülőinket jól táplálták.

Nincs információnk sem Le Duanéktól, sem Csou En-lajtól. Ezért ösztönösen, találmányra cselekszünk. Kevés adattal rendelkezünk. Mit gondolnak a lelkük mélyén a kínaiak és a vietnamiak, nem tudjuk. Le Duan: a forradalom fejlődik, az amerikaiak beleragadtak, a győzelem a miénk lesz.

Folytatni fogják Vietnam megsegítését. Koordinálni kell a külpolitikát. Erősíteni kell a propagandát, mozgósítani a világ közvéleményét az amerikaiak ellen.

M[agyar]o[rszág] segít, Csehszlovákia segíteni akar. Jó lenne, ha egyes küldöttségek ellátogatnának Vietnamba. Az olaszok voltak. Meglátták a valóságos helyzetet, befolyásolják őket.

⁴⁸ Lê Duẩn (1907–1986) vietnami kommunista politikus, 1960–1976 között a Vietnami Kommunista Párt KB első titkára.

⁴⁹ Az amerikaiak 1965. február 7-én kezdték meg a VDK bombázását.

⁵⁰ Az amerikai tárgyalási kezdeményezésekről lehet szó.

⁵¹ Vagyis pontosan ellenőrzik a vietnamiaknak küldött haditechnikát.

K[ádár]: Mi is küldtünk, a vietnamiak őszre, mi kértük, hogy előbbre.⁵²

Br[ezsnyev]: Az amerikaiak ismerik a helyzetet, ezért fitogtatják az erejüket. Az amerikaiak bombáznak, bár a NATO-ban is vannak nézeteltérések. Ezzel nyomást gyakorolnak Latin-Amerikára. Be akarnak más országokat is vonni, hogy megosszák a felelősséget. Nő a háborús hisztéria az E[gyesült] Á[llamok]-ban. A kongresszus gyorsan megszavazott 700 mill[ió] \$-t a vietnami háborúra. A fő visszafogó erő ma is a SZU, az amerikaiak félnek az összeütközéstől. Arra számítanak, a SZU nem megy bele egy atomháborúba SZU ellen. A lokális fészek⁵³ nagy háborúvá nőheti ki magát. A SZU miért nem segíti a repülőgépek lelövését? Küldtek oda sok rakétát, többet akartak, de szovjet katonák nélkül nem használható (250 emberük van). Vadászgépek – kértük, hogy Délkelet-Kínában legyen tartalék repülőtér, Vietnamban csak egy van, adtunk volna MiG–21-est is, de nem fogadták el. Az amerikai bombázások beszüntetése – egyik – maguk is keresik a kiutat, R[usk] ezzel fordult Dobrinyinhoz.⁵⁴ Pham Van Dong azt mondta, hogy a moszkvai nagykövet helytelenül járt el. Gromiko bécsi útja során R[usk] kérte, a SZU és az E[gyesült] Á[llamok] folytasson tárgyalásokat.⁵⁵ Az amerikaiak keresik a kiutat, mert a bombázások nem vezettek eredményre, ez a háború kiszélesítéséhez, a Kínával való háborúhoz vezet. A vietnamiak nem használták fel a kis szünetet.⁵⁶ Ezt kínai cikksorozat követte, az E[gyesült] Á[llamoka]-t kétszínűséggel vádolta. Újra szidalmazták a SZU-t, hogy tárgyal az E[gyesült] Á[llamok]kal. A vietnami helyzet nehéz, az amerikaiak nagy erővel vannak ott. A kínaiak nem segítenek és nem tudnak. Lassan szétbombázzák Vietnামot. Az emberek lassan megismerik az igazságot, a mi segítségünket. Longo⁵⁷ Berlinben – Olaszországban egy időben nagy figyelemmel olvasták a kínai cikkeket, most a pártban megszűnt az érdeklődés. Minden erőt megadunk Vietnামnak, de nem engedjük meg,

⁵² Vö.: 13. dokumentum, 28. jegyzet.

⁵³ Értsd: tűzfészek.

⁵⁴ David Dean Rusk (1909–1994) 1961 és 1969 között amerikai külügyminiszter, Anatolij Dobrinyin (1920–2010) 1962 és 1986 között washingtoni szovjet nagykövet.

⁵⁵ Vö.: 13. dokumentum, 16. jegyzet.

⁵⁶ Gromiko bécsi tárgyalásai idejére az amerikaiak felfüggesztették Vietnাম bombázását.

⁵⁷ Luigi Longo (1900–1980) 1964–1972 között az Olasz Kommunista Párt főtitkára.

hogy a dolog világháborúvá fejlődjék. Ez határozza meg a szovjet–amerikai viszonyt. Különös idegesség nélkül határozottságot és keménységet tanúsítunk, növeljük a figyelmeztetéseink hatékonyságát. Ezt jelzi a TASZSZ nyilatkozata Johnsonnak a győzelem 20. évfordulója alkalmából mondott beszédéről.⁵⁸

Az Elnökség ülésein feladatul adtuk, hogy ki kell dolgozni a világ közvélemény mozgósításának, az amerikai imperializmus leleplezésének tervét. Idetartozna a V[arsói] SZ[erződés] aktivizálása is.

Anglia – megmerevedtek a kapcsolatok, nem ment K[oszigin] mert ezzel is érzékeltetni akartuk, hogy ellene vagyunk az MLF⁵⁹ angol változatának.

NSZK – következetesen leleplezik őket, koordináljuk az NDK-val.

Fr[anciaország] – bizonyos jelei a viszony javulásának Gromiko útja. Jön C[ouve] de Murville. Egyezmény jött létre a színes televízió terén. Lehetőség van vegyipari együttműködésre, a világűr meghódítására. E kérdésben könnyebb megállapodni velük, mint a kínaiakkal.

Ismerjük de Gaulle nacionalista terveit. Ki akarja szorítani az amerikaiakat. De Gaulle-nak nagy a tekintélye Fr[anciaország]-ban. Az amerikaiak összeesküvést szítanak de Gaulle ellen. Erhard teljesen megvadult de Gaulle-ra.⁶⁰ Ő hasznos eszköz lehet a NATO felbomlasztásában. Ezért megfelelő kapcsolatokat kell kiépíteni vele. Lépéseink előfeltételek lehetnek D[e] G[aulle] SZU-beli útjára. Ha így lesz, gondolkozni kell esetleg a szerződés felépítésén.

Törökország – bizonyos frontáttörés. T[örök]o[rszág] NATO-tag, Ürgüplü,⁶¹ Podgornij, Gromiko útja – hasznos volt.

Jó lenne, ha a többi szocialista ország is építené kapcsolatait saját és a tábor érdekében. Most a talaj megfelelő. Most őket az érdekli, mit kaphatnak a SZU-tól.⁶²

⁵⁸ Johnson amerikai elnök 1965. május 3-án televíziós beszédében jelenti be, hogy nem tekinti más állam belügyébe való beavatkozásnak a kommunista hatalomátvétel megakadályozását (Johnson-elv). Ezzel indokolta az USA Dominikában végrehajtott katonai intervencióját, amelyet a szocialista tábor egységesen elítélt: Az SZKP, a Legfelsőbb Tanács és a szovjet kormány felhívása a világ népeihez. *Népszabadság*, 1965. május 11. 1.

⁵⁹ Sokoldalú NATO-atomhaderő (MLF – Multilateral Force).

⁶⁰ Ludwig Wilhelm Erhard (1897–1977) 1963 és 1966 között az NSZK kancellárja. Erhard de Gaulle-lal szemben az „atlantista” védelmi politikát vallotta.

⁶¹ Suad Hayri Ürgüplü 1965. február 20. és 1965. október 27. között török miniszterelnök.

⁶² Vö.: 13. dokumentum 31. jegyzet.

Jugo[szlávia] – állami vonalon a kapcs[olatok] jól fejlődnek, érdekeségek nélkül. Közös gazd[asági] kormánybizottságot hoztak létre. Az Elnökség utasítást adott a gazd[asági] együttműködésre. Okt[óber] után Tito többször felvetette, jó lenne, ha találkoznánk. A viszonyok fejlődését figyelembe véve június 18-án jön. Ellátogat néhány városba. Jugosz[lávia] szoc[ialista] ország – az ideológiai kérdésekben semmi engedményt nem teszünk.⁶³

Afrika – a legfejlettebb kapcsolatok E[gyesült] A[rab] K[öztársaság], Algéria, Ghána, Mali. A viszony nem változik, a kapcsolatok fejlődését különösen az E[gyesült] A[rab] K[öztársaság] és Alg[éria], a hitelek növelésével arányosan kéri.

India – nagyon nyugtalanítja a kínai helyzet, a kínai bomba, a pakisztáni helyzet. Kérte a Szovjetunió támogatását, tegyünk nyilatkozatot, hogy Kína és Pakisztán agresszor. Tudni akarta, mit tudunk adni az új ötéves tervhez. Vietnamból beszélve, elítélte az amerikai agressziót, bár ezt nyilvánosan, otthon nem meri elmondani.

Ajub Khan – az agresszor India.⁶⁴ Mi közöltük, hogy India békeszerető ország.

V[arsói] SZ[erződés] – a n[emzet]k[özi] politika fontos eszköze. Nagy jelentősége van. A legutolsó varsói ülés nagy jelentőségű a világpolitikában.⁶⁵ Azt mutatta, amikor a békéről van szó, egységesek vagyunk.

Egyetért azzal, hogy tökéletesíteni kellene, egyes tételeket pontosíthatnánk. Ezt belső fórumokon.

Döntő, hogy kifelé megjavuljon a V[arsói] SZ[erződés] tevékenysége, hogy rendszeresen összejöjjen. Jöjjenek össze a P[olitikai] T[anácskozási] T[estület] tagjai, a katonák, a külügyesek.⁶⁶ Javítani a szervezet életképességét. Bizonyos szituációban döntő jelentőségű lehet a katonai készség foka. A mi politikánk

⁶³ 1965. június 18. és július 1. között tartózkodott Tito a Szovjetunióban. A látogatás végén kiadott közös nyilatkozatban megerősítették az 1955. júniusi belgrádi nyilatkozatban és az 1956. júniusi moszkvai deklarációban rögzített elveket.

⁶⁴ Ajub Hán (Khan) (1907–1974) 1958 és 1969 között pakisztáni államfő. Utalás az 1965. áprilisi indiai-pakisztáni háborúra.

⁶⁵ A VSZ PTT január 19–20-i üléséről van szó. Az elfogadott közleményt lásd: *Népszabadság*, 1965. január 22. 1–2.

⁶⁶ A VSZ PTT 1956-tól kezdve 1-2 évente ült össze rendszerint Moszkvában, 1965-től a tanácskozás helyszíne mindig változott, valamelyik VSZ-tagállam fővárosa volt. A VSZ Honvédelmi Miniszterek Bizottsága csak 1969. december 22–23-án Moszkvában ült össze először, majd rendszerint évente valamelyik tagállam fővárosában. A VSZ Külügyminiszterei Bizottsága 1959 után csak 1966. június 6–17-én ült össze Moszkvában. Ettől kezdve rendszeressé vált a tagállamok külügyminiszterei tanácskozása is.

elképzелhetetlenné teszi a háborút, de a második világháború legfőbb tanulsága az éberség, a harcképesség fenntartása. Fontos a nézetek abszolút egysége. A katonai készség fokának megfelelőnek kell lenni. A katonáknak mindig arról kell beszélni, hogyan biztosítják a lehetséges hadszíntereken a katonai harckészséget. Ezzel a vezérkarnak állandóan kell foglalkozni. Az SZKP abból indul ki, hogy a történelmi felelősség nagyobb foka hárul rá, ezért nagyobb erőfeszítéseket kell foganatosítania. Hivatalosan mi a költségvetésben – 17,8% költünk, ez a hadsereg fenntartása. Ebbe nincs benne a honvédelmi ipar, a tud[ományos] kutató intézetek egy része. Együttesen a költségvetés 25%-át költjük.

A Legf[első] Tanács legutóbbi ülésén a miniszter kisebb összeget mondott, de minden maradt a régiben.

Okt[óber] előtt a P[olitikai] T[anácskozó] T[estület] ülésén nem volt komoly beszélgetés.⁶⁷ Grecsko 20 percig beszélt, mindenki jóváhagyta. Ezt a módszert bírálni kell. A legutóbbi P[olitikai] T[anácskozó] T[estület] ülésén csak politikai kérdések voltak.

Ulb[richt] – Novotny egyetért azzal, hogy javítsuk meg a V[arsói] SZ[erződés] munkáját. Elképzélhető lenne, nem hivatalosan összejönnénk 1–2 napig beszélgetnénk, megvitátnánk a költségvetést, egyéb kérdéseket. Utána hivatalosan is összejöhetnénk napirend nélkül. Komolyan megvitátnánk az összes kérdéseket. Jelenleg ez az egyik legfontosabb kérdés számunkra. A második világháború legfőbb következtetése – éberebbeknek kell lenni. Örülünk, hogy e kérdés felmerült – ez a magyarok gondoskodásának jele. Kezdeményezhetjük mi, a lengyelek, együtt. Máj[us] 9. az [afrikaiak] – tudják, minek a védelme alatt élünk.⁶⁸ Bár nem az egész technikát mutattuk meg. Egyesek a békeálmok rabjai lettek, ezért fontos a V[arsói] SZ[erződés] tevékenységének megélénkítése.⁶⁹

A M[agyar] N[ép]K[öztársaság] hadserege nem teljesen van ellátva tankokkal, rakétákkal. Ezt is megtárgyalni.⁷⁰

A SZU kezdeményezné a V[arsói] SZ[erződés] összehívását. Ez a döntő – a szemét amerikaiak csak az erőt tisztelik. Ez nem zárja ki az együttműködést, de bizonyos feltételekkel, néha téglával kell [...] vágni. Javasolni fogjuk a V[arsói] SZ[erződés] ülésének

⁶⁷ Ez a hruscsovi, 1964 októbere előtti időszakra utalás.

⁶⁸ Ez vélhetően a katonai díszszemlén felvonultatott rakétaerőre vonatkozik.

⁶⁹ Ez vélhetően a lengyelek békejavaslataira vonatkozó utalás.

⁷⁰ A mondat a szöveg szélén beszúrásként szerepel.

⁷¹ Olvashatatlan szó.

összehívását napirend nélkül. Ott feltárjuk a helyzetet. Majd az elvtársak kiegészítik.

N[emzet]k[özi] komm[unista] mozg[alom] egysége

Ismereteseek az SZKP erőfeszítései. A két tanácskozáson elfogadott elvek alapján dolgozunk. Kell-e erőltetnünk a n[emzet]k[özi] tanácskozás összehívását? Nem kell erőltetni, a feltételek nem értek meg. Kína nem jön, ingadozik Vietnam, Korea, Indonézia, Malájföld.

A nagy tanácskozáson gondolkozni kell, tisztázni kell több mint 40 pártnak a márc[iusi] találkozóval kapcsolatos álláspontját.⁷² Dolgozni kell az egység jelentőségének magyarázásán, el kell szigetelni a kínaiakat, le kell leplezni a kínai sovinszta vonalat, a dogmatizmust, az áforradalmi frazeológiát.

Mi állandóan dolgozunk, az SZKP beszélget a hozzá érkező küldöttségekkel. Mindenhova elküldjük küldöttségünket a fiatal afrikai országokba. Ez elősegíti a kínai vonal leplezését. Küldöttséget küldünk a kis pártok kongresszusaira. E célt kell szolgálnia a nyugat-európai pártok júniusi regionális értekezlet[ének] is. Most hasonló regionális júniusi találkozót kezdeményez India, Ceylon. A kétoldalú találkozók is elősegítik a kínaiak elszigetelését. Csak ezután lehet foglalkozni az előkészítő értekezlet összehívásával. A márc[iusi] találkozó hasznos volt, egyes ingadozó pártok jobban megértik a kínaiak vonalát.

K[ádár]: Köszönjük a tájékoztatást, sok dolgot világosabban látunk. A pozíciókkal, a tennivalókkal teljes mértékben egyetértünk. Pl. aktívabban dolgozni a vietnamiakkal, kértük pártküldöttség fogadását, most egyszerűbb formában javasoljuk 2 PB- vagy KB-tag fogadását.

N[emzet]k[özi] tanácskozás – ahol speciális okoknál fogva könnyebben mozgunk, mi tevékenykedünk. Az olaszokkal már megkezdtuk. Hasznos volt a találkozó.

Törökök – sokat tenni nem tudunk, elvileg egyetértünk. Lehetőség van.

V[arsói] SZ[erződés] – tehát Br[ezsnyev] időszerűnek tartja e kérdések megvitatását. Ha kezdeményeznek, mi üdvözljük, lehet hi-

⁷² 1965. március 1–5. között Moszkvában tanácskoztak a világ kommunista és munkáspártjainak képviselői. Az elfogadott közleményt lásd: *Népszabadság*, 1965. március 10. 1.

vatkozni a mi támogatásunkra. Talán legjobb lesz napirend nélkül.

A szerződés katonai szervezete: talán a szervezet megjavítására a résztvevők tehetnének javaslatot. A katonai struktúra javítására talán a főparancsnok tehetne javaslatot. Ennek más színezete lenne. Ő mutassa ki, hogy ez nem államok közötti probléma, hanem a katonai munka érdekei követelik. A tájékoztatást köszönjük, a pozícióink egybeesnek, Gomulka-terv?⁷³

Br[ezsnyev]: Már két terv van, ezek a ny[ugat]-német atomfelfegyverkezés ellen irányul[nak]. Ebben az értelemben Spaak javaslatának van bizonyos érdekessége, de ezt részleteiben kell tanulmányozni.⁷⁴ A döntő – gyakorlati jelentősége nincs, még propagandaszempontból is félrevezeti az embereket.

Koszigin: E kérdésben nem érdemes vitatkozni, mert nincs realitása.

Kétoldalú kapcsolatok

Koszigin: A jelenlévők figyelmesen vizsgálták. Kiindultak a következőből – valamelyest javítani a fizetési mérlegüket, – megoldani a legélesebb belső kérdéseket (a legélesebb kérdés az energetika).
Megvizsgálták az 5 évre kért áruszállítási listát.
Olaj – teljesen teljesítik, mind mennyiségi, mind évenkénti bontásban.
Fűtőolaj – elfogadják. Ez lehetővé teszi a valutamegtakarításokat.
Szén – Nyugaton rosszul áll a szénhelyzet.
1966–69 – 900 e[zer] t[onna]
1970 – 1000 e[zer] t[onna]
Összesen 4600 e[zer] t[onna].
Energiából csaknem teljesen teljesítik, normális lesz az energetikai mérleg.
Hengerelt áru – összesen 1424 e[zer] t[onna].
Nikkel – nagyon nagy probléma, csak a SZU és Kanada termel, a legutóbbi időig vettük. Most hatalmas összeg. A fegyverzet,

⁷³ Lásd 13. dokumentum 24., 31. jegyzetét.

⁷⁴ Paul-Henri Spaak (1899–1972) belga államférfi. Az Európai Unió egyik alapítója. Ebben az időben belga külügyminiszter. 1965. április 8-án Brüsszelben Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia, Belgium és Luxemburg aláírták az ún. egyesítő szerződést, amely értelmében összeolvadt az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK), az Európai Gazdasági Közösség (EGK) és az Európai Atomenergia Közösség (Euratom).

a minőség főként ettől függ. Teljesen kielégítik. Ez is javítja a valutamérleget.

Mindenhol egyszerre javítani két problémát.

Horgany – eddig a lengyelek sok ércet adtak. Most nem adnak. Magunk is nehézségeket láttunk. A többit a bolgároktól és a lengyelektől meg lehet kapni.

Viszkozó – eddig nem árusították, vásárolták és [...] ⁷⁵ a kapitalistáktól. Ez megszabadít bennünket a kapitalistáktól.

Kén – miért kell olyan sokat kérni? Mi a SZU-ban sem tudjuk ezt megengedni. A lengyelekkel kell megpróbálni. [...] ⁷⁶ – nem lehet.

Polietilén – nem tudjuk növelni, az egész kapacitás 60 e[zer] to[nna]. Ők is importálják.

Ipari fenyőfa –

Cellulóz –

A fa, cellulóz papír lehetővé teszi a valutamérleg megjavítását.

Napraforgó – egyelőre vásárolják, ha jó termés lesz.

Összegezve – alapjában teljesítik, Lomako [...] ⁷⁷ megy, hozzáfoghatnak a tervhez.

Pénzügyi kérdések

A SZU számára is nagyon bonyolult. Az ötéves terv előirányzatainál mi úgy vettük, Önök fizetnek. Egyrészt prolongálni, másrészt hitelt. Ez egy kérdés – Lehetőségeink maximális megfeszítésével 250 mill[ió] R[u]b[el]-t prolongálunk. Ez összhangban van azokkal az elképzelésekkel, amelyeket K[ádár] e[lvtárs] kifejtett.

50 e[zer] kg arany

Javaslat: a nyugati szovjet bankokban 60 millió dolláros keretet nyitottak, ezt felemelik 85–90 mill[ió] \$-ra. Néhány napon belül megnyitják a hitelt. De 6 hónapra előre jelezni, mikor és milyen hitelt kérnek.

Összegezve: az energetikai szállítások, a fa és a papír, a fémek lehetővé teszik jelentős nyugati összegek felszabadítását. 250 mill[ió] R[u]b[el] nyugati hitel, mindez lehetővé teszi a népgazdaság teljes egyensúlyba hozását, talán még a termelés emelését is.

⁷⁵ Olvashatatlan szó.

⁷⁶ Olvashatatlan szó.

⁷⁷ Olvashatatlan szó.

Utolsó kérdés – Nyugat félrevezetésére hitelkedvezmények, ez félrevezető dolog.

K[ádár]: Bizonyos mértékig ismerjük és nem irigyeljük a SZU helyzetét. Sok ilyen ügyfelük van. Nem kényelmes fordulni [hozzájuk]. Vannak objektív okok, mi is dolgozhattunk volna jobban, kötelességünknek tartottuk elmondani. Biztosak voltunk jóindulatukban. Önök lehetőségeikhez képest mindent megtettek, nagyon nagy mértékben megoldja a mi problémánkat. Ez nagy segítség, köszönjük.
Még egy kérdés – összefügg a szocialista tervgazdálkodással és a nemzetközi együttműködéssel. Nagyobb hatékonyságot.
Még egyszer köszöni, komoly segítség, nem oldja meg minden problémánkat.

Koszigin.⁷⁸

Br[ezsnyev]: Politikailag és gazdaságilag is hasznos volt.

K[ádár]: Kommunikébe – végén adjunk ki egy kommunikét – politikailag nem hosszú. Egyetértés van, demonstráljuk egységünket.

MNL OL XIX-1-j-u 1945–1989. Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes hagyatéka. – Erdélyi Károly saját kezű jegyzetei.

A Népszabadság 1965. május 23-i számában közölt MTI-hír szerint a Kádár János, Biszku Béla és Apró Antal alkotta delegáció május 22-én utazott Moszkvába. A tárgyalásokon szovjet részről L. I. Brezsnyev, A. N. Koszigin, N. V. Podgornij, M. A. Leszecsco, P. F. Lomako, A. A. Gromiko, L. N. Tolkunov vett részt, magyar részről jelen voltak még Szipka József és Erdélyi Károly.

Sajtóközlemény: Közlemény Kádár János, Apró Antal és Biszku Béla szovjetunióbeli látogatásáról. *Népszabadság*, 1965. május 30. 1.

⁷⁸ Utólagos beszúrás.

14.
Tájékoztató
Kádár János és Biszku Béla
szovjetunióbeli látogatásáról

1965. december 11–14.

Tájékoztató a PB tagjainak Kádár János és Biszku Béla
1965. december 11–14-i szovjetunióbeli látogatásáról

Szigorúan bizalmas!

Brezsnyev elvtárs meghívására Kádár és Biszku elvtárs három napot töltött a Szovjetunióban. December 11-én, szombaton és 12-én, vasárnap Brezsnyev, Koszigin, Podgornij, Andropov, Malinovszkij és Szipka elvtárs társaságában vadászatot vettek részt Moszkvától 140 km-re lévő rezervátumban, ahol a vasárnapi ebéd után nyílt véleménycserére került sor. November 13-án, hétfőn délelőtt Kádár és Biszku elvtárs három és fél órás kötetlen eszmecserét folytatott Brezsnyev és Andropov elvtárssal az SZKP KB központjában. E nap estéjén az SZKP elnöksége vacsorát adott a magyar vendégek tiszteletére, ahol jelen volt az elnökség és a titkárság valamennyi tagja. A vacsorán Brezsnyev és Kádár elvtárs rövid pohárköszöntőt mondott.

[II.]¹

1. A [pártközpontban] Brezsnyev elvtársnál tett látogatáskor Kádár elvtárs útítársai és a saját nevében köszönetét fejezte ki a meghívásért, s jelezte, hogy bár vadászatra jöttek, mégis nem ez a fő dolog, hanem az, hogy találkozhatnak, s hasznos véleménycserét folytathatnak minden, kölcsönös érdeklődésre számot tartó kérdésről.

Örömmel állapította meg, hogy pártjaink egységesen képviselik a helyes vonalat, s nézeteink azonosak a nemzetközi élet, a nemzetközi kommunista mozgalom valamennyi fő kérdésében. Megelégedésünkre szolgál, hogy fejlődik, erősödik, pártjaink, népeink, országaink barátsága. Köszönetét fejezte ki a szov-

¹ A szövegben kapcsos zárójelbe tett részek a gépelt dokumentumba utólag, kézírással lettek betoldva.

jet elvtársaknak a gazdasági téren nyújtott segítségükért, az irányunkban tanúsított megértésükért.

2. A továbbiakban Kádár elvtárs részletesen tájékoztatta Brezsnyev és Andropov elvtársat az 1965. évi terv végrehajtásáról, a Központi Bizottság két legutóbbi ülésén tárgyalt kérdésekről, a KB 1966. márciusi ülésének feladatairól, az MSZMP soron következő kongresszusának előkészületeiről.²

A nemzetközi élet kérdései kapcsán Kádár elvtárs szólt külpolitikai aktivitásunknak az utóbbi években bekövetkezett élénküléséről, elmondta véleményét a Kínai Kommunista Pártnak a szerepéről a vietnami és az indonéz kérdésben.³

Indítványozta, hogy az SZKP KB illetékes titkárai a közeljövőben találkozzanak kötetlen konzultáció céljából külön-külön Biszku és Komócsin elvtárssal Moszkvában vagy Budapesten.⁴

3. Brezsnyev elvtárs megköszönte, hogy Kádár elvtársék elfogadták a meghívást. Köszönettel vette a magyar helyzetről adott információt. Saját tapasztalataik igazolják, hogy az új társadalom építésében a sikerek mellett vannak balsikerek is. Nekünk a fő vonalat, a tendenciát kell látni, azt, hogy a mi rendünk bázisa állandóan erősödik. Az évek újabb problémákat, újabb feladatokat hoznak, a korábbi határozatok helyett újabb, tökéletesebb megoldásokra kell törekedni.

² A KB 1965. november 18–20-i ülése jóváhagyta a gazdaságirányítási rendszer reformjára vonatkozó kiinduló irányelveket, amelyek már tartalmazták a később bevezetett reform valamennyi lényegi vonását. Lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978, 235–266. A KB 1966. május 25–27-i ülésén reform bevezetéséről született döntés. Lásd: Uo. 454–485. Az MSZMP IX. kongresszusát 1966. november 28.–december 3. között tartották meg. Lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusa. 1966. november 28.–december 3.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966.

³ Sukarno indonéz elnök hatalmát megerősítve katonai konfliktusba került Malajziával, majd 1965-ben kilépett az ENSZ-ből. Ugyanekkor kommunista csoportok állítólag puccsot készítettek elő Sukarno ellen, amelyet Suharto tábornoknak sikerült leverni.

⁴ Az MSZMP PB 1965. december 21-én határozatot hozott a szovjet–magyar konzultációk ügyében, s egyben javaslatokat is tett az 1966-os évre vonatkozóan. A magyar PB javasolta, hogy Nyers Rezső vezetésével utazzon delegáció a Szovjetunióba az SZKP KB 1965. szeptember 29-i határozatának, a szovjet gazdasági reformnak a végrehajtásának tanulmányozása céljából, egy delegáció a mezőgazdasági üzemek anyagi érdekeltiségének fokozására hozott intézkedések tanulmányozására, egy delegáció a káder- és személyzeti munka pártirányítása kérdéseinek tanulmányozására; illetve KB-titkára vezetésével az ideológiai munka elvi kérdéseivel kapcsolatos információcsere, munkatapasztalatok kicserélése céljából. (MNL OL M-KS 288. f. 5/383. ó. e. 88.) Végül Biszku Béla és Pullai Árpád 1965. április 26-án „a pártmunka kérdéseiről való konzultálás céljából” utaztak a Szovjetunióba.

4. Az SZKP belső helyzetéről elmondta, hogy a párt vérbő életet él, a munka középpontjában a XXIII. kongresszus előkészítése áll.⁵ Az eltelt egy év során szilárdult a pártegység. A párttagság és a káderek hangulata jó, bizakodó. Erősödött a párt tekintélye a tömegek előtt. Ennek számtalan jele van: (így) fokozódott a tisztelet és a megbecsülés a központi és a helyi pártvezetők iránt, kevesebb a panaszos levél, minimálisra csökkent a rosszindulatú, szemrehányó hangnemű beadványok száma, megjavult a munkásgyűlések aktivitása és hangulata.

Észlelhető a javulás a párt munkamódszereiben is: rendszeressé váltak a KB-ülések, s ott minden kérdést gondos előkészítés, a szakemberek széles körének meghallgatása után döntenek el. Ugyanakkor növekedett a KB-titkárok, a központi és a helyi apparátus önállósága. A párt szervezőmunkája szerényebb, konkrétabb lett, egy fontos beszédbe nem gyömöszölnek bele kétszáz hangzatos jelszót, hanem egyszerre csak egy kérdést vagy lépést vizsgálnak, s időt hagynak arra, hogy a párttagság és a nép jól megértse, megeméssze azt.

Ez a módszer jellemezte a Központi Bizottság legutóbbi üléseit is. Így [1964] novemberében csak egy kérdést, az egységes pártirányítás visszaállítását vitatták meg és vitték végig.

5. Az 1965. márciusi KB-ülésen megtárgyalták a mezőgazdasági termelés helyzetét. Fő feladatnak a mezőgazdasági termelés deficitese jellegének megszüntetését s ezen keresztül a termelési kedv fellendítését tekintették. Március után másfélszeresére emelték az öt alapvető növényfélése (búza, rozs, rizs, köles, hajdina) felvásárlási árát. Az eredmények már most jelentkeznek, a kolhozok központi tervelőirányzatok nélkül is tudják, mit vessenek. Az állam a felemelt felvásárlási árak ellenére sem dotálja a kenyér és a liszt kiskereskedelmi árát. A hús még deficitese cikk, de a növénytermesztés fellendülése a hús önköltségének csökkentéséhez vezet.

Jelenleg a mezőgazdasági termelés egészében rentábilissá vált a termelők számára, sőt összességében 10-15 százalék hasznót is biztosít. A márciusi határozat eredményeként nőtt a kolhozok jövedelme, megjavult a falu hangulata. Csökkent a fiatalok elvándorlása is, s ez öröndetes, mert jelenleg ez a szovjet falu egyik legégetőbb problémája. A falusi munkaképes lakosság döntő többségében 40 éven felüli személyekből áll. Az utóbbi időig hiába adták a mezőgazdasági gépek tömegét a falura, hiába képezték állami pénzen a fiatalokat gépkezelőnek, azok a szakma megszerzése után a városokba mentek, s a hozzá nem értő öregek kezében a drága gépek idő előtt tönkrementek. Most stabilizálódik a helyzet, a fiatalok közül egyre többen maradnak falun.

Az eredmények ellenére az idei mezőgazdasági év rendkívül nehéznek ígérkezik. A Kazahsztánban, a Volga vidékén és Nyugat-Szibériában kialakult

⁵ Az SZKP XXIII. kongresszusát 1966. március 29.–április 8. között tartották meg. Lásd: *Az SZKP XXIII. kongresszusa. 1966. március 29.–április 8.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966.

időjárási viszonyok miatt az idén 20 százalékkal kevesebb szemes terményt vásároltak fel, mint a katasztrofális kihatású 1963. évben. Akkor 920 tonna aranyért vásároltak búzát, mégsem volt kenyér az országban. A helyzet mentésére akkor beszüntették a fehér kenyér sütését, a fekete kenyérhez pedig sót, vizet, árpát, kukoricát, zabot keverték, ami csak a lakosság hangulatának romlását eredményezte. a takarmányhiány miatt akkor kivágták a sertésállomány 50, a juhállomány 25, a szárnyasok 60, a szarvasmarha-állomány 3 százalékát.

1964-ben jó termés volt, de az elnökség tagjai között már akkor tudatosodott, hogy az évtizedes tapasztalatok szerint az orosz mezőgazdaságban a jó esztendő mindig rossz termésű év követi. Ezért 1964 végén–1965 elején összesen 8 millió tonna gabonát vásároltak Nyugaton olaj, fa, gyémánt, acél, platina ellenében. Az idei rossz termés után a párt és a kormány csak annyit közölt a néppel, hogy a kedvezőtlenül zárult mezőgazdasági év ellenére sem lesz fennakadás az ellátásban. A kenyérfogyasztás korlátozására vagy a kenyér minőségének romlására valóban nem került sor. Az emberek nagyra értékelték ezt. A nehézségek ellenére a párt és a kormány ellenállt a kísértésnek, s nem emelte meg a kolhozokra és szovhozokra a márciusi KB-ülés szellemében kirótt felvásárlási tervet. Ez a magatartás növelte a kolhozparasztok bizalmát a párt iránt, s megakadályozta az állatállomány újabb tömeges kivágását. 1963 óta kétmillióval nőtt a szarvasmarhák, tízmillióval a sertések, kétmillióval a juhok száma. A két évvel ezelőtti állapothoz képest az évi tejhozam 1527 [tehenenként] literről 1898 literre emelkedett. Most fő feladatnak az állatállomány megőrzését, a szükséges takarmányalap biztosítását tekintik.

Sok év óta először az idén már novemberben teljesítették a felvásárlás éves tervét húsból, tejből, gyapjúból. Egyes növényekből jó a termés, így rekordmennyiséget takarítottak be gyapotból, olajos magvakból, lenből, szőlőből, jó a termés gyümölcsből, kielégítő burgonyából.

6. A Központi Bizottság szeptemberi ülése helyreállította az ipar egységes ágazati irányításának elvét.⁶ A népgazdasági tanácsok kialakítása után bekövetkezett káoszt annak idején Hruscsov is felismerte, ezért hozta létre az ágazati bizottságokat, de nem adott nekik hatáskört. Az irányítás megjavításával együtt járt a gazdasági ösztönzés érvényesítése, a termelés rentabilitásának biztosítása,

⁶ A hatvanas évek elején a Szovjetunióban is napirendre került az ún. mechanizmus-vita. A kezdő lökést Jevszej Liberman a *Pravdában*, 1962. szeptember 9-én megjelent „Terv, haszon és prémium” című cikke adta meg, majd mindez összességében az 1965. szeptember 29-i SZKP KB-plénumon elhatározott Koszigin-féle gazdaságirányítási reformhoz vezetett el. Az átalakítás lényege a központi tervmutatók számának csökkentése, a vállalatok önállóságának növelése és rentabilitásának megteremtése volt. Lásd: Az ipar irányításának javításáról, a tervezés tökéletesítéséről és az ipari termelés gazdasági ösztönzésének fokozásáról. In: A. N. Koszigin: *A szovjet gazdaság a nép szolgálatában. Válogatott beszédek és cikkek*. Budapest–Uzsgorod, Kossuth Könyvkiadó–Kárpáti Kiadó, 1976, 112–135.

a vállalatok nagyobb önállósága. A hatékonyabb termelés feltételei most adva vannak, az eredmények már a közeljövőben jelentkezni fognak.

7. A Központi Bizottság decemberi ülésén évtizedek óta először vitatták meg az elkövetkező évi népgazdasági tervet és költségvetést.⁷ A jövőben ezt rendszeresen megteszik. A két előadó, Bajbakov, a Tervhivatal elnöke és Garbuzov pénzügyminiszter⁸ nem a szokványos, problémamentes beszámolót tartotta, hanem őszintén feltárta az 1966. évi terv problémáit, bonyolult összefüggéseit. A beszámolók nagy hatást gyakoroltak, a hozzászólók papír nélkül, szabadon mondták el véleményüket, ami szintén új jelenség a Központi Bizottság életében. A kérdések ilyen vitatása hasznos volt azért is, mert a Központi Bizottság azon tagjai, akik megyék vagy köztársaságok élén állanak, világosabban látják a nagy népgazdasági és nemzetközi összefüggéseket, s saját feladataik megoldásánál nem csupán lokálpatrióta érdekeikből indulnak ki.

Az 1966. évi terv a vita eredményeként sem tekinthető ideálisnak. Negatívuma, hogy a kolosszális katonai kiadások és a külföldi segélyek miatt alig van benne a néptömegek életének szociális feltételeit javító lépés. Egyelőre csak annyit sikerült elérni, hogy megszűnt az életszínvonalnak az utóbbi években megfigyelhető lefelé csúszása. A terv jelentős mértékben növeli a közvetlen és közvetett mezőgazdasági beruházások összegét.

A Központi Bizottság ezen ülésén népire változtatták a párt- és állami ellenőrzés eddigi elnevezését. E lépés értelme abban van, hogy a jövőben az apró hibákat vagy bűnöket elkövető személyeket, a tyúktolvajokat, a részeg gépkocsivezetőket nem a párt, hanem a nép nevében vonják felelősségre.

8. A XXIII. kongresszus előtt még két alkalommal jön össze a Központi Bizottság. A jövő év elején az idei márciusi KB-ülés folytatásaként napirendre tűzik az ország tízéves öntözési és lecsapolási tervét. Abból indulnak ki, hogy Oroszország középső övezetei, a balti köztársaságok, Belorusszia évente nagy mennyiségű csapadékot kapnak. A lecsapolási munkák hiánya miatt e sűrűn lakott területek nagy részét mocsarak, bokros, ligetes elvadult földterületek képezik. Megfelelő lecsapolási tervvel e nagy térségben több tízmillió hektárnyi, mezőgazdasági hasznosításra alkalmas területet lehetne nyerni. Az így nyert rétek szarvasmarhák millióit tartanák el, s ez teljes mértékben megoldaná az érintett területek lakosságának tej- és hússal való ellátását, ugyanakkor öntözéssel bő termővé lehetne változtatni a Volga és a Dnyeper alsó medencéjének kiterjedt aszályos területeit. A tervezett beruházásokhoz hatmilliárd rubel szükséges.

⁷ Az SZKP KB 1965. december 6-i plénumáról van szó.

⁸ Nyikolaj Konsztantyinovics Bajbakov (1911–2008) 1965 és 1985 között a SZU Minisztertanács elnökhelyettese, az Állami Tervhivatal elnöke. Vaszilij Fjodorovics Garbuzov (1911–1985) 1960 és 1985 között a Szovjetunió pénzügyminisztere.

A kongresszus előtt a Központi Bizottság külön ülést szentel a nemzetközi kommunista mozgalom helyzetének. Az elnökség abból indul ki, hogy a kongresszuson nem lehet mindent elmondani e témában, viszont a Központi Bizottság tagjainak ismerni kell a teljes helyzetet.

9. A XXIII. kongresszuson nem kívánnak világra szóló dolgokat mondani. Úgy tűnik, már elég volt a szenzációkból. A realitásokból kiindulva ténylegesen megtett útról, a való helyzetről kívánnak beszámolni. Sztálint, a személyi kultusz kérdését még egyszer nem veszik elő. Ezt a kérdést 12 évig rágták, visszavisszatértek hozzá, s ma sem világos, hogy az országon belül és világméreteken használt-e minden ügyünknek vagy sem.

A XXII. kongresszuson elfogadott programon⁹ is lenne mit változtatni, különösen ami a gazdasági fejlődésnek az évekre kivetített távlatait illeti. Mégis úgy döntöttek, a programot érintetlenül hagyják. Abból indulnak ki, hogy a párt előző programja megvalósulásának időszakában, amikor harminc évig építették a szocializmust, szintén voltak hibák, de a párt hitt a szocializmus felépítésének programjában, s e célok megvalósítására mozgósította a népet. A mostani program fő célja a kommunizmus anyagi-technikai bázisának létrehozása. Ez reális feladat, a XXIII. kongresszuson erre kell mozgósítani a népet.

A nemzetközi helyzet kapcsán sem fog az elnökség semmit kitalálni, a kongresszusi beszámolóban megkísérlik összefoglalni és elemezni a bonyolult képet.

Brezsnyev elvtárs az elnökség nevében meghívta az MSZMP küldöttségét a kongresszusra. Közölte, megtiszteltetésnek vennék, ha a küldöttséget Kádár elvtárs vezetné. Jelezte, hogy a meghívólevelet január hónapban eljuttatják.

[III.]

10. A nemzetközi politika kérdéseiben 1965-ben a szovjet vezetés nem volt passzív, ellenkezőleg, eddig egyetlen évben sem járt annyi külföldi kormányküldöttség és államférfi Moszkvában, mint az idén. A különbség talán abban van, hogy a mostani vezetés nem vette át Hruscsov önreklámozó, handabandázó stílusát.

11. A külpolitikában legfőbb feladatunk a szocialista közösség egységének erősítését tekintik. A jelenlegi bonyolult világhelyzetben csak úgy tudunk előrelépni, ha keressük az egység erősítésének útjait, ha összetartunk. A mostani szituációban igen nagy figyelmet kell szentelni a hadseregek erősítésére, korszerű fegyverzettel

⁹ A kommunizmus 20 év alatt történő felépítéséről, annak irrealitásáról van szó. A kongresszuson elfogadott programot lásd: A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja. In: *Az SZKP XXII. kongresszusa. 1961. október 17–31.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962, 711–834.

való ellátására. Ez nem csupán a Szovjetunió, valamennyi szocialista ország feladata.

Soha nem voltak ilyen jók a szovjet–kubai kapcsolatok. Nagyon jó a viszony Magyarországgal, a Német Demokratikus Köztársasággal, Lengyelországgal, Csehszlovákiával és Bulgáriával.

Gomułka elvtárrsal kétszer találkozott Brezsnyev elvtárs.¹⁰ Az első találkozás alkalmából gazdasági kérdéseket vitattak meg. A Szovjetunió teljesítette a lengyel kérések többségét. Másodszor betegágyánál látogatta meg Brezsnyev elvtárs Gomułka elvtársat. Ez alkalommal meglepéssel tapasztalta, hogy a kínaiak magatartása nagyon felháborítja a lengyel vezetőt.

A Német Demokratikus Köztársaságban Ulbricht elvtárs személyes meghívására ment el Brezsnyev elvtárs.¹¹ Ulbricht elvtárs azért szorgalmazta a látogatást, mert új minőségében még nem járt ott az SZKP KB első titkára, s egy ilyen látogatás politikai jelentőséggel bír az NDK közvéleménye számára.

Novotny elvtársnál elsősorban a csehszlovák gabonaproblémák megoldásáról tárgyalt Brezsnyev elvtárs.¹² Hasznos eszmecserére került sor a CSKP Politikai Bizottságának tagjaival is.

Moszkvai útja során Zsivkov elvtárs elsősorban aziránt érdeklődött, hogy nem változott-e meg a szovjet vezetés álláspontja a két ország népgazdasága további közelítésének kérdéseiről.

Az utóbbi nyolc hónapban javulás állt be a szovjet–román kapcsolatokban is. A román vezetők csökkentették a durva szovjetellenességet az országon belül, de ugyanakkor a függetlenség, szuverenitás megvédésére vonatkozó állandó szólamaiknak változatlanul szovjetellenes éle van.¹³ Az utóbbi időben Ceaușescu elvtárs több alkalommal nem hivatalos romániai vadászatra hívta Brezsnyev elvtársat. Bár az elnökség egyetértett a meghívás elfogadásával, annak realizálására időhiány miatt nem kerülhetett sor.

¹⁰ Brezsnyev 1965. április 5–8. között, majd szeptember 11–12-én Lengyelországban, október 29–30-án pedig a Szovjetunióban találkozott Gomułkával. Lásd: Andrzej Skrzypek: *Mechanizmy klientelizmu. Stosunki polsko-radzieckie 1965–1989*. Pułtusk-Warszawa, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora–ASPRA-JR, 2008, 15–31.

¹¹ Ulbricht 1965 szeptemberében járt hivatalos látogatáson Moszkvában, majd Brezsnyev 1965 novemberében viszonzta a látogatást.

¹² Brezsnyev 1965. október 15–17. között hivatalos látogatásra érkezett Prágába, ahol a csehszlovák–szovjet kereskedelmi kérdések mellett a csehszlovák gazdasági reform kérdéseiről is szó esett.

¹³ Romániában a hatvanas évek elejétől az irodalomban, történetírásban és általában a kulturális életben egyre inkább háttérbe szorult a szovjet hatás, és egyre több teret nyert a nemzeti elem. A szovjetellenesség a nemzeti múltra való hivatkozással együtt jelent meg a párt belső köreiben, és egyre gyakrabban hangoztatott elemévé vált a párt legitimációs diskurzusának. Lásd: Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája I. 1965–1975*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2011, 11.

A románokkal egyetértésre jutottak a Varsói Szerződés állandó katonai törzsének létrehozásáról. Az SZKP-nak e kérdésben írt levelét a napokban fogják átadni az érdekelt pártoknak. Az elképzelések szerint a honvédelmi minisztereknek kellene összejönni a közeljövőben, s együttes javaslatot tenni a Politikai Tanácskozó Testület ülésére. Hasznos lenne, ha január-februárra sikerülne összehívni a Politikai Tanácskozó Testületet. A katonai vezetés kérdéseinek megvitatása mellett az ülés állást foglalhatna az atomfegyverek elterjedése, a sokoldalú atomerő létrehozása, a nyugatnémet revansizmus ellen. Az idei januári varsói üléshez¹⁴ hasonlóan ez az ülésszak is demonstrálná politikai egységünket.

Az utóbbi időszakban javultak a kapcsolatok Koreával. Ennek egyik jele, hogy a koreai sajtó nem közölte le a *Zsenmin Zsípao* november 11-i szovjetellenes cikkét.¹⁵

A vietnamiak az utóbbi időben jobban keresik a kapcsolatokat a szovjet vezetéssel. A közelmúltban inkognitóban Moszkvában járt *Lê Duẩn*, *Phạm Văn Đồng* és *Lê Thanh Nghi*.¹⁶ Mindannyian a szovjet segítség növelését kérték, ami 1965-ben már több milliárd rubelt tett ki. A vietnami vezetők [kérve a Szovjetunió további támogatását, hangsúlyozták, kerülni kell az olyan lépéseket, amelyek] a harmadik világháború kirobbantásához vezetnének.

12. A szocialista országokkal [fejlődő] kapcsolatok mellett 1965-ben jelentősen fejlődtek a Szovjetunió államközi kapcsolatai a kapitalista és az el nem kötelezett világ államaival [is].

A nyugati és semleges államférfiak szinte kivétel nélkül maguk kérték meghívásukat Moszkvába. E törekvések mögött egyeseknél vannak személyi megfontolások is, így például Kekkonen¹⁷ a finn választások előtt szeretne egy vadász meghívást kapni Podgornijtől, de a nagy többség azért jön, hogy megismerje a szovjet vezetés véleményét a világ alapvető kérdéseiről. Ez a folyamat a szocia-

¹⁴ Varsó, 1965. január 19–20. Közlemény a Varsói Szerződés tagállamai politikai tanácskozó testületének üléséről. *Népszabadság*, 1965. január 22. 1–2.

¹⁵ A kínai pártlap 1965. november 11-i vezércikke erősen támadta az SZKP vezetését. A kínai értelmezés szerint az SZKP új vezetése Hruscsov nyomdokaiba lépett, és a kommunizmus építésének ürügyével fokozatosan a kapitalista átvedlés útjára viszi a Szovjetuniót. A cikk szerint mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a szovjet nép egy új forradalmat robbantson ki az SZKP jelenlegi vezetésével szemben. A vietnami háborúval kapcsolatban azt bizonygatja, hogy a Szovjetunió az USA-t és nem a vietnami népet szolgálja. Ráadásul a cikk a korábbi kínai állásfoglalásoktól eltérően már 1956-tól, az SZKP XX. kongresszusától eredezteti Kína Szovjetunióval való szembenállását. MNL OL XIX-J-1-j Kína, 1965. év, 72. d., 005483.

¹⁶ Lê Duẩn (1907–1986) 1960–1986 között a Vietnami Kommunista Párt főtitkára. Phạm Văn Đồng (1906–2000) 1955–1976 között Észak-Vietnam, majd 1976–1987 között az egyesített Vietnam miniszterelnöke. Lê Thanh Hải (1911–1989) 1960–1981 között vietnami miniszterelnök-helyettes.

¹⁷ Urho Kaleva Kekkonen (1900–1986) 1956–1982 között Finnország elnöke.

lizmus pozícióinak erősödését, a világ eseményeire gyakorolt befolyásunk növekedését mutatja.

A nyugati és semleges államférfiak előtt a szovjet vezetők nyíltan elítélték az imperialisták politikáját, kifejezték eltökéltségüket, hogy a jövőben is a békés egymás mellett élés politikáját kívánják folytatni. A találkozások hasznosak voltak, jobb kapcsolatok alakultak ki a vendégekkel és országaikkal. Az eszmecserék eredményeként több államférfit, elsősorban az el nem kötelezett világ képviselőit sikerült megnyerni a szocialista országok közös elképzelései támogatására fontos nemzetközi kérdésekben.

13. A vietnami háború miatt befagytak a szovjet–amerikai kapcsolatok. Az amerikai vezetők nyilatkozatait elemezve úgy tűnik, az Egyesült Államok kormánya nem mer minden hidat felégetni a Szovjetunióval, ezért nem tesz meg mindent, amit megtehetne Vietnamban, ezért nem meri bombázni Hanoit és Hải Phòngot. Mansfield szenátorral,¹⁸ aki a szovjet kormány véleményét jött kipuhatolni, nagyon keményen beszéltek.

14. Bumedien¹⁹ látogatásától az algériai vezetés koncepcióinak, jövődő céljainak jobb megismerését várják. Jelentőséggel bír az a tény, hogy első külföldi látogatását az algériai elnök a Szovjetunióba teszi. A látogatásról majd tájékoztatást adnak külügyi vonalon.

15. Az állami szervek készülnek a Sasztri–Ajub kán találkozóra. A találkozó kimenetelét nehéz lenne előre megjósolni, a Szovjetunió a két fél fegyveres erőinek a harci cselekmények megkezdése előtti pozíciókba történő visszatérését, a katonai összeütközések kiküszöbölését szeretné elérni. A találkozó kimenetelétől függetlenül jelentősége van annak, hogy a szovjet hatalom fennállása óta először kerül sor arra, hogy a Szovjetunió közvetít két kapitalista ország között.

[IV.]

16. A nemzetközi kommunista mozgalom kérdéseiről Brezsnyev elvtárs elmondta, hogy az elmúlt év során több mint hatvan testvérpárt képviselőivel tárgyaltak. A pártok többségével egyetértés [van] valamennyi alapkérdésben, de az összejövételek hasznosak voltak még azon pártok képviselőivel is, amelyekkel

¹⁸ Michael Joseph Mansfield (1903–2001) amerikai politikus, diplomata, 1953–1977 között a Demokrata Párt szenátora.

¹⁹ Huari Bumedien (1927–1978) 1963–1965 között Algéria miniszterelnök-helyettese, majd 1965–1976 között a Forradalmi Tanács vezetője. 1976–1978 között államfő.

nincs teljes azonosság minden területen. A tárgyalások minden alkalommal a személyes kontaktusok megjavulását, az álláspontok közeledését eredményezték.

A pártok képviselői elítélték a kínaiak egységbontó magatartását, dicsérték az SZKP Központi Bizottságát azért, hogy nem válaszolt a KKP méltatlan támadásaira.

Az SZKP-val tárgyaló pártok képviselői – dátum megjelölése nélkül – egyetértettek a nagy tanácskozásnak megfelelő időpontban történő összehívásával. Jelenleg úgy tűnik, az óvatosságot és a türelmet megőrizve, elsősorban kétoldalú tanácskozások útján tovább kell dolgozni az álláspontok egyeztetése érdekében, s talán két-három év múlva napirendre tűzhetjük a nagy tanácskozás összehívásának kérdését.

17. A KKP politikájában nincs változás. Magatartásuk objektíven az amerikai imperializmust segíti. A XXIII. kongresszus előtt fokozni fogják támadásaikat az SZKP vezetése ellen, primitív módon arra számítanak, hogy a szovjet nép el fogja utasítani a XX. [és XXII.] kongresszus határozatait, s elkergeti a jelenlegi vezetést.

Vietnam megsegítése kapcsán változatlanul akadékoskodnak. Ha a Szovjetuniónak közös határa lenne Vietnammal, nem engedné meg a VDK bombázását.

Az utóbbi időben megfigyelhető a kínai pozíciók elszigetelődése több fontos kérdésben (Vietnam, Indonézia, indiai-pakisztáni konfliktus, afroázsiai konferencia²⁰). Ez a folyamat még dühösebbé tette a kínai vezetőket.

A november 11-i kínai cikkekre válaszolva Brezsnyev elvtárs november 28-án levelet intézett Mao Ce-tunghoz, amelyben higgadt hangnemben leplezte a cikk kétszínű állításait. A levelet és a kínai kérdésben összeállított tájékoztató anyagot rövidesen megküldik a szocialista országok testvérpártjainak.²¹ A kínai nézetek leplezésére a közeljövőben elméleti cikksorozatot indítanak a *Pravdában*, ahol elméleti és politikai síkon, nyugodt hangnemben, a kínaiak [szidalmazása] nélkül kimutatják a kínai állítások tarthatatlanságát.

A párt aktivistáit és tagjait időről időre belső párt bulletinben tájékoztatják a kínaiakkal folyó vitáról és a nemzetközi kommunista mozgalom más aktuális kérdéseiről.

A kínaiakkal az elkövetkező időszakban aligha lehet közeledésre számítani, ezért nemzetközi politikánkat a kínai magatartás figyelembevételével kell alakítani.

²⁰ Az Afrikai Egység Szervezetének külügyminiszteri értekezlete 1965. december 3-án kezdte meg tanácskozást Addisz-Abeában a rhodesiai válság megoldása érdekében.

²¹ A KKP levelét és Brezsnyev válaszát is megkapta Kádár. MNL OL M-KS 288. f. 11/1711. ó. e., illetve 1728. ó. e.

18. A közelmúltban a LEMP PB nevében Moszkvában járt Kliszko elvtárs, három javaslatot terjesztett elő:²²

a) Az európai szocialista országok pártjai előre egyeztetett elvek alapján, külön-külön intézzenek levelet az SZKP-hez, a KKP-hez és a VDP-hez, s javasolják a szocialista országok, a szovjet, a kínai és a vietnami párt képviselőinek együttes találkozóját Vietnam megsegítése kérdésében. Elképzelhető olyan variáns is, hogy csupán az SZKP, a KKP és a VDP képviselői találkoznának. Az SZKP egyetért a javaslattal. A lengyel elvtársak magukra vállalták a kezdeményezést, s bizonyára rövidesen jelentkeznek.

Nem lehetetlen, hogy a román párt elutasítja a levél megírásának, vagy a közös találkozóinak gondolatát, de a tervezett lépéseket még az ő tartózkodásuk ellenére is célszerű megvalósítani.

Kádár elvtárs közölte, magyar részről támogatjuk a közös akció gondolatát. Öröndetes, hogy a kezdeményezéssel a lengyel elvtársak álltak elő.

b) Kliszko elvtárs javasolja, hogy a vietnami kérdés megtárgyalására össze kellene hívni a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületét. Az ülésnek politikai nyilatkozatot kellene elfogadni, amelyben a tagállamok szolidaritásukról, segítségükről biztosítanak Vietnamban. Szovjet részről osztják a lengyel elképzelést.²³

Kádár elvtárs közölte, hogy a magunk részéről mi is támogatjuk a lengyel javaslatot. Ha sikerülne január-februárban összejönni a Politikai Tanácskozó Testület ülésének, lenne néhány napirendi pontja. A Tanács ülése – ez év januári ülésünkhöz hasonlóan – demonstrálná egységünket.

c) Kliszko elvtárs megkérdezte, fel lehetne-e használni az SZKP XXIII. kongresszusát a testvérpártok összejövetelének megtartására? Szovjet részről nem nyilvánítottak rokonszenvet a gondolattal. Kliszko elvtárs közölte azt is, hogy a kínai egységbontó törekvések visszaverése végett a jövőben elméleti cikksorozatot jelentetnek meg.

Kádár elvtárs közölte, bár a XXIII. kongresszus alkalom a találkozássra, a két dolgot mégsem kellene összekötni. A tapasztalatok szerint a nagy találkozó naptári időpontjának levétele javította az atmoszférát, ha most a tanácskozás összehívása irányában lépésekre kerülne sor, az rontaná az atmoszférát. Érdeemes elkerülni az olyan látszatot is, mintha az SZKP [felhasználva a kongresszus

²² Zenon Kliszko 1965. július 23-án tárgyalt Brezsnyevvel és Andropovval Bukarestben, amikor a Román Munkáspárt IX. kongresszusa miatt mindannyian a román fővárosban tartózkodtak. Lásd: *Tajne dokumenty Biura Politycznego. PRL–ZSRR 1956–1970*. Londyn, Aneks, 1998, 284–298. Majd 1965. december 3-án Kliszko Moszkvába utazott, ahol javaslatot tett arra vonatkozóan, hogy a Kínával közösen hívjanak össze egy nemzetközi konferenciát, amelyen támogatásukról biztosítják Vietnamban. Lásd: Skrzypek, 1998, i. m. 30.

²³ A következő PTT-ülést 1966. július 4–6. között tartották meg Bukarestben. Nyilatkozat az európai béke és biztonság megszilárdításáról. *Népszabadság*, 1966. július 9. 1–3.

alkalmát] előzetes egyeztetés nélkül, [titokban] lépéseket tenne a [nagy] találkozó összehívására.

Brezsnyev elvtárs egyetértett Kádár elvtárssal.

[I.]

[1. Az eredeti terv szerint a vadászatról ebéd után (olvashatatlan szöveg), azonban egy hosszabb, körülbelül 2 és fél órás politikai beszélgetés alakult ki az ebéden], ahol a szovjet elvtársak említést tettek Mikojan felmentéséről, Kádár elvtárs megállapította, Mikojant szépen búcsúztatták, ezzel a módszerrel mi egyet tudunk érteni.²⁴ Rámutatott, hogy a szovjet vezetőknek mindig szem előtt kell tartani, hogy döntéseiknek nem csupán az országon belül, hanem az egész világon visszhangja van.

A burzsoázia szépen búcsúztatja saját kiöregedett embereit, ezt tette Eisenhowerrel, Churchill-lel, mert tudja, hogy ezt követelik osztályérdekei. Saját érdemes, kiöregedett vezetőkről a burzsoázia elmondja, hogy az illetők hosszú ideig jól dolgoztak, majd kiöregedtek, ezért nyugdíjazzák őket. A burzsoázia nem bírálja, nem dobja el saját kiöregedett vezetőit, mert tudja, hogy a velük szemben hangoztatott bírálat a burzsoázia saját fejére hull vissza.

Ezt nekünk is figyelembe kell venni. Akármit is mondjunk, Sztálin, Rákosi, Hruscsov [a széles közvélemény szemében] a mi embereink voltak, ezért ha őket szidjuk, az [végső formában mindig] ránk, kommunistákra hull vissza. Így van ez Magyarországon [is], ahol az öntudatos [képzett] marxisták a lakosságnak mindössze 6-8 százalékát teszik ki.

Hruscsov felmentésének szükségességével mi egyetértettünk, a tények megismerése után azt helyeseltük. Számunkra a problémát a felmentés formája jelentette, azzal nem tudtunk egyetérteni, jobban örültünk volna, ha úgy búcsúztatták volna, mint Mikojant.

Hruscsov felmentésénél számunkra a döntő nem az ő személye volt, hanem az, hogyan alakul a továbbiakban az SZKP politikája, megmarad-e a XX. kongresszus vonala, vagy változásra kerül sor. Nálunk Hruscsov felmentése után néhány napig [komoly zavar] volt, az ellenség azt hangoztatta, meglátjuk ki ér haza hamarabb, Kádár vagy Rákosi. Örömmel állapítjuk meg, hogy az SZKP-val valamennyi kérdésben teljes a nézetazonosság.

Brezsnyev, Koszigin és Podgornij elvtársak megállapították, hogy Hruscsov felmentését több ok tette szükségessé.

Sztálin tevékenységét a XX. kongresszus alapjában helyesen értékelte, összegezte életművének pozitív és negatív oldalait. Ezzel pontot kellett volna

²⁴ 1965. december 7–9-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége ülésén lemondott Anasztasz Mikojan államfő, utóda Nyikolaj Podgornij lett.

tenni az ügyre. Hruscsov nem ezt tette, állandó hadjáratot folytatott Sztálin ellen, úgy állította be a dolgot, hogy Sztálin gazember volt, s most jött helyette egy történelmi személyiség, aki mindent meg fog oldani. Sztálin személyiségének, szerepének ilyen beállításával a szovjet nép soha nem tudott egyetérteni.

Hruscsov a hazugságtól és a rágalmazástól sem riadt vissza Sztálinnal szemben. A többi között olyasmit állított, hogy Sztálin gyáva volt, ingadozott a háború első időszakában. Ez nem igaz.

Sztálinnal kapcsolatban az igazság az, hogy egész háború előtti tevékenysége a forradalom vívmányainak megvédésére irányult. Az akkori körülmények között a sztálini vonal volt az egyetlen helyes és lehetséges út.

Sztálin nagyságának objektív okai voltak: nagy tekintélye volt a nép körében, az egész párt saját vezérének tekintette. Sztálint emberi vonásai is megkülönböztették másoktól: hatalmas akaraterővel rendelkezett, s azon ritka tulajdonság birtokában volt, hogy egy-egy feladat megvalósítására lelkesíteni tudta nem csupán munkatársait, hanem az egész népet. Ha a háború kitörésének pillanatában nem Sztálin lett volna a Szovjetunió vezetője, hanem akárki [más] az akkori szovjet vezetés tagjai közül, a Szovjetunió elvesztette volna a háborút, s ezzel a szocializmus ügye 50-100 évre vereséget szenvedett volna. A háború kezdetén Sztálinnál nyoma sem volt félelemnek vagy bizonytalanságnak. Vasakaratával lehetetlennek tűnő dolgokat tudott keresztül vinni.

Hruscsov másik hibája abban állt, hogy állandóan újítani akart, s ötleteit soha nem gondolta végig, hanem azokat nyers állapotban meghagyva, lélegzetelállító kísérleteket végeztetett egy 230 milliós néppel.

A pohár akkor telt be, amikor a kubai krízis hatalmas csapást mért a Szovjetunió tekintélyére. Az elnökség tagjai előtt világossá vált, hogy Hruscsov cselekvési szabadságát meghagyni annyit jelent, hogy belső és nemzetközi katasztrófa elé állítják a Szovjetuniót és a szocializmus ügyét.

Az elnökség érdemeinek elismerésével, szépen akarta búcsúztatni Hruscsovot. Szuszlovnak a KB-ülésein elmondott ilyen hangvételű beszámolója mégis felnyitotta a zsilipeket.²⁵ A KB tagjai, a megyei titkárok, azok az emberek, akik az egyes területeken éveken át a maguk hátán érezték Hruscsov felelőtlen tevékenységének minden mínuszát, mert nekik kellett az ő politikáját vinni a nép felé, olyan hangulatot teremtettek, hogy a Központi Bizottság követelte Hruscsov kizárását a pártból. Az SZKP-ben meglévő vasfegyelem, az elnökség minden erőfeszítése ellenére is egy ideig úgy tűnt, hogy e kérdésben a KB leszavazza az elnökség javaslatát. Végül kompromisszumos határozat született, s

²⁵ Az 1964. októberi KB-ülésein Mihail Szuszlov tartotta a nyitóreferátumot, melyben kifejtette, hogy Hruscsov súlyos hibákat követett el a párt- és kormányirányításban, átgondolatlan, elsietett döntéseket hozott, felelős a kialakult szervezeti káoszért. Az utóbbi 2-3 évben minden hatalmat a saját kezébe összpontosított, és kezdett visszaélni vele. Lásd: Medvedyev, 1989, i. m. 311.

sikerült elérni, hogy Hruscsov hibáinak leleplezésére kampányt nem indítottak, de ilyen körülmények között szó sem lehetett érdemeinek emlegetéséről.

Az SZKP a jövőben nem fogja bírálni sem Sztálint, sem Hruscsovot, mert ők is felismerték a Kádár elvtárs által elmondott mély igazságot: a nyilvános bírálat az SZKP-ra, a kommunizmus ügyére hull vissza.

[V.]

Az elnökségnek Kádár és Biszku elvtárs tiszteletére adott vacsoráján a vendégek tiszteletére mondott pohárköszöntőjében Brezsnyev elvtárs aláhúzta, a találkozó barátságunkat szolgálta. A véleménycserékből a szovjet vezetők azt a legfőbb következtetést vonják le, hogy pártjaink nézetei megegyeznek valamennyi kérdésben. Brezsnyev elvtárs az elnökség, a Központi Bizottság üdvözlét küldte Politikai Bizottságunknak és Központi Bizottságunknak.

Kádár elvtárs még egyszer megköszönte a meghívást. Megállapította, hogy a találkozó hasznos és kellemes volt. Javasolta, hogy a különböző alkalmakkor a jövőben is folytassuk a hasonló jellegű összejöveteleket, mert azok szükségesek és hasznosak. Kádár elvtárs megköszönte a kongresszusi meghívást, s jelezte, hogy a látogatásról, az ott elhangzottakról beszámolnak a Politikai Bizottságnak.

Budapest, 1965. december 17.

MNL OL, M-KS 288. f. 5/383. ő. e. 67–82. – Gépelt fogalmazvány Erdélyi Károly és Kádár János saját kezű aláírásaival. – Összeállította Erdélyi Károly, jóváhagyta Kádár János. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1965. december 21-én a tájékoztatót tudomásul vette.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1965. december 16. 1.

15.

Jelentés a Politikai Bizottság számára a lengyel–magyar párt- és kormányküldöttség látogatásáról

Budapest, 1967. március 8–9.

Jelentés a Politikai Bizottságnak
W. Gomułka és J. Cyrankiewicz 1967. március 8–9-i
magyarországi látogatásáról

Szigorúan bizalmas!

A Varsói Szerződés tagállamai külügyminisztereinek 1967. február 8–10-i értekezlete¹ után küldött üzenetében W. Gomułka elvtárs jelezte, hogy ez év április 3-a táján, vagy bármelyik más időpontban szívesen találkozna Kádár elvtárrsal.

Komócsin Zoltán elvtársnak a Varsói Szerződés 6 tagállama testvérpártja külügyekkel foglalkozó KB-titkáraihoz intézett levelére² válaszolva a Lengyel Egyesült Munkáspárt vezetői visszatértek a találkozó gondolatára, s javaslatot tettek egy március 3–4. közötti eszmecserére. Miután Kádár elvtársék moszkvai utazása³ miatt ez a terminus nem volt alkalmas, a lengyel elvtársak újabb időpontot indítványoztak. Így került sor W. Gomułka és J. Cyrankiewicz elvtárs március 8–9-i látogatására.

Mint az előre látható volt, lengyel vendégeink útjának fő célja az európai biztonságra vonatkozó lengyel álláspont kifejtésére, a magyar pozíció jobb megérté-

¹ 1967. február 8–10-re Varsóban tanácskoztak a VSZ-tagországok külügyminiszterei, miután Románia előzetes egyeztetés nélkül felvette a diplomáciai kapcsolatokat az NSZK-val. Varsóban Gomułka kijelentette, hogy az „NSZK politikájának fő törekvése, az NDK annexiója”, a „határok megváltoztatása és a második világháború eredményeinek felszámolása”. Három követelést fogalmazott meg: a határok elismerését, az NDK elismerését és az atomfegyverek felszámolását. A tanácskozás határozata szerint „nincsenek meg a feltételei az NSZK-val való diplomáciai kapcsolatfelvételnek”, ezzel a VSZ-tagállamok megakadályozták, hogy az Magyarország NSZK között létrejöjjön. Lásd: Mitrovits, 2011, i. m. (*Múltunk*) 156–157. Lásd még: Békés Csaba: A kádári külpolitika, 1956–1968. In: Uő: *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztútjében, 1945–1990.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2004, 252–255.

² Komócsin Zoltán az MSZMP PB nevében 1967. február 17-én levelet írt Zenon Kliszónak, amelyben leszögezte, hogy a Varsóban elfogadott határozat „nem felel meg az e kérdésben előttünk álló harc követelményeinek és félreértésekre is vezethet”. AAN, 1354 KC PZPR, Sygn. 227-XXII-1431, 95–96.

³ Kádár János, Biszku Béla és Erdélyi Károly 1967. február 25. és március 1. között a Szovjetunióban járt, ahol fogadta őket Leonid Brezsnyev. MNL OL M-KS 288. f. 5/419. ő. e. 55–63.

se, továbbá a Varsói Szerződés tagállamai közötti időbeni konzultáció elmaradása következtében előállt félreértések tisztázása volt. Ez a cél kifejezésre jutott az egyes témák megtárgyalására fordított időarányokban is. A két nap alatt Kádár, Kállai és Komócsin elvtárs nyolc és fél órát tárgyalt lengyel vendégeikkel, s ebből öt órát az európai biztonság kérdéseinek szenteltek. Erdemi véleménycserére került sor a nemzetközi munkásmozgalom időszerű kérdéseiről, így a kínai és a vietnami helyzetről, az európai pártok összejöveteléről és a nagy tanácskozás előkészületeinek menetéről is.

Kétoldalú kapcsolataink egészséges fejlődése nem indokolta azok részletes áttekintését, ezért e témát ez alkalommal csupán általános formában érintették.

I.

A kölcsönös üdvözlések után, Gomulka elvtárs javaslatára Kádár elvtárs ismertette az európai biztonság főbb kérdéseire vonatkozó álláspontunkat.

Kádár elvtárs rámutatott, hogy a bukaresti nyilatkozat elveinek megfelelően az európai kérdések lényegét azonos módon ítéljük meg.⁴ A zavarok és a félreértések azért keletkezettek, mert a Bukarestben elfogadott közös megállapodás ellenére, nem ült össze megfelelő időben a Varsói Szerződés tagállamai kül-ügyminisztereinek tanácskozása, hogy kidolgozza és megvitassa a bukaresti nyilatkozat általános elveinek realizálását szolgáló taktikai elképzeléseket, s ugyanakkor alaposan elemezze a bukaresti tanácskozás óta előállt új fejleményeket: az Erhard-kormány bukását, a Kiesinger-kormány színre lépését,⁵ a diplomáciai kapcsolatok felvételét a Német Szövetségi Köztársaság és a Román Szocialista Köztársaság között,⁶ majd ezt követően a Német Demokratikus Köztársaság és a Román Szocialista Köztársaság vezető pártorgánumainak nyilvános vitáját.

A külügyminiszterek tanácskozásának elmaradása az egyeztetés, az összhang hiányát eredményezte. E helyzeten mi úgy igyekszünk segíteni, hogy az egyes kérdések megoldásának minden fázisában kísérletet tettünk kétoldalú konzultációkra valamennyi érdekelt országgal, de kérdéseinkre érdemi vála-

⁴ A VSZ-tagországok szükségesnek tartották egy kollektív európai biztonsági rendszer létrehozását, valamint egy nemzetközi konferencia összehívását a kérdés megvitatására az európai államok részvételével. Az erről szóló felhívást a VSZ PTT 1966. július 4–6-i bukaresti ülésén tették közzé.

⁵ Az NSZK-ban bekövetkezett kormányváltásról van szó: Ludwig Erhard (1963–1966) és Kurt Georg Kiesinger (1966–1969) a Kereszténydemokrata Párt (CDU) kancellárjai voltak. Miután Kiesinger 1966. december 1-jén nagykoalícióra lépett az SDP-vel, egyértelmű ajánlatot tett Magyarországnak és Romániának a diplomáciai kapcsolatok felvételére.

⁶ Románia 1967. február 2-án jelentette be, hogy diplomáciai kapcsolatot létesített az NSZK-val.

szokat nem kaptunk. Az egyeztetett fellépés hiányából adódó negatívumokat még tetézték a varsói külügyminiszeri értekezlettel kapcsolatos olyan bántó lépések, amelyek az érdemi tanácskozást mellőzve, számunkra olyan helyzetet teremtettek, hogy az egység megőrzése érdekében, egy általunk pontosan nem ismert szöveg elfogadására kellett utasítást adnunk Varsóban tárgyaló képviselőnknek.⁷

Az egész téma kapcsán Kádár elvtárs teljes nyíltsággal, részletesen ismertette a magyar lépéseket, az egyes elemek megítélésében kialakult megfontolásainkat. Általános következtetésként azt hangsúlyozta, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban megfigyelhető új fejleményekre (a Kiesinger-kormány megjelenése, a szociáldemokratának a kormányba történt belépése, a Német Szövetségi Köztársaság diplomáciai kezdeményezései) helytelen lenne csupán leegyszerűsített sablonokkal válaszolni.

A politikai harc törvényei, a történelmi tapasztalatok arra intenek bennünket, hogy a jelenségeket összefüggéseikben, differenciáltan, nagy politikai harcunk céljainak a szemszögéből, a közvélemény felkészültségét és reagálását is figyelembe véve vizsgáljuk. Fontos követelmény, hogy a Német Szövetségi Köztársaság agresszív törekvéseinek visszaszorítását célzó taktikai lépéseinket a realitások figyelembevételével dolgozzuk ki.

Saját álláspontunkról Kádár elvtárs elmondta: a jelen helyzetben, a románok lépése után úgy látjuk, az időpont nem alkalmas arra, hogy akár hazánk, akár más szocialista ország felvegye a diplomáciai kapcsolatot a Német Szövetségi Köztársasággal, ennek most a nyugatnémetek látnák hasznát. Új frontot kell most alakítanunk, s folytatni kell közös, egyeztetett politikai harcunkat egy jobb helyzet kialakításáért. Ugyanakkor elkerülhetetlenül szükségesnek tartjuk a közös harc taktikájának, módszereinek egyeztetését, valamint a varsói külügyminiszeri értekezlettel kapcsolatos jelenségek kiküszöbölését. A Komócsin elvtárs levelében javasolt konzultáció is e célokat szolgálná. A konzultációkkal kapcsolatban mi természetesnek vesszük, hogy a közös harc taktikájának egyeztetése nem jelent uniformizálódást, a közös elképzeléseket minden párt a saját helyzetéből kiindulva, a saját feltételeinek megfelelően realizálja.

Gomułka elvtárs megköszönte Kádár elvtárs tájékoztatóját: közölte, hogy álláspontunkat megismerve megértik azt. Aláhúzta: soha, egy pillanatig sem kételkedtek a magyar pártban. Biztosan tudták, hogy a többi nagy kérdéshez hasonlóan az európai ügyekben is együtt fogunk haladni.

Egyetértett Kádár elvtárral abban, hogy a külügyminiszterek tanácskozását 2-3 hónappal korábban kellett volna összehívni. A bukaresti megállapodásra

⁷ Magyarország – a bonni kormány felhívására – 1967 januárjára felkészült a diplomáciai kapcsolatok felvételére, ám a magyar kormány számításait keresztülhúzta a februári varsói VSZ-külügyminiszterek döntése, amely szerint erre még nem értek meg a feltételek. Az említett varsói tanácskozáson kész helyzet elé állították a magyar külügyminisztert, akinek el kellett fogadni egy nyilatkozat szövegét. Ezt sérelmezte a magyar fél.

hivatkozva, 1966 őszétől kezdve a Lengyel Egyesült Munkáspárt vezetői számos alkalommal sürgették a szovjet elvtársaknál az összejövetel kezdeményezését. Brezsnyev elvtársék hol belső elfoglaltságukra hivatkoztak, hol azt hangoztatták, hogy a Szovjetunió felemás, félreérthető helyzetbe kerülne: olyan tanácskozás összehívását kellene szorgalmaznia, ahol a Német Szövetségi Köztársasággal való kapcsolatok fejlesztése ellen foglalnának állást, ugyanakkor Moszkva és Bonn között már diplomáciai kapcsolatok vannak.⁸ A tanácskozás összehívásától való vonakodás igazi oka az volt, hogy az egység látszatát védve a szovjet elvtársak el akarták kerülni a nyílt színi vitát vagy szakítást a románokkal, meg akarták kerülni kikerülhetetlen dolgokat. Ez a taktika nemcsak azért helytelen, mert befagyasztja fontos kérdések megoldását, s megbénítja közös szerveink munkáját, hanem ugyanakkor növeli a románok étvágát, újabb zsaroló akciókra ösztönzi őket.

A Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottsága véleménye szerint e kérdésről a jövőben érdemi eszmecserét kell folytatni a szovjet elvtársakkal. Éppen a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének tavalyi bukaresti ülése igazolja, hogy a románokat is rendre lehet utasítani, ha néhány esetben világossá tesszük számukra, hogy az ügyek nélkülük is megoldhatók, jobb belátásra térnek, nem lépnek ki a KGST-ből, sem a Varsói Szerződésből, mert ez ellenkezik alapvető érdekeikkel.

A német militarizmus felett aratott győzelem, a két Németország létrejötte a második világháború egyik legnagyobb eredménye. Ez az eredmény még két évtized elteltével sem tekinthető véglegesnek. A nyugatnémet uralkodó osztályok az imperializmus szívós, mindenre elszánt, nagy történelmi, politikai és katonai tapasztalatokkal rendelkező osztagát képezik. Politikai és katonai tapasztalatok dolgában a nyugatnémet imperializmus talán még veszélyesebb az amerikai imperializmusnál is.

Ez az évtizedes távlatokban gondolkodó nyugatnémet imperializmus még messziről sem békült meg helyzetével, most is az elveszett paradicsom visszaszerzésén fáradozik.

A korábbi évtizedekben, a hidegháború taktikájának megfelelően a négy nagyhatalomra gyakorolt nyomás segítségével igyekezett érvényesíteni akarátát. Ez nem sikerült. Most taktikát változtatott, új, békés eszközökkel szeretné elérni régi céljait.

Új taktikájának lényege: elérni, hogy egyetlen ország se vegye fel a diplomáciai kapcsolatot a Német Demokratikus Köztársasággal. (A gazdasági zsarolás segítségével ez a cél biztosítottnak látszik.) Felvenni a diplomáciai kapcsolatokat az európai szocialista országokkal. Szélesíteni a kontaktusokat a Német Demokratikus Köztársasággal, hogy ily módon elérjék a belső „liberalizációt”, fokozzák a két Németországban élő emberek egymásrautaltságának érzését, a lakosság

⁸ A Szovjetunió és az NSZK között 1955 szeptemberében létesült diplomáciai kapcsolat.

érintkezését. E folyamat további lépése: a Német Demokratikus Köztársaság területén állomásozó szovjet csapatok kivonása, esetleg olyan áron, hogy cserébe felajánlják a Német Szövetségi Köztársaság területén elhelyezett amerikai egységek visszavonását Európából. Ezt követően diverziók, belső felkelések útján, ahogy ezt annak idején a Saar-vidéken csinálták, a Német Demokratikus Köztársaság társadalmi rendjének felszámolása, a német nép egyesítése az egységes imperialista Németország keretei között.⁹ Ennek az ördögi tervnek a realizálása még világháborúhoz, atomkonfliktushoz sem vezetne, mert a Német Demokratikus Köztársaság társadalmi rendjének felszámolása során nem alkalmaznának katonai erőt, s azt mondhatnák a világ közvéleményének: nézzétek, miféle társadalmi rend az, amelyet a lakosok 24 óra alatt pusztá kézzel fel tudtak számolni. Ez a Német Szövetségi Köztársaság új taktikájának lényege.

A kormányválság, nem eredményezett kurzusváltozást, csupán a háborús taktikáról a békés beszivárgó taktikára való áttérést kísérő átmeneti megrázókódítások kifejeződése volt.

A Szociáldemokrata Párt részvétele a kormányban nem jelentette a politikai vonal alapvető felülvizsgálását. Ha vannak is különbségek az SDP és a CSU-CDU belpolitikai vonalában, nincs eltérés a Német Demokratikus Köztársaság bekebelezésére irányuló törekvésekben. E tekintetben az SDP veszélyesebb koalíciós partnereinél. Ezt a veszélyt Ulbricht elvtársék sem ismerték fel azonnal. Az NDK-beli elvtársaknak illúzióik voltak, a szónokcsere kapcsán túlbecsülték saját erejüket, lebecsülték az SDP lehetőségeit. Csak a veszély teljes nagyságának felismerése után léptek vissza e kockázatos vállalkozástól.¹⁰

A diplomáciai kapcsolatok felvételét célzó NSZK-kezdeményezés nem az európai realitások elismerését, hanem az új taktika alkalmazását jelenti. Korábban, az NSZK tételeiből, a Hallstein-doktrína létéből kiindulva azt hittük, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvétele a mi győzelmünk, az ő vereségük lesz.¹¹ Új taktikájuk fényében most látható, ők ezt nem tekintik vereségnek abban az

⁹ A Saar-vidék a versailles-i békeszerződés 45–50. pontja szerint a Népszövetség, majd francia igazgatás alá került. Hitler hatalomra kerülése után előtérbe került a „vissza a birodalomba” mozgalom. 1935. január 13-án népszavazással a Németországgal történő egyesülés mellett döntöttek. A Saar-vidéket a második világháború után, 1947-ben ismét francia védnökség alá helyezték, majd 1955-ben ismét népszavazást tartottak a francia ellenőrzés alatt lévő régióban, ennek eredményeképpen a Saar-vidék végleg németországi szövetségi állam.

¹⁰ Az NSZEP nyílt levelet intézett a „németkérdésben” az SDP-hez és a nyugatnémet szak-szervezetekhez. A „nyugati fél” 1966-ban válaszolt először. Az NSZEP végül úgy döntött, hogy mégsem folytat kötetlen megbeszéléseket a nyugatnémet kormánnyal. Lásd: Michael J. Sodaro: *Moscow, Germany and the West from Khrushchev to Gorbachev*. Ithaca, Cornell University Press, 1991, 83–84.

¹¹ Az NSZK külpolitikájának alapelve, amely szerint a bonni kormány nem ismeri el sem az NDK önálló állami létét, sem azon államokat, amelyek diplomáciai kapcsolatot tartanak fenn az NDK-val. Az első kivételt 1955-ben a Szovjetunióval tették, de a doktrína elvben egészen az 1960-as évek végéig fennmaradt.

esetben, ha egyetlen ország sem veszi fel a diplomáciai kapcsolatot a Német Demokratikus Köztársasággal. A szocialista országokkal létesülő diplomáciai kapcsolatokat Bonn saját céljai igazolására használná fel. A Német Szövetségi Köztársaság véleménye szerint, ha a két fél külön-külön el is mondja véleményét a német nép képviselőinek kérdéséről, de létrejön a kapcsolat, ez távolilag a nyugatnémet álláspont hallgatólagos tudomásulvételét, a Német Demokratikus Köztársaság iránti szolidaritás gyengülését jelenti.

E kérdés vizsgálatánál számba kell venni a Német Demokratikus Köztársaság társadalmi rendszere szilárdságának fokát is. Ha a szocialista országok olyan körülmények között vennék fel a kapcsolatokat a Német Szövetségi Köztársasággal, hogy ezzel egyidejűleg a Német Demokratikus Köztársaságnak nem sikerülne más országokkal elismertetni magát, a Német Szövetségi Köztársaság pedig egyoldalú nyilatkozatot tenne a német nép egyedüli képviselőéről, ez negatív hatást gyakorolna a Német Demokratikus Köztársaság belső helyzetére. A szocializmus öntudatos hívei úgy éreznék, a testvéri országok lazítottak a szolidaritás fokán, elhagyták a Német Demokratikus Köztársaságot, szemet hunytak a felett, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvételének pillanatában a Német Szövetségi Köztársaság ismételten kinyilatkoztatta az egyedüli képviselőre vonatkozó igényét.¹² A szocialista társadalmi rend NDK-beli ellenségei, akik még nem kevesen vannak, saját téziseik igazolására, a Német Demokratikus Köztársaság szuverenitásának cáfolására használták fel ezt az alkalmat is.

Lengyelország számára nem az Odera–Neisse határ jelenti a Német Szövetségi Köztársasággal való kapcsolatok rendezésének kritériumát.¹³ Ha a lengyel kormány román módra szemet hunyna az egyedüli képviselő kérdésében, Kiesingerék már holnap elismernék Lengyelország határait. De a többi szocialista országhoz hasonlóan, Lengyelország biztonsága nem az Oderán, hanem az Elbánál kezdődik.¹⁴ Ebből nem engedhetünk. Ez a második világháború egyik nagy eredményének feladása lenne.

A románok olcsón adták el magukat. Lépésük növelte a Varsói Szerződés dezintegrációját. Ennek ellenére nem szükséges őket nyilvánosan támadni, bár teljesen érthető Ulbricht elvtársék felháborodása. Kísérletet kell tenni arra, hogy megtartsuk őket a jelenlegi pozíciókon. Ha a Varsói Szerződés tagjai közül nem

¹² Az NSZK kormánya 1949 októberében kinyilvánította, hogy az NSZK-t a német egység megvalósulásáig a német nép egyedüli legitim állami szervezeti képviselőének tekinti. A nyugati országok külügyminiszterei 1950 szeptemberében elfogadták Bonn „egyedüli képviselői igényét”, és kijelentették, hogy „minden, az NSZK-t vagy Berlint bármely részről ért támadást önmagukat ért támadásként kezelnek”.

¹³ A második világháború után megszállt Németország és Lengyelország határát az Odera és a Neisse folyó vonalánál állapították meg. Németország 1949-es kettéosztása után az NSZK, amelynek bár így nem is volt közös határa Lengyelországgal, nem ismerte el hivatalosan ezt a határt.

¹⁴ Az Elba folyónál húzódott az NSZK és az NDK közötti határ.

akad követőjük, a továbbiakban ők is kénytelenek lesznek élesíteni kapcsolataikat a Német Szövetségi Köztársasággal. Egyedül maradásuk megkeseríti a Német Szövetségi Köztársaság szájízét is. Megfelelő ajánlat esetén a jugoszlávok bizonyára helyreállítják kapcsolataikat, de ez nem jelent a románokéval azonos precedenst, mert régebben is volt kapcsolatuk, továbbá Jugoszlávia nem tagja a Varsói Szerződésnek.

A varsói külügyminiszteri tanácskozás azért volt eredménytelen, mert a szovjet elvtársak ez alkalommal is engedtek a román zsarolásnak. A tanácskozásnak Berlinből Varsóba történő áthelyezésével érdemtelenül megbántották Ulbricht elvtársakat. A szovjet elvtársak tudomásul vették, hogy a románok csak akkor jönnek el, ha senki nem fogja őket bírálni. E feltétel elfogadása érdemi, plenáris vita kiküszöbölését jelentette. Lengyel részről tudomásul vették az értekezlet áthelyezésének tényét, bár azzal nem értettek egyet. A románok távolmaradása esetén a tanácskozás tartalmasabb lett volna. Talán ezek a felemás körülmények is magyarázzák Gromiko elvtárs harcias magatartását, munka módszerének fogyatékoságait.

A jövőt illetően érdemes figyelembe venni, hogy a politikában egy-egy nagy kérdés olykor évtizedes pozíciós harcok eredményeként oldódik meg. A Német Szövetségi Köztársaság elismerése kérdésében ilyen esetről van szó. Sajnálatos, hogy ezt az igazságot annak idején nem értette meg Hruscsov, s nem ismerték fel a románok sem. Nekünk Európában abból kell kiindulnunk, hogy a mi szuverenitásunk, függetlenségünk, letétünk záloga a Szovjetunióval való szövetség, a Varsói Szerződéshez való hűség, a Német Demokratikus Köztársaság támogatása életre-halálra. Ha megváltozik a Német Szövetségi Köztársaság alapvető magatartása, ha lemond az egyedüli képviselétről, akkor szó lehet a diplomáciai kapcsolatokról. Ha most a Német Szövetségi Köztársaság érzi, hogy csak a románokat sikerült megnyernie, de egészében fálnak ütközött, egy idő elteltével mozogni kezd, újabb réseket keres, megpróbálja megkerülni a falat, s végül is újabb engedményekkel áll elő. Akkor ismét sokoldalú konzultációkra lesz szükség. Addig is érintkezhetünk velük, a lengyel vezetők is meghallgatták Beitz¹⁵ legfrissebb szirénhangjait, de nagy hátránnyal járna, ha engednénk elvi pozíciónkból.

Gomułka elvtárs elmondta, hogy a közeli napokban barátsági szerződést kötnek a Német Demokratikus Köztársasággal, A szerződés aláírásakor elvtársi módon felhívják Ulbricht elvtársék figyelmét arra, hogy a közös harc érdekében az NDK vezetői a jövőben előzetesen egyeztessék az európai biztonsággal és a német ügyekkel összefüggő lépéseiket. Az elmúlt évek során nem egy esetben zavart okozott, hogy a Német Demokratikus Köztársaság vezetői egyedül vagy csak a szovjet elvtársakkal konzultálva döntöttek fontos európai kérdésekben, s

¹⁵ Berthold Beitz (1913–2013) befolyásos nyugatnémet üzletember. 1953 és 1967 között a Krupp-konzern meghatalmazott vezetője.

csupán álláspontjuk nyilvánosságra hozatala után értesítettek bennünket, kérve szolidaritásunkat.

Kádár elvtárs megköszönte, hogy Gomulka elvtárs ilyen részletesen kifejtette álláspontjukat. Jólesett hallani, hogy a lengyel elvtársak egy pillanatig sem kételkedtek bennünk.

Kádár elvtárs megismételte: ha a külügyminiszterek konzultációját három hónappal korábban hívták volna össze, teljesen elkerülhettük volna a félreértéseket és a zavaró momentumokat.

Az európai biztonságot mi is a jelen és a jövő összefüggéseiben vizsgáljuk. Tudatában vagyunk annak, hogy a német kérdés még hosszú évekig Európa központi problémája lesz, ezért életbevágóan fontos, hogy egyeztetett közös stratégiánk és taktikánk legyen.

Egyetértünk abban, hogy a Német Szövetségi Köztársaság stratégiai céljaiban nem fér bele a Német Demokratikus Köztársaság léte, de nekünk is vannak saját stratégiai céljaink, azokban pedig nincs helye az imperialista, militarista Német Szövetségi Köztársaságnak. Melyik stratégia céljához jutunk közelebb: ez hosszú, évtizedes harc kérdése. E harcban néha milliméterekkel mérjük az előrehaladást. A sikeres harc, a pozíciónyerés fő feltétele az egyeztetett taktika, soraink egysége.

Az elmúlt hónapokban éppen az egyeztetett taktika és az egység hiánya miatt keletkeztek árnyalatnyi különbségek. A jövőben meg kell akadályozni hasonló helyzet kialakulását, rendszeres konzultációkra van szükség.

Kádár elvtárs rámutatott: az egyeztetett taktika ugyanakkor nem zárja ki, hogy annak céljait az egyeztető országok saját helyzetüknek megfelelő formában és hangsúllyal realizálják. Ügyelni kell arra is, hogy közös taktikánk összhangban legyen harcunk olyan nagy, általános tételében, mint a békés egymás mellett élés elve, az államok közötti kapcsolatok javítására irányult őszinte törekvésünk. A kapcsolatok békés fejlesztésének jelszava eddig is fontos harci eszköz volt fegyvertárunkban, nagy szerepet játszott saját népeink, a világközvélemény támogatásának megnyerésében. Taktikánkat ez alkalommal is úgy kell kidolgozni, hogy az összhangba legyen népünk helyeslésével, a nyugati országok munkásosztályának közvéleményének megértésével találkozzék.

A Német Szövetségi Köztársaság ajánlatára visszatérve, Kádár elvtárs ismételtén kijelentette, hogy félretettük a diplomáciai kapcsolatok felvételének a kérdését, s most közös frontban, együtt harcolunk jobb feltételek kialakításáért.

A Német Demokratikus Köztársaság állásfoglalásainak változásával, azok esetenkénti következtetlenségével kapcsolatban Kádár elvtárs megjegyezte: megértjük Ulbricht elvtársék helyzetét, velük vagyunk, de mi is jobban örülnénk, ha egyes állásfoglalásaikról nem azok nyilvánosságra hozatala után értesülnénk. Szívesebben vennénk, ha fellépéseik előtt szóban vagy írásban tájékoztatnának bennünket. Ez esetben komolyabb, szolidabb lenne támogatásunk ereje és hitele.

A románok magatartásával kapcsolatban Kádár elvtárs kifejtette: a jövőben velük vagy nélkülük, de nem ellenük kell harcolnunk. Eddigi magatartásuk következtében a román vezetők még kerülhetnek olyan helyzetbe, amikor majd megbánják egyik-másik lépésüket.

II.

Gomułka elvtárs elmondta, hogy a Lengyel Egyesült Munkáspárt hézagos információkkal rendelkezik Kínából. Az eddigi ismereteik szerint a vita, majd a szakadás alapvetően a belső építés kérdéseinek megválaszolása kapcsán keletkezett a Kínai Kommunista Párt vezetésében.

Mao Ce-tung koncepciója szerint Kína elmaradottságának gyors ütemű felszámolása, a korszerű katonai potenciál megteremtése csak a fogyasztás mesterséges visszafogásával, a tartós egyenlősdivel, az erkölcsi tényezők hangsúlyozásával, a katonai fegyelemnek az egész népre történő kiterjesztésével érhető el.

Részleteiben ugyan nem ismerjük Mao ellenfeleinek koncepcióját, mégis elentétek forrása a szocializmus kínai építése módszereinek különböző felfogásában lehet. Az ellenzék törekvései láthatóan a szélsőségek lefaragására, realisabb politikai módszerek alkalmazására irányulnak. Ezt az alapvető el-lenétet minden bizonnyal átszövik személyes természetű szembenállások is.

A kulturális forradalom célja Mao Ce-tung vonalának érvényesítése, az ellenzék vonalának diszkreditálása, az ellenzék képviselőinek lejáratása volt.

A legutóbbi hetek eseményeiből leszűrhető, hogy Mao Ce-tung vonalának vitelében meghátrálás történt.¹⁶ Ez természetes is. Kína tradícióinak, politikai és gazdasági fejlettsége szintjének eltérő volta ellenére, az emberek Kínában is jobban akarnak élni. Hosszabb távon ott is elképzelhetetlen, hogy nagy gazdasági célok elérésére emberek százmillióit nem a jobb élet reményével, nem anyagi eszközökkel, hanem elvont aszkéta szemlélettel, egyenlősdivel ösztönözzék.

A néptömegekben ez a felismerés, a sajátos viszonyok miatt, lehetséges, még nem tudatosodott. De a párt vezető kádereinek egy része világosan látta, hogy ezek a módszerek nem felelnek meg a termelőerők adott fejlődési fokának, fékezik Kína gazdasági fejlődését. Ezek a káderek jelenthetik Mao Ce-tung ellenzékét.

A mostani helyzet azt mutatja, hogy az ellenzékkel folytatott harcban törés állott be. Úgy látszik, a párt- és állami apparátus ellenállása erősebb a feltételezettnél. A hadsereg vezetésében ellentétek vannak, a korábbi leváltások ellenállást eredményeztek. Az anarchia aggasztó méreteket öltött az ország életében.

¹⁶ 1966. augusztus 1–12. között a KKP KB ülésén jóváhagyták a kulturális forradalom politikáját, majd augusztus 21-én Pekingben a kínai fiatalok „vörös gárdája” megtartotta első demonstrációját. A vörösgárdisták tevékenysége anarchiát okozott, ezért Mao úgy döntött, hogy a hadsereg segítségével állítja helyre a rendet.

A kínai események növelték a Kínai Kommunista Párt nemzetközi elszigetelődését, újabb pártok fordultak el tőle. Ezek az okok a harc hevének csökkentésére, kompromisszumos megoldás keresésére kényszerítették Mao Ce-tungot és környezetét.¹⁷

Bár Mao Ce-tung elképzelései egészében kudarcot vallottak, mégis korai lenne bukásáról beszélni. Életében aligha lehet őt félreállítani, mert elvitathatatlan tekintéllyel rendelkezik a nép körében. Jellemző, hogy az ellene folytatott harcukat ellenfelei sem merték személyi síkra átvinni, inkább Mao Ce-tung vonalát szabotálják. A jövőt illetően elképzelhetőnek látszik, mint ezt az 1958. évi nagy ugrás kudarca után is láttuk, hogy változatlanul hagyva jelszavait, más tartalmat adnak azoknak.¹⁸

Egyetértő pártjaink munkájának nagy fogyatékosága, hogy nem tudtuk megoldani a kínai helyzet megfelelő elemzését, párttagságunk és közvéleményünk informálását. Propagandánk a szélsőségeket, a szenzációs elemeket tárlalta, egy ember felforgató gondolataira vezette vissza a történeteket. Hiányzik az események mélyebb összefüggéseinek, Kína eltérő viszonyainak bemutatása és elemzése. Látni kell azt is, hogy a Mao Ce-tung vonalával szemben fellépő erők nem nevezhetők automatikusan a Szovjetunióval való barátság híveinek. Bármennyire is bonyolultnak látszik a helyzet, mégis ki kell küszöbölni tájékoztató munkánk e fogyatékoságait.

A jövőben a kapcsolatok fenntartására, a meglévő pozíciók megőrzésére kell törekednünk Kínával. E tekintetben példamutató a Szovjetunió magatartása. A pekingi atrocitások idején Brezsnyev elvtársék hidegvérrel, nagy politikai megfontoltsággal jártak el.¹⁹ A nyugati imperialisták, az amerikaiak azt szeretnék, ha a szocialista országok megszakítanák a diplomáciai kapcsolataikat, kivonulnának Kínából. Világtörténelmi távlatokban a tét túlságosan nagy, ezt az örömet nem szerezhetjük meg ellenségeinknek.

A tájékoztatást megköszönve Kádár elvtárs rámutatott, hogy információnk hasonlóak, így következtetéseink is azonosak. Mi szintén úgy látjuk, hogy a harc még nem dőlt el, a kibontakozásra a közeli jövőben aligha kerül sor. A ki-

¹⁷ Mao ún. „munkás-paraszt csapatokat” hozott létre a radikális csoportok megfékezésére, hogy a vörösgárdistákat politikailag átnevelje. Újjászervezték az állami és pártapparátust, amelyek élére *katonák* kerültek, a kulturális javak jelentős része megsérült vagy elpusztult, és milliók estek áldozatul a vörösgárdisták kegyetlenkedéseinek.

¹⁸ A KKP VIII. kongresszusának 2. ülészakán, 1958 májusában fogadták el a „nagy ugrás” politikáját, amely a gazdaság gyors, kínai típusú átalakulását és a fejlődés felgyorsítását, illetve a feudalizmusból a kommunizmusba való ugrás ígéretét jelentette. A mezőgazdaság elhanyagolásával járó politika következményeképpen több tízmillió embert sújtott éhínség Kínában.

¹⁹ A vörösgárdisták 1966. augusztus 18. és november 26. között nyolc nagy felvonulást tartottak Pekingben, amelyre az ország különböző részeiről mintegy 10-11 millió fiatal utazott fel. A gárdisták széttépték a járókelők nyugati stílusú ruháit, vörös zászlókat tűztek ki a templomokra, és több nagykövetséget megtámadtak.

egyensúlyozatlan állapot még évekig eltarthat, a belső ellentétek újabb hullámzásaival, fellobbanásokkal, majd lefékeződésekkel kell számolni.

A legutóbbi események nem csupán nemzetközi téren, hanem belpolitikailag is nagy presztízsveszteséget jelentettek a kínai párt számára. Az új szocialista társadalmi rendtől az emberek nemcsak az anyagi jólétet, hanem a jogrendet, a létbiztonságot, az emberi méltóság megbecsülését is várják. Ha eltűnnek a társadalmi rend sarkkövei, ez visszahat a rendszer hitelére és tekintélyére. Mao Ce-tung koncepcióinak veresége az ifjúságot, a párttagság egy részét nemcsak vezérük eszméiből, hanem a kommunizmusból is kiábrándíthatja.

A kínai események nemzetközi téren negatív fényt vetnek az egész szocialista világra. Miután Kína szocialista ország, a szocialista tábor tagja, a világ közvéleményének nagy része az ott végbemenő eseményeket a kommunizmus egyik válfaja megnyilvánulásaként regisztrálja.

Kádár elvtárs megállapította, hogy a kínai események alakulása minden bizonnyal életünk, harcunk nagy kérdése lesz az elkövetkező években is. Különböző nemzetközi problémák kapcsán minduntalan számolnunk kell Kína szélsőséges helyzetével és magatartásával. Napi értelemben számot kell vetnünk azzal, hogy a Kínai Kommunista Párt, a Kínai Népköztársaság részéről a kapcsolatok javítását célzó pozitív lépések nem várhatók. Ők még évekig nem lesznek ott a közös front vonalában, paralizálják önmagukat. Pozitív értelemben nem lesz befolyásuk közös harcunk menetére, de lehetséges, talán csökkenni fog cselekedeteik negatív hatása is.

III.

Gomułka elvtárs elmondta, hogy a vietnami helyzet most rosszabb, mint egy fél évvel korábban volt.

1966 második felében a szovjet elvtársaknak, másoknak is, olyan benyomásuk volt, hogy az amerikaiak tárgyalni akarnak. Ma világos, hogy kizárólag katonai megoldásra törekszenek. Erről megbizonyosodott a lengyel kormány is az elmúlt év végén, amikor a vietnami béke lehetőségeinek tisztázására céljából Saigonban és Varsóban kontaktusokat létesített az amerikaiakkal. Az Egyesült Államok vezetői elszánták magukat arra, hogy katonai eszközökkel eltiporják a dél-vietnami nép szabadságharcát. Ennek megfelelően növelni fogják csapataik létszámát, a bombázók erejét és hatókörét.

Nehéz, küzdelmes időszak elé nézünk. Az amerikai döntések fényében a vietnamiaknak nem marad más választásuk, mint ugyancsak egy lapra, a katonai megoldásra tenni fel mindent, s folytatni a harcot életre-halálra. Ez a segély növelésének kötelezettségét rója mindannyiunkra. Az eddigi szállítmányokon túl pótolnunk kell a kínai élelmiszersegélyek egy részének kiesését is.

Kádár elvtárs egyetértett Gomułka elvtárs gondolataival. Nekünk úgy tűnik, a vietnami elvtársak 1966 januárjában jobban tudták volna hasznosítani a szí-

tuációt. Azt az alkalmat elszalasztották, s a helyzet azóta rosszabbá vált. Nekünk is olyan információink vannak, hogy az amerikaiak 1968-ban be akarják fejezni a háborút, ezért az idén nagy katonai erőfeszítéseket foganatosítanak.

Nincs más út, folytatnunk kell a propagandatevékenységet, a diplomáciai harcot, a segítségnyújtást, mi teljesen a vietnamiaktól függünk e kérdésekben.

IV.

A testvérpártok nagy tanácskozásának kérdése kapcsán Gomulka elvtárs megállapította: egyetértés van abban, hogy érnek a feltételek. A szovjet elvtársak szerint a jelen időszakban a tanácskozás gondolatát kell népszerűsíteni. Ez helyes, de ezzel komolyan kell foglalkozni. Nem elég csupán felvetni a gondolatot, s utána mozdulatlanul hagyni az ügyeket. Az ilyen eljárás kárt okoz. A tanácskozás gondolatának népszerűsítésével egy időben tovább kell lépni, s kísérletet kell tenni a tanácskozás szervezeti és tartalmi kérdéseinek előkészítésére, előzetes kimunkálására. Sajnálatos, hogy ez a munka még nem indult be.

Melyek azok a kérdések, amelyeket már most, a tanácskozás előkészítésének menetében ki kellene dolgozni?

Szervezeti téren elképzelést kellene kialakítani arra, hogy ki kezdeményezze az előkészítést, mely pártok képviselőiből álljon az előkészítő bizottság, mi legyen a bizottság munkájának a tartalma.

A tanácskozás tartalmi előkészítésének egyik fő kérdésévé a nemzetközi kommunista mozgalomban megjelent elhajlás elemzését kell tenni, amelyik [amelyet] a Kínai Kommunista Párt vonala testesít meg. Mély analízist kell készíteni ezen elhajlás objektív és szubjektív okairól. E munka elvégzésével általános politikai orientációt adhatunk a világkommunista mozgalomnak, egyben a tisztulást, a helyes útra való visszatérést elősegítő támogatást nyújthatunk a kínai kommunistáknak.

Ezt az elemzést, tulajdonképpen, a tanácskozástól függetlenül már el kellett volna végezni. Ez nem történt meg, ezért a nemzetközi kommunista mozgalomnak a kínai helyzetről eddig, az általánosságokon, publicisztikán túlmenően, semmi érdemi eligazítást nem adtunk. Az imperialisták mélyebben, alaposabban elemzik a kínai történéseket.

A tartalmi előkészítő munka másik nagy kérdése Latin-Amerika helyzetének elemzése. Fidel Castro azzal állt elő, hogy a marxizmus-leninizmus nem alkalmazható Közép- és Dél-Amerikára. A kubaiak tevékenysége eredményeként e térség egyes pártjai ingadoznak, dezorientálódtak. Számukra nem elegendő a marxizmus egyetemes jellegének elvi deklarálása, a latin-amerikai helyzet konkrét elemzéséből kell levezetni a helyes vonalat.

A moszkvai nyilatkozat²⁰ jól általánosította a harmadik világban 1960-ig kialakult tendenciákat. A kép azóta sokat változott, most az új helyzetnek megfelelően kell válaszolni a kérdésekre.

Gondolkozni kell a munkásmozgalom megosztott helyzetén Indiában. Ott nem megvásárolt csoportok működnek, hanem egy valóban kettészakadt párt küszködik.²¹ Az ügyek előrevitele érdekében nekik is segítséget kell nyújtani.

Ezt a nagy, tartalmi előkészítő munkát a testvérpártok képviselőiből alakult kollektívának kellene minél előbb megkezdeni. *Szóba jöhetne az a 19 testvérpárt, amely az 1965. márciusi moszkvai konzultációs megbeszélésen képviseltette magát.*²² Az 50. évforduló alkalmából,²³ a pártok képviselőinek kétoldalú megbeszéléseit már ennek a tartalmi előkészítő munkának a bázisán kellene folytatni.

Kádár elvtárs elmondta, hogy alapjában azonos gondolatok foglalkoztatnak bennünket is. Egyetértett Gomułka elvtárral abban, hogy a nagy tanácskozás előkészítésének még a kezdetén tartunk.

Ha ma olyan a helyzet, hogy egyelőre nincs más téma, mint a találkozó eszméje, akkor jelenleg ez az aktuális gondolat, ezért kell harcolni. A nemzetközi kommunista mozgalomban megfigyelhető a találkozóra irányuló törekvés. E gondolat erősítése szükséges, ésszerű munka. Ezzel kapcsolatban jelentősége van az előkészítő munka ütemének, az aritmia elkerülésének. [Káros, ha időszakonként oly módon vetjük fel a tanácskozás kérdését, mintha nagyon rövid időn belül össze akarnánk hívni, azután hosszú ideig még...]²⁴

Kádár elvtárs közölte, hogy a tanácskozás tartalmi részével pártunk érdemi-
leg még nem foglalkozott. Tájékoztatta Gomułka elvtársékat Központi Bizottságunknak a nemzetközi tanácskozás kérdésében hozott határozatáról.²⁵

A kínai kérdés vitájával kapcsolatban Kádár elvtárs megjegyezte: elképzelhetőnek tűnik, hogy a nagy tanácskozás közös belső platformot alakítson ki, ugyanakkor a nyilvános okmányban, a kínaiak megnevezése nélkül, pozitív formában fejtsük ki álláspontunkat a legfontosabb vitakérdésekben.

Az előkészítő munka beindításával kapcsolatban Kádár elvtárs elképzelhetőnek tartotta, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Lengyel Egyesült Munkáspárt belső vonalon, kezdeményező jelleggel jelentkezzék a Szovjetunió

²⁰ Lásd a 13. dokumentum 21. jegyzetét.

²¹ Az ún. naxaliták 1967-ben felkelést indítottak a szegény farmerek és föld nélküli parasztok jogainak védelme érdekében. A csoport később kivált Indiai Kommunista Pártból, és megalapította az Indiai Kommunista (Maoista) Pártot.

²² Lásd a 13. dokumentum 23. jegyzetét.

²³ A nagy októberi szocialista forradalom 50. évfordulójáról van szó, amelyet 1967 végén ünnepeltek.

²⁴ A mondat kézírással lett betoldva, az utolsó szó olvashatatlan.

²⁵ Az MSZMP KB Politikai Bizottságának határozata a nagy októberi szocialista forradalom 50. évfordulójának megünnepléséről (1967. január 15.). In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1967–1970*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1974, 24–26.

Kommunista Pártja felé. Az előkészítő bizottság összetételének alapsémájaként elfogadhatónak látszik az 1965. évi márciusi szerkesztőbizottság koncepciója, az egyes földrajzi térségek pártképviselétének elve.

V.

Az európai pártok tanácskozásáról Gomulka elvtárs elmondta, hogy nincs teljes egység a tekintetben, milyen kérdések szerepeljenek a napirenden. A nyugat-európai pártok egy része (olaszok, osztrákok) kizárólag az európai biztonság kérdéseit kívánják tárgyalni. Mások, közöttük Novotný elvtárs, a plénumon meg akarják vitatni a kínai helyzetet és a nagy tanácskozás előkészületeinek egyes problémáit is.

Kádár elvtárs megjegyezte: természetesen Karlovy Vary is alkalmat nyújt az aktuális kérdésekről, a nagy tanácskozásról való beszélgetésre, de mégis azt kellene feladatul állítani, hogy az összejövetel végezze el a kitűzött célt: az európai biztonságra vonatkozó dokumentum elfogadását.²⁶ Nem célszerű más témákkal veszélyeztetni e feladat megoldását.

Ez a törekvés nem zárja ki azt, hogy a tanácskozás befejezése után a házigazdák javaslatot tegyenek a nagy tanácskozásról folytatandó beszélgetésre. Elképzelhető az is, hogy Karlovy Vary után két-három párt képviselője hozzákezd a nagy tanácskozás előkészítésével kapcsolatos ügyek beindításához.

VI.

A két párt vezetői meglelégedéssel nyilatkoztak kétoldalú kapcsolataink alakulásáról. Egybehangzóan megállapították, hogy azok jól fejlődnek, nagy nyitott vagy vitás kérdések nincsenek. A kapcsolatok fejlesztésének operatív kérdéseivel illetékes embereink kezdeményezően, jó szellemben foglalkoznak.

Kölcsönös egyetértéssel megállapodtak abban, hogy a jövőben rendszeressé teszik a hasonló, nem hivatalos jellegű találkozókat.

Gomulka és Cyrankiewicz elvtárs kérte, hogy a magyar fél szenteljen figyelmet az együttműködés konkrét kérdésének:

- a) A járműipari kooperációs megállapodás szerint Horgos Gyula²⁷ elvtárs kötelezettséget vállalt tehergépkocsi hátsóhidaknak 1967-től kezdődő szállítására. Árproblémák miatt késik a szerződés realizálása. Gomulka elvtársék

²⁶ 1967. április 24–26. között huszonnégy európai kommunista és munkáspárt értekezletét tartották Karlovy Varyban, ahol közös nyilatkozatot fogadtak el az európai békéért és biztonsáért. *Népszabadság*, 1967. április 27. 3–4.

²⁷ Horgos Gyula (1920–1994) gépészmérnök, 1960–1963 között kohó- és gépipari miniszter-helyettes, majd 1963–1975 között kohó- és gépipari miniszter.

- információja szerint a magyarral azonos típusú hátsóhíd világpiaci ára 1250-1280 Rb, a lengyel fél 1400 Rb-t ajánl, a magyarok 1500 Rb-re tartják.
- b) A lengyel illetékes szervek számításai szerint távlatilag a Magyar Népköztársaság számára gazdasági előnnyel járna a lengyel szén importja és a magyar széntermelés csökkentése.
- c) *A jövőbeni magyar bauxit [...]*²⁸
- Kádár elvtárs ígéretet tett a két kérdés megvizsgálására és megváltoztatására.

VII.

Határozati javaslat:

1. A Politikai Bizottság jóváhagyólag tudomásul veszi a Kádár János, Kállai Gyula és Komócsin Zoltán elvtársaknak tárgyalásairól készített jelentést. Megbízta Kállai elvtársait, hogy a tárgyalásokról a Minisztertanácsot tájékoztassa. A Központi Bizottság következő ülésén Komócsin elvtárs adjon információt a találkozóról.²⁹
2. A Politikai Bizottság megbízta Fock Jenő és Apró Antal elvtársakat, hogy a Gazdasági Bizottság vonalán vizsgálják meg a lengyel elvtársak által felvetett 3 gazdasági kérdést és a PB egyidejű tájékoztatásával adjanak érdemi választ azokra.
3. A Politikai Bizottság megbízta Nyers Rezső elvtársat, hogy a lengyel szén távlati magyarországi importja lehetőségének az Államgazdasági Bizottságban történő megvizsgálása után, a Gomułka elvtárséknak adandó válasza tegyen javaslatot a Politikai Bizottságnak.

Budapest, 1967. március 13.

MNL OL M-KS 288. f. 5/420. ő. e. 52–71. – Gépelt fogalmazvány MSZP KB felzettel. – A jelentést Erdélyi Károly állította össze, jóváhagyta Kádár János. A jelentést az MSZMP Politikai Bizottsága 1967. március 21-én tárgyalta, és jóváhagyólag tudomásul vette.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1967. március 10. 1.

²⁸ A c) pontot kézírással utólag toldották be, az utolsó két szó olvashatatlan.

²⁹ MSZMP KB 1967. április 12. (288. f. 4/87. ő. e.) 1. Tájékoztató nemzetközi kérdésekről. 12–22.

16. Jegyzőkönyv Leonyid Brezsnyev és Kádár János tárgyalásairól

Budapest, 1967. szeptember 8.

Jegyzőkönyv
a magyar–szovjet barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződés
aláírása alkalmából folytatott pártközi tárgyalásokról¹

Budapest, 1967. szeptember 8.

[I.]

Kádár elvtárs: Kedves Elvtársak!

Javasolom, hogy kezdjük meg eszmecserénket. Mi úgy gondoljuk, hogy ebben a momentumban olyan különleges kérdés, amit külön megtárgyalni, és amiben határozni kellene, nincsen. Mi illet nem szándékozunk felvetni. Úgy vesszük, hogy a jelen találkozóunk központi kérdése a nagy jelentőségű szerződés. Az egész programot ehhez igazítottuk. Ami a szerződést illeti, az előkészítő munkálatok eredményesek voltak. Külügyminisztériumunk – úgy tudom – teljesen egyeztetett szöveget készített. Mégis élve a lehetőséggel, különböző kérdésekről kellene eszmecserét folytatnunk, ami mindig hasznos. Konstatálnunk kellene, hogy a szerződés szövegével egyetértünk, hogy előkészíthessék az aláíráshoz, amit holnap délután 4 órakor gondolunk itt a Parlamentben. A megbeszélésünket talán négy kérdés csoportban kellene folytatnunk. Mi arra gondoltunk, hogy esetleg adnánk valami tájékoztatást a Magyar Népköztársaságról – természetesen csak átfogóan –, beszélgetnénk kicsit a magyar–szovjet kapcsolatok kérdéseiről. Harmadiknak külpolitikai kérdésekről, amelyek jelenleg aktuálisak, és a nemzetközi kommunista mozgalom kérdéseiről váltanánk szót. Ezt a mai megbeszélésünkön, majd a pénteki tárgyaláson végigvennénk. Azonkívül lesz alkalmunk azt hiszem még, hogy kötetlen formában beszélgessünk, amiről jónak tartjuk.

¹ A Brezsnyev és Koszigin vezette szovjet párt- és kormányküldöttség 1967. szeptember 6–10. között tartózkodott Magyarországon. Lásd a 1967. évi VI. törvényt a Magyar Népköztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége között Budapesten 1967. szeptember 7-én aláírt Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződés törvénybe iktatásáról. A Szerződés megerősítő okiratainak kicserélése Moszkvában, 1967. november 28-án történt meg. Lásd még: A testvéri barátság okmánya. *Népszabadság*, 1967. szeptember 9. 1.

Ha az elvtársak ezzel egyetértenének, akkor mi felkészültünk arra, hogy adnánk egy kis információt a magyarkérdésekről és szólnánk a magyar–szovjet kapcsolatokról.

Brezsnyev: Az első kérdéssel végezzünk. Mi teljesen egyetértünk a szerződés szövegével és azzal a megjegyzéssel, amit az elvtársak tettek. Úgy, hogy ezt egyeztetettnek vehetjük és lehet előkészíteni az aláírásra.

Kádár: Nagyon köszönöm, mi is így vagyunk vele.

Brezsnyev: Mi tegnap beszéltünk erről a Politikai Bizottság ülésén. Éppen az ülésen voltunk, amikor a kommunikéről megkaptuk az elvtársak véleményét. Ezzel egyetértettünk. Maga a dokumentum sok mindent mond, úgyhogy nincs értelme, hogy még valamit írjunk. Ne legyen semmiféle külön kommuniké, mert az újságok fognak írni a tárgyalásokról, ittlétünkről stb. Tehát egyetértünk, a kérdésnek ezt a részét befejezettnek tekinthetjük.

Kádár: A tervezetet holnap estére az egész ország követi a rádión, televízión keresztül és akkor így maga a szerződésszöveg meg a kommentálás együtt megadja, amit kell. Köszönöm, és akkor együtt konstatálhatjuk a szerződés szövegét. Rendben van.

Brezsnyev: A mi részünkről Koszigin elvtárs és én fogjuk aláírni.

Kádár: A mi részünkről hasonlóan, Fock elvtárs és én.

Brezsnyev: Köszönjük.

Kádár: Önöknek is köszönjük. Ha megengedik, szeretném a mi kérdéseinket röviden sorra venni. Először utalva a kétoldalú kapcsolatainkra, szeretnék szólni. Magyarországon a politikai, társadalmi helyzet véleményünk szerint jó. A közelmúltban megvolt a párt IX. kongresszusa.² Brezsnyev elvtársék jelen voltak, ismerik. A kongresszus határozta meg azokat a kérdéseket és feladatokat, amelyek ma nálunk a pártot, a munkásosztályt, általában a népet és a társadalmat foglalkoztatják. A kongresszust követően volt néhány olyan fontos társadalmi aktus Magyarországon, például országos és helyi választások voltak, kongresszust tartottak olyan fontos szervezetek, mint az össz-szakszervezet kongresszust tartott, termelőszövetkezetek kongresszust tartottak, az általános szövetkezetek kongresszust tartottak, a Kommunista Ifjúsági Szövetség kongresszust³ tartott, és még a Tudományos Akadémiának volt egy ilyen kongresszusa. Ez egy kicsit feszített program volt, de nekünk az volt a tervünk, hogy a pártkongresszus határozatait ilyen értelemben azonnal megkezdjük végrehajtani és bevenni az egész társadalom gondolkodásába. Most már ezek után mi merjük mondani, hogy a mi társadalmunk, a legfőbb dolgozó osztályunk a kongresszus célkitűzéseit elfogadta és támogatja. A kongresszus határozatainak végrehajtása tu-

² 1966. november 28.–december 3. között. Lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusa. 1966. november 28.–december 3.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966.

³ A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség 1967. június 29. és július 1. között tartotta VII. kongresszusát. Kádár János kongresszusi beszédét lásd: *Népszabadság*, 1967. július 2. 3–5.

lajdonképpen megkezdődött. Társadalmi eseményeken túlmenően maga a kormány, az Országgyűlés már a kongresszus határozatainak megfelelő törvényes rendelkezéseket adtak ki és határozatokat hoztak. A központi kérdést a kongresszusnak az a határozata fejezi ki és foglalja magában, amely kimondja, hogy folytatódik a szocialista társadalom teljes felépítésére irányuló munka.

És ennek fontos elemeit tárgyalta a kongresszus. Itt természetesen nagy jelentőségű az, hogy a szocialista termelési viszonyokat is tovább fejlesszük, ezt érinti a kongresszusnak az az állásfoglalása, amely a földtulajdon kérdésében történt. Mert tudvalevő, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése egy sor szocialista országban megtörtént, de a földtulajdon csak a Szovjetunióban volt rendezve, ahol nacionalizálták a földet – nálunk homályban maradt. És mi úgy gondolkodtunk, hogy ezt rendezni kell, és a kongresszus állást is foglalt ebben a kérdésben, mégpedig olyan módon, hogy mi a földet nem racionalizálhatjuk, mert ez politikailag nem tűnt célszerűnek, de úgy foglaltunk állást, hogy az állami tulajdon mellett, ami megvan, a földterületnek 15%-a nálunk állami tulajdonban van. Mi szocialista tulajdonban fogadjuk el a termelőszövetkezetek tulajdonában lévő földet. Ez a kongresszus elvi döntése, ez már az egész magyar közvéleményben meg lett vitatva és még ebben a hónapban az Országgyűlés összeül, és szövetkezeti törvényt és földtörvényt fog hozni, amely ezt a kérdést törvényesen is megoldja. Úgy gondolhatjuk, hogy magát a gyakorlati megoldást egy ilyen demokratikus módon és bizonyos idő alatt valósíthatjuk meg, de az elvi rendezést fontosnak tartottuk.

A részletekbe nem akarok belemenni, ez egy bizonyos fajta önkéntes elhatározást tartalmaz, mert a termelőszövetkezet közösségi határozatától és az egyes tulajdonosoktól függ, hogy mit választ ebben a kérdésben. Nálunk ugyanis jelenleg az van, hogy egyrészt a tsz-tag munkája után részesedik, másrészt minden földtulajdonos kap földjáradékot. Most olyan a rendelkezés, hogy aki nincs a tsz-ben, az egy bizonyos idő múlva köteles eldönteni (tsz-tag), hogy visszamegy-e a tsz-be, vagy megváltásra oda kell adni a földet. Aki benn van, az szintén választhat, hogy földjáradékot élvez továbbra is, vagy a földet felajánlja és megváltási összeget kap. Most már mondhatom, hogy ezt a megoldási módot a mi parasztságunk elfogadja.

Brezsnyev: Hány százaléka nincs benn a parasztságnak a tsz-ben?

Kádár: Most már elég jelentős százaléka. A mostani nagy átszervezés, iparosítás azzal jár, hogy a falu jelentős részét felszívta a város, beköltöztek. A ma falun élő parasztok közül körülbelül 4% az, amelyik egyénileg gazdálkodik. De a földtulajdonosok benn vannak a városban – akik közben elvándoroltak a faluból és nem élnek a faluban – de kapnak járadékot a föld után. Tsz-ben van a földjük és a tsz használja azt. Tehát nekik most el kell határozni, hogy vagy visszamennek, vagy el kell adniok földjüket.

Brezsnyev: El kell adni? Tehát nem odaadni, hanem eladni?

Kádár: Mi ezt úgy hívjuk, hogy megváltás.

Brezsnyev: És milyen árban adják?

Kádár: Nagyjából normálisnak nevezhetjük. Normális földjáradéknál 20 vagy több százalékkal többet kap. Most kap megváltást, 5 évi járadék + 20%. Ez nagyon fontos számunkra elvileg. Mert furcsa helyzet az, hogy a föld közös használatban van, de tulajdonilag még mindig egyénileg van telekkönyvben az emberek nevén. Ezt akarjuk megoldani, ez egy ellentmondás a társadalomban. A másik pedig: a törvényességet ki akarjuk védeni. Tudniillik, a törvény szerint a tagnak joga volna kivenni és a földjét követelni. De ténylegesen a földet nem adják ki a tsz-ek – persze. Itt törvényességi probléma van, amit ez megold. Ezt is, azt is.

Brezsnyev: Ez egy fontos állami probléma. Nagy beruházásokat követel ennek rendezése?

Kádár: Nem került sokba az államnak, mert ez egy folyamat. A tsz határozza el, hogy ő maga fogja megváltani. Most egyébként azt gondoljuk, hogy ez még a szövetkezeteket is fogja erősíteni, mert lesz saját földtulajdonuk, és ezt már soha többé nem teheti vitássá senki. Ez a megoldás lényege. Részletezni nem akarom, ez egy folyamat, de elvileg el van rendezve.

A következő nagy kérdésünk jelenleg – és a kongresszusé is –, hogy most mi az általános fejlődés központi kérdésének tekintjük a gazdasági vezetés reformját. Ami persze a gazdasági fejlődés csúcskérdését, de az egész szocialista fejlődés tempóját befolyásolja. Ebben szintén van a kongresszusnak határozata és ez január elsejével lép életbe. Erre még visszatérek, egy-két elemére. Ezzel az egész társadalom foglalkozik, a sajtó, a rádió, a televízió és az emberek készülnek rá.

A harmadik ilyen nagy kérdéscsoport a kongresszuson néhány igen fontos társadalmi, szociális kérdés volt. Amiben szintén elvi döntés született. Igen nagy horderejű az, hogy az iparban a jelenlegi 48 órás munkaidőt 1970-ig 44 órára akarjuk csökkenteni. Ez a tervünk. Bizonyos speciális iparágakban és foglalkozásokban alacsonyabb ennél a munkaidő máris. Például az egészségre ártalmas munkakörökben 36 órás munkahetek vannak, de az általános munkaidő 48 óra jelenleg.

Brezsnyev: 2 szabadnapot nem vezetnek be?

Kádár: Elgondolásunk az, hogy iparáganként, üzemenként változik, a körülményektől függően fogjuk bevezetni, hogy 5 vagy 6 napos munkahéttel dolgozzanak, de nem most 1970-ig, hanem távlatban. A jelek szerint többségben már úgy lesz, hogy 5 napos munkahét lesz már ennél az átszervezésnél. Csak ez nincs elrendelve általában. Ez bizonyos körülményektől, tényezőktől függ, a tényezőket a különböző üzemeknek kell megteremteni.

Brezsnyev: Nálunk ma már 20 millió ember 5 napos munkahéttel dolgozik, és az októberi ünnepekig az egész ország áttér.

Kádár: Nálunk ez egy hosszabb folyamat lesz, mi ezt így egyből nem tudjuk megszervezni.

Brezsnyev: Nálunk vannak már egész megyék, ahol minden üzem áttért, és teljesítik a tervüket és a munkatermelékenység megnőtt. Bár először félelmetes

volt, hogy ilyen nagy országban ilyen komoly lépésre határoztuk el magunkat, mivel nehéz figyelembe venni mindent, amit egy ilyen nagy országban van, de úgy néz ki, hogy megy a dolog.

Kádár: Nálunk általában 44 óra, a körülményektől függően 5 vagy 6 napos munkahét lesz. Ez különböző. Az emberek általában az 5 napos munkahétért vannak, a megoldás többségében úgy is lesz. De a feltételünk: garantálni ugyanazt a termelést.

Brezsnyev: Mi kísérletképpen a Minisztertanácsot is 5 napos munkahétre szeretnénk volna rábírní, de ők nem egyeztek bele. Ugyanígy a Külügyminisztériumot is. Mindenki egyetért azzal, hogy kísérleti nyúl legyen ebben a vonatkozásban, mindenki azt mondja, hogy „mi a kockázatot vállaljuk”.

Kádár: Mi járnánk legjobban, ha a külügyben csak 5 napot dolgoznának, de az a baj, hogy 7 napot dolgoznak, sőt még éjjel is dolgoznak.

Brezsnyev: Nagyon furcsa az Önök Külügyminisztériuma. A mi Külügyminisztériumunk csak 3 napot dolgozik.

Kádár: Irigyelhetjük Önöket.

Brezsnyev: Én azt mondanám, így van megszervezve, és 3 nap alatt is rengeteg papírt tudnak tönkretenni. Ilyen munkaképesek!

Kádár: A mieink is követik a szovjet példát, de még nem érték el, de igyekeznek!

A következő ilyen nagy kérdése volt a kongresszusnak, ami megint a falut érintette, a társadalombiztosítás kérdése. Nálunk a társadalom 96%-a be van vonva a baleset-betegség biztosításba és öregségi biztosításba is. A város és a falu is be van már vonva, de nem egyforma mértékben. A parasztság biztosításánál a szisztéma maga alacsonyabb, de az élvezeti járulékok⁴ lényegesen kisebbek. A kongresszusnak van egy elvi döntése, hogy a termelőszövetkezeti tagok biztosítását is, a rendszert illetően is, és a járandóságot illetően is közelebb kell hozni az ipari munkásokéhoz és az alkalmazottakéhoz. Bizonyos speciális körülményeket számba véve, például azt, hogy a parasztembernek van háztáji gazdasága is, lényegében és együttesen közel fognak kerülni az ipari munkáshoz a biztosítás tekintetében. Ezt is 1970-ig kell végrehajtani.

Brezsnyev: Öregségi járulék van-e falun?

Kádár: Itt lesz a leglényegesebb változás. Jelenleg egy alacsony összeg van meghatározva, ami 260,- Ft. (Ez körülbelül 20 rubel lehet.) Itt lesz a leglényegesebb változás, mert most az elv azonos lesz, mint az ipari munkásnál, tehát nem egy meghatározott fix és alacsony összeg lesz a nyugdíj, hanem az ő tényleges keresete, munkája alapján lesz kiszámítva, úgy, mint a munkásnál.

Brezsnyev: Milyen kortól?

⁴ Vélhetően arról van szó, hogy kisebb mértékű nyugdíj- és egészségügyi járulékot kell fizetniük.

Kádár: 60–65 év, 60 év a nőknél, 65 a férfiaknál. 5 évvel magasabb, mint az ipari munkásoknál.

Brezsnyev: Nálunk is így van.

Kádár: A változás az lesz, hogy a valódi munkája és a keresete alapján fogják kiszámítani.

Brezsnyev: Mikor lesz bevezetve?

Kádár: 1970-ig meglesz. Törvényesen elrendelve a következő évtől lesz, de folyósítás még nem jelentkezik, mert 10 évi tagsághoz van kötve, és nálunk még csak 5 évesek a termelőszövetkezetek.⁵

Brezsnyev: Tehát most hozzák nyilvánosságra az új törvényt, és ezek szerint 1972-ben kezdik fizetni.

Kádár: Nálunk a szövetkezetek 5 évesek és ezzel függ össze. Most szeretném mondani, hogy általában ennek a kérdésnek a napirendre tűzése politikailag nagyon jó hatást váltott ki, és bizonyos kapcsolat van a mi számunkra a földtulajdon és e között. A másik, ami miatt nagyon fontos: a fiatalok szempontjából. Mert a fiatal a földhöz nem ragaszkodik, szívesebben megy az iparba, mert ott jobb a fizetés, van biztosítása, ezért is kellett rendezni. Ez ilyen osztársadalmi érdek, hogy a falun is olyan perspektíva legyen a fiatal előtt, hogy érdemes legyen ott dolgoznia.

Brezsnyev: Mennyi a falusi lakosság százaléka?

Kádár: Egyharmada.

Brezsnyev: Tehát kétharmad a városban él. Nálunk több: kb. 47% él falun. Itt 1/3 és ez is sok itteni viszonylatban. Valószínűleg ez a folyamat folytatódik.

Kádár: Igen, csökkenni fog. Nálunk még olyan kérdés is napirenden volt, hogy van egy bizonyos probléma a népességszaporodási aránnyal. Egy konkrét formában a kongresszus is foglalkozott ezzel a kérdéssel. A kongresszus hozott egy elvi döntést, amelyben állást foglal anya- és gyermekvédelmi kérdésben. Ez már közben rendelet is lett, és azt jelenti, hogy ha az anya egy esztendeig már a termelésben dolgozott – iparban és mezőgazdaságban – és szül, akkor az ő elhatározásától függően otthon marad, vagy tovább dolgozik.

Abban az esetben, ha otthon marad, akkor 2 esztendőn keresztül kap 600 forint gyermeknevelési segélyt. Ez egy nem kvalifikált munkásnál a feleskeresnek felel meg. Ilyen intézkedések is történtek.

Nálunk az idei év az ötéves tervünk második esztendeje. Az eredeti meghatározott terv kereteiben bonyolódik, ilyesfajta eredményekkel: ebben a fél évben az ipari termelés növekedett 8 százalékkal és a munka termelékenységé

⁵ A mezőgazdaság termelőszövetkezeti átalakítását 1959 és 1961 között hajtották végre Magyarországon. Lásd: Varga Zsuzsanna: *Politika, paraszti érdekérvényesítés és szövetkezetek Magyarországon, 1956–1967*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2001. – A mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló 1967. évi III., valamint a földtulajdon és a földhasználat továbbfejlesztéséről szóló 1967. évi IV. törvényekről van szó.

6 százalékkal nőtt az iparban. A mezőgazdaságban – hát abban az év még nincs meg. A tervünk az volna, hogy az össztermelésnek 2 százalékkal kellene növekednie az elmúlt évihez képest. Ez egy kicsit vegyesen alakul. Eddig megvan a búza. A búzában nagyon jó termés volt. Ilyen rekordféle termésünk volt az idén, ami azt jelenti, hogy országos átlagban holdanként 14 mázsa, hektáronként 24 métermázsa.

Brezsnyev: És ha 24 mázsát kapnak, akkor elegendő ez az országnak, vagy akkor sem elegendő? Vagy ilyen szabad búza megjelenik akkor a piacon?

Kádár: Nálunk a búza részben szerződéses termék és abban ilyen szabad forgalom nincsen, és általában az államnak marad.

Brezsnyev: Az államnak elég?

Kádár: Elég, elegendő.

Brezsnyev: Tartalékokat is ebből lehet képezni, vagy nem?

Kádár: Körülbelül két hónapos tartalékunk van nagyjából. Ez azt jelenti, hogy az éves kenyérszükséglet fedezve van és van még kb. 2 hónapos tartalék. Úgyhogy amiről mi régebben beszélgettünk, azt mi végrehajtottuk. A kenyérgabonát most már harmadik éve megtermeli az ország. Ellenkezőleg és rosszszul alakul a takarmánymérleg, mert nálunk a kukorica a területben – az összterületben – és jelentőségét tekintve is, egyenértékű a búzával. A nyáron volt egy 6 hetes aszály és ez a kukoricatermést elintézte. Az aszály kb. 500 000 tonnával csökkentette a tervhez képest a szükséges kukorica mennyiségét. Ez nagy problémát jelent nálunk a takarmányozásnál. A búzánál van egy bizonyos többlet a tervhez képest, itt azonban egy nagyobb hiány van. Van egy ilyen általános probléma Magyarországon, hogy a földterület rendkívül korlátozottan művelhető terület, és hogy a kultúrák megosztásánál első helyre kellett tennünk a búzát, a kenyeret, és ez általában megoldottnak tekinthető a jövőt illetően is, hogy az ország kenyérgabona-szükségletét megtermeli az ország. Viszont nálunk a szükséges és meglévő állatállományhoz a megmaradt földterület a teljes takarmányszükségletet megtermelni nem tudja egyik évben sem. Úgyhogy mi minden évben több-kevesebb takarmánybehozatalra szorulunk, ezen viszonyok között és ilyen esetben, mint ami most is történt, a kukoricából jelentős import kell. Még ezen belül külön probléma a sertésprobléma, ami nálunk a nép élelmezése szempontjából döntő húsfajta. Ez az állomány ingadozásnak van kitéve a takarmánytól függően. Például egy-másfél évvel ezelőtt az állatállomány lecsökkent alacsonyabbra, mint amire szükségünk van, és most nagy erőfeszítéseket tettünk, hogy ezt az állományt újra felneveljük. Magyarországon – egy durva számot akarok mondani – a sertésállománynak kb. 7 milliós létszáma kívánatos. Ez most nincs meg. Most javul az állomány, viszont, ha a takarmánykilátások rosszak, akkor ez megtorpan. És ez most problematikus. Most kell valamiféle takarmánykészletet biztosítani az állam kezébe, hogy ezt mondani lehessen a termelőknek, mert különben nem állítják be a sertéslétszámot, ami kell. Az egész mezőgazdasági évet nézve – és persze még csak szeptember van –

búza, meg kukorica, meg takarmány, meg zöldség, meg gyümölcs, mindezt összeszámítva, nagyjából talán elég lesz értékben a tervezet a mezőgazdaságban, de mínuszokkal megterhelve. Persze itt a kapásnövényeknél vannak az igazi problémák, mert nemcsak a kukorica, a burgonya, a cukorrépa is megsínylette ezt a szárazságot. Persze érinti a belső ellátást is és azonkívül az ország fizetési mérlegét és külön még a nyugati mérleget, mert általában a szocialista országokon belül ilyen takarmányt szerezni nem könnyű még mindig.

Ami a dolgozók helyzetét illeti, ebben az évben a munkások és alkalmazottak reálbére kb. 2 százalékkal fog emelkedni a terv szerint. Így az ellátottság színvonala, közellátás helyzete elég elfogadható ipari és élelmiszercikkekben is, kivéve a sertéshúst, amivel évek óta probléma van.

A gazdasági problémákról általában szeretnék valamit mondani olyan vonatkozásban, hogy ez már a gazdaságvezetési reformmal van összefüggésben. Olyan problémánk van, hogy a termelésünk egy bizonyos része a nemkívánatos készleteket növeli. Vagyis, ami nem belső szükségletet fedez és nem exportálható. Ezt a tendenciát mi az utóbbi két évben tudtuk csökkenteni és redukálni a korábbihoz képest, de még mindig megvan ez.

Brezsnyev: Milyen termékekről van szó?

Kádár: A legkülönbözőbb termékekben jelentkezik. Lényege: a kapacitás kihasználására törekedett az állam is, meg az üzemek is, de az nem volt összhangban a kívánalmakkal. A legkülönbözőbb termékek.

Brezsnyev: Konkrétan?

Kádár: Van termelési eszközöknél, gépeknél és fogyasztási cikkeknel is. A gépipari termék nem elég korszerű és nem olyan, amilyennek lennie kell.

Brezsnyev: És fogyasztási cikkekből milyenek?

Kádár: Fogyasztási cikkeknel a legkülönbözőbbekben van. Tv, még textíliáknál is.

Brezsnyev: Textíliát mi elvihetnénk, és azt nem kell akkor csökkenteni. Kész textilipari termékeket is vihetnénk.

Kádár: Én csak említettem: ez jelenleg probléma, hogy a termésnek egy bizonyos hányada – 4 százaléka – mondjuk olyan produkcióban jelentkezik, hogy nincs összhangban sem a belső fogyasztással, sem a nemzetközi igénnyel a jelen helyzet szerint. Ez nagy veszteség. Nagyon nehezen, részben lassan lehet értékesíteni alacsony áron és egyrészt meg egyszerűen tönkremegy, elavul, vagy az anyag természete szerint tönkremegy a raktározásban. Van például, ami divathoz van kötve, aztán nem lehet eladni, a következő évben akkor vége van.

A következő ilyen nagy probléma – ezek valószínű ismeretes kérdések, de megvannak és ezért szót kell ejteni róluk –, nem tudtunk még mindig komolyan előrehaladni a beruházási tevékenység megjavításában. Egyrészt, hogy ennek a megfelelő kivitelezését biztosítani tudjuk, hogy ne húzódjanak el nagyon. Másrészt pedig, hogy koncentráljuk a beruházási tevékenységet azokra az ágazatokra, ahol a legnagyobb szükség van rá. Ezt még nem tudtuk komolyan meg-

javítani. Gyakorlatilag azt jelenti, hogy az egyébként se nagy beruházási eszközöket se tudjuk a megfelelő hatékonysággal felhasználni. Az említett problémák összefüggnek a mi termelésünk nem kielégítő műszaki színvonalával és a termelékenység viszonylagos alacsony színvonalával. A kicsapódási területek közül pedig a legjobban szorongat bennünket az ország fizetési mérlege. Eléggé jelentős eladósodás van a Szovjetunió, a szocialista országok viszonylatában, valamint a tőkés kapcsolatok vonalán.

Brezsnyev: Mennyit tartoznak a kapitalistáknak szabad valutában?

Kádár: 600 millió dollár. Jelenleg olyan helyzetben vagyunk, hogy évenként 35 millió dollár kamatot fizetünk csak a tőkés országoknak. Ez nyom bennünket.

Brezsnyev: Ez rövid lejáratú, vagy hosszú lejáratú?

Kádár: Sajnos zömében rövid. Fele 3 hónapos, kétharmad része pedig egy éven belüli. Örök manőverezés. Vannak olyan erőfeszítéseink, előfordul időszakonként, hogy a közvetlen export-import szállítások kiegyenlítenék egymást, de nekünk akkor is fizetési kicsúszásunk van, mert ritkán tudjuk biztosítani, de akkor is már a kamatteher húz minket. Jelenleg úgy alakult a helyzet, hogy a szocialista viszonylatban mondjuk a múlt évben a mérleg a javunkra szólt, de kapitalista viszonylatban évről évre növekszik a kicsúszás.

Brezsnyev: Kinek tartoznak leginkább? Melyik országnak?

Kádár: Kereskedelmi forgalom szerint alakul ez. Egyik legfőbb partnerünk az NSZK. Nagyságrendben: az NSZK, aztán az olaszok.

Brezsnyev: Hosszú lejáratú hitelük nincsen és azért ilyen rövid lejáratú hitelekkel manővereznek?

Kádár: Bankhitelekkel. Jelenleg ez a két legnagyobb partnerünk és meglesz még más irányban a forgalmunk. Ezek a közvetlen adósságok svájci bankoknál és másutt is jelentkeznek.

Mindezekből a problémákból kiindulva foglalkozunk mi az egész gazdaságvezetési reform kérdésével, amit én itt részletesen ismertetni nem kívánok, de megemlíteném néhány fővonását. Az egyik lényeges vonása, hogy a központi állami tervet nem bontjuk fel a továbbiakban üzemekre. A tervteljesítést közgazdasági eszközökkel – ár-, adó-, vámpolitikával és hitelpolitikával – kívánjuk biztosítani. Ezen belül külön kérdés a nemzetközi szállítási kötelezettségeknek a megoldása, amit megfelelő eszközökkel mi biztosítani fogunk. Ahol szintén növelni akarjuk az érdekeltséget, megfelelő árpolitikával, de egyéb intézkedésekkel is, azokat biztosítanunk kell és fogjuk. Persze megint egy más és külön kezelést kíván a honvédelem és a honvédelmi ipar. Ennek az egész reformnak az előkészítése mindig tervszerűen megy, mert rendkívül sok bonyolult és gazdasági intézkedést és állami rendelkezést kíván.⁶ Ezen belül nagyon nagy

⁶ Az MSZMP KB 1966. május 25–27-i ülésén fogadta el a reformkonceptiót. L. *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966.* Szerk. Vass Henrik. Budapest, Kossuth, 1978. 304–454.

munka az árak kialakulása. Ami a termelési árakat illeti, mi már 1957-ben, meg azt követően is módosításokat eszközöltünk. 1957-ben a mezőgazdaságban, 1959-ben az iparban eszközöltünk változtatásokat, de még most is szükséges a termelői, illetve felvásárlási árak módosítása. Ebben az évben végrehajtjuk a mezőgazdasági felvásárlási árak újabb 8 százalékos emelését, ami közgazdaságilag indokolt, mert nagyon le voltak maradva.

Brezsnyev: De a kiskereskedelmi ár nem lesz alacsonyabb, mint a felvásárlási ár? Az az ár, amin a piacon lehet vásárolni? Az nem lesz? Az állam nem fog saját rovására vásárolni? A felvásárlási ár nem lesz magasabb?

Kádár: Ez a 8 százalékos felvásárlási áremelés olyan, hogy ez most nem fog a fogyasztói árakra kihatni, mert mi a múlt év elején végrehajtottunk egy nagyarányú fogyasztási áremelést. A hús fogyasztási árát 30–48 százalékkal megemeltük a múlt év elején, mert az nagyon alacsony volt korábban. Nyögés volt, de ez már megtörtént.

Brezsnyev: És mibe kerül a hús?

Kádár: Most nagyon differenciálva van fajta szerint, minőség szerint. 28-tól 40 forintig megy. Az egész árrendszerünk kb. úgy fog alakulni, hogy az áraknak – ha jól tudom – egy olyan 28 százaléka fix ár lesz.

Brezsnyev: És a többi szabad ár?

Kádár: Kb. 45 százaléka maximált, skálán belül mozoghat, és kb. 25 százaléka az áraknak az szabad ár lesz.

Brezsnyev: Egy bizonyos skálán mozoghat, de lefelé tendálhat?

Kádár: Minimum és maximum. És 25 százalék a szabad. Persze ez cikkenként változik.

Brezsnyev: A szabad árak milyenek lesznek? Amely nem elsősorban elsődleges szükséglet?

Kádár: A létfenntartási cikkek ára részben fix lesz és részben maximált. A nem elsőrendű cikkek ára lesz szabad. Pl. luxuscikkek, divatcikkek.

Fock: A zöldség-, gyümölcsár eddig is szabad ár volt. Az összes áraknak kb. 12–15 százaléka volt szabad. Sajnos kiterjed olyan dolgokra, mint luxus-, divatcikkek és háztartási kisebbrendű dolgok.

Kádár: Ezek a munkálatok úgy alakulnak, hogy az eddigi elhatározásunk szerint január 1-jével hatályba lépne az egész vonalon a gazdaságvezetési reform. Azonkívül – figyelembe véve ezt a tervet – az ötéves terv meghatározásánál még az utolsó két év beruházását nem véglegesítettük, most folyik ez a munka is. Így az egész gazdasági helyzetet illetően fő jellemzők kb. olyanok, mint amikor legutóbb önöknek volt szerencséjük ezzel találkozni. Ahhoz viszonyítva csak ilyen nüanszokban tudtunk előrejutni, bár javulás volt ezekben a tendenciákban. Most még két szót szeretnék szólni a tudomány, a közoktatás helyzetéről, ahol ilyen különösen éles problémák nincsenek. Itt nagyon nehéz valami képet adni, mert a mérlegek nem azonosak. Nálunk tudományos kutatási munka folyik kifejezetten tudományos intézeteknél, ami az Akadémia felügyelete alatt

van, bizonyos egyetemi tanszékeken és ezenkívül nagyobb üzemek mellett is vannak kutatóintézetek, vagy az üzemek vannak megbízva bizonyos kutatási munkával. Ilyen, ami nálunk nagyobbak számít – azt az Önök emberei ismerik – például a Központi Fizikai Kutató intézet és van még néhány, amely nem rossz. Kb. 900 helyen folyik kutatás, mindezt összeszámítva kb. 40 ezer kutató dolgozik nálunk.

Brezsnyev: A tervezőintézetek nélkül 40 ezer?

Kádár: Az ipari tervezőintézetek nélkül, ahol tényleg tudományos kutatómunka folyik.

...⁷

Mi a nemzeti jövedelem 2,3%-át fordítjuk kutatásra jelenleg. Van egy közoktatási reformunk, aminek célja azonos a szovjet közoktatási reformmal, csak kicsit közelebb az élethez. Tavaly a Központi Bizottság megtárgyalta a tapasztalatokat, és megállapította, hogy bizonyos szférában – mégpedig a köz-oktatásnál – változtatni kell az oktatás alapján. A középiskolánál – 14–18 éves korig – kicsit igazítani kell. Egyrészt volt egy politikai igazítanivaló: részben a közoktatási szerveink és részben általában mi magunk is valahogy nagyon fellelkesedtünk, és azt hittük, hogy itt az ideje annak, hogy a középfokú oktatás is általános legyen. A másik: mi is belefogtunk ilyen kísérletekbe, hogy a középiskola olyan legyen, hogy az egyidejűleg adjon egy érettségi bizonyítványt – egy általános műveltséget –, és ugyanakkor egy szakmunkás-bizonyítványt is. Rájöttünk, hogy ez egyik sem reális és nem megy. Társadalmunk nincs olyan helyzetben, hogy ezt a középfokú oktatást általánossá tegye. A másik: ezek a mi középiskoláink nem adnak egyidejűleg általános műveltség mellett egy meghatározott szakmát. Módosítunk a gyakorlaton olyan értelemben, hogy egy szakirányú középiskolák rendszerét továbbfejlesztjük csak általános iparági jelleggel és nem speciális szakmával, ami nem ad segédvizsgát.

Brezsnyev: Most már vannak olyan szakmák, amiket lehetne ilyenformán oktatni, pl. a számológépeknél a programozókat. Ezeknek adhatnának ilyen szakmát, akik az iskola után már dolgozhatnak.

Kádár: Egyébként az egész közoktatási színvonal nem rossz, mert az egyik olyan terület, ahol a kapitalistákat sikerült komolyan megelőzni. De a közismert problémánk a mi prédikációnkban ott szerepel, hogy „becsüld a fizikai munkát”, de a szülő csak úgy van, hogy az egyetem felé tolja a gyereket. Vagy ha szakmáról van szó, akkor inkább a színészi, újságírói, a diplomataszakmát kedvelik inkább, mint a lakatosszakmát.

Brezsnyev: A külügyminisztériumok mindenhol nagyon megnöttek és azért van ez. Nagyon vonzó szakma ez. Lehet, hogy azért vonzódnak ezek felé, mert gondolják, hogy még jobban meg fognak nőni, és mindenki az ENSZ-ben akar fellépni.

⁷ A pontozás az eredeti dokumentumban szerepel.

Kádár: Az újságok erről nem írnak. Bizonyos intézkedésekkel ezeken a tendenciákon javítani sikerült, és ma már kellő számú jelentkező van az ipari iskolákban és a szakmai tanfolyamokra.

A kultúráról két szót:

A magyar irodalom, színház, filmművészetek általános helyzete elfogadható. Ott is folyik a küzdelem, a harc különböző formákban, hogy szocialista legyen ez az irodalom és ez a kultúra, váltakozó eredménnyel, de a szocialista jelleg dominál, és ami általában fontos az, hogy nálunk szélsőséges polarizáció vagy konfliktus nincs és vannak eredmények. Általában a tudósokkal, művészekkel pártviszonyokat tekintve – rendben van. A mi kultúránkban léteznek, publikálnak és szerepelnek a művészetben nem szocialista művészek is, de szocializmusellenes vagy hasonló nincs. Vagy egy progresszív folyamat, ami lehetne gyorsabb is, jó volna, ha még hatékonyabban szocialista lenne a kultúra, de előremegyünk azért. Persze, vannak konkrét kérdések, amiket nyugodtan meg kell vizsgálni és utána el kell döntení. Pl. mi fordultunk Önökhöz egy problémával, hogy ha a munkásnál elismerjük, hogy jó, hogy az öntudat és az anyagi érdekek egyformán a szocializmus irányába vigye, akkor el kell ezt ismerni a kultúra embereinél és a művészeknél is.

A népi demokratikus országokban van egy komoly probléma. Ha egy művész a művészet valamely ágában produkál valamit, akkor az anyagi érdekeltisége viszont anyagilag a Nyugat felé érdekelt. Ez a bizonyos honorárium kérdése. Miért fordultunk az Önök Központi Bizottságához? Úgy tudjuk – kaptunk egy hírt –, hogy a Politikai Bizottság is amellet foglalt volna állást, hogy magyar–szovjet viszonylatban jöjjön létre egy olyan szerződés, amely a honorárium kérdését kölcsönösen rendezi. Magyar–szovjet viszonylatban is ez egy nagyon jó dolog. Ez egy olyan dolog – Önök ismerik Sík elvtársat⁸ – példának említve (a volt külügyminiszter), akinek volt valamilyen írása, amit lefordítottak oroszra, de honoráriumot nem kapott.⁹ Valami kis „svindlivel” kapott szerzői honoráriumot, de ezt rendezni kellene. Ez egy valódi probléma. Meg kellene nézni még a művészeknél is a helyzetet.

Brezsnyev: Ez valódi, létező probléma, és ez nagy pénzügyi problémát nem jelentene, viszont sok embert érint és kárt okoz.

Kádár: Önök és mi egyforma helyzetben vagyunk. Ha pl. egy művész valami vacak kapitalista országba megy, akkor komoly honoráriumot kap. Ha Önökhöz vagy hozzánk jön, akkor kap egy kis zsebpénzt, amit más is megkap. Mondjuk ez azt jelenti számára, hogy ha szocialista gondolkodású, akkor a becsület arra vinné őt, hogy szocialista körökben mozogjon.

Brezsnyev: Amikor a mi művészeink utaznak Nyugatra, akkor az ottani jövedelmüket leszállítjuk kicsit.

⁸ Sík Endre (1891–1978) diplomata, külügyminiszter (1958–1961), jogász, író.

⁹ Valószínűleg Sík Endre: *Fekete-Afrika története* c. négykötetes munkájáról van szó.

Kádár: Nálunk is úgy van, komoly adókat vetünk ki.

Brezsnyev: Általában nincs egyezmény a honoráriumokat illetően egyetlen országban sem.

Kádár: Azért gondoltunk erre, mert ez egy kis bátorítást ad a művész- és író-embereknek.

Az általános helyzethez tartozik és így megemlítem, ha Önök ismerik Lukács György magyar esztétának a nevét, aki körül mindenféle viták voltak nemzetközileg, aki nemrég a párthoz fordult azzal, hogy szeretné, ha felvennék a párt tagjai sorába és rendeznék a párttagságát. 1956 előtt évtizedekig párttag volt. A mi Politikai Bizottságunk mérlegelte, és helyt adott a kérésnek, és felvette a párt tagjai közé.¹⁰ Mi magát a kérdést és az embert néztük, de gondoljuk, hogy ez hatásában sem lesz rossz. A jelen viszonyok között van mindenféle konfliktus... kimegy Berlinbe, Nacho (?)¹¹ kimegy Izraelbe, ez a Lukács pedig a párt irányába fordul.

Ennyit szerettem volna elmondani a mi viszonyainkról vázlatosan, és ha megengednék, folytatnám a mi kétoldalú kapcsolatainkkal.

A Magyar Népköztársaság és a párt nemzetközi tevékenységét majd a nemzetközi dolgoknál megemlítjük.

A magyar–szovjet kapcsolatokról elsőként és nagy örömmel, megelégedéssel azt szeretném konstatálni, hogy a mi politikai viszonyunkat nagyszerűnek, olyannak tartjuk, amilyennek lennie kell szocialista országok között. A mi értékelésünk szerint mind pártjaink, államaink vonalán, mind a két ország társadalmát tekintve, a valóságos helyzetnek megfelelően, eszmei-politikai egységről és jó együttműködésről szólhatunk. Ennek megfelelően a gyakorlat mind a kétoldalú kapcsolataink aktusainál, mind a Varsói Szerződés, a KGST keretében folytatott közös tevékenységünkre az egység és egységes fellépés jellemző, mind a nemzetközi kapcsolatok minden területén. A gazdasági kapcsolataink megalapozottak, széleskörűek és fejlődnek. Az áruforgalom oldalán a Magyar Népköztársaság külkereskedelmi forgalmának 35 százaléka a Szovjetunióval bonyolódik jelenleg. A terveink szerint az előzőhöz képest a mostani ötéves terv alatt a két ország áruforgalma további 60 százalékkal fog növekedni. Az eddigi másfél év tapasztalatai azt mutatják, hogy ezt el fogjuk érni. Azonkívül a szovjet–magyar kapcsolatok gazdasági vonalán nagyon szépen és komolyan haladunk előre a kooperáció és a specializálás irányában. Erre nagyon fontos megállapításaink vannak már, amelyeknek a végrehajtását megkezdtük. Ilyen

¹⁰ Lukács György 1967. augusztus 9-én levélben kérte a Politikai Bizottságot, hogy vegyék fel az MSZMP-be. A kérést a PB augusztus 15-én tárgyalta, és úgy határozott, hogy helyt ad Lukács kérelmének. MNL OL M-KS 288. f. 5/432. ő. e. 3., 15–17. Lásd: Urbán Károly: *Lukács György és a magyar munkásmozgalom*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1985, 184.

¹¹ Az eredeti dokumentumban kérdőjellel szerepel. Nem sikerült kideríteni, hogy kiről van szó.

az alumíniumegyezségünk, az autóbusz-egyezségünk, a nemrégiben létrejött gépkocsi-kooperációra vonatkozó egyezségünk, de ez kiterjed még olyan területre is, mint a gyógyszeripari együttműködés és megállapodás, valamint zöldség-, gyümölcsszállítás hosszú időre szóló megállapodása. Nagyon sok konkrét területen már megalapozottnak tekinthető és fejlődik a tudományos együttműködés, amit különböző megállapodások szabályoznak: a két akadémia kapcsolata. Legutóbb volt egy kölcsönös látogatás, előbb a magyarok, a közelmúltban pedig Keldis elvtárs vezetett egy küldöttséget,¹² és nagyon komoly érdemi munkát végeztek, hogy ez fejlődjék még tovább. Létrehoztuk és megkezdte működését a két ország viszonylatában az a kormányközi kulturális bizottság, amelynek szintén komoly feladatai vannak és hasznos munkát tud végezni. Más területen fejlődik – és mi jelentőséget tulajdonítunk ennek – a két ország közötti turistaforgalom is. Akár üdülési célból történik, akár egyszerűen az IBUSZ–INTURISZT szervezésében, nagyon fontos. Tíz- és tízezer ember közvetlen élménye lesz a két nép barátsága.

Összefoglalva: a mi részünkről csak megelégedéssel szólhatunk a magyar–szovjet kapcsolatokról általában és együttműködésünkről minden fontos területen. Érezzük a szovjet szakemberek és általában a szovjet emberek szándékát és törekvését, hogy ezt a kapcsolatot és együttműködést még tovább mélyítsük és szélesítsük. Szeretném Önöket, kedves Elvtársak biztosítani, hogy a mi embereink részéről ugyanez a szándék. Úgy gondoljuk, hogy ez a kölcsönösen meglévő szándék – és nem utolsósorban ez a most megkötésre kerülő új szerződés is – megad nekünk minden feltételt ahhoz, hogy ez így is legyen.

Megemlítem, hogy a nagy októberi szocialista forradalom győzelmének 50. évfordulóját a mi pártunk, a mi munkásosztályunk és a mi népünk is ünnepli mint saját ünnepét. Ez megfelelő formában, különböző területeken történik, pl. ünnepi kiadványokkal, rendezvényekkel, majd hivatalos állami ünneppel. Az Önök szíves meghívása alapján küldöttségeink is képviseltetni fogják magukat a Szovjetunióban.

Kapcsolataink vonalán egy kérésünk és javaslatunk volna. Azt kérjük – hogy ha lehetséges –, még ez év folyamán, természetesen az ünnep után – talán decemberben – szeretnénk, ha létrejöhetne egy megbeszélés Moszkvában a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok további fejlődésének kérdésében. Egy olyan tárgyalás, amit esetleg Koszigin elvtárs és Fock elvtárs vezetne küldöttségek folytatnának le.¹³ Mi kellő időben kiküldenénk előzetesen azokat a kérdéseket,

¹² 1967. június 26-án Misztyiszlav Keldis szovjet akadémikus vezetésével tíznapos látogatásra érkezett a Szovjet Tudományos Akadémia delegációja Budapestre.

¹³ Kádár javaslatát a szovjetek elfogadták, és meghívták a magyar miniszterelnököt Moszkvába. Az MSZMP PB 1967. november 14-i ülésén úgy döntött, hogy Fock Jenő vezetésével kormánydelegáció utazik a Szovjetunióba. A küldöttség 1967. november 27–29. között folytatott tárgyalásokat Moszkvában. MNL OL M-KS 288. f. 5/441. ó. e. 15–28., 41–53., 183–188.

azokat a javaslatokat és elgondolásokat, amelyeknek a megvizsgálását és meg-tárgyalását kérjük, hogy megfelelően meg tudják nézni, legyen idő is hozzá.¹⁴ Úgy gondoljuk, ez hasznos volna nekünk, és nagy szükségünk volna rá, hogy ilyen nagyobb távlatot is lássunk magunk előtt. A mi helyzetünk és viszonyunk olyan, hogy amikor a Magyar Népköztársaság jövőjét tervezzük, ennek első állomása mindig, hogy ezt a szovjet elvtársainkkal megbeszélhessük, összehangolhassuk minden területen és vonalon. Ezzel be is fejezem ezt a témacsoportot a mi részünkről. Ismét konstatació, hogy azért lehetséges ilyen röviden szólni a mi oldalunkról, mert mi nagy örömmel tapasztaljuk már sok éve, hogy a mi kapcsolatainkban zavaró momentumok, komoly vitás kérdések nincsenek. Azt hisszük, ez a helyes és ez felel meg a szocialista országok kapcsolatainak és biztos ez a jövőben is így lesz.

A mi tapasztalataink a legjobbak. Mi mindig, minden kérdést elvtársi őszinteséggel és elvtársi szellemmel meg tudunk tárgyalni Önökkel. Én magam azt tudom kívánni, hogy bár minden szocialista ország között ilyen volna a kapcsolat és a viszony. Köszönöm.

Brezsnyev: Köszönjük ezt a széles körű és érdekes információt. Nagyon érdekes volt, és nemcsak abból a szempontból, hogy mit tesz itt a párt és a kormány, hanem a kölcsönös tapasztalataink szempontjából is. Egyes kérdések a mi építő munkánkban közösek, azt lehet mondani, egyes kérdések sajátosak. Valószínű ezt a belső helyzet, a gazdaság helyzete határozza meg. A tájékoztatás semmiféle vitára nem ad alkalmat, csak meglelégedéssel fogadhatjuk. Mi is szeretnénk Önöket informálni a párt és az ország helyzetéről, annál is inkább, mert az az év nem egy közönséges év, jubileumi év. Remélem, hogy holnapután ezt megtehetjük. Egyes kérdéseket pedig nem hivatalos beszélgetés formájában lehet megbeszélni, mert még találkozunk szabad formában is. Még néhány napunk van. Azt hiszem, úgy állapodhatunk meg, hogy pénteken a mi küldöttségünk következik.

Kádár: Most folytatjuk a programot, ahogy megegyeztünk.

¹⁴ Az MSZMP PB 1967. szeptember 26-án fogadta el a szovjeteknek küldendő levél tartalmát. A kérések a következőket tartalmazták: a kölcsönös áruszállítások bővítését és a már megkötött hosszú lejáratú megállapodáson felül többlet anyagszállításokat; évente 400-500 ezer tonna takarmánygabona és 40 ezer tonna sertéshús szállítását; kifejezte készségét, hogy Magyarország messzemenően kielégíti a Szovjetunió igényeit mind a folyó szállítások, mint a távlati fejlesztések tekintetében, cserébe 150-200 millió dollár hosszú lejáratú hitelt kért a PB, amelynek kamatterheit többlet-áruszállítással egyenlítené ki; kérte a Szovjetuniót, hogy az 1971-1975 évekre esedékes katonai jellegű tartozások törlesztőrészleteit engedje el. MNL OL M-KS 288. f. 5/435. ó. e. 57-74.

II. rész

Kádár: Üdvözlöm Önöket. Folytassuk a munkát. Ahogy megegyeztünk, Brezsnyev elvtársé a szó.

Brezsnyev: Először elmondom a benyomásainkat az elmúlt két napról. A benyomásokat jobban lehet értékelni bizonyos idő – egy-két nap – elteltével. Ezért szeretném elmondani a delegációnk nevében, hogy nagyon meg vagyunk elégedve a véleménycserénknél lefolyt akciókkal. Nemcsak az egésznek a formája volt nagyon szép, hanem annak az ügynek a szépsége, amelyet tegnap elvégeztünk, nagyon nagy jelentőségű. Nagy jelentősége volt annak, ahogy a televíziót megszervezték, hogy egyenes adást adott. Például ma három címre telefonáltam: a Központi Bizottsághoz, beszéltem Podgornij elvtárral és telefonáltam haza. Mindannyian örültek, mindannyian nézték az adást. Műszakilag is nagyon jó volt, jól tudták venni a tv-t. Látták a szerződés aláírását, a nagygyűlést és minden nagyon jó benyomást tett az elvtársakra Moszkvában. Sok tízmillió ember látta ezt az aktust Magyarországon és a Szovjetunióban. Valószínű a Filmhíradóban is ismétlik, úgyhogy ezzel a politikai akcióval megismerkednek az emberek százmilliói. Az elvtársak meglegedésüket fejezték ki Kádár elvtárs beszéde iránt a nagygyűlésen.¹⁵ Újból kérték, hogy adjam át gratulációjukat, üdvözlötüket Kádár elvtársnak, Fock elvtársnak és az összes többi elvtársnak.

Kádár: Nagyon köszönjük.

Brezsnyev: Most a mi információnk. Először szeretnék beszélni a mi belső helyzetünkről, a mi belpolitikánkról. Az egész életünk, az egész politikánk a párt XXIII. kongresszusa határozatainak szellemében folyik.¹⁶ Ha a dolog gazdasági részét nézzük, meg kell mondani, hogy a kongresszus fixálta a szeptemberi plénumon elfogadott határozatokat, amelyek az iparban hosszabb időre megszabták a feladatokat és a márciusi plénum határozatait, amelyek megszabták a mezőgazdaság feladatait.¹⁷ Bár a kongresszus óta nem sok idő telt el, de ezek a plénumok előtt voltak, és ezért már most mondhatjuk, hogy érezzük ennek a politikának az eredményét. Mi történik az ipar területén? A reform bevezetése, az átszervezés új módszerei, a termelés új, ösztönző módszerei, időt követelt. Az elvtársaknak fel kellett készülni erre az áttérésre. Ma már több mint 6 ezer nagyüzemben – persze nagyüzemekről beszélek, nem ktsz-ekről – áttértek erre az új tervezési és ösztönzési módszerre.¹⁸ Nagyon jó eredménnyel működnek. Sokkal több terméket adnak, mint azelőtt. Termelésük nagyon nagy szerepet játszik az ország össztermelésében. Itt bennünket nemcsak a párt, de a

¹⁵ 1967. szeptember 7-én a magyar–szovjet barátsági nagygyűlésen elhangzott beszédről van szó. Lásd: *Népszabadság*, 1967. szeptember 8. 3–4.

¹⁶ Lásd a 13. dokumentum 12. jegyzetét.

¹⁷ Az SZKP KB 1965. márciusi és szeptemberi plénumainak határozatairól lásd a 13. dokumentum 10. és 11. jegyzetét.

¹⁸ Lásd 14. dokumentum 6. jegyzet.

gazdasági káderek és a munkások nagyban támogatnak. A legközelebbi időben nincs szándékunk bármiféle változtatást itt eszközölni. Figyeljük ennek a politikának a végrehajtását, segítjük és igyekezni fogunk, hogy minél több üzem minél gyorsabban rátérjen az új módszerekre. Az üzem és a munkások érdekei teljes összhangban van. Az üzemek igazgatói az ún. társadalmi alap egy részét jutalmazásra, a kulturális igények kielégítésére fordítják. Nem fogok részletekről beszélni. Maguk az üzemek sok újítást vezetnek be, nagyon leleményesen dolgoznak. Kisebb újítások, feltalálások bevezetése nagyon szélesen elterjedt.

Ha az ipar egészéről akarunk beszélni, meg kell mondani, hogy óriási beruházásokat igényel. Az energetikai építés nagyon nagy összeget emészt fel. A bratszki erőmű után most már teljes lendülettel folyik a krasznojárszki erőmű építése, valamint a szaratovi, a nureki (?).¹⁹ Nem beszélek a kisebb erőművekről, mint pl. vízi erőműről, hőenergiái erőműről. Ez tudatos vonal, amellyel a népgazdaságunk energetikai felszereltségét akarjuk emelni.

A másik ilyen terület, amely nagyon nagy összegeket követel, a kohászat – a nyersvaskohászat és a színesfémkohászat. Az októberi plénum előtt hibát követtünk el, mert a kohászatot lebecsültük, nyilvánosan a szerepét csökkentettük. Gyakorlatilag arra ment a dolog, hogy a vaskohászatot felcseréljük a műanyaggyártással. Persze ez nem jelenti azt, hogy mi lebecsüljük a műanyagok jelentőségét, de még nem jött el az idő, amikor a vaskohászatot ez fel tudja váltani. Ezzel magyarázható, hogy az utóbbi három évben a legtöbb beruházást éppen a vas- és színesfémkohászatban adtuk, hogy egy kicsit javítottunk a dolgokon. Ebben az évben az acélgyártásban már túlhaladtuk a százmilliót. Ez már nagyon jelentős. 1970-re valószínű elérjük a 120-at. Nagyon sok új jellemző van ennél. Például óriáskohókat építettünk, 2700 köbmétereseket. Itt ilyen kétajtós, két öntőudvar van. Ha az elvtársak ott lesznek, érdemes lesz megnézni, mert egész más technológiával dolgozik és sokkal többet tud adni. Ilyen kis golyókat csinálnak, mielőtt a kohóba bekerül a fém, és akkor sokkal nagyobb benne a vastartalom. A dúsítás folyamata is sokkal szélesebben folyik, nagyon sok új van a hengerlés területén is. Sokkal tökéletesebb, állandó – megszakítás nélküli – folyamatok vannak. Nagyobb a sebessége a hengerlésnek. A folyamatos acélöntés sokkal szélesebb méreteken terjed el. Az elvtársak tudják, hogy ez a termelés nagyon sok fémet követel, nagyok a berendezések és ezért nagyon sok fém megy el rá. A mi legnagyobb gazdagságunk: a kohász-káderek, óriási mérnöki gárdánk van. Nemcsak magunkat tudjuk ellátni, hanem bármelyik országban fel tudunk építeni nagyszerű kohóüzemeket. A színesfémkohászatban nagyon sok újdonság van. Ma jellemző számunkra, hogy óriási a mi gazdagságunk a fémlelőhelyekben. Újabb és újabb lelőhelyeket fedezünk fel, és ha csak azokat vesszük számba, amelyeket már feltártak, akkor is sok száz évre elég. Folytatjuk

¹⁹ A kérdőjel az eredeti dokumentumban szerepel. A tádzsikisztáni Nurek vízi erőműről van szó, amelyet 1961-ben kezdtek építeni.

azt a vonalat, amelyet több plénum meghatározott a kémiafejlesztésben. Például vegyük a műgumi gyártást. Nálunk a közlekedésnél – az autók közlekedésénél – sok probléma volt a gumiellátással. Számunkra nemcsak a mennyiségnek volt jelentősége, hanem a minőségnek, hogy tovább éljenek ezek a gumik a mi útjainkon. Koszigin elvtárs nagyon sokat foglalkozott ezzel a kérdéssel és nagyon sokat tettünk, dolgoztunk, s most már elértük, hogy a vászonbélés helyett is szintetikus van. 880 ezer tonna gumit gyártunk az idén és jövőre közel egymilliót. Ha még nem is mondhatjuk, hogy ezt a problémát megoldottuk, de már sokkal könnyebb az autók közlekedésünk helyzete, mert el tudjuk látni gumival. Az autógumikra csak 26%-ban adunk természetes gumit – azelőtt 46%-ot adtunk –, de a minőség javult. Ezt azért említjük itt, mert számunkra ez nagy probléma volt. Ez a probléma most is fennáll, mert még szélesítjük az autógyártást. Például: 600 ezer teherkocsit akarunk gyártani évente. A traktorokhoz, pótkocsikhoz, kombájnokhoz ugyancsak gumi kell. Építjük az új személygépkocsigyárat, amely szintén 600 ezret tud gyártani évente, és közben épül még egy személygépkocsigyár, amely 300 ezret fog gyártani. Ez már 900 ezer, és a moszkvai autógyárat is fogjuk szélesíteni. Úgyhogy ezek nagy állami, népgazdasági problémák. Megfelelő módon fejlődik a villamosipar, a gépgyártás. A kongresszus határozatot fogadott el, melynek értelmében szélesíteni kell a traktorgyártást, különösen nehéz szántótraktorok gyártását. Világosan kialakított programunk van, amely szerint szélesítjük, tökéletesítjük.

Szeretnék hangsúlyozni egy fontos körülményt az ipar területén. Már azelőtt is tudtuk, hogy ez fontos, de nem jutottunk hozzá, most meg nagyon nagy erőfeszítéseket kell tenni abban az irányban, hogy közelítsük egymáshoz az A és B kategóriájú üzemeket, tehát a termelőeszközöket és a fogyasztási cikkeket termelő üzemeket. Sok mindent tettünk már itt, de még nem mindent. Például sok új kenyérgyárat építünk, tejtermék-feldolgozó gyárat, konzervgyárat. Rengeteg olyan cikket gyártunk, mint mosógép, televíziós készülék. Itt a növekedés óriási. Sok millió darabbal többet gyártunk ezekből, mint azelőtt. Például jövőre 5 és fél millió televíziós készüléket gyártunk. Ezek még formájukban is szebbek, a képernyő is nagyobb, és az idén már a színes televíziót is elkészítjük. Itt újdonság, hogy a tv-adásokat szputnyikokon keresztül továbbítjuk. Persze ez világjelentőségű felfedezés, és nagyon örülünk, hogy ez a mi tudományunk eredménye.

Ezek a fő jellemző dolgok az iparunkra. Itt a legnagyobb probléma a beruházások megvalósításánál, hogy időben építeni és időben elkezdni az üzemeltetést. Itt javult a helyzet, de még mindig késések vannak a beruházások teljesítésénél és az üzemek munkájának megkezdésénél. Persze nem mindig könnyű itt javítani a helyzetet. Rengeteget építünk. Az anyagi ellátás kérdései is szerepet játszanak, s sokszor késnek a tervdokumentációk.

Egészében véve a folyamatot teljesítjük. Növekszik a lakosság foglalkoztatottsága, 82 millió ember dolgozik az üzemekben. A munkásosztály óriási hadserege észrevehetően megnőtt.

Nagy együttműködést valósítunk meg a KGST keretében. Ha nem is tudunk óriási eredményekről beszámolni, de bizonyos előrehaladás van. Gondolom, hogy perspektívában meg kell majd egyeznünk, egyszer a legmagasabb szinten összejönni és megbeszélni, hogyan tudjuk javítani itt a dolgot. A kérdések gazdasági megközelítése nagy jelentőségű, de célszerűbb esetleg politikailag is megoldani a kérdéseket és magas szinten eldönteni. Pontosan kihangsúlyozni azt, hogy ez a mi jövőnk, ebben az irányban kell haladni, ezt javítani és erősíteni. Valószínű vannak különböző helyi tényezők, egész sor ok, amely akadályozza az előrehaladást.²⁰ Azért igény az, hogy mielőbb befejeződjön a KGST épületének az építése,²¹ mert akkor együtt talán majd jobban mennek a dolgok. Annál is inkább, mert egy csodálatos szállodájuk van ott és luxuséttermük és ebédlők. Talán fognak menni a dolgok.

A mezőgazdaság területén: azok a határozatok, amelyeket a márciusi, a májusi plénum és a kongresszus fogadott el, nagyon jó hatással voltak, nagyon jól fogadták őket. Kibontakozott a tudósok, a szakemberek, a kolhozparasztok szabad kezdeményezése és ez már sokat hozott. Lehetővé tette, hogy a mezőgazdasági termelés egészét is emeljük, a növénytermesztést fejlesszük. Hangsúlyozni kell, hogy az októberi plénum idejére az állattenyésztésünk nagyon nehéz volt. 52%-a a baromfinak, 50%-a a sertésnek és 3%-a a marhaállománynak tönkrement. Öröndetes, hogy három év alatt rendbe tudtuk hozni a dolgot. Helyreállítottuk az összes mennyiségeket, sőt már javítottunk is. Normálisan emeltük az összes állatfajta termékenységét. Jó a leadandó – az állam által felvásárolt – állatok kondíciója. Ez lehetővé tette, hogy nemcsak stabilizáljuk, de nagyban meg is javítsuk a lakosság ellátását. Az egész országban minden tejtermék egész szabadon kapható. Most már az üzletekben is húst árusítunk, nem fagyasztottat. Vaj és olaj nagy mennyiségben van, minden korlátozás nélkül kapható. A vaj problémája most nálunk merült fel, mert 800 ezer tonna vaj fekszik nálunk és nem tudjuk, mit csináljunk vele. Az országban még soha nem volt ennyi. Persze ez nem jelenti azt, hogy már mindent megoldottunk, de mindenestre látjuk politikánk helyességét. Tavalý nagyon nagy termésünk volt – ebben segítettek a reformintézkedések és a kolhozparasztok erőfeszítései. Gabonából és minden más termékből magas termésünk volt. Az idén – sajnos – az éghajlat bonyolult volt, klimatikus volt, bár a dolgozók erőfeszítésein és óhaján nem múltott, hogy jobb termés legyen, de nem sikerült. Csak az mentette meg többé-kevésbé a helyzetet, hogy nagyon sok új gépet adtunk a mezőgazdaságnak – traktor,

²⁰ A KGST-vel, a szocialista nemzetközi munkamegosztással, a gazdasági együttműködés bonyolultabb formáival már régóta küszködtek a tagországok, így a Szovjetunió is. A hatvanas évek végén ez a kérdés egyre nagyobb figyelmet kapott. Lásd: Kozma Ferenc: *A „két Európa” gazdasági kapcsolatai és a szocialista nemzetközi együttműködés. (Egy elvi koncepció vázlatja)*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó–Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.

²¹ Moszkvában a Novij Arbaton 1963 és 1970 között épült irodaházról van szó, amely a KGST központjaként működött.

kombájn és más gépek –, és ebben ez is szerepet játszott. Minden jó lett. Egy nehézség van, hogy amikor valamilyen nehézség van, akkor ez a gabonára kihat. Egy milliárd pud gabonával kevesebbet tudtunk az idén felvásárolni, mint tavaly. 15 millió tonna – ennyivel kevesebb. Tavaly jó tartalékot tudtunk eltenni. Az ország ellátásánál semmiféleképpen nem fog tükröződni, de persze ez korlátozza ugyanakkor más lehetőségeinket is. Az állatállomány területén teljesen jó a helyzet. A gyapot nem rosszabb, mint tavaly. Napraforgó nem rosszabb, mint tavaly. Burgonya nem rosszabb. Cukorrépa nem rosszabb. Az évi tervet teljesítjük az állattenyésztésben. Azt jelenti, sok millió tonna húst adunk, plusz tejet, sok milliárd darab tojást – többet, mint azelőtt – és ez óriási eredmény. Tehát ez a rossz időjárás főleg a gabona számára volt nehéz. Tehát egészben véve a falu is többet ad mint tavaly – a gabonát kivéve. Mindez nagyon jó hangulatot teremt mind a pártban, mind a népben. Ha jellemezni akarnánk a belső helyzetünket, azt mondhatnánk, hogy nagy egység van a párt és a nép között, nagyon jó a hangulat minden területen, a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség a párt politikáját teljes mértékben helyesli. Nincsenek problémák. Egész társadalmunk életét most áthatja a jubileumra, az 50 éves évfordulóra való készülődés. Nincs olyan kollektíva – akár az ipart, akár a mezőgazdaságot vesszük –, amely nem lépett volna fel valamilyen kezdeményezéssel, vagy nem vállalta volna, hogy a jubileumra valamilyen termelési ajándékot ad az országnak. Meg kell mondani, hogy ezek az intézkedések, amelyeket a párt és a kormány tett az anyagi ösztönzés területén – emeltük a béreket, egyes területeken, emeltük a nyugdíjakat – nagyon nagy lendületet, jó hangulatot biztosított és ennek eredményeképpen az első fél évben 10,6%-kal nagyobb volt az össztermelés. Ez olyan szám, amit még soha nem sikerült elérnünk. Ez az ötéves tervünk második éve, és valószínű az egész évnek is ez lesz az eredménye: 10,6%. Lehet, hogy valamivel több lesz, de kb. ez lesz az évi eredmény. Most októberben ülésezni fog a Legfelsőbb Tanács, 10-én leközzöljük már ezt a hírt. Megtárgyalja a következő három évre már a konkrét tervet, és úgy gondoljuk, hogy ezeknek az eredményeknek, amit eddig elértünk, az alapján sikerül az ötéves tervünket idő előtt teljesíteni, legalábbis ez az óhaj, a szándék és minden perspektívánk megvan erre. Nem megyünk el a részletekbe, csak általánosságban mondjuk el a helyzetet, ha érdekli Önöket.

Érinteni szeretném a munkánk harmadik területét, a tudomány és a kultúra területét.

Szeretném érinteni a tudomány és a kultúra területét néhány szóban:

Meg kell mondani, hogy nem sajnálunk anyagi erőfeszítést és nem csökkentjük azokat az összegeket, amelyek a tudomány fejlesztésére szükségesek. Bár néha kicsit bíráljuk a Tudományos Akadémiát, de azért látjuk, milyen sokat tettek és közeledtek népgazdaságunkhoz. Nagy eredmények születtek azokon a területeken, ahol új technológiával dolgoznak, ezen belül különösen kiemelve a színesfémkohászatot és számos más területet.

A Tudományos Akadémia most új tagokat és levelező tagokat választott. A nemrégiben lezajlott választásokon – az Akadémián – nagyon egységesen szavaztak. A mi elnökünk, Keldis elvtárs²² nagyon nagyszerű ember, nagyon rokonszenves ember, igazi kommunista és ugyanakkor egy nagy tudós. A matematikai tudományok terén és a katonai tudományok terén nagyon sokat tett. Ő a Kozmosz Bizottságunk elnöke, ő vezeti az összes űrhajózási kutatást.

Nemrégén megtartottuk az Írókongresszust.²³ Erről nagyon sokat írtak Nyugaton, többek között azt, hogy ez egy „békéltető” kongresszus volt. Ők azt szerették volna, hogy összeveszés legyen, de nagy barátságban folyt le. Voltak apróbb problémák egyes felszólalásoknál, de egészében nagyon egységesen zajlott le. Ez a kongresszus bebizonyította a tudósok egységét, nem voltak panaszok a pártra és a kormányra.

Továbbra is nagy összegeket irányzunk elő a közoktatásra, iskolák építésére. Az idén a főiskolákra, egyetemekre közel 1 millió embert vettünk fel. Minden évben új főiskolákat nyitunk a megyei központokban, nem tudok pontos adatot mondani, de 18 helyen létesültek. A legtöbb ilyen főiskola a köztársaságokban nyílik.

Meg kell őszintén mondani – itt őszintén beszélhetünk –, hogy a mi eredményeink sokkal nagyobbak lennének, ha nem kellene olyan nagy összeget kiadni a honvédelemre. Persze – sajnos – egyetlenegy ország a mi táborunkban nem tud olyan terheket magára vállalni, mint mi, ilyen megfeszítést és egyre nagyobbak a mi katonai kiadásaink, nemcsak amiket hivatalosan bejelentünk a költségvetésünkben, hanem más címen – tervezőirodák stb. –, ami szintén katonai kiadás. Ezek az összegek nemcsak azért ilyen magasak, mert egyre bonyolultabbá válik a honvédelem ebben a nyugtalan világban, hanem nagyon bonyolult gépeket, műszereket kell alkalmazni (számológépek, programozógépek), a rakéták is sokkal drágábbak, ez nagyon megdrágítja katonai kiadásainkat. Sajnos, a tavalyi is, az idei is és a jövő katonai kiadások is sokkal nagyobbak, mint amit mi az 5 éves tervünkben beterveztünk. Az említett gépek, berendezések, amiket tavaly Önökkel együtt láttunk, olyanok, amiket már szériában gyártunk. Nagyon sokba kerülnek, nem tízezrekbe, hanem tízmilliárdokba. A legdrágább fémeket kell ezekhez felhasználni, a legdrágább fémeket, rozsdamentes acélt, a legfinomabb műszereket, amiket gyártunk, mind oda kell adni a katonáknak.

²² Msztyiszlav Vsevolodovics Keldis (1911–1978) lett származású szovjet matematikus, fizikus, gépészmérnök, akadémikus. A Szovjet Tudományos Akadémia elnöke. Részes volt a Szputnyik-1 indításának, mely a Föld első műholdjaként az első űreszköz volt, amelyet a világűrbe juttattak.

²³ A Szovjet Írók IV. Kongresszusát 1967. május 22–27. között tartották meg. Alekszandr Szolzsenyicin levelet írt a kongresszusnak, melyben arra kérte a delegált írókat, hogy értsék el a cenzúra eltörlését. Mihail Solohov válaszában azt kérte, hogy ne hagyják Szolzsenyicint írni, és valóban a *Rákostály* című regényét a *Novij Mir* nem is közölte. Lásd: Hetényi Zsuzsa: *Az orosz irodalom története 1941-től napjainkig*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002, 68–69.

A repülőgépek, az ágyúk a legjobb fajtájú fémeket követelik. A legkvalifikáltabb tudósok, mérnökök, munkások ezen a területen dolgoznak. Ez nagyon nagy teher. Ha sikerülne enyhülést elérni, akkor ezeket az összegeket át lehetne irányítani más területre, és az emberek élete sokkal jobb lenne. Mi ezt nyíltan megmondjuk a népünknek, és ezt meg is értik. Az első kérdés, amivel hozzánk fordulnak, hogy béke legyen. Támogatnak bennünket mindenben, csak béke legyen, ez a nép számára a legfontosabb kérdés.

Nagy összeget fordítunk a lakásépítésekre, ezeket nem csökkentjük. Röviden így áll a mi belpolitikánk és gyakorlati dolgaink. Még egyszer szeretném hangsúlyozni, hogy egészében véve úgy lehetne a helyzetet jellemezni, hogy a nép és a párt egysége teljes. Ez látható a különböző szavazások, kampányok eredményeiből is. Sokkal kevesebb lett a különböző levelek, panaszok, kérések száma, ami szintén ezt bizonyítja. Vannak még ugyan problémák, ezek valószínű még sokáig lesznek is, de lényegében érezhető a javulás.

Még egy körülményt kell figyelembe venni: Vietnam közel egymilliárdba kerül nekünk évente. Annyi feltételes adósság gyűlt össze, hogy szegények 50 év alatt sem tudnak velünk elszámolni. A segítség legnagyobb részét, különösen fegyvereket, térítés nélkül adjuk. Három év óta annyit lőnek, amennyit akarnak, és ezek a mi rakétáink. A hitelt, amit feltételeesen adunk nekik, ha el is telik a 20 év, akkor sem lesz lehetőségük azt visszaadni. Azonkívül óriási összegbe került Közel-Kelet, és roppant nagyra emelkedtek a szállítási költségek például amióta a Szezei-csatorna zárva van, majdnem kétszeresére.

Az egész életünket áthatja az ünnep előkészülete. Mi magunk is, a kormány is, a Politikai Bizottság is abban az irányban dolgozunk – mint ahogy tegnap, a nagygyűlési felszólalásunkban is mondtuk –, mi ezt korszakalkotó eseménynek tartjuk, és ez az ünnep mintegy bemutatója lesz annak, hogy mit értünk el, mit adott a szocializmus a népnek. A statisztika mutatja legjobban, hogy hogyan nézett ki Oroszország 1917-ben és hogyan néz most ki a Szovjetunió. A vendégek megnézhetik, hogy hogyan néznek ki a mi városaink, falvaink, iparunk. Hogyan néz ki a mi tudományunk, a nép általános műveltsége, a mi egész életünk, és dicsekvés nélkül van mit mondanunk, mutatnunk, nagyszerű számokat tudunk felhozni.

Az utóbbi napokban azon tanakodtunk, hogy milyen lehetőségeink vannak arra, hogy újabb szociális reformokat tudjunk megvalósítani. Persze már az is nagyon nagy dolog és ilyen szociális jellegű – és társadalmi jellegű is –, hogy az egész ország 5 napos munkahétre tért át. 5 napos munka után az embereknek 2 napjuk van, hogy azt a családjukban tölthessék. Arra számítunk, hogy minden dolgozó ember emelni fogja termelékenységét. Ez az intézkedés azt jelenti, hogy minden ember plusz 52 nap szabadnapot kap egy évben. Most még azon kell gondolkodnunk, hogy hogyan szervezzük meg a lakosság jobb ellátását, a testnevelés, a színház, üdülő, strand stb. is olyan kérdés, amit meg kell szervezni,

de ezek újabb költségek és emberek beállítását jelentik, akik ott fognak dolgozni, hogy ellássák a több szabadidővel rendelkező embereket.

Ilyen óriási országban, mint a mienk, 82 millió munkás van, azokat áttenni 5 napos munkahétre, ahol addig megy a dolog, hogy a kormány is kívánja, a Központi Bizottság sem akar lemaradni, és senki nem emel kifogást, érdekes módon. Ezzel újabb lehetőségek merülnek fel: pénteken 3 órakor befejezzük a munkát, 5.40 órakor már Budapesten vagyunk, 6 órakor már Budapesten kívül vagyunk, vasárnap este pedig már otthon vagyunk. Semmit sem mulasztottunk. Ugyanúgy, ha Kádár jön hozzánk pénteken, vasárnap este már otthon van.

Kádár: Én csak szombaton megyek. Mi még le vagyunk maradva. Mi még csak igyekszünk.

Brezsnyev: Kísérletképpen és a tapasztalatok tanulmányozása végett lehetne, és akkor elmondhatná a népnek, hogy jó vagy sem.

A kormány, a Központi Bizottság és a Szaktanács 700 kitüntetés (?)²⁴ alapított a mezőgazdaság és a tudomány területén kitűntek számára. Emlékezésülök lesznek a legjobb kollektívák számára, jutalmazással egybekötve. Ez is bizonyos ünnepélyességet fog kölcsönözni az évfordulónak. Az emberek küzdenek az első helyekért. Nagy kitüntetések lesznek a forradalom résztvevői számára, főleg bolsevikok számára. Olyan elvtársakat is szeretnénk kitüntetni, akik segítettek nekünk, ezért megköszönöm Önöknek és a Központi Bizottságnak is, hogy igyekeztek megtalálni ezeket az elvtársakat. Ez is egy megnyilvánulása lesz hálánknak, amit népünk és pártunk kifejez azoknak, akik akkor velünk együtt harcoltak. Az elvtársak megkapták a meghívásunkat, de felhasználva az alkalmat, szeretném ezt megismételni és meghívni Önöket pártunk és kormányunk nevében. Arra számítunk, hogy nagyszámú küldöttséggel jönnek. Mi nagy örömmel fogadjuk Önöket ebből az alkalomból. – Ez az, ami a belpolitikánkra vonatkozik.

Ami a külpolitikánkat illeti, fontos szándékunk – ami kifejezést nyer szavainkban és tetteinkben – a szocialista országok egységének erősítése, mivel a szocialista tábor jelenti a fő erőt az imperializmus elleni harcban. Úgy tűnik, hogy a mi pártunk nem keveset tett ebben az irányban. Ez az egység erősödik a mi sorainkban, és ez az egység kifejezésre jut nemcsak abban, hogy gyakran tanácskoznak, találkoznak egymással a szocialista országok és pártjaik vezetői, hanem abban is, hogy ezek az országok – a román elvtársakat kivéve – nagyon nagy mértékben nyújtottak támogatást az NDK-nak. Ez nagyon fontos, mert az NDK megalakulása a II. világháború egyik fő állomása, és akik közvetlenül szemben állnak a revansistákkal, és hogy mi támogatjuk őket, az azt jelenti, hogy újabb csapást mérünk a revansistákra és a nyugatnémetekre. Öröndetes az, hogy a kollektív barátságunk eredményeképpen és a gazdasági együttműködés

²⁴ A kérdőjel az eredeti dokumentumban szerepel.

eredményeképpen az országaink közötti barátság egyre jobban fejlődik és erősödik. Lehetnek bizonyos visszaesések az iparban, vagy rossz termés a mezőgazdaságban, ez eddig is volt, ezután is lesz, de ha egészében nézzük, látjuk, hogy általában a mezőgazdaság növekszik, fejlődik, és egyre nagyobb százalékot tesz ki a világ össztermelésében. Helyesen tesszük, ha próbáljuk javítani a növekedés tempóját, de most már ott tartunk, hogy ha 8 vagy 10 százalékos a növekedés, nem vagyunk megelégedve, míg a kapitalisták már 2 százalékos növekedéssel is elégedettek. Nekünk sikerült átlagban 5 év alatt 8 százalékkal növelni a termelést, és minden évben az előző évi emelkedéshez az újabb 8 százalékos termelést hozzáadva, 8 év alatt megduplázódik az össztermelés. Valószínű még nem tanultuk meg, hogy hogyan lehet a mi propagandánkban a mi munkásainkhoz eljuttatni, hogy ezek milyen óriási eredmények. Sok olyan politikai akció volt az utóbbi időben, amely a megértésről és a barátságról tanúskodik, amelynek eredményeként könyvelhetjük el a különböző szocialista országokkal megkötött barátsági és kölcsönös segélynyújtási szerződéseket. Nagyon jó a kapcsolat a bolgárokkal, lengyelekkel... ez megmutatkozott a Karlovy Vary-i értekezleten²⁵ és a többi tanácskozáson Moszkvában és Budapesten is.

A múltkor tanácskozásra ültek össze Moszkvában a hat ország KB-titkárai,²⁶ akik itt vitatták meg a nagy tanácskozás összehívásának a lehetőségét, és azóta több kétoldalú konzultáció volt, ahol a megbeszélések alapján célszerűnek gondoljuk, hogy most, miután a konzultációk megvoltak, ebben a hónapban 28. vagy 30-án újból összeülnének azok az elvtársak, és megbeszelnék, hogyan néz ki a helyzet a nagy tanácskozás óta.²⁷ Véleményünk szerint ez hasznos lenne. Kérjük az elvtársakat, mondják el a véleményüket, nem ma, hanem általában. A mi együttműködésünkben, tanácskozásunkból kizárjuk Kínát és az albánokat, de meg kell mondani, hogy nem mindig kellemes számunkra a román elvtársak pozíciója sem. Ők valamiféle külön szerepet akarnak játszani, sokszor hangsúlyozzák az egyenlőség, szuverenitás kérdését, bár semmiféle merényletet nem szándékszik senki elkövetni ebben az irányban, és senki nem érti, hogy mit akarnak ezzel mondani és mi ellen harcolnak. Persze, hogy tárgyilagosak legyünk, meg kell mondani, hogy a román párt és kormány hivatalos nyilatkozataiban ők is beszélnek a szocialista tábor egységéről, együttműködéséről, ennek hasz-

²⁵ Lásd a 14. dokumentum 4. jegyzetét.

²⁶ 1967. május 30–31-én hat európai szocialista ország pártjának KB-titkárai megbeszélést tartottak Moszkvában a kommunista és munkáspártok nagy értekezletének előkészítéséről. A szovjet delegáció vezetője, Mihail Szuszlov ismertette azt az álláspontot, hogy a Karlovy Vary-i tanácskozás tapasztalatai alapján el lehet kezdeni a tanácskozás előkészítését, noha a kínai és az albán párt határozottan ellenzi a tanácskozás megtartását. Szuszlov 1967. decemberét vagy 1968. januárját javasolja a tanácskozás időpontjául. MNL OL M-KS 288. f. 5/426. ó. e. 167–193.

²⁷ 1967. szeptember 29–30-án szintén Moszkvában találkoztak a hat párt KB-titkárai. A tanácskozásról készült jelentést lásd: MNL OL M-KS 288. f. 5/436. ó. e. 41–59.

nosságáról.²⁸ Elismerik a Varsói Szerződést, sőt a KGST-ről is pozitívan nyilatkoznak, de a gyakorlatban nem követik ezt. Ez bizonyos módon elszigeteli őket saját politikájuktól, dolgozóiktól, mert nehéz eltitkolni, hogy a szavuk és a tettük nem egyezik egymással, és valószínű, hogy népükben, pártjukban bizonyos értetlenséget, elégedetlenséget vált ez ki. Valószínű ezzel magyarázható a román párt- és kormányvezetésnek az a törekvése, hogy meghívjon magához dánokat, svédeket, norvégeket stb., nagy zajt csinálnak, hogy megmutassák a népüknek, hogy ők nincsenek izolálva, nem gondolnak arra és nem veszik észre, hogy mi is sokat fogadunk törököket, nem törököket, mohamedánokat, nem mohamedánokat, de nagyon különbözik, hogy hogyan fogadjuk a magyarokat, vagy a lengyeleket.

A mi népünk politikailag fejlett. Mi nagyon őszintén és az igazságnak megfelelően informáljuk a népet. Például a két utolsó plénum anyagát változtatás nélkül és minden titkolózás nélkül szétküldtük a pártszervezeteknek. Tehát népünk ismeri a helyzetet, aggódik miatta, de úgy gondolja, itt türelmet kell tanúsítani, és megtartani a románokat a mi szocialista vágányunkon. Ebben az irányban erőfeszítéseket kell tenni.

Ami a szocialista országok viszonyát illeti, mi külön terveket erre nem készítettünk, de áthatja egész politikai munkánkat, és további irányvonalunk, hogy fejlesszük az együttműködést, az egységet, a közös munkát a termelés, a kultúra, a gazdaság és minden más területen a szocialista országokkal. Ha a gyakorlati tevékenységről beszélünk, éppen az a mi programunk. Ez a vonalunk a bolgárokkal, a lengyelekkel, a németekkel, az összes elvtársainkkal kapcsolatban. Ennek megfelelően üdvözljük, amit Kádár elvtárs mondott tegnapelőtti beszélgetésünkön, hogy Fock elvtárs egy delegáció élén eljönne hozzánk, és Koszigin elvtárral tárgyalna a társadalmi együttműködésünk perspektíváiról. Gondoljuk, hogy ez hasznos lenne. Ami a pontos dátumot illeti, gondolom az elvtársak meg tudnak egyezni ebben a terveinktől és az Önök terveitől függően, de gondolom, itt semmi akadály nem lesz. Mi a saját részünkről gondolkodtunk és a következőket szerettük volna megmondani. Figyelembe véve az erősödő kapcsolatainkat, politikai, gazdasági kapcsolatokat, együttműködésünket, úgy gondoljuk, hogy mivel Kádár elvtársék már nagyon régen nem jártak nálunk hivatalos látogatáson, nagy jó és célszerű lenne, hogyha hivatalos párt- és kormányküldöttséggel jönnének hozzánk.²⁹ Ennek a látogatásnak nagy politikai

²⁸ Az SZKP vezetői óvatossak voltak a román „kártya” kijátszásával, mert nem akartak elköteleződni a magyar fél mellett, féltek a magyar-román viszony megromlásától. Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*, i. m. 76.

²⁹ Magyar párt- és kormányküldöttség utoljára 1965. december 11–14. között járt a Szovjetunióban, lásd a 14. dokumentumot. Ennek a meghívásnak Kádár 1969. február 5–10. között tett eleget, lásd a 20. dokumentumot. 1968 során több alkalommal járt Moszkvában Kádár, de a találkozókön kizárólag a csehszlovák válsággal foglalkoztak, lásd a 17. és a 18. dokumentum jegyzeteit.

jelentősége lenne. Esetleg meg lehetne valósítani ünnepeink után, jövő év elején. Megfelelő politikai keretet adnánk ennek. Meglátogatnának néhány várost, köztársaságot, és ennek óriási politikai jelentősége lenne. Ha lehetségesnek tartják, hogy elfogadják ezt a meghívást, mi azt megköszönjük. Úgy gondoljuk, hogy abban a tájékoztató jelentésben, ami megjelenik a látogatásunkról – bár mi külön közleményt nem adunk, de valami tájékoztató kommunikét – abban lehetne megemlíteni, hogy mi meghívtuk az elvtársakat, ezt elfogadták, és erre ez év végén vagy jövő év elején sor kerül. A gazdasági perspektíváink megtárgyalására magas szintű magyar párt- és kormányküldöttség látogatást tesz a Szovjetunióban, és hogy ennek keretében a tudomány és a technika területén megvalósítandó együttműködést is megbeszéljük.

Úgy gondoljuk, hogy ünnepek után meg kellene állapodnunk a [VSZ] politikai tanácskozó testület következő ülésének összehívásában és napirendjében.³⁰ Ez nagyon fontos és szükséges lenne. Már megállapodtunk Bulgáriával – már üléseztünk Varsóban, Moszkvában, Bukarestben, Budapesten, most Bulgáriába mennénk. Ez jó akció lenne. A katonai fejlesztésünk kérdéseit megnéznénk, megmutatná ez a mi egységünket, gazdasági, politikai szövetségünk szilárdságát. E lépés nem a háború felé, hanem fordítva, afelé, hogy visszatartsuk a háborús erőket. Erre gondoljunk, és amikor találkozunk az 50. évfordulón, ezt a témát is megbeszélhetjük. Az ünnepek idején mi nem szándékszunk nagyobb tanácskozást lefolytatni a nagytanácskozás kérdésében. Hacsak minden párt nem fog ilyen óhajjal fellépni. De ahogy megállapodtunk, akkor mi is, meg Önök is, a lengyelek, németek, mások, csoportos beszélgetéseket, vagy kétoldali beszélgetést folytatunk, hogy mindinkább formálódjanak a vélemények erről a kérdésről. Ennek jó alapját képezi az, hogy már 70 párt, vezető plénum vagy vezető szerveik, nyilvános határozatban támogatta a nagy tanácskozás összehívását. Mi megértjük az SZKP szerepét és jelentőségét ebben a kérdésben, de figyelembe kell venni más pártok véleményét is és nemzetközi súlyukat, amellyel rendelkeznek, és amellyel hatást tudnak gyakorolni a kérdés megtárgyalására. Most már megvan a megfelelő alap a tanácskozás összehívására, csak meg kell találnunk a megszervezés megfelelő módját, mert vannak olyan pártok – olasz, angol stb. –, amelyeknek kétségeik vannak, és esetleg más formákra gondolnak. Azonkívül meg kell találni a legjobb napirendet, hogy ez a tanácskozás az egységünk erősítését és az imperializmus elleni harcot szolgálja. Szeretném még egyszer hangsúlyozni, nagyon hasznos lenne, ha e hónap végén összejönnének Moszkvában azok a KB-titkárok – mert most már nagyon sok párttal megtörténtek a beszélgetések –, és ezen a tanácskozáson meg lehetne állapodni, hogy milyen formában óhajtják az elvtársak a beszélgetéseket a novemberi ünnepek idején. Ha külpolitikáról beszélünk, nagyon célszerű lenne, hogy a külügyminiszterek vagy helyettesek gyakrabban találkozzanak, hogy tájékoztassák egymást a külpolitikai

³⁰ Erre 1968. március 6–7-én került sor Szófiában.

tevékenységről, és hogy tudjuk koordinálni ezt a tevékenységet, mert állandóan újabb és újabb kérdések merülnek fel, a szituáció állandóan változik, és az elvtársaknak meg kell érteniük, hogy a Szovjetunió helyzetéből kifolyólag néha olyan helyzetben van, hogy fel kell lépnie valamilyen nagyobb kezdeményezéssel, és ebben számít a szocialista országok támogatására, de előzőleg nincs ideje informálni.³¹ Ha a külügyminiszterek vagy helyettesek gyakrabban találkoznak, jobban ismerik egymás állásfoglalásait, vagy esetleges lépéseit, és ez nagy segítség lenne a külügyminisztériumoknak, a kormányoknak.

Külpolitikánk általános platformja a békés egymás mellett élés, amiről tegnap beszéltünk a nagygyűlésen. Ezen a téren még sok tisztázatlan dolog van, sok nehézség és sok meg nem értés, különösen kis országokban, elvtársaknál is. Sajnos több vezető jelentkezett ilyen áforradalmi eszmékkel és tervekkel. Őszintén elmondhatjuk, hogy például Fidel elvtársunk olyan dolgokat mond néha, hogy – szigorúan köztünk maradjon – már Lenin is elavult, a marxizmus is elavult, minden elavult.³² Nekik ez ma nem felel meg. Az ilyen pozíciót sem a történelem, sem a jelenkor nem tudja elfogadni. Mi nem tagadjuk a fegyveres harc jelentőségét, és ha mi magunk nem is veszünk részt benne, de támogatjuk a vietnamiak, afrikaiak harcát, adunk fegyvereket Koreának is, de hát ez a harcban való részvételünk. De ugyanakkor mi olyan politikát folytatunk – amikor Kádár elvtárs is beszélt –, hogy érezzük a felelősségünket a saját országunk előtt, a nemzetközi munkásosztály előtt, hogy nem engedjük meg a háború kirobbantását. Nem szabad megfeledkeznünk erről a felelősségről, nem szabad ezt gyengíteni, hanem állandóan erre kell gondolni, mindig a hazánkra, az úttörőkre, a fiatalokra kell gondolni, akiket nem szabad annak kitenünk, hogy egy új, egy atomháború borzalmaait kelljen átélniük. Meggyőződésünk, hogy mi helyes pozícióban állunk.

Külpolitikánk egyik fontos eleme az amerikai imperializmus elleni harc. Mellette áll az NSZK. Ez a két kérdés szorosan egymással összefügg. Ha ütjük az NSZK-t, ugyanezzel csapást mérünk az USA-ra is. Ha ütjük az USA-t, az csapás az NSZK-ra is. Legfőbb szövetségesek, ezek a legbőszebb imperialisták, reakciós törekvésekkel. Úgyhogy a harc, ami folyik, kegyetlen – sokat kell erről beszélni. Meg kell, hogy értsék a népek, még ha ez bizonyos gazdasági dolgok rovására is megy, de nem szabad politikánkat eladni valamilyen gyárakért. A gazdasági és a tudományos fejlődésünk már olyan fokra elért, hogy nem kell nekünk az ő hitelük vagy segítségük. Ha megnézzük, hogy hogyan kezdtük, amikor még Lenin idejében építettük az első erőműveket, talicskával, bocskorban, és megnézzük most – valóban meg tudunk lenni nélkülük. Vagy nézzük meg, mit adunk Romániának, Jugoszláviának a Vaskapunál, vagy amit építünk a Jenyiszej

³¹ Kádár 1965-től kezdődően – Gomulkához hasonlóan – felvetette a többoldalú külpolitikai konzultáció szükségességét. Így az 1965. májusi látogatásán is, lásd: 13. dokumentum.

³² Kádár Fidel Castro testvérével, Raúl Castróval folytatott beszélgetéséről lásd a 12. dokumentumot.

folyón – egy 8 ezer kilowattos turbina.³³ Tehát olyan fejlődés ez, hogy Amerika nélkül, vagy Nyugat-Németország nélkül ugyanazt a színvonalat tudjuk adni.

Az amerikaiak pályázatot hirdettek. Egy vízi erőművet építenek – egyik legnagyobbat a világon –, és Johnson megtiltotta, hogy a Szovjetunió részt vehessen a pályázaton. Az összes nagy cégek izgalomba jöttek. Mi gondoltuk, hogy a 10 százalék nem kell nekünk, hanem vállaltuk volna ezt. Úgy gondoljuk, hogy ha hibázunk valamit, vagy nem úgy teszünk valamit a gazdasági kérdésekben, az megengedhető, de politikában nem szabad megengedni, mert a mi politikánk osztálypolitika, és ez a politika nemcsak a mi szocialista közösségünk érdekeit érinti, hanem minden ember ránk néz, aki a haladást kívánja. Ezért nagyon fontos, hogy a mi politikai irányvonalunk pontos és helyes legyen, nemcsak a mi országunké, hanem az egész szocialista közösségé.

Ha külpolitikánk legfontosabb részeit vesszük, meg kell mondani, hogy igyekszünk közeledni Franciaországhoz. Ennek nagy fontosságot tulajdonítunk, mert Európában ez egy nagy állam, olyan ország, amelynek erős munkásosztálya és erős kommunista pártja van, tehát a mi politikánkat ott a tömegek tá-mogathatják és befolyásolhatják a kormányt, és számunkra fontos, hogy a francia kormány – de Gaulle – végigvigye a NATO-val kapcsolatos politikáját.³⁴ Ez nagyon komoly mértékben gyengíti a NATO tömböt és katonai, stratégiai vonatkozásban kettéosztja ezt a blokkot. Ennek óriási a jelentősége. Koszigin elvtárs sem tett véletlenül látogatást Párizsban, a külügyminiszterek kölcsönös látogatásai, Koszigin elvtárs újbóli látogatása Párizsban, amikor Amerikából hazafelé tartott – ez mind politikánknak elemei.³⁵ Természetesen ez maga után vonja azt, hogy fejlesszük a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatainkat. Törökországgal kapcsolatban nem lehet azt mondani, hogy valami ragyogó eredményeket értünk már el, de mégis vannak kontaktusok, látogatások, kereskedelmünk növekszik, és ez lehetővé teszi a törökországi progresszív elemek számára is, hogy aktivizálódjanak – de azelőtt csak ellenségeskedés volt.³⁶ Építettünk ott egy nagyüzemet és egy kohászati üzemet, tehát a mi embereink ott lesznek, ez is befolyást fog gyakorolni. Előrementünk az Iránnal való kapcsolatainkban. Egy sor komoly egyezményt kötöttünk, néhány üzemet építettünk ott, fegyvereket is szállítottunk. De a legfontosabb, hogy a bizalom jelei megjelentek a viszonyunk-

³³ A krasznojarszki vízerőműről van szó, amely 1967-ben kezdte meg az áramtermelést.

³⁴ Charles de Gaulle 1966 februárjában kivonta a francia csapatokat a NATO katonai irányítása alól, de a szervezetnek tagja maradt. Kritizálta az USA-t, hogy beavatkozik a vietnami háborúba. L. Serge Berstein: *The Republic of de Gaulle 1958–1969*. Cambridge, Cambridge University Press, 1993. 160–164.; Lawrence W. Serewicz: *America at the Brink of Empire: Rusk, Kissinger, and the Vietnam War*. Baton Rouge, Louisiana State University Press, 73–75.

³⁵ 1967. június 23–25. között Koszigin Glassboróban (New Jersey) találkozott Johnson elnökkel.

³⁶ 1967. szeptember 9-én Koszigin szovjet miniszterelnök Moszkvában fogadta Süleyman Demirel török miniszterelnököt, és közös közleményben utasították el az izraeli agressziót.

ban és ilyen jószomszédi kapcsolatok. Maga a sah is megérti, hogy mit jelent a Szovjetunió és a jószomszédság. Lehet, hogy ezek még csak első szemek, de fontos az ő megnyerésük szempontjából. Mindenesetre, nem kell kikiáltani őket országunk ellenségeinek. A haladó emberek pozíciói ezáltal ott erősödnek. Ayub Khan³⁷ sokszor próbálkozik jobb kapcsolatokat teremteni velünk, így felfegyverzésük támogatására, gazdasági kapcsolatokban, de itt mi inkább mértéktartóak vagyunk, mert az ő pozíciójában nagyon sok az ingadozás. Ami ellentmondásos egy kicsit számunkra is, az Pakisztán és India viszonya. Nem tudjuk eltaszítani magunktól Indiát és cserébe Pakisztánt magunkhoz venni. Ugyanakkor Pakisztánt sem lehet durván eltaszítani, ez nem előnyös. Ha mi eltaszítjuk őket, vagy a kínaiakhoz, vagy az amerikaiakhoz csapódnak.³⁸ Mindez mutatja, milyen bonyolult külpolitikát kell folytatni manapság. Az embernek a királyokkal, cárokkal stb. kell tárgyalnia, de ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy mi a munkásosztály, a dolgozó nép képviselői vagyunk, ők meg királyok, reakció-sok. És olyan az a sah, hogy bárkit megfojt, hogy megvédje a saját dinasztiáját. Politika az politika. A történelem ilyen szerepet rótt ránk, hogy ilyen ügyekkel kell foglalkoznunk.

Nem véletlen az, hogy mivel ilyen nagy jelentőséget tulajdonítunk a külpolitikának, két plénumot szenteltünk az utóbbi két évben külpolitikai kérdéseknek. Úgy tudom, hogy ezt az elvtársak is megkapták. Az első plénum után minden politikai bizottsági tag elment valamely pártszervezethez és aktívát tartott. A Politikai Bizottság tagjai 72 aktívát tartottak. Tehát mi magunk beszéltünk több százezer kommunistával. A második plénum beszámolóját szétküldtük a pártszervezeteknek, ezt nagyon jól fogadták. Egyszerűen felolvasták ezt a beszámolót és az elvtársak nagyon jól fogadták. Pártunk, népünk helyesli, támogatja a kormány és a Központi Bizottság politikáját.

Mind a nemzetközi politikában, mind a szocialista országok viszonyát illetően nagy nehézség támadt amiatt, hogy Kína ilyen pozíciót foglal el. Meg kell mondanunk, hogy mindaz, amit a Szovjetunió ellen tesznek gyakorlatilag és nyilatkozataikban, az a mi népünk, a mi országunk ellen és személy szerint a mi pártunk és kormányunk vezetői, Koszigin elvtárs és énellenem szól. Magam is csodálkozom a mi türelmünkön. Ha az első szakaszban, az első években lehetett is reménykedni, hogy javulás következik be – és ezzel lehetett magyarázni vagy menteni a mi hallgatásunkat –, most már nem tudunk hallgatni, mert akkor ellentétes hatást váltunk ki. Ha történelmileg nézzük a dolgot, egészen rendkívüli, ami Kínában történik, mert egy ilyen nagy kommunista párt, nagy ország, amelynek megvolt minden feltétele ahhoz, hogy a szocialista országok segítségével normá-

³⁷ Ajub Hán (1907–1974) 1958 és 1969 között Pakisztán elnöke.

³⁸ Az 1965-ös második kasmíri háború után a két ország viszonya még feszültebbé vált. Mivel az Egyesült Államok Pakisztánt támogatta, India a Szovjetunió felé fordult, Pakisztán pedig – a gazdasági növekedés megtorpanása és az Egyesült Államokban való csatlódottság miatt – Kína felé tájékozódott. Lásd még a 13. dokumentum 20. jegyzetét.

lis körülmények között építse a szocializmust, [ki] tudja mibe kezdett és milyen helyzet van ott. Ha mi erre nem reagálunk, hallgatunk, azt jelenti, hogy egyetértünk, vagy félünk. Azonkívül figyelembe kell venni, hogy ott vannak már nagy tömegben olyan emberek, akik harcolnak a maoizmus ellen, és hogy ott egyes területeken polgárháború folyik, ott nagy erők lépnek fel Mao Ce-tung ellen, és még katonai csapatok is harcolnak.³⁹ Tehát polgárháború folyik, és nekünk a mi véleménynyilvánításunkkal ezeket a haladó embereket támogatnunk kell. Ha mi úgy szólalunk fel, mint tegnap, vagy a sajtóban, ez harcot jelent. Nem háború, de politikai harc, és hogyha mi marxista-leninistáknak, internacionalistáknak tartjuk magunkat, akkor nekünk ezt kell csinálnunk. Ők rengeteg irodalmat adnak ki, az egész világon terjesztik, amiben azt írják rólunk, a szocialista országok vezetőiről és különösen az SZKP és a szovjet kormány vezetőiről, hogy mi elárultuk a munkásosztály ügyét, akkor nekünk kötelességünk rámutatni és megmondani, hogy ők a marxizmus-leninizmus árulói. Ők naponta 10 óra rádióadást adnak a Szovjetunió felé, és felhívják a mi népünket, hogy dobja le a párt és a kormány vezetőit, és a Kreml felett Mao Ce-tung zászlaját tüzze ki. A mi 12 és fél milliós pártunk szeretné tudni, hogy mit szól ehhez pártunk és kormányunk vezetősége, hogyan harcol a marxizmus-leninizmus tisztaságáért, megőrzéséért. És akarja látni, hogy harcolunk-e, vagy gyávák vagyunk és nem harcolunk. A kommunista mozgalom története sok olyan periódust jegyzett fel, amikor harcoltunk az ellenségeink ellen. Annál is inkább, mert nem a Kínai Kommunista Párt, nem a kínai nép, nem a kínai dolgozók ellen harcolunk, hanem Mao Ce-tung és klikkje ellen. Gondoljuk, hogy elmúlik bizonyos idő és a mi reményeink megvalósulnak, és Kína valahogy átvészeli ezt a Mao Ce-tung-i időszakot és a marxizmus ott is győzelmet fog aratni.

Általánosságban jó viszonyunk van a francia, az olasz kommunista párttal. Most új probléma jelentkezett: a Közel-Kelet.⁴⁰ Nem lehet azt mondani, hogy meg vagyunk elégedve az arabok politikájával. Ez a nacionalizmus – meg kell mondani – sokat ártott ebben az egész ügyben. Olyan komoly politikai akciókba kezdtünk, olyan nagy segítséget nyújtottunk nekik, azonkívül összehívtuk az ENSZ rendkívüli közgyűlését,⁴¹ oda elmentek a kormányok vezetői, és ők maguk ezt tulajdonképpen aláásták, megghiúsították. Itt döntő volt a nacionalizmus és a vezetőik ilyen marxista éretlensége. Ők még ilyen kispolgári hatások alatt vannak, ami ingadozásokhoz vezet, állhatatlansághoz és ezzel találkozunk. És hát becsapódtunk az ő harcias kijelentéseikkel. Kiderült, hogy nincs jó had-

³⁹ A szovjet-kínai konfliktusról lásd bővebben: Lorenz M. Lüthi: *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*. Princeton University Press, 2008.

⁴⁰ 1967. június 5-én megkezdődött a hatnapos háború a Közel-Keleten. Izrael elfoglalta Ciszjordániát, a Gázai-övezetet, a Golán-fennsíkot és Kelet-Jeruzsálemet. Június 12-én a Varsói Szerződés tagjai – Románia kivételével – megszakították diplomáciai kapcsolataikat Izraellel. Lásd még e dokumentum 46. jegyzetét, valamint az 50. dokumentum 6. jegyzetét.

⁴¹ Az ENSZ Közgyűlése 1967. júniusi rendkívüli ülésszakáról van szó.

seregük, a nép nem harcolt még. Vallásos a nép. Ha kezdenek az ágyúk löni, mindjárt a földre esnek és imádkoznak Allahhoz. Ez egy szokatlan és váratlan dolog volt. De mi megértjük, hogy ilyen külpolitikai akciókban lehetnek sikerek, lehetnek kudarcok. Az a fontos, hogy minden esetben a mi politikánk elvileg helyes legyen. Nekünk úgy tűnik, hogy megérti a helyzetet, de megköti őt az arab egység ténye, ha egyedül lenne, realisabban értékelné a helyzetet és realisabb lépésekre szánná magát. Meg kell mondani, hogy óvatosan ugyan, de e felé tologatjuk őt, mert ezt a problémát valahogy meg kell oldani. De olyan módon megoldani, ahogy gondolják, nem lehet. Ők maguk pedig még nem értek meg arra. Tehát kicsit segíteni kell ebben. Igaz, hogy Jugoszláviában az a gazdasági tanácskozás folyt, az jó, ez egy következetes vonal. Az arab világnak ezt jól kell fogadnia. Persze más dolog, hogy milyen lehetőségeink vannak, de gondolom, hogy minden ország ezeknek megfelelően fog nyilatkozni. A Politikai Bizottság legutóbbi ülésén beszéltünk arról, hogy majd ha hazamegyünk, kidolgozunk egy újabb konkrét programot, hogy hogyan folytassuk a munkát az arab országokkal kapcsolatban, vagy zárt levelet küldünk, vagy a nagyköveteken keresztül, vagy valaki a Külügyminisztériumból el fog oda menni, de folytatjuk ezt.

A mi információinkból kimaradt egy nagyon fontos rész, a mi kétoldalú kapcsolatunk. De nem is maradt ki, hanem nem is tudom, hogy mit mondjak. Röviden azt lehet mondani, hogy a mi viszonyunk nagyon jó, világos. Tegnap mi is a beszédünkben mondtuk – a mi kormányfőink az ő felszólalásaikban mondták és az élet bizonyítja –, hogy a mi barátságunk erős a népek között, a pártok között, az államok között, továbbá a személyes barátságok is, és ezt nekünk őrizni is kell.

Még kimaradt egy dolog, amit kezdtem ugyan mondani, de nem folytattam, hogy szeretnénk az ünnepet még úgy is emlékezetessé tenni, hogy javítsuk a nép életszínvonalát. Beszéltünk már erről, de még határozatot nem fogadtunk el. A Politikai Bizottság most egy bizottságot hozott létre Koszigin elvtárs elnökségével, amely megnézi a lehetőségeket. Arra gondolunk, hogy a minimális bért felemeljük, de ez annyit jelentene, hogy egy évben plusz 11 milliárd rubel kiadásunk lenne. Ha ezt megcsináljuk, akik most kapnak 60 rubelt, azoknak emelni kell a fizetését. Azonkívül szeretnénk újabb adókat megszüntetni, emelni a nyugdíjakat – munkásoknál és kolhozparasztoknál –, azonkívül gondolunk arra, hogy a nehézüzemekben a nyugdíjkorhatárt lejjebb vigyük, hogy pl. a nők 50 éves korukban mehetnének nyugdíjba. Falun is csökkenteni a nyugdíjkorhatárt, úgyhogy 55, illetve 60 év lenne. Ez nagyon jó lenne. A Tervhivatal azt mondja, hogy nagyon nehéz ezt megvalósítani még. Nagyon szeretnénk, hogy örömet okozzunk a népnek és ez az ünnep alkalmából megvalósuljon.

Tehát ez volt körülbelül az információ, amit akartunk mondani.

Kádár: Javasolom, hogy tartsunk egy kis szünetet, utána, ha megengedik, röviden reflektálok ezekre a kérdésekre, és aztán be is tudjuk fejezni.

Szeretném megköszönni Brezsnyev elvtárs számunkra nagyon hasznos tájékoztatóját. Amit Brezsnyev elvtárs a Szovjetunió belső helyzetéről, az építés előrehaladásáról mondott, az a mi számunkra nagy öröm, és csak annyit tudok hozzátenni, hogy szívemből új sikereket kívánunk. Zárójelben megjegyezve: a szovjet élet olyan hatalmas, hogy amikor Önök elkezdik a számaikat mondani, mint egy számológépet, át kell forgatni a mi viszonyainkhoz, mert ez majdnem lehetetlen.

Jó hallgatni ezeket az eredményeket és a fejlődés biztató irányait. Köszönöm azt a tájékoztatót is, amit a Szovjetunió külpolitikájáról és az SZKP álláspontjáról adott a nemzetközi kommunista mozgalom kérdéseiben. E kérdés csoportnál csupán utalni kívánok arra, hogy itt az összes lényeges kérdésben a mi álláspontunk rendszeresen egyeztetett és azonos. Mi a magunk működési lehetőségeinek határain belül ugyanúgy igyekszünk dolgozni mind a külpolitika, mind a nemzetközi kommunista mozgalom tekintetében. Megemlítem, hogy a vietnamiakkal mi is rendszeresen kapcsolatban vagyunk és bizonyos fajta segítségnyújtást folytatunk. Legutóbb mi felléptünk egy javaslatral a segítség bizonyos fajta koordinálására. Kaptunk választ az Önök Központi Bizottságától, Szuszlov elvtárs aláírásával érkezett meg a levél,⁴² amelyben közlik véleményüket, hogy – különös tekintettel a vietnamiak különleges helyzetére és érzékenységre – nem látszik célszerűnek. Mi ezen gondolkodtunk. Megértjük és elfogadjuk ezt az állásfoglalást, és tekintsék úgy az elvtársak, hogy elálltunk a javaslatról. A félreértések elkerülése végett szeretném megemlíteni, hogy mi indított bennünket erre. Amikor kb. 4-5 hete megkaptuk az új vietnami igényeket, amelyek mifelénk is hatalmasan megnövekedtek és a jellegük is változott annyiban, hogy most már olyan segítségkéréssel is jelentkeztek, amelyek láthatóan a háború utáni újjáépítés céljait szolgálnák. Részben ilyesmiről gondolkodtunk, hogy szót lehetett volna váltani – csak elvileg. De még inkább az ejtett minket gondolkodóba, hogy a vietnami kérések közül olyan dolgokban, amelyek a jelenlegi harcukhoz szükségesek, volt olyan segítségkérés – a Szovjetuniót kikapcsolva –, amit mi nem tudunk nekik adni, Csehszlovákia, Lengyelország sem, egyik népi demokratikus ország sem, de ha valami feladatmegosztást realizálhattunk volna, hogy egyiket az egyik, másikat a másik vállalta volna, akkor lehetett volna segíteni. Vagy esetleg valamilyen cseh–magyar kooperációval valami megoldható lett volna. Minket ilyen gondolat vezetett, semmi több, de tényleg nem kell ezzel komplikálni a dolgot, mert – gondolkozva a dolgon – így helyesebb, és majd beszélgetni fogunk azokkal az országokkal, amikkel együtt, közösen lehetne valamit csinálni. Ezt csak azért mondom, nehogy valamiféle félreértés maradjon, részünkről erről volt szó.⁴³

⁴² E levél nem áll rendelkezésünkre.

⁴³ Kádár azt akarta jelezni, hogy az MSZMP nem akar központi szerepet játszani a Vietnam megsegítésére irányuló diplomáciai akcióban.

Ami az arabokat illeti, az ismert helyzetben mi is megkaptuk azokat a segélykéréseket, amelyekről csak annyit mondhatok, hogy szinte érződik rajtuk, hogy sok esetben maguk az arabok azt sem tudják, hogy mire van tulajdonképpen szükségük. Kicsit ugyan átszűrve, meg figyelembe véve majd a belgrádi értekezlet eredményét, a magunk vonalán szintén nyújtjuk azt a segítséget, ami lehetséges. Adtunk valami 8000 rubelnyi gyorssegélyt, élelmiszerben, gyógyszerben. Felajánlottunk 8 millió, Szíriának 4 millió rubel értékű segélyt katonai felszerelésben, ezenkívül Egyiptomnak felajánlottunk mintegy 15 millió font értékű ipari, mezőgazdasági felszerelés szállítását hitelben. Mit ezt tudjuk csinálni az adott helyzetben. Ennek a kérdésnek a kapcsán megemlítem, hogy mi hétfőn vettük kézhez Tito tájékoztatóját a közel-keleti újtjáról⁴⁴ – nem tudom Önöknek volt-e alkalmuk megismerkedni vele –, ez alátámasztja, amit Brezsnyev elvtárs mondott, hogy Egyiptomnál, személy szerint Nasszernál⁴⁵ mutatkozik olyan állásfoglalás, ami bizonyos mértékig közeledés a budapesti pozícióhoz. Néhány kérdésben valami haladás tapasztalható, különösen az egyiptomi, Nasszer-féle pozícióhoz – mármint a realitást tekintve.⁴⁶

Ami a németkérdést illeti, a közös tanácskozásaink, az egyeztetett álláspont alapján dolgozunk. Mi is az NSZK-kapcsolatok vonalán leblokkoltuk azt a diplomáciai tárgyalást, ami annak idején volt, más vonalon gazdasági kontaktusban legyünk velük, valamilyen politikai érintkezés is van. Más részről az NDK irányában erősítettük és demonstráljuk az egységünket és együttműködésünket, különösen hogy meg is kötöttük velük a barátsági és kölcsönös segélynyújtási szerződést.

A Magyar Népköztársaság külpolitikai tevékenységének köréből még meg szeretném említeni az Egyesült Államokkal folytatott politikánkat. Önök ismerik, hogy a múlt év végén az amerikaiak kezdeményezték, hogy a diplomáciai kapcsolatokat kölcsönösen emeljük nagykövetségi szintre és ebben meg is egyeztünk velük elvben.⁴⁷ Ők gyakorlati lépést is tettek, működési engedélyt

⁴⁴ Tito 1967 augusztusában hivatalos látogatást tett az EAK-ban, Szíriában, Irakban, majd újra az EAK-ban. A látogatás célja az volt, hogy tájékozódjon az arab országok kormányainak álláspontjáról az izraeli katonai akcióval kapcsolatban, és képviselje a hét szocialista ország moszkvai értekezletén (június 9.) kialakított álláspontját. (MNL OL XIX-J-1-j Jugoszlávia, 1967. év, 54. d., 003739/1.)

⁴⁵ Gamal Abden-Nasszer (1918–1970) 1956 és 1970 között Egyiptom elnöke.

⁴⁶ Nasszert készületlenül érte a hatnapos háború, így Egyiptom nagy vereséget szenvedett. A Szovjetunió azonban nem akart beavatkozni a konfliktusba, és tudatta Nasszerral, hogy csak abban az esetben lép közbe, ha Izraelen kívül más állam is részt vesz a katonai konfliktusban. Ettől kezdve Egyiptom egyre inkább függésbe került a szovjet pénzügyi, katonai és diplomáciai támogatástól. Az USA megszakította a diplomáciai kapcsolatokat az arab országgal. L. erről: Michael B. Oren: *Six Days of War: June 1967 and the Making of the Modern Middle East*. Oxford, Oxford University Press, 2003.

⁴⁷ Az USA kormánya 1967. június 5-én agreementet kért Martin J. Hillenbrand kijelölt nagykövetének, amit a magyar vezetés elfogadott, de még egy évig halogatta saját nagykövetének kinevezését.

kérték az új amerikai nagykövet számára. Mi ezt meg is adtuk, de mi ezt egyoldalúan kezeljük jelenleg, mert mi nem kértünk működési engedélyt magyar nagykövet számára egyidejűleg, és egy ideig még várni is akarunk vele, egyrészt egy speciális magyar ok miatt – mert egy pár szemtelen akciót hajtottak végre velünk szemben, pár disszidált embert átvettek tőlünk –, másrészt a vietnami és az általános helyzetre való tekintettel. Egyébként ez a magyar–amerikai kontaktus ilyen pikáns dolog, még a részletében is, mert ott a Szovjet Hősök Emlékművénél, ahol délelőtt koszorúztunk, volt egy épület, ahol állványok voltak – renoválás folyik –, ott van az amerikai nagykövetség épülete, ott benn ül Mindszenty, ott várják az új nagykövetet.⁴⁸ Volt, aki tréfásan azt mondta, hogy talán az 50. évfordulóra készülődnek, azért tataroznak...

Meg szeretném említeni, hogy a Magyar Népköztársaságnak is van bizonyos működési területe és lehetőségünk, és a közös, egyeztetett álláspontoknak megfelelő – különösen az európai biztonság kérdésében – meglehetősen nagy aktivitást fejtünk ki, és egy sor kapitalista országgal külügyminiszeri és más szinten kontaktusban vagyunk és képviseljük a közös álláspontot.

Ami a nemzetközi kommunista munkásmozgalom időszerű és fő kérdését illeti, Önök tudják, hogy azonos álláspontot vallunk, és annak megfelelően lépünk fel és működünk mindazokon a vonalakon, ahol nekünk kontaktusunk van. Ez a kérdés a mi pártéletünkben állandóan napirenden van, nincs központi bizottsági ülés, ahol legalább a közbeeső fejleményekről tájékoztató el ne hangzana. Párttagságunk eléggé világosan látja a helyzetet, mert a jólinformáltságra törekszünk, nálunk egység van, és az álláspontunk azonos, mint az Önöké. A legáltalánosabb kérdés az, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt is azt vallja, hogy a marxizmus–leninizmus elveiben engedményt tenni nem szabad, de ezen túlmenően minden erőfeszítésünk arra irányul, hogy az egység erősödjön és akcióegység alakuljon ki különböző relációkban, és ha lehet, a szocialista országok együttesében és a nemzetközi kommunista mozgalom pártjai között. Az eljárás módját illetőleg mindig a találkozók és a tanácskozás, az eszmecsere, elképzeléseink egyeztetése mellett vagyunk, ezt gyakorlatilag is igyekszünk megvalósítani mind a Varsói Szerződés, mind a KGST keretében, mind pedig az általános kapcsolatok vonalán. Abban is ugyanaz az álláspontunk, hogy a központi probléma a kínai helyzet, amihez azonban igen kellemetlen módon kapcsolódnak más problémák a szocialista országok egymás közötti viszonyában és a nemzetközi kommunista mozgalom viszonyában is. Ezek közül minket különösképpen kellemetlenül érint a román külön vonal, bizonyos nacionalista elemekkel, mert ez bizonyos történelmi körülmények miatt és az ott élő nagyszámú magyar lakos miatt, sajnos, mindig nacionalista vonalat vált ki, amit ismét és ismét le kell küzdeni és internacionalista álláspontot képviselni. Egyébként teljesen egyetértünk azzal, amit Brezsnyev elvtárs ezúttal kihangsúlyozott, hogy nem eltaszíta-

⁴⁸ A Mindszenty-ügyről lásd a 7. dokumentum 10. jegyzetét.

nunk kell őket, hanem kontaktust tartani és valamiféle egységre törekedni, ami viszont nem egyszerű, mert fennáll az a probléma itt is, hogy ők szeretik a nagy reklámokat, a kontaktusok vonalán is, és mi nem szeretnénk egy nem helyes pozíciót akarattunk ellenére szentesíteni és az ő számukra elfogadhatóvá tenni. Ezeket mérlegelve mi kontaktust tartunk és valamiféle együttműködésre törekszünk is a román elvtársakkal. Egyébként az is keservesen megy – amit ők szívesen csinálnak – a kétoldalú kapcsolat és fejlesztés. Ez is egyre inkább csak szavakban van meg, mert évről évre csökken a gazdasági forgalmunk. Ceaușescu elvtárs büszkén mondta, hogy „fejlődnek a Magyar Népköztársasággal a gazdasági kapcsolataink”, hogy az utóbbi 3 évben fokozatosan csökken. Ez enyhén szólva nem igaz.⁴⁹

Brezsnyev: Nagyon szabadon bánnak ők a kifejezésekkel.

Kádár: Bennünket is nyugtalanít ez a fokozatosan rosszabb formát öltő kubai pozíció.⁵⁰ Egyrészt magát a dolog lényegét illetően, mert hiszen ez a merev és nem helyes, néha szinte provokatív fellépés az ellenség kezére játszik, és kivívhatnak egy olyan provokációt, aminek a levét majd megint nekünk kell inni. Azonkívül az egész párttagságunk évek óta feszült figyelemmel követi a szocialista országok egymás közti viszonyát, a nemzetközi kommunista mozgalmon belül kialakult helyzetet, és ott mint egy új probléma jelentkezik ez, természetesen izgatja párttagságunkat és közvéleményünket is.

Ennyiben szerettem volna röviden és általában reflektálni arra a tájékoztatóra, amit Brezsnyev elvtárs adott az Önök külpolitikai álláspontjáról és a nemzetközi kommunista mozgalom kérdéseiről, és ezután még szeretnék konkrétan válaszolni azokra a kérdésekre, amelyekről szólt Brezsnyev elvtárs. Amit a nagy tanácskozásról mondott Brezsnyev elvtárs, mi részt veszünk abban az erőfeszítésben, amely ennek létrejöttét célozza, és a 6 párt moszkvai megbeszélése alapján és az ott vállalt feladatként mi a napokban fordultunk levélben a Román Kommunista Párthoz és a Jugoszláv Kommunista Szövetségéhez, kérve, hogy fogadják a mi pártunk illetékes titkárát, Komócsin elvtársat, és megbeszélést folytassanak a nagy tanácskozás kérdéséről. Mindkét helyről megjött a válasz, hogy készek fogadni képviselőinket és ezt a tárgyalást lefolytatni. Nagyon egyetértünk azzal, mert hiszen mi is számtalan más relációban végeztünk bizonyos munkát, hogy időszerű lenne, ha a 6 párt képviselői összeülnének és beszéljék meg a tapasztalatokat és az esetleges további feladatokat. Az időpont – úgy tűnik – megfelelő, mert ezek a beszélgetések is megtörténnek akkorra, és akkor már ennek ismeretében tudnak majd tanácskozni. Nagyon köszönjük a beleegyező

⁴⁹ 1965 és 1968 között nem történt jelentős változás a magyar–román kapcsolatokban. Lásd: Földes, 2007, i. m.

⁵⁰ 1967. július 31. és augusztus 10. között tartották meg Havannában a Latin-amerikai Szolidaritás Szervezetének értekezletét, ahol Fidel Castro elvetette a reformok útját, és egyértelműen a forradalmi változások mellett tette le a voksát. Hangsúlyozta a gerillaharcok fontosságát. Kerekes György: *A kubai forradalom (1959–1975)*. Budapest, 1979.

válaszokat, hogy fogadni tudnak egy magyar küldöttséget Fock elvtárs vezetésével, ami a magyar–szovjet gazdasági, tudományos és műszaki együttműködés fejlesztésének kérdését tárgyalná.⁵¹

Köszönettel vesszük a hivatalos magyar párt- és kormányküldöttség meghívását a Szovjetunióba. Mi ugyanúgy értékeljük, mint Önök, hasznosnak és szükségesnek tartjuk. Abban is egyetértünk, hogy mind a két dolog – megfelelő fogalmazásban – a mai tanácskozásunkról kiadandó kommunikációban szerepeljen. Esetleg az időpontra vonatkozó utalást mellőzni kellene, mert hiszen világos, hogy az év folyamán ezt nem tudjuk már realizálni, hanem inkább a jövő év első felében volna helyes és ezt így írni talán távoli lenne, jobb, ha nem mondunk időpontot a kommunikációban.

Ugyancsak egyetértünk azzal, hogy a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete az évforduló után, valamikor a közeli időpontban jöjjön össze és a helyszín Szófia legyen. Egyetértünk, hogy ennek megvan a maga meghatározó politikai jelentősége.

Ugyancsak egyetértünk a külügyminiszterek vagy külügyminiszter-helyettesek szinte rendszeres konzultációjával. Önök tudják, hogy mi ezt évek óta szorgalmazzuk, mert rendkívül hasznosnak és jónak tartjuk, és ajánljuk, hogy azok között a keretek között, akik ezzel egyetértenek, különösebb formáság nélkül ténylegesen csinálják. Mi annyira a konzultáció mellett vagyunk, hogy várom, hogy a szovjet elvtársak egyszer fellázadjanak.

Brezsnyev: Nem lesz lázadás.

Kádár: A mi külügyi osztályunk és Külügyminisztériumunk vonalán állandóan érintkezésben vagyunk a szovjet elvtársakkal, és mi ezt óriási segítségnek tartjuk. Mi általában azt mondjuk a mieinknek, hogy ha azt mondják, hogy konzultálni akarjuk, legyen álláspontunk, legyenek pozícióink, ne csak kérdőjeleket rajzoljunk oda a szovjet elvtársaknak. A részletekben is megmutatkozik a jó együttműködés szelleme és gyakorlata, amik a kapcsolatainkban fennállnak.

Ennyiben kívántam és tudtam reflektálni azokra, amiket Brezsnyev elvtárs volt szíves ismertetni a mai napon, és – mivel a formális megbeszéléseinknek a végére értünk – én a magam nevében is őszinte köszönetem szeretném mondani a tárgyalások baráti légköréért, a számunkra rendkívül hasznos tájékoztatásért Brezsnyev elvtársnak, Koszigin elvtársnak és a szovjet párt- és kormányküldöttség minden tagjának, és szeretném hangsúlyozni, hogy nem formális részünkről, ha azt mondjuk, hogy ez a találkozó, ez a lehetséges volt eszmecsere számunkra nagy jelentőségű, rendkívül hasznos és kellemes volt és köszönjük ezt.

Brezsnyev: Kölcsönös meglepedést tanúsíthatunk.

Kádár: Konstatálhatjuk, hogy a munkát befejeztük, és most, amikor átváltunk és rugalmas formában folytatjuk a közös munkát, ismételten köszönetet mondok.

⁵¹ Lásd e dokumentum 13. jegyzetét.

MNL OL XIX-J-1-j, Szovjetunió, 1967. év. 85. d., 123. tétel, 00409/52. – Gépelt fogalmazvány aláírás és dátum nélkül.

A jegyzőkönyvet Némety Béla, a Külügyminisztérium főosztályvezetője 1967. október 31-én küldte meg Gyenes Andrásnak, az MSZMP KB Külügyi Osztályára. – A dokumentum I. részéről hiányzik a dátum, a II. részben leírtak 1967. szeptember 8-án hangzottak el.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1967. szeptember 9. 1.

17.
Jegyzőkönyv
öt szocialista ország kormány- és pártvezetőinek
találkozójáról

Varsó, 1968. július 14–15.

Jegyzőkönyv a szocialista országok kormány- és pártvezetőinek
1968. július 14–15-i varsói találkozásáról: Bulgária, NDK,
Lengyelország, Magyarország és Szovjetunió

Titkos!

[I. ülés]

Gomułka elvtárs: Szívélyesen köszöntök minden itt összegyűltet, a szocialista országok legfőbb államhatalmi és a baráti pártok képviselőit. Azért gyűltünk össze, hogy kicseréljük nézeteinket, és közös álláspontot foglaljunk el országaink és az egész szocialista közösség számára igen fontos ügyekben. Még egyszer át kell tekintenünk a csehszlovákiai helyzetet, hogy ennek alapján megfelelő következtetéseket vonjunk le. A helyzet nagyon komoly. A csehszlovák vezetés nem fogadta el meghívásunkat, és elutasította a részvételt a találkozón.

Javaslom, hogy állítsuk fel először a napirendünket. A napirendhez két pontot javaslok kapcsolni:

1. Helyzetértékelés Csehszlovákiában,
2. Következtetések és döntések.

Ezután szeretnék javaslatot tenni a tanácskozásunk határozott szabályára. Javaslom, hogy a következő ülésünk két óra múlva jöjjön. Minden ülés után legyen 20 perc szünet. Minden szünet után más delegáció elnököljön. Az elnökség sorrendjét javaslom a latin ábécé szerint meghatározni. Van valamilyen más javaslat?

Brezsnyev elvtárs: Azt gondolom, hogy a napirendhez elég csak egyetlen pont: a csehszlovákiai helyzetről. Ez a pont összefogja az összes ügyet. Mind az értékelést, mind a következtetéseket és a döntéseket is.

Gomułka: Gondolom, el lehet fogadni egy ilyen javaslatot. Két pontot javasolva arra voltam figyelemmel, hogy a delegációk egymás után akarnak szóhoz jutni és a meghatározott következtetést levonni. Ugyanakkor azt gondolom, hogy egyetérthetünk Brezsnyev elvtárs javaslatával.

Brezsnyev: Úgy ítéljük meg, hogy minden delegáció megfogalmazza a következtetéseit és javaslatait már a saját kiinduló előadásában. Ez természetesen nem jelenti, hogy nem léphetnek fel újra megfelelő javaslatokkal.

Gomułka: Van még valamilyen javaslat? Nincs. Tehát akkor egy pontot fogadunk el. Helyzetértékelés Csehszlovákiában. Nem határozzuk meg a tanácskozás időtartamát. Ez a szükségstől függ. Lehet, hogy a tanácskozást befejezzük ma. Ha szükséges lesz, folytathatjuk a holnapi napon is. Az ügyeket nem döntjük el előre.

[II. ülés]

Gomułka: Az elvtársak megengedik, hogy a lengyel delegáció nevében előadjam a mi nézőpontunkat.

Ezekben az ügyekben, amelyek ma az érdeklődésünk tárgyai, már harmadszor jövünk össze. Először Drezdában tárgyaltuk őket közösen a cseh elvtársakkal.¹ Másodsor Moszkvában vitattuk meg ezeket a problémákat a csehszlovákiai elvtársak nélkül.² És végül ma jöttünk össze harmadszor, meghívtuk a cseh elvtársakat, de ők nem fogadták el a meghívást és elutasították a részvételt, levélben a kétoldalú találkozók összehívását javasolták. A Csehszlovákiában kialakult eseményekről Drezdában alkotott véleményünk egységes volt. Helyesen határoztuk meg akkor, hogy ezek az események szocialistaellenes, sőt ellenforradalmi karaktert hordoznak. Nem minden cseh elvtárs értett egyet akkor ezzel az állásponttal, bár elismerték, hogy vannak jelenségek, amelyek felett nem uralkodnak. Ezek a jelenségek különösen élesen lépnek fel a propaganda területén, és különösen a tömegtájékoztatási eszközök tevékenységében. Ebben nem voltak nagy eltérések, bár a cseh elvtársak elvetették, hogy az ott zajló folyamatokat

¹ 1968. március 23-án, Drezdában vitatták meg a Varsói Szerződés tagállamainak vezetői (Románia kivételével) a csehszlovákiai helyzetet. Kádár Drezdában nem mondott határozott véleményt a csehszlovákiai folyamatokról. A többiekkel ellentétben nem volt negatív a megítélése. Ehelyett inkább a magyarországi '56-os eseményeket idézte fel, hangsúlyozva, hogy ez egy folyamat, amelynek többféle végkimenetele lehet. Mondandójának lényege az volt, hogy a közös tapasztalatok felhasználása segíthet a csehszlovák vezetőknek jó irányba terelni a folyamatokat. A teljes jegyzőkönyvet lásd orosz és német nyelven: *Prager Frühling. Das Internationale Krisenjahr 1968. Dokumente.* Hg.: Stefan Karner, Natalja Tomilina, Alexander Tschubarjan et. al. Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag, 2008, 450–458. A magyar pártvezetés álláspontjáról lásd még: Huszár Tibor: 1968. *Prága–Budapest–Moszkva. Kádár János és a csehszlovákiai intervenció.* Budapest, Szabad Tér, 1998, 59–65.

² 1968. május 8-án, Moszkvában Csehszlovákia (és Románia) vezetése nélkül az NDK, Lengyelország, Magyarország, Bulgária és a Szovjetunió vezetői vitatták meg a csehszlovákiai helyzetet. Közös nyilatkozatot ezen a tanácskozáson sem fogadtak el. Kádár a moszkvai találkozón tisztességes kommunistáknak nevezte a csehszlovák vezetőket, szerinte ott „nem ellenforradalom van, hanem harc indult a múltban elkövetett hibák kijavításáért”. MNL OL M–KS 288. f. 5/455. ó. e. Bővebben lásd: Huszár, 1998, i. m. 84–91.

ellenforradalminak minősítsük. Egy ilyen értékelést nem akartak elismerni. A moszkvai találkozón különböző nézetek voltak, és a mi állásfoglalásunk nem volt ilyen egységes.³

Végül pártjaink pontosabbá tették az álláspontunkat levelekben, amelyeket a CSKP KB-hoz küldtünk. E levelekben kifejeztük a mély aggodalmunkat azon folyamatok miatt, amelyek Csehszlovákiában kifejlődtek. A levelek tartalmát – ahogy az elvtársak tudják – nem egyeztettük. Lehet, hogy nagy eltérések vannak a nézetekben. Ami a mi levelünket illeti, az a nemzetközi elvekből következik, és főleg ebből a szemszögből értékeli a helyzetet. A dolog világos, a levélben megfogalmazott állásfoglalás nem adja vissza a nézeteinket teljesen és nem ad teljes értékelést. Szeretnénk tehát részletesebben és pontosabban megvilágítani a mi nézőpontunkat.

Mi van most jelenleg Csehszlovákiában? Milyen jelleget hordoznak az ott lejátszódó folyamatok? Mi úgy értékeljük, hogy ott a szocialista állam polgári típusú köztársasággá való átalakulásának békés folyamata zajlik. A jelenlegi szakaszban ez a folyamat a kezdeti stádiumában van. A másik alapvető tézisünk pedig a következőképpen fogható fel: Csehszlovákiában folyamatban van a CSKP eltávolodása a marxizmus–leninizmus elveitől és átalakulása egy szociáldemokrata típusú párttá. És ez a folyamat már nagyon előrehaladott, s ebben fontos lépés lesz a CSKP őszre tervezett rendkívüli kongresszusa.⁴ Az állam polgári típusú köztársasággá való átalakulásáról a párt arcának és jellegének megváltozása dönt. E nélkül az állam átalakítása nem lehetséges.

A mi következtetésünk szerint itt új, a szocialista államok történelmében eddig nem tapasztalt jelenségekkel van dolgunk. De legalábbis ilyen mértékben nem tapasztalt. Ezután új folyamat következik – a szocializmusból a neokapitalizmusba való átmenet békés folyamata. Eddig nem vitattuk meg mélyebben ezeket a típusú problémákat. Ezzel kapcsolatban nemegyszer túl felületesen közelítünk magához az ellenforradalom folyamatához és fogalmához. Nem megfelelő tartalmat adunk hozzá az ellenforradalmi veszély megértéséhez. Ma már nem a kapitalizmushoz való visszatérésről van szó annak klasszikus

³ Kádár Moszkvában azt mondta, hogy „Csehszlovákiában nem ellenforradalom van, hanem harc indult a múltban elkövetett hibák kijavításáért, de a vezetés gyenge, nem tartja kezében a pártot, az államot, a társadalmat [...] a helyzet veszélyes, de az ellenforradalom erői még nem kerekedtek felül. [...] A harc végső soron Csehszlovákiában, a párton, a munkásosztályon, a népen belül fog eldőlni.” Ezzel szemben Gomulka „sajnálataát fejezte ki ezért, mert sok év óta először fordul elő, hogy egy nagy kérdésben nem ért egyet Kádár elvtárral”. Szerinte ugyanis: „Csehszlovákiában ellenforradalom van.” MNL OL M-KS 288. f. 5/455. ő. e. – A májusi jegyzőkönyv szövegét lásd: *Prager Frühling*, i. m.

⁴ A CSKP KB június 1-jei döntése alapján szeptember 1-jén kellett megkezdődnie a CSKP KB XIV. rendkívüli kongresszusának, amely végül augusztus 20-án összeült, a Varsói Szerződés hadseregeinek intervenciója megkezdése előtt. Lásd: Jiří Pelikán: *Harcokcsikkal a pártkongresszus ellen. A CSKP 14. kongresszusának jegyzőkönyve és dokumentumai*. [Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972?]

értelmében, amit ennek a fogalomnak tulajdonítottunk a két világháború között. Ha csak így néznénk a problémákat, akkor hamis nyomon járnánk. Jelenleg minőségileg azonos jelenségekről van szó, de mégis mások.

Nehéz ma elképzelni az ipar reprivatizációját Csehszlovákiában. Jelenlegi helyzetben ez egyszerűen nem volna helyes. Léteznek azonban más veszélyek. Léteznek ugyanakkor reális veszélyek, hogy az egész szocialista gazdaságot Csehszlovákiában össze lehet kapcsolni és integrálni a kapitalista rendszerrel. Úgy látszik, hogy jelenleg a klasszikus minta szerint lefolytatott ellenforradalom szintén helytelen. Nem engedik ezt a szocializmus és kapitalizmus között nemzetközi méretekben fennálló erőviszonyok, nem engedi ezt a társadalom magatartása, de különösen a munkásosztály. És nehéz volna elfogadni, hogy ma Csehszlovákiában olyan módszereket lehessen alkalmazni, mint 1956 őszén, Magyarországon, lezárult a klasszikus típusú ellenforradalom – a fegyveres ellenforradalom – ideje. Sok ember az ellenforradalom folyamatáról beszélve lényegében régi kategóriákkal operál, azt gondolják, hogy ez a folyamat éppen olyan formákat ölt, mint a múltban. És aki régi kategóriákban gondolkodik, az nem fogadja el a mi állításainkat – mert ma a formák mások. Jelenleg más eszközöket és más módszereket alkalmaznak. Vannak hosszú távra szóló módszerek. Olyan ellenforradalom, amilyen a múltban volt, ma már nincs, másként zajlik le. Ez egy olyan folyamat, amely évekig is tarthat. A munkásmozgalomban számos ilyesfajta ügy nincs megfelelően megvilágítva és elmondva.

A szocialista országokban az antagonisztikus osztályok likvidálva lettek. Csehszlovákiában szintén. Nincs tehát jelenleg a régi rendszert restaurálni képes társadalmi osztály. De azért reakciós erők vannak. Társadalmi bázisa van az ellenforradalomnak. A múlt óriási öröksége létezik a gondolkodásban, széles társadalmi rétegek egész mentalitásában, a régi ideológia csontvázai megmaradnak a társadalmi tudatban. És ami a legfontosabb, létezik még kívül a kapitalista világ, amely óriási propagandagépezettel rendelkezik. A kapitalizmus propagandája hatással van a mi országainkra, valamilyen fokon alakítja a mai tudatot és a tömegek magatartását is. Ezen az alapon születnek bizonyos szocialistaellenes erők. Nem lépnek fel a rendszer megdöntésének jelszával, hanem a szocializmus megreformálásának, a szocializmus javításának és tökéletesítésének jelszavát hirdetik. Minden ilyen jelszó felhívás, a létező szocializmussal szembeni fellépésre. Mert mit jelent pl. az, ha a demokratikus szocializmus jelszavát hirdetik? Azt jelenti, hogy létezik az országainkban szocializmus, amely nem demokratikus, amely – ahogy ők mondják – „diktatórikus” és „totalitáriánus”. És vannak fülbemászó dolgok. A szocialista rendszer fiatal rendszer. A legöregebb a Szovjetunióban, ahol 50 éve létezik. 50 év nem hosszú időszak, de magában foglalja a polgárháború korszakát és a második világháború korszakát is, amikor a szocialista építkezés folyamata nem tudott normálisan haladni. Maximum 40 évet lehet számolni, nem többet a szocializmus építésének, ami azt jelenti, hogy ez a rendszer nagyon fiatal. A többi szocialista

ország kevesebb mint 24 évet tudhat magáénak. És innen ered számos nehézség. Olyan helyzetben vagyunk, amikor a magasan fejlett kapitalista világ hatással van ránk. Az eszközök, amelyek segítségével befolyásolnak, különbözők. Működik itt a propaganda és a külföldi kiutazások. Elmegy az ember a kapitalista országba, és látja, hogy ott jobban van megoldva ez vagy az a dolog. És elkezd gondolkodni: miért nem tudjuk mi így megoldani? Miért nem reformáljuk meg a szocialista rendszert ilyen vagy más irányban? Ezért a kapitalista országok által folytatott propaganda – az ún. demokratikus szocializmus propagandája – fülbemászó. Látni kell ezeket a dolgokat!

Hogyan következhet be a békés ellenforradalom folyamata? És részleteiben szükséges-e ehhez a társadalmasított gazdaság reprivatizációja? Országaink a technikai rekonstrukció problémája előtt állnak, és ehhez eszközök szükségesek. Mivel jönnek tehát a csehek? Azt hangoztatják, hogy szükséges a gazdaság technikai rekonstrukciója, de erre nincsenek eszközök. Tehát hitelért kell folyamodni a magasan fejlett kapitalista országokhoz és gazdaságilag kapcsolódni hozzájuk. Kapcsolódni a külkereskedelmen keresztül, a gazdasági együttműködésen keresztül, a kooperáción keresztül, mert ez mind felgyorsítja az iparuk technikai rekonstrukciójának folyamatát. És azzal alapozzák meg a saját álláspontjukat, hogy a két világháború között a cseh vállalatok jól együttműködtek a nyugati monopóliumokkal. Hivatkoznak például Olaszország példájára, mondván, hogy ez az ország őket felülmúlta. És miért múlta felül? Mert együttműködtek a Nyugattal, ők meg nem működtek együtt. Utoljára azt a tézist terjesztették elő, hogy 5 év alatt el kell érni a korona konvertibilitását a nyugati valutákkal. Mi jelent ez? Ez nem más, mint gazdaságilag szorosan kapcsolódni a Nyugat kapitalista országaihoz. És ehhez nem szükséges már jelenleg a gazdaság reprivatizációja. Egyébként egyes országokban, mint Franciaország, Olaszország, Anglia, magas az aránya a társadalmasított gazdaságnak. Ez az arány eléri ott – ha jól emlékszem – a 30%-ot, de hiszen nem szűntek meg kapitalista országoknak lenni, nem lépnek legalábbis a szocialista fejlődés útjára. Sőt az még inkább megkönnyíti nekik a kapcsolódást széles gazdasági együttműködéssel Csehszlovákiával, ha a cseh gazdaság államosított marad. És éppen ilyen irányra álltak rá.

Mindannyian hibásak vagyunk, hogy így történt. Mert nem hoztuk létre a gazdasági integráció feltételeit a KGST-n belül, és a kisebb országoknak nehéz teljesen önállóan fejlődni. Számos közös határozatot elfogadtunk ebben az ügyben. Vannak jó határozatok, nem egy tökéletes határozat, de nincsenek megvalósítva. Ebben áll a probléma.

Drezdában Černík elvtárs azt mondta, hogy Csehszlovákia évek óta regresszió állapotában van, és hogy ők a kiutat keresik ebből a helyzetből. És találnak is kiutat – Nyugatra. Ebben áll a kérdés lényege.

A következő ügy – az ideológiai problémák. A szocializmus nemcsak a termelőeszközök társadalmasítása, hanem bizonyos emberek közötti kapcsolatokat

is, bizonyos morális ösztönzők tevékenysége. Ma az ideológia különösen fontos elemévé a magatartás válik az imperializmussal folytatott harcban, de konkrétan véve a dolgot, az internacionalizmus érzése. Figyelembe véve a hagyományokat és a nemzeti sajátosságokat, mindig néznünk kell, vajon a mi viselkedésünk nem árt-e más szocialista erőknél vagy a mi közösségünk országainak. Figyelembe kell vennünk azt, hogyan hat ez nemzetközi léptékben az általános erőegyensúlyra. Egyidejűleg a cseh vezetés magatartásában a nacionalizmus elemei dominálnak, ami kifejeződik abban, hogy alárendelnek mindent a saját érdekeiknek.

A párt ügye: léteznek bizonyítékok, hogy a CSKP szociáldemokrata típusú párttá alakul át. Ott nyíltan hirdetik az ún. sajtószabadságot, és állítják, hogy a sajtónak a nemzetet kell szolgálnia és nem a pártot.⁵ Ezek frázisok, de veszélyes frázisok. Időnként már messzebb mentek, mint a szociáldemokrata pártokban, de ez meghatározott célokat szolgál. Ők maguk mondják, hogy ez az ő gyengeségük. De gondolkodjuk el: vajon ők nem tudnák ezt a gyengeséget megszüntetni? Tudnák. Rendelkeznek törvényekkel, amelyek lehetővé teszik a beavatkozást, és a nem megfelelő kilengések elnyomását. De semmit nem tettek ezen a téren, mert nem akartak tenni. Egyáltalán nem hiszem, hogy nem tudnak hatással lenni a tömegtájékoztatási eszközökre, és megállítani ezt a piszkos hullámot, amely kommunistákat kiütötte. A vezetés nem akarta ezt megtenni, de voltak emberek, akik mindezt szervezték. Ha át akarják alakítani a pártot, akkor mindenekelőtt a pártkádereket kell megsemmisíteni. És éppen ezt teszik. A konzervativizmussal folytatott harc jelszava alatt, ami fő feladatként hajtanak végre, a pártkádereket érinti. Ezek a káderek már ma lehangoltak és komolyan szét vannak verve. A CSKP KB plenáris ülésén leváltották Novotnýt. Aztán elfogadtak különböző határozatokat. És most a KB összetételét akarják megváltoztatni. Csehszlovákiában kihirdették a teljesen szabad vitát, proklamálták a szólásszabadságot, a kommunisták hallgatnak, nem hangoskodnak, és helytelen határozatokat szavaznak meg. Miért történik mindez? Azért van így, mert kialakult egy bizonyos hangulat, kialakult a morális és politikai terror helyzete. Nincs szólásszabadság általában, de mindig van osztlátszabadság. Nincs soha mindenki számára szólásszabadság, hanem csak meghatározott társadalmi csoportok számára, bizonyos politikai tendenciák számára van.

Azt gondolom, hogy a cseh párt vezetésének túlnyomó része a revizionizmus hatása alá került. Ez mindig így van, amikor a hatalomba bekerülnek a revizionisták, mindenekelőtt befogják a saját ideológiai ellenfelek száját. Mindebből látszik, hogy pl. a mi pártunkban messze több szólásszabadság van, mint ott, annak ellenére, hogy ők olyan sokat foglalkoznak ezzel a témával.

⁵ Csehszlovákiában a cenzúrát 1968. február 29-én felfüggesztették, majd június 26-án formálisan is megszüntették.

Alapjában véve ebben az egész ún. vitában, ami jelenleg a cseh pártban zajlik, arról van szó, hogy hogyan lehet a leggyorsabban a pártkádereket kizárni. Ily módon kell feltételeket teremteni a párt jellegének megváltoztatása számára, és ehhez éppen a kommunista kádereket kell szétverni, dezorientálni és megtéveszteni a párttagság tömegeit. Ez ezeknek a tetteknek az értelme.

Milyen feladat áll a párt kongresszusa előtt, amelynek szeptember elején kell lennie. A kongresszusnak új alapszabályt kell elfogadnia, amely garantálni fogja a párton belüli frakciók szabadságát. Egyébként az ilyen állásfoglalás magvait már tartalmazza az áprilisi akcióterv is.⁶ Abban ki van emelve, hogy minden párttagnak joga van saját nézettel rendelkeznie minden ügyben. Ez a demokratikus centralizmus átalakítását célozza. Egyébként a demokratikus centralizmus a CSKP-ban már gyakorlatilag megszűnt. A KB határozatai nem kötelezőek, a pártkonferenciák olyan határozatokat hoznak, amelyeket akarnak. Gyakran e határozatok szemben állnak a párt fő vonalával. A KB Elnökségének egyes tagjai egy ügyben különböző módon nyilatkoznak meg, úgy, ahogy éppen gondolják. A nem távoli jövőben közeledő kongresszusnak mindezt meg kell erősítenie. Tulajdonképpen kinek árt a pártban a demokratikus centralizmus?

A párt vezető szerepének ügyét – ahogy mondják – szintén „újszerűen” fogják fel. Úgy, ahogy a szociáldemokrácia csinálja. Szerintünk gyakorlatilag ott már nincs ma meg a párt vezető szerepe a társadalmi életben, mert frakciózás van. És az tulajdonképpen mindegy, hogy a párton belüli szervezett frakcióval van-e dolgunk vagy a párton kívüli frakcióval. Ahol frakciózás van, ott a párt nem tudja teljesíteni a saját vezető szerepét. Ők ezt még azzal támasztják alá és erősítik meg, hogy a párt vezető szerepe kizárólag a bizalomból eredhet. Ez egy álcázott támadási forma mindannyiunk pártja ellen, mivel ez az álláspont azt sugallja, hogy mi mindannyian adminisztratív módszerekkel valósítjuk meg országainkban a párt vezető szerepét, de csak ők értik megfelelően a pártvezetését, és akarják maguk mögött a társadalom többségét.

Csehszlovákiában jelenleg nyilvánosan fellép Šik miniszterelnök-helyettes,⁷ aki azt hangoztatja, hogy ők kiharcolták a demokratikus szocializmus első elemét – a szólásszabadságot. És arra hív fel, hogy tovább kell menni, ami azt jelenti, hogy azt akarják, hogy minden párt önállóan induljon az általános választásokon. Ebben az irányban akarják megváltoztatni a választási rendszert, bár a vezetés ebben az ügyben még nem nyilatkozott világosan. Követelik tehát az ellenzéki pártok létrehozását, amelyek nyíltan felléphetnek a szocializmussal szemben.

⁶ A CSKP KB Akcióprogramját hivatalosan 1968. április 5-én fogadták el. Lásd: *Új Szó* (meléklet), 1968. április 10.

⁷ Ota Šik (1919–2004) cseh közgazdász, a csehszlovák gazdasági reform és a CSKP KB Akcióprogramjának kidolgozója. 1968-ban miniszterelnök-helyettes lett, és megbízták a gazdasági reform koordinációjával.

Eleinte nem nézett ki mindez ennyire veszélyesen. A legfelsőbb vezetésben a párt és az állami funkciók szétválasztásával kezdődött – Novotný elvtárs csak elnök maradhatott. A funkciók szétválasztását helyesnek ítéltük meg. Később felvetették a represszió ártatlan áldozatainak rehabilitációs ügyét.⁸ Szintén nem láttunk ebben semmi rosszat. Még később elhatározták, hogy a párthatalomba titkos választások legyenek. És ebben sem volt semmi különleges. De ez olyan fokozatosan folyt egyre messzebb és messzebb. Úgy, hogy jelenleg már az ellenzéki pártok alapításának a fázisában vagyunk. Ez már a régi, polgári politikai rendszer restaurálásának az eleme.

E példákon keresztül világos, ahogy a revizionizmus visszahúzza a munkásosztály pártját. A revizionizmus alapján véve azt javasolja, ami már volt, azokat a megoldásokat akarja bevezetni, amelyek már voltak, és arra törekszik, hogy újra átéljük. A revizionizmus nem hoz a marxizmus elméletébe semmi új elemet. Csak a kommunisták hoznak új dolgokat, fejlesztve az alkotó marxizmus-leninizmust. Ugyanakkor a revizionisták csak a kapitalista rendszer jellemzőit implantálják a szocialista rendszerbe, és a tömegek tudatát akarják átalakítani a polgári ideológia szellemében.

Nem vagyunk itt természetesen abban a helyzetben, hogy mindent megmondjunk, nem vagyunk abban a helyzetben, hogy kimerítsük a problémákat. Előadva a mi nézőpontunkat nagyon összefoglalva beszélünk. Mindenesetre nyíltan kell beszélnünk, hogy az, ami Csehszlovákiában történik, komoly következményekkel fenyeget. Az egész szocialista rendszer meggyengülésével fenyeget. Vannak problémák világméretekben. Ma még, ha nem egyetlen ország mértékében tekintünk, hanem világméretben, akkor nem lett még megoldva véglegesen az alapvető kérdés: ki, kit? Jelenleg nagyon nehéz időszakot élünk át, a nemzetközi munkásmozgalomban különböző negatív és széthúzó tendenciák lépnek fel: revizionizmus, nacionalizmus, sőt még az anarchizmus is hangosodik. Valódi erőt csak akkor jelentünk, ha köztünk egység van. Emlékeznünk kell, hogy ránk, itt összegyűltekre különös felelősség hárul. A mi vagyunk a szocialista rendszer gazdája. Mi vagyunk a szocializmus illusztrációja a világban. Éppen mi, és nem Kína, Korea, Kuba vagy Vietnam. Mi vagyunk a szocializmusnak a védjegye, amire az egész Föld dolgozóinak szemei vetődnek. És olyan lesz a mi erőnk, amilyen lesz a mi összetartásunk. Természetesen pontosan tudjuk, hogy a kapitalizmus és a szocializmus közötti világháború döntő tényezője a Szovjetunió nukleáris hatalma. Ez a hatalom tartja kordában az imperializmus legagresszívebb erőit, ez tartja őket sakkban és nem engedi őket kilépni. De a katonai erő nem old meg mindent. A befolyás komoly erejét a mi egységünk adja.

⁸ 1968. június 25-én létrehozták a Rehabilitációs Bizottságot, amely célja volt a sztálinizmus áldozatainak rehabilitációja. A Bizottság munkájához aktívan hozzájárult az ún. K 231 (Klub 231) csoport, amely 1968. március 31-én alakult meg Prágában. Neve az 1948. évi 231. számú (a Köztársaság védelméről szóló) törvényre utal, célja az e törvény által elítéltek számára történő igazságszolgáltatás volt.

Ha az ellenség látja, hogy a mi közösségünk integrálódik és összeolvadt, akkor ez bénítólag hat rá, de ha látja, hogy különböző irányokba szétszéledünk, akkor az kedvet csinál neki különböző agresszív tevékenységekhez. És ebből a nézőpontból kell értékelnünk az események menetét Csehszlovákiában – ezek az események, amelyek megváltoztathatják az erőik rendszerét Európában a szocializmus kárára. De ezt nem szabad nekünk megengedni nekik. Nem felejtethjük el, hogy az európai kontinensen 23 éve nincs békeszerződés.⁹ A világ már ehhez hozzászokott, és nemegyszer kiderült számunkra, hogy ez a normális állapot. De hiszen vannak ennek a helyzetnek határozott okai. Nincs szerződés, mert tart a háború a kapitalizmus és a szocializmus között, és mindkét oldal a saját hasznára akarja megoldani ezt. Nincs szerződés, hiszen Európában határozott tendencia létezik az utolsó háborúért a bosszúra. Hiszen ez a bonni politika hivatalos tézise – likvidálni az NDK-t és megváltoztatni a mi nyugati határainkat. Kifejeződik ebben a régi és jó ismert követelés: „Drang nach Osten”.¹⁰ Ez nem tűnt el a német imperializmus programjából! És ha bárki azt gondolja, hogy ezek az ügyek kevésbé fontosak, akkor az a legmagasabb fokon rövidlátó. Mi, lengyelek, jól tudjuk, milyen erőt tud befektetni a bonni kormány a nyilatkozataiba, hogy ezek papír nyilatkozatok. Mi jól tudjuk, hogy a határainkat sikeresen biztosítani csak a szocialista államok közösségének egységes magatartása tudja. Egyébként itt egyáltalán nem csak a mi határainkról van szó, minden támadás ezekre a határookra a szocializmus elleni támadás nemzetközi méretekben.

Szemléljük tehát figyelemmel és éberséggel a szocializmus ellenségeinek minden kísérletét, amelyek a mi egységünket szándékoznak aláásni. Ezek a kísérletek most Prágában koncentráálódtak, ahol látjuk a különböző kapcsolatokat és megbeszéléseket az NSZK képviselőivel, hivatalosan és nem hivatalosan vagy félhivatalosan. E tekintetben a csehek távolodnak – és tulajdonképpen már elmentek – a mi közös határozatunktól. Megszegték a megállapodásokat, amelyeket tavaly fogadtunk el a külügyminiszterek konferenciája által Varsóban.¹¹ Nem konzultáltak egyetlen saját felvetésükről az NSZK-val folytatott kapcsolatok területén. Elhallgatják előttünk ezeket a kapcsolatokat, ma Prágában van a nyugatnémet bank elnöke, cseh képviselők nemrég Bonnba utaztak. Különböző tárgyalások és beszélgetések folynak. Mi van az összejátszás mögött? Később megjelennek a különböző hivatalos helyesbítések és tagadások,

⁹ Az NSZK a második világháború után nem írt alá békeszerződést Lengyelországgal és Csehszlovákiával, így e két állam nyugati határait nem is ismerte el hivatalosan.

¹⁰ Nyomulás keletre (német). A középkorban kezdődő német keleti kolonizációt illeték e kifejezéssel. Elsősorban Lengyelországot érintette, hiszen a második világháború után a lengyel államhoz jelentős német területek kerültek.

¹¹ 1967. február 8–10-én Varsóban ült össze a VSZ tagállamainak külügyminiszteri bizottsága, lásd erről a 15. dokumentum 1. és 7. jegyzetét.

mint pl. Jizik¹² nyilatkozata ügyében. És mi jön ki ebből, hogy Hájek miniszter¹³ elmondja, hogy nem hívták meg az NSZK képviselőit, amikor minden ebben az irányba mutat. Lehet, nem minden kapcsolat felülről szervezett, az egyik felelős beosztásban lévő emberek által szervezett, a másik alsó fokon lévő emberek által. De a lényeg az, hogy ők megszegik a közös megállapodást, megszegik a mi kétoldali szerződésünket, amelyek közös konzultációt irányoznak elő. Eközben ők nem konzultálnak vagy egyenesen valami mást csinálnak. De hisz az egységes álláspont kidolgozásáról van szó a bonyolult külpolitikai ügyekben, a népeink és országaink internacionalista egységére vonatkozó vonal kidolgozásáról van szó.

Mindezek a helyesbítések és tagadások, ezek a nyilatkozatok, amelyeket tesznek, nem lényegesek. Nem tudjuk őket komolyan venni. Hiszen mi jól tudjuk, hogy csinálják ezt. Utoljára ilyen tanulságos esetünk Jugoszláviával volt. Amikor nálunk a márciusi diáksztrájkok voltak,¹⁴ akkor a jugoszláv sajtó hihetetlen dolgokat írt. Felhívtuk akkor a képviselőik figyelmét, hogy a sajtó hamisan informál az országunkban zajló eseményekről. Azt válaszolták nekünk, hogy náluk szólás- és sajtószabadság van, írhat, amit akar. De amikor Jugoszláviában a diákok tömegesen kimentek az utcára,¹⁵ akkor ők képesek voltak gyorsan megbirkózni a sajtóval, és kiderült, hogy ha akarják, akkor meg lehet csinálni.

Nem volt itt szándékomban sötét színekben bemutatni a Csehszlovákiában kialakult helyzetet. Gondolom, hogy erre a helyzetre objektíven kell tekintenünk, és olyannak kell látnunk, amilyen az valójában. Ugyanakkor azt gondolom, hogy csak akkor lesznek a következtetéseink helyesek, ha helyes lesz az értékelésünk. És éppen ebben vezetve, őszintén és nyíltan adtuk elő a mi nézőpontunkat.

Kádár elvtárs: Először is szeretném kifejezni a találkozónk tényével való megelégedettségemet. A napirendünkön szereplő kérdés mindannyiunk országának érdekeit érinti, tehát jól van, hogy újra közösen át tudjuk ezt beszélni.

Egy rövid tájékoztatással kezdem. Pénteken volt nálunk PB-ülés, amelyen a tagok informálva lettek a Csehszlovákiában kialakult aktuális helyzetről, illetve a mi találkozónkról szóló javaslatról.¹⁶ Többek között tájékoztattuk a PB-t arról,

¹² Nem derül ki, hogy Gomulka kire utal.

¹³ Jiří Hájek (1913–1993) csehszlovák kommunista politikus. 1965 és 1968 között oktatási miniszter.

¹⁴ Lásd erről: Mitrovits Miklós: 1968 – a lengyel ellenzéki mozgalom fordulópontja. In: 1968: *Kelet-Európa és a világ*. Szerk.: Bartha Eszter, Krausz Tamás. Budapest, L'Harmattan Kiadó–ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 2009, 87–103.

¹⁵ Lásd erről: Juhász József: 1968 Csehszlovákiában és Jugoszláviában. In: 1968: *Kelet-Európa és a világ...* i. m. 2009, 79–86

¹⁶ Az itt említett MSZMP PB-ülésre 1968. július 12-én került sor, amelynek egyetlen napirendi pontja „A csehszlovákiai helyzet és az ezzel összefüggő kérdés” volt. A beszámolót Kádár János tartotta. MNL OL M KS 288. f. 5/461. ő. e. 1–2. A PB úgy döntött, hogy az MSZMP delegációjának továbbra is közvetítő szerepet kell játszania, egy esetleges katonai beavatkozást pedig hibának minősítették: „A csehszlovákiai helyzet rendezésére politikai megoldást kell keresni, s

hogy pénteken a találkozó ügyében újabb meghívó lett elküldve a csehszlovák elvtársakhoz, és hogy a találkozó meg lesz tartva a csehszlovák elvtársak esetleges elutasító válasza esetén is. A PB-ülés hosszúra nyúlt, a tagok felvetették, hogy törekedni kell egy találkozó létrehozására a csehszlovák elvtársakkal.

A PB-ülés után, [július 12-én] kb. 22 órakor kaptam tájékoztatást Prágából, hogy Dubček és Černík kérnek egy személyes, bizalmas találkozót velem magyar területen. Arról is tájékoztattak, hogy egyidejűleg Brezsnyev elvtárshoz is kéressel fordultak egy találkozó ügyében.

Feltételeztük, hogy a csehszlovák elvtársak akarnak velünk valamit közölni a javasolt tanácskozással kapcsolatban. Ezért mi beleegyeztünk a velük való találkozóba. Később úgy határoztunk, hogy várunk reggelig. Meg akartuk tanácskozni a szovjet elvtársakkal. Hiszen nem tudtuk, ki jön majd Lengyelországba, beszéltünk Szuszlov elvtárssal. Aztán választ adtunk a csehszlovákoknak. Találkoztunk velük Fock elvtárssal együtt 17⁰⁰-kor magyar földön. A találkozóunk 17⁰⁰-tól 21⁰⁰ óráig tartott.¹⁷ Szeretném az elvtársaknak röviden tolmácsolni beszélgetésünk tartalmát. Elsőként Dubček beszélt. Tájékoztatt minket a csehszlovákiai helyzetről, annak új mozzanatairól. Részletesen és hosszan beszélt a „Kétezer szó” nyilatkozatról¹⁸ és az ő álláspontjukról ezzel szemben. Dubček azt mondta, hogy kezdetben akartak politikai választ adni erre a nyilatkozatra, de a véleménye szerint ennek a nyilatkozatnak nincs semmilyen látható eredménye. Beszélgetésünk következő témája a pártjaink tanácskozásának ügye volt. Dubček részletesen beszélt a meghívónkra adott válaszuk motivációiról. Elmagyarázta, miért javasoltak kétoldalú találkozókat. Mondta, hogy mindenekelőtt az SZKP-val szeretnének találkozni. Szintén elmagyarázta, hogy ezeknek a találkozóknak a célja minden párttal külön azoknak a leveleknek megtárgyalása lenne, amelyeket kaptak. Olyan benyomásunk volt, hogy a csehszlovák elvtársak nem értenek egyet leveleink számos állításával.¹⁹

óvni kell a jelenlevő testvérpártok képviselőit a katonai beavatkozástól”: MNL OL M-KS 288. f. 47/743. ő. e. 119–120.

¹⁷ A találkozó 1968. július 13-án, Komáromban zajlott le. Kádár János július 15-én, az MSZMP PB ülésén az itt elmondottakkal azonos módon számolt be a komáromi találkozóóról: MNL OL M-KS 288. f. 5/462. ő. e. 1–11. Lásd erről: Huszár, 1998, i. m. 159–164.

¹⁸ Ludvík Vaculík: *Dva tisíce slov. Literární listy*, 1968. június 27., 1. és 3. A manifestumot megjelenésekor 70-en, majd július 8-ig már több mint 34 ezren írták alá, köztük Jiří Menzel, Miloš Forman filmrendezők, Václav Havel író. Az írás a kialakult helyzetért a kommunistákat tette elsősorban felelőssé, különösen a legfőbb vezetőket. Elismerte ugyan, hogy a demokratizációs folyamatok a CSKP-ból indultak ki, ugyanakkor hangsúlyozta azt is, hogy ezért nekik semmi köszönet nem járt, hiszen éppen ők idézték elő a bajokat. Felhívott a gazdaság demokratizálására, a régi rendszer lebontására és egy új felépítésére. A CSKP komoly bírálatokat kapott a többi szocialista ország vezetésétől az ellenforradalminak minősített kiáltvány közlése miatt.

¹⁹ 1968. július 5-én az öt testvérpárt leveleket intézett a CSKP Elnökségéhez. Az MSZMP PB levelét Sztankó Pál pozsonyi főkonzul adta át személyesen Dubčeknek. E levél három fő témát

Dubček meghallgatása után én kaptam szót, és elmondtam, hogy a CSKP KB Elnökségének döntése a találkozónkon való részvétel elutasítása ügyében nagy hiba. Elmondtam, hogy ez a döntés úgy helyzetet teremtet. Emlékeztettük őket, hogy amikor Moszkvában volt az öt párt találkozója, ők azzal vádoltak, hogy az ő részvételük nélkül beszélünk a csehszlovákiai helyzetről. Emlékeztettük őket Dubček szavaira, amelyeket akkor mondott, hogy készen áll akár éjjel is jönni, ha kapna meghívót. Most van meghívójuk – mondtam –, ennek ellenére a CSKP KB Elnöksége negatívan válaszolt rá, és csak a kétoldalú találkozók megtartásának javaslatával lépett fel.

Dubček elvtárs elmondta, hogy csak a Magyarországra vezető úton tudta meg a rádiókommunikációból, hogy Brezsnyev elvtárs Varsóba érkezett.²⁰ Elmondta, hogy nem gondolták, hogy a tanácskozás ilyen gyorsan bekövetkezik. Pénteken tárgyalták az öt párt közös levelét és elkészítették a választ.²¹ Ezt a választ Dubček magával hozta és átadta nekem.²² Ekkor Dubček azt mondta, hogy kifejezik az egyetértésüket a kollektív találkozó megtartásával kapcsolatban. A levél lefordítása után azonban kiderült, hogy elvetik a közös találkozót. Mondtam nekik, hogy a tanácskozásunkon való részvétel elutasítása a legnagyobb hiba, amelyet a januári plénum ideje óta elkövettek.

A mi pártjaink – megerősítettem – aggódnak a csehszlovákiai helyzet alakulása miatt, és a kötelességünk és jogunk megtárgyalni velük közösen ezt a helyzetet. De ők elzárkóztak a részvételtől a vitában. Elmondtam nekik azt is, hogy az eddigi tárgyalások és viták alatt, amelyek a csehszlovákiai helyzetről

érintett: a Nagy Imréről publikált cikk, a *Kétezer szó* című manifesztum, illetve a varsói találkozó. Dubček szóbeli válaszában elítélte a Nagy Imréről szóló írást és a *Kétezer szót*, ugyanakkor elzárkózott a szerzőkkel szembeni kemény fellépés fogantatásától. A varsói találkozóval kapcsolatban nem adott érdemleges választ. MNL OL M-KS 288. f. 47/743. ő. e. 114–115.

²⁰ Hivatalosan 1968. július 13-án jelentették be Moszkvában, hogy a szovjet delegáció 12-én Varsóba utazott.

²¹ Az öt „testvérpárt” július 11-én, szerdán küldte el levelét a CSKP vezetőségéhez. A levélben még egyszer meghívták a CSKP vezetését a varsói találkozóra. A levélről július 10-én Brezsnyev többször konzultált Kádárral. A magyar pártvezető elmondta észrevételeit, és inkább azt javasolta, hogy a varsói találkozót előzze meg egy kétoldalú csehszlovák–szovjet konzultáció. A szovjetek azonban ezt a javaslatot végül elvetették. MNL OL M-KS 288. f. 47/743. ő. e. 101–102, 111.

²² Dubček válaszában többek között elmondta, hogy a korábbi moszkvai találkozó is „kellemetlen” volt számukra, kész tények elé állították őket, ezért most inkább nem mennek el Varsóba. Ők cserébe javasolták, hogy a szovjetek utazzanak Prágába, de nem kaptak választ. Ezenkívül sérelmezték, hogy minden ígéret ellenére a Šumava-hadgyakorlat nem fejeződött be az eredeti terv szerint. MNL OL M-KS 288. f. 47/743. ő. e. 120–121. A VSZ EFE Šumava fedőnéven parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatot tartott zömmel Csehszlovákia, kisebb részben az NDK és Lengyelország területén 1968. június 18-tól. A hadgyakorlatnak alapvetően kül- és belpolitikai céljai voltak. Czinege Lajos honvédelmi miniszter a PB számára készített feljegyzéséből kitűnik, hogy a szovjet katonai vezetés nyomásgyakorlásra használta fel a gyakorlatot, amely végül június 30-án befejeződött. MNL OL M-KS 288. f. 5/460. ő. e. 23–51.

szóltak, voltak bizonyos nézetkülönbségek. Bár ugyanakkor egyetlen párt sem értett egyet az ő helyzetértékelésükkel. Ilyen körülmények között a kommunis-
ták kötelessége összejönni és közösen megvitatni a helyzetet.

Végül az ügyet nemzetközi vonatkozásaiban tárgyalva feltettük nekik a kér-
dést: hová és kivel akarnak menni?

Személyesen az a benyomásom volt, hogy mind Dubček, mind pedig Černík
nem értette az egész helyzet súlyát. Lehet, hogy le voltak döbbenve. Csak a
tárgyalás közben fokozatosan kezdtek tisztába kerülni a helyzet komolyságával,
és összetörték. Különösen Dubček, aki egyszerűen még beszélni sem tudott.
Mindketten sírtak. Elkezdtek kérdezgetni, hogy most mit csináljanak.

Brezsnyev: Egész idő alatt sírnak.

Kádár: Dubček mondta: most mit tegyünk, most minden ajtó bezárult
előttünk? Megértették, hogy nem várjuk meg a válaszukat, és eldöntöttük, hogy
nélkülük találkozunk.

Ez volt a leglényegesebb része a tárgyalásunknak. Elmondtuk nekik, hogy a
levelünkre adott válaszuk helytelen, hogy a helyzet Csehszlovákiában mély ag-
godalomra ad okot. És ezzel elváltunk.

A csehszlovák határig elkísérte őket Erdélyi elvtárs. Azt mondták neki, hogy
miután visszatértek Prágába, összehívják a KB Elnökségét és megtárgyalták a
kialakult helyzetet. Ez körülbelül 21⁰⁰ óraker volt.

A csehszlovák elvtársak úgy nyilatkoztak, hogy hamarosan szeretnének két-
oldalú találkozókat tartani a pártjainkkal és csak utána mindenkivel közösen.
Sokat vitatkoztunk velük ebben a témában. Mondtuk nekik, hogy a kétoldalú
találkozók ügyében tett javaslat azt jelenti, hogy elutasítják a részvételt a kollek-
tív tanácskozáson. Az ő kétoldalú találkozókkal kapcsolatos javaslatukra nem
adtunk nekik választ. Elmondtuk, hogy kedden a Politikai Bizottságban megtár-
gyaljuk, és csak azután adunk választ.²³ Ez volt – a röviden átvéve a dolgokat – a
találkozóink tartalma.

Ha lesznek valamilyen kérdések ebben az ügyben – megválaszolom. Egy
lényeges dolog van. A mi meghívónkat megkapták, de elvetették. Legyen most
magukkal szemben igényük. Megmondtam nekik egyenesen.

Most szeretnék áttérni a csehszlovákiai helyzet ügyére. A mi Politikai
Bizottságunk nemegyszer tárgyalta ezt az ügyet. A Dubčekkel folytatott tárgya-
lás alatt megmondtam neki, hogy a csehszlovákiai helyzet megbeszélése jogunk
és kötelességünk, hogy ez az egyik leginkább összetettebb probléma, amely nem-
egyszer volt elemzésünk tárgya, hogy muszáj elgondolkodnunk ezen a problé-
mán közösen a többi párttal, és levonni a megfelelő következtetéseket.

Gomułka elvtárs említette, hogy Moszkvában az ülés alatt megjelentek bizo-
nyos különbségek az állásfoglalásainkban. Így volt valóban. A lengyel elvtársak-

²³ Az MSZMP PB ülése 1968. július 18-án úgy döntött, hogy kitér a csehszlovák vezetés két-
oldalú találkozóira tett javaslata elől. MNL OL M KS 288. f. 5/463. ő. e. 1.

kal folytatott tárgyalásunk alatt Budapesten beszéltünk erről, és megpróbáltuk pontosan megfogalmazni, miben állnak ezek a különbségek.²⁴ Minket egy és ugyanaz a kérdés nyugtalanít. Nevezetesen az, hogy milyen segítséget kell nyújtani, hogy az események ne negatív, hanem pozitív irányba fejlődjenek. A mi álláspontunkat előadtuk Drezdában és Moszkvában.

Szerintünk Csehszlovákiában nagyon komoly folyamattal van dolgunk, amelyben fellépnek szocialistaellenes és ellenforradalmi erők. A veszélyt hasonlóan látjuk, ahogyan Gomulka elvtárs bemutatta. Csak kicsit másképpen nevezzük a jelenségeket.

Ha az ügyet a jelenlegi pillanat szemszögéből értékeljük, akkor felmerül a kérdés, mi az, ami ott történik, ellenforradalomnak lehet-e nevezni, vagy más elnevezést kell-e használni. Arról van-e szó, hogy az egész folyamatot lehet-e globálisan ellenforradalomként meghatározni. Ha pozitívan válaszolunk erre a kérdésre, akkor az más következtetéseket fog követelni. Azt gondoljuk, hogy az egész folyamat veszélyes tendenciákat hordoz magán. Nem mondjuk ugyanakkor, hogy már bekövetkezett volna a szociáldemokrácia párttá alakulás. Azt mondjuk, hogy Csehszlovákiában nagyon nagy befolyással vannak azok az erők, amelyeket revizionista erőként határozunk meg. A mi meggyőződésünkben jelenleg az események egy jugoszlávhoz közelítő politikai rendszer kialakításának irányába fejlődik, de az események fejlődésének következő fázisa kialakítja egy polgári berendezkedés restaurációjának veszélyét. Úgy gondoljuk, hogy a további fejlődés iránya a CSKP rendkívüli kongresszusával van összefüggésben. Ezen kongresszus kinézetéért folytatott harcnak döntő jelentősége lesz. Nincs garancia, hogy ez a kongresszus úgy megy le, ahogyan le kell folynia, hogy a problémák marxista-leninista megoldását hozza. A legfontosabb a CSKP Elnökségében uralkodó helyzet, ahol nem tudni, ki miért harcol. A mi értékelésünk egyezik az önök értékelésével, hogy az események további fejlődésének nézőpontjából a jelen pillanatnak van döntő jelentősége.

Mi megmondtuk a csehszlovák elvtársaknak egyenesen, hogy a pártunk nagyon komolyan aggódik azért, hogy mi történik Csehszlovákiában, és hogy a mi aggodalmunk nagyon megnőtt az utóbbi események fényében. Májusban volt a CSKP KB plénuma, amelyen döntést hoztak a párt offenzívába lendülése ügyében.²⁵ Ugyanakkor ez nem valósult meg. A tömegtájékoztatási eszkö-

²⁴ A lengyel párt- és kormányküldöttség 1968. május 15–17-én járt Budapesten, amikor aláírták a két ország közötti új barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. *Népszabadság*, 1968. május 17. 1–3. – Gomulka és Kádár között jelentős különbség volt a csehszlovákiai helyzet megítélésében, amelyet a lengyel vezető a következőképpen összegzett: „A magyar és a lengyel elvtársak helyzetmegítélése közötti különbség egyrészt abból fakad, hogy nem azonos nézőpontból vizsgáljuk az eseményeket és a magyar elvtársak leegyszerűsítik az ellenség aknamunkáját Csehszlovákiában.” MNL OL KÜM TÜK XIX-J-1-j Lengyelország 1968. év, 61. d., 000676/26.

²⁵ 1968. május 29.–június 1.

zők továbbra is más kezekben maradtak. Az elemzésben, amelyet a Politikai Bizottságban lefolytattunk, két momentumot különösen aláhúztunk. Az első a Nagy Imréről szóló cikk publikálásának ügye,²⁶ a másik a „Kétezer szó” nyilatkozatnak az ügye. Elmondtuk a csehszlovák elvtársaknak, hogy a Nagy Imréről szóló cikket komoly támadásként értékeljük a pártunk politikája, és támadásnak minden kommunista és munkáspárt ellen. Elmondtuk, hogy a Nagy Imre ügyének felmelegítése nagyon veszélyes tünet. Ami a „Kétezer szó” nyilatkozatot illeti, világos álláspontra helyezkedtünk. Kijelentettük, hogy ez elfogadhatatlan. Elmondtuk, hogy ez a nyilatkozat a CSKP KB részéről határozott politikai és szervezeti intézkedések megtételét követeli, amelyet ugyancsak nem tettek meg. Azt is elmondtuk, hogy a mi Politikai Bizottságunk meggyőződésében a CSKP KB Elnökségének döntése a találkozó ügyében új helyzetet teremt a pártjaink közötti kapcsolatokban. A KB ilyen döntést hozván ellentétes álláspontra helyezkedett pártjaink központi bizottságaival.

A helyzet Csehszlovákiában a mi véleményünk szerint rosszabbodik. Sokkal veszélyesebb, mint korábban. Szakaszokban fejlődik. Az első szakasz – út a jugoszláv rendszerhez, ami az ő feltételeik között a polgári ellenforradalmi veszélyt hordozza magában. A legfontosabb számunkra, hogy segítsük Csehszlovákia kommunistáit. Válaszolnunk kell magunknak a kérdésre, kinek és hogyan kell segíteni? Kit és hogyan támogassunk?

Erről beszélve alá szeretném húzni, hogy Drezdában vitatkoztunk a csehszlovákokkal számos kérdést illetően. De a CSKP KB Elnökségével, mint szervvel, csak most először álltunk szemtől szemben. Ez új helyzet. Nehéz jelenleg előre látni, hogy a CSKP KB Elnöksége milyen módon magyarázza el a párt tagjainak, miért nem akart részt venni a mai találkozónkon. Úgy tűnik, hogy jelenleg az Elnökség tagjainak jelentős része ezért ránk akarja hárítani a felelősséget. Ha ilyen lesz a helyzet, akkor a CSKP KB Elnökségéhez fűződő viszonyunkban a barikád másik oldalán találjuk magunkat.

Csehszlovákiában a helyzet sokkal rosszabb, mint két vagy három hónappal ezelőtt. A kialakult helyzet határozott fellépést követel a kommunista erők részéről. Érinti ez a „Kétezer szó” nyilatkozatot éppúgy, mint ahogy az új pártok és politikai szervezetek életre hívását is. Csehszlovákia munkásosztályának, a párt tagjainak világos orientációt kell kapniuk.

Vannak tünetek, amelyek arról tanúskodnak, hogy az ún. ultraradikális csoport, amely a saját kezébe vette a sajtót és más tömegtájékoztatási eszközöket,

²⁶ Egy, a Nagy Imre kivégzésének 10. évfordulójára megjelent cikkben a szerző azt írta, hogy „a totalitárius diktatúrát érintő bírálatának és humanista szocializmusfelfogásának köszönhetően Nagy Imre úgy jelenik meg előttünk, mint a demokratikus és nemzeti princípium jelentős képviselője a szocializmuson belül”. Lásd: Oswald Machatka: Také jedno výročí. *Literární listy*, 1968. június 13., 13. [magyarul megjelent: Még egy évforduló. (Fordította: G. Kovács László). *Kalligram folyóirat*, XVII. évf. (2008) 7–8. sz.]

erős a Központi Bizottságon belül is. Ez a csoport mindent elkövet, hogy zűrzavart idézzon elő a párt és a munkásosztály soraiban.

Csehszlovákiában azzal viaskodnak, hogy a „Kétezer szó” nyilatkozat támogatására talál a munkásosztálynál. Az ipari üzemekben aláírásokat gyűjtenek e nyilatkozat támogatására. A vítkovicei [Klement Gottwald acél-] kohászatban kb. 750 ilyen aláírást gyűjtöttek. Kik azok, akik ezt aláírják, nem tudjuk, de ugyanakkor van tapasztalatunk és megbirkózunk azzal, hogy az ipari üzemekben különböző típusú elemek dolgoznak, többek között a régi birtokos osztályból származók. Bizonyos helyzetben ezek a típusú elemek aktivizálódnak, és olyan látszatot keltenek, hogy a munkásosztály nézeteit fejezik ki. A legnagyobb veszély abban áll, hogy a pártszervezetek az ipari üzemekben, ahogy más helyeken is, dezorganizáltak, és meg vannak bénulva. Nem tudják, hogyan reagáljanak a jelenlegi helyzetben. Ezt kihasználják más erők, amelyek megpróbálnak a munkások nevében felszólalni.

Foglalkoznunk kell a CSKP részletes összetételével, amely jelenleg kb. 1,7 millió tagot számlál. A párt nagy százalékát az értelmiség és a kiskereskedők teszik ki, és még más nem proletár elemek. Ismert számunkra, hogy 1948 februárja után a CSKP rövid időn belül nagyon sok új tagot vett fel. Csak 1948-ban kb. 270 ezer régi Beneš-pártit²⁷ vettek fel a pártba. A párt összetételére jelenleg befolyással van az ő viselkedésük. E tekintetben a helyzet nagyon veszélyes. Attól tarthatunk, hogy a CSKP felbomlik, szétverik, és nem lesz abban a helyzetben, hogy határozottan fellépjen az ellenforradalmi tendenciákkal szemben.

Döntő, hogy Csehszlovákiában, és különösen a CSKP soraiban megjelenjenek és fellépjenek olyan erők, akiket tudunk támogatni.

A csehszlovák elvtársaktól hallottunk már nemegyszer arról, hogy ha a helyzet valóban veszélyessé válik, akkor ők képesek megmozgatni a megfelelő erőket – munkásrendőrséget és a pártszervezeteket. Dubček mondta, hogy rendelkezik az erők mozgásba hozásának a lehetőségével, amelyek 24 órán belül képesek rendet tenni. A helyzet veszélyes, sőt nagyon veszélyes, és mi nem látjuk, hogy a CSKP mozgásba hozná a saját erőit.

Mobilizálni kell a kommunista erőket, és határozott harcot kell kezdeni. Ha ez bekövetkezik, akkor a helyzetünk egyszerűbb és könnyebb lesz. Akkor fogjuk látni, kinek kell segítséget nyújtani. A harcot el kell kezdeni, és ez főleg politikai harc. Mindenekelőtt rendezni kell a helyzetet a sajtóban, és megfelelően orientálni a pártot és a népet. A fő figyelmet arra kell fordítani, hogy a csehszlovák kommunisták és a dolgozó tömegek között megértésre találjon egy ilyen típusú akció. Célszerűnek tartjuk, hogy a testvérpártjaink és országaink határozott támogatást nyújtsanak ebben a helyes harcban.

²⁷ Edvard Beneš (1884–1948) Csehszlovákia miniszterelnöke (1921–1922), külügyminisztere (1918–1935), elnöke (1935–1938, 1945–1948), a Cseh Nemzeti Szocialista Párt vezetője.

Mindenekelőtt arról van szó, hogy a lépéseket, amelyeket megteszünk, támogassák és elfogadják a pártjaink és népeink. Arról is szó van, hogy az általunk elfogadott lépéseket a kapitalista országokban működő munkás- és kommunista pártok is támogassák. Arról is szó van, hogy ezek a pártok támogassanak minket.

A döntést meghozva emlékeznünk kell a magyar eseményekre 1956-ban. Emlékeznünk kell annak a korszaknak a tapasztalataira. A probléma, amiről vitatkozunk, a Csehszlovákiában kialakult helyzet megváltozásáért folytatott harc problémája nemzetközi jellegű, ezért ezt a harcot nemzetközi skálán is néznünk kell. A Magyarországért folytatott harcban 1956-ban minden baráti kommunista párt támogatott minket. Arról van szó, hogy ilyen támogatást kell találni most is.²⁸

A helyzet Csehszlovákiában folyamatosan romlik. Aggasztóbb, mint volt a drezdai és a moszkvai találkozónk idején volt. Akkor kifejeztük azt a kívánságunkat, hogy magában Csehszlovákiában lépjenek fel erők, amelyek vissza tudják fordítani az addigi fejlődés menetét. Jelenleg ezt még fontosabb, mint bármikor. Fontos, hogy Csehszlovákiában találjanak marxista-leninista erőt, olyan erőt, amelynek teljes mértékű támogatást kell nyújtanunk.

Ulbricht: A mi Politikai Bizottságunk támogatta a mai tanácskozás összehívását Varsóban. Abból indultunk ki, hogy a CSKP KB Elnöksége elküldi a képviselőit. Megfigyeléseink alapján úgy ítéljük meg, hogy Csehszlovákiában megszaporodtak az új negatív elemek. Érthető és megalapozott lett volna, ha véleménycserét akartak volna. De a CSKP KB Elnöksége elutasította a részvételt a mai találkozónkon és kétoldalú találkozót javasolt. Erre a javaslatra még nem adtunk választ, megteesszük ezt majd a mostani tanácskozás befejezése után. Mi volt a mi álláspontunk, amikor megkaptuk a hírt, hogy ők nem vesznek részt? Úgy gondoltuk, hogy a mi tanácskozásunkat mindenképpen meg kell tartani. A helyzetet Csehszlovákiában új elemek jellemzik. A „Kétezer szó” szerkesztői manifesztum publikálása után a csehszlovák párt vezetése nincs abban a helyzetben, hogy kiutat találjon. Közösen kell tehát a kiutat megtalálni.

Kádár elvtárs beszámolt itt a Dubčekkel folytatott tárgyalásáról, aki különböző dolgokat mondott. Ők várni akarnak, hogy bekövetkezzen az általános összeomlás. Dubčeknek fogalma sincs a helyzetről. Megdöbbenett az az elemzés, amit itt Kádár elvtárs adott. Hiszen tudni kell, Kádár elvtárs, hogy itt nem csak Csehszlovákiáról van szó. Kádár elvtárs amellett van, hogy ott revizionista erőkkel van dolgunk. Nem értek ezzel egyet. Itt ellenforradalmi erőkről van szó. [Ha] a „Kétezer szó” manifesztum nem ellenforradalmi, akkor már talán egyáltalán nincs is ellenforradalom. A helyzet különlegessége Csehszlovákiában az, hogy ez egy felszín alatti ellenforradalom. Ennek a felszín alatti ellenforradalomnak a segítségével haladnak fokozatosan előre.

²⁸ Kádár e tanácskozás után külön beszélgetést folytatott Brezsnyevvel és Kosziginnel, ahol rámutatott arra, hogy a „mai csehszlovákiai krízis jellege inkább az 1956-os lengyel esethez áll közelebb” és nem a magyaréhoz. MNL OL M KS 288. f. 5/462. ő. e. 5.

A kapitalista világ nagyon reálisan értékeli az aktuális helyzetet. Lehet idézni VI. Pál pápa értékelését és a nyugatnémet kormány értékelését. A bonni kormány úgy véli, hogy azok az erők, amelyek Csehszlovákiában megvalósítják az ún. liberalizációt, olyan szisztematikusan dolgoznak, hogy jobb egyelőre ezzel az országgal nem felvenni a diplomáciai kapcsolatokat. Bonnban úgy értékelik, hogy tovább kell „puhítani” Csehszlovákiát, hogy lehet ezt sikeresen csinálni, majd bekövetkezik a katasztrófa, amely a rendszer összeomlását fogja jelenteni. Ez egy teljesen reális értékelés. Hasonlóan reális értékelést adtak a Vatikánban, VI. Pál szintén a helyzet valamilyen erőszakos összeomlását várja Csehszlovákiában, és a vatikáni diplomácia is ebből a szögből figyeli az eseményeket.

A cseh ellenforradalom tervei világosak. Nem lehet ebben az ügyben semmilyen kétségünk. Az ellenforradalom úgy akarja előkészíteni a párt kongresszusát, hogy megfojtsa és kizárja a marxista-leninistákat. A „Kétezer szó” egyértelmű ellenforradalom. Aztán majd a választáson elindul minden párt, és arra fognak törekedni, hogy megsemmisítsék a pártot, majd azután megváltoztassák az alkotmányt.

Nem tudom, Kádár elvtárs, vajon Önök mindezt nem látják? Nem látják, hogy az imperializmus a következő csapását Magyarországra fogja mérni? Mert mi látjuk, hogy az imperialista központok már ma a magyar értelmiség közötti munkára koncentrálnak.

Azt gondolom, hogy Gomułka elvtárs alapján pontosan értékelte a helyzetet Csehszlovákiában. Az imperializmus beavatkozása Csehszlovákiában globális stratégia keretei között folyik és régóta tart. Minimum 10 éve tart. Ez a beavatkozás mindenekelőtt a kultúra területén történik.

Emlékezzünk, hogy kezdődött: vita volt [Franz] Kafka alkotásairól. Később más viták voltak irodalmi témákban. Viták voltak a filmről stb. Sikeresen növekedett a befolyás, amelynek szándéka az volt, hogy az értelmiséget Nyugat felé orientálja.

Ez volt az előkészítés, amelyben az első tűz a kultúrára irányult. Jelenleg ugyanakkor már másik szakaszban vagyunk. Ma már a „Kétezer szót” publikálják...

Ez a manifesztum 10 nappal az ismert amerikai szovjetológus, Brzeziński²⁹ referátuma után lett publikálva, aki Prágában volt, és nyilvános előadást tartott. Ez egy nagy teremben történt, sok ember volt ott. Vita volt. De senki nem szállt szembe Brzeziński téziseivel. Nem akadt egyetlen ember sem, aki ellenkezett volna. Semmilyen Dubček nem akadt. Persze, egy vitázó fellépett, akinek volt valamilyen kétsége ott. Prágában járt Mehnert³⁰ is, és szintén előadást tartott. Szintén hasonló volt a menet.

²⁹ Zbigniew Brzeziński (1928–) lengyel származású amerikai szovjetológus, több republikánus amerikai elnök nemzetbiztonsági tanácsadója.

³⁰ Klaus Mehnert (1906–1984) német politológus, Kelet-Európa-szakértő, újságíró. Több könyvet írt a Szovjetunióról.

Kérdésem Kádár elvtárshoz. Mi ez tulajdonképpen? Az ellenforradalom, ha az amerikai antikommunista nyilvánosan felléphet Prágában és rágalmazhatja a Lengyel Népköztársaságot a párt tagjai előtt, mondván, hogy ez egy fasiszta ország? De hiszen ő nemcsak a Lengyel Népköztársaságot támadta, hanem a Szovjetuniót is... Nem tudok elfogadni olyan fejtegetést, ahogy ezt Dubček csinálta formálisan, majd újra informálisan, mert a dolog nem a formalitásokról szól. Bonn és Washington szervezett munkájával van dolgunk, és ezt látni kell. Lehet, hogy ez mind csak bagatell dolog? Lehet az bagatell, hogy ők ott Prágában a nyugatnémet honfitársaikkal tárgyalnak? Lehet az bagatell, hogy 100 ezer szudétanémet visszatéréséről egyezkednek? Számunkra ez nem lényegtelen ügy. Mert mi tudjuk, hogy valamikor ezt a földet Henlein³¹ gyarmatosította. Ma Henlein nem él, de ők ugyanerről beszélgetnek az ő utódaival. Mert ezek Henlein utódai.

Szeretném elmondani, hogy figyeljük a CSKP vezetésének a viselkedését a „Kétezer szó” publikálása után, és látjuk, hogy ez a viselkedés kedvet csinált a nyugatnémet imperialistáknak az aktivizálódáshoz. Sőt ők bizonyos értelemben csodálkoznak, hogy az ő szemszögükből ilyen jól rendeződnek a dolgok. Csodálkoznak, sőt mondják: „arra számítottunk, hogy ez lassabban fog menni”.

Csehszlovákiában létezik egy csoport, amelyik uralja a tömegtájékoztatási eszközöket – a rádiót, televíziót és másokat. Ez a csoport hangosan hirdeti a szabadságot, és ideológiai terrort alkalmaz. Meg kell érteni, hogy ebbe az országba széles hullámmal bement a nyugati ideológia, és ez a tevékenység nagy lehetőségeket teremt a szocializmus ellenségei számára. Miről van szó? A vezető körök Prágában – csoportról beszélek, amelyik valóban irányít – koncepcióval rendelkeznek egy Csehszlovákiát, Romániát és Jugoszláviát felölelő háromoldalú szövetség létrehozására. Ez egy régi koncepció még Masaryk³² idejéből származik, amely egy ún. kisantantot³³ szeretne összehívni ebből a három országból. Valamikor volt ilyen koncepció, amelynek a célja Csehszlovákia „különleges tekintélyének” a felállítása volt e szövetség keretei közt. Ma ez a koncepció a szocialista Csehszlovákiának a Szovjetuniótól és a szocialista országok egész közösségétől való elszakítását szolgálja. Ceaușescu és Tito szintén támogatja ezt, sőt hivatalosan támogatja.

E koncepció alatt már konkrét gazdasági tervek sorakoznak. Prágába érkezik a nyugatnémet bank elnöke és tárgyalásokat folytatnak, amelyek tulajdonképpen arról, hogyan lehet Csehszlovákiát a nyugati rendszerbe bekapcsolni. A cseh

³¹ Konrad Henlein (1898–1945) náci szudétanémet szeparatista politikus. Csehszlovákia német annexiója után a terület birodalmi biztosa volt a második világháború alatt.

³² Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) cseh politikus, filozófus, az első Csehszlovák Köztársaság megalapítója és első elnöke.

³³ A kisantant 1921 és 1938 között Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia között fennálló katonai és politikai szövetség. Elsősorban a magyar revíziós törekvések és a Habsburg-restauráció megakadályozására jött létre.

gazdasági vezetés a saját részéről együttműködési kapcsolatokat keres a nyugatnémetekkel úgy, hogy függetlenítse magát a Szovjetunióval folytatott gazdasági kapcsolatoktól. Annyira nem naiv Dubček, hogy ne tudja, miről van itt szó.

Az amerikai ideológusok régóta hirdetik az „európai egység” teóriáját. A gyakorlatban a nyugatnémet stratégia megvalósításával van dolgunk, amely Európában a hegemonia megszerzésére törekszik. És ők (a csehek) lépre mennek és támogatják ezt a koncepciót. Nekünk egyet kell értenünk ezzel és csak nézni?

Gomułka elvtársnak igaza van, amikor azt mondja, hogy Csehszlovákiában nem az ipar vagy a társadalmasított gazdaság más területeinek reprivatizációjáról van szó. Ez az ország ilyen állapotban is, amilyenben jelenleg van, át tud menni a Nyugat parancsnoksága alá. Dubček állítása, miszerint Csehszlovákia mai állapota a szocializmus győzelmének a folytatása, érthetetlen. A dolgozó tömegeket kizárták a hatalomból. Ezt nyíltan meg kell mondani. A kormány aktuálisan nem munkás-paraszt kormány. A szocializmus ellenségei nem titkolják, miről van szó. Brzeziński már 1965-ben kiformálta az ún. „hídépítés” koncepcióját.³⁴ E koncepció értelmében az amerikai politikának „békés törekvésekkel” kell összekapcsolódnia, és ilyen politikát valósítanak most meg, támogatván a decentralizáló vagy szétszakító elemeket. Ez a politika tévútra viszi a szocialista országokat. Az NSZK-ban Strauss hasonló koncepciókat és projekteket hirdet. És meg kell mondani itt, hogy a CSKP vezetésének egy része ennek a politikának az áldozata.

A csehszlovákiai eseményekről beszélve alá kell húzni, hogy a „Kétezer szót” megelőzte a szakszervezetekben szélesen propagált platform. Voltak cikkek és nyilatkozatok a televízióban is Šik miniszterelnök-helyettestől a gazdaságról.³⁵ Svitáknak³⁶ voltak felbujtó cikkei. A sajtó hasábjain a decentralizáció széles propagandája volt. Šik a legvilágosabban provokálja a munkásosztályt, a szak-

³⁴ Lyndon B. Johnson (1908–1973) amerikai elnök 1966. október 7-én tartott beszédében hirdette meg a „hídépítés” politikáját Kelet és Nyugat között. Ennek lényege a kelet–nyugati kereskedelmi forgalom növelése, illetve a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény elvének kiterjesztése a kelet-európai államokra. Egyidejűleg sürgette Bonnt, hogy ismerje el hivatalosan a világháborús területvesztéseit. Lásd: *Lyndon Johnson confronts the world: American foreign policy, 1963–1968*. Ed. by Warren I. Cohen, Nancy Bernkopf Tucker. London, CUP, 1995.

³⁵ Ota Šik televíziós előadás-sorozatot tartott a csehszlovák gazdaság valós helyzetéről. Beszélt többek között a régi gazdasági mechanizmusról, az új gazdaságirányítási rendszer kidolgozásáról, a kereskedelemről és az életszínvonalról is. Jelentősen hozzájárult a társadalmi érdeklődés felkeltéséhez. Előadásai megjelentek magyarul a Kossuth Kiadó zárt, számozott kiadásában: Ota Šik: *A csehszlovák gazdaság igazi helyzete*. [Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1970.]

³⁶ Ivan Sviták (1925–1994) cseh filozófus, a humanista marxizmus hirdetője. Részt vett az *Akcióprogram* kidolgozásában, 1968 augusztusa után emigrált. Sviták tevékenységéről lásd: Ken-de Tamás: *Hatvannyolcas új és régi baloldal Kelet-Európában*. In: *A moderntől a posztmoder-nig: 1968. Tanulmányok*. Szerk.: Balázs Eszter, Földes György, Konok Péter. Budapest, Napvilág Kiadó, 2008, 225–264.

szervezeti lapokban sztrájkra hív fel. Vajon a pártvezetés leszámolt ezzel? Egyetlen szóval sem reagált erre a témára.

A cseh sajtóban Šik nyíltan hirdeti, hogy Csehszlovákia gazdasági tekintetben [a szocialista táborban] maradt, hiszen nem kötötte magát az Európai Gazdasági Közösséghez. Ez a leghamisabb tézis. Csehszlovákia gazdasága a stagnáció állapotában van abból az okból, hogy a gazdaságpolitika helytelen volt. Ha majd decentralizálódik a gazdaság, akkor nehéz utána a termelés vagy a technológia világszínvonaláról beszélni. Komoly hibákat követtek ott el a gazdaságpolitikában, még ha korrigálni is próbálják azokat, de lényegében nem korrigálják, hanem még nehezebb helyzetbe esnek bele, még jobban megnehezítik maguknak a saját helyzetüket.

Csehszlovákiának erős ipara van, és korábban úgy ítélték meg, hogy adminisztratív eszközöket alkalmazva érnek el a kommunizmusba. Maguk mondták ezt nyíltan. Novotný mondta: minek a mezőgazdaságba invesztálni, ha importálhatunk is mezőgazdasági termékeket. Tulajdonképpen Šik ugyanazt javasolja, neki soha nem volt köze a gyakorlathoz. Én még azt sem tudom, hogy ő valaha volt-e termelőüzemben. Ez az ember el van szakadva az élettől, el van szakadva a gyakorlattól, de sokat beszél a szabad versenyről.

Tudatában kell lennünk, hogy Csehszlovákiában léteznek ellenforradalmi központok, amelyek aktív tevékenységet fejtenek ki. Az egyik centrum a Tudományos Akadémián van, számos befolyásos személyből áll. A következő centrumot az Elkötelezett Pártonkívüliek Klubja jelenti.³⁷ A következő központ a szociáldemokrácia vezetősége, amelyek a különböző városokban vannak jelen. Ezeknek a központoknak saját kapcsolódásaik vannak még a pártvezetéshez is. Az egyik ilyen ág éppen Císař,³⁸ aki hirdeti és propagálja a „marxizmus új változatát”. Mi ezeket a variánsokat jól ismerjük, ezeket a variánsokat egyszerűen Bonnból Brandttól importálták. Így néz ki valójában a helyzet.

Alapvető dolog válaszolni a kérdésre: milyen mélyek az okai és milyenek a forrásai annak, hogy így fejlődtek az események. A válasz erre a kérdésre egész sor bonyolult és még a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakából megőrződött nehéz problémával van összefüggésben. Az egyes országokat a kapitalizmus után örökölt feltételek nyomasztják. Mások a hagyományok, fellépnek az egyenlőtlenség erői az egyes országok gazdasági fejlődésében. Az ideológiai szint szintén nem egyforma az egyes szocialista országokban. Vegyük pl. a felsőoktatást, mi már az oktatási rendszer harmadik reformját vezettük le az tantermekben. Csehszlovákiában semmilyen reform nem volt, és innen erednek

³⁷ 1968. április 5-én jelentette be megalakulását a Klub. Kiáltványukban leszögezik: „Abból indulunk ki, hogy a meglévő politikai pártok tagjainak lehetőségük van kifejezni nézeteiket, megfogalmazni és széleskörűen szervezett alapon érvényesíteni elveiket, míg a pártonkívüliek politikailag elszigeteltek, passzivitásra vannak ítélve.” Lásd: Jiří Hoppe: *Opozice '68: Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Praha, Proster, 2009.

³⁸ Čestmír Císař (1920–) filozófus, csehszlovák politikus. 1968-tól a CSKP KB tagja.

a nehézségek is. Voltam valamikor Prágában az egyetemen – az életben nem láttam annyi kurzust, mint ami ott van. Ez a helyzet, amely szükségszerűen konfliktushoz vezet.

A munkásosztály összetétele szerint különböző, nem könnyű biztosítani az egységét és szövetségét a parasztsággal. Ez előrelátó és bölcs politikát követel. Nagyon nehéz a középosztály problémája. A kispolgárságot minden szocialista országban erősen támogatja a Nyugat. A kispolgárság bekapcsolása a szocialista fejlődésbe különösen bonyolult folyamat. És ebben ők [csehek] megbotlottak. Azt gondolták, hogy az ügy el van intézve. Közben nagyon sok ember elégedetlen volt, és ez így ment. Szükséges volt e területen a politika korrekciója, de közben nem vitték végig.

A következő probléma a párt és az állam vezetésének ügye. Nem lehet úgy működni, ahogy ők működnek. Így nem lehet vezetni a pártot és az államot. Ellentét volt a vezetés módszerei és a valós társadalmi feltételek között. Ez az ellentét számos országban fellép, itt is és nálunk is. Mi szintén nem oldottuk meg, de elgondolkodunk rajta, próbáljuk megoldani, de ott kikerülték a problémát. Kikerülték egészében. Muszáj itt ezekről az ügyekről beszélni, hogy közösen jussunk a csehszlovákiai helyzet reális értékeléséhez.

Áttérek a gyakorlati következtetésekre. Azt gondolom, hogy közösen nyílt levelet kell intéznünk a CSKP KB-hoz, a parlamenthez, a cseh munkásosztályhoz és az értelmiséghez. Ebben a levélben rá kell mutatni Csehszlovákia belső fejlődésének és az általános nemzetközi helyzet kapcsolatára. Értékelést kell adni az ellenforradalmi csoportok tevékenységéről és megmutatni, hogy őket kívülről irányítják. Meg kell mutatnunk a jelenlegi helyzetből a kiutat is. Ez lenne az első lépés. A következő lépés, hogy közösen elmenni és bemutatni a mi értékelésünket és következtetéseinket. Megnézzük, vajon lesz-e bátorságuk kizárni az ellenforradalmi és reakciós elemeket. Ott szükségszerűen ki kell zárni az ellenséges elemeket a tömegtájékoztatási eszközökből. Ez a minimuma annak, amit szükséges megtenni. Mérlegelni kell azt is, hogyan viselkedjenek Szlovákiával, ha követelik ott a gyakorlatok lefolytatását.³⁹ Mindez megfelelő lépéseket követel, saját vezetési rendszert stb. Ilyen a mi javaslatunk.

Zsivkov: A mi Központi Bizottságunk és pártunk Politikai Bizottságának képviselői osztják a Gomulka elvtárs és Ulbricht elvtárs által adott csehszlovákiai helyzetértékelést. Sajnos, nem tudunk egyetérteni Kádár elvtárs által adott értékeléssel, ahogy a következtetéseivel sem. A dolgokat helyesen, nevén akarjuk nevezni. Úgy, ahogy mi az ügyeket látjuk.

A jelenlegi helyzet Csehszlovákiában kedvez mind a külső és belső ellenforradalmi, mind a revizionista központok aktív tevékenységének is. A haladó erőket terrorizálják. Csehszlovákiában megfigyelhető az egészséges erők széles körű kapitulációja. A párt már nem vezető tényező. A pártban a legaktívabbak a revi-

³⁹ Feltehetően a Šumava-hadgyakorlatról van szó.

zionista és ellenforradalmi erők. Az ellenforradalmi erők Csehszlovákiában napról napra erősödnek. Az amerikai és a nyugatnémet imperialisták által irányított összes ellenforradalmi központ mobilizálta a tevékenységét. Tulajdonképpen nem tudunk idézni egyetlen arról tanúskodó tényről sem, hogy az egészséges erők a pártban mobilizálódtak volna az ellenforradalommal vívott harcra.

Felmerül a kérdés – mit kell tenni, hogy ezzel szembeszálljanak.

Pártjaink előtt történelmi feladat és történelmi felelősség áll. Hiszen Csehszlovákiában a szocializmus sorsáról van szó. Ez nagyon komoly konfliktus a mi egész közösségünk és az imperialista rendszer között. Az imperialisták Csehszlovákiát választották, amely jelenleg a két rendszer közötti harcban a fő tűzfészékké vált.

Mindazon eszközök lehetőségei, amelyekről Kádár elvtárs beszélt, már kimerültek. A kiút különböző lehetőségeit kerestük a Csehszlovákiában kialakult helyzetből. Támogattuk Dubčeket. Nem látunk ugyanakkor semmilyen előre lépést sem. Ma sem Dubček, sem Černík nem dönt a helyzetről Csehszlovákiában. Mások döntenek. Ez úgy néz ki, hogy vagy Dubček nem tud cselekedni, vagy velük van. Csehszlovákiában léteznek erők, amelyek még január előtt⁴⁰ irányították az eseményeket, hogy a folyamatok az ő elképzelésük szerint fejlődjenek.

Tulajdonképpen egy kiút létezik – határozott segítségnyújtás a pártjaink, a Varsói Szerződés államai részéről Csehszlovákia számára. Jelenleg nem támaszkodhatunk Csehszlovákia belső erejére. Nincs ott már olyan erő, amely azokat az ügyeket meg tudná valósítani, amelyekről a levelünkben fogunk írni. Csak a Varsói Szerződés fegyveres erejére támaszkodva lehet megváltoztatni a helyzetet.

Csehszlovákiában újjá kell építeni a proletárdiktatúrát, amely ott el lett taposva. Minden állami és pártszervezetet a revizionista és ellenforradalmi erők uralnak. A párt kongresszusát el kell halasztani. Újjá kell építeni a pártot, és tevékenységének visszaadni a marxista-leninista tartalmát. Arról van szó, hogy elkerüljük a párt szociáldemokratizációjának folyamatát. Megfelelő dekrétummal fel kell oszlatni a különböző ellenforradalmi és polgári szervezeteket. Nincs más kiút.

Mi nem sematikusán közelítünk ezekhez a kérdésekhez, tudatában vagyunk annak, hogy az ilyen típusú tevékenységnek lesznek bizonyos negatív hatásai. Velünk szemben, de különösen a Szovjetunióval szemben, nagy zajt fognak csapni. Lehet, hogy ezt majd ki akarják némely kalandor erők használni, még az is lehet, hogy fegyveres összetűzésre is sor kerül. Kétségtelen, hogy származhatnak bizonyos nehézségek a munkásosztály számára a kapitalista országokban. Ugyanakkor a pozitív eredmények sokkal nagyobbak és tartósabbak

⁴⁰ Dubček 1968. január 5-én került a párt élére, Zsivkov nyilvánvalóan az azt megelőző Novotný-időszak embereire utalt.

lesznek, megmentjük a szocializmust Csehszlovákiában, megmentjük a Varsói Szerződés egységét. Ezenfelül ez egy nagy lecke lesz még az imperializmus számára. Meglátják, hogy nem számíthatnak sikerekre. Szintén hatással lesz az opportunizmusra a kommunista világmozgalomban. Az opportunizmus minden oldalból kimászik és komolyan szennyezi mozgalmunk sorait.

Itt szeretnék beszámolni a Francia Kommunista Párt KB Politikai Bizottságának tagjával, Garaudy elvtárral⁴¹ folytatott beszélgetésről, aki azt mondta, hogy a szocialista országok pártjainak nem szabad közös lépéseket tennie Csehszlovákia ügyében. Minden intervenció – véleménye szerint – károsítaná az ő befolyásukat a francia értelmiségre. Emlékeztetni kell ugyanakkor, hogy a közös tevékenység elfogadásának nagy jelentősége lesz majd a szocialista országainkban lévő helyzetre is. Pártjaink többsége ilyen megoldás mellett van. Ez csapás lesz különböző erőkre – a revizionista, ellenforradalmi és szocialistaellenes erőkre –, amelyek országainkban fellépnek. Természetesen ezek az erők nálunk izolálva vannak, de léteznek. Próbálkoznak a mi országainkban is.

[III. ülés]

Brezsnyev: Kedves Elvtársak! Engedjék meg, hogy az SZKP KB nevében kifejezzem köszönetem a jelenlegi párttalálkozónk általános támogatásáért. Az utóbbi időben nem kevés ügyünk volt, amelyek kollektív vitát követeltek a legfelsőbb szinten. A legfontosabb ezek közül, amely a találkozásunk legfőbb okává vált, a csehszlovákiai helyzet.

Mi, hasonlóan, ahogy mindenki, ahogy minden delegáció, természetesen nagyon sajnáljuk, hogy a csehszlovák elvtársak, akiket meghívtunk a mai találkozóra, nincsenek jelen. Nem szabad, elvtársak, nem látunk, hogy a CSKP KB Elnöksége – bárhogya szeretnék is magyarázni saját távollétüket – demonstrálta előttünk, hogy új helyzet alakul ki a kapcsolatainkban, olyan helyzet, amely azzal jellemezhető, hogy nem akarják a barátaik hangját meghallani. Világosan elvetették az ügyek kollektív megvitatásának lehetőségét, amelyek nem csupán Csehszlovákiát érintik, hanem a mi közös érdekeinket is támadja. A találkozónkon való részvételt elutasítván, a CSKP KB Elnöksége nem akarja ugyanakkor, hogy az ő új pozíciója fel legyen itt fedve ezen a kollektív fórumon, nem akarja, hogy itt kollektív értékelést kapjon a saját lépéseiről.

Abból ítélve, amit Dubček és Černík elvtárs a tegnapi kétoldalú találkozón Kádár elvtársnak mondtak – a csehszlovák vezetők feladata, amelyet maguk elé állítanak javasolván, hogy mindenki folytasson velük kétoldalú tanácskozást, oda vezet, hogy mindenkit meggyőzzenek, hogy nincs semmi új, semmi veszélyes

⁴¹ Roger Garaudy (1913–2012) francia filozófus, kommunista politikus. 1970-ben kizárták a Francia Kommunista Pártból a csehszlovákiai intervenció elleni tiltakozó cikkei miatt.

a jelenlegi helyzetben. Nem akarják, hogy a dolgokat a nevükön nevezzük. De nekünk muszáj megvitatnunk itt olyan szükséges intézkedéseket, amelyek éppen a létező helyzetből következnek – ugyanakkor nem az ő jelenlétük mellett, sajnos, a távollétükben. Kötelesek vagyunk ezeket a lépéseket kidolgozni. Bárhogya is jellemeznénk ezeket a következményeket, amelyekhez a szocialistaellenes erők jelenlegi offenzívája vezethet – egy dolog világos: Csehszlovákia a szocialista táborból kivezető út veszélyes szakaszában van, és minden lépést meg kell tennünk és minden eszközt ki kell használnunk, hogy ezt megakadályozzuk.

Az SZKP KB teljes mértékben osztja Gomulka elvtárs mai tanácskozáson a Csehszlovákiában kialakult helyzetről adott értékelését. Egyetértünk azzal, hogy az események, amelyek Csehszlovákiában kialakultak, a saját belső irányzatai következtében nagyon veszélyesek a csehszlovák nemzet szocialista vívmányaira nézve. Ezek az események azért is veszélyesek, mert aláássák a szocializmus pozícióit Európában, az imperialista erők kezére játszanak az egész világon. Lényegében erről beszélt Ulbricht és Zsivkov elvtárs is. Az, ami most Csehszlovákiában van, már régen kinőtte a nemzeti kereteket, és ma már az egész szocialista rendszer életének alapvető problémáira irányul. Azt lehet mondani, hogy Csehszlovákia vált a szocializmus és az imperializmus közötti éles ideológiai és politikai harc egyik csomópontjává. A szocialistaellenes és ellenforradalmi erők által tett erőfeszítések a Csehszlovákia Kommunista Pártjának szétverésére, a hatalomból való kizárására, a proletár internacionalizmus kompromittálásának a próbája. Nem szabad nem látnunk, hogy a jelenlegi eseményeket kihasználva a belső ellenforradalmi erők közösen az imperialista reakcióval arra számítanak, hogy lefékezik Csehszlovákia fejlődését és a kapitalizmus útjára állítják. Számítanak arra, hogy sikerül a Varsói Szerződés védelmi erejét meggyengíteni, a szocialista rendszer és az egész világ kommunista és nemzeti felszabadító mozgalmának egységét szétverni. Nem kell mondani, hogy ha a nemzetközi reakciónak sikerülne megvalósítani e terveit, akkor az közvetlen fenyegetést jelentene országaink számára.

Éppen ezért mindannyian egyetértünk abban, hogy el kell kerülni az események ilyen fejlődését Csehszlovákiában.

Gomulka elvtárs kifejtette azt a tézist, hogy Csehszlovákiában lehetséges az ellenforradalmi folyamat békés fejlődése. Ez, véleményünk szerint, helyes vélemény. Természetesen figyelembe véve az imperialista körök óriási érdeklődését Csehszlovákia iránt, mint állam, amely Európa centrumában található és a szocialista tábor közepén – nem lehet kizárni azt sem, hogy kedvező feltételek esetén nem békés lépéseket is tehetnek, hogy végül ebből az országból egy látszólag kapitalista vagy neokapitalista országot csináljanak, belefektetve annyi eszközt, amennyi szükséges, hogy csak elérjék ezt a célt. Nemcsak hogy ez nem csökkenti ennek a problémának az élességét, amely előttünk áll – az ellenforradalmi offenzíva Csehszlovákiával szemben, de még élezi is.

Mi úgy értékeljük a csehszlovákiai események fejlődését, hogy egyelőre ott pontosan leplezett és modern feltételekhez alkalmazott ellenforradalmi folyamat zajlik. Ez egy, a társadalmi berendezkedés mély átalakításához vezető folyamat, lehetséges, hogy még a szocialista állam külső jellegzetességeinek átalakítása nélkül. Egyelőre megvalósítható a társadalom irányításának politikai és állami formájának átalakítása nélkül. E folyamat különös veszélye az, hogy Csehszlovákia dolgozó tömegei – beleértve a munkásosztályt – nem tudnak orientálódni, hova vezethet végül a helyzet ilyen irányú fejlődése. Még Csehszlovákia határain kívül is komoly zavart válthat ki a kommunisták körében. Látjuk már az ilyen zavar bizonyos jeleit Nagy-Britanniában, Franciaországban, Olaszországban és más országokban.

Az ügy, ami miatt mi itt összegyűltünk, az utóbbi hónapokban nem gyengülő aggodalmunk. Állandóan visszatérünk rá a Dubčekkel, Černíkkal és a CSKP KB Elnökségének más tagjaival folytatott tárgyalásokon.

Március végén Drezdában volt egy sokoldalú eszmecsere a szocialista országok hat kommunista és munkáspártjának vezetése között. Az akkori vita eredményeként kollektív helyzetértékelést adtunk, és egyetértést értünk el fontos lépések ügyében, amelyeket el kellett fogadni. A tények józan elemzésére támaszkodva, figyelembe véve pártjaink és más testvérpártok tapasztalatait, teljes komolysággal figyelmeztettük a csehszlovák elvtársakat az országukban zajló politikai események fejlődésének veszélyes irányáról. Felhívtuk a figyelmüket a szocialistaellenes és ellenforradalmi erők tevékenysége számára [kedvező] meghatározott társadalmi talaj létezésére, valamint a pártra és a csehszlovák nemzet szocialista vívmányaira irányuló támadás elleni passzív viszony veszélyeire. Nemcsak a saját félelmeinket mondtuk ki, hanem pártszerűen, barátian tanácsoltuk is, hogy fogantatosítsanak minden lehetséges lépést, amely a helyzet javítására szolgál és az események ilyen, nem jó irányú fejlődését megakadályozza. A cseh elvtársak egyetértettek ezekkel a figyelmeztetésekkel. Beszéltek saját terveikről és arról, hogy a CSKP vezetése határt kíván szabni az ellenforradalmi elemek tevékenységének, és saját kezükbe veszik az események feletti ellenőrzést. Sajnos ezeket a terveket nem valósították meg.

Az országban a helyzet maximálisan kiéleződött, és ha a Csehszlovákiában zajló események fejlődési irányáról beszélünk, akkor az a szocialistaellenes elemek tevékenységének állandó eszkalációja, Csehszlovákia munkásosztálya és dolgozó tömegeinek szocialista vívmányaival szembeni fenyegetés megsokszorozódása.

Itt érdemes összegezni az események menetét, hogy helyes következtetést vonjunk le és helyes intézkedéseket fogadjunk el. Emlékeztetem az elvtársakat, hogy a CSKP KB Elnökségének januári plénuma kitűzte a legfelsőbb vezetés szintjein az állami és a pártfunkciók szétválasztásának viszonylag szerény feladatát. Majd a plénum után megnövekedett Novotný bírálata, amely gyorsan átváltozott a párt által korábban vitt teljes kurzus kritikájává. Egy sor új probléma keletkezett, amelyeknek politikai jelentősége volt, pl. a rehabilitáció

kérdése, a helytelen represszióért vállalt felelősség kérdése, a sajtószabadság és a teljes információ követelése. Bizonyos pillanatban minden a Novotnýt elnöki pozíciójából való eltávolításának követelése körül összpontosult. Ennek nyomán a KB Elnökségében és a kormányban más személyi változások is bekövetkeztek.⁴² A pártvezetés egész felső rétegében ez egy erőszakos változás volt. Ugyanakkor itt már világos volt, hogy nem csak személyi változásokról van szó. Vádakat fogalmaztak meg, hogy a párt fékezte a szocializmus helyes fejlődését. A különböző betejesztett követelésekkel szemben olyan tézisek jöttek ki a párt akcióprogramjában, mint a változás végrehajtásának szükségessége a politikai rendszerben. Másképp kezdték interpretálni a párt vezető szerepét. Elkezdtek beszélni a partneri viszony változásáról a Nemzeti Frontban, valamint a hatalom széles decentralizálásáról. Ezen az úton haladva komolyan meggyengültek a társadalom központi vezetésének lehetőségei. Ennek nyomában bekövetkezett a személyi változtatások széles körű kampánya azon elv szerint, hogy „új politika – új emberek”. Lezajlottak a járási és a megyei pártbizottságok plenáris ülései, amelyeken nagyon jelentős változásokat hajtottak végre a vezető aktívák középrétegében. Párhuzamosan zajlik a pártapparátus tisztogatása minden szinten és területen. Mint egy hógolyó növekedtek a politikai problémák, amelyeknek megoldását ezt megelőzően nem tartották kielégítőnek. A kérdésre: ki a hibás a múlt hibáiért, ki viseli a felelősséget? – Elkezdtek mondogatni, hogy nem az egyes személyek, hanem az egész párt, a hatalom irányításának egész rendszere, amelynek a CSKP volt a létrehozója. Innen már csak egy lépés kellett a marxizmus–leninizmusról és a szocializmusról való lemondáshoz általában. Sajnos meg kell állapítanunk, hogy ez a lépést néhol már megteszik vagy már megtették.

Az elmúlt hat hónap alatt az események fejlődése Csehszlovákia népi hatalmával és a Szovjetunióval szemben halad. Kezdetben közvetett, leplezett fellépések voltak, Novotný lemondásának követelése, a szocializmus sajátos modelljének követelése stb. Később a bekövetkezett külkapcsolatok átorientálása, és mély változásokra került sor a külpolitikában. Itt mindent kihasználtak, amit csak tudtak: a szovjet tanácsadók ügyétől⁴³ addig az állításig, hogy a Szovjetunióval és

⁴² 1968. április 6-án számos csehszlovák kormánytagot leváltottak tiszttségéből, és április 8-tól új kormány lépett hivatalba: Jozef Lénárttól Oldřich Černík vette át a miniszterelnöki széket, Otakar Šimůnek, Oldřich Černík, František Krajčír és Josef Krejčí miniszterelnök-helyetteseket Peter Colotka, František Hamouz, Gustáv Husák, Ota Šik és Lubomír Štrougal váltotta. Leváltották többek között Josef Smrkovskýt és Alois Indrát is. Jiří Hájek pedig iskolaügyi miniszterből külügyminiszter lett. Bohumír Lomský helyett Martin Džúr lett az új nemzetvédelmi miniszter, Josef Kudrnát Josef Pavel váltotta a belügy élén, és Bohuslav Kučerát nevezték ki az igazságügyi minisztérium élére Alois Neuman helyére.

⁴³ Utalás arra, hogy a cenzúra fellazulása következtében egyre többen vetették fel nyíltan a szovjet (KGB) tanácsadók az ötvenes évek kirakatpereiben (így a Rudolf Slánský-per) játszott szerepét, illetve az 1948-ban máig tisztázatlan körülmények között elhunyt Jan Masaryk külügyminiszter halálával kapcsolatban esetleges közreműködésüket.

más szocialista országokkal állítólag nem egyenértékű a csere, illetve az állítólagos gazdasági függés emlegetéséig. Aztán elkezdtek terjeszteni a Csehszlovákiát felszabadító szovjet hadsereget rágalmozó vádjaikat. Ennek a rágalmozó hadjáratnak a fokozása oda vezetett, hogy nyilvános fellépések és demonstrációk kezdődtek szovjetellenes jelszavakkal. Majd aztán elkezdődött a teljesen tetszés szerint folytatott harc az ún. konzervatívok ellen, akiket a nevén nevezett a sajtó, gyakorlatilag minden kommunista ellen. Egyidejűleg a kommunistáknak, akiket ez a rágalmozó kritika pellengérre állított, nem volt lehetőségük megvédeni saját nézeteiket. Az újságok nem akarták közölni nyilatkozataikat. Mindez az ő abszolút védtelenségük feltételei között történik, velük szemben a sajtó szervezi ezt a rágalmozó hadjáratot.

A jelenlegi helyzet veszélye hatványozódik a párt vezetésében kialakult frakciózás eredményeként. Mindenki, aki tanulta a munkásmozgalom történetét, jól ismeri V. I. Lenin műveit, jól tudja, hogy a párt akkor képes cselekedni, amikor minden szervezete és minden tagja a demokratikus centralizmus elve szerint működik. A demokratikus centralizmusnak két alapvető oldala van: a centralizmus és a demokratizmus. Ezen elvek bármelyik oldalának figyelmen kívül hagyása – a demokratizmusé vagy a centralizmusé – elkerülhetetlenül a párt elkorcsosulásához, a vezető szerepének meggyengüléséhez, a párt bürokratikus szervezetté vagy vitaklubbá alakulásához vezet. V. I. Lenin – mint ismert – a pártban a széles demokratizmus híve volt. Fellépett a kritika mindenoldalú fejlődéséért, de egyidejűleg kategorikusan fellépett minden olyan kritika ellen, amely megnehezítette volna a tevékenységet, különösen a párt által már eldöntött kérdésekben.

Ugyanakkor a CSKP-ban ma parttalan folyamatos vitával van dolgunk, amely alaptalan kritikává alakult át. Vajon azok a tények nem a demokratikus centralizmus megsértésének a bizonyítékai, amikor például a megyei pártkonferenciák, ahelyett hogy a KB utasításait végrehajtanák, teljesen más útra térnek, a párt fő vonalával teljesen ellentétes határozatokat hoznak. Éppen így zajlott le a „Kétezer szó” nyilatkozat ügyében a vita. Maguk a cseh elvtársak mondták, hogy a megyei konferenciák 1/3-a semmit nem mondott, és csak az összes megyei konferencia 1/3-a lépett fel e manifesztum támogatásával – vagyis a CSKP KB Elnökségének a vonalával szemben. Ennek nagymértékben kedvezett az, hogy az Elnökség tagjainak egy bizonyos része a „Kétezer szó” platformjáról saját értékelést adott – olyan értékelést, amely tagadta az Elnökség határozatát.⁴⁴ Idekívánkozik egy megjegyzés. A mi figyelmünket felkeltette az a tény, hogy a CSKP KB Elnökségének a megyei szervezetekhez intézett felhívását a „Kétezer szó” nyilatkozat ügyében nem írta alá a KB első titkára, de még az Elnökség tagjai sem.

⁴⁴ Utalás lehet például Josef Smrkovský, a Nemzetgyűlés elnökének cikkére: *Jeden tisíc slov. Rudé Pravo*, 1968. július 5., 3.

A jobboldali erők világosan a párt felhígításának útjára léptek Csehszlovákiában azzal, hogy átalakítsák azt egységes szervezetből egy szétdarabolt, laza szervezetté, amelyben sok, a vezetés nézeteit nem osztó hang lenne. Nem furcsa, hogy Čisář elvtárs 200–300 ezer fiatal CSKP-ba való felvételéről beszél, mint „új injekció” az öregedő párt számára. Kevés, hogy ez formájában sértő kijelentés, amely a CSKP tekintélyének aláásásához vezet, de felmerül a kérdés, mire gondolnak Čisář elvtárs és az ő követői? Milyen új „injekcióról” van itt szó? Miért ez a 200–300 ezer fiatal? És miért a fiatalok, és nem a munkásosztály képviselői? Vajon ebben nem az a törekvés rejlik el, hogy a pártba beléptessék azokat, akik az Óváros terén szocialistaellenes jelszavakkal tüntetnek? És ha igen, akkor ennek az „injekciónak” nem a gyógyítás a célja, hanem a párt elveszejtése. Az a célja, hogy a pártnak teljesen új tartalmat adjon, csupán a régi nevét tartva meg.

Lehet-e úgy gondolni, hogy a párt új vezetésének egyáltalán semmi köze nincs ehhez a veszélyes folyamathoz, hogy a folyamatok teljesen ösztönösen alakultak ki? Természetesen, a válasz erre a kérdésre nem egyértelmű. Voltak ebben a helyzetben olyan elemek, amelyeket nehéz volt előre látni, és olyanok, amelyek nélkül nem történtek volna semmilyen politikai folyamatok. De mindebben látnunk kell, hogy a vonal, amely az utóbbi időben megvalósításra került, a helyzet rosszabbodásához és hibás lépések elfogadásához vezetett, hogy veszélyes tétlenség volt, ami a párt szétveréséhez és megsemmisítéséhez vezetett. A CSKP vezetése által lefolytatott tisztogatás a pártvezetés összetételében, a társadalomirányítás elveiben való változások, amelyhez a politikai vonal jobbra tolódása párosult, mindez elgondolkodtat az egész ügyben, vajon nem a kommunista párt mint a dolgozó emberek élcsapata fokozatos, tudatos átorientálása folyik-e. Sajnos, a dolgok ilyen beállításának komoly okai vannak. Az utóbbi időben egyre gyakrabban halljuk a CSKP KB-ban az ún. második központ létezéséről. Valljuk be magunknak őszintén, hogy ezek a tények, amelyek minket aggasztanak, a következő dolgokat sugallják: vajon az ún. második központ tevékenységének semmi köze magához a CSKP KB Elnökségéhez? Az Elnökség miért viszonyul ilyen nyugodtan a második központ létezéséhez? Miért nem viszonyul aggodalommal azokhoz a jelzésekhez, amelyekről maga Dubček elvtárs beszélt, bár elismeri, hogy ezek a jelzések megalapozottak? Hiszen ebből, ahogy a valódi események lejátszódnak, látni valamilyen centrum szervezett tevékenységét, amely párhuzamosan létezik, talán még a KB Elnökségen belül is. Ez a központ átgondoltan tevékenykedik – láthatóan nem ma jött létre. Fokozatosan alakult ki – valószínűleg arról, ami jelenleg történik, a vezetők már régóta gondolkodnak. Jelenleg – ahogy a cseh kommunisták mondják – a „második központ” új taktikát dolgozott ki a „Dubčekkel a Dubčekisták nélkül” jelszó alatt. Meghatványozódik a kommunista aktívát, a szocializmus és az internacionalizmus ideájának elkötelezett embereket kompromittáló folyamat.

Némely hiteles adat alapján tudjuk, hogy a jobboldali szocialista erők kijelölték egyes kluboknak és szervezeteknek azokat a pártaktivistákat, akiket meg akarnak

gyalázni és kompromittálni. Így pl. az Elkötelezett Pártonkívüliek Klubja kapott egy utasítást – talán már korábban többet –, hogy kompromittálja Koldert, Biľakot, Indrát⁴⁵ és másokat, mint ravasz „konzervatívokat”. És ez így megy az egészre, mi több – sikeresen. Kezdetben Dubček úgy tartotta, hogy egy hónap alatt minden visszakerül a saját helyére. Aztán ez elhúzódott két hónapig, még később azt kezdte mondani, hogy minden megoldódik a megyei konferenciákon. És most minden reményt a párt közeledő rendkívüli kongresszusába helyeznek.

De látni kell a helyzet teljes komolyságát. A jelenlegi feltételek mellett a kongresszus eredménye olyan is lehet, hogy a kongresszus után a párt vezetésében a jelenlegi CSKP KB Elnökségének tagjai közül senki sem marad. Vagy a legjobb esetben csak néhány személy marad, de olyan helyzetben lesznek, hogy nem lesz komoly befolyásuk a párton belüli, illetve az egész országban folyó történések fejlődésére, és kénytelenek lesznek visszavonulni a jobboldali elemek nyomása alatt.

Lehet, hogy lefoglalom az elvtársak idejét, de engedjék meg, hogy kronologikusan vegyem végig az események folyamatát, amelyek a helyzet romlásának irányába vezettek, és kutatom, hogy a CSKP vezetősége hogyan engedi ki a kezéből a helyzet kontrollját.

Vegyük áprilist: a fiatalok fellépése az egyetemen, tüntetések szovjetellenes jelszavakkal. Ugyanebben a hónapban általános kampány a „konzervatívok” a pártszervekben a vezető pozíciókból történő kizárására.

Májusban – a „Klub 231”,⁴⁶ az Elkötelezett Pártonkívüliek Klubja és más szervezetek és klubok nyílt fellépése és tevékenysége. Ugyanebben a hónapban különböző, a szocialista rendszerrel szemben fellépő szervezetek széles tevékenysége kezdődik Csehszlovákiában, szemben a szovjet–cseh barátsággal, a pártban az ellenzék tevékenységének jogának követelése. Ugyanebben a májusi hónapban bekövetkezik a politikai szervezetek alakításának kísérlete az üzemekben. Később, májusban – a Belügyminisztérium és a biztonsági szervek tevékenységének reorganizációja, mély változások a párt káderösszetételében.

Június – a pártegység megsértése és frakciók gyakorlati létrehozása, amelyek különböző pozíciókat foglalnak el; a pártban és vezetésében a demokratikus centralizmus elvének lebecsülése. Azt követően – a párt szociáldemokrata párttá alakítását célzó előkészítő bizottságok létrehozása.

Július – Nemzeti Front nyilatkozta arról, hogy a szocialista hatalmat nem monopolizálhatja egyetlen párt. Ugyanebben a hónapban következik be a „Kétezer szó” mint a szocialistaellenes és ellenforradalmi politikai erők platformja felhívásának publikálása.⁴⁷ Ugyanebben a hónapban, Brnóban és számos

⁴⁵ Drahomír Kolder (1925–1972) csehszlovák politikus, a CSKP KB titkára. Vasiľ Biľak (1917–) csehszlovák politikus, a CSKP KB tagja. Alois Indra (1921–1990) csehszlovák politikus, a CSKP KB tagja.

⁴⁶ Lásd e dokumentum 8. jegyzetét.

⁴⁷ Valójában június 27-én, lásd még e dokumentum 18. jegyzetét.

más városban szórólapok terjesztése és plakátok kiragasztása a párt elleni pogromokra, a Szovjetunióval és más szocialista országokkal való kapcsolatok megszakítására felszólító felhívással. Egyre világosabbá válik a szocialistaellenes és ellenforradalmi erők nyílt fellépésének veszélye, amelyekről itt szó volt.

A drezdai találkozó ideje alatt még bizonyos értelemben azt lehetett gondolni, hogy a CSKP-ban a tevékenység keménysége az elasztikussággal való összekapcsolásának köszönhetően sikerül fokozatosan javítani a helyzetet, nem alkalmazva radikális eszközöket. Ma már nincs kétség ebben az ügyben. Haladéktalanul cselekedni kell, mielőtt még nem lesz késő. A félmegoldások, amelyekhez a csehszlovák elvtársak továbbra is ragaszkodnak, csak a szocialistaellenes erőket bátorítják az ellenforradalmi fordulatra. Ma a dolog úgy néz ki, hogy vagy a CSKP vezetése vesz elég bátorságot, hogy revideálja saját nézeteit és határozott lépéseket tegyen, hogy megtörje a reakciót és biztosítsa magának a vezető szerepet, vagy a haladó erők a pártban az ellenség által le lesznek nyomva, és akkor Csehszlovákia sorsáról teljesen más erők fognak dönteni. Az ellenforradalom nyílt fellépése nagyon sokba kerülhet a csehszlovák elvtársaknak. A magyar események tapasztalata megmutatta, hogy azok, akik a kompromisszumokra léptek a reakcióval, azok a pártot az ellenforradalom kegyetlen csapása alá állítják.

Nemegyszer felszólítottuk a csehszlovák vezetőket, hogy józanul értékeljék a veszélyt, hogy vonják le a következtetéseket abból, hogy a brutális reakciót vált ki és célirányosan és határozottan kell cselekedni. Ha nem biztosak abban, hogy rendelkeznek a megfelelő erővel ehhez, akkor a szocialista országoknak joga és kötelessége a segítséget felajánlani nekik. Ez az őszinte barátok és szövetségesek segítsége, amely a szocializmus ügyét szolgálja Csehszlovákiában.

Mindent figyelembe véve célszerűnek tartottuk, hogy a testvérpártjaink vezetői összegyűljenek és véleményt cseréljenek az azonnali lépések ügyében, amelyeket a jelenlegi helyzetben meg kell tenni. Milyen konkrét intézkedéseket célszerű és lehetséges elfogadni jelenleg?

Azt gondolom, hogy át kell adnunk a csehszlovák elvtársaknak a mi közös, kollektív helyzetértékelésünket Csehszlovákiáról, ahogy baráti tanács formájában beszélnünk kell az azonnali szükséges tennivalókról. Meg lehet ezt tenni a pártjaink nevében a CSKP-hoz intézett levél formájában. Ha ebben az ügyben elvben megegyezés lesz, készek vagyunk egy ilyen levél tervezetét a tanácskozásunk résztvevői számára áttekintésre előterjeszteni. Ez lenne talán az első dolog, amely véleményünk szerint célszerű lenne, és amit meg kellene csinálni. Célszerű lehetne az is, hogy két vagy három párt képviselői találkozzanak a CSKP vezetésével, a mi közös nevünkben – kiegészítésként a levélhez – átadják a saját észrevételeiket az intézkedések tekintetében, amelyeket el kell fogadni, hogy fordulat álljon be az események menetében, megerősödjön a párt vezető szerepe Csehszlovákiában. E két intézkedés ügyében tanácskozni kell. Ha azt látnánk, hogy a CSKP KB vezetése nem kívánja meghallgatni az észrevételeinket,

akkor tovább kell dolgoznunk a pártban lévő egészséges erők kiválasztásán, amelyek a párt vezető szerepéért folytatott harc élére állhatnak. Ebben az esetben meg kellene szervezni a megbízottaink tanácskozását – találkozót a kezdeményező csoporttal, amely a CSKP KB-ban az egészséges erőkből áll össze –, és megosztani velük a véleményünket a politikai platform ügyében, kifejezni a szükséges segítség- és támogatásnyújtásra való készségünket. A testvéri országoknak muszáj lesz követni az események fejlődését és a szükséges mértékben fellépni – a csehszlovák elvtársak első kérésére; vagy abban az esetben, ha látható lesz, hogy a helyzet ilyen megoldást követel, a csehszlovák elvtársaknak nehéz segítségért folyamodniuk.⁴⁸ A szocialista országok sajtójának mindent meg kellene tennie, hogy a csehszlovák nemzetnek segítsen megérteni az események lényegét, a csehszlovák nemzet szocialista vívmányaira leselkedő veszély nagyságát.

Különösen szükséges dolognak tartjuk megállni még egy ügyben. Most a csehszlovák televízióban, rádióban némely vezető beszél a mi találkozásunkról, mint Csehszlovákia belügyeibe való beavatkozásról. Pontosítanunk kell ezt a problémát. Amikor a CSKP KB Plénuma szükségesnek ismerte el Novotný elvtárs helyettesítését és a pozíciójából való eltávolítását – hivatalosan mi nem léptünk fel, mert úgy tartottuk, hogy ez egy testvérpárt és ország belügye. Amikor az Elnökség tagjainak és a KB-titkárok választásának ügye volt, amikor a megyei és járási bizottságok titkári pozíciónak választása volt, szintén nem mondtunk semmit ebben a témában. Úgy gondoljuk, hogy ez a testvérpárt, illetőleg a Nemzetgyűlés belügye. Ugyanakkor, amikor már fentről lefelé minden pártkáder nyílt politikai változására került sor, amikor egyre hangosabban visszhangzottak az egész párt politikai átorientálására és a párt minden szintjén mély változásokra felhívó hangok, amikor már az egész párt sorsáról volt szó, a csehszlovák nemzet szocialista vívmányainak sorsáról, akkor már más a kép. Ha reális fenyegetéssé vált Csehszlovákia kommunista pártjának az átalakítása valamilyen más szervezetté – szociáldemokrata vagy polgári párttá –, akkor ez már nemcsak a csehszlovák kommunisták érdekeit fenyegeti, nemcsak a csehszlovák nemzetet, hanem az egész szocialista rendszer, az egész kommunista mozgalom érdekeit veszélyezteti. Az események ilyen folyását jogunk van átte-

⁴⁸ Brezsnyev itt előrevetíti, hogy elképzelhető, hogy lesz „behívólevél” a csehszlovák „egészséges erők” részéről. Az augusztus 18-i moszkvai tanácskozáson idézett is egy levelet, melyet a csehszlovák vezetők egy része küldött Moszkvába, lásd: *Zaciskanie petli. Tajne dokumenty dotyczące Czechosłowacji 1968 r.* Wstęp i opracowanie: Andrzej Garlicki i Andrzej Paczkowski. Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe, 1995, 165–186. Kádár János az MSZMP KB augusztus 23-i plénümán tartott beszámolójában említi, hogy augusztus 17-én érkezett Moszkvába ez a „segítségkérő” levél. (MNL OL M-KS 288. f. 4/94. ő. e. 9–10.) Az SZKP KB PB augusztus 17-i ülésén tárgyalták Biľák és Indra „katonai segítségkérő” levelét, és döntöttek úgy, hogy augusztus 18-ára összehívják az „ötöket”. Lásd: *Csehszlovackij krizis 1967–1969 gg. v dokumentah CK KPSZSZ.* Moszkva, Rosszpen, 2010, 184–185. A behívólevél – amennyiben valóban létezett – máig nem került elő, mint kiderül a későbbiekben, maga Kádár nem látta.

kinteni, mint közvetlen veszélyt a szocializmus világban elfoglalt pozíciójára, veszélyt az országaink számára, és az ezzel való szembenállást nem lehet úgy tekinteni, mint Csehszlovákia belügyeibe való beavatkozás. Ez a mi internacionalista kötelességünk kifejeződése a kommunista világmozgalommal szemben, a kom-munistákkal szemben, Csehszlovákia dolgozó tömegeivel szemben. Amikor a szocialista közösség országai közül az egyikben a szocializmustól való elszakadás veszélye áll fenn, nem zárkozhatunk be a saját nemzeti lakásunkba. Ez a szocializmus és a kommunizmus érdekeinek az elárulása lenne.

A kommunizmus csak mint internacionalista mozgalom fejlődik és létezik, ezzel elválaszthatatlan kapcsolatban vannak a győzelmei, minden sikere és minden eredménye. Azt, aki elhagyja az internacionalizmust, nem lehet kom-munistának tekinteni. A mi országaink szerződésekkel és egyezményekkel kötődnek Csehszlovákiához. Ezek nem csupán egyes személyek között megkötött szerződések, ezek a nemzetek és az államok közös kötelezettségei. Országainkban a szocializmus védelmének közös törekvéseire, a biztonságának megerősítésére, a véletlenek előtti biztonságra támaszkodnak. A szövetségi kötelezettségek alól senki nem szabadulhat fel, és nincs helye itt semmilyen demagógiának.

Minden párt, minden nemzet jogait tiszteletben tartjuk, elismerjük a szocializmus építése konkrét formáinak a specifikumait az egyes országokban. De egyidejűleg meg vagyunk győződve a sorsunk közösségéről. A szocializmus védelmének ügye pártjaink közös ügye. A májusi találkozón Moszkvában láttuk ennek az ügynek az egységes megértését, és meg vagyunk győződve, hogy ilyen egység fog uralkodni máskor is. Ennek az egységnek a garanciája a mi közös felkészültségünk mindent megtenni, hogy megsegítsük a testvéri pártot és nemzetet, hogy keresztülhúzzuk az ellenforradalom és az imperialisták terveit Csehszlovákiában. A mi delegációnk kijelenti, hogy az SZKP, a kormány és a szovjet nép teljes mértékben kész, hogy Csehszlovákiának a szükséges segítséget megadja.

Köszönöm a figyelmet. Mint elnök, szeretném megkérdezni, hogy valaki az elvtársak közül szeretne-e újra megszólalni?

Ulbricht: Javaslom, hogy a szovjet elvtársak mutassák be nekünk a CSKP-hoz küldendő közös levelünk tervezetét, és annak megismerése után folytathatjuk a tanácskozást.

Gomułka: 30–40 perces szünet megtartását javaslom, és csak utána osszák szét a levelet.

Brezsnyev: Egyetértek Gomułka elvtárs javaslatával. A többi elvtárs egyetért? Igen.

30 perc szünetet rendelék el.

[IV. ülés]

Brezsnyev: Folytatjuk a tanácskozásunkat. Minden delegáció már megnyilatkozott. Van valaki az elvtársak közül, aki szeretne szót kérni?

Kádár: Szeretnék néhány szót szólni az előadásommal kapcsolatban. Az elvtársak többsége kritikusan viszonyult az én megnyilatkozásomhoz, illetőleg kifejezték meggyőződésüket, amely nincs összhangban a mi megnyilatkozásunkkal. Szeretném aláhúzni, hogy az MSZMP KB és az MNK kormánya, amelyeket képviselünk, a saját munkája során, és a mai találkozón részt vevő testvérpártokkal folytatott találkozások során foglalkozott a csehszlovákiai helyzettel. Ezt a helyzetet hasonlóan értékeljük, mint a többi párt. Szeretnék két dologra hivatkozni. A mi pártunk és kormányunk határozott álláspontot foglalt el a „Kétezer szó” nyilatkozattal kapcsolatban. A mi sajtóorgániumainkban egyértelműen értékeltük, hogy ez a nyilatkozat az ellenforradalom platformja.

Egyidejűleg szeretném felhívni a figyelmet arra is, hogy a pártunk Politikai Bizottsága véleménye szerint az a tény, hogy a CSKP KB Elnöksége elutasította a közös tanácskozás javaslatát, még inkább bonyolítja a helyzetet, új nehéz problémákat szült. Mindezt a mi pártunk elmondta.

Nagy érdeklődéssel hallgattuk Brezsnyev elvtárs előadását, amely mély és pontos értékelést tartalmazott a Csehszlovákiában fellépő folyamatokról. Ezzel kapcsolatban úgy gondoljuk, hogy szükséges közölni, hogy ami a szovjet elvtársak értékelését és az abból eredő következtetéseket illeti, azokkal teljes mértékben egyetértünk, és készek vagyunk részt venni minden közös akcióban.⁴⁹

Brezsnyev: Ki az, aki az elvtársak közül még szót kér? Senki. Azt gondolom, hogy a mai tanácskozásunk napirendjére tűzött probléma megtárgyalása – Helyzetértékelés Csehszlovákiában – megtörtént. Az álláspontot elfogadtuk. Úgy gondoljuk, hogy mindannyiunk nevében szükséges egy levéllel a CSKP KB-hoz fordulni. A levél lényegét a szünet alatt megbeszéltük.

Javaslom, hogy egy munkacsoportot hozzunk létre, amely a levélen dolgozik. Ezzel kapcsolatban az egyes delegációk képviselőit ki kell választani. A Bizottságnak gyorsan kell dolgoznia, hogy holnap reggel a plenáris ülésret tudjuk vinni. *Gomułka:* Kezdhethük az ülést reggel 9⁰⁰ órakor.

Brezsnyev: Mindannyian jó levelet akarunk készíteni, amely rendesen lesz megfogalmazva. Nagy politikai hozzáértés szükséges egy ilyen levél megírásához. Megállapodhatunk, hogy holnap reggel 9⁰⁰ órakor összegyűlünk. Addig mindenki megkapja a levéltervezetet olvasásra. Aztán csinálunk egy 30–40 perces szünetet, és csak utána kezdjük meg a plenáris ülést. Minden elvtárs egyetért ezzel a javaslattal?

Gomułka: Ki fog elnökölni a szerkesztőbizottságban?

⁴⁹ Az MSZMP PB állásfoglalásáról lásd e dokumentum 16. jegyzetét. Kádár tehát meghátrált. Álláspontját ért bírálatok hatására feladta a PB utazása előtt elfogadott platformját.

Brezsnyev: A vezetésre javaslom a lengyel elvtársakat.

Gomułka: A delegációnk erre a funkcióra Kliszko elvtársat bízta meg.

Brezsnyev: Támogatjuk Kliszko elvtárs jelölését (mindenki kifejezi egyetértését). Szünetet rendelék el holnap 9⁰⁰ óráig.

[V. ülés]

Zsivkov: A szerkesztőbizottságnak még kb. 30 perc szükséges a levél szövegének végső egyeztetésére. Javaslom, hogy ebben az időben beszéljük meg a sajtókommunikét. A tervezet előkészítésével a lengyel elvtársak voltak megbízva.

Brezsnyev: A mi delegációnk nem kapta meg a kommuniké tervezetét. Javaslom, hogy a szerkesztőbizottság egyeztesse a kommunikétervezetet is.

Gomułka: Javaslom a kommunikétervezet felolvasását, és ha lesznek megjegyzések – azok átadásra kerülnek a szerkesztőbizottság részére a végső szöveg kidolgozására.

[A kommuniké tervezetét felolvasták.]

Brezsnyev: Adódik a kérdés, meg kell-e ismételni a kommunikében azokat a megfogalmazásokat, amelyek már a levélben vannak. A kommunikében röviden kell azokat bemutatni, kibontás nélkül. Ezért jobb lenne a kommunikét is rövidíteni. Nem kell említést tenni a Varsói Szerződésről sem – beszélhetünk csak a szövetségi kötelezettségekről, de nem a Szerződésről –, hiszen nincsenek itt a románok. Úgy nézne ki, mintha kizárnánk a Szerződésből a románokat.

Gomułka: Helyes, javítjuk.

Kádár: A kommunikében kell beszélni arról, hogy áttekintettünk más ügyeket is: Európa biztonsága, Vietnam...

Zsivkov: Átadjuk a kommunikétervezetet a bizottságnak, hogy hajtsa végre a szükséges változtatásokat.

Gomułka: A levelet aláírjuk?

Zsivkov: Az eredetit aláírjuk, a másolatot elküldjük a Központi Bizottságok ajánlásával.

Brezsnyev: Amikor publikáljuk a kommunikét, hogy levelet küldtünk, nagy zaj lesz. Talán kell még a levél szövegét csiszolni és egy cseh nyelvű fordítást csinálni. A munkát csak este fejezzük be. Lehet, hogy kellene egy különleges futárt küldeni Prágába, és megbízni a nagyköveteket, hogy kérjenek audienciát és nyújtsák át a levelet Dubčeknek. Ez időt igényel, ezért a levelet nem fogjuk egyből publikálni. Meglátjuk, milyen lesz a visszhang, és csak néhány nap múlva hozzuk nyilvánosságra.

Gomułka: Elviekben egyetértek. A levelet le kell fordítani minden a tanácskozáson részt vevő nyelvére. Erre kell talán két nap. De az időt meg kell határozni. Keddre vagy szerdára el kell készülni. Hogy adjuk át a levelet a cseheknek? Át lehet adni nekik az orosz levelet – akkor csak a Szovjetunió cseh-

szlovákiai nagykövetének lehet átadnia. Átadhatja minden párt a saját nyelvén – akkor a csehek megkapják 5 példányban a szöveget minden nyelven. Csehre maguk fogják lefordítani. Dubček – talán neki kell átadni – a nagyköveteket külön fogja fogadni, nem együtt. A nagyköveteknek csütörtökön kell bejelenteni, hogy közösen akarnak levelet átadni – ha nem fogadja őket együtt, hanem külön, akkor mindenki a saját nyelvén adja át a szöveget. Két nap kell a cseheknek, hogy a KB megismerkedjen a levél tartalmával – azaz publikálni szombaton lehetne. Ily módon jó akaratot mutathatnánk. – hogy nem akarjuk tájékoztatni a KB előtt a társadalmat. Dubčeket tájékoztatni kell, hogy döntöttünk a levél közzétételéről szombaton. Hogy ők maguk publikálják-e – az már az ő dolguk.

Ulbricht: Azt gondolom, hogy a legközelebbi napokban bekövetkezik az ellenforradalmi erők offenzívája Csehszlovákián kívül és belül. A mi kommunikénk, hogy levelet küldtünk, kezdetet adhat ennek a kampánynak. Ezért a levelet még ma éjjel le kell fordítani, és holnap reggel a nagykövetek átadják a saját nemzeti nyelvükön. Aktivizálódnak a szocialistaellenes központok – együtt azokkal a központtal, amely a CSKP KB-ban működik – indiszkrét kiszivároztatások lesznek. A Nyugat előbb fog tudni a tartalomról, mint a CSKP tagjai. Javaslom a levél publikálását csütörtökön – erről a cseheknek tájékoztatni kell. Ez egyáltalán nem titkos ügy – nekik van saját „Kétezer szavuk”, min nekünk meg – levél, amiben a saját álláspontunkat adjuk.

Dubček valóban azt állítja, hogy a kongresszus választ ad a „Kétezer szó-ra”. Mi segítséget nyújtunk a haladó erőknek az ellenplatform kidolgozásához. A legjobb lenne, ha ezt a segítséget a szovjet elvtársak adnák, de nekünk is ki kell használnunk a saját lehetőségeinket. Az ellenplatformmal fel tudnak különböző csoportok lépni, pl. Pozsonyban, Brnóban. Csak egyeztetni kell ezeket a dolgokat. Javaslom, hogy a szerkesztőbizottság tagjai folyamatosan konzultáljanak ezekben az ügyekben. Nem lehet passzívan várni a következő találkozóra augusztusban. Lehet, hogy jó volna elfogadni a cseh javaslatot a kétoldalú találkozókmal kapcsolatban, hogy további nyomást gyakoroljunk Prágára. Az érvelés összhangban van a mi vitánkkal. Meggyőzhetjük a CSKP vezetőségét, hogy vegyen részt a mi közös tanácskozásunkon augusztusban. Ha a csehek nem értenek egyet a közös tanácskozással augusztusban, akkor úgy is kell találkozoznunk, mert az ellenség dolgozik és túlsúlya van Csehszlovákiában. Ezen a héten publikáljuk a Csehszlovákia elleni külső ellenséges erők intervenciójáról szóló anyagot⁵⁰ – megmutatjuk, ki avatkozik bele. Azt akarjuk, hogy a KB- titkárok folyamatosan konzultáljanak.

Zsivkov: Rendezni kell az ügyeket. Döntenünk kell, hogy adjuk át a levelet és mikor publikáljuk. Jó lenne holnap átadni egy különleges futár közvetítésével. Meg tudná ezt tenni valaki közlünk? Először orosz nyelven kell átnyújtani a levelet, majd a nemzeti nyelveken. Publikálni csütörtök reggel kell.

Gomułka: Egyetértek, ha a többségnek is ez a véleménye.

⁵⁰ *Neues Deutschland*, 1968. július 17.

Zsivkov: Javaslom tehát, hogy oroszul adjuk át a levelet az aláírásainkkal.

Gomułka: Ha a levél alá lesz írva, akkor nem kell a nemzeti nyelveken elküldeni.

Zsivkov: Határozzunk tehát, hogy kézbesítsük a levelet. Valaki közölünk? Javaslom, hogy Gomułka elvtárs nyújtsa át a levelet.

Gomułka: Nem értek egyet. Ha a szöveg orosz nyelven lesz, akkor a Szovjetunió prágai nagykövetének kell átadnia.

Zsivkov: Javaslom tehát, hogy a szöveget orosz nyelven holnap Cservonyenko⁵¹ elvtárs, a Szovjetunió prágai nagykövete adja át. A mi nagyköveteink megjelennek közösen Cservonyenko elvtárrsal. A levelet csütörtökön publikáljuk – erről értesítjük Dubčeket.

Ulbricht: Tehát holnap az összes nagykövet együtt?

Gomułka: A levelet csak az első titkárok írják alá?

Brezsnyev: Azt gondolom, hogy alá kell írni mindenkinek, a delegációk minden tagjának. A központi bizottságok az egész delegációt felhatalmazták. Ha a dokumentumot aláírtuk, akkor a más nyelvekre fordítás nem lesz különösen lényeges. Tehát holnap átadhatnánk a levelet, és Dubčekkel közölhetnénk, hogy csütörtökön közzétesszük.

Gomułka: Ebben az esetben nem lesz már szükség más nyelveken is átadni a szöveget a cseheknek.

Zsivkov: Aláírjuk az orosz szöveget – a delegációk összes tagja. Holnap a nagykövetek átnyújtják a levelet Dubčeknek, és csütörtökön publikáljuk. Ulbricht elvtárs javaslatával kapcsolatban – lehet, hogy egyelőre tartózkodni kellene a kétoldali kapcsolatokról? Meglátjuk, milyen lesz a reakció a levelünkre.

Brezsnyev: Ne döntsünk ebben a kérdésben. Gondoljuk át, konzultáljunk. A legfontosabb ügy most – a levél. Szeretnék tájékoztatni, hogy Dubčeknek adtunk már választ, hogy egy sokoldalú találkozóra megyünk, tehát nem megyünk Prágába.

Ulbricht: Kérem, vegyük figyelembe, hogy mi ebben az ügyben már levelezünk a csehekkel és megállapodtunk a látogatásban. A magyarokat július 20-ra, minket meg július 25-re hívtak meg. Azt gondolom, hogy el kell menni. Mi a kétoldali tanácskozások megtartása mellett vagyunk júliusban.⁵²

Kádár: Szombaton beszéltünk Dubčekkel és Černikkel. Tárgyaltunk erről a problémáról. Meghívást kaptunk, de nem hoztunk még döntést, hogy me-

⁵¹ Sztjepan Vasziljevics Cservonyenko (1915–2003) a Szovjetunió prágai nagykövete 1965 és 1973 között.

⁵² Az NDK pártküldöttsége Ulbrichttal az élen augusztus 13-án Karlovy Varyban tárgyalt a csehszlovák vezetéssel. A szovjet küldöttség 1968. július 29-től tárgyalt a CSKP elnökségével. Lásd erről a 18. dokumentum 3. jegyzetét. – Az „ötök” közé nem tartozó kommunista pártok közül a Josip Broz Tito vezette jugoszláv küldöttség augusztus 9–11. között, a Nicolae Ceaușescu vezette román küldöttség pedig augusztus 15–17. között tárgyalt Prágában, Kádár János augusztus 17-én folytatott négyszemközi tárgyalást Dubčekkel. Lásd a 18. dokumentumot.

gyünk-e. Gondolkodunk. A mi pártunk elvben egyet tud érteni a kétoldalú találkozók rendszerével az egyes találkozók időpontjának meghatározása nélkül. A csehek által kitűzött időpont nem reális és nem lehet azt elfogadni. A levelünkben a többoldalú találkozók javaslata van. Összegezve – azt gondolom, hogy nem kell elvetni úgy általában a kétoldalú találkozók javaslatát, de szintén nem kell Prágába menni a csehek által javasolt időpontban. Ha fogják még ezt szorgalmazni, akkor először egy szovjet–cseh találkozót kell tartani.

Gomułka: Emlékeztetek, hogy milyen volt a csehek valódi szándéka. Az ő meghívásaik a kétoldalú tárgyalásokra, az kibúvó, hogy megalapozzák a mi tanácskozásunkon való részvétel elutasítását. Így nem lehet kijelölni a látogatást, időpontot, konzultálni és egyeztetni.

Dubčeknek csak a levelekre volt szüksége – bizonyíték, hogy meghívtak –, de nem magukra a találkozókra. A jelenlegi helyzetben az ilyen kétoldalú találkozók csak úgy érthetőek, mint – elvben – az ő vonaluk elfogadása. Nem szakításról van szó, de meg kell várni a levelünkre adott reakciót. Az egészséges reakció az volna, ha a CSKP vezetése visszatérne a közös találkozóra, hogy megvitassuk a levélben felvetett ügyeket. Dubček mindenkit sorba állított! A gyakorlatban helyes lesz megnézni a reakciót a levélre – és lehet, hogy nagyon barátságtalan lesz? Visszatérünk majd erre az ügyre augusztusban. Ugyanakkor a Szovjetunió pozíciója rendkívüli. Ha Dubček el akarna utazni a Szovjetunióba, akkor a dolog másképpen nézne ki – a szovjet vezetésnek meg kellene adni valamilyen józan időpontot. A cseheknek kellene tehát választ adni szóban vagy írásban, hogy az ügyre később visszatérünk. Hozzánk most Hájek érkezik. Hogy ugyanakkor ne teremtsünk hamis helyzetet, elmondtuk, hogy készek vagyunk elhalasztani is az időpontot. A kétoldalú találkozókat most nem lehet lebonyolítani.

Ulbricht: Gomułka elvtárs a csehek szándékairól beszélt. Ami azonban minket illet, akkor mi magunk javasoltunk találkozót, és Dubček el is fogadta a javaslatunkat.

Zsivkov: Szünetet javaslok.

[VI. ülés]

Ulbricht: A szerkesztőbizottság befejezte a munkát. Köszönjük nekik a feladat végrehajtását. Most döntenünk kell a kommuniké ügyében. Mivel senki nem kér szót, a kommuniké szövegét elfogadottnak tekintem. Javaslom, hogy varsói idő szerint 18⁰⁰ órakor publikáljuk.

Áttérünk a levél ügyére. A szöveget a bizottság kidolgozta. Van megjegyzés a tartalomhoz? Nincs. Megerősítem, hogy a levél egyhangúan el lett fogadva. Szeretnék köszönetet mondani a LEMP KB-nak és személyesen Gomułka elvtársnak. A tanácskozás jól szervezett volt. Teljes nézetazonosságot értünk el és egy nagyon fontos dokumentumot fogadtunk el. A tanácskozás hozzájárult a további

együttműködéshez a reakció, az ellenforradalom befolyása elleni, az NSZK és az amerikai agresszió ún. új keleti politikája elleni harcban. A dokumentum a béke és az országaink együttműködésének megerősítését szolgálja. Köszönöm minden résztvevőnek, mindenekelőtt az SZKP delegációjának és Gomułka elvtársnak. Most írjuk alá a levelet.

[Megtörtént a levél aláírása.]

Ulbricht: Közeledünk a végéhez. A levél aláírva. Végül csak azt tudom magunknak kívánni, hogy a levél szellemével összhangban a cseh nép és párt abba az irányba tevékenykedjen, amilyen a levélben ki lett jelölve.

Archiwum Akt Nowych (AAN), Warszawa, PZPR 1354, Sygn. LXXVI-727, 119–170. oldal – Gépelt fogalmazvány. [A dokumentumot fordította: Mitrovits Miklós]

Lábjegyzetek nélkül közli még: *Zaciskanie pętli. Tajne dokumenty dotyczące Czechosłowacji 1968 r.* Wstęp i opracowanie: Andrzej Garlicki i Andrzej Paczkowski. Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe, 1995, 119–164. Titkos minősítésű jelentés a LEMP Politikai Bizottság részére, 5. példány. A jegyzőkönyvet Walery Namiotkiewicz, Bogumił Rychłowski és Janusz Lewandowski készítette összesen 6 példányban.

A tanácskozáson részt vettek bolgár részről: Todor Zsivkov, Sztanko Velcsev, Pencso Kubadinszki; lengyel részről: Władysław Gomułka, Józef Cyrankiewicz, Zenon Kliszko; keletnémet részről: Walter Ulbricht, Willi Stoph, Hermann Axen; magyar részről: Kádár János, Fock Jenő; szovjet részről: Leonyid Brezsnyev, Nyikolaj Podgornij, Alekszej Koszigin, Pjotr Seleszt, Konszantyin Katusev.

A találkozó a lengyel Minisztertanács Hivatala épületében zajlott le. 1968. június 14-én 10³⁰-kor kezdődött a tárgyalás. Az I. és a II. ülésen Władysław Gomułka elnökölt. Leonyid Brezsnyev vezette a III. (16⁰⁰–17³⁰) és a IV. (18¹⁵–18³⁰) ülést. 1968. július 15-én zajlott le az V. ülés (9⁰⁰–9⁵⁰), amelyet Todor Zsivkov vezetett. A VI. ülésen (15⁰⁰–15²⁰) pedig Walter Ulbricht elnökölt.

A tanácskozásról kiadott *közös közlemény* megjelent a részt vevő országok sajtójában: Közlemény a szocialista országok párt- és kormányvezetőinek találkozásáról. *Népszabadság*, 1968. július 16., 1.

A résztvevők levelet fogalmaztak meg a Csehszlovák Kommunista Párthoz: A varsói értekezlet résztvevőinek levele a Csehszlovák KP Központi Bizottságához. *Népszabadság*, 1968. július 18., 3–4.

18. Erdélyi Károly feljegyzése Kádár János és Alexander Dubček tárgyalásáról

Komárno, 1968. augusztus 17.

Erdélyi Károly kézírásos jegyzetei
Találkozó Dubčekkel
1968. augusztus 17., 15 óra 10 perc¹

K[ádár] J[ános]: Beszél a titk[árság] tagjaival, a mieink üdvözölték. Üzentem, örültem a válasznak, örülök az alkalomnak. A mai nap jó, holnap otthon végez. Jó lesz, ha kicsit beszélgetünk. Együtt voltunk Bratislavában, de igazán szót váltani nem tudtunk. Utoljára Komárnóban, azóta is forgott a fejembe[n] az akkori beszélgetésünk.²

1) Azóta egy és más történt, a többi között Ágcs[ernyő], Bratislava.³ Beszélni, ők hogy nézik, mi hogy nézzük.

2) Br[atislava] után pár nappal beszélt Br[ezsnyev]vel telefonon.⁴ Jó lenne találkozni.⁵

E hét hétfőjén járt a Krímben. Ott volt 2 napig. (Br[ezsnyev], Podg[ornij], Koszigin).⁶ Nyugodt körülmények között beszélgettek. Megerősödött az, hogy

¹ A címet a feljegyzést tartalmazó külügyminisztériumi borítékra Erdélyi Károly saját kezűleg írta rá. A szöveg megfejtése Földes György és Horváth Julianna munkája.

² A pozsonyi találkozó 1968. augusztus 3-án zajlott le, és ott elsősorban a hat testvérpárt közös nyilatkozatának megfogalmazásával foglalkoztak, valóban nem volt idő négyszemközi eszmecsere. A komárnói találkozó 1968. július 13-án zajlott le.

³ 1968. július 29. és augusztus 2. között Ágcs[ernyőn] szovjet–csehszlovák tárgyalások folytak, majd augusztus 3-án Pozsonyban [Bratislava] találkoztak hat szocialista ország (Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, NDK, Szovjetunió) vezetői, hogy megvitassák a csehszlovákiai helyzetet. A tárgyalásokról kiadott nyilatkozatot a *Népszabadság* augusztus 4-i száma közölte.

⁴ A „beszélt” szó a mondat végén megismétlődik.

⁵ 1968. augusztus 7-én Brezsnyev telefonon felhívta Kádárt. A szovjet vezető szerint a csehszlovák események nem a megbeszélt mederben folynak, hanem egészen másként, egyúttal meghívta Kádárt a Krímbe, aki el is fogadta azt. MNL OL M-KS 288. f. 47/743. ő. e.

⁶ Kádár János 1968. augusztus 12–15. között Jaltába látogatott, ahol Brezsnyevvel folytatott tárgyalásokat. Kádár beszámolóját lásd a KB, a Minisztertanáccsal együttesen tartott zárt, augusztus 23-i ülésén (MNL OL M-KS 288. f. 4/94. ő. e.); Brezsnyev beszámolója az SZKP PB augusztus 17-i ülésén hangzott el.

ketten találkozunk. Én ott mondtam is, megpróbálom, hogy mi ketten. Ők örültek, üdvözölték.

Ez az előzmény. Nem hozott semmiféle jegyzetet, elvtársi beszélgetésre gondol. Beszélgetés, ahogy gondolja. Ott folytatni, ahol Komárnóban abbahagytuk.

D[ubček]: Örül. Szeretné a tradíciót megzavarni. Először beszéljen K[ádár] e[lvtárs].

K[ádár] e[lvtárs]: Gondolkozott – első gondolat, amivel elváltunk Komárnóban. Azt folytatom. Ott nagyon támadtam az Eln[ökség] júl[ius] 8-i határozatát.⁷

Egész este arról beszéltünk. D[ubček] akkor azt mondta, egy hibát másikkal fogunk tetézni.⁸

D[ubček]: Akik nélkülünk összejönnek, hibát követnek el, vállalniuk kell a felelősséget.⁹

K[ádár]: Černík azt mondta, tegyük fel, hiba volt, de miért tetézni egy másikkal. Akkor egész este mondtam, és most is mondom, az nagyon súlyos dolog volt. Azért ezzel, hogy folytathassam. Anélkül, hogy a részletekbe bocsátkozna, az ágcs[ernyői] és a br[atislavai] találkozót, [magam], egész pártvezetőségünk nagyon fontos és pozitív dolognak tartja. Ág[csernyő] és Br[atislava] után volt KB-ülés, ott ő beszámolt, nem a pikáns részletekről.¹⁰ A KB állásfoglalása ugyanez volt. Ág[csernyőt] és Br[atislava]-t nagyra és pozitívan értékelte. Ahogy mi beszéltünk Komárnóban¹¹ szombat este, ugyanarról, ugyanúgy beszéltünk Varsóban is. Magukat agitáltuk, legyenek azon, hogy legyen kétoldalú találkozó a szovjet elvtársakkal. Abban a pillanatban a többi kétoldalú találkozó nem számít. Ezért léptünk fel Varsóban is.

D[ubček]: Ez volt az eredeti javaslat V[arsó] előtt.

K[ádár]: Nagyon őszintén akarok beszélni. Mi ezt úgy néztük, mi Önöket, az öt pártot, az SZKP-t agitáljuk, hogy jöjjön létre [a találkozó]. Amikor hírért vettük, mi örültünk, nem akarom megismételni, miért. Ehhez jött egy plan¹² (Br[atislava]) abban a pillanatban erre nem gondoltunk. Utólag is meg akarom mondani, ennek nagyon örültünk. Ág[csernyő] és Br[atislava] együtt nagyon jó dolog. Együtt voltunk Br[atislavá]-ban, az ismert körülmények között. Ott egy órát volt az öt párt, ami az adott esetben természetes volt.¹³ Utána, péntek este hatan. Megvolt a szombati nap. Csináltuk a szöveget.

⁷ A CSKP Elnöksége nem fogadta el a meghívást az SZKP, LEMP, NSZEP, BKP részvételével összehívott varsói tanácskozásra.

⁸ A beszélgetésből később kiderül, hogy nincs egyetértés abban, hogy ki követett el hibát: az öt párt azzal, hogy a CSKP képviselői nélkül tárgyalt Csehszlovákiáról Varsóban, vagy a CSKP azzal, hogy nem jelent meg a tanácskozáson.

⁹ Utalás az 1968. július 14–15-i varsói tanácskozásra. Lásd a 17. dokumentumot.

¹⁰ MSZMP Politikai Bizottsága 1968. július 15-i ülésén számolt be Kádár a találkozóról. MNL OL M-KS 288. f. 5/462. ő. e. 1–11.

¹¹ Eredetileg „Komárnóból” szó szerepel.

¹² Értsd: terv.

¹³ Ez arra utal, hogy az öt párt tartott egy rövid külön megbeszélést.

D[ubček]: De nagyon kellemetlen ügy volt.

K[ádár]: Maga a szöveg, nem az egyes szavak, egészében jó.¹⁴

D[ubček]: Ott mindenki mást tartott fontosnak és helyesnek.

K[ádár]: A mi delegációnk könnyű helyzetben volt. Mi üdvözlöttük a két-
oldalit és a hatokét. A szöveggel úgy voltam – részt vettem a vitákon, de
a lényeg az, ha egy papírt veszek, s azt írom „Eljön a szocializmus, mi a
szoc[ializmus]ért harcolunk”. Az a fontos, hogy együtt vagyunk. A hatok
találkozó[án beszéltem], gondolkoztam, beszámoltam a PB-nek és a KB-
nak. Bizonyos részleteket nem mondtam el.¹⁵ Személyileg volt egy nagy
problémám – Ágcsernyőt maguk ketten. Br[atislavá]t hatan együtt. Beleértve
a csehszlovákokat, a szovjeteket, van-e még egy párt, amelyik igazán akarta a
találkozót? Ezt részletezni nem akarja, miért volt ok aggodalomra. Mit írtunk
alá, mit mondunk a világnak, az fontos, de a döntő, mit gondolunk mi, akik
ott ültünk, mennyire gondoljuk komolyan. Ez dönti el, mi lesz a jövőben.
Kiegészítené még egy gondolattal, ha maguk kényszerből, belső meggyőződés
nélkül csinálták Ágcsernyőt, Br[atislavá]t, vagy u[gyan]e[z] az SZKP, LEMP,
NSZEP – Ez egy eset. Más eset, ha belső meggyőződés vezetett mindenkit.
Ezt a gondolatot befejezném. Senkinek a fejébe nem látok. Nem tudom, mi
van az Ön, a Br[ezsnyev], az U[lbricht] fejében. Abból indulok ki, ami látható,
megfogható. Komócsin útközben megagitálta, mondjon valamit.¹⁶ Azzal
kezdtam: üdvözljük Ágcsernyőt, Br[atislavá]t, aláírtuk, komolyan vesszük,
ahhoz tartjuk magunkat, amit aláírtunk.

D[ubček]: Mi is.

K[ádár]: Erről szeretnék beszélni, mert Br[atislavá]ban nem volt idő a szöveg miatt.
Ágcsernyő] és Br[atislava] történelmi dolog volt. Az MTI-nek nem mondtam,

¹⁴ A közös nyilatkozat szövegéről van szó. A csehszlovák vezetők nem értettek egyet azzal, hogy a nyilatkozatba bekerüljön egy olyan mondat, amely az egyes szocialista országok szuverenitását korlátozta volna. Zdeněk Mlynář visszaemlékezése szerint erről vita alakult ki, de Brezsnyev személyesen döntötte el a kérdést. A kérdéses mondat a hivatalos magyar fordításban így hangzott: „Valamennyi szocialista ország közös internacionalista kötelessége ezeknek a vívmányoknak támogatása, megszilárdítása és védelme, amelyeket valamennyi nép hősi erőfeszítései és önfeláldozó munka árán értek el. Ez az egyöntetű véleménye a találkozó valamennyi résztvevőjének, akik mind kifejezték azt a szilárd elhatározásukat, hogy országaikban fejleszteni és védelmezni fogják a szocialista vívmányokat, újabb sikereket érnek el a szocializmus építésében.” A szocialista országok kommunista és munkáspártjainak nyilatkozata. *Népszabadság*, 1968. augusztus 4. 1–2. Mlynář lényegében ugyanerről beszél, kissé más megfogalmazásban, vö. Zdeněk Mlynář: *A prágai tavasz ... és ősz*. Budapest, Vita Kiadó, 1989, 106–107.

¹⁵ Az MSZMP PB ülése 1968. augusztus 5-én volt, Kádár János az első napirendi pontban számolt be a pozsonyi megbeszélésről (MNL OL M-KS 288. f. 5/466. ó. e.). Sajnos a beszámoló szövege nem maradt fenn. Az MSZMP KB 1968. augusztus 7-én tartott kibővített ülést, ahol Kádár János időszerű nemzetközi kérdéseken belül számolt be a csehszlovák fejleményekről (MNL OL M-KS 288. f. 4/93. ó. e. 38–40.).

¹⁶ Komócsin Zoltán KB-titkár elkísérte az útra.

de az azért történelmi, amit nyertünk, azért, amit elkerültünk.¹⁷ Ezt most megmondhatom.

D[ubček]: Még Komárnóban megmondtam: mindent elkövetünk a sikeres tárgyalás érdekében.

K[ádár]: Hogy a jelenlegi helyzet előállt – hogy van Ág[csernyő] és Br[atislava] –, ez érdeme az SZKP PB-nek, az Önök Elnökségének. Most már mindegy, mi vezette az egyiket, vagy másikat. A két fél részéről a [pártszerűség] és az internacionalizmus kerekedett felül. U[gyan]e[z] Bratislavában a hat párt részéről. Ott a realitás, a [pártszerűség], az internacionalizmus kerekedett felül. Júl[ius] 8. után letértünk az egyenes útról, Br[atislavá]-val visszatértünk. Több-kevesebb megértéssel, több-kevesebb lelkesedéssel visszatértünk együtt a helyes útra. Sok mindent nem oldottunk meg, de visszatértünk a helyes útra. Júl[ius] 8. után Bratislaváig szakadás, harc következett be, ezt felszámoltuk. Hiba volt a júl[ius] 8-i döntés!

D[ubček]: Soha nem volt hiba.

K[ádár]: Ezt Önök mondták Komárnóban.

D[ubček]: Ez nem pontos. Én azt mondtam, ne kövessenek el második hibát.

K[ádár]: Ez másik eset, hogy Ön visszalép attól, amit Komárnóban mondott.

D[ubček]: Önök mondták, hibát követtek el. Mi azt mondtuk, mi írtunk egy másik levelet, Önök nem tárgyalták meg, ez a másik hiba.

K[ádár]: A leveleik nem értek két kopejkát. Emlékszem, maguk mit mondtak. Hibát követtek el. Maguk azt mondták, miért nem hívták meg magukat Moszkvába.

D[ubček]: Nem volt hiba.

K[ádár]: Eddig azt hittem, rájöttek, hogy júl[ius] 8-a hiba volt.

D[ubček]: Mi levelet adtunk át, abban mindent kifejtettünk.

K[ádár]: Egy kérdésről beszéltünk, ha ezt visszavonják. Volt hiba, Ágcs[ernyővel] és Bratislavával korrigáltunk valamit.

D[ubček]: Korrigáltuk a varsói hibát.

K[ádár]: [Eszerint] mi ötten hibáztunk?

D[ubček]: Meggyőződöttünk arról, hogy az öt párt nem tárgyalta [a levelet].¹⁸

K[ádár]: Akkor ki hibázott, Bratislavában ki győzött?

D[ubček]: Mindenki, az egész mozgalom, mindannyian.

K[ádár]: Ha úgy hiszik, helyes volt júl[ius] 8-i álláspontjuk, akkor Br[atislavá]nak, semminek nincs semmi értelme.

D[ubček]: Amit most mondok, megmondtam az SZKP PB-nek is, hogy a varsói találkozót és az akciót helytelennek tartjuk.

K[ádár]: Tehát helyes volt az Önök júl[ius] 8-i döntése?

¹⁷ Ez a szöveg egyértelmű utalás arra, ha a CSKP nem engedett volna Pozsonyban, akkor súlyos dolgok következtek volna.

¹⁸ Dubček *arra* utal, hogy az öt párt nem tárgyalta meg Varsóban a CSKP levelét.

D[ubček]: Helyes volt, de mi a levélben más technológiát javasolunk. Ha ezt nem teheti meg egy kommunista párt, akkor semmihez nincs joga. Miért nem tárgyalta meg a többi testvérpárt PB-je két levelünket?

K[ádár]: Ha az helyes, hogy Önök nem ülnek le az öt párttal, miért ültünk le Br[atislavá]ban. Akkor az volt a hiba.

D[ubček]: Br[atislava] más tartalommal jött létre, azért az helyes volt. Az igazolta azokat a dolgokat, amiért közösen harcolni fogunk. Más célok, más tartalom. Ez megfelel minden párt érdekeinek. Varsóban olyan dokumentumot, amelyik egy testvérpárt belpolitikájára fogadtak el egy dokumentumot.¹⁹ Kértük, ne publikálják a levelet.²⁰ Hogy higgyünk akkor abban, hogy ez segítség? Nem hallgatják meg azt, amit kérünk? Miért nem maradt ez belső pártdokumentum? Akinek segíteni akartak, azt nem kérdezték meg. Ez[t] megmondtuk az SZKP PB-nek. Ez hibás lépés az SZKP, a résztvevők, a n[emzetközi] komm[unista] mozgalom szempontjából.

K[ádár]: Mindenki hibázott, csak Önök nem? Most én mondok valamit Ágcsernyőről és Br[atislavá]-ról. Amikor pénteken Br[atislavá]-ban voltunk, ott Br[ezsnyev] tájékoztatást adott Ágcsernyőről. Az egyik küld[öttség] vezetője azt kérdezte: van-e jegyzőkönyv Ágcsernyőről, aláírták-e? Én azt mondtam: nevettem ezen a kérdésen. Én úgy nézem vagy őszinte volt Ágcsernyő, s van annak pol[itikai] realitása, s akkor nincs szükség jegyzőkönyvre, vagy nincs őszinte alapja, politikai realitása. Nekem nem jegyzőkönyv kell, ez formai rész. A lényeg, találkozunk-e valami gondolatokban, őszintén gondoljuk-e, csináljuk-e? Azért találkozni, hogy valamit megértsek. Ha az kényszerű kompromisszum, én elmegyek szabadságra, forduljon fel az egész világ.

D[ubček]: K[ádár] e[lvtárs] úgy gondolja, nem vettük komolyan? Mi halálosan komolyan gondoljuk, teljesíteni fogjuk az utolsó betűig.

K[ádár]: Én nem akarok fantáziálni. Ágcsernyő kompromisszum szovjet–csehszlovák részről. Br[atislava] kompromisszum a hat párt részéről. De van becsületes kompromisszum is, mindenki valamit javít, van nem becsületes – aláírni, időt nyerek, csinálom, amit akarok. Elmentünk egy görbe útra, visszamentünk egy egyenes útra. Ha így nézzük, rendben van. Ha úgy vesszük, az öt hibázott, nekünk volt igazunk.²¹ Ha az öt azt mondja – a CSKP hibázott, nekünk volt igazunk, akkor nem jön ki semmi.

D[ubček]: Mi egyedül vagyunk, becsületesen teljesítjük. Úgy tűnik, Kádár elvtárs kételkedik. Van valami oka, jó lenne, ha egyenesen megmondaná. Aláírtuk Br[atislavá]t, komolyan vesszük, mellette vagyunk. Ágcsernyőn is megmondtuk, Varsó hiba volt. Ezért nem tárgyaltunk erről Br[atislavá]-ban.

¹⁹ Hiányos, kevert mondat. Tartalma: Varsóban az öt párt beleavatkozott Csehszlovákia és a CSKP belügyeibe.

²⁰ A varsói értekezlet résztvevőinek levele a Csehszlovák KP Központi Bizottságához. *Népszabadság*, 1968. július 18., 3–4.

²¹ Vagyis a CSKP-nak.

A br[atislava]-i dokumentum mellett vagyunk. A varsói pozíció alapján nem tudtunk megállapodni, a br[atislava]-in meg tudtunk állapodni. Ágcsernyőn semmit sem írtunk alá.²²

K[ádár]: A papíron, a fejekben és a szavakban kell rendnek lenni. A hágai bírósághoz nem lehet menni.

[Dubček]: Aszerint vesszük, amit aláírtunk. Nem értjük, Ön miért idegeskedik. Varsót nem ismerjük el, Bratislavát elismerjük, ez benne lesz a kongresszusi dokumentumokban.

K[ádár]: Nekem személy szerint van bizonytalansági érzésem. Ha nem erősödöm meg, nem tudok becsületesen dolgozni. Eddig más hitben éltem. Komárnóban azt magyaráztam, tragédia, ha szakadás áll be. De a szakadás beállott azon okok miatt, amiről ott beszéltünk. Utána korrigáltunk, előbb ketten, azután hatan. Most egy kanyar után visszatértünk. Életfontosságú, mennyire vesszük komolyan, mi hatan. Az eseményeknek vannak bizonyos tapasztalatai. Azokat nem vittük bele Ágcsernyőbe és Br[atislavá]-ba. De nem mindegy, hogy mi van a fejükben, mert a további munkában megint elválnak az útjaink.

D[ubček]: Mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy együtt maradjunk. Abban kell együtt haladni, ami közös. Ebben egyetértünk. Minden párt konszolidáltan dolgozik.

K[ádár]: Nálunk sincsenek konszolidálódott viszonyok. Szerdára kitűztük a KB-t. '32 óta dolgozom a KB-ban.²³ Soha nem volt eset, hogy [kétszer] elhalasszuk a KB-t. Most [kétszer] halasztottuk el. Ez konszolidált viszony?²⁴

D[ubček]: Visszavonja, amit mondott. Csak azt akarta mondani: Nekik nincs minden a kezükben. Különbség van az SZKP és közöttük. Náluk egy kampányhoz elegendő egy telefon, nálunk ez nem így megy.

K[ádár]: Ha elmondanám, mit csináltam január óta, minden héten utazni kell. Ez van, nem az Önök bűnei miatt, hanem a kérdések miatt. Ön látta, milyen konszolidált emberek ezek Drezdában?²⁵ A mi párttagjaink hogyan élnek, százezrek utaznak, mit mondjunk az embereinknek? Ellenforradalom. Győztes forradalom? Egyiket sem lehet mondani. 1956-ban megtanultam,

²² Kádár minden bizonnyal ismerte azt a telefonbeszélgetést, amely Brezsnyev és Dubček között zajlott le augusztus 13-án. Ekkor Dubček nem adott egyértelmű választ arra, hogy mikor és hogyan valósítják meg a Pozsonyban elfogadott irányvonalat. Elsősorban a sajtó pártellenőrzés alá vonásáról és a párttagság megtisztításáról, megbízható, lojális káderek pozícióba helyezéséről volt szó. A beszélgetés szövege: *Csehszlovackij krízis 1967–1969 gg. v dokumentah CK KPSZSZ*. Moszkva, Roszszen, 2010, 851–861.

²³ Kádár 1932-től párttag, 1942-től KB-tag.

²⁴ Ezzel arra utal, hogy a csehszlovákiai fejlemények belezavarnak a magyar belpolitikába és a párt életébe.

²⁵ A drezdai tanácskozásról lásd a 17. dokumentum 1. jegyzetét, illetve lásd még Mitrovits Miklós: Kádár és Dubček 1968-ban. In: *Kádár János és a 20. századi magyar történelem. Tanulmányok*. Szerk.: Földes György–Mitrovits Miklós. Budapest, Napvilág Kiadó, 2012, 125–146.

forradalomban nincs forradalom. Egyiket sem mondjuk.²⁶ Hallgatni kell. A varsói levél olyan volt, amilyen volt. Ismerem az Önök véleményét, itt sem vitatom, nyilvánosan sem vitatom. De most felteszek egy kérdést: ha júl[ius] 8-án Önök leültek volna, soha nem lett volna varsói levél. Ott lettünk volna hatan. Az második Dr[ezda] lett volna, lehet, rosszabb lett volna az atmoszféra. De ott a hatok levele lett volna. Mi vért izzadtunk, hogy ne öten, hatan legyünk. Ha az SZKP nem mondta volna, s nem úgy mondta volna, hogy Ágcs[ernyő] után jöjjünk össze, lehet Br[atislavá]-ban csak három párt lett volna. Nincs jogunk határozni? Lehet határozni, de ez még nem jelenti, hogy helyes a határozat!

Az MSZMP nem tudta, Önök mit beszélnek ott.²⁷ Csak egy telefont kaptunk, hogy ketten javasolják Bratislavát. Van annyi bizalmunk a kettő iránt, hogy nem ismerve miért, de elmentünk. Hol vannak a mi jogaink? Mi csak asszisztálunk, de így dolgozunk, és elmentünk. Most kérem, győzzön meg, hogy helyes volt, ennek vannak szilárd alapjai.

D[ubček]: A mi részünkről halálosan komolyan vettük, de nem tudom, hogyan fogják értelmezni a többiek. Nem egészen világos, úgy tűnik, mintha valami bűnt követtünk volna el. A br[atislava]-i dokumentumot végre akarjuk hajtani. A múlt heti PB-n szervezeti tervet fogadtunk el arra, hogy teljesítjük. Nyíltan is, párton belül is úgy értékeljük, ez hatalmas lépés. Olyan tapasztalatot hozott létre, ami lehetővé teszi [pontokban] a munkát. Jelentősége van a n[emzet]k[özi] kom[munista] mozgalom szempontjából. Jelentős, mert nem egymástól függetlenül, hanem együtt megyünk. A Ceau[șescu]-val készített közös nyilatkozatban benne van a br[atislava]-i nyilatkozat háromnegyed része.²⁸ Nem értem K[ádár] e[lvtárs] magatartását. [Mintha] kételyeik lennének. Ami még nincs benne a pártdokumentumokban, az benne lesz. A sajátban radikális fordulat van. Még nincs rendben minden, de a helytelen nézetek perifériális lapokba szorultak. Felléptek az anarchista nézetek ellen, a munkásörtség védelmében. Most fogunk hozzá a dolgok realizálásához. Egy hét sem múlt el, s már Brezsnyev levelet írt, hogy a megállapodásokat nem teljesítjük. Ez furcsa, ha egy dolgot fél év alatt kell rendezni, akkor egy fél évig fognak bombázni. Ha van nálunk egy helytelen dolog, az husáng ellenünk. Én is meg tudom mondani, hogyan kellene jobban dolgozni az LNK-ban.²⁹ De én úgy veszem, az ő KB-jük jobban tudja, mit kell tenni a kolhozokkal,

²⁶ Tehát Kádár arra utal: a magyar propaganda nem állítja, hogy ellenforradalom van Csehszlovákiában, a tömegek sem így érzik. Ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy forradalomnak sem lehet nevezni, ami történik.

²⁷ Ágcsernyőn.

²⁸ A román kormány- és pártküldöttség Nicolae Ceaușescu vezetésével 1968. augusztus 15–17. között járt Prágában, ahol tárgyalásokat folytatott a csehszlovák kormány- és pártvezetéssel.

²⁹ Lengyel Népköztársaság.

a diákokkal.³⁰ Nem lehet, hogy a LEMP és mások direktívákat és határidőket adjon.

K[ádár]: Tőlünk nem kapnak sem direktívát, sem határidőt.

D[ubček]: Ha Bratislavát azért hozták létre, hogy utána a helyzetet ellenünk használják fel, akkor mások nem gondolták komolyan Ágcsernyőt és Br[atislavát]. Br[ezsnyev] és G[omułka] titkára nem tudhatja jobban, mit kell tennünk. A kongresszusi előkészületeket zavarja,³¹ hogy a helytelen lépések miatt a jobb- és baloldaliak aktivizálódtak. Mi tudjuk a legjobban, mit, mikor, milyen ütemben! Ágcsernyőn úgy értelmeztük, Br[atislava] kiút kell, hogy legyen. Ha másként gondolták, akkor mások álláspontja nem volt helyes. Ágcsernyőn elutasították Varsót.

K[ádár]: Ez az Önök dolga. Ott Önök ketten voltak, Br[atislavát] Önök javasolták. Br[atislavá]ban abban állapodtunk meg, hogy [...] Ágcsernyőt.

D[ubček]: Korábban mi ketten nem így beszéltünk. Nem lehetnek kételyek abban, hogy mi tartjuk magunkat.³³ A gyakorlat majd megmutatja, ki fogja magát ehhez tartani. Ha kételye van, mondja meg.

K[ádár]: Ágcsernyőt mi komolyan vettük. Br[atislava] jól jött. Már nagyon vártam a folytatást az Önök részéről. Mondok kicsi dolgot. Hétfőtől vasárnapig Önök n[emzet]k[özi] dolgokkal voltak elfoglalva. Br[atislava] után meg kellett volna vitatni az Eln[ökség] ülésein az egész hetet két-három napig. A mi pártunk ötnapos elnökségi ülést tartott volna.

D[ubček]: Ez fel van dolgozva.

K[ádár]: Kezdve a propagandától, – utána összehívni a KB-t –, de ezután hívni össze a pártaktívát. Hogyan tájékoztatom őket, ha magam nem gondolom végig.

Ez nem tetszett, akkor nem tudom átgondolni.

D[ubček]: Minden kész van, egy dolog hiányzik. A KB, de azért, mert a kongresszus előkészítésével kapcsolatban nem volt meg egy anyag. Hétfőn nem voltam ott, olyan fáradt voltam. A pártban, az országban minden mozgásban van. Nem várhatok 14 napot. Tervünk van arra, mit csinálunk, a törvényes renddel, a sajtó, a párt vezető szerepének biztosítása érdekében. Felléptünk a huligánok ellen. Kedden a PB-n ezt tárgyaltuk. További intézkedések most jönnek.

K[ádár]: Eddig még nem volt úgy, hogy előbb hívom össze a pártaktívát, s csak aztán a PB-t. Amit az Eln[ökség] nélkül tudok mondani, az benne van az újságban.

D[ubček]: Az egész PB ott volt Ágcsernyőn és Br[atislavá]ban.

³⁰ Utalás a sokat kritizált lengyel mezőgazdasági politikára és az 1968. márciusi lengyelországi diáklázadásokra.

³¹ Ekkor készítették elő a CSKP XIV. rendkívüli kongresszusát.

³² Olvashatatlan szó.

³³ A pozsonyi megállapodáshoz.

K[ádár]: De ott nem tudtak egymás között beszélni. Én úgy képzeltem – előállt egy [rossz] szituáció –, kell egy tervezet, utána a pártaktíva.

D[ubček]: Ha ezt nem csináljuk, az emberek az utcára mentek volna. A pártaktívának szembe kellett nézni a helyzettel, nehogy az emberek helytelenül értékeljék a két találkozót. Voltak, akik másnak örültek volna.³⁴ Ennek az aktívának nagyon pozitív kicsengése volt.³⁵

K[ádár]: Ezt Önök jobban tudják. Azt kellett volna mondani, vegyék a dokumentumokat, olvassák el, védjék meg.

D[ubček]: Ez már vasárnap megtörtént.³⁶ Hét közben már a propagandisták részére volt 3 napos szeminárium. Megértem, még nem csináltam meg mindent, de nem értem, a korábbi időkben másképp beszélgettünk.

K[ádár]: Én nem kaptam sem rubelt, sem zlotyt.³⁷ Vannak dolgok, amin gondolkozni kell. Elmúlt 8 hónap, az embernek olyan érzése van, nincs Önöknél megfelelő elhatározottság, hogy határt szabjanak. Úgy mennek a dolgok, mintha az ujjuk között folyna a víz. Volt egy vezércikkük.³⁸

1. Elvtársak, testvérek.

2. Hatalmas bonyolult társadalmi folyamat. Ellentétes erők, ellentétes célokért.

A párttagság, a közvélemény egy része nem látja világosan, mi a cél, mire törnek. Mi az Önök [ügyeit] soha nem értékeltük egyértelműen negatívan, de nem értékeltük egyértelműen pozitívan az egész folyamatot. Mi mindig azt mondjuk, bizonyos hibáktól – szubjektívizmus, szektarianizmus – mindig el kell határolni magunkat. Mindig kevésbé látjuk a következőt. Húzzanak egy vonalat balra, egy vonalat jobbra.

D[ubček]: Van ilyen vonal, a KB-határozat (szoc. demek,³⁹ 231-klubok⁴⁰).

K[ádár]: Ilyenek az én érzéseim. Ha van partja a dolognak. Van kétfrontos harc.

D[ubček]: Ez benne van a határozatokban.

K[ádár]: Nem mondom, hogy nincs benne.

D[ubček]: Így lépek fel a felszólalásaimban.

K[ádár]: Az életben nem így néz ki.

D[ubček]: Lehet, a határozatban nincs minden benne, de mi harcolunk.

K[ádár]: Hónapok óta nem hallok a konzervatívok hangját.

³⁴ Ez a CSKP Dubček vonalával kritikusan szemben állókra vonatkozik.

³⁵ 1968. augusztus 6-án Prágában 6000 fő részvételével pártaktívát tartottak, ahol az ágcsernyői és a pozsonyi tárgyalásokról számolt be a CSKP vezetősége. *Rudé Právo*, 1968. augusztus 6., 1–2.

³⁶ 1968. augusztus 4. vasárnap volt.

³⁷ Kádár ezzel arra utal, hogy nem megbízásból beszél keményebben annál, ahogy szokott.

³⁸ Oldřich Švestka, a *Rudé Právo* főszerkesztője írt egy cikket a szocializmus védelmében.

³⁹ Értsd: szociáldemokraták.

⁴⁰ Lásd: 17. dokumentum 8. jegyzet.

D[ubček]: Ezt mi nem használjuk.⁴¹

K[ádár]: Valószínűleg vannak dogmatikus szektások, csak szervezkedhetnek. De a hangjuk nem látható. De minden jobboldali támadás látható, hallható reggeltől estig. Dreztől kezdve van így. Én nem megyek aktatáskával magához, mint Br[ezsnyev]. Alpári dolgok vannak, ahogy bejelentenek mindent.⁴² Ez van, ez káros. Ön azt mondta korábban – a párt erős, történelmi, ellenforradalom nem lehet.

D[ubček]: De fennáll a veszély. Ha elismernénk a győzelmét, az kapituláció lenne.

K[ádár]: Ön azt mondta, tudom, hogy vannak problémák, jobboldali fellépések, le akarjuk küzdeni pol[itikai] eszközökkel. Ha a szoc[ializmus] veszélybe kerülne, órák alatt rendet lehetne csinálni. A lényeget illetően ez így van. De valami hiányzik. Hogy maradhat meg ez a szellem érintetlenül, hogy bármelyik pillanatban tűzbe mennek a szocializmusért olyan körülmények között, amikor reggeltől estig mást sem hallanak, hogy a mi pártunk vacak, 20 év alatt csak rosszat tett.

D[ubček]: Ilyen nincs két hónapja, ez március–áprilisban volt.

K[ádár]: [...] ⁴³ van, Bratislaváról azt írták, abban az épületben írták alá, ahol valamikor kapituláltak.

D[ubček]: Ezzel ki akarták ugrasztani a nyulat a bokorból. Az egész nép jól fogadta.

K[ádár]: Maga téved, ha az [...] ⁴⁴ párttag ugyanaz, ami volt januárban (munkásság, nép). Ha fél éven át összezavarok, mérget csepegtetek – a népet ezzel félrevezetik.

D[ubček]: Ehhez hozzájárult Varsó is.

K[ádár]: Ha január 20-án, vagy holnap adna ki egy jelszót – veszélyben a szocializmus –, nem ugyanazok jönnének. Önök megfogyatkoztak, defenzívában vannak, megzavarodtak. Önök mondják – nem szocialista fejlődésről nem lehet szó, a Sz[ovjet]u[nió]val vannak, a V[arsói] Sz[erződés]sel vannak, a munkásőrséget nem lehet felosztatni. Önök még Ágcsernyőn voltak, amikor már a tüntetést szervezték.

D[ubček]: Mit tegyünk?

K[ádár]: Én január óta másként beszéltem volna. Az utóbbi években ilyen meg ilyen negatívumok halmozódtak fel. Ez szubjektivizmus. Ennek vége. Ez többé nem lesz, ezt megakadályozzuk. Ezek nagy kérdések. Ezeket nem lehet egy-két hét alatt. Most lesznek szónokok – ez a KP, így néz ki a szocializmus.

⁴¹ Már mint a konzervatív baloldalé.

⁴² Azaz a szovjetek. – Dubček szerint Kádár ezt kérdezte tőle: „Mondja, önök valójában nem tudják, kivel van dolguk?” L. Mlynař, i. m. 147.

⁴³ Olvashatatlan szó. Feltételezzük, hogy „Informálva”.

⁴⁴ Olvashatatlan szó.

Erre is van válaszunk. Aki a mi pártunkhoz nyúl, aki a szoc[ializmus] alapjaihoz, [ügyéhez] nyúl, értse meg, szocializmus lesz, demokrácia lesz, de aki ezekhez nyúl, úgy fogunk velük harcolni, mint azok ellen, akik a hibák megismétlődését akarják. Mi becsületesen kijavítjuk a hibákat, de aki a szocializmust támadja, azt tűzzel-vassal, börtönnel elintézzük.

A kommentátor beszél, a ČTK⁴⁵-tudósító interjút kér U Thanttól.⁴⁶

D[ubček]: Visszahívtuk.

K[ádár]: Csak azt akarom mondani, Önöknél ez szabad, legfeljebb azt mondja, az egyéni véleményét fejezte ki.

D[ubček]: Az Eln[ökség] elhatárolta magát.

K[ádár]: Ha Machatka ilyet írhat, akkor én gazember vagyok.⁴⁷ Magyarországon ilyen népi egység volt.

D[ubček]: Hogy ezt megvalósíthassam, új KB-ra van szükség.

K[ádár]: Mi háromnegyed évig KB nélkül dolgoztunk.⁴⁸

D[ubček]: Olyan tanácskozássra akarok menni, ahol tanácsot adnak, nem pedig állandóan szidnak. Ön azt hitte, ezt az egészet a hibák nélkül meg lehet csinálni?

K[ádár]: Én Önnek hittem az első naptól.

D[ubček]: Ha nem adnak két hetet, keressenek másik első titkárt. A 2000 szó kapcsán [maguk] ügyészséget, rendőrséget emlegetnek. Mi politikailag szétvertük a 2000 szót!

K[ádár]: A 2000 szó⁴⁹ a csehsz[lovák] nemzet színe-java, akik kigondolták, aláírták, rosszat csináltak. Akik aláírták, jóhiszeműek, akik kigondolták, banditák. Ezt elnökségi tag mondta.

D[ubček]: De ez nem az Elnökség álláspontja.

K[ádár]: Hát ő kinek az álláspontját képviseli? A módszereket nem kell előírni, a határidőket nem kell előírni, de kell, hogy Önöknek legyen terminusuk. Ezt nem látni.

D[ubček]: Egy dologban értsünk egyet. Ha egy K[ommunista]P[árt] a határozatában helyes dolgot mond a LEMP-nek, azt ők elfogadják.⁵⁰

K[ádár]: 1957. január 1-[j]én öt párt állást foglalt Budapesten a magyarkérdésben. Ez nem volt beavatkozás.⁵¹

D[ubček]: Igen, mert Önök kérték.

⁴⁵ Československá Tisková Kancelář – Csehszlovák Sajtóügynökség.

⁴⁶ Az akkor hivatalban levő ENSZ-főtitkár. Lásd: 7. dokumentum.

⁴⁷ A cikkről lásd: 17. dokumentum 26. jegyzet.

⁴⁸ 1956. november 4-e után az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága helyettesítette a Központi Bizottságot.

⁴⁹ Lásd: 17. dokumentum 18. jegyzet.

⁵⁰ A mondat nehezen értelmezhető, valószínűleg arról beszél, hogy minden párt maga dönti el, milyen tanácsra hallgat.

⁵¹ Lásd 2. dokumentum 7. jegyzet.

K[ádár]: Tehát előfordulhat, hogy más pártok is állást foglaljanak egy párt ügyében.

D[ubček]: Ágcsernyő és Br[atislava] a mi gyermekünk. Ceau[șescu]ról becsületes dolgok vannak a kommunikációban. Kivettük a közösből a VSZ-t, a KGST-t, a németkérdést, az imperializmus elleni harcot, és a SZU-hoz való viszonyt. Megmagyaráztuk, miért nem lehetnek ott Bratislavában.⁵² Megértették. Megmondtam nekik: az n[emzet]k[özi] kom[munista] mozgalom nagy tragédiája, a szoc[ialista] országok nagy tragédiája, hogy mindenkit azonos mércével mérnek. Bratislavában órákig vitatkoztunk az általános és a nemzeti viszonyán, az új „probléma” vagy „feladat” szavakon.

Komolyan veszik a bratislavai dokumentumot. Ha a pártok a varsói dokumentum alapján dolgoznának, akkor az egésznek nincs értelme.

K[ádár]: Amiről Ön beszél, számomra egyszerű kérdés. A vitatott formulákat korábban minden vita nélkül beírtuk volna. Most nem, mert július közepén pártjaink viszonya elmérgesedett. Önök azt gondolták, inkább Önöknek, mi – inkább nekünk volt igazunk. Ezért gyanakvás volt. Ezért olyasm[i]t vitatunk, amit máskor magától értetődőnek tartottunk volna. Az elveknél az a baj, hogy azokat helyesen alkalmazni nehéz.

D[ubček]: Ki legyen a bíró?

K[ádár]: A valóságos helyzettel kell számolni. A helyzet nem ideális, olyan, amilyennek látjuk. Ezzel nem számolni: hiba. Meg kell javítani az egyes pártok saját gyakorlatát s a közös ügyeket. Mi már sokat vitatkoztunk. Nincs más utunk, mint ezt folytatni. A fő elveket, a marxizmust mindenki ismeri. A probléma azok alkalmazása. Az ötök, a hatok nem állandó intézmény, az meg fog szűnni.⁵³ Az MSZMP PB minden közös kérdésben így foglalt állást: találkozni, tanácskozni, vitatkozni kell. Ez néha kellemetlen, de nincs más út. Mi nem atomizálódhatunk.

D[ubček]: De az ember legalább ne féljen elmondani.

K[ádár]: Nekünk volt véleményünk a csehszlovákkérdésben. Egyszer egybeesett másokéval, máskor nem. De nincs más út, el kell mondani. Mi a marxizmus: időnként aktuális nemzetközi kérdésben konstatálni kell. A n[emzet]k[özi] komm[unista] mozgalomban minden párt kidolgoz konkrét kérdéseket. Egyik párt azt mondja: ezt így kell csinálni. A másik párt ugyanarra a kérdésre annak az ellenkezőjét mondja. Most a 14 ország azt mondja: amit ő csinál, az a marxizmus. Van egy sor dolog Kubában, Kínában és még közelebb, ami nem marxizmus.⁵⁴ Meg kell találni az útját, hogy mi a közös marxizmus. Ahány párt annyi vélemény van. De az alapvető kérdésekben nincs 14- vagy 88-féle marxizmus, csak egy marxizmus van.⁵⁵

⁵² Mármost Ceaușescunak.

⁵³ Az ötök: SZKP, NSZEP, BKP, LEMP, MSZMP. A hatokban lenne a CSKP.

⁵⁴ A közelebb jelentheti Jugoszláviát vagy akár Romániát.

⁵⁵ 14 szocialista ország és 88 kommunista párt volt ebben az időben.

D[ubček]: Helyes lenne, ha az ált[alános] elveknél maradnánk. Miért van az, hogy eltávolodunk egymástól. Túlságosan sokat beszélgetünk egyes pártok belügyeiről.

K[ádár]: Ez régi probléma. Nemcsak az a baj, hogy egyes esetekben csak egyes pártok gyakorlatáról beszélünk, az is hiba, hogy egyes esetekben nem beszélünk róla. A mi vezetésünk 12 éve dolgozik, azóta nem szólnak bele.⁵⁶

Hiba az is, hogy nem tudunk normális légkörben beszélni. '56-ig nem szólt bele senki.⁵⁷ Akkor kigyulladt a ház, mindenki beleszólt. Aztán eloltották, de azóta nem szól bele senki. Nincs elvtársi beszélgetés. Nincs lehetőség együttesen, normálisan megvitatni a tapasztalatokat.

Azt mondjuk, a marxizmus ma nem minden párt együttes gyakorlata. Például a kubaiak, lehet sok jót csinálnak, de vannak dolgok, ami nem marxizmus. (A polgári eszméket is marxizmusnak nevezik: Latin-Amerika: Kuba egyet mond, 20 párt mást.) De volt már arra alkalom, hogy egy napig vitatkozzanak normálisan Latin-Amerika helyzetéről? Nem. Ez is probléma.

Az úgy van, ha egy párt már valamit megvitatott, elfogadta, azt már nem lehet vitatni.

Van egy sor megoldandó kérdés. Ezekkel kell foglalkozni, hogyan, miként.

Az olyan értelmezésnek: mi a szoc[ialista] demokrácia, döntő jelentősége van. Önöknél lesz egy gyakorlat. A miénk más. Nálunk ezután nem mondhatjuk – a csehsz[lovák] demokrácia a példakép, az igazi szoc[ialista] demokrácia. A dolog másik oldala: az sem lehet, hogy 14 ország 14-féleképpen értelmezze az alapelveket.

D[ubček]: Vannak dolgok, amiket nem lehet nyilvánosságra hozni. Nem lehet úgy dolgozni, hogy az én lépéseimet úgy fogják fel, mint kívülről jött parancsot. Azt kértük, a varsói levél maradjon intern⁵⁸ párt dokumentum, mi szétküldjük a pártalapszervezeteknek. Ha a levelet nyilvánosságra hozták, az nem segítség.

K[ádár]: Orientálni a küldötteket – minél rövidebb dokumentumot. Ha nem publikálják, küldjék a testvérpártnak.

D[ubček]: Kongresszus: 1. határozattervezet (föderáció). 2. szervezeti szabályzat, 3. új vezető szervek.

K[ádár]: A kongresszusnak meghatározott politikai arculatot kell adni. A kongresszusról többféle elképzelés van Csehszlovákiában. A testvérpártok félnek a kongresszustól.

Önök tudják, mi irritálja a testvérpártokat, az SZKP-t. Vizsgálják meg, mi az, ami irritál másokat, s egybeesik az Önök elképzeléseivel, azt csinálják meg.

D[ubček]: Mondja meg, mit csináljak?

⁵⁶ A többi kommunista párt, illetve az SZKP nem avatkozik a belügyekbe.

⁵⁷ Nyilvánvaló, vita hevében mondott túlzás.

⁵⁸ Értsd: belső.

K[ádár]: A kongresszusi anyagok előkészítése mellett foganatosítsanak gyakorlati lépéseket.

D[ubček]: A jobboldal márciusban–áprilisban aktivizálódott. A májusi KB után a pártaktíva kiegyenesedett. Két dolgot tűztünk napirendre – szervezeti szabályzat; föderáció elrendezése. Így folyt a kongresszus előkészítése, a küldöttválasztás. Akkor jött Varsó, amelyik mindent elrontott.

K[ádár]: Más is volt, más is dolgozott.

[Dubček]: A helyzet úgy alakult, hogy feléledtek a jobboldali erők. Azt hirdetjük, az alap nem Varsó, hanem a bratislavai dokumentum. A májusi KB-ülés után a jobboldal elvesztette a fejét. A Pravda-cikket az újságból ismerték meg.

Hadgyakorlat⁵⁹ – Jakubovszkijjal⁶⁰ megállapodtak, hogy június 30-án befejezik. Ezt *Dubček* bejelentette. Ezután közölték, hogy nem mennek ki. Később kérték, hogy a meglévő technika kijavítására hozhassanak be újabb gépeket. Nem mondták meg Dzúrnak,⁶¹ Černíknek mikor mennek ki. Jakubovszkij letagadta magát. Utána D[ubček] behívta Cservonyenkót, majd beszélt Br[ezsnyev]vel. Elmúlt egy-két hét. Utána kezdtek utazni a Csehország területén. Egyes helyeken négy-öt napig álltak. Milyen helyzet az, ha egy kérdésre nem tud választ adni az első titkár, a M[iniszter] T[anács] elnöke. Ezután jött a varsói összejövétel.

[Kádár]: Nem a következményeket kell gyógyítani, hanem az okokat.⁶²

[Dubček]: Ezzel volt kapcsolatban, hogy kijelentették: nem biztosítják a határokat. Ha mindent összefüggésbe hoznak a testvérpártok lépéseivel, akkor elképzelhetik, milyen helyzet állott elő.⁶³ Ezek a dolgok ingatták meg a kapcsolatokat. Csapon megmondtuk – a csapatokat vissza kell vonni. Ha provokáció, engem tesznek felelőssé. Ezért erősödött a jobboldali veszély. Ezt megelőzően vissza tudták nyomni a jobboldali erőket.

K[ádár]: Ha befejezzük, még egy dolgot. Nem akarunk konkrét intézkedést felvetni.

Visszatér a refrénhez Ágcsernyő és Bratislava annyiban is jó, aki fontos a világban, mindenki üdvözölte. Az imperialistákat meglepte. Mindaz, ami ez előtt, e mögött volt a nagy nyilvánosság előtt kismértékben ismeretes. Ezért azt úgy kell felfogni, mint egy politikai fegyvert a kezünkben. Mindenkinek, aki ott volt. Van készség a többi párt részéről is.

D[ubček]: A románok is támogatják.

⁵⁹ A Varsói Szerződés Šumava-hadgyakorlatáról van szó, lásd: 17. dokumentum 22. jegyzet.

⁶⁰ Ivan Ignatyevics Jakubovszkij (1912–1976) szovjet marsall, 1967-től a Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek főparancsnoka.

⁶¹ Martin Dzúr (1919–1985) csehszlovák tábornok, nemzetvédelmi miniszter (1968–1985).

⁶² A kéziratban a mondat bekeretezve szerepel. Feltételezzük, hogy Kádár közbeszólásáról van szó.

⁶³ Ez a csehszlovák közvéleményre utal, amely érzi, milyen külső nyomás alatt áll a CSKP vezetése.

K[ádár]: Mindenki megértette, semmi jó nem jön ki, ha csalódás lesz. Románok, jugók egy bizonyos határig nem bánták, hogy mi összevesztünk. Ennek megfelelő a reagálás reá. Br[atislava] ellen ugyan nyíltan nem lép fel senki sem, még aki nagyon ellene van, az is töri a fejét, hogy lépjen fel ellene. Nagy az egység [...]⁶⁴. Ez ellen még az okos ellenség is nehezen lép fel. Hogy ez érvényesüljön, ez nem megy harc nélkül. Ez ki fog ütközni. Ez bizonyos értelemben megosztja az embereket Önöknél is, máshol is. Milyen rész, mennyi – fel lehet becsülni, de itt harc lesz. A differenciák kiütköznek, harc lesz. Ha ez így van, ahogy mondjuk, de Bratislavát mindenki elfogadta, ebben az SZKP-nak szerepe van, ő is akarta, hogy így legyen. Nem is volt nekik könnyű meggyőzni másokat.⁶⁵ Nem ingyen jött, de megvan. Dolgozni kell, hogy ez realizálódjék. Abban a szellemben dolgozzanak. Úgy kell venni, harc lesz, most vagy később, ez másként nem megy. A továbbiakat illetően többféle variáns van. Van olyan törekvés, amelyik nem a mi perspektívánkat támogatja. Többen vannak ellene, mint a mennyien ennek pillanatnyilag hangot adnak. A mi KB-nk: mi január óta beszélgetünk. Soha nem mondtuk: ezt csinálják, vagy ennyi idő alatt. Beszélgetéseink elvtársiak voltak. Drezdában mi hivatalosan léptünk fel, véleményünk félreérthetetlen volt. Szolidáris párt, van bizalom, van aggodalom, soha nem kérdeztek, bár nekünk is van véleményük. Nem tartottuk politikusnak belemenni ilyen utcába. A mi partnerünk az Önök Elnöksége és KB-ja.

Ha valamire azt mondjuk nem jó, nem kielégítő, az Önök megítélésében [akkor] is az Elnökségnek címezem a szavaimat. Említenék két momentumot, amikor először találkoztunk január után. Akkor is elvileg mondtam, ne skatulyázzon embereket, azok változnak, pozícióik fognak változni. Volt, aki baloldalon volt és a jobboldalon lesz. Drezdában mi megmondtuk – ne menjenek bele ebbe az utcába. Mi akkor elvileg utasítottuk vissza.

Önöknél [a] kérdéseikben az alapszervezetektől az Elnökségig különböző kiegészítések vannak. Ez természetes a jelen helyzetben. Januárig mindenki egyetértett abban, mi nem kell. Június után megoszlottak a vélemények abban, hogyan tovább. A koncepciók meg fognak ütközni. Ha én Br[atislava] mellett vagyok, megütközök azzal, aki ellene van, bármi is volt 3 héttel ezelőtt.

1956-ban 8 tagú Ideiglenes I[ntéző] B[izottság] volt. Utána 1-2 napon belül 23 tagú KB. A múltat illetően tarkák voltunk. Egyetértettünk a múlt elítélésében. Ahogy jöttek a kérdések, csaknem mindannyian összeütköztünk. Minden nagy kérdésben összeütköztünk.

Egyes emberek, az összeütközések eredményeként kiestek. A többiek ott vannak, de egységesek. A KB csaknem kettészakadt a szoc[ialista] átszervezés, az amnesztia kérdéseiben. Először a PB-ben, utána a KB-ban.

⁶⁴ Olvashatatlan szó.

⁶⁵ Vélhetően a keletnémeteket, lengyeleket, bolgárokat.

Mindig az a lényeg – soha nem félni semmilyen összeütközéstől, ha azok elviek és nem szubjektívek.

Őn mondja, hogy a kongresszus után lesz KB, annak lesz tekintélye. Akkor lesz szó a módszerekről. Az összeütközésekkel számolni kell. Ha a kérdést elteszem, csak az összeütközést teszem el. Ezt úgy elmondani, ha itt lenne a teljes Elnökség. Ez nem egyes emberek elhatározásából, a párt harcából következik.

D[ubček]: A kongresszusra, a KB-ra rányomja a bélyegét a jelenlegi helyzet. Nem teszek ígéreteket, nincsenek illúziók, sokat kell harcolni 1970-ig. Olyan folyamat lesz, ahol differenciálódás lesz.

K[ádár]: Éles összeütközések lesznek.

D[ubček]: Ez egy időszak lesz. Ez tény. Ebben az időszakban bizonyos stratégiára és taktikára van szükség.

K[ádár]: Amikor először beszéltünk, más volt az Elnökség összetétele. Nem mondjuk meg, ki harcoljon ki ellen. Ez a kérdésektől függ. Volt jó barát, akivel összeveszett. Volt olyan, akitől meg kellett válni. Ha lesz összeütközés, harc lesz. Legutóbb a KB-nak azt mondtam: a CSKP és a csehsz[lovák] társadalom aktuális kérdései nem oldódtak meg, csak a pártok közötti viszony aktuális kérdései oldódtak meg.⁶⁶

D[ubček]: Csak a kivezető utat találtuk meg.

K[ádár]: A megoldás nem szilárd. Ezt erősíteni kell. Ágcs[ernyő] és Br[atislava] kedvezőbb feltételeket teremtett a CSKP harca szempontjából.

D[ubček]: De Varsó következményei még ma is fennállnak. Sok dologban most nehezebb előremenni, mint Varsó előtt.

K[ádár]: Ha veszi az Ágcs[ernyő] előtti két hetet. Ahhoz képest új atmoszféra. De a harc folytatódik, a kérdések megoldásra várnak. A mi kommentárunk az Önök harcához ma is az, amit a szerződésünk aláírásakor mondtunk.⁶⁷ Csak nehéz szituációt éltünk át. Pártközi alap mi a jelenlegi kérdésekkel foglalkozunk, nem a múltat nézzük. De bizonyos tapasztalatokat figyelembe kell venni. Ez a két tanácskozás jobb feltételeket teremtett, de a munka és a harc folytatódik abban az irányban, ahogy Br[atislavá]ban megfogalmaztuk.

D[ubček]: A br[atislavai] dokumentum tételeit minden dokumentumban feltüntetjük. Értem, miről beszél K[ádár] e[ltárs]. A br[atislava]i helyzet gyökeresen különbözik a megelőzőtől. Levezette a feszültséget a kommunistákban, jobb feltételeket teremtett. De most nehezebb dolgozni, mint Varsó előtt. Ezt érezzük, ezt tények bizonyítják.

⁶⁶ Az MSZMP KB augusztus 7-i üléséről van szó. MNL OL M-KS 288. f. 4/94. ő. e.

⁶⁷ 1968 júniusában Budapesten írták alá az új magyar–csehszlovák barátsági szerződést. Kádár és Dubček ez alkalommal is hosszas tárgyalásokat folytatott egymással. A találkozóról készül jegyzőkönyvek: MNL OL, KÜM-TÜK, XIX-J-1-j, Csehszlovákia, 1968. év, 23. d., 29-1, 001969/35, 001969/36. *Népszabadság*, 1968. június 15., 1–6.

K[ádár]: Nem akarom lelkesíteni, de még nehezebb lehet 1-2-3-4 hét múlva. Mert át kell jutni bizonyos dolgokon, hogy jobban menjenek a dolgok.

D[ubček]: Ilyen irányban befolyásoljuk a dolgokat. Kérdés: ilyen értelemben fogták-e fel a LEMP, az SZKP vezetői. Igaz, meg kell érteni az ő problémáikat, de nekik is a mieinket. A Br[ezsnyev]-vel folytatott beszélgetés után 3 napig nem tudtam dolgozni. Ha ez a dolog sokáig folytatódik, szanatóriumban végzem. A többi testvérpárt hozzáállását meg kell változtatni. Probléma van a szívével. Rossz volt a módszer.

K[ádár]: Bratislavában mindenki változtatott a korábbi álláspontján. Én mindig azt mondtam, hét nap alatt Önök nem tudnak csodát csinálni. Ön viszont értse meg, a Varsóhoz képest ők is lényegesen megváltoztatták a pozícióikat, de őket sem cserélték ki hét nap alatt. Tudniuk [...] ⁶⁸, mentől több olyan jelenség, ami megnyugtatólag hat, annál jobban erősödik a br[atislava]-i platform, s mennél több nem kívánatos jelenség, annál jobban a var[só]-i platform.

D[ubček]: Pillanatnyilag nem tudok Gomulának megfelelő határozatokat hozni. Sok dolog elő van készítve, most az a döntő, hogy kézben tudjuk tartani a folyamatokat. Engedjék meg, hogy mi oldjuk meg a sajtóban megjelenő dolgainkat. Ez a mi dolgunk.

Befejezésül: A br[atislava]-i határozatokat nem tekintik formálisnak, igyekeznek realizálni. Más pártokkal ügyelnek arra, hogy minden rendben legyen. Ez a mi ügyünk.

A dolgot pozitívan értékelik. Az új, pozitív hozzáállás mellett látni a negatív sokk maradványait. A helyzet összetett. A br[atislava]-i repülőtéren a munkásörök nem akarták U[lbricht] elvtársat üdvözölni. Ezért pozitív utat kell keresni. Karlovy Varyban több ezer ember fogadta őt. Én hívtam meg őt, hogy erősödjék a tekintélyük.

MNL OL XIX-J-1-u 1945–1989. Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes hagyatéka, 16. d. 11. doszié. – Erdélyi Károly saját kezű jegyzetei 1–72. oldal.

A megbeszélésről gépelt jegyzőkönyvet – ismereteink szerint – sem a magyar, sem a csehszlovák fél nem készített. Kádár a találkozóról rendkívül szűkszavúan beszámolt az 1968. augusztus 23-i MSZMP KB-ülésen (MNL OL M-KS 288. f. 4/94 ő. e. 9–10.). Ugyanakkor a csehszlovák fél készített jelentést a találkozóról, amelyet a CSKP KB Elnökségének 1968. augusztus 20-i ülésén meg is tárgyaltak. E dokumentum szintén rendelkezésünkre áll (Národní Archiv, AÚV KSC f. PÚV, P4774, 31.), és megállapítható, hogy az Erdélyi Károly által lejegyzetelt szöveg, illetve a csehszlovák fél által készített jelentés között nincsen tartalmi eltérés. Ennek ellenére 1969. szeptember 19-én délelőtt František Dvorský budapesti

⁶⁸ Olvashatatlan szó, feltételezzük, hogy „kell”.

csehszlovák nagykövet telefonon kérte a Magyar Külügyminisztériumot, hogy az augusztus 17-i találkozón részt vevő magyar tolmáccsal szeretnének interjút készíteni a szlovák *Pravda* napilap számára, hogy megismerjék a beszélgetés tartalmát. A kérésről készített feljegyzésre kézírással azt írták: „Az osztály véleménye szerint célszerű volna kitérni a kérés teljesítése elől.” (MNL OL XIX-J-1-j Csehszlovákia, 1969. év, 1. tétel, 00329/18.) – Kádár János 1968. augusztus 15-én levélben kért találkozót Dubček-től, hogy aktuális kérdésekről beszélgessenek augusztus 17-én vagy 18-án. Dubček 16-án küldött válaszában javasolta, hogy 17-én 15.⁰⁰ órakor Komárnóban találkozzanak. Kádár erről tájékoztatta Brezsnyevet, és megígérte neki, hogy a találkozó után telefonon fog beszámolni róla. Ezzel egy időben, augusztus 17-én délután Kádár üzenetet kapott Brezsnyevtől, hogy a „csehszlovákiai helyzet kizárólagos bonyolultságával összefüggésben sürgős tanácskozássra kéri Kádár elvtársat Moszkvába augusztus 18, vasárnap délelőtt 10 órára”. (MNL OL M-KS 288. f. 47/743. ő. e. 190–191., 195–197.) A tanácskozás idejében tehát Kádár már tudta, hogy másnap Moszkvában újabb ötpárti egyeztetés lesz. A beszélgetés 1968. augusztus 17-én 15 óra 10 perckor kezdődött.

19. Feljegyzés Kádár János és J. V. Andropov beszélgetéséről

Budapest, 1968. december 6–7.

Feljegyzés Kádár János és J. V. Andropov elvtárs beszélgetéséről.
1968. december 6–7.

Szigorúan bizalmas!

J. V. Andropov elvtárs mint az Állambiztonsági Hivatal elnöke december 5–7. között viszonzta Benkei András¹ elvtárs 6 hónappal korábbi szokásos látogatását. Benkei és Andropov elvtárs eredményes megbeszélést folytatott.

Előzetes egyeztetés után, december 6-án és 7-én politikai megbeszélésre került sor Kádár és Andropov elvtárs között. (A megbeszélésen jelen volt Erdélyi Károly, tolmácsolt Barta Istvánné² elvtársnő.)

1. Andropov elvtárs megköszönte, hogy Kádár elvtárs fogadta őt. Átadta az SZKP Politikai Bizottságának jókívánságait, Brezsnyev, Podgornij, Koszigin elvtárs üdvözlését Politikai Bizottságunknak, Kádár elvtársnak.

2. A csehszlovák helyzetről Andropov elvtárs megállapította, hogy az változatlanul feszült és bonyolult.

A CSKP KB novemberi ülése nem sikerült rosszul. Nagy pozitívuma, hogy a vezetésben lévő egészséges erők (Biľak, Indra) megértették: a jobboldal (Dubček, Smrkovský és Slavík) ellen egyesülniük kell a realistákkal (Svobodával, Černíkkal, Husákkal és Štrougallal). Ez az egyesülés bekövetkezett. Fontos az is, hogy megértették: bár Dubček teljesen lejáratta magát, taktikai okokból egyelőre csupán Smrkovskýt kell támadni és elszigetelni.

A KB elfogadható határozatot hozott, de a végrehajtás rosszul megy, mert azt a jobboldal értelmezi és magyarázza. Folytatódik a kettős játék: a közös megállapodás realizálásáról beszélnek, de ténylegesen azt sabotálják. Ezt a kettősséget, a tehetetlenséget az ellenség ügyesen kihasználja.

¹ Benkei András (1923–1991) 1963–1980 között belügyminiszter.

² Az MSZMP KB Irodájának munkatársa, Kádár János állandó tolmácsa.

Az utóbbi időben új, nyugtalanító jelenségek vannak. A december KB-ülést³ a jobboldal arra akarja felhasználni, hogy saját embereit ültesse az újjáalakuló föderatív szervekbe. A hadseregben is erősödnek a negatív hangulatok: az atmosféra ott rosszabb, mint augusztus 21-én vagy az azt követő első napokban volt.

Mindezek alapján az SZKP Politikai Bizottsága úgy döntött, hogy személyes találkozást javasol Dubčekéknek. Brezsnyev elvtársék azzal mentek Kijevbe, hogy mindent elmondanak Dubčekéknek a csehszlovák helyzettel kapcsolatban, s felhívják őket a dolgok kézbe vételére, a közös megállapodások végrehajtására.⁴

3. Kádár elvtárs megköszönte az üdvözléseket. Helyeselte, hogy Andropov elvtárs Benkei elvtárs vendégeként ellátogatott hozzánk. A vizit erősíti belügyi szerveink együttműködését.

Jó, hogy Andropov elvtárs látogatása alkalmat ad politikai beszélgetésre is.

A csehszlovák események menetében két- és többoldalú találkozók alkalmából mi nagyon sokat beszélgettünk a szovjet elvtársakkal. Így Jaltában lehetőség nyílt arra, hogy kétnapos beszélgetésre kerüljön sor olyan kérdésekről, amelyeket mi fontosnak tartottunk, s amelyeknek nem csupán magyar és nem csupán csehszlovák vonatkozásai vannak. Szeptemberben ugyanazokról a problémákról levelet intéztünk Brezsnyev elvtárshoz.⁵ Úgy véljük, hogy a jaltai beszélgetés és a szeptemberi levél gondolatai egy-két hét alatt nem veszítik el az aktualitásukat. Most ismét érdemes aktuális kérdésekről beszélgetni annak tudatában, hogy ezeknek nem csak napi jelentősége van.

Fontosnak véljük egy bizonyos dolog tisztázását. Mi úgy tudjuk, hogy az egyes nemzetközi kérdések vitatása során nem feltétlenül szükséges, hogy

³ A CSKP KB ülésére 1968. december 12–14-én került sor.

⁴ 1968. december 7–8-án, tehát e beszélgetés idején találkozott Brezsnyev, Koszigin, Podgornij a csehszlovák vezetőkkel (Dubček, Husák, Štrougal és Svoboda) Kijevben. A tárgyalásról készített szovjet tájékoztatót lásd: *Csehszlovackij krízisz 1967–1969* gg. 2010, i. m. 328–332.

⁵ Kádár János szeptember 14-én levelet intézett a megszállásban részt vett tagállamok vezetőihez, amelyben konstataálta, hogy a helyzetünket továbbra is bonyolítja az a tény, hogy nem került sor azoknak a csehszlovák elvtársak megnyilatkozására, akik a katonai segítségért folyamodtak. „Egyetlen nevet sem tudunk felhozni, miközben a katonai beavatkozásról szóló döntésünk alapja a részükről érkezett kérés volt” – írta Kádár. A legsúlyosabb problémának azt tartotta, hogy Csehszlovákiában kialakult a „nemzeti egység” az 5 beavatkozó állammal szemben, és ez még a munkások és a parasztok között is észlelhető. Továbbra is fenntartotta azt a nézetét, hogy nem lehet visszatérni az 1968 előtti állapotokhoz, és támogatni kell a CSKP KB 1968. januári és májusi plénumainak határozatait. Ugyanakkor sürgette a csapatok gyors kivonását Csehszlovákia területéről. AAN, PZPR 1354, Sygn: XI/390. 70–80. Kádár, Fock és Komócsin hasonló tartalmú levelet írt már augusztus 24-én is. Ebben szintén arra hívta fel a figyelmet, hogy „nincs megfogható jogalapunk, az anonim csehszlovák nyilatkozat [az állítólagos behívólevél] nem pótolhatja a baloldal beígért nyílt fellépését”. Ebben azt is közölték a szovjet vezetéssel, hogy a magyar PB számára az egyetlen elfogadható forgatókönyv az, ha a Svobodával és a CSKP régi (!), tehát az augusztus 20-i előtti Elnökségével kompromisszumot kötnek. MNL OL M-KS 288. f. 47/744. ő. e. 184–186.

az ötöknek, vagy a Szovjetunió Kommunista Pártjának és a Magyar Szocialista Munkáspártnak minden részletkérdésben, azonnal, azonos véleménye legyen. A találkozók rendeltetése éppen abban van, hogy ott véleményt cseréljenek, s annak alapján közös álláspontot alakítsanak ki. Előfordulhat, hogy a résztvevők elgondolása még a véleménycsere után sem esik egybe minden kérdésben. Erre példa a csehszlovák helyzet, ahol az öt párt egyet akart, mégis taktikai kérdésekben és helyzetmegítélésekben nem esett egybe a véleményük. De ilyenkor is rendkívül fontos, hogy még akkor is, ha a konkrét értékelést nem tudom elfogadni, gondolkozzam azon, mit akar a másik, mi vezet. A csehszlovák kérdés alapvető érdekeinket érinti. Ott az események gyorsan alakulnak, váratlan fordulatok vannak, ezért még a mi köreinkben is olykor ideges a hangulat. Előfordulhat, hogy az egyik nem érti a másikat, s akkor még az ötöknél is előfordulhat kétely. Ez nem jó, mert a konkrét kérdések eltűnnek, de a kétely megmarad.

Jáltában megpróbáltam kifejtetni, mi vezet bennünket és személy szerint engem, hogy eloszlassam a félreértéseket, hogy magatartásunk világos legyen. Ugyanis, ha a kétely nem oszlik el, mindkét oldalon félreértések keletkezhetnek. Itt van például Ulbricht elvtárs varsói megállapítása arról, hogy Csehszlovákia után rajtunk a sor.⁶ Igaz vagy nem igaz ez a megállapítás – az más dolog. Mi úgy gondoljuk, hogy nem, mert mi valamin már túl vagyunk. De az ilyen pozícióknak vannak bizonyos konzekvenciájuk is. Ha a magyarok nem értik a csehszlovák helyzetet, s Csehszlovákia után ők következnek, akkor valamit tenni kell, legalábbis e gondolatmenet szerint.

Tehát, bizonyos mozzanatok még az ötök között is vannak. S ha az ötök között létjogosultságot kap a kétely, a bizalmatlanság, ennek messzemenő negatív hatása van.

Az öt párt magatartásában, mint ezt a sajtónk is tükrözi, árnyalati eltérések vannak. Ezzel szembe kell néznünk, nem hunyhatjuk be a szemünket. De ennél még fontosabb számunkra, hogy tudjuk, honnan erednek ezek a nézeteltérések. Ha erre nem tudunk válaszolni, az rossz, mert akkor más célt, más pozíciót tételezünk fel. Ez pedig nem így van. Bár az idén több összejövetelen vitatkoztunk, az öt párt egyet akar, egy a célja. Véleményeltérés csak bizonyos taktikai kérdésekben és helyzetértékelésekben van.

Számunkra a legfontosabb: a magyar–szovjet viszony. Azt kibírjuk, ha a magyarok az NDK-beli elvtársakkal nem értenek egyet például öt kérdésben. De még velük sem tudunk összeveszni, ha mindkettőnknek azonos a viszonya a Szovjetunióhoz. Mi akkor is nyugodtak vagyunk, ha három testvérpárttal nem értünk egyet, de azonos a véleményünk a Szovjetunióéval.

Ez számunkra fontos konklúzió, fontos történelmileg, de fontos a jelenben és a jövőben is.

⁶ Lásd a 17. dokumentumot e kötetben.

Most, az idén nem ideális a magyar–lengyel viszony. Ez kiütözik a belső tanácskozásokon is. Ez a helyzet főként a csehszlovák kérdés miatt állt elő. Természetesen, ez nem tragikus, véleményeltéréseink nem az alapkérdésre vonatkoznak. De ha becsületes emberek akarunk lenni, ezzel is szembe kell nézni.

Nekünk úgy tűnik, 1956 óta szerepet cseréltünk a lengyel elvtársakkal. 1956 után ők évekig ki sem mondták, hogy nálunk ellenforradalom volt. Amikor mi a jobboldal ellen harcoltunk, ők azt hangoztatták, hogy lépéseink nehezítik az ő helyzetüket.⁷ Szerencsére, a történelem mindkettőnket igazolt, itt is, ott is megerősödött a szocialista rendszer.

Nem akarom Gomulát és Dubčeket egy nevezőre hozni, a két személy különböző kategóriába tartozik. De ha egy kérdés elvi kezeléséről van szó, a történelmi tapasztalatokat figyelembe kell venni.

Dubček politikailag kész, ő már csak cégér. De eredetileg ő sem volt erre a sorsra predesztinálva.

Ezért a történelmi tapasztalatokat nem szabad figyelmen kívül hagyni, nem szabad egyes sémákat kopírozni. Az 1968-as Csehszlovákia nem az 1956-os Magyarország vagy Lengyelország. Engem személy szerint bosszant, amikor egyes vezetők úgy beszélnek, mintha 1956 nem lett volna. Bosszant, amikor a bonyolult, nehéz helyzet vitatása során egyes elvtársak kijelentik: le kell váltani meghatározott személyeket, vagy ilyen meg olyan utasítást kell adni. Elvileg természetesen mi ötten megállapíthatjuk, hogy mire lenne szükség. De egyben látnunk kell azt is, mi a valóság, mi a megvalósítás reális lehetősége.

Legutóbb konstatáltuk, hogy a csehszlovák néptömegek még mindig nem értik a jelenlegi helyzet lényegét. Erre rögtön elhangzott olyan javaslat, hogy mi magyarazzuk meg, az öt párt vezetése intézzon közös röpiratot a csehszlovák néphez. Természetesen, az SZKP-nek, a többi testvérpártnak ma is van tekintélye Csehszlovákiában. De naivitás azt hinni, hogy egy közös felhívásunk világosságot teremt 8-10 millió csehszlovák állampolgár fejében. A valóságos helyzet jóval bonyolultabb ennél.

Mi többször nem értettünk egyet a szovjet értékelések bizonyos részleteivel. Ezzel kapcsolatban mindig megmondtuk, mi a KB, a PB, az én személyes véleményem.

A részleges véleményeltérések ellenére, miután mi mindig értettük és tiszteltük az SZKP-t, bennünk nem maradt semmi. Kell, hogy ez fordítva is így legyen. Ha ez nem így lenne, az rossz lenne nekünk, rossz lenne az ötöknek.

⁷ Lásd erről Tischler János: Magyar–lengyel kapcsolatok a korai Kádár-korszakban, 1958 nyáráig. In: *Évkönyv IV.* Budapest, 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete, 1995, 61–93.

A jelenlegi csehszlovák helyzetet vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az nem egy első díjas műalkotás, bár egészében hét párt (a JKSZ-t is ideértve) közös műve.⁸ Természetesen a felelősség nem hét egyenlő részre oszlik, de a műalkotáson ott van valamennyiünk ujjá nyoma. A felelősség oroszlánrésze a csehszlovák párté, nem kis rész terheli a jugoszláv pártot, de a fennmaradó részen ötünknek kell osztozkodni.

A csehszlovák kérdés megítélésében az MSZMP-t kezdettől fogva az vezeti, hogy elkerülhetetlenül szakítani kell a január előtti szubjektív gyakorlattal, megfelelő megoldásokat kell találni az időszerű kérdésekre, s ugyanakkor harcolni kell a jobboldali törekvésekkel szemben.

Ezt azért hangsúlyozzuk, mert mindig mondtuk s ma is valljuk, hogy Csehszlovákiában nem képzelhető el egészséges kibontakozás két dolog nélkül: egyrészt a hibákat ki kell javítani, másrészt belül kell lenni olyan csehszlovák erőknél, amelyek ezt a harcot vezetik, s akiket mi támogatunk.

Ezt az álláspontot képviseltük január óta minden alkalommal: két- és többoldalú találkozók, a csehszlovák képviselőkkel folytatott vitáinkban, saját pártunk előtt zárt fórumokon és a nyilvánosság előtt egyaránt. Az igazság kedvéért meg kell mondani, hogy hasonló álláspontot nem mindegyik testvérpárt képviselt kezdettől fogva. Érdemes emlékezni arra, hogy a vita menetében az MSZMP részéről úgy reagáltak: mi az, már megint ezzel a januárral jönnek a csehszlovákok?

Ugyancsak kezdettől fogva hangsúlyoztuk – folytatta Kádár elvtárs –, hogy az események ilyen menetében sem az irányzatok, sem az egyes személyek útja nincs eleve elrendelve, az az események során alakul. Ezért kértük, hogy fejezzük be idő előtt a káderezést, az egyes személyek még nem futották be a pályájukat. Ilyenkor gyorsan változnak az emberek, jó és rossz irányba egyaránt.

A nyílt tárgyaláson felhívtuk a figyelmet arra, hogy Nagy Imre nem ellenforradalmárként kezdte. A Rákosival folytatott vitáiban valami igazság, vélt igazság és sérelem vezette őt. Ebben a vitában az SZKP Rákosit támogatta. Nagy Imrét pedig a szubjektív örület elvitte az osztályárulásig, az ellenforradalomig, s saját sérelméből a párt, a nemzet sérelmét tudta csinálni.

A CSKP Elnöksége és Dubček július 8-án, a varsói részvétel visszautasításával lépett Nagy Imre útjára. Ott elváltak útjaink. Azután már csak idő kérdése volt, hogy mikor ütközünk össze. A varsói tanácskozás kérdésében meg is történt az összeütközés a csehszlovák párttal és néppel. Azóta harcban állunk velük. Ezen nem változtatott Ágcsernyő, Bratislava, az októberi megállapodás sem.⁹ Ez

⁸ Kádár az augusztus 20-i katonai intervencióra és az utána kialakult helyzetre utal.

⁹ 1968. október 3-án kezdődtek meg Moszkvában a csehszlovák–szovjet tárgyalások a VSZ-csapatok csehszlovákiai tartózkodásáról. Végül Prágában október 16-án írták alá a megállapodást. A szerződéssel kapcsolatos dokumentumokat közli: *Csehszlovackij krízis 1967–1969* gg. i. m. 265–292. A megsejtesítésben részt vevő 8. gépkocsizó lövészhadosztály október 21. és 25. között hagyta el Csehszlovákia területét.

a harc folytatódni fog. Ott most olyan a helyzet, hogy aki gazember akar lenni, annak rendkívül könnyű, aki becsületes akar maradni, annak nehéz a dolga.

Csehszlovákiában olyan helyzet állt elő, amikor a Csehszlovák Kommunista Párt minden tagja megsértődött, mert a külső látszat szerint gyámság alá vettük őket. Igaz ez, vagy nem, az más kérdés. Ez vonatkozik a népre is. A helyzet ma is olyan, hogy meghatározott politikai célok érdekében nagyon könnyű játszani ezzel az érzéssel.

Ez a szembenállás folytatódni fog, a tisztulás csupán részleges.

Kádár elvtárs megjegyezte: azért beszél olyan részletesen a csehszlovák helyzetről, mert ebben a kérdésben benne van minden. Bár a szocializmusnak még jócskán vannak ellenségei, és azokat az embereket sem nehéz eltaszítani magunktól, akiknek a mi oldalunkon lenne a helyük. Nem előre elrendelt dolog az, hogy ki hol végzi politikai pályafutását. Lehet, hogy az osztályellenségénél, de még ebben az esetben is fontos, hogy ne mi taszítsuk őket oda.

Csehszlovákiával kapcsolatos álláspontunk másik eleme: véleményünk szerint, azt a szituációt kivéve, amikor a csehszlovák párt és nép nem képes saját országát megvédeni, olyan helyzetnek kell lenni, hogy mi csak valakit támogatassunk szóval, fegyverrel, rakétákkal, amivel szükséges. A harcot cseh és szlovák kommunistáknak kell vívni, mi őket csak támogathatjuk, helyettük ezt a harcot mi nem végezhetjük el. Ezt mi elejétől hangoztattuk. Ez a háttere a mi fellépésünknek. Ezt fontos figyelembe venni a jövőben is.

A csehszlovák baloldal képviselőivel nekünk is voltak kapcsolataink. Kezdetből fogva – sajnos, eredmény nélkül – mi azt ajánlottuk nekik, hogy nyíltan lépjenek fel az Elnökségben, a pártban, a tájékoztatási szervezetben. Ugyanis a harchoz szükség lett volna olyan csehszlovák fellépésekre, platformra, amelyeket mi támogattunk volna, s amelyek tisztuláshoz vezettek volna a fejekben. A baloldaliak, a maguk feje után vagy talán tanácsra, nem ezt tették, nem akarták idő előtt kiadni magukat. Ez a taktika odavezetett, hogy a tényleges megosztottság ellenére, kifelé az Elnökség mindig egységes határozatokat hozott, s ezeket saját szája íze szerint a jobboldal magyarázta. Ez a fejlett harc tragikus kimenetelű lett a baloldal számára. Lelkiismereti válságba kerültek, pártárulóknak tekintették magukat.

A dolog azzal végződött, hogy a baloldaliak, bár augusztus 17-én hozzánk fordultak,¹⁰ demoralizálódtak, augusztus 21-én sem léptek színre, pedig ez esetben más lett volna a dolog képe. Ha felléptek volna, akkor is kilőtték volna őket a vezetésből, de legalább megmutatták volna platformjukat és politikai arculatukat, és az emberek tudták volna, hogy miért történik ez velük.

A legutóbbi KB-ülésnek azért örülünk, mert a helyzet odáig jutott, hogy megkezdődött a politikai harc. Bár október 28-án zászlókat égettek,¹¹ de mégis,

¹⁰ Újra szóba kerül az állítólagos „behívólevél”, amelyet Brezsnyev az augusztus 18-i moszkvai tanácskozáson idézett. Lásd még e dokumentum 5. jegyzetét.

¹¹ Október 28-a a csehszlovák állam alapításának ünnepe, 1968-ban ünnepelték az 50. évfordulót. Több helyen szovjetellenes megmozdulások voltak.

a dolgok odáig jutottak, hogy a politikai harc megkezdődött. Véget kell vetni annak a látszatnak, mintha Brezsnyev, Gomułka, Ulbricht, Zsivkov, Kádár harcolna Dubček ellen, mintha az öt párt harcolna a CSKP ellen. A cseh kommunisták harcoljanak csak kommunisták ellen, a szlovák kommunisták szlovák kommunisták ellen, s mi mondjuk meg, hogy kit támogatnak.

A helyzet bennünket is aggaszt. Lehetséges, a helyzetet talán még sötétebbnek látjuk, mint Andropov elvtárs. Változatlanul azt tartjuk, hogy amíg nincs meg a csehszlovák kommunisták fellépésének világos, nyilvános platformja, a belső rothadás folytatódni fog. Ha nincs Központi Bizottság, akkor nincs párt, s a munkásosztály sem jelent erőt.

Sajnos, úgy néz ki, hogy a Csehszlovák Kommunista Párt egy év alatt eljutott oda, ahova egykor az MDP.¹² Így hiába van 1 millió 700 ezer párttag, nincs CSKP, csupán amorf tömeg van, s addig nem is lesz párt, míg nem lesz vezetés.

Ez a helyzet óriási veszélyekkel terhes, hiszen a sajtóban folyó bomlasztó munka nem marad hatástalan a munkásosztályra sem. Saját tapasztalatunkból tudjuk, ilyen helyzetben előállhat olyan szituáció, amikor néhány újságíró, vagy néhány tucat gazember a munkásokat félrevezetve, az ő képviselőjüként léphet fel.

Összegezve még nem vagyunk a történet végén. Negatív fejlődés esetén még súlyos dolgok történhetnek. De mindez nem törvényszerű, csupán lehetőség.

A fő recept a jelenlegi helyzetben: politikai harcot kezdeni, olyan tanácsokat adni a csehszlovák baloldali erőknél, hogy nyíltan harcoljanak. Követeljük a szükséges adminisztratív rendszabályokat, de a középpontba a nyílt politikai harcot helyezzük.

A politikai harc menetében figyelmet kell szentelni a módszereknek is. A CSKP KB novemberi ülése kapcsán zavart bennünket egy dolog. Az SZKP Politikai Bizottsága észrevételezte a csehszlovák párt határozati javaslattervezetét. Az Önök helyében én nem használnék olyan kifejezést, hogy a határozati javaslat nem jó, s azt így meg így kell kiigazítani. Ha ma valamit mondanék a csehszlovákoknak, annyi, mintha a jugoszlávoknak, a románoknak, az olaszoknak mondanánk. Ezt a módszert egyes testvérpártok félreérthetik, a csehszlovák jobboldal pedig kihasználja a nép megzavarására. Ehelyett megfelelőbbnek látszanak a személyes találkozások. Azok nagy pozitívuma abban áll, hogy úgy hathatunk a csehszlovák pártvezetésre, hogy annak az adott kérdésben megváltozik a véleménye.

Az egész csehszlovák helyzet kapcsán magatartásunkban voltak meghatározott bizonytalansági elemek, bizonyos cikcakkok. Ha egy francia kommunista *Humanitét* olvasva követi lépéseinket, azt látja: ezek februárban elmentek

¹² Magyar Dolgozók Pártja.

Dubčeknek gratulálni,¹³ azután jött Szófia,¹⁴ Drezda, Ágcsernyő, Bratislava, augusztus 21., s nincs, aki behívta őket. Majd jött augusztus 23–26.,¹⁵ meg a legutóbbi események.

Ebből is látható, ez az egész csehszlovák helyzet nem egy műremek, ezt nekünk közös erővel tovább kell formálnunk.

A csehszlovák helyzet kapcsán a jugoszlávok és a románok megérik a pénzüket. A jugoszlávok majdnem olyan mértékben, mint 1956-ban, esetleg finomabb módszerekkel, de mindenképp nagyon erősen bedolgoztak Csehszlovákiában, megfélemlítve arról, hogy az események ugyanúgy túlhaladták volna őket, mint az történt 1956-ban. A románoknak is jól jött volna, ha a Varsói Szerződésben lenne még egy Románia.¹⁶

Érdemes még megemlíteni egy dolgot. Ez az ötök problémája. A jugoszlávok és a románok magatartásához hasonlóan, egy értelemben, mi is olyanok vagyunk mint ők. Egy szovjet ember, egy szovjet pártmunkás számára az a legjobb, ahogy náluk van. A lengyel azt tartja, hogy az övék az egyedül üdvözítő. A magyar is így gondolkodik. Ezért valamennyien azt szeretnénk, hogy a csehszlovák események a saját országunkban meglévő viszonyokhoz hasonlóan formálódjanak. E téren érdemes egy kis türelmet és önkontrollt tanúsítani. Ne törekedjünk arra, hogy a csehszlovákok minden kérdést hajszalra a mi elképzeléseink szerint oldjanak meg.

Érdemes figyelembe venni még egy mozzanatot: ebben a viharos évben Csehszlovákiában annyi minden történt, a helyzet annyira bonyolult, hogy az öt testvérpárt mindegyike igazolva látja magát az események menetében. A lengyel és az NDK-beli elvtársak úgy gondolhatják: nekik volt igazuk, a csapatokat már Drezda helyett be kellett volna vinni. Mások mást gondolhatnak.

A magunk részéről mi is úgy vélekedünk: helyesen jártunk el. Júliusban mi agitáltuk Brezsnyev és Koszigin elvtársat, hogy találkozzanak Dubčekékkel. Ez után jött létre Ágcsernyő és Bratislava. Mi magunk is többször találkoztunk Dubčekékkel, nem azért, hogy eladjuk a közös ügyet, hanem hogy azt képviseljük.

Ma is úgy tartjuk, hogy ezek a találkozások szükségesek és helyesek voltak. A találkozó még tisztábbá, még megtámadhatatlanabbá tették pozícióinkat.

¹³ Csehszlovákiában az 1948. februári kommunista hatalomátvétel 20. évfordulóján, 1968. február 22–23-án ünnepségeket rendeztek, amelyen részt vettek a szocialista országok vezetői, beleértve Ceaușescu is.

¹⁴ 1968. március 6–7. a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének IX. ülése Szófiában.

¹⁵ 1968. augusztus 23–26. között Moszkvában tárgyalt Csehszlovákia és a Szovjetunió delegációja. A csehszlovák vezetőket erőszakkal szállították a szovjet fővárosba. A tárgyalások végén aláírták az ún. moszkvai jegyzőkönyvet, amelyben a szovjet vezetés elfogadtatta követeléseit a csehszlovák delegációval. Lásd erről: Mlynář, i. m. 195–230.

¹⁶ A román vezetés – eszmei-ideológiai alapállását félretéve – támogatta a prágai tavasz idején a CSKP törekvéseit.

Ma senki nem mondhatja, hogy nem használtunk ki minden lehetőséget, hogy nem tettünk meg mindent az ügy érdekében. Ezek a találkozások, akkori erőfeszítéseink még szerepet fognak játszani a harc további menetében is.

1. Andropov elvtárs előljáróban jelezte, hogy saját álláspontját kívánja elmondani az érintett kérdésekben. Egyetértett a beszélgetés jellegének olyan meghatározásával, amit Kádár elvtárs használt: az általános emberi normák kereteinek megfelelően, két kommunista találkozik, véleménycserét folytat egymással. Még azt is lehetségesnek tartja, hogy az SZKP PB tagjainak egyes kérdésekben más álláspontja lesz, mint neki, s akkor egy okosabb, komolyabb embert küldenek Budapestre beszélgetni.

Andropov elvtárs elfogadta Kádár elvtárs több megállapítását. Egyetértett azzal, hogy eddig a dolog nem a legjobban sikerült, de ez talán azért tűnik így, mert a harcnak csupán egy meghatározott fázisában vagyunk, az egész ügy még nincs befejezve.

Egyetértett azzal, hogy a politikai harcot a csehszlovák kommunistáknak kell vívni, mi csupán támogattuk őket. Elfogadta, hogy nem lehet örökre megbélyegezni embereket. Ezt a nagy igazságot ő 1956-ban, Magyarországon értette meg.¹⁷ Ennek kapcsán megemlítette: a Szovjetunió Állambiztonsági Hivatalában augusztus 21. előtt olyan anyagokat írtak Husákról, amelyek szerint burzsoá nacionalista, s annak idején együttműködött a német fasisztákkal.¹⁸ Ennek ellenére, augusztus 21. után nem volt még egy olyan józan, következetes ember Csehszlovákiában, mint ő. Ugyanez vonatkozik bizonyos mértékben Černík megítélésére is. E tapasztalatok alapján arról beszéltek Brezsnyev elvtárral, hogy a jövőben ellenőrizetlen, egyedi jelzéseket és jelentéseket nem továbbítanak a Politikai Bizottságnak, hanem a kiegészítő adatok beérkezéséig az Állambiztonsági Hivatal páncélszekrényébe teszik azokat. Sajnos, e kérdésekben az Állambiztonsági Hivatal és a Külügyminisztérium, ahonnan az első, ellenőrizetlen jelentések többsége származik, sok esetben medveszolgálatot¹⁹ tesz saját Központi Bizottságának: jót akar tenni, de kárt okoz az ügynek. Ezért abban is megállapodtak, hogy a jövőben sokkal óvatosabban fogadják az ilyen csatornákon érkező jelzéseket.

Magáévá tette, hogy meg kell érteni egymás gondolatait és motívumait. Lehetségesnek és teljesen elfogadhatónak tartotta, hogy taktikai kérdésekben és helyzetmegítélésben véleményeltérés lehet két testvérpárt között.

¹⁷ Jurij Andropov volt az 1956-os forradalom idején a Szovjetunió budapesti nagykövete.

¹⁸ Husákot 1951 februárjában tartóztatták le, majd 1954 áprilisában, koncepció perben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A vád „burzsoá nacionalizmus” volt, de a per során semmilyen bűnt nem ismert el. 1960-ban amnesztiával szabadult, majd 1963-ban rehabilitálták. A prágai tavasz idején a reformokat támogató politikus.

¹⁹ Orosz szólás: amikor a medve a gazdája orrán lévő légyre csap, de a gazda is meghal az ütéstől.

Pártjaink kapcsolatairól kijelentette: a Szovjetunió Kommunista Pártja teljes bizalommal van a Magyar Szocialista Munkáspárt iránt. Viszonyunk testvéri. Kevés olyan kommunista párt van a világon, amellyel a Szovjetunió Kommunista Párjának olyan testvéri, a bizalmon alapuló viszonya lenne. Barátságunk 1956-ban nagy próbán ment keresztül, ezért ez a viszony különösen drága a szovjet kommunisták számára. E testvéri kapcsolatokban kiemelkedő szerepe van Kádár elvtársnak, ezért őt az SZKP KB, a párt tagsága, az egész szovjet nép nagyra értékeli és tiszteli.

A magyar valóság ismeretéből kiindulva nem osztja Ulbricht elvtárs azon feltételezését, hogy Csehszlovákia után Magyarországon lesz a sor.

Megismételte: ő úgy érti, hogy az egész folyamatra visszatekintve, a magyar párt egyetértett Ágcsernyővel, Bratislavával és augusztus 21-vel is. Ezt szeretné otthon is kijelenteni. Majd kérte, járuljon hozzá Kádár elvtárs, hogy két kérdésről otthon másképp számoljon be.

Egyrészt ő nem tud egyetérteni azzal, amikor Kádár elvtárs azt mondta, hogy mi a Csehszlovák Kommunista Párt ellen harcolunk. Mi a CSKP-ért harcolunk, hogy talpra álljon, hogy ismét kommunista párt legyen. Kádár elvtárs említette: legyünk körültekintőek, mert egyesek úgy foghatják fel, hogy mi gyámkodunk a CSKP felett. Sajnos, a CSKP KB novemberi ülése első határozati javaslat tervezete elfogadhatatlan volt. Egyetért azzal, hogy ügyelniük kell segítségnyújtásuk megfelelő formáira.

Másrészt nem tudná osztani azt, hogy a csehszlovák helyzet valamennyiünk közös műve. Lehetséges, hogy valamilyen mértékben, elsősorban módszerbeli kérdésekben mindegyik testvérpártot terheli valamelyes felelősség. Még azt is elfogadja, hogy az első időben szubjektív, emberi mivoltuktól vezettetve, kissé konzervatív volt az álláspontjuk Novotný elvtárs személyével kapcsolatban, nem köpték le őt. A dolog lényegét tekintve, a Csehszlovákiában előállott helyzet oka egy sor belső tényezőben keresendő: erős a szociáldemokrata befolyás, Novotný elvtárs egy sor súlyos hibát követett el. Egyetért azzal, hogy január nélkül nem lehet előrevinni az ügyeket.

Elfogadta Kádár elvtárs azon megállapítását, hogy mindegyik testvérpárt sajátos módon reagál a csehszlovák helyzetre. Ennek kapcsán kérte, a magyar elvtársak is értsék meg a szovjet párt reagálását. A második világháborúban több mint 200 ezer katonájuk halt meg Csehszlovákiában, s ez még ma is élő dolog. De ami ennél még aktuálisabb: az SZKP-re saját országán belül kettős nyomás nehezedik. Egyrészt az emberek azt mondják: elhagyott ben-nünket Jugoszlávia, Kína, Albánia, Románia, s most még engedjük, hogy Csehszlovákiát is elszakítsák? Ezek a rétegek a mielőbbi beavatkozást sürgették. Az ezzel kapcsolatos hangulatra jellemző, hogy a KB ülésén két alkalommal is egyhangúan megszavazták a katonai beavatkozás szükségességét.²⁰ Másfelől, az egyes szocialista

²⁰ Az SZKP KB PB 1968. július 19–20-án döntött arról, hogy tárgyalásokat kezdenek a csehszlovák vezetőkkel annak érdekében, hogy beleegyezésüket adják a szovjet csapatok csehszlová-

országok elfordulása láttán az emberek másik része azt mondja: küldjük őket az édesanyjukba, szabaduljunk meg tőlük. A Szovjetunió önmagában is elég erős nagyhatalom, ha megszabadul az ilyen szövetségesektől, a nép jobban fog élni. A Szovjetunió Kommunista Pártja mindkét helytelen irány ellen harcol. (Ezzel kapcsolatban megemlítette, hogy N. Sz. Hruscsov elítélte az augusztus 21-i akciót.)

Ugyanakkor kívülről is kettős nyomás nehezedik a Szovjetunió Kommunista Pártjára. Az egyik oldalon az NSZEP, a LEMP keményebb, radikálisabb vonalat sürget. A másik oldalon az olaszok, a franciák a megértést, a türelmet hiányolják.

A SZKP nem akarja rákényszeríteni saját sémáját a Csehszlovák Kommunista Pártra. De abból indul ki, hogy vannak bizonyos határok, amelyeket nem lehet túllépni, ha egy párt kommunista pártként, vagy egy állam szocialista országgént akar létezni. Az SZKP csak ezeket a határokat jelzi a CSKP-nak.

A csehszlovák helyzet lényegét úgy értékelte, hogy jó dolgot csináltunk, bár lehetséges, hogy a kivitelezés nem a legjobban sikerült. Most elsősorban a további közös teendőkkel kellene foglalkozni, az elemzést elvégezhetnénk az ügy befejezése után.

2. Andropov elvtárs szavaira reflektálva, Kádár elvtárs a következőkre tért ki:

Elfogadható, hogy a CSKP-ért harcolunk, a lényegét tekintve ez így van. Viszont tény az, hogy január után a CSKP KB minden kérdésben, mindig egységes határozatokat hozott, s kifelé úgy tűnt, mintha a mi öt pártunk hivatalos, egyhangúan elfogadott csehszlovák pártpozíciók ellen lépett volna fel. Ez így jelentkezett a CSKP tagjai, a csehszlovák közvélemény számára is.

Ennek döntő oka, hogy a baloldal nyílt harcot nem folytatott. Ezért tartja az MSZMP szükségesnek, hogy megfelelő figyelmet fordítsunk a harc külső jelentkezési formájára is.

Az a megállapítás, hogy a csehszlovák helyzetet heten hozták össze, természetesen nagyon leegyszerűsítve tükrözi a tényleges képet. Világos, hogy a fő felelős a csehszlovák vezetés. Személyes meggyőződéseim szerint, bár ezzel kifelé nem tudunk mit kezdeni, a felelősség következő része a CSKP felé sugalmazó és rossz tanácsokat adó jugoszlávoké. Ami megmarad, azt kell ötünknek elosztani. Ezzel kapcsolatban mi nem a közös indítókokra és célokra, hanem az ügyek lebonyolításában elkövetett ciccakkokra gondolunk.

Ágcsernyő, Bratislava és az augusztus 21-i akció kapcsán Kádár elvtárs megállapította: Andropov elvtárs megmondhatja otthon, mi úgy értékeljük, Ágcsernyő is, Bratislava is és az augusztus 21-i akció is szükséges és helyes volt. Az a véleményünk, hogy az ötök katonai akciója szükséges volt, célját – Csehszlovákia megőrzését – elérte, de a csehszlovák baloldali erők nyílt fellépésének

kiai állomásoztatásához. Majd 1968. augusztus 17-én hoztak végső döntést a katonai intervencióról. Lásd: *Csehszlovackij krízisz 1967–1969* gg. i. m. 2010, 136–146., 184–200.

hiánya miatt nehezítette a belső kibontakozást. Az augusztus 21-vel kapcsolatos határozatot végiggondoltuk. Különösen lelkes hangulatban nem voltunk ugyan, de meggyőződésből cselekedtünk.

A KB ülésén megemlítettem azt is, hogy elvileg mi mérlegelhettük volna, részt vegyünk-e az akcióban, vagy nem.²¹ Elvileg ez is egy lehetséges állásfoglalás. De ilyenkor jól át kell gondolni, hogy utána mi lesz? Világos, hogy a katonai akciót három vagy négy testvérpárt nélkülünk is végrehajtotta volna. Ez esetben a csehszlovákkérdéshez jött volna még egy magyarkérdés is. Ez pedig hatványozta volna a problémát, s végtelenül káros lett volna a nemzetközi kommunista mozgalomra.

A döntést mi végiggondoltuk, Központi Bizottságunk azt elfogadta, s mi azt képviseljük. Döntésünket a párttagság és a közvélemény megértette és támogatja. Valamiféle feltételezések kizárása végett Kádár elvtárs megemlítette: garanciát mer vállalni Politikai Bizottságunkért és kormányunkért is. Ha mi egyszer azt mondtuk: egyetértünk, akkor azt úgy kell venni. Saját személyével kapcsolatban megemlítette: életében még nem tett olyan dolgot, ami nem a meggyőződéséből fakadt. Ilyet a jövőben sem fog tenni, inkább vállalja az összes konzekvenciákat.

A magyar–szovjet viszonyról megállapította, hogy az elvi, testvéri, internacionalista. Nekünk egy testvérpárttal sincs olyan viszonyunk, mint a Szovjetunió Kommunista Pártjával. Viszonyunk legértékesebb vonása az őszinteség. Ezt kell a jövőben is megőrizni. Bármiről legyen szó, mi kérdezzünk, megmondjuk a véleményünket, hiszen bennünket kötelez a saját helyzetmegítélésünk, s becsületünk is előírja, hogy mondjuk meg, ha valamit másként látunk. De ha a vita vagy véleménycsere után azt mondjuk, hogy rendben van, akkor mi ott leszünk, ránk számítani lehet. Kérjük, nyíltságunkat így értsék a jövőben is.

A magyar–szovjet barátság értékét növeli, hogy az harcban született. 12 éve Magyarországon erős nacionalizmus, a mostani csehszlovákiainál vadabb szovjetellenes hangulat volt. Most egészen más a helyzet. Viszonyunk most tiszta, világos, elvi alapokon nyugszik. Barátságunk megjelenési formája most más, mint az ötvenes években volt, mértéktartóbb, de a lényeg tekintve tisztább, őszintébb, szilárdabb alapokon nyugszik. Ebben a Magyar Szocialista Munkáspártnak is van meghatározott szerepe, de a fő érdem a Szovjetunió Kommunista Pártját illeti, mert segítette harcunkat, megértést, türelmet tanúsított irántunkban.

A Szovjetunió Kommunista Pártja nagy szerepét az 1956-os események, a történelmi tapasztalatok igazolják. Akkor Magyarországon és Lengyelországban súlyos helyzet állott elő, amelyben a pártok új vezetéssel, új orientációval léptek

²¹ Az augusztus 23-i KB-ülésen Kádár a katonai fellépést illetően a következőket mondta: „se szégyellni nem kell, se átsiklani felette, öntudatosan vállalt internacionalista kötelességből tettük. Mi nem ezt a módszert kerestük, de a csehszlovákiai fejlemények erre kényszerítettek.” MNL OL M-KS 288. f. 4/94. ő. e.

fel. 1956 októberét követően, a harc új szakaszában nálunk is, a lengyeleknél is akadtak a szovjet elvtársak számára idegenszerű, érthetetlen, zavaró fellépések vagy hozzáállások. Mégis az SZKP vezetése fenntartás nélkül, teljesen támogatta a két vezetést, teljes politikai, gazdasági és katonai támogatást nyújtott. Az SZKP ugyan internacionalista, a közös érdekeknek megfelelő politikát igényelt tőlünk, de nem szólt bele abba, hogy mit, hogyan és kivel oldunk meg. Ez tízszeresére növelte és érvényre juttatta a magyar és a lengyel vezetés felelősségét általában és saját támogatói szemében egyaránt. Egyben elősegítette a néptömegek megnyugvását. Ezáltal a közvéleményünkben növelte a Szovjetunió iránti tiszteletet és megbecsülést. Ha annak idején az SZKP a lengyelekkel vagy velünk szemben a mai csehszlovákiai módszereket alkalmazta volna, nehéz megmondani, hogy mi történt volna.

A magyar–szovjet barátság alakulásában ezért döntő szerepe van a Szovjetunió Kommunista Pártja fenti magatartásának. Kapcsolatainknak a jövőben is úgy kell alakulni, ahogy eddig volt. Most olyan fázisban vagyunk, amikor sok eleven kérdés van. De szánjuk rá az elengedhetetlenül szükséges türelmet, mert azok a véleménycserék során rendezhetők.

Kádár elvtárs aláhúzta, hogy a magyar közvélemény megérti az SZKP álláspontját a csehszlovák kérdésben. Tudjuk, hogy az SZKP internacionalista érzésektől vezettetve cselekszik. Mi értjük a szovjet mentalitást is.

Befejezésül, általános formában Kádár elvtárs utalt a XX. kongresszus és a jelenlegi világesemények összefüggésére.²²

A XX. kongresszus történelmi érdeme, hogy leszámolt bizonyos hibákkal, egyben konstataulta, hogy a világban új helyzet van. Ezért megállapította: alkotó marxizmusra van szükség, a kérdéseket az idők változásának megfelelően, alkotóan kell megközelíteni.

Jáltában már szó volt arról, milyen fontosnak tartjuk, hogy az SZKP a világforradalom zászlóvivőjeként álljon a nemzetközi közvélemény előtt. Amikor mi ezeket a közös érdekű nemzetközi kérdéseket felvetjük, bennünket nem a mi saját presztízsmegoldásaink vezetnek. Mi az SZKP tekintélyének erősítését akarjuk ebben. Egyes dolgokban, így a csehszlovák kérdés egyes vonatkozásaiban is, az SZKP-nak természetszerűen nemet kell mondani, de ugyanakkor bizonyos, az élet által felvetett új kérdésekre pozitív választ kell adni.

Így például, érdemes lenne végiggondolnunk, mit jelent az, hogy a szocializmus világrendszeré vált. Én úgy vagyok, de bizonyosan még sokan mások is úgy vélekednek, hogy Kína, Albánia, Kuba, Románia, Jugoszlávia eltávolodását, ezeket a nacionalista irányzatokat külön-külön értjük, de együtt az egész nem érthető. Meggyőződésem szerint, ezek az esetek nem törvényszerűen következnek sem

²² Az SZKP KB XX. kongresszusa 1956. február 14–25. között. A desztalinizáció kezdete, jelentős mértékben hozzájárult a magyarországi és a lengyelországi októberi események kialakulásához.

a marxizmusból, sem abból, hogy a szocializmus világrendszeré vált. Ellenkezőleg, meggyőződésem szerint, a felmerülő eseteknek a marxizmus törvényszerűségéből kiinduló elemzése a problémák megoldását, egyben új törvényszerűségek felismerését eredményezné.

Ne tudjuk le a fájdalmas dolgokat azzal, hogy a kínaiak vagy a kubaiak így vagy úgy megbolondultak. A szakadásban bizonyos mértékben szerepet játszott az, hogy az együttműködés útjai nem voltak kidolgozva.

Itt Andropov elvtárs megjegyezte, hogy ő ifjúkorában tutajos volt. Ott saját tapasztalatából megtanulta, hogy a tutaj egyes ízei akkor vannak a legjobban egymáshoz erősítve, s a tutaj egészében is akkor a legstabilabb, ha a kanyarokat, a fordulókat hajlékonyan tudja venni, s a szoros összedrótozás miatt nem szakad darabokra az éles kanyarokban. Úgy látja, ezt a tapasztalatot a szocialista közösség országait összefonó kötelékek kidolgozásánál is figyelembe kell venni.

A szocialista világrendszer megjelenése következtében – folytatta Kádár elvtárs – a világ fejlődése is új fázisba jutott. Részben ennek következtében, de egyéb okokból kifolyólag is, a nemzetközi kommunista mozgalom a harc új szakaszába lépett. Ezekben a nagy összefüggésekben és a döntő kérdésekben ezért nem elegendő, ha esetenként csak azt tudjuk mondani, hogy mit tegyünk, hogy mik a perspektívák.

Ilyen tekintetben a maga idején sokat jelentett az SZKP XX. kongresszusa, majd az 1957. és az 1960. évi nyilatkozat,²³ még akkor is, ha a fenti fórumokon a kérdéseket nem dolgozták ki teljes mélységükben, csak jelezték azokat.

Most például vitatkozunk a párt vezető szerepéről a nyugati pártokkal. Ezt a kérdést nem szabad sablonosan kezelnünk. Természetesen, ne engedjük meg, hogy a nyugati pártok saját képükre visszaalakítsanak bennünket, de ugyanakkor mi sem írhatjuk elő nekik saját tapasztalataik szerint, hogy milyen módon ragadják meg a hatalmat.

Tehát ideológiailag, politikailag, gazdaságilag kézbe kell venni a szocialista világrendszer, a nemzetközi kommunista mozgalom mai nagy kérdéseit, meg kell mutatni, mi a leninizmus napjaikban. Erre jó alkalom lesz a Lenin-évforduló.

A jelenlegi helyzetben a szocializmus világrendszeré vált, annak közös vonásai, közös érdekei vannak. Ugyanakkor a 14 országban a szocializmus nemzeti keretek között épül. Ezzel a körülménnyel mindig, minden kérdés kapcsán szembeáláljuk magunkat, de ezzel szembe is kell nézni.

Itt van például a Varsói Szerződés katonai szervezete. Én meg tudom mondani,

²³ A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain elfogadott nyilatkozatok Moszkvában. Az 1957-es nyilatkozat leszögezi, hogy „korunk alapvető tartalma a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet”, valamint hogy „korunkban a világfejlődést a két ellentétes társadalmi rendszer közötti verseny alakulása és eredményei határozzák meg”. *Népszabadság*, 1957. november 22. 1–3. Az 1960-as nyilatkozat megállapítja, hogy „a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik”. *Népszabadság*, 1960. december 6. 5–12.

hogy a népi demokratikus országok melyik egységei vannak alárendelve a főparancsnoknak. De nem tudnám megmondani, milyen szovjet egységek tartoznak alárendeltségébe. Ezen is érdemes gondolkozni, s talán nem lenne rossz, ha mondjuk a Lengyelország, az NDK, Csehszlovákia és Magyarország területén levő szovjet egységeket alárendelnék a főparancsnoknak.

Vagy a közeljövőben a KGST égisze alatt esedékesé válik a szocialista országok gazdasági együttműködése kérdéseinek, az integrációnak a megvitatása. Már most gondolkozni kell azon, hogy bizonyos gazdasági törvényszerűségek objektívan az együttműködés magasabb szintjének kialakítására szorítanak bennünket. Ugyanakkor világos, hogy ez érinti az egyes országok nemzetgazdaságait, a szuverenitást is. Már most foglalkozni kell ezekkel a kérdésekkel, mert ha nem gondolunk rájuk, olyan megoldásokra juthatunk, amelyeknek gazdasági előnyei csak sok év múlva jelentkeznek, de közvetlen kihatásaikban, a nemzeti érdek vélt sérelme miatt, időlegesen felkavarhatják a szocialista országok közvéleményét.

A beszélgetés végén Kádár elvtárs ismét felhívta a figyelmet arra, hogy az SZKP-nak döntő szerepe van e kérdések helyes megoldásában.

A beszélgetés befejezésekor szóba került a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének ülése. Itt azonban konkrétumok nem voltak.

3. Andropov elvtárs meglegedését fejezte ki magyarországi útja eredményeit, mind a Benkei elvtárrsal folytatott megbeszéléseket, mind a Kádár elvtárrsal folytatott beszélgetést illetően.

4. A beszélgetés végén Kádár elvtárs Politikai Bizottságunk, Központi Bizottságunk testvéri üdvözlését és jókívánságait küldte az SZKP Politikai Bizottságának, Brezsnyev, Podgornij és Koszigin elvtársnak.

5. A látogatás során Benkei elvtárs megemlítette Andropov elvtársnak, hogy érvényes üdülési meghívása van hozzánk. Javasolta, hogy ha ideje engedi, 1969-ben tegyen eleget a meghívásnak olyan formában, hogy 2-3 napot dolgozzanak, utána pedig Andropov elvtárs családjával nálunk pihenne.

Andropov elvtárs közölte, hogy ha a körülmények megengedik, örömmel eleget tesz a meghívásnak.

Budapest, 1968. december 14.

MNL OL M-KS 288. f. 5/479. ő. e. 115–134. – Gépelt fogalmazvány – Budapest, 1968. december 14. Készült 5 példányban. Összeállította Erdélyi Károly, legépelte: Szakaliné. A dokumentum első oldalán olvasható: „Átnéztem XII. 19-én, Kádár”. A dokumentum utolsó lapján Kádár és Erdélyi saját kezű aláírása látható. A találkozón jelen lévő Erdélyi Károly kézírásos jegyzetet készített, amelynek alapján összeállította e jelentést. A kézírásos feljegyzést lásd MNL OL XIX-J-1-u (1945–1989) 14. d., Sz. n. – Közli még: Vida István: „Nem egy első díjas műalkotás...” Feljegyzés Kádár János és J. V. Andropov elvtárs 1968. december 6–7-i beszélgetéséről. *Társadalmi Szemle*, 50. évf. 1995, 1. sz. 84–94.

Kádár János az MSZMP PB 1968. december 10-i ülésén a különfélék utolsó napirendi pontjaként számolt be a találkozóról, a tájékoztatót a PB tudomásul vette, a jelentéssel a tagjai megismerkedhettek. 1969. január 9-ig a feljegyzést elolvasta: Apró Antal, Biszku Béla, Fehér Lajos, Kállai Gyula, Komócsin Zoltán, Nemes Dezső, Nyers Rezső, Szirmai István, Ajtai Miklós, Czinege Lajos, Németh Károly. Fock Jenő közölte, hogy meghallgatta Kádár János szóbeli beszámolóját, és a feljegyzést nem kívánja elolvasni.

20. Feljegyzés Kádár János és Leonyid Brezsnyev tárgyalásairól

Zavidovo, 1969. február 5–10.

Feljegyzés a szovjetunióbeli útról

Szigorúan bizalmas!

A február 5–10. közötti látogatás során Kádár elvtárs Brezsnyev, Podgornij, Koszigin, Poljanszkij, Mzsavanadze és Grecsko¹ elvtárs társaságában 2 napot a zavidovói rezervátumban² töltött. Itt került sor a két és fél órás beszélgetésre is.³

Az SZKP Politikai Bizottsága ebédet adott Kádár elvtárs tiszteletére, ahol Brezsnyev és Kádár elvtárs pohárköszöntőt mondott. A moszkvai tartózkodás során nagykövetségünkön Kádár elvtárs találkozott a Szovjetunióban dolgozó magyar szervek képviselőivel.

I.

1. Kapcsolatainkról, a Szovjetunió belső helyzetéről, az egyes nemzetközi kérdésekről Brezsnyev elvtárs a következő tájékoztatást adta:

A szovjet vezetés megítélése szerint kapcsolataink őszinték, nyíltak, barátiak. A Magyar Szocialista Munkáspárt, a Magyar Népköztársaság a szovjet kommunisták hű szövetségese minden kérdésben. Ezt a viszonyt óvnunk, erősíteniünk kell a jövőben is.

Nagyszerűek pártjaink kapcsolatai. Azok továbbfejlesztése érdekében érdemes lenne megvizsgálni párt- és kormányküldöttségek hivatalos látogatását

¹ Dmitrij Sztjepanovics Poljanszkij (1917–2001) 1960 és 1976 között az SZKP KB PB (Elnökség) tagja, 1965 és 1973 között a Szovjetunió Minisztertanácsának elnökhelyettese. Vaszilij Pavlovics Mzsavanadze (1902–1988) 1957–1972 között az SZKP KB PB (Elnökség) póttagja. 1953–1972 között Grúzia Kommunista Pártja KB első titkára. Anton Antonovics Grecsko (1903–1976) 1928-tól párttag, 1965-től a Szovjetunió marsallja, 1967-től a Szovjetunió védelmi minisztere.

² Zavidovo – 1250 km² nagyságú természetvédelmi terület, gazdag állatvilággal. A hatvanas évek elejétől az SZKP vezetősége által kedvelt vadász- és pihenőhely. Gyakran fogadták itt a külföldi vendégeket.

³ Az iratból nem megállapítható, hogy a tárgyalások pontosan melyik napon zajlottak.

1969. évben, a pártmunkásküldöttségek számának növelését, a testvérvárosi kapcsolatok bővítését.

Államközi kapcsolataink általában kitűnőek, azok eredményesen fejlődnek. Ugyanakkor egyes részterületeken konkrét tennivalóink vannak. Így az 1969. évre aláírt részleges eredmények ellenére sem biztatóak árucseré-forgalmunk növelésének perspektívái. Ez együttműködésünk fejlesztésének egyik kulcskérdése, ezért célszerűnek látszik, ha azzal a vezető párt- és állami szervek jelentőségének megfelelő alapossággal foglalkoznak. E kérdéskomplexum egyik eleme: a magyar bauxitbányászat bázisának fejlesztése. A szovjet fél üdvözlőné, ha 1971–75 időszakában növekednének a magyar bauxit- és timföldszállítások a Szovjetunióba.

Az alkalmat felhasználva, Brezsnyev elvtárs hivatalosan közölte: kérésünkre hajlandók a Magyar Nemzeti Banknak 20,0 millió dollár értékben arany készleteti hitelt biztosítani.

2. A Szovjetunió belső helyzete jó, a párt és a nép lelkesen, optimista szemlélettel áthatva dolgozik a nagy, távlati feladatok megoldásán. Bár a nemzetközi helyzet, az időjárás, a természeti csapások sok váratlan akadályt gördítenek az útbá, az egész népgazdaság egészségesen fejlődik. Úgy látszik, hogy 1970. november 7-re minden vonatkozásban teljesítik az 5 éves tervet. Ebben nagy szerepe van a Lenin-évforduló tiszteletére indított munkaversenynek is.⁴

Belpolitikai téren egy sor nagy feladat előtt állnak. Az idén sort kerítenek a kolhozparasztok kongresszusára, ahol elfogadják a termelőszövetkezetek új, a jelenlegi viszonyokat tükröző alapszabályzatának elveit. Valószínű, hogy ez évben össznépi vitára bocsátják az új alkotmány tervezetét. A jövő év első negyedében jóvá kell hagyni az 1971–75. évek népgazdasági terv irányelveit is. Megkezdték az előkészületeket az 1970-ben megtartandó XXIV. kongresszusra és a Lenin-centenáriumra. A XXIV. kongresszust a Lenin-évfordulóhoz (1970. április 22.) közeli időpontban rendeznék, hogy a kongresszus külföldi vendégei jelen lehessenek a centenárium ünnepségén is.⁵ 1970-ben sor kerül a Legfelső Tanács küldötteinek választására is.

3. Február végén, vagy március első dekádjában meg kellene tartani a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének ülését. A románok kiegészítő javaslatának nincs különösebb jelentősége, hiszen háború esetén úgyis más elvek szerint fogunk dolgozni, de Gomulka és Ulbricht elvtárs egyelőre hajthatatlan.⁶

⁴ Vlagyimir Iljics Lenin születésének 100. évfordulóját 1970. április 22-én ünnepelték.

⁵ A kongresszust 1971. március 30.–április 9. között rendezték meg. Lásd: *Az SZKP XXIV. kongresszusa. 1971. március 30.–április 9.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1971.

⁶ Kádár maga is szorgalmazta a VSZ működésének korszerűsítését, a felelősségi-utasítási jogok tisztázását. Lásd még az 1965. májusi szovjet–magyar tárgyalásokat: 13. dokumentum. L. mégerről: Germuska Pál: *Vörös Arzenál.* Budapest, 1956-os Intézet–Argumentum, 2010, 99–131.

A közeli napokban Brezsnyev elvtárs telefonon beszél Ceaușescu elvtárral, megkísérli jobb belátásra bírni őt. E témában ugyancsak szót vált Gomulka és Ulbricht elvtárral is. A Politikai Tanácskozó Testület ülésének megtartása önmagában nagy politikai jelentőséggel bír, s ez a hatás még növekedni fog, ha ott el tudunk fogadni egy, a nemzetközi helyzet legfontosabb kérdéseit egységesen tükröző szélesebb politikai nyilatkozatot is.⁷

4. A Politikai Tanácskozó Testület ülésén kellene megállapodni a KGST-integráció kérdésében tartandó tanácskozás helyéről, időpontjáról, a tanácskozás formájáról is.

Az SZKP elképzelése szerint a KGST-tanácskozást márciusban, Moszkvában lehetne megtartani.⁸ Hasznos lenne, ha az első titkárok, a miniszterelnökök, a gazdasági kérdésekkel foglalkozó KB-titkárok mellett a küldöttségek tagjai lennének a KGST-képviselők, a tervhivatalok elnökei, s a tanácsadók között szerepelne 2-3 vezető közgazdász is. A tanácskozáson valamennyi delegáció kifejthetné, indokolhatná álláspontját. Ezután világossá válna, mely kérdésekben van egyetértés, s hol van szükség további véleménycserére, egyeztetésre. Ezután megbízást lehetne adni a KGST-képviselőknek, hogy foglalják össze az egyező véleményeket, s dolgozzák ki a további munka irányát és részletes menetrendjét.⁹

5. A csehszlovák helyzettel való foglalkozás változatlanul leköti az SZKP vezetése idejének nagy részét.

Bár augusztus 21. után előreléptünk, s megakadályoztuk az ellenforradalom kifejlődését, a helyzet mégis változatlanul feszült, bonyolult.

A jelenségeket elemezve, augusztus 21-hez képest bizonyos területeken előrelépés történt. A vezetők egy része – Svoboda, Husák, Štrougal, Černík, Biľák, Erban, Marko¹⁰ – józan, realista álláspontra helyezkedik, s körülöttük egyre nő

⁷ A VSZ PTT X. ülését 1969. március 17-én tartották Budapesten, ahol a tagállamok elfogadtak egy felhívást az európai biztonság megerősítése érdekében összehívandó nemzetközi értekezletre, lásd: A Varsói Szerződés tagállamainak felhívása Európa országaihoz. *Népszabadság*, 1969. március 18. 2. Ez új szakaszt nyitott az európai enyhülési folyamatban, megkezdődött az Európai Együttműködési és Biztonsági Értekezlet előkészítése.

⁸ A KGST XXIII. rendkívüli ülésszakát 1969. április 23–26. között rendezték meg Moszkvában. A magyar küldöttséget Kádár János, Fock Jenő, Nyers Rezső és Apró Antal alkotta. MNL OL M-KS 288. f. 5/487. ő. e. 10.; illetve 5/489. ő. e. 11–47., 71–81.

⁹ Végül 1971-ben, a KGST 25. ülésszakán elfogadták a gazdasági együttműködés további erősítését és tökéletesítését, valamint a KGST-tagállamok szocialista integrációjának fejlesztését célzó ún. „komplex programot”.

¹⁰ Ludvík Svoboda (1895–1979) 1968 és 1975 között Csehszlovákia elnöke; Gustav Husák (1913–1991) 1969. április 30-tól a CSKP KB első titkára; Lubomír Štrougal (1924–) 1970. január 28-tól miniszterelnök lesz; Oldřich Černík (1921–1994) 1968. április 8. és 1970. január 28. között Csehszlovákia miniszterelnöke; Vasil Biľák (1917–) 1968 novemberétől 1988-ig a

a helyzet marxista konszolidálását szorgalmazó párt- és állami funkcionáriusok száma. Különösen jó oldaláról mutatkozott be Husák, aki aktív, bátor, elméletileg képzett, s a rendcsinálás híve. Következtesen, elvi álláspontja miatt nő Svoboda szerepe és tekintélye. Jó irányba halad Štrougal fejlődése is. A tisztulást, a pártaktíva helyes orientálását segítik az utóbbi időben megtartott egyes értekezletek (a munkásőrség aktívaülése, a katonai aktívaülés, a cseh területek párttitkárainak tanácskozása, a szlovák párt egy sor rendezvénye).

Ugyanakkor, a helyzetet negatív irányban befolyásolja egy sor tényező. Mindenekelőtt Dubček változatlanul kétkulacsos, ingadozó magatartást tanúsít. A kritikus kérdésekben nem foglal állást. Az ügyek vitelére nem vonja be a vezetés tagjait, a jó határozatokat magának tulajdonítja, ugyanakkor ténylegesen szabotálja azok végrehajtását. Smrkovský, Špaček és Šimon¹¹ a korábbinál óvatosabb formában, de változatlanul a közös vonal ellen tevékenykedik.

A jobboldal magatartásában sincs érdemi változás. Most a szovjet csapatok kivonását követelik, a helyi tanácsválasztások és a pártkongresszus mielőbbi megtartását szorgalmazzák, a szakszervezetek és az ifjúsági szervezetek vezetését szeretnék kézhez kaparintani. E célok érdekében változatlanul felhasználják a tömegtájékoztatási eszközöket, ahol mind ez ideig nincs érdemi változás.

Tehát a részeredmények ellenére az ellenség és a jobboldal változatlanul támad, ismételt kampányokat szervez, újabb összeütközéseket szeretne kirobbantani. Ebben a helyzetben gondolkoznunk kell, milyen kollektív és kétoldalú lépéseket tegyünk a dolgok pozitív irányban történő befolyásolására. Az egyik ilyen lehetőség a Politikai Tanácskozó Testület ülése, ahol az ülésen és azon kívül egyes kérdésekben jó irányban hathatunk rájuk. Mérlegelendő, nem lenne-e hasznos, ha a PTT ülése utáni időben, kötetlen formában összejönnének a hatók, s a beszélgetés során nem csupán bírálnánk őket, hanem bátorítanánk a helyes törekvéseket, azok képviselőit.

Hasznosak a bilaterális találkozók is. Az SZKP Politikai Bizottsága most vizsgálja Svoboda elnök azon javaslatát, hogy a közeli időben a Kárpátokban kötetlen formában jöjjenek össze az SZKP és a CSKP felelős képviselői. Szovjet részről valószínűleg pozitív választ adnak, bár sejtik, hogy a CSKP képviselői napirendre akarják tűzni a szovjet csapatok kivonásának kérdését is.

Dubček befolyásolása szempontjából hasznos lenne mérlegelni egy találkozó gondolatát közötté és Kádár elvtárs között.

CSKP KB titkára; Evžen Erban (1912–1994) 1969–1981 között a Csehszlovák Nemzeti Tanács elnöke; Miloš Marko (1922–2008) újságíró, ideológus, a Szlovák Újságíró Szövetség alelnöke.

¹¹ Josef Špaček (1927–) 1968 januárjától 1969 áprilisáig a CSKP KB Elnökségének tagja, 1968 augusztusától 1969 májusáig a KB titkára. Bohumil Šimon (1920–2003) az 1968-as Akcióprogram egyik szerzője, 1969-ben kizárták a pártból.

Az öt ország sajtójának szintén szerepe van a csehszlovákiai eseményekre való ráhatásban. A Palach-ügy¹² kapcsán a *Népszabadság* jó, egyértelmű cikket közölt, olyat, amelyik eloszlatja azokat a spekulációkat, mintha a magyar pártnak eltérő álláspontja volna a csehszlovák kérdésben.¹³ Ezt a jó cikket a szovjet sajtó is azonnal átvette.

Šimonnak a közelmúltban Budapesten tett látogatása kapcsán Brezsnyev elvtárs megemlítette, hogy esténként Púčik nagykövet¹⁴ saját lakásán olyan magyar értelmiségiekkel hozta össze Šimont, akik nem osztják a magyar párt politikáját. Ebből a tényből kiindulva Šimon különféle spekulációkat terjeszt Prágában.¹⁵

6. Az SZKP-vezetés úgy döntött, hogy a Politikai Tanácskozó Testület és a KGST felső szintű értekezlet megtartása után szovjet párt- és kormányküldöttség látogat Bukarestbe a barátsági szerződés megújítására.

7. A szovjet–amerikai kapcsolatokban a dialógus új érája kezdődik. Nixon¹⁶ bizonyára megérti, hogy a status quót képtelen megváltoztatni, s tudomásul kell vennie a realitásokat, a Szovjetunió potenciálját és befolyását. Ez esetben lehetőség nyílik arra, hogy az általános politikai deklarációkról áttérjünk a konkrét problémák – Vietnam, Közel-Kelet, Európa – megvitatására.

Pillanatnyilag nehéz megjósolni a kínai–amerikai kapcsolatok alakulását. E tekintetben ébereknek kell lennünk.

8. Nehéz megmondani, hogy mi lesz a Vietnammal kapcsolatos párizsi tárgyalásokon. Nixon úgy szeretne békeangyal lenni, hogy egyben megtartja Dél-Vietnamot. Az amerikaiak két eshetőséggel számolnak: ha a tárgyalások eredménytelenek lesznek, képesek a bombázások felújítására is. Nekünk a kérdés politikai rendezése az érdekünk. Ebben az irányban kell hatnunk a vietnamiakra és az amerikaiakra is.

¹² Jan Palach (1948–1969) cseh egyetemista, aki 1969. január 16-án a prágai Vencel téren a VSZ katonai intervenciója elleni tiltakozásképpen felgyújtotta magát, majd pár nappal később a kórházban meghalt. A prágai Károly Egyetemen ravatalozták fel, több százezer ember rótt le tiszteletét koporsója előtt..

¹³ Várnai Ferenc: Jan Palach és az uszítók felelőssége. *Népszabadság*, 1969. január 25. 4. Másnap arról a „szenzációs leleplezésről” számolt be a *Népszabadság*, hogy „provokátorok kényszerítették” öngyilkosságra B[lanka] N[acházlová] 18 éves prágai főiskolás lányt. *Népszabadság*, 1969. január 26. 2.

¹⁴ Jozef Púčik Csehszlovákia budapesti nagykövete.

¹⁵ Šimon a CSKP prágai első titkáráként érkezett Budapestre, korábban tudományos munkát végzett. Vince, Csehszlovákia budapesti nagykövetségének tanácsosa szerint Šimon úgy „megzavarta a nagykövetségük dolgozóinak fejét, hogy több hónapra volt szüksége mint párttitkárnak ahhoz, hogy azt rendbe tegye”. XIX-J-1-j Csehszlovákia, 1969. év, 26. d., 1. tétel, 00329/8.

¹⁶ Richard M. Nixon (1913–1994) 1969 és 1974 között az Amerikai Egyesült Államok 37. elnöke.

9. A közel-keleti kérdésben ugyancsak a politikai rendezés elérése a fő feladat. Közös munkánk eredményeként Nasszer magáévá tette ezt a gondolatot. Ezt igazolják a Seljepinnel folytatott beszélgetései is. Nasszer pozícióinak erősítése végett a Szovjetunió újabb gazdasági áldozatokat hozott: sok új fegyvert szállít, gabonát ad, olajat tár fel és gépipari üzemeket épít Egyiptomban.

A kérdés nemzetközi fórumokon történő rendezését szolgálják a Szovjetunió új javaslatai. E javaslatok megvitatására valószínűleg rövidesen összeül a Biztonsági Tanács négy állandó tagja (Szovjetunió, USA, Anglia, Franciaország). Miután az Egyesült Államok Izrael oldalán áll, hosszú, elhúzódó tárgyalásokkal, s általában az egész kérdésben hosszú harccal kell számolni.

Célszerű lenne, ha az európai szocialista országok külügyminisztériumainak képviselői a közeljövőben összeülnének, s közös elemzést készítenének a közel-keleti helyzet perspektíváiról.

10. A testvérpártok májusi tanácskozásának előkészítése normális ütemben halad.¹⁷ Öröndetes, hogy a csehszlovák kérdés kapcsán pozitív változás van a Francia Kommunista Párt magatartásában. Ugyanakkor nyugtalanító az olasz pártkongresszus eddigi menete.¹⁸ Korábbi ígéreteik ellenére Longo¹⁹ elvtársék ismételten támadnak bennünket, bátorítják a csehszlovák jobboldalt.

II.

11. Kádár elvtárs megköszönte a meghívást, a szovjet elvtársak vendégszeretét. Átadta Politikai Bizottságunk üdvözetét. Látogatásának jellegével összefüggésben rámutatott: közös ügyeink a megfelelő kapcsolatokon keresztül rendben bonyolódnak, nincs olyan, amit ez alkalommal vitatni, tárgyalni kellene. A kérdések világosak, kapcsolataink jók; tavalyról sem maradt semmi. Ezért olyan aktuális kérdésekről kellene beszélni, amelyekkel a közeljövőben együtt kell foglalkoznunk.

A Politikai Bizottságunk nevében emlékeztette Brezsnyev elvtársékat, hogy most a Szovjetunió párt- és kormányküldöttsége a soros a hivatalos látogatásra. Kérte, hogy a szovjet elvtársak viszonzzák a nem hivatalos, hétfégi látogatást is.

¹⁷ A kommunista és munkáspártok Nemzetközi Tanácskozását Előkészítő Bizottság utolsó ülését 1969. május 23–30. között, majd június 5–17. között magát a Nemzetközi Tanácskozást rendezték meg Moszkvában. MNL OL M-KS 288. f. 5/489. ő. e. 48–51.; 5/491. ő. e. 20–30., 134–148.; 5/492. ő. e. 9–13. Lásd még: *Népszabadság*, 1969. május 31. 1.; *Népszabadság*, 1969. június 17. 1.

¹⁸ 1969. január 26-án Bolognában került sor az Olasz Kommunista Párt XII. kongresszusára, ahol Luigi Longo kemény szavakkal utalt a csehszlovákiai intervencióra. Lásd erről: Mezei Bálint: Az 1968-as csehszlovákiai bevonulás és az eurokommunizmus határvonalainak, elvi alapvetéseinek kialakulása. *Eszmélet*, 22. évf. (2010) 85. sz. 74–102.

¹⁹ Luigi Longo (1900–1980) 1964 és 1972 között az Olasz Kommunista Párt titkára.

12. A magyar–szovjet kapcsolatokat röviden áttekintve, Kádár elvtárs aláhúzta, hogy azok elviek, tiszták, egészségesek. Mi őszinte módon, nyílt szívvel vagyunk a szovjet elvtársak iránt. Mindig össze tudjuk hangolni pozíciónkat, lépéseinket. A speciális helyzetből adódó dolgokat, az egyes kérdésekkel kapcsolatos véleményünket mi mindig nyíltan megmondjuk.

Kétoldalú politikai, gazdasági és kulturális kapcsolataink rövid áttekintése után, Koszigin elvtárs kérésére válaszolva, Kádár elvtárs rámutatott, hogy fejleszteni kívánjuk az alumíniumipari együttműködést a Szovjetunióval. Javasolta, hogy az ügyek bonyolítását hagyjuk meg az illetékes embereink kezében, megfelelő biztatást adva nekik munkájukhoz.

13. Belső helyzetünk rövid ismertetése során Kádár elvtárs szolt a párttagság és a közvélemény hangulatáról, a népgazdaság helyzetéről, a gazdasági mechanizmus bevezetésének tapasztalatairól, a jubileumi évfordulók ünneplésével kapcsolatos terveinkről. Nálunk nincs „szenzáció”, normálisan folyik a szocialista építő munka.

Megköszönte a (20,0 millió dolláros, aranyban nyújtandó készenléti) segítséget.

A magyar belső helyzet kapcsán Koszigin elvtárs a munkaerőhelyzettel és nyugati adósságállományunk nagyságával összefüggésben tett fel kérdést, amelyekre Kádár elvtárs válaszolt.

14. A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének ülésével kapcsolatban Kádár elvtárs kifejezte, örülünk, hogy azonos módon látjuk a kérdést. Úgy véljük, nem érdemes szavakon lovagolni, a jelenlegi helyzetből kell kiindulni. Ha sikerülne a katonai szervezet kérdésében megegyezni, az nem csupán a további katonai munka szempontjából járna haszonnal, hanem a jelen szituációban a Politikai Tanácskozó Testület ülésének nagy nemzetközi jelentősége lenne. Kádár elvtárs kérte Brezsnyev elvtársat, ha beszélnek Gomulka és Ulbricht elvtársakkal, győzzék meg őket a megállapodás, az ülés hasznosságáról, és hivatkozzanak a magyarok egyetértésére is.

15. A KGST-integráció kérdésében készített szovjet anyagot mi jó tárgyalási alapnak tekintjük. Mint azt a Katusev²⁰ elvtársnak átadott levelünkben is jeleztük, egyetértünk azzal, hogy a tanácskozás márciusban Moszkvában legyen, s a szovjet fél legyen a házigazda.

A munkát ne kezdjük azzal, amivel be kellene fejezni: egy szerződés felvetésével, mert ebben az esetben nagy nehézségeink lesznek. Ez nem reális megközelítés. Abból célszerű kiindulni, hogy másfél-két év szükséges, amíg megtaláljuk

²⁰ Konsztantyin Fedorovics Katusev (1927–) 1968 és 1977 között az SZKP KB Titkárságának tagja, 1968–1977 között az SZKP KB tagja.

a reális megoldásokat. Ezért az első összejövetelen folytassunk véleménycserét, politikai program formájában jelöljük meg a reálisan elérhető célokat, egyeztessük és megfelelő belső okmányban rögzítsük az elvégzendő munka szervezeti formáit és kereteit. Mi úgy véljük, a munka vitelét a nézetek egyeztetését egy olyan bizottságra kellene bízni, amelyik – a KGST-re történő utalás nélkül – a tagországok politikai bizottsági tag-miniszterelnök-helyettes KGST-képviselőiből áll. A részkérdések tisztásával meg lehetne bízni a Tervhivatalok elnökeiből, a pénzügyminiszterekből és esetleg más felelős emberekből álló egyes albizottságokat.

16. A csehszlovákiai helyzet kapcsán Kádár elvtárs megállapította, hogy információink alátámasztják a Brezsnyev elvtárs által mondottakat, értékelésünk azonos.

A Palach-önégetés hetében történt események; a CSKP Elnökségében bekövetkezett szakadás (Dubček-elutazás), a temetés tervezése,²¹ az amerikaiak nyugat-németországi hadgyakorlata,²² a moszkvai merénylet,²³ Goldstücker²⁴ és Šik hazatérése²⁵, azt mutatják, hogy a csehszlovák jobboldal egy nagy provokációra vett irányt, de végül is úgy ítélte meg a helyzetet, hogy pillanatnyilag nem megy a dolog. Ezzel a potenciális robbanás lehetősége kitolódott. A helyzet azért egészeben bonyolultabb, mint ahogy az a felszínen látszik, éles konfliktus lehetőségével a továbbiakban is reálisan számolnunk kell. A tapasztalt jobboldali banditák 2 hónaponként tudnak veszélyes szituációkat teremteni. Ebből a szempontból jó, hogy ott vannak a szovjet csapatok. Világos az is, hogy a feszült szituációk létrejöttében Belgrádnak meghatározott szerepe van. A jugoszlávok úgy tesznek, mintha egyedül ők képviselnék az igazi szocializmust, ezért újrakezdték Csehszlovákiában azt, amit 1956-ban nálunk csináltak.

Jónak tartjuk, hogy az SZKP bátorítja a baloldali erők nyílt fellépését. A baloldaliak erősebbek, mint maguk gondolják. Mostani fellépéseik világosabbá teszik arcukat, pozícióikat.

²¹ Jan Palach temetéséről van szó, lásd e dokumentum 12. jegyzetét.

²² 1969 januárjában a NATO addigi legnagyobb hadgyakorlatát hajtotta végre az NSZK területén, ez volt az első Reforger (Return of Force to Germany) gyakorlat, amely megmutatta, hogy az NSZK az Európából történő amerikai csapatkivonások ellenére is elkötelezett maradt az USA, a NATO felé.

²³ 1969. január 22-én egy 21 éves fiatal katona merényletet követett el egy ünnepségen. A célpontja feltehetően Brezsnyev volt, de az autóban, amelyre rálőtt, kozmonauták utaztak, a sofőr életét vesztette.

²⁴ Eduard Goldstücker (1913–2000) cseh irodalomtörténész, germanista, diplomata. Ő szervezte az 1963-as libicei Kafka-konferenciát, amely a csehszlovákiai desztalinizációs folyamat fontos állomása volt. A Csehszlovák Írószövetség elnöke, 1968-ban emigrált.

²⁵ Ota Šik a katonai intervenció idején éppen Jugoszláviában tartózkodott, így emigrációban maradt. 1968 októberében Svájcban települt le. 1969-ben rövid időre hazatért, majd visszatért Svájcba.

Helyes az a törekvés is, hogy mindenkit, akinél ez lehetséges, vigyünk át a balra a centrumból. E cél érdekében vesződni kell Dubčekkel és Černíkkal is. Mi egyetértünk a ráhatással. Általában mindenkivel beszélni kell, az emberekre lehet hatni. A csehszlovák baloldal képviselőinek véleménye szerint jelenleg a Szovjetunió mellett velünk tudnak kontaktusokat építeni. Ezért meghívtuk Erbant, Šimont is, odautazott tőlünk a Tervhivatal elnöke és mások.

A Dubčekre való ráhatás kapcsán, a korábbi találkozások tapasztalatai alapján Kádár elvtárs megjegyezte: Dubček, de Černík se volt őszinte. A találkozások során a magyar fél által kifejtettekből csak a nekik tetsző dolgokat adták tovább, a bíráló megjegyzéseket elhallgatták. Ezt a tapasztalatot mi nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Számolni kell azzal is, hogy az ilyen kétoldalú magyar–csehszlovák találkozókra bizonyos külsődleges benyomás alakulhat ki. E tekintetben nem közömbös, hogy mit gondolna arról Gomulka vagy Ulbricht elvtárs.

Ezért úgy véljük, először a Politikai Tanácskozó Testület ülésének kellene összejönni, azután talán a hatoknak. A kétoldalú szovjet–csehszlovák találkozó célszerűségét a szovjet elvtársak ítélik meg. A hatok találkozóját követően, ha csehszlovák részről ilyen kívánság lesz, s a találkozó egy adott, meghatározott szituációban hasznosnak bizonyul, elvben elképzelhető, hogy sor kerüljön Kádár és Fock elvtárs beszélgetésére Dubček és Černík elvtárral.²⁶

A hatokkal kapcsolatban Kádár elvtárs megjegyezte: úgy tűnik, ezt az intézményt lassan meg kellene szüntetni, s a kapcsolatok további bonyolítását célszerű a létező szervezett vonalakra (Varsói Szerződés, KGST, bilaterális kontaktusok) vinni.

A csehszlovák téma kapcsán Kádár elvtárs ismertette a budapesti csehszlovák nagykövetség tevékenységére vonatkozó negatív tapasztalatainkat is.

17. A JKSZ március 11-én kezdődő IX. kongresszusával kapcsolatban Kádár elvtárs javasolta, hogy az ötöknek, de talán inkább a hatoknak (Csehszlovákiát is beleértve) célszerű lenne összehangolni álláspontjukat. Brezsnyev elvtárs egyetértett a gondolattal, de jelezte, hogy az SZKP PB még nem foglalkozott ezzel a kérdéssel.

18. A nemzetközi nagy tanácskozással kapcsolatban Kádár elvtárs megemlítette, hogy ott aligha sikerül elérni közös, a jubileummal kapcsolatos elvi dokumentum elfogadását, ezért Lenin 100. születésnapjáról más formában célszerű megemlékezni.

²⁶ Ilyen formában nem került sor a találkozóra. Kádár 1969. május 15–16-án fogadta hivatalos látogatáson Gustáv Husákot, majd Fock Jenő 1969. június 3–6. között eleget tett Černík meghívásának, és Prágába utazott. MNL OL M-KS 288. f. 5/490. ő. e. 11–23.; 5/492. ő. e. 14–24.

19. Kádár elvtárs egyetértését fejezte ki azzal, amit Brezsnyev elvtárs a szovjet–amerikai viszonyról, az amerikai–kínai kapcsolatokról, Vietnamból, a Közel-Keletről és Európáról mondott.

20. Befejezésül Kádár elvtárs megköszönte a meghívást, a vendéglátást, az információkat. Javasolta rövid kommuniké kiadását a látogatásról.

Brezsnyev elvtárs megköszönte Kádár elvtárs látogatását, az általa elmondott gondolatokat. A találkozó során ismételten bebizonyosodott, hogy barátságunk erős, s egységesek vagyunk valamennyi alapvető kérdésben. Mindez nagyon jó. Az SZKP Központi Bizottsága, a szovjet kommunisták testvérként tekintenek a magyar pártra.

Megköszönve a hivatalos és nem hivatalos látogatásra szóló meghívást, közölte, hogy szívesen élni fognak azokkal.

III.

Határozati javaslat

1. A Politikai Bizottság jóváhagyólag tudomásul veszi a Kádár elvtárs szovjetunióbeli látogatásáról készített jelentést.
2. A Külügyminisztérium vegye tervbe a Szovjetunió párt- és kormányküldöttségének hivatalos meghívását magyarországi látogatásra.
3. A Titkárság tartsa számon és lehetőség szerint realizálja Brezsnyev, Koszigin és más szovjet vezető elvtársak meghívását nem hivatalos magyarországi látogatásra.
4. A Magyar Nemzeti Bank folytassa le a 20,0 millió dollár értékű arany készletli hitel realizálását célzó tárgyalásokat.

Budapest, 1969. február 12.

MNL OL XIX-J-1-u (1945–1989) Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes hagyatéka, 14. d., Sz. n. – Gépelt tisztázat. – Erdélyi Károly saját kezű jóváhagyásával; készült 26 példányban.

MNL OL M-KS 288. fond, 5/484. ő. e. 12–23. Kádár János 1969. február 13-án láttamozta. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1969. február 18-án tárgyalta, és „tudomásul vette” mind a jelentést, mind Kádár János szóbeli beszámolóját.

Sajtóközlemény: Közlemény a baráti megbeszélésekről. *Népszabadság*, 1969. február 11. 1.

21. Jelentés az európai szocialista országok párt- és állami vezetőinek találkozásáról

Moszkva, 1969. december 3–4.

Jelentés a Politikai Bizottságnak és a kormánynak
az európai szocialista országok párt- és állami vezetőinek
1969. december 3–4-i moszkvai találkozásáról

A Német Szocialista Egységpárt kezdeményezésére összehívott találkozón az egyes országokat a következő elvtársak képviselték:

Bolgár Népköztársaság	–	T. Zsivkov, Sz. Todorov, I. Basev, K. Tellalov; ¹
Csehszlovák Szocialista Köztársaság	–	G. Husák, O. Černík, V. Biľak K. Kúrka; ²
Lengyel Népköztársaság	–	W. Gomułka, J. Cyrankiewicz, Z. Kliszko, S. Jedrychowski; ³
Magyar Népköztársaság	–	Kádár J., Fock J., Komócsin Z., Erdélyi K.;
Német Demokratikus Köztársaság	–	W. Ulbricht, W. Stoph, E. Honecker, H. Axen, O. Winzer; ⁴

¹ Sztanko Todorov Georgiev (1920–1996) bolgár kommunista politikus; a Bolgár Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagja, 1971 és 1981 között a Minisztertanács elnöke. – Ivan Hrisztov Basev (1916–1971) bolgár diplomata, politikus; 1962 és 1971 között Bulgária külügyminisztere. – Konsztantin Tellalov (1925–1997) bolgár politikus, 1967 és 1976 között a BKP KB külügyi titkára.

² Vasiľ Biľak (1917–) csehszlovák politikus; 1968. április–1988. december között a CSKP KB Elnökségének tagja, 1968 novembere és 1988 decembere között a CSKP KB ideológiai titkára. – Karel Kúrka csehszlovák külügyminiszter-helyettes.

³ Zenon Kliszko (1908–1989) lengyel politikus, 1959 és 1970 között a LEMP KB Politikai Bizottságának tagja. – Stefan Jedrychowski (1910–1996) lengyel politikus, 1968 és 1971 között Lengyelország külügyminisztere.

⁴ Hermann Axen (1916–1992) NDK-politikus; az NSZEP KB Politikai Bizottságának tagja, a KB külügyi titkára. – Otto Winzer (1902–1975) keletnémet diplomata, 1965–1975 között az NDK külügyminisztere.

Román Szocialista Köztársaság	–	N. Ceaușescu, G. Maurer, G. Pană, C. Mănescu; ⁵
Szovjetunió	–	L. Brezsnyev, A. Koszigin, N. Podgornij, M. Szuszlov, K. Katusev, B. Ponomarjov, ⁶ A. Gromiko.

Az NSZK irányában folytatandó közös vonalunk kialakításáról másfél napos eszmecsere folyt.⁷

A moszkvai tartózkodás idején Fock elvtárs megbeszélést folytatott Koszigin elvtárral az 1970. évi magyar–szovjet árucere-forgalomról és az 1971–75. évi gazdasági együttműködésünkről. A magyar küldöttség alkalmi beszélgetést folytatott a Német Demokratikus Köztársaság küldöttségével, Kádár és Fock elvtárs beszélgetett Ceaușescu és Maurer elvtárral, valamint Kádár elvtárs Husák és Černík elvtárral.

A magyar küldöttség díszőrséget állt Vorosilov elvtárs ravatalánál.⁸

A találkozó befejeztével az SZKP PB és a Minisztertanács ebédet adott a küldöttségek tiszteletére.

I.

1. Az NSZK irányában folytatandó közös politikánk kérdéseiben összehívott tanácskozást Brezsnyev elvtárs nyitotta meg. Ezt követően Ulbricht elvtárs ismertette az NSZEP KB álláspontját. Ezután sorban felszólalt Kádár, Ceaușescu, Zsivkov, Husák, Gomulka és Brezsnyev elvtárs. A találkozó végén két dokumentumot fogadtak el: az összejövetelről szóló kommunikét, valamint – a vietnami elvtársak kérésére – a Vietnam harcát támogató nyilatkozatot.⁹ Belső, zárt okmány nem készült.

⁵ Ion Gheorghe Maurer (1902–2000) román politikus, 1961–1974 között Románia miniszterelnöke. – Gheorghe Pană (1927–) román politikus; a Román Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagja, 1969–1975 között az RKP KB külügyi titkára. – Corneliu Mănescu (1916–2000) román politikus, diplomata; 1961 és 1972 között Románia külügyminisztere.

⁶ Konsztantyin Fjedorovics Katusev (1927–) szovjet politikus, az SZKP KB titkára. – Borisz Ponomarjov (1905–1995) szovjet politikus, 1961 és 1986 között az SZKP KB külügyi titkára.

⁷ 1969 szeptemberében a szociáldemokrata párt győzött a választásokon, és a szabad demokratákkal alakított kormányt. Ezzel új helyzet állt elő az NSZK-ban. Willy Brandt kancellár új keleti politikát hirdetett (*Ostpolitik*), amely normalizálni kívánta a viszonyt a szocialista táborhoz tartozó országokkal.

⁸ Kliment Jefremovics Vorosilov (1881–1969) marsall december 2-án hunyt el; a Kreml Fala Nekropoliszba temették el.

⁹ A közleményt és a Vietnam mellett tett nyilatkozatot lásd: *Népszabadság*, 1969. december 5.

E találkozó keretében Brezsnyev elvtárs tájékoztatást adott egyes időszzerű nemzetközi kérdésekről: a vietnami, a közel-keleti helyzetről, a Helsinkiben folyó szovjet–amerikai tárgyalásokról és a szovjet–kínai tárgyalásokról.¹⁰

A találkozón elhangzott beszédek teljes szövege, mintegy 130 gépelt oldal, a KB-irodán az érdeklődő elvtársak rendelkezésére áll.¹¹ E jelentés az egyes küldöttségek álláspontjának lényegét és a magyar delegáció következtetéseit rögzíti.

2. W. Ulbricht elvtárs időszzerűnek és fontosnak nevezte a találkozót.

Az NSZK-beli helyzetről megállapította: 20 évvel ezelőtt az amerikai imperializmus és a nyugat-európai kapitalista országok hozták létre az NSZK-t, hogy megmentse a nyugatnémet monopoltőke uralmát, megváltoztassák az európai status quót, és behatoljanak az európai szocialista országokba. Ez volt Adenauer, Erhard, Kiesinger vonala.¹² Ez W. Brandt vonala is, tehát lényegében a helyzet változatlan. A Szociáldemokrata Párt vezetősége integrálódott a nyugatnémet monopoltőkével, annak eszköze.¹³

Mi az új? Az, hogy e politika nemzetközi vereségei, valamint a belső nehézségek hatására Brandték hajlékonyabb módszereket, megújított terminológiát alkalmaznak, hogy elkendőzzék a régi politika lényegét. Ezért ez a vezetés sokkal veszélyesebb a réginél, mert illúziókat kelt. A valóságban azonban Brandt–Scheel¹⁴ vonala az amerikai globálstratégia része. Brandt célja változatlan: a nyugatnémet monopolkapitalizmus stabilizálása, a néptömegek elégedetlenségének elaltatása; az európai status quo megváltoztatása; az európai

¹⁰ A hadászati fegyverek korlátozásáról szóló (SALT) tárgyalások 1969. november 17-én kezdődtek meg Helsinkiben. – A szovjet–kínai ellentét 1969 márciusában az Usszuri határfolyó Damanszkij nevű szigetéért vívott összecsapással tetőzött. Ezt követően állapodott meg Alekszej Koszigin szovjet miniszterelnök 1969. szeptember 11-én Pekingben Csou En-laj kínai külügyminiszterrel a határtárgyalások felvételéről. A tárgyalások néhány hét múlva nagykövetségi szinten kezdődtek meg. Lásd: Thomas W. Robinson: *The Sino-Soviet Border Dispute: Background, Development and the March 1969 Clashes*. *The American Political Science Review*, 1972, 4. sz. 1175–1202.

¹¹ L. MNL OL M–KS 288. f. 9/1969. cs. 13. ő. e.

¹² Konrad Adenauer (1876–1967) német kereszténydemokrata politikus, az NSZK első kancellárja 1949–1963 között. – Ludwig Erhard (1897–1977) német kereszténydemokrata politikus, a német „gazdasági csoda” idején gazdasági miniszter, 1963–1966 között az NSZK kancellárja. – Kurt Georg Kiesinger (1904–1988) német kereszténydemokrata politikus; 1966–1969 között az NSZK kancellárja.

¹³ Utalás a német szociáldemokraták 1959. november 15-én elfogadott ún. Bad Godesberg-i programjával véglegessé váló fordulatra, amely lényegében szakítást jelentett a marxizmussal, és a kapitalizmus legyőzése vagy meghaladása helyébe annak megjavítását tűzte ki célul. Lásd: Konok Péter: *Az eszmék országútján. A nyugati szociáldemokrata kánon dilemmái 1945-től napjainkig*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2011, 74–83.

¹⁴ Walter Scheel (1919–) német liberális politikus, 1969 és 1974 között Willy Brandt kormányában külügyminiszter és alkancellár.

szocialista országokba való behatolás, ezen országok megosztása, a szocialista országok szociáldemokratizálása, a hatalom jellegének megváltoztatása.

Ezért nem szabad engednünk, a Varsóban egyeztetett régi vonalat kell folytatnunk.¹⁵ Követeléseink között az első helyre az NDK teljes nemzetközi-jogi elismertetését kell tenni. Ezt kell szorgalmazni valamennyi testvéri országnak.

Az NDK általában szkeptikusan fogadja a szocialista országoknak az NSZK-val folytatott kétoldalú tárgyalásait, mert az NSZK ravasz taktikát alkalmaz: a kétoldalú megállapodásokat átmeneti jellegűnek tekinti, azt hangsúlyozza, hogy a kérdéseket a német békeszerződésnek kell véglegesen rendezni.¹⁶ Ez azt jelenti, hogy az NSZK bármikor felrúghatja a szocialista országokkal kötött kétoldalú szerződéseket.

Az erőszakról való lemondással kapcsolatos szovjet–NSZK tárgyalások csak akkor hasznosak, ha az NDK teljes nemzetközi jogi alapon ugyancsak hasonló szerződést köthet az NSZK-val.¹⁷

Nincs szükség lengyel–NSZK tárgyalásokra az Odera–Neisse-határ kérdésében. Ezt a kérdést a potsdami szerződés rendezte, e határról érvényes NDK–LNK szerződés van. Miután az Odera–Neisse-vonal az NDK keleti határa, arról Lengyelországnak és az NSZK-nak nincs joga tárgyalni. Ha a Lengyel Népköztársaság tárgyalni akar az NSZK-val, akkor kössön olyan szerződést, amelyikben az NSZK garantálja Lengyelország területi sértetlenségét.

Az NDK és az NSZK közötti kapcsolatok rendezése érdekében, a közeli napokban megtartandó KB-ülést követően az NDK a kölcsönös elismerésre és diplomáciai kapcsolatok létesítésére vonatkozó nemzetközi jogi szerződéstervezetet ad át az NSZK-nak.¹⁸ Ez a két német állam viszonya rendezésének alapja. Addig az NDK postai, szállítási és közlekedési kérdésekben tárgyal ugyan az NSZK-val,

¹⁵ A Varsói Szerződés tagállamainak külügyminiszterei 1967. február 8–10-i varsói tanácskozásán elfogadott határozat kimondta, hogy nem adottak az NSZK-val való diplomáciai kapcsolatok felvételének feltételei. E feltételeket az európai kommunista és munkáspártok Karlovy Vary-i találkozásán pontosabban meghatározták: az NSZK mondjon le a német nép egyedüli képviselőinek igényéről, utasítsa vissza az atomfegyver birtoklásának minden formáját, ismerje el, hogy két szuverén német állam létezik, továbbá ismerje el a háború után kialakult európai határok véglegességét és Nyugat-Berlin önálló státútumát. Lásd: Mitrovits Miklós: Egy barátság nehéz évtizede: A lengyel–magyar viszony szakítópróbái (1956–1968). *Múltunk*, 2011, 3. sz. 136–163.; M. Szebeni Géza: Vigyázó szemetek Moszkvára vessétek... avagy Kádár és a német kancellárok. *Grotius*, 2009. Forrás: http://www.grotius.hu/doc/pub/FOEPEY/2009_60_m.szebeni_geza.pdf

¹⁶ A második világháború után a nagyhatalmaknak nem sikerült megegyezniük a Németországgal kötendő béke feltételeiről, így nem került sor békekötésre.

¹⁷ Szovjet részről Andrej Gromiko külügyminiszter 1968 októberében tett először javaslatot a szovjet–NSZK tárgyalások megkezdésére. A tárgyalások 1969. december 8-án kezdődtek meg.

¹⁸ A Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottságának 12. ülését 1969. december 12–13-án tartották. Ezt követően december 18-án Walter Ulbricht, mint az NDK Államtanácsának elnöke, üzenetet intézett Gustav Heinemannhoz, az NSZK köztársasági elnökéhez. L. *Népszabadság*, 1969. december 19.

de ezek a tárgyalások a régi adósságok behajtását, a jövőbeli rendszeres fizetés feltételeinek biztosítását célozzák.

Az európai biztonsági konferencián biztosítani kell az NDK teljes jogú részvételét.¹⁹

A Nyugat-Berlin kérdésében folytatott négyhatalmi tárgyalások akkor lesznek hasznosak, ha erősítik Nyugat-Berlin önálló státusát.²⁰

Az európai szocialista országoknak csak az NDK-nak az NSZK részéről történő teljes nemzetközi-jogi elismerése után célszerű felvenni a diplomáciai kapcsolatokat Bonn-nal.²¹

A továbbiakban Ulbricht elvtárs név nélkül bírálta egyes szocialista országok sajtóját, ahol helytelenül kezelik az NDK-t, mert „Németországról”, „a németkérdés rendezéséről” írnak olyan formában, mintha a jelenlegi helyzetben a fő feladat a két Németország egyesítése lenne. Hangsúlyozta, hogy e tekintetben az NSZEP VII. kongresszusának vonala az irányadó: jelenleg a két Németország létének tudatosítása, a Német Demokratikus Köztársaság erősítése a fő feladat.²² A két Németország egyesítése csak szocialista alapon, az elkövetkező nemzedékek életében lehetséges.

Az elkövetkező időszakban a Varsói Szerződés tagállamainak teendői, az NSZEP értelmezése szerint, a következők:

Fenntartani régi vonalunkat, további nyomást gyakorolni az NSZK-ra az 1967 februárjában Varsóban kidolgozott 5 pont elfogadására. Támadni a CDU/CSU-t, a neonáci erőket. Bírálni Brandt vonalát, a kontinuitás fenntartására irányuló törekvéseit, a kérdések megoldásának elodázását célzó taktikáját. Aktívan támogatni a demokratikus és haladó erőket, hogy tömegmozgalmak útján haladó demokratikus reformokra kényszerítsék Brandtot. Erősíteni és támogatni az NDK-t.

2.²³ Kádár elvtárs felszólalásának szövege e jelentés mellékletét képezi.

3. N. Ceaușescu elvtárs, a nemzetközi helyzet általános tendenciáját elemezve megállapította, hogy a két világ harcában állandóan erősödnek a forradalmi és a haladó erők.

¹⁹ Az 1973. július 3-án kezdődő helsinki tárgyalásokon az NSZK és az NDK azonos jogokkal vett részt. Addigra aláírásra került – 1972. december 21-én – és életbe lépett – 1973. június 21-én – a két német állam közötti alapszerződés is.

²⁰ A Nyugat-Berlin státusát rendező négyhatalmi egyezményt 1971. szeptember 3-án írták alá. Lásd a 23. dokumentum 4. jegyzetét.

²¹ Románia 1967. január 31-én felvette a diplomáciai kapcsolatokat az NSZK-val, míg a magyar külpolitika a Varsói Szerződés tagállamainak határozata nyomán visszakozott, és a nyugat-német állammal csak a tömb országaival kötött keleti szerződések nyomán létesült diplomáciai kapcsolat 1973. december 21-én.

²² Az NSZEP VII. kongresszusát 1967. április 17. és 22. között rendezték Berlinben.

²³ A 2. szám így az eredetiben.

Ez különösen megnyilvánul Európában és az NSZK-ban. Nyugat-Németországban megerősödtek a népi és a demokratikus mozgalmak, a haladó erők. Ennek eredményeként, az európai kérdések megítélésében realista tendenciák és a józan álláspontok kerekednek felül. Az NSZK lakossága a realitásoknak jobban megfelelő politikát akar.

A pozitív tendenciákat tükrözi a Brandt-kormány nyilatkozata is.²⁴ Következetlensége ellenére ez a nyilatkozat bizonyos ésszerű álláspontokat, a hajlékonyabb politikára való törekvést fejezi ki. Ez fontos pozitív lépés előre.

Milyen legyen a politikánk?

Támogassuk, bátorítsuk a realista törekvéseket az NSZK közvéleményében és kormányában. Reagáljunk pozitívan a kapcsolatok fejlesztését célzó javaslatokra. Ezzel kapcsolatban emlékezzünk a szociáldemokratákkal és az antifasiszta erőkkel szemben 1930–33-ban elkövetett hibákra.²⁵ Ne hunyjunk szemet afelett, hogy Brandt bukása esetén csak reakciós kormány jöhet.

Minden szocialista ország fejlessze és normalizálja kapcsolatait az NSZK-val. Valamennyi szocialista ország létesítsen diplomáciai kapcsolatot az NSZK-val. Ennek ne legyen előfeltétele az NDK–NSZK közötti diplomáciai kapcsolat. Fordítsuk meg a sorrendet: a szocialista országok és az NSZK közötti diplomáciai kapcsolat létrejötte megteremti az előfeltételét az NDK–NSZK közötti diplomáciai kapcsolatok felvételének is.

Fejlesszük a gazdasági, műszaki-tudományos, kulturális és egyéb kontaktusokat, mert ezek erősítik a haladó erőket.

Támogassuk az NDK-t. A román delegáció egyetért Kádár elvtárral abban, hogy szorgalmazni kell a két német államnak az ENSZ-be történő felvételét.²⁶ Az európai biztonsági konferencián is biztosítani kell az NDK egyenjogú részvételét.

Az Európában meglévő reakciós erők további visszaszorítása érdekében erősítsük egységünket, növeljük éberségünket, változatlanul tartsuk meg a politikai kezdeményezést.

4. Todor Zsivkov elvtárs megállapította, hogy a reakciós nyugatnémet politika kudarcot vallott, az élet igazolta a Varsói Szerződés vonalának helyességét. Eddigi

²⁴ Az 1969. október 21-én alakult Brandt-kormány nyilatkozatát október 28-án fogadta el a Bundestag. A kormánynyilatkozat megjelent: Klaus von Beyme (Hg.): *Die großen Regierungserklärungen der deutschen Bundeskanzler von Adenauer bis Schmidt*. München, Karl Hanser Verlag, 1979, 251–281. Online: http://www.hdg.de/lemo/html/dokumente/KontinuitaetUndWandel_erklaerungBrandtRegierungserklaerung1969/index.html

²⁵ Utalás a kommunista mozgalom szociáldemokráciával szembeni ellenséges viszonyára, illetve a baloldali mozgalmak közötti éles konfliktusokra a fasiszmus előretörése idején.

²⁶ A két német állam a német alapszerződés életbelépését követően, 1973. szeptember 18-án lett az ENSZ tagja.

vonalkunk kényszerítette az új kormányt részleges változásokra, ez erősítette a realista tendenciákat az NSZK közvéleményében is.

Most csak kormányváltásról, s nem a hatalom jellegének változásáról van szó. A Brandt-kormány tevékenységét osztályálláspontról kell vizsgálni. Nem kell lebecsülni az eddigi lépéseket, de nincs szükség politikánk gyökeres megváltoztatására sem.

A Brandt-kormány programja felemás, ellentmondásos, de tartalmaz új elemeket is. Hogy ezekből mi valósul meg, attól függ, milyen lesz vonalkunk, és hogyan alakul az NSZK-n belüli haladó erők nyomása az új kormányra. Világos, hogy Brandt normalizálni akar, de csak minimális árat szeretne fizetni.

Milyen legyen politikánk? Legyen elvi, vegye figyelembe az új elemeket, a többi között azt a tényezőt is, hogy a Brandt-kormány bonyolult, ingatag belpolitikai helyzetben dolgozik, s a nyugatiak gyanakvással figyelik a szocialista országok irányában tett lépését. Az NSZK-val folytatandó politikánkban igyekezzünk kihasználni az NSZK-nak az Egyesült Államokkal és a többi nyugati országgal meglévő ellentéteit.

Tartsuk meg a kezdeményezést, ne legyünk passzív, negatív helyzetben. Gyakoroljunk nyomást Brandtra ígéreteinek realizálása érdekében, továbbá hogy újabb kötelezettségeket vállaljon.

A diplomáciai kapcsolatok felvétele, a gazdasági, kereskedelmi, kulturális kapcsolatok aktivizálása jelenleg még nem időzerű. Az NSZK-val való teljes normalizálásra, a diplomáciai kapcsolatok felvételére, amit a bulgár delegáció elvben nem ellenez, csak akkor kerülhet sor, ha az NSZK elismeri az európai status quót, elfogadja a mi alapvető követeléseinket.

Most tárgyaljon a Szovjetunió az NSZK-val az erőszakról való lemondásról és az európai biztonságról, az NDK pedig az egyenjogú kapcsolatokról. Ezeknek a tárgyalásoknak az eredményétől függően vizsgáljuk meg a jövőben a politikai, műszaki-tudományos, kulturális és egyéb kapcsolatok normalizálását az NSZK-val.

Nagy jelentősége van az egységnek, az álláspontok egyeztetésének.

5. G. Husák elvtárs megállapította, hogy az NSZK helyzetének megítélése az európai helyzet kulcskérdése. A csehszlovák delegáció nagy megértéssel, szimpátiával hallgatta az NDK álláspontját.

Eddigi politikánk helyes volt. Eredményeinkben nagy szerepe volt egységünknek. Ezt meg kell őrizni a jövőre is.

A Brandt-kormány megalakulása nem jelent elvi fordulatot, annál inkább a jövőbeni változások lehetősége szempontjából van jelentősége. A kormány nyilatkozatában új hangsúlyok, józanabb elemek és ígérek vannak, amelyek bizonyos lehetőségeket nyújtanak számunkra.

Milyen legyen politikánk? Ne helyezkedjünk visszahúzódo álláspontra. Látni kell, hogy a közeli időben Európában, így az NSZK-ban sem várhatók jelen-

tős forradalmi változások. Ellenkezőleg: Brandt bukása esetén csak jobboldali kormány jöhet.

Brandt javaslatait azok objektív belső ellentmondásosságának megfelelően kezeljük. Tárgyaljunk ott, ahol ez számunkra kedvező. Így hasznos, ha a Szovjetunió tárgyal az NSZK-val az erőszakról való lemondásról. Fogadjuk pozitívan az atomsorompó-szerződésnek az NSZK részéről történt aláírását, az európai biztonsági konferencia ügyében tett nyilatkozatát.²⁷

Ugyanakkor világos, hogy az Odera–Neisse-határ tárgyában javasolt tárgyalás az egyedüli képviseleti elv érvényesítésének körmonfontabb kiadása, ezért e kérdésben a csehszlovák küldöttség egyetért az NDK-val.

Helyes, hogy Ulbricht elvtársék az NDK nemzetközi-jogi elismerését célzó államszerződésre gondolnak. Az NDK álláspontja mindannyiunk számára elvi jelentőségű. Ezért a szocialista országoknak minden kontaktusukban támogatni kell az NDK-t, sakra kell szállni nemzetközi jogi elismeréséért.

Ami a csehszlovák–NSZK kapcsolatokat illeti, jelenleg abból indulnak ki, hogy a közelmúltban az NSZK volt az ellenséges behatolás fő ereje. Ezért az elmúlt fél évben csökkentették a tudományos és kulturális kapcsolatokat.

A közös feladatok, elsősorban a varsói öt pont realizálásában szereposztást kellene végezni. A diplomáciai kapcsolatok felvétele csak a varsói feltételek realizálása után lesz aktuális.

Addig is Csehszlovákia arra gondol, hogy konkrét javaslatot tesz előzetes tárgyalásokra az NSZK-nak a müncheni szerződés érvénytelenítéséből adódó pénzügyi követelések rendezése tárgyában.²⁸ Előzetesen lehetne ugyancsak tárgyalni az NSZK-val arról, hogy mi lehetne a müncheni szerződésről való NSZK-lemondás leghatékonyabb formája. Tárgyalásokat célszerű kezdeni a hosszú lejáratú árucseré-forgalmi szerződés, valamint a gazdasági és műszaki-tudományos együttműködési egyezmény megkötéséről is. Mindezeket a lépéseket a csehszlovák fél szövetségeseivel egyeztetve kívánja végezni.

6. W. Gomułka elvtárs megállapította: 1967-ben Varsóban megszabtuk a feltételeinket.²⁹ Ez akkor helyes volt.

²⁷ Az atomsorompó-szerződést az Egyesült Államok és a Szovjetunió indítványa alapján az ENSZ Közgyűlés 1968. június 12-i ülésén fogadták el, és 1970. március 5-én lépett életbe. Az NSZK 1969. november 28-án csatlakozott a szerződéshez.

²⁸ Az 1938. szeptember 29-én Németország, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország által aláírt müncheni egyezmény feljogosította Németországot a többségében németek lakta Szudéta-vidék elfoglalására. Az 1973. december 11-én megkötött csehszlovák–NSZK szerződés kimondta, hogy semmisnek tekinti az 1938. szeptember 29-én kötött müncheni egyezményt, és a két félnek nincs egymással szemben semmiféle területi igénye. L. Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ, 1945–1989*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2005.

²⁹ Ez a román álláspont elutasítása.

Az NSZK-ban most bekövetkezett változásoknak nagy jelentősége van. Bár a hatalom jellege nem változott, de az új kormány, a nyugatnémet tőke bizonyos támogatásával, érdekelt az európai helyzet bizonyos fokú normalizálásában. Ezt a lehetőséget ki kell használnunk.

Az európai helyzet normalizálására vonatkozó közös álláspontunkat a budapesti nyilatkozat tartalmazza.³⁰ Ott az egyik pont az Odera–Neisse-határ elismeréséről szól. A másik pontban az NDK elismerését szorgalmazzuk.

Tehát eddig az NDK létének elismeréséről volt szó. E téren jelentős eredmények születtek. Csupán 1969-ben 7 állam ismerte el az NDK-t.³¹ Maga az NSZK is elismerte az NDK, mint másik állam létét, kész vele kormány szinten tárgyalni. Az NSZK nem hivatkozik többé közvetlenül az egyedüli képviselő elvére, nem használ sértő megjelöléseket az NDK-val szemben.

Az NDK teljes nemzetközi-jogi elismerése stratégiai cél. Ezt reálisan, a lehetőségek figyelembevételével kell vizsgálni. Ez csak fokozatosan valósulhat meg. Az NDK-nak az NSZK részéről történt de facto elismerése a de jure elismerést megelőző lépcsőfok. Az NDK-nak az európai biztonsági konferencián való részvétele elősegíti de jure elismerését. Annak követelése, hogy az NSZK nemzetközi-jogilag ismerje el az NDK-t, visszavetné az európai biztonsági konferencia ügyét is.

A lengyel fél a közeljövőben tárgyalásokat kezd az NSZK-val az Odera–Neisse-határ elismeréséről.³² Lengyel részről e kérdésben, mint eddig is tették, az egyeztetett álláspontnak megfelelően járnak el. A megfelelő időben konzultálni fognak a többi szocialista országgal is.

Az Odera–Neisse-határt a Lengyel Népköztársaság–Német Demokratikus Köztársaság 1950. évi szerződése elismerte.³³ A szerződés a két ország fundamentális barátságának alapja, ez a határ a lengyel–német kapcsolatok kiindulópontja mindkét német állammal. Ezért van szükség arra, hogy e határt az NSZK is elismerje, ami egyébként megfelel a szocialista országok közös érdekeinek.

A lengyel fél támogatja az erőszakról való lemondást célzó szovjet–NSZK tárgyalásokat. Előrelépésnek értékeli az atomsorompó-szerződésnek az NSZK részéről történt aláírását. Hasznos, hogy a Szovjetunió tárgyal Nyugat-Berlin

³⁰ 1969. március 17-én rendezték a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének ülését Budapesten. Az itt elfogadott nyilatkozat egyben egy biztonsági konferencia megszervezésére szólította fel Európa országait. *Népszabadság*, 1969. március 18.

³¹ 1969. május 8-án Kambodzsa volt az első nem a szovjet blokkhoz tartozó – összességében a 14. – állam, amely elismerte az NDK-t. Az év során Irak, Szudán, Szíria, Dél-Jemen, Egyiptom is elismerte a keletnémet államot, míg a Kongói Köztársaság hivatalosan csak 1970. január 8-án vette fel a diplomáciai kapcsolatokat az NDK-val. L. Ingrid Muth: *Die DDR-Außenpolitik 1949–1972 – Inhalte, Strukturen, Mechanismen*. Berlin, Ch. Links Verlag, 2000, 234.

³² Az 1970. december 7-én aláírt német–lengyel szerződés megbeszélései 1970. február 5-én kezdődtek meg.

³³ Az 1950. július 6-án írta alá az NDK és Lengyelország az ún. görlitzi szerződést.

státusáról. Csehszlovákiának ugyancsak joga van arra, hogy kétoldalú tárgyalást folytasson az NSZK-val a müncheni szerződés érvénytelenítéséről.

Közös érdekünk a gazdasági kapcsolatok fejlesztése az NSZK-val. Ezért az LNK már tárgyal az NSZK-val a hosszú lejáratú árucseré-forgalmi, továbbá a gazdasági és a műszaki-tudományos együttműködési szerződésről.³⁴ Ami a gazdasági kapcsolatokat illeti, az európai szocialista országok között Lengyelország az 5-6. helyen van az NSZK-val bonyolított forgalomban.

Az NSZK érdekelt az európai biztonsági konferencia összehívásában, kétségtelen, hogy elismeri az európai biztonság egy sor feltételét. E kérdésben a nyomást elsősorban az Egyesült Államokra és Angliára kell összpontosítani, mert ők a konferencia összehívásának fő ellenzői.

A szocialista országoknak egységes, elvi politikát kell folytatni az NSZK irányában, rákényszerítve az európai biztonság előfeltételeinek elfogadására. Ugyanakkor ki kell használni a taktikai lehetőségeket is.

7. Az utolsónak felszólaló Brezsnyev elvtárs beszéde a véleménycseré összefoglalását, a szintézisre való törekvést, kisebb mértékben az NDK, nagyobb mértékben az RSZK és az LNK felfogásában meglévő szélsőségek lefaragását célozta.

A helyzet értékelésénél abból indult ki, hogy a nyugatnémet választások nem jelentenek gyökeres fordulatot, az NSZK változatlanul az imperializmus egyik bázisa.³⁵ E tekintetben érdemes elgondolkozni Ulbricht elvtárs érvein. Ugyanakkor nem szabad megelégedezni arról sem, amit Lenin mondott a kapitalisták egyes képviselői közötti árnyalatok kihasználásának fontosságáról.

A CDU/CSU-nak a hatalomból történt kizárása jelentős esemény. Ezzel gyengültek a nyugatnémet imperializmus legagresszívebb szárnyának pozíciói. Brandt bizonyos megérett szükségleteket fejez ki, azt, hogy az NSZK nem élhet tovább Adenauer receptjei szerint. A Brandt-kormánynál jelenleg nincs jobb alternatíva, ezért a politikájában meglévő pozitívumokat ki kell használni a revansista erők pozícióinak aláásására, azon követeléseink elfogadtatására, amelyek a legnagyobb megértésre találnak a nyugatnémet közvéleményben.

Ugyanakkor látni kell a legfontosabbat: az NSZK-ban nem stratégiai, csupán taktikai változásról van szó, ezért hiba lenne túlértékelni a változásokat. Brandt pártja az egyik legjobboldalibb szociáldemokrata párt. A nyugatnémet monopol-tőke egyes csoportjai azzal számolnak, hogy Brandt visszafogja az osztály-összetkötéseket, ármányosabb taktikát alkalmaz a szocialista országok irányában. Az erős parlamenti ellenzék miatt Brandt politikájának jelentős korlátai van-

³⁴ Az első hosszú távú – hároméves – kereskedelmi megállapodást a felek már 1963 májusában megkötötték. Az NSZK és Lengyelország között 1974. november 1-jén született 10 évre szóló kereskedelmi, gazdasági és tudományos együttműködési egyezmény.

³⁵ Az 1969. évi nyugatnémet szövetségi választásokat szeptember 28-án rendezték. A Szociáldemokrata Párt ott elért 42,7%-os eredménye tette lehetővé, hogy Willy Brandt a voksok 5,8%-át megszerző FDP részvételével kormányt alakítson.

nak.³⁶ Közismert az is, hogy Brandt teljesen koordinálja politikáját a NATO-val. Világos, hogy programja felemás, s egy sor kérdésben már visszakozott. Eddigi lépései nagy részét, így a többi között az atomsorompó-szerződés aláírását, nem saját jószántából, hanem a szocialista országok nyomására tette. Szelektív, a szocialista országokat megosztó politikát folytat, el akarja szigetelni az NDK-t.

E politikára csak egy válaszunk lehet: közös platformon együttesen fellépni, s Brandtot tettei alapján ítélni meg.

Ezzel egy időben ne fessük túlságosan komornak a képet, ne értelmezzük egyoldalúan a jelenségeket. Kétségtelen, hogy a szociáldemokraták hatalomra jutása idővel jelentős változásokat eredményezhet az NSZK politikájában.

Ezért legyünk aktívak, folytassuk kitartóan a politikai harcot, ne gyengítsük az NSZK-ra gyakorolt nyomást, mert világos, hogy csak akkor engednek, ha nem marad más kiút számukra.

December 8-án tárgyalások kezdődnek Moszkvában a Szovjetunió és az NSZK képviselői között az erőszakról való lemondásról. E téma kapcsán a Szovjetunió, a bukaresti és a budapesti nyilatkozat szellemében, napirendre tűzi az európai biztonság valamennyi alapvető kérdését.

Milyen kérdésekről lesz szó?

- a) Az európai határok elismerése, nem nyilatkozat, hanem szerződés formájában. Ez feszült, hosszú harc eredménye lesz.
- b) Az NDK nemzetközi-jogi elismerése az NSZK részéről. Ugyanakkor célszerű lesz lépéseket tenni annak érdekében, hogy más államok, így például Finnország és India is ismerjék el az NDK-t.³⁷
- c) Az atomsorompó-szerződés ratifikálása, s ezen túlmenően minden olyan nyílás eltömitése, amelyen keresztül az NSZK atomfegyverhez jutna.
- d) A müncheni szerződés érvénytelenségének elismerése.

Ez a tárgyalás lesz a Brandt-kormány igazi szándékainak és terveinek első próbája. Valószínű, hogy a legfontosabb kérdéseket csak fokozatosan, lépésről lépésre lehet megoldani.

A diplomáciai kapcsolatok létesítésével a Szovjetunió elvben egyetért, de annak a jelen időszakban történő realizálása egyoldalú engedmény lenne. Ezért csak az NDK és az NSZK közötti egyenjogú kapcsolatok kialakulása után célszerű arra visszatérni.

Helyes, hogy az NDK nem adja ki a kezéből a kezdeményezést a két Németország közötti normális viszony kialakításában.

Helyes az is, hogy szélesítsük kapcsolatainkat a haladó erőkkal, például a szakszervezetekkel. Aktívabban kell támogatnunk a nyugatnémet kommunisztákat is.

³⁶ A szociáldemokrata-liberális kormánynak 12 fős szavazattöbbsége volt – a nyugat-berlini küldöttek nélkül – a 496 fős Bundestagban.

³⁷ India 31. államként 1972. október 8-án, míg Finnország 57. államként 1973. január 7-én ismerte el az NDK-t.

A továbbiakban, a szocialista országok együttműködésének általános kérdéseit szóba hozva, név megjelölése nélkül, Brezsnyev elvtárs bírálta az NSZK-val kapcsolatos román és lengyel álláspontot. Azt hangsúlyozta, hogy a szocialista országok irányában folytatott politikájukban a nyugatiak nem csupán az elveket, hanem az egyes konkrét lépéseket is egyeztetik a NATO és a Közös Piac vonalán egyaránt. Ezt kell tenni nekünk is. Óvott attól, hogy egyes szocialista országok túlértékeljék a gazdasági kapcsolatok jelentőségét az NSZK irányában.

Javasolta, hogy bővítsük a politikai konzultációk számát, javítsuk meg egymás kölcsönös informálását.

8. Az egyes időszerű nemzetközi politikai kérdésekről Brezsnyev elvtárs a következőket mondotta:

Vietnam. A helyzet változatlanul igen éles. Bár érdemi változás nincs, politikailag és erkölcsileg romlottak Nixon pozíciói. Nixon ideges, ellentmondásos nyilatkozatokat tesz, rendkívüli megoldásokat keres. Nem tekinthető kizártnak, hogy a zsákutcából katonai eszközök alkalmazásával akar kikerülni.

Nincs új elem a vietnami elvtársak álláspontjában sem. Ők a kérdés katonai megoldását helyezik előtérbe, nincsenek meggyőződve a politikai és a diplomáciai módszerek aktivizálásának szükségességéről. Ez irányban hatni kell rájuk.

Közel-Kelet. A helyzet változatlanul feszült. Izrael és az Egyesült Államok kihívóbban viselkedik. Hasznos volt a hat szocialista ország november 27-i nyilatkozata.³⁸ A Szovjetunió újabb katonai segítséget adott. December 8-án magas szintű EAK-küldöttség érkezik Moszkvába.³⁹ A tárgyalásokról informálni fognak bennünket.

A leszerelési tárgyalások. Úgy látszik, az amerikaiak komolyan veszik a dolgokat, bár a tárgyalások még annyira kezdeti stádiumban vannak, hogy nem lehet véleményt mondani az amerikai álláspont lényegéről. A szovjet fél arra törekszik, hogy a tárgyalások során felmérje a további részleges leszerelési lépések lehetőségeit.

A szovjet–kínai határtárgyalások. A szovjet fél a határvonal és a határvidék rendjére vonatkozó szerződések megkötésére törekszik. Ezzel szemben a kínai fél egy ideiglenes megállapodást akar kötni, amelyik a vitás területeken tartózkodó szovjet katonai egységek visszavonását célozná. A tárgyalásokon egyelőre nincs érdemi előrehaladás.

★

³⁸ A Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, az NDK és a Szovjetunió által kiadott közös nyilatkozatot lásd: Hat szocialista ország nyilatkozata a közel-keleti helyzetről. *Népszabadság*, 1969. november 27.

³⁹ Az Anvar Szadat (1918–1981) vezette egyiptomi küldöttség december 9. és 12. között folytatott – eredménytelen – tárgyalásokat Moszkvában elsősorban az egyiptomi légierő megerősítésének kérdésében. L. George W. Breslauer: *Soviet Strategy in the Middle East*. Boston, Unwin Hyman, 1990, 36.

9. Az NSZK irányában folytatandó politikánk megvitatása hasznos volt.

Bár a véleménycsere nem mutatott teljes nézetazonosságot sem az NSZK-beli helyzet megítélésében, sem a követendő vonalunkat illetően, mégis számolhatunk azzal, hogy a résztvevők az elkövetkező időben az elhangzott álláspontok figyelembevételével alakítják kapcsolataikat. Alapvetően olyan álláspont alakult ki, s ezt az NDK-delegáció kivételével mindenki elfogadta, hogy az elkövetkező időben, a diplomáciai kapcsolatok felvételét leszámítva, a tagországok, a kölcsönös egyeztetés és információ keretei között, tárgyalhatnak az NSZK-val minden ésszerű kérdésről.

A találkozói légköre, a megfelelő részleges véleményeltérések ellenére is konstruktív volt.

II.

10. 1969. december 4-én Koszigin elvtárs kezdeményezésére találkozóra került sor Fock és Koszigin elvtárs között. A találkozás céljából a szovjet fél a kétoldalú gazdasági együttműködés problémáiról folytatandó kötetlen eszmecsere-t jelölte meg. A beszélgetésen szovjet részről jelen volt még Bajbakov elvtárs és Inozemcev elvtárs.⁴⁰

Koszigin elvtárs kérésére Fock elvtárs elmondotta, hogy milyen problémákat látunk az árucseré-forgalmunk várható alakulása terén a legutóbbi Párdi-Bajbakov találkozót követően.⁴¹

Fock elvtárs kifejtette, hogy az 1970. évi külkereskedelmi tárgyalásaink stagnálnak, mert a kialakulóban lévő aktívumunk rendezetlensége fékezi a forgalom növekedését.⁴² Mi ezt felajánlottuk beruházási hozzájárulásként, azonban a szovjet fél nem reagált rá pozitívan. Koszigin elvtárs magyarázatul azt válaszolta, hogy erre precedens okokból nem kerülhet sor. Számukra megfelelőbb lenne, ha a hosszú lejáratú adósságunkból íránk le. Fock elvtárs elmondotta, hogy ez számunkra nem járható út, mivel a szaldó és a hitel – két egymástól eltérő kategória. Azonban a kérdésként a holtpontról való elmozdítása érdekében javasolta, hogy az év végéig kialakuló aktív szaldónkat tegyük egy külön számlára azzal, hogy felhasználásáról később döntünk. Koszigin elvtárs e javaslatot elfogadta.

⁴⁰ Nyikolaj Konsztantyinovics Bajbakov (1911–2008) szovjet közgazdász, politikus; 1965 és 1988 között a Goszplan, a Szovjetunió állami tervhivatalának elnöke. – Nyikolaj Nyikolajevics Inozemcev (1921–1982) szovjet közgazdász, akadémikus; 1966 és 1982 között a Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének igazgatója.

⁴¹ Párdi Imre (1922–) 1967 és 1973 között az Országos Tervhivatal elnöke. – Párdi Imre és Nyikolaj Bajbakov több alkalommal is tárgyalt a középtávú tervek egyeztetéséről.

⁴² Az 1970. évre vonatkozó Szovjetunióba irányuló magyar export volumene – 9271,6 millió devizaforint – elmaradt a Szovjetunióból származó import 9767,1 millió devizaforintos értékétől. *Statistikai Évkönyv 1970*. Budapest, KSH, 1971.

Fock elvtárs ismertette az árucere-forgalom 1971–75-ös fejlesztésére vonatkozó magyar elképzelést (200 M Rbl-es beruházási hozzájárulás, évi 100 ezer tonna timföld-többletszállítás, a Szovjetunióba irányuló könnyűipari termék és közszükségleti cikk exportunk megduplázása, gépimportunk megkészszerzése). Fock elvtárs bejelentette, hogy a 200 M Rbl-be már nem számítjuk be az eddig kialakult aktív szaldónkat. Megjegyezte továbbá, hogy fenti – még júliusban tett – konstruktív javaslatunkkal az 1971–75-ös tervegyeztető tárgyalásokat kívántuk elmozdítani a holtpontról. Felajánlásunkat a szovjet fél pozitívan értékelte, elfogadta, de saját álláspontján nem változtatott – a kért többlet-anyagimportot eddig nem kaptuk meg.

Koszigin elvtárs felvetette a Szovjetunióból eredő magyar gépimport kérdését, megjegyezve, hogy annak volumene 1970-ben – a pillanatnyi helyzet szerint – aligha éri el a hosszú lejáratú szerződésben előírányzott szintet. Válaszként Fock elvtárs elmondotta, hogy külkereskedőink átadtak egy pótigénylistát, de arra nem kaptunk pozitív választ. Koszigin elvtárs helyben átnézte ezt a listát, és érezte, hogy a volumen felére talán számíthatunk (traktorok, textilipari gépek, orvosi berendezések, repülőgép, helikopter stb.). Ilyen értelemben utasította Bajbakov elvtársat a lista még egyszeri átnézésére abból a célból, hogy összeszedjék, amit szállítani tudnának (kategorikus nemet csak a személygépkocsitöbbletigényünkkel kapcsolatban mondott). Hasonló szellemben utasította Bajbakov elvtársat az anyagpótigény-listánk ismételt áttanulmányozására.

Elmondotta, hogy az ő számításaik szerint a tervkoordináció eredményeként már eddig kialakult volumenek azt mutatják, hogy a magyar–szovjet árucere-forgalom 1971–75 között összesen 8,8 milliárd Rbl körül fog mozogni, szemben az 1966–70-es 5,8 milliárd Rbl összvolumennel. Ez 3 milliárd Rbl-es növekedést jelent, amit a szovjet fél rendkívülien pozitívan értékel.

Fock elvtárral közösen az alábbiakban egyeztek meg:

- a) A szovjet fél még egyszer átvizsgálja a magyar fél pótigénylistáit.
- b) Lebegyev OT-elnökhelyettes december 15-én Budapestre utazik, ahol Karádi elvtárral megvizsgálják az 1971–75 gépforgalom kérdésén kívül az 1970-es gépforgalom problémáit is.⁴³
- c) Január elején – miután a szovjet ötéves terv is kialakultabb formát ölt – alapos felkészülés után Koszigin és Fock elvtárs találkoznak az addigra még megoldatlan problémák megvitatására.⁴⁴

A beszélgetés során Koszigin elvtárs a Szovjetunió gazdasági helyzetével kapcsolatban elmondotta:

Az ötéves tervük még mindig nem alakult ki véglegesen.

⁴³ Viktor Dimitrijeics Lebegyev (1917–1978) szovjet politikus; 1965–1983 között a Goszplan elnökhelyettese.

⁴⁴ Fock Jenő és Alekszej Koszigin moszkvai gazdasági tárgyalásaira 1970. március 16–17-én került sor. A tárgyalásokról szóló beszámolót lásd: MNL OL M–KS 288. f. 5/514. ó. e.

Idén a Szovjetunióban rendkívülien nehéz helyzet alakult ki a lakosság húsel-látása terén. Az utóbbi 3-4 évben a kolhoztagoknak a közösből származó jövedel-meik növekedése csökkentőleg hatott a háztáji állatállomány növelésében való érdekeltségre. A háztáji állatállomány csökkenni kezdett, s ezzel párhuzamosan és progresszíven a kolhozparaszság is belépett a húst vásárlók sorába. Ez váltotta ki a mostani kritikus helyzetet. Ezt súlyosbítja a világpiac alakulása, ahol most mindenki csak vásárolni akar, eladni senki sem. A helyzet súlyosságát tetézi az, hogy a Szovjetunióban évente 6 milliárd Rbl-lel dotálják a hústermelést. Kérte, ha tudunk, szállítsunk húst, bármilyen formában, ezt tudnák ellentételezni akár személygépkocsik szállításával is (amit visszatartának a belső piacról). Fock elvtárs elmondotta, hogy Magyarországon ugyanilyen problémák vannak, s most kb. 60 000 t tőkes hús vásárlására kényszerülünk.

Problémát okoz a Szovjetunióban a bauxithiány. Mindössze két lelőhelyük van, s ezek távolról sem fedezik a szükségleteket. Importálni csak távoli orszá-gokból lehet (Ausztrália). Ezért szívesen vennék, ha Magyarország vállalkozni tudna bauxitszállításra. A Szovjetunió szívesen segítené a geológiai kutatásokat további készletek feltárása céljából. Fock elvtárs válaszként tájékoztatta Koszigin elvtársat arról, hogy feltárt bauxittartalékaink mindössze kb. 20 évre elegendő-ek, s ez nem tesz lehetővé számottevő bauxitexportot.

Schogy sem tudnak lépést tartani az anódmasszában mutatkozó növekvő szükséglettel. Szívesen látnák, ha Magyarország is berendezkedne ennek gyártá-sára, s felépítene egy anódmasszagyárat.

Az NSZK-val gázszállítás ügyében folyó tárgyalásaik végső fázisba értek. A szerződést már parafálták. A Szovjetunió évi 3 milliárd m³ földgázt fog szál-lítani, ellentételként az NSZK 3 év alatt 1,2 Mt csövet szállít a Szovjetuniónak. A csövek értéke 240-250 M Rbl körül mozog.

12.⁴⁵ A tanácskozáson, az egyik alkalommal, Kádár elvtárral beszélgetve, Brezsnyev elvtárs célzást tett arra, hogy alkalmas időben, vadászat céljából ellá-togatna hozzánk.⁴⁶

13. A szovjet ebéden Leszecsco elvtárs megemlítette Fock elvtársnak, hogy rö-videsen válaszolni fog Apró elvtárs levelére az atomerőmű-szállítás elhalasztása tárgyában.⁴⁷ Jelezte, hogy miután Csehszlovákia is vásárolni akar és mások is növelik igényüket, lehetőséget lát néhány éves halasztásra. Fock elvtárs kérte,

⁴⁵ 11. sz. hiányzik. A 12. pontot a kézírásos javítás felcserélni kéri a 13. ponttal.

⁴⁶ L. I. Brezsnyev 1971. szeptember 25–26-án járt Magyarországon nem hivatalos, baráti látog-
tatáson. L. a 23. dokumentumot. A látogatásról a Központi Bizottságnak adott szóbeli tájékoztá-
tót lásd: MNL OL M-KS 288. f. 4/114. ő. e.

⁴⁷ Mihail Avksentyevics Leszecsco (1909–1984) szovjet politikus; 1962 és 1980 között a Minisztertanács elnökhelyettese.

hogya a választ néhány hétig tartsa még vissza, mert az újabb műszaki adatok birtokában még egyszer megvizsgáljuk a kérdést.

14. Az egyik ülés szünetében a magyar és az NDK küldöttség rövid beszélgetést folytatott.

Ulbricht elvtárs javasolta, hogy Kádár és Fock elvtárs január 28–30. között látogasson az NDK-ba.⁴⁸ Egyetértett azzal, hogy a háromnapos protokollmentes látogatás döntő részét kötetlen beszélgetésekre fordítsák. Jelezte, hogy a látogatás idején be kívánnak mutatni Kádár és Fock elvtársnak a népgazdaság-vezetési központot, továbbá egy korszerű, elektronikai berendezések segítségével irányított üzemet.

15. Husák elvtárs megerősítette, hogy december 17–18-án várja Kádár elvtársat.⁴⁹

16. A tárgyalások szünetében Kádár és Fock elvtárs rövid kötetlen beszélgetést folytatott Ceaușescu és Maurer elvtárral is.

Szóba került az NSZK kormányának álláspontja és gyakorlati tevékenysége az NDK és harmadik országok közötti kapcsolatok létesítése vonatkozásában. Erre vonatkozólag a beszélgető felek ellentétes információval rendelkeztek. A román elvtársak azt állították, hogy a Brandt-kormány utasította külképviseleteit, ne akadályozzák a fogadó ország és az NDK közötti kapcsolatok esetleges létrejöttét. Kádár elvtárs elmondotta, hogy nekünk ezzel ellentétes információink vannak.

Kádár elvtárs felvetette, hogy az országaink közötti gazdasági kapcsolatok a lehetségesnél szűkebbek, s az utóbbi években lényegében stagnálnak. Örömdetes – bár nem túl nagy – esemény, hogy a több mint 9 éve vajúdo vízügyi problémában megtörtént az első pozitív lépés.⁵⁰ Kádár elvtárs továbbá azt fejtegette, hogy ki kellene alakítanunk néhány nagyobb együttműködési témát, amely előrelendítené gazdasági kapcsolatainkat. A román elvtársak ezzel egyetértettek, és közös megegyezés született arra, hogy mindkét fél ösztönözni fogja az illetékes

⁴⁸ Kádár János és Fock Jenő 1970. január 27. és 30. között tett négynapos látogatást az NDK-ba. L. a 22. dokumentumot.

⁴⁹ Kádár János 1969. december 17–18-án a CSKP KB meghívására utazott Prágába. A tárgyalásokról kiadott közleményt és a sajtóértekezleten elhangzottakat lásd: *Népszabadság*, 1969. december 19.

⁵⁰ L. Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2007, 128–129. – A PB 1969. december 16-án tárgyalta a magyar–román viszony kérdéseit. L. MNL OL M–KS 288. f. 5/507. ó. e. – Amellett, hogy 1969-ben a két fél több egyezményt, valamint megállapodást (légügyi, kishatárforgalmi, kulturális, illetve árucseré-forgalmi és fizetési) is aláírt, vízügyi téren előbb 1969. október 25-én csehszlovák–jugoszláv–magyar–román–szovjet együttműködés jött létre a Tisza vízgyűjtő területével kapcsolatban, majd november 3-án parafálták a magyar–román vízügyi egyezményt. L. *Magyar Külpolitikai Évkönyv*, 1969. Budapest, Kossuth, 1970.

szerveket ilyen témák felkutatására. E témák a felső szervek jóváhagyását követően kerülnének megvitatásra az együttműködés kialakítására illetékes szervek által.

III.

Határozati javaslat

1. A Politikai Bizottság jóváhagyólag tudomásul veszi a küldöttség munkáját, a magyar küldöttség felszólalását és elfogadja a jelentést.
Ajánlja, hogy a kormány ülésén ugyancsak tárgyalják meg a jelentést.⁵¹
2. Az NSZK irányában folytatandó politikánkat a tanácskozáson kialakított közös következtetések, a magyar küldöttség felszólalása szellemében folytassuk.
3. A fenti eligazítás érvényes a propagandamunkában is. A jelentés és a magyar felszólalás felhasználásával készüljön rövid tájékoztató anyag az Agitációs és Propaganda Osztály tájékoztatója számára.
4. A Politikai Bizottság nevében Kádár elvtárs hívja meg Brezsnyev, Podgornij és Koszigin elvtársat egy téli hétvégi vadászatra.
5. 1970 elején Fock elvtárs folytassa le az 1971–75-ös tervek egyeztetésére vonatkozó tárgyalást Koszigin elvtárssal.
6. A Politikai Bizottság nevében Kádár elvtárs közölje Ulbricht elvtárssal, hogy elfogadjuk a január 28–30-i terminust.

Budapest, 1969. december 8.

Melléklet: Kádár elvtárs felszólalása.

⁵¹ A jelentést a Minisztertanács 1969. december 18-i ülésén tárgyalta a „Jelentés az európai szocialista országok párt- és állami vezetőinek moszkvai találkozójáról” cím alatt. MNL OL XIX-A-83-a 434. sz. jkv. 1./00419 (1969. december 18.)

Melléklet

Kádár János elvtárs felszólalása a moszkvai találkozón

Szigorúan bizalmas!

Kedves Elvtársak!

Küldöttségünk nevében szívből üdvözlöm találkozónkon részt vevő testvérpártjaink képviselőit. Köszönetet mondok a vendéglátásért házigazdáinknak, a szovjet elvtársaknak.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága, a Magyar Népköztársaság kormánya örömmel fogadta a német elvtársak kezdeményezését a Német Szövetségi Köztársaságban kialakult helyzet megbeszélésére. E kérdésben országaink külön-külön is, és mint a Varsói Szerződés tagállamai együttesen is komolyan érdekeltek. Nagy jelentőségűnek tartjuk e fontos kérdésben álláspontjaink egybevetését és taktikánk összehangolt kialakítását.

Az MSZMP Központi Bizottságának, a magyar kormánynak álláspontja a tárgyalt kérdésben röviden összefoglalva a következő:

A Német Szövetségi Köztársaságban változatlanul a monopoltőke az úr, az 1969. szeptemberi választások nyomán mégis jelentős változás következett be az új, szociáldemokrata-liberális koalíciós kormány megalakulásával.

A változás alapvető oka, az NSZK megalakulása óta kormányon lévő és döntő befolyással rendelkező kereszténydemokrata pártszövetség revansizta külpolitikai és reakciós belpolitikai irányzatának bukása volt.

A helyzet figyelemre méltó elemének tartjuk, hogy a széles közvéleményben történt viszonylag kis eltolódás a vezető politikai körökben történt jelentős változással párosult.

A kereszténydemokraták a választásokon viszonylag nem nagy, mintegy kétszázalékos szavazatvesztést szenvedtek, a szociáldemokraták alig kétszázalékos szavazatot nyertek. Emlékeznünk kell arra is, hogy a jelenlegi koalíció egyik pártja, a liberálisok ugyancsak vesztek szavazatokat, viszont az újfasiszta párt a választásokon megduplázta, mintegy 4 és fél százalékra növelte szavazatainak számát.⁵²

Ezek a tények azt mutatják, hogy az NSZK-ban az 1969. szeptemberi választásokon a párterőviszonyokban bekövetkezett eltolódás még nem jelent radikális fordulatot a tömegekben. A választásokat követően a nemzetközi közvélemény számára bizonyos mértékig meglepetésszerűen következett be a kereszténydemokrata-szociáldemokrata koalíció felbomlása, a szociáldemokrata-liberális úgy-

⁵² A Német Nemzeti Demokrata Párt (NPD) az 1969-es Bundestag-választásokon 1 422 000 szavazatot szerzett, ugyanakkor a 4,3%-os eredmény – az 5 százalékos küszöbszabály értelmében – azt jelentette, hogy a párt nem került be a szövetségi parlamentbe.

nevezett kiskoalíció megalakulása, a kereszténydemokraták teljes kiszorítása a kormányból. Kétségtelen, hogy ebben a változásban döntő szerepet játszott az önálló politikával fellépő Szociáldemokrata Párt, amellyel a következő években is, mint az NSZK politikai életében jelentős erővel kell számolnunk.

Ami az új, szociáldemokrata-liberális kormány politikáját illeti, abban az eddig eltelt rövid idő alatt megtett meglehetősen óvatos lépésekből megítélhetően, sok az ellentmondás.

Negatív az az általános tétele, amely szerint bizonyos „folyamatosságot” ígér az NSZK politikájában, ami feltétlenül reakciós elemeket takar. Nem szakított nyilvánosan az „egyedüli képviselő” elvével, az úgynevezett Hallsteindoktrínával, Nyugat-Berlin kérdésében az előző kormány gyakorlatát folytatja.

Pozitív, előremutató viszont az, hogy a kormánynyilatkozatban elismerték a két német állam létét. Kifejezték tárgyalási készségüket az NDK-val. Kijelentették, készek tárgyalni a Szovjetunióval, Lengyelországgal, más szocialista országokkal az erőszakról való lemondás kérdéséről, az Odera–Neisse-határ kérdéséről, s más kérdésekről, amelyek alkalmasak a viszony megjavítására.

Aláírták az atomsorompó-szerződést, bár a ratifikálással kapcsolatban különböző fenntartásokat hangoztatnak. Kijelentették, hogy részt kívánnak venni az európai biztonság megszilárdításáról megindult megbeszéléseken.

Mindezen elemei az NSZK-kormány politikájának figyelmet kívánnak, s annak számbavételét is, hogy helyzete ingatag, és a parlamentben igen csekély és bizonytalan többséggel rendelkezik.

Mindent egybevetve, véleményünk az, hogy az NSZK-ban a helyzet módosult, s részünkről az új helyzet konkrét és gondos elemzést kíván.

Nekünk az NSZK-val szemben továbbra is szilárd, elvi politikát kell követnünk, ugyanakkor a realitásokból kell kiindulnunk, s rugalmas, manőverezésekre képes legyen taktikánk.

Véleményünk szerint az NSZK-ban most kialakult helyzet számunkra jobb az előzőnél. Kedvezőbb lehetőséget nyújt számunkra ahhoz, hogy megfelelő politikával közelebb jussunk céljainkhoz a nemzetközi porondon, s hozzájáruljunk ahhoz is, hogy az NSZK-ban egy erőteljesebb, pozitív társadalmi folyamat bontakozzék ki.

Változatlanul folytatnunk kell közös harcunkat minden, az NSZK-ból kiinduló militarista, revansista törekvés ellen. A Brandt-kormányt – bizonyos időt adva, és türelmet tanúsítva – tettei alapján ítéljük meg. A negatív lépéseket bírálunk kell, a pozitív lépésekre pozitív választ kell adni.

Lépéseinknél figyelembe kell venni, azok olyan legyenek, hogy nyugatnémet kommunista elvtársaink, az ott fellelhető más haladó erők harcát segítse. Politikánkkal el kell érnünk, hogy Nyugat-Németország tömegeiben növekedjék a szocialista országok politikája iránti megértés, szimpátia. Érdekünk fűződik ahhoz, hogy a nyugatnémet tömegek maguk is nyomást gyakoroljanak a kormányra egy haladóbb bel- és külpolitika követelésével.

Mit tegyünk az NSZK-val kapcsolatban közös fellépéseinkben, és a kétoldalú kapcsolatok vonalán? Egyszerűen szólva, mindent meg kell tennünk, ami hasznos közös ügyünk számára, és semmit sem szabad tennünk, ami káros lenne annak.

Nyilvánvaló, hogy ha részéről megvan a készség, tárgyalni kell, s ha lehet, egyetértésre jutni a Brandt-kormánnyal mindazokban a nemzetközi kérdésekben, amelyekben ez lehetséges, így például az atomsorompó-szerződés hatálybaléptetése érdekében, az európai biztonság megteremtéséért folytatott akciók keretében.

Szerintünk nem célszerű elzárkózni az NSZK-val létesíthető kétoldalú állami, politikai kapcsolatok elől sem. Alaposan mérlegelni kell, melyikünk, mikor és milyen lépést tegyen e téren. Úgy tűnik, hogy a közeli jövőben hasznos volna például, ha létrejönni a Szovjetunió és az NSZK között egy tárgyalás az erőszakról való lemondás kérdésében, s ugyanígy egy lengyel–nyugatnémet tárgyalás az Odera–Neisse-határ kérdésében.

Mi előrelépésnek tartjuk az NSZK kormányának nyilatkozatát a két német állam létéről. Ez az NDK de facto elismerése. A döntő szó ennek megítélésében természetesen a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottságát, a Német Demokratikus Köztársaság kormányát illeti. Véleményünk szerint azonban e pillanatban itt többet nem lehet elérni. Viszont hasznosnak tartanánk, ha már a közeli jövőben létrejöhetne kormány szintű kapcsolat és politikai megbeszélés az NDK és az NSZK között.

Országainknak folytatniuk kell a harcot, hogy az NSZK kormánya végképp mondjon le az egyedüli képviselő igényéről. Folytatnunk kell erőfeszítéseinket szövetségesünk, a Német Demokratikus Köztársaság nemzetközi elismertetéséért, ideértve a diplomáciai kapcsolatok felvételét is, minden ország viszonylatában, amelyik ezt eddig nem tette meg. Az idén nagy előrelépés történt e téren, s a helyzet a további előrehaladásra most kedvező.

Felvetjük, nem volna-e célszerű most ismét akciót indítani annak érdekében, hogy valamilyen megfelelő, azonos státussal és egyidejűleg hívják meg az NDK-t és az NSZK-t az ENSZ-be.

Országaink többségének széles körű gazdasági kapcsolatai vannak az NSZK-val már huzamosabb ideje. Ez megfelel az általunk követett békés egymás mellett élés elvének, a kapitalista országokkal lehetséges, kölcsönösen előnyös kapcsolatok elvének is. Az NSZK-val fennálló gazdasági kapcsolataink szélesítése – meggyőződésünk szerint – segítheti politikai céljaink elérését is.

Pártunk jelentőséget tulajdonít az NSZK különböző társadalmi erőivel lehetséges kapcsolatoknak is. A múlt héten járt nálunk a Német Kommunista Párt küldöttsége Bachmann elnök elvtárs vezetésével.⁵³ Mi ezt a látogatást és kap-

⁵³ Kurt Bachmann (1909–1997) nyugatnémet kommunista politikus, 1969–1973 között a Német Kommunista Párt (DKP) elnöke.

csolatot nagyra értékeljük. Rendelkezünk bizonyos nyugatnémet szakszervezeti kapcsolatokkal is. Szándékunkban áll megfelelő kontaktust létesíteni a nyugatnémet szociáldemokrata párttal, illetve annak egyes képviselőivel, mert ez a ráhatás és politikai munka fontos formája lehetne szerintünk. Szükséges és helyes volna, ha a nyugat-németországi kommunista elvtársaink és más nyugatnémet haladó erők harcát nemcsak az állami politika közvetett eszközeivel, hanem a munkásmozgalmi kapcsolatok és a különböző társadalmi mozgalmak útján is támogatnánk az eddiginél aktívabban és sokkal nagyobb mértékben.

Nyugat-németországi kommunista elvtársaink most a fő tüzet – igen helyesen – a monopoltökére, a neofasisztákra, a kereszténydemokratákra, s általában a jobboldali reakcióra irányítják. A szociáldemokratákat egyrésztől támadják reakciós nézeteikért, másrésztől együttműködésre törekszenek velük azokban a kérdésekben, amelyekben ez helyes és lehetséges. Például, együttműködésre törekszenek a szociáldemokratákkal a Németországi Kommunista Párt 1956-os betiltásának hatálytalanításáért és az újfasiszta párt betiltásáért.⁵⁴ Ezekben a helyes törekvésekben érezhető támogatást kell nyújtanunk nyugatnémet kommunista elvtársainknak és más haladó erőknek.

Kedves Elvtársak!

Ennyiben kívántam pártunk, kormányunk álláspontját vázolni az NSZK-val kapcsolatos politika néhány kérdésében. Hozzáteszem: küldöttségünk tájékoztatni fogja Központi Bizottságunkat, kormányunkat a testvérpártok álláspontjáról, s az elvtársak által kifejtett gondolatokat figyelembe vesszük saját munkánkban, tennivalóink meghatározásánál.

Meggyőződésünk szerint ez a tanácskozás nagy segítség lesz mindahhoz, amit a haladás és a béke érdekében az NSZK-val kapcsolatos politikánkban tenni kell. Nézeteink egyeztetése, lépéseink összehangolása szükséges azért is, hogy a még létező és erős nyugatnémet imperializmus, vagy a Brandt-kormány közöttünk ne válogathasson, ne diszkriminálhasson, bennünket egymás ellen ki ne játszhasson.

A nyugatnémet imperializmus Adenauer, Erhardt és Kiesinger kancellársága alatt sorozatosan politikai vereséget szenvedett a legfontosabb nemzetközi kérdésekben. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a Varsói Szerződés országainak egyesült erejével találta magát mindenkor szembe. Gondoskodni kell arról, hogy ez a jövőben is így legyen.

Összefoglalva: pártunk, kormányunk megítélése szerint a nyugatnémet reakciós politika jelentős vereséget szenvedett. Az NSZK kormányzatában bekövet-

⁵⁴ Az NSZK Alkotmánybírósága 1956. augusztus 17-én mondta ki Németország Kommunista Pártjának (KPD) betiltását. 12 év illegális működés után 1968-ban alakult újjá Német Kommunista Párt (DKP) néven.

kezett változás számunkra új, kedvezőbb lehetőségeket nyújt. Harcunk ebben a helyzetben némileg könnyebb. Bizonyos, hogy ha megfelelően és együtt küzdünk, ha elvi politikánkat rugalmas taktikával párosítjuk, a jövőben új, számunkra kedvező további változások lehetségesek.

Köszönöm a figyelmet!

MNL OL M-KS 288. f. 5/507. ő. e. – Gépelt tisztázat. – Összeállította Erdélyi Károly. Látta Kádár 12/9.

22. Jelentés a magyar és az NDK párt- és kormánydelegációk tárgyalásairól

Berlin, 1970. január 28–30.

Jelentés a Politikai Bizottságnak és a kormánynak
Kádár János és Fock Jenő berlini látogatásáról

Szigorúan bizalmas!

A háromnapos tartózkodás során Kádár és Fock elvtársak összesen 8 órát tárgyaltak Ulbricht, Stoph, Honecker, Mittag, Axen, Rauchfuss, Fischer és Ott¹ elvtársakkal. Ezenkívül különböző alkalmakkor (ebéd, üzem és intézet meglátogatása) is felhasználták az együttlétet a tárgyalt kérdések megbeszélésére.

Az idő legnagyobb részét megbeszélésekre, s azokkal összefüggésben az Október 7. Ipari Kombinát és a Vezetőképző Intézet meglátogatására fordítottuk.

A rahnsdorfi Vezetőképző Intézetben tett látogatás megmutatta, milyen nagy jelentőséget tulajdonít az NSZEP Központi Bizottsága és az NDK kormánya annak, hogy a felelős párt-, társadalmi, állami és gazdasági vezetők elsajátítsák a tudományos vezetési módszereket. Az Intézetben tett látogatás során Ulbricht elvtárs jelezte, hogy ha igényeljük, KB-titkár vezetésével utazó tanulmányi delegációknak szívesen megmutatják az intézetet.

I.

1. A tárgyalások megnyitásakor Ulbricht elvtárs örömet fejezte ki, hogy a találkozó létrejött. Üdvözölte a magyar vendégeket. Hangsúlyozta, hogy az alapvető kérdésekben egyetértés van, de vannak problémák is, amelyeket alaposabban meg kell beszélni.

¹ Günter Mittag (1926–1994) keletnémet politikus. 1966 és 1973 között az NSZEP KB gazdaságpolitikai titkára; Hermann Axen (1916–1992) keletnémet politikus. 1958 és 1966 között a *Neues Deutschland* főszerkesztője, 1963-tól az NSZEP PB póttagja, 1970-től a PB tagja; Wolfgang Rauchfuß (1931–2005) keletnémet politikus. 1965-től a Minisztertanács elnökhelyettese, 1967 óta tagja az NSZEP Központi Bizottságának; Oskar Fischer (1923–) keletnémet politikus. 1965–1973 között az NDK kormányában külügyminiszter-helyettes; Harry Ott (1933–2005) keletnémet politikus. 1966–1974 között az NSZEP KB Külügyi Osztálya helyettes vezetője.

Ajánlotta, hogy elsőnek Kádár elvtárs beszéljen.

A meghívást megköszönve, Kádár elvtárs átadta Központi Bizottságunk, az Elnöki Tanács és a kormány üdvözlését. Aláhúzta, a találkozó jelentőségét abban látjuk, hogy a Német Demokratikus Köztársaság iránti tiszteletünk és szolidaritásunk kifejezése mellett, kölcsönösen informálhatjuk egymást, továbbá a Német Demokratikus Köztársaság gyakorlatát jobban megismerve, a számunkra hasznosakat kamatoztathatjuk.

Ezt követően tájékoztatást adott pártunk és országunk belső helyzetéről.

Közölte, hogy a pártban, az országban szilárd politikai irányzat, egység, stabil helyzet van; a párt vezető szerepe érvényesül.

Ismertette a népgazdaság fejlesztésében elért eredményeket, az eddigi tapasztalatokat és problémákat, valamint a munka megjavítását célzó lépéseket, a soron következő feladatokat.

Rövid áttekintést adott az ideológia, a közoktatás, a kultúra kérdéséről, az irodalom, a film, a színház és a képzőművészetek fejlődéséről.

A párt és az állam előtt álló nagyobb feladatok bemutatása céljából ismertette a Központi Bizottság ülésének napirendjén szereplő főbb kérdéseket. Szólt a felszabadulás 25. évfordulójára, a Lenin-centenáriumra és a X. pártkongresszusra való felkészülésről.

2. Nemzetközi tevékenységünk kapcsán, a szocialista országok közül szólt a Szovjetunióhoz és a Német Demokratikus Köztársasághoz fűződő viszonyunkról. Röviden ismertette kapcsolataink alakulását Romániával, Koreával, Kubával, Jugoszláviával, Kínával és Albániával.

A harmadik világ országai közül beszélt az Egyesült Arab Köztársasághoz, Indiához és Algériához fűződő kapcsolatainkról.

A fejlett kapitalista országok közül megemlítette a magyar–amerikai és a magyar–NSZK viszony alakulását. Ismertette azokat a lépéseket, amelyeket az NSZK viszonylatában tettünk, illetve a közeli jövőben tenni szándékozunk (külkereskedelmi miniszterünk tervezett útja, szociáldemokrata személyiségek fogadása stb.)²

Az időszerű nemzetközi kérdések közül utalt közös álláspontunkra a vietnami, a közel-keleti kérdésben és az európai bizottság ügyében.

3. Kétoldalú kapcsolatainkat áttekintve, Kádár elvtárs megállapította, hogy politikai kapcsolataink jók, szövetségesek vagyunk, a fő politikai kérdésekben sok éve együtt lépünk fel. Széles körű kapcsolataink vannak a párt-, állami-, társa-

² Kádár hangsúlyozta: „a Német Demokratikus Köztársaság szövetségesünk, s ez a kiindulópont. Az NSZK-val való elképzelhető együttműködésünk a jövőben is a békés egymás mellett élés és az európai biztonsági komplexumon belül van”. MNL OL XIX-J-1-j NDK, 1970. év, 62. d., 00599/10-a.

dalmi vonalon, egészen a sportig és a turizmusig bezárólag. Mi e kapcsolatokat tovább akarjuk fejleszteni.

Gazdaságilag a Szovjetunió után a Német Demokratikus Köztársaság második legnagyobb partnerünk, külkereskedelmi forgalmunkból 12 százalékkal részesedik. Elégedettek vagyunk az utóbbi évek gazdasági fejlődésével. 1964-ben abban állapodtunk meg, hogy öt év alatt 60 százalékkal növeljük a külkereskedelmi forgalmat. Ez túlteljesült. Gazdasági kapcsolatainkat áttekintve, Kádár elvtárs jelezte, hogy árucseré-forgalmunk évről évre körülbelül 12 százalékkal növekszik. Az elkövetkező időben jobban ki kell dolgozni a kooperációt. Szeretnénk továbbfejleszteni az együttműködést, különösen műszaki tudományok és a felsőoktatás területén is.

Megemlítette, hogy két területen, a gazdaságirányítás és a kultúrpolitika területén eltérő vélemények vannak.³ Ezek a gyakorlat nem pontos ismeretéből, vagy eltérő megítélésekből adódnak. De miután mindkét részről megvan a készség és az elkötelezés arra, hogy még nagyobb egyetértésben dolgozzunk, meggyőződésünk, hogy ez a találkozó is erősíteni fogja a megértést és az együttműködést közöttünk.

A kultúra más területein meglevő kontaktusainkat ugyancsak erősíteni akarjuk.

A látogatás jelentőségére visszatérve, Kádár elvtárs hangsúlyozta, hogy az eszmecsere, a kölcsönös információ mellett, az NDK-beli elvtársak eredeti meghívásának megfelelően, küldöttségünk tapasztalatszerzés céljából is jött. Utalt arra, hogy nagyra értékeljük az utóbbi években elért gazdasági eredményeiket. Megemlítette, hogy gazdaságszervező munkájuk néhány vonását, így például a tudománynak termelőerőként való kezelését, a távlati prognózisok kidolgozását, a beruházási eszközök koncentrálását, az üzemi belső szervezés eredményeit, a munkatermelékenység emelését, az e területeken elért eredményeket tanulmányozni, a számunkra megfelelőeket átvenni és hasznosítani akarjuk.

4. Kádár elvtárs javasolta, hogy ez alkalommal elvileg állapodjunk meg néhány olyan lépésben, amelyek erősítik kapcsolatainkat, elősegítik helyzetünk, munkánk kölcsönös jobb megértését, s szolgálják politikai, gazdasági és általános együttműködésünk jövőbeni fejlődését.

A javaslatok:

- a) Alkalmas időben és megfelelő formában látogasson el hozzánk Ulbricht és Stoph elvtárs.⁴

³ A megbeszélés szó szerinti jegyzőkönyve szerint az NDK a gazdasági mechanizmus tökéletesítésében a tervezési módszerek fejlesztésére, a műszaki színvonal emelésére törekedett, szemben a piaci viszonyok és a szocialista tervgazdálkodás összehangolására összpontosító magyar gazdasági reformmal. Emellett az NDK vezetése gyanakodva tekintett a liberálisabb magyar kulturális és ideológiai életre. MNL OL XIX-J-1-j NDK, 1970. év, 62. d., 00599/10-a.

⁴ Erre nem került sor, mert Walter Ulbrichtot 1971. május 3-án leváltották pártvezetői tiszttségéből.

- b) Biszku elvtárs – Honecker elvtárs partnereként – látogasson a Német Demokratikus Köztársaságba a pártépítéssel és a tömegszervezetek irányításával kapcsolatos munka tanulmányozására; az e téren fennálló kapcsolataink áttekintése és fejlesztése céljából. Jöjjön el hozzánk Mittag elvtárs a gazdasági munka és Hager elvtárs a kulturális munka tanulmányozására. Komócsin és Axen elvtársak szükség esetén rendszeresen egyeztessék továbbra is az álláspontokat a közös érdekű nemzetközi kérdésekben.
- c) A közeljövőben kerüljön sor a két külügyminiszter hivatalos találkozására.
- d) Szorgalmazzuk az 1971–75. évi tervek egyeztetését.
- e) A külkereskedelmi minisztériumok dolgozzák ki az ötéves külkereskedelmi megállapodást.
- f) A gazdasági kormánybizottság foglalkozzék a kooperáció kérdéseivel.
- g) A művelődésügyi minisztériumok tegyék meg a szükséges lépéseket a felsőoktatási megállapodás végrehajtására.
- h) Szabadságra, vagy a szabadság egy részének eltöltésére szívesen látjuk Magyarországon a német vezetőket.

II.

Walter Ulbricht elvtárs tájékoztatójának gondolatai négy témakörben foglalhatók össze:

- a Német Demokratikus Köztársaság történelmi útjának tapasztalatai;
- a fejlett szocialista társadalom építése a Német Demokratikus Köztársaságban;
- nemzetközi kérdések;
- a magyar–NDK együttműködés.⁵

1. A Német Demokratikus Köztársaság 25 éves útjának tapasztalatairól megállapította:

Az antifasiszta-demokratikus forradalom időszakában, a szocialista forradalomra és a szocializmus alapjainak tervszerű építésére való áttérés éveiben (1945–1955) alkotóan kidolgozták a Német Demokratikus Köztársaság konkrét viszonyainak megfelelő utat. Már akkor sokan dogmatikusoknak, mások opportunistaáknak tartották őket, holott ezt az utat a történelem igazolta. Az antifasiszta demokratikus forradalom és a szocialista forradalomra való áttérés koncepciójának kidolgozása egyébként Sztálin egyetértésével történt.

Az új társadalom építésében végig a legnagyobb problémát a nyitott határ jelentette. Az NDK korábban lezárta volna a berlini határt, de megértette, hogy

⁵ A szó szerinti jegyzőkönyv arról tanúskodik, hogy Ulbricht egy előadást tartott Kádárnak az NDK-ban elért eredményekről. MNL OL XIX-J-1-j NDK, 1970. év, 62. d., 00599/10-a.

nemzetközi politikailag egy ideig szükség volt rá, mert csökkentette a nyugat-német militarizmus fegyverkezését.

Az NDK sajtóságos helyzete, a kettészakított Németország viszonyai az elmúlt 25 év során megóvták a Német Szocialista Egységpártot, mind az opportunistát, mind a dogmatikus hibáktól. A nyugatnémet szociáldemokrácia jelenléte, a szociáldemokraták ideológiai, politikai, gazdasági és kulturális elméleteivel folytatott szakadatlan harc megóvta őket az opportunisták hibáktól. A másik Németország, az ellenség jelenléte megóvta őket a dogmatikus hibáktól, hiszen az NSZEP minden dogmatikus ballépését másnap a nyugatnémet sajtóban látták volna kipellengérezve.

Lengyelországtól és Magyarországtól eltérően, az 1953. évi NDK-beli válság nem politikai természetű volt, hanem gazdasági terhekből adódott.⁶ Akkor a háborús károk, a jóvátétel, az újjáépítés, a fegyverkezés terhei, az alacsony életszínvonal váltották ki a lakosság egy részének elégedetlenségét. A Német Demokratikus Köztársaságban az antifasiszta forradalom és a szocialista forradalom egész időszakában, a nehéz helyzet ellenére sem voltak törvénytelenések, politikai perek. A harc menetében a párt csupán apró butaságokat követett el (államosította a nyugat-berliniek teherautóit, feleslegesen letartóztatott néhány embert).

A lengyelországi és magyarországi események után, a nyomás ellenére sem engedtek liberalizálni, nem engedték gyengíteni az állam, a proletárdiktatúra fontos szervének szerepét sem. Nem engedték meg a múlt boncolását, a nép tekintetét nem a múltba, a jövőbe irányították. Tudták, hogy a szociáldemokraták és a kispolgárok a szocializmus eszméinek lejáratására használják fel a múlt bírálatát. Ennek a következetes álláspontnak nagy pozitív ideológiai hatása volt, erősítette a szocializmus, a párt tekintélyét.

Az ideológia és a kultúra területén nem engedték meg, hogy az értelmiség megálljon az antifasiszta, demokratikus forradalom fázisában. Ennek eltérése a polgári ideológia pozícióinak konzerválását jelentette volna. A szocialista ideológia, a szocialista kultúra győzelemre juttatása érdekében szervezték meg az első és a második bitterfeldi konferenciát.⁷ A szocialista ideológia győzelme nélkül

⁶ 1953. június 16-án tüntetések és sztrájkok kezdődtek az NDK több nagyvárosában a romló életfeltételek miatt. Hamarosan megjelentek különféle politikai jelszavak is: szabad választásokat és a két Németország egyesítését is követelték. Június 17-én szovjet utasításra az országban állomásozó szovjet hadsereg közbelépett, és kihirdették a rendkívüli állapotot, másnapra helyreállt a rend. Lásd: Németh István: *A Német Demokratikus Köztársaság 1949–1990 (Összegzés és dokumentáció)*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2010.

⁷ Az első konferenciát 1959-ben tartották a bitterfeldi kémiai kombinátban, a másodikat 1964-ben. Az 1959-es bitterfeldi konferencián elfogadott tézis szerint az „irodalom feladata, hogy életük tevékeny alakítására és alkotásra ösztönözze a szocialista társadalom dolgozó embereit”. A szocialista embereszmény kiteljesítését célzó program többször megfeneklett, még 1967-ben igyekeztek életre kelteni, az NSZEP VII. kongresszusán, ahol a pártprogram hivatalos részévé próbálták tenni. Lásd: Bitterfelder Konferenzen. In: *Kulturpolitisches Wörterbuch*, 2. Aufl., Berlin, Dietz Verlag, 1978.

nem lehet felépíteni a szocializmust. A szocialista ideológiának uralkodóvá kell válni a művészek tudatában.

A bitterfeldi utat nem mindenhol értették meg. Moszkvában például dogmatikus, ultrabaloldali túlzásnak nevezték. Az NSZEP nem kezdett nemzetközi vitát e kérdésben. Számára elegendő az, hogy a Német Demokratikus Köztársaság belső fejlődése igazolja a bitterfeldi út helyességét.

Az értelmiségnél a döntő fordulat 1967-ben, a VII. kongresszus idején következett be, amikor a párt az 1980-ig terjedő időszakra, komplex módon napi-rendre tűzte a fejlett szocialista társadalom építését.⁸ Az értelmiség ekkor végleg meggyőződött, hogy számára a szocializmus jelenti a jövőt.

2. A fejlett szocialista társadalmi rendszer építése a Német Demokratikus Köztársaságban.⁹

A fejlett szocialista társadalmi rendszer kidolgozását két dolog tette szükségessé:

- Választ kell adni arra a kérdésre, hogy a tudományos-technikai forradalom viszonyai között képes-e egy fejlett szocialista ország utolérni és túlszárnyalni az Egyesült Államokat, a legfejlettebb kapitalista országot a társadalmi termelés és elosztás szférájában?
- Választ kell adni arra a kérdésre, a társadalmi termelés és elosztás magasabb színvonalának elérésével képes-e az NDK bebizonyítani a szocializmus felsőbbrendűségét német földön, képes-e szocialista perspektívát adni az egész német népnek?

Az NSZEP vezetése pozitív választ adott mindkét kérdésre.

E feladatok megoldásához viszont ki kellett dolgozni a fejlett szocialista társadalom építésének komplex rendszerét. Ez a rendszer a marxizmus-leninizmus általános igazságainak konkretizálását jelenti a Német Demokratikus Köztársaság viszonyaira. Az alapvető azonosság ellenére, egyes részjegyeiben ez a rendszer eltér a Szovjetunióban alkalmazott módszerektől és más szocialista országok gyakorlatától.

⁸ Az NSZEP VII. kongresszusát 1967. április 17–22. között tartották. A kongresszus elhatározta a „fejlett szocializmus társadalmi rendszerének” megvalósítását és az új gazdasági rendszer továbbfejlesztését. Lásd: Németh István: *Németország története. Egységtől az egységig (1871–1990)*. Budapest, Aula, 2004, 524.

⁹ Itt Ulbricht rendkívül hosszan beszélt az NDK társadalmi és politikai berendezkedéséről. Önkritika nélkül dicsérte az NDK-ban megvalósított modernizációt, az iskolai reformot, a kultúra fejlődését. A főiskolai reformmal kapcsolatban például kijelentette: „A reform eddigi eredményei felülmúlják a várakozásokat. A diákkollektívák olyan tudományos kutatásokat végeztek, amelyekre nem is számítottunk.” Hasonlóan optimista volt a tudományszervezés és a káderképzés területén: „A sikerek egyik forrása az, hogy nálunk a dolgozók kezdeményeznek és közreműködnek a feladatok megoldásában, mert társtulajdonosai az üzemeknek. Az üzemek saját felelőssége a néptulajdonon alapszik.” Hosszan beszélt a kibernetika alkalmazásáról is. Lásd: MNL OL XIX-J-1-j NDK, 1970. év, 62. d., 00599/10-a.

A fejlett szocialista társadalom építése komplex feladatának kidolgozásához három előfeltételre volt szükség:

- a) Biztosítani kellett a szocialista termelési viszonyok győzelmét a népgazdaság valamennyi szférájában.
- b) Biztosítani kellett az NDK államhatárát Nyugat-Berlin irányában.
- c) Biztosítani kellett a tudományos-technikai forradalom alapvető feladatainak felmérését az NDK társadalmi, anyagi-technikai és természeti viszonyainak megfelelő gazdasági struktúra kialakítását.

Az NSZEP 1963–70 között alapjában elvégezte a fejlett szocializmus társadalmi rendszere minden láncszemének kidolgozását. Egyes részfeladatok ki-munkálására 1970-ben kerül sor. A teljes komplex rendszer 1971 tavaszától fog funkcionálni.

Mik a fejlett társadalmi rendszer fő elemei?

- a) A szocializmus fejlett gazdasági rendszere, amely 1968-tól került bevezetésre.

E rendszer fő jegyei a következők:

- A tervezés tökéletesítése. Ez az állam központi irányító szerepét tételezi fel. A tervezés tökéletesítésének fő vonásai: a tudományos prognózisok készítése, a népgazdaság struktúrájának tervezése, az alapvető beruházási eszközök központi elosztása, az üzemek önállóságának növelése.
- A struktúrameghatározó iparágak fejlesztése. Megállapították, hogy melyek az iparnak azok az ágazatai, amelyek fejlesztése biztosítja az NDK egész népgazdaságának gyors ütemű előrehaladását. Kiemelten kezelik a gépgyártás egyes ágait, az elektronikát, az elektrotechnikát és a vegyipart.
- Az áru- és pénzviszonyok olyan mértékű tökéletesítése, hogy azok tükrözzék a társadalmilag szükséges ráfordításokat.
- A tudomány mint termelőerő hasznosítása. Ez csak úgy képzelhető el, ha a tudósokat és a kutatókat szervesen összekötik a termeléssel. Ezért az NDK valamennyi nagy egyesülése mellett 1000-2000 fős központi kutatórészlegeket hoztak létre. Az egyetemi és főiskolai tudós- és kutatórészlegeket is közvetlen kapcsolatba és összefüggésbe hozták a termeléssel.

Kidolgozták a tudományos kutatások távlati tervét. E szerint az erőket nem osztják meg, nem szórják szét valamennyi területre, hanem néhány legfontosabb súlyponti kérdésre összpontosítják.

A nagyobb hatékonyság érdekében tudományos komplex brigádokat hoztak létre, ahol például egy vegyészeti problémát vegyészekből, fizikusokból, matematikusokból és kibernetikusokból álló brigád kutat.

- A szocializmus átfogó oktatási rendszere. A termelésben lehetetlen elérni a világ színvonalat, ha a párt nem szervezi át az oktatási és képzési rendszert az óvodától a tízosztályos politechnikai iskolán át az egyetemig,

ha nem biztosítja a termelőerők legértékesebb része, az ember korszerű műveltségét.

Az ismeretek viharos ütemű növekedése miatt az iskolarendszer formájának és főként az oktatás tartalmának állandó tökéletesítése permanens folyamat. A korszerű ismeretek elsajátítása megköveteli a termelés és oktatás közvetlen kapcsolatát az iskolarendszer minden fokán. Ezt csak a párt operatív vezetésével, a tanárok ellenállásának leküzdésével, a fiatalok kezdeményező készségének és lelkesedésének segítségével lehet elvégezni.

– A tudományos vezető tevékenység. A népgazdaság megnövekedett feladatai, a termelési folyamatok felgyorsulása és növekvő precizitása megkövetelik a gazdaságszervező és -irányító szervek munkájának tudományos szervezését, a gazdasági vezetők rendszeres képzését és továbbképzését. a termelési folyamatok jobb szervezése és irányítása százalékkal mérhető terméknövekedéshez vezet.

E törekvések vezetője és irányítója a párt Központi Bizottsága. Hogy e feladat fontosságát tudatosítsák, a tudományos vezetőképző intézetet a Központi Bizottság osztályaként működtetik.

A szocialista tudományos vezető tevékenység nem azonos az amerikai manager-elmélettel, bár a szervezési és irányítási funkciók egyes elemei egybeesnek. A tudományos vezető tevékenység, a marxizmus–leninizmus elméletének, a párt politikájának elsajátítása mellett szükségessé teszi egy sor speciális tantárgy (a prognosztika, a strukturális politika, a rendszer-automatizálás, a műveletkutatás) elsajátítását, valamint az elektronikus számítógépek széles körű alkalmazását.

- b) A szocializmus fejlett politikai rendszere, amely magában foglalja a párt, az állam, a szakszervezetek és más társadalmi szervezetek minőségileg magasabb fokú munkáját.

A párt munkájában, tartalmi és módszerbeli szempontokból egyaránt új vonások vannak.

Tartalmilag a párt munkája az elvi kérdésekkel való foglalkozás, a legfontosabb társadalmi folyamatok ellenőrzése irányában alakul. Így a Központi Bizottság foglalkozik a szocialista társadalom építésének alapkérdéseivel, a struktúrát meghatározó iparágak helyzetével, az oktatásüggyel és az ideológiával, valamint a népgazdasági tervek teljesítésének általános ellenőrzésével. A Politikai Bizottságon belül, Ulbricht elvtárs vezetésével egy munkaközösség működik, amelyik az össztársadalmi fejlődés 2000-ig terjedő stratégiáját dolgozza ki.

A párt munkamódszerének alakulásában nagy szerepe van az új információs rendszernek. A Központi Bizottság épületében egy elektronikus számítógéprendszer van, amely elkészíti az egyes társadalmi feladatok megoldásának optimális variánsait, gondoskodik a párthatározatok végrehaj-

tásának ellenőrzéséről, valamint a pártinformáció és a pártnyilvántartás gépesítéséről. E számítógép-komplexum segítségével Honecker és Mittag elvtársak ellenőrizni tudják Stoph elvtársék, az államapparátus munkáját, a megyei titkárok havonta érkező jelentések segítségével, Ulbricht elvtárs pedig képes ellenőrizni Honecker és Stoph elvtársak munkáját.

Az állami szervek fő feladata a párt elvi határozatainak végrehajtása, a napi operatív munka vitele. Ennek megfelelően most dolgozzák át az Államtanács és a Minisztertanács munkarendjét.

A határozatok végrehajtásának ellenőrzése, az állami információs tevékenység megjavítása céljából Stoph elvtárs ugyancsak rendelkezik egy elektronikus számítógéprendszerrel. Ennek segítségével Stoph elvtárs vezetésével egy munkacsoport most dolgozza ki a népgazdasági terv optimális variánsait 1990-ig bezárólag.

A szakszervezetek szerepe is változik a fejlett szocialista társadalom rendszerében. Az automatizálás, a termelékenység növekedése megköveteli a szakszervezeti munka minőségileg új alapokra való fektetését. Húsz üzemben már bevezették a szakszervezeti tevékenység új rendjét. Az eddigi tapasztalatok pozitívak, de azokat nem hozzák nyilvánosságra, mert nem akarnak nemzetközi vitát kezdeni. Majd a legközelebbi pártkongresszuson, a fejlett szocializmus társadalmi rendszerének más kérdéseivel együtt napirendre tűzik ezt is.

c) A szocializmus fejlett kulturális rendszere.

A bitterfeldi út segített megbirkózni a szocialista építés minden művészeti problémájával. Most olyan alkotások jelennek meg tömegesen, amelyek lelkesítik, alkotó vitára készítetik az embereket, amelyek harcot hirdetnek a közepszerűség, az elidegenedés, a közömbösség ellen.

Jelentős eredmények vannak a televízió- és játékfilmek vonalán, a képzőművészetekben, az építészetben, a zenében. Az NDK színházi kultúrája pedig messze megelőzte a nyugatnémetekét.

A fejlett szocialista társadalmi rendszer egyes jegyeinek ismertetése során Ulbricht elvtárs több alkalommal, visszatérőleg hangsúlyozta, hogy az NDK előtt álló valamennyi ideológiai, politikai, gazdasági, kulturális és tudományos feladatot a Szovjetunióval szoros együttműködésben, a Szovjetunió hatalmas politikai, anyagi, tudományos potenciáljának maximális igénybevételeivel oldanak meg. Utalt arra is, hogy az ilyen jellegű törekvésük megértésre talál szovjet részről, a szovjet fél azt az NDK internacionalista politikájának megnyilvánulásaként értékeli.

Az 1969. évi népgazdasági tervük teljesítéséről elmondta, hogy a rossz mezőgazdasági termés ellenére is az év jól alakult.

Az évi növekedés mutatói (az előző évhez képest):

- nemzeti jövedelem 5 százalék,
- ipari termelés 8 százalék (a struktúrameghatározó ágazatokban 28 százalék)
- munkatermelékenység 8 százalék (ha a Szovjetuniótól elég nyersanyagot kapnának, évi 10 százalék növekedést tudnának elérni)
- beruházások 13 százalék
- kutatások 22 százalék
- oktatás: 18 új főiskolát nyitottak (jelenleg 55 főiskolájuk és egyetemük van)

3. Nemzetközi kérdések

Az NDK külpolitikájának alapelve az internacionalizmus. Az NSZK nacionalista programot hirdet. Ezzel az NDK-nak az internacionalizmust kell szembeállítani.

A moszkvai nagy tanácskozásnak jó visszhangja volt az NDK közvéleményében. A tanácskozás azt mutatta, hogy világméretben offenzívában vagyunk.

A Lenin-centenáriumot¹⁰ méltóképpen fogják ünnepelni. Az NDK eredményei Lenin tanításának helyességét igazolják.

Csehszlovákiában bekövetkezett a jobboldali opportunizmus veresége. Ez arra ösztönzi az Egyesült Államokat és az NSZK-t, hogy hosszabb távon, ravaszabb módszerekkel, differenciáltabban tervezze a szocialista országokba való behatolást.

Az NSZK-ban Brandt hatalomra jutása¹¹ óta történt fejlemények megerősítették, hogy a szociáldemokraták az Egyesült Államok globálstratégiájának végrehajtói. Ezért nincs szükség korábbi taktikánk megváltoztatására. Az NSZK-val való harcban hosszú távra kell berendezkedni.

Az NSZK-val folyó tárgyalásoknál a szovjet–NSZK megbeszéléseknek van meghatározó jellegük. A Szovjetunió az NDK érdekeit is képviseli, mert az erőszakról való lemondás kapcsán első helyre a legfontosabb kérdést, az NDK nemzetközi jogi elismerését teszi. Lehetséges, hogy a szovjet–NSZK tárgyalások akár évekig elhúzódnak.

Az NDK viszonylatában Brandt az emberi kapcsolatokról akar tárgyalni, de ezzel már nem ér el olyan hatást az NDK lakosságánál, mint néhány évvel ezelőtt. Az NDK vezetése, elsősorban politikai okokból, elvi megbeszélést szorgalmaz Brandt és Stoph között. A konkrét együttműködési ügyekben folytatódnak a két német állam képviselőinek tárgyalásai. Korábbi adósságok címén az NSZK eddig 250,0 millió dollárt törlesztett.

Az NDK–NSZK gazdasági kapcsolatok az utolsó kilenc évben 40-45 százalékkal fejlődtek, ennek ellenére az NSZK részesedése az NDK külkereskedelmi

¹⁰ Lenin születésének 100. évfordulóját ünnepelték 1970-ben a szocialista táborban.

¹¹ Willy Brandt 1969. október 21-én lett az NSZK kancellárja.

forgalmában soha nem haladta meg a 10 százalékot. A gazdasági függetlenség megőrzése végett az NDK nem vásárol komplett berendezéseket az NSZK-tól, és nem lép kooperációra.

A NATO-provokációk szempontjából Nyugat-Berlin a danzigi folyosó¹² szerepét tölti be. E helyzet megszüntetése stratégiai kérdés a Varsói Szerződés számára. Valószínű, hogy a jövőben a Szovjetunióval együtt az NDK még keményebb rendszabályokat alkalmaz, elsősorban a tranzitforgalom ellenőrzésében.

Az NDK nemzetközi tekintélye növelése szempontjából nagy jelentősége lenne, ha az NDK bejutna az ENSZ-be. A legkisebb ellenállás pillanatnyilag két szakosított ENSZ-szervezet, az UNESCO és az Egészségügyi Világszervezet vonalán látszik. Ezért elsősorban itt igénylik a szocialista országok támogatását.

4. A magyar–NDK kapcsolatok

Ulbricht elvtárs elfogadta Kádár elvtársnak a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlesztésére tett javaslatait.

A gazdasági együttműködés fejlesztésére Ulbricht elvtárs konkrét javaslatokat adott át, amelyek a távlati tervek egyeztetését, a termelési és a kutatási kooperáció létrehozását indítványozza széles területen. (Az Ulbricht elvtárs által átadott javaslatok listája a jelentés mellékletét képezi.)

Ulbricht elvtárs javasolta, hogy az Országos Tervhivatal elnökei és a magyar–NDK gazdasági együttműködési kormánybizottság képviselői ez év áprilisáig egyeztessék a javaslatokat, s a megállapodásokat egyezményekben, kutatási és kooperációs szerződésekben rögzítsék.

Többször visszatért arra a gondolatra, hogy a közös kutatási és termelési kooperációt, ahol az lehetséges, a Szovjetunió bevonásával, hármásban csináljuk.

Az NDK-nak a szocialista építésben szerzett tapasztalataival kapcsolatban elmondta, hogy a testvéri országoknak figyelembe kell venni az eltérő fejlődési feltételeket, kerülni kell más tapasztalatainak mechanikus másolását. Csak azt érdemes átvenni, ami összeegyeztethető az adott ország fejlődési sajátosságaival. Szavai szerint a szovjet elvtársak nemegyszer megkérdezték: ha olyan jó az NDK gazdaságirányítási rendszere, a többi európai szocialista ország miért nem veszi át azt? Erre ő azt válaszolta: csak azt vegyék át, amit jónak tartanak, mert ha a tapasztalatok átvétele után hiba lesz, az NDK-t okolják. Az NDK vezetése úgy látja, hogy minden európai szocialista ország, így a Magyar Népköztársaság is, gyorsíthatná a társadalmi fejlődés ütemét, mindenhol nagy tartalékok vannak. De ők ebbe nem szólnak bele, ez minden ország belső ügye.

A tapasztalatok átvételével kapcsolatban megemlítette, hogy Ilku elvtárs¹³ javasolta az ő kulturális miniszterüknek: tartson előadást Budapesten a bitterfeldi

¹² A danzigi korridor (folyosó) a versailles-i békekötés nyomán Németországból kiszakított terület, hogy Lengyelországot szabad kijáráshoz juttassa a Keleti-tengerhez. Danzig (Gdańsk) és környéke ugyanakkor mint Danzig Szabadváros (szabadállam) félfüggetlen státust élvezett.

¹³ Ilku Pál (1912–1973) 1961–1973 között művelődésügyi miniszter.

útról. Ulbricht elvtárs szerint ez bonyolult kérdés, a kulturális tapasztalatcserét egyszerűbb dolgokkal kellene kezdeni.

A szocialista országok együttműködésének általános kérdéseit érintve, Ulbricht elvtárs elmondta, hogy az új viszonyok, a fejlett szocialista társadalom építésének körülményei között változtatni kell együttműködésünk eddigi formáin.

Az NSZEP véleménye szerint a KGST nem a legjobb fóruma a szocialista országok gazdasági együttműködése fejlesztésének. Ott az együttműködés formái a gazdaságilag elmaradottabb országok fejlettségi fokához igazodnak. Ezért a multilaterális együttműködés ott visszafogná, befagyasztaná a fejlettebb országok előrehaladását. Ezért az NSZEP részt vesz ugyan a KGST-beli együttműködés általános kérdéseinek kidolgozásában, de a konkrét együttműködésben a kétoldalú kapcsolatokat részesíti előnyben. Ez a törekvés jól bevált a Szovjetunióval való együttműködésben.

III.

1. Kádár elvtárs megköszönte Ulbricht elvtárs gondolatait. Jelezte, hogy a konkrét javaslatokat üdvözljük, azok összhangban vannak eddigi törekvéseinkkel. A javaslatokat otthon jelentjük, s rövid időn belül átadjuk saját észrevételeinket. Az áprilisi időpontot elfogadjuk. Úgy véljük, a termelési és kutatási együttműködésre vonatkozó javaslatok különböző vonalakon realizálódhatnak: egyesek az Országos Tervhivatalok megállapodásaiban, mások különmegállapodásokban, míg ismét mások az ötéves kereskedelmi szerződésekben rögzíthetők. Egyetértett azzal is, hogy lehetőség szerint kössünk háromoldalú megállapodásokat a Szovjetunióval. Ahol ez valamilyen okból nem realizálható, ott is vegyük figyelembe az NDK és a Magyar Népköztársaság Szovjetunióval kötött kétoldalú megállapodásait.

2. A beszélgetések végén Kádár elvtárs megköszönte az elvtársi légkört, az együttműködési készséget. Megállapította, hogy a találkozó időszerű, hasznos volt, annak eredményei lesznek mind az általános együttműködés, mind az egyes konkrét kérdések tekintetében.

A találkozó időpontja jó volt, már csak a nemzetközi összefüggések miatt is. Az összejöveteleken hangsúlyoztuk együttműködésünket, szolidaritásunkat a Szovjetunió és egymás iránt. Barátaink örülni fognak, ellenségeinknek pedig, ha eddig kételkedtek volna, még világosabb lesz, mihez tartásuk magukat.

Befejezésül aláhúztuk: pártjaink marxista-leninista pártok, közösek nézeteink, közösek szocialista céljaink. Ez a meghatározó. Ennek megfelelően pártjaink munkájában, módszereiben sok az alapvető, a közös, ami azok kommunista jellegéből következik. Ugyanakkor pártjaink munkamódszerében vannak eltérő vonások is.

Mi arra törekszünk, hogy amennyire kívülről lehetséges, megértsük az NDK helyzetét. Pártunk, közvéleményünk tudja, hogy az NSZEP különlegesen nehéz helyzetben, hősiezen harcol, keményen dolgozik, és helytáll a maga posztján. Úgy véljük, az NDK munkásosztálya, dolgozó népe követi pártját, nagy szorgalommal, fáradhatatlanul dolgozik. E munkával, helytállással, a német elvtársak nagy szolgálatot tesznek munkásosztályuknak, népüknek, az egész németiségnek, a magyar népnek és az egész szocialista közösségnek.

Mi mindig arra törekszünk, hogy jól megértsük a német elvtársainkat. Bármilyen kérdés merül fel közöttünk, mindig közös kommunista nézeteinkből, közös szocialista céljainkból indulunk ki. Ha erre alapozunk, akkor elvtársiasan megvitathatunk minden kérdést, még elvtársi észrevételeket is tehetünk olyan módon, hogy az erősíti elvi közösségünket és szolidaritásunkat. Ilyen szellemen kívánunk együttműködni a jövőben is.

A meghívásra, a Német Demokratikus Köztársaság gazdasági irányítási rendszerére visszatérve, Kádár elvtárs közölte, a látottak és hallottak számunkra sok érdekes tapasztalatot adtak. Úgy tűnik, a szocializmus magyarországi építése hasznára, közös ügyünk javára több hasznos dolgot tudunk átvenni az NDK-tól. A hasznos tapasztalatok átvételénél nem kopírozásra, inkább a mi viszonyaink közötti értelemszerű alkalmazásra gondolunk.

3. W. Ulbricht elvtárs megköszönte az igazi internacionalista szavakat. Megállapította: a jelenlegihez hasonló megbeszéléseknek módszerré kellene válni a többi testvérpárt között is.

Még egyszer megköszönte, hogy Kádár és Fock elvtársak elfogadták a meghívást. Kérte üdvözléteik és jókívánságaik átadását Központi Bizottságunknak, Elnöki Tanácsunknak és kormányunknak.

IV.

A különböző rendezvények jó légköre és külsőségei, a jelentős sajtópublicitás egyaránt azt mutatták, hogy a német elvtársak nagy jelentőséget tulajdonítottak a látogatásnak, és azt, hogy kapcsolataink, egységünk és együttműködésünk erősítését kívánták vele előmozdítani.

Számunkra a látogatás hasznos volt. Bár a vitás kérdések csak érintőlegesen kerültek szóba, a tanácskozások mégis a két párt és ország között meglévő félreértések és véleményeltérések részleges tisztázását szolgálták.

Megállapítható, hogy az NSZEP vezetése és az NDK kormánya méltányolja a magyar fél internacionalista magatartását.

A látogatás megmutatta, hogy az NDK tapasztalataiból elsősorban a népgazdaság tervezése és vezetése, a tudomány szervezése, valamint az oktatásügy terén több elem hasznosítható.

V.

Határozati javaslat

1. A Politikai Bizottság jóváhagyólag tudomásul veszi Kádár János és Fock Jenő elvtársak NDK-beli útjáról készített jelentést.
Ajánlja, hogy a Minisztertanács tűzze napirendre a jelentés megtárgyalását.
2. Megfelelő szerkesztésben az Agitációs és Propaganda Osztály tájékoztatója ismertesse a jelentést.
3. A Központi Bizottság Külügyi Osztálya és a Külügyminisztérium tartsa számon Ulbricht és Stoph elvtársak magyarországi látogatását.¹⁴
4. Kölcsönösen alkalmas időpontban kerüljön sor Biszku, Komócsin, Nyers és Aczél elvtársak találkozájára illetékes partnerükkel.¹⁵
5. Alkalmas időpontban Péter János elvtárs tegyen eleget Winzer külügyminiszter meghívásának.¹⁶
6. Timár Mátyás elvtárs és Párdi Imre elvtárs, az illetékes miniszterek bevonásával, végezzék el az NDK együttműködési javaslatainak elemzését, s a szükséges kiegészítések figyelembevételével folytassák le gazdasági együttműködési bizottság és az Országos Tervhivatal elnökeinek találkozáját a termelési kooperáció elmélyítése és az 1971–75. évi népgazdasági tervek egyeztetése céljából.
7. A Külkereskedelmi Minisztérium dolgozza ki és írja alá az 1971–75. évi árucseré-forgalmi megállapodást.
8. A Művelődésügyi Minisztérium tegye meg a szükséges lépéseket felsőoktatási megállapodás realizálására.
9. A Kossuth Könyvkiadó jelentesse meg magyar nyelven *A szocializmus politikai gazdaságtana és annak alkalmazása az NDK-ban* című könyvet. Ezt megelőzően a sajtóban jelenjen meg recenzió a könyvről.¹⁷

¹⁴ Lásd e dokumentum 4. jegyzetét.

¹⁵ Biszku Béla berlini útjára csak 1971. október 11–14. között került sor. Komócsin Zoltán és Herman Axen 1970. július 20-án találkozott szintén Berlinben. Nyers Rezső 1970. június 11–14. között járt Berlinben tapasztalatcsere céljával. Aczél György pedig 1971. június 29.–július 2. között tett baráti látogatást az NDK-ban.

¹⁶ Végül Otto Winzer látogatott Magyarországra 1971. október 25–30. között.

¹⁷ A könyv megjelent: *A szocializmus politikai gazdaságtana és annak alkalmazása az NDK-ban*. Szerk.: Harmath Ágnes, Hatvani Ágnes. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.

10. Az illetékes párt- és állami szervek a megbeszélések eredményei alapján megfelelően instruálják a magyar-NDK kapcsolatok realizálásán dolgozó embereket. A KB Agit. Prop. Osztálya hasonlóan informálja és instruálja a sajtó vezető munkatársait.

Budapest, 1970. február 5-én.

MNL OL M-KS 288. f. 5/511. ő. e. 90–104. – Gépelt tisztázat. – A jelentést Erdélyi Károly állította össze, Kádár János és Fock Jenő saját kezűleg jóváhagyta. Készült 70 példányban, a közölt irat „Iráttári példány”. A dokumentum első lapján Kádár János és Fock Jenő saját kezű aláírása látható március 3-i dátummal.

Az útról készült beszámolót az MSZMP Politikai Bizottsága 1970. február 10-én tárgyalta. Kádár János beszámolóját szintén ezen a PB-ülésen hallgatták meg (MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 511. ő. e. 12–34.). A Politikai Bizottság a jelentést – Kádár János szóbeli kiegészítőjével együtt – jóváhagyólag tudomásul vette, és ajánlotta, hogy a Minisztertanács is tárgyalja meg. Végül arról is döntés született, hogy Erdélyi Károly a találkozóról tájékoztassa Tyitov szovjet nagykövetet. – A dokumentum mellékleteként csatolták a Walter Ulbricht által átadott, gazdasági együttműködési javaslatokat tartalmazó feljegyzést a híradás- és mérés-technika, az elektronikus építőelemek, a vegyipar, a mezőgazdasági és élelmiszer-ipari géprendszerek, a járműgyártás, építő- és építőanyag-ipari és kerámiai gépek, az építőipar és a nyersanyag-kérdések tárgyában. A melléklet 1970. január 30-i keltezésű.

Sajtóközlemény: Közlemény Kádár János és Fock Jenő NDK-beli látogatásáról. *Népszabadság*, 1970. január 31., 1.

23.
Jelentés
a Politikai Bizottság számára
Leonyid Brezsnyev és Kádár János tárgyalásairól

Budapest, 1971. szeptember 25–26.

Jelentés a Politikai Bizottságnak L. I. Brezsnyev elvtárs
1971. szeptember 25–26-i budapesti látogatásáról.

Szigorúan bizalmas!

A megbeszélésen *magyar részből* részt vettek: Biszku Béla, Komócsin Zoltán, Gyenes András, Marjai József és Perjési László elvtársak; *szovjet részből* K. F. Katusev, az SZKP Központi Bizottságának titkára, K. V. Ruszakov, az SZKP Központi Bizottságának tagja, a Központi Bizottság osztályvezetője, N. N. Rocsionov, az SZKP Központi Bizottságának tagja, külügyminiszter-helyettes, V. J. Pavlov, az SZKP KB tagja, a Szovjetunió magyarországi nagykövete és A. M. Alekszandrov, az SZKP Revíziós Bizottságának tagja, az SZKP KB főtítkárának tanácsadója.

L. I. Brezsnyev elvtárs és kísérete – a jugoszláviai látogatást követően – pártunk Központi Bizottságának meghívására szeptember 25–26-án rövid, nem hivatalos, baráti látogatást tett hazánkban.

A sajtó beszámolt L. I. Brezsnyev elvtárs és kíséretének programjáról: szeptember 25-én háromórás elvtársi eszmecserére került sor Kádár János és L. I. Brezsnyev elvtársak között.

Szeptember 25-én este Kádár János elvtárs a Központi Bizottság nevében vacsorát adott L. I. Brezsnyev és kísérete tiszteletére. Szeptember 26-án délelőtt a vendégek megtekintették a Vadászati Világkiállítást, s a délutáni órákban Budapestről Szófiába utaztak. A látogatásról egyeztetett sajtóközlemény jelent meg.

A kötetlen jellegű, elvtársi eszmecsere alkalmával Kádár elvtárs pártunk Központi Bizottsága nevében üdvözölte Brezsnyev elvtársat, és köszönetét fejezte ki azért, hogy – elfogadva meghívásunkat – hazánkba látogatott. Méltatta a látogatás jelentőségét, majd átadta a szót Brezsnyev elvtársnak, aki tájékoztatást

adott a Szovjetunió belső helyzetéről, a Brandt kancellárral folytatott krími megbeszéléseiről,¹ valamint jugoszláviai látogatásáról.²

1. A Szovjetunió belső helyzetére vonatkozóan Brezsnyev elvtárs megismételte azt, amit a hét testvérpárt (SZKP, BKP, CSKP, LEMP, MSZMP, MNFP, NSZEP) első titkárainak augusztus 2-i krími találkozásán mondott.³ A Szovjetunió belpolitikai életében az utóbbi időben semmi rendkívüli nem történt, az élet normális mederben folyik. Az emberek hangulata nagyon jó, tovább tart az a lendület, amelyet a XXIV. kongresszus váltott ki. A nép élete és munkája a kongresszusi határozatok végrehajtásának szellemében zajlik.

Az ipari termelés az év első felében 8,5%-kal nőtt, a tervezett 6,5%-kal szemben. A mezőgazdaságban az aszály miatt rosszabb a helyzet, várhatóan 10-12 millió tonnával kevesebb lesz a gabona termése, mint tavaly volt. Természetesen figyelembe kell venni, hogy a tavalyi 15,6 mázsás hektáronkénti átlagos hozam rekord volt. Amennyiben tehát ez évben 15,1 mázsás átlagtermés lesz, az is magasabb az utóbbi 5-10 év átlagánál. A kapásnövények terméshezama előreláthatóan a tavalyi eredményekhez hasonló lesz. Az állattenyésztésben számottevő előrehaladás tapasztalható: a szarvasmarha-állomány 3,5, a sertésállomány 14, a baromfiállomány pedig 44 millióval nőtt. A húsellátás azonban ezzel még nem oldódik meg.

A mezőgazdaság fejlesztésének kérdései (a gépesítés és a kemizálás stb.) átfogó jelleggel továbbra is napirenden van. A Központi Bizottság novemberi ülésén megvizsgálják az állattenyésztés problémáit.

A XXIV. kongresszuson bejelentett szociális intézkedések tervszerűen valósulnak meg. Az erre a célra előirányzott 22 milliárd rubel értékű beruházás természetesen nem egyszerre, hanem az öt év folyamán realizálódik.

A népgazdaságban a szűk keresztmetszetet továbbra is a közlekedés területe képezi. Ez vonatkozik mind a vasúti, mind az országúti szállításra, ezért korszerűsítésük halaszthatatlan. A személygépkocsi-ellátás az évi 1,2 millió db gyártásával megoldottnak tekinthető. A Tatár Köztársaságban elkezdődött Európa legnagyobb tehergépkocsigyárának építése, amely évente 150 ezer 8 tonnás teherkocsit (4 tonnás pótkocsival) fog előállítani. A gyár építése 3-4 év múlva fejeződik be. Tervezés alatt áll egy újabb tehergépkocsigyár felépítése a Szovjetunió keleti részében.

A Szovjetunió szibériai vidékein új olaj- és gázlelőhelyeket fedeztek fel. Problémát okoz azonban az olajnak a Szovjetunió európai területeire, illetve a szo-

¹ Willy Brandt kancellár 1970. augusztus 7–13. között Moszkvában folytatott tárgyalásokat, ahol aláírták azt a nyugatnémet–szovjet szerződést, amelyben leszögezték, hogy a vitás kérdéseket kizárólag békés eszközökkel oldják meg, valamint tartózkodnak az erőszakkal való fenyegetéstől és az erőszak alkalmazásától. Brandt 1971. szeptember 16–18. között a Krímben újabb megbeszéléseket folytatott Brezsnyevvel.

² Brezsnyev és Tito 1971. szeptember 22–25. között folytattak tárgyalásokat Belgrádban.

³ 1971. augusztus 2-án Brezsnyev a Krímben fogadta a fent felsorolt pártok vezetőit. A nyári krími találkozók ettől kezdve rendszeressé váltak a szocialista országok vezetői között.

cialista országokba csőrendszereken keresztül történő eljuttatása. A Szovjetunió acélcsöveket importál Csehszlovákiából, az NSZK-ból, Ausztriából, és svéd licenc alapján új csőgyárat épít. A korábbi néhány millió tonnával szemben ma már 75 millió tonna olaj szállítására tartanak igényt a szocialista országok. A Szovjetunió tartalékai óriásiak, a legközelebbi száz évre elegendőek. Ezért is komolyan hozzá kell látni nagyobb szibériai ipari létesítmények építéséhez, s azokkal párhuzamosan modern városok és járulékos feldolgozóipar megteremtéséhez. Figyelembe véve a perspektívát, nagy átmérőjű olajvezetéseket célszerű építeni.

A Szovjetunió külkereskedelmi forgalma normálisan fejlődik. Nagyon ügyelni arra, hogy az adósságállomány megfelelően az ország lehetőségeinek. A Szovjetunió 1 milliárdos adósságával 13 milliárdos követelése áll szemben (ez azonban részben bizonytalan követelés, mert tartalmazza Vietnam, Közel-Kelet, Kuba, Indonézia stb. adósságait is). A gazdasági és pénzügyi egyensúly érdekében sok mindent figyelembe kell venni. Ebbe beletartozik a szocialista országoknak nyújtott segítség, a katonai költségvetés stb.

A kilencedik ötéves terv újabb lökést fog adni a népgazdaság növekedésének és korszerűsítésének. Ugyanakkor a szociális intézkedések eredményeképpen megnő a közszükségleti és az élelmiszer-ipari cikkek iránti kereslet. Ezért nagyra értékelik a szocialista országok – köztük Magyarország – segítségét, amelyet ilyen jellegű szállításaikkal nyújtanak.

Brezsnyev elvtárs említést tett arról is, hogy a XXIV. kongresszus határozata értelmében a pártban sor kerül a tagkönyvcserére. Ez nem sürgős feladat, ezért a jövő év elején és úgy szándékoznak megoldani, hogy ne legyen csupán formális jellegű. Természetesen nem párttisztogatásról van szó, hanem egy olyan akcióról, amely önvizsgálatra ad lehetőséget a párttagok és a pártszervezetek számára.

Brezsnyev elvtárs röviden méltatta a szocialista országok létének és együttműködésének, mint korunk óriási vívmányának jelentőségét. A szocialista közösség olyan erő, amely nélkül nem lehet megoldani egyetlen jelentős kérdést sem a világpolitikában. A szocialista országok között az alapvető azonosságok mellett vannak különbségek, egy-egy országon belül sajátosságok. Magyarországon 1956-ban, Csehszlovákiában 1968-ban, Lengyelországban 1970-ben lezajlott bonyolult események azt mutatják, hogy a legkülönbözőbb nehézségeken is úrrá lehet lenni, ha nem térünk le a marxizmus-leninizmus helyes útjáról, ha szilárdak és határozottak vagyunk. Azonban meg kell tanulnunk nemcsak tüzet oltani, hanem előrelátni, hogy elkerüljük az ilyen vagy hasonló komplikációkat.

2. A W. Brandttal folytatott krími megbeszélésekkel (szeptember 16–18.) összefüggésben Brezsnyev elvtárs nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a jelenlegi körülmények arra készítetnek bennünket, hogy a más földrészek problémáit illető konstruktív álláspontunk fenntartása mellett egyelőre fő figyelmünket az európai ügyekre összpontosítsuk.

A szovjet–nyugatnémet és a lengyel–nyugatnémet szerződés, valamint a Nyugat-Berlinnel kapcsolatos négyhatalmi egyezmény létrejötte után az európai enyhülési tendencia tovább folytatódik.⁴ Bár Vietnamban folytatódik a háború és megoldatlan a közel-keleti konfliktus, az utóbbi időben világviszonylatban is enyhülés tapasztalható. További lehetőség van előrehaladásra, hiszen az USA, Franciaország, az NSZK és Kanada kormánya ma már egyetért az európai biztonsági értekezlet összehívásával.⁵ Ez azt jelenti, hogy a szocialista országok mellett a legerősebb nyugati államok is az európai biztonsági értekezlet összehívása mellett foglalnak állást, miután annak útjából a Nyugat-Berlinről szóló négyhatalmi egyezmény létrejöttével elhárult a legfőbb akadály. Amennyiben sikerülne célkitűzéseinket végigvinni, szavatolni a békét és biztonságot Európában, az körünk egyik legjelentősebb eredménye lenne.

Brezsnyev elvtárs szolt arról is, hogy időről időre célszerű elemezni és ellenőrizni nemzetközi tevékenységünket, hogy helyes úton járunk-e. A kommunista és munkáspártok 1969. évi moszkvai tanácskozása, valamint pártjaink közelmúltban lezajlott kongresszusai az elvégzett elemzés alapján megerősítették eddigi politikánk helyességét. A közeljövőben – esetleg Brezsnyev elvtárs franciaországi látogatása után⁶ – célszerű lenne összehívni a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének ülését⁷ az európai politikánkkkal kapcsolatos további lépések kollektív megbeszélése, valamint kölcsönös tájékoztatás céljából.

A krími találkozót Brandt kezdeményezte, ő kérte azt is, hogy Brezsnyev elvtárral tárgyalhasson. Ez a körülmény újabb támadási felületet biztosított a nyugatnémet oppozíciónak, amely azzal vádolta Brandtot, hogy a szociáldemokrata

⁴ A szovjet–nyugatnémet szerződésről lásd az 1. jegyzetet. A lengyel–nyugatnémet szerződést Willy Brandt 1970. december 6–8. közötti varsói látogatása alkalmával írták alá, amelyben az NSZK elismerte az Odera–Neisse-határt. A Berlinnel kapcsolatos kérdést pedig 1971. szeptember 3-án rendezték a II. világháborúban győztes nagyhatalmak bonni nagykövetei által aláírt okmányban.

⁵ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet összehívását 1969-ben a bukaresti VSZ PTT ülésén elfogadott nyilatkozatban vezették fel a szocialista országok. Az értekezletet 1975 augusztusában, Helsinkiben rendezték meg végül. Lásd: Békés Csaba: Magyarország és az európai biztonsági értekezlet előkészítése 1965–1970. In: *Évkönyv 2004. Magyarország a jelenkorban*. Budapest, 1956-os Intézet, 2004, 291–309.

⁶ Brezsnyev 1971. október 25–30. között folytatott Párizsban tárgyalásokat Georges Pompidou francia miniszterelnökkel. Lásd: *The end of the post-war era: documents on great-power relations, 1968–1975*. Eds. James Mayall–Cornelia Navari. Cambridge, Cambridge University Press, 1980, 216–218.

⁷ A VSZ PTT következő ülését Prágában tartották meg 1972. január 25–26-án, ahol a tagállamok állást foglaltak a határok sérthetatlensége, az erőszakról való lemondás, a békés egymás mellett élés, a jószomszédi viszony alapján való együttműködés, a leszerelés és az ENSZ támogatása mellett. Lásd: *Népszabadság*, 1972. január 27. 1–2. – Kádár ezen az ülésen a nyitáshoz kötötte az enyhülést, ott javasolta: a szocialista országok minden területen bővítsék kapcsolataikat a Nyugattal. MNL OL 288. f. 5/573. ó. e.

párt összepaktál az SZKP-val. Brandt ennek ellenére kitartott eredeti elképzelése mellett.

A két fél kölcsönösen megállapította, hogy mind Európában, mind a szovjet–nyugatnémet kapcsolatokban kedvező előrehaladás történt. Brandt megköszönte a Szovjetunió erőfeszítéseit és elismerését fejezte ki. A két német állam között folyó tárgyalásokkal kapcsolatban azonban előhozakodott az egyezmény német fordításának problémáival. Brezsnyev elvtárs ezt a kísérletet kategorikusan elhárította, mondván, hogy az egyezmény hivatalos szövegének szellemében kell eljárni.

Brandt, válaszolva Brezsnyev elvtárs kérdésére, hangsúlyozta és megígérte, hogy a szovjet–nyugatnémet, valamint a lengyel–nyugatnémet szerződés ratifikálására 1972 tavaszán sor kerül. Egyetért a szovjet állásponttal, hogy a minél előbbi ratifikáció kívánatos. A nyugatnémet törvényhozási ügyrend azonban legalább három hónapot vesz igénybe a ratifikáció létrejöttéig.

Brezsnyev elvtárs hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió eddig is igyekezett elősegíteni a ratifikációt, és a nyugatnémet féltől is elvárja, hogy mindent megtesz annak érdekében. Amennyiben a nyugatnémet fél nem váltaná be ígéretét, vagy próbálná félrevezetni a Szovjetuniót, abból nem lenne haszna az NSZK-nak, mert újabb évtizedekre visszavetné a bizalmi légkört. A szovjet népben még élénken élnek a háború emlékei, ezért érzékenyen reagál az NSZK-hoz fűződő kapcsolatok alakulására. Brandt ezt megértette.

Brandt kísérletet tett annak a gondolatnak az elhintésére, hogy a Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi egyezményt mielőbb léptessék érvénybe, hiszen a két német állam képviselői kb. két hónapon belül meg tudnak állapodni a tranzit- és a személyforgalom kérdéseiről.⁸ Brezsnyev elvtárs félreérthetetlenül tudomására hozta, hogy a négyoldalú egyezmény csak a szovjet–nyugatnémet és a lengyel–nyugatnémet szerződések ratifikációja után, vagy leghamarabb azzal egyidejűleg léphet életbe. Hangsúlyozta, hogy az NDK-val célszerű lojális szellemben tárgyalni és minél előbb megállapodni. Szóvá tette azt is, hogy tudomása szerint az NSZK kormánya nem az egyezmény szellemében reagált Kekkonennek a két német állam elismerésére irányuló javaslatára.⁹

Brandt egyértelműen kijelentette, hogy az NSZK az európai biztonsági értekezlet összehívása mellett foglal állást. Érződött, hogy legutóbbi amerikai látogatása idején álláspontját egyeztette Nixonnal.¹⁰ Elképzelése szerint a követ-

⁸ 1972. május 26-án Berlinben aláírták az NSZK és az NDK közötti közlekedési szerződést. Ez volt az első nemzetközi jogi érvényű szerződés a két német állam között. 1972. december 21-én pedig megkötötték a két állam között az Alapszerződést.

⁹ 1971. szeptember 10-én a finn kormány átadott egy négy pontból álló javaslatot a két német állam részére. Javasolta, hogy mindkét német állam létesítsen diplomáciai kapcsolatokat Finnországgal, felszólította az erőszakos cselekedetektől való lemondásra, javaslatot tett a nyitott jogi és gazdasági kapcsolatok rendezésére az 1944–1945-ben a német csapatok által okozott károk ügyében, és kérte a két német államot, hogy ismerje el Finnország függetlenségét.

¹⁰ Willy Brandt és Richard Nixon 1970. április 10–11-én folytatott tárgyalásokat az USA-ban.

kezőképpen lehetne eljárni: fokozatosan elkezdődhet az értekezlet többoldalú előkészítése, amelynek a NATO Miniszteri Tanácsülése decemberben szabad utat nyit.¹¹ Az értekezlet a külügyminiszterek tanácskozásával kezdődhetne, amelyen egyeztetnék a napirendet és bizonyos elveket. A külügyminiszterek munkájának jóváhagyása után a kormányfők tanácskozásával fejeződne be az értekezlet. Az operatív teendők ellátására létre lehetne hozni az értekezlet főtítkárságát, vagy valamilyen intézőbizottságát. Az értekezletnek ilyen formában történő lebonyolítását az államok egy csoportja kezdeményezhetné (a szocialista országok egy csoportja, valamint az USA, Franciaország, az NSZK és Kanada).

A fegyverzet és a csapatok Európában történő csökkentésével kapcsolatban Brandt hangsúlyozta: nemcsak a külföldi, hanem a nemzeti haderők létszámát és fegyverzetét is csökkenteni kell, nemcsak az NSZK-ban, hanem az NDK-ban is, és mindemellett biztosítani kell, hogy az erőegyensúly fennmaradjon. Ez a kérdés az erősebb európai államokat érinti, ezért azoknak kellene kidolgozniuk előzetes javaslatot, amelyet az értekezlet plenáris ülése elé terjesztenének. Felvetette azt a kérdést is, hogy valamennyi európai államnak részt kell-e venni az értekezleten. Egyértelműen igenlő választ kapott.

A megbeszélésen a müncheni egyezmény kérdéséről is szó esett.¹² Brandt jelezte, hogy lényegében két problémát kell megoldani a rendezés érdekében: a volt szudétánémetek jogi védelmének biztosítását, valamint a jóvátétel problémáját.¹³

A szovjet–nyugatnémet kétoldalú kapcsolatokra vonatkozóan megállapodás született egyes gazdasági bizottság létrehozására, valamint katonai attasék cseréjére, továbbá a társadalmi szervezetek közötti kontaktus fejlesztésére.

Brandt kérte Brezsnyev elvtársat, hogy mondjon valamit a Szovjetunió Kínához és az USA-hoz fűződő kapcsolatairól. Brezsnyev elvtárs eleget tett kérésének. Brandt ehhez hozzáfűzte, hogy Nixon elmondta neki: amíg egy percet gondol Kínára, addig száz percet a Szovjetunióra.

3. Brezsnyev elvtárs elmondotta, hogy a szeptember 22–25-i Jugoszláviában tett látogatása hasznos volt. Érezhető volt, hogy amit elmondott, Titót gondolkodásra készítette.¹⁴ Három és fél óras négyszemközti beszélgetésre került sor. Ez

¹¹ 1971. december 9–10. között Brüsszelben ülésezett a NATO Miniszteri Ülése.

¹² A müncheni egyezményt – amelyben Csehszlovákiát felosztották – 1938. szeptember 29-én Münchenben írta alá Németország, Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország. Willy Brandt 1973. december 11–12-én Prágában tárgyalta, és érvénytelennek nyilvánította az egyezményt. Lásd még: 21. dokumentum 27. jegyzetét.

¹³ Csehszlovákia nem kívánt jóvátételt fizetni a szudétánémetektől elkobzott vagyon után. A potsdami egyezményre hivatkoztak, amely szerintük rendezte a kérdést, noha az nem szólt a vagyoni kérdésekről, csak a kitelepítésekről. Lásd: Eugen Prinz: Az 1945. évi Beneš-dekrétumok nemzetközi jogi szempontból. *Regio*, 4. évf. (1993) 3. sz. 107–118.

¹⁴ A jugoszláv vezetés elégedett volt a tárgyalások eredményeivel. Brezsnyev megerősítette az 1955-ös belgrádi és az 1956-os moszkvai nyilatkozatok érvényességét. Jugoszláv részről ennek különös jelentősége volt az 1968-as csehszlovákiai tapasztalatok tükrében, értelmezésük szerint

alkalommal és a vendégek tiszteletére adott vacsorán Tito hangsúlyozta, hogy a barátság érdekében fognak tevékenykedni. Beszért a háborúban kötött szövetségről, és hangsúlyozta, ha vihar jönne, újra együtt harcolnának népeink. Úgy nyilatkozott, hogy szükség van a gyakoribb találkozókra.

Jugoszlávia belső életére vonatkozóan Tito a legtöbbet az újjáéledt nacionalizmusról beszélt. A Magyarországon lezajlott hadgyakorlattal¹⁵ kapcsolatos hisztériát nevetségesnek, az ún. balkáni paktumra vonatkozó szóbeszédet butaságnak minősítette. A jugoszláv–kínai viszonyt érzékeltetve, említést tett arról, hogy a kínaiak bezárták pavilonjukat a zágrábi vásáron, miután jugoszláv részről kifogás tárgyává tették, hogy ott harmadik országot támadtak.¹⁶

Jugoszlávia gazdasági életében kedvező jelenség, hogy ebben az évben 11%-os ipari növekedés tapasztalható. Negatív jelenség, hogy a szocialista országok részesedésének aránya csökkenő tendenciájú a jugoszláv külkereskedelemben. A jugoszláv–amerikai kereskedelmi forgalom körülbelül évi 150 millió dollár értékű. Az országba irányuló turizmus és az abból származó jövedelem is évről évre nő.

Brezsnyev elvtárs elmondotta, hogy Tito magatartásával és álláspontjával kapcsolatban jó benyomásokat szereztek. Dicsérte Kiro Gligorov¹⁷ megnyilatkozásait is. Tito említést tett arról, hogy Kardelj magatartásában szintén jó irányú változás tapasztalható. Tepavac¹⁸ negatív szerepet játszott.

Szovjet részről a kiadott közös szovjet–jugoszláv közleménnyel elégedettek.¹⁹ Brezsnyev elvtárs külön ismertette a közlemény legpozitívabb elemeit. (Hűség az internacionalizmushoz, a szocializmus építésének és a két testvérpárt viszonyának alapja a marxizmus–leninizmus stb.) Ugyanakkor szólt arról is, hogy a közös közlemény hosszú vitában született meg.

Jugoszlávia szerepe a Balkánon jelentős, ezért érdekelték vagyunk abban, hogy hozzá fűződő kapcsolataink normálisak legyenek. A jugoszláv nép baráti érzéseket táplál a szovjet nép iránt, és ilyen értelemben is jótékony hatása lesz a látogatásnak.

Brezsnyev „elhatárolta magát a korlátozott szuverenitás” doktrínájától. A szovjet vezetés elismerte Jugoszlávia jogát a maga által választott bel- és külpolitikai koncepciók megvalósítására, elismerte Jugoszlávia el nem kötelezettségi politikáját, illetve a „blokkon kívüli” státusát. MNL OL XIX-J-1-j Jugoszlávia, 1971. év, 57. d., 10. tétel, 001039/14, 001039/17.

¹⁵ 1971 augusztusában Opál '71 néven a Varsói Szerződés csapatai hadgyakorlatot tartottak Magyarországon.

¹⁶ 1971. szeptember 15–19. között rendezték meg a Zágrábi Őszi Vásárt, amelyen többéves szünet után újra részt vett a Kínai Népköztársaság is. Ennek ellenére a kínai pavilont már a vásár megnyitásakor bezárták. A kiszivárgott információk szerint a bezárás indoka az amerikai tiltakozás volt a pavilonban elhelyezett Amerika-ellenes jelszavakkal szemben. Kína belgrádi nagykövete szerint ugyanezt a kiállítást szándékoznak az 1972-es Budapesti Nemzetközi Vásáron is kiállítani. MNL OL XIX-J-1-j Jugoszlávia, 1971. év, 61. d., 57. tétel, 002910.

¹⁷ Kiro Gligorov (1917–2002) 1971–1972-ben a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Elnökségének tagja.

¹⁸ Mirko Tepavac (1922–) 1969 és 1972 között Jugoszlávia külügyminisztere.

¹⁹ Szovjet–jugoszláv nyilatkozat. *Népszabadság*, 1971. szeptember 26. 3.

4. Végül Brezsnyev elvtárs röviden ismertette és méltatta a Szovjetunió napirenden lévő külpolitikai akcióit, felső szintű diplomáciai lépéseit. Azt tapasztalják, hogy a szovjet külpolitika nagyszabású békeoffenzíváját a világ közvéleménye pozitívan fogadja. Külön kiemelte franciaországi látogatásának, valamint Indira Gandhi és Szadat szovjetunióbeli látogatásának,²⁰ továbbá Podgornij elvtárs vietnami útjának jelentőségét és Koszigin elvtárs tervbe vett látogatásait.²¹

Brezsnyev elvtárs gondolkodott azon, hogy Jugoszláviából jövet Kádár és Zsivkov elvtárson kívül találkozzék-e Ceaușescu elvtárssal. Úgy döntött, hogy ettől eltekint, „hadd érezze, hogy közöttünk nincs minden teljesen rendben”. Azonban telefonon tájékoztatni fogja Ceaușescu elvtársat a Brandttal és Tito elvtárssal folytatott megbeszéléseiről.

★

Kádár János elvtárs ismételten megköszönte Brezsnyev elvtársnak, hogy eljött hozzánk, s méltatta a látogatás és barátságunk jelentőségét. Ugyancsak megköszönte az átfogó tájékoztatást, amelyet Brezsnyev elvtárs tárgyalásairól és a Szovjetunió belső helyzetéről adott. Sok sikert kívánt a szovjet nép belső építőmunkájához. Üdvözljük azt, amit Brezsnyev elvtárs a szocialista országok együttműködésének jelentőségéről mondott. (Kérte, hogy Brezsnyev elvtárs adja át üdvözlünket Zsivkov elvtársnak.)

A Szovjetunió napirenden levő külpolitikai akcióit nagyra értékeljük és üdvözljük, úgy véljük, valamennyinek megvan a maga jelentősége. A Szovjetunió aktivitása sohasem volt csekély, de most – helyesen – fokozódik. Kádár elvtárs emlékeztetett korábbi beszélgetésekre, amikor szóba került az aktivitás fokozásának szükségessége. A testvérpártok első titkárainak krími találkozóján is egyetértésünket fejeztük ki Brandt meghívásával, valamint Brezsnyev elvtárs jugoszláviai és franciaországi látogatásával.

Jelentősnek tartjuk a Nyugat-Berlinnel kapcsolatos négyoldalú egyezmény létrejöttét, amely hozzájárul az NDK szuverenitásának megszilárdulásához, valamint az NSZK-hoz fűződő kapcsolataink normalizálásához. Ezzel kapcsolatban mindenki ismeri a Szovjetunió szerepét. Európában most olyan történelmi szakaszban vagyunk, amikor célkitűzéseink megvalósításának útján sikeresen haladunk előre és nagy jelentőségű eredmények születnek. Ilyen értelemben értékeljük Brandt látogatását is.

Belső helyzetünk normálisnak mondható, a X. kongresszus határozatainak szellemében dolgozunk és haladunk előre.²² Új öt éves tervünk első évében nép-

²⁰ Indira Gandhi indiai miniszterelnök 1971. szeptember 27–29-én tett hivatalos látogatást Moszkvában, Anvar Szadat egyiptomi elnök pedig október 11-én érkezett a szovjet fővárosba.

²¹ Nyikolaj Podgornij 1971. október 3–8-án Hanoiban tett látogatást. Alekszej Koszigin 1971. október 5–7-én Algírba, majd 8–10-én Marokkóba látogatott.

²² Az MSZMP X. kongresszusa a reformok folytatásának szellemében zajlott le. Kádár állást foglalt a szocialista demokrácia és a decentralizáció további szélesítése mellett. Lásd: *A Magyar*

gazdaságunk fejlődik. Az ipari termelés az év első felében a tervnek megfelelően 5%-kal nőtt. Népgazdaságunkban nem annyira a mennyiségi növekedés a döntő, hanem bizonyos korábban kialakult ellentmondások felszámolása. A mezőgazdasági termelés általában a tervnek megfelelően alakul.

Népgazdaságunk egyensúlyi helyzete az utóbbi időben romlott, mivel adósságállományunk mind a szocialista országok, mind a tőkés országok viszonylatában növekedett. Változatlanul fő problémánk a gazdasági munkában a nemzetközi fizetési mérleg, s általában a nemzeti jövedelem megtermelése és a felhasználás közötti egyensúly hiánya. A közeljövőben a jövő évi népgazdasági terv kidolgozása és megtárgyalása során megfelelő figyelmet szentelünk ezeknek a kérdéseknek. A társadalom életének többi területén különös problémáink nincsenek.

Külpolitikai kapcsolataink a megfelelő partnerekkel alapján véve hasonlóak, mint a szovjet elvtársaké. Miniszterelnökünk Vietnamba látogat.²³ Ezzel kapcsolatban a vietnami elvtársak kérték, hogy küldöttségünk, ha lehet, sorrendben a szovjet küldöttség látogatása után érkezze Vietnamba, mert más küldöttségeket is akarnak még az idén fogadni. Eldöntésre vár még az útvonal kérdése. (Brezsnyev elvtárs közbevetette, hogy Podgornij elvtársék Indián keresztül utaznak, ez a jó út.²⁴)

Losonczi elvtárs koreai látogatása és fogadtatása a vendéglátók inkorrektisége miatt, a protokoll kapcsán bizonyos politikai problémákat vetett fel, amelyeket szóvá fogunk tenni a koreai elvtársaknak.²⁵

A közelmúltban fogadtuk Wischnewskit, a Német Szociáldemokrata Párt ügyvezető főtítkárárt.²⁶ Ez nem hivatalos és nem publikált találkozó volt. Említésre méltó: Wischnewski szólt arról, hogy Brandt kancellár hálával beszél a Szovjetunió, a Magyar Népköztársaság velük kapcsolatos politikájáról, pozitív erőfeszítéseiről. Ez őszinte nyilatkozatnak tűnt.

Schumann francia külügyminiszter magyarországi látogatása idején felvetette azt a gondolatot, hogy ők készek lennének egyidejűleg elismerni az NDK-t, ha

Szocialista Munkáspárt X. kongresszusa. 1970. november 23–28. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1970.

²³ Fock Jenő 1972. február 2–9. között tett hivatalos látogatást Vietnamban. Lásd: A magyar–vietnami közös nyilatkozat. *Népszabadság*, 1972. február 10. 3.

²⁴ Célzás arra, hogy magyar miniszterelnök ne találkozzon kínai vezetőkkel. 1971 júniusában Ceaușescu Kínába és Észak-Koreába látogatott, amit nagy felháborodással fogadtak a szovjet vezetők.

²⁵ Losonczi Pál, az Elnöki Tanács elnöke 1971. szeptember 13–21-én hivatalos látogatást tett a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban. 1972. február 25. és március 1. között Pak Szong Csol, a Koreai Munkapárt PB tagja, miniszterelnök-helyettes vezetésével koreai delegáció látogatott Budapestre.

²⁶ Hans-Jürgen Wischnewski (1922–2005) német szociáldemokrata politikus, 1966 és 1968 között gazdasági miniszter.

Magyarország diplomáciai kapcsolatokat létesítene az NSZK-val. Ez figyelemre érdemes közlés, amelyről konzultálnunk kell.²⁷

A Mindszenty-ügyben a Vatikánnal megállapodásra jutottunk, amelynek realizálása a közeljövőben megtörténik.²⁸

A Lengyel Egyesült Munkáspárt decemberben sorra kerülő kongresszusával²⁹ kapcsolatban célszerű tisztázni a részvétel szintjét és a lengyel elvtársak tervét a részt vevő testvérpártok képviselőinek külön tanácskozását illetően az anti-imperialista világkongresszus előkészítésével kapcsolatban. Mi politikailag nem tartjuk elfogadhatónak, hogy az antiimperialista világértekezlet ügyében a lengyel pártkongresszussal összekapcsolva nyilvános kezdeményezés történjék.

Üdvözljük Brezsnyev elvtárs javaslatát a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének összehívására vonatkozóan.³⁰ Azon készek vagyunk részt venni.

Brezsnyev elvtárs a megbeszélés során is érdeklődött búzaexport-lehetőségeinkről. Közvetlenül elutazása előtt a Kádár elvtárssal folytatott négyszemközi beszélgetés keretében konkrétan megkérdezte, hogy szándékozunk-e a tőkés piacon búzát értékesíteni. Amennyiben igen, a Szovjetunió kész kemény valutáért átvenni a felesleget, tartalékainak feltöltése céljából.

Kádár elvtárs válaszában utalt arra, hogy ilyen értelemben pontos mérleggel még nem rendelkezünk, s tudomása szerint tőkés exportra nincs se lehetőségünk, se szándékunk. A mérlegelésnél azonban gondolni fogunk Brezsnyev elvtárs felvetésére.

★

Kérjük, a Politikai Bizottság vegye tudomásul a jelentést.

Budapest, 1971. szeptember 28-án.

MNL OL M-KS 288. f. 11/3227. ő. e. 2–12. – Gépelt tisztázat. – A jelentést az MSZMP KB Kül-ügyi Osztályán készítette Szűrös Mátyás 1971. szeptember 28-án 28 példányban, jóváhagyta Kádár János. Inf/1420.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1971. szeptember 28. 1., 3.

²⁷ Maurice Schumann 1971. szeptember 8–10. között tett hivatalos látogatást Magyarországon.

²⁸ A magyar-vatikáni tárgyalások eredményeképpen VI. Pál pápa arra kérte Mindszenty Józsefet, hogy hagyja el az Egyesült Államok budapesti nagykövetségét, és élete utolsó éveit töltsa a Vatikánban. Mindszenty végül 1971. szeptember 28-án hagyta el az országot, vagyis éppen a tárgyalás után két nappal.

²⁹ A LEMP VI. előrehozott kongresszusát 1971. december 6–13. között tartották meg, amelyen a LEMP új vezetése (1970. december végén Edward Gierket választották meg a LEMP KB első titkárává) új gazdaság- és társadalomfejlesztési programot hirdetett.

³⁰ 1972. január 25–26-án Prágában került sor a VSZ PTT soron következő ülésére.

24. Jelentés a Politikai Bizottságnak a Leonyid Brezsnyevvel folytatott tárgyalásokról

Moszkva, 1972. február 11–14.

[Kádár János] jelentése a Politikai Bizottságnak
L. I. Brezsnyev elvtárral folytatott megbeszélésekről¹

Szigorúan bizalmas!

Az SZKP KB Brezsnyev elvtárs meghívása alapján 1972. február 11–14. között bonyolítottam le moszkvai látogatásomat. Az előzetes megállapodás szerint a repülőtérrel azonnal elutaztunk egy onnan 130 kilométerre lévő állami erdőgazdaságba, amelyet a szovjet elvtársak rendszeresen használnak pihenés, munka, illetve vendéglátás céljaira.² A találkozó végén, egyenest egy – általuk szükségesnek tartott – PB-ebédre érkeztünk Moszkvába, onnan a repülőtérre mentünk.

A találkozó során egy hosszas (12-én és 13-án, három szakaszban lebonyolított) személyes hangvételű, nyílt, elvtársi megbeszélés volt Brezsnyev elvtárs és közöttünk. Mivel a megbeszélés témái túlnyomórészt kapcsolatainkat érintő kérdések voltak, megállapodtunk abban, hogy kiadjuk a látogatás befejezésekor az azóta már publikált³ hivatalos kommunikét.

★

Nyilvánvalóan a találkozó személyes, „négy szemközti” jellegéből következően Brezsnyev elvtárs első, kötetlen, többórás expozéjában, majd minden kérdés kapcsán, az 1964 őszen (Hruscsov leváltásával) átszervezett szovjet vezetés egész működési szakaszát tekintette át. Az elhangzottakra én is többórás reflexióval válaszoltam.

A megbeszélés témái, az SZKP, a Szovjetunió belső helyzete, illetve az MSZMP, a Magyar Népköztársaság belső helyzete, kétoldalú kapcsolataink kérdései és általános nemzetközi kérdések voltak. Az alábbiakban megkísérlem a

¹ A jelentést Kádár János terjesztette elő.

² Lásd a 20. dokumentum 2. jegyzetét.

³ Ez már február 15-én megjelent.

megbeszélések fontosabb kérdéseit regisztrálni, elsősorban a Brezsnyev elvtárs által mondottakat, de a pontosabb megértéshez szükséges mértékig, kitérek az általam adott válaszokra is.

Általánosságban előre kell bocsátanom a következőket:

- Kölcsönösen konstatáltuk és nagyra értékeltük pártjaink, országaink politikai jó viszonyát, egységét és együttműködését. Méltattuk a két ország széles körű gazdasági, kulturális és más területeken fennálló, fejlődő kapcsolatait.
- Brezsnyev elvtárs hosszasan kifejtette aggodalmait (értelmezésem szerint, a gazdasági munkát vezető szovjet elvtársak aggodalmait) Magyarország gazdasági fejlődésében jelenleg mutatkozó negatív jelenségek miatt. Ugyanezzel összekapcsolva beszélt a szovjet–magyar gazdasági együttműködésben most mutatkozó zökkenőkről is.
- Megállapítottuk, hogy a szocializmus építésének alapvető kérdéseiben, a nemzetközi kommunista mozgalom és a külpolitika összes fontos kérdésében álláspontunk azonos; jövőbeni együttműködésünk perspektívái is biztatóak.

Az egyes konkrét kérdéseket az alábbiakban részletezem.

1.

Bresznyev elvtárs részletes tájékoztatást adott az SZKP belső helyzetéről, munkájáról, a Szovjetunió helyzetéről, a nép életéről, külpolitikai lépéseikről. Általában az eredményeket, a kielégítő, jó helyzetet hangsúlyozta, de területenként nyíltan szólt a még meg nem oldott problémákról és hiányosságokról is.

Bresznyev elvtárs tájékoztatójában átfogóan vázolta az elmúlt nyolc évet, amióta az új vezetés dolgozik, és ő tölti be a főtitkári posztot. Említette Hruscsov hibáit a belső kérdésekben, különösen a mezőgazdaság, az örökös átszervezések és a káderek helytelen kezelése vonatkozásában. A kolhozokban alacsony volt a termelés színvonala, s általában nem volt kielégítő a dolgozók életszínvonala. Sürgős intézkedések kellettek.

Nemzetközileg Hruscsov stílusának következtében megromlott a viszony az NDK, Lengyelország, Románia vezetőivel. (Ebben az összefüggésben Brezsnyev elvtárs hangsúlyozta, hogy ő 1964 őszén megértette a mi magatartásunkat,⁴ mert tény, hogy Hruscsov nagyon jól viszonyult a magyarokhoz.) Miután Hruscsov látogatást tett Albániában és Kínában, tönkrement a velük való viszony is; bár a Kínával való romlásának más, nagyon komoly elvi okai voltak, amelyek azóta nyilvánvalóvá váltak. A nyugati országok viszonylatában Hruscsov állandóan fenyegetőzött, az atomfegyverrel hadonászott, ami nem szolgálta a feszültség enyhítését.⁵

⁴ Lásd erről a 10. dokumentumot.

⁵ Utalás Hruscsov külföldi vezetők előtt tett kijelentéseire és az 1962. október 14–28. közötti kubai rakétaválságra.

Hruscsov leváltása után náluk is feszült volt a helyzet, mert a nép várta, mi lesz, hogyan halad tovább a párt és az ország? Az 1964. októberi plénum után kiigazították a hibákat minden téren. Visszaállították a párt szervezeti egységét, megszüntették a népgazdasági tanácsokat, kidolgozták a mezőgazdaság felemelkedésének tervét, javítottak az életszínvonalon stb. De elkövettek hibákat is: például az iparban megszüntették a termelékenység tervezését, a mezőgazdaságban bevezették a 8 órás munkaidőt, idő előtt stb.

2.

A Szovjetunióban a politikai helyzet jó. A XXIV. pártkongresszust jól fogadták, s mindenütt a kongresszusi határozatok végrehajtásán dolgoznak.⁶ A pártban, a párvezetésben a helyzet jó, a kérdéseket elvi alapon döntenek el. A káderek egymáshoz való viszonya ugyancsak elvi, jó. Megszüntették a káderek örökös leváltását, nyilvános megszégyenítését. Brezsnyev elvtárs személyes és közvetlen kapcsolatot tart a köztársaságok, a területek vezető funkcionáriusaival.

A szovjet közvélemény, a nép két fő gondolja: ne legyen háború, javuljon az életszínvonal. A párt Központi Bizottsága minden erejét e két feladat megoldására összpontosítja. A belső feladatok kitűzésénél a fő célok: a termelékenység emelése, a lakosság jobb ellátása fogyasztási cikkekkel, a mezőgazdaság felemelése. Ezen belül a mezőgazdaság kemizálása, a géppark modernizálása, felújítása.

A múlt évi tervet az ipar általában jól teljesítette, a mezőgazdaság eredményei gyengébbek voltak. Általában a mezőgazdaságban a jó évek most még nem tudják pótolni a rossz éveket, de ezt el kell érni. Az utóbbi években számos szociális intézkedést valósítottak meg. (Bérek emelése egyes kategóriáknak, a nyugdíjak felemelése.) Az ellátás most jobb, mint bármikor a szovjethatalom fennállása óta.

A tél rosszul kezdődött. A januári, februári időjárás igen kedvezőtlen volt (nagy viharok, fagyok stb.) az építőipar számára. A mezőgazdaságot illetően: kevés volt a hó, nagy hidegek voltak. Most úgy ítélik meg, hogy emiatt kb. 15 millió hektár őszi vetést újból kell vetni, s még azt is nehéz eldönteni, mivel? (Tavaszi gabonával, ami sok vetőmagot kíván és alacsony termést ad, vagy borsóval, más kultúrával?) A gabonakérdés számukra mindig nagy és súlyos kérdés, mert az ország lakosságának ellátásán kívül, vállalt kötelezettségeik alapján minden évben 9 millió tonna kenyérgabonát kell szállítaniuk baráti országoknak. (Kuba, Lengyelország, NDK, Csehszlovákia.)

Nagy baj, hogy a beruházások nem valósulnak meg időre, emiatt nagyok az anyagi kiesések, károk. Az ötéves terv óriási beruházási programot irányzott elő: 500 milliárd rubelt. Bízna az 5 éves terv végrehajtásában, abban, hogy sikerül növelni a lakosság jövedelmeit. Ezért is nagy gond az árufedezet biztosítása; nagy eredmény és jó az, hogy a fontos szükségleti cikkek ára stabil.

⁶ Lásd a 20. dokumentum 5. jegyzetét.

3.

A szocialista országokkal, különösen a KGST-országokkal a gazdasági kapcsolatok jól fejlődnek. A testvérországok mégis gyakran elégedetlenek, hogy nem kapnak meg mindent, amire szükségük volna. A Szovjetunió – amelynek magának is többre volna szüksége – nagy erőfeszítéseket tesz, hogy kielégítse az igényeket például az olaj- és gázszállítás terén. De itt is nagy beruházásokra van szükség. A távolságok nagyok (8500 kilométeres távvezetékek kellenek) ezért óriási mennyiségű csőre van szükség.

Brezsnyev elvtárs említette a magyar bauxit kérdését is, mondva, hogy szükségük volna rá, szívesen vásárolnának többet belőle.

Nagy fontosságú a szocialista országok két- és többoldalú gazdasági kapcsolatainak fejlesztése, a KGST integrációs programjának realizálása.

Nem egyszerű a KGST és a Közös Piac viszonyának kérdése, s helyes, hogy megbízást adtunk a Végrehajtó Bizottságnak a kérdés alapos elemzésére és kidolgozására.⁷

4.

Az egyik tárgyalási szakaszban Brezsnyev elvtárs – mindvégig saját, személyes véleményeként – külön és hosszasan beszélt arról, hogy nagyon nyugtalanítja őt Magyarország gazdasági helyzetének néhány negatív mutatója, s egyes jelenségek, amelyek mint tendenciák veszedelmesek. Ilyenek:

- A magyar népgazdaság fejlődési üteme most már sok év átlagában nézve, elmarad a KGST-országok átlagos fejlődési ütemétől.
- Az utóbbi években gyors tempóban növekedett Magyarország tőkés eladósodásának mértéke (úgy tudják, most elérte az 1100 millió dollárt),⁸ ami egyrészt és elkerülhetetlenül bizonyos függést hoz magával, másrészt az évi kamatfizetések súlyosan terhelik a népgazdaságot.
- Olyan folyamatot látnak, hogy (az NDK bizonyos problémáihoz hasonlóan) nálunk az eszközök és a jó munkaerő növekvő része a nagyon fontos állami szektorból fokozatosan a lazább, szövetkezeti és magánszektorba megy át.
- A kereseti viszonyok úgy alakulnak, hogy a lakosság viszonylag kis részének jövedelme gyorsan nő, jelentős munkástömegeké pedig nem, vagy csekély mértékben. Az árak növekednek, és bizonyos fogyasztási cikkek csak a

⁷ 1972-től megkezdődött a KGST és az Európai Gazdasági Közösség között a kapcsolatteremtés. A KGST számára problémát okozott, hogy az EGK nem a KGST-nek, hanem az egyes tagországoknak küldött szerződéstervezeteket, ezzel szemben a KGST kezdettől fogva az „integrációközi” és nem az EGK által előnyben részesített bilaterális kapcsolatok fejlesztését képviselte. Lásd: Csaba László: *Kelet-Európa a világ gazdaságában. Alkalmazkodás és gazdasági mechanizmus*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984, 164–165.

⁸ A valóságban a bruttó adósság már 1511 millió dollár volt. Lásd: *Figyelő*, 1989. október 12. 4.

jó keresetűek számára elérhető. Ez a dolgozóknak elégedetlenséget kelt, s idővel komoly szociális, sőt politikai feszültséggé növekedhet.

A szóvá tett jelenségekkel kapcsolatban Brezsnyev elvtárs hangsúlyozta, hogy őt, amikor ezeket szóvá teszi nálam, kizárólag az elvtársi aggodalom vezeti. A mi reformunkról különböző vélemények vannak, de hangsúlyozza, hogy ez a mi ügyünk. A helyzetet sem tartja tragikusnak, de nyugtalanító jelenségek vannak. Arról is tud, hogy a párt, a kormány, a szakszervezetek foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel, és javító intézkedések történtek. Úgy véli, hogy a Központi Bizottságnak még nagyobb figyelmet kellene szentelnie ezeknek. Általában a központnak, ideértve a kormányt is, a folyamatokat s a szükséges eszközöket is jobban kézben kellene tartania, hogy a nemkívánatos tendenciákat visszafordíthassa.

Brezsnyev elvtárs azt is mondta, túl azon, hogy Magyarország egészséges gazdasági fejlődését kívánja, mint kommunizmust még két szempontból foglalkoztatja a kérdés. Nem közömbös számukra a magyar népgazdaság helyzete azért sem, mert széles körű és fejlődő gazdasági kapcsolatai vannak országainknak, s ezen keresztül is érintve vannak bizonyos mértékig. Ezenkívül: nagyon nem kívánatos volna, ha bizonyos jelenségekkel elégedetlen magyarok, akarva-akaratlanul saját problémáikat annak tulajdonítanák, hogy szorosak és jelentősek – közismerten – a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok.

5.

A külpolitikai kérdések sorában Brezsnyev elvtárs elsőként kiemelte, hogy az SZKP, a szovjet nép nagyra értékeli a szocialista országokkal fennálló jó viszonyt, annak további javítására irányuló erőfeszítéseket. Nagy jelentősége van közös, egyeztetett külpolitikai lépéseinknek, amelyek pozícióinkat erősítik, a feszültség enyhítésére irányulnak.

- A visszatekintések és közös lépéseink kapcsán Brezsnyev elvtárs érintette az 1968-as csehszlovákiai eseményeket, amelynek során a testvéri országok igazi osztálypolitikát folytattak. A szovjet nép részéről az összes lépések támogatásra találtak, a történelem is igazolta azok helyességét. A csehszlovákiai akció után a szocialista országok még jobban tömörültek.
- Méltatta a német kérdésben folytatott politikánkat, a [meg]tett konkrét lépéseket. (A két szerződés, a négyoldalú megállapodás Nyugat-Berlin kérdésében, az NDK–NSZK megállapodások stb.)⁹
- Hangoztatta: külpolitikai tevékenysége során a Szovjetunió ereje tudatában lép fel, de nem csörteti a fegyverét. Pozitívan fejlődik a helyzet Európában. A szovjet–francia kapcsolatok fejlődésének jó a visszhangja a szovjet nép körében is, és nemzetközileg is. Megvannak a kontaktusok az

⁹ Lásd a 23. dokumentum 4. és 9. jegyzetét.

USA-val is. Brezsnyev elvtárs és Nixon között üzenetváltások voltak, és vannak is. Az indiai–pakisztáni háború során is többször váltottak üzenetet, bár a Szovjetunió részéről nem siettek a válaszokkal, várták a független Banglades megalakulását.¹⁰

- Nagy fontossága van annak, hogy az európai biztonsági értekezlet¹¹ ügyében kezünkben tartsuk a kezdeményezést, akkor, ha lassan is, de előre tudunk menni. Az európai kérdés megoldása történelmi jelentőségű, mert éppen itt állnak egymással szemben az imperialista és a szocialista tábor fő erői.
- Nehéz a közel-keleti helyzet; az arab világ nagyon bonyolult. Szadat nem Nasszer, de dolgozni kell vele, és akkor lehet befolyásolni jó irányba.¹²
- Továbbra is igen nehéz ügy a Kínával fennálló viszony kérdése. Ez rossz, de nem a Szovjetunió, nem mi vagyunk felelősek érte. Amikor Csou En-laj 1964 októberében Moszkvában járt, a szovjet elvtársak azt gondolták, hogy sikerül helyreállítani velük az egységet. De a kínaiak elfogadhatatlan feltételeket akartak szabni. (Követelték, tagadja meg az SZKP a XX. kongresszust, adja fel a személyi kultusz elítélését.) A kínai politika változó, kiismerhetetlen. Nem tudni, mit hoz Nixon pekingi útja?¹³ Azt sem lehet előre látni, milyen irányt vesz politikájuk Mao Ce-tung, Csou En-laj vagy akár mindkettőjük halála¹⁴ után.

★

A következőkben ismertetem a Brezsnyev elvtárs által felvetett legfontosabb kérdésekre adott *válaszaim* lényegét:

1. A nyolc év fejlődését mi pozitívan értékeljük. Üdvözljük, hogy a rögtönzésekkel felhagytak és sok, korábbi hibát kijavítottak. Az SZKP XXIV. kongresszusának fő irányvonalával, az SZKP, a Szovjetunió, a szovjet nép hazai törekvéseivel, nemzetközi tevékenységük, külpolitikájuk irányvonalával egyetértünk.

¹⁰ Banglades 1971. március 25-én kikiáltotta függetlenségét. Indira Gandhi, India miniszterelnöke azonnal támogatásáról biztosította a függetlenségükért küzdő bangladesieket, majd a határokat megnyitották a menekültek előtt. December 3-án azután Pakisztán megtámadta Indiát. A Szovjetunió Banglades függetlensége mellett állt ki. Végül a szimlai egyezményrel zárták le a konfliktust, és Banglades függetlenné vált. Lásd még a 16. dokumentum 38. jegyzetét.

¹¹ Lásd a 23. dokumentum 5. jegyzetét.

¹² Lásd a 16. dokumentum 40. és 46. jegyzetét.

¹³ Nixon volt az első amerikai elnök, aki hivatalosan Kínába látogatott. A tárgyalások 1972. február 21–28. között zajlottak le Pekingben. Az amerikai–kínai közeledés első lépését Henry Kissinger tette meg, amikor 1971 júliusában, majd októberében Pekingbe utazott. A Nixon látogatása végén kiadott kommunikéban leszögezték, hogy egyik fél sem törekszik hegemoniára Ázsia csendes-óceáni térségében, ellenzik más országok vagy országcsoportok ilyen irányú törekvéseit, illetve nem vesznek részt a másik fél ellen irányuló egyezményekben.

¹⁴ Erre csak négy évvel később került sor: Csou En-laj pedig 1976. január 8-án, Mao Ce-tung 1976. szeptember 9-én halt meg.

2. Nagyra értékeljük barátságukat, az elvtársi viszonyt. Pártjaink, országaink politikai kapcsolatait jónak tartjuk. Barátságunkat, együttműködésünket a politika síkján, a gazdasági és kulturális élet területén egyaránt fejleszteni akarjuk. Együttműködünk és a jövőben is együtt fogunk működni a Varsói Szerződés, a KGST keretében és az általános nemzetközi tevékenység vonalán egyaránt.

3. A Hruscsov-kérdésben, mi sohasem vitattuk az egyes, konkrét tényekre vonatkozó kritikai megállapításait; ezeket mi az SZKP belső ügyének tekintettük. De voltak az ügynek sajátos magyar vonatkozásai is, amit mi csak a magunk módján kezelhettünk.

A legfontosabb azonban az volt, hogy elleneztünk valamiféle új „Hruscsov-személyikultusz” kampányt, ami súlyos politikai nehézségeket támasztott volna nálunk, de meggyőződésünk szerint az összes szocialista országban és az egész nemzetközi kommunista mozgalomban.

4. A Hruscsov-kérdés kapcsán, személyes véleményemként még közöltem:

- A XX. kongresszus zárt ülésén adott külön beszámoló, mint módszer, helytelen volt.¹⁵ Helytelen volt formailag, és tartalmában sem szerencsés. Ennek a külön beszámolónak fő elvi vonatkozásait be kellett volna építeni a KB nyílt beszámolójába, más részeit pedig (kínzástechnika stb.) teljesen elhagyni, sehol, semmi hasonló helyen elő nem adni.
- Sztálinnal kapcsolatban mondtam, hogy bár magam is szenvedő alanya voltam negatív ténykedéseinek, mindig azt tartottam, hogy történelmi személyiség volt. Kétségtelen érdeme, hogy Lenin halála után, a pártellenzékekkel szemben megvédte a fő irányvonalat, s a II. világháború menetében a Szovjetunió védelmi harcának parancsnoki posztján küzdött; érdemei vannak a Hitler-ellenes szövetség létrejöttében és sikeres harcában.
- Nemcsak személyes véleményként s nyomatékosan hangoztattam, hogy az ő embereik manapság, esetenként és területenként gyakran nem tudják, hogyan kezeljék a XX. kongresszust. Viszont kérjük, vegyék figyelembe, hogy az SZKP XX. kongresszusát a nemzetközi kommunista mozgalom, az 1957-es közös nyilatkozatban¹⁶ szó szerint kimondva is, és általában, magáénak vallja. Az MSZMP eszmei és politikai irányvonalának pedig, a lényegét tekintve mindmáig a XX. kongresszus lényegi mondanivalója a kiindulópontja és alapja.

5. A csehszlovákkérdés kapcsán utaltam arra, hogy közöttünk taktikai kérdésekben sokszor volt véleményeltérés. Azt gondoltuk mindig, segíteni lehet, de amit a csehszlovák kommunistáknak kell megoldani, azt nem oldhatják meg helyettük sem a magyar, sem a szovjet kommunisták. Ha 1968-ra gondolnak,

¹⁵ Nyikita Hruscsov az SZKP KB XX. kongresszusának utolsó napján, az 1956. február 25-i zárt ülésén ítélte el a sztálini terrort és személyi kultuszt.

¹⁶ Lásd a 3. dokumentum 2. jegyzetét.

tudniuk kell, hogy minket minden lépésnél, amikor fékeztünk, de a katonai akciónál is meggyőződésünk vezetett. (Ez utóbbinál sem valamilyen „szovjet nyomás”.) Úgy gondoljuk, a beavatkozás végül is elkerülhetetlen volt; most örülünk annak, hogy intézik saját ügyeiket és a konszolidáció eredményeit üdvözljük.

6. Egyéb nemzetközi kérdésekre reflektálva utaltam arra, hogy mind munkásmozgalmi, mind az államközi kapcsolatok vonalán az egyes partnerek megítélésében nézeteink, következőképpen viszonyunk is lényegében azonos.

Az MSZMP és a Magyar Népköztársaság fokozott nemzetközi tevékenységét (előkészítő bizottság, antiimperialista munka, szakszervezetek nemzetközi tevékenysége, európai biztonság, vietnami kérdés stb.) említve hangoztattam, hogy ez a jelenlegi helyzet adottságai nyomán alakult így. Mi a szovjet elvtársak és más szövetségeseink ösztönzésére vállaltunk ilyen feladatokat. Ezeket mi internacionalista elveink alapján végezzük, adósságot is törlesztünk az 1956-ban élvezett szolidaritásért. De ezt a munkát csak addig vállalhatja az MSZMP, ameddig a partnerek teljes bizalmát bírja.

7. A magyar népgazdaságra vonatkozó észrevételekre a következőkben reflektáltam:

- Megfelelő tájékoztatást adtam az 1971. évi terv teljesítéséről, fizetési mérlegünkről stb.
- A negatív jelenségekkel kapcsolatos észrevételeket nem vitattam, mondtam, hogy azokat, s még annál többet is, mi jól ismerjük. Foglalkozunk velük és folyamatosan korrigálunk.
- A reformot¹⁷ mi nem azért dolgoztuk ki és vezettük be, hogy valamit „kitaláljunk”, hanem a szükség vitt rá bennünket, és a gazdasági munka hatékonyságát akartuk és akarjuk vele előmozdítani.
- Ha ilyen komoly aggodalmaik vannak, köszönöm, hogy ezt Brezsnyev elvtárs őszintén elmondta.
- A reformnak vannak komoly eredményei, s persze negatívumok is vannak. A Központi Bizottság legalább évente egyszer alaposan áttekinti, megvitatja a helyzetet, és megfelelő határozatokat hoz, amelyeket a szükséges kormányintézkedések követnek.
- A fő kérdés az, hogy ilyen vagy olyan gazdasági irányítási módszerrel, de az ország adottságaiból, a fejlődés sajátosságaiból adódó, igen nagy és nehéz feladatokat kell, és kellene megoldani.

¹⁷ 1968. január 1-jén Magyarországon működésbe lépett az gazdaság irányításának és tervezésének átfogó reformja. A reform fő vonásai: csökkent a központi tervezés szerepe és nőtt a vállalati önállóság a termelés és a beruházások terén; árliberalizáció, vagyis a hatóságilag rögzített árak mellett egyes termékek árai a piaci keresletnek megfelelően alakulhattak; a központilag meghatározott bérrendszer helyét egy flexibilisebb, bizonyos korlátok között a vállalatok által meghatározott szabályozás váltotta fel. Lásd: Pető Iván–Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985.

- A fő nehézség abból következik, hogy az ország nyersanyagban és energiaforrásokban szegény, ezért a nemzeti jövedelem 40%-a a külső forgalomban realizálódik, s most már a nemzeti jövedelem egyszázalékos növeléséhez a külső forgalmat két százalékkal kellett növelnünk.
- Kértem, hogy – beszélni erről sohasem kell – ha Magyarországgal foglalkoznak, gondoljanak azokra a történelmi és társadalmi megrázkódtatásokra, amelyeknek nyomait népünk (a születési, a halálozási, a házasságkötési és válási, az öngyilkossági statisztikákban látható negatív magyar „rekordokra” utaltam) ma is viseli; Trianonra, Magyarországnak a II. világháborúban volt negatív szerepére, a 19-es Tanácsköztársaságot követő 25 éves ellenforradalmi megtorlásra, a személyi kultusz nálunk különösen durva megnyilvánulásaira, az 1956-os ellenforradalomra, a 200 ezer disszidensre, s mindezek következményeire mutattam rá.
- Végül közöltem, hogy az ország gazdasági fejlődését alapjaiban egészségesnek tartjuk, s biztosak vagyunk abban, hogy folyó 5 éves tervünket eredményesen teljesítjük. Ebbe természetesen beleszámítjuk a Szovjetunióval, a többi KGST-országgal fejlődő gazdasági kapcsolataink pozitív hatását is; kiemelttem, hogy külső forgalmunk 35%-a a Szovjetunióval, másik 35%-a a többi szocialista országgal bonyolódik.

8. A magyar–szovjet gazdasági kapcsolatokat megfelelőnek és fejlődőnek értékeltem. Közöltem, azért kértük, hogy Koszigin elvtárs Fock elvtárral együtt tekintse át most gazdasági kapcsolatainkat, mert momentán bizonyos zavarok mutatkoznak, különösen a továbbiakat illetően.

- A problémák lényegét abban jelöltem meg, hogy a speciális szállításoknál a hitel megszűnése, a jelenleg napirenden lévő szovjet árkorrekciókra vonatkozó javaslatok, és a felvetett szovjet beruházási igények mintegy 1500 millió rubel többletterhet jelentenének folyó ötéves tervünk mérlegére. Ezekkel, ilyen nagyságrendben mi nem is számoltunk, de ettől eltekintve, semmiképpen nem bírná el 5 éves tervünk.
- Megköszöntem a beleegyező választ Fock elvtárs fogadását illetően, s jeleztem, hogy a témákat megnevező hivatalos levelet is küldünk rövidesen az SZKP Központi Bizottságának. Kifejeztem meggyőződésemet, hogy a gazdasági kapcsolataink fejlődését (és a Magyar Népköztársaság fejlődését) érintő ezen kérdésekben, együttesen, meg fogjuk találni a megfelelő megoldásokat.

9. Végül vázoltam pártunk, társadalmunk, az ország helyzetét, méltattam kapcsolatainkat. Közöltem: meggyőződésünk szerint pártunk egységes, erős tömegkapcsolatai vannak, élvezzi a néptömegek támogatását. Megfelelően érvényesül vezető szerepe az államéletben, a gazdasági munkában, a kultúrában, az élet minden területén. Vannak nagy eredmények, s természetesen komoly, megoldandó kérdések is; mi bizakodva nézünk előre.

Az SZKP-val, a Szovjetunióval a viszonyunk internacionalista alapokon nyugszik, egységesek vagyunk, együttműködünk, és a mi barátságunknak mély gyökerei vannak a tömegekben Magyarországon is.

★

Brezsnyev elvtárs a beszélgetés során ismételten, a befejezéskor is hangsúlyozta a szovjet–magyar viszony megbonthatatlanságát, azt a teljes bizalmat, amellyel az MSZMP és vezetése iránt viseltetnek. Eltökélttségüket, hogy még tovább mélyítik, erősítik barátságunkat és együttműködésünket.

★

Kérem jelentésem tudomásulvételét.

Budapest, 1972. február 18.

MNL OL M-KS 288. f. 5/575. ő. e. 33–44. – Gépelt tisztázat. – Az MSZMP Politikai Bizottságának 1972. február 22-i ülésére készült Kádár János saját kezű aláírásával.

Kádár a PB-ülés 2. napirendi pontjaként számolt be a zavidovói tárgyalásokról. Kádár az itt közölt írásbeli beszámolója mellett hosszan beszélt a szovjet útvjáról is (MNL OL M-KS 288. f. 5/575. ő. e. 98–146.). Kádár jelentéséhez Fock Jenő, Gáspár Sándor, Komócsin Zoltán, Nemes Dezső, Nyers Rezső, Kállai Gyula, Apró Antal, Aczél György, Pullai Árpád és Biszku Béla is hozzászólt.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1972. február 15. 1.

25. Feljegyzés Indira Gandhi indiai miniszterelnök látogatásáról Kádár Jánosnál

Budapest, 1972. június 21.

Indira Gandhi látogatása Kádár János elvtársnál

Szigorúan titkos!

A kölcsönös üdvözlések után Kádár János elvtárs kijelentette, hogy Indira Gandhi magyarországi látogatását nagy fontosságú politikai eseménynek tekintjük. India iránt Magyarországon igen nagy az érdeklődés és a szimpátia, és ezért az indiai miniszterelnök magyarországi látogatása kiemelkedő jelentőségű esemény számunkra. Számunkra nagyon megtisztelő, hogy Indira Gandhi eljött. A látogatás során – mint tudja – a tárgyalások nem konkrét napirend alapján folynak le, hanem baráti eszmecserére kerül sor.

Indira Gandhi a maga részéről megköszönte a meghívást. Elmondta, hogy régóta kívánt már Magyarországra látogatni. Nagy elismeréssel beszélt arról a rokonszenvről és támogatásról, amiben Indiát Magyarország részesítette 1971 folyamán.¹

Elmondta, hogy a magyar miniszterelnökkel és az Elnöki Tanács elnökével már sok kérdést megbeszéltek.² Országaink között nincsenek problémák, vitás kérdések, látogatásának fő célja az ismerkedés és a személyi kapcsolatok felvétele vezetőinkkel. Azokat a kisebb problémákat, amelyek kapcsolatainkban mégis felmerülnek, tisztviselői szinten beszélik meg a jelenlegi látogatás során. Egyébként tervbe vették gazdasági koordinációs bizottság felállítását a gazdasági kérdések összehangolása céljából.

Indira Gandhi beszámolt arról, hogy az utóbbi évek nehéz időszakot jelentettek India számára. Indiában még nem szűnt meg a feudális és koloniális gondolkodás, és emiatt a kormánynak nagy ellenállást kell leküzdenie egy kisebbség

¹ Utalás a Banglades elszakadásakor kitört India és Pakisztán közti háborúra. Lásd a 24. dokumentum 8. jegyzetét.

² Losonczy Pál 1972. június 20-án az Országházban fogadta Indira Gandhit. A délután folyamán Indira Gandhi és kísérete Fock Jenő kormányfővel, minisztériumi vezetőkkel és országos hatáskörű szervek vezetőivel folytatott tárgyalásokat. *Népszabadság*, 1972. június 21.

részéről.³ Néhány évvel ezelőtt a kormányzó Kongresszus Párt válságos időszakon ment keresztül, de a múlt évi és idej választások biztosították az ország vezetésében az eddigénél nagyobb összeforrottságot. A reakció változatlanul erős, de nem jut szóhoz, illetve nem tud nyíltan fellépni.

A tavalyi választási győzelem⁴ után arra számítottak, hogy hozzákezdhetnek a gazdasági és társadalmi problémák erőteljes megoldásához. A Banglades kérdésével kapcsolatos válság miatt azonban nem voltak képesek a szükséges mértékben előrehaladni. A bangladesi válság súlyos gazdasági problémákat eredményezett és lelassította a fejlődést. 10 millió menekült ment át Indiába Kelet-Bengáliából, körülbelül annyi ember, mint Magyarország összlakossága. A menekültek a háború sikeres befejezése után ugyan csaknem teljes számban visszatértek, de India Banglades élélmiszerrel és más szükséges termékekkel változatlanul nagy mértékben segíti. A bangladesi válság nagy politikai feszültséget is teremtett, amelynek utóhatásait még mindig érzik Indiában.

Az indiai kormánynak most az a célja, hogy a hindusztáni szubkontinensen megteremtse a béke és a barátság légkörét.⁵ Sajnos, a régi negatív erők újból aktivizálódtak, mind Bangladesben, mind Pakisztánban. Különös, hogy az Egyesült Államok kormánya korábban hevesen ellenezte Banglades létrejöttét, most viszont a barát szerepében tetszeleg, ami többek között abban nyilvánult meg, hogy 90 millió dollár gazdasági segítyt ajánlottak fel Banglades kormánynak. A gazdasági segíty célja az Egyesült Államok befolyásának növelése és egyben az ékverés Banglades és a Szovjetunió, illetve India között. Problémát jelent továbbá, hogy sok bangladesi köztisztviselő és szakértő tanult az Egyesült Államokban.

Pakisztán népe szeretné, ha véget vetnének az Indiával való konfrontációnak, azonban a pakisztáni kormány és hadsereg magatartása ebben a tekintetben nem változott. Azzal vádolják Indiát, hogy célja Pakisztán teljes megsemmisítése, ami természetesen nem igaz. Indira Gandhi kijelentette, hogy India kettéosztását annak idején nagyon sérelmezték, jelenleg azonban ez a kérdés már nem

³ Az Indiai Nemzeti Kongresszus Párt 1971-ben baloldali jellegű programmal győzött. Indira Gandhi kormánya több magánvállalatra kiterjesztette az állami ellenőrzést, egyes államokban csökkentették a földbirtokok maximális nagyságát, illetve megvonták a volt fejedelmek nyugdíj-juttatásait. Ranbir Vohra: *The Making of India. A Political History*. (M. E. Sharpe, 2013)

⁴ 1971 márciusában rendezték az indiai alsóházi (Lok Sabha) választásokat. Ezen az Indiai Nemzeti Kongresszus Párt a szavazatok 43,68%-át szerezte meg, ezzel az 545 mandátumból 352-t megszerzett.

⁵ A Hindusztáni-félszigeten, amely az Indiát, Pakisztánt, Banglades, Nepált és Bhutánt magában foglaló dél-ázsiai térség földrajzi elnevezése. A *szubkontinens* kifejezés a Dél-Ázsia Indiai Szubkontinens néven illetett geopolitikai formációra utal, amelyhez gyakran további három országot – Afganisztánt, Srí Lankát és a Maldív-szigeteket – is sorolnak. – Banglades 1971 decemberében véres harcok után deklarálta függetlenségét Pakisztántól, India hathatós segítségével. Ez új helyzetet teremtett.

jelent problémát az embereknek. Sajnos a nyugati hatalmak Pakisztánt mint katonai bázist kívánják használni, és ezzel függ össze Pakisztán aktivizálódása a CENTO-ban.⁶ Az Egyesült Államok és Kína kormányai a szovjet–indiai békeszerződést⁷ úgy igyekeznek beállítani, hogy az a szovjet befolyást növeli Indiában. Ez egyébként természetesen csak kifogás, hogy saját maguk növelhessék befolyásukat Pakisztánban. Egyébként köztudott, hogy az Egyesült Államok és Anglia hadiflottája nagy erővel volt jelen az Indiai-óceánon, amikor még ott nyomuk sem volt a szovjet hadihajóknak. Indiai részről igen fontosnak tartják a szovjet–indiai barátsági szerződést, amely egyáltalán nem befolyásolja el nem kötelezettségi politikájukat. Egyébként a szovjet kormánynak sem célja, hogy India feladja el nem kötelezettségét.

Jelenleg a hindusztáni szubkontinensen bizonytalan fegyverszüneti állapot áll fenn. Bhutto pakisztáni elnök különböző helyeken különböző ellentmondásos megnyilatkozásokat tesz.⁸ Legutóbb egy helyen kijelentette, hogy biztosítani kell Kasmír népe önrendelkezési jogát.⁹ Kasmírba a pakisztániak változatlanul ügynököket és pénzt küldenek – felforgató tevékenység céljából. Kasmírt Pakisztán az elmúlt 25 év során három alkalommal is megtámadta nagy katonai erővel. A kasmíri nép azonban ezekben a kritikus helyzetekben a központi indiai kormányt támogatta. Amit az is mutat, hogy 1947-ben és 1965-ben alig volt indiai hadsereg Kasmírban. Az 1965. évi agresszió idején az indiai hadsereget az 1962. évi kínai agresszió miatt nagyjából a kínai határhoz közel eső területekre összpontosították.¹⁰

⁶ A CENTO (*Central Treaty Organization* – Központi Szerződés Szervezete) egy 1955-ben bagdadi paktum néven alapított ázsiai katonai szervezet. Alapító tagjai: Törökország, Irak, Irán, Pakisztán és az Egyesült Királyság voltak – ám lényegében az Egyesült Államok geopolitikai törekvéseit szolgálta; 1956-ban megfigyelőként lépett be a szervezetbe. 1959-ben Irak kivált, ekkor vette fel a szervezet a CENTO nevet. Az 1999-es iráni politikai fordulat után hivatalosan megszűnt.

⁷ Természetesen nem békeszerződésről van szó, hanem a Szovjetunió és India által 1971. augusztus 9-én megkötött, 20 évre szóló béke-, barátsági és együttműködési szerződésről.

⁸ Zulfikár Ali Bhutto (1928–1979) az elvesztett háború után, 1971. december 20-án vette át a hatalmat Jahja Hántól (1917–1980), és lett az ország első nem katona elnöke 1971 és 1973 között.

⁹ A történelmi Kasmírt az 1949-es első indiai–pakisztáni háború után osztották fel India és Pakisztán között. Az indiai rész, Dzsammu és Kasmír szövetségi állam, mely muszlim többségű, így folyamatos feszültségforrást jelent a két ország, illetve a terület északkeleti részét elfoglaló Kína között.

¹⁰ Az 1965-ös – második – kasmíri háború az áprilisi határincidensekből nőtt ki. A szeptemberi tűzszünet nyomán meginduló tárgyalások a Szovjetunió közvetítésével folytak, és 1966. január 10-én a taskenti nyilatkozat elfogadásával értek véget. Ennek értelmében a konfliktus előtti határokat állították helyre. Az India és Pakisztán közötti konfliktusról lásd: 13. dokumentum 18. jegyzetét. *Biztonságpolitikai Corvinák*. Forrás: http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=85 – Az 1959 óta húzódó határkonfliktusok az 1962. október–novemberi indiai–kínai háborúba torkollottak. A támadást Kína indította október 20-án, és a harcoknak is Kína vetett véget a november 21-i egyoldalú fegyverszünettel.

Indira Gandhi kijelentette, hogy a feszültség változatlan fenntartása igen veszélyes a pakisztáni kormányra nézve. Pakisztánban ugyanis nincs belpolitikai egység. Általános a vélemény, hogy Pandzsáb tartomány¹¹ vezetői uralkodnak a többi tartomány fölött. Különösen nagy az elégedetlenség Beludzsisztánban, az északnyugati tartományban, sőt magában Szindhben¹² is, ahonnan Bhutto elnök származik. Beludzsisztán és Szindh vezetői annak idején Indiához fordultak segítségért, de Nehru miniszterelnök kijelentette, hogy az indiai kormány nem avatkozik be Pakisztán belügyeibe.

Bhutto pakisztáni elnök június 28-án Indiába utazik – kétoldalú tárgyalások folytatására. Sajnos, a tárgyalások sikeres folytatásának kilátásai nem nagyon kedvezők. Bhutto elnök ugyanis többek között kijelentette, hogy nem hajlandó semmilyen megállapodás aláírására a pakisztáni közvélemény megkérdezése nélkül. Ez Indira Gandhi szerint különös felfogás. Amikor az indiai kormány elrendelte tavaly az egyoldalú tűzszünetet, az indiai–pakisztáni háború során, ez az indiai lakosság körében meglehetősen népszerűtlen lépés volt. Az indiai kormány azonban ezt a lépést fontosnak tartotta az indiai nép érdekében, s változatlanul igyekszik meggyőzni a lakosságot annak helyességéről. Az indiai jobboldali pártok nagy agitációt folytatnak az indo–pakisztáni csúcstalálkozó ellen, de ez az indiai kormányt nem befolyásolja.¹³

Az indiai kormány az indo–pakisztáni tárgyalásokon nem úgy kíván viselkedni, mint győztes fél, hanem egyenlő partnerként fogja kezelni a pakisztániakat.

Indira Gandhi utalt az európai helyzetben beállt kedvező változásokra is. Kijelentette, hogy az európai vezetők rájöttek, hogy szükséges a feszültség csökkentése. (Kádár elvtárs itt közbevetette, hogy elég lassan jöttek rá.)

Indira Gandhi végül emlékeztetett rá, hogy az Egyesült Államok kormánya annak idején neheztelt Nehru miniszterelnökre, a Szovjetunióval való barátsága miatt. Akkor az Egyesült Államok vezetői arról beszéltek, hogy meg kívánják védeni Indiát a kommunizmussal és konkrétan Kínával szemben. Most pedig Nixon köztársasági elnök Pekingbe látogatott.¹⁴

Kádár elvtárs elmondta, hogy a magyar–indiai kapcsolatok több mint 20 éves múltra tekintenek vissza, eleinte csak 2 egymástól távol fekvő, nagyon eltérő méretű ország laza kapcsolatairól volt szó, azóta nagy utat tettünk meg egymás

A harcok nyomán Kasmír Aksai Chin nevű tartománya Kínához került. Lásd még: *The Kashmir Question: Retrospect and Prospect*. Ed. Sumit Ganguly. London, Routledge, 2003.

¹¹ Pandzsáb Pakisztán legnagyobb népességű tartománya, székhelye Lahore. Ezt a területet 1947-ben szintén megosztották India és Pakisztán között – délkelet felől a szikh többségű indiai Pandzsábbal határos.

¹² Szindh Pakisztán második legnépesebb, Indiával határos tartománya. Székhelye az ország legnagyobb városa, Karacsi.

¹³ A csúcstalálkozó létrejött, és 1972. július 2-án Indira Gandhi és Zulfikár Ali Bhutto Indiában, az északnyugati Himácsal Prades állam fővárosában aláírta a szimlai egyezményt.

¹⁴ Nixon kínai látogatására 1972. február 21–28. között került sor. L. még 24. dokumentum 13. jegyzetét.

kölcsönös megértése és kapcsolataink fejlesztése terén. Kérte Indira Gandhit, hogy látogatása során nézzon alaposan körül, s utána tárgyilagosan alakítsa ki véleményét a látottakról és hallottakról.

Kádár elvtárs ezután arról beszélt, hogy Indira Gandhi miniszterelnöksége első időszakában sokan törekeny, gyenge asszonynak tekintették. Később azonban kiderült, hogy nagyon kemény és határozott is tud lenni. Indiáról az a közhiedelem, hogy szegény és nem különösen erős ország. Ugyanakkor India potenciálisan a világ egyik leggazdagabb és legerősebb országa. Az indiai kormánynak éppen az a feladata, hogy a jövőben azzá is váljék. Egyébként, ahogy az 1971. évi események mutatták, szükség esetén India tud nagyon határozott és erős lenni.

A magyar kormány külpolitikájával kapcsolatban Kádár elvtárs kijelentette, hogy üdvözljük a haladás és béke érdekében tett lépéseket. Most még Nixon elnök is a békés egymás mellett élésről beszél. De természetesen ahhoz, hogy többről lehessen szó, mint békés egymás mellett élésről, az illető ország belső törekvéseivel is rokonszenvezni kell. Magyarországnak kommunista kormánya van, Indiának azonban másfajta a kormánya. Ennek ellenére van találkozó pont közöttünk. Kormányaink egyaránt népeink javát szolgálják, ezért az eltérő ideológia ellenére rokonszenvezünk egymással.

A Nehru miniszterelnök által meghirdetett el nem kötelezettségi külpolitikával kapcsolatban Kádár elvtárs elmondta, hogy azt az Egyesült Államok kormánya hevesen ellenezte.¹⁵ Később azonban realitásnak fogadta el. Tulajdonképpen kezdetben a szocialista országok sem nagyon értettek egyet az el nem kötelezettséggel, most azonban őszintén üdvözlük India el nem kötelezettségi politikáját. Tudjuk, hogy India kormánya a haladás és béke mellett áll.

A magyar kormány a tavalyi válság során rokonszenvezett Banglades népével, és egyetértett az indiai kormánynak a rendellenes helyzet megszüntetése érdekében tett lépéseivel. Őszintén szólva, eleinte nem nagyon értettük, miért nyúlt India fegyverhez, nyugtalanok voltunk, nem követett-e el az indiai kormány valamilyen számítási hibát; az események azonban választ adtak kételyeinkre. Ilyen helyzetekben nagyon fontos az időben adott információ. Ugyanis a szolidaritás mindig erősebb az indító okok pontos ismeretében.

Az indo-pakisztáni csúcstalálkozót a hindusztáni szubkontinens és a nemzetközi élet igen fontos eseményének tartjuk, megértjük, hogy az önálló Banglades ellen az Egyesült Államok és Kína minden rendelkezésére álló eszközzel fellép. Lehetséges, hogy az imperialistáknak nem érdekük India túlzott gyengítése, de az sem áll érdekükben, hogy teljes béke és egyetértés legyen a

¹⁵ Az el nem kötelezett országok mozgalmát az 1955. áprilisi bandungi találkozón hirdették meg. Az indiai, egyiptomi, indonéz – majd jugoszláv – vezetésű mozgalom, majd 1961-től szervezet célja az volt, hogy a zömében fejlődő országokat kivonja a hidegháborús logika alól, ezáltal hatékonyan képviselje ezen országok sajátos gazdasági és külpolitikai érdekeit. Lásd: Tarrósy István: Az el nem kötelezettek mozgalma (1955–2005). In: *Pécsi Politikai Tanulmányok III.* Szerk.: S. Szabó Péter. Pécs, PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszék, 2006, 63–72.

szubkontinensen. A vallási és nemzetiségi ellentétek szítása az imperialisták régi eszköze – saját befolyásuk erősítésére. A szocialista országok ezzel szemben az India–Pakisztán közötti békés megegyezés hívei. Ha egyáltalán szó van arról, hogy a szocialista országok befolyásukat erősíteni akarják, ez csak a béke és haladás érdekében történik.

Kádár elvtárs helyeselte, hogy az indiai kormány katonai győzelme ellenére egyenjogú félként kezeli Pakisztánt. Ez a gesztus sokat segíthet. Mindenesetre valószínűleg hosszú tárgyalásokra van kilátás. Problémát jelent, hogy talán maga Bhutto sem tudja pontosan, mi van a fejében. A maga részéről nem szeretne Pakisztán miniszterelnöke lenni. A június végi találkozást jó indításnak tekinti, úgy gondolja, hogy Bhuttónak most talán elég volna, ha a hadifoglyok visszatérhetnének Pakisztánba, az indiai kormány viszont – helyesen – az alapvető kérdések megoldására törekszik. Kádár elvtárs őszinte sikert kívánt a tárgyalásokhoz.

Az európai problémákkal kapcsolatban Kádár elvtárs kijelentette, hogy a külső szemlélő számára úgy tűnik, hogy Európában békés állapotok alakulnak ki, ugyanakkor azonban nem szabad elfelejteni, hogy rendkívül nagy erők néznek farkasszemmel egymással. Ebben a helyzetben sokat számít egy kis javulás is.

A látogatás igen szívélyes légkörben folyt le.

Budapest, 1972. június 22.

MNL OL XIX-J-1-j India 43. d. 60–130. – Gépelt tisztázat. – A Külügyminisztérium fejlécével készült 5 példányban. (002233/51/1972.)

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1972. június 25.

26. Emlékeztető Kádár János és Leonyid Brezsnyev tárgyalásairól

Krím, 1974. augusztus 3. és 4.

Emlékeztető Kádár János elvtárs krími látogatásáról

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtárs 1974. augusztus 2–5. között – L. I. Brezsnyev elvtárs meghívására és személyes vendégeként – rövid baráti látogatást tett a Szovjetunióban, a Krím-félszigeten, ahol két alkalommal (augusztus 3-án és 4-én) folytattak megbeszélést, összesen 4 órás időtartammal. Ezenkívül Brezsnyev elvtárs vacsorán látta vendégül nyaralójában Kádár János elvtársat E. Gierék, G. Husák elvtársal együtt, akik üdülésen tartózkodtak a Krímben. A vacsorán részt vett Ny. Podgornij és A. Grecsko elvtárs.

Az augusztus 3-án lezajlott megbeszélésről:

(Jelen volt G. E. Cukanov,¹ A. I. Ivanov, valamint Szűrös Mátyás,² Barta Istvánné.)

Kádár János elvtárs:

- Hangsúlyozta, hogy a Politikai Bizottság örömmel fogadta, hogy meghívta Őt Brezsnyev elvtárs. A PB tagjai üdvözetüket küldik, a meghívást a megbecsülés jeleként fogjuk fel.
- Arról beszélünk és folytatunk eszmecserét, amiről jónak látjuk. Ez a kétünk dolga. Szóban lehet tájékoztatni a Politikai Bizottságot.
- (Brezsnyev elvtárs: Én is úgy gondolom és cselekszem, van gyakorlatunk ebben.)

¹ Georgij Emmanuilovics Cukanov (1919–2001) 1941-től az SZKP tagja, 1964 és 1985 között az SZKP KB első, majd főtítkárának munkatársa.

² Szűrös Mátyás (1933–) 1965-től az MSZMP KB Külügyi Osztályának munkatársa volt.

I. Gazdasági kérdések

1. A féléves statisztikai jelentés szerint gazdasági fejlődésünk a tervnek megfelelő, sőt azt kissé túlteljesítjük (7,5-7,7%-os az ipari fejlődés). Mezőgazdaságban a gabonatermés kilátásai jók, bár az időjárás nem kedvezett. Veszteség jelentős. Köszönetnyilvánítás azért, hogy a szovjet kombájnokat időben megkaptuk. Kukoricatermés kilátásai is jók. Ez a mezőgazdasági kultúra nálunk jelentős. (Brezsnyev elvtárs: Moldáviából tájékoztattak a magyar–jugoszláv hibrid kukoricáról.)

2. Nemzetközi gazdasági ügyeinkről: A nemzeti jövedelem előállítása szempontjából igen jelentős (kb. 40%-a realizálódik a külkereskedelem révén.) Döntő a szocialista reláció (közel 70%), de a nyugati reláció is fontos (26-27%), rá vagyunk szorulva.

- Nyugatra főleg mezőgazdasági termékeket szállítunk. A kereskedelmi struktúra miatt a nyugati relációban fizetési mérlegünk kényes. Az utóbbi években elfogadható helyzet alakult ki, de most az adósság újra emelkedik. Okai: Áremelkedés Nyugaton, Közös Piac egyoldalú akciója az élő vágómarha átvételének leállítására. Ez érzékenyen érint bennünket, kb. 120 millió \$ kiesést jelent. Köszönjük a szovjet elvtársak ez irányú segítségét.

II. Pártkérdések

Kongresszusra készülünk.³ A programnyilatkozat kidolgozásával (az 1948-at teljesítettük, elavult)⁴ az a célunk, hogy egy bizonyos időszakra előre meghatározzuk társadalmi fejlődésünk irányát. Erre most szükség van. Ennek indoklása:

- A szocializmus alapjai egészségesek, de komolyan kell vennünk a problémákat. Az 1972. novemberi, az 1973. novemberi és 1974. márciusi KB-ülés célja és jelentősége.⁵ Lényeg: A párt politikájának elveit illetően a vezető szervezetben egység, a gyakorlatban ettől eltérés. Intézkedésre volt szükség.
- A munkás-paraszt szövetség szocialista bázisra épül, de problémák jelentkeztek. Parasztság jövedelme gyorsabban nőtt, a nagyipari munkásságé elmaradt. Intézkedésre volt szükség, fizetésemelés.
- Állami és szövetkezeti üzemek viszonya, problémák. A szövetkezeti üzemek az államiak rovására nagyobb jövedelmekre tettek szert. Munkaerő-

³ Lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusa. 1975. március 17–22.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1975.

⁴ 1948. június 12-én a Szociáldemokrata Párt és a Magyar Kommunista Párt egyesülése révén létrejött a Magyar Dolgozók Pártja. A kongresszuson elfogadott program az ország iparosítását, modernizálását, a szocializmus előfeltételeinek megteremtését tűzte ki célul. Lásd: *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusának jegyzőkönyve.* Budapest, 1948.

⁵ Az 1972. novemberi KB-ülésen a reformok leállításáról, az 1974. márciusi KB-ülésen pedig a reformpárti vezetők háttérbe szorításáról határoztak, lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978.

vándorlás. Mezőgazdaságban melléküzemek. Intézkedni kellett. Személyi tulajdon területén is rendet kell csinálni.

(Brezsnyev elvtárs: Mintha Honecker elvtársat hallanám: Nagyipar, szövetkezet, vegyes vállalatok. Megkérdeztem: Mit akarnak építeni, szocialista, vagy szövetkezeti társadalmat? Megfelelő intézkedéseket hoztak.)

- A német és más példa is azt mutatja, hogy nemzetközi problémáról van szó. Utólag teszek erről említést, hiszen három éve foglalkozunk ezekkel a kérdésekkel és konkrét intézkedéseket hoztunk. A Központi Bizottság márciusi ülésén a csúcsszervekben is személyi változtatásokat eszközöltünk⁶ az operatív végrehajtás javítása érdekében.
- A kongresszuson a programnyilatkozat által elvileg tisztázni akarjuk: nem kooperációt építünk, hanem szocializmust. Ilyen értelemben dolgozunk a kongresszus előkészítésén.

L. I. Brezsnyev elvtárs:

- Rövid tájékoztatást adott a mezőgazdasági terméskilátásokról. A nagy szárazság miatt igen gyenge a gabonatermés Szibériában és az Altaj vidékén. Ukrajnában normális a helyzet.
- Gazdasági együttműködésünkben felmerül az árak kérdése, mivel azok Nyugaton rohamosan növekednek. Eddigi saját árrendszerünkön módosításokat kell eszközölni. Az illetékesek, kereskedők és pénzügyi szakemberek előzetes direktívák nélkül foglalkozzanak e kérdéssel, tanácskozzanak, és ezt követően tegyenek javaslatot a vezető pártszerveknek.
- Megállapodtunk, hogy csúcstalálkozót hívunk össze a gazdasági kérdések megvitatására. Amennyiben az első titkárok találkoznak a perspektívát érintő nagy horderejű kérdésekről célszerű tanácskozni.
- A Nyugattal szemben egységet kell tanúsítani, nem szabad megengedni, hogy gazdasági téren kijátszanak vagy összeveszítsenek bennünket. Nyugat felé nem szabad eladósodni, illetve e tekintetben egy bizonyos határt nem szabad túllépni.
- A magyarokkal a viszony jó, az illetékes gazdasági vezetőktől nem lehet panaszt hallani. Amikor problémák jelentkeznek, megtaláljuk a megfelelő megoldást. Még további óriási lehetőségeink vannak. Egyesek szóvá teszik a százmillió rubeles negatív szaldót. Ez nem lehet akadálya az együttműködés továbbfejlesztésének, hiszen ez nem tétel a mi nagy volumenünkben.

⁶ Felmentették a KB-titkári tisztsége alól Aczél Györgyöt, helyette Győri Imrét választották meg; Sarlós István helyett Komócsin Zoltán lett a *Népszabadság* főszerkesztője, Sarlóst a Haza-fias Népfront elnöki posztjára javasolták; Nyers Rezsőt felmentették a KB-titkári tisztségéből, Németh Károlyt a KB titkárává választották; Katona Imrét a Budapesti Pártbizottság első titkárá-nak javasolták; nyugdíjazták Ajtai Miklós és Fehér Lajos miniszterelnök-helyetteseket, helyükre Aczél Györgyöt és Borbándi Jánost javasolták megválasztani.

Az alumínium felhasználása terén pl. további előrehaladás lehetséges, például együttműködést lehet kialakítani, ha félretesszük a magyar nacionalizmust és az orosz nagyhatalmi sovinizmust.

2. Magyarország fejlődésében paradox helyzet alakult ki azáltal, hogy a szocializmus építésében bekövetkezett előrehaladással párhuzamosan még mindig nem csekély a magánszektor szerepe, illetve annak hatása. A magánszektor hordozói nagyon életképesek, tevékenységüket és hatásukat nehéz ellenőrizni. Ilyen hírek hallatán felmerül a kérdés, hogy mit akarunk építeni. A polgárháború után egészen más volt a helyzet. Lenin tudta, hogy mit akar a NEP-pel elérni.⁷

- Rossz, hogy az ország vezetésében, az államapparátusban vannak támogatói és hordozói a magán- és szövetkezeti szektor szerepe rossz értelmezésének. Adataim ugyan nincsenek, de tapasztalatból tudhatjuk, hogy az ilyeneket könnyű megvásárolni. Kádár elvtárs jobban ismeri a helyzetet, hogy száz százalékig támaszkodhat-e a pártaktívára, az apparátusra, és biztos-e abban, hogy a programnyilatkozat elfogadtatása nem okoz problémát. A programnyilatkozatot teljes egységben lelkes taps mellett kell elfogadtatni. Amennyiben nem nagy százalékkal győzünk, utána folytatódik a harc. Magyarországon nincs szükség meredek fordulatra, az ún. rákosisták nem jelentenek problémát. A fiatal nemzedék támogatására kell építeni, ez nagy erőt jelent.
- A személyi változásokról értesültem, az intézkedés helyességével kapcsolatban nem voltak kétségeim. Úgy gondoltam azonban, hogy ezt az ügyet végigvizsgáljuk.⁸ Az érintett elvtársak azonban nem mondtak le elveikről, amelyekről szabadon nyilatkozhatnak. Ez aggaszt engem. Ezt tekintem a legfontosabb kérdésnek.
- Az MSZMP legutóbbi kongresszusán is furcsának tűnt nekem néhány dolog: Miért kell a parasztoknak megtéríteni a föld értékét? A magyarok ezt nyilván jobban tudják. A Szovjetunióban a kolhozok örökös használatra kapják a földet. Miért kellene érte fizetni, ha a paraszt használja? Saját tapasztalatainkból indulunk ki, ezért véleményünket nem akarjuk rákényszeríteni magyar barátainkra. Most is baráti eszmecseréről van szó. Valaki pl. a pártdemokrácia fejlesztéséről beszélt a kongresszuson, de akkor sem értettem, hogy mit akar mondani, amikor már elhagyta a szószerket.

⁷ A NEP (Novaja Ekonomicseszkaja Polityika) az 1920-as években, a Szovjetunióban bevezetett új gazdaságpolitika rövidítése. Ez a Lenin által elképzelt modell váltotta fel a polgárháborúban működésben lévő hadikommunizmust. Megindította az árucserét, növelte a vállalatok önállóságát, és célul tűzte ki a külföldi tőke bevonását a szovjet gazdaságba. Alec Nove: *A Szovjetunió gazdaságtörténete*. (Budapest, Kossuth Kiadó, 1974, zárt kiadás.)

⁸ Eszerint Brezsnyev keveselte az 1974. márciusi személyi döntéseket, és azt szerette volna, ha a reformereket teljesen kiszorítják a magyar politikai életből. Ilyen mértékű beavatkozási kísérletről nem tudunk 1956 óta.

- Érthetetlen dolog lenne, ha az MSZMP következő kongresszusán vita alakulna ki arról, hogy merre tart az ország fejlődése, hiszen a magyar nép már nagy utat tett meg a szocializmus felé.
- Kádár elvtárs helyesen és mélyen veti fel a munkás-paraszt szövetség erősítésének kérdését. A közelmúltban egyik beszédemben szóltam a munkásosztály, a parasztság és az értelmiség szövetségéről, de rendkívül óvatos formában említettem e három társadalmi erő szövetségét, miközben alá húztam a munkásosztály változatlan vezető szerepét.
- Ismételten hangsúlyozom, nem lenne jó, ha vita alakulna ki a kongresszuson Magyarország jövőbeni fejlődéséről. Azt tartanám helyesnek, ha a KB beszámolója összefoglalná, hogy politikailag és gazdaságilag mit ért el az ország népe, és ezáltal eleve meghatározná a fejlődés irányát és egyben a felszólalások jellegét, tehát biztosítva lenne az egység.
- Brezsnyev elvtárs utalt taskenti beszédére,⁹ amelyben szólt a Szovjetunió távlati terveiről. Fel akarjuk vázolni, hogy milyennek fogjuk látni a Szovjetuniót a századfordulón. – (Kádár elvtárs: mi is ezt szeretnénk felvázolni.) A Szovjetunióban mindenki a szocializmus mellett van, a párt egységes. A káderek szerepe a legfontosabb kérdés. Ha valamiért harcolni akarunk, azt a módszert alkalmazzuk, hogy megmondjuk a pártnak és a népnek, mit is akarunk.
- Örülünk a magyar nép sikereinek, tudjuk, hogy Kádár János elvtársat tisztelet és megbecsülés övezi az országban. Ez nem hízelgés, hanem tény kérdése. Nem tudom sikerült-e a kérdésekre válaszolni. Azért beszéltem így, mert a közöttünk lévő jó viszony ezt lehetővé teszi. (Kádár János elvtárs: Köszönöm, ez nekem nagy segítség. Én is azért mondtam el mindazt, amiről szóltam, mert olyan a viszony közöttünk, hogy erre lehetőség van.)

★

*Az augusztus 4-én lezajlott megbeszélésről:*¹⁰

MNL OL M-KS 288. f. 47/757. ő. e. 43–49. – Gépelt tisztázat. – Az emlékeztető dátum és aláírás nélkül 1974. augusztus 6-án 2 példányban készült, készítője ismeretlen. A dokumentum első oldalán kézzel írva „Lerakni: Kádár, VIII. 7.” olvasható. Az emlékeztetőt nem osztották szét a Politikai Bizottság tagjai között.

Sajtóközlemény: Kádár János látogatása a Szovjetunióban. *Népszabadság*, 1974. augusztus 6. 1.

⁹ Brezsnyev 1973. szeptember 24-én Taskentben az Üzbég SZSZK Népek Barátsága Érdemrenddel történt kitüntetése alkalmából tartott beszédet, lásd: Leonyid Brezsnyev: *A gazdaságirányítás kérdései a fejlett szocialista társadalomban*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977, 444–450.

¹⁰ A dokumentum további része nem áll rendelkezésünkre.

27.
Feljegyzés
Hans-Dietrich Genscher NSZK alkancellár
és külügyminiszter látogatásáról Kádár Jánosnál

Budapest, 1976. április 29.

Hans-Dietrich Genscher NSZK alkancellár és külügyminiszter
látogatása Kádár János elvtársnál

Szigorúan titkos!

Kádár János elvtárs, az MSZMP KB első titkára 1976. április 29-én délelőtt fogadta Hans-Dietrich Genscher NSZK alkancellárt és külügyminisztert.¹

Kádár elvtárs saját és a jelenlevők nevében szívélyesen üdvözölte az NSZK külügyminiszterét.

Országainknak közös tradíciói vannak, negatív és pozitív irányban. Nagy figyelemmel kísérjük az NSZK politikai, gazdasági fejlődését. Fontosnak tartjuk az Ön látogatását. Szeretném köszönetemet kifejezni, hogy elfogadta kormányunk és Puja külügyminiszter meghívását. Tudom azt, hogy választások előtt, igen nehéz időben jött el ide, annál többre értékeljük azt, hogy itt van köztünk.² Nagyon fontosnak tartjuk ezt a látogatást azért is, mert biztosak vagyunk abban, hogy az Ön látogatása hozzá fog járulni az országaink közötti kapcsolatok további fejlődéséhez. Szeretném azt kívánni, hogy amikor elmegy tőlünk, az az érzése legyen, hogy érdemes volt eljönni Magyarországra.

Fontos, hogy megismerkedjünk egymással, megvizsgáljuk azokat a kérdéseket, amelyekben megvan az egyetértés lehetősége, és az a lehetőség, hogy a megértés jegyében, a kölcsönösség elvének figyelembevételével közelebb kerüljünk egymáshoz. Ön most missziót teljesít, és remélem, hogy missziója egy sor területen hozzá fog járulni a kölcsönös megértéshez. Tájékoztatót kaptam eddigi tárgyalásairól, és meglelégedéssel hallottam, hogy a realitások figyelembevételével sok olyan kérdést érintettek, amelyek megbeszélése erősíti együttműködés-

¹ Hans-Dietrich Genscher az NSZK alkancellárja és külügyminisztere 1976. április 28 és 30. között tartózkodott Magyarországon. Április 29-én Puja Frigyes külügyminiszter fogadta, ezt a két külügyminiszter vezette delegáció tárgyalása követte. Április 30-án előbb Kádár János fogadta a KB székházában, majd Lázár György miniszterelnök az Országház épületében.

² A nyugatnémet szövetségi parlamenti választásokat 1976. október 3-án tartották.

sünkét most és a jövőben is. Keresni kell minden olyan pontot, ahol a két ország érdeke közeledik egymáshoz, és ahol a közös érdek és a közös feladatok elvégzése mind bilaterális, mind nemzetközi vonalon hozzájárul a béke megszilárdításához. Amikor a tradíciókról beszéltünk, az jutott eszembe, hogy még amikor diplomáciai kapcsolatok sem voltak, sőt kimondottan rossz volt a viszony a két ország között, akkor is voltak közös érdekek, és ennek következtében fejlődhetek kedvezően gazdasági kapcsolataink.

Még egyszer nagyon köszönöm, hogy ilyen nehéz időben eljött hozzánk. Nagyon örülök, hogy a tárgyalásokon ilyen pozitív értékelést kaptam. Nekem is nagyon jók a benyomásaim, és reméljük, hogy meglesznek az eredmények is.

Ha kancellár úrnak van valamilyen érdekes kérdése, amire választ szeretne tőlem kapni, szívesen állok rendelkezésére.

Genscher: Köszönöm a meleg szavakat. Nagyon jólesett nekem és kíséretemnek a szívélyesség és az Ön fogadtatása is. Mi is úgy értékeljük, hogy az eddigi megbeszélések konstruktívak és barátiak voltak. Mindenekelőtt szeretném megköszönni, hogy az Ön és a kormánya részéről olyan nagy megértést tanúsítottak az Ön látogatásának elhalasztása kérdésében.³ Mi az Ön látogatását rendkívül fontosnak és nagy jelentőségűnek tartjuk országaink kapcsolatában és nemzetközi viszonylatban is.

Nem szerettük volna, ha a választási harc hektikájában a látogatás nem kapta volna meg azt a jelentőséget, amely mindkét fél érdeke. Reméljük, hogy 1977 elején üdvözölhetjük Önt az NSZK-ban.⁴

Ami a konkrét kérdéseket illeti, nagy örömmel vettem Lázár miniszterelnök úr azon javaslatát, hogy intenzíven fejlesszük gazdasági kapcsolatainkat minden téren. Megállapodtunk abban is, hogy én az NSZK-ban, a miniszterelnök pedig idehaza mozgósítjuk a vegyes bizottság⁵ illetékeseit annak érdekében, hogy olyan javaslatokat dolgozzanak ki, amelyek révén az eddigi alapokon továbbfejleszthetjük a gazdasági kapcsolatokat. Úgy vélem, hogy számos területen van erre lehetőség. Egyetértettem a miniszterelnök úrral abban is, hogy nagy projektumok közös megvalósításával, a kooperációs kapcsolatok intenzívebb fejlesztésével, a harmadik piacokon való fokozottabb együttműködéssel konkrét eredményeket lehet elérni. Szeretném leszögezni, hogy véleményem szerint országaink kapcsó-

³ Bonn 1975 nyarán adta át hivatalos meghívását Kádár János részére. Az MSZMP első titkára az eredeti tervek szerint 1976 áprilisában utazott volna a nyugatnémet fővárosba. A találkozót végül a német fél kérésére elnapolták. Lásd: M. Szebeni Géza: Vigyázó szemetek Moszkvára vessétek... avagy Kádár és a német kancellárok. *Grotius*, 2009. Forrás: http://www.grotius.hu/doc/pub/FOEPEY/2009_60_m.szebeni_geza.pdf

⁴ Kádár János 1977. július 4. és 7. között látogatott az NSZK-ba. Lásd a 32. dokumentumot!

⁵ Gazdasági tárgyú vegyesbizottsági tárgyalások gyakorlatilag 1949 óta évente folytak a nyugatnémet és a magyar állam között. Ezek keretében kötötték meg az aktuális árucserre-forgalmi egyezményeket. A hivatalosan Magyar–NSZK Gazdasági, Ipari és Műszaki Együttműködési Vegyes Bizottságnak nevezett grémium 1976 óta működött, első ülését 1976 januárjában tartották Bonnban.

lata nemcsak kiváló, hanem példamutató is. Példamutató azért, mert bizonyítottuk, hogy két különböző társadalmi rendszerű ország, melyek más-más szövetséghez tartoznak, képesek viszonylag problémamentesen, a haladás, a béke és biztonság érdekében együttműködni.

Ha megvizsgáljuk kooperációs tevékenységünket, akkor megállapítható, hogy ebben a viszonylatban is példát mutattunk. Az Ön és Schmidt kancellár helsinki látogatása alkalmából a kancellár elmondta saját véleményét a világgazdasági helyzetről.⁶ Biztosan Ön is emlékszik erre a beszélgetésre. A recesszió⁷ természetesen az NSZK-t is elérte, és ez kétoldalú kapcsolatainkban is érezhető volt. A mi kormányunk úgy érzi, hogy az NSZK túl van a legnehezebb szakaszon, és biztos úton halad a válság leküzdése felé. Ezt három jelből látjuk: az első, hogy az NSZK iparának adott megrendelések száma nagymértékben emelkedett; a második, hogy megnőtt a beruházási kedv, és – ami a mi részünkre belpolitikailag rendkívül fontos – lépésről lépésre csökkenteni tudjuk a munkanélküliek hadát. Jelenleg mintegy egymillió munkanélküli van az NSZK-ban.

Úgy tervezzük, hogy ezt a számot hat hónapon belül 300 ezer fővel tudjuk csökkenteni. Ez az eredmény elsősorban az NSZK és az USA jó kapcsolatának köszönhető, és annak, hogy ez a két ország rálépett a stabilitás útjára a nyugati világban. Nyilvánvaló, hogy a helyzet alakulása ezen a területen nem magánügye a két országnak, mert ez kihat a kapcsolatok egészére, így a kétoldalú kapcsolatokra is.

Mi az enyhülést hosszú távú folyamatnak tekintjük. Ennek a folyamatnak csak akkor van eredménye, hogy ha ez hosszú távú gazdasági együttműködéssel kapcsolódik össze. Nekünk és mindenkinek érdeke az ilyen hosszú távú gazdasági együttműködés. A kooperáció ennek egyik modern formája.

Az NSZK kormánya az enyhülést nem konjunkturális kérdésnek tekinti, hanem hosszú távú politikai feladatnak. Természetesen elsősorban Európára gondolok itt, de beszélhetek a világ másik részeiről is, Afrikáról vagy Közel-Keletről. Példák mutatják, milyen nagy szükség van az együttműködésre. Ha az európai együttműködésre gondolok, akkor ezzel természetesen a mi szövetségeseinkre, de a szocialista országokra is gondolok. Se mi, se Önök nem vagyunk nagyhatalmak, de az a véleményem, hogy mindkettőnk szavára odafigyelnek szövetsé-

⁶ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet keretében 1975. augusztus 1-jén írták alá a helsinki záróokmányt. A finn fővárosban 1975. július 30-án Kádár János és Helmut Schmidt nyugatnémet kancellár találkozójára is sort került.

⁷ A gazdasági recessziót az ún. olajválság váltotta ki: az 1973-as arab–izraeli (jom kippuri) háborút követően az OPEC arab olajtermelő országai felfüggesztették az olajexportot az Izrael támogató országokba, ami drasztikus nyersanyagár-emelkedést jelentett. Mindez a termelés visszaeséséhez, a munkanélküliség és a szociális kiadások növekedéséhez vezetett. Az NSZK-ban ez egyben a második világháború utáni ún. „gazdasági csoda” végét is jelentette. Lásd: Herman van der Wee: *A lefékezett jólét. Újjáépítés, növekedés és struktúraváltás a világgazdaságban, 1945–1980*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1986.

geseink. Az Ön szava és az Ön tekintélye olyan nagy a szocialista táborban és olyan háttére van, hogy nemcsak odafigyelnek, hanem el is gondolkodnak rajta, akár az európai enyhülésről, akár más politikai kérdésről van szó.

Mi 1969-ben vettük át a vezetést az NSZK-ban, és ha mérleget akarunk vonni működésünkről, megállapíthatjuk, hogy annak számos pozitív oldala van.⁸ Itt elsősorban a keleti politikára gondolok. A szocialista országokkal normalizálódtak a kapcsolatok, és számos szerződést, megállapodást kötöttünk a Varsói Szerződés tagállamaival. Mi ezeket a megállapodásokat a béke biztosításaként értékeljük, valamint úgy, hogy ezzel hozzájárultunk az európai biztonság megteremtéséhez.

Nekünk, németeknek speciális érdekeink is vannak. Arra vagyunk kényszerítve, hogy két német államban éljünk, és ez különleges helyzetet jelent számunkra.

Szeretnék néhány szót szólni Nyugat-Berlin kérdéséről is. Egyértelműen meg lehet állapítani, hogy a négyhatalmi megállapodás⁹ komoly előrelépés volt, sok mindent megoldott, de messze van attól, hogy tökéletesnek mondhassuk. Sajnos a megállapodás értelmezése nagyon hiányos, eltérő, és még sok vitára ad alkalmat. Mi tudjuk, hogy Nyugat-Berlin nem része az NSZK-nak, és nem az NSZK kormányozza. Ugyanakkor az NSZK-nak a szerződésben meghatározott jogai vannak Nyugat-Berlin képviselését illetően, és a város szerződésekbe való bevonása egyezik a négyhatalmi megállapodásokban foglaltakkal.

Nekünk, németeknek Berlin kérdése rendkívül nagy jelentőségű. Tudjuk, hogy mit jelent Budapest a magyaroknak. Képzeljék el az urak, hogy mi volna a magyar nép véleménye akkor, ha Budapestet nem mondhatná magáénak. Az az érzésünk, hogy a szovjet vezetés nem érti meg ezt a részünkre oly fontos momentumot, és a restriktív értelmezéssel különböző nehézségeket teremtenek részünkre.¹⁰ Olyan érzésünk van, hogy a Szovjetunióban a bürokraták elsüllyesztették a fiók mélyébe azt a kulcsot, amellyel sok kérdést még rugalmasabban meg lehetne oldani. Azt várjuk a Szovjetuniótól és a szocialista országoktól, hogy kevesebb nehézséget teremtsenek ezen a téren. Szeretnénk ebben a kérdésben előrelépni, de szeretném határozottan leszögezni, hogy egy sor szerződés,

⁸ Az 1969-es nyugatnémet választásokon bár a CDU/CSU a szavazatok 46,1%-át megszerezve megelőzte a szociáldemokratákat (42,7%), az SPD a liberálisokkal együtt többségbe került, így a Bundestag 1969. október 21-én a szociáldemokrata Willy Brandtot választotta meg kancellárnak.

⁹ A négyhatalmi megállapodást Nyugat-Berlin státusáról 1971. szeptember 3-án írták alá a volt megszálló hatalmak. Ebben rögzítették, hogy Nyugat-Berlin önálló politikai egység – tehát nem az NSZK integráns része –, míg az 1971 decemberében kötött tranzitegyezményben a Szovjetunió garanciát vállalt arra, hogy a nyugatnémet fél zavartalanul használhatja a Nyugat-Berlinbe vezető útvonalakat. Lásd még: 23. dokumentum 4. jegyzetét.

¹⁰ Nyugat-Berlin kérdéséről lásd: *Berlin, a megosztott város*. Szerk: Németh István-Tollas Gábor. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2008.

amely aláírásra készen áll, csak akkor kerül aláírásra, ha Nyugat-Berlin kérése számunkra elfogadható módon kerül be ezekbe a szerződésekbe, illetve a szerződések hatálya Nyugat-Berlinre is kiterjed.¹¹ Kérem megértését, hogy ilyen őszintén tártam fel ezt a nehéz kérdést, de az a véleményem, hogy a szocialista országok felelős vezetőinek egyértelműen kell elmondanunk álláspontunkat, hogy megértsék a problémákat.

Kádár: Figyelemmel kísértem az Ön fejtegetését, és megértettem azt. Mi nagyra értékeljük az NSZK-kormány politikai irányvonalának pozitív megnyilvánulásait. Különösen az utolsó három-négy évben léptek konstruktív módon előre. Gondolok a moszkvai és a varsói szerződésekre,¹² az NDK-val és más szocialista országokkal kötött megállapodásokra.¹³ Az NSZK kormányának ez a tevékenysége értékes, helyes és a realitásokon alapul. Nagy lépés előre, ismétlem, és a kormány reális érzékéről tesz tanulságot. Nem vagyok próféta, nem tudom, mit hoz a jövő. De egy adott helyzet értékelésénél a jelenlegi realitásokat kell figyelembe venni, és vannak olyan kérdések, amelyeket majd a jövő fog megoldani. Ön azt mondta, hogy őszintén szeretné elmondani problémáit, én is az őszinteség híve vagyok. Javult az NSZK viszonya a Szovjetunióval és más szocialista országokkal, sok kérdés rendeződött. Ez viszont csak úgy volt lehetséges, hogy mindkét fél hajlandó volt kompromisszumokra, még hozzá becsületes kompromisszumokra. Természetes, hogy a realitásoktól eltérő ideális elképzelések nem valósíthatók meg, és a mi feladatunk az, hogy a történelmi helyzet figyelembevételével ezen az alapon éljünk együtt, dolgozzunk együtt, munkálkodjunk azon, hogy jó kapcsolatok épüljenek ki országaink között és nemzetközi szinten, minden területen. Ismétlen, hogy nem vagyok jövőmondó, de nekem is élénk a fantáziám, és elképzelhető, hogy 15 év múlva az NSZK is népi demokrácia lesz. (*Genscher:* ennek nincsenek meg nálunk a realitásai.)

Kádár: Én most a fantáziámról beszéltem. Én azt mondom, hogy amit mi együtt elértünk, az nem kevés. Gondoljon csak, alkancellár úr, vissza, hogy mi volt 15 évvel ezelőtt. Mennyi vita és mennyi, akkor megoldhatatlannak látszó kérdés oldódott meg időközben.

Ami Nyugat-Berlint illeti, ez a legfogasabb kérdés, és itt is rengeteg vita volt hosszú éveken keresztül. A négyoldalú megállapodás megteremtette annak lehetőségét, hogy ez a kérdés is, hacsak mesterségesen fel nem bolygatják, rendező-

¹¹ Míg az NSZK álláspontja az volt, hogy Nyugat-Berlint magától értetődően bevonja minden NSZK-t érintő nemzetközi szerződésbe és megállapodásba, a szovjet fél ezt igyekezett elhárítani Nyugat-Berlin speciális státusára hivatkozva. Tollas Gábor: A megosztott Berlin státusa (1945–1990). *Valóság*, 2006, 1. sz. 81–93.

¹² Lásd: 23. dokumentum 4. jegyzetét.

¹³ Az NSZK–NDK alapszerződést 1972. december 21-én írták alá. A szerződés révén a két német állam kölcsönösen elismerte a másik létét és függetlenségét. A Szovjetunió, Lengyelország és az NDK mellett az NSZK a keleti politika keretében Csehszlovákiával kötött szerződést: 1973. december 11. Lásd még: 21. dokumentum 19. jegyzet.

dik. Meg kell mondani, hogy Nyugat-Berlin kérdésében rendezett viszonyok alakultak ki, mi ezt a kérdést is csak a realitások függvényeképpen lehet megérteni.

Bennünket a történelem megtanított arra, hogy tiszteljük a realitásokat. Én őszintén örülök annak, hogy ebben a kérdésben odáig jutottunk, ahol ma tartunk, és hogy ez a kérdés úgy rendeződött, hogy az Önök részére is előnyös. A további fejlődést – és ez is realitás – a jövőre kell bízni. Nekünk arra kell törekednünk, hogy az adott viszonyok között munkálkodjunk az őszinte, jó szándékú békés egymás mellett élésért.

Úgy hiszem, hogy ezen a területen az alapkérdésekben sok közös vonás van kormányaink között. Biztos, hogy sem Önök, sem mi nem akarunk háborút. De hogy ez ne következze be, együtt kell lépnünk. Mi nagyra értékeljük az Önök kormányának ez irányú törekvéseit. Vitatkozhatunk mindenről, lehet köztük sok polémia, de egyben egyetértünk: ne legyen háború.

Mi örülünk ennek a fejlődésnek, például annak is, hogy az NDK és az NSZK kormánya között egyre nagyobb megértés van. A kölcsönösség és a megértés útján akarunk továbbmenni. Ön is tudja, hogy voltak olyan idők, amikor még köszönő viszonyban sem voltunk. De ugyanakkor gazdasági kontaktusok jöttek létre, és más kérdésekben is közelebb kerültünk egymáshoz. Ön tudja azt, hogy most egy pártházban vagyunk,¹⁴ egy kormányzó pártnak a házában, és ennek tudatában jelentem ki, hogy az utolsó évek fejlődése gyümölcsöző és pozitív volt. Mi ezen az úton akarunk továbbhaladni. Mindezt nem kibúvóképpen mondom, hogy megkerüljem az Ön által felvetett kérdéseket, hanem azért, hogy megértsen. Mindenféle közeledést, a gazdasági kapcsolatokat, annak modern formáit, az emberi kapcsolatokat, a kultúrát és számos olyan területet, ami közelebb hoz bennünket, szívesen megvizsgálunk, és igyekszünk a kérdésekhez konstruktívan hozzáállni. Ez természetesen egy folyamat, nagyokat ugrani nem tudunk, és nem is akarunk. De a lényeg az, hogy türelemmel vizsgáljuk a kérdéseket, mert nekünk ezt a konstruktív vonalat kötelességünk továbbvinni.

Nyugat-Berlin kérdésében természetes, hogy lesznek problémáink, de nem ezeken a problémákon kell rágódni, hanem arra kell törekednünk, hogy nem passzív módon, hanem aktívan kell a békés egymás mellett élés politikáját megvalósítani, ami azt jelenti, hogy mind a két ország részére előnyös kapcsolatokra kell törekedni. Mi erre pozitívan fogunk mindenkor reagálni.

Kapcsolatainkban vannak és voltak nagyon érzékeny kérdések. Például az, ami a II. világháború után országunkban a német ajkú lakossággal történt. Felét kitelepítettük, fele itt maradt.¹⁵ De meg lehet állapítani azt, akár a kitelepítet-

¹⁴ Kádár János az MSZMP KB Széchenyi rakparti székházában fogadta látogatóját.

¹⁵ A magyarországi németek kitelepítését az 1945. július 17. és augusztus 2. között rendezett potsdami konferencia határozatai tették lehetővé. A később megjelölt keretszám (400-500 ezer fő) elvileg lehetővé tette volna a teljes magyarországi németység kitelepítését. A magyar kormány törekedett is erre: a kitelepítés 1946. januári végrehajtási rendelete 10%-ban határozta meg a kitelepítés alól mentesíthetők arányát. Végül mintegy 185 ezer német nemzetiségű magyarországi

tek ügyében, akár az itt maradt német ajkú lakosság kérdésében megkérdezi az Önök és a mi közvéleményünket, mindkét közvélemény pozitívan értékeli a jelenlegi helyzetet. Ez is példa arra, hogy még ilyen kényes kérdéseket is, ami sok fájdalmat okozhat, le lehet vezetni.

Szeretnék még visszatérni arra, amit alkancellár úr mondott az enyhülésről. Természetes, hogy mi is az enyhülés hívei vagyunk. Országaink ugyan két különböző szövetségi rendszerhez tartoznak és a nagyságrendünk sem egyforma, de Önöknek a saját szövetségeseiknél, és nekünk is a mi szövetségeseinknél megvan a voksunk. Vannak komoly találkozási területek a két kormány álláspontja között. Tudomásul kell persze azt is venni, hogy Helsinki soha nem jöhetett volna létre, ha azt az USA és a Szovjetunió együttesen nem akarták volna. Ezt is figyelembe kell venni a politikai kérdések vizsgálatánál. Éppen ezért, és ennek a szellemében, törekedjünk minden kérdésnek – ahol erre lehetőség van – a tisztes rendezésére.

Ha a katonákat megkérdezi, ők más szempontokból reagálnak, és nekik is megvannak a megfelelő érveik. De úgy vélem, hogy mégis jobb, ha ezt a kérdést a civilek, a politikusok veszik kézbe. Sok szó van a két tábor hadászati erőviszonyáról. Ne tegyük ki magunkat annak, hogy a katonák kipróbálják, hogy hol vannak a jobb fegyverek. Minden területen a békés egymás mellett élés szellemében kell élni és dolgozni.

Az USA Önöket, a SZU pedig bennünket kérdez meg különböző kérdésekben. Működünk ezen a területen is együtt a kapcsolatok békés fejlődésének érdekében. Úgy bilaterális, mint multilaterális vonalon.

Ami az NSZK közelgő választását illeti, mi nem szavazunk, nem vonulunk az urnák elé, de tekintve, hogy megtaláltuk az együttműködés és megértés útját, az a véleményünk, hogy a jelenlegi koalíció részünkre a jobb megoldás.

Az Önök kormánya reális politikát folytat, fontos kérdéseket old meg. Emlékszem arra az időre, amikor Amerikában elnökválasztási harc folyt, s Kennedy és Nixon versenyzett egymással az elnöki pozícióért.¹⁶ A mi részünkre annak idején Nixon volt az ördög, és azt óhajtottuk, hogy Kennedy nyerje meg a választásokat. Közben Nixon elnök lett, és tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy elnöksége alatt számos nehéz kérdés pozitív megoldására került sor.

lakost fosztottak meg állampolgárságától 1946 és 1948 között. Közülük 135 ezret Németország amerikai, 50 ezret szovjet megszállási övezetében telepítettek le. Ez valóban a hazai németiség körülbelül felét jelentette. L. Baráth Magdolna–Cseh Gergő Bendegúz–Feitl István–Figder Éva: Bevezető. In: Feitl István (szerk.): *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2003, 21–26.; Balogh Sándor: A német nemzetiségű lakosság kitelepítése Magyarországról a második világháború után. *Információs Szemle – Elmélet és politika*. 1981, 4. sz. 96–130.

¹⁶ Az Egyesült Államok 44. elnökválasztását, amelyen a Demokrata Párt részéről John Fitzgerald Kennedy, míg a Republikánus Párt színeiben Richard Nixon csapott össze, 1960. november 8-án rendezték. A választáson Kennedy minimális fölényrel győzött.

Mi a tárgyalások híve vagyunk, nem vagyunk nagy ország, de minden kérdésben hajlandóak vagyunk szövetségeseinkkel és más társadalmi rendszer országaival – így az NSZK-val is – konzultációra, legyenek azok bilaterális vagy multilaterális kérdések.

Sok sikert kívánunk Önöknek. Kívánjuk, hogy nyerjék meg a választásokat, és hogy kormányuk reális, jó politikával járuljon hozzá az európai enyhüléshez és a békés egymás mellett élés politikájához.

Szeretném ezt az alkalmat felhasználni, hogy ezúton is szívélyesen üdvözljem Scheel köztársasági elnök urat,¹⁷ valamint Willy Brandt urat, az SPD elnökét.

Ami az én NSZK-beli utazásomat illeti, nem vagyok világutazó, nem szeretek utazni, és nincsen szereplési viszketegségem sem. De egy jó ügy érdekében szívesen elmegyek Önökhöz is. A jó ügy szolgálata kötelez engem arra, hogy eleget tegyek az Önök kedves meghívásának.

Szeretnék még néhány szót szólni a felmerült kérdésekhez. Az élet, a történelem megtanított bennünket arra, hogy minden lépésünknel ügyeljünk, hogy a realitások talaján maradjunk. Népünk kemény iskolát járt végig. Szeretnénk továbbra is becsületes partnerei maradni barátainknak és partnereinknek. A múltban egyszer szó volt arról – és ne értse félre, amit mondani fogok –, hogy az NSZK gazdasági nagyhatalom és politikai törpe. Az akkor sem volt igaz, amikor ezt mondták, de ma különösen nem igaz. Az NSZK aktív tényezője a világpolitikának. Éppen ezért, népeink érdekében, szeretnénk Önökkel együttműködni.¹⁸

Genscher: Első titkár úr, köszönöm azt a sok időt, amit rám szánt, és az értékes eszmecserét, amely lezajlott közöttünk. Én nem vagyok diplomata, mint a mellettem ülő kollégáim, hanem egy pártnak vagyok a vezetője. Mégis kénytelen vagyok időm egy részét kormányom helyiségében és nem a pártházban¹⁹ tölteni. Nekünk nincsen ilyen szép pártházunk, mint Önöknek, és nem is tudnám Önt ilyen miliőben vendégül látni. De szeretném azt mondani, hogy ismerjük az Ön súlyát és tekintélyét a szocialista táborban.

Úgy, ahogy Ön mondta, mi sem vagyunk próféták, de mi is hiszünk a mi igazunkban és a pozitív jövőben, és világos az, hogy nekünk a saját vonalunkon és saját lehetőségeinken belül, és Önöknek az Önök lehetőségeinek kereteit kihasználva kell munkálkodnunk az enyhülésen és a megértésen.

¹⁷ Walter Scheel nyugatnémet liberális politikus, 1974 és 1979 között volt az NSZK államfője.

¹⁸ A magyar külpolitika az európai biztonsági értekezlet után, illetve a növekvő gazdasági problémák szorításában kereste a lehetőségeket a nyugati kapcsolatok bővítésére. Lásd többek között: Békés Csaba: *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztútjában, 1945–1990.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2004; Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989.* Budapest, Napvilág, 2007; Borhi László: *Magyar–amerikai kapcsolatok, 1945–1989. Források.* Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2009.

¹⁹ Hans-Dietrich Genscher 1974 és 1985 között a Német Szabaddemokrata Párt (FDP) elnöke volt.

Ön volt szíves végighallgatni a mi gondjainkat és problémáinkat Nyugat-Berlin és más, részünkre fontos politikai kérdésekben. Legyen meggyőződve arról, hogy mi a magunk területén szintén mindent el fogunk követni – és itt elsősorban Brandt és Schmidt urakat emelném ki –, hogy továbbra is vezethessük az NSZK népének ügyét, hogy kormányon maradhassunk, és ezzel is hozzájárulhassunk a nemzetközi biztonság, az enyhülés ügyéhez.

Még egyszer hálásan köszönöm a kedves fogadtatást, és azzal búcsúzom Öntől, hogy viszontlátásra Bonnban.

A látogatás időtartama kb. 1 óra 45 perc volt.

Budapest, 1976. május 7.

MNL OL XIX-J-1-j-NSZK-1976–101. d. – Gépelt másodlat. – Készült: 3 példányban. Külügyminisztérium V. Területi Főosztály. (109–135, 00286/25.) Készítette: Hamburger László.

28. Jelentés a Francia Szocialista Párt küldöttségének látogatásáról

Budapest, 1976. május 24–29.

Jelentés a Francia Szocialista Párt küldöttségének látogatásáról

Szigorúan bizalmas!

Az MSZMP Központi Bizottságának meghívására május 24–29. között fogadtuk a Francia Szocialista Párt első hivatalos küldöttségét François Mitterrand első titkár vezetésével. A nyolctagú küldöttség a párton belül működő különböző irányzatok ismertebb képviselőiből, köztük a Politikai Bizottságnak megfelelő Végrehajtó Iroda négy, illetve a Titkárság három tagjából állt; a küldöttség egészében véve a Francia Szocialista Párt jelentősebb tényezőiből tevődött össze.

A küldöttség programjának kialakításában figyelembe vettük annak magas szintjét és aktív érdeklődését. A küldöttség, illetve Mitterrand és szűkebb kísérete két alkalommal találkozott Kádár János elvtárrsal, megbeszéléseket folytatott Biszku Béla elvtárs vezette magyar tárgyaló csoporttal, melynek tagjai voltak: Gyenes András,¹ Berecz János,² Horn Gyula és Tóth Dezső³ elvtársak. A francia küldöttség Apró Antal elvtárrsal tárgyalva megismerkedett a magyar törvényhozással, és nem hivatalos vacsora keretében igen érdekes beszélgetést folytatott Aczél György elvtárrsal. F. Mitterrand határozott kívánságára ellátogattak egy vidéki városba is (Székesfehérvárra). Ezenkívül a küldöttség tagjai – Mitterrand nélkül, aki május 27-én harmadmagával visszautazott Párizsba – több egyéb budapesti és vidéki programban vettek részt.

¹ Gyenes András (1923–1997) diplomata, politikus, az MSZMP KB külügyi titkára.

² Berecz János (1930–) történész, politikus; az MSZMP Külügyi Osztályának vezetője.

³ Tóth Dezső (1925–1985) irodalmár, politikus; az MSZMP KB Kulturális, Tudományos és Közoktatási Osztályának helyettes vezetője.

I.

Biszkú Béla elvtárs tájékoztatását hazánk belső helyzetéről és az MSZMP tevékenységéről a francia küldöttség érdeklődéssel fogadta. A tájékoztatást a francia részről felvetett számos kérdés alapján élénk vita követte. Főként Mitterrand tett fel kérdéseket.

Választ kértek a mezőgazdaság szocialista átszervezésének elveire, módszereire (a központi elhatározást hogyan érvényesítették, önkényes vagy önkéntes módon); a tervgazdálkodás rendszerére (milyen tényleges, intézményesített beleszólási lehetőségük van az embereknek a gazdasági tervek kidolgozásába, a vezetők kinevezésére); a szociális gondoskodásra (hogyan biztosíthatók a növekvő szociális igények kielégítéséhez szükséges anyagi eszközök); a nők társadalmi megbecsülésére (a gyermekgondozási segély bevezetése nem váltott-e ki elvi vitákat a nők helyzetéről és szerepéről); valamint a tanuló ifjúság közérzetére, magatartására vannak-e köztük anarchisták, szélsőbaloldali csoportok, sokat tüntetnek-e); stb.

Érdeklődtek továbbá a KGST és a Közös Piac közötti tárgyalásokkal kapcsolatos véleményünk, a fejlett tőkés országokkal, köztük Franciaországgal folytatott kereskedelmünk és ipari kooperációnk konkrét helyzete, valamint a szocialista országok árpolitikájának néhány kérdése iránt (mennyivel növekedett pl. a Szovjetunióból Magyarországra behozott olaj ára).

Biszkú elvtárs külpolitikai tájékoztatóját a francia küldöttség kérdések nélkül fogadta. F. Mitterrand részletesen ismertette pártja külpolitikai vonalát, annak általánosabb nemzetközi összefüggéseit, mindenekelőtt azonban az európai biztonsággal kapcsolatos nézeteit.

Kifejtette, hogy Franciaország – bár formailag kilépett a NATO katonai szervezetéből⁴ – ma is szervesen beleilleszkedik a nyugati világba és annak szövetségi rendszerébe. Ez olyan realitás, amelyen csak akkor lehet és érdemes változtatni, ha a jelenlegi szövetségi rendszer helyébe egy annál jobb és megbízhatóbb léphetne. Franciaországnak nem áll érdekében, hogy olyan szövetségi rendszer tagja legyen, amely az Egyesült Államok ellen irányul, mert nem kell tartania az USA közvetlen katonai beavatkozásától. Franciaországnak nem érdeke továbbá, hogy egy új, szovjet, illetve kommunista vezetés alatt álló szövetségi rendszerhez csatlakozzon, mert ez szakítást feltételezne Franciaország és az Egyesült Államok, Franciaország és az egész nyugati világ között. Ennek oka kézenfekvő.

⁴ Franciaország 1966. március 30-án jelentette be, hogy kilép a NATO Katonai Bizottságából. A NATO-kötelékekben külföldön szolgáló francia katonai egységeket hazarendelték, míg a Franciaországban állomásozó NATO-csapatok elhagyták az országot. A döntést az indokolta, hogy Charles de Gaulle így látta biztosítottnak a független francia külpolitikát, a hadsereg önállóságát és a nukleáris fegyverek feletti ellenőrzését. Ugyanakkor Franciaország tagja maradt a NATO politikai szervezetének, és titkos amerikai–francia megállapodásokat (Lemnitzer–Aillert-megállapodások) is kötöttek arra az esetre, ha háború törne ki a Varsói Szerződés országaival.

Ha Franciaországban lehet egyáltalán háborús félelemről beszélni, akkor azt még mindig „Oroszországgal szemben táplálják”.⁵

Mitterrand hangsúlyozta: az FSZP részére mindenekelőtt Franciaország érdekei az irányadóak. Ezért is javasolta elsőnek, hogy Franciaország barátsági szerződést kössön „Oroszországgal”.⁶ Nyugat-Európában ugyanis ez az egyetlen módja annak, hogy Németország „egy ország maradjon a sok közül”. A német probléma⁷ a francia szocialisták számára a leglényegesebb európai kérdés.

A francia–szovjet viszonyról Mitterrand kifejtette, hogy az szerinte az európai biztonság kérdésének csupán egyik aspektusa. A francia szocialisták jelenleg még nem tudnak elképzelni egy olyan átfogó európai biztonsági rendszert, amely alkalmas és képes lenne az egyes európai államok függetlenségének biztosítására.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia⁸ tulajdonképpen a biztonságnak csak egy embrionális magját eredményezte, alapjaiban nem változtatta meg az európai helyzetet. A francia szocialisták „kifelé” pozitívan értékelik az EBK-t, de ezt nem gondolják teljesen komolyan.

Az EBK a Szovjetunióknak volt a legelőnyösebb, mert az lényegében szentesítette a második világháború után létrejött erőviszonyokat. („A Szovjetunió versailles-i szerződése volt.”) Előnyös volt továbbá Nyugat-Európa számára, mert hozzájárult Európa politikai egyesítéséhez. A legfontosabb azonban, hogy Helsinki révén ismét egymásra talált az 1917 óta kettészakadt Európa.

A biztonság tekintetében a legnagyobb gond a Francia Szocialista Párt számára, hogy a Szovjetunió, bár bizonyosan nem akar háborút, ma is az az ország, amely a leggyorsabb ütemben fejleszti hagyományos haderőit Európában. Ebben nehezen megfeyjthető ellentmondást látnak. Felvetődik bennük a kérdés: „Oroszország vajon lehetségesnek tartja még ma is, hogy háború törjön ki közte és az USA között?” Ez az a bizonyos nyitott kérdés, amely kitolja egy új biztonsági rendszer létrehozásának lehetőségét.

⁵ Franciaország hagyományos legfőbb európai ellenfele Németország volt, azonban az 1950-es években létrejött a francia–német kiegyezés, amely az Európai Gazdasági Közösség alapját képezte. Az 1960-as években Charles de Gaulle igyekezett visszaszerezni a francia nagyhatalmi politika mozgásterét, és ennek részeként lazította az Egyesült Államokhoz fűződő szálakat, keresve a párbeszédet a Szovjetunióval. Lásd: Kecskés Gusztáv: *Franciaország Közép-Kelet-Európa-politikája 1918-tól napjainkig*. Budapest, 2004, kézirat. Forrás: http://www.grotius.hu/pdf/Kecskes_Gusztav_FoKKE.pdf

⁶ 1976 táján a francia–szovjet kapcsolatok intenzívek voltak, 1974-ben Leonid Brezsnyev Párizsba látogatott, amit a következő évben Giscard d'Estaing viszonzott. Előbbi alkalommal megállapodást írtak alá az 1975 és 1979 közti együttműködésről és parafáltak egy pénzügyi egyezményt, de barátsági szerződés megkötésére nem került sor. Kecskés, i. m., 138–139.

⁷ A német probléma a két Németországgal kapcsolatos rendezetlen kérdésekre utal.

⁸ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet a kelet–nyugati párbeszéd fóruma volt. Többéves tárgyalások után 1975. augusztus 1-jén 35 ország írta alá az ún. helsinki záróokmányt, amely az európai biztonság, valamint a gazdasági, tudományos, technikai, környezetvédelmi és humanitárius területen való együttműködés kérdéseit tartalmazta.

Mitterrand kijelentette: hiba volna a francia szocialistákról azt feltételezni, hogy a szovjetellenesség megszálottjai. Hatalomra kerülésük esetén, ami bizonyára bekövetkezik,⁹ első dolguk lesz, hogy tárgyaljanak a Szovjetunióval és folytassák vele is, mint baráttal a megkezdett vitát. Az FSZP híve a leszerelésnek, a kollektív biztonságnak, a katonai blokkok egyidejű felszámolásának, a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok sokoldalú fejlesztésének, az emberek és az eszmék szabad áramlásának, de nem találnak választ arra, hogy a mostani szövetségi rendszert milyen másik rendszer váltsa fel. Erre a kérdésre Mitterrand szerint „csak az oroszok képesek válaszolni”.

A tárgyalásokon az FSZP helyzetéről adott tájékoztatás során Mitterrand – érdeklődésünkre – kitért a baloldali egység időszerű kérdéseire is. Nyomatékosan érzékeltette pártja rohamosan növekvő súlyát a francia politikai életben és a baloldalon belül is. A Kommunista Pártról elmondotta, hogy az jelenleg olyan korszerűsítési lázban ég, hogy szinte fékezni kell. A jövő évi helyi jellegű választásokon követendő taktika kérdésében az FKP – az eddigi hagyományokkal szakítva – erőszakolja a közös fellépést már az első fordulóban.¹⁰ Mitterrand megjegyezte: „A francia kommunisták már túlságosan szeretnek bennünket és – egy klaszszikus mondással élve – úgy akarnak megcsókolni, hogy közben megfojtsanak bennünket.” Az igazság az – mondotta –, hogy a kommunisták kissé dogmatikusak, a szocialisták pedig kissé pragmatikusak. Hozzátette, a politikai bölcsesség mindenképpen azt diktálja, hogy ahol csak lehet, együtt lépjenek fel, és a jobboldallal semmiféle egyezkedés ne legyen a közös kormányprogram rovására.¹¹

II.

Kádár János elvtárs május 26-án több mint kétórás beszélgetést folytatott F. Mitterrand-nal, G. Defferre-rel, a párt legerősebb megyei szervezetének jobboldali szociáldemokrata nézeteiről ismert vezetőjével és R. Pontillon külügyi titkárral.¹² Ennek során áttekintést adott hazánk és népünk történelmi útjáról,

⁹ Az 1974-es választásokon a francia szocialisták és kommunisták közös programmal és jelöltekkel indultak, de minimális különbséggel a jobboldal győzött. A kommunisták támogatottsága ezután jelentősen visszaesett, nem függetlenül a Szovjetunió tekintélyvesztésétől. A szocialisták azután 1981-ben hatalomra jutottak, amikor François Mitterrand-t megválasztották köztársasági elnöknek, illetve pár hónappal később Pierre Mauroy alakíthatott – az FKP bevonásával – koalíciós kormányt.

¹⁰ Az FKP és a szocialista párt végül közös programmal indult az 1977 márciusában rendezett helyhatósági választásokon, amelyen jelentős sikert értek el. A baloldali pártok összesen a szavazatok 50,8%-át szerezték meg.

¹¹ Lásd Johancsik János: *A demokratikus pártrendszer Franciaországban a 20. században*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1998, 99–100.

¹² Gaston Defferre (1910–1986) szocialista politikus, marseille-i polgármester az FKP-val szemben a jobbközép pártokkal való együttműködés híve volt, szemben a mitterrand-i koncep-

pártunk politikájának, illetve szocialista építő munkánknak legfontosabb, ma már megmásíthatatlan elveiről, a szocialista közösségben vállalt kötelezettségeinkről és az előttünk álló teendőkről.

Kádár János elvtárs elmondotta, hogy népünk helyzetét, nehéz harcait évszázadokon keresztül két alapvető probléma határozta meg: a szociális elmaradottság és a nemzeti önállóság hiánya. Vázolta ezek történelmi alakulását. A felszabadulás után e két probléma a munkáshatalom kivívásával és nemzeti függetlenségünk elnyerésével megoldódott. 1956-ban újabb megpróbáltatások vártak ránk. Súlyos tapasztalatok árán tanultuk meg, hogy a hatalmat kiharcolni és megvédeni lehet fegyverrel, de a normális élethez, a szocializmus építéséhez a nép nagy többségének támogatása szükséges. Ez nálunk így is van, ahol a történelmi körülmények folytán egy politikai párt létezik.

Munkánkhoz szilárd támpontot, biztonságérzetet a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való barátságunk és együttműködésünk adja; szocialista építőmunkánk békés feltételeit a bennünket egyesítő szövetség teremti meg és biztosítja. Ez történelmileg kialakult, visszafordíthatatlan szövetség, illetve politikai irányvonal. Ezzel úgy számoljanak, hogy nagy szenvedések árán született, ragaszkodunk hozzá és ezért tartós lesz.

Kádár János elvtárs kifejtette európai törekvéseinket, üdvözölte a francia baloldali erők együttműködését és sikereket kívánt a közös kormányprogram megvalósításáért folytatott harchoz.

Mitterrand elmondotta, hogy Magyarország nagy érdeklődést vált ki a nyugat-európai közvéleményben és a francia szocialisták között. Franciaországból szemlélve Magyarországot, úgy tűnik, hogy korábban a feszültségek itt voltak a legérzékenyebbek, a legnagyobb változások is itt mentek végbe. 1941 és 1956 között Magyarország állandó mozgásban volt. Ezzel szemben 20 éve Európa legstabilabb országa. Messziről nézve az embernek az a benyomása, hogy ezt a stabilitást nem erőszak és nem diktatúra teremtette. A Francia Szocialista Párt küldöttsége azért látogatott most Magyarországra, hogy közelebbről tanulmányozza ezt az érdekes, fontos példát. A Kádár elvtárs által elmondottakból érthetővé válik, hogy 1945 után az elmaradott Magyarországon forradalmi helyzet volt, amelyben erős politikai párt irányítására volt szükség. A forradalmat ez a párt végig is vitte. „Megértettük a történelmi tanulságokat – mondotta Mitterrand –, ezért nem lehet rossz a megítélésünk róluk.” Hozzátette – és ezt később a francia újságíróknak adott nyilatkozatában is megismételte –, hogy 1945-ben Magyarországon ő is forradalmár lett volna, vagyis ha Franciaországban 1945-ben a magyarországihoz hasonló helyzet van, valószínűleg ugyanezt az utat teszi meg ott, mint Magyarország.

cióval, amely a baloldali összefogást szorgalmazta. Defferre elképzelése az 1969-es franciaországi elnökválasztáson elszenvedett veresége után lekerült a napirendről. – Robert Pontillon (1921–1992) francia szocialista politikus, újságíró, a Francia Szocialista Párt külügyi titkára.

A francia belpolitikai helyzetről Mitterrand a következőket mondta: Franciaországban a kizsákmányolás, az elnyomás kevésbé brutális formában nyilvánul meg, mint a társadalmi fejlődés korábbi szakaszaiban. Ezért a megoldás is kevésbé radikális, nem kell mindent ledönteni és mindent előlről építeni. A változásokhoz megértek a szükséges feltételek. Most azokat az erőket kell megtalálni és egyesíteni, amelyek végigviszik ezeket a változásokat.

Franciaországban a nemzetközi nagytőkével szorosan összefonódó monopol-tőkét kell megdönteni. Ezért az FSZP programja előírja a főbb termelési eszközök, hitelintézmények államosítását, a demokratikus tervezés bevezetését. Ebben eltérés mutatkozik a francia és a többi nyugat-európai szocialista, szociáldemokrata párt között.¹³ A francia szocialisták politikája, programja sok vitát vált ki soraikban. A francia szocialisták azonban vállalják a vitát, és bírálóiknak nyíltan szemükre vetik, hogy bár hatalmon vannak vagy voltak, a nagytőke erejének alapjait soha sehol nem döntötték meg.

A Francia Szocialista Pártról Mitterrand kifejtette, hogy az a '60-as évek végén annyira összezsugorodott, hogy már eltűnőben volt. Most pedig befolyását tekintve ismét felülkerekedett a Kommunista Párton. A hullámvölgy abból adódott, hogy a második világháború után az FSZP kénytelen volt elfogadni az akkori adott külpolitikai feltételeket és a konzervatív társadalmi erőkkel kötött szövetséget. A mostani pártvezetés azonban visszavezette a Szocialista Pártot természetes társadalmi bázisára. Ehhez szövetségre kellett lépnie a Kommunista Párttal, amely végig kitartott a dolgozók érdekeinek védelme mellett. A két párt szövetsége ma erős, tartós; nagy népi tömegek állnak mögöttük. Egységük és befolyásuk ma szilárdabb, mint az 1936-os Népfront idején volt. Az idei községi választásokon együttesen már a szavazatok többségéhez jutottak.¹⁴ Az egység és a harc útja azonban nem könnyű. „Nagy nehézségek elé nézünk” – mondta Mitterrand. A következő választások jelentőségüket tekintve rendkívüliek lesznek.¹⁵ Száz éve nem tapasztalt erőpróbát jelentenek majd. A nagy monopóliumok tisztában vannak azzal, hogy az ország történetében sorsdöntő időszak következik. Ezért mindenre felkészülnek. Normális körülmények között biztos a győzelmünk. De a helyzet abnormális lesz. A dolgozó tömegek állásfoglalása lesz majd a döntő.

¹³ A francia szocialisták nem követelték a piacgazdaság felszámolását, de nagyobb szerepet szántak a gazdaságban a tervezésnek, mint nyugat-európai testvérpártjaik. L. Gazdag Ferenc: Franciaország. In: *20. századi egyetemes történet, II. kötet*. Szerk: Diószegi István, Harsányi Iván, Németh István. Budapest, Korona Kiadó, 1997, 193–194. Az európai szociáldemokrácia vitáiról lásd: Loppert Csaba: *Sikerek és kudarcok az európai szociáldemokrácia történetében*. Budapest, Századvég Kiadó, 2003.

¹⁴ Lásd a dokumentum 10. jegyzetét.

¹⁵ Mitterrand itt arra utal, hogy a szocialisták programja nagyarányú reformokat tartalmazott a bérből és fizetésből élők javára történő redisztribúciós intézkedésen túl; az államigazgatásban decentralizációt, a gazdaságban államosításokat, bizonyos szintű állami tervezést és a munkavállalói jogok erősítését hirdették meg. L. Gazdag Ferenc: *Franciaország története*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 2011.

Mitterrand ezután kitért arra, hogy Franciaországban még mindig tartanak a kommunistáktól. A francia kispolgári tömegek bizalmatlanul tekintenek rájuk és a Szovjetunióra is. Ezeket a félelmeket el kell oszlatni.

Végül megállapította, hogy most már nemcsak otthonról szemlélve a magyarországi helyzetet, hanem az itteni tapasztalatok alapján is úgy ítélik meg, hogy a magyar gyakorlatban tükröződik a legjobban a demokráciának olyan alkalmazása, hogy a forradalom is megmarad. Elnézést kérve, hogy más szocialista országról is szót ejt, kifejtette: a román politikában rokonszenvesnek találják, hogy külpolitikai téren igen függetlennek tűnik. Tapasztalataik alapján azonban meggyőződtek arról, hogy Románia társadalmi és politikai rendszere 1945-ben rekedt meg. Magyarországon – az itt látottakból és hallottakból ítélve – figyelemre méltó fejlődés ment és megy végbe. Ennek tanulmányozását a továbbiakban is szükségesnek látják.

Kádár János elvtárs befejezésül aláhúzta, milyen fontosnak tartja, hogy a francia szocialisták reálisan értékelik a belső franciaországi helyzetet, és nem kergetnek illúziókat. Helyeseljük, hogy a francia társadalom kérdéseinek megoldásában a kommunista és a szocialista párt együtt dolgozik. „Amit Önök csinálnak – mondotta – nem politikai trükk, hanem történelmi küzdelem. Mi Önök mellett vagyunk küzdelmünkben.”

III.

Mitterrand és a küldöttség többi tagja részéről elhangzott véleményekből arra lehet következtetni, hogy a tárgyalások és különösen a Kádár János elvtársal folytatott beszélgetések jó benyomást tettek a francia szocialista vezetők-re. Mitterrand, de a többiek is többször utaltak arra, hogy számukra újszerű és meglepő a magyar vezetők szemlélete és előadásmódja. Kinyilatkoztatásokra, kategorikus kijelentésekre, szögletes megfogalmazásokra, adathalmazra számítottak. Ehelyett messzemenően reális felfogást, elemzőkészséget, a jelenségek megértésére és megértetésére irányuló törekvést, s ezzel együtt átgondoltságot, nyugodtságot tapasztaltak. Mitterrand nagy elismeréssel beszélt pártvezetőink nyíltságáról, vitakészségéről. Kádár János elvtársat bölcs, kiegyensúlyozott és emberséges vezetőnek jellemezte.¹⁶

Émile Loo¹⁷ országos titkár például a következőket mondotta: Mitterrand rideg ember, mégis nagy hatást gyakorolt rá Kádár elvtárs közvetlensége és embersége. A magyar vezetők nem dicsekszenek; a valóságnak megfelelően akarják elemezni a helyzetet; keresik, kutatják a gyengeségeket és a megoldás módját.

¹⁶ Kádár Jánosról mint felettesről lásd: Horn Gyula: *Cölöpök*. Budapest, Zenit Kv., 1991; Berecz János: *Kádár élt...* Budapest, Duna Könyvkiadó, 2008.

¹⁷ Charles-Émile Loo (1922–) francia szocialista politikus, 1967–1968 és 1973–1978 között parlamenti képviselő, 1979 és 1989 közt az Európai Parlament tagja.

A tárgyalások során Mitterrand más tájékoztatására készült, de a magyar vezetők közvetlen őszintesége arra készítette, hogy az FSZP politikájának hátterét és indító okait mutassa be.

Émile Loo többször visszatért Mitterrand-nak a román politikával kapcsolatos megállapítására. Szerinte az FSZP nemcsak Nyugat-Európában, hanem a szocialista országokban is támpontokat keres politikájához, annak elfogadtatásához. Néhány évvel ezelőtt úgy látták, hogy a román politika áll legközelebb hozzájuk. Az alaposabb tapasztalat után megváltozott a véleményük. Magyarország teljes meglepetés a számukra. „Belpolitikája vonzó és talán még külpolitikájában is önállóbb, mint Románia.”

IV.

A látogatás tapasztalataiból az alábbi következtetések vonhatók le:

1. A Francia Szocialista Párt küldöttsége és személy szerint Mitterrand elsősorban azért látogatott hozzánk, mert időszerűnek tartották, hogy néhány, általuk fontosnak tartott szocialista ország (a Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia, Kuba) után velünk is érintkezésbe lépjenek, illetve az MSZMP-vel is létesítsenek hivatalos kapcsolatot. Erre utalt Mitterrand-nak az a többször elhangzott megjegyzése, hogy más irányú nemzetközi kötelezettségeik rovására döntöttek e látogatás mellett.

2. Bár francia részről előzetesen is a Magyarország iránti érdeklődéssel indokolták látogatásukat – és a küldöttség aktivitása azt alátámasztotta –, bizonyosra vehető, hogy belpolitikai érdekek is diktálták Mitterrand és a pártvezetés lépését. A rohamosan erősödő és kormányzásra készülő Francia Szocialista Párt számára ma fontos annak demonstrálása, hogy az enyhülés szellemében bővíti kapcsolatait a szocialista országok kommunista és munkáspártjaival, és kész velük is együttműködni a békés nemzetközi viszonyok erősítése érdekében.

Az a tény, hogy a francia küldöttség változtatás nélkül elfogadta az általunk készített közös közleménytervezetet – holott a tárgyalások során lekicsinyelték az EBK jelentőségét, kétségüket is kifejezték a Szovjetunió békepolitikájával szemben, saját szempontból elfogadják a NATO létezését és politikáját –, arra vall, hogy a francia szocialistáknak szükségük volt egy olyan dokumentumra, amellyel bizonyítani tudják saját politikai közvéleményük előtt jó szándékaikat, pozitív törekvéseiket az európai biztonság kérdésében.

3. A látogatás során francia részről többször elhangzott, hogy a mostani kapcsolatfelvételt pártközi kapcsolataink első állomásának tekintik. Elfogadták továbbá a pártjaink közötti kontaktusok folytatására tett konkrét javaslatainkat. Ugyanakkor nem tartották szükségesnek, hogy viszontlátogatásra hívják meg Franciaországba az MSZMP küldöttségét. Ez is úgy fogható fel, hogy jelenleg nem állt szándékukban, esetleg időhöz kötött, konkrét kötelezettségvállalás a

kapcsolatok folytatására. (Tudomásunk szerint az FSZP eddig még nem fogadott küldöttséget a szocialista országokból.)

4. A megbeszélésekből egyértelműen kitűnt, hogy a Francia Szocialista Párt alapvetően reformista baloldali párt. A szocializmusról mint stratégiai célról sem a tárgyalásokon, sem a magánbeszélgetések során nem tettek említést. Hangsúlyozták, hogy csupán a nagy monopóliumok államosítására készülnek a jövőben. A szocialista országokat mindvégig kelet-európai vagy kommunista orszákként említették. Szocialista országnak Svédországot fogadják el.¹⁸ A Szovjetuniót következetesen Oroszországnak, Szovjet-Oroszországnak mondták. Érvelésük a kommunistákkal és a Szovjetunióval szembeni beidegződött bizalmatlanságot tükrözte.

5. Nézeteltéréseink a francia részről méltányolt nyílt, jó légkörű vitákban jutottak kifejezésre. A francia küldöttség tagjai udvarias, többnyire barátságos magatartást tanúsítottak. Felfogásukat az egypártrendszerrel, a politikai pluralizmusról stb. minden sértő szándék nélkül fejtették ki. Nem kerülték általában a kényesnek minősíthető kérdéseket. Ezekről az esetek nagy részében maguk kezdeményezték beszélgetést.

A küldöttség látogatásának legfontosabb eredménye, hogy a jelek szerint sikerült hazánkról, politikánkról olyan képet adnunk, amely elfogadhatóbbá, vagy legalábbis érthetőbbé teszi a francia szocialisták részére a létező szocializmus rendszerét. Az itteni tapasztalatok akarva, nem akarva objektívabb ítéletalkotásra szorítja őket felünk és általában a szocialista közösséggel szemben.

6. Mitterrand magatartása udvarias, de a küldöttség tagjaival is mindvégig tekintélyt parancsoló volt. Fellépése egy rendkívül jól felkészült, kitűnő taktikai érzékkel rendelkező, ambiciózus reálpolitikusról vallott. Szemléletéből és megfogalmazásaiból kitűnt: a munkásmozgalomhoz az köti, hogy a Francia Szocialista Párt élén áll, melyet vezetői képességével és a baloldali összefogás segítségével tett kormányzóképes nagy politikai párttá.

G. Defferre, a párt másik nagy vezéregyénisége a tárgyalások során megjegyezte, hogy szocialista párt személy szerint Mitterrand-nak köszönheti mostani befolyását, és Mitterrand-t Franciaországban a második legfontosabb emberként tisztelik a jelenlegi elnök után.

Azzal, hogy egy adott helyzetben Mitterrand felismerte a kommunistákkal való politikai szövetség fontosságát a szocialista párt számára és azt keresztül is vitte, nagy szolgálatot tett a francia munkásmozgalomnak, de mindenekelőtt pártjának. Ennek a politikai szövetségnek elsősorban konjunkturális háttere van, ennél fogva jövője még nem megengedhető.

¹⁸ Svédországban az akkori Európában kivételesen hosszú ideig, 1932 és 1976 közt a Szociáldemokrata Párt volt hatalmon. E négy évtized alatt – a gazdaságban a magántulajdon felszámolása nélkül – kiépítették a jóléti állam skandináv modelljét. A svéd modellről lásd: Konok Péter: *Az eszmék országútján. A nyugati szociáldemokrata kánon dilemmái 1945-től napjainkig*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2011, 135–143.

7. A Mitterrand vezette küldöttség látogatása nagy visszhangot váltott ki Nyugat-Európában. Mitterrand a polgári sajtónak eddig adott nyilatkozataiban kedvezően értékelte itteni útjának tapasztalatait. Főképpen a szocialista demokrácia, a szabadság fejlődése terén elért eredményeinket hangsúlyozza. Ez a nyugat-európai munkás- és kommunista mozgalom jelenleg legvitatottabb kérdésében fontos állásfoglalás, ami e látogatás eredményességét is igazolja.

MNL OL M-KS 288. f. 11/4136. ő. e. 2–14. – Gépelt másodlat. – Készült: 30 példányban. Az MSZMP Központi Bizottsága fejlécével. Budapest, 1976. május 31. Inf/321. A jelentést összeállította: Berecz János és Verók Istvánné – saját kezű aláírással ellátva. Jóváhagyta: Biszku Béla – saját kezű aláírással. Az irat felzetén: „Látta Gyenes” *utólag* gépelve „András elvtárs”.

Sajtóközlemény: Közlemény a Francia Szocialista Párt küldöttségének látogatásáról. *Népszabadság*, 1976. május 29.

29. Feljegyzés Kádár János és Giulio Andreotti olasz miniszterelnök tárgyalásairól

Róma, 1977. június 7.

Feljegyzés Kádár János elvtárs és Andreotti olasz miniszterelnök
tárgyalásáról

Szigorúan titkos!

Andreotti: Üdvözli Kádár elvtársat. Nagyra értékeli, hogy Olaszország az első NATO- és közös piaci ország, ahová ellátogat. Meggyőződése, hogy az egyébként is jó magyar–olasz kapcsolatok újabb lendületet vesznek a látogatástól. Lázár György miniszterelnök római látogatása alatt magyar–olasz közös nyilatkozat került aláírásra.¹ Elégedett, hogy ennek tartalmát kapcsolatainkban megvalósítottuk és továbbfejlesztettük. A politikai berendezkedésben jelentős eltérések vannak országaink között. Ez természetes, s csak megerősíti azt a tényt, hogy jó kapcsolatokat alakítottunk ki. Jelenleg is, például a belgrádi találkozó előkészítésekor, megállapíthatjuk, hogy álláspontunkban sok a hasonlóság.

Kádár János elvtárs: Köszönet a meghívásért. Készséggel elfogadta azt, abban a meggyőződésben, hogy jó ügyet szolgálunk. Elsősorban a jól fejlődő magyar–olasz kapcsolatokra gondol, de ezeknek a kapcsolatoknak szélesebb értelemben véve is van jelentősége. Vezető testületeink, közvéleményünk jól fogadta a látogatás tényét. A találkozó jó alkalom az eszmecserére. Javasolja, hogy külön megbeszélések is legyenek az arra illetékesek között. Egyetértés van közöttünk, hogy fejleszteni kell kapcsolatainkat. Jobban meg kell ismerni egymást. Szükséges a konkrét lehetőségek megismerése. Még ismereteink is a korábbi állapotnak felelnek meg. Mindketten fejlődünk, nem vagyunk ugyanazok, mint 10 évvel ezelőtt. Kádár elvtárs javasolja, hogy adjunk ki rövid közleményt a látogatásról. Az legyen benne, amiben egyetértünk.

¹ Lázár György 1975. november 11–14. között járt Aldo Moro olasz miniszterelnök meghívására hivatalos látogatáson Rómában, ekkor – 1975. november 13-án délelőtt – magánkihallgatáson fogadta VI. Pál pápa is. A magyar–olasz tárgyalásokról közös közlemény jelent meg: *Népszabadság*, 1975. november 15.

A politikai kérdésekről: A Magyar Népköztársaság külpolitikájának homlokterében a béke megszilárdítása, a különböző társadalmi berendezkedésű országok békés egymás mellett élésének előmozdítása áll. A magyar népnek építő tervei vannak, ehhez béke kell. Ez vezet bennünket külpolitikánkban.

A magyar–olasz kapcsolatok megfelelőek és normálisak. Kapcsolataink a különböző társadalmi rendszerű országok hasznos együttműködésének példája. Más-más szövetségi rendszerhez tartozunk, ennek ellenére – vagy ezért is – tudunk együttműködni. Politikai kapcsolataink megfelelően alakulnak. Lázár György miniszterelnök látogatása ebben fontos esemény volt. Kádár elvtárs tolmácsolja Lázár elvtárs üdvözlését, és emlékezteti Andreottit, meghívása van Magyarországra, s ő is, vezető testületeink is örülnének, a közvélemény is örülne, ha ellátogatna hozzánk. Javasolja, hogy folytassuk a két kormány tagjainak kölcsönös látogatásait is.

Jó egyezményeink vannak, ezek jó keretet adnak kapcsolataink fejlesztéséhez. Olyan zavaró körülmény, akadály nincs, ami kapcsolataink fejlődését gátolná. Kívánja, hogy így legyen a jövőben is.

Gazdasági kapcsolataink organikusan fejlődnek. Az az adottságunk, hogy nemzeti jövedelmünknek több mint 40%-át a külső forgalomban realizáljuk. Sokirányú kapcsolataink vannak, közöttük a fejlett nyugat-európai országokkal is, ezek között a harmadik helyet Olaszország foglalja el. Azt szeretjük, ha kereskedelmi kapcsolataink nincsenek valamilyen irányban monopolizálva. Olaszországgal fejleszteni akarjuk a gazdasági együttműködést, már eddig is komoly eredményeket értünk el, ezt bővíteni akarjuk. Elégedetten látjuk, hogy kereskedelmi forgalmunk nem kis volumenű. Nem gigászi volumenről van szó, de nem is két krajcárról, s ezt tovább lehet bővíteni. 1973 után törés állt be gazdasági kapcsolatainkban.² Ezt sajnáljuk, az okok ismertek, de hozzá kellene látni a nem kevés lehetőségek felkutatásához. Kölcsönösen előnyös kapcsolatokról van szó, ezek a kapcsolatok mindkettőnknek érdeke. Néhány konkrét kérdést illetően:

Egyetértünk abban, hogy a gazdasági együttműködés fejlettebb formáit kell keresni. Mi készek vagyunk fejleszteni a kooperációs együttműködést, úgyszintén a 3. piacon való együttműködést.

– Ami az egyszerű árucserét illeti, úgy látszik, a marhahúsprobléma nem kis időre okozott törést. Az a helyzet, ami korábban volt, nem állítható visz-

² A külkereskedelmi statisztikák globálisan nem igazolják vissza Kádár János kijelentését. A Magyarországra érkező 1973. évi olasz export 1224,5 millió devizaforintot tett ki, a következő évben 2146,2 millió devizaforintot, míg 1976-ban elérte a 9073 millió devizaforintot. A magyar export ez idő alatt 2702,2 millió devizaforintról 8216,5 millió devizaforintra nőtt. Ezzel Olaszország Németország mögött Ausztriával együtt Magyarország második-harmadik legfontosabb tőkés külkereskedelmi partnere volt. Kádár kifejezetten a magyar élelmiszer- és élőállat-exportra gondol, amely területen a Közös Piac agrárpolitikája támasztott nehézségeket. Lásd: *Statisztikai Évkönyv*, 1974–1977.

sza. Kérjük, vizsgálják meg a magyar ipar lehetőségeit. Ne illúziókat keressünk, hanem a realitásokat keressük. Olasz részről nem ismerik még eléggé iparunkat. Bár termelési kooperáció a mezőgazdaság területén is lehetséges, a kooperációs tevékenység döntő területe mégis az ipar.

- A KGST és a Közös Piac kapcsolatait illetően: Ez a két integráció hasonló abban, hogy meghatározott országok gazdasági összefogásáról van szó, de ugyanakkor működésük, konstrukciójuk eltérő. A Közös Piac országai jobban kötöttek. Akárhogy is van, arra lenne szükség, hogy mindketten – ki-ki saját körében – a kereskedelem liberalizálását szorgalmazzuk. Nekünk távoli, nagy céljaink vannak: a béke. Ehhez kontaktusok, kölcsönös előnyös kapcsolatok kellenek. Az enyhüléshez a kapcsolatok szélesítése illik.
- Vannak viszont olyan területek, amelyek egyértelműen a tagországok saját hatáskörébe tartoznak. Ebből kiindulva Kádár elvtárs javasolja, hogy tervező szerveink legyenek kapcsolatban egymással. Ajánlja, hogy az illetékes olasz gazdasági szervek és intézmények tartsanak kapcsolatot a magyar Tervhivatallal.
- A magyar–olasz vegyes bizottságot illetően: Nálunk központi gazdasági irányítás is van, de a nagyvállalatok önállóan tevékenykednek. Mi az olasz állami, magán- és középiparral is együtt akarunk működni. Kádár elvtárs javasolja, hogy a gazdasági vegyes bizottságba vonjuk be a nagy konszernek képviselőit. Ajánlja, hogy ezt az olasz fél vizsgálja meg.

A gazdasági kérdések befejezéseként Kádár elvtárs kijelenti, természetesen nem álmodhatunk nagy eredményekről két és fél nap alatt, de a találkozás lendületet adhat gazdasági kapcsolatainknak. Javasolja, hogy Bíró József elvtárs tárgyaljon olasz kollégájával. Meggyőződése, hogy a gazdaság a kölcsönösen előnyös együttműködés területe.

Kulturális kapcsolataink hagyományosak. Igaz, nem vagyunk egyenlő helyzetben, de Olaszországban is nő az érdeklődés a magyar kultúra iránt. Azt kívánjuk, hogy a kontaktusok továbbfejlődjenek.

Az emberek közötti kontaktusokat is támogatjuk. Kölcsönös szimpátia él népeinkben egymás iránt, gondoljunk erre is. A két közvélemény híve a kapcsolatok fejlesztésének.

A nemzetközi helyzetről: Az általános helyzet gyakran változik. A nemzetközi helyzet régóta bonyolult, de nem egyformán bonyolult. Meggyőződésünk, hogy az enyhülés tendenciája terjed és erősödni fog. Közben vannak széljárások, de a reális tényezők, amelyeken a világhelyzet alapszik, ezt írják parancsolóan elő. Az olaszoknak és a magyaroknak elégük volt a háborúból, úgyszintén a világ népeinek is.

Sajnos, még igen élénk a fegyverkezési verseny, ez óriási teher és potenciális veszély. Azt valljuk, hogy kötelességünk mindent megtenni az enyhülésért, a

fegyverkezési verseny lefékezéséért. Gondoljuk, hogy itt is találkoznak érdekeink. Együtt talán nem, de mindenképpen egy irányban dolgozhatunk.

A SALT-tárgyalásokról: Nagyon fontos tárgyalások ezek, túlmenniük a két ország érdekein, valamennyi nép érdekelt azok sikerében.³

Helsinki közös erőfeszítésünk eredménye, történelmi kezdet, nem befejezés. Azon dolgozunk, hogy Belgrád a jó kezdet jó folytatása legyen, konstruktív találkozóra kerüljön sor.⁴ Az államok kapcsolatait vezérlő elvek helyesek, a záróokmány összes ajánlását egységben tekintjük, megvalósításuk hívei vagyunk.

Azt kívánjuk, hogy a politikai enyhülést katonai enyhülés kövesse. A leszerelési tárgyalások – SALT, Bécs – igen komplikáltak.⁵ Lehet filozofálni, hogy előbb politikai enyhülés legyen-e a katonai enyhülés elősegítésére, vagy a katonai enyhüléssel kell előmozdítani a politikai enyhülést, de szerintünk a katonai enyhülés terén mindenképpen előre kell lépni. A jelenlegi egyensúly megőrzésével, az egyenlő biztonság alapján, egyoldalú előnyök nélkül kell keresni a megoldást. Most egyensúlyi helyzet van, ezt meg kell tartani, és ezt kell alacsonyabb szintre vinni. Egyoldalú engedményt egyik fél sem fog tenni. A fegyverkezési spirál önmagában nagy veszély, s nagy terheket ró a népekre.

Kádár elvtárs azzal fejezi be, hogy a magyar–olasz kapcsolatok fejlődéséhez pozitívan viszonyulunk, nemcsak szavakban, hanem cselekedeteinkben is bizonyítjuk ezt. Készek vagyunk bővíteni az együttműködést.

Andreotti: Megköszöni és rendkívül érdekesnek találta a Kádár elvtárs által elmondottakat. Fontos, hogy kétoldalú kapcsolatainkat összekössük a világban és Európában zajló eseményekkel. Mindkét ország közös problémája, hogy egyensúlyban tartsa pénzügyi és gazdasági helyzetét, úgy, hogy ez a nemzetközi forgalom bővítésével járjon együtt.

A gazdasági kapcsolatokban szép eredményeket értünk el, 1976-ban az árucseré-forgalom 20%-kal nőtt. Egyetért, hogy kölcsönösen jobban ismerjük meg egymást. Ennek igen gyümölcsöző jövője van, s a kölcsönös magas szín-

³ A SALT-II (*Strategic Arms Limitation Treaty*), a hadászati támadófegyver-rendszerek korlátozásáról szóló egyezmény szovjet–amerikai tárgyalásai 1977 első felében kezdődtek meg.

⁴ A helsinki záróokmány aláírása után az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet első utókonferenciájának Belgrád adott otthont. A megbeszélések 1977. október 4. és 1978. március 8. között zajlottak.

⁵ A Varsói Szerződés és a NATO tagállamai között 1973-ban kezdődtek meg az ún. kölcsönös és kiegyensúlyozott haderő-csökkentési tárgyalások Bécsben. 1976-tól kölcsönösen adatokat cseréltek fegyveres erőikkel kapcsolatban, azzal a kettős céllal, hogy elérjék azt, hogy a Benelux államoktól Lengyelorszáig terjedő területen azonos létszámú hagyományos haderő állomásozzon, illetve azt szakaszosan, kölcsönösen csökkentsék. (A tárgyalások 1989-ig húzódtak, és a felek végül nem írtak alá egyezményt.) L. Heinz Kozak (Hg.): *Konventionelle Rüstungskontrolle in Europa: Dokumente und Kräftevergleiche*. Wien, Institut für Strategische Grundlagenforschung, 1989.

tű látogatások ezt a célt szolgálják. Meggyőződéses hívei annak, hogy a KGST és a Közös Piac között szélesebb kapcsolatok alakuljanak ki. Minden kérdésnél konkrétan meg kell vizsgálni, hogy melyek az érintkezési pontok. Helyesli a harmadik piaci együttműködést. Örül, hogy már valami eddig is történt ezen a téren. Egyetért, hogy a két külkereskedelmi miniszter tárgyaljon egymással, úgyszintén a külügyminiszterek is.

Andreotti kijelenti, hogy amit Kádár elvtárs az enyhülésről mondott, az megfelel az olasz politikai elképzeléseknek. Külpolitikai vonaluk tekintetében a kormány nagyon széles bázisra támaszkodhat, a parlamentben sokkal nagyobb az egyetértés az olasz külpolitikáról, mint néhány belpolitikai kérdésről. Az olasz népben is erős a béke vágya. Csak ebben a században két háborún és számos más konfliktuson mentek keresztül. Azt szokták mondani az olykor elégedetlenkedő mai fiataloknak, hogy a harmincéves demokratikus politika békét biztosított az országnak, s ez óriási jelentőségű.

A leszereléssel összefüggésben két szempontot hangsúlyozott:

a) minél több fegyver halmozódik fel, annál inkább veszélyben van a béke, b) a fegyverkezés költségei hatalmasak, s ez elvonja az erőforrásokat a gazdasági és szociális fejlesztéstől. Andreotti szerint pozitív dolog, hogy Olaszország és Magyarország többet költ polgári célokra, mint katonai célra. A leszerelés tekintetében a nagyobb országok feladata, felelőssége meghaladja a mi lehetőségeinket és felelősségünket. Sok kis ország azonban hatni tud a nagyhatalmakra. A leszerelés csak fokozatos lehet, de arra kell törekedni, hogy globális legyen, s ne csak a nukleáris leszerelésre kerüljön sor.

Belgrádról ők is azt vallják, hogy ott Helsinkit kell folytatni, meggyőződéssel és jóakarattal. Tévednek azok, akik kritizálják Helsinki eredményeit, mondván, hogy a záróokmány ajánlásai nem azonnal teljesültek és Helsinki nem hozott konkrét eredményeket.

Kulturális és művészeti kapcsolatainkat a záróokmány szellemében vizsgáljuk: a főbb olasz egyetemeken magyar nyelv, irodalom és kultúra tanszék van. Javasolja, hogy erősítsük az egyetemi kapcsolatokat, megemlíti, hogy film-együttműködés is van a két ország között, s ez nagyon jó. Támogatja a turizmus fejlesztését, mert ennek révén népeink jobban megismerik egymást.

Javasolja továbbá, hogy erősítsük sportkapcsolatainkat is. Ez a fiatalokat, a népeket közelíti egymáshoz.

Elégedetten szolt tudományos együttműködésünkről, s e téren nagy fejlődésre lát lehetőséget.

Andreotti azzal zárja szavait, hogy bár társadalmi rendszerünk különböző, s más tekintetben is sokban különbözünk egymástól, mégis számos fontos kérdésben – mint például az enyhülés, leszerelés, világbéke kérdése – egyetértünk.

Kádár János: Nagyon köszöni Andreotti expozéját. Nagy elégedettséggel hallgatta szavait. A tárgyalásokból világos olaszországi utazásának legfőbb célja. Andreotti

szavait úgy érti, hogy az olasz fél részéről is készség van kapcsolataink sokoldalú fejlesztésére.

Üdvözli Andreotti javaslatát a tudományos, egyetemi és sportkapcsolatok fejlesztésére. Üdvözli azt is, amit a nemzetközi politika életbevágó kérdéseiről mondott. Hasznos lesz a külügyminisztériumok kapcsolatait is folytatni. A nemzetközi politikáról nem szerződést kell kötni, hanem konzultálni kell egymással.⁶

MNL OL M-KS 288. f. 32/1977/58. ő. e. 429–436. – Gépelt másodlat. – Készült 1977. június 10-én a Külügyminisztérium fejlécével.

A magyar delegáció 1977. június 7–9. között tartózkodott Olaszországban.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1977. június 10.

⁶ A látogatás körülményeiről lásd a 30a dokumentumot.

29a
Feljegyzés
Kádár János és Giovanni Leone olasz köztársasági elnök
tárgyalásáról

Róma, 1977. június 8.

Kádár János elvtárs látogatása Giovanni Leone
köztársasági elnöknél

Leone: Kádár elvtárs látogatását a Moro¹ 1970-es látogatásával kezdődött folyamat csúcsaként értékeli, nagy jelentőséget tulajdonít neki.

Kádár elvtárs átadta Losonczi Pál elvtárs üdvözlését, és megismételte a Magyarországra szóló meghívását.² A magyar–olasz kapcsolatok erősítését Magyarországon minden szerv és nép támogatja. Közös érdek az általános nemzetközi enyhülés, az államok közötti normalizált kapcsolatok építése, ezen belül az olasz–magyar kapcsolatok erősítése. Beszámolt az Ingraónál³ és Fanfaninál⁴ tett látogatásáról.

Leone rámutatott, hogy az olasz sajtó nagy jelentőséget tulajdonít Kádár elvtárs látogatásának, aki első ízben látogatott NATO-, ill. közös piaci országba. Biztatónak tekintik abban a vonatkozásban is, hogy a Közös Piac és a KGST országai között hasonló jó kapcsolatok alakulnak ki. Ők az együttműködés fejlesztésén munkálkodnak. Az olasz–magyar gazdasági együttműködés példa lehet a Közös Piac és a KGST-országok együttműködésére.

¹ Aldo Moro (1916–1978) olasz kereszténydemokrata politikus, miniszterelnök. Külügyminiszterként 1970. május 13. és 15. között látogatott Magyarországra, ahol találkozott Fock Jenő miniszterelnökkel is. Lásd erről: Andreides Gábor: A magyar–olasz kapcsolatok alakulása az 1970-es években. *Grotius*, 2008. <http://www.grotius.hu/doc/pub/ZCSNRO/47%20%20a%20magyar-olasz%20kapcsoltok%20alakul%C3%A1sa%20az%201970-es%20%C3%A9vekben.pdf>

² Kádár János ekkor nem viselt állami vezetői tisztséget; az elnöki tanácsbeli tagsága adott módot arra, hogy a diplomácia megoldja ezt a problémát.

³ Pietro Ingrao (1915–) olasz kommunista politikus, 1948 és 1944 között parlamenti képviselő, az 1950-es években a *l'Unità* főszerkesztője, 1976 és 1979 között az olasz parlament elnöke.

⁴ Amintore Fanfani (1908–1999) olasz kereszténydemokrata politikus, 1954 és 1987 között öt alkalommal is – rövid időszakokra – miniszterelnök; a találkozói idején az Olasz Szenátus elnöke.

Kádár elvtárs tárgyalásai jól indultak. Ismeri a tárgyalási anyagokat, a pohárköszöntőket. Egyetért velük.

Az olasz kormány nagyra értékeli a magyarok erőfeszítéseit, amelyet a helsinki találkozó érdekében kifejtettek. Kérte, hogy Magyarország Belgrádban is őrizze meg azt az „egyensúlyozó szerepet”, amelyet Helsinkiben is játszott. Most a belgrádi találkozó a legfontosabb. Ne csak a helsinki találkozó ismételtetése legyen, hanem az eredmények számbavétele. Nem elegendő csak az elvekre hivatkozni, az eszmék szabad áramlását is szorgalmazni kell. Magyarország mindig része volt az európai kultúrának, következésképpen most is érdekelt a humanitárius eszmék megerősítésében. Magyarország sokat tett az enyhülésért és most is sokat tehet.

Megköszönte az üdvözlőszavakat. Kijelentette, hogy szívesen jön Magyarországra, politikai, családi kapcsolatai révén is jó benyomásai vannak Magyarországról. Fia két alkalommal is vadászott nálunk, mindig lelkesen érkezett haza. Beszámolt a kitűnő szervezésről, a Magyarországon tapasztalt fejlődésről. Magyarországnak joga van ahhoz a fontos helyhez, amelyet az országok között elfoglal, és kívánja, hogy befolyása, tekintélye még szélesebb és nagyobb legyen.

Az enyhülés az olaszok szenvedélyes ügye. Személyesen is forszírozza az e területen való előrehaladást. Carter indulása felhős volt, örülnek azonban, hogy mostanára kitisztult a helyzet. Fontos javaslat, hogy senki ne használjon elsőnek atomfegyvert, de ez a kezdeményezés ne csak az atomfegyverre vonatkozzék, hanem a hagyományos fegyverekre is. Az olaszok az atomsorompó-egyezmény első támogatói között voltak. Célszerű lesz egy ENSZ-ülés kizárólag a leszerelés kérdéséről, mert fegyverkezik a világ, és eközben a nagy többség éhezik. A Szovjetunió javaslata a Leszerelési Világkonferenciára helyes, de az ENSZ is megfelelő fórum lenne.⁵ Még szélesebb körben lehetne megtárgyalni a kérdéseket, mint egy világkonferencia.

Kádár elvtárs köszönetet mondott a jó szellemű tárgyalásokért és Leone szavaiért. Békét, fellendülést kívánt Olaszországnak.

Kifejtette, bárki tegyen is enyhülésre vonatkozó javaslatot, azt mindenkinek kötelessége megvizsgálni. A szovjet–amerikai tárgyalások eredményességében mindenki érdekelt, a magunk részéről sikert kívánunk hozzá. A helsinki értekezlet 35 ország közös erőfeszítése volt, de a Szovjetunió és az USA állásfoglalásától is nagymértékben függött. A bukaresti felhívás⁶ megfogalmazásában az

⁵ A Szovjetunió visszatérően felvetette egy leszerelési világkonferencia szükségességét. 1978-ban – május 23. és június 30. között – az ENSZ 10. rendkívüli ülészakát a leszerelés kérdése megvitatásának szentelték.

⁶ A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1966-os bukaresti ülészakán született meg az ún. bukaresti nyilatkozat, amely első ízben vetette fel egy európai biztonsági konferencia megrendezésének szükségességét, illetve az ezt előkészítő tárgyalások megkezdésére szólította fel a kontinens országait. Igaz, ez a javaslat még ahhoz az akkor nehezen teljesíthető

vezette a Varsói Szerződés országait, hogy erősítsék a bizalom légkörét és elősegítsék az enyhülést. Ami az emberi jogokat illeti, ha tüzetesen megvizsgáljuk, van, ami itt érvényesül, van ami másutt érvényesül jobban. Sokat lehetne polemizálni, filozofálni róla, de az emberiség ügye akkor jut előbbre világszerte, ha megszűnik a fenyegetettség.

Azon is lehet töprengeni, hogy ki az erősebb. Rendszerint az, akit éppen meghallgat az ember. A katonai kiadások emelkednek, mert a szorgalmazók mindig gyengébbnek tekintik magukat, míg nem emelik a kiadásokat, azt követően pedig mindig az erősebb, ez a legfontosabb. Tisztában kell lennünk vele, hogy a helsinki ajánlásokban sok a kompromisszum. Mi komolyan készültünk rá, most is úgy készülünk. Idő kell a helsinki ajánlások megvalósításához. Őrizzük meg a helsinki szellemet.

Leone ismét visszatért az eszmék szabad áramlására, az emberi jogok kérdésére, hangsúlyozva, hogy nem akar egyik elv elfogult pártfogója sem lenni, de mégis az emberi jogok kérdését ki kellene emelni a többi kérdés közül, és elhinteni az emberekben a bizalom érzését.⁷

Ezután rövid párbeszéd alakult ki Leone, az olasz külügyminiszter és Kádár elvtárs között. A helsinki ajánlások kompromisszumos voltával kapcsolatban Kádár elvtárs felhívta a figyelmet, hogy elfogadható kompromisszum volt. Az olasz–magyar kapcsolatokkal összefüggésben Forlani külügyminiszter kifejtette, hogy a Varsói Szerződés országai közül Magyarországgal van a legjobb és a legspontánabb kapcsolatuk. Leone megjegyezte, hogy háború előtt is így volt. A külügyminiszter azt fejtegette, hogy ebben nyilván szerepe van Kádár elvtárs vezetési stílusának és az általa elért eredményeknek. Kádár elvtárs kijelentette, hogy örül az elismerő szavaknak, de azzal hátrította el személyes érdemeinek dicséretét, hogy most sem 10 vagy 20 ember érdekét képviseli, hanem az egész magyar népet.

MNL OL M-KS 288. f. 32/1977/58. ő. e. 452–455. – Gépelt másodlat. – Készült 1977. június 10-én a Külügyminisztérium fejlécével.

feltételhez kötötte a Varsói Szerződés tagállamainak részvételét, hogy a nyugati országok fogadják el a két német állam létét – azaz az NSZK mondjon le a Hallstein-doktrína érvényesítéséről – és ismerje el a keleti határokat. Ehhez képest az 1969-es budapesti nyilatkozat már könnyebben elfogadható ajánlat volt a nyugat-európai országok számára. L. a 15. dokumentumot és 4. jegyzetét.

⁷ Ez a téma Helsinki után került a nemzetközi politika figyelmébe. A két rendszer közötti ideológiai vita legfontosabb részévé vált – különösen Jimmy Carter amerikai elnök politikájának köszönhetően. Lásd Henry Kissinger: *Diplomácia*. Budapest, Panem Könyvkiadó, 1998; Karen Mingst: *A nemzetközi kapcsolatok alapjai*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2011.

30. Jelentés VI. Pál pápa és Kádár János találkozásáról

Vatikán, 1977. június 9.

Jelentés Kádár János elvtárs találkozásáról VI. Pál pápával

Szigorúan titkos!

A pápa első szavaival a látogatás nagy jelentőségét hangsúlyozta. *Kádár János azért szívesen látott vendég a Vatikánban, mert jelenlétével betetőzi egy nagyon pozitív, kétszázéves korszak jó eredményeit. Ez egyúttal reményt nyújt arra, hogy a magyar állam és a Vatikán jövőbeni kapcsolatai is ebben a jó szellemben fejlődnek tovább.* A pápa megemlékezett arról, hogy két ízben is járt Magyarországon,¹ személyes élményei folytán mindenkor különleges figyelmet szentel hazánkunk és igaz rokonszenvvel viseltetik iránta.

Kádár elvtárs elmondotta, hogy három dolgot szeretne megköszönni a Szentatyának. Elsősorban azért kell köszönetét kifejeznie a római katolikus egyház fejének, mert *személy szerint is sokat tett a béke és a nemzetközi enyhülési folyamat megszilárdításáért.* Magasan kell értékelni azt a munkát, amelyet a Vatikán képviselői és elsősorban Casaroli érsek Helsinkiben végeztek.² Kádár elvtárs arra kérte VI. Pált, hasson oda, hogy az egyház a belgrádi találkozón is hasonló magatartást tanúsítson, mert ez az egész emberiség érdekeit szolgálja. „Teljesen tisztában vagyok – mondotta Kádár elvtárs – azzal, hogy Szentséged világszerte óriási morális tekintélyt képvisel, és tudom, hogy szavára sokkal többen figyelnek, mint ahányan a kis Vatikán területén, mint annak állampolgárai élnek. Az Egyház bölcsen felismerte az idők szavát.”

*Kádár elvtárs ezek után köszönetet mondott azért a türelemért és rugalmasságért, amellyel a Vatikán megbízottai a magyar féllel való tárgyalásaikat lefolytatták.*³ Ez a magatartás sok nehéz probléma áthidalását tette lehetővé. A magyar

¹ VI. Pál pápaként nem látogatott Magyarországra. Egy – hivatalos minőségében tett – látogatásáról biztosan tudunk: az akkor negyvenéves Giovanni Battista Montini 1938. május 25–30. között Eugenio Pacelli bíboros, vatikáni államtitkár munkatársaként részt vett a Budapesten rendezett Eucharisztikus Világkongresszuson.

² 1975 nyarán a helsinki értekezleten Agostino Casaroli (1914–1998) bíboros, a Vatikánvárosi Állam államtitkára képviselte a Szentszékét. Az ő kezdeményezésére került be a nyilatkozatba az általános emberi jogok közé a vallásszabadság is.

³ Utalás Mindszenty József bíboros emigrációjára. Lásd Gergely Jenő: Magyarország és az Apostoli Szentszék viszonya 1945-től napjainkig. In: Pritz Pál (szerk.): *Magyarország helye a 20.*

megbízottak is szívósaknak bizonyultak és rendkívül körültekintőeknek, és ez rendjén is volt, mert gyakorlatilag bekövetkezett két szándék szerencsés találkozása. *A magyar fél beleélte magát az egyház helyzetébe, és egy pillanatig sem zárkózott el az egyház reális igényeinek komoly elemzésétől. Feltétlenül ebben a szellemben kell továbbhaladni a további kérdések megoldásában, mert a helyzet igen kielégítő ugyan, de még nem ideális.* A legfontosabbat kölcsönös jóakarattal elértük: ma a magyar hívők egyikének sincs lelkiismereti konfliktusa, mi tiszteljük a vallásszabadságot, nem avatkozunk az egyház belső ügyeibe, magas szinten bevonjuk az egyházi képviselőket országépítő munkánkba, és ezért továbbra is csupán annyit kérünk, hogy ők is és a magyar hívők is betartsák a Magyar Népköztársaság törvényeit és Alkotmányának előírásait. „*En hiszem – mondotta Kádár elvtárs –, hogy a nép hatalmán alapuló rendszerünk még sok emberöltőn át fog virágozni és hogy ez a rendszer békésen fog tudni együttműködni a katolikus hívőkkel.*” Kádár elvtárs itt különösen hangsúlyozta, hogy mennyire megbecsüli azt a tényt, hogy az egyház rendkívül korrekt módon és becsületesen betartotta az eddig megkötött egyezményeket.

Kádár elvtárs harmadsorban megköszönte a pápának azt a bölcs döntését, *amellyel Lékai László érseket nevezte ki az esztergomi prímási székre.*⁴ A közben bíborosi rangra emelt Lékai prímás még rövid ideje viseli hivatalát, de máris megállapítható, hogy kiválóan működik együtt a magyar állam vezető szerveivel, és személye jó garancia arra nézve, hogy az állam és az egyház viszonya jó úton fog továbbhaladni. „*Lehet, hogy ez ellenkezik a protokolláris szokásokkal – mondotta Kádár elvtárs –, de Lékai prímás, akivel néhány nappal ezelőtt beszélgettem erről a látogatásról, megkért, hogy adjam át Szentségednek legtiszteltebb üdvözlését.*” A pápa itt mosolyogva közbeszólt: „*Örömmel fogadjuk ezt az üdvözlést, mert ebben a Magyar Népköztársaság és a Vatikán kapcsolatainak egy új és közvetlenebb formáját látjuk. Kérem, mondja meg Lékai prímás úrnak, hogy viszonzzuk üdvözlését és hogy mindenben támogatni fogjuk, hogy minél eredményesebben vezethesse a magyar katolikus egyház ügyét.*”

A pápa válaszában kiemelten hangsúlyozta, hogy az egyház politikája nem változik meg a nemzetközi kérdések tekintetében, képviselői konstruktív szándékokkal jelennek majd meg a belgrádi találkozón. Az egyháznak minden nép békés élete és biztonsága egyaránt kedves, és annak feje talán nem követ el hibát, ha itt hangsúlyozza, hogy különös szeretettel viseltetik Magyarország iránt, hiszen olyan országról van szó, amely a kereszténység felvételének köszönheti államrendjét. István király a pápától kapta a koronáját.

században. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2002, 123–135.; Balogh Margit: *Mindszenty József*. Budapest, Elektra Kiadóház, 2002.

⁴ Lékai László (1910–1986) bíboros, 1974-től az esztergomi főegyházmegye apostoli kormányzója, 1976-tól haláláig esztergomi érsek, a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke.

A pápa a továbbiakban kifejtette, mennyire örül a magyar állam és az egyház rendezett viszonyának. Elmondotta, hogy az egyház sohasem kért és nem is fog olyasmit kérni, ami problémákat okozhatna a magyar kormányzatnak, mert őszinte szándéka, hogy ténylegesen elősegítse a szociális előrehaladást. Utóbbinak magyarországi eredményeit nem vonja kétségbe. Ezen a ponton Casaroli érsek megkérdezte Kádár elvtárstól, hogy jónak tartja-e az eddig követett gyakorlatot, melynek értelmében a kérdések rendezése Poggi érsek és Miklós Imre államtitkár szintjén történik.⁵ Kádár elvtárs helyeselte ezt a módszert és javasolta annak folytatását. Ezzel a pápa is teljes mértékben egyetértett. VI. Pál itt két kérdést említett egészen futólagosan, amelyet véleménye szerint minél előbb rendezni kellene, történetesen a templomi hitoktatás ügyét és a Magyarországon működő szerzetesrendek kérdését. Nyomban hozzátette, hogy ebben a helyzetben nem kíván erről többet beszélni, de arra kéri a magyar felet, hogy tűzze napirendre a kérdést, és szorgalmazza Poggi érsek és Miklós Imre államtitkár találkozásait. A diplomáciai kapcsolatok kérdését nem érintette.

A találkozó Kádár elvtárs következő szavaival ért véget: „Én magas tisztséget látok el a nép bizalmából. Munkámat egyesek szerint jól, mások szerint kevésbé jól végzem. Én ezt azért mondom el Szentségednek, hogy jelezzem legnagyobb személyes problémámat, a felelősség tudatát. Őszintén megmondom Szentségednek, hogy nem tudnám irigyelni azért a mérhetetlen felelősséget, amellyel erkölcsi súlyánál fogva az egész világnak tartozik. Ez a felelősség, amelyet magas tisztségben át kell éreznünk, óriási kötelezettségeket ró ránk, mindenkor és elsősorban a béke megőrzésének vonalán. Szándékaink őszinteségét tekintve mi is felelősek vagyunk azért, hogy az emberiség ne élje át egy mindent leromboló háború rémségeit.”

A pápa zárószavaiban teljesen magáévá tette ezt a megállapítást. Kifejtette, hogy valóban minden szinten a konfliktusok kiküszöbölésére kell törekedni. Sok sikert kívánt Kádár János további munkájához és áldásában részesítette.

Budapest, 1977. június 10.

MNL OL M-KS 288. f. 32/1977/58. ő. e. 473–480. – Gépelt másodlat. – A Külügyminisztérium fejlécével. – Közli még: Soós Viktor Attila: Kádár János és VI. Pál pápa 1977. június 9-ei találkozása. Előkészítés, megvalósulás, visszhangok. http://www.archivnet.hu/politika/kadar_janos_es_vi_pal_papa_1977_junius_9ei_talalkozasa.html?oldal=3

Kádár János és VI. Pál beszédét közli: *Népszabadság*, 1977. június 10.

⁵ Luigi Poggi (1917–2010) olasz bíboros, VI. Pál pápa keleti politikájának egyik kulcsszereplője. – Miklós Imre (1927–2003) 1971 és 1989 között az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke államtitkári rangban.

30a
Kádár János szóbeli beszámolója
az MSZMP Központi Bizottsága ülésén
az olaszországi útról

Budapest, 1977. június 22.

Jegyzőkönyvrészlet az MSZMP KB 1977. június 22-i ülésének
1. napirendi pontjából¹

[...]

Kádár János:

[...]

Hasonló benyomásom van az olasz meghívással kapcsolatban. Ennek olyan módon is nagy feneket kerítettek, hogy ez az első ilyesfajta találkozó a Magyar Népköztársaság egy képviselője és egy NATO-ország kormánya között. Andreotti miniszterelnököt én annyira nem ismerem, mint Kreiskyt, de olyan benyomásom van, mintha nem az ő fejében született volna meg a meghívás gondolata – ez is konzultáció eredménye. Miért emlegetem ezt, elvtársak? Amiért emlegetem ezt, elvtársak, az, hogy ilyen munkát kell végezni, ez a helyzet követelménye, de rendesen és normálisan kell ezt néznünk. Úgy tűnik, hogy az ilyen meghívások és politikai akciók mögött több tényező van. Feltétlenül van osztrák és olasz részről is érdekeltség abban, hogy a Magyar Népköztársasággal fejlesszék, bővítsék a kapcsolataikat mind gazdasági, mind más tekintetben – még politikai érdekeltség is fennáll részükről és gazdasági érdekeltség is. Azonkívül ez beillesztendő a mi részünkről szemben álló nagyobb egység szándékaiba, mert ezt valahogyan a NATO-körök is tudomásul vették, azt hiszem és támogatták, bizonyos számításokkal – magától értetődik. Az előbb beszéltem arról, milyen jólesik, hogy van becsülete pártunknak és országunknak külföldön, még a nyugati világban is,

¹ A fenti dokumentum a Központi Bizottság előtt elhangzott szóbeli beszámoló leirata. – Az olaszországi látogatást a Központi Bizottság 1977. június 22-i ülésén tárgyalta. Az 1. napirend alatt „Tájékoztató időszerű nemzetközi kérdésekről” címen a következők szerepeltek: A Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok közötti kapcsolat alakulása, a helsinki záróokmány alapján létrejött belgrádi találkozó; a *Béke és Szocializmus* c. nemzetközi folyóirat munkájával foglalkozó prágai értekeztet, a nemzetközi kommunista mozgalomban meglévő nézetkülönbségek; az Afrikában kialakult helyzet főbb vonásai; Kádár János látogatása Olaszországban és a Vatikánban; Kádár János és N. Ceaușescu találkozója; Luis Corvalan magyarországi látogatása.

de már néha feltűnően méltatják a mi eredményeinket és nem is célzás nélkül. Egy kicsit szembe akarják állítani a mi politikánkat más szocialista országok politikájával, taktikájával, azzal a szándékkal, hogy differenciáljanak közöttünk. Azért ezt is tartásuk mindig észben, mikor hasonló relációkról van szó.

Az olasz kormány képviselőivel folytatott tárgyalásokról² még csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy ott a különböző programpontok keretében volt alkalmam, illetve teremtettek alkalmat arra, hogy az olasz gazdasági élet igazi gazdáival is találkozzunk, a FIAT-konzern vezető képviselőivel és másokkal is. Itt meg szeretném említeni, hogy ezek már kevésbé fejezik ki magukat diplomatikusan. Például a FIAT-konzern vezérigazgatója kifejezetten neheztelését érzékeltette, hogy mi szívesebben dolgozunk a nyugatnémetekkel, mint velük.³ Tehát egy bizonyos rivalizálás is folyik ezek között természetesen. Ezt nekünk figyelembe kell venni és a mi népünk javára hasznosítani kell. Ezeknek az embereknek én megmondtam, hogy mi itt nem a monopólium hívei vagyunk, de az az igazság, hogy a nyugatnémetek fürgébbek, javaslataik jobbak, és ebből következik az, hogy a nyugatnémet reláció erősebb. A FIAT-konzern vezetője mondta, hogy ő készül Magyarországra, és tíz konkrét javaslatot fog hozni.⁴ Én nem tudom, milyen javaslatokra készül, csak a gazdasági vonalon dolgozó embereink is készüljenek fel ezekre a találkozókra, és vegyék tudomásul, hogy a tőkésekkel nem tudunk gazdasági együttműködést bonyolítani olyan lassú tempóban, amihez szokva vagyunk a szocialista országok viszonylatában. Ők, ha konkrét javaslatokat tesznek, akkor nekünk konkrét válaszokat kell adni és nem két és negyedév múlva. Erre szerettem volna felhívni a figyelmet, megismételve azt, hogy olasz részről a gazdasági tényezők részéről is van szándék és érdekelt-ség a Magyarországgal folytatott gazdasági kapcsolatok bővítésére, részünkről is fennáll a szándék és az érdek, és dolgozzunk, hogy ez érvényesüljön is. Azt hiszem, nem kell nagyon magyarázni, nekünk milyen fontos érdekünk fűződik ahhoz, hogy ne csak az NSZK-val bővüljön a forgalmunk; ehhez politikai érdekünk is fűződik.

A másik: a Vatikánról szeretnék néhány szót szólni. Amikor ez a római meghívás realizálódott és a Politikai Bizottság úgy döntött, hogy eleget kell tenni, felmerült a szokásos kérdés; beköszönni a Vatikánba, vagy nem beköszönni.⁵ Végül

² Lásd a 29. dokumentumot.

³ Kádár János egy hónappal később, 1977. július 4–7-én Bonnba látogatott, ahol találkozott Otto Wolf von Amerongennel, a Német Gazdaság Keleti Bizottságának elnökével és a nyugatnémet gazdasági élet más képviselőivel. Magyarország első számú nyugati külkereskedelmi partnere ekkor az NSZK volt, és mind vállalati kooperáció, mind hitelfelvétel terén az NSZK volt Magyarország számára a legfontosabb kapitalista ország.

⁴ 1977 novemberében Magyarországra utazott Giovanni Agnelli, a FIAT-konzern elnöke. A látogatásról készült feljegyzést lásd: KÜM J-1-j-1977-IV-OLASZORSZÁG 104. d. 117-5: „Agnellinek, a FIAT művek elnökének magyarországi látogatása” – 004241/13-ig.

⁵ A pápával való találkozót a Politikai Bizottság 1977. május 17-i ülésén hagyta jóvá. MNL OL M–KS 288. f. 5/718. ő. e.

a Politikai Bizottság úgy döntött, hogy igen, tegyünk látogatást a Vatikánba is – kiindulva abból, hogy a mi pozíciónk nem rossz, védhető, magában a Vatikánban is védhető és védhető a közvélemény előtt is úgy idehaza, mint nemzetközi síkon. Így került sor erre a találkozóra.

Az úgynevezett pápai magánkihallgatás nagyon jó szellemű volt, nagyon reális és megfelelő tárgyalás folyt le a pápával. A Vatikán a külsőségekre is súlyt helyezett. A magánkihallgatás befejezése után kint pápai kamarások ácsorogtak, akik ugyan felkísértek bennünket a pápához, de részt nem vettek a tárgyaláson, és azok közül mondja az egyik, hogy ő 30 éve szolgál itt és még ilyen hosszú időtartamú magánkihallgatásra nem emlékszik. Ezzel csak azt akarom éreztetni, hogy a pápa erre is súlyt helyezett. És nemcsak az én, vagy a mi szép szemünk miatt helyezett súlyt a pápa erre a vizitre, hanem azt hiszem, messze-menő politikai szándékainak felelt ez meg.

Meg kell mondani, hogy a megbeszélés során komoly kijelentéseket tett a pápa, és ott volt az ő külügyminiszterük is, Casaroli. Két ember vett részt a tárgyaláson, tőlünk Puja elvtárs. A leglényegesebb mondanivalója a pápának az volt, hogy elismerte a magyar kormányzat tevékenységét, amit a nép jólétének emelése érdekében tesz. Ez az ő zsargonja szerinti fogalmazás, de a szocialista építés eredményeit ismerte el. Kérte, hogy kezeljük megértéssel az egyház problémáit, gondjait, és kategorikusan kijelentette, hogy ők készek mérlegelni, a magyar állam problémáit is tekintetbe venni minden kérdésben, amiben számukra lehetséges. Ez – mondjuk – a legfontosabb mondanivalója volt a pápának. Utána elhangzott a pápai beszéd. Ezt a beszédet hallgatva gondolkoztunk, mit csináljunk ezzel? Tudott dolog, hogy az ő hivatalos lapjuk, a vatikáni magyar közlöny már este kiadja.⁶ Azonkívül a pápa tüntetőleg aláírva átadta nekem a beszédet az elhangzás után, ami azt jelenti, belátásunkra bízta, hogy mit csinálunk vele. Az a meggyőződés alakult ki közöttünk – amennyire lehetséges volt, az itthoniakkal is kontaktusba léptünk –, hogy vegyünk egy mély lélegzetet, vezessünk be egy újítást és publikáljuk Magyarországon ezt a pápai beszédet, lényegében csonkítás nélkül.⁷ És ténylegesen nem csonkítottuk a beszédet. Miért határoztunk mi így? Elvtársaim, én azt hiszem, hogy ennek megvan a jelentősége magyar vonatkozásban is, a mi belső munkánk szempontjából is. Nem akarom itt részletezni, de azoknak az embereknek, akik hívők és ugyanakkor tisztességes állampolgárok akarnak lenni és egyetértenek a szocialista célkitűzésekkel, ez egy óriási segítséget, lelkiismereti feloldást jelent vagy mi az ördögöt. Másképp tudnak nézni most már a közös ügyeinkre. Ennek tehát ilyen szempontból is van jelentősége. Mi a párt befolyását nagyjából ismerjük, de az egyházak igazi befolyását csak be-

⁶ A Szentszék bulletinjét (*Bollettino Sala Stampa della Santa Sede*), amely teljes egészében tartalmaz minden beszédet, üzenetet és dokumentumot, a vatikáni Sajtóiroda mindennap – legalább egyszer – kiadja olasz és eredeti nyelven.

⁷ A pápa beszédét a *Népszabadság* 1977. június 10-i száma a címloldalon közölte.

csülgetjük. Van befolyásuk az egyházaknak még Magyarországon. Nem is csak klerikális emberekre.

Másrészt azért is gondoltuk, hogy publicitást kell adni ennek a pápai beszédnek, mert a magyar viszonylaton túl – azt hiszem, nagyobb túlzás nélkül mondhatjuk – van egy bizonyos történelmi jelentősége. Ha emlékeznek erre a beszédre, a pápa utalva a kritikára, az ő oldalukról jelentkező kritikára, a meg nem értésre, tehát a kétezer év tapasztalataira hivatkozva foglalt állást a magyar állam és az egyház viszonyában. Mi úgy gondoljuk, hogy ez nemcsak Magyarországnak szólt, hanem ez egy új valami. Azonkívül a pápa, úgy tűnik, nagyon gondosan mérlegelve a helyzetet és a várható fogadtatást, fontosnak tartotta – azt hiszem nagyobb mértékben, mint eddig bármikor tette – kimondani és hangsúlyozni a II. zsinat elődje a XXIII. János lépéseit,⁸ és azokra visszavezetve tette le most a garast nagyobb mértékben egy szocialista ország állam-egyház viszonyának kérdésében. Ezért gondoltuk, hogy ezt helyes itt publikálni. Mivel ott nyilvánosan csak a pápa beszélt, én abban a meggyőződésben, hogy ebben egyet fognak érteni az elvtársak, az utána következő sajtókonferenciát⁹ felhasználtam, hogy nyilvánosan is mondjak valamit abból, amit én a pápának kénytelen voltam mondani: mi úgy tekintünk ezekre a kérdésekre és arra rendezkedtünk be, hogy ez az új állam, ami ma Magyarországon van, és az egyház nemzedékeken át együtt fog még élni, és meg kell találnunk a modus vivendit. Meg kell találnunk azokat a járható utakat, ami a tisztességes, becsületes magyar népköztársasági állampolgárnak – aki egyben hívő is – kell ahhoz, hogy rendesen, normálisan tudjon élni és dolgozni. Szükségesnek tartottam, hogy a pápa ne csak fülbesúgási alapon szerezzen erről tudomást, hanem mi vállaljuk nyilvánosan is, ha ilyesmiket mondunk. És persze ugyanezt demonstráljuk azzal is, hogy a pápa beszédét is publikáltuk.

Még egy érdekességet szeretnék megemlíteni. Mielőtt odautaztunk volna, előző csütörtökön a szovjet nagykövetségen fogadás keretében találkoztunk Lékai érsekkel, aki odajött. Volt ott egy beszélgetés – egyébként Bartha püspökkel¹⁰ is beszélgettünk ott egy negyedórásckát. Közben Lékai azt mondja, hogy ha adódik alkalom, adjam át üdvözlétét a pápának. Mondom, hogy ez egy elég szokatlan megbízás, de ha lehetőség lesz rá, én át fogom adni. A pápával olyan módon ment a beszélgetés, hogy ez lehetséges volt. Mondtam neki: nem tudom, hogy a diplomácia itt mit diktál, de van egy ilyen ügy: én csütörtökön találkoztam az esztergomi érsekkel, aki megkért, és én átadom Önnek az ő üdvözlétét. Azt mondja,

⁸ XXIII. János pápa (Angelo Giuseppe Roncalli, 1881–1963) 1958–1963 között pápa. – A II. vatikáni zsinat összehívása (1962), amelynek feladata volt többek között a pápaság viszonyának rendezése a nem hívő világgal.

⁹ A június 9-én tartott nemzetközi sajtóértekezletről a *Népszabadság* másnapi száma tudósított. *Népszabadság*, 1977. június 10.

¹⁰ Bartha Tibor (1912–1995) református lelkész. 1958 és 1986 között a Tiszántúli egyházkerület püspöke. 1963 és 1988 között az Elnöki Tanács tagja.

hogy ez a diplomáciában talán új, de folytassuk, és ő megkér engem, hogy adjam át Lékainak az ő üdvözlését, és közöljem vele, hogy ő többes számban beszél persze – mi teljes mértékben támogatjuk azt, amit ők Magyarországon csinálnak. Ebbe azért értsék bele az érsek népfront kongresszusi felszólalását¹¹ és sok minden mást is. De ennek van jelentősége. Most ezzel a megbízatással a tarsolyban azon gondolkodtam, hogy mit csináljak? Érdeklődtem és megtudtam, hogy Lékai, Ijjas érsek¹² és Cserhádi¹³ hétfőn valami megbeszélésre mennek az Egyházügyi Hivatalba.¹⁴ Én ezt, mint alkalmat felhasználtam, és előbb Lékai érsekkel beszéltem külön, utána pedig együtt hármukkal; megköszöntem hozzájárulásukat az állam és az egyház viszonyának rendezéséhez.¹⁵ Természetesen külön Ijjasnak is – akinek szintén megvannak az érdemei, nagyon tisztességes partnerünk volt, amikor ő vezette a püspöki kart – és Cserhátinak is.

Azért is akartam vele találkozni, hogy megmondjam neki és érzékeltessem: nem új világ kezdődik mostantól kezdve Magyarországon, hanem azt kell folytatnunk, amit eddig csináltunk. Felhívtam a figyelmet arra: a pápa is úgy fejezte ki magát, hogy ez egy bizonyos munka befejező aktusa és lezárása. Ezt azért mondtam, nehogy félreértés legyen, hogy holnaptól kezdve nem tudom miket fogunk Magyarországon csinálni az egyházpolitikában. Ő meg is értette. Mondtam, hogy a pápa volt olyan szíves és a mi képviselőnk, Miklós Imrét megdicsérte, korrekt partnernek tartja – én is megdicsértem Casarolit, meg a Poggi érseket, meg a Chelit,¹⁶ mondván, hogy nagyon szívós tárgyalópartnernek – így dicsértem a pápánál őket –, de javukra írtam, hogy amely dolgokban meggyeztünk, azt mindkét fél részéről korrekten tartják, és ezt kell folytatnunk.

¹¹ A Hazafias Népfront VI. kongresszusát 1976. szeptember 18–19-én tartották. Lékai László bíboros beszédében elsősorban az állam és az egyház közötti kialakult jó viszony helyreállítását, a család és a gyermekvállalás fontosságát, illetve a világbéke kívánatosságát hangsúlyozta. A kongresszus jegyzőkönyve megjelent: *A Hazafias Népfront 6. kongresszusa 1976. november 18–19.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 1976, 121–122.

¹² Ijjas József (1901–1989) római katolikus pap; 1969 és 1987 között kalocsai érsek.

¹³ Cserhádi József (1914–1994) római katolikus pap; 1969 és 1989 között a pécsi egyházmegye püspöke, 1970-től 1989-ig a Magyar Püspöki Kar titkára.

¹⁴ Az Állami Egyházügyi Hivatal 1951 és 1989 között működött, illetve 1956 után csak 1959 júniusában alakult újjá. Feladata az egyházakkal kapcsolatos állami igazgatási teendők ellátása és az egyházak tevékenységének ellenőrzése volt. Lásd: Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége: haszonélvezők és kárvallottak.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.

¹⁵ A magyar–vatikáni kapcsolatok rendezése az 1964-es részleges megállapodással indult meg, amely többek közt rendezte a püspökök kinevezésének módját. Jelentős állomás volt a közeledésben 1971 szeptembere, amikor Mindszenty József esztergomi érsek elhagyta az országot. Majd 1973 végén VI. Pál pápa üresnek nyilvánította az esztergomi érseki széket, így sor kerülhetett Lékai László kinevezésére. Kádár Jánost megelőzően 1971-ben Péter János külügyminiszter, illetve 1975-ben Lázár György miniszterelnök is vett már részt pápai magánkihallgatáson.

¹⁶ Giovanni Cheli (1918–) bíboros, vatikáni diplomata, a Szentszék állandó ENSZ-képviselője és Kelet-Európa-szakértője.

Elmondtam ezeknek az érsekeknek is, hogy a diplomáciai kapcsolat kérdése szóba került a Vatikánban, csak éppen vatikáni módon. Volt ott egy francia nemzetiségű érsek, a Vatikán protokollfőnöke, aki az egész procedúrát vezényelte, és amikor vezetett a könyvtár irányába, termeken mentünk át, egy teremben megállt és mondta, hogy ez a trónterem. Mutatta az egyetlen bútordarabot, amit egyébként is láttam, és az egy trón volt. Mondja, hogy a pápa itt szokta átvenni a diplomáciai megbízóleveleket.¹⁷ És ha majd egyszer a Magyar Népköztársaság megbízottja is jön, itt fogja tőle a pápa átvenni a megbízólevelét. Mondtam: köszönöm, ez világos, mehetünk tovább, érsek úr, ezt értettem. A pápa is felvetette – de még tapintatosabb módon –, hogy a magyar kormány meg van-e elégedve a Vatikán és a kormány között kialakult kapcsolatok rendszerével. Én mondtam, hogy nagyon meg vagyunk elégedve, és ezt a rendszert kérjük, hogy tartsa fenn a pápa is. Többet nem is beszéltünk a diplomáciai kapcsolatok kérdéséről.

Még egy dolgot szeretnék említeni ebben a témakörben. Felhasználtam az alkalmat és egy rövid találkozót szerveztünk az Egyházügyi Hivatal valamennyi beosztottjával.¹⁸ Én ott megköszöntem sokévi nehéz munkájukat, amivel hozzájárultak ehhez az ügghöz, és felhívtam a figyelmüket arra, hogy nem katolikus napok következnek Magyarországon, nehogy ilyen félreértés legyen. Még a sajtókonferencián is kaptam egy jó kérdést, és megmondtam, hogy a protestáns egyházakkal előbb rendezte a magyar állam a viszonyát, és gondolom, a Mindszenty-féle ügynek köszönhetően itt csak később rendeződhetett. Ezt ott nyilvánosan mondtam. Magyarországon az állam és az egyház viszonya az állam és az egyházak viszonyát jelenti, nem úgy, mint a Vatikánban, mert ott csak a katolikus egyházat értik. Ennyit szerettem volna mondani ezekről a dolgokról.

Gondolom, talán egyetért a Központi Bizottság ezekkel a kiegészítő mozzanatokkal is.

[...]

M-KS 288. f. 4/150. ő. e. 62–74. – Gépelt másodlat.

¹⁷ Magyarország és Vatikán között a diplomáciai kapcsolatok teljes helyreállítására csak 1990-ben került sor; Keresztes Sándor nagykövet 1990. szeptember 15-én adta át megbízólevelét II. János Pál pápának.

¹⁸ Kádár János a római utat követően 1977. június 13-án járt az Állami Egyházügyi Hivatalban.

31.

Jelentés

Kádár János és Nicolae Ceaușescu tárgyalásairól

Debrecen–Nagyvárad, 1977. június 15–16.

Jelentés a Politikai Bizottságnak
a magyar–román találkozóról

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtárs, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának első titkára és Nicolae Ceaușescu elvtárs, a Román Kommunista Párt főtitkára között baráti találkozóra került sor 1977. június 15–16-án Debrecenben, illetve Nagyváradon. A találkozó magyar javaslatra jött létre azzal a céllal, hogy áttekintsük a magyar párt- és kormányküldöttség 1972. évi bukaresti látogatásakor kötött megállapodások végrehajtásának állását, és előmozdítsuk kapcsolataink nyitott kérdéseinek megoldását.

A munkajellegű találkozón kölcsönös tájékoztatás hangzott el a két ország belső helyzetéről, a kétoldalú kapcsolatokról, a nemzetközi helyzet és a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom időszerű kérdéseiről.

A találkozó eredményeiről aláírt közös közlemény jelent meg és egyeztetett belső Emlékeztető készült (mellékelve). Hivatalos pohárköszöntők hangzottak el és kerültek nyilvánosságra.

Kádár János elvtárs részletesen kifejtette a Magyar Szocialista Munkáspárt álláspontját az egyeztetett napirend témáiról a tárgyalások során.

Mindvégig kifejezésre juttatta készségünket a kapcsolatok bővítésére minden területen, hangsúlyozva, hogy ez népeinknek közös érdeke és kívánsága. Érintette jelenlegi kapcsolataink problémáit, és javaslatokat tett a magyar–román együttműködés közös erőfeszítésekkel történő továbbfejlesztésére.

A kétoldalú kapcsolatokról szólva hangsúlyozta országaink szocialista jellegét, szomszédságát, azt, hogy országaink szövetségesek, a Varsói Szerződés, a KGST tagjai, a kétoldalú együttműködés feltételei adottak. Előadta, hogy figyelmet kell szentelnünk a nemzetiségi kérdés marxista–leninista elveken nyugvó megoldásának, annak, hogy a nemzetiségek összekötő tényezők legyenek orszá-

gaink kapcsolataiban.¹ Előadta a magyar fél konkrét javaslatait a gazdasági és kulturális kapcsolataink fejlesztésére.

1. Nicolae Ceaușescu elvtárs abból indult ki, hogy Románia fejlődő szocialista ország, amelynek meg kell küzdenie a történelmi elmaradottsággal. A Román Kommunista Párt XI. kongresszusa² távlati programot fogadott el, amelyben célul tűzték ki, hogy 1990-ig utolérjék a fejlett országokat. Szerinte ez többek között azt jelenti Romániában, hogy az egy főre jutó acél- és gabonatermelés elérje az 1-1 tonnát.

Az 1976–80-as terv előirányozza, hogy az ipari termelés 70 százalékkal, a mezőgazdasági termelés 25–30 százalékkal, a nemzeti jövedelem 60 százalékkal haladja meg az előző ötéves terv szintjét. Ennek megfelelően az acéltermelés 17 millió tonna, a villamosenergia-termelés 75–76 milliárd kWh lesz 1980-ban. Más termékeknél is hasonlóan magasak az előirányzatok. A jelenlegi ötéves terv jól indult. 1976-ban az ipari termelés 11,7 százalékkal, a mezőgazdasági termelés 17 százalékkal volt magasabb az előző évinél. Biztosítottak látják, hogy a márciusi földrengés okozta károk ellenére is teljesítsék, sőt túlteljesítsék az 1977. évi tervet. (Az év első öt hónapjában 11,7 százalékkal volt magasabb az ipari termelés volumene, mint az előző év azonos időszakában.) A jelenlegi ötéves terv központi gondolata a tudományos-technikai forradalom és a gazdasági hatékonyság növelése. Mivel nyersanyag-, energia- és fűtőanyag-ellátási gondjaik vannak, kampányokat folytatnak a beruházási költségek, az anyagfelhasználás, az energiafogyasztás csökkentésére, a mindenre kiterjedő takarékosagra. Öt év alatt 10 millió tonna cement és mintegy 1,5 millió tonna fém megtakarításával számolnak. A felszabaduló eszközökből bővítik az 1000 milliárd lejes ötéves beruházási programot és emelik az életszínvonal előirányzatait. A reáljövedel-

¹ Kádár János – a román fél által készített jegyzőkönyv szerint – a találkozó első felében, a kétoldali kapcsolatok elemzésekor tért rá a két ország viszonyát nagyban befolyásoló nemzetiségi kérdésre: „A sajátos kapcsolatunk részét képezi a nemzetiségi kérdés is. Ahányszor szükség volt, annyszor hangsúlyoztuk ki, hogy ez a kérdés minden ország számára belpolitikai kérdés, ugyanakkor arra kértük mindig a román elvtársakat, hogy tanúsítsanak kellő figyelmet ennek a problémakörnek azért, hogy a nemzetiségi kérdés összekötő kapocs legyen a kétoldali kapcsolatainkban és ne a feszültségek forrása. A pártjaink, az önök és a mi törvényhozó szerveink megfelelő határozatokat fogadtak el ezen a területen, és ez támogatóan hat a több területre kiterjedő együttműködésünknek. A történelmi érdekeink közösek. Azt hiszem, ha népeink tagjait egyenként megkérdeznénk, mindenki azt felelné, hogy egyetért a két nép közötti barátság és együttműködés fejlesztésével.” Arhivele Naționale Istorice Centrale (Nemzeti Történelmi Központi Levéltár, Bukarest–ANIC), Fond CC al PCR Secția Externă, dos. 95/1977. 14.

² Az RKP XI. kongresszusa 1974. november 25–28. között zajlott le. A XI. kongresszus fogadta el az RKP új programját, amely a későbbi nacionalista vonal kiteljesedésének alapja lett. Ugyanezen a kongresszuson fogadták el a területrendezés újabb szakaszára vonatkozó utasításokat. A kongresszuson bemutatott pártprogram és párttörténet lett a későbbiekben a román történetiszemlélet és történetírás ideológiai mintája és alapja.

meket 30 százalékkal emelik a tervezett 20 százalék helyett, és pótlólag 180 ezer lakás felépítését tűzték ki. Ily módon egymillió lakás felépítésére kerül sor öt év alatt állami eszközökből. A saját erőből történő lakásépítések száma számításaik szerint eléri a 250 ezret. A fogyasztói árszínvonal emelkedése alacsony Romániában. 1976–80 között 5-6 százalékos árszínvonal-növekedés szerepel a tervben.

A népgazdaság fejlesztésénél kiemelten kezelik a termelőerők megfelelő területi elosztását. Előirányozták, hogy minden megye legalább tízmilliárd lejes termelési értéket érjen el 1980-ra. Egyes megyéknek öt esztendő alatt ötszörös növekedést kell elérni.

A gyors ütemű fejlesztés megköveteli, hogy a nemzeti jövedelemnek több mint egyharmadát felhalmozásra fordítsák. Ezzel tartósan számolnak, mivel be akarják hozni lemaradásukat.

Románia külkereskedelmi forgalmának közel 50 százaléka a szocialista, több mint 20 százaléka a fejlődő országokkal bonyolódik, a többi a fejlett tőkés országok részesedése.

A Román Szocialista Köztársaságban a politikai létkör általában jó, az egész nép megfelelően támogatja a párt politikáját minden területen. Ez kifejezésre jutott helytállásában a földrengés idején.

A Román Kommunista Párt jelenlegi taglétszáma 2 millió 600 ezer fő, összetétele: 70 százaléka munkás és paraszt. A meglévő társadalmi és tömegszervezetek a Szocialista Egységfrontba tömörülnek.³ Legutóbb új szervezetet hoztak létre az óvodáskorúaknak is, a „Haza Sólymai” elnevezéssel. Az állam 14 vallási felekezetet ismer el, jó a gyakorlati együttműködés velük.

A Román Kommunista Párt nagy figyelmet fordít a társadalmi és gazdasági irányítás tökéletesítésére, a szocialista demokrácia fejlesztésére. Új szervezeti formákat hoznak létre, amelyek célja a tömegek bevonása a tervek kidolgozásába. Bevezették a kollektív vezetés elvét a vállalatoknál és az intézményeknél. Ez év tavaszán tartották a mezőgazdasági dolgozók kongresszusát 11 ezer fő részvételével. A tanácskozáson megválasztották a mezőgazdasági dolgozók központi tanácsát, amelynek az első miniszter lett az elnöke. Jól működnek a dolgozók tanácsai a termelőüzemeknél. Július elején összehívják az ipar, a közlekedés és az építőipar kollektív vezető testületeinek első kongresszusát, amely öt évenként tart majd tanácskozást. Állandó szervként létrehozzák annak központi vezető testületét.

A Román Szocialista Köztársaságban nagy erőfeszítéseket tesznek az oktatás fejlesztésére és a kultúra felvirágoztatására. Bevezették és általánossá tették a

³ A Szocialista Egységfrontot (Frontul Unității Socialiste) 1968-ban hozták létre. A magyarországi Hazafias Népfronthoz hasonlóan összefogó, társadalmi-tömegszervezeti jellegű szervezet volt. Részletesebben lásd: Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak! A Ceaușescu-rendszer magyarság-politikája 1965–1974*. Csíkszereda, Pro Print Könyvkiadó, 2010, 51–53.

tízosztályos oktatást, erőteljesen foglalkoznak az ifjúság munkára való nevelésével és a szakképzés javításával. A „Románia megéneklése”⁴ elnevezésű kulturális kampány átfogta az egész társadalmat. Ezt az akciót kétévenként megismétlik.

2. Nicolae Ceaușescu elvtársa a magyar–román kapcsolatokról szólva megállapította, hogy az 1972. évi megállapodások jó része teljesült. Gyakoribbá vált a párt- és az állami szervek vezető képviselőinek találkozója, több konzultáció folyt le, és élénkült a határ menti együttműködés. Az árucseré megkétszereződött az előző ötéves tervben, és megállapodás van arra, hogy a jelenlegi tervidőszakban újra megduplázzuk a forgalmat.

Ceaușescu elvtárs a kétoldalú kapcsolatok köréből első helyen a gazdasági együttműködés kérdéseit fejtette ki. Hangoztatta, hogy gyorsabb ütemű fejlődésre lenne szükség e területen. Ajánlotta, hogy 400–500 millió rubeles forgalmat irányozzunk elő 1980-ra, és egymilliárdos forgalmat 1985-re.

A termeléskooperáció és -szakosítás fejlesztése hosszú távra szóló feladat. Ennek megfelelően meg kellene kötni egy hosszúlejáratú – 1985-ig, vagy 1990-ig szóló – gazdasági keretszerződést, amelyben szerepelhetnének intézkedések vegyes vállalatok létrehozására, közös termelőkapacitások építésére a határ mentén, gépipari, esetleg vegyipari termékek előállítására.

A mezőgazdasági együttműködés keretében vetőmagok cseréjét és közös fajtanemesítést indítványozott.

A harmadik piacokon történő közös fellépés szükségességét a nyersanyagok beszerzésével indokolta.

Javasolta, hogy a gazdasági vegyes kormánybizottság vezetői foglalkozzanak a felvetett javaslatok konkrét kidolgozásával.

Hosszan szólt arról, hogy a magyar–román politikai kapcsolatokban sajátos tényezőt képez a szomszédságból fakadó közös történelmi múlt és a nemzetiségek léte. A magyar és a román nép évszázadokon át küzdött a közös elnyomás ellen. A harc vezetői közül egyeseket mindkét nép saját történelmi személyiségének vallja. A társadalmi változások után ma országaink a szocializmust építik, és ez lehetővé teszi, hogy megtaláljuk a kölcsönösen elfogadható megoldásokat.

Hangoztatta, hogy a magyar és a román nemzetiség léte a két országban a történelmi fejlődés eredménye. Kitért arra is, hogy Európában nem létezik olyan állam, ahol kisebb-nagyobb számban nem élnének nemzetiségek.

A nemzetiségi kérdés megoldásának útja minden állam számára a dialektikus materializmus. Ez szerinte azt jelenti, hogy a szocialista társadalom építésében minden állampolgárnak részt kell venni nemzetiségre való tekintet nélkül,

⁴ A *Cântarea României* (Megénekünk Románia) rendezvénysorozatot 1976-ban indították el a kulturális élet amatőr szereplőinek összehangolására. A különböző kategóriában induló előadók több szakaszban mérkőztek meg egymással, amíg eljutottak az országos döntőig. A rendezvénysorozat az első időszakban pezsdítően hatott az amatőr szintű kulturális életre. A nyolcvanas évektől egyre inkább alárendelődött a diktatúra propagandacéljainak.

szabadon, egyenlő jogokkal. A társadalmi-gazdasági különbségek felszámolása a feladat. Ennek része a nemzetiségi különbségek felszámolása. Úgy vélik, hogy a szocialista demokrácia fejlesztése biztosítja a dolgozók – ezen belül a nemzetiségiek – bevonását a társadalom irányításába, és ez magában foglalja a nemzetiségi kérdés megoldásának lehetőségét is.⁵

A nemzetiségi kérdés megoldásának további feltétele a szocialista építés, a termelőerők helyes területi elosztása, a megfelelő infrastruktúra megteremtése, beleértve a tudományt, az oktatást, a kultúrát, a humánus életkörülményeket. Román felfogás szerint minden dolgozónak megfelelő életfeltételeket kell biztosítani Romániában, Magyarországon és a többi szocialista országban, és ebben rejlik tényleges érdekelttségük a nemzetiségi kérdés megoldásában, a nemzetiségek ebben az értelemben tényezői a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének.

Ceaușescu elvtárs aláhúzta, hogy a magyar és a román nép érdeke a tartós barátság és a sokoldalú együttműködés elmélyítése a két ország között, amelynek szilárd bázisa lehet a széles körű gazdasági együttműködés, termelési kooperáció és szakosítás.

Ceaușescu elvtárs a közös történelmi múlt ápolása kapcsán kitért arra, hogy a különböző történelmi események bemutatásában kölcsönös hiányosságok vannak. Konkrétan Románia állami függetlenségének 100. évfordulójáról említette, hogy egy sor országban megünnepezték ezt a centenáriumot, Magyarországon azonban nem emlékeztek meg róla. A világ számos országától kaptak üdvözlő táviratot, Magyarország részéről ez is elmaradt. A történész- és a kulturális vegyes bizottságnak aktívabban kellene foglalkozni ezekkel a kérdésekkel. Javasolta, hogy kössünk megállapodást az ideológiai együttműködésről, amelynek keretében intézkedési tervek születhetnek a történelmi események megünneplésére és közös kulturális akciók rendezésére.

⁵ „A nemzetiségi kérdés lényegében csak egy része a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenség felszámolásának. A gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek felszámolása megteremti a feltételeket a nemzeti egyenlőtlenség felszámolásához, egyenlőséget teremt az összes állampolgár számára, nemzeti hovatartozástól függetlenül. Abból indulok ki, hogy a szocialista országokban megvan minden lehetőség a szocialista demokrácia kiteljesítéséhez arra, hogy a szélesebb néptömegek is részt vegyenek a társadalom vezetésében. Alapjában, a demokrácia kiszélesítése, a néptömegeknek a hatalomba történő beemelése fontos részét képezi a nemzetiségi kérdés megoldásának. Említettem már azon törekvéseinket, hogy a termelőerőket, elsőként az iparban, arányosan fejlesszük minden régióban. Természetesen a termelőerők fejlesztése mellett figyelembe vesszük a kultúrát és mindent, ami még idetartozik. Ami ezen kérdések megoldását illeti, a Román Kommunista Párt és a román állam ebben a szellemiségben cselekszik. Természetesen mi is, és mások is – Magyarország is – abban vagyunk érdekeltek, hogy a dolgozók minél több demokratikus jogban részesüljenek, hogy örüljenek az életnek ezáltal. Érdekeltek vagyunk abban, hogy a román szocialista társadalom általános érvényű fejlődésével minden állampolgár, nemzetiségtől függetlenül egyenlő jogokban részesüljön. Azt gondolom, hogy ez a fajta, a dialektikus materializmus jegyében fogant hozzáállás elfogadható minden ország számára, és biztosítja a barátság és együttműködés feltételeit.” Részlet Nicolae Ceaușescunak a tárgyaláson elhangzott beszédéből. ANIC, Fond. CC al PCR Secția Externă, dos. 96/1977. 30–31.

Szorgalmazta a művészeti cserék növelését, az együttesek kölcsönös szerepeltetését. Hangsúlyozta, hogy jobban elő kell segíteni egymás életének, eseményeinek bemutatását a két ország sajtójában, a rádióban és a televízióban.

Ceaușescu elvtárs válaszában visszaigazolta a gazdasági és kulturális együttműködésre vonatkozó magyar javaslatokat, és egyetértett azzal, hogy bővítsük országaink egyezményes kapcsolatait. Kössünk megállapodást a kettős állampolgárság kizárásáról, a jogsegélyegyezmény tökéletesítéséről, a diplomák kölcsönös elismeréséről és a vagyoni jogi kérdések méltányos rendezéséről. Ugyanakkor felvetette, hogy az illetékes szervek vizsgálják meg a kishatárforgalom bővítésének pénzügyi kihatásait.

Befejezésül hangoztatta, hogy a bizalom és a barátság alapján Románia felelős tényezői és ő személyesen mindent megtesz a sokoldalú együttműködés elmélyítésére országaink között.

3. A nemzetközi kérdésekről szólva Ceaușescu elvtárs hangsúlyozta, hogy az erőviszonyok a haladó erők javára tolnak el. Erősödik a népek harca az imperializmus, az elnyomás, a gyarmatosítás és az újgyarmatosítás ellen. E változásoknak pozitív hatása van az enyhülésre és a béke ügyére.

Kifejtette, hogy minden szocialista országgal jó kapcsolatokat tartanak. Brezsnyev elvtárs 1976-ban tett látogatást Romániában. Ceaușescu elvtárs találkozott Tito elvtárral, nemrégén járt Lengyelországban és az NDK-ban, és a közeljövőben Husák elvtárs tesz látogatást Romániában. Ceaușescu elvtárs még ez évben Bulgáriába látogat. Albániával jól fejlődnek államközi kapcsolataik, pártkapcsolataik nincsenek.

A KGST-ben folytatott együttműködésben részt vesznek. Románia arra törekszik, hogy gazdasági és politikai szempontból egyaránt erősödjék a szocialista országok szolidaritása egymással. Türelemre és megértésre van szükség a fennálló nézetkülönbségek megoldására.

Kapcsolataik jól fejlődnek az ázsiai szocialista országokkal, így egy sor gazdasági egyezményt írtak alá Vietnammal. A laoszi párt- és kormányküldöttség romániai látogatása után új lendületet vett a román–laoszi kapcsolatok fejlődése. 1976 decemberében román párt- és kormányküldöttség járt Kínában és Koreában.

Ceaușescu elvtárs pozitívan értékelte a kínai belpolitikai fejleményeket. A kínai belpolitikai problémák bonyolultak, mert Csou En-laj és Mao Ce-tung, akik „stabilizáló tényezők” voltak, eltávoztak. Erőfeszítések szükségesek Kínában az egység kialakítására, és ebből a szempontból az eddigi fejlemények kedvezőek.

Románia jelentős szerepet tulajdonít kapcsolatainak a fejlődő országokkal. Tavaly óta meghívottként részt vesz az el nem kötelezett mozgalomban.

Románia széles körű kapcsolatokat épített ki a fejlett tőkés országokkal, melyek jelentős helyet foglalnak el Románia külkereskedelmében is. Az NSZK a második helyet foglalja el a Szovjetunió után az árucseré-forgalomban. A jövő-

ben is nagy figyelmet szentelnek kapcsolataikra a tőkés országokkal. Románia kapcsolatai jól fejlődnek az Amerikai Egyesült Államokkal is.

Ceausescu elvtárs kiemelten foglalkozott az európai biztonsággal, és rámutatott, hogy a belgrádi találkozásnak hozzá kell járulnia a helsinki záróokmány végrehajtásához. Most konkrétabb eredményekre van szükség, mindekelőtt a gazdasági együttműködés fejlesztésében. Román részről támogatják a Szovjetunióknak a környezetvédelem, a szállítás és az energia problémáinak megtárgyalására irányuló javaslatait. Ezzel párhuzamosan szükséges a tudományos-műszaki együttműködés fejlesztése.

A humanitárius kérdésekben elvi különbség van a szocialista országok és a kapitalista országok között. A szocialista országoknak kezdeményezőbbeknek és aktívabbnak kell lenniük.

Román felfogás szerint a katonai kérdéseknek nagyobb helyet kell kapniuk a belgrádi találkozáson. Románia teljes mértékben támogatja, hogy az európai államok csökkentsék katonai kiadásait és a fegyverzetet. Ebben az összefüggésben vizsgálják a bécsi haderő-csökkentési tárgyalások helyzetét is. Általában szükség van arra, hogy a leszerelést, elsősorban a nukleáris leszerelést határozottabban vessük fel. Olyan megállapodásra gondolnak, amelyben meghatározó szerep jut a nagyhatalmaknak, de amelyben szükséges minden ország részvétele. Nagy figyelmet fordítanak az ENSZ leszereléssel foglalkozó rendkívüli közgyűlésének.

Románia külön figyelmet fordít a Balkán térségre. Érdekel a ciprusi válság rendezésében,⁶ a görög-török viszony javításában.

Ceausescu elvtárs rámutatott, hogy álláspontunk azonos a közel-keleti válság rendezéséről. Szadat elnökkel folytatott legutóbbi megbeszéléseiből azt a következtetést vonta le, hogy Egyiptom a közel-keleti válság politikai rendezésére törekszik. Románia támogatja a genfi konferencia összehívását, de úgy véli, hogy a közel-keleti válság megoldásában nagyobb szerepet kell adni az ENSZ-nek.

Románia jó kapcsolatokat tart fenn az afrikai országok többségével. Síkraszáll Etiópia, Szudán és Szomália ellentéteinek politikai rendezése mellett. Békés úton kell megoldani a nyugat-szaharai kérdést. Támogatja Zimbabwe és Namíbia felszabadító mozgalmait.

A fejlődő országok nagy része továbbra is gazdasági függésben van a tőkés országoktól, ezért nagy jelentősége van az új gazdasági világrend megteremtésének és az elmaradottság felszámolásának. A szocialista országok nagyobb aktivitására lenne szükség mind az új gazdasági világrend eszméinek támogatásában, mind az ún. Észak-Dél párbeszéd folytatásában. Románia azt szeretné, ha e két témában szorosabban együttműködhetne hazánkkal. Abnormálisnak tartja,

⁶ Az 1960-ban függetlenné vált Cipruson 1974 júliusában görög nemzetiségű katonatisztek ragadták magukhoz a hatalmat, amelyre válaszul 1974. augusztus 14-én 40 ezer fős török haderő szállta meg a sziget északi területeit az ottani török lakosság védelmére hivatkozva. 1975-ben a török fél egyoldalúan létrehozta a Ciprusi Török Szövetségi Államot. Az ebből 1983 novemberében létrejött Észak-ciprusi Török Köztársaságot csak Törökország ismerte el.

hogy a szocialista országok nem vesznek részt a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap tevékenységében.

A nemzetközi kommunista és munkásmozgalom kérdéseiről szólva Ceaușescu elvtárs aláhúzta, hogy a Román Kommunista Párt széles körű kapcsolatokat épít ki minden testvérpárttal. A fejlett tőkés országok pártjainál új problémák jelentkeznek a szocializmusba való átmenet kérdéseiben. Román részről tiszteletben tartják minden párt belső döntéseit és azokat a módokat, ahogyan meghatározzák saját útjukat. Szükség van arra, hogy e testvérpártok is jobban megértsék a szocialista országokat.⁷

A Román Kommunista Pártnak jó kapcsolatai vannak az összes szocialista, szociáldemokrata párttal, a fejlődő országok kormányzó pártjaival, a nemzeti felszabadító mozgalmakkal, valamint a keresztény- és kereszténydemokrata pártokkal is. Az RKP elfogadta az angol konzervatív párt meghívását.

Hangoztatta, hogy a Román Kommunista Párt kész bővíteni az együttműködést a Magyar Szocialista Munkáspárttal a nemzetközi kérdésekben is.

Kádár elvtárs reflektálva a nemzetközi kérdésekről elhangzott román expozéra, kifejtette e kérdésekben pártunk álláspontját. Kritikusan értékelte Carter USA-elnök fellépését a stratégiai fegyverek ügyében, elítélte a kínai külpolitikát, munkásmozgalmi kérdésekben a berlini találkozó szellemében hangsúlyozta egyházi törekvéseinket. Kijelentette, hogy mi a magunk részéről a külpolitika és a nemzetközi kommunista mozgalom területén is fokozott együttműködésre törekszünk a román elvtársakkal mindazon kérdésekben, amelyekben pártjaink álláspontja ezt lehetővé teszi.

A debreceni, illetve a nagyváradai találkozó jó légkörben zajlott és a vártnál kedvezőbb eredményekkel zárult. Jól szolgálta azon hosszú távú törekvésünket, hogy minden területen javítsuk a magyar-román viszonyt, ahol az lehetséges. A találkozó előkészítése során és a tárgyalásokon sikerült rendezni néhány nyitott kérdést a kétoldalú kapcsolatokban. Először sikerült elérni magyar-román viszonylatban, hogy számunkra is elfogadható, egyeztetett állásfoglalás kerüljön nyilvánosságra a nemzetiségi kérdésről.⁸

A találkozó reális értékeléséhez hozzátartozik annak megállapítása is, hogy mind az előkészítés során, mind a tárgyalásokon számos kérdésben fenntartáso-

⁷ 1964 áprilisában a Román Munkáspárt *Nyilatkozat a Román Munkáspárt álláspontjáról a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom kérdéseiben* címmel egy dokumentumot adott ki, amelyben elítélte a szocialista országok egymás belügyeibe való beavatkozását. A nyilatkozat gyakorlatilag a Románia és a Szovjetunió közötti részleges eltávolodás kulcsmomentuma volt. A román pártvezetés ekkortól kezdte el kiépíteni azt a különutas politikát, amely a Ceaușescu-korszakban teljesedett ki. A különutas politikából fakadóan a román pártvezetésnek gyakran akadtak nézeteltérései külpolitikai és gazdasági téren egyaránt m.a Szovjetunióval és annak szövetségeseivel, így a magyar pártvezetéssel is.

⁸ Először került be a közös nyilatkozatba a nemzetiségek összekötő híd szerepe, cserébe viszont az is, hogy a nemzetiségi kérdés belügy. Lásd: Földes György: i. m. 2007, 28–221.

kat érzékeltünk. Román részről hangoztatták érdekeltségüket a kapcsolatok bővítésére minden területen, de csak a gazdasági együttműködés területén kezdeményeztek. Mereven elzárkóztak a lakosság közvetlen érintkezésének támogatásától, a rokoni kapcsolatok figyelembevételétől. A nemzetiségi kérdés megoldásának útját kizárólag az anyagi termelés és a szocialista demokrácia szférájában keresik, és egyetlen alkalommal sem tértek ki a magyar nemzetiség kulturális és nyelvi igényeire. Tudatában kell lennünk annak, hogy további erőfeszítésekre van szükség a magyar–román kapcsolatok, a két párt és a két ország kölcsönös érdekeken alapuló együttműködésének érdemi előmozdításához.

A tárgyalások tapasztalatai azt mutatják, hogy a nemzetközi kérdésekben változatlanul érvényes a román külpolitika külön vonala. Az észlelhető változások inkább taktikai jellegűek. Román részről elhárították a Szovjetunió nemzetközi szerepének elismerését és a nagy októberi szocialista forradalom említését a közös közleményben. Kitartanak az új gazdasági világrendről, a fejlődő országokról és az el nem kötelezett mozgalomról szóló román tételek mellett. Változatlanul hangoztatták a román koncepciót a leszerelés kérdéseiben. Pozitív értékelést adtak a jelenlegi kínai helyzetről. Hosszas vita eredményeként sikerült csak megállapodni a proletár internacionalizmus elvének szerepeltetéséről a közleményben.

A román fél érzékelhetően törekedett a találkozó demonstratív jellegének erősítésére, ezt azonban mérsékelte az a magyar állásfoglalás, hogy a találkozó munkajellegű legyen.

Határozati javaslat a Politikai bizottságnak

A Politikai Bizottság

- jóváhagyólag tudomásul veszi Kádár János és Nicolae Ceaușescu elvtárs debreceni, illetve nagyváradi baráti találkozójáról szóló jelentést;
- a Központi Bizottság illetékes osztályai tegyék meg a szükséges intézkedéseket a találkozóból adódó párt- és tömegszervezeti feladatok végrehajtására;
- ajánlja a Minisztertanácsnak, hogy az aláírt közös közlemény szellemében, az egyeztetett emlékeztető alapján határozza meg a magyar–román kapcsolatok továbbfejlesztésének állami feladatait.

Budapest, 1977. június 20.

MNL OL M–KS 288. f. 5/721. ó. e. 23–35. – Gépelt fogalmazvány. – A jelentést összeállította: Roska István, Varga István. A jelentést jóváhagyta: Kádár János. – Készült 27 példányban. A jelentést az MSZMP PB 1977. június 28-i ülésén tárgyalta meg. Az ülésen Kádár János szóbeli tájékoztatást is adott a PB tagjai számára, amelyet hozzászólások követtek (MNL OL M–KS 288. f. 5/721. ó. e. 247–256.).

A dokumentumhoz melléklet is tartozik, amelyben összefoglalják a Kádár János és Nicolae Ceaușescu tárgyalásain felmerült jövőbeni feladatokat. Leszögezték, hogy a két párt és állam vezető képviselői folytatják a rendszeres találkozók gyakorlatát, a kölcsönös tájékoztatást a szocialista építés eredményeiről és feladatairól, a két ország kapcsolatainak fejlesztéséről és az időszerű nemzetközi kérdésekről. Tovább mélyítik a gazdasági és műszaki-tudományos együttműködést a két ország között. Az illetékes szervek intézkedéseket fogatanosítanak, hogy a Bukaresti Magyar Kultúra Háza, illetve a Budapesti Román Kultúra Háza 1978-ban megkezdje működését. Közös közlemény szellemében a felek figyelemmel lesznek a nemzetiségek igényeire is, a kulturális és az oktatási kapcsolatokban és a tájékoztatásban. Kívánatos tovább javítani a rádió, a televízió és a sajtó együttműködését a két nép életének, a szocialista építés eredményeinek és a két ország bel- és külpolitikai eredményeinek jobb ismertetése céljából. Fejleszteni fogják a két ország sajtótermékeinek és könyveinek kölcsönös behozatalát. (MNL OL M–KS 288. f. 5/721. ő. e. 35–40.)

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1977. június 17.

32.
Jelentés
a Politikai Bizottságnak Kádár Jánosnak
a Német Szövetségi Köztársaságban tett
látogatásáról

Bonn, 1977. július 4–7.

Jelentés a Politikai Bizottságnak
Kádár János elvtárs hivatalos látogatásáról
a Német Szövetségi Köztársaságban

Szigorúan titkos!

Kádár János elvtárs, az MSZMP KB első titkára, az Elnöki Tanács tagja Helmut Schmidt szövetségi kancellár meghívására 1977. július 4. és 7. között hivatalos látogatást tett a Német Szövetségi Köztársaságban. Elkísérte Puja Frigyes külügyminiszter, dr. Bíró József külkereskedelmi miniszter, Katona István, a KB osztályvezetője, valamint Hamburger László, a Magyar Népköztársaság bonni nagykövete.¹

Kádár elvtárs látogatást tett Walter Scheelnél, a Német Szövetségi Köztársaság elnökénél.

Helmut Schmidttel a hivatalos tárgyalásokra szűk körű találkozón és plenáris ülésen került sor. Schmidt kancellár vacsorát adott Kádár elvtárs tiszteletére, amit ő is vacsorával viszonzott.

Kádár elvtárs a szállásán találkozott Herbert Mies elvtárral,² a Német Kommunista Párt elnökével és a párt más vezetőivel.

A bonni szociáldemokrata klubban találkozott Willy Brandttal, a Német Szociáldemokrata Párt elnökével.

Hans-Dietrich Genscher, a Szabaddemokrata Párt elnöke ebéden látta vendégül Kádár elvtársat.

Ugyancsak a szállásán találkozott Helmut Kohllal, a Kereszténydemokrata Unió (CDU) elnökével, a CDU/CSU ellenzék parlamenti frakciójának vezető-

¹ Puja Frigyes (1921–2008) 1973 és 1983 között külügyminiszter; Bíró József (1921–2001) 1963 és 1979 között külkereskedelmi miniszter; Katona István (1929–2006) 1977 és 1985 között az MSZMP KB Irodájának a vezetője; Hamburger László (1911–1980) az NSZK-beli magyar külkereskedelmi kirendeltség vezetője, majd Magyarország első bonni nagykövete, 1974–1978.

² Herbert Mies (1929–) német politikus, 1973 és 1990 között a Német Kommunista Párt elnöke.

jével, továbbá Heinz-Oskar Vetterrel, a Német Szakszervezetek Szövetségének elnökével, Otto Wolff von Amerongennel, a nyugatnémet Ipari és Kereskedelmi Kamara elnökével, valamint a nyugatnémet bankok, az ipar és kereskedelem több vezető személyiségével.³

A külügyminiszterek és a külkereskedelmi miniszterek külön megbeszélést tartottak.

Kádár elvtárs és Helmut Schmidt július 6-án közös nyilatkozatot írt alá és közös sajtókonferenciát tartott, a külügyminiszterek pedig aláírták a két ország kulturális egyezményét.

Bonni tartózkodását követően Kádár elvtárs látogatást tett Észak-Rajna-Vesztfáliában, ahol megbeszélést folytatott Kühn tartományi miniszterelnökkel,⁴ majd megtekintette a „Gutehoffnungshütte” konszern egyik gépgyárát.⁵

I.

A Schmidt kancellárral folytatott szűk körű, valamint plenáris tárgyaláson, továbbá a külügy- és külkereskedelmi miniszterek megbeszélésein az alábbiakról volt szó:

1. Kádár elvtárs tájékoztatást adott belső helyzetünkről, külpolitikai törekvéseinkről, olaszországi és vatikáni tárgyalásairól.⁶ Schmidt és Genscher érdeklődéssel fogadta a hallottakat és számos kérdést tett fel.

2. *A Német Szövetségi Köztársaság belső helyzete.* Schmidt kancellár elmondta, hogy az NSZK gazdasága is nagymértékben függ a világgazdasági helyzettől; nemzeti terméküknek 30%-a megy exportra. Ezért az 1975. évi tőkés válság náluk is visszaesést okozott. 1976-ban javult a helyzet, ez az év pedig már elfogadhatónak mondható, de még nem egészen jó.

Genscher alkancellár és külügyminiszter a koalíciós kormányról elmondta, hogy nehéz féléven vannak túl, amelynek során helyzetük megszilárdult. A megpróbáltatások után most már biztosra vehető, hogy a jelenlegi

³ Heinz-Oskar Vetter (1917–1990) német szakszervezeti vezető, szociáldemokrata politikus, 1969 és 1981 között a Német Szakszervezetek Szövetsége elnöke. – Otto Wolff von Amerongen (1918–2007) német nagyvállalkozó, az Otto Wolff-konzern vezetője, 1969 és 1988 között a Német Ipari és Kereskedelmi Kamara (DIHK) elnöke, a nyugatnémet gazdaság keleti külkereskedelmének legbefolyásosabb alakítója.

⁴ Heinz Kühn (1912–1992) német szociáldemokrata politikus, 1966 és 1978 közt Észak-Rajna-Vesztfália miniszterelnöke.

⁵ Az oberhauseni székhelyű Gutehoffnungshütte eredeti profilja a bányá- és kohóipari gépgyártás volt, ám a látogatás idején már gépek és ipari gyáregységek építésével is foglalkozott. A válalat az 1980-as években a MAN cégcsoport tulajdonába került.

⁶ Lásd a 29. és 30. dokumentumot.

koalíció 1980-ig a helyén marad, s ezzel az NSZK külpolitikájának „kiszámíthatósága” is nagymértékben nő.⁷

3. A *nemzetközi helyzet* megvitatása során Schmidt kancellár aláhúzza, hogy a Német Szövetségi Köztársaság számára létkérdés az *enyhülési politika* folytatása, s Kádár János ezért is szívesen látott vendég az NSZK-ban. Ezt hosszú távú politikának tekintik, s nekik is vannak bizonyos gondjaik a kilátásokat illetően, különösen ha a Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolataiban támadt nehézségeket nézik. Nagy jelentőséget tulajdonítanak a szovjet–amerikai viszonynak, annak, hogy Brezsnyev és Carter mielőbb találkozzék, s személyesen is megismerjék egymást.

Carter elnök, amikor először találkoztak vele, olyan benyomást keltett a nyugat-európai vezetőkben, hogy szintén az enyhülés mellett van. Az emberi jogokkal kapcsolatos lépéseit ért bírálatokra azt válaszolta, hogy Vietnam és a Watergate után elő kellett segíteni, hogy az amerikai nép azonosulni tudjon a Fehér Házzal.⁸ Az emberi jogok kérdése szinte kínálta magát erre, ő ezt belső használatra szánta, nem számított ilyen éles szovjet reagálásra. Legutóbb a Közös Piac tagállamainak kormányfői megállapodtak, hogy a nemzetközi légkör igényli a kérdés ismételt felvetését Carternek. Ezt Schmidt meg fogja tenni küszöbönálló washingtoni látogatása során.

Schmidt azzal zárta a témát, hogy megkérte Kádár elvtársat: tájékoztassa a magyar közvéleményt és Magyarország szövetségeseit, hogy az NSZK-ban olyanokkal találkozott, akiknek semmi sem fontosabb, mint a béke.

4. A *leszerelést* Schmidt az enyhülési politika kulcskérdésének nevezte. Az NSZK azon van, hogy előrelépés történjék; ennek az az előfeltétele, hogy a katonai egyensúly ne szenvedjen csorbát. Ha elindul a fegyverkezési verseny új hulláma, akkor veszélybe kerül az enyhülés, beleértve a SALT-II és a bécsi tárgyalásokat is. Ha viszont ez a két tárgyalás eredményre vezet, akkor a világ fontos lépést tesz a minőségi fegyverzetegyensúly felé. A SALT-tárgyalásokon a Szovjetunió és az Egyesült Államok már egyidejűleg vizsgálja a mennyiségi és minőségi korlátozást, de Bécsben még el sem kezdték ezt.⁹ Schmidt szerint fontos a titkolózás

⁷ Itt Genscher elsősorban Werner Maihofer szabaddemokrata párti belügyminiszter botrányára utal, amely 1977 februárjának végén robbant, amikor is a *Der Spiegel* közölte a miniszter 1975-ös illegális lehallgatási ügyét (*Operation Müll*). A lehallgatások során a célszemély Klaus Traube, a Siemens-csoporthoz tartozó Interatomot vezető mérnök volt, aki atomtitkokat szolgáltatott ki szélsőbaloldali RAF-aktivisták számára. „Der Minister und die ‘Wanze’ (A miniszter és a poloska).” *Der Spiegel*, 1977, 10. sz.

⁸ A Watergate-botrány 1972 júniusában robbant ki az Egyesült Államokban, amikor öt behatolót fogtak el a washingtoni Watergate apartmanhotelben, miközben lehallgatókészülékeket próbáltak elhelyezni a Demokrata Párt irodáiban. A behatolóktól a szálak az újraválasztási pénzalapon keresztül Richard Nixon elnökig vezettek, aki ennek nyomán 1974. augusztus 9-én lemondásra kényszerült. – A megjegyzés utalás Jimmy Carter emberi jogi kampányára. Lásd még: 29. dokumentum 12. jegyzet

⁹ Lásd 29. dokumentum 5. jegyzet.

csökkentése, a helyszíni megfigyelés kiszélesítése, s az, hogy a két nagyhatalom ne csináljon presztízskérdést a fontos leszerelési témákból.

A kérdés kapcsán Schmidt azt fejtegette, hogy az NSZK nyolc év óta nem növelte hadseregének létszámát, s bár felszereltségét megfelelő szinten tartják, viszonylagosan a katonai kiadások sem emelkedtek. Az ellenzék kritizálja őket ezért, de meggyőződésük, hogy helyesen cselekszenek.

Kádár elvtárs kifejezte reményét, hogy a józanság fog érvényesülni a leszerelési tárgyalásokon, mi erre adjuk szavazatunkat. Ez az enyhüléshez is kell, s ha nem akarunk új fegyverkezési hullámot, akkor meg kell egyezni a stratégiai fegyverekről.

5. A megbeszéléseken többször és részletesen szó esett az NSZK és a szocialista országok – mindenekelőtt az NSZK és az NDK – kapcsolatairól, a kormány *keleti politikájáról*.¹⁰

Schmidt hangsúlyozta, hogy legnagyobb nemzetközi problémájuk nem a biztonság területén, hanem az *NDK-hoz való viszonyban* és Nyugat-Berlinnel kapcsolatban van. Azt lehet mondani, hogy az NSZK és Magyarország között sokkal jobb a helyzet, mint a két német állam között. Sajnos, az NDK-hoz való viszonyukban nagy szerepe van a presztízsnak, továbbá a nyugatnémet ellenzéknek és a sajtónak. A kormányt az ellenzék is és az NDK is élesen bírálja. Jó lenne, ha az NDK vezetői tudnák, hogy az NSZK kormányánál is van tűrési határ, s ezt a helyzetet a nyugatnémet sajtó, a nyilvánosság még csak nehezíti. Ők sok kérdésben engedtek már, de úgy látszik, hogy ez a politikában nem fizetődik ki. Megjegyezte, hogy valószínűleg hasznos lenne, ha találkozna Honecker elvtárral, de a nyugatnémet belső helyzet miatt ő ezt mindaddig nem teheti meg, amíg az NDK „nem engedi az NSZK-ba utazni az embereket”, beleértve a fiatalokat is.¹¹ Szerinte nyugodtan engedhetné ezt, hiszen az NDK-ban jó a helyzet, a kiutazók nagy többsége visszamenne.

A *nyugat-berlini* kérdéssel csak Genscher foglalkozott részletesebben a külügyminiszeri megbeszéléseken, de lényegesen enyhébben fogalmazott, mint magyarországi látogatásakor.¹² Azt hangoztatta, hogy mindent el kell kerülni, ami fokozná a feszültséget a város körül, s szigorúan be kell tartani a négyoldalú megállapodást.

¹⁰ Lásd: Németh István: *Németország története. Egységtől az egységig (1871–1990)*. Budapest, Aula Kiadó, 2002.; Hans Georg Lehmann: *Öffnung nach Osten. Die Ostreisen Helmut Schmidts und die Entstehung der Ost- und Entspannungspolitik*. Bonn, Verlag Neue Gesellschaft, 1984.; Christian Hacke: *Weltmacht wider Willen. Die Außenpolitik der Bundesrepublik*. Frankfurt am Main, Ullstein, 1993.; Gregor Schöllgen: *Die Außenpolitik der Bundesrepublik*. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1999.

¹¹ Az utazási szabadság megadására nem került sor 1989-ig, ugyanakkor Helmut Schmidt és Erich Honecker 1981. december 11. és 13. között találkozott egymással. Az azt megelőző – egyben első – megbeszélésük 1975. július 30-án Helsinkiben zajlott.

¹² Lásd a 27. sz. dokumentumot.

Schmidt nyomatékkaal hangsúlyozta, hogy nagy gondot fordítanak a *szovjet-nyugatnémet kapcsolatok* ápolására. Világos számukra, hogy ismert szerződésük és a Nyugat-Berlinre vonatkozó négyoldalú megállapodás nélkül nem jutottak volna el a jelenlegi helyzethez. Személyes véleménye, hogy Brezsnyev elvtárs igen jelentős szerepet játszott és játszik ebben. Nagy reményeket fűz Brezsnyev elvtárs következetességéhez és energiájához. Nem világos számára, hogy rajta és Gromikón kívül ki játszik még fontos szerepet a szovjet vezetésben. Mindig aggodalommal olvassa, ha a nyugati lapok arról írnak, hogy Brezsnyev nem teljesen egészséges. Teljes egyetértéssel fogadta Kádár elvtárs szavait, hogy Brezsnyev elvtársnak kiemelkedő szerepe, tekintélye van nemzetközi téren is, s aki enyhülést akar, annak ő jó partner. A nyugatnémetek várják Brezsnyev elvtárs őszi látogatását.¹³ Nem fog sor kerülni nagy szerződések aláírására, de a látogatás ténye és a véleménycsere nagyon jelentős lesz, s hozzájárul az enyhülési politikához.

Kapcsolataik a *többi szocialista országgal* rendezettek, illetve helyenként kitűnőek, mint pl. Bulgáriával és Romániával. Egy kicsit zavarja őket, hogy ezek az országok gyakran nagy volumenű hitelkérésekkel jönnek, aminek ők nem tudnak eleget tenni. Csehszlovákiával valamivel visszafogottabbak a kapcsolataik. Igen érdekesen alakulnak kapcsolataik Lengyelországgal. Gierék elvtárs NSZK-beli látogatását erkölcsi és politikai áttörésnek is lehet tekinteni. Willy Brandt most járt Lengyelországban, s szeptemberben Schmidt megy Varsóba.¹⁴ Érzése szerint a lengyelek azon vannak, hogy stabilizálják a hidat Lengyelország és az NSZK között. Schmidt nagyon becsüli Gierék elvtársat, úgyszintén Olszowskit és Babiuchot.¹⁵

Kádár elvtárs tájékoztatást adott kapcsolatainkról az öt szomszédos országgal, majd aláhúzta, hogy az NSZK óriási lépést tett előre az ismert szerződések megkötésével. Ha az NSZK folytatja ezt a politikát, ennek igen jelentős nemzetközi kihatása lesz, és mi természetesen ezt szeretnénk. A nyugatnémet ellenzék sok mindent mond, de azt nem mondja, hogy mekkora politikai presztízst szerzett magának az NSZK ezzel a politikával. A szerződések eredményeként az NSZK nyert politikai becsületben, tekintélyben, tehát számára is egyértelműen előnyös e politika folytatása.

¹³ Brezsnyev – második – bonni látogatására 1978. május 4–7. között került sor. Schmidt vélhetően azért foglalkozott ennyit Brezsnyev személyével, mert általános vélekedés volt, hogy Kádár János és a szovjet vezető között jó a kapcsolat.

¹⁴ Edward Gierék 1976. június 8. és 12. között tett hivatalos látogatást a Német Szövetségi Köztársaságban. – Willy Brandt 1977. június 27. és július 1. között látogatott Lengyelországba. – Helmut Schmidt 1977. november 21. és 25. között látogatott Lengyelországba.

¹⁵ Stefan Olszowski (1931–) lengyel politikus; 1971 és 1976 között külügyminiszter, 1976 és 1980 között a LEMP KB titkára. – Edward Babiuch (1927–) lengyel politikus, PB-tag, 1972 és 1980 között a lengyel Államtanács tagja.

6. *Európai biztonság és együttműködés.* Schmidt nyomatékosan kijelentette, kormánya rendkívül érdekelt abban, hogy a Helsinkiben elkezdett politika folytatódjék. Egyetértett Kádár elvtárrsal, hogy Helsinki nem a vége volt egy folyamatnak; ő úgy mondaná, hogy egy folyamat tetőpontján voltunk.

A külügyminiszterek megbeszélésén Genscher azt fejtegette, hogy a belgrádi találkozón a nyugati országok nem kívánnak részletekbe menni, de józanul meg kell vonni annak mérlegét, amit már elértünk és amit még el kell érünk.¹⁶ Egyetértett Puja elvtárrsal, hogy Belgrádban folytatódnia kell annak, amit Helsinkiben elkezdünk, s el kell kerülni a konfrontációt, a számon kérő jelleget, az éles vitákat. Ők is fontosnak tartják, hogy a találkozó pozitív impulzust adjon a záróokmány további végrehajtásához. Ők senkit sem akarnak provokálni, sem pedig valamiféle számlát benyújtani a szocialista országoknak. Ugyanakkor védelmébe vette a nyugati országok által Belgrádban előterjesztett javaslatokat. Szerinte az amerikai magatartás sem negatív, Vance külügyminiszternek¹⁷ a NATO-ban és az amerikai képviselőházban tett kijelentései konstruktív jellegűek, s egyébként is meg kell várni, amíg kialakul az új amerikai kormány külpolitikája.

7. *Az emberi jogok kapcsán* Schmidt kitért az ideológiai harc kérdésére. Azt fejtegette, hogy a hatvanas években – most már kevésbé – a szocialista országok részéről igen éles támadások érték a Nyugatot, mondván, hogy az enyhülés nem függ össze az ideológiai harccal. A szocialista országoknak viszont tudniuk kell, hogy ha a nyugat-európai országokat támadják, akkor azok is támadni fognak. Tulajdonképpen minden ideológiai támadás beavatkozás a belügyekbe. Egyes kommunista központok élvezték azt az előnyt, hogy ők támadtak, s őket nem támadta senki. A szocialista országok – különösen Magyarország – az utóbbi időben már mérsékeltebb álláspontra helyezkednek, s ezt ő üdvözli. Saját maga szinten teljesen tartózkodik az ideológiai harc témájába való belebonyolódástól. Néha ugyan tett ilyen nyilatkozatot, amikor például az NDK határán lőttek, de akkor kényszerhelyzetben volt.¹⁸ A Szovjetunió, Magyarország vagy Lengyelország ellen sohasem tesz ilyen kijelentéseket. Megmarad a tartózkodásnál, de ezt nem sza-

¹⁶ Lásd erről a 29. sz. dokumentum 5. jegyzetét. Számításba kell venni, hogy Belgrádra a feszültségek fokozódásának időszakában került sor, amelynek hátterében nemcsak az emberi jogi konfliktus, hanem a harmadik világban kiszélesedett nagyhatalmi konfrontáció állt.

¹⁷ Cyrus Vance (1917–2002) amerikai jogász, politikus; 1977 és 1980 között az USA külügyminisztere.

¹⁸ 1976. július 24-én a hamburgi Willi Bubberst, majd augusztus 5-én Benito Corghi olasz kamionsofőrt az NDK-s határőrök lelőtték. Utóbbit – amúgy az OKP tagját – akkor érte a halálos lövés, amikor a Rudolphstein/Hirschberg belnémet határátkelőhelyen az NDK-oldalon felejtett irataiért akart gyalog visszamenni, cselekedetét semmiképpen nem lehetett provokációnak minősíteni. Előbbi túlélte az incidenst, és 18 napos kórházi kezelés után elhagyhatta az NDK-t. Schmidt határozott szavait egyúttal az októberi szövetségi parlamenti választások is indokolták. A kancellár és külügyminisztere nem határolódhatott el az ellenzéki felháborodástól. „DDR: Zeichen der Schwäche. (NDK – Jelek és gyengeségek)”. *Der Spiegel*, 1976, 34. sz.

bad félreérteni, a saját belső „kommunista csoportjaikkal” éles vitában állnak. Szerinte náluk négy kommunista csoport van, egy Kína-barát, egy NDK-barát (itt nyilván az NKP-ra utalt), egy anarchista és egy zűrzavaros irányzatú.¹⁹ Ezek egyáltalán nem jelentősek, a szavazatoknak összesen csak kb. 1,5%-át kapták. Az elkövetkező 20 évben sem lesz ez másként, mivel az NDK kisugárzó hatása nem jelentős.

Kádár elvtárs elmondotta, hogy amit Carter elkezdett a stratégiai fegyverekkel és az emberi jogokkal kapcsolatban, az egyáltalán nem szerencsés.²⁰

A Szovjetunióban sem a politika, sem pedig a személy nem változott, a változás tehát az USA-ban következett be. Az emberi jogok kérdése nagyon összefügg a nemzetközi helyzettel. Ha folytatódik az enyhülés, ha az államok külső fenyegetettsége csökken, akkor minden országban nyugodtabban lehet ezt a kérdést is kezelni.

8. A világgazdasági helyzetről folytatott eszmecsere során Schmidt kijelentette, hogy a szocialista, a fejlett tőkés és a fejlődő országok is egyaránt a nyersanyag- és az energiahelyzet alakulásától függnének. Az olaj és az energia kérdése különösen fontos, mindent ezzel kell kezdeni, a Szovjetunió három javaslatából is ezt kellene elsősorban felkarolni. Tekintettel kell lenni az OPEC-államokra, amelyeknek még legalább 30 évig fontos szerepük lesz, de nem engedhető meg, hogy 12 állam válságba döntse a világot.²¹ Nem tudunk nekik parancsolni, tehát együtt kell velük működni. Szerinte négy titkos OPEC-tag is van: a Szovjetunió, az USA, Kanada és Nagy-Britannia.²²

Ezt követően rátért arra, hogy Londonban meghívták a KGST-országokat, kapcsolódjanak be az Észak–Dél dialógusba.²³ Ez nem propaganda, hanem ko-

¹⁹ Az NKP-t (Deutsche Kommunistische Partei, DKP) az 1956-ban betiltott kommunista párt (Die Kommunistische Partei Deutschlands, KPD) helyett alapították 1968-ban. Az 1976. októberi választásokon a szavazatok 0,3%-át szerezte meg. A második „legerősebb” kommunista párt ekkor a maoista irányzat, a Kommunistische Partei Deutschlands lett (0,1%). A másik két kommunista párt: Nemzetközi Marxisták Csoportja (GIM), Nyugat-Németország Kommunista Szövetsége (KBW).

²⁰ Jimmy Carter az emberi jogok kérdését emelte külpolitikájának homlokterébe, amelynek során támaszkodhatott az 1975-ös helsinki záróokmány rendelkezéseire is, hogy nyomást gyakoroljon a szovjet blokk országaira. Az USA-ban ekkor kormányzati szintre emelt emberi jogi adminisztráció 1977-ben adta ki első országjelentéseit az emberi jogok helyzetéről. Carter külpolitikájáról lásd: Robert A. Strong: *Working in the World: Jimmy Carter and the Making of American Foreign Policy*. Baton Rouge, Louisiana State University Press, 2000.

²¹ Az OPEC-nek (Kőolaj-exportáló Országok Nemzetközi Szervezete) 1977-ben 13 tagállama volt (Algéria, Ecuador, Gabon, Indonézia, Irán, Irak, Kuvait, Líbia, Nigéria, Katar, Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek, Venezuela).

²² Ez utalás az olajpiacot termelőként vagy megrendelőként még befolyásolni képes országokra egyfajta, az NSZK és Magyarország között létező közös nevezőre.

²³ Az iparosodott északi és a fejlődő világ közti vita elsősorban a méltányosabb világkereskedelmi rendszer (nyersanyagárak), a technológiatranszfer kérdései és a multinacionális vállalatok tevékenysége körül forgott. A Római Klub felkérésére Jan Tinbergen Nobel-díjas holland közgaz-

moly lépés a részükről. Az a céljuk, hogy a nyersanyag- és olajárakat rendezék, s a fejlődő országok problémáit megoldják. A Brezsnyevvel folytatandó tárgyalásainak is fontos témája lesz ez.

Genscher ehhez hozzátette, hogy Londonban²⁴ szándékosan nem fogalmazták meg, hogyan képzelik el a szocialista országok bekapcsolódását az Észak–Dél dialógusba. Szerinte azon túl, ami ebben a témában az újságokban megjelent, nincs semmi titkos. A továbbiakat illetően bizonytalanok, az a tervük, hogy az UNCTAD-ban – esetleg az ENSZ-ben – folytatják az eszmecserét a fejlődőkkel, aztán majd meglátják.²⁵

Kádár elvtárs kifejtette az Észak–Dél dialógussal kapcsolatos álláspontunkat. Hangsúlyozta, hogy előbb az egyszerűbb kérdéseket kell rendezni. Elismerjük, hogy a kérdés létezik, gondolkozni kell rajta. Bizalmatlanság is van még, s az első Észak–Dél megbeszélés nem erősítette meg a bizalmunkat. A vacsorán csak keserűvíz volt, senki sem itta meg, s most minket a második vacsorára hívnak. Megfelelő időben majd elő lehet venni ezt a témát.

A világgazdasági problémák kapcsán Schmidt kifejtette, hogy véleménye szerint a szocialista országok nem tudnak kellően élni a KGST-ben meglévő lehetőségekkel. Példaként felvetette, hogy meg kellene gyorsítani a KGST-tagállamok valutáinak átválthatóságát, majd a tőkés országokra kiterjedő általános átválthatóságot is. Kádár elvtárs azt válaszolta, hogy mi a valutáris rendszer fejlesztése mellett vagyunk, de a Schmidt által felvetett intézkedések megtételére még nem érték meg a feltételek.

9. A külügyminiszterek megbeszélésén szó volt a *közel-keleti* és a *ciprusi* helyzetről,²⁶ a *Közös Piacról*, valamint az *Európai Unió* létrehozására irányuló nyugati törekvésekről. Puja elvtárs észrevételeire reagálva Genscher hangsúlyozta, hogy a Közös Piacon belül az egyik legfontosabb kérdésnek tekintik a liberalizálást, s a nyugat-európai külpolitika egyeztetésében is előre kívánnak haladni.

10. A *magyar–nyugatnémet kapcsolatokat* mind Kádár elvtárs, mind Schmidt kancellár pozitívan értékelte. Mindketten hangsúlyozták: a két ország viszonya

dász vezetésével 1976-ra készült el A nemzetközi rend átalakítása (*Reshaping the International Order*) című jelentés. Később Willy Brandt irányításával folyt az Észak–Dél problémával foglalkozó nemzetközi szakértői, politikai munka. Lásd: Blahó András–Szentés Tamás: A II. világháború után létrehozott nemzetközi gazdasági rend fő vonásai és alapintézményei. In: Blahó András (szerk.): *Világgazdaságtan. Globális fejlődés, gazdaságdiplomácia*. Aula, Budapest, 2002, 165–185.; Szentés Tamás: A II. világháború után kialakult nemzetközi gazdasági rend és a változó világgazdaság. In: Uo. 259–299.

²⁴ A legfejlettebb ipari államok, az ún. G7 országok harmadik csúcstalálkozóját 1977. május 8–9-én rendezték meg Londonban.

²⁵ Az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD) 1964-ben jött létre állandó kormányközi intézményként. Célja a fejlődő országok és az átalakuló gazdaságok segítése a kereskedelmi és beruházási tevékenység ösztönzése révén.

²⁶ Lásd a 31. dokumentum 6. jegyzetét.

rendezett, a politikai kapcsolatokban nincs semmiféle különleges bilaterális probléma. Kapcsolataink bizonyítják, hogy különböző társadalmi és szövetségi rendszerhez tartozó országok között is lehetséges az egyetértés, az egy irányban való dolgozás nagy kérdésekben. Schmidt hangsúlyozta, hogy ezzel mindkét ország hozzájárul az európai biztonság és együttműködés erősítéséhez.

Egyetértés volt a magas szintű politikai kapcsolatok folytatásának szükségességében. Schmidt kancellár köszönettel elfogadta Kádár elvtárs meghívását magyarországi látogatásra, s kijelentette, hogy feleségével együtt eleget fog tenni annak. (A nyugatnémet külügyminisztérium illetékesei jelezték, hogy Schmidt magyarországi látogatására valószínűleg 1978-ban sor kerül.²⁷) Megállapodás történt, hogy a külügyminiszterek a jövőben is rendszeresen találkoznak.

A kétoldalú gazdasági kapcsolatokról szólva Kádár elvtárs értékelte az eddigi eredményeket. Hangsúlyozta, hogy növelni akarjuk a volument, de problémát okoz, hogy a fizetési mérleg nincs egyensúlyban.²⁸ Az a szándékunk, hogy közel egyensúlyi helyzetet hozzunk létre. Kérjük a nyugatnémet felet, hogy növelje a magyar export lehetőségét, továbbá hogy közösen keressük a gazdasági kapcsolatok magasabbrendű formáit, szélessítsük a kooperációt és a harmadik piaci együttműködést. A magunk részéről támogatjuk az olyan nagy volumenű kooperációt, amely esetleg az értékesítésre, a harmadik piacon való együttműködésre is kiterjed.

Schmidt kancellár kifejtette, hogy a világgazdaságtól való függőségük következtében igyekeztek diverzifikálni gazdasági kapcsolataikat, s nagy figyelmet fordítanak a KGST-országokra, köztük Magyarországra. Fontosnak tartják a gazdasági kapcsolatok fejlesztését velünk. Hozzátette, hogy a társadalmi rendszerek különbözősége kedvezőtlenebbül érvényesül a külkereskedelmi kapcsolatokban, mint a politikai szférában. Szerinte a külkereskedelmi monopólium jelentős eszközt ad a magyar kormány kezébe. Náluk a kormány úgymond semmit sem importál, az igaz viszont, hogy segíthet, kontingenst megszüntethet, légkört javíthat. A piaci életnek döntő jelentősége van a kereskedelmi kapcsolatok alakulása szempontjából, a magyar export is ettől függ. A magyar vállalatok piaci tevékenysége jobb, mint sok más országé, de további erőfeszítéseket kellene tenniük az NSZK piacának jobb megismerése

²⁷ A látogatásra 1979 szeptemberében került sor. Lásd a 39. dokumentumot.

²⁸ A magyar–nyugatnémet fizetési mérleg egyensúlya az 1970-es évek első felében bomlott meg. A magyar export és import közti legnagyobb nominális különbség az NSZK viszonylatában 1974-ben állt elő, amikor 2819,1 millió devizaforint értékű kivitel állt szemben 4873,3 millió devizaforint értékű behozattal. 1975-ben a 4399,9 millió devizaforint értékű magyar import és 2729,1 millió devizaforint értékű nyugatnémet import realizálódott. Ehhez képest az 1976-os adatok a fizetési mérleg javulását jelezték: 16 293 millió forint értékű magyar kivitel mellett 22 042 millió forint értékű behozatal valósult meg a magyar–NSZK külkereskedelmi forgalomban. Forrás: *Statistikai Évkönyv, 1974–1976*. Budapest, KSH.

érdekében. Schmidt igen elismerően szólt a Magyar Nemzeti Bank vezetőivel folytatott megbeszéléséről és a bank tevékenységéről, s aláhúzta, hogy az NSZK azon vállalatai és bankjai, amelyek részt vesznek a két ország gazdasági együttműködésében és annak finanszírozásában, kiváló tapasztalatokat szereztek.²⁹

A gazdasági együttműködés különböző kérdéseit a külkereskedelmi miniszterek fejtették ki a plenáris ülésen, illetve külön megbeszélésükön. Bíró József elvtárs felsorolta azokat a területeket, ahol lehetőséget látunk további kooperációra. Azt kérjük a nyugatnémet féltől, hogy perspektivikusan érjünk el a kontingensnélküliséget, a GATT-ban egyezzünk meg a kvóták felszámolásáról és a vámok csökkentéséről.³⁰ Tovább kívánunk lépni a termelési, kereskedelmi és szolgáltatási közös vállalkozások létrehozása területén. A szolgáltatásokba beleértjük az idegenforgalmat is, ahol szintén lehetőség van közös vállalkozásokra.

A plenáris ülésen nyugatnémet részről Grüner gazdasági államtitkár kifejtette, hogy a Közös Piacban igyekeznek megőrizni liberális magatartásukat.³¹ Fokozatosan megszüntetnek kontingenseket, a megmaradókat pedig emelik. A textil esetében javulás várható, a Közös Piac Bizottságának döntései nyomán. A kormányközi vegyes bizottság 1977 őszén összeül, és mindezeket a kérdéseket megbeszéli.³² A nyugatnémet fél nagy reményeket fűz az ipari kooperáció fejlődéséhez, a vegyes vállalatok létesítésére vonatkozó magyar rendelet nyomán.³³ Ilyen vállalatokat nemcsak a szolgáltatásban, hanem a ter-

²⁹ A Magyar Nemzeti Bank vezetői 1977. január 18-án Frankfurtban írtak alá egy nyugatnémet bank által vezetett bankkonzorciummal 150 millió dollár értékű hitelmegállapodást. MNL OL MK-S 288. f. 5/709. ó. e.

³⁰ Magyarország nem tudott a szocialista blokk többi országánál kedvezőbb kereskedelmi feltételeket kiharcolni a GATT-on belül. Lásd: Balázs Péter: *Az Európai Unió külpolitikája és a magyar-EU kapcsolatok fejlődése*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2002, 113–114.

³¹ Martin Grüner (1929–) német liberális politikus, 1972 és 1987 között az NSZK gazdasági minisztériumának államtitkára.

³² A Magyar-NSZK Gazdasági, Ipari és Műszaki Együttműködési Vegyes Bizottság második ülését 1977. december 1–2-án tartották Budapesten, ahol német részről Otto Schlecht, a Szövetségi Gazdasági Együttműködési Minisztérium államtitkára, magyar részről pedig Török István, a Külkereskedelmi Minisztérium miniszterhelyettese elnökölt. A bizottság üléséről a *Népszabadság* is beszámolt. Aláírták a magyar-NSZK vegyes bizottsági tárgyalások jegyzőkönyvét. *Népszabadság*, 1977. december 3. Lásd még a 27. dokumentum 4. jegyzetét.

³³ A vegyes vállalatok alapítását az 1970. évi 19. tvr. tette lehetővé, ám azt egyedi – pénzügyminiszteri – engedélyezéshez kötötte. Az 1970-es években 14 ilyen vállalat jött létre. A szabályozást 1977-ben a 7/1977 sz. PM rendelet liberalizálta, amely a banki-pénzügyi és szolgáltatási szférában engedélyezte a külföldi többségű vegyes vállalatok alapítását, sőt – szintén pénzügyminiszteri engedéllyel – kedvezményes adókulcs megállapításának lehetőségét is megnyitotta. Lásd: Barta Judit–Fazekas Judit–Harsányi Gyöngyi–Miskolczi Bodnár Péter–Ujváriné Antal Edit: *Speciális társaságok*. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 2003.

melés szférájában is szeretnének. Nagy segítséget jelent, hogy Magyarország nemzetközi hitelpozíciója igen jó.

Miután Kádár János elvtárs a látogatás előtt nyomatékosan felvetette a budapesti nyugatnémet nagykövetnek a kártalanítás és restitúció kérdését, ezt a témát a látogatás alatt Puja Frigyes elvtárs Genscher külügyminiszternek, Bíró József elvtárs pedig Friderichs gazdasági miniszternek³⁴ tette szóvá, hangsúlyozva, hogy időszerű lenne levenni ezt a témát a napirendről oly módon, hogy megfelelő megállapodásokat kötünk.³⁵ Bíró elvtárs négy szemközt kifejtette Friderichsnek, hogy elképzelhetőnek tartanánk az NSZK részéről nyújtandó kedvező hitellel való megoldást. Elmondta, hogy a lengyel megállapodáshoz hasonló megoldásra gondolunk, tárgyalási alapként egymilliárd márka hitel jöhet szóba, öt éves türelmi idővel, 25 vagy 20 éves lejáratral és évi 2%-os kamattal.³⁶

Friderichs megköszönte a téma tapintatos, szűk körű felvetését. Miután megbeszélte a kérdést Schmidt kancellárral és Genscher külügyminiszterrel, visszatért a kérdésre, és közölte, hogy a lengyel hitel erősen politikai indítékú, egyszeri eset, ami nem tekinthető precedensnek. Ez a típusú hitelnyújtás tehát nem lehetséges, s egyáltalán a feltételek meghatározásánál kerülni kell az olyan kérdéseket, ami náluk parlamenti döntést kíván. A hitel kérdését helyesebb a gazdasági kapcsolatok további szélesítésének ösztönzőjeként emlegetni. Genscher külügyminiszter is hangsúlyozta, hogy el kell kerülni a két kérdés – a restitúció és a hitel – összekapcsolását. Megígérte, hogy tájékoztatja a kérdésről Apel pénzügyminisztert,³⁷ aki július 16-án Budapestre utazik és Faluvégi elvtárral³⁸ tárgyal.³⁹

³⁴ Hans Friderichs (1931–) német liberális politikus; 1972 és 1977 között az NSZK gazdasági minisztere.

³⁵ A restitúció, azaz a vagyonjogi és kártalanítási kérdések megoldása Magyarország számára lett volna fontos, hiszen a magyar állam 137 millió dollár értékű – a II. világháború végén Nyugatra hurcolt – vagyonra tartott igényt, míg a német követelések ehhez képest elenyészők voltak. A német fél mind a pénzügyi kárpótlástól, mind a kifejezetten kárpótlás fejében nyújtandó kedvezményes hitelnyújtástól elzárkózott, amit az MSZMP vezetése 1978 végén de facto tudomásul vett. Honvári János: Magyarország tőkés országokkal szembeni rendezetlen adósságai a II. világháború után. (Budapesti Gazdasági Főiskola, KKFK) *Szakmai Füzetek*, 2007, 21. sz. 10–12.

³⁶ A restitúció és a hitelnyújtás összekapcsolására nem került sor, ám a magyar állam a következő években is több alkalommal jutott nyugatnémet hitelekhez. Lásd: Földes György: *Az eladósodás politikatörténete, 1957–1986*. Budapest, Maecenas, 1995.

³⁷ Hans Apel (1932–2011) közgazdász, német szociáldemokrata politikus; 1974–1978 között az NSZK pénzügyminisztere.

³⁸ Faluvégi Lajos (1924–1999) közgazdász, politikus, 1971 és 1980 között pénzügyminiszter.

³⁹ Hans Apel június 17-én vasárnap érkezett Magyarországra. Másnap fogadta őt Lázár György miniszterelnök, illetve délután megkezdődtek a tárgyalások a két pénzügyminiszter között. A felek megállapodást írtak alá a kettős adóztatás elkerüléséről. Elutazása napján – június 19-én – találkozott Győri Imrével, az MSZMK KB titkárával, Bíró József külkereskedelmi miniszterrel és Timár Mátyással, a Magyar Nemzeti Bank elnökével.

A kulturális kapcsolatok alakulását Kádár elvtárs is és Schmidt kancellár is pozitívan értékelte. Méltatták a látogatás alatt aláírt kulturális egyezmény jelentőségét. Egyetértés volt, hogy fejleszteni lehet a sport- és ifjúsági szervezetek kapcsolatait, a tudományos és műszaki együttműködést.

A külügyminiszteri megbeszéléseken Puja Frigyes elvtárs szóvá tette a Szabad Európa Rádió működését és a szélsőséges magyar emigráció tevékenységét. Genscher külügyminiszter határozottan kijelentette, hogy a Szabad Európa Rádió működését nem fogják megszüntetni.⁴⁰ Arra hivatkozott, hogy az NSZK felé is irányulnak német nyelvű adások, magyar és más adók is sugároznak ilyet, s szerint ezt a problémát elfogulatlanul kell megítélni. Csökkenteni igyekezett a szélsőséges magyar emigráció tevékenységének és sajtójának jelentőségét. Kérte, hogy ne becsüljük túl e kérdések fontosságát.

★

Schmidt kancellár a látogatás alatt több alkalommal nyomatékosan kifejezte, hogy nagyra értékeli Kádár elvtárs látogatását. Elismeréssel szólt Magyarország eredményeiről, Kádár elvtárs személyéről és tevékenységéről. Hangsúlyozta, hogy Kádár elvtársat nagyra becsülik a Német Szövetségi Köztársaságban, a látogatást a nyugatnémet közvélemény és a sajtó is igen jól fogadta. Schmidt többször utalt rá, reméli, hogy megbeszéléseink lényeges kérdései eljutnak a Szovjetunió és az NDK vezetőihez, és ez kedvező hatást fog gyakorolni a szovjet–nyugatnémet és az NDK–NSZK kapcsolatok alakulására is. Elmondta, hogy ő viszont Cartert fogja tájékoztatni.

Kádár elvtárs Schmidt kancellárnak megköszönte a meghívást, s rámutatott, hogy vezető testületeink is jól fogadták azt. A találkozó – az eszmecsere után – arra is jó alkalom volt, hogy a két ország közvéleménye felé és kifelé is demonstrálja szándékunkat és közös készségünket a kapcsolatok sokoldalú fejlesztésére. A megbeszélések alapján kijelentette, hogy több kérdés van, ahol véleményünk hasonló, mint ahogy azt előre gondoltuk. Együttműködési készséget tapasztaltunk, s ez a legfontosabb. Meggyőződésünk, hogy ha ugyanilyen légkörben folytatjuk a munkát, konkrét eredményeket fogunk elérni.

⁴⁰ A Szabad Európa Rádió székhelye 1951-től az NSZK egykori amerikai megszállási zónájában, Münchenben volt. A rádió fenntartási költségeit azonban nem a német kormány, hanem az 1970-es évek első feléig a CIA, majd a kongresszus által alapított *Board for International Broadcasting* szervezetén keresztül továbbra is az amerikai költségvetés állta. A Szabad Európa Rádió 1993. október 31-ig sugározta magyar nyelvű adását.

II.

A köztársasági elnököt, továbbá a Szociáldemokrata Párt, a Szabaddemokrata Párt, a CDU és a szakszervezetek elnökét, valamint a gazdasági és pénzügyi élet képviselőit Kádár elvtárs tájékoztatta NSZK-beli látogatásának céljáról és addigi eredményeiről. Walter Scheel köztársasági elnöknek átadta Losonczy Pál, Oskar Vetter szakszervezeti elnöknek pedig Gáspár Sándor elvtárs⁴¹ üdvözlését. Willy Brandtot, a Szociáldemokrata Párt elnökét, továbbá Helmut Kohlt, a CDU elnökét meghívta magyarországi látogatásra. A meghívást mindketten örömmel elfogadták. Brandt jelezte, hogy feleségével együtt esetleg még ebben az évben eleget tesz a meghívásnak.⁴²

1. *Walter Scheel* szövetségi elnöknek Kádár elvtárs elismerését fejezte ki a magyar–nyugatnémet kapcsolatok kedvező alakításában betöltött szerepéért, és kérte további közreműködését.

Scheel elégedetten szólt kapcsolatainkról, és úgy ítélte meg, hogy jók a feltételek a továbbfejlesztésükhöz.

Szerinte a további nemzetközi enyhüléshez is kedvezőek a körülmények. Az NSZK jelenlegi kormánya következetesen az államközi kapcsolatok normalizálására törekszik. A négyoldalú megállapodást nem akarják előnyükre kihasználni, de azt sem engedik meg, hogy mások az ő rovásukra fordítsák azt. Nem engedhetik meg az NSZK és Nyugat-Berlin kapcsolatainak rontását. A közepes és kisebb országok mindnyájan a két nagyhatalom, a Szovjetunió és az Egyesült Államok félárnyékában vannak. A bécsi tárgyalások kimene-tele is kettőjüktől függ. Nyugat-Európa egyesülésével foglalkozva azt fejtegette, hogy az Európai Parlament létrehozása az első komoly tény, s a fejlődés a római értekezlet óta az Európai Unió megvalósulásának irányába tart.⁴³ Hangoztatta, hogy az nem irányul senki ellen. A Közös Piac is kifelé nyitott, amire példa Magyarország és az NSZK gazdasági együttműködése. Méltatta, hogy kettőnk között humanitárius területen is vannak jó eredmények, bár van néhány családegyesítési probléma.⁴⁴ Ismeri véleményünket a dissziden-

⁴¹ Gáspár Sándor (1917–2002) 1962 és 1987 között az MSZMP Politikai Bizottságának a tagja, 1956 után – rövid megszakítással – 1988-ig a SZOT főtájtára.

⁴² Willy Brandt 1978. március 21–30. között látogatott Magyarországra. Lásd a 35. dokumentumot.

⁴³ Az Európai Parlament elődje már az Európai Szén- és Acélközösség idején – 1952-ben – létrejött, ám a testület a tagállami parlamentek delegált tagjaiból állt. Az első közvetlen európai parlamenti választásokat 1979. június 7–10. között rendezték. – Az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó római szerződést 1957. március 25-én írta alá a hat alapító állam.

⁴⁴ Az NSZK-ban az 1956 novembere után kivándorolt – és vissza nem tért – mintegy 180 ezer magyar közel 10%-a, 14 500 fő telepedhetett le. 1976-ig az 1963-as amnesztiát követően a disszidálók hazatérését, illetve a hozzátartozók útlevélhez jutását a pártvezetés ellenezte. Ugyan-

sekről⁴⁵ – zömében ezek hozzátartozóiról van szó –, mégis azt kéri, vizsgáljuk meg, mit lehetne tenni. Kádár elvtárs azt válaszolta, hogy mi minden ilyen problémát egyéenként és esetenként vizsgálunk meg, s ez a szövetségi elnök által említett ügyekben is elképzelhető.

2. A *Willy Brandt*tal történt találkozón részt vett *Egon Bahr*, a párt ügyvezető titkára is.⁴⁶ Kádár elvtárs elmondotta, hogy pártunk Központi Bizottságának, országunk közvéleményének egyetértésével került sor a látogatására, mert általános vélemény, hogy a helyzet megérett rá. Brandt örömét fejezte ki a látogatás felett. Rámutatott, hogy még a Szociáldemokrata Pártot egyébként bíráló sajtóorgánumok is jól fogadták azt. „Az NSZK-ban velem együtt sokan az egyszerű tiszteletnél többet tartozunk Önnek” – mondotta Kádár elvtársnak.

Nagy helyet kaptak a beszélgetésben a kommunista mozgalmon, illetve a munkásmozgalmon belüli vita, továbbá általában az ideológiai harc kérdései. Brandt – Schmidttől eltérően – állást foglalt az ideológiai vita mellett. Kifejtette azonban, hogy a biztonság és az ideológiai vita kérdéseit szét kellene választani, és nem lenne szabad olyan dühösen vitatkozni, ahogyan az most folyik, hol az egyik, hol a másik oldalról. Az érintkezési pontokat kellene mindkét fél részéről keresni. Az eurokommunizmus problémáját a szociáldemokraták nem értik, mert az érintett kommunista pártok között több különbséget látnak, mint azonosságot.⁴⁷ De a kommunisták belső ügyének tekintik a vitát és nem akarnak beleavatkozni. Még a látszatát is el akarják kerülni, hogy ők keverik a levest, amelyet a kommunistáknak kell kikanalazniuk.

Személyes benyomásai alapján ő is magyarázatot kívánt adni Carternek az emberi jogokat hangoztató politikájára. Carter szerint sem külpolitikai akcióként kezdte, és nem is akarja annak tekinteni. A jelszót általános világapráccióként veti fel, és nem a kelet–nyugati viszonyok szembeállításaként.

Vallásos családi háttere is erre ösztönözte.⁴⁸ A nyugatnémet szociáldemokrátá-

akkor 1976 márciusában a helsinki záróokmányból adódó következtetések között a magyar külügyminiszter többek közt azt is megemlítette, hogy a kivándorlási-családegysítési politikában nagyobb rugalmasságra van szükség. 1978-ig kivándorló útlevelet kellett igényelni, az 1978-as jogszabály-módosítás nyomán a magánútlevélbe pecsételték a kivándorlási engedélyt. Lásd: KSH-jelentés az 1956-os disszidálásról. *Regio*, 1991, 4. sz., 174–211. Bencsik Péter–Nagy György: *A magyar úti okmányok története 1945–1989*. Budapest, Tipico Design, 2005, 38–40.

⁴⁵ A Politikai Bizottság elé kerülő összesítés szerint a disszidensek száma 1963 és 1974 közt 12 év alatt 31 459 volt, azaz átlagosan mintegy évi 2500 fő. MNL OL MK-S 288. f. 5/704. ő. e.

⁴⁶ Egon Bahr (1922–) német szociáldemokrata politikus; 1972 és 1990 között az SPD parlamenti képviselője, 1976 és 1981 között az SPD ügyvezető titkára.

⁴⁷ Az eurokommunizmus a nyugat-európai kommunista pártok körében terjedő reformista irányzat volt: lemondott a forradalomról, a proletárdiktatúráról, és – legalább átmenetileg – elfogadta a többpártrendszer és a sajtószabadság megőrzését. Lásd: Santiago Carrillo: *Az „eurokommunizmus” és az állam*. Budapest, [Kossuth, 1978].

⁴⁸ Jimmy Cartert tartják a legvallásosabb amerikai elnöknek, aki hivatali éveiben is naponta többször imádkozott. A déli baptista egyházhoz kötődő politikus vasárnapi iskolában tanított,

cia látja, hogy az akció a szándék ellenére mivé lett és – még a kritikát is vállalva – többször figyelmeztették Cartert, hogy a kelet–nyugati politikai kapcsolatokat veszélyezteti. Egon Bahr megjegyezte, hogy a londoni értekezlet után reménykedtek a változásban, de Carter „visszaesik”, kiszámíthatatlan. Kádár elvtárs szóba hozta, hogy látogatása alatt levelet kapott Magyarországról kitelepített svábok szervezetétől. Magyarországról mint volt hazájukról írnak. Most már új hazában élnek, abba beilleszkedtek. Egyetlen kérésük, hogy a rendszerünk mentse fel őket a kollektív felelősség erkölcsi vádjai alól, mert sokan közülük olyasmért bűnhődnek, amit soha el sem követtek.⁴⁹ Kádár elvtárs megjegyezte, hogy az államérdek veszélyeztetése nélkül megoldást lehetne keresni.

A béke és a biztonság kérdéseit érintve Brandt kifejtette, hogy véleménye szerint nem állnak jól a dolgok. Sok a vita, ami terheli a helyzetet. A helsinki záróokmány verbálisan túlterhelt, sokféleképpen értelmezhető. Nyugtalan a „két nagy”, a Szovjetunió és az Egyesült Államok tisztázatlan viszonya miatt, pedig tőlük függ a bécsi tárgyalások kimenetele is. Bécsben azért valami mégis történt, a résztvevők jobban megismerték egymás álláspontját. A politikusoknak kellene jobb légkört teremteni a fegyverkezési verseny csökkentéséhez. Utalt rá, hogy Gierke elvtárral tárgyalva egyöntetűen az enyhülési politika mellett voltak, csak azt nem tudja egyikük sem, hogyan kellene továbbhaladni. Egon Bahr megjegyezte, hogy nem lenne szabad mondanía, de mondja: nem lehet csak a Szovjetuniótól és az USA-tól függővé tenni mindent. Ha igaz, hogy a SALT-megállapodás segítene a bécsi tárgyalásoknak,

és vallásos könyveket, felvételeket is jegyzett (1979 National Prayer Breakfast; Leading a Worthy Life; Living Faith; ON Endangered Values: America's Moral Crisis). D. Jason Berggren–Nicol C. Rae: Jimmy Carter and George W. Bush: Faith, Foreign Policy, and an Evangelical Presidential Style. *Presidential Studies Quarterly*, 2006, 4. sz., 606–632.

⁴⁹ A magyarországi németek kitelepítését szabályozó rendeletek a kollektív bűnösség elvén alapultak, egyúttal a potsdami konferencia határozatai tették azt lehetővé. Így a sorban az első, az 12330/1945. M. E. sz. rendelet (1945. december 29.) a kitelepítés első számú indokaként azt nevezte meg, hogy az érintett az 1941-es népszámlálás alkalmával német anyanyelvűnek vagy német nemzetiségűnek vallotta magát. – A Magyarországról kitelepített sváboknak a látogatás idején két országos szervezete létezett: a *Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn* (LDU) és az *Ungarndeutschen Landsmannschaft* (UDL) 1980-ban egyesült. – A Kádár által említett levelet 1977. július 1-jén küldte el részére Heinrich Reiting, az LDU vezetője. A levélre Kádár János 1977. július 30-án személyesen – szívélyes hangvételű levélben – válaszolt. Ebben utalt Európa népeinek a „Hitler-fasizmus” által elszenvedett sorcsapásaira, ám kitért az elől, hogy választ adjon a kollektív bűnösséggel kapcsolatos kérésre. A kérdés 1983 végén jutott nyugvópontra, amikor is a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének 1983. decemberi kongresszusán Aczél György beszédében elvetette a németek kollektív felelősségének tézisé. Lásd: Andreas Schmidt-Schweizer: Das Verhältnis zwischen dem kommunistischen Ungarn und der bundesdeutschen Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn (1951–1989/90). In: *Minderheiten und Mehrheiten im Donau-Karpatenraum (Veröffentlichungen des Forums Hungaricum, 1)*. Hrsg. Meinolf Arens–Klaus Rettel. Berlin/Cluj, 2012, 469–482.

akkor annak is igaznak kell lennie, hogy a bécsi tárgyalások sikeres előmenetele is segíthetne a SALT-tárgyalásoknak.⁵⁰ Akkor is lépjenek az érintett államok, ha a két nagy nem lép.

Szóba került a Német Kommunisták Pártja helyzete. Brandt kijelentette, hogy az NKP nem parlamenti tényező, de ha erősebb lenne, korlátoznák tevékenységét. Bahr hozzátette, hogy ha erősebb lenne az NKP, nem tudnák a keleti politikájukat folytatni, mert a lakosság félni kezdene. Számukra a legnagyobb teher a kettéosztottság. Bárcsak az NDK is fel tudná azt mutatni, amit Magyarország, de szerintem ezt sohasem fogja tudni megtenni.

3. Genscher alkancellár és külügyminiszter a Szabaddemokrata Párt elnöke minőségében látta vendégül Kádár elvtársat. Jelen volt a párt elnökségének négy tagja is.

A beszélgetésen Genscher Kádár elvtárs olaszországi és vatikáni látogatásáról, a szovjet–kínai viszonyról, a kínai és az albán helyzetről érdeklődött. Pártja nemzetközi tevékenységéről szólva elmondta, hogy létre akarják hozni a Közös Piac liberális pártjainak tömörülését⁵¹ előkészítő bizottságot. Szerinte az ilyen tömörülés a szociáldemokraták és a liberálisok számára könnyebb, a kereszténydemokraták és a kommunisták számára nehezebb. Az NSZK Szabaddemokrata Pártja például könnyebben szót ért az olasz liberálisokkal, mint a Német Kommunisták Pártja az Olasz Kommunisták Párttal.

Pohárköszöntőjében Genscher pártja elnökségének nevében üdvözölte Kádár elvtársat. Aláhúzta, hogy pártja az egyik biztosító a kormány eddigi külpolitikája folytatásának.

4. A *Német Szakszervezetek Szövetségének* elnökével, Heinz Oscar Vetterrel és az elnökség több más tagjával történt találkozáson Kádár elvtárs beszélt arról, hogy 1956 után pártunk ártérítelte a szakszervezetekről vallott felfogását. Felismerte, hogy a szakszervezet nem lehet csupán transzmisszió, hanem a rendszer támogatásával egyidejűleg bizonyos érdekvédelmi szerepet is be kell töltenie. Részletesen beszélt a magyar szakszervezetek múltjáról, a német szakszervezeti mozgalomhoz való múltbeli kötődéséről, jelenlegi helyzetéről és a kívánatos együttműködésről. Vetter kijelentette, fontosnak tekintik Kádár elvtárs látogatását, és gondjuk volt rá, hogy a szakszervezeti tagság is megértse annak jelentőségét. Elmondotta, hogy a munkaadók az alkotmányvédő hivatalnál beperelték a szakszervezeteket, mert szerintük a vállalatok vezetésében való részvételük követelése alkotmányellenes.⁵² Azt, hogy Schmidt kancellár ebben az

⁵⁰ Míg a SALT-II tárgyalások a hadászati támadóegységver-rendszerek korlátozásának kérdésében folytak, a bécsi tárgyalások a kölcsönös haderőcsökkentésről szóltak.

⁵¹ Az európai liberális pártjainak szövetsége 1976 márciusában lépett túl a parlamenti pártcsoportok szintjén. 1977 júliusában az Európai Liberális Demokraták elnevezést vette fel a pártszövetség. Politikai programjukat az 1977 novemberében rendezett brüsszeli kongresszuson fogadták el.

⁵² NSZK-ban két szövetségi szerv nevében szerepel az alkotmány kifejezés. Az 1950-ben lét-

ügyben a szakszervezeteknek kedvező döntést hozott, Kádár elvtárs látogatásának a javára írják.⁵³

Hangsúlyozta, hogy a magyar szakszervezetekhez fűződő kapcsolataik zavar-talanok és jók. Nagy elismeréssel beszélt arról a szerepről, amelyet a magyar szakszervezetek a keleti és a nyugati szakszervezetek közötti kapcsolatok építésében játszanak. Köszönettel szólt az olyan esetekről, amikor a magyar kormány nagylelkűen kezeli a magyar törvényekkel szembekerülő nyugatnémet állampolgárok ügyét. Néhány ilyen konkrét esetből is arra következtet-nek, hogy a magyar szakszervezeteknek nagy befolyásuk van a kormányra.

5. Dr. Helmut Kohl, a Kereszténydemokrata Unió (CDU) elnöke előtt Kádár elvtárs kifejezte elégedettségét, hogy az ellenzék képviselőivel is találkozhatott. Hangsúlyozta, hogy a magyar közvélemény helyesli az NSZK jelenlegi koalí-ciók kormányának „keleti politikáját”, amely döntően a Szociáldemokrata Párt nevéhez fűződik. Ugyanakkor közvéleményünk aggodalommal figyeli, hogy az ellenzék bírálja ezt a politikát, és keményebb vonalat képvisel a szocialista or-szágok irányában. Közvéleményünk attól tart, hogy az ellenzék hatalomra jutása esetén megváltozna a „keleti politika”, ismét elhidegülne a viszony az NSZK és a Szovjetunió, az NSZK s a többi szocialista ország között.

Kohl nyomatékkal hangsúlyozta, hogy kormányra kerülésük esetén nem változtatnák meg az úgynevezett keleti politikát, a megkötött szerződéseket magukra nézve kötelezőnek tekintik. Kijelentette ugyanakkor, hogy előnyö-sebb szerződéseket is köthetett volna az NSZK. Ezután részletesen beszélt a két Németország egyesítésére vonatkozó elképzeléseiről. A CDU alapve-tő politikai elveként jelölte meg a két Németország egyesítésére irányuló tö-rekvésüket.⁵⁴ Úgy állította be, mintha ez az NSZK mai belpolitikai életének

rehozott Szövetségi Alkotmányvédelmi Hivatal (*Bundesamt für Verfassungsschutz*) titkosszolgá-lati, míg a *Bundesverfassungsgericht* alkotmánybíróági feladatokat lát el. Vetter nyilvánvalóan ez utóbbira utalt.

⁵³ A nyugatnémet szakszervezetek sajátos joga a „beleszólás”, „együtt döntés” (*Mitsbe-stimmung*). Az 1976-ban elfogadott *Mitbestimmungsgesetz* alapján a nagyvállalatoknál az üze-mi tanácsok mellett a szakszervezeteknek egyenlő helyet kell biztosítani a vállalati felügyelő-bizottságokban. Szavazategyenlőség esetén ugyanakkor a felügyelőtanács elnöke dönt, aki a tör-vény szerint a munkaadók képviselője. Lásd: Németh István: *Németország története. Egység-től egységig (1871–1990)*, 440.; Schmidt és a munkaadók tárgyalásairól és az alkotmánybíróági ügyről németül: Gérard Bökenkamp: *Das Ende des Wirtschaftswunders: Geschichte der Sozial-, Wirtschafts- und Finanzpolitik in der Bundesrepublik 1969–1980*. Stuttgart, Lucius & Lucius, 2010, 155–160.

⁵⁴ A CDU/CSU a hetvenes évek első felében élesen ellenezte a szociáldemokraták keleti poli-tikáját és az NDK-val kötendő államszerződést, és nem kívánták feladni az NDK önálló állami létét tagadó Hallstein-doktrínát. 1972-ben e kérdésekre koncentrálván élt konstruktív bizalmat-lansági indítvánnyal Willy Brandt kormánya ellen – sikertelenül. A CSU vezette Bajorország pedig az Alkotmánybíróság előtt támadta meg az 1973-as német államszerződést. A keresztény-demokraták elutasítása az évtized második felére ugyan enyhült, de távlati célként nem adták fel Németország újraegyesítését. Lásd: Németh István, i. m.

alapvető kérdése lenne. Kijelentette, tisztában vannak vele, hogy céljaik ma elérhetetlenek, de nem mondhatnak le róluk. Kádár elvtárs válaszában kifejtette pártunk és kormányunk álláspontját.

Felvetette a Magyarországon levő német katonasírok felkutatásának és ápolásának kérdését. (Azt szeretnék elérni, hogy a katonasírokat ne csak a hozzátartozók, hanem a Német Katonasírgondozó Szövetség is ápolthassa, az ismeretlenek tetemeiből pedig tömegsírokat hozzanak létre.⁵⁵) Kádár elvtárs kijelentette, hogy ez a kérdés a Vöröskereszt keretében rendezett, de nem zárta ki a lehetőségét, hogy bizonyos kérdéseket tovább vizsgáljanak. (A kérdést – kissé eltérő formában – Schmidt kancellár is felvetette.)

6. A nyugatnémet gazdasági, ipari és pénzügyi vezetők népes csoportjával folytatott beszélgetésen Kádár elvtárs ismertette gazdasági helyzetünket, gazdaságirányítási rendszerünket, s a magyar–nyugatnémet gazdasági együttműködés fejlesztésére vonatkozó elképzeléseinket. Kijelentette, hogy Schmidt kancellár részéről együttműködési készséget tapasztalt, de a törekvésekből csak akkor lesz valóság, ha a nyugatnémet gazdasági, ipari és pénzügyi körök is megfelelő támogatást nyújtanak ehhez. Mi nem segítséget kérünk, hanem a közös érdekek érvényesítését javasoljuk. Kádár elvtárs kitért a szocialista országok eladósodásával kapcsolatos nyugati híresztelésekre, amelyekben jelentős túlzások vannak. Mi, hasonlóan a Szovjetunióhoz, rendkívül nagy gondot fordítunk fizetési kötelezettségeink betartására. Ezt a pozíciónkat erősíteni kívánjuk. Fogyasztási célra sohasem veszünk igénybe hitelt, felvett hiteleink a termelés bővítését és korszerűsítését, valamint a nemzetközi gazdasági kapcsolatok forrásainak bővítését szolgálják.

A beszélgetés nyugatnémet résztvevői nagy elismeréssel szóltak gazdasági kapcsolatainkról, a magyar vállalatok tevékenységéről. Kijelentették, hogy nem a szocialista országok adósságállományának volumene, hanem 1974 után az adósságállomány növekedésének üteme ad okot bizonyos aggodalomra. Magyarországot ebből a szempontból is kivételnek tekintik. A hitelek odaítélésénél a jövőben sem a híresztelésekből indulnak ki, hanem erőteljesen differenciálnak a hitel célja és a fizetési készség szerint. Jól ismerve a magyar pénzügyi vezetőket, teljesen bizonyosak abban, hogy Magyarország a jövőben is meg fogja tudni oldani az exportbázis bővítéséhez szükséges finanszírozási kérdéseket.

Az egyik áruházi konszern vezetőségének tagja megjegyezte, hogy Magyarországon is sok nehézségbe ütközik a termelőkkel való közvetlen kapcsolattartás.

⁵⁵ A német hadisírok gondozását külföldön is az 1919-ben létrehozott, 1945 után újjászervezett Német Hadisírgondozó Népi Szövetség (*Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge*) végzi – 1954 után a Német Szövetségi Köztársaság megbízásával. A Szövetség külföldi munkája minden esetben államközi megállapodásokon alapul. A magyarországi német és németországi magyar háborús sírok gondozásáról 1993. november 16-án írtak alá végül megállapodást, amelyet a 43/1995. (IV. 24.) Korm. rendelet hirdetett ki.

A nyugatnémet iparvállalatok jelen lévő képviselői több területet jelöltek meg, ahol lehetőséget látnak a kooperációk és a harmadik piaci együttműködés bővítésére.

III.

A *Német Kommunista Párt* elnökének, Herbert Mies elvtársnak Kádár elvtárs átadta Központi Bizottságunk üdvözlétét, ismertette látogatásának célját, tájékoztatást adott megbeszéléseiről és benyomásairól.

Mies elvtárs üdvözölte Kádár elvtárs látogatását. Kijelentette, hogy az NKP melegen támogatja azt, mert minden, ami nemzetközileg az enyhülést segíti, belpolitikailag jó a munkásosztálynak, a dolgozóknak. Azt fejtette, hogy az NSZK, illetve az NKP számára három szocialista ország különösképpen nem közömbös: az NDK az érthető helyzet, Csehszlovákia az 1968-as események, Magyarország pedig az 1956-os ellenforradalom miatt. Mindhármuk helyzete kedvezőtlenül vagy kedvezően kihat az NSZK belső életére. Igen nagy jelentősége van, hogy a Szociáldemokrata Párt most nyíltan tárgyal Kádár elvtárral. Az sem lenne közömbös, ha rövid időn belül Husák elvtárs is ellátogatna az NSZK-ba.⁵⁶

Szóba került a kommunista pártok berlini értekezlete utáni helyzet. Teljes egyetértés volt abban, hogy most a berlini tanácskozás dokumentumát kell platformnak tekinteni, és meg kell akadályozni a nemzetközi kommunista mozgalom kettészakítására irányuló kísérleteket.⁵⁷

IV.

Az NSZK-beli látogatás igen eredményes volt és elérte célját. Jól demonstrálta a két ország kapcsolatainak jelenlegi állását, valamint az azok fejlesztésére irányuló kölcsönös szándékot. A látogatás időpontjának megválasztása is helyesnek bizonyult, mind a nyugatnémet belpolitika, mind a nemzetközi helyzet szempontjából.

A látogatás hozzájárult a légkör további javításához, s ez a kétoldalú együttműködés – mindenekelőtt a gazdasági kapcsolatok – különböző területein konkrét eredményeket hozhat.

A megbeszélések ugyanakkor azt mutatták, hogy a nyugatnémet fél továbbra sem hajlandó kártalanítási és restitúciós igényeinket elismerni, sem pedig ezeket az igényeket a lengyelekéhez hasonló hitellel kiváltani. Arra van némi kilá-

⁵⁶ Gustáv Husák bonni látogatására 1978. április 10. és 13. között került sor.

⁵⁷ A kommunista és munkáspártok megbeszélését 1976. június 29–30-án Berlinben tartották. A dokumentumokat magyarul külön kötetben is publikálták: *Az európai kommunista és munkáspártok konferenciájának dokumentumai*. Szerk.: Pásztor Antal–Nemes János. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1976.

tás, hogy a két kérdést nem összekapcsolva bizonyos nagyságrendű és viszonylag kedvező hitelt kapunk, valószínűleg konkrét objektumhoz kötve.

A látogatás a nemzetközi helyzet és hazánk nemzetközi tekintélye szempontjából is fontos esemény volt, erősítette a békés egymás mellett élés politikáját.

A megbeszélésekből arra lehet következtetni, hogy a jelenlegi kormánykoalíció érdekelt az enyhülés továbbvitelében, és folytatni akarja „keleti politikáját”. Reálisan ítélik meg a Szovjetunió szerepét és a szovjet–amerikai kapcsolatok javulása mellett vannak.

Kádár elvtárs fogadtatása a vártnál korrektebb és szívélyesebb volt. Lehetővé tette személyes kontaktus kialakítását a nyugatnémet kormánykoalíció és az ellenzék vezető személyiségeivel. A nyugatnémet vezetők a megbeszéléseken és a nyilvánosság előtt is nagy tisztelettel szóltak Kádár elvtársról. (A Kádár elvtárs vacsorájára meghívott Josef Strauss, a CSU elnöke időjárási okok miatt nem tudott Bonnba utazni, és táviratilag mentette ki magát.⁵⁸)

A látogatás alatt szerzett tapasztalatok is mutatták, hogy az NSZK-ban erős a jobboldal, a koalíció helyzete nehéz, s a Szabaddemokrata Párt a mérleg nyelvét játssza. A Szociáldemokrata Párt vezetői változatlanul kommunistaellenes alappól ítélik meg a Német Kommunista Párt tevékenységét.

A vendéglátók nagy gonddal készítették elő és bonyolították le a zsúfolt programot. A fogadtatás mindenütt szívélyes volt, zavaró körülményt sehol sem tapasztaltunk. A nyugatnémet sajtó ugyan jelzett bizonyos készülődést a jobboldali magyar emigráció körében, ennek azonban semmi jele sem jutott el hozzánk.

A nyugatnémet sajtó a vártnál nagyobb terjedelemben és korrektebb hangnemben foglalkozott a látogatással. Bár bizonyos csipkelődésekkel és tendenciózus beállítással találkozni lehetett, még a Springer-konszernhez tartozó lapok⁵⁹ is nagy terjedelemben és mértéktartóan adtak hírt a látogatásról. Schmidt kancellár úgy fogalmazott, hogy más hasonló látogatásokkal összevetve is kiugróan barátságos fogadtatásban részesítették a nyugatnémet hírközlő szervek Kádár elvtársat.

A látogatás alatt Kádár elvtárs nevére sok levél és távirat érkezett. Mindegyik barátságos hangvételű volt, még azok is, amelyek a Magyarországra utazás megtagadásával kapcsolatos sérelmeket tették szóvá.

⁵⁸ Franz Josef Strauss (1915–1988) német keresztényszocialista politikus, 1961 és 1988 közt a CSU elnöke.

⁵⁹ A legnevesebb Springer-lapok a látogatás idején: *Bild*, *Die Welt*, *Welt am Sonntag*, *Hamburger Abendblatt*, *Berliner Morgenpost*.

V.
Határozattervezet

A Politikai Bizottság

- jóváhagyólag tudomásul veszi az NSZK-beli látogatásról szóló jelentést;
- ajánlja a Minisztertanácsnak és a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Bizottságának, hogy tűzze napirendre a jelentést, és határozza meg az abból eredő feladatokat;
- egyetért azzal, hogy a jelentést az Elnöki Tanács tagjai is megkapják.

Budapest, 1977. július 9.

Nagy János

MNL OL M-KS 288. f. 5/722. ő. e. – Gépelt másodlat. – Készült 26 példányban a Külügyminisztérium fejlécével. A jelentést összeállította: Nagy János (saját kezű aláírás). A jelentést jóváhagyta: Kádár János (saját kezű aláírás).

A látogatás alkalmával a külügyminiszterek kulturális együttműködési egyezményt írtak alá.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1977. július 7.

32a
Jegyzőkönyv
Helmut Schmidt és Kádár János megbeszéléséről

Bonn, 1977. július 4.

Helmut Schmidt szövetségi kancellár megbeszélése
Kádár Jánossal, az MSZMP KB első titkárával

Bizalmas!

A bevezető üdvözlőszavak után a *szövetségi kancellár* emlékeztetett két évvel korábbi találkozására Kádárral Helsinkiben. A megbeszélést akkor minden jel szerint komoly kölcsönös megértés jellemezte.¹

A szövetségi kancellár kifejezte abbéli elvárását, hogy a bonni megbeszélések hasonló szellemben folynak. Nincs különösebb súlyú gond a kétoldalú kapcsolatokban.

Kádár: A Német Szövetségi Köztársaságnak különösen nagy szerepe volt Helsinkiben pozitív eredményeiben az államszerződésekkel, amelyek *modus vivendi*-t jelentettek igen bonyolult kérdésekben.

Jelentős volt a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok hozzájárulása Helsinkiben eredményességéhez. Továbbra is komoly szerep hárul mindkét nagyhatalomra.

A SALT-II-megállapodást igen pontosan kell követni, hogy elkerülhető legyen a fegyverkezési verseny veszélyes útja.

Szövetségi kancellár: Figyelni kell arra, hogy a nagyhatalmak ne csináljanak ebből presztízskérdést.

Kádár: Az indíttatás erre sajnos érezhető, de a realitások majd segítenek. A fegyverkezés komoly teher minden ország számára.

¹ Schmidt kancellár és Kádár János 1975. július 30-án találkoztak Helsinkiben az Európai Biztonsági Értekezlet zárókonferenciáján (1977. július 30.–augusztus 1.) alkalmából. A megbeszélés tárgya volt Kádár jövőbeni látogatása a Szövetségi Köztársaságban, a szövetségi kormány keleti politikája, Magyarország és az Európai Közösség kapcsolata, valamint az Európai Közösség agrárpolitikája.

Szövetségi kancellár: A Bundeswehr harci ereje a legutóbbi nyolc évben nem változott. Egyetlen katonával sem nőtt a létszáma. Habár a felszerelés sokat javult, a védelmi költségek kisebb mértékben növekedtek, mint a költségvetés más tételei. A védelmi költségvetési politika mértékletessége kiváltotta az ellenzék bírálatát. Eddig azonban a szövetségi kormány megbirkózott ezzel a kérdéssel.

A viszonylagosan legnagyobb probléma nem a biztonság területén rejlik, hanem a két német állam viszonyában és Berlin kérdésében.

Magyarország és a Német Szövetségi Köztársaság viszonya sokkal rendezettebb, mint az NSZK és az NDK viszonya, annak ellenére, hogy mindkettő német állam lenne. Nagy szerepet játszik ebben a presztízs, a sajtó magatartása és az ellenzék hozzáállása.

Amikor a Szövetségi Köztársaságban éles NDK-ellenes hangok szólnak meg, az rendszerint az ellenzék oldaláról érkezik. Az NDK részéről azonban a kormányzat vagy kormányzó párt felől érkeznek a kemény hangok.

Célszerű lenne, ha a kelet-európai szövetségesek megbeszélésein szóba jönne, hogy a szövetségi kormány terhelhetősége nem korlátlan, ami a sajtó és az ellenzék hozzáállását illeti.

A szövetségi kancellár ezután beszámolt a szövetségi kormány és más kelet-európai országok viszonyáról. Legutóbbi látogatása Belgrádban kiválóan sikerült.² A kapcsolat Bulgáriával rendezett. A Szövetségi Köztársaságnak Romániával kiterjedtek a gazdasági kapcsolatai, bár a kölcsönigényüket nem teljesítette. A viszony Csehszlovákiával valamivel távolságtartóbb.

Kádár megértését fejezte ki.

Szövetségi kancellár: A Szövetségi Köztársaság viszonya Lengyelországgal kíváncsan alakult.

A szövetségi kancellár utalt a különböző látogatásokra (Gierek 1976-os NSZK-beli látogatása³, valamint Brandt és Wischniewski államminiszter varsói tartózkodására néhány nappal korábban,⁴ valamint saját tervezett szeptember végi útjára⁵). A kapcsolatok kiépítése mind Gierek, mind a maga számára belpolitikai nehézségekkel jár. Mindketten eltökéltek azonban abban, hogy tovább szélesítik a közeledés hídját. Ez egy történelmi jelentőségű feladat, nem pusztán a két ország, de egész Európa számára. A maga részéről igen nagyra becsüli Giereket, Olszowskit és Babiuchot.

A Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatokat illetően a moszkvai szerződés és a négyhatalmi megállapodás alapvető jelentőségű. Brezsnyev az év őszén látogat

² Schmidt kancellár 1977. május 26–28. között tartózkodott Jugoszláviában.

³ 1976. június 8–12.

⁴ 1977. június 27.–július 1.

⁵ Lásd 32. sz. dokumentum 14. jegyzetét

a Szövetségi Köztársaságba.⁶ Nagy reményeket fűz Brezsnyev célratöréséhez és energiáihoz. Hitetlenkedve olvastuk, hogy néhány nyugati újság kritikusan szemlélte Brezsnyev munkaképességét.

Brezsnyev NSZK-beli látogatásakor nem kell nagy szerződéskötéseknek lenniük. Az a legfontosabb, hogy létrejön a találkozó. A megbeszélések és a gondolatok kicserélése alkalmat fog adni arra, hogy megszilárdítsa az enyhülés folyamatát.

Kádár: Magyarországnak 5 ország a szomszédja. Mindegyikkel szabályozottak a kapcsolatai. Évek munkájába került, hogy megtisztítsuk Jugoszláviához fűződő kapcsolatainkat, valamint javítsuk az Ausztriához fűződőt. Kreisky igen sokat tett a kapcsolatok normalizálódásáért. A többi szomszéd a Varsói Szerződés tagja, ezért nem igényelnek külön felsorolást. Tito elnök pedig egy öregember.

Szövetségi kancellár közbevetőleg: „ám nagy a vitalitása és igencsak jelen van”.

Kádár: Mindjárt van is egy gond. Nem látszik utód hasonló tekintéllyel. Magyarországnak igen komoly érdeke fűződik egy egységes jugoszláv államhoz.

A Német Szövetségi Köztársaság szerződése a Szovjetunióval, Lengyelországgal és a Csehszlovák Szocialista Köztársasággal nagy lépést jelentettek előre. Hasonlóképpen az NDK-val kötött. Megelégedéssel hallotta, mit mondott a szövetségi kancellár a Lengyelországhoz és Csehszlovákiához fűződő kapcsolatokról. Ez a fejlemény a szövetségi köztársaság érdeke, de egyben az európai népeké is. A nyugatnémet ellenzék nem említi, hogy mekkora tekintélyt szereztek is országuknak ezek a szerződések.

Nehéz kérdés a Szövetségi Köztársaság viszonya az NDK-hoz. Nehéz megmondani, hogy e vonatkozásban presztízskérdésről van szó vagy sem. A megbeszélések alkalmával azonban bele kéne gondolni a másik fél helyzetébe. Az NDK-nál megvan ez a gond.

Berlin számára a szentírás a négyhatalmi megegyezés. A megegyezés kompromisszum, amelyet lehet így vagy úgy értelmezni, azonban muszáj, hogy figyelmünket fenntartsuk a lényeges kérdések számára. Joggal mondja az új kormányzó polgármester, hogy nem kell Berlinnek állandóan a nyilvános figyelem középpontjában állnia.⁷ 1956 Magyarországaról mondta, hogy a kormányszata első dolga lesz, hogy kiszabaduljon az újságfőcímek bűvöletéből. Hasonló igaz manapság Berlin esetében.

⁶ Brezsnyev végül 1978. május 4–7. között tartózkodott az NSZK-ban, és ezalatt háromszor tárgyalta Schmidt kancellárral.

⁷ Dietrich Stobbe szociáldemokrata politikust 1977. április 2-án választották meg, 1977 és 1981 között volt Nyugat-Berlin kormányzó polgármestere.

Az NDK-ba tett látogatása alkalmával⁸ Honecker úgy nyilatkozott neki, nem szeretné az NSZK–NDK kapcsolatokat kihegyezni. A szövetségi kancellár is olybá nyilatkozott, hogy kész a szabályozásokra. Mindehhez sok türelem kell. És az NDK-ban is megvan a készség az együttműködésre és a jobb kapcsolatok iránt.

Brezsnyev nagy tekintélye nem utolsósorban külpolitikai teljesítményének köszönhető. Harcát az enyhülési politika iránti szubjektív meggyőződése vezeti. Brezsnyevnek nincs semmiféle szervi betegsége, de igen impulzív, és több munkát vesz a vállára, mint amennyivel meg tud birkózni. Amikor az előző évben születésnapja alkalmából gratulált neki, ezt mondta: „Még sokáig szükségünk van Önre.”⁹

Szövetségi kancellár: Örül, hogy kettejük megítélése megegyezik Brezsnyevvel kapcsolatban.

Kádár: Vannak nehézségek a Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatában. Ezek a nehézségek a stratégiai leszerelések és az emberi jogok területén jelentkeznek. A Szovjetunióban nincsenek változások. A váltás Washingtonon múlik. Nem feltételez rosszakaratot, de Carter elnök új nézeteket akar érvényre juttatni.

A SALT-tárgyalásokkal kapcsolatos új elképzelések és az elnöknek a disszidensekhez intézett levele a Szovjetunióban megrázkódtatást okozott.¹⁰

A Szovjetunió magatartásában nem lesz semmilyen változás. Brezsnyev milliónyi szovjet ember érdekében szól, akik a háborúban szenvedtek és ezért békét akarnak. Amennyiben a kelet-európai országok nem érznek külső fenyegetést vagy zaklatást, akkor a problémákat belül másképp kezelik.

Nem tudjuk, vajon mi lenne a szövetségi kancellár segítségére, ha az NDK-ból bírálát, avagy kritika érkezik.

⁸ Kádár János vezetésével 1977. március 22. és 25. között látogatott magyar párt- és kormányküldöttség az NDK-ba.

⁹ L. I. Brezsnyev 1976. december 19-én ünnepelte 70. születésnapját.

¹⁰ 1977. február 5-én és 18-án került sor a Carter elnök és Andrej D. Szaharov akadémikus közötti levélváltásra. Az ismert szovjet ellenzéki atomfizikus arra szólította fel az USA frissen beiktatott elnökét, hogy emelje fel a szavát a Szovjetunió és a szocialista blokk más országainak politikai elítélteje érdekében. – Cyrus Vance amerikai külügyminiszter 1977. március 28–30. közötti moszkvai látogatása alatt adta át a stratégiai fegyverzetkorlátozásokkal (SALT) kapcsolatos amerikai javaslatokat. Vance javaslatát – amely a hadászati célba juttató eszközök számát 1800–2000 darabban, az önállóan célra irányítható robbanófejek (MIRV) rakétaindítóit 1000–1200 darabban korlátozta volna, míg az új interkontinentális ballisztikus rakéták (ICBM) telepítését teljesen megtiltotta volna – a szovjet fél határozottan elutasította. Lásd: April Carter: *Success and Failure in Arms Control Negotiations*. Oxford, Oxford University Press, 1989, 150–156.

Szövetségi kancellár: Nem arról van szó, hogy az NDK és a Szövetségi Köztársaság dicsérik egymást, az lenne a fontos, hogy lassan úgy közelednek egymáshoz, hogy nem lépik meg egymást, és nem lépnek egymás lábára.

Az előreláthatóság lenne a legfontosabb a keleti és a nyugati politikában.

A nagyhatalmak közötti viszonyt némileg megzavarta, ami az előreláthatóságot illeti, a washingtoni váltás.¹¹

A szövetségi kancellár beszámolt találkozásáról Carter elnökkel a 7-ek londoni konferenciáján.¹² Az európai partnereknek az a meggyőződésük alakult ki, hogy Carter elnök az enyhülési politikát egyértelműen előmozdítani kívánja. Mindazonáltal az európai kormányfők tettek néhány bíráló megjegyzést, mert nem gondolták, hogy az új adminisztráció valamennyi lépése szerencsésnek mondható.

Carter elnök más véleményen volt, hozzáállása az emberi jogokhoz nagyon is szükséges, hogy az amerikai nemzetet a Watergate-ügy és Vietnam után visszavezesse az erkölcsi alapokhoz. Másrészt Carter elismerte, hogy néhány moszkvai reakciót nem egészen megfelelően kalkulált. Carter elnök ezt nemrég nyilvánosan ki is jelentette.¹³

Néhány nap múlva találkozni fog Carterrel.¹⁴ Az Európai Tanács előző héten tartott ülésén messzemenő egyetértés alakult ki az enyhülési politika folytatása jelentőségének kérdésében.¹⁵ Ezt a benyomását közölni fogja Carterrel.

A Szovjetunió Hruscsov és Brezsnyev óta folyamatosan kiemelte, hogy az enyhülésnek nincs köze az ideológiai ellentétekhez. Kelet-Európa Helsinki óta is folytatja az ideológiai beavatkozást Nyugaton és a nyugati kommunista pártokba.

Ha minket ideológiailag bírálnak, számolni kell részünkről is az ideológiai kritikával. Az emberi jogok lényegében filozófiai-ideológiai téma.

A szövetségi kancellár üdvözölte azt a mérséklő hatást, amit Kádár e témában kifejt. Ez megtalálható azokban az igencsak pozitív sajtócikkekben, amelyekkel nyugat-németországi látogatását a német sajtó üdvözölte. Felajánlotta, hogy a német sajtó ezen publikációit a követségen keresztül összeállíttatja.

A szövetségi kancellár kifejtette a továbbiakban, hogy ő is ugyanígy a feszültség mérséklésén fáradozik. A Szovjetunióban és más kelet-európai országban történtek megítélésében a maga részéről igen visszafogott. Ez a mérséklet nem

¹¹ Jimmy Cartert 1977. január 20-án iktatták be hivatalába.

¹² Schmidt kancellár a világgazdasági csúcstalálkozó alkalmával 1977. május 7-én megbeszélést tartott Carter elnökkel Londonban

¹³ Carter elnök 1977. június 30-án egy sajtóértekezlet alkalmával egy kérdésre kifejtette, hogy tanácsadói nem figyelmeztették őt, hogy kritikus szovjet reakciók várhatók az emberi jogok érvényre juttatása kérdésében mutatott elkötelezettsége nyomán. L. *Public papers, Carter, 1977*, 1206.

¹⁴ Schmidt kancellár 1977. július 13–15. között tett látogatást az USA-ban.

¹⁵ Az Európai Tanács az Európai Gazdasági Közösség tagállamai legfelsőbb vezetőinek 1974 óta rendszeresített csúcstalálkozója volt, amelyre a hetvenes években évente két alkalommal került sor. A fent nevezett ülést 1977. június 29–30-án tartották Londonban.

vonatkozik azonban a Szövetségi Köztársaságon belüli kommunista csoportosulásokra. Ezekkel belpolitikailag összeütközésben van. A négy kommunista csoportosulás¹⁶ ott volt a választásokon; amúgy nem érték el a szavazatok 2 százalékát. Az elmúlt húsz évben nem volt esélyük a kommunista csoportosulásoknak a Szövetségi Köztársaságban, mivel az NDK által nyújtott modellnek nincs megfelelő kisugárzó ereje a Szövetségi Köztársaság polgáira.

A szövetségi kancellár ezután áttért a leszerelés kérdésére. Az enyhülési politika katonai egyensúlyt feltételez. A katonai egyensúly az a materiális alap, amelyen az enyhülési politika teljességében kibontakozhat. Egyetértett Kádárral abban, hogy ha fegyverkezési verseny következne, az veszélybe sodorná az enyhülési politikát. Ezért van akkora jelentősége a SALT- és az MBFR-tárgyalásoknak.

A számszerű fegyverkezéskorlátozást minőségi korlátozással kell kiegészíteni. A mennyiségi és minőségi elemeknek ez a keveréke adott a SALT esetében, az MFBR-nél azonban még alig kezdődött meg. A leszerelési tárgyalásokat megnehezíti a hadseregek titkolózási hajlama. A tábornokok mindkét oldalon arra hajlanak, hogy bizonyítsák vezető szerepüket, hogy a biztonsághoz szükséges erők jelenleg még nem elegendők. Ezen a téren lenne nagy jelentősége a kétoldalú felügyeletnek. A stratégiai és hagyományos fegyverzet korlátozása az enyhülési politika folytatásának alapfeltétele. Mindkét területen az egyensúly és a paritás a siker kulcsszavai.

Kádár: Az MFBR még kezdeti szakaszban van. Ám máris világossá vált, hogy csak akkor beszélhetünk leszerelésről, ha enyhült az általános politikai légkör. El kell érni, hogy a katonai egyensúly a legalacsonyabb szinten rögzüljön. A katonáknak, mind Keleten, mind Nyugaton hajlamuk van arra, hogy a költségvetés tárgyalásakor óvjanak a másik oldal erejétől. A költségvetés elfogadása után aztán oda nyilatkoznak, hogy az ő országuk, amelyik fölényben van. Legtöbbször még azt is hozzátesszik, hogy jobb lenne nem kipróbálni, ki is az erősebb.

Az ideológiai konfrontáció elkerülhetetlen, azonban a napi politikát meg kell szabadítani az ideológiai harctól. Az ideológiai kérdéseket a tudományos folyóiratokban kell megvitatni. Ha az ideológiai kérdéseket összemoszák a napi politikával, az felingerli és összezavarja az embereket. Ennyiben osztozik a szövetségi kancellár ez irányú gondjaival.

A nyugat-európai kommunizmus kérdése is kellő józansággal kezelendő. Értelmes emberek között érdemes vitatkozni. Vagy vannak valakinek meggyőző érvei, vagy sem.

¹⁶ Vö. 32. dokumentum 19. jegyzet.

A *szövetségi kancellár* közbevette, hogy Brezsnyev legdurvább szidalmazását Mao szájából hallotta.¹⁷

Kádár: Míg mi az enyhülésről beszélünk, a kínaiak egy lehetséges világháborúról.

Magyarország igen nagyra értékeli azt a realitásérzékét, amelyet a szövetségi kormány a keleti szerződések megkötéseknél tanúsított. Ezt meg is fogja mondani az ellenzéknek, amikor Bonnban tárgyalni fog velük.¹⁸

Ellenzéki erők minden országban vannak, ám ha ő ellenlábasait (*opponenseit*) mint ellenzékét (*oppozíciót*) mutatja be, akkor azok sértve érzik magukat. A nyugati kormányok sajtójuk kritikus megnyilvánulásaihoz hivatkozhatnak a sajtószabadságra. Neki jól kell állnia a magyar újságok cikkeiért, akkor is, ha egyáltalán nem felelnek meg saját nézeteinek. Azon gondolkodik, hogy átadná az újságokat független alapítványoknak.

A *szövetségi kancellár* az után érdeklődött, mit jelent a Kádár által használt „egyenlő biztonság alapelve” kifejezés. Azt jelentené, hogy mindkét oldalon egyenlő mértékű biztonságnak kell lennie?

Kádár: Pontosan ezt.

A *szövetségi kancellár* röviden beszámolt látogatásáról a pápánál.¹⁹ Ezután érdeklődött Kádár megbeszéléséről a pápával.²⁰

Kádár: Teljes mértékben megfelelt az udvariassági normáknak, hogy az olasz kormánnyal folytatott római megbeszélései alkalmával a pápai látogatásnak is helyt adott. A magyar államnak szabályozott a viszonya minden egyházzal a katolikus egyházzal bezárólag. A Vatikánhoz fűződő kapcsolatokat szabályozását megnehezítette a Mindszenty-kérdés. Mindszenty fanatikus ember volt, akitől nem állt távol, hogy a mártírszerepet játsszon. A maga részéről megköszönte a pápának fáradozásait a béke, valamint az állam és az egyház viszonyának rendezésének ügyében.

A pápa e rendezés kérdésében Magyarországon túlmutatóan gondolkodott. Ezt mutatja nyilatkozata a katolikus egyház és a szocialista országok kapcsolatáról világviszonylatban.

¹⁷ Helmut Schmidt 1975 októberében tett látogatást Kínában, és találkozott Mao Ce-tunggal.

¹⁸ A nyugatnémet sajtó jelentette, hogy az MSZMP első titkára 1977. július 5-én találkozott Helmut Kohllal, a CDU elnökével és a CDU/CSU-frakció külpolitikai szóvivőjével, Franz Marx-szal, és Kohlt magyarországi látogatásra hívta meg.

¹⁹ Helmut Schmidt 1988. március 25-én tárgyalta VI. Pál pápával.

²⁰ Lásd e kötet 30. dokumentumát.

A szövetségi kancellár kérdésére Kádár megerősítette, hogy az állam és az egyház viszonya Magyarországon jobban alakult és messze fejlettebb, mint a többi szocialista országban, beleértve Lengyelországot is. Magyarországon gyakorlatilag vallásszabadság van, az egyháznak cserébe el kell ismernie az állam építkező tevékenységét. Az állam és egyház közötti 30 éves fronthelyzet az embereket lelkiismereti összeütközésbe kergette; konfliktus keletkezett a polgár és a hívő között. Ezeket a lelkiismereti konfliktusokat most megoldották.

A szövetségi kancellár az után érdeklődött, milyen reakciót váltott ez ki más szocialista országban.

Kádár: A csehszlovákok érdeklődve figyeltek, a lengyelek irigykedtek. Teljes egyetértés nem lehetséges e kérdésben a többi szocialista országgal, mert minden államnak saját országa ilyen irányú sajátosságai figyelembevételével kell megtalálnia a megoldást. A megbeszélés a pápával amúgy nem nagyon tetszett az ottani kereszténydemokrata pártnak sem. Az olasz kormány programjában a pápalátogatás ideje mint „szabad program” szerepelt.

Szövetségi kancellár: Fontosnak tartja, hogy a kommunista államok a vallásszabadságot ne korlátozzák.

Kádár: A valóban vallásos embereket nem lehet a hitüktől eltántorítani. Attól csak még fanatikusabbá válnak. Őt gyermekkorában katolikusnak nevelték, azonban ő nem vallásos. Nem zavarja, ha az egyház áldását adja az országépítéshez.

A szövetségi kancellár Kádár és Berlinguer megbeszélésére volt kíváncsi.²¹

Kádár: A PCI²² egy másik táborhoz tartozik; jóllehet pártjának jók a kapcsolatai a PCI-vel. Ha Schmidt kancellárral egy sor kérdésben egyetértésre törekszik, akkor Berlinguerrel is lehetségesnek kell ennek lennie.

Szövetségi kancellár: Nagy bölcsességre mutat, a pápával is és Berlinguerrel is egyetértésre jutni.

Kádár utalt a keserű történelmi tapasztalatokra. Nehéz diktatúrában az országépítés. Az embereknek önként együtt kellett működniük. Azon fáradozik, hogy megtakarítsa az embereknek a szenvedést. 1956 ellene fordította az írókat. Ma

²¹ 1977. június 8-án találkozott Kádár János és Enrico Berlinguer Kádár olaszországi útja alkalmával Rómában.

²² Partito Comunista Italiano – Olasz Kommunista Párt.

országának 34 személyisége küzd az emberi jogokért, de más országokban, nem Magyarországon. Kormányja semmilyen intézkedést nem fogantatosított ellenük, hogy ne szerezzen számukra népszerűséget ezzel. A német televízió Magyarországra jött, hogy interjút készítsen Déry Tibor íróval.²³ Az interjút végül nem adták le, nyilvánvalóan abból az okból, mert nem volt elég érdekes a német televízió számára. Országának népessége realista állásponton van. Aki nem ütközik a törvényekbe, nyugodtan élhet. Országából az emberek nyugodtan utazhatnak Nyugatra. Amikor az mondta, hogy a Nyugaton sincs minden aranyból, nem hittek neki, hát meg kell maguknak nézniük.

Szövetségi kancellár: Ezt meg kéne mondania Honeckernek; ha Honecker megengedné a szabad utazást, az utazók nagy része hazatérne. Tágabb perspektívában pedig nyugtatólag hatna az általános helyzetre.

Kádár a szövetségi kancellár kérdésére: gondot okoz a Nyugatra utazók megfelelő devizaellátása, ezért a nyugati utazásokat csak minden két, három évben engedélyezik. Az legutolsó évben 10,5 millió lakosú országát 10 millió turista kereste fel a Szovjetunióból, Nyugatról és egyéb országokból, közöttük számos német turistával. Ehhez nem utolsósorban járul hozzá a német kisebbség rokonsági kapcsolataival.

A szövetségi kancellár ezután a gazdasági kérdésekre tér át. Megfontolandónak tartja, hogy a KGST-n belül egy konvertibilis valutát teremtsenek, és ez a valuta majd néhány éven belül konvertibilis lesz a nyugati valutákkal. Ez leszűkítené a kétoldalú megállapodások függetlenségét, és jelentősen megnövelné a kelet-európai államok gazdasági hatékonyságát. Nem szeretne beavatkozni a KGST belső problémáiba, de igen sajnálatos, hogy a KGST nem igazán jól sáfárkodik gazdasági tőkéjével.

Kádár: Foglalkozunk ezekkel a problémákkal.

Szövetségi kancellár: A Szovjetunió konzervatív e területen. Az olajjal, a nyersanyagokkal, a hitelekkel stb. kapcsolatban a KGST-hez kötődik. A fejlődő országok és a nyugati ipari országok mind a világ gazdaság működőképességét figyelik. Már Puerto Ricóban és Rambouillet-ben és legutóbb a londoni csúcson is kifejtette mindezt.²⁴ A nyugati ipari országok meghívták májusban a Szovjetuniót és

²³ Az interjúról készült dokumentumot a Külügyminisztérium iratai között: MNL OL XIX-j-1-j NSZK IV 1977/00755/1 98. d.

²⁴ 1976. június 27–28-án tartották Puerto Ricóban a hét fejlett ipari ország konferenciáját. – A hat fejlett ipari ország állam- és kormányfőinek konferenciáját 1975. november 15–17. között rendezték Rambouillet-ben. – A világ gazdasági csúcstalálkozót 1977. május 7–8-án tartották Londonban.

a többi KGST-tagországot, hogy vegyenek részt a világgazdasági rendszer működőképessége megtartásáért és javításáért végzendő munkában.²⁵ Ezt a meghívást komolyan gondolták. Amennyiben Brezsnyev eljönne, ez lenne a megbeszélések egyik legfontosabb témája.

Kádár: Igaz, hogy a nyersanyag- és az olajáraknak hatalmas a jelentősége az egész világgazdaság számára. Azonban Helsinkiben is fel kell vetni néhány alapvető kérdést, mielőtt még további problémákkal foglalkoznának. Nagy még a bizalmatlanság és az aggály, hogy vajon nem akarják-e egymást kölcsönösen kihasználni.

Andreotti és Ceaușescu megkeresték őt az Észak–Dél-kérdésekkel kapcsolatban. Azt válaszolta, hogy Magyarország még nem alakította ki szilárd álláspontját. El kell azonban ismerni, hogy ez komoly kérdés. Mindazonáltal az első Észak–Dél-találkozó nem valami meggyőzően alakult.²⁶ Komoly gondok mutatkoztak a közlekedés, a nyersanyagok és az energia kérdésében.

Szövetségi kancellár: Fontosnak tartja az energiával kezdeni. Az energiaellátás esetében a legérzékenyebb az egyetértés. Ezért azon fáradozik Nyugaton, hogy járuljanak hozzá egy energiakonferencia összehívásához. Az OPEC bevonását alaposan át kell gondolni. Az elkövetkező harminc éven belül nem lesz lehetséges az energiakérdés megoldása az OPEC-tagok bevonása nélkül.

Kádár egyetértett ezzel; az energia a legsürgetőbb feladat. Magyarország energia-szükségletének egynegyedét tudja saját termelésében előállítani.

A beszélgetés lezárásakor megállapodás született arról, hogy a közös nyilatkozatot²⁷ illetően messzemenő az egyetértés, és hogy a külügyminiszterek²⁸ megállapodnak az utolsó, még nyitott kérdésekben.

²⁵ Az 1977. május 7–8-án megtartott világgazdasági csúcskonferencia végén közös nyilatkozatot adtak ki a résztvevők, amelyben érintették a fejlődő országok és a KGST-tagországok világgazdasági részvételének feltételeit. A nyilatkozatot lásd online: <http://www.g8.utoronto.ca/summit/1977london/communique.html> (Utolsó letöltés: 2012. augusztus 21.)

²⁶ Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Konferencia, amely 18 hónapos tárgyalás után 1977. május 30. és június 2. között tartott miniszteri konferenciával zárult.

²⁷ Az 1977. július 6-i közös nyilatkozatot német részről szó szerint közli: *Bulletin*, 1977, 655–668.

²⁸ H. D. Genscher és Puja Frigyes 1977. július 4-én folytatott tárgyalásokat.

Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, 1977. Bd. II. No. 171. Hrsg.: Horst Möller, wissenschaftliche Leiterin: Ilse Dorothea Pautsch. München, R. Oldenburg Verlag, 2008, 880–889.; jelzete: VS-Bd. 11120 (204) – (A dokumentumot fordította: Gellériné Lázár Márta.)

A feljegyzést dr. Jürgen Ruhfus készítette 1977. július 7-én, és a rá következő napon átadta Karl Walter Lewalternek a szövetségi külügyminiszter tájékoztatására. Ehhez hozzáfűzte: „A feljegyzést a szövetségi kancellár úr még nem hagyta jóvá.” Az iratkísérő jegyzék szerint a végső változat több állomás után 1977. július 18-án került Klaus von Dohnanyi államminiszter kezéhez. – A megbeszélés további résztvevői: Katona István, az MSZMP KB tagja, Nagy János külügyminiszter-helyettes; német részről: Hans-Jürgen Wischnewski, a kancellári hivatal államminisztere, Günther van Well külügyi államtitkár, valamint dr. Jürgen Ruhfus kancelláriai hivatali minisztériumi igazgató. Halászné tolmács, valamint egy tolmács.

33.

Jelentés

Kádár János és Enrico Berlinguer tárgyalásáról

Budapest, 1977. szeptember 30.–október 3.

Jelentés a Politikai Bizottságnak
Enrico Berlinguer elvtárs látogatásáról

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtárs meghívására Enrico Berlinguer, az Olasz Kommunista Párt főtitkára szeptember 30.–október 3. között baráti látogatást tett Magyarországon. Kíséretében volt Anselmo Gouthier, az OKP KB Titkárságának a tagja.

Kádár János elvtárs mintegy 6 és fél órás megbeszélést folytatott Enrico Berlinguer elvtárral. Németh Károly elvtárs¹ a magyar gazdaságpolitika és a világgazdaság kérdéseiről tájékoztatta Berlinguer elvtársat.

I.

A megbeszélések első részében *Kádár János elvtárs* tájékoztatta Enrico Berlinguer elvtársat belpolitikai helyzetünkről, a párt politikájáról és tevékenységéről. Bemutatta azt az utat, amelyet pártunk az 1956-os ellenforradalom leverésétől napjainkig megtett. Nyomatékkal szólt a párt és a tömegek kapcsolatainak helyreállításáról, a szövetségi politikáról, a szocializmus építéséről, a szociális és a kulturális kérdésekről. Tájékoztatta a vendéget gazdasági építésünk legfontosabb problémáiról. Ismertette főbb külpolitikai céljainkat és nemzetközi tevékenységünket.

Enrico Berlinguer elvtárs tájékoztatójában két alapigazságból indult ki:

1. Olaszországban csak akkor lehet a szocializmus felé haladni, ha az megfelelő széles népi támogatást kap. E harcban nemcsak a parasztság részvétele a fontos,

¹ Németh Károly (1922–2008) az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, 1974 és 1985 között a KB gazdaságpolitikai titkára.

amely csökkenő jelentőségű Olaszországban, hanem a középrétegek, az értelmiség, a diákság, a nők tömegeinek a támogatása is. Az előrehaladást úgy kell biztosítani, hogy a munkásosztály ne izolálódjék a társadalom egészétől. A helyzet politikai következménye, hogy az Olasz Kommunista Párt (OKP) kormányba kerüléséhez nem elég a baloldali erők szövetsége. Fontos a Szocialista Párttal (SZP) való kapcsolat. Van is haladás e téren a megelőző évtizedhez viszonyítva, amikor az SZP a Kereszténydemokrata Párttal (KDP) volt szövetségben. Az SZP viszont nagyon féltékeny az OKP erejére. Igyekszik módosítani az erőviszonyokat, ezért időről időre nyílt vitát kezd az OKP-val. A vitában mindig előtérbe állítja az OKP hazafiságát és internacionalizmusát, illetve viszonyát a szocialista országokhoz. Az OKP mérsékelten folytatja ezt a vitát, és a kapcsolatok erősítésére törekszik. Azonban az OKP és az SZP együtt sem képes a társadalom baloldali irányú fejlődésének biztosítására. A katolikus világgal is együtt kell működni, amelynek pártja a Kereszténydemokrata Párt. El kell szigetelni a jobboldalt mind a társadalomban, mind a KDP-ben, amely nagyon ellentmondásos társadalmi összetételében és áramlataiban is.

A történelmi kompromisszum tehát egyséfront az ország problémáinak megoldására a kommunista párt, a Kereszténydemokrata Pártnak a munka világával kapcsolatban lévő része és a Szocialista Párt között.² Ezek a lakosság mintegy 80%-át képviselik.

2. A munkásosztály, a kommunista párt olyan erős és befolyásos, hogy ma már nem lehet kizárni a hatalom valamiféle gyakorlásából. A kommunista párt a legutóbbi választáson 34,4%-ot kapott.³ Ez megnövelte a párt befolyását a parlamenti munkában, a parlament elnöke és több bizottság vezetője kommunista lett.⁴ Kezdeményezésére több demokratikus törvényt fogadtak el. Sok tartomány és fontos város is a baloldal kezében van. Húsz tartományból hat, tíz legnagyobb városból hét áll baloldali irányítás alatt. Emelkedik a kommunista párt taglétszáma, jelenleg egymilló-nyolcszázezer fölött van. Gyenge viszont az ifjúsági szövetség. Sok fiatal a pártban dolgozik, kikerüli az ifjúsági szervezetet. A 130 000-es tagság ennek ellenére igen alacsony.

A baloldal kormányba való bevonása olyan élő kérdés, amelynek megoldását sokáig elodázní nem lehet, mert fokozódik Olaszország válságos helyzete. A

² A „történelmi kompromisszum” kifejezést Berlinguer használta a kereszténydemokraták megnyerését célzó politika meghirdetésekor. Lásd: Pankovits József: *Az olasz baloldal – Antonio Gramscitől a Demokratikus Pártig*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2010.

³ Az olasz parlamenti választásokat 1976 júniusában tartották. A 34,4%-os eredménnyel az OKP a második helyen végzett. A kereszténydemokraták a voksok 38,7%-át kapták.

⁴ A parlament elnöki székét Pietro Ingrao (1915–), az OKP politikusa foglalhatta el. Ingrao 1948 és 1994 közt négy és fél évtizeden át volt parlamenti képviselő, 1947 és 1957 között az OKP napilapját, a *l'Unità*t szerkesztette. A parlament elnöki tisztét 1979-ig töltötte be. Lásd még a 29. sz. dokumentum 6. jegyzetét.

megoldáshoz nem érett viszont minden feltétel. A Kereszténydemokrata Párt egy része erősen ellenzi, és a nemzetközi feltételek sem teljesen kedvezőek hozzá. Ezért a kommunista párt új módon közelített meg fontos nemzetközi kérdéseket. Korábban követelte, hogy Olaszország lépjen ki a NATO-ból. Most, fenntartva a blokkok túlhaladásának jelszavát, nem követeli a NATO-ból való kilépést. A korábbi álláspont fenntartása megosztaná az olasz demokratikus erőket, még a Szocialista Pártot is, és megerősítené a külső nyomást Olaszországra. Az OKP elismeri Olaszország szövetségi viszonyát, de nyomást gyakorol, hogy az olasz politika az enyhülést szolgálja. Az olasz kormány lépései pozitívak. A szocialista országokkal jól és kiegyensúlyozottan fejlesztik a kapcsolatokat. Elítéli a chilei fasizmust, és Dél-Afrika kérdésében is elég jó álláspontot foglal el.⁵

Az OKP a Közös Piacot is realitásnak fogja fel és belső demokratizálásáért harcol. Az Olasz Kommunista Párt politikájában tehát a pozitív és konstruktív elemek vannak túlsúlyban. Harcos párt és kormánypárt akar lenni. Harcol a tömegek érdekeiért, azok élén, őket mozgósítva állandó cselekvésre. Kormánypárt, hogy reális, helyes politikával hozzájáruljon az ország problémáinak megoldásához. Bizonyítja, hogy a kommunista párt érett a hatalomra. Céljai érthetők, világosak, és népi nyomással küzdenek azok megvalósításáért.

Az ország gazdasági helyzete nehéz. Az Olasz Kommunista Párt a munkásosztály érdekeit képviseli elsősorban, de figyelembe veszi az ország egészének helyzetét. Ma a társadalmi és gazdasági válságtól az egész nemzet szenved. Nem lehet minden részkövetelést megoldani és minden népi kezdeményezést egyszerre megvalósítani. Az Olasz Kommunista Párt a legfontosabb kérdésekre összpontosít. Közülük első a munkanélküliség felszámolása. Nagy eredmény, hogy a bérvizonyok területén eddig megvédték a kivívott jogokat. Nő viszont a munkanélküliség, elsősorban a fiatal munkavállalók körében. Második cél Dél-Olaszország fejlesztése és a harmadik az infláció visszaszorítása. Az infláció a legszegényebb rétegeket sújtja. A korábbi 20% fölötti arányt ez évben 12-15%-ra sikerült visszaszorítani.

A párt politikájának lényege: meg kell védeni a nép nagy többsége gazdasági érdekeit, de nem demagóg módon és úgy, hogy az ország ne süllyedjen gazdasági zúllásbe. Ez a szellem vezeti az Olasz Kommunista Pártot a társadalom minden területén folytatott tevékenységében. Harcol az oktatás, a közigazgatás és a jogrend demokratizálásáért. Fellép a bűnözés ellen, amely a legnagyobb probléma Olaszországban. A rendőrség és a hadsereg egyes körei is orientálódnak a mun-

⁵ Utalás a Chilében 1973. szeptember 11-én lezajlott Augusto Pinochet vezette katonai puccsra. – A dél-afrikai apartheidreztismet az ENSZ több határozata is elítélte. Elsőként az ENSZ Közgyűlés 1962. november 6-i 1761-es határozata, amely a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatokat önkéntes megszakítására hívott fel. 1977. november 4-én – a találkozó után – az ENSZ BT 418. sz. határozata kötelező jelleggel hirdetett fegyverszállítási embargót a Dél-afrikai Köztársasággal szemben. Ugyanakkor Olaszország a megbeszélések idejéig nem vetette alá magát az önkéntes felhívásoknak.

kásosztály felé. Sikertől továbblépni a szektás hagyományokon a fegyveres erők személyi állományához való viszonyban.

A válság során állandó a jobboldali fordulat veszélye, és hogy ezt eddig sikerült megakadályozni, az nagyban az Olasz Kommunista Párt politikájának az érdeme. Az állandó és megújuló terrorkísérletek káoszt és félelemérzést akarnak előidézni.⁶ A nyílt és a konzervatív jobboldal támogatja ezeket a kísérleteket. Az országot kormányozhatatlanná akarják tenni, amelyben megszűnne az intézmények hatékonysága, s akkor a reakció a tömegek rendet követelő akaratára hivatkozva jobboldali fordulatot hajtana végre. Ennek legfőbb akadálya a munkásosztály és az Olasz Kommunista Párt politikája.

Ebből a szempontból kulcskérdés a kormányzás helyzete Olaszországban. Tíz éven át balközép politikát folytatott a Kereszténydemokrata Párt. E politika folytatása az OKP-val szemben lehetetlen. A Kereszténydemokrata Párt nem is meri vállalni, fél a kommunista párt erejétől. A Szocialista Párt is elhatárolódott a balközéptől. Így csak a Kereszténydemokrata Párt alkotja a kormányt, amelyet a többi demokratikus párt tartózkodása támogat. Ez bizonyítja a kommunista párt erejét, de nem elégíti ki teljesen, mert nem részese a kormányzásnak.

Új helyzet következett be Olaszországban júliusban, amikor 6 demokratikus párt politikai konkordátumot kötött,⁷ egyeztetett közös kormányprogramot dolgozott ki. A program jó, a kommunista párt sok javaslatát tartalmazza. Ezért a kereszténydemokrata jobboldal elégedetlen vele. Szívós, következetes harcot kell vívni minden pontja megvalósításáért. Az OKP helyzetét nehezíti, hogy nem minden javaslatát tudja keresztülvinni, a megvalósításukért néha nem is előnyös kompromisszumot kell kötni. A kereszténydemokrata jobboldal abban bízik, hogy ebben a harcban kompromittálja a kommunista pártot, és lejáratja politikáját a kevésbé iskolázott tömegek előtt. A KP tehát részben támogatja a kormányt, de közzétette saját kormányprogram-javaslatát is, amelyet 3-5 év alatt tart meg

⁶ Az olaszországi politikai terrorakciók 1969. december 12-én kezdődtek, amikor egy milánói bankban bomba robbant. Az ún. ólomévek kezdetén a merényletek szélsőjobboldali csoportokhoz kötődtek, míg a találkozó idején elsősorban a szélsőbaloldali Vörös Brigádok terrorakciói zajlottak. A Vörös Brigádok tevékenysége 1976-ban élenkült fel, amikor az alapító Renato Curcio letartóztatása után az irányítást radikálisabb vezetők vették át, illetve más csoportok (Munkáshatalom, Első Vonal) is csatlakoztak a szervezethez. 1976. június 8-án – a parlamenti választások előestéjén – meggyilkolták Francesco Coco genovai bírót. Lásd: Horváth Jenő: Olaszország. In: *20. századi egyetemes történet. II. kötet*. Szerk.: Diószegi István, Harsányi Iván, Németh István. Budapest, Korona Kiadó, 1997, 421–425.

⁷ A hat olasz párt – az Olasz Kommunista Párt, a Kereszténydemokrata Párt, az Olasz Szocialista Párt, az Olasz Demokratikus Szocialista Párt, az Olasz Republikánus Párt és az Olasz Liberális Párt – 1977. június 28-án lépett egyezsége az olasz kormányprogramot illetően. A kompromisszumos megállapodás elsősorban a terrorizmus megfékezését és a közrend helyreállítását célozta, ám ezenfelül kiterjedt az iskolahelyzet javítására és a gazdasági válság kezelésére is. A parlament 1977. július 16-án fogadta el a közös programot.

valósíthatónak. Ezzel bizonyítani kívánja a tömegek előtt, hogy az OKP túl akar és túl tud lépni az említett megegyezésen.

További nehézséget okoz az ultrabalos terrorista csoportok tevékenységének felélénkülése. Vannak közöttük jól szervezett illegális terroristák. Vannak legális, erőszakos csoportok és legális, vitát folytató szervezetek, főleg a tanulóifjúság körében. Veszélyességük abban rejlik, hogy korábban a terror fekete színben jelent meg, most viszont piros színnel álcázzák, és képesek a zűrzavar általánosított látszatát kelteni. Ez a jobboldal érdeke. A KP fellép velük szemben, de nem taszíthatja el az ifjúságnak ezt a jelentős rétegét.

Az OKP helyzete általában jó, létszáma tovább növekszik, a részleges választásokon Észak- és Közép-Olaszországban javult, Délen romlott valamelyest a befolyása. A kommunista sajtókampány minden eddiginél sikeresebb volt. Kilencezer helyi Unità-fesztivált⁸ rendeztek az országban. Hárommilliárd lírával többet gyűjtöttek össze a kommunista sajtó javára, mint az elmúlt évben.

Az Olasz Kommunista Párt helyzete nem könnyű, de a tömegek támogatására építve és következetes politikával bíznak az előrehaladásban.

Kádár János elvtárs megjegyezte, hogy mi nem tudunk beleszólni az Olasz Kommunista Pártnak a NATO-val kapcsolatos politikájába. Értékelésünk nem változott a NATO természetéről. Ha figyelembe vesszük, hogy mi is a katonai erőviszonyok fenntartására törekszünk, és együtt követeljük a két katonai szövetség megszüntetését, a leszerelést, akkor ebbe beleillik az OKP politikája.

Kádár elvtárs megjegyezte: valami hírt kaptunk egy olasz kommunista intellektuel cikkéről, amely a marxista ideológia szükségességét kérdőjelezi meg.⁹ Berlinguer elvtárs elmondta, hogy ez a kommunista intellektuel saját nézetét fejtette ki egy polgári lapban, amelyet azonban már módosított. Az OKP álláspontja kettős: egyrészt vállalja, hogy a cél a szocialista társadalom felépítése, a kommunizmus megvalósítása, és ehhez eszmei indíttatást a tudományos szocializmus nagy alakjai adnak. Másrészt a szervezeti szabályzat szerint a párthoz való csatlakozás feltétele a párt politikai programjának elfogadása és az érte folytatott gyakorlati harc, függetlenül a párttag filozófiai meggyőződésétől.

⁸ A *l'Unità*, az OKP központi lapja fesztiválja 1977. szeptember 3-án nyílt meg Modenában. A rendezvényről a *Népszabadság* beszámolót közölt: Faragó Jenő: *L'Unità-fesztivál – 1977. Népszabadság*, 1977. szeptember. 21.

⁹ Lehetséges, hogy nem is egy cikkről van szó, hanem egy 1977-ben megjelent, a marxizmus végéről szóló könyvről: Lucio Colletti: *Il marxismo e il „crollo” del capitalismo*. Roma–Bari, Laterza, 1977.

II.

A nemzetközi helyzetet értékelve Berlinguer elvtárs elmondta: Korunk egyik legfontosabb jellemzője a kapitalizmus mély válsága, amely átfogja a tőkés világot, bár megnyilvánulása különböző aszerint, hogy gazdag vagy szegény, nagyobb vagy kisebb országról van szó. A válság ciklusa egyre rövidebb, és ma átfogja a tőkés társadalom egészét politikai, morális és kulturális téren egyaránt.

Egyre gyakoribb a jobboldali veszély jelentkezése. Az OKP figyelembe veszi, hogy az 1929–1931-es válság után sok jobboldali vagy nyílt fasiszta kormányzat jött létre. Ez a veszély ma is fennáll. Ugyanakkor jobbak a munkásosztály, a demokratikus erők lehetőségei is. Ilyen bonyolult helyzetben kevés a leleplezés, állandóan kezdeményezni kell a széles progresszív tömegek között.

Az OKP úgy ítéli meg, hogy a nemzetközi enyhülés, hullámozása ellenére, kedvezően hatott, és elősegítette a haladó erők céljainak megvalósítását. A hidegháború időszakának visszatérése a demokratikus erőket, a munkásosztályt sújtaná túlnyomórészt. Az imperializmus és reakció erői egy sor manőverrel válaszoltak erre a helyzetre. Igen fontos a Carter-adminisztráció politikájának elemzése, amelyben új vonások vannak, és nem minden világos.¹⁰ Veszélyes elemeket tartalmaz a szocialista országok, a munkásosztály számára, de növeli az ellentéteket a kapitalista országok között. Az OKP az enyhülés mellett van, támogatja a szocialista országok külpolitikáját a konfliktusok megoldására, a helsinki záróokmány előírásainak betartására. Azonban úgy ítéli meg, hogy az európai biztonsági konferencia ismert eredményeit, amelyek elérése elsősorban a szocialista külpolitika érdeme, ma a nyugati országok, elsősorban az USA használja ki. Főleg a propaganda eszközeivel igyekeznek a maguk javára fordítani. A nemzetközi kommunista mozgalom most inkább védekezik. Nem adunk szervezett és tartalmas választ a Carter-adminisztráció támadásaira.

Az OKP különösen fontosnak tartja, hogy a kommunista mozgalom és a szocialista országok két területen új kezdeményezéssel lépjenek fel. Az egyik a leszerelés. Nem merítettünk ki minden kezdeményezést. Sok esetben velünk szemben álló erőkkel is lehet e konkrét kérdésben összefogni. Az OKP a kommunista pártok telefonhívására beleegyezett a neutronbomba elleni közös fellépésbe, de az ilyen elhamarkodott, át nem gondolt kezdeményezések nem járnak a kívánt eredménnyel.¹¹ A másik téma az új nemzetközi gazdasági rend problémája.

¹⁰ Jimmy Carter külpolitikájának tengelyében a leszerelés, az emberi jogok kérdései álltak. 1977-ben – hivatalba lépésének évében – csökkentette az USA katonai kiadásait, visszavonta a Dél-Koreába telepített amerikai atomfegyvereket, és aláírta a Panama-csatornáról szóló szerződést, amely visszaadta Panamának a csatorna feletti ellenőrzést.

¹¹ A neutronbombával kapcsolatos viták kiindulópontja a *Washington Post* 1977. június 6-i cikke (Neutron Killer Warhead Buried in ERDA Budget) volt. Az SZKP 1977 nyarán indított újabb nemzetközi ún. békekampányt, amely a TASZSZ 1977. július 30-i, az Egyesült Államokat elítélő közleményével vette kezdetét. A *Pravdának* az 1977. augusztus 28-i neutronbomba elleni

A szocialista országok és az európai progresszív erők kezdeményezése nem elégséges. Álláspontunk nem felel meg a fejlődő országok haladó erői várakozásának sem. Az OKP tudja, hogy a szocialista országok, a Szovjetunió milyen hatalmas segítséget nyújt a felszabadító mozgalmaknak, de kezdeményezéseket kell tenni az éhínség, a vízszegénység, az általános elmaradottság felszámolására is. A Szocialista Internacionálé, a szociáldemokrata pártok ezt felismerték, sok demagóg vonással, de aktívan lépnek fel.¹²

Több kezdeményezés kell a szociáldemokratákkal való együttműködésre is. A jobboldal aktivizálódása őket is foglalkoztatja. Nagy nyitási készség kell a kommunista és munkáspártok részéről, hogy minden lehetséges együttműködési pontot megtaláljunk minden haladó erővel a jobboldal és a háborús veszély ellen.

Mindez felveti a baloldal demokratikus, békés előrehaladásának kérdését. A mai Nyugat-Európának ez sajátos problémája. A nemzetközi kérdések beleágyazódnak a munkásmozgalom talajába is. Igen fontos, hogy helyesen lássuk, és megtaláljuk a jobboldali veszély elhárítását, s a tőkés társadalom demokratikus, békés úton való átalakításának az útját.

Kádár elvtárs kifejezte egyetértését Berlinguer elvtárs külpolitikai fejtegetésével. Értékelésünk szerint is az enyhülés lelassult. Fő oka, hogy a Carter-adminisztráció módosított politikával lépett fel. Célja, hogy az enyhülési folyamatot a tőkés országok, elsősorban az USA érdekeinek megfelelően használja ki. Ravaszabbul, taktikusabban mozognak. Meg akarják változtatni az erőviszonyokat, de úgy tűnik, hogy nem vettek irányt a harmadik világháború előkészítésére. A helyi háborúk közül is az olyanokat támogatják, mint Egyiptom–Líbia és Etiópia–Szomália közötti konfliktusok, melyekben nincsenek közvetlenül benne.¹³ Ilyenek kirobbantására pedig több lehetőségük van. Az USA körei javítják

állásfoglalását 28 kommunista párt írta alá. A neutronbomba-programot Carter 1978-ban felüggesztette. Lásd: Michael A. Aquino: *The Neutron Bomb*. San Francisco, 1982. Forrás: <https://xeper.org/maquino/nm/NeutronBomb.pdf>; Pavel Strojlov: *Cold War and Peace Movement*. <http://www.gerardbattenmep.co.uk/pamphlets/Peace02FEB10.pdf>

¹² A Szocialista Internacionálé XIII. kongresszusa 1976. november 26–28. között zajlott Genfben. Az SZKP és az államszocialista országok kommunista és munkáspártjai kapcsán a finn delegáció elismerően szólt azok külpolitikájáról, és a nyugatnémet SPD-t képviselő Egon Bahr is fontos „enyhülési partnereknek” nevezte azokat, fenntartva azt, hogy a pártkapcsolatok terén ez nem jelent közeledést, míg az Olasz Szocialista Párt nevében Giuseppe Saragat élesen bírálta a kommunista pártokat. *Népszabadság*, 1976. november 28.

¹³ Moammer Kadhafi 1972-ben vetette fel egy Líbia, Egyiptom és Szíria közti föderáció gondolatát. Egyiptom nem karolta fel a pánarab elgondolást, majd a két állam viszonya az 1973-as arab–izraeli háborút követően elhidegült, mivel Líbia ellenezte az Anvar Szadat által képviselt egyiptomi békepolitikát. 1977. július 21–24. között határ menti összecsapásokra került sor. Végül a líbiai–egyiptomi háború az algériai elnök közvetítésével július 24-én létrejött tűzszünettel ért véget. – Az 1977–1978-as etióp–szomáliai háború az Etiópiához tartozó Ogaden tartomány birtoklásáért folyt. Az ogadeni háború, amely azzal vette kezdetét, hogy 1977 júliusában Szomália

kapcsolataikat a főbb szövetségesekkel. Kínát megpróbálják kihasználni politikai céljaik elérésére. A Szovjetunióval fékezik együttműködésüket. A szocialista országokat differenciálni, megosztani és szembeállítani igyekeznek.

Mi támogatjuk az enyhülést, a békés együttélés útján kell továbbmenni. Egyetértünk Berlinguer elvtársnak azokkal a fejtegetéseivel, hogy kezdeményezőknek kell lenni. Nemzetközi kérdésekben együtt kell működni a szociáldemokratákkal, nem felejtve el, hogy változatlanul a kapitalizmus orvosainak szerepét is betöltik. Kádár elvtárs egyetértett azzal, hogy a leszerelés és az új nemzetközi gazdasági rend kérdéseiben közös álláspontot kell kialakítani, aláhúzva azt, hogy ugyanakkor nem vállalhatjuk a felelősséget az imperialista gyarmati elnyomás következményeiért. Kívánságára tájékoztatta Berlinguer elvtársat a bécsi haderő-csökkentési tárgyalások állásáról is.¹⁴

III.

A nemzetközi munkásmozgalom kérdéseiről Kádár elvtárs elmondta, egyetért azzal, hogy testvérpártjainknak kötelességük kivezető utat mutatni a kapitalizmus válságából. Az ellentmondásos helyzetet az jellemzi, hogy nem vállalkozhatnak a kapitalizmus orvosának szerepére, ugyanakkor nem tudnak érvényre juttatni közvetlen szocialista megoldást. Úgy lehetne jellemezni, hogy nemzeti demokratikus megoldásokat javasolnak, amelyek megnyitják a szocialista fejlődéshez az utat. Mi ezt megértjük, támogatjuk.

E politika szellemében az OKP-val nincsenek problémáink. Más nyugat-európai testvérpárttal is jó a helyzet, ha a hivatalos pártdokumentumokról beszélünk. Más a helyzet, ha a másodlagos területek tüneteit nézzük, pl. sajtónyilatkozatok, cikkek és egyes könyvek eseteit. Számunkra az okmányok az útmutatók, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a megnyilatkozásokat sem. Minket a testvérpártokkal való viszonyunkban két kardinális elv vezérel: a kölcsönös szolidaritás és az elvtársi együttműködés, egymás megértése.

Éppen ezért elkeserít minket, veszélyesnek és károsnak tartjuk, hogy néhány testvérpártnak rossz a viszonya az SZKP-hoz, többnek a Csehszlovák Kommunista Párthoz.¹⁵ A nézetkülönbségek nem indokolják az ilyen viszonyt.

az ogadeni felkelők oldalán megtámadta Etiópiát, hidegháborús konfliktussá szélesedett, amelyben a Szovjetunió Etiópiát támogatta.

¹⁴ Lásd a 29. dokumentum 5. jegyzetét.

¹⁵ Számos nyugati kommunista párt – többek között az OKP – kritikusan viszonyult az 1968-as prágai tavasz elfojtásához, ami megalapozta az SZKP-tól való eltávolodásukat az 1970-es években. A találkozó idején elsősorban emberi jogi kérdések miatt bírálták a szovjet és csehszlovák pártvezetést, utóbbit az 1977. január 1-jén közzétett, a helsinki záróokmány és az ENSZ által elismert emberi jogok megsértése ellen tiltakozó Charta '77 Nyilatkozat aláíróival szembeni hatósági fellépés miatt.

A helyzeten változtatni kellene. Elvi álláspontunk, hogy a berlini értekezleten elfogadott dokumentum jó, kapcsolatainkat erősítő, helyes program.¹⁶ A végrehajtásához idő, türelem és közös tevékenység kell. Vissza kell vernünk az ellenségnek azt a törekvését, hogy valamiféle földrajzi alapon megosszon bennünket.

Elfogadjuk, hogy nyugat-európai testvérpártjaink új helyzetben vannak. Valljuk, nincs kötelező szocialista modell. De nem lehet kötelező a spanyol, a francia vagy az olasz modell sem. Mi tudomásul vettük és elképzelhetőnek tartjuk a szocializmus felé vezető különféle utakat a feltételeknek, a történelmi körülményeknek megfelelően.¹⁷ De senki nem vonhatja kétségbe a mi történelmi utunkat sem. Rajtunk nem lehet számon kérni azt, amit Carrillo elvtárs¹⁸ otthon elképzel.

Ismertette Kádár elvtárs, hogyan alakult nálunk az egypártrendszer. Elismerete másoknál a pluralizmus lehetőségét, de mi már visszafelé lépni nem tudunk, nem is akarunk.

Kádár elvtárs nyomatékkal szólt a Szovjetunióhoz, az SZKP-hoz való viszonyról. Elképzelhető, hangsúlyozta, hogy nem mindenben, vagy sok mindenben nem követik a szovjet utat, de ezt ne fordítsák a Szovjetunióval szembe. A szovjet nép óriási áldozatokat hozott forradalmáért és ennek következtében megteremtett intézményeiért. Ezek drága, vérrel létrehozott és megvédett intézmények. Követni nem kötelező, de szükséges tisztelni és megbecsülni. A Szovjetunió 60 éves útja teremtett új világhelyzetet. E nélkül nem lehetne semmilyen más útról, a pluralizmusról sem reálisan beszélni. A Szovjetunió ma is sokat tesz, s külpolitikájának köszönhető, hogy a szocializmus és a béke összefonódik az emberek előtt az egész világon.

Ismertette Kádár elvtárs azokat a tapasztalatokat, amelyeket az 1956-ban fölízított szovjetellenesség leküzdésében szereztünk, s végül aláhúzta: egyik-másik kommunista vezető szovjetellenes fellépéssel esetleg szerezhet átmeneti népszerűséget, de az történelmi távlatokban nem használható, hanem vereséghez vezet. Politikai tőkét a jövőnkhez elvi politikával lehet szerezni. Aki szovjetellenes, az Spanyolországban nem a Carrillo-, hanem a Franco-féle¹⁹ politikára orientálódik.

¹⁶ Lásd a 32. dokumentum 58. jegyzetét.

¹⁷ Kádár már 1976 decemberében Bécsben tartott sajtóértekezletén sem értett egyet azzal, hogy az eurokommunizmus szovjetellenes lenne. Fél évvel későbbi római sajtóértekezletén megerősítette, hogy minden pártnak joga van saját utat választani a társadalom felszabadítása érdekében. Nem utasította el a pluralizmus fenntartását. A két sajtóértekezlet szövegét lásd: Kádár János: *A szocializmusért – a békéért. Beszédok és cikkek 1972–1978*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978.

¹⁸ Santiago Carrillo Solares (1915–) 1960–1982 között a Spanyol Kommunista Párt főtitkára, az eurokommunista irányzat képviselője.

¹⁹ Francisco y Bahamonde Franco (1892–1975) spanyol tábornok és politikus; a spanyol polgárháború kirobbantója, 1936-tól haláláig Spanyolország kormányzója, fasiszta típusú autoriter diktatúra kiépítője.

Nekünk nagyon drága, sokba került történelmi tapasztalataink vannak. Ezért becsüljük a mások útját is. Valljuk, hogy a marxizmus-leninizmus nem megkövült, és az új kérdésekre megfelelő választ tudunk adni közös elemzéssel.

Berlinguer elvtárs kifejezte egyetértését az összes lényeges megállapítással és nagyon köszönte az őszinteséget, a nyílt beszédet. Az Olasz Kommunista Párt tisztelettel tekint az MSZMP 1956 után megtett útjára. Itt nem volt több párt, és mégis a rendszer demokratikus, s a lakosság egyetértésével valósítják meg a párt politikáját. Őket az foglalkoztatja, hogy a csehszlovák társadalomban mély szakadék van, amit 10 év alatt sem tudtak felszámolni, és nem látják, hogy a csehszlovák vezetés sokat tenne a helyzet megváltoztatására.

Az OKP fontosnak tartja a pártok közötti kapcsolatokat és vitát. Carrillo sok nézetét nem osztják. A *Novoje Vremja*-ban megjelent cikk kapcsán csak azért léptek fel,²⁰ hogy megvédjék bárkinek a jogát gondolatainak kifejtéséhez. A vita hevessége olyan volt, hogy nem tudtak alkotóan részt venni benne. Az OKP azt szeretné, ha nyugodt elvtársi vita lenne a mozgalomban.

Berlinguer elvtárs nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a berlini találkozó állásfoglalásaival teljesen egyetért, de többet kellene tenni, hogy közösen betartsuk elveit és céljait. Azóta felmerült az „eurokommunizmus” elnevezés. A kifejezést valóban a burzsoázia találta ki, és talán szerencsétlen a megfogalmazás is. Az OKP tudja, hogy az ellenség megosztásukra is fel akarja azt használni. Ezt nem felejtik el, de nem tudják teljesen visszautasítani a mögötte lévő értelmet, mert benne van a nyugat-európai új helyzet és a problémák megoldásának új lehetősége is, valójában a békés, demokratikus út koncepciója is.

Az OKP a helyzet összetett értékelését kéri. Egyes pártok az ellenség csapdájára figyelmeztetnek. Van ilyen csapda és jó a figyelmeztetés. De szükséges lenne aláhúzni az egyetértést, és néha elkelne egy kis elismerés is az OKP vagy más nyugat-európai párt által elért eredmények miatt.

IV.

Németh Károly elvtárs Berlinguer elvtárs érdeklődésére tájékoztatót adott a magyar–olasz kapcsolatok helyzetéről, és részletesen ismertette gazdaságpolitikánk kialakítását, főbb feltételeit, céljait és módszereit. Berlinguer elvtárs elsősorban a magyar népgazdaság és a világ gazdasági helyzet összefüggései, a gazdasági reform tapasztalatai és az irányítás rendszerének helyzete, valamint a Közös Piac és a KGST együttműködésének kérdései iránt érdeklődött.

²⁰ A *Novoje Vremja* című szovjet napilap 1977. június 24-i cikkében támadta meg Santiago Carrillót és rajta keresztül az eurokommunista álláspontot. Carrillo az *Eurocomunismo y Estado* (Eurokommunizmus és az állam, 1977) című könyvében körvonalazta álláspontját. Ebben egy olyan plurális szocialista állam képét vázolta fel, amely tiszteletben tartja az egyéni és kollektív szabadságjogokat. Lásd még a 32. dokumentum 47. jegyzetét.

A Bács megyei program²¹ során aktív érdeklődést mutatott minden információ, tájékoztatás és tapasztalat iránt.

Összefoglalásul megállapítható, hogy Berlinguer elvtárs látogatása igen hasznos volt és jól sikerült. Pontosabban ismerjük, értjük egymás álláspontját, és erősítette a két párt együttműködésének szándékát. A kifejtett álláspontokban sok volt az azonos, némely kérdésben hasonló a megközelítés az eltérő helyzetben dolgozó két párt között, és jók a feltételek az együttműködés fejlesztéséhez. Kádár és Berlinguer elvtárs megállapította, hogy célunk azonos, egy irányban tevékenykedünk, és közösen is tehetünk szolgáltatásokat a nemzetközi munkásmozgalom ügyének.

Egyetértés volt abban, hogy ha rövid időre is, de gyakrabban, nem 4-5 évenként kellene találkozni.

Budapest, 1977. október 4.

MNL OL M-KS 288. f. 11/4367. ő. e. 28–39. – Gépelt fogalmazvány. – Készült: 28 példányban az MSZMP Központi Bizottsága fejlécével. Inf/695. – A jelentést összeállította: Berecz János s. k. Jóváhagyta: Kádár János s. k. Kádár János kézírásos javításaival. Berecz János és Kádár János aláírásával.

A megbeszélésen részt vett: Anselmo Gouthier (OKP KB Titkárságának tagja), Berecz János (MSZMP Külügyi Osztályának vezetője).

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1977. október 4.

²¹ Az OKP főtítkárát Kecskeméten a megyei pártbizottság székházában fogadták, majd meglátogatta a város több intézményét, köztük a Kodály Zenepedagógiai Intézetet. Végül délután nagyüzemi szőlőszüreten vett részt a Kecskemét-Szikrai Állami Gazdaságban.

34.
Jelentés
Kádár János és Georges Marchais,
a Francia Kommunista Párt főtitkára
budapesti megbeszéléséről

Budapest, 1977. november 25–27.

Jelentés a Politikai Bizottságnak
Georges Marchais budapesti látogatásáról

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtárs meghívására 1977. november 25–27-én látogatást tett Budapesten Georges Marchais, a Francia Kommunista Párt főtitkára és Jean Kanapa,¹ az FKP Politikai Bizottságának tagja. Kádár János elvtárs több mint hat órán át tárgyalt a francia vendégekkel, és közel egyórás megbeszélést folytatott G. Marchais elvtárrsal. Megbeszélés folyt J. Kanapa és Gyenes András elvtárs között is.

I.

A tárgyalások során Kádár János elvtárs tájékoztatást adott helyzetünkről, az MSZMP politikájáról. Részletesen szólt az ellenforradalom leverése után a párt politikájának eszmei tisztaságáért, a dolgozó tömegek megnyeréséért folytatott harcról, a marxizmus–leninizmus alkotó alkalmazásának tapasztalatairól. Ismertette politikánk mai jellemzőit, a gazdasági építés problémáit, kulturális életünk helyzetét, a szocialista demokrácia fejlesztése érdekében kifejtett tevékenységünket.

Marchais elvtárs megköszönte a tájékoztatást, és hangsúlyozta, hogy az FKP érdeklődik a magyarországi helyzet és fejlődés iránt. A Francia Kommunista Párt tiszteli azt a látásmódot, a problémák olyan megközelítési módját, amely az MSZMP-t jellemzi.

A franciaországi helyzetről elmondta, hogy a válság tovább mélyül, minden téren, és átfogja az egész társadalmat. Barré francia miniszterelnök tervének egy-

¹ Jean Kanapa (1921–1978) francia író, kommunista politikus; az FKP Politikai Bizottságának tagjaként jelentős szerepe volt az FKP 1970-es évek közepén megfogalmazott ideológiai irányváltásának kidolgozásában.

éves mérlege sikeres volt a monopóliumoknak, de nem oldotta meg a társadalom egyetlen problémáját sem.² Az egész tőkés világ válságban van, de megnyilvánulása és jellemzői országonként eltérőek, ezért az FKP „nem olasz és nem spanyol módra közelíti a kérdést”.³

A tőkések világválságról beszélnek, de ez a tőkés társadalom válsága, mert a problémák ellenére a szocialista országok fejlődnek, erősödnek. A burzsoázia szerint a nyersanyagok árának emelése idézte elő a válságot. Az áremelésnek szerepe volt, de a válság okai másban keresendők. A tőkés világ jelenlegi válsága az állam-monopolkapitalizmus válságát jelenti. Az állam-monopolkapitalizmus egy ideig megoldott problémákat, de most az is csődöt mondott. A kiút a rendszer megváltoztatása, végső soron a szocializmus. A tömegek jelenleg ezt a jelszót még nem követik, azért a közvetlen feladat mélyreható strukturális reformok bevezetése. Az önmegtartóztatás tézisével az FKP nem ért egyet. Évek óta arra kényszerítik a dolgozókat, de semmi nem oldódik meg, hanem mélyül a válság.

A franciaországi helyzet néhány jellemzője: tovább tart az infláció. A kormány 6,5%-os inflációt jelzett 1977-re, jelenleg 9,7%-ot ismer be. A szakszervezetek szerint 11%-os. Giscard d'Estaing hatalomra kerülése, 1974 májusa óta 56%-os az áremelkedés. A dolgozók vásárlóereje rendszeresen csökken. Egy év alatt a bérből élők vásárlóereje 3%-kal, 1974 májusától pedig, rétegektől függően, 5-8%-kal csökkent.

Nem oldódott meg a munkanélküliség. Jelenleg 1,6 millió munkanélküli van Franciaországban, közülük 700 ezer fiatal. Új jelenség, hogy a műszaki értelmiséget is sújtja. Franciaországban csökken a munkahelyek száma is. Az iparban 300 ezerrel kevesebben dolgoznak, mint 3 évvel ezelőtt. Franciaország ipari termelési szintje alacsonyabb, mint 1974 júniusában volt.

A külkereskedelem deficitje 1976-ban 26 milliárd, 1977-ben 16 milliárd frank volt. A kormány szerint ez a csökkenés eredmény, de a lényege az, hogy a termelés csökkenésével esett vissza a külkereskedelem is. Egészében rosszabbak a létfeltételek. Az FKP XXII. kongresszusa 16 millió olyan szegényről beszélt, akik a létminimum szintje alatt vannak. A burzsoá propaganda lekicsinylően fogadta ezt az állítást. Most a kormánykörök elismerik, hogy 17 millió a szegények száma.

² Raymond Barré (1924–2007) francia közgazdász, politikus; 1976 és 1981 közt Franciaország miniszterelnöke, a jobbközép Unió a Francia Demokráciáért párt alapítója (1978).

³ Míg az eurokommunista irányzat két legfontosabb pártja az Olasz és a Spanyol Kommunista Párt volt, az FKP a hetvenes években is lojális maradt Moszkvához, azzal együtt, hogy a párt szoros együttműködést alakított ki a szocialistákkal, majd 1975 végén csatlakozott az SZKP-val „egyet nem értő” pártokhoz, míg 1976-os ideológiai fordulatával lemondott a hatalom erőszakos megragadásáról, ily módon eurokommunista irányt vett. Klenjánszky Sarolta: A Kádár-rendszer és az eurokommunizmus. *Regio*, 2006, 4. sz. 141–164. Antonian Armen: *Toward a Theory of Eurocommunism: The Relationship of Eurocommunism to Eurosocialism*. New York, Greenwood Press, 1987. Lásd még erről a 32. és 33. dokumentumot.

A helyzet jellemzője tehát a nehézségek fokozódása, az általános politikai jelenség pedig a változás igénye. A jelenlegi társadalom elutasítása általánosan mérhető az országban. A baloldal egysége, egy vonzó kormányprogram alapján, támogatásra talált a közvélemény széles rétegeiben. 1972 óta a baloldal befolyása egyfolytában nőtt, és az 1976-os községtanács választások idején meghaladta az 50%-ot.⁴ A felmérés szerint a baloldal még jelenleg is többségben van.

A burzsoázia felismerte a helyzetet. Tudja, hogy kísérletei ellenére (személyi változások, tervekészítés), nem képes a baloldal előrehaladását megfékezni. Megérezte a jobboldal vereségének lehetőségét. Ellentámadásra mozgósította erejét. Az imperialista országok sem érzéketlenek ezzel a helyzettel szemben. Spanyolország, Olaszország, Portugália és Anglia igen nehéz helyzetben van. Ha Franciaországban baloldali változás megy végbe, az jelentős hatással lesz ezekre az országokra.

A francia baloldal kormányprogramja megmutatta a válságból kivezető utat. E program megvalósítása egy választási győzelem után új helyzetet teremtené Nyugat-Európában. Éppen ezért a francia burzsoázia és a nemzetközi imperializmus, a Szocialista Internacionálé közreműködésével nagy nyomást fejt ki a francia baloldalra. Az 1977-es márciusi választások⁵ után ez tovább fokozódott.

A közös program 1972-es aláírásánál Mitterrand nem titkolta, hogy egyik célja a kommunista párt visszaszorítása.⁶ A burzsoázia abban reménykedett, hogy legalább 15%-ra leszorítják a kommunista párt támogatóinak arányát. A márciusi választások ezt a reményt nem igazolták, a kommunista párt némileg erősödött. A burzsoázia egy erős szocialista párt mellett tudomásul vesz egy gyenge kommunista koalíciós partnert, de a két párt körülbelül azonos befolyása esetén nagyobb súlya lenne a kommunista pártnak, mint amit a burzsoázia elvisel. Különösen azért, mert a kommunista párt szervezettebb, s a befolyása alatt lévő szakszervezettel együtt jelentős tömegnyomásra képes.

A jobboldal manővere arra irányult, hogy a szocialista párt ne adjon biztosítékot a közös kormányprogram megvalósításához. A szocialista párt engedett annak a nyomásnak, amelyben a legnagyobb szerepet a nyugatnémet szociáldemokrata párt játszotta. A kommunista pártot nem lepte meg a szocialista párt magatartása, mert a közös program aláírásával még nem lett forradalmi párt.

⁴ 1976 márciusában regionális választásokat rendeztek Franciaországban. Ennek első körében összesítve az FSZP 26,6%-os, az FKP 22,8%-os, más baloldali indulók közel 4%-os eredményt értek el.

⁵ 1977. március 13-án és 20-án tartottak helyhatósági (municipális) választásokat Franciaországban. A választások a baloldal nagy sikerét hozták: a 30 ezer főnél népesebb településeknél 221-ből 155-ben a baloldal győzött.

⁶ A Francia Kommunista Párt, a Szocialista Párt és a baloldali radikálisok 1972. június 27-én fogadtak el közös programot a baloldal választási győzelme esetén megvalósítandó intézkedésekről. L. Gazdag Ferenc: *Franciaország története 1945–1995*. Budapest, Zrínyi, 1996, 138–142. Lásd még a 28. dokumentum 9. jegyzetét.

A szocialista párt nem változtatni, hanem kormányozni akar. Ezért a kommunista párt mindig tudta, hogy az egység harci kérdés. Ennek megfelelő magatartást is tanúsított.

A burzsoázia négy hónappal a választások előtt két vasat tart a tűzben, egyrészt harcol a jobboldal többségeért, másrészt favorizálja a szocialista pártot az FKP gyengítése érdekében. A burzsoázia tart 1968 megismétlődésétől, ezért a feszültség levezetésében számít a szocialista pártra. Támogatást vár a szocialistáktól az önmegtartóztatás politikájának érvényesítésében.

A kommunista párt politikájában arra épít, hogy a francia burzsoázia képtelen megoldani az ország problémáját, hogy a nép változást akar és a munkások egyre több tapasztalatot szereznek. Ugyanakkor a kommunista párt fejlődése, erejének növekedése meghatározó politikai tényező. Ezért az FKP egyrészt bírálja a szocialista pártot a program feladásáért, a dolgozók bizalmának kijátszásáért, másrészt széles körű akciót folytat a kommunista párt erősítése érdekében.

Az új helyzetben is egységes a kommunista párt. A tagság a vezetés mögött áll, s készek óriási tömegmunkát végezni. Nehéz munka ez, mert a tömegek a baloldal egységében bíznak, és kevésbé értik meg, hogy az is fontos, milyen egység és milyen célokkal. A baloldali egység nem lehet a tőkés válság igazgatója. A reformizmus pedig kész ilyen szerep betöltésére.

A kommunista párt rendkívüli, mozgósított, feszült állapotban van. Óriási munkát végeznek egyrészt a párttagság létszámának növeléséért, másrészt a helyzet megmagyarázásáért a tömegek között. A kommunista pártnak 610 ezer tagja van, ez évben 100 ezerrel nőtt a taglétszáma. 1945 óta nem volt ilyen nagy a párt. Cél az egymillió taglétszám, amely 3 év alatt elérhető.

Kádár elvtárs, megköszönve a tájékoztatást, két kérdést vetett fel. Valahogy úgy kellene folytatni a választási harcot, ne tűnjön úgy a párttagok előtt, mintha egy lapra tennének fel mindent. A választás eszköz és nem cél. Másik nagyon fontos dolog: világossá kell tenni az emberek előtt, hogy az egységet nem a kommunista párt adta fel, hanem mások szakítottak vele. Marchais elvtárs egyetértve megjegyezte: időközben ők is gondolkodtak ezen, és a vezetés most felkészíti a pártot, hogy nem ez a végső harc. A választásokig a harc egy fázisa zajlik. Igen nehéz a szocialista párttal vitatkozni, mert Mitterrand a baloldali egység apostolaként lép fel.

II.

Kádár elvtárs tájékoztatást adott a Magyar Népköztársaság külpolitikájáról, aktivitásunkról. Szólt az emberi jogok kampányáról, valamint a Szovjetunió és az USA kapcsolatainak alakulásáról, s ezekkel összefüggésben az enyhülés kérdéseiről. Külön szólt a Vatikánban tett látogatásáról⁷ és a francia miniszterelnök budapesti tárgyalásairól.⁸

A nemzetközi kommunista mozgalommal összefüggésben elmondta: az MSZMP úgy ítéli meg, hogy a mozgalom felfelé emelkedik sok országban is és nemzetközileg is. A világ mai helyzetéből és a fejlődésből sok új probléma adódik. Ebben a helyzetben is jó kapcsolatokra törekszünk a kommunista mozgalom osztagaival.

Természetesen nincs kapcsolatunk a kínai és az albán párttal. Kína belső kérdéseiről nyilvánosan nem nyilatkozunk, nem akarunk és hasznosan nem is tudunk beleszólni. Viszont valahányszor ütközünk a kínai külpolitikával, nyilvánosan leleplezzük. Elvetjük a három világról szóló kínai elméletet,⁹ bíráljuk a reakciós erőkkel kialakított kapcsolataikat, véleményüket a háború elkerülhetetlenségéről. Ugyanakkor állami vonalon korrekt viszonyra törekszünk.

Szűkebb földrészünkről, Európáról aláhúzták, hogy számunkra az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciája a kiindulópont. Az előkészület hosszú és bonyolult volt, ahol sokféle nézet találkozott. Az elfogadott dokumentum jelentős eredmény. Az MSZMP annak megfelelően dolgozik a közös ügyért. E tevékenységünket a közösen kidolgozott elvek határozzák meg, mint az önállóság, a függetlenség, az internacionalista kölcsönös szolidaritás, a békés Európáért és a társadalmi haladásért folytatott közös harc. Voltak és lesznek viták a testvérpártok között, de van közös platformunk, amelynek alapján kapcsolatainkat fejleszthetjük.

Az MSZMP a kapcsolatok és a vita mellett van. A vitát konstruktívan, előrevivő szellemben kell folytatni. Idegenkedünk a címkeragasztástól. Az imperialisták nagyon szeretnék megbontani az európai kommunista mozgalmat. Arról cikkeznek, hogy vannak „konzervatív pártok” és „haladó eurokommunisták”. A vitában figyelembe kell venni az osztályellenség törekvéseit is. A vita célja a nézetek tisztázása, a kapcsolatok erősítése és az osztályellenség szándékainak megghiúsítása.

⁷ Lásd a 30. sz. dokumentumot.

⁸ Raymond Barré francia miniszterelnök látogatására 1977. október 27–29. között került sor.

⁹ A Mao Ce-tung „három világ” elméletében az első világ a két szuperhatalmat, a második világ pedig a szuperhatalmak szövetségi rendszerébe tartozó iparosodott államokat foglalja magában. A harmadik világba tartozó fejlődő és el nem kötelezett országok számára a második világ országaival való összefogást körvonalazta az első világ országai ellenében világos szovjetellenes éllel. Lásd: Jordán Gyula: *Kína története*. Budapest, Aula Kiadó, 1999, valamint Vámos Péter: A kínai nagyhatalom születése. A kínai külpolitika változásai, 1949–2005. *História*, 2006, 1. sz. 16–19.

Kádár elvtárs külön szolt egy-két elvi kérdésről: előjáróban a proletárdiktatúra témájáról. Az MSZMP úgy ítéli meg, hogy az FKP XXII. kongresszusa döntése erről az FKP belügye.¹⁰ Elméletileg nem kizárt, hogy egyik-másik országban proletárdiktatúra nélkül juthatnak el a szocializmushoz. De egyszer s mindenkorra elvetni azt, súlyos elméleti és politikai hiba lenne. A nagy októberi szocialista forradalom egy konkrét út megvalósítása volt. A második világháború után a népi demokráciák másként valósították meg ugyanazt. A jövőben is sokféle megoldás lehetséges. Elképzelhető benne még a pluralizmus is. Ugyanakkor nekünk van két alapelvünk: az egyik, hogy nincs szándékunkban visszafelé lépni, pártokat létrehozni és pluralizmust bevezetni. Másrészt a szocialista forradalom győzelméhez a jövőben is kell valamiféle hatalomnak lenni, ami betölti azt a funkciót, amelyet a forradalom győzelme után a proletárdiktatúra, illetve a munkáshatalom népi demokratikus formája eddig betöltött.

Valljuk, hogy nincs kötelező modell, megismételhetetlen a mások útja. De az emberiség szerencséje, hogy a szovjet forradalom megnyitotta a szocializmus korszakát, és a szovjet nép, kiállva minden megpróbáltatást, megvédte a forradalom vívmányait, erősítette intézményeit. Ez a mai világ legfontosabb tényezője. Ebből is kiindulva bánt bennünket, hogy nem jó az SZKP és az FKP viszonya.¹¹ „Nincs megbízásunk a közvetítésre, ilyet nem is vállalhatunk.” De mint kommunisták, mint felelősséget érző emberek azt akarjuk, hogy a két testvérpárt kapcsolatai rendeződjenek. Ne feledjék, hogy a burzsoázia szovjetellenes, soha nem fogja szeretni a Szovjetuniót. Kénytelen felismerni a realitásokat, ezért „finomítja” szovjetellenességét, de változatlanul a kommunisták ellen fordítja azt. Éppen ezért óhajunk és kérésünk, hogy a francia elvtársak mindent tegyenek meg kapcsolataik rendezésére az SZKP-val.

Mindnyájunkat összeköt az osztálytestvériség. A ma kérdéseire közösen kell keresnünk a marxista-leninista választ. Ez vezérli az MSZMP tevékenységét.

G. Marchais elvtárs aláhúzta, hogy a nemzetközi helyzet és a feladatok megítélésében egyeznek a vélemények. Az FKP ismételten kiáll az enyhülés mellett, és pozitívan értékeli a Szovjetunió, a szocialista országok külpolitikáját. Mint kommunisták a leszerelésért harcolnak, de ez nem választható el a franciaországi helyzettől. A francia kormány a hagyományos katonai erők rovására előnyt

¹⁰ Az FKP 1976-ban rendezett XXII. kongresszusa elvetette a proletárdiktatúra elkerülhetetlenségének tételét. Lásd: Klenjánszky Sarolta, i. m.

¹¹ A két párt viszonyát rontotta Jean Ellenstein történész fellépése is, aki ekkor azt az álláspontot képviselte, hogy a Szovjetunió nem jelent kívánatos modellt, és a szocialista fejlődés nem köthető egy adott párthoz sem. Lásd: *Histoire du phénomène stalinien* [A sztálinizmus története]. Paris, Grasset, 1975.; *Le PC* [A Kommunista Párt], Paris, Grasset, 1976. Lásd még: Louise Beaulieu–Jonathan Clous: *Political Ecology and the Limits of the Communist vision*. In: Carl Boggs–David Plotke (eds.): *Politics of Eurocommunism*. Montreal, Black Rose Books, 1980. 243–249.

biztosított az atomfegyvereknek.¹² Olyan helyzet állt elő, hogy Franciaország három napig sem tudna ellenállni hagyományos fegyverekkel egy német támadás esetén. A francia burzsoázia azt szeretné, hogy forduljanak az USA-hoz vagy a NATO-hoz az ország biztonságának garantálása érdekében. Ez az NSZK fölényét ismerné el. A francia kommunisták szerint legyen az országnak önálló védereje, és ez ma a francia atomtőerő.

A kínai helyzet és külpolitika megítélésében alapjában egybeestek a nézetek.

A nemzetközi kommunista mozgalomról szólva Marchais elvtárs hangsúlyozta, hogy ugyanazokból az elvekből indulnak ki, mint az MSZMP. Azokat figyelembe véve alakította ki a XXII. kongresszus az FKP saját stratégiáját. Szocializmust akarnak, amely a dolgozók hatalmára és a termelési eszközök kollektív tulajdonára épül. Figyelembe veszik az eddig szerzett tapasztalatokat is. A létező szocializmusnak nemcsak pozitív, hanem negatív tapasztalatai is lehetnek. Éppen a szocialista világrendszer hatására nagyot változott a világ. Ez új megoldásokat tett lehetővé. Mozgalmunk viszont sok időt vesztett és késlekedtünk az új helyzet felismerésében. A francia kommunisták most új módon közelítik meg a szocializmushoz vezető utat, amelyhez szükséges tanulmányozni a szovjet forradalom tapasztalatait, de az nem példa a számukra.

A mozgalom elveit közösen dolgoztuk ki, de azokat nem elég csak hangsúlyozni, érvényesíteni is kell. Ezt figyelembe véve két területen alapvető nézeteltérésük van az SZKP-val.

1. Szerintük az SZKP többször kísérletet tett, hogy beavatkozzon az FKP belügyeibe. Példának hozta fel, hogy brosúrákat terjesztenek Franciaországban, amelyek bírálják az FKP politikáját. Az FKP figyelmeztetéseket kapott több nemzetközi lépésének a megtétele előtt. Az SZKP két levéllel is megkísérelte, hogy szembeállítsa az FKP vezetőit egymással. A francia atomtőerőről folytatott vita idején figyelmeztették az FKP-t, hogy az atomtőerő melletti kiállítás a Szovjetunió elleni lépés. Úgy ítélik meg, az SZKP egyes vezetői nem akarják megérteni, hogy az internacionalista szolidaritás nem azonos a beavatkozással.

2. A másik nézeteltérés a szabadságjogok megítélése körül van. Az FKP tiszteli a Szovjetunió óriási áldozatok árán létrehozott vívmányait. Jelentős eredménynek tartja az SZKP XX. kongresszusának döntését, hogy volt bátorsága megtenni a szocializmust, a mozgalmunkat megújító lépéseket. Éppen ezért ma sem lehet elhallgatni, hogy a szocialista demokráciában olyan hiányosságok van-

¹² Franciaország negyedik államként vált atomhatalommá 1960-ban. 1963-ban nem csatlakozott a Nemzetközi Atomcsendegyezményhez, így 1960 és 1996 között 210 nukleáris tesztrobbantást hajtott végre, amelyek közül az első 17-re Algériában, az 1966 utáni 193-ra pedig Francia Polinézia csendes-óceáni területén került sor. A francia baloldali pártok a hetvenes évek első felében elutasították az atomfegyverkezést. A változás először az FKP álláspontjában következett be: 1977 májusában úgy nyilatkozott, bármiféle imperialista fenyegetéssel szemben csak a nukleáris haderő jelenthet védelmet. Lásd: John Bacher: *How Socialist France Embraced the Bomb. Peace*, 1986, 6–7. sz. 13.

nak a Szovjetunióban, amelyeket nem lehet megmagyarázni. Mindez lerontja a szocializmus vonzerejét a munkások előtt. Ezért az FKP nem fogadja el az SZKP és hasonlóan a CSKP gyakorlatát a másként vélekedőkkel szemben.¹³

Az FKP vezetői tudják, hogy nagy körültekintés kell az ilyen vélemény kialakításában. A szovjetellenesség az ellenségeink fegyvere. Az FKP soha nem enged a szovjetellenességnek, de olyan helyzetbe sem akar kerülni, hogy újabb „XX. kongresszusra” legyen szükség, és önkritikát kell gyakorolnunk, mert nem szóltunk idejében. Tudják, nehéz időszak következik, de elvtársi vitával, megértéssel kiemelkedhetünk ebből a helyzetből.

Kádár elvtárs néhány megjegyzést fűzött Marchais elvtárs fejtegetéseihez. A vitás kérdéseket csak úgy lehet megoldani, ha a pártok képviselői találkoznak, beszélgetnek és jobban megismerik egymás pozícióit. Mi sem nagyon értettük a francia atomtűzterő melletti kiállításukat. Ez bonyolult kérdés. De abból indulunk ki, hogy Franciaország ne lépjen vissza a NATO katonai kötelékébe, hogy a jelenlegi katonai egyensúly megbontása nélkül, a kölcsönös biztonság érdekében járjunk el. Ugyanakkor határozottabb kezdeményezéseket kell tenni a leszerelés támogatására.

Megnyugvással hallottuk, hogy a Francia Kommunista Párt elutasítja a szovjetellenességet, de gondolkodjanak azon is, ha a létező szocializmust állandóan bírálják, csak a gyengeségeit emelik ki, akkor nem mozgósítják a tömegeket, hanem elveszik kedvüket a szocializmustól. Vitatkozzunk, de kapcsolatainkat ápoljuk a Berlinben közösen kidolgozott céljaink és elveink szellemében.

III.

Kádár János elvtárs baráti hangvételű négyszemközti beszélgetés során ismételten hangsúlyozta, mennyire aggasztónak tartjuk a francia és a szovjet testvérpárt viszonyában keletkezett feszültséget. Óvta Marchais elvtársat attól, hogy szubjektív vagy presztízssokokból beletörődjenek a kapcsolatok megromlásába. A mostani állapot szerintünk tarthatatlan. A francia elvtársaknak módot kell találniuk a keletkezett nézeteltérések tisztázására. A francia és a szovjet testvérpárt közötti kapcsolatok alakulása nem csak francia–szovjet ügy. A mozgalom közös érdeke, hogy lehetőséget keressenek és találjanak egymás meghallgatására, hogy megpróbálják egymást megérteni. Saját meggyőződésünk és a mozgalom közös érdekei iránt érzett felelősségünk késztet bennünket arra, hogy szóvá tegyük azt, ami szerintünk ártalmas, és amin a Berlinben közösen elfogadott elvek szellemében változtatni kell. Baráti kapcsolatainkra hivatkozva, Kádár elvtárs őszintén megmondta, nem helyeseljük, hogy Marchais elvtárs nem vett

¹³ Utalás a Charta '77 aláíróival szembeni fellépésre.

részt az SZKP XXV. kongresszusán és a nagy októberi szocialista forradalom 60. évfordulójának ünnepségein.¹⁴

Marchais elvtárs figyelmesen meghallgatta Kádár elvtárs szavait. Elismerte, hogy a Szovjetunió, a szocialista országok léte és tevékenysége alapvetően fontos, sőt döntő tényező az emberiség sorsának további alakulásában. Ugyanakkor megismételte azt, ami számukra elfogadhatatlan a szocializmushoz vezető út, vagy a szocializmus milyensége kérdéseiben. Hangsúlyozta, hogy az FKP a szovjet külpolitikát fenntartás nélkül támogatja.

Gyenes András és Jean Kanapa elvtárs áttekintették pártkapcsolataink konkrét kérdéseit, és kialakították az 1978. évi együttműködési terv kereteit. Kanapa elvtárs ismételten meghívta Gyenes elvtársat, hogy az 1978. márciusi választások után látogasson Párizsba.¹⁵

A közlemény egyeztetése során Kanapa elvtárs kategorikusan ragaszkodott ahhoz, hogy ne hivatkozzunk a berlini konferenciára, mert, szerintük, az ilyen jellegű rendezvények ideje lejárt.

★

G. Marchais elvtárs látogatása hasznos és eredményes volt. A tájékoztatók és az eszmecsere hozzásegített, hogy jobban értsük egymás álláspontját és indítókait. A nyílt, baráti légkör lehetővé tette aggodalmunk kifejtését és az eltérő vélemények megismerését is. Ugyanakkor megerősítettük az MSZMP szolidaritását a francia testvérpárt nehéz, bonyolult körülmények között folytatott harcával. Kapcsolataink tovább fejleszthetők a találkozó szellemében és légkörének megfelelően.

MNL OL M-KS 288. f. 11/4368. ő. e. 142–153. – Gépelt másodlat. – Készült: 28 példányban az MSZMP Központi Bizottsága fejlécével. Budapest, 1977. november 28. Inf. 740. – A jelentést összeállította: Berecz János. Jóváhagyta: Kádár János. Berecz János és Kádár János saját kezű aláírásával.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1977. november 29.

¹⁴ Az SZKP 1977 novemberében ünnepelte az 1917-es forradalom 60. évfordulóját. November 2-án és 3-án tartották az SZKP Központi Bizottsága, illetve a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa ünnepi ülését. A Francia Kommunista Párt delegációját Paul Laurent, az FKP Politikai Bizottságának tagja vezette, és ő szólalt fel a november 2-i ülésen.

¹⁵ Gyenes András 1978. június 13-án utazott Párizsba, ahol megbeszéléseket folytatott Jean Kanapával.

35.

Jelentés a Politikai Bizottságnak Willy Brandt, a Német Szociáldemokrata Párt elnöke magyarországi látogatásáról

Budapest, 1978. március 21–30.

Jelentés a Politikai Bizottságnak
Willy Brandt, a Német Szociáldemokrata Párt elnöke
magyarországi látogatásáról

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtárs tavalyi nyugat-németországi látogatása¹ során hívta meg Willy Brandtot, a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) elnökét magyarországi látogatásra. E meghívás alapján került sor 1978. március 21–30. között Brandt látogatására. A hosszabb itt-tartózkodás oka Brandtnak az a kérése volt, hogy néhány napot pihenésre fordíthasson.

Az SPD elnökét elkísérte: Horst Ehmke, az elnökség tagja, a parlamenti frakció helyettes elnöke, Wolfgang Roth, az elnökség s a frakció gazdasági kérdésekkel foglalkozó tagja, Klaus von Dohnanyi külügyi államminiszter, Hans Eberhard Dingels, a Külügyi Osztály vezetője és Michael Bertram, az elnöki iroda vezetője.² Velük volt Brandt, Ehmke és Roth felesége is.

Brandt és kísérete részére szervezett program biztosította a megbeszélések, az országgal való megismerkedés és a pihenés lehetőségét.

Kádár János elvtárs és Willy Brandt két ízben folytatott négyszemközti megbeszélést. Egy alkalommal plenáris tárgyalás is volt. Óvári Miklós elvtárs megbe-

¹ Lásd a 32. dokumentumot.

² Horst Ehmke (1927–) német jogász, szociáldemokrata politikus, az SPD vezetőségének tagja, 1969 és 1994 közt parlamenti képviselő, 1969 és 1974 között különböző miniszteri posztok betöltője (igazságügy-miniszter, tárca nélküli miniszter, kutatási, technológiai és postaügyi miniszter), 1977 és 1990 közt az SPD parlamenti frakcióvezető-helyettese; Wolfgang Roth (1941–) német közgazdász, szociáldemokrata politikus, parlamenti képviselő, 1973 és 1979, majd 1982 és 1991 között az SPD vezetőségének tagja; Klaus von Dohnanyi (1928–) német jogász, szociáldemokrata politikus, 1969 és 1981 között parlamenti képviselő, 1976 és 1981 között a külügyminisztérium államtitkára; Hans Eberhard Dingels (1930–) német szociáldemokrata politikus, az SPD külügyi osztályának vezetője; Michael Bertram német szociáldemokrata politikus, az SPD elnöki irodájának vezetője.

széléseket folytatott W. Brandt kíséretében lévő SPD-vezetőkkel a magyar–nyugatnémet kétoldalú kapcsolatok kérdéseiről és egyes nemzetközi problémákról.³

W. Brandt előadást tartott a Külügyi Intézet rendezésében, nemzetközi sajtókonferencián vett részt.⁴ H. Ehmke a Külügyi Intézetben a nyugat-európai munkásmozgalomról folytatott beszélgetést, W. Roth a KB Gazdaságpolitikai Osztályán tárgyalta a kétoldalú gazdasági kapcsolatok problémáiról.

W. Brandt és kísérete látogatást tett a Parlamentben, az Egyesült Izzóban és a zirci „Bakony” Termelőszövetkezetben, megismerkedett Budapest, Esztergom és Szentendre, valamint Veszprém megye nevezetességeivel.

Brandt és kísérete elutazásakor egyeztetett közleményt adtunk ki.

I.

Az első plenáris megbeszélésen Kádár elvtárs a magyar, Brandt a nyugatnémet helyzetről adott tájékoztatást. Legújabb kori történelmünk fő vonásainak ismertetése után Kádár elvtárs jellemezte fejlődésünket, politikánkat, szemléltette ennek sajátosságait. Hazánk mai helyzetével összefüggésben a társadalmi struktúra, a szövetségi politika, a gazdasági helyzet és az életszínvonal-politika időszerű kérdéseivel és külpolitikánk alapelveivel foglalkozott. A magyar–nyugatnémet kétoldalú kapcsolatok jelentőségének hangsúlyozása mellett Kádár elvtárs foglalkozott azokkal a problémákkal, amelyek még zavarják az alapvetően rendezett államközi kapcsolatokat (SZER, Szabadság Adó,⁵ reakciós emigráció, Nyugat-Berlin), illetve amelyek fékezik e kapcsolatok töretlen fejlődését (gazdasági diszkrimináció, kereskedelmünk tartós kiegyensúlyozatlansága). Ezzel kapcsolatban felvetette attraktív hitelkérelmünk kérdését, javasolva, hogy a nyugatnémet fél konstruktívan foglalkozzon azzal, mert az ismételt elutasítás a mindkét fél érdekében álló gazdasági kapcsolatok stagnálását, esetleg visszaesését okozhatja.

³ Óvári Miklós (1925–2003) magyar politikus, 1970 és 1974, majd 1980 és 1985 között az MSZMP KB ideológiai, 1974 és 1980 közt kulturális titkára, 1975 és 1988 között a Politikai Bizottság tagja.

⁴ Willy Brandt „Az enyhülési politika a gyakorlatban” címmel tartott előadást az MTA Külügyi Intézete vendégeként a Magyar Tudományos Akadémia kongresszusi termében 1978. március 22-én a Külügyminisztérium, a Külügyi Intézet vezető munkatársai, a pártoktatási intézmények tanárai, a társadalomtudományok képviselői és vezető újságírók előtt. 1978. március 23-án délután nemzetközi sajtókonferencián vett részt a Gellért Szállóban, ahol Berecz János, az MSZMP KB külügyi osztályvezetője elnökölt. Az ott tett nyilatkozatot lásd: *Népszabadság*, 1978. március 24.

⁵ A Szabadság Adó (*Radio Liberty*) a Szabad Európa Rádió szintén müncheni székhelyű „testvéradója” volt. Az 1951-ben alapított rádióállomás műsorait a Szovjetunió népeinek sugározták, míg a Szabad Európa Rádió adásait a szovjet blokk országaiban élők számára készítették.

Kádár elvtárs hangsúlyozta, hogy a hitel nem függ össze kártalanítási igényeinkkel.⁶

W. Brandt az NSZK fejlődésének két vonását emelte ki. Az egyik a gazdasági fejlődés, amelynek alapját objektív tényezők képezték (leszerelés miatt kényszerű modernizálás, nagyszámú menekült – olcsó, jó munkaerő). A másik az ország kettéosztottsága, amely változatlanul nagy terhet jelent. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a nemzeti kérdést alárendelik a béke kérdésének. Ezért olyan európai politika hívei, amely megkönnyíti e probléma rendezését a jövőben.

A kormánykoalíció, bár csekély többségen nyugszik, Brandt szerint fennmarad.⁷ A koalíció fő összetartó ereje változatlanul a külpolitika. Az NSZK igyekszik növelni külpolitikai függetlenségét, de ennek lehetősége korlátozott, mivel a két nagyhatalom viszonya mindenkor közvetlenül hat az országra. Az NSZK-ra kedvezőtlenül hatna a Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatainak romlása. Az SPD továbbra is céltudatosan, de illúzióktól mentesen támogatja az enyhülési folyamatot.

Az NSZK-ban problémát jelent ma a belső biztonság, a terrorizmus, amelyre a közvélemény nagyon érzékeny.⁸ Az SPD fontosnak tartja, nehogy szükségtelenül károsodjanak a demokratikus alapjogok a terrorellenes intézkedések során.⁹ A párt felhívta a kormány figyelmét bizonyos szélsőjobboldali jelenségekre, a

⁶ A magyar vezetés eredetileg a hitelfelvétel kérdését szerette volna összekapcsolni a második világháborúban elhurcolt magyar javak utáni jóvátétel ügyével. Lásd a 32. sz. dokumentum 35. jegyzetét.

⁷ Az 1976. október 3-án rendezett parlamenti választásokon az addigi kormányzó pártok, az SPD és az FDP – 18 helyet veszítve – együttesen a mandátumok 51%-át szerezték meg, így 1980-ig tízfős többségük volt a Bundestagban.

⁸ A RAF (*Rote Armee Fraktion*) szélsőbaloldali terrorcsoport tevékenysége 1977 őszén tetőzött. Az ún. német ősz Jürgen Ponto, a Dresdner Bank elnökének meggyilkolása vezette be 1977 júliusában. 1977. szeptember 5-én a RAF terroristái elrabolták Hanns Martin Schleyert, a német munkaadói szövetség elnökét, és 11 bebörtönzött társuk szabadon bocsátását követelték. Ezt követte a Lufthansa egyik gépének eltérítése október 13-án a Palesztin Népi Felszabadítási Front tagjai által. Öt nap múlva német különleges egység, a GSG 9 a somáliai Mogadishuban visszafoglalta a gépet. Ezzel párhuzamosan a RAF-vezetők öngyilkosságot követtek el börtönükben. Az akció után Schleyert az elrabló kivégezték. A terroristákat nem számítva, a német ősznek összesen hat halottja volt.

⁹ Schleyer elrablása után a kormány két válságstábot állított fel. Az ún. *Kleine Lage* tagjai, a legfontosabb kormányzati tisztviselők, valamint a szövetségi rendőrség vezetője és a legfőbb ügyész naponta üléseztek, míg a heti egy-kétszer összeülő ún. *Grosser Krisenstab* munkájában a parlamenti pártok vezetői és a négy tartományi miniszterelnök is részt vett. A 45 napig működő krízisstábok semmiféle alkotmányos felhatalmazással nem rendelkeztek. Az események után a Bundestag olyan törvényt hozott (*Kontaktsperregesetz*), amely lehetővé tette az elítéltek külvilággal való érintkezésének teljes korlátozását. Lásd: Wolfgang Kraushaar (szerk.): *Die RAF und der linke Terrorismus*. Hamburg, HIS Verlag, 2007.

neofasizmust azonban nem tartja reális veszélynek, ez csak szűk csoportokra korlátozódik.¹⁰

Brandt elmondta, hogy az SPD az utóbbi években teljesen átalakult. A tagság kétharmad része az elmúlt tíz évben megújult, gyors generációváltás megy végbe. A szolgáltatóágazatok megnövekedése érezteti hatását a tagság összetételében is. A nők egyenjogúsításának fejlődésével növekszik a nők súlya és szerepe a pártban, amely folyamatot a vezetés támogatja.

Az SPD képviselői hangsúlyozták, hogy a Nyugat-Berlinre vonatkozó négyoldalú szerződés szigorú betartását kívánják. A viták mindkét oldalon a szerződés különböző értelmezéséből fakadnak. Szerintük e vitákat az NSZK és a Szovjetunió között kell rendezni, az NDK érdekeinek figyelembevételével.¹¹ Ebbe a vitába nem akarnak senkit sem belevonni, illetve kijátszani szövetségeseivel szemben. A kölcsönös bizalmatlanság miatt megmerevedett álláspontok gátolják a gazdasági kapcsolatok fejlődését is. Egy sor szerződés aláírásának is ez az akadálya. NSZK részéről megoldásnak tartanák, ha a szerződések olyan klauzulát tartalmaznának, mely szerint érvényességük kiterjed arra a területre, amelyre a római szerződéseké (Közös Piac), ugyanakkor azonban egy terület státusát sem változtatja meg. Egy ilyen megoldás nemcsak kétoldalú gazdasági kapcsolatainkban segítene, hanem a Közös Piac és a KGST kapcsolataiban is nagy haladást jelentene.

Kádár elvtárs hangsúlyozta, Nyugat-Berlin problémájával számolunk, de nagy befolyásunk nincs rá. Ebben a kérdésben szövetségeseinkkel egyeztetve járunk el.

A két ország közötti gazdasági együttműködést érintő kérdések közül elsősorban a közös piaci protekcionizmusról és az attraktív (hosszú lejáratú, kedvezményes kamatú) fináncitel-kérelmünkről folyt vita. Felvetéseinkre hangsú-

¹⁰ Az 1960-as évek végén a német szélsőjobboldali NPD kisebb sikereket ért el helyi választásokon, több tartomány parlamentjébe is bekerült. 1971 után – Adolf von Thadden pártelnök távozását követően – a párt elvesztette addigi jelentőségét, a párt tagsága harmadára esett vissza, és militáns csoportok befolyása növekedett meg. Az NPD-n kívül több szélsőjobboldali szervezet is működött az NSZK-ban a hetvenes évek második felében (*Deutscher Volksunion, Deutscher Block, Aktion Oder Neisse, Volkssozialistische Bewegung, Adler-Jugend, Wiking-Jugend, Deutsche Kulturwerk Europäischen Geistes*), amelyek nevéhez kisebb akciók, tüntetések, utcai összecsapások, neonáci irodalom terjesztése stb. is fűződött. A német szélsőjobboldalról lásd: Uwe Backes–Eckhard Jesse: *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn, Bundeszentrale für Politische Bildung, 1996. – A *Népszabadság* 1978 januárjában a náci nosztalgiapiac virágzását, a kommentár nélkül újraközölt beszédek, dokumentumok, hanganyagok kereskedelmét, illetve a német hadseregben előforduló jelenségeket (karlendítéses köszöntés, jelképes zsidóégetés, SS-indulók éneklése) rótt fel, illetve számon kérte az SPD-n, hogy nem tett eleget az ilyen jellegű piaci részek szabályozására tett ígéretének. C. Tóth Béla: A „Hitler-piac”. *Népszabadság*, 1978. január 27.

¹¹ A Nyugat-Berlin státusát rendező négyhatalmi szerződés értelmezésével kapcsolatban a legfontosabb vitakérdés az volt, vajon az NSZK által kötött szerződések hatálya kiterjed-e Nyugat-Berlinre is, vagy sem. Előbbi álláspontot az NSZK, míg utóbbit a Szovjetunió és az NDK képviselte.

lyozták: a Közös Piacon belül éleződik a vita a liberalizáltabb kereskedelemről. Az NSZK-ban valamennyi párt egyetért ebben, és ezt az álláspontot igyekeznek érvényesíteni a Közös Piacon belül. Javasolták, hogy a magas szintű politikai találkozókon a közös piaci országok vezetői felé a szocialista országok politikusai nagyobb nyomatékkal vessék fel a liberálisabb kereskedelem szükségességét.

Az 1 milliárd DM nagyságú, hosszú lejáratú, kedvezményes kamatú hitelnyújtásra vonatkozó kérelmünk indítékát többszöri tárgyalás után megértették.¹² Nem tartják azonban teljesíthetőnek kérésünket egyrészt azért, mert fejlett országoknak nem nyújtanak ilyen hitelt (akadályozza a nyugati országok belső megállapodása is), másrészt, mert Magyarország gazdasági helyzete, pénzügyi bonitása „túlságosan jó” egy ilyen hitelhez. Emellett a nagy nyugatnémet bankok politikai kampányt indítanak a kormány ellen, mivel a nyugatnémet pénzpiacra jelenleg igen nagy a pénzbőség. Ugyanakkor javasolták, éppen jó bonitásunk alapján, keressük a megoldást a magánbankok vonalán, ahol a kormány is támogatást tud nyújtani.¹³ Felhívták figyelmünket, amennyiben olyan nagyszabású beruházásokra kérnénk nagy összegű hitelt, amelyben kimutatható a nyugatnémet érdekelttség (pl. autópálya-építés), megkönnyítené mind a kormánynak, mind az SPD-nek a kérés támogatását.

Az eszmecsere bebizonyította, hogy az SPD támogatja a kétoldalú gazdasági együttműködés fejlesztését, keresi bővítésének lehetőségeit. Szükséges és hasznos rendszeresen megbeszéléseket folytatni az SPD-vel ezekről a kérdésekről is.

II.

A nemzetközi helyzet, a nemzetközi munkásmozgalom és a kétoldalú pártkapcsolatok kérdéseit a négy szemközti megbeszéléseken vitatta meg Kádár elvtárs és W. Brandt. (Előadásában és sajtókonferenciáján ugyanebben a szellemben foglalt állást Brandt.)

Kifejtették véleményüket az enyhülési folyamat és a leszerelés problémaköréről, a helsinki konferencia jelentőségéről és a belgrádi tanácskozás¹⁴ eredményeiről, az emberi jogok kérdéséről, valamint az úgynevezett Észak–Dél viszonyról.¹⁵

¹² Az egymilliárd nyugatnémet márka nagyságú hitel kérdését a magyar fél az 1977. júliusi NSZK-beli látogatása alkalmával is felvetette. Lásd a 29. sz. dokumentumot.

¹³ Magyarország éppen ezt akarta elkerülni: lélegzethez akart jutni a rövid lejáratú és a magánbankoktól felvett piaci alapú hitelektől való megszabadulás révén. Lásd: Benda László: *Fekete bárány? Fekete János vall életéről, világnézetéről, világlátásáról* Benda Lászlónak. Sárbogárd, Print City Kiadó és Nyomda Kft., 1999.

¹⁴ Lásd a 32. dokumentum 4. jegyzetét.

¹⁵ A fejlődő országok érdekeinek is megfelelő, méltányos világ gazdasági rendről kialakult Észak–Dél dialógus; 1977–1979-ben a nemzetközi fejlesztési tervek független bizottságának

W. Brandt tájékoztatót adott a Szocialista Internacionálé helyzetéről, tevékenységéről, kérésére Kádár elvtárs szolt a Kubai Kommunista Párt kongresszusán¹⁶ szerzett tapasztalatairól. A megbeszélés során áttekintették kétoldalú pártkapcsolataink tapasztalatait és a további lehetőségeket.

Kádár János elvtárs és Willy Brandt egyetértettek abban, hogy az enyhülésnek nincs ésszerű alternatívája. Megállapították, hogy az enyhülési politika eddigi eredményeiben kiemelkedő a szerepe Leonyid Brezsnyev elvtársnak. W. Brandt kifejezte sajnálkozásukat, hogy Brezsnyev elvtárs, részben egészségi okok miatt, mindeddig nem tehetett eleget az NSZK-ba szóló meghívásnak. Remélik, hogy a látogatásra ez év májusában sor kerülhet.¹⁷ Schmidt kancellár arra készül, hogy szovjet vendégével megvitassa az ezredfordulóig érvényes NSZK–szovjet hosszú távú együttműködési tervet, valamint azt, hogy milyen módon lehetne eredményt elérni a közép-európai fegyverzet- és haderő-csökkentési tárgyalásokon.¹⁸

Az NSZK kormányának megítélése szerint a hosszú távú gazdasági együttműködési terv növeli a bizalmat, kedvezően hathat az enyhülési politika folytatására. A bécsi tárgyalásokon való megegyezés előmozdítására az NSZK kormánya javaslatokat dolgozott ki, ezek célja a haderők és fegyverzetek jelenlegi szinten tartása, vagy kismértékű csökkentése. Ezeket az elképzeléseket nyugati szövetségeseikkel is egyeztették. Az NSZK részéről mindent elkövetnek az előrehaladás érdekében.

A megbeszélésen egybehangzóan méltatták az európai biztonsági és együttműködési értekezlet jelentőségét. Kádár János elvtárs kiemelte, hogy az értekezlet létrejöttét – többek között – két alapvető tényező segítette: egyrészt a szovjet–amerikai viszony rendeződése és mindkét fél támogatása a konferencia megtartásához, másfelől a kormányra került Német Szociáldemokrata Párt és személy szerint W. Brandt úgynevezett keleti politikája. A helsinki konferencia két és fél éves előkészítése során kifejtett erőfeszítések kompromisszumot eredményeztek, s ezért természetes, hogy a záróokmány ajánlásai különbözőképpen értelmezhetők. A záróokmányban foglaltak végrehajtása hosszú távú folyamat, s az elmúlt kétéves időszakban születtek eredmények. W. Brandt hangoztatta, hogy megítélése szerint a helsinki konferencia záródokumentuma túl sok témá-

[Észak–Dél Bizottság] vezetője Willy Brandt volt. A jelentés olvasható: Willy Brandt: Észak–Dél: egy túlélési program : a nemzetközi fejlesztési kérdésekkel foglalkozó független Brandt-bizottság jelentése. In: Mislivetz Ferenc (szerk.): *Válság világrendszer-szemléletben*. Szombathely, Savaria University Press, 2009, 209–374.

¹⁶ A Kubai Kommunista Párt I. kongresszusát 1975. december 17–22. között tartották Havannában. Az MSZMP küldöttségét a kongresszuson Kádár János vezette. MNL OL MK–S 288. f. 5/681. ő. e.

¹⁷ Brezsnyev – második – bonni látogatására 1978. május 4–7. között került sor.

¹⁸ Az NSZK a hosszú távú együttműködés keretében szovjet kőolaj- és földgázszállítások biztosítására törekedett. – Az 1973 októberében kezdődött bécsi tárgyalásokon 1976 után a szovjet és az amerikai fél között vita alakult ki a kelet-közép-európai államokban állomásozó szovjet csapatok valóságos méreteit illetően.

val foglalkozik, emiatt sok a lehetséges összeütközés is. Utólag úgy tűnik, hogy egy tömörebb, rövidebb dokumentum talán kevesebb konfliktus forrása lenne.

A belgrádi találkozóval kapcsolatban Kádár elvtárs kifejtette, hogy az eredményesebb is lehetett volna, azonban az a kampány, amelyet az Amerikai Egyesült Államok az emberi jogok védelme ürügyén a szocialista országok ellen indított, elterelte a figyelmet a tényleges folyamatokról és mérgezte a légkört.¹⁹ Willy Brandt rámutatott, hogy Helsinki óta valóban történtek pozitív változások, így például lehetővé vált több tízezer német visszatérése Lengyelországból az NSZK-ba, sor került németek visszatelepülésére a Szovjetunióból,²⁰ megnőtt a kölcsönös utazások száma az NDK és az NSZK között, rendeződött a korábban feszült jugoszláv–olasz viszony.²¹ A belgrádi találkozón ezekre a pozitív jelenségekre kevés figyelmet fordítottak. Megítélése szerint a találkozó nem tekinthető nagy eredménynek, de kudarcnak sem minősíthető. Az enyhülés folytatása melletti elkötelezettség megerősítése, a következő találkozó időpontjának és helyének meghatározása, a három szakmai találkozó megtartásáról született megállapodás előrehaladást jelent.²² Schmidt kancellár felvetette azt a gondolatot, hogy az elkövetkezendő években tartsanak ismét kormányfői, illetve államfői szintű tanácskozást. Kreisky osztrák kancellár azt javasolta, hogy a madridi találkozót külügyminiszteri szinten rendezzék meg.

Kádár János elvtárs és Willy Brandt egyetértettek abban, hogy a politikai enyhülés folytatásának kulcskérdése az előrehaladás a leszerelés terén.

¹⁹ Lásd erről a 29a dokumentum 7. jegyzetét, valamint a 32. dokumentumot.

²⁰ 1975 és 1979 között 46 000 német nemzetiségű kelet-európai állampolgár települt át az NSZK-ba – elsősorban a Lengyelország, Románia és a Szovjetunió területéről. Lásd: Stefan Wolff: *Changing Priorities or Changing Opportunities? German External Minority Policy 1919–1998*. In: *German Minorities in Europe: Ethnic Identity and Cultural Belonging*. Ed.: Stefan Wolff. New York, Barghahn Books, 2000. 183–204.

²¹ A jugoszláv–olasz viszony legnagyobb konfliktusa Trieszt hovatartozásával volt kapcsolatos. A várost és környékét az I. világháborút lezáró Párizs környéki békék Olaszországnak juttatták, ám 1945-ben jugoszláv partizánok foglalták el. A kérdés 1946-ra a II. világháborúban győztes szövetséges hatalmak között is az egyik legfőbb vitaponttá nőtte ki magát. A párizsi béke, megkerülve a döntést, létrehozta Trieszt Szabad Területet, amelynek A és B zónáját az 1954. október 5-i londoni egyezmény felosztotta a két ország között. A konfliktus azonban csak az 1975-ös osimói szerződést követően jutott nyugvópontra: ebben kijelölték a pontos határokat, tisztázták a vagyoni jogi kérdéseket, és belefoglalták a kisebbségi jogok garantálását is. Lásd: Vágó Péter: A 20. századi konfliktusok emléke a szlovén–olasz kapcsolatokban. *Nemzet és biztonság*, 2009, 10. sz. 26–27.

²² A következő találkozó számára Madridot jelölték ki, ahol a megbeszélések után 1980. november 11-én indultak meg. Megállapodás született három értekezlet megrendezéséről is: szakértői értekezlet a nemzetközi viták békés megoldásának módszereiről (Montreaux, 1978. október 31.), előkészítő tanácskozás egy európai Tudományos Fórum megrendezéséről (Bonn, 1978. június 20.), a mediterrán térség szakértőinek találkozója (Valletta, 1979. február 13.). A belgrádi találkozó záródokumentuma: <http://www.osce.org/mc/40865>.

W. Brandt véleménye szerint a politikai enyhülés öt évig sem tart, amennyiben nem kerül sor hatékony leszerelési intézkedésekre. A legfőbb figyelmet a folyó tárgyalások eredményességére kell fordítani. További fontos feladat lenne a fegyverkereskedelem csökkentése. Tudomása szerint a világ fegyverexportjának 40%-a az Egyesült Államokból, 30%-a pedig a Szovjetunióból származik, Franciaország a harmadik helyen áll. Aggasztónak tartja, hogy egyes fejlődő országok tényleges szükségleteket messze meghaladó mértékben vásárolnak fegyvereket. A leszerelés útján fontos állomás lehet az ENSZ-közgyűlés rendkívüli ülésszaka, amelyen remélhetőleg vezető személyiségek fognak részt venni.²³ Megítélése szerint hatékony intézkedések ezen az ülésszakon még aligha várhatók, azonban hasznos véleménycserére kerülhet sor, mellyel megalapozhatják a további intézkedéseket.

Kádár elvtárs rámutatott, hogy a szocialista országokban nincsenek a fegyverkezésben anyagilag érdekelt körök, viszont az ilyen erők nagy szerepet játszanak az egyes kapitalista országokban. Ezek a körök a fegyverkezési verseny folytatásában mindenképpen érdekeltek, még ha nem is céljuk a világháború kirobbantása. A fegyverkezés folytatását hivatalos politikai körök is támogatják, mert arra számítanak, hogy a növekvő fegyverkezési költségek, a mind nagyobb anyagi erőfeszítések a szocialista országokban gazdasági nehézségekhez, az életszínvonal csökkenéséhez, nyugtalansághoz vezetnek. Ezek a számítások azonban hamisak, mivel a szocialista országok eddigi történelmük során mindenkor készek és képesek voltak meghozni a biztonságuk megőrzéséhez szükséges áldozatokat.

Kádár elvtárs felvetette az új tömegpusztító fegyverek, közöttük a neutronbomba ügyét. Erre reagálva W. Brandt elmondta: az NSZK kormánya elérte azt, hogy az elkövetkezendő két évben nem kerül sor a neutronfegyverek elhelyezésére Nyugat-Európában. Ebben az értelemben foglal majd állást a NATO Tanácsulása is. Az NSZK kormánya ügyel arra, hogy ne változzon meg az ország jelenlegi státusa, amely szerint olyan állam, amely nem rendelkezik nukleáris fegyverrel. A rendelkezésre álló kétéves időszakot arra kívánják felhasználni, hogy megfelelő nemzetközi tárgyalásokon vitassák meg a neutronbomba ügyét. Álláspontjuk szerint a neutronbomba ügyével együtt kell megvitatni az SS-20 típusú szovjet rakéták és más úgynevezett „szürke fegyverek” kérdését.²⁴ Mindehhez feltehetően egy újabb fórumra van szükség a jelenleg folyó SALT,

²³ Az ENSZ Közgyűlésének a leszerelés kérdésének szentelt speciális ülésszakát 1978. május 23. és július 1. között rendezték meg.

²⁴ Az SS-20 rakéták – közepes hatótávolságú ballisztikusrakéta-rendszerek – telepítését a Szovjetunió 1976-ban kezdte meg. Ez a fegyverkezési verseny egy újabb hullámahoz vezetett, mert érveket adott a nyugati vezetők számára, hogy a növekvő szovjet veszélyre hivatkozzanak. Lásd: Németh István: Nemzetközi kapcsolatok a kétpólusú világrendszerben (1945–1995). In: Diószegi István–Harsányi Iván–Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. Budapest, Korona Kiadó, 1997, 26–28.

illetve a bécsi tárgyalások mellett. W. Brandt nagy jelentőségűnek minősítette a francia kormány leszerelési javaslatait, illetve azok néhány pontját.²⁵

Willy Brandt egyetértett azzal, hogy a hadiipari vállalatok anyagilag érdekeltek a fegyverkezésben, azonban hozzátette, hogy a katonai apparátusok is szerepet játszanak a fegyverkezési verseny fokozódásában.

Az emberi jogok kérdésével kapcsolatban Kádár elvtárs rámutatott, hogy az új amerikai vezetés magatartása, az a tény, hogy Carter elnök hivatali tevékenységének kezdetén személyes levelet intézett Szaharovhoz, természetesen ellenreakciót váltott ki szovjet részről.²⁶ W. Brandt elmondta, hogy Carter elnökkel nem sokkal hivatalba lépése után találkozott, és bírálta őt az emberi jogok kérdésében kifejtett tevékenységéért, amely – mondotta Brandt – egyfelől hamis illúziókat kelt, másfelől viszont lerombolja az eddigi eredményeket, veszélyezteti azokat az emberi könnyítéseket, amelyek például az NDK–NSZK kapcsolataiban egyébként bekövetkezhetnek. Carter a megbeszélésen úgy nyilatkozott, hogy nem kívánja lerombolni az eddigi eredményeket. W. Brandt felhívta Carter elnök figyelmét, hogy az emberi jogok védelmére indított kampányának meghirdetésekor számolni kell az Egyesült Államokon belül e téren meglévő számos problémával is, így például a néger, a Mexikóból származók jogainak kérdésével.

Kádár János elvtárs és Willy Brandt egyetértett abban, hogy a szocialista országokban a társadalom fejlődésének középpontjában a kollektív emberi jogok állnak, a tőkés országokban viszont, a liberális hagyományoknak megfelelően, az egyéni jogok. Willy Brandt megítélése szerint a történelmi fejlődés a két folyamat összefonódásának irányába hat. Kádár elvtárs kifejtette, hogy a nemzetközi légkör javítása, az enyhülés továbbfejlődése lehetővé teszi a kapcsolatok bővülését, az emberi jogok nagyobb mértékű érvényesülését. Ilyen légkörben nem okoz gondot az utazások számának növekedése, a nagyobb mértékű információcsere. Figyelembe kell venni azt is, hogy a szocialista országoknak, köztük hazánknak fennállása első percétől meg kellett küzdenie a tőkés világ állandó nyomásával. Hazánkat a hidegháború következtében hosszú évekig nem vették

²⁵ A francia kormány 1978 januárjában tette közzé a leszerelési javaslatait, amelyet az ENSZ 1978 májusában kezdődő rendkívüli ülészakán is ismertetett. Eszerint az addigi fegyverzetkorlátozási tárgyalások mellett szükség volna egy – USA és Kanada részvételével zajló – összeurópai értekezletre, amely a földrajzi Európa egészére nézve, azaz az Atlanti-óceántól az Urál hegységig illetékes volna. Első lépésben bizalomerosztó lépésekre kerülne sor, majd megindulna a szárazföldi haderőcsökkentés, ami nem érintené sem a nukleáris fegyvereket, sem a haditengerészetet. Albert Legault–Michel Fortmann: *A Diplomacy of Hope: Canada and Disarmament, 1945–1988*. Montreal, McGill–Queen's Press, 1991, 498.

²⁶ Andrej Dimitrijeics Szaharov (1921–1989) szovjet atomfizikus, Nobel-békedíjas (1975) ellenzéki politikus; az 1970-es években a leszerelés híve, az orosz emberi jogi mozgalom vezető képviselője, az afganisztáni szovjet bevonulás bírálataért 1980 és 1986 között belső száműzetésbe kényszerült. – Carter és Szaharov levélváltásáról l. a 32a dokumentum 10. jegyzetét.

fel az ENSZ-be,²⁷ 1956-ot követően a tőkés országok becsmérelték a magyar kormányt, kétségbe vonták függetlenségét, önállóságát. Mindez érthető bizalmatlanságot váltott ki részünkről.

W. Brandt szükségesnekmondotta, hogy a csehszlovák vezetés nagyobb mértékű rugalmasságot tanúsítson. Husák államelnök májusban látogatást tesz az NSZK-ban,²⁸ mindent elkövetnek, hogy ez mentes legyen a zavaró körülményektől. Kádár elvtárs üdvözölte Husák elvtárs küszöbönálló látogatását, és azt a hozzáállást, amellyel az NSZK kormánya ezt előkészíteni igyekszik. Felhívta ugyanakkor Willy Brandt figyelmét arra, hogy 1968 óta Csehszlovákiát számos oldalról érte bíráló, ami egyes kérdésekben a csehszlovák elvtársakat nagyon határozott reagálásra készítette. Kifejezte meggyőződését, hogy a csehszlovák–NSZK viszony fejlődése kedvező hatású lehet az európai enyhülésre.

W. Brandt részletesen foglalkozott az úgynevezett fejlett ipari országok és a fejlődő országok kapcsolataival, az „Észak–Dél” problémakörrel.²⁹ Hangsúlyozta, hogy ennek jelentősége növekszik, egyre inkább szükségszerű, hogy a szocialista országok is részt vegyenek a fejlődő világ problémáinak megoldásában. Elmondta, hogy McNamarának, a Világbank elnökének javaslatára elvállalta az e problémakörrel foglalkozó nemzetközi bizottság elnökségét.³⁰ A bizottság teljesen független a Világbanktól, kiadásainak fedezését Kanada, néhány skandináv ország és Hollandia vállalta. A bizottságban tizenhét fő van, köztük Palme, Mendès France, Bumedien és Nyerere elnök egy-egy képviselője, akiknek többsége harcos, tenni kész és tapasztalt személyiség.³¹ A genfi titkárságon Jugoszlávia és Svédország egy-egy képviselője dolgozik. A bizottságban vannak konzervatív beállítottságúak is, mivel a konzervatív körök megnyerésére is szükség van. A munka célja, hogy hosszú távra kidolgozzák Észak és Dél együttműködésének lehetséges módozatait. W. Brandt úgy látja, hogy a „segély koncepciója” túlhaladott, a jelen helyzetben a közös érdekeket kell felkutatni és az ennek megfelelő koncepciót kell kialakítani.

²⁷ Az USA és az Egyesült Királyság vonakodása miatt 1947. október 1-jén Magyarország ENSZ-felvételi kérelmét elutasították. Több sikertelen kezdeményezés után Magyarország 1955. december 14-én válhatott az ENSZ tagjává.

²⁸ Gustáv Husák bonni látogatására 1978. április 10. és 13. között került sor.

²⁹ Lásd a 15. jegyzetet.

³⁰ Robert McNamara (1916–2009) amerikai üzletember, politikus; 1968 és 1981 közt a Világbank elnöke. Willy Brandt felkérésére 1977 áprilisában került sor. Lásd a 15. jegyzetet.

³¹ Olaf Palme (1927–1986) svéd szociáldemokrata politikus, 1969–1976 és 1982–1986 között Svédország miniszterelnöke; Pierre Mendès France (1907–1982) francia baloldali politikus, 1932 és 1942, majd 1946 és 1958 között és 1967–1968-ban parlamenti képviselő, 1954–1955-ben Franciaország miniszterelnöke; Houari [Bumedien] Boumedienne (1932–1978) algériai politikus, 1965 és 1978 között Algéria elnöke; Julius Nyerere (1922–1999) tanzániai baloldali politikus; 1961–1962-ben Tanganyika miniszterelnöke, majd 1962 és 1985 között előbb Tanganyika, majd Zanzibárral való 1964-es egyesülése után Tanzánia elnöke.

Kádár elvtárs hangsúlyozta, hogy a szocialista országok fontosnak tartják a fejlődő országok nehézségeinek megoldását, abban részt kívánnak venni. Elfogadható az a koncepció is, hogy valamennyi érdekelt fél részvételével alakítsák ki a közös érdekeknek megfelelő megoldásokat. A szocialista országok azonban elvi okokból elfogadhatatlannak tartják, hogy a kapitalista gyarmatosítás bűneinek, örökségének felszámolásában a kapitalista országokhoz hasonlóan vállaljanak részt. A szocialista országoknak ki kell dolgozniuk a fejlődő országokkal való hosszú távú együttműködésük koncepcióját, a problémáik megoldásában való részvételük legmegfelelőbb formáját. Ennek előmozdítása érdekében magyar részről erőfeszítéseket teszünk.

W. Brandt tudomásul vette a szocialista országok elvi álláspontját, egyben felhívta a figyelmet arra, hogy a fejlődő országok vezetői „Észak” alatt a keleti és a nyugati országokat együtt értik. Segítséget várnak, és nem akarják, hogy a kelet–nyugati viszony problémái kiterjedjenek a fejlődő világra. A fegyverkezési hajszá megállításának révén jelentős összegek szabadulhatnak fel, és ezeket a fejlődő országok javára lehetne fordítani. Tájékoztatást adott arról, hogy a szocialista országok részvételéről megbeszéléseket folytatott Leonyid Brezsnyev elvtárral is, aki érdekesnek mondotta javaslatait, de óvatos formában reagált.³² Elképzelhető, hogy a közeljövőben szakértői szinten tárgyalások kezdődnek e témáról. Ennek ügyében Willy Brandt közvetlen munkatársa Moszkvába utazik.

W. Brandt bizalmasan közölte, hogy a fejlődő országok rövid távú problémáinak megoldása ügyében a közeljövőben Jamaicában találkozóra kerül sor Schmidt kancellár, néhány más nyugat-európai vezető, valamint a latin-amerikai és a Karib-térség több vezetője között.³³ Az NSZK a maga részéről azt tervezi, hogy elengedi a legszegényebb országok adósságait.

III.

W. Brandt tájékoztatást adott a Szocialista Internacionálé tevékenységéről, hangsúlyozva, hogy annak magvát a nyugat-európai tagpártok képezik. Szólt arról, hogy a Szocialista Internacionálé a közeljövőben új elvi nyilatkozatot fogad el.³⁴

³² A szocialista országok nem voltak érdekeltek a részvételben az Észak–Dél Bizottság munkájában. Egyrészt mert ideológiailag az Észak–Dél, fejlett–fejletlen dichotómia helyett a kizsákmányoló és nem kizsákmányoló típusú nemzetközi kapcsolatok kettősségét vallották, másrészt gazdasági erejük sem volt elegendő az érdemi szerepvállaláshoz. Lásd: William D. Graf. Anti-Brandt: A Critique of Northwestern Prescriptions for World Order. *Socialist Register*, 1981. <http://thesocialistregister.com/index.php/srv/article/view/5460/2359>.

³³ A jamaicai Észak–Dél konferenciát 1978. december 28-án nyitották meg. Az NSZK Helmut Schmidt kancellár révén a legmagasabb szinten képviseltette magát.

³⁴ Az 1951-es frankfurti nyilatkozatot felváltó elvi nyilatkozat kidolgozását ugyan már a Szocialista Internacionálé 1980. novemberi madridi kongresszusán megkezdték, azt azonban csak 1989 júniusában, Stockholmban fogadták el.

Ez mentes lesz a hidegháborús megfogalmazásoktól, és új módon fogalmazza meg a pluralizmust. A pluralizmus valószínűleg sokáig megmarad a nyugat-európai országokban, ugyanakkor új formái is jelentkeznek. A jugoszláv öngazgatás, az üzemi demokrácia, melynek fejlődéséről magyarországi látogatásuk során hallottak, véleménye szerint a pluralizmus ilyen újabb megnyilvánulásai. A fejlődő országokban létrejött egypártrendszer is mintegy gyűjtőmedencéje a különböző politikai áramlatoknak, és olyan vitákra biztosít lehetőséget, melyekhez Nyugat-Európában a parlamenti demokrácia ad keretet.

Részletesen kitért a „latin-európai”³⁵ országok kommunista és szocialista pártjainak viszonyára. Megítélése szerint Franciaországban a két párt együttműködése továbbra is szükséges. Spanyolországban a Szocialista Munkáspárt vezetése fiatal, aktív, „az Önök pártjának vezetője, akit magunk között ‘euromonarchistának’ szoktunk nevezni, viszont igen tapasztalt és nagy taktikus” – mondotta.³⁶ Megítélése szerint Portugáliában az események ismert alakulásában bizonyára követtek el hibákat Soaresék³⁷ is, de a főbb problémákat a kommunista párt „dogmatikus politikája” okozta. Az eurokommunizmust W. Brandt pontatlan kifejezésnek nevezte, amely zavaros, érthetetlen. Sokkal érthetőbb – mondotta – az „italokommunizmus” vagy a „hispanokommunizmus”.

Görögországban a Papandreu vezette párt befolyása jelentős, Papandreu „túlságosan is görög”, a hatalmat azonban Karamanlisz tartja kézben.³⁸ Törökországban Ecevit pártja a közeljövőben csatlakozni kíván a Szocialista Internacionáléhoz, amely a színtalpak mögött közreműködik a ciprusi probléma megoldásában.³⁹

Az ázsiai szociáldemokrata mozgalomról szólva Brandt elmondotta, hogy Japánban két párt működik. Elképzelhető, hogy a közeli években hatalomváltásra kerül sor, mivel a jelenlegi kormányzó párt „elhasználódott”. Az új kormányt a jelenlegi kormányzó párt balszárnyának, a Kōmeitō pártnak és a baloldálnak a koalíciója alkothatja.⁴⁰ A Japán Kommunista Párt politikája néhány olyan vo-

³⁵ A „latin-európai” kifejezés alatt a Földközi-tenger partvidékének országai értendők: Spanyolország, Portugália, Franciaország és Olaszország.

³⁶ Brandt itt nyilvánvalóan Santiago Carillóra utalt.

³⁷ Mário Soares (1924–) portugál szocialista politikus, 1976–1978 és 1983–1985 között Portugália miniszterelnöke, 1986 és 1996 között köztársasági elnök. Az 1974. április 25-i katonai puccsal kezdődő ún. szekfűs forradalom nyomán Portugália egy kétéves átmeneti időszak – egyben alkotmányozási folyamat – után vezetett be parlamentáris demokráciát.

³⁸ Andreasz Papandreu (1919–1996) a Pánhellén Szocialista Mozgalom (PASZOK) alapítója és elnöke 1974 és 1996 között; Konstantin Karamanlisz (1907–1998) az Új Demokrácia nevű konzervatív párt színeiben volt Görögország miniszterelnöke 1974 és 1980 között.

³⁹ Bülent Ecevit (1925–2006) török író, politikus; 1972 és 1980 között a kemalista Köztársasági Néppárt vezetője, négyszeres miniszterelnök (1974, 1977, 1978–1979, 1999–2002). – A ciprusi kérdésről l. a 31. dokumentum 6. jegyzetét.

⁴⁰ A Kōmeitō, vagy Tiszta Kormányzás Pártja 1964-ben önállósult. A balközép párt a hetvenes években Japán harmadik-negyedik legnagyobb pártja volt, az 1976-os képviselőházi (alsóházi) választásokon a szavazatok 11%-át szerezte meg. – A Brandt által vázolt szövetség nem jött

nást mutat, ami az úgynevezett eurokommunizmusra emlékeztet. Indiában a Szocialista Párt tagja a Janata-koalíciónak, az együttműködés azonban nem ígérkezik tartósnak.⁴¹ Indiáról szólva megemlítette, hogy találkozott Indira Gandhival, aki benyomása szerint túlságosan magabiztos, mindenkit hibáztat, csak magát tartja feddhetetlennek. A Szocialista Internacionálé baráti kapcsolatokat tart fenn több más ázsiai ország, így Ceylon, Malajzia pártjaival is.

Az Amerikai Egyesült Államokban két szocialista irányzatú csoport van, amelyek befolyása főleg a fiatal szakszervezeti tagok, a feketék körében, és a Demokrata Pártban érezhető, ennek megerősödése azonban nemigen várható. A Szocialista Internacionálé a jövőben sem számít arra, hogy az USA-ban erős tagpártja lesz.

Afrikában több ország vezetőivel és vezető pártjával van kapcsolatuk, név szerint is megemlítette Zambiát, Tanzániát és Mozambikot. Angolával még nincsenek kapcsolatok. Az arab országok közül többel, így Egyiptommal, Szíriával, Tunisszal baráti a viszony. Irakkal viszont nincsenek kapcsolataik. Willy Brandt hangsúlyozta, hogy a Szocialista Internacionálé Afrikában nem kíván „missziós szerepet” betölteni, nem kívánja a kommunisták és a szocialisták ellentéteit e térségre is kiterjeszteni.

Willy Brandt érdeklődött Kádár elvtárs kubai tapasztalatairól, benyomásairól.⁴² Érdeklődését azzal indokolta, hogy Fidel Castrótól meghívást kapott, és az NSZK kormánykörök is foglalkoztak a jelenleg formális kubai–NSZK kapcsolatok ügyével.

Kádár elvtárs elmondotta, hogy Kubában tapasztalt vezetés van hatalmon. Magatartását, politikáját a legnehezebb helyzetben is a józanság és a realitásérzék jellemezte. Így például sohasem szakította meg diplomáciai kapcsolatait a Vatikánnal és Spanyolországgal. Az elmúlt évek során jó kereskedelmi kapcsolatot alakított ki egy sor tőkés országgal. Az NSZK–kubai kapcsolatok élénkülése minden bizonnyal kedvező hatású lenne. Kuba rendezni kívánja kapcsolatait az Egyesült Államokkal, ennek előfeltétele azonban, hogy az USA szüntesse meg a bojkottot. Az Angolának nyújtott kubai segítség olyan internacionalista ma-

létre, az 1979-es választásokat szintén a Liberális Demokrata Párt nyerte, és Masayoshi Ōhira alakíthatott újra kormányt.

⁴¹ A Dzsanata-koalíció az Indira Gandhi miniszterelnök által bevezetett, 1975 és 1977 közti szükségállapotot ellenző politikai erők szövetsége volt. Az 1977-es választásokon a Janata Párt legyőzte – India függetlenségének kikiáltása óta első ízben – a Nemzeti Kongresszus Pártot. A Janata-koalíciót alkotó pártok közti különbségek 1979 júliusára felörlték a pártszövetséget, és Morarji Desai miniszterelnök kénytelen volt lemondani.

⁴² Kádár János 1975 decemberében, Kuba Kommunista Pártjának első, 1975. december 17–22. között rendezett kongresszusa alkalmával járt Kubában. A Brandttal való találkozót megelőző évben több kubai delegáció is járt Magyarországon; 1977 augusztusában Kádár János fogadta Osvaldo Dorticos kubai miniszterelnök-helyettest.

gatartás, amely a kubai párt elvi álláspontján alapszik.⁴³ Szerepet játszott az a tényező is, hogy a Kubában élő fekete bőrű lakosság ősei Angolából származtak. Az internacionalista segítséget, mint kommunisták, helyesnek tartjuk és támogatjuk.

A kubai vezetés nagy népszerűségnek örvend az országban. A párt kongresszusa felelősségről, hozzáértésről tett tanúbizonyságot, figyelemre méltó volt az önkritikus hangvétel.

A kommunisták és szociáldemokraták viszonyára vonatkozó fejtegetését W. Brandt azzal kezdte, hogy a munkásmozgalomban az első világháború idején bekövetkezett szakadás, valamint az ezt követő események, különösen az az időszak, amikor a kommunisták „szociálfasisztáknak” nevezték a szociáldemokratákat, rendkívül súlyos problémákhoz vezetett. Ezeket a történelmi tapasztalatokat figyelembe kell venni. „Mindketten ahhoz a nemzedékhez tartozunk – mondotta –, amelyet újabb nemzedék fog felváltani. Segítenünk kell az újabb nemzedéknek abban, hogy semmiképpen ne ismételje meg azokat az összeecsapásokat, amelyeket a mozgalom hatvan éve fennálló szakadása előidézett.” A kommunisták és a szociáldemokraták együtt tudnak működni a béke érdekében. Ugyanakkor a kommunisták hangoztatják, hogy az ideológia terén az együttműködés lehetetlen és harcot hirdetnek. „Helyénvalóbb lenne az ideológiai szembenállás és vita formáin változtatni. Az alapelvek lényegi különbségeinek elmosása nélkül úgy kellene folytatni a vitát, hogy ne ellenséggént, hanem ellenfélként tekintsünk egymásra.”

Kádár elvtárs hangsúlyozta, hogy a kormányon lévő kommunisták és szociáldemokraták között a párbeszéd és együttműködés szinte törvényben is rögzített kötelesség, mely a kormányzati felelősségből fakad. Emellett vannak olyan általános érdekű ügyek, közös célok – a béke, a biztonság, a leszerelés –, melyek érdekében együttesen, vagy egymástól függetlenül, de egy irányban munkálkodhatnak. Továbbra is vannak olyan kérdések, melyekben a nézeteltérések fennállnak, elsősorban ideológiai téren. Valóban fontos az együttműködés folytatása és a párbeszéd formáinak megválaszolása.

Kádár elvtárs utalt arra, hogy Szocialista Internacionálé van, kommunista nincs, ezért csak a pártok kétoldalú kapcsolatai lehetségesek. Amely relációban kormányzó pártok találkoznak, ott a kontaktusok hasznosak, sőt kötelezőek. Más viszonylatban dolgozhatnak pártjaink külön, de párhuzamosan, ugyanazon célokért (enyhülés stb.), megint másutt pártjaink szemben állnak (lásd: Portugália, Spanyolország stb.).

⁴³ Kuba 1975 novemberében küldött csapatokat Angolába, amelyek létszáma az év végére elérte a 25 000-et. Kuba – illetve a Szovjetunió – a portugál gyarmati uralmat lerázó országban kialakuló polgárháborúban az egyik felszabadítási mozgalmat, a baloldali MPLA-t segítette, míg a másik két felszabadítási mozgalom, az FLNA és az UNITA alakulatait az USA, Dél-Afrika, Zaire támogatta. A hatalmat a kubai és szovjet segítségnek köszönhetően az MPLA szerezte meg, amely egypártrendszerrel vezetett be.

A kommunisták nemcsak a szociáldemokratákkal működnek együtt – mondotta Kádár elvtárs –, hanem a keresztényekkel is. A katolikusokkal való együttműködés az utóbbi időben előtérbe került a nyugat-európai kommunista pártok tevékenységében, ám nem kevésbé fontos azokban a szocialista országokban sem, ahol – mint hazánkban – nagy a katolikus egyház befolyása. A kommunisták és a katolikusok eltérő világnézetüket megőrizve működnek együtt közös célokért. Ebből az következik, hogy ha lehetséges az együttműködés a katolikusokkal, akkor még inkább lehetséges a szociáldemokratákkal, akiknek világnézete közelebb áll a kommunisták világnézetéhez, mint a katolikusoké.

Helyes volt a Kominternnek az a határozata, amely Dimitrov javaslatának megfelelően szükségesnek mondotta valamennyi antifasiszta erő összefogását, és törölte a kommunisták szótárából a „szociálfasiszta” kifejezést.⁴⁴ Arról sem szabad megfeledkezni – mondotta Kádár elvtárs –, hogy a szociáldemokraták hosszú időn keresztül a kommunistákat „Moszkva ügynökeinek” nevezték. Mindez ma már a múlté, éppen úgy, mint a „minél rosszabb, annál jobb” jelszó is. A mai körülmények között szükséges a két nagy mozgalom együttműködése. Számunkra nem közömbös, hogy milyen pártok kormányozzák a nyugat-európai országokat, köztük a Német Szövetségi Köztársaságot.

Kádár János elvtárs és Willy Brandt egyetértettek abban, hogy szükség van az MSZMP és a Német Szociáldemokrata Párt közötti kapcsolatok folytatására, a formák tekintetében rugalmasságot kell tanúsítani. Kádár elvtárs hangsúlyozta, hogy a kapcsolatokat a kölcsönös érdeklődésnek megfelelően kívánjuk építeni, nem kívánjuk azokat erőszakolni. Aláhúzta, hogy a két párt közötti kapcsolatokat fontosnak, az SPD elnökének mostani látogatását hasznosnak, a vele folytatott megbeszéléseket őszintének és eredményesnek tartja. W. Brandt elmondta, hogy napjainkban már nincs szükségük az MSZMP-vel való kapcsolatok titkolására, ezek nyíltak, ennek megfelelően került sor mostani látogatására és az MSZMP küldöttségének meghívására az NSZK-ba. Kérte, hogy segítsük elő pártja parlamenti csoportja és az MSZMP parlamenti képviselői közötti közvetlen kapcsolatok kiépítését.

W. Brandt kifejtette, hogy az NSZK közvéleménye számára csak úgy érthető és fogadható el a pártkapcsolatok folytatása, ha ezek elsősorban a két nép és a két kormány kapcsolatait szolgálják. Szükséges, hogy a jövőben is sor kerüljön olyan kötetlen pártközi megbeszélésekre, eszmecserékre, amelyekre a külügyminisztériumok között a diplomáciai kötöttségek miatt nem kerülhet sor. Ily módon a pártközi kapcsolatok kiegészíthetők, segíthetők az államközi kapcsolatok fejlődését. Megismételte, hogy a kapcsolatok folytatásaként szívesen látják az NSZK-ban az MSZMP küldöttségét, továbbá az MSZMP vezetésének egy tagját vagy egy neves szakértőt, hogy tartson előadást, amit igény esetén készek viszonzni is.

⁴⁴ A Komintern 1935 júliusában Moszkvában tartott VII. kongresszusa hirdette meg a népfrempolitikát és az antifasiszta összefogást.

Kádár elvtárs egyetértett a kapcsolatok folytatásának tartalmára és formáira vonatkozó megállapításokkal. Egyben kérte, hogy Willy Brandt indokolt esetben – nem mindennapos gyakorlatként – szóbeli közlés vagy levélváltás formájában hívja fel figyelmünket egyes, általa fontosnak vélt kérdésekre. Willy Brandt örömmel üdvözölte a felvetést, és kérte, hogy szükség esetén magyar részről is tegyük meg ugyanezt.

IV.

Willy Brandt látogatása jelentős politikai esemény volt. Hozzájárult a két párt közötti kapcsolatok aktivizálásához és magasabb szintre emeléséhez. Az őszinte, oldott, a látogatás folyamán baráтивá vált légkörben lezajlott hivatalos, négy szemközti és kötetlen beszélgetések elősegítették egymás helyzetének, érdekeinek és gondolkodásmódjának jobb megismerését, a nézetkülönbségek nyílt megvitatását. A látogatás közvetve hozzájárul az államközi kapcsolatok fejlődéséhez is.

W. Brandtot és kíséretét áthatotta az a szándék, hogy erősítsék az enyhülés folyamatát, és kifejezzék segítőkészségüket a magyar–nyugatnémet államközi kapcsolatok fejlesztése érdekében.

A kétoldalú pártkapcsolatok magasabb szintre történő emelésével, a vezetők közötti rendszeresebb találkozókkal a munkásmozgalom két irányzata közötti dialógus mellett álltak ki.

A megbeszélések során őszinte szándékokat tapasztalhattunk Brandt és kísérete részéről, hogy az általuk elmondottak szellemében tevékenykedjenek az NSZK-ban, illetve nyugati szociáldemokrata partnereik körében. Ők maguk is hangsúlyozták azonban, hogy komoly nehézségekkel számolnak, erős ellenállást kell leküzdeniük nemcsak az ellenzék részéről, hanem az SPD-n belül is.

Javaslat

A Politikai Bizottság vegye tudomásul a jelentést, és járuljon hozzá az alábbiakhoz:

1. A jelentés alapján adjunk tájékoztatást a következő testvérpártoknak: SZKP, NSZEP, CSKP, BKP, LEMP.
2. A jelentés alapján a Külügyi Osztály képviselője adjon részletes tájékoztatást a Német Kommunista Pártnak.
3. A Külügyi Osztály dolgozza ki a pártközi kapcsolatok konkrét tennivalóit, amelyet terjesszen a Titkárság elé.
4. Illetékes állami szerveink (Külügyminisztérium, Külkereskedelmi Minisztérium) kapjanak tájékoztatást az államközi kapcsolatokat érintő tárgyalásokról és terjesszék a kormány elé a szükséges javaslatokat.

5. A Központi Bizottság tagjai részére készülő tájékoztatóban szerkesztve és rövidítve jelenjen meg a jelentés tartalma.

Budapest, 1978. április 5.

MNL OL M-KS 288. f. 11/4371. ő. e. 166–183. – Gévelt tisztázat. – Készült: 2 példányban az MSZMP Központi Bizottsága Külügyi Osztályának fejlécével. Inf. 824. – A jelentést összeállította: Berecz János s. k., Jahoda Lajos s. k. A jelentést jóváhagyta: Kádár János s. k. A PB napirendjén nem szerepelt.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1978. március 31.

36. Emlékeztető Kádár János és Leonyid Brezsnyev találkozásjáról

Krím, 1978. július 28.

Emlékeztető Kádár János elvtárs részére

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtárs 1978. július 28-án a Krímben találkozott és megbeszélést folytatott Leonyid Brezsnyev elvtárssal a hazánkban, illetve a Szovjetunióban folyó szocialista és kommunista építőmunka menetéről, a magyar–szovjet kapcsolatok, valamint a nemzetközi helyzet időszerű kérdéseiről. Leonyid Brezsnyev elvtárs örömet fejezte ki, hogy a találkozóra sor kerülhetett, és az alábbiakban ismertette az SZKP álláspontját:

A Szovjetunió belső helyzete

A Szovjetunió belső helyzete jó, a közhangulat nyugodt, a párt politikáját a szovjet nép egységesen támogatja. Az SZKP XXV. kongresszusa¹ meghatározta a szociális fejlesztés feladatait és a gyors ütemű gazdasági fejlődés programját. Bár nem kicsik a nehézségek, a célokat alapjaiban teljesíteni tudják. Gondot okoz, hogy a nyersolajat, a földgázt, valamint más energiahordozókat és nyersanyagokat távoli, nehezen hozzáférhető területeken kell kitermelni, így sokkal költségesebbek. A nyugati államok fokozzák a fegyverkezési hajszát, így még jelentősebb anyagi eszközöket emészt fel a honvédelem.² A szocialista országok hatékony védelmét azonban biztosítani kell, még akkor is, ha ehhez az anyagi eszközöket más fontos területekről kell elvonni.

¹ Lásd: *Az SZKP XXV. kongresszusa. 1976. február 24.–március 5.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1976.

² Brezsnyev a NATO május 30–31-i washingtoni ülésén elfogadott határozatra utalt, lásd még e dokumentum 11. jegyzetét. Ehhez még hozzájárult, hogy Carter amerikai elnök 1978. június 7-én az indianapolisi haditengerészeti akadémián kijelentette: „A Szovjetunió választhat a szembenállás és az együttműködés között. Az USA felkészültnek érzi magát bármelyikre.” A TASZSZ kommentárja szerint ilyen beszédre a hidegháború óta nem volt példa.

Az 1978-as év tervelőirányzatainak megvalósítása kulcskérdés, ez határozza meg a X. ötéves terv teljesítését. A Központi Bizottság júliusi plenumán elemezték a szovjet mezőgazdaság helyzetét és nagy horderejű határozatokat hoztak. Célul tűzték ki, hogy a közeli években megvalósítsák a hazai szükségletek teljes kielégítését és emellett megfelelő exportlehetőségeket hozzanak létre. Az előkészítő munka során figyelmesen tanulmányozták a magyar tapasztalatot, de más szocialista országokét is.

A párt nagy figyelmet fordít az ideológiai munkára. A hazai propaganda előterében a kommunista nevelés kérdései állnak. A nemzetközi propagandatevékenység erősítése céljából a Központi Bizottság külön osztályaként hozták létre a Külpolitikai Propaganda Osztályt. Azért volt erre szükség, mert a nyugati államok és Kína is hazug rágalmakkal illeti a szocialista világot. Tevékenységüknek három fő iránya van: az államellenes tevékenységet folytató kémeket disszidenseknek tüntetik fel,³ spekulációt folytatnak az eurokommunizmus kérdésében,⁴ és világszerte terjesztik az ún. „szovjet veszélyről” szóló rágalmakat. Feladatunk, hogy továbbfejlesszük együttműködésünket e téren is, közösen keressük az utat a világhírközléshálózat szívéhez és tudatához.

A magyar–szovjet kapcsolatok

A magyar–szovjet kapcsolatok az élet minden területén megfelelően bővülnek, fejlődnek. Ez év őszén szovjet párt- és kormányküldöttség tesz látogatást Magyarországon,⁵ annak során együttműködésünk minden kérdését részleteiben is megtárgyaljuk.

Az elmúlt évi krími találkozó idején megállapodás született a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok kiszélesítéséről. E megállapodások egy része már megvalósult.

Kádár János elvtárs legutóbbi, július 17-i levelében nagy horderejű, nehéz kérdéseket vetett fel.⁶ A problémák részben váratlanul érték a szovjet illetékeseket

³ Azoknak a személyeknek korabeli elnevezése, akik a szocialista társadalmi és politikai berendezkedésű országokat úgymond belülről bomlasztották. A Szovjetunióban már a hatvanas évek közepétől egyre aktívabban, bár meglehetősen elszigetelve működtek ilyen, elsősorban értelmiségi csoportok. Lásd: Pihaja, i. m. 2000, 254–259.

⁴ Lásd 32., 33., 34. dokumentumokat.

⁵ A szovjet párt- és kormányküldöttség szeptember végére, október elejére tervezett látogatására a szovjet vezetők elfoglaltsága miatt nem került sor. A látogatás lemondásáról Pavlov budapesti szovjet nagykövet tájékoztatta az MSZMP PB-t, s egyúttal azt is közölte, hogy az SZKP KB nem támogatja azt a magyar kérést, hogy az 1978. november 22–23-ra tervezett moszkvai VSZ PTT soros ülést elhalasszák. Az MSZMP vezetése ezt azért kérte, mert éppen akkor tervezték megünnepelni a KMP megalakításának a 60. évfordulóját. (MNL OL M-KS 288. f. 5/755. ó. e. 15., 169–172.) A magyar fél ezt elfogadta, így Moszkvában kerülhetett sor a szovjet–magyar megbeszélésekre is.

⁶ Az MSZMP vezetése a levélben kizárólag Magyarország egyre súlyosabbá váló nemzetközi pénzügyi helyzetével és a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatokkal foglalkozott. A magyar

és személyesen Brezsnyev elvtársat.⁷ Az SZKP KB Politikai Bizottsága megbízta a Szovjetunió Tervhivatalát, hogy figyelmesen tanulmányozza a levélben felvetett kérdéseket és a gondok megoldására tett magyar javaslatokat. Brezsnyev elvtárs hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió segítő szándékában sohasem volt hiány, a gazdasági gondok megoldásához azonban megfelelő objektív lehetőségek is szükségesek, ezek azonban korlátozottak. A Kádár elvtárs levelében foglalt javaslatokra való utalással egyetértett, hogy a két ország miniszterelnökei, illetékes központi bizottsági titkárai és vegyes bizottsági elnökei tárgyalják meg a kérdéseket. Az érintett személyek körébe kapcsolta azonban Brezsnyev elvtárs a két tervhivatal elnökeit is.

Az energiaellátás terén felmerülő nehézségeket a KGST keretében megvalósuló szakosítás és kooperáció továbbfejlesztésén keresztül lehet megoldani. Ebben jelentős szerepet játszik a hosszú távú célprogramok megvalósítása, a nemzeti energiatartalékok gazdaságosabb, hatékonyabb kihasználása, az atomenergia alkalmazásának fokozása. A következő ötéves tervidőszakban a szocialista országok együttműködésének központi kérdésévé kell tenni a termelés szakosítását és az ipari kooperáció szerepének növelését.

Az SZKP vezetői nagy figyelemmel kísérték az MSZMP Központi Bizottsága áprilisi ülését.⁸ Helyesnek tartják, hogy a KB-ülés kiemelten foglalkozott a párt-határozatok maradéktalan végrehajtásának jelentőségével, a párt- és állami fegyelem erősítésének kérdésével. A feladatok teljesítéséhez megfelelő káderekre van szükség, s úgy értelmezik, hogy ebben van a lényege a végrehajtott kádérát-csoportosításoknak. Az SZKP érti és helyesli, hogy pártunk következetesen arra törekszik, hogy hazánk gazdasági nehézségeit a hazai erőforrások hatékonyabb kihasználása, valamint a szocialista közösség országaival megvalósuló együttműködés fejlesztése útján kívánja megoldani.

vezetés kérte, hogy tegyék lehetővé, hogy az 1976–1980-as években keletkező magyar adósság fedezésére biztosított 800 millió rubelből meglévő 540 millió rubelt a folyó ötéves tervben megkapják; hogy az 1981–1985 között esedékes hiteltörlesztési kötelezettségeinket 1985 utánra halasszák; hogy az 1981–1985. évi gazdasági kapcsolataink továbbfejlesztésének alapját az 1980-ra egyeztetett áruszállítási szintek képezzék; hogy fogadják kedvezően a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok dinamikus fejlesztésére irányuló törekvéseiket; végül hogy támogassák Magyarország hitelkérelmeit a nemzetközi pénzügyi piacon. MNL OL M-KS 288. f. 5/750. ő. e. 3–4., 77–81.

⁷ A szovjet vezetés maga is egyre több gazdasági problémával küzdött, ugyanakkor aggodalommal figyelte szövetségeseinek gazdasági helyzetét, gazdaságpolitikáját, növekvő eladósodottságát a Nyugat felé. Lásd: Földes György: *Az eladósodás politikatörténete 1957–1986*. Budapest, Pannonica, 1995.

⁸ Az MSZMP KB 1978. április 19–20-i plénuma. Lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai 1975–1980*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983, 756–779. Ezen a plénumon Kádár kiemelten foglalkozott a szovjet–magyar barátsággal, amit senki sem sajtóíthat ki magának. Ez a szöveg azoknak szólt, akik szembehelyezkedtek külpolitikájával és a nyugati irányú gazdasági nyitással. – Ezen az ülésen a KB nyugdíjazta Biszku Bélát, a pártügyekért felelős KB-titkárt.

Brezsnyev elvtárs a pártjaink közötti teljes bizalomra és kölcsönös megértésre való hivatkozással hangsúlyozta, hogy a tőkés államok szeretnék a szocialista országokat eltávolítani egymástól, és arra törekszenek elsősorban, hogy elidegenítsék azokat a Szovjetuniótól. Az ún. „differenciált megközelítés” taktikájával maximális politikai tőkét kívánnak kovácsolni maguknak. Ezeket a törekvéseket helyesen jellemezte és értékelte Kádár János elvtárs az MSZMP KB áprilisi ülésén. A fenti imperialista törekvések Magyarország ellen is irányulnak. A differenciált megközelítés céljait szolgálta a magyar koronaékszerek visszaadása és a legnagyobb kedvezmény elvének biztosítása is.⁹

Az Amerikai Egyesült Államok arra törekszik, hogy „elrománosítsa” a szocialista országokat. Napjainkban egyre több szó esik a Nemzetközi Valutaalapról, a Világbankról. Ezekben a pénzügyi szervezetekben az USA politikai törekvései érvényesülnek. A NATO legutóbbi washingtoni tanácsülésén elfogadták a szocialista közösség aláaknázásának távlati tervét. A jövőben még szorosabban együtt kell működnünk e törekvések ellen folytatott tevékenységünkben. A magyar-szovjet együttműködés fontos eleme a szocialista testvériségnek. Egységünk erősítése „nem egy pud vas kérdése, hanem komoly politikai feladat”.

A nemzetközi helyzet időszerű kérdései

1. Az enyhülés és a szovjet–amerikai kapcsolatok

Brezsnyev elvtárs hangsúlyozta, hogy a nemzetközi helyzet napjainkban bonyolultabbá vált, s egyre világosabban kirajzolódik az imperialista hatalmak arra irányuló törekvése, hogy megfékezzék az enyhülés folyamatát. A NATO washingtoni tanácsulése hosszabb távra elfogadta a fegyverkezési hajsza fokozásának programját.¹⁰

Sajnos nincs kézzelfogható előrehaladás a hadászati fegyverek korlátozásáról szóló szovjet–amerikai tárgyalásokon. Gromiko elvtárs és Vance amerikai külügyminiszter legutóbbi találkozásánál¹¹ a Szovjetunió újabb konstruktív javas-

⁹ A magyar korona és a koronázási ékszerek a második világháború végén az Amerikai Egyesült Államokba kerültek. A magyar kormány azon diplomáciai erőfeszítései, hogy ezek visszakerüljenek Magyarországra, 1978. január 6-án jártak sikerrel. Ekkor Cyrus Vance, az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere személyesen adta át Budapesten az Országgyűlés elnökének a királyi ékszereket. MNL OL, XIX-J-1-j USA 1978. év, 22. d., 00255/13. – A legnagyobb kedvezmény elvét 1978. július 7-től terjesztették ki Magyarországra is, ami új távlatokat nyitott a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok terén.

¹⁰ Lásd e dokumentum 2. jegyzetét.

¹¹ Andrej Gromiko szovjet és Cyrus Vance amerikai külügyminiszter a SALT-megállapodás tető alá hozása érdekében találkozott 1978 áprilisában, Moszkvában, májusban pedig New Yorkban. Később, 1978 szeptemberében Gromiko újra az USA-ba utazott, Vance pedig októberben visszazonozta a látogatást. Lásd: Raymond L. Garthoff: *Détente and confrontation: American-Soviet relations from Nixon to Reagan*. Brookings Institution Press, 1994, 898–904. A SALT-II-

latokat tett, például az új típusú interkontinentális rakéták korlátozására vonatkozóan is. A javaslatokat az amerikai fél is érdekesnek és konstruktívnak értékelte, választ azonban mind ez ideig nem adott. Carter és Vance beszédeikben hangsúlyozzák, hogy a szovjet–amerikai párbeszéd folytatása, a kapcsolatok javítása mellett szállnak síkra, a tapasztalatok azonban nem ezt támasztják alá. Washington enged az amerikai „hégák” nyomásának, fél szemmel a katonai-ipari komplexum magatartását figyeli. Carter legutóbbi döntése, amellyel betiltotta az amerikai számítógépek szállítását és elnöki engedélyhez kötötte az olajfúró berendezések szovjetunióbeli exportját, gazdaságilag nem jár számottevő veszteségekkel, de politikailag igen káros hatású.¹²

Carter elnök minden lehetséges csatornán azt az üzenetet továbbítja, hogy szeretne találkozni Brezsnyev elvtárrsal. A szovjet fél a legfelsőbb szintű találkozó gondolatával elvben egyetért, de annak megtartása gondos előkészületeket igényel. A találkozó feltétele, hogy annak eredményeként nyilatkozat szülessen, amelyben mindkét fél kijelenti: erőfeszítéseket tesz a háború megakadályozásáért, a béke megszilárdításáért, a jószomszédság megvalósításáért. A találkozásnak segítenie kell az enyhülési folyamat elmélyítését, ennek azonban előfeltétele, hogy megszülessen a SALT-megállapodás.

Brezsnyev elvtárs megköszönte Kádár János elvtársnak az A. Harrimannel folytatott megbeszéléséről adott gyors, hasznos tájékoztatást.¹³ Hangsúlyozta, hogy Harriman befolyásos politikus, fontos számunkra, ha álláspontunkat ismertetjük vele.

2. Kína

Jelentős veszélyeket rejt magában, hogy az Amerikai Egyesült Államok közeledik Kínához a katonai együttműködés terén is. Kína keresi az utat a NATO fegyvertárához, ezt a törekvését segíti az Egyesült Államok. Az USA napjainkban már modern berendezéseket ad el Kínának az ún. „szürke zónából”. Ezek polgári célokat szolgálnak, de hasznosíthatók katonai téren is.

megállapodást végül Bécsben írta alá Brezsnyev és Carter 1979. június 18-án, de a Szovjetunió 1979. decemberi afganisztáni katonai intervenciója miatti tiltakozásul az USA végül nem ratifikálta azt.

¹² 17 nyugati ország 1947-ben létrehozott egy bizottságot (*Coordinating Committee for Multilateral Export Controls*), s megállapodtak abban, hogy a szocialista országok részére nem exportálnak csúcstechnológiai termékeket. Ez volt az ún. COCOM-lista, amelyet a kelet-európai országok és a Szovjetunió is számos alkalommal megpróbáltak kijátszani, az USA pedig folyamatosan szigorítani próbálta az exportálható termékek listáját.

¹³ Kádár János 1978. július 18-án fogadta W. Averell Harriman kormányzót, aki 1943–1945-ben az USA moszkvai nagykövete volt. A találkozóról készített amerikai feljegyzést lásd: Borhi László: *Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1989. Források*. Budapest, MTA Történelemtudományi Intézet, 2009, 769–780.

Kína egyre kihívóbban viselkedik, fenyegeti a Vietnami Szocialista Köztársaságot, ellene hangolja Kambodzsát, és jelentős katonai erőket von össze a kínai–vietnami határon.¹⁴ A vietnami elvtársak nem zárják ki az újabb kínai provokációk lehetőségét, beleértve a katonait is. Közös feladatunk, hogy minden téren erősítsük szolidaritásunkat a Vietnami Szocialista Köztársasággal.

A közelmúltban – nem publikált látogatáson – a Szovjetunióban járt Lê Duẩn¹⁵ elvtárs, s akkor vetette fel Vietnam csatlakozásának kérdését a KGST-hez.¹⁶ Nem kizárt, hogy a Szovjetunió barátsági és együttműködési szerződést köt a Vietnami Szocialista Köztársasággal. Lê Duẩn elvtárs az ősz folyamán ismét a Szovjetunióba látogat, annak során születhet megállapodás a szerződés kérdéséről. Ez megfelelő válasz és figyelmeztetés lesz a kínai agresszoroknak. Lê Duẩn elvtárs felvetette, hogy a VSZK teljes tengerpartját a Szovjetunió rendelkezésére bocsátja. A javaslat elfogadása azonban jelenleg nem célszerű, az Amerikai Egyesült Államok nem tűrné azt el. Csak fokozatosan ésszerű szorosabbá fűzni a szovjet–vietnami együttműködést.

3. Románia

Ceaușescu elvtárs tevékenysége sérti azokat a kötelezettségeket, amelyeket Románia szocialista szövetségi rendszerünkben vállalt. Brezsnyev elvtárs az SZKP KB Politikai Bizottságának ülésén is szólt arról, hogy Románia elvtelen nemzetközi tevékenységet folytat, és el akarja fogadtatni a Varsói Szerződéssel saját „román szocialista modelljét”. Ceaușescu elvtárs nyilvánosan gyakran szól a szovjet–román barátságról, a háttérben azonban kettős, sőt hármas játékot folytat. Terv szerint augusztus 7–8-án utazik a Krímbe. Brezsnyev elvtársnak szándékában áll nyíltan és határozottan kifejezni véleményét a román magatartásról, bár tisztában van azzal, hogy Ceaușescu elvtárs nem fog egyértelmű válaszokat adni, odahaza nem ismerteti a megbeszélések lényegét, és úgy fog tenni, mintha a szovjet–román kapcsolatok zavartalanok lennének. Brezsnyev elvtárs arra is gondol, hogy megfelelő alkalommal más román vezetők jelenlétében találkozik Ceaușescu elvtárssal, és határozottan elmondja véleményét a román magatartásról.

¹⁴ 1978. december 25-én a vietnami hadsereg megtámadta a szomszédos Kambodzsát, és ezzel véget vetett a vörös khmerek rémuralmának. Ezért kiéleződött a Kambodzsával jó viszonyt ápoló Kína és Vietnam viszonya, amely végül 1979 februárjában valódi háborúvá fejlődött.

¹⁵ Lê Duẩn (1907–1986) vietnami kommunista politikus. 1975 és 1986 között az egyesített Vietnam vezetője.

¹⁶ Vietnam 1978-ban csatlakozott a KGST-hez.

4. A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének ülése

A Varsói Szerződés minden tagállama egyetértett, hogy a találkozóra ez év novemberében Moszkvában kerüljön sor.¹⁷ Biztosítani kell, hogy a kollektív találkozó újabb lendületet adjon az enyhülés folyamatának. Figyelembe véve az egyre nehezebbé, bonyolultabbá váló világhelyzetet, megfelelő dokumentumot kell elfogadni, amely konstruktív javaslatokkal segíti az enyhülés elmélyítését, és a politikai enyhülés katonai területre való kiterjesztését is.

Magyar részről:

Kádár János elvtárs tájékoztatást adott pártunk tevékenységéről, hazánk belső helyzetéről. Ismertette az MSZMP Központi Bizottsága 1978. áprilisi ülésének munkáját, elmondta, hogy a plénum az eredményeket és a tennivalókat realiztikusan, elvi alapon, kritikusan és önkritikusan vizsgálta. Utalt a Központi Bizottság 1977. októberi és 1978. márciusi ülésére is.¹⁸

Ismertette társadalmunk életét, ennek részeként szólt az állam és az egyház viszonyáról, a Vatikán szerepéről és a kérdés nemzetközi hátteréről. Szólt Románia nemzetiségi politikájáról, annak magyarországi hatásáról és a kérdés történelmi összefüggéseiről. Hangsúlyozta pártunk elvi álláspontját e kérdésben.¹⁹

Kádár János elvtárs részletes tájékoztatást adott hazánk gazdasági helyzetéről, az 1976-os és 1977-es év eredményéről, az 1978-as év meghatározó jelentőségéről. Ismertette fizetési mérlegünk jelenlegi helyzetét, rámutatott, hogy a legközelebbi években fizetési kötelezettségeink növekedni, nehézségeink fokozódni fognak. Ezzel kapcsolatos a július 17-i levél. Gondjainkat hazai gazdasági tevékenységünk javításával és a szocialista gazdasági együttműködésben rejlő lehetőségek hatékonyabb kihasználásával kívánjuk megoldani. Hitelt kérünk, hogy az árveszteségek okozta kritikus éveket át tudjuk hidalni. Az elmúlt évben megállapított 800 millió rubeles hitel időarányos részét nem kaptuk meg. Emellett az árváltozásokból eredő veszteségünk 5 év alatt a korábban számított 1,6–1,7 milliárd rubellel szemben mintegy 2,5 milliárd rubel lesz. A probléma rendezésére egy sor javaslatunk van, azt kérjük, hogy az illetékes gazdasági vezetők konzultálhassanak.

¹⁷ Lásd e dokumentum 5. jegyzetét.

¹⁸ Lásd az MSZMP KB 1977. október 20-i határozatát a hosszú távú külgazdasági politika és a termelési szerkezet fejlesztésének irányelveiről, illetve a KB 1978. március 15-i határozatát a mezőgazdaság és az élelmiszeripar helyzetéről, fejlesztésének feladatairól. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai 1975–1980*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983.

¹⁹ Lásd erről a 31. dokumentumot.

Helyzetünket jellemezve Kádár elvtárs elmondta, hogy a termelői árakat ismét korrigálni kell, s ez bizonyos hatással lesz a fogyasztói árakra is.²⁰ Ezt az intézkedést nem tudjuk elkerülni, mert az árak nem tükrözik a valódi ráfordításokat. Sajátos külkereskedelem-érzékenységünk miatt, a világpiaci áremelkedések következtében azonos érték behozataláért ma 20%-kal többet kell exportálnunk, mint 1974-ben. Ez vonatkozik mind tőkés, mind szocialista árucseré-forgalmunkra. Figyelemre méltó az a tény is, hogy a Szovjetunióba exportált áruink mintegy 18%-ban tőkés importot tartalmaznak.

Nemzetközi kérdésekről szólva Kádár elvtárs rámutatott, hogy tisztában vagyunk a nyugati taktika hátterével, a valós imperialista törekvésekkel. Elkötelezett politikát folytatunk a Szovjetunió, a szocialista közösség oldalán, ezt nyíltan hangsúlyozzuk. Ismertette a koronaékszerek visszaadásával és a legnagyobb kedvezmény elvének biztosításával összefüggő kérdéseket.

Értékelte a kínai magatartást, s hangsúlyozta, hogy a Vietnami Szocialista Köztársaságot korábban is minden lehetséges eszközzel támogattuk, s a jövőben is így teszünk.

Az enyhülésért folytatott harccal összefüggésben Kádár elvtárs ismertette pártunk tevékenységét, elmondta álláspontunkat a szovjet–amerikai kapcsolatok és a fegyverkezési hajsza megfékezésének kérdésében, részletes tájékoztatást adott Harrimannel folytatott megbeszéléséről.

Végezetül Kádár János elvtárs hangsúlyozta, hogy a Leonyid Brezsnyev elvtárs vezette szovjet párt- és kormányküldöttséget örömmel várjuk ez év őszén magyarországi látogatásra.²¹

(Leonyid Brezsnyev elvtárs a találkozón során több ízben megismételte, hogy bármely időpontban nagy örömmel fogadnák Kádár János elvtársat és feleségét üdülésre a Szovjetunióban.)

Budapest, 1978. július 31.

MNL OL M-KS 288. f. 47/762. ő. e. 52–61. oldal – Gépelt fogalmazvány. – Az emlékeztetőt az MSZMP KB Külügyi Osztályán Kótai Géza készítette, jóváhagyta Kádár János. Mindketten saját kezű aláírásukkal hitelesítették. A dokumentum 2 példányban készült. Első oldalán kézzel írva: „Saját példány. Titkársági ülésre – utána lerakni! Kádár. VII. 31.” Az MSZMP KB Titkársága 1978. július 31-én tudomásul vette Kádár János szóbeli beszámolóját. (MNL OL M-KS 288. f. 7/556. ő. e. 1–2., 10–20.)

Sajtóközlemény: Kádár János és Leonyid Brezsnyev baráti találkozója a Krímben. *Népszabadság*, 1978. július 29. 1.

²⁰ Az áremelések kérdését a Központi Bizottság 1978. december 6-i ülésén tárgyalta „Az 1979. évi népgazdasági terv és az állami költségvetés irányelvei, valamint az 1980. évi termelői és fogyasztói árintézkedések” című napirendi pont alatt. L. MNL OL M-KS 288. f. 4/160–161. ő. e.

²¹ Lásd az 5. jegyzetet.

37.
Feljegyzés
Kádár János és François Mitterrand,
a Francia Szocialista Párt első titkárának
találkozásáról

Párizs, 1978. november 16.

Feljegyzés Kádár János és François Mitterrand
párizsi találkozásáról

Kádár János elvtárs 1978. XI. 16-án, csütörtök délután a párizsi magyar nagykövetségen találkozott François Mitterrand-dal, a Francia Szocialista Párt első titkárával.¹ Kádár elvtárs bevezetőben utalt rá, hogy azért kerülhetett sor az MSZMP és az FSZP közötti találkozóra, mert a magyar–francia kapcsolatokat itthon sem tekintjük egyszerű pártügynek, tehát számunkra Franciaországban sem az. Nekünk sok európai szocialista párttal van kapcsolatunk és nem rossz. Az FKP és az FSZP ügyeibe nem szólhatunk és nem is akarunk beleszólni, de ami a két párt között annak idején történt, annak örültünk, ami most történik, annak nem.² Ennek ellenére, az MSZMP és az FSZP között továbbra is fenntartható a kontaktus.

Mitterrand megköszönte, hogy lehetőséget kapott a találkozásra. (Más forrásból tudjuk, nagyra értékelte, hogy Kádár elvtárs volt a hatalmon levő kommunista pártok vezetői közül az első, aki Franciaországba érkezvén, kész volt találkozni vele.) Visszaemlékezett korábbi budapesti látogatására,³ amelyről mély benyomásokkal tért haza. Megdöbbenő, hogy Franciaország milyen keveset tud Magyarországról, pedig távolabbra nézve, Franciaország számára fontos lenne a két ország jó és sokoldalúan megalapozott kapcsolata, amely ma sajnos az ő részükről többnyire szép szavakban, bókokban merül ki.

¹ Kádár János 1978. november 15. és 17. között tartózkodott Franciaországban, ahol 15-én, illetve 17-én tárgyalásokat folytatott Valéry Giscard d'Estaing köztársasági elnökkel. A találkozásról készült feljegyzés elérhető: MNL OL XIX-J-1-j-1978-IV-FRANCIAORSZÁG-53. d.

² A Francia Szocialista Párt és a Francia Kommunista Párt – valamint a baloldali radikálisok – 1972. június 27-én fogadott el közös programot a baloldal választási győzelme esetén megvalósítandó intézkedésekről. Az 1973-as választások előtt összeállt szövetséget – a meginduló tárgyalások ellenére – a két párt nem tudta megújítani az 1978-as választások előtt. A viszony romlásához hozzájárult, hogy a hetvenes évek második felére a Mitterrand vezette szocialisták számítottak a baloldal első számú pártjának. Lásd a 34. dokumentumot.

³ Lásd a 28. dokumentumot.

Franciaországot a II. világháború utáni események túlságosan a Nyugathoz taszították. Nem zárkozhat be arra a szűk területre, ahová az Egyesült Államok gazdasági és növekvő ideológiai, kulturális nyomása és befolyása szorítja. E helyzetet nem ellensúlyozzák a francia–német kapcsolatok. Franciaország számára Európa nem érhet véget Ausztriánál. Ha a Szocialista Párt kormányon lenne, Franciaország érdekében Magyarország irányában külön politikát dolgozna ki és folytatna.

Franciaország atomhatalom, de ez nem old meg mindent, nem válasz mindenre. A II. világháború előtt a franciák kiépítették a Maginot-vonalat, és súlyos tragédiát okozott, azt hitték, mindent megold, nem gondolkodtak tovább.⁴ Most az a veszély, hogy a saját atomtőzérő megteremtésével ugyanaz történik. Távolabbra kell látni. Minden valamely katonai szövetséghez tartozó országnak arra kell törekednie, hogy legalább saját szövetségi rendszerükön belül igyekezzenek a fegyverkezés tempóját fékezni.

Franciaországban a többség belpolitikai változást szeretne. A gazdasági gondok, az infláció, a munkanélküliség, a magas adó nyomasztóan nehezedik a tömegekre. A hatalmon levők kisebbségben vannak. Giscard d'Estaing értékes, de törekeny ember, tekintélye az ő személyes érdeme és nem a pártjéé. A választásokon lehetőség nyílt volna a helyzet megváltoztatására, de nem kapta meg a baloldalt az a népi támogatást, ami nélkül Franciaországban semmit nem lehet megoldani. Akárhogy számolják, a kommunista párttal együtt 53%-ot kaphattak volna, de az FKP sajnos úgy viselkedett, mint az a nagyon jó versenyló, amely sok versenyt megnyert, de a cél előtt megtorpant, nem merte venni az akadályt. A Szocialista Párt ennek ellenére, bármit mondanak róla és akár hihető, akár nem, hű marad a baloldal, a haladó erők összefogásának gondolatához. Garantálja, amíg ő lesz a párt élén, soha nem lépnek szövetségre a konzervatív erőkkel.

Franciaország belpolitikai életében nehéz évek következnek: túl kell jutnia az európai parlamenti választásokon, az elnökválasztásokon, majd az általános választáson.⁵ Meggyőződése, hogy addigra az FSZP lesz a legerősebb baloldali párt.

⁴ Védelmi célokat szolgáló erőrendszer, amelyet André Maginot hadügyminiszter előterjesztése nyomán építettek ki 1927 és 1932 között a francia–német, francia–olasz és francia–luxemburgi határszakaszon. A hatalmas költséggel megépült, 350 km hosszú, korszerű erőd- és bunkerrendszer nem bizonyult eredményesnek, mert a II. világháborúban a német támadás Belgium felől, az Ardennek hegységen át érkezett.

⁵ Az 1979-es volt az első közvetlen európai parlamenti választás. A tisztán pártlistás szavazáson Valéry Giscard d'Estaing elnök pártja, a liberális jobbközép Unió a Francia Demokráciáért győzött a szavazatok 27,61%-ával, második helyen a Mitterrand vezette Szocialista Párt végzett (23,53%), míg a kommunista párt a harmadik lett (20,52%). – Franciaország elnökét 1974 óta hétévente választják: a következő elnökválasztásra 1981. április 26-án és május 10-én került sor. Az első körben a szocialisták és az FKP is indított jelöltet. Bár az első fordulót a hivatalban lévő elnök, Giscard d'Estaing nyerte, a második fordulóban Mitterrand megszerezte a voksok 51,76%-át. –

Az FSZP jellegét tekintve a szociáldemokrata és a kommunista pártok között helyezkedik el. A szocialista országok helyzetét is legjobban ők tudják megérteni Európában. Az FSZP nyitott a korszerű gondolkodás irányába, és Magyarország nagyon érdekli.

MNL OL Küm. Tük XIX-J-1-1978-IV-Franciaország-53. d. – Gépelt tisztázata. – Készült: 2 példányban. Budapest, 1978. november. Készítette: Katona István. 00437/1114/1978

A találkozóról közös közlemény nem jelent meg.

A parlamenti választásokat az elnökválasztás utáni hónapban, 1981. június 14-én és 21-én tartották. Ezen a Szocialista Párt jelentős előnnyel, a szavazatok 37,52%-át megszerezve végzett az élen, míg az FKP 16,17%-os eredményével a negyedik helyre szorult. A többségi elv szerint működő francia választási rendszerben ez a szocialisták számára abszolút többséget biztosított a parlamentben, és Pierre Mauroy alakíthatott kormányt.

38.
Feljegyzés
Kádár János és Th. Ph. O'Neill,
az USA kongresszusának elnöke
és a kongresszus küldöttségének találkozájáról

Budapest, 1979. április 17.

Feljegyzés Kádár János és a Thomas Philipp O'Neill
amerikai kongresszusi elnök vezette
amerikai parlamenti küldöttség találkozájáról

O'Neill: Felolvassa Carter elnök hozzá (O'Neillhez) intézett levelét az amerikai küldöttség magyarországi látogatásával kapcsolatban. Carter örömet fejezi ki, hogy ez a látogatás létrejött, s kéri O'Neillt, Kádár elvtársnak továbbítsa üdvözlését és azt a reményét, hogy a magyar–amerikai kapcsolatok fejlődése tovább folytatódik. (A levél teljes szövegének fordítása mellékelve.¹)

Kádár elvtárs: Üdvözlí O'Neillt és az amerikai küldöttséget. Egy földön élünk, jobban kell ismerni egymást. Érdekeltek vagyunk kapcsolataink fejlesztésében, szeretnénk, ha a magyar–amerikai kapcsolatok jól, normálisan alakulnának. Ezért az Önök látogatását fontos eseménynek tekintjük. Alkalmat ad beszélgetésre és – bár nagyon rövid az idő – egy kis bepillantásra népünk életébe. Ez fontos számunkra. Nem vagyunk tökéletesek, emberek vagyunk, hírünk a világban sokáig nem a legjobb volt. Valamivel jobbak vagyunk, mint a hírünk, de a következtetés nem az én dolgom. Kívánom, érezzék jól magukat hazánkban, s később értékeljék majd, érdemes volt-e Magyarországra látogatni.

Köszönöm Carter elnök üdvözlését és őszintén viszonzom azt. Kérem Önt, tolmácsolja Carter elnöknek jókívánságaimat és a következőket: elégedettek vagyunk a magyar–amerikai kapcsolatok eseményeivel az elmúlt években. Nagyra értékeljük Carter elnök fáradozását a függő kérdések rendezésében, s a gesztust a korona visszaadásában,² továbbá – bár a jelenlévők véleménye e kérdésben eltér – a kereskedelmi egyezmény aláírását, ez utóbbit önmagában is, és úgy is, mint szándéknyilvánítást, hogy fejlesszük kapcsolatainkat.³ Most kapcsolataink jól

¹ Lásd e dokumentum mellékletében.

² Lásd a 36. dokumentum 9. jegyzetét – a Magyar Népköztársaság és az Amerikai Egyesült Államok közötti kereskedelmi kapcsolatokról szóló megállapodást.

³ 1978. március 17-én írták alá, és az 1978. évi 12. törvényerejű rendelet hirdette ki.

alakulnak, ehhez kölcsönös erőfeszítések kellettek, az amerikai törvényhozás, a kormány, az elnök és a közvélemény részéről is. Kérem, közöljék Carter elnökkel: részünkről őszinte és komoly szándék van a kapcsolatok sokoldalú fejlesztésére.

Kádár elvtárs személyileg hozzáfűzi, hogy sokszor találkozott már az USA képviselőivel, a legutóbb a szenátorok egy csoportjával,⁴ most pedig a jelenlegi küldöttséggel.

Pár szót magunkról: Nem egyszerű a dolog az ilyen találkozók alkalmával. Sok és lényeges különbség van országaink között, ezt tudni kell. Magyarország kis ország, a Varsói Szerződés és a KGST tagállama. Az USA 220 milliós ország, gazdag, a NATO vezető tagja. De Magyarország is a térképen van, megvan a saját történetünk, mégiscsak életrevaló ez a kis finnugor nép.

Messziről nézve, Magyarországot kommunista országnak szokták nevezni. Én magam szeretném, ha így lenne, de ez még nem kommunista ország, a szocializmus építése folyik nálunk. Az a véleményünk, hogy nem a nép van az elmélet kipróbálásáért, hanem az elmélet van azért, hogy a nép jobban éljen.

Sokféle felelősségünk van, Helsinkiben mondtunk valamit erről, elsőként a magyar nép boldogulásáért vagyunk felelősek, minden más ebből következik.

Nem frázisként mondjuk, hogy az USA-val jobb, gyümölcsözőbb kapcsolatokat akarunk. A következőképpen gondoljuk: Politikai jelszavunk a békés egymás mellett élés. Ebből ered az a kötelesség, hogy szövetségeseinkkel is jó viszonyban, de mindenki mással is jó viszonyban legyünk. Az enyhülés hívei vagyunk. Magyarország a hadak útján fekszik, 1100 év alatt a háborúk mind rajtunk mentek keresztül.⁵ A háborúk most már nem lándzsával, hanem nukleáris fegyverekkel folynak. Azt szoktuk mondani, hogy ha kitorne a nukleáris világháború, és ami itt Magyarországon csak véletlenül leesik, az már nekünk túl sok.

⁴ Kádár János hivatalosan 1978. november 18-án találkozott először az USA kongresszusának tagjaival: akkor a Magyarországra a Szovjetunióból érkező, Abraham A. Ribicoff szenátor vezette szenátusi delegációt fogadta (MNL OL MK-S 288. f. 5/759. ó. e.). Korábban 1972. július 7-én William P. Rogers külügyminiszterrel (MNL OL MK-S 288. f. 5/585. ó. e.), 1978 júliusában Averell Harriman demokrata párti politikussal (MNL OL MK-S 288. f. 5/750. ó. e.) találkozott. Kádár az 1973 áprilisában, illetve az 1977 augusztusában Magyarországra látogató amerikai szenátorokkal nem találkozott (MNL OL MK-S 288. f. 7/424. ó. e.; MNL OL MK-S 288. f. 5/724. ó. e.).

⁵ Kádár János az 1975-ös helsinki értekezleten beszélt először nemzetközi nyilvánosság előtt a határon túl élő magyarokról, a trianoni békéről és a történelmi Magyarországról: „Mi annak a magyar népnek a küldötteiként veszünk részt ezen a történelmi jelentőségű tanácskozáson, amely államot alapítva 1100 éve él a Duna-Tisza táján, Európa közepén, így múltunk és jövőnk egyaránt az itt élő népek sorsához kötődik... [A magyar nép] évszázadokon át a hadak útjának kereszteződési pontján élt és mérhetetlen véráldozatokat hozott, hogy fennmaradjon és megőrizze államát a fenyegető pusztulással szemben. Századunkban, az első világháború hiábavaló áldozatainak után a vesztes Magyarország területe a korábbiak egyharmadára csökkent, a második világháborúban urai bűnéből a rossz oldalon vérezve, elvesztette felnőtt lakosságának 8 százalékát és az ország romhalmazzá vált.” A beszéd egészét lásd: Kádár János: *A szocializmusért, a békéért*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1978, 352–357.

Békében akarunk élni, élvezni munkánk gyümölcsét, nincs más kívánságunk a világgal szemben. Ez a politikánk.

Nálunk van olyan előítélet, hogy az amerikaiak mind jó üzletemberek. A mi helyzetünk olyan, hogy itt Európában a fejlettség bizonyos fokán állunk, de nincs nyersanyagunk, nincs energiánk, az össznemzeti termék felét importáljuk. Nagy és komoly partnereink vannak Nyugaton is, az NSZK, Olaszország stb. Szeretnénk fejleszteni a gazdasági kapcsolatokat az Egyesült Államokkal is. Más jellegű kontaktusoknak is hívei vagyunk, a kulturális kapcsolatoknak stb. Sok mindent tanulni akarunk a Nyugattól, de nekünk is van – és nem is a legrosszabb – szellemi kapacitásunk, még az atombomba kifejlesztésénél is közreműködtek magyarok. Nem koldusként jelentkezünk, pontosan értjük, hogy csak a kölcsönös előnyök alapján lehet fejleszteni a kapcsolatokat. Meggyőződésünk, hogy ez lehetséges.

A nyugati sajtót is olvasom. A nyugati lapokban felvetik, hogy meddig tart ez a kurzus? Mi lesz Brezsnyev vagy Tito után? Még velünk kapcsolatban is felvetik, hogy meddig tart a jelenlegi politika, ha Kádár már nem dolgozik. Ez a jelenlegi politika nem egy hét alatt alakult ki. 1956-ban lettünk híresek, bár ne lettünk volna. Megtanultuk, hogy reálisan nézzük a helyzetet, s szót értsünk az emberekkel. Rövid ideig lehet lövöldözni, diktatúrát alkalmazni, de normális életet csak a tömegek támogatásával lehet biztosítani. Drágán szereztük a tapasztalatokat, az emberek értékelik az 1956 óta folytatott politikát, s meggyőződésem, hogy ez a politika folytatódna akkor is, ha én nem is tudnék már dolgozni.

Az Önök látogatása segít abban, hogy a két nép együtt éljen.

O'Neill: Megköszöni Kádár elvtárs üdvözlőszavait. Az a véleménye, hogy Kádár elvtárs nagyon szerény ember, és nagyon hatásos az, amit mondott, szavai egy nagy amerikai politikusra emlékeztetik őt. Megkérdezi képviselőtársait, hogy nem akarnak-e kérdést feltenni Kádár elvtársnak.

*Devine képviselő:*⁶ Utal arra, amit Kádár elvtárs az energiahelyzettel kapcsolatban mondott. Érdeklődik, hogy a jövőben szélesíteni kívánjuk-e a szénenergia-bázist, vagy pedig inkább importra akarunk támaszkodni?

Kádár: Olajat, villamos áramot, gázt importálunk. Korábban volt egy tévedésünk, elkezdtek lenézni a szenet. Később bölcsebbek lettünk, s ma már ismét fejlesztjük a szénbányászatot. Az osztrákokkal is kooperálni akarunk ezen a téren. Minden szenet fel kell használni. Az olaj egyre drágább.

O'Neill: Mit jelent az, hogy Magyarország még nem kommunista ország?

⁶ Samuel L. Devine (1915–1997) amerikai republikánus politikus; 1959 és 1981 közt Ohio állam 12. választókerületének kongresszusi képviselője.

Kádár: Bonyolult lenne ezt itt részletesen kifejteni. Átmeneti társadalomban élünk, az átmenet megrázkódtatással is jár. Még csak a gazdasági alapokat raktuk le, sok más hiányzik, az új ember nehezen akar megszületni. Az is a módszereink közé tartozik, hogy az ember anyagilag legyen érdekelt a szocializmus építésében.

O'Neill: Hogyan áll Magyarország külkereskedelme, s mi a megoszlás a szocialista és a nem szocialista országok között?

Kádár: Nagyjából 50-50% a megoszlás.

O'Neill: Nagyon tetszik nekünk a magyar kivándorlási politika, s pusztán képviselőtársaim kedvéért kérdezem, hogy mi a helyzet ezen a téren?⁷

Kádár: 1956 után sok mindent megváltoztattunk. Korábban nem nagyon lehetett utazni. Most azt mondjuk, hogy menjenek az emberek, legalább nem lesz misztikum. Azt is mondjuk, hogy a külföldiek is jöjjenek hozzánk, és nézzék meg, hogy mi nálunk a helyzet. Ez nekünk előnyös. A külföldiek idejöttek és látták, hogy mi a helyzet. A mi állampolgáraink meg azzal ismerkedtek meg, hogy Nyugaton mi a helyzet. Persze, az emberi természet is közrejátszik, vannak, akik itt szeretnének dolgozni és Nyugaton szeretnének fizetést kapni. Nálunk szerényebb, de biztosítottabb az élet, mint az Egyesült Államokban. Én úgy lettem kommunista, hogy jött az 1929-es gazdasági válság, s a munkaképes lakosság 40%-a munka nélkül volt. Most szociális biztonság van nálunk, az emberek utazhatnak, az újságírók is mindkét irányban. Kivándorlási politikánk humánus, bár a kivándorlás nálunk nem egy gigászi probléma. A világ különböző pontjain általában a zsidók kivándorlása a legkielevezettebb, de nálunk nekik sincs semmi problémájuk. Jelentős német kisebbség is van, a háború után kitelepítés folyt, később ez leállt, s a német ajkúak fele itt maradt, a másik felét pedig kitelepítették a mai NSZK területére.⁸ Most a rokonok látogatják egymást, az itt élők nem akarnak kivándorolni. Magyarországon nincs kivándorlási láz. Van néha egy-két családegyesítési probléma, de ezeket megoldjuk.

⁷ A kivándorlás feltételeit a látogatás idején az 1978-ban elfogadott és 1979. január 1-jétől érvényes jogszabályok (1978. évi 20. tvr., 53/1978 MT. rendelet és 6/1978. BM rendelet) határozták meg. A kivándorlási engedély az útleveélbe pecsételt bélyegzés volt. A belügyminiszteri rendelet különböző igazolások benyújtását írta elő a kivándorlási engedély megadásához. A 6/1978. (XI. 10.) BM számú rendelet 6. §-a szerint külföldi letelepedéshez magánútlevelet kérhet: a) aki betöltötte 55. életévét; b) családegyesítés céljából külföldön élő szülőhöz, gyermekhez vagy házastársához; c) bárki, akit nem terhel tartási kötelezettség, vagyoni jogi vagy köztartozás. A kérelemhez csatolandó: a) a befogadó állam elővízuma; b) házassági anyakönyvi kivonat; c) nyilatkozat arról, hogy köztartozása és tartási kötelezettsége nincs; d) kiskorú gyermek esetén a gyámhatóság jóváhagyó határozata; e) hadköteles esetében a honvédelmi miniszter engedélye. Lásd: Bencsik Péter–Nagy György, i. m. 38–39.

⁸ Lásd a 28. dokumentumot és 14. jegyzetét.

O'Neill: Nagy hatással volt rá, amit Kádár elvtárs 1929-ről mondott. Az Egyesült Államokban is nagy gazdasági válság volt, de ők szerencsére a demokrácia jegyében tudták megoldani a problémát.

Kádár: Az Egyesült Államokban azért más is van a demokrácia mellett, amiért erős. Demokrácia alatt Önök az Egyesült Államokra gondolnak. Magyarország története más. A II. világháború végéig feudalizmus volt Magyarországon, az arisztokraták és a felső egyházi vezetők uralkodtak, jellemző volt a nagybirtok. Az USA polgári demokráciában született. Ezt Magyarországon sohasem ismerjük, itt diktatúra volt évszázadokon át. A II. világháború előtt az ország területének egynegyede egy arisztokrata család tulajdonában volt.⁹ Nem lehet összehasonlítani a két ország helyzetét.

*Latta képviselő:*¹⁰ Úgy értesült, hogy a parlamentnek 106 pártunkívüli tagja van nálunk, s az MSZMP-tagok száma csak 700 ezer. Miért nincs több párttag, milyen előnyt élveznek a párttagok? Van-e nálunk tagjelöltség? Úgy tudja, hogy a Szovjetunióban van.

Kádár: Válaszol a fenti kérdésre.

*Foley képviselő:*¹¹ Nagyon hálásak a vendéglátásért és azért, hogy Kádár elvtárs fogadta a küldöttségüket. Tudja, hogy 10 évvel ezelőtt új gazdasági mechanizmust vezettünk be. Távolról nézve ez az új gazdasági irányítási rendszer jól működött. Magyarország szomszédai szemében talán túl jól is. Hogyan értékeli, folytatódni fog-e ez a gazdaságpolitika?

Kádár: Szeretném egyszerűen megválaszolni a kérdést. Miért vezettük be? Volt egyszer egy szimpózium, amelyen szocialista és tőkés országok közgazdászai vettek részt. Egyetlen dolog volt, amelyben egyetértettek, nevezetesen az, hogy makroméretekben a szocializmus, mikroméretekben viszont a kapitalizmus a hatékonyabb. Engem mint kommunistát ez bosszant. Szerintem a szocializmus

⁹ A Magyar Királyság legnagyobb földbirtokkal rendelkező arisztokrata családja az Esterházy család volt. Esterházy Pál herceg a földosztás előtt 223 000 kat. hold birtok felett rendelkezett. A nagybirtok dominanciája általában az I. világháború utáni földreform nyomán sem tört meg. Az 1935. évi általános mezőgazdasági statisztikai adatfelvétel szerint az 1000 hold feletti nagybirtokok száma 1070 (0,2%) volt, ám ezek 4 608 849 kat. holdnyi területe az összes megművelt terület 29,9%-át adta. Lásd: Orbán Sándor: *Két agrárforradalom Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972, 11.

¹⁰ Delbert Leroy Latta (1920–) amerikai republikánus politikus; 1959 és 1989 közt Ohio állam 5. választókerületének kongresszusi képviselője.

¹¹ Thomas Stephen Foley (1929–) amerikai demokrata párti politikus; 1965 és 1995 között Washington állam 5. választókerületének kongresszusi képviselője, 1989 és 1995 között a kongresszus elnöke.

jobb, de belátom, hogy most a szocializmus nehezkesebb, lassúbb, nehezebben igazodik a piaci viszonyokhoz. Azt is hozzá kell tenni, hogy 30 évvel ezelőtt úgynevezett „nem kompetens” emberek kerültek a vezetésbe nálunk. Én magam műszerész voltam, Apró elvtárs építőmunkás. Korábban annyit foglalkoztunk gazdaságpolitikával, hogy sztrájkoljunk, vagy ne sztrájkoljunk, többet nem értettünk hozzá. Most pedig nekünk kell dönteni. Még egy olyan kis országot sem lehet egy vállalatként kezelni, mint Magyarország. Én nem értek annyira gazdasági kérdésekhez, nem ismerem ezeket elég mélyen. Beláttuk, hogy jobb, ha nem mindent a központban, hanem a vállalatoknál döntenek el. Időközben sok tapasztalatot szereztünk. Kiderült, hogy vannak kiváló gazdasági vezetőink, akik értik a dolgukat, másokról viszont az derült ki, hogy nem értik. Korábban ez nem derült így ki. Rugalmasabb, valamivel gyorsabb lett a gazdaság. Az új gazdasági irányítási rendszer bevált, marad. A többi szocialista ország nem követte, itt-ott furcsán is néztek ránk, de később megszokták.

O'Neill: Milyen anyagi ösztönzést kapnak a jó gazdasági vezetők, hogy ne csüggedjenek? Mit tehetnek a pénzükkel, beruházhatnak-e?

Kádár: A gazdasági mechanizmus része az anyagi ösztönzés, egyéneknek és közösségeknek egyaránt. Az a helyzet, hogy a kiemelkedő teljesítményt nyújtó gazdasági vezetők jövedelme nagyobb, mint az enyém. Hogy mit vehet érte? A termelőeszközök kivételével mindent, amit az Egyesült Államokban is meg lehet vásárolni.

*Conte képviselő:*¹² Nagyon köszöni a fogadtatást és Kádár elvtárs kedves szavait. Abból, amit Kádár elvtárs mondott, nyugodtan állíthatja, hogy Kádár elvtárs akár ővele szemben is indulhatna Amerikában a képviselőházi választásokon. Kérdezi, mi Kádár elvtárs véleménye Begin–Szadat–Carter erőfeszítéseivel, a közel-keleti rendezéssel kapcsolatban?¹³ Ugyancsak kérdezi, hogyan vélekedik Kádár elvtárs arról, hogy az Egyesült Államok elismerte Kínát?¹⁴

¹² Silvio Conte (1921–1991) amerikai republikánus politikus; 1959 és 1991 között Massachusetts állam kongresszusi képviselője.

¹³ Anvar Szadat egyiptomi elnök (1918–1981) első arab államfőként látogatott Izraelbe 1977 novemberében. A következő évben folyó egyiptomi–izraeli tárgyalások Jimmy Carter közvetítésével zajlottak, és előbb a Camp David-i egyezmény aláírásához vezettek 1978. szeptember 17-én a Fehér Házban, majd 1979. március 26-án a felek aláírták Washingtonban az egyiptomi–izraeli békeszerződést.

¹⁴ Az Egyesült Államok és Kína között 1971-től kezdve szaporodtak meg a hivatalos érintkezések. A Nixon elnök 1972. februári kínai látogatásakor kiadott sanghaji kommuniké megerősítette, hogy a felek elkötelezték a kapcsolatok normalizálása iránt. A két ország vezetői 1978. december 15-én jelentették be, hogy 1979. január 1-jével felveszik a diplomáciai kapcsolatokat.

Kádár: A különbékét nem tartjuk a közel-keleti kérdés valódi megoldásának, tovább komplikálja a helyzetet. Főleg azért, mert nem oldja meg a palesztin kérdést, s mert nem az összes érdekelt fél bevonásával jött létre. Most csak három érdekelt van jelen. A palesztin kérdés nem egyszerű, hárommillió emberről van szó, sátrakban élnek, a kilencéves gyerekeket is bombaszerkezetek készítésére oktatják. Ismerjük a Palesztin Felszabadítási Szervezetet. Hiába mondják nekik, hogy nyugodjanak. Az Egyesült Államoknak kontaktust kellene találnia a palesztin szervezettel. A Szovjetunió nagy önmérsékletet tanúsít, hiszen a palesztinok fegyverigénye fantasztikus. Mi békét szeretnénk a Közel-Keleten. Az Egyesült Államok oldaláról rendezésnek tűnhet, ami történt, de ez nem az. Kína világkérdés. Hogy mi van ott, bent az országban, azt senki sem tudja. Egy dolgot mondhatok. Én sokat tárgyaltam velük, Mao Ce-tunggal is öt alkalommal.¹⁵ Kétségtelenül eredeti ember volt. Emlékszem felszólalására 1957-ben, amikor kijelentette, hogy nem kell félni az atomháborútól. Négy százmillió kínai elpusztulna ugyan, de a másik négy százmillió túléli, és a romokon felépíti a szocializmust. Arra gondoltam, hogy megyek én haza, s hogy mondjam meg odahaza a magyaroknak, majd a négy százmillió kínai túléli az atomháborút. 1959-ben azt kérdezte tőlem Mao Ce-tung, hogy Magyarország nem akar-e atomfegyvert? Nagyon határozottan megmondtam neki, hogy nem akarunk ilyet.

Rejtélynek tűnhet a szovjet–kínai viszony alakulása. Ennek sok oka van. Az egyik fontos ok, hogy a kínaiak 1957-ben atomfegyvert kértek a Szovjetuniótól maguknak, és a többi szocialista ország számára is. A Szovjetunió szerencsére nem ment ebbe bele. 1956 után azt mondta nekünk Mao Ce-tung, hogy milyen jók voltak a magyarországi események 1956-ban, mivel sok tapasztalatot lehetett szerezni. Ezen aztán összevesztünk.¹⁶

Sejtem, hogy mi vezeti az Egyesült Államokat Kínával kapcsolatban. Természetesen jó volna visszahúzni Kínát a civilizáció körébe, de ez nem lesz egyszerű. Mi eddig három minőségben találkoztunk velük:

¹⁵ Kádár és Mao Ce-tung hivatalos kétoldalú látogatáson csak egy ízben, 1957 szeptemberében találkoztak, amikor is – 1957. szeptember 27. és október 4. között – Kádár János magyar kormánydelegáció élén a Kínai Népköztársaságban járt. Első találkozásukra azonban korábban, 1956 őszén került sor, amikor Kádár János a Kínai Kommunista Párt VII. kongresszusára utazó MDP-delegáció tagjaként Kínában járt. Ugyanakkor Moszkvában, kommunista és munkáspártok találkozóin, a november 7-i ünnepségek alkalmával volt alkalmuk beszélni egymással.

¹⁶ A magyar–kínai kapcsolatok 1957 és 1959 között voltak a legszívélyesebbek (lásd a 2. dokumentumot). 1959. május 6-án a két ország vezetői barátsági szerződést írtak alá. 1960-tól a szovjet–kínai viszony elmérgesedésével a magyar–kínai viszony is fagyosabbá vált, mert Kádár egyértelműen a szovjet álláspontot támogatta. A mélypontot a kulturális forradalom idején, 1966 és 1969 között érte el. Kína három évig nagykövetet sem nevezett ki Budapestre. A normalizálódás után a közeledés 1978 után, a kínai gazdasági reformok beindításával vált erőteljesebbé. Lásd: Vámos Péter: „Mi történt a kínaiakkal?” Magyar–kínai kapcsolatok, 1956–1966. *Kül-Világ*, 2009, 1. sz. 1–25.; Jordán Gyula: *Kína története*. Budapest, Aula Kiadó, 1999.

- barátként és szövetségesként;
- partnerekként (amikor már nem tekintettük őket sem szövetségesnek, sem testvéreinknek);
- és most ellenfelekként – nem ellenségekként, hanem ellenfelekként.

Mondhatom, hogy sem mint barátok, sem mint partnerek, sem mint ellenfelek nem kiszámíthatók a kínaiak. Kína sohasem lesz bábu a sakktáblán. Sok ezer éves pszichózis öröklődik náluk: van Kína, és azon kívül van még valami. Ők a kívül lévők akarták mindig egymás ellen kijátszani.

Vagy vegyük a vietnami esetet. Ismeretes, hogy a Vietnamba küldött segítség Kínán keresztül ment vasúton. Egyszer csak azt mondták a kínaiak, hogy ez a segítség ne vasúton, hanem tengeren menjen.¹⁷ Nyilvánvalóan az volt a céljuk, hogy a szovjet és az amerikai flotta ugorjon egymásnak.¹⁸ Náluk sok mondás van, az egyik ilyen, hogy a hegytetőről kell nézni két tigris csatáját.

O'Neill: Érdeklődik, mi Kádár elvtárs véleménye a SALT-II-egyezmény aláírásának kilátásairól?¹⁹

Kádár: Az amerikai szenátorokkal már beszéltünk erről. Akkor egy kicsit kiéleztem a kérdést, s hangsúlyoztam, hogy a SALT-II-egyezmény megkötését az enyhülés kulcskérdésének tekintjük. Magyar érdekből is támogatom annak mielőbbi megkötését. A szovjet és az amerikai népet tisztetem, és azt kívánom, hogy csatatéren ne találkozzanak. A SALT-II-megállapodás erősíti az enyhülést. Ha létrejön, utána minden könnyebben megy. Ha nem jön létre, komplikált évek elé nézünk. A Szovjetunió nem akar háborút, de ha fenyegetve érzi magát, merevebb magatartást vesz fel. Erre pedig az Egyesült Államok is azonnal reagál, s nem titok, hogy a kisebbek meg azt nézik, mit csinálnak a nagyok.

Ismétlem, ha nem jön létre a SALT-megállapodás, akkor feszültebb évek elé nézünk, a kontaktusok lelassulnak. Én bízom benne, hogy nem lesz világháború, de nem mindegy, hogy az elkövetkező húsz-harminc évet feszültségben vagy enyhülésben éli-e le a világ. A SALT-megállapodás aláírása a Szovjetunióknak és az Egyesült Államoknak is előnyös, ez nem is lehet másként.

¹⁷ A Szovjetunió és Kína 1965-ben kötött vasúti egyezményt a Vietnamba irányuló szovjet katonai szállítmányok célba juttatása érdekében. Az egyezményt Kína eleve szűken – csak a fegyverszállítmányokra vonatkozóan – értelmezte. A kínai fél 1966 februárjában bejelentette, hogy nem vállalja tovább a Vietnammal szánt küldemények vasúti szállítását. *Intelligence Report. The Sino-Soviet Dispute on Aid to North Vietnam (1965–1968)*, <http://www.foia.cia.gov/CPE/ESAU/esau-37.pdf>.

¹⁸ Ezzel a megjegyzésével Kádár egyértelműen a „kínai kártya” értékét akarta csökkenteni.

¹⁹ Lásd a 36. dokumentumot és 11. jegyzetét, valamint a 29. dokumentum 4. jegyzetét. Az egyezményt nem sokkal e tárgyalás után, 1979. június 18-án írták alá, de az amerikai szenátus végül a – Szovjetunió afganisztáni bevonulását tekintve – nem ratifikálta.

*Minish:*²⁰ Nagyon köszöni Kádár elvtárs szavait és a fogadtatást. Ő úgy látja, Kádár elvtárs sikerének az a titka, hogy kommunista, de a gazdaságot viszont „tőkés”-ként irányítja. Egyetért-e ezzel Kádár elvtárs?

Kádár: Nem egészen. Ő régi kommunista, sikerei viszont viszonylag új keletűek.

O'Neill: Még egyszer nagyon köszöni a fogadtatást és azt, hogy Kádár elvtárs ennyi időt szánt rájuk. Ők békeszerető ország, az amerikaiak békét akarnak.

*Heanley képviselő:*²¹ Úgy értesült, hogy legutóbb a magyarországi szavazók 97%-a vett részt a szavazásban.²² Önök örülnek, ha 50%. Mi ennek a titka?

Kádár: Higgyék el, hogy óriási munkát végzünk azért, hogy a népet meggyőzzük. Önöknél egy választáson elsősorban arról beszélnek, hogy mit fognak megváltoztatni. Mi viszont mindig azt hangsúlyozzuk, hogy folytatjuk az eddigi politikát. Ezért szavaznak ránk.

Továbbá: a világban sok változás, esemény történik. Nálunk nagy az érdeklődés a külpolitika iránt. Ez minden kis népnél így van, hiszen úgy érzi, hogy ő nem a világ, hanem a világtól függ. Nálunk az a közhangulat, csak itt ne változzon semmi. Nemrég találkoztam Lékai bíborossal.²³ Ismeretes, hogy új pápa van, lengyel pápa,²⁴ felvetődik a kérdés, hogy mit fog csinálni. Lékai Rómába készült, mondtam neki, mi rendeztük az állam és az egyház viszonyát, s mi olyan pápával élünk, amit Isten vagy a sors adott nekünk, illetve amilyent a bíborosok választottak. Nekünk ott nincs szavazati jogunk. Együtt élünk vele, azt azonban mondhatjuk, hogy amilyen a jónapot, olyan lesz a fogadjisten.

O'Neill: Még egyszer köszöni a fogadtatást és minden jót kíván Kádár elvtársnak.

Budapest, 1979. április 19.

★

²⁰ Joseph Minish (1916–2007) amerikai demokrata párti politikus; 1963 és 1985 között New Jersey állam 5. választókerületének kongresszusi képviselője.

²¹ James M. Heanley (1920–2003) amerikai demokrata párti politikus; 1965 és 1981 között New York város kongresszusi képviselője.

²² A látogatást megelőző országgyűlési választásokat 1975. június 15-én rendezték, amelyen a választójogosultak 97,6%-a jelent meg.

²³ Kádár János 1979. március 12-én fogadta Lékai László bíborost.

²⁴ Karol Józef Wojtyła bíborost 1978. október 16-án választották pápává. A II. János Pál nevet választó pápa volt 455 év után az első nem olasz fogap a Vatikán élén.

Melléklet

Carter elnök levele O'Neill képviselőházi elnökhöz

Örömmre szolgál, hogy találkozik Kádár János első titkárral magyarországi látogatása során. Kérem, adja át szívélyes üdvözetemet, és tolmácsolja azon óhajomat, hogy folytatását lássuk az országaink közötti kapcsolatok jelentős javulásának, amely egy évvel ezelőtt Szent István koronájának visszaadása óta tapasztalható. Az Ön kimagasló vezető szerepe a képviselőházban, valamint sokéves tapasztalatai különlegesen alkalmassá teszik Önt arra, hogy ismertesse a jelenlegi amerikai politikát és tárgyaljon együttműködésünk folytatásának módzatairól.

Érdeklődéssel várom beszámolóját tárgyalásairól.

Őszinte híve:
Jimmy Carter

MNL OL XIX-J-1-j USA 1979. 23. d. IV/002738/2. – Gépelt tisztázat.

Sajtóközlemény: Kádár János fogadta az amerikai képviselőházi küldöttséget. *Népszabadság*, 1979. április 18.

39.

Jegyzőkönyv

Kádár János és Helmut Schmidt nyugatnémet kancellár tárgyalásairól

Budapest, 1979. szeptember 5.

Jegyzőkönyv Kádár János elvtárs és Helmut Schmidt kancellár szűk körű tárgyalásairól

Szigorúan titkos!

Kádár elvtárs: Megismétli a tegnapi mondottakat,¹ kétoldalú kapcsolataink jók, fellendülők.

Néhány szót magunkról: A tegnapi megbeszélésen Schmidt érzékeltette, jó volna, ha a politikában bizonyos konzekvencia érvényesülne, stabil irányzat érvényesülne egyes országok részéről.

Úgy gondoljuk, reálisan tudjuk megítélni Magyarország helyzetét. Belpolitikai helyzetünk stabil, szilárd, kiegyensúlyozott. Nem mindenki kommunista, de az alapvető szocialista célokkal a nép nagy többsége egyetért. Egyetértés van a szocializmus építésének gyakorlatával is. Nálunk egypártrendszer van, de szükség van a magyar közvélemény nagy többségének egyetértésére, támogatására.

Schmidt kancellár: Szükség van rá, vagy meg is van?

Kádár: Szükség is van rá és meg is van. A szocialista társadalom építése nem csak a kommunisták műve, nem is csak nekik épül. A szocialista demokrácia fejlesztésének két lényeges eleme van:

1. Biztosítani kell a kommunisták és a pártonkívüliek egységét, egyetértését.
2. Az emberek lehető legnagyobb számát be kell vonni a kérdések eldöntésébe. Politikai struktúránk ezt a célt szolgálja; a társadalmi szervezetek,

¹ Helmut Schmidt 1979. szeptember 4-én érkezett Budapestre. A három nap során három – egy négy szemközt, egy szűk körű és egy plenáris – tárgyalásra került sor. Az első, négy szemközt megbeszélést szeptember 4-én tartották. Ezen szó esett a magyar fél számára kiemelt jelentőségű kétoldalú gazdasági kapcsolatokról, külpolitikai, elsősorban a nemzetközi biztonság és leszerelés ügyét érintő kérdésekről és a belnémet viszonyokról. M. Szebeni Géza: *Vigyázó szemetek Moszkvára vessétek... avagy Kádár és a német kancellárok*. http://www.grotius.hu/doc/pub/FOEPEY/2009_60_m.szebeni_geza.pdf.

a szakszervezetek önállóságára épít. A Hazafias Népfront keretében különböző világnézetű emberek aktív együttműködését szerveztük meg, beleértve az egyházakat is. A kancellár előző nap azt a nézetet hangoztatta, hogy az ő felfogása szerint a papok tevékenykedjenek a templomokban, a politikát pedig bízzák a politikusokra. Mi egy kicsit másképp fogjuk fel: a papok – természetesen – foglalkozzanak a lelkek üdvösségével, ez a hivatásuk, de vegyék ki részüket a társadalom életéből is, segítsék a közös célok megvalósítását. Ebben egyetértés van velük, csinálják is, nyilvánosan állást foglaltak emellett.

Ön tegnap megkérdezte: hogyan alakul a politika, ha én nem dolgozok? Logikus kérdés ez. Válaszoltam kérdésére: 1956 után fejlődésünknek szükségszerűen új szakasza kezdődött, változott a politikai kurzus. A pártot teljesen újból szerveztük. Korábban 900 000 párttag volt, egyesült pártként. 1956 októbertől újra regisztráltuk a párttagságot, mindenkinek jelentkezni kellett. A régi párttagokból 210 000 regisztráltatta magát és 30 000 új párttag jelentkezett 1957. május 1-jéig. Ez a 240 000 párttag tömörült az új politikai platform alapján. Pártunknak most már 800 000 fölötti a tagsága; ennek 60%-a 1956-ban még gyerek volt; ez a 60% az új platform alapján lépett be. A mai politikai erő e platform alapján tömörült. Ez behatolt a tömegekbe; ha én fellépnék e platformmal szemben, remélem, engem is félretennének.

Schmidt: De az Ön személyes tekintélye legalább akkora súlyú – ezt külföldön mi nagyon jól érzékeljük –, mint a platformé.

Kádár: Dialektikusan kell ezt nézni. Feltehető, hogy én is csináltam valamit, s a platformot a nevemhez kapcsolják. Ez így van; néha olyat is nekem tulajdonítanak, amit talán nem is én csináltam.

1980 márciusában tartjuk pártunk következő kongresszusát, amely valódi és élő kérdésekkel fog foglalkozni, biztosra vehető, hogy megerősíti a politika fő irányát, a fejlesztésre érett elemeket pedig továbbfejleszti.²

Ez egy stabil irányzat, tartós irányzat Magyarországon.

Az építő munka néhány vonatkozásáról: A központi kérdés nálunk a gazdaság. Minden elképzelésünk függvénye a gazdaságnak. Több mint két évtizede meghatározott gazdaságpolitikánk van, a réginél rugalmasabb. 1957 elején megszüntettük a kötelező beszolgáltatást, szerződéses alapra, érdekeltségre helyeztük a mezőgazdasági munkát.

Schmidt: Ez hasonló ahhoz, ahogyan Lengyelországban csinálják?

² Az MSZMP XII. kongresszusát 1980. március 24–27. között rendezték. A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusának jegyzőkönyve. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1980.

Kádár: Igen. Reális felvásárlási árakat vezettünk be, hogy a paraszt érdekelt legyen. Később a mezőgazdaság szocialista átszervezését segítette ez. Közben a termelés nem esett vissza, ellenkezőleg, komoly fejlődés ment végbe.

Irányítási reformunk több mint tízéves. Célja, hogy a gazdasági tevékenység rugalmasabb legyen. Állami terv van, mert fontos, hogy a fejlesztésnek legyen koncepciója, de a vállalatok önállóak, nincs kötelező terv. Közgazdasági szabályozókkal, a vállalati érdekeltség beléptetésével biztosítjuk, hogy a gazdasági tevékenység az állami tervvel szinkronban legyen. Az a véleményünk, hogy a szocializmusban is árutermelés folyik, van pénz, érvényesülnek a piaci törvények.

Azért is be kellett vezetni mindezt, mert gazdaságunk nagymértékben függ a nemzetközi gazdasági tevékenységtől. A nemzetközi jövedelemnek kb. 50%-a a külkereskedelemben realizálódik.

Több mint tízéves tapasztalat alapján mondhatjuk, hogy bevált és működik ez a rendszer. A tervszerűség nem rosszabb, mint korábban, sőt bizonyos mértékig jobb.

Mint ismeretes, a közelmúltban jelentősen emeltük a fogyasztói árakat, egy csapásra 9%-kal. Ilyet sem szocialista, sem tőkés ország nem csinált még, mi sem akarunk a jövőben. Nyugaton arról cikkeznek, hogy harminc éve nem volt komoly fogyasztói áremelés nálunk. Ez igaz, nagyon felhalmozódtak a problémáink. A jövőben rugalmasabban, folyamatosabban akarjuk ezt csinálni. A közvélemény éretten fogadta az intézkedést.

Schmidt: Jól készítették elő.

Kádár: Igen, bár a lényeg nem is ezekben a fogyasztói áremelésekben van. A termelői árak rendezését is előkészítjük, ez még fontosabb. Mindkettőnek lényege, hogy reális árakkal akarunk dolgozni. A jövedelmek és bérek tekintetében pedig arra törekszünk, hogy azokat a teljesítményekhez kapcsoljuk.

A tudományos és művészeti életéről: Az alkotói és a kutatói szabadságot támogatjuk, támogatjuk, hogy élő kontaktusban legyünk a nemzetközi áramlatokkal. Értelmiségünk elégedett ezzel. Szakmai viták persze folynak. Mi bízunk igazságunk erejében. Valljuk, hogy adminisztratív rendelkezésekkel nem lehet megoldani a dolgokat. Meg kell vitatni azokat, meg kell győzni az embereket.

Kialakult nálunk egy légkör, amit mi és az emberek is jónak tartanak.

Ha nemzetközi konfliktus jelentkezik valahol a világban, akkor lakosságunk úgy reagál arra, hogy csak nálunk ne változzék a helyzet.

Önöknek sok kontaktusuk van Magyarországgal, amit mondtam, kontrollálható.

Röviden Magyarország és az NSZK kapcsolatairól: Amint tegnap már beszéltünk róla, politikai kontaktusok vannak, ezek korrektek. Amellett vagyunk, hogy ez így legyen a jövőben is. Figyelembe véve a két ország között meglévő különbségeket, igyekszünk kihasználni a lehetőségeket.

Kancellár úr látogatása nagy esemény. A jövőben is fenn kell tartani a politikai kontaktusokat.

Gazdasági kapcsolatainkról: Megelégedéssel szólhatunk róla, a gazdasági együttműködés fejlődésben van, tavaly 3,5 milliárd márkát tett ki a külkereskedelmi áruforgalom. Idén az áruforgalom kiegyensúlyozottabb, ezt folytatni akarjuk, komoly erőfeszítést tettünk az export növelésére. Leraktuk az alapokat, tovább akarunk menni. Bizonyos problémák adódnak a Közös Piac és a KGST viszonya miatt és Nyugat-Berlin miatt, amellyel kapcsolatban nekünk is vannak igényeink: mindketten GATT-tagok vagyunk.³ A közös piaci korlátozások szigorúak, hátrányosan érintenek bennünket. Az a kívánságunk, hogy legalább a GATT-ban biztosított liberalizmus érvényesüljön a magyar-nyugatnémet kapcsolatokban is. Mi törekszünk az áruszerkezet változtatására, versenyképességünk fokozására. Ehhez azonban idő kell, s arra is szükségünk van, hogy hagyományos cikkeinket értékesíthessük az NSZK-ban.

Egyezmények kötésénél Önök ragaszkodnak a nyugat-berlini klauzula alkalmazásához.⁴ Két dolgot említenék: Most van egy adott helyzet, létrejött a négyoldalú megállapodás, ez egy bonyolult megállapodás, mert kompromisszumos, az értelmezésben különbségek vannak. Ezt mi nem tudjuk befolyásolni, a szocialista értelmezés szerint tiszteletben tartjuk a megállapodást.

Ösztönözni kellene, hogy a Közös Piac és a KGST „modus vivendi”⁵ találjon. Önöktől azt kérjük, törekedjünk egymással olyan kiegészítő megállapodásokra, amelyek segítik a kétoldalú együttműködést.

A felelős személyiségek találkozója legyen rendszerebb a jövőben: mindekelőtt a külügyminisztereké és a külkereskedelmi minisztereké. A vegyes bizottság vezetését illetően: személyi változás történt, nem is ismerik egymást. Évente találkozhatnak a vegyes bizottság társelnökei és a külügyminiszterek, hogy folyamatukban rendezhessék a kérdéseket, ne öregedjenek meg a rendezésre váró kérdések.

A kulturális és tudományos együttműködés területén érintkezés van. A turizmus normális, ennek sajátos jelentősége van a mi viszonylatunkban. A gyakorlatunk rendben van, az emberek nagy számban utaznak mindkét országba.

Így értjük azt, hogy viszonyunk korrekt, gyümölcsöző. Készek vagyunk ezen az úton járni a jövőben is.

³ Az 1979. évi központi áremelést a KB június 29-i ülésén fogadták el. Az előadói beszédet Havasi Ferenc, a KB gazdaságpolitikáért felelős titkára tartotta. Az intézkedés legfontosabb célja a világgpiaci árváltozások érvényesítése volt mind a termelői, mind a fogyasztói árak terén. A határozat az élelmiszeráraknál átlagosan 20%-os (húsok 26%, kenyér 50%), energiaáraknál 34%-os áremelést rendelt el 1979. július 23-ától. Lásd: MNL OL M-KS 288. f. 4/163–164. ő. e.

⁴ Magyarország 1973-ban csatlakozott az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezményhez (GATT). Tagságunk 1973. szeptember 9-étől datálódik.

⁵ Utalás az 1971. decemberi négyhatalmi megállapodásra. A törvényekben és nemzetközi szerződésekben a nyugatnémet fél a Berlin-klauzulát (záradékot) alkalmazta, amennyiben ki akarta terjeszteni azok hatályát Nyugat-Berlinre is. Lásd elsősorban 27. dokumentumot.

Schmidt: Nagyon köszöni Kádár elvtárs rendkívül informatív expozéját. Nem kívánja megismételni, amit tegnap mondott. Egy gondolatot azonban most is aláhúz: rendkívül nagy elismeréssel és szimpátiával viseltetik a magyar politika elmúlt huszonhárom évben elért sikerei, eredményessége iránt.

Az NSZK helyzete:

Az NSZK-ban piacgazdaság van, ennek előnyeivel (nagyobb termelékenység) és hátrányaival (nagyobb érzékenység a konjunkturális változásokra, munkanélküliség) együtt.

A szocialista országok az NSZK-t a kapitalista országok közé sorolják. Ehhez fűzne egy megjegyzést: ha náluk bárki használja ezt a jelzőt, nagyiparosok vagy a forró fejű fiatal szociáldemokraták, akkor ők ezt nagyon sértőnek találják. Hogy miért, arról egy struktúraelemet említene: az NSZK-ban mélyreható szociális politika létezik, ez az öregek, betegek számára olyan életszínvonalat biztosít, amely csak két-három más nyugati országban és az olajsejkségekben van. Ugyanez a helyzet a munkanélküliekkel kapcsolatban is.

Egy másik struktúraelem: a munkavállalók beleszólási joga a vállalatok irányításába, a szakszervezetekben választott képviselőiken keresztül. Ezek a képviselők a vállalatvezetésben teljesen szabadon foglalnak állást.

Az NSZK-ban az árak is és a bérek, nyugdíjak is évről évre változnak. Az 1977–81. évekre az átlagos áremelkedés 4% körüli; a bérek ugyanakkor évi 6–7%-kal nőnek. A nettó reálbér-növekedés tehát legalább évi 2%-os, a reálnyugdíjak növekedése pedig 4% körül van.

Gazdaságpolitikájuk közvetett vezetési eszközökkel valósul meg, kiegészítve erkölcsi meggyőzéssel, persze nem mindig egyforma sikerrel.

A szakszervezeteknek nagy szerepe van. Húsz szakmai szakszervezet létezik, 14-15 a DGB tagja.⁶ A szakszervezetekben általában szociáldemokrata vezetés van, de itt-ott kommunisták is vannak a vezetésben. Nem mind olyanok, akikkel Önök azonosítanák magukat. Az NSZK-ban négy kommunista párt van, a legkellemetlenebbek az anarchisták és az albán befolyás alatt állók, de egyik sem jelentős.⁷ A négy kommunista párt egymás ellen harcol.

A választásokon négy párt jelentős: SPD, FDP, CDU, CSU. Az utóbbi két ellenzéki párt hol ikreként viselkedik, hol egymásba rúgnak, de az 1980. évi választásokon együtt mennek, hogy Straussból kancellárt csináljanak.⁸

A tízéves kormánykoalíció két nagy társadalmi együttműködést hozott létre: 1. Nagy eredményeket ért el a belpolitikában és a szociális politikában. 2. Igen mélyreható reformot hajtott végre a külpolitikában. Kiindulva az adenaueri idők-

⁶ Különböző érdekek áthidalását szolgáló megoldás (latin).

⁷ A DGB (Deutsche Gewerkschaftsbund) az 1949. október 12-én alapított Német Szakszervezeti Szövetség. 1979-ben 17 tagszakszervezete volt.

⁸ Lásd a 32. dokumentum 13. jegyzetét.

ben létrehozott gazdasági és katonai szövetségi helyzetből, megindította és végrehajtotta a keleti politikát, amely lehetővé tette, hogy elkezdődjék az enyhülés.

Amíg én kancellár leszek – mondotta –, arra fogok törekedni, hogy meggyőzzem népemet, hogy hajlandó legyen kompromisszumokra szomszédainkkal. A múlt héten egy széles körű tévé-vitán vett részt, a második világháború kitörésének 40. évfordulója alkalmából. Kérdést tettek fel neki az újraegyesítésről. A következőket válaszolta: Nem adja fel a reményt az újraegyesítésre, ez azonban csak a távoli jövő kérdése, ma még a formája sem látható, s csak az európai összefüggésekben kerülhet majd rá sor, de semmiképpen sem terjedhet ki az újraegyesítés olyan területekre, ahol németek már nem élnek. Ezzel az állásfoglalással szemben igen jelentős ellenállás jelentkezik az NSZK-ban, főleg a CDU, a CSU és különösen Strauss ellenzi az egész keleti politikát. Strauss a belpolitikában igen konzervatív, de ő (Schmidt) kéri, ne tekintsék őt fasisztának, ne tévesszék össze a fasisztákkal.⁹

Schmidtnek szívügye, hogy mind nyugati, mind keleti partnereik előre kiszámíthatónak lássák az NSZK politikáját, hogy számítani lehessen rájuk. Nyugati szövetségeseik számíthatnak az NSZK folyamatos együttműködésére, Magyarország, a Varsói Szerződés, a KGST tagállamai pedig számíthassanak arra, hogy az NSZK politikája konzekvens marad az enyhülés és az egyensúly kérdésében. A jövőben is gondosan ügyelünk az európai katonai egyensúly fenntartására, számíthatnak rá, hogy nem akarjuk haderőnk minőségét a nukleáris területre áthelyezni, az NSZK nem lesz nukleáris hatalom. Számíthatnak rá, hogy jól átgondoltan törekszünk arra, hogy az egyensúlyt a fegyverkezés korlátozásával, a SALT-I, -II, -III-egyezményekkel érjük el. Számíthatnak arra, hogy a keleti szerződéseket, a Nyugat-Berlinre vonatkozó négyoldalú megállapodást és a záróokmányt betartjuk, erre gondosan ügyelünk.

Nyugat-Berlint illetően: Hangsúlyozza, hogy szilárdan hűek a szerződéshez, a Kádár elvtárs által felvetett probléma számukra érthető, csak az NSZK és a Szovjetunió tárgyalásain lehet ezt megoldani, magyar-nyugatnémet viszonylatban azonban ez nem okozhat problémát. Az NSZK, az NDK, Nyugat-Berlin és a Szovjetunió túl nagy presztízs kérdést csinált a nyugat-berlini kérdésből.

Az NSZK-nak az NDK-hoz való viszonyáról: tegnap már szólt erről. Szilárdan bízhatnak Önök békeakaratomban, amíg a jelenlegi kormány lesz és én állok az élén, ez fennmarad. Ez nem jelenti, hogy kétoldalú vagy többoldalú kapcsolatainkban ne igyekeznénk saját érdekeinket szem előtt tartani és érvényesíteni.

Teljes mértékben egyetért azzal, amit Kádár elvtárs a kétoldalú kapcsolatokról mondott. A magyar-nyugatnémet kapcsolatokat nagy szimpátiával követjük, nemcsak a kormány, hanem a lakosság nagy többsége is.

⁹ A CDU/CSU 1979-ben döntött arról, hogy Franz Josef Strausst indítja kancellárjelöltként az 1980. október 5-én rendezendő választásokon, ahol a CDU/CSU a szavazatok 44,5%-át szerezte meg, így Helmut Schmidt vezetésével ekkor még fennmaradt az SPD-FDP koalíciója.

Tegnap két részletkérdésben kérte már Kádár elvtárs segítségét, ma egy harmadikat említ: Nagyon köszöni, hogy módot kapott a ma reggeli koszorúzásra (német katonasírok, zsidó mártírok emlékműve).¹⁰

A gazdasági kapcsolatokról: Azt, amit Kádár elvtárs a liberalizálás elhúzódsáról mondott, csak fenntartással tudja követni. A szocialista országokban egyáltalán nincs liberalizálás. A liberalizálás egyoldalú, ez a gazdasági rendszerek különbözőségéből ered. Híve vagyok ennek is, ha előnyös, de vegyék figyelembe, hogy nekünk ez nagy probléma. Lengyelországgal pl. sok vitájuk van a textilről. A textilbehozatal liberalizálásának a következménye, hogy az NSZK-ban több százezer munka nélküli textilmunkás van. A textilszakszervezet elnöke tiltakozik, s az iparban nyugtalanság van. Mondom neki, hogy mégis szükség van a liberalizálásra, de a 300 000 munka nélküli textilmunkás nagy gond. Nem a jó szándék hiányzik tehát, hanem nagy szociális gonddal kell szembenéznünk. Ennek ellenére lépésről lépésre folytatjuk a liberalizálást, nem tűrik el, hogy Magyarország rosszabb helyzetben legyen, mint a KGST bármely más tagállama. Latba vesszük befolyásukat a Közös Piac–KGST megállapodásának létrehozása mellett.

A magyar passzívum ebben az évben jelentősen csökkent; meggyőződésünk, hogy ez folytatódik, főleg a magyar vállalatok rugalmassága láttán. A magyar vállalatok gyorsabban észrevették a nyugati piac előnyeit, mint más szocialista országok vállalatai. Persze, az NSZK-ban verseny van, kitűnő más – külföldi és nyugatnémet – termékekkel kell versenyezni, s ezeket a termékeket náluk nemcsak nagy-, hanem nagyon sok kisvállalat állítja elő. Hogy a magyar porcelán talál-e piacot az NSZK-ban, azt ők nem tudják befolyásolni, de a saját porcelángyáraik termékeivel is versenyezni kell.

Egyetért a szakminiszterek konzultációival. Vegyes bizottság van, Schlecht államtitkár¹¹ az elnöke részükről, a kereskedelmi miniszterek még ebben az évben találkoznak Bonnban. A közös nyilatkozatban is hangsúlyozni kellene, hogy a jövőben rendszeresek lesznek a konzultációk a kormánytagok között. A külügyminiszterek és a külügyminisztériumok között ez már jól beindult. Egyetért, hogy szélesítsük ezt, másokra is terjesszük ki.

Schlecht államtitkár: Veress Péterrel, Szalai Bélával részletesen tárgyalt.¹² A liberalizálás kérdéséhez egy kis pozitívumot szeretne hozzátenni. Csak kis lépé-

¹⁰ Kádár Strausst – aki 1978 és 1988 között Bajorország miniszterelnöki tisztségét is betöltötte – nem tartotta fasisztának, kész volt találkozni vele: fogadta őt 1979. július 31-én Strauss magyarországi magánlátogatása alkalmával. Lásd: Kádár János fogadta Franz-Josef Strausst. *Népszabadság*, 1979. augusztus 1.

¹¹ 1975. szeptember 5. délelőtti programja keretében Helmut Schmidt és kísérete megkoszorúzták a rákoskeresztúri Új Köztemetőben található német sírokat, valamint a Kozma utcai temetőben a fasiszmus áldozatainak emlékművét.

¹² Otto Schlecht (1925–2003) német közgazdász, politikus; 1973 és 1991 között az NSZK Gazdasági Minisztériumának államtitkára, a szociális piacgazdaság eszméjének képviselője. Veress

sekkel haladhatunk előre. A kérdés számukra is gondot okoz, s a magyarokat is zavarta, hogy nyugatnémet részről mindig csak „ad hoc” intézkedések történtek. Középtávú stratégia kidolgozására van szükség, hogy számíthassanak az NSZK-ra, még ha nem is mindent tudunk rendezni.

Schmidt kancellár: Kéri Kádár elvtársat, tájékoztassa a Politikai Bizottság tagjait: Nagyon a szívéből mondja, amikor hangsúlyozza, milyen nagyra értékeli két évvel ezelőtti találkozását Kádár elvtárssal és annak mostani folytatását.¹³

Kádár: Megköszöni Schmidt szavait. Megbeszélésünk segített pontosan megérteni egymás szándékait, a lehetőségeket, továbbá – sajnálattal mondja – a korlátokat is, amelyek túlmennek a mi kompetenciánkon. De kölcsönös készség nyilvánult meg a kapcsolatok továbbfejlesztésére. Ez a legfontosabb.

Azzal kapcsolatban, amit Schmidt a textiliparukban meglévő munkanélküliségről mondott, megjegyzi, hogy sajnos, ezek a dolgok valójában így jelentkeznek. De ha gazdasági forgalmunk egészét, vagy a Közös Piac–KGST-forgalom egészét nézzük, akkor az ide szállítás munkaalkalmat is jelent az NSZK iparában, persze nem a textiliparban. Ez képviselhető álláspont.

Budapest, 1979. szeptember 7.

MNL OL XIX-J-1-j NSZK 1979 98. d. – Gépelt fogalmazvány. – Készült a Külügyminisztérium fejlődésével, IV/00504/26. Aláírás nélkül.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1979. szeptember 7.

Péter (1928–) 1979 és 1987 között külkereskedelmi miniszter; Szalai Béla (1922–2008) 1963 és 1975 között külkereskedelmi miniszter-helyettes, majd 1980-ig államtitkár.

¹³ Lásd 32. dokumentum. Schmidt a következőképp zárta nyilatkozatát az 1977. júniusi bonni közös sajtótájékoztatón: „Összefoglalva: szeretnék köszönetet mondani az őszinte, nyílt légkörű és nagyon lényeges eredményeket hozó megbeszélésekért. Ezek baráti légkörét az is jellemezte, hogy nem hallgattuk el egymás elől nehézségeinket sem. Így erősödött az a benyomásunk, hogy valóban kölcsönösen mindent megteszünk e nehézségek felszámolása érdekében.” *Népszabadság, 1977. július 7.*

39a
Jegyzőkönyv
a Kádár János és Helmut Schmidt kancellár vezetésével
tartott magyar–nyugatnémet plenáris tárgyalásokról

Budapest, 1979. szeptember 6.

Jegyzőkönyv a nyugatnémet plenáris tárgyalásokról,
Kádár János elvtárs és Helmut Schmidt kancellár vezetésével

Szigorúan titkos!

Kádár elvtárs: Eredményes munka befejező aktusához érkeztünk. A munka eddigi részével igen elégedettek lehetünk. Van egyeztetett közleményünk. Csak néhány kérdésről kíván beszélni:

Aláhúzza Schmidt látogatásának jelentőségét; ez mindenkinek kézenfekvő.

Maximálisan hasznosítottuk a rendelkezésre álló időt, pozitív eredménnyel végeztük a munkát. Hozzá tartozik, hogy jobban ismerjük egymás véleményét. A kétoldalú kapcsolatokról egybehangzó álláspontot képviseltünk.

Nemzetközi, főleg európai kérdésekről is beszéltünk, ma még néhány továbbirol is szólnunk. Mindkét részről hangsúlyozást nyert az eltökéltség, hogy az enyhülésért dolgozunk. Ez szilárd bázis.

Meggyőződésünk szerint a kétoldalú politikai kontaktusok korrektek, jók. Gazdasági kapcsolataink fejlődőek. A kulturális és tudományos kapcsolatok, a lakosság kapcsolatai is széleskörűek. Azt mondhatjuk tehát, hogy kapcsolataink sínen vannak. Az elmúlt esztendőben leraktuk az alapokat.

Néhány általános nemzetközi kérdésről kíván szólni, kiindulva saját pozíciónkból. Együttműködésünk különböző országok, különböző társadalmi és szövetségi rendszerhez tartozók együttműködése. Saját országunk érdekei vezetnek elsősorban, ez a világ legtermészetesebb dolga. Nem a partnerek kárára, de saját érdekeinket igyekszünk szolgálni.

A nyugatnémet televízió tudósítója megkérdezte: hogyan jelentkezik nálunk a nemzeti érdek és pozíció a szövetségi rendszeren belül – hozzátette szóban, hogy például a magyar–román viszonylatban? Kádár elvtárs kitért e kérdés elől, de megmondta: az egyes államok a szövetségi rendszerbe is nemzeti érdekeik képviseletében lépnek be, saját felfogásuk szerint. Ha nem így lenne, az nem lenne normális dolog. Mi a Varsói Szerződésbe, az NSZK pedig a NATO-ba lépett be ilyen megfontolásból. Az NSZK nyilván azért lépett be a NATO-ba, mert ott látja szolgálhatónak a saját érdekeit. Mi ugyanígy vagyunk a Varsói Szerződéssel.

Vannak közös érdekeink is. Mindketten tisztességes tagjai vagyunk saját szövetségrendszerünknek, nem minden kérdésben vagyunk azonos állásponton. A VSZ és a NATO tagállamainak meghatározó szerepe van a világban, s nem kis jelentőséggel bírnak az el nem kötelezettek is.

Kádár elvtárs hozzáfűzi: A NATO, a VSZ, és az el nem kötelezett országok sajátos érdekein belül vannak olyanok, amelyek egyben minden országnak érdeke. Ilyen az enyhülés, a világháború megakadályozása, továbbá az emberiség olyan érdekei, amelyek szintén közösek: mi lesz a világgal, energia, környezet stb., amelyekkel foglalkozni kell.

Néhány konkrét kérdésről, ahol pozíciónk nem esik pontosan egybe:

1. A SALT-II-megállapodásról. Szerintünk ez a megállapodás óriási jelentőségű önmagában, továbbá valamennyi kérdés megoldására kihat pozitívan vagy negatívan. Minden függő kérdés megoldására hatni fog. Szerintünk alapvető fontosságú, hogy mielőbb megerősítsék, hatályba léptessék ezt a megállapodást. Az a feladat, hogy ki-ki segítse ezt elő. Tudjuk, hogy az NSZK megteszi a magáét, mi is meg tesszük a magunkét, annak érdekében, hogy az amerikai szenátus és a Szovjetunió törvényhozó testülete ratifikálja a megállapodást.¹ Ettől az aktustól azt várjuk, hogy gátat vet a nukleáris háború elé, s hogy mérséklődik a hovatovább elviselhetetlen fegyverkezési verseny. Hovatovább elviselhetetlen a fegyverek felhalmozásában rejlő potenciális veszély és a növekvő anyagi teher miatt. Ahol nem egyezik a nézetünk: Haig tábornok és Luns nagyon fenyegető bejelentést tett, hogy ilyen-olyan fegyvereket kell kifejleszteni.² Szerintünk tartózkodó álláspontot kellene tanúsítani; mindkét oldalon – amennyire lehet – tartózkodni kellene az egyoldalú lépésektől, amelyek komplikálják a helyzetet. Várni kellene egy ideig, hogy mi lesz; abból a célból, hogy az egyenlő biztonság alacsonyabb szinten valósuljon meg.

2. Közel-Kelet: Veszélyes kérdés. Szerintünk a palesztinok törvényes jogait meg kell oldani, s valamennyi érdekelt fél részvételével kell rendezést elérni.

3. Afrika déli része: A fajüldöző rendszer előidézte helyzetről, Namíbiáról³ stb.-ről van szó. Nem azonos véleményt képviselünk. Az afrikai helyzet nagyon

¹ Lásd erről a 29. dokumentum 4. jegyzetét, valamint a 39. dokumentum 16. jegyzetét.

² Alexander Haig (1924–2010) amerikai katona, tábornok; 1974 és 1979 között a NATO európai főparancsnoka, 1981–1982-ben az USA külügyminisztere. – Joseph Luns (1911–2002) belga konzervatív politikus, diplomata; 1971 és 1984 között a NATO főtítkára.

³ Namíbia – Délnyugat-Afrika néven – 1920-ban Dél-Afrika mandátumterülete lett, és gyarmati, kvázi tartományi helyzete a II. világháború után is fennmaradt. Az ENSZ Közgyűlés 1966-ban visszavonta Dél-Afrika mandátumát, és ENSZ-felügyelet alá helyezte a területet. A Délnyugat-Afrikai Népi Szervezet (SWAPO) 1966-tól viselt gerillaháborút Dél-Afrika ellen, ami 1975-től, Angola függetlenné válása után felerősödött. Öt nyugati hatalom – USA, Egyesült Királyság, Kanada, Franciaország, NSZK – közreműködésével megszületett egy rendezési terv, amely alapján 1978-ban az ENSZ BT meghozta a 435. sz. határozatát. Ennek ellenére Dél-Afrika választásokat rendezett az országban, amelyet a SWAPO bojkottált.

komplikált; éles támadások hangzanak el Kuba magatartása miatt.⁴ Téved, aki azt hiszi, hogy a Szovjetunió vagy Kuba elhatározza, hogy Afrikában felkavarja a vizeket. A feszültség más forrásból ered. Az afrikai népeknek megvan a saját minimális igényük, s amíg ezt ki nem elégítik, az ördöggel is szövethetnek.

4. Délkelet-Ázsia: Komplikált, veszélyes. Van, aki örül ennek, van, aki nem. A pozícióink szintén nem egyezik. A tisztesség miatt említtem ezt. Vietnam kambodzsai lépését jogos önvédelemnek tartjuk, Kínát elítéljük, Vietnammal vagyunk szolidárisak.⁵ Kínáról egy személyes megjegyzést: Sokat beszéltünk a politika kontinuitásáról és kiszámíthatóságáról. Ez nagy jelentőségű kérdés. Ismerem a kínaiakat. Voltunk testvérek; aztán vitatkoztunk; aztán ellenfelek lettünk. Most a minimális forma az, hogy békés államközi viszonyt akarunk.

A kínaiak egy sajátossága mindegyik fázisban tapasztalható volt: mindig kiszámíthatatlanok voltak. Lehetnek olyan illúziók, hogy meg kell erősíteni Kínát, de akkor majd nézzék meg maguknak azt a Kínát. Lesz mit nézni. Ismeretes, hogy Mao Ce-tung a régi kínai közmondást idézgette: Ül a hegyen és nézd, hogyan harcol egymással két tigris. A két tigris alatt természetesen a Szovjetuniót és az USA-t értette.

A vietnamiakról: A kínaiak szerint szovjet csatlósok lettek. Személyes meggyőződés alapján mondhatom, hogy senkinek sem eszközei, csatlósai. Saját függetlenségükért és szabadságukért harcolnak, összefognak azzal, aki támogatja őket. A vietnami háború idején a szocialista országok támogatták Vietnámot, a Szovjetunió is és Kína is, de ők már rossz viszonyban voltak egymással. Láttam, ahogy a vietnamiak Moszkvában megköszönték a segítséget: a Szovjetuniónak, Kínának, a többi szocialista országnak. A gyűlésteremben nagy zúgás támadt, amikor a vietnami szónok Kínának is megköszönte, de a vietnamiak ezzel nem törődtek. Pekingben úgy köszönték meg, hogy Kínának, a Szovjetuniónak stb. Ott is zúgás volt, amikor a Szovjetuniót említette, de a vietnami szónok ezzel nem törődött.

Említettem, hozzátartozik a korrekt tárgyalásainkhoz, nagyon jó – mondhatnám – baráti kapcsolatainkhoz, hogy őszintén elmondunk egymásnak ilyen kérdéseket is, csak úgy tudunk közös ügyért dolgozni, ha ismerjük egymás álláspontját, helyzetét.

⁴ Az 1970-es évek második felében Kuba beavatkozott az Angola és Namíbia területén zajló harcokba: Angolában a baloldali Angolai Népi Felszabadítási Mozgalom harcát segítette a rivális szervezetekkel szemben, míg Délnyugat-Afrikában a SWAPO-t támogatta Dél-Afrikával szemben.

⁵ 1978-ban kezdődött az 1989-ig húzódó vietnami–kambodzsai háború. Az 1978. december 25-i vietnami invázió válaszlépés volt az 1975-ben kínai segítséggel hatalomra jutott Pol Pot vezette vörös khmerek ismétlődő provokációira. A vietnami hadsereg két hét alatt elfoglalta a fővárost, és kikiáltotta a Kambodzsai Népköztársaságot, míg a vörös khmerek a hegyekbe szorultak vissza, és gerillaháborúra rendezkedtek be a vietnami megszálló csapatok ellen.

Tudjuk, az NSZK nemcsak ilyen alkalmakkor, hanem saját szövetségi táborán belül egyaránt hangoztatja, hogy enyhülést akar. Magunkról azt mondhatjuk, hogy amit itt most mondunk, azt képviseljük saját szövetségi rendszerünkön belül is. Csak így tudjuk szolgálni nemes céljainkat. Meggyőződéssel mondom, bízom abban, hogy az NSZK nem az élezés, hanem a békés megoldás keresésének elősegítője lesz a jövőben is. Ránk ugyanígy lehet számítani. Hiszem, hogy tudunk együtt dolgozni kétoldalú kapcsolatainkban, a szövetségi rendszereken belül és kívül. A mi pozíciónk a következő: tárgyalás, kontaktus, konzultáció, véget nem érően.

Schmidt kancellár: Nagyon köszöni a részletes ismertetést. Mielőtt válaszolna, szeretné nagyon aláhúzni Kádár elvtárs szavainak utolsó bekezdését; teljesen egyetért azzal. Úgyszintén azzal, amit a kétoldalú kapcsolatokról, találkozásokról mondott. Ez a találkozás a kapcsolatok fejlődésének eredménye, emberi vonatkozásában is nagyon jelentős. Biztos benne, hogy a jövőben is így lesz.

Ugyancsak egyetért, hogy különbözőségek vannak közöttünk, nemzeti érdekeink is eltérnek. Egyetért azzal is, hogy vannak a szövetségi rendszereken túlmenő fontosságú kérdések: béke, európai biztonság, fegyverkezési verseny megfékezése, energia, Észak–Dél problematika.

Az energiakérdés rendkívül fontos mindenkinek. Rendezni kell a termelők és a fogyasztók viszonyát. A szegény fejlődő országoknak elfogadható életszínvonalat kell biztosítani. Téves az a nézet, hogy ez csak a Nyugat dolga. Az NSZK-nak nem voltak gyarmatai, nincs büntudatkomplexusa, a Szovjetunió, Magyarország, Lengyelországnak sem, de ezek is ipari államok. Hozzá kell járulni az Észak–Dél kiegyenlítéshez.

SALT-II: Egyetért Kádár elvtárs szavaival, azzal is, hogy a fegyverkezés korlátozásában előre kell lépni, olcsóbb megoldásokkal kell elérni az egyensúlyt. Azzal is egyetért, hogy senki se tegyen olyan egyoldalú lépést, ami a másikat ellenlépésre készteti, s ezzel felgyorsul a fegyverkezési spirál. De ha az egyik fél már tett ilyen lépést, akkor nincs joga szemrehányani a másiknak, ha igyekszik behozni a lemaradást. Ez az Európában elhelyezett fegyverekre is vonatkozik. Az NSZK-nak nem könnyű a helyzete a NATO-n belül, ha meg akarja akadályozni Nyugat-Európa elhatárolását, hogy behozza a hátrányt.⁶

Közel-Kelet: Lényegében egyetért Kádár elvtárs szavaival. Figyelemmel kell lenni a palesztinok jogaira is, amelyek ugyanolyan érvényűek, mint bármely más nemzet jogai. Az azonos jog Izraelre is érvényes. (Kádár elvtárs közbeszól: Mi ezt nyilvánosan támogatjuk.)

Osztja Kádár elvtárs aggodalmát a Közel-Kelettel kapcsolatban. Többször kifejtették álláspontjukat Tel-Avivban is; a hét végén megy Bonnba az izraeli kül-

⁶ Ezzel Schmidt arra utal, hogy a Nyugat vezető politikusai az SS–20-as szovjet rakéták telepítését az egyensúly megbontásának tekintették.

ügyminiszter,⁷ ugyanolyan hangon fognak vele tárgyalni, mint Szíriában, Szaúd-Arábiában és másutt.

A zsidóság elleni német bűnök fényében fájdalmas, hogy Izrael politikájával csak részben tudnak egyetérteni. Ő – Schmidt – nagy tisztelettel viseltetik viszont Szadat bátorsága iránt,⁸ amit nem könnyű helyzetében tanúsított.

Afrika déli része: Nem annyira eltérő a nézetünk, mint látszik, de kétségtelenül eltérő nézetet vallunk a kubaiak szerepét illetően. Jobb lenne, ha nem lennének külföldi csapatok Afrikában, bár egyetért azzal, hogy az afrikaiaknak ugyanolyan joguk van szuverenitásuk kérdéseiről dönteni, mint bárki másnak. Örül, hogy a jelenlegi angol miniszterelnök⁹ változtatott azon az álláspontján, amelyet még a választási kampányban hangoztatott. Az NSZK támogatja Nagy-Britannia kísérletét és törekvését az afrikai problémák rendezésére.

A Dél-afrikai Köztársasággal rendkívül élesek a kapcsolataik. Nemcsak a fajüldözés miatt, hanem Zimbabwe és Namíbia miatt is. Az utóbbi országban 50 000 német származású személy él már hosszú évtizedek óta; a jövőjük gondot okoz az NSZK-nak.¹⁰

Kína, Vietnam: Kádár elvtárs eszmefuttatását rendkívül érdekesnek tartja. Ők üdvözölték a kínai–amerikai kapcsolatok, valamint a kínai–japán kapcsolatok normalizálását. Kína elszigeteltsége rendkívül nagy veszélyeket rejt magában, cselekedetei kiszámíthatatlanok. Három eseményt igen kritikusan követték: 1. a Pol Pot-rezsim által elkövetett tömegmészárlást.¹¹ Nem tudták akkor felmérni, nem volt kapcsolatuk, csak utólag. 2. Ugyanilyen kritikusan ítélték

⁷ Moshe Dayan izraeli külügyminiszter 1979. szeptember 9–10-én látogatott az NSZK-ba, ahol többek között szóvá tette, hogy egyes nyugatnémet politikusok a palesztin nemzet önrendelkezési joga mellett álltak ki.

⁸ Szadat bátorsága alatt Schmidt az egyiptomi elnök külpolitikai fordulatára és az 1978-ban megkötött Camp David-i békeszerződésre utal. A Nyugat kiemelten méltányolta politikáját, 1977-ben a *Time* az év emberének választotta, 1978-ban pedig – Menáhem Beginnel megosztva – nekiítélték a Nobel-békedíjat. A Camp David-i békefolyamatról lásd a 38. dokumentum 11. jegyzetét.

⁹ Az 1979-es egyesült királysági választási kampányban gazdasági kérdések álltak a középontban. A konzervatívok elsősorban az infláció visszaszorítását, adócsökkentéseket és szakszervezeti reformot (szakszervezeti jogosítványok korlátozását) ígértek, amellyel megnyerték a választásokat. Margaret Thatcher, a konzervatív párt jelöltje 1979. május 4-én alakított kormányt.

¹⁰ A mai Namíbia területe 1883 és 1915 között a Német Császárság gyarmata volt. A szóban forgó német kisebbséget az akkori német telepesek leszármazottai alkotják.

¹¹ A hatalmat megragadó Pol Pot vezette vörös khmerek ellenségüknek tekintették a szerintük nyugati hatás alatt álló városi lakosságot, a vallási és kisebbségi csoportokat, és hatalmas kitelepítési akciókba kezdtek, majd fokozódó kegyetlen népiirtásba. A rezsim 1979. januári bukásáig a becslések szerint a lakosság harmada-negyede, 1,7–2,5 millió ember vesztette életét. Lásd: Ben Kiernan: *The Pol Pot Regime: Race, Power, and Genocide in Cambodia under the Khmer Rouge, 1975–79*. New Haven, Yale University Press, 1996.

meg a vietnami csapatok kambodzsai és laoszi bevonulását.¹² Vietnামot semmi sem jogosíthatja fel erre. 3. Ugyancsak bírálják a Vietnam ellen intézett kínai támadást.¹³ A kínaiaknak nincs joguk fegyveresen beavatkozni. Üdvözölték a Szovjetunió visszafogott és bölcs magatartását.

Az NSZK kapcsolatai Kínával: A kulturális forradalom az egyik legérthetlenebb barbarizmus volt egy kultúrnemzet részéről, de ez a kínaiak dolga. Amit Kína nem engedhet meg magának, az az, hogy a nyugat-európaiakat használja fel a Szovjetunió ellen. Az NSZK nem lesz az egyik tigris, akinek a harcát a kínaiak a hegyről nézik. Nem fog katonai felszerelést szállítani Kínának. Ő – Schmidt – nem örült, hogy Brezsnyev hivatalosan is felszólította őket ebben a kérdésben. Jobban szeret saját elhatározásából csinálni valamit. Brezsnyevnek udvarias választ adott: aggodalma alaptalan, az NSZK-nak nincs szándékában fegyvert szállítani Kínának. Nem elfogadható nézet az, hogy a Nyugatnak érdeke, hogy a Szovjetunió és az USA legyen az a bizonyos két tigris, Nyugat-Európa pedig majd nézze. A szovjet–kínai feszültség nemcsak rájuk, hanem Délkelet-Ázsiára, valamennyiünk számára veszélyessé válhat. Törekedni kell befolyásolni, hogy Kína normális szerepet játsszon a világzenekarban. Ez nem könnyű, a másfél évtizedes elszigeteltség, a súlyos belső gazdasági és társadalmi helyzet miatt. Nyilvánvaló, hogy a belső problémák megoldása hosszabb időt igényel, mint ahogy Teng Hsziao-ping az első optimista időszakban elképzelte.¹⁴

Délkelet-Ázsiában bizonyos aggodalom van nemcsak Kínával, hanem Vietnammal kapcsolatban is, mivel Vietnam nem tartja tiszteletben szomszédai szuverenitását. Arra kellene befolyásolni Vietnামot, hogy korrekt szerepet játszon. Nagyon aggódnak a menekültek miatt; nemcsak kínaiak, más nemzetiségűek is vannak közöttük; különösen a hajóval menekültekkel való embertelen

¹² Az ENSZ Vietnামot agresszorként ítélte el, és a Közgyűlésben a Vörös Khmer állam delegáltját tekintették Kambodzsa legitim képviselőjének. A Laoszt 1975 után kormányzó kommunista Laoszi Népi Forradalmi Párt (LNFP) erőteljes vietnami befolyás alatt állt, 1977 júliusában a két ország barátsági és együttműködési szerződést írt alá, Vietnam katonai segítséget is nyújtott az LNFP-nek.

¹³ Kína számára Vietnam geopolitikai kihívást jelentett, veszélyeztette délkelet-ázsiai befolyási övezetét. Ezenfelül a két ország között megoldatlan területi kérdések is növelték a feszültséget, különösen a potenciális olajlelőhely, a Tonkin-öböl hovatartozása. A Kína által támogatott kambodzsai rezsim megdöntését követően a kínai hadsereg 1979. február 17-én behatolt Észak-Vietnam területére, ahol komoly pusztításokat végzett. A harcokban 40 000 kínai és 20 000 vietnami vesztette életét. A következő években mindkét fél több százezres haderőt állomásoztatott a vietnami–kínai határ közelében. Lásd: King V. Chen: *China's War With Việt Nam*, 1979. Stanford, Hoover Institution Press, 1987. Lásd még a 36. dokumentumot és 14. jegyzetét.

¹⁴ Kínában 1978 végén született meg a döntés a nyitásról a külföldi tőke beáramlása előtt és a magánkezdeményezésnek teret engedő gazdaságfejlesztésről. Jordán Gyula: A privatizáció Kínában – tények és feltevések. *Közgazdasági Szemle*, 1996, 1. sz. 45–57.; Tálás Barna: A kínai kommunisták újabb „hosszú menetelése” a szocialista piacgazdaság felé. *Budapest Bank Tanulmányok*, 1994, 18. sz.; Jordán Gyula–Tálás Barna: *Kína a modernizáció útján a XIX–XX. században*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2005.

bánásmódot ítélik el. Ők ezrével befogadnak menekülteket, de hogyan fogják majd őket integrálni?

Megismétli, hogy véleménye szerint a két fél kiszámíthatósága rendkívül fontos. Fontos előre tudni, hogy milyen kompromisszumra, engedményre számíthatunk.

Kijelenti, hogy jóváhagyja a kommunikét.

Nagyon örül, emberileg is, hogy Kádár elfogadta meghívását.

Nagyon szeretné, ha Lázár elvtárs is elfogadná a meghívást, s ellátogatna az NSZK-ba.

Kádár: Köszöni, hogy e fontos kérdésekben Schmidt kifejtette álláspontját. Ez komoly segítség a számunkra a további munkához. Megköszöni Lázár elvtárs és saját meghívását. Jelenteni fogjuk, biztos üdvözlük majd, személyileg pedig megtisztelőnek tartja. Együtt megtaláljuk majd a megfelelő időpontot.¹⁵

Ezt követően Kádár elvtárs átadja a szót a külön megbeszéléseket folytató munkatársaknak.

Puja elvtárs: Jó légkörű, igen hasznos, szívélyes, nyílt tárgyalást folytatott van Well-lel.¹⁶ Ők is főleg az enyhülésről, leszerelésről beszéltek. A bécsi tárgyalásokkal kapcsolatban van Well jelezte, hogy az NSZK javaslat beterjesztésére készül. Ezt nagy érdeklődéssel várjuk, hiszen tisztában vagyunk az NSZK súlyával, jelentőségével ezeken a tárgyalásokon. Reméljük, az NSZK javaslatai előreviszik a dolgot.

Madridi találkozó: Ismerik a magyar álláspontot. Van Well jelezte, hogy szerintük politikai (miniszterelnöki vagy külügyminiszteri) szinten kellene megtartani a találkozót. Elmondtam, hogy Budapesten a VSZ külügyminiszterei között vita volt erről. Elvileg senki sem volt ellene, de felmerült a kérdés, hogy érdemes-e? Ha a siker előre látható, akkor nincs akadálya a politikai szintnek.

Elmondtam van Wellnek, hogy a multilaterális fórumokról ki kellene zárni az egymást irritáló problémákat, amelyek kétoldalúan jobban rendezhetők, ne-hogy Belgrádot csináljunk a madridi találkozóból.

A Varsói Szerződés budapesti javaslatairól is folyt eszmecsere, melyeket mi továbbítottunk a külállamoknak.¹⁷ Azt javasoltuk, hogy Madrid előtt kerüljön

¹⁵ Lázár György 1981. október 26. és 28. között látogatott az NSZK-ba.

¹⁶ Günther van Well (1922–1993) német diplomata, 1977 és 1981 között külügyi államtitkár.

¹⁷ A Varsói Szerződés tagállamai külügyminiszteri bizottságának értekezlete 1979. május 14–15-én ülésezett Budapesten. A közleményben a helsinki záróokmány aláíróinak egy olyan szerződésre tettek javaslatot, amelyben azok lemondanak a nukleáris és hagyományos fegyverek egymás elleni alkalmazásának elsőbbségéről; felvetették a katonai mozgások és légi hadgyakorlatok előzetes bejelentését. A leszerelési kérdések megvitatására politikai szintű konferencia összehívását javasolták az USA, Kanada és a Helsinki aláírók között. Az ott elfogadott közlemény megjelent: *Népszabadság*, 1979. május 16.

sor erre a politikai konferenciára, de ez nem szentírás, a lényeg az, hogy pozitív választ kapjunk, és megkezdhessük az előkészítést.¹⁸ Természetesen a Varsói Szerződés nemcsak saját javaslatairól, hanem minden más, a katonai szembenállást csökkentő, a bizalmat erősítő javaslatról kész tárgyalni.

Az EGB-ben a környezetvédelmi és energetikai európai tanácskozással kapcsolatos munkát jónak tartjuk.¹⁹

A lezajlott szakértői találkozókát előreívőnek tekintjük, nagy várakozással tekintünk a Tudományos Fórum elé.²⁰

Kétoldalú kapcsolatainkról mindketten megállapítottuk, hogy jók, fejlődők, széleskörűek. Folytatni kell a magas szintű találkozókát és a politikai kontaktusokat. Puja elvtárs rövidesen találkozik Genscher külügyminiszterrel, s ez évben sor kerül a külkereskedelmi, illetve gazdasági miniszterek találkozására is.

Van Well egy sor érdekes javaslatot tett (parlamenti delegáció, ifjúsági szervezetek kontaktusai, testvérvárosi kapcsolatok). Mi meg fogjuk ezeket vizsgálni és visszatérünk rájuk.

Mindent megteszünk, hogy a jövő év januárjára tervezett nyugatnémet kulturális hét sikeres legyen, tovább erősítse a két ország és a két nép kapcsolatait.

Van Well: Egyetért Puja elvtárs szavaival. Köszöni a nyílt, alapos megbeszélés lehetőségét.

A Varsói Szerződés javaslatait illetően: Csak néhány nappal a NATO ülése előtt kapták meg. Örül, hogy az NSZK kezdeményezésére a NATO mégis pozitívan reagált. A javaslat is kollektív, tehát a válasz is kollektív lesz. Már sok kétoldalú megbeszélést folytattak ennek előkészítése érdekében.

A NATO vizsgálja a VSZ-javaslatok bécsi vonatkozásait is. A VSZ által javasolt politikai konferencia összehívása előtt egyeztetni kell a különböző javaslatokat. Madridban a bizalom erősítő intézkedések megvitatása döntő szerepet fog játszani. Ők pozitív magatartást fognak tanúsítani.

Ahhoz, amit Puja elvtárs a kétoldalú kapcsolatokról mondott, egy kis momentumot tenne hozzá, nevezetesen a nagykövetségek működési feltételeinek javítását. Levélváltásra került sor közte és Nagy János között, időközben megkapták az új magyar javaslatot. Ezt vizsgálják, két hónap kell nekik, amíg javasolni tudják a tárgyalások folytatását. A nagykövetségeknek azonban addig is működni kell, s az ő nagykövetségük nehéz helyzetben van. Mivel az új nagykövetségek építése mindenképpen évekig tart majd, addig is kéri: adjunk nekik

¹⁸ A madridi konferenciáról lásd a 35. dokumentum 27. jegyzetét.

¹⁹ Európai Gazdasági Bizottság (*Economic Commission for Europe*), az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának gazdasági bizottsága 1947-től, székhelye Genf. Hosszú ideig ez volt az egyetlen nemzetközi szervezet, amely a kelet-nyugati gazdasági tárgyalások fórumául szolgált.

²⁰ Az EBEÉ Tudományos Fóruma 1980. február 18. és március 3. között ült össze Hamburgban.

Budapesten közbenső és kiegészítő elhelyezési segítséget (irodákat és lakásokat) már csak azért is, hogy mielőbb sor kerülhessen a katonai attasék cseréjére.²¹

Schmidt kancellár: Közbeszól. Elmondaná, miért fontos a katonai attasék cseréje. Ő most Lengyelországba egy régi hajón ment, ezért kísérte egy kis katonai hajó, száz tengerésszel. A nyugatnémet legénység nagyon jó fogadtatásban részesült Lengyelországban, s örömmel mesélték, hogy nagy élmény volt számukra a NATO–VSZ-katonák találkozója. A katonák elmondták, nem értik, miért tüntetik fel egymást olyan borzasztónak, amikor nem is azok! A katonai attasék ebben is segíthetnének.

Schlecht államtitkár: Jó, hasznos megbeszélést folytatott Szalai elvtárssal, jó előkészítés ez Veress elvtárs bonni látogatásához és a vegyes bizottság jövő évi üléséhez.

A kooperáció és az áruforgalom viszonylag súrlódásmentes. Jó kapcsolatok alakultak ki, jók a kilátások. Persze, még jobban is mehetnének a dolgok. Közös érdek a magyar deficit leépítése. Jó úton vagyunk ez évben. A magyar export hét hónap alatt 37%-kal, a nyugatnémet ugyanakkor csak 2%-kal nőtt. A német fél érti, hogy a beruházási rendelkezésekben bizonyos korrekciókra van szükség magyar részről, de örülnek, hogy Magyarország nem akarja az import mesterséges korlátozását.

A liberalizálásról: Magyar álláspont az, hogy az NSZK-nak sokkal többet kellene tennie kétoldalúan is és a Közös Piacban is. Tudják, fontos kérdés ez, de a magyar kritikának csak az egynegyedét tudják elfogadni. További megoldásokon fáradoznak, de csak kis lépésekkel haladhatunk előre, mivel érzékeny területekről van szó, ahol súlyos foglalkoztatási problémáink vannak. Amit csinálnak, azt a GATT is jogosnak ismeri el. Továbbra is fennáll ígéretük, hogy Magyarországot a GATT-nak megfelelően kívánják kezelni, de a GATT-ban védelmi záradékok is vannak foglalkoztatási problémák esetére. Veress Péter és Szalai Béla konkrét javaslatokat tett, otthon ezt megvizsgálják, jószándékúan igyekeznek folytatni a liberalizálást, középtávon világossá tenni stratégiájukat. Ajánlja, ne mindig a nem liberalizált kis területet nézzük csak, hanem a széles liberalizált területen adódó lehetőségeket.

Közös célunk, hogy fejlesszük az árucserét, a kooperációt és a harmadik piaci együttműködést. Egy hét múlva két albizottság itt Pesten ez utóbbit fogja részletesen megvizsgálni.

²¹ Az NSZK budapesti nagykövetsége a Városligethez közeli zuglói Izsó utcában, az ún. Malonyai-villában működött 1990-ig. A nagykövetség a német újraegyesítést követően néhány évig az NDK addigi Stefánia úti épületébe költözött, majd 1993-ban Németország visszakapta a korábbi, 1952-ben államosított Üri utcai telket, ahova a nagykövetség 2001-ben költözhetett be. – A katonai attasék fent említett cseréjére csak 1987-ben került sor. L. MNL OL KÜM J-1-j-1987-IV–NSZK 100. d.

További erőfeszítések szükségesek, hogy közös tőkeérdekeltségű vállalatok létrehozására ne csak egy-két díszpéldány, hanem ennél jóval több legyen.

Néha azt hallja magyar részről, hogy a nyugatnémet vállalatok a kooperáció keretében csak eladni akarnak. Erre azt tudja válaszolni, hogy mi más célja lehetne az ő vállalataiknak? Nem politikai okból mennek bele ilyen kooperációkba. Világos azonban, hogy kölcsönös előny kell.

Szalai Béla: Ha liberalizálási igényeink egynegyedét kielégítik, akkor ez jó kezdet lenne.

Kéri, vegyék jobban figyelembe a specifikus helyzetet. Csak egyetlen példát említ a textilterületről: A magyar ipar nemcsak exportál textilt az NSZK-ba, hanem jelentős mennyiséget importál is onnan! Textilimportunk az exportunk kétharmadát teszi ki! Ha ehhez hozzávesszük a műszálat, festéket, textiltgépeket, akkor az import nagyobb, mint az exportunk – a textil területén. Kérésünk, hogy ezt vegyék figyelembe. Írást is átadott erre vonatkozóan.

Egyetért azzal, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani a liberalizált területekre, de a mai struktúránkat is figyelembe kell venni.

Megállapodtak, hogy megvizsgálják munkaügyi megállapodás kötésének lehetőségét. 6-800 magyar szerelő dolgozik az NSZK-ban, ezek nem vendégmunkások, a helyzetük nem tisztázott. Kérjük, hogy olyan megállapodást kössenek velünk is, mint Lengyelországgal.²²

Schmidt: Pozitívan fogják kezelni ezt a magyar kérést.

Szalai Béla: Beszéltünk a gyógyturizmusról és az ezzel kapcsolatos együttműködési lehetőségekről is. Mi nem jutottunk előre, de megoldódott a kérdés, miután a kancellár megígérte, hogy otthon kiadja vizsgálatra ezt a témát.

Lázár György: Nagyon jó szellemű megbeszélést folytatott a kancellárral gazdasági kérdésekről. Részletekbe nem megy bele, csak néhány általános kérdést említ:

Közös vélemény, hogy kölcsönös az érdek a gazdasági kapcsolatok kibővítésére. Egyetértett Schmidttel, hogy ez nemcsak gazdasági, hanem fontos politikai kérdés is, összhangban az enyhülési törekvésekkel. A jelenlegi szint jó, Schmidtnak nem volt ellenvetése azzal a megjegyzéssel szemben, hogy a dinamika fenntartásához további erőfeszítésekre és bizonyos értelemben új megközelítésre van szükség.

²² Az NSZK 1973-ban korlátozta a külföldi munkavállalók beáramlását (*Anwerbestop*). Azt megelőzően a következő országokkal kötött munkavállalási megállapodást: Olaszország (1955), Görögország (1960), Spanyolország (1960), Törökország (1961), Portugália (1964), Tunézia (1965), Marokkó (1964), Jugoszlávia (1968).

A kiegyenlítettebb forgalmat bővítés, nem pedig korlátozás útján akarjuk megközelíteni. Növelni szükséges a stabilizáló és perspektivikus elemeket.

Kellemetlenebb, az előrehaladást nehezítő dolgokról is beszéltünk. Jelezttem, hogy ismerjük a nyugatnémet piac természetét (versenypiac, magas követelmények). Törekszünk a gazdaságunkat versenyképesebbé, rugalmasabbá tenni, ez a mi dolgunk. Nem ezek alól kérünk felmentést, de igényeljük a hátrányunkra mutató, versenyhelyzetünket rontó feltételek megváltoztatását. Számolunk a realitásokkal, hogy csak fokozatosan haladhatunk előre, de előre kell haladnunk, ha nem akarunk mesterséges gátakat. Úgy érezte, a kancellár honorálta a felvetéseinket, s érdemesnek tartotta azokat arra, hogy később konkrétan foglalkozzanak velük.

A személyes kapcsolatokat ő is nagyon fontosnak tartja, s ebben egyetértés volt a kancellárral. Nagyon fontosak a gazdasági szakemberek, a vállalatok közvetlen kontaktusai, a kereskedelemfejlesztő tevékenység.

Tárgyszerű, előremutató megbeszélés volt. Vannak megoldásra váró problémák, de alapvető, az előrehaladást megakadályozó nézetkülönbség nincs.

Meggyőződése; Kádár elvtárs és Schmidt tárgyalásainak a gyakorlatban is érezhető hatása lesz. Részünkről a kormány megteszi az ehhez szükséges intézkedéseket.

Schmidt kancellár: Egyetért Lázár elvtárs szavaival. Aláhúzza a személyes kontaktusok fontosságát. Örülne, ha Lázár elvtárs az NSZK-ba látogatna, s javasolja: ne csak nagy, korszerű üzemeket – olyanokat is –, hanem kisebbeket is látogasson majd meg, s ne csak a termelőkkel, hanem a vásárlókkal is találkozzék. Befejezésül hangsúlyozza, hogy az elmúlt három nap alatt sokat gyarapodott tudásban. Nem ért egyet Kádár elvtárs egy mondatával, nevezetesen, hogy Magyarország nagyon kis szerepet játszik. Magyarország szerepe nagyon fontos. A barátaink odafigyelnek arra, amit mondunk. Nyilván egy-két kérdést önök is megvitatnak a Szovjetunióval, másokkal, továbbítják a felvetéseket. Én is ugyanezt teszem Amerika, Franciaország s többi szövetségesünk vonatkozásában.

Szövetségeink jó, megbízható barátaink, a régi barátság azonban nem zárja ki, hogy új barátságot kössünk. Ilyen benyomást szerzett Magyarországon, s köszönet ezért.

Kádár: Befejeztük a közös munkát. Tudjuk, hogy további találkozók is voltak, de idő hiányában most nem kerülhetett sor ezek meghallgatására. Az a véleménye a tárgyalásokról, hogy szívélyes légkörű – nagyon örül ennek –, fontos, hasznos és eredményes megbeszélések voltak. Szubjektíven is nyertünk. Amit e találkozó céljának elgondoltunk, megvalósítottuk. Ezért köszönetet mond Schmidtnek és munkatársainak. Részünkről becsületesen, intenzíven fogunk dolgozni, hogy realizáljuk azt, amiben megállapodtunk, s elmélyülten megvizsgáljuk azokat a

kérdéseket, amelyekben most nem állapodtunk még meg. Saját hazai és nemzetközi munkánkban hasznosítani fogjuk e fontos találkozó minden tapasztalatát. Készek vagyunk ugyanolyan szellemben, még elmélyültebben együttműködni, mint eddig.

Budapest, 1979. szeptember 7.

MNL OL XIX-J-1-1979-IV-NSZK-98. d. – Gépelt fogalmazvány. – Készült a Külügyminisztérium fejlécével, IV/00504/29. Aláírás nélkül.

40. Emlékeztető Kádár János és Leonyid Brezsnyev találkozásáról

Krím, 1981. július 27.

Emlékeztető Kádár János elvtárs részére

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtárs 1981. július 27-én a Krímbe találkozott és megbeszélést folytatott Leonyid Brezsnyev elvtárral.

L. Brezsnyev elvtárs kiemelte a legfelsőbb szintű találkozók jelentőségét, és hangsúlyozta, hogy együttműködésünk szempontjából és számára személyesen is mindig igen hasznosak a Kádár János elvtárral folytatott eszmecserék.

Bresznyev elvtárs a Szovjetunió *belső helyzetéről* szólva elmondta, hogy a pártszervezetek a XXVI. kongresszust¹ követően jelentős munkát végeztek a szovjet nép mozgósításában a XI. ötéves tervfeladatok megvalósítása érdekében. Felmérték a lehetőségeiket, magas követelményeket tűztek maguk elé, és igyekeznek megvalósítani azokat.

A tennivalók jelentősek mind a városban, mind a falun. A népgazdaság minden láncszemében a technikai haladás biztosítása került előtérbe. Az erőfeszítéseket a döntő területekre összpontosítják. A korábbi évekhez képest csökken a beruházások üteme, ezzel természetesen a növekedési ütem is. Meg kell találni a helyes arányokat a különböző ágazatok fejlesztésében, s ez esetben a fejlődés folyamatosságát biztosítani lehet.

A szovjet mezőgazdaság ismert gondjait fokozza a szélsőséges időjárás. Ebben az évben nagy területeket sújtott az aszály. A jelentős méretű mezőgazdasági beruházások eredményeként azonban a falu egyre inkább iparosodik. Emellett át kell alakítani a gabonatermesztés szerkezetét: több figyelmet kap a borsó, az árpa, a zab és a kukorica termesztése. Központi kérdés a takarmányprobléma, amelyet mindenképpen rendezni szükséges.

Aktívabbá vált az ország ideológiai élete. Az alkotó értelmiség mind közvetlenebbül kapcsolódik be a párt által kitűzött feladatok végrehajtásába.

¹ Lásd: *A Szovjetunió Kommunista Pártja XXVI. kongresszusa. 1981. február 23.–március 3.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1981.

Vannak természetesen gondok, problémák is. Ilyenek: a fogyasztási cikkek, különösen az élelmiszerek termelésének kérdése, s fokozott figyelmet igényel a közlekedés és szállítás. Mindezek ellenére az első féléves tervet az iparban sikertült túlteljesíteni.

A *magyar–szovjet kapcsolatok*at jellemezve Brezsnyev elvtárs hangsúlyozta, hogy politikai téren teljes közöttünk az egyetértés, emellett számottevően szélesedik együttműködésünk az ideológia területén is. Ez igen fontos, mert ellenségeink igyekeznek befeketíteni a szocialista társadalmi rendszert, az országaink közötti kapcsolatok jellegét és nemzetközi törekvéseinket. Mindezt határozottan vissza kell utasítani, ezzel egyidejűleg népszerűsíteniünk kell eszméinket, törekvéseinket, eredményeinket.

Helyénvaló, hogy az MSZMP Központi Bizottsága az utóbbi időben különleges figyelmet szentel a fenti kérdésnek. Nem zárható ki, hogy ellenségeink igyekeznek szovjetellenes céljaikra az ifjúságunk megtévesztése érdekében felhasználni a magyarországi ellenforradalom közelgő 25. évfordulóját. Mindezt figyelembe véve Brezsnyev elvtárs szükségesnek és időszerűnek értékelte Kádár elvtárs felszólalását a KISZ legutóbbi kongresszusán.² Ezzel összefüggésben is kiemelte, hogy a magyar kommunisták pártjának nyílt, őszinte politikája élvezzi a magyar dolgozók támogatását és a Szovjetunió Kommunista Pártjának teljes egyetértésével találkozunk.

Nagy lendülettel fejlődik a *magyar–szovjet gazdasági együttműködés*. Örvenletes, hogy tervbe vettük kapcsolataink szélesítését a gépgyártás, a vegyipar és a gyógyszeripar területén. Megbízhatóan funkcionálnak kooperációs megállapodásaink a gépjárműiparban és egy sor más területen.

Ezzel egyidejűleg a gazdasági építés során számos súlyos problémával találkozunk. Nyugtalanító a kőolaj-kitermelés helyzete. Brezsnyev elvtárs kijelentette: tart attól, hogy a Szovjetunió nem lesz képes teljes mértékben teljesíteni kőolaj és kőolajszármazék-szállítási kötelezettségeit még a hozzá legközelebb álló országokba sem.

Egyértelmű, hogy új megoldásokat kell keresnünk. Magyarországon sok új tapasztalatot szereztek a termelés megszervezésében, a gazdaság irányításában, s van egy bizonyos sajátosság a magyar árpolitikában is. Természetes, hogy a nép-gazdasági egyensúly helyreállítása, az energia-, nyers- és alapanyag-takarékosság mindannyiunk számára időszerű feladat. Ugyanakkor az együttműködésben rejlő nem minden lehetőséget aknázunk ki.

Az áruforgalmi és fizetési megállapodások kidolgozása során gazdasági szakembereink éles vitákat folytatnak. A vita és az árucseré egy kérdés, ám figyelembe kell venni a partner lehetőségeit, s nem megelégedve a politikai kérdésekről konstruktív megoldásokat kell felkutatni.

² Lásd: *A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség X. kongresszusa: Budapest, 1981. május 29–31.* Budapest, Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, 1981. Kádár felszólalását lásd még: *Népszabadság*, 1981. május 31. 1–4.

Fentiek kapcsán Brezsnyev elvtárs elmondta, hogy a kedvezményes szovjet energia- és nyersanyagárak következtében a szocialista közösség országai az elmúlt ötéves tervidőszakban 15 milliárd rubel nyereségre tettek szert, s ez az összeg a folyó ötéves tervben eléri a 30 milliárd rubeles szintet.³

Ismeretei szerint egyes magyar elvtársak élesen és nyilvánosan kritizálják a KGST munkáját. Vitathatatlan, hogy a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának tevékenységét tökéletesítenünk kell. Megérett az idő a legfelsőbb szintű tanácskozás előkészítésére. Meg kell javítani gazdasági együttműködésünk egész mechanizmusát országaink gazdaságpolitikájának jobb koordinálása érdekében.

Brezsnyev elvtárs hangsúlyozta, közös erőfeszítéssel fel kell kutatnunk árucseré-forgalmunk kiegyensúlyozásának lehetőségeit. E szempontból hasznos volna a magyar építőipari vállalatok részvétele a Szovjetunió területén létesülő gázvezetékek és más objektumok építésében. Ez csökkenthetné a magyar eladósodás mértékét. Szovjet részről szívesen vennék, ha Magyarország részt venne szovjet könnyű- és élelmiszer-ipari, valamint kereskedelmi és szolgáltatási vállalatok korszerűsítésében és rekonstrukciójában. Ez mindkét fél számára hasznos volna. A Szovjetunióknak már van ilyen megállapodása a Német Demokratikus Köztársasággal. Egészében véve napjaink legfontosabb feladata a szocialista közösség országai egységének és együttműködésének erősítése. Ezt bizonyítja a lengyelországi válság is.

Brezsnyev elvtárs elmondta, hogy a *LEMP IX. kongresszusát*⁴ követően telefonon beszélt Kania elvtárssal.⁵ Arra ösztönözte őt, hogy határozottan és haladéktalanul cselekedjen, mert a politikai válság folytatódik Lengyelországban, a gazdaság nem funkcionál, a „Szolidaritás” szélsőségei pedig mind újabb sztrájkokkal fenyegetőznek.⁶ A helyzet tovább romolhat, ha a párt visszavonul.

Brezsnyev elvtárs hangsúlyozta: Kádár elvtárs helyesen mondta korábban, hogy a lengyeleknek nincs tervük a válságból való kiútra. Bár a kongresszus

³ Ez igaz, de ugyanakkor, ha késleltetett módon is, a Szovjetunió számára kedvezően alakultak az árárányok, tehát egyre nagyobb nyereségre tett szert a szocialista országokkal folytatott kereskedelem révén.

⁴ A Lengyel Egyesült Munkáspárt IX. rendkívüli kongresszusát az 1980 nyara óta tartó társadalmi, gazdasági és politikai válság miatt kellett összehívni. Az 1981. július 14–20. között lezajlott kongresszuson a küldöttek megerősítették tisztségében Stanisław Kaniát, a LEMP KB első titkárát. Lásd: *Nadzwyczajny Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 14-20 lipca 1981 r. Podstawowe dokumenty i materiały*. Warszawa, Książka i Wiedza, 1981.

⁵ Kania és Brezsnyev telefonbeszélgetéséről Kádár írásban is megkapta a feljegyzést. A beszélgetés szövegét idézi: Mitrovits Miklós: *A remény hónapjai... A lengyel Szolidaritás és a szovjet politika 1980–1981*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2010, 234–235.

⁶ Lengyelországban 1980. július 1-jén újabb nagyszabású áremelés történt, elsősorban az élelmiszereket érintette. A hír hallatára több üzemben sztrájkot szerveztek, majd augusztus 14-én a Gdański Hajógyár munkásai is csatlakoztak. Augusztus végén a kormány elismerte az újonnan létrejött független, önkormányzó szakszervezetet, a Szolidaritást. Ettől kezdte 1981. december 13-ig, a hadiállapot bevezetéséig számtalan alkalommal léptek sztrájkba az ország munkásai. Lásd Mitrovits, i. m.

megfogalmazott néhány szükséges lépést, mindez a helyzeten lényegében nem változtatott. Brezsnyev elvtárs megjegyezte, hogy Kania elvtárs ugyancsak a Krímbe utazik, s akkor lesz lehetősége ezekről a kérdésekről részletesebben elbeszélgetni vele. A jövőben is arra fogják ösztönözni a lengyel elvtársakat, hogy határozottan álljanak ellen az antiszocialista erők mesterkedéseivel szemben. Ebben mi is segítünk, de helyettük nem oldhatjuk meg a problémákat. A szovjet sajtó erre vonatkozó nyilatkozatai, a küldöttségek látogatásai, a lengyel vezetők figyelmének felhívása a veszélyekre, ezek mind-mind szükséges intézkedések. Brezsnyev elvtárs nagyra értékelte, hogy pártunk hasonló értelemben tevékenykedik, és kérte, hogy a jövőben is szorosan működjünk együtt e kérdésben.⁷

A szovjet gazdasági szervek a Lengyelországnak való segítségnyújtás újabb lehetőségeit kutatták fel. Augusztus 11-ig – Kania elvtárs krími látogatásáig⁸ – figyelemmel kísérik az események alakulását, s a segítségnyújtást annak függvényévé teszik, mint ahogy azt Brezsnyev elvtárs telefonon is közölte Kania elvtárral.

Brezsnyev elvtárs szükségesnek tartotta, hogy szakértői szinten elemezzük a lengyelországi helyzetet, és levonjuk a megfelelő következtetéseket. A korábbi lengyel vezetés hitelt hitel után vett fel, s abban bízott, hogy ettől majd fellendül a lengyel gazdaság. A valóságban ennek ellenkezője történt.⁹ Emellett kokettált a szocializmusellenes elemekkel, s úgy vélte, hogy a Nyugattól való egyre növekedő gazdasági függés nem rejt magában veszélyeket. A lengyel vezetésnek hízelgett, hogy a nyugati országok valamiféle speciális viszony látszatát keltették a Lengyelországgal fenntartott kapcsolatainkban. Arról már nem is szólva, hogy a tömegek hangulatát állandó figyelemmel kellett volna kísérni és számolni a lakosság szükségleteivel.

Nemzetközi tevékenységünk fő feladataként Brezsnyev elvtárs a nemzetközi feszültség enyhítését s az enyhülési folyamat fellendítését jelölte meg. E téren is elsődleges jelentőségű a fegyverkezési hajsza korlátozása és megfékezése. A leszerelésről folytatott tárgyalások helyzete igen bonyolult, mert az USA blokkolja azokat, mivel nem kedveznének az amerikai katonai potenciál jelentős növelését célzó törekvéseknek. Ezzel egyidejűleg az USA nem vállalkozhat a tárgyalások mellőzésére sem. Ezért úgy kell politizálnunk, hogy a leszerelés kérdéseit az Amerikai Egyesült Államok ne vehesse le a világpolitika napirendjéről.

A Szovjetunió a fő figyelmet változatlanul a stratégiai fegyverek korlátozására szeretné irányítani. Reagan és környezete azt hangsúlyozzák, hogy a SALT-

⁷ Az 1980–1981-es lengyel válsággal kapcsolatos magyar politikáról lásd részletesen: Tischler János: *„Hogy megcsendüljön minden gyáva fül.” Lengyel–magyar közelmúlt.* Pécs–Budapest, Jelenkor Kiadó–1956-os Intézet, 2003, 183–249.

⁸ Kaniát augusztus 14-én fogadta Brezsnyev a Krímben. A szovjet vezető a gazdasági segítség megvonásával fenyegette a lengyel vezetést abban az esetben, ha nem lépnek fel keményen a Szolidaritás mozgalommal szemben. Lásd: Mitrovits, i. m. 2010, 240–241.

⁹ Lásd erről részletesen: Andrzej Paczkowski: *Fél évszázad Lengyelország történetéből, 1939–1989.* Budapest, 1956-os Intézet, 1997, 263–268.

II-megállapodás számukra elfogadhatatlan és jogilag nem kötelező számukra.¹⁰ Másfelől azt erősítetik, hogy mindaddig nem tesznek a megállapodással ellentétes lépéseket, amíg végérvényesen ki nem alakítják álláspontjukat az egész kérdéskomplexumot illetően. A Szovjetuniónak viszont nem áll szándékában lemondani mindazokról az eredményekről, amelyeket hosszú évek alatt a SALT-II-megállapodás kidolgozása során elért.

Napjainkban különösen nagy jelentőségű az *európai közép-hatótávolságú nukleáris eszközök* kérdése. Minden európai politikus ennek a kérdésnek szenteli a fő figyelmet. A téma felkorbácsolta a szenvedélyeket, s nemcsak a hivatásos politikusok foglalkoznak vele, hanem egy sor európai országban a széles néptömegeket is nyugtalanítja.

Június végén Willy Brandt a Brezsnyev elvtárrsal folytatott megbeszélések során¹¹ konstruktív magatartást tanúsított, és ismertette a fenti kérdést illető ún. „nulla ciklus” elképzelését. E szerint a közép-hatótávolságú rakétákra vonatkozó tárgyalásokon vizsgálni kell a már Európában meglévő és a jövőben ott telepítendő nukleáris eszközöket is. E javaslatnak van racionális magva. Schmidt szerint azonban a Szovjetuniónak likvidálnia kellene európai SS–20-as rakétáit, viszont a Nyugat-Európában jelenleg meglévő amerikai, valamint angol és francia nukleáris eszközök érintetlenek maradnának.¹²

A Szovjetunió olyan tárgyalásokat kezdeményez, amelyek konkrét eredményekre vezetnek. Ezt bizonyítják az SZKP XXVI. kongresszusának kezdeményezései és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának „békefelhívása” is. Ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államok egyetlen konkrét leszerelési javaslatot sem tett, fegyverkezési programja azonban számtalan van.¹³

Az USA és a nyugat-európai államok egyre növelik katonai költségvetésüket. Ezen túlmenően az Amerikai Egyesült Államok megnyitotta fegyvertárát Kína

¹⁰ A szerződést Brezsnyev és Carter írta alá 1979 júniusában, és bár az nem lépett életbe a Szovjetunió afganisztáni intervenciója miatt, hallgatólagosan mindkét fél betartotta. A szerződés alapján eredetileg mindkét fél kötelezte volna magát, hogy a birtokában lévő interkontinentális ballisztikus rakéták (ICBM) indítóberendezéseinek, a tengeralattjáró-bázisú rakéták (SLBM) indítóberendezéseinek és a nehézbombázóknak az együttes száma nem haladja meg a 2400-at, míg a többi robbanófejes rakétáké az 1320-at, illetve hogy senki nem telepít új ICBM indítóberendezéseket, sem új típusú stratégiai támadófegyvereket.

¹¹ Willy Brandt és Leonid Brezsnyev 1981. június 30-án tárgyalt Moszkvában. Lásd: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111033>.

¹² 1981 novemberében Reagan amerikai elnök új leszerelési javaslatokat terjesztett elő, miszerint mindkét szuperhatalomnak jelentősen csökkentenie kellene stratégiai fegyvereit (START) és közép-hatótávolságú nukleáris eszközeit (INF) is. A „nulla megoldás” javaslata úgy szólt, hogy ha a Szovjetunió leszereli az összes, ebbe a kategóriába eső rakétáját (SS–4, SS–5, SS–20), akkor a NATO lemond az ugyanezen kategóriában tervezett telepítésekről.

¹³ Reagan elnök például 1981. augusztus 9-én elrendelte a neutronbomba tömeges gyártását. Lásd: Paul Kennedy: *A nagyhatalmak tündöklése és bukása. Gazdasági változások és katonai konfliktusok 1500–2000*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992, 327–502.

előtt is. Ez a politika súlyosan veszélyezteti a nemzetközi békét és a biztonságot. Ezért a jövőben még szorosabban egyeztetnünk kell USA- és Kína-politikánkat.

Vitathatatlan, hogy az Amerikai Egyesült Államok nem eredménytelenül zsarolja szövetségeseit. Az egységes cselekvésre ösztönzik őket osztályérdekeik is. Másfelől sem Párizs, sem Bonn, sem London nem érdekelt abban, hogy Európa nukleáris hamuvá váljon. Az európai országok nemzeti érdekei arra ösztönzik politikusaikat, hogy síkra szálljanak a feszültség enyhítése, a párbeszéd folytatása, a tárgyalások mellett.

A Szovjetunió támogatja az észak-európai országok kezdeményezését, hogy nyilvánítsák a térséget atomfegyvermentes övezetté, s kész e kérdésben megfelelő kötelezettségeket vállalni. Brezsnyev elvtárs hasonló értelemben nyilatkozott egy görög újság tudósítójának, s hangsúlyozta, hogy egy atomfegyvermentes Görögország ellen a Szovjetunió sem fog nukleáris fegyvert alkalmazni.

Brezsnyev elvtárs véleménye szerint feltehetően meg lehet akadályozni a hidegháború visszatérését, ám ennek érdekében még aktívabb közös munkát kell végeznünk. A madridi értekezlet az USA magatartása miatt megrekedt. Az európai országok viszont érdekeltek a Helsinkiben megindított folyamat továbbfejlesztésében, s így körütekintő tevékenységgel képesek vagyunk biztosítani a találkozó konstruktív befejezését.

A bécsi tárgyalások kedvezőtlenül alakulnak,¹⁴ mert az USA és szövetségesei nem kívánják a megállapodást. Ugyanakkor a szovjet és amerikai fegyveres erőkre vonatkozó javaslat – mint a megállapodás első lépcsője – megfelelő tárgyalási alapnak tekinthető. Emellett az utóbbi három évben a szocialista országok több átfogó jellegű javaslatot is tettek. Annál is inkább aktív tevékenységet kell kifejtenünk a leszerelés kérdéseiben, mert megfelelően elő kell készítenünk az ENSZ Közgyűlés 1982-ben sorra kerülő második rendkívüli leszerelési ülését.

A Szovjetunió a közeljövőben több nagyszabású külpolitikai lépést kíván tenni. Brezsnyev elvtárs ez év végén az NSZK-ba látogat, s reméli, hogy tárgyalásai eredményesek lesznek.¹⁵ Ősszel az ENSZ Közgyűlés idején¹⁶ Gromiko elvtárs

¹⁴ A bécsi Haderő-csökkentési Konferenciáról van szó (MBFR). A Szovjetunió 1979 decemberében a NATO „kettős határozata” miatt megszakította a tárgyalásokat. Később, Gorbacsov hatalomra kerülése után újították fel a tárgyalásokat.

¹⁵ A szovjet főtábornok 1981. november 22–25. között tartózkodott az NSZK-ban. Aláírták az addigi legnagyobb kelet–nyugati gázüzletet, a szovjet–nyugatnémet földgázszerszódést. Ennek értelmében a Szovjetunió 1984-től évi 12 milliárd köbméter földgázt szállít az NSZK-ba az addig exportált mennyiségen felül 20 éven keresztül. November 23-án pedig Brezsnyev javasolja, hogy függesszék fel az európai közepes hatótávolságú fegyverek telepítését és fejlesztését. Lásd: Avril Pittman: *From Ostpolitik to Reunification. West German–Soviet Political Relations since 1974*. Cambridge University Press, 2002, 90–91.

¹⁶ Az ENSZ Közgyűlése 35. rendes ülését 1981. szeptember 16-án nyitották meg. Haig és Gromiko kétszer is találkozott szeptemberben. E találkozóról lásd: Raymond L. Garthoff: *The great transition: American–Soviet relations and the end of the Cold War*. The Brookings Institution Press, 1994, 46–49.

találkozik Haig amerikai külügyminiszterrel. Az új amerikai adminisztrációval ez lesz az első ilyen szintű találkozó, bár a kontaktusok a diplomáciai csatornákon jelenleg is fennállnak. A Szovjetunió feltételezi, hogy sikerül továbbfejlesznie hagyományos együttműködését Franciaországgal. Bár Mitterrand hajlik a NATO felé, Franciaország feltehetően nem fog visszatérni a szövetség katonai szervezetébe.¹⁷

Franciaország balratolódása jelentős esemény, igaz, ezt a szocialisták és nem a kommunisták befolyásának növekedése eredményezte. Bár francia elvtársaink elvesztették szavazóik egy részét, mégis jelentős politikai tényezőt képeznek, s ígéretük szerint arra fogják ösztönözni a kormányt, hogy Franciaország tevékenyebben járuljon hozzá a világbéke megszilárdításához.

A Szovjetunió a jövőben is a válsághelyzetek felszámolására fog törekedni a Közel-Keleten, a Közép-Keleten és a Perzsa-öböl térségében, valamint Délkelet-Ázsiában. Különösen fontosnak tartja szolidaritásának demonstrálását Vietnammal és Kubával. Az amerikaiak élezik a Kuba körüli helyzetet. Kína az USA támogatásával egyre provokatívabb magatartást tanúsít Vietnammal, Laosszal és Kambodzsával szemben.

Brezsnyev elvtárs hangsúlyozta, tudatában van annak, hogy az MSZMP Központi Bizottsága és személyesen Kádár János elvtárs rendkívül sokat tett közös ügyünk előbbrevitele érdekében. Ezt a tevékenységünket és a Szovjetunióval való szoros együttműködésünket a Szovjetunió Kommunista Pártja és Leonid Brezsnyev elvtárs igen nagyra értékeli.

Végezetül Leonid Brezsnyev elvtárs szívélyes üdvözlét küldte az MSZMP Politikai Bizottsága minden tagjának.

Válaszában *Kádár János elvtárs* hangsúlyozta, hogy a hasonló jellegű találkozók számunkra is jelentősek, s ezek során nagy horderejű kérdéseket tárgyalhatunk meg.

Magyarország belső helyzetéről szólva rámutatott, hogy a XII. kongresszuson is nyílt politikát folytattunk, s szigorú programot hirdettünk meg.¹⁸ A program lényege: a lassúbb fejlődési ütem, az életszínvonal szinten tartása és a hatékonyabb munka. Ezt a programot képviseltük a pártszervezetekben, választási és más politikai kampányaink során, így a szakszervezetek, a Népfront, illetve a KISZ kongresszusán. A tömegek megértették nehéz helyzetünket, elfogadták

¹⁷ A francia kormány 1966. március 11-én jelentette be, hogy visszahívja a francia katonai NATO-állományt az integrált katonai parancsnokságról, és visszavonja a francia erők nemzetközi parancsnokságokra szóló megbízatását. François Mitterrand elnöksége alatt folytatta De Gaulle politikáját, vagyis fenntartotta országa NATO-n kívüli státusát. Lásd: Charles Cogan: Mitterrand, France, and NATO: the European transition. *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 9 (2011) Issue 3. (Special Issue: Cold War Maverick: France and NATO, 1946–1991.), 257–267.

¹⁸ Lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusa. 1980. március 24–27.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1980.

a programot, és készek dolgozni a kongresszus határozatainak végrehajtásán. Joggal állíthatjuk, hogy az ország politikai helyzete szilárd. Kádár elvtárs utalt saját tapasztalataira. Elmondta, hogy a tömegek körében bizonyos nyugtalan-ság volt tapasztalható a nemzetközi helyzet alakulása, illetve belső fejlődésünk perspektívái miatt. Mi azonban hosszú ideje őszintén szólunk a problémákról, s lakosságunk politikailag érettebbé vált. Ezt tanúsítja a lengyel eseményekre való reagálásuk is. Ezért ebben a helyzetben a tömegek még inkább a pártra támasz-kodnak.

Az értelmiség, s különösen a humán értelmiség egy részénél tapasztalható bizonyos pesszimizmus. Ennek oka részben az őszinte aggodalom, de egyesek szítják is azt. Kisebb, néhány fős csoportok a lengyel helyzet kapcsán próbál-tak hangulatot kelteni, de elszigetelten tevékenykednek, s nincsen tömegbefo-lyásuk. E kérdéshez kapcsolódik az 1956-os ellenforradalom 25. évfordulója is. A Nyugaton most erőteljesebben támogatott ellenséges emigráció ennek kap-csán kampányt indított. Mi magunk az 56-os eseményekkel nem szoktunk fog-lalkozni, de most a dokumentumok felhasználásával cikksorozatot indítunk.¹⁹ Ennek van új aktualitása a lengyel ügyek miatt is. Emellett párttagságunk 62%-a 1956 után lépett be a pártba, s bár ifjúságunkat foglalkoztatja a kérdés, nem ismeri, mi is történt valójában. Gondot okoz az értelmiséggel a nemzetiségek problémája, elsősorban román relációban. Románia nemzetiségi politikája miatt kapcsolatainkat számottevően fejleszteni és Ceaușescu elvtársat Budapesten fo-gadni nem tudjuk.²⁰

Jugoszláviában is jelentős a magyar nemzetiség létszáma. A jugoszláv elvtár-sakat a koszovói események miatt most nyugtalanítja a nemzetiségi kérdés.²¹ Mojszov elvtárs látogatása során azonban meggyőződtek arról, hogy mi semmi-féle nacionalizmust nem tűrünk. Helyzetünkről egészében elmondhatjuk, hogy bennünket nem fertőztek meg a lengyel események, amiben pedig a nyugati országok annyira bíztak.

Sok gonddal küszködünk a *gazdasági építőmunkában*. Nemzeti jövedelmünk 50%-át nemzetközi gazdasági tevékenységünk biztosítja. A feltételek azonban nem kedvezőek számunkra. Gazdasági kapcsolatainkat elsősorban a KGST-tag-országokkal, ezen belül kiemelten a Szovjetunióval szeretnénk fejleszteni, azon-

¹⁹ A *Népszabadság* 1981. szeptember 18-án 13 részes cikksorozatot indított „az 1956-os ellen-forradalomról”. Lásd a *Népszabadság* szombati számait 1981. október 25-ig. A cikkeket Szántó Jenő, Szabó László, Pintér István, Várnai Ferenc, Sólyom József, Vértes Imre és Rényi Péter írták.

²⁰ Lásd a 36. dokumentum 19. jegyzetét. Az 1977. június 15–16-i debrecen–nagyvárad-i Kádár–Ceaușescu-találkozó (lásd a 31. dokumentumot) után Kádár többet nem hívta meg a ro-mán vezetőt Magyarországra.

²¹ 1980. május 24-én meghalt Josip Broz Tito, ezután hamarosan felerősödtek a szeparatista törekvések. Elsőként a koszovóiak követelték a köztársasági státus megadást, de a szerb erők el-fojtották a tüntetéseket, a tartományban rendkívüli állapotot vezettek be. Juhász József–Magyar István–Tálas Péter–Valki László: *Koszovó. Egy válság anatómiája*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000.

ban már e területen is a magasabb árak érvényesülnek. Emellett szükségszerű kapcsolatban állunk a nyugati országokkal, amelyek piacán megnövekedtek értékesítési nehézségeink, s számottevő az adósságállományunk. Ehhez járul gazdasági fejlettségi szintünk nem kielégítő volta is. Nem megfelelőek az anyag- és energianormák, valamint a munka termelékenységé. Ugyanakkor elértünk egy bizonyos fejlettségi szintet, amelyről már nehezebb az ütemes növekedést biztosítani.

Fő feladatunk az egyensúlyi helyzet javítása és az életszínvonal védelme. Bizonyos eredményeket elértünk: 1979-ben dollárrelációban kereskedelmi forgalmunk éves passzívuma 1200 millió dollár volt, 1980-ban ez mindössze 150 millió dollár volt. Az országon belül csökkent a reálbér, a reáljövedelmet azonban szinten tartottuk. Nemzeti jövedelmünk 1980-ban mindössze 1%-kal nőtt.

Hasonló a tendencia ez évben is. Az év első öt hónapjában tőkés külkereskedelmi forgalmunk passzívuma 50 millió dollár volt. Az ipari termelés mindössze 1,5%-kal nőtt. Bonyolult a helyzet a mezőgazdaságban. A mezőgazdasági munkák elmúlt évi elhúzódása miatt 15%-kal kisebb területet tudtunk őszi búzával bevetni. Ráadásul hideg volt a tél, száraz a május, s emiatt még átlagos terméseredményt sem várhatunk. Itt L. Brezsnyev elvtárs megjegyezte, reméli, hogy mindezek ellenére Magyarország 1 millió tonna búzát ez évben szállítani tud a Szovjetuniónak. Kádár elvtárs közölte, hogy búzát nem tudunk ígérni. Ugyanakkor a kukorica, a napraforgó és más növények egyelőre szépen fejlődnek, s van reményünk, hogy az éves növénytermesztési tervet egészében teljesítjük. Az eredmények ismeretében tudjuk megvizsgálni, milyen mezőgazdasági termékekkel tudjuk a Szovjetuniót segíteni.

Kádár elvtárs ismertette és jellemezte VI. ötéves tervünk főbb mutatóit. Hangsúlyozta, hogy minden belső tartalékunkat mozgósítjuk, ennek ellenére külső erőforrások bevonása nélkül nem tudunk létezni. Számítunk a KGST-re és a Szovjetunióra. Megköszönte a Szovjetunió eddigi segítségét, a tervezgetett tárgyalások lezárását, azt, hogy a Szovjetunió az ötéves terv folyamán az 1980-as szinten szállít Magyarországnak energiát, valamint nyers- és alapanyagokat. Köszönetet mondott a paksi atomerőmű építéséhez nyújtott szovjet segítségért.²²

Ezek után rámutatott az *árkülönbözet* kiegyenlítésének nehézségeire. Háromnegyed évvel ezelőtt közös számítások alapján 1,7 milliárd rubel magyar árvesztéseget prognosztizáltunk. Azóta kiderült, hogy veszteségünk mértéke további 1,5 milliárd rubellel növekedni fog. A szovjet elvtársak igénylik ennek kiegyenlítését is. Ezt mi nem vagyunk képesek teljesíteni. Már az is nagy teher számunk-

²² A magyarországi atomerőmű építéséről szóló egyezményt 1966. december 28-án írta alá Apró Antal magyar és Vlagyimir Novikov szovjet miniszterelnök-helyettes. Ennek ellenére az építkezés és az üzembe helyezés hosszán elhúzódott, és csak 1981-ben adták át az erőművet. A paksi atomerőmű építésével kapcsolatban dokumentumokat közöl: Szabó Benjamin: „Len-ni vagy nem lenni? – a paksi kérdés”. *Archívnet*, 5. évf. (2005) 6. sz. http://www.archivnet.hu/gazdasag/lenni_vagy_nem_lenni__a_paksi_kerdes.html.

ra, hogy míg importunk a Szovjetunióból 5 év alatt mindössze 12%-kal, addig exportunk 55%-kal növekedik. Ennél többet nem tudunk teljesíteni.

Nagyon szigorúak a szovjet *hitelfeltételek* is. Mi az 1 milliárd rubeles konszolidációs hitel törlesztésének 1986 utánra való prolongálását kértük, 10 éves futamidővel és 3%-os kamattal. A szovjet javaslat 5 év és 5%-os kamatterhe. A speciális szállításokban keletkező 430 millió rubeles árveszteségünk törlesztésére 10 év futamidőt kértünk 2%-os kamattal. A szovjet fél a 10 éves futamidőt elfogadta, de 4%-os kamatot kér.

Helyzetünket jellemzi, hogy *nyugati eladósodásunk* mértéke 9 milliárd rubeles összeget tesz ki, ennek éves törlesztési és kamatterhe 1,6 milliárd rubel. Ugyanakkor nemzeti jövedelmünk mindössze 20 milliárd rubel. A nemzeti jövedelem minden 100 rubeles növekményéből 70 rubelt külföldnek fizetünk, s a belső felhasználásra mindössze 30 rubel marad. Ismételten kérjük, hogy a szovjet elvtársak mindezeket figyelembe véve mérlegeljék újból kéréseinket.

Kádár János elvtárs felvetette: helyzetünket figyelembe véve szükségünk van kapcsolataink bővítésére a nemzetközi pénzpiacon is, beleértve a *Világbankot*. Nem hitelekre van szükségünk, hanem részt kívánunk venni a Világbank által biztosított versenytárgyalásokon.²³

Gond számunkra, hogy a KGST hosszú ideje tárgyal már a *Közös Piac*kal, megállapodásra azonban még legalább 10 évig nem számíthatunk. Ugyanakkor Magyarország a berlini klauzula miatt nem tud az NSZK-val megállapodást kötni. Mi következetesen képviseljük közös álláspontunkat, s ezzel védjük a Német Demokratikus Köztársaság érdekeit. Gyakorlatilag azonban az NDK az ún. „belnémet kereskedelem” révén tagja a Közös Piacnak. Egyszerűen nekünk is szükségünk van valami megállapodásra tőkés partnereinkkel.²⁴

Látni kell azt is, hogy *szovjet exportunkban* mintegy 18-20% nyugati import-áru szerepel. A szovjet elvtársak egyfelől kritizálnak bennünket nyugati eladósodásunk mértéke miatt, másfelől viszont azt igénylik, hogy több árut szállítsunk a Szovjetuniónak. A több áruban természetesen több a nyugati import is. Ez a

²³ A magyar vezetés először 1967 közepétől kezdett tapogatózó tárgyalásokat Moszkvában, hogy kipuhíthassa a várható szovjet reakciót egy esetleges IMF-csatlakozás esetén. Akkor a szovjetek mereven elzárkóztak, majd a csehszlovákiai bevonulás után lekerült a napirendről a téma. Az IMF- és a Világbank-tagság kérdése 1977-től kezdve ismételten felmerült. A KB 1978. áprilisi ülésén Timár Mátyás, az MNB elnöke megemlíttette, hogy az IMF- és a Világbank-tagság évi 1-1,2 milliárd dollárhoz juttatná Magyarországot. A magyar gazdaságpolitikai vezetés azzal számolt, hogy a csatlakozás nemcsak közvetlen, hanem közvetett előnyökkel is járhat, sőt a többi szocialista ország számára is előnyös lehet. Magyarország végül 1982. május 6-án írta alá a csatlakozási dokumentumokat. Lásd erről: Földes György: *Az eladósodás politikatörténete 1957-1986.*, i. m. 1995, 52-60., 124-142., 148-151.

²⁴ Kádár az 1982-es NSZK-beli látogatásán felvetette Helmut Schmidtnek egy Közös Piac és Magyarország közötti különmegállapodás gondolatát, amit a német kancellár elutasított, lásd a 41. dokumentumot.

két kérdés szorosan összefügg, kérjük tehát, hogy kéréseink vizsgálatánál ezt a tényezőt is vegyék figyelembe.

Kádár János elvtárs teljes mértékben osztotta L. Brezsnyev elvtárs véleményét a *KGST továbbfejlesztésének* szükségességéről. Hangsúlyozta azonban, hogy a felső szintű értekezleten ne szónokoljunk, ne politikai kinyilatkoztatásokat tegyünk, hanem a konkrét tennivalókat fogalmazzuk meg. Ezek közé tartoznak a pénzügyi kérdések, valamint az árkérdések is. A KGST nagy támaszunk lehetne, ám az elmúlt évtizedekben kétoldalú alapon gyorsabban fejlődött együttműködésünk, mint a KGST keretében. Kádár elvtárs ismételten rámutatott, hogy hazánk igen érdekelt a szocialista gazdasági integráció gyors ütemű továbbfejlesztésében.

Kétoldalú kapcsolatainkat értékelve Kádár elvtárs hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió első számú szövetségesünk. Mi ezt évtizedek óta hirdetjük és jelentős eredményeket értünk el. Barátságunk erős és tiszta, dolgozó népünk is őszintén támogatja együttműködésünk elmélyítését. Az SZKP XXVI. kongresszusa jelentősen növelte hazánkban a Szovjetunió tekintélyét. Magyarországon széles körben propagáltuk a kongresszus határozatait, s különösen békeprogramját, amelyet mi teljes mértékben támogatunk.

Kapcsolatainkról szólva Kádár elvtárs megemlítette Lázár és Tyihonov elvtárs találkozóját²⁵ és a napokban befejeződött III. Magyar–Szovjet Ifjúsági Barátság Fesztivál rendezvénysorozatát.²⁶ Hangsúlyozta, hogy több szovjet vezető elvtársnak érvényes magyarországi meghívása van (Tyihonov, Gromiko, Andropov, Gorbacsov elvtársak),²⁷ és kérte, hogy az SZKP vezetése és Brezsnyev elvtárs segítse elő e látogatások megvalósítását.

Gazdasági együttműködésünket jellemezve rámutatott, hogy az elmúlt öt év alatt árucseré-forgalmunk 40%-kal növekedett. Szállítási kötelezettségeinket becsülettel teljesítettük, nagy mennyiségű gyógyszert, 33 ezer db autóbust, 1,3 millió tonna friss gyümölcsöt, nagy mennyiségű olimpiai technikát szállítottunk és 5 nagy baromfitelepet létesítettünk a Szovjetunióban. Szeretnénk együttműködésünket a tervkoordinációban meghatározott kereteken túl is bővíteni, ehhez azonban a Szovjetunió támogatására is szükségünk van. Marjai elvtárs Talizin elvtárhoz intézett levelében 18 jelentős együttműködési témát vetett fel (hibrid kukorica, mezőgazdasági termelési rendszerek, a magyar szarvasmarha-tenyésztés tapasztalatainak átadása stb.).

²⁵ Lázár György és Nyikolaj Tyihonov az SZKP XXVI. kongresszusán találkozott 1981. február 20.–március 5. között.

²⁶ A III. Magyar–Szovjet Ifjúsági Barátság Fesztiválra 1981 júliusában került sor. Kádár üdvözlőbeszédében a szovjet–magyar barátságot dicsőítette. PIL 765. f. 41. ő. e. 75–82.

²⁷ Tyihonov 1981. december 7–10-én, Andropov 1981. december 28–29-én tett látogatást Magyarországon. Gorbacsov magyarországi útjára csak 1983. szeptember 26. és október 3. között került sor, Gromiko pedig 1984. április 1–4. között látogatott Budapestre.

Leonyid Brezsnyev elvtárs felvetette, szerepel-e a javaslatokban a szovjet könnyű- és élelmiszer-ipari vállalatok rekonstrukciójában, valamint a Szovjetunió területén létesítendő gázvezetékek építésében való magyar részvétel? Kádár János elvtárs a kérdésre igenlően válaszolt, és ismételten kérte, hogy az SZKP vezető szervei támogassák azokat a kezdeményezéseket, amelyeket kormányközi bizottságunk kidolgozott.

Kádár János elvtárs pozitívan értékelte tudományos, kulturális, testvérmegyei kapcsolatainkat, s a kölcsönös turizmus fejlődését is.

A *nemzetközi helyzetről* röviden szólva Kádár elvtárs megismételte, hogy támogatjuk az SZKP XXVI. kongresszusának kezdeményezéseit, s mély meggyőződéssel képviseljük azokat. A nemzetközi enyhülésért folytatott közös harcunkról szólva utalt a nyugat-európai tömegmozgalmak lehetőségeire. Rámutatott a Béke Világtanács jelenlegi tevékenységének hiányosságaira, s közös akciót sürgetett annak aktivizálása érdekében.

Egyetértett a *lengyelországi helyzet* Brezsnyev elvtárs által adott értékelésével, s kifejezte egyetértését mindazzal, amit és ahogyan Brezsnyev elvtárs telefonon Kania elvtársnak elmondott. Rámutatott, hogy a LEMP IX. kongresszusát megelőző SZKP KB levél helyes és időszerű volt.²⁸

Hangsúlyozta, hogy *francia elvtársaink* hibát követtek el, amikor annak idején szakítottak a szocialistákkal. Attól tartottak, hogy közös program esetén gyengül a Francia Kommunista Párt befolyása. Most bekövetkezett, amitől tartottak, s valójában sokkal gyengébb pozícióból kellett az együttműködést elfogadni.

Megerősítette egyetértésünket az USA és Kína törekvéseinek szovjet értékelésével, valamint szolidaritásunkat Kubával és az indokínai országokkal.

A *nemzetközi kommunista mozgalomról* szólva rámutatott, hogy egyes testvérpártok szeretnének egy újabb világértekezletet összehívni. Mi úgy véljük, hogy ennek jelenleg nincs meg a reális alapja, s a mozgalomban a munkát kétoldalú alapon, illetve többoldalú szimpóziumokon, konferenciákon kell folytatni. Ezzel az értékeléssel L. Brezsnyev elvtárs teljes mértékben egyetértett.

A találkozót a hagyományosan meleg, baráti légkörben, az egymás iránt megnyilvánuló kölcsönös megbecsülés és tisztelet jegyében zajlott.

Budapest, 1981. július 28.

²⁸ Az SZKP vezetése június 5-én nyílt levelet intézett a LEMP KB-hoz, amelyben felszólítja a lengyel vezetést, hogy lépjen fel az országban uralkodó ellenforradalmi tendenciákkal szemben. A levelet lásd: *Népszabadság*, 1981. június 12. 2.

MNL OL M-KS 288. f. 47/765. ő. e. 48–62. – Gépelt tisztázat. – A jelentést az MSZMP KB Külügyi Osztályon Kótai Géza készítette 1981. július 28-án két példányban, jóváhagyta Kádár János. A dokumentum első oldalán kézírással: „Barta Istvánné elvtársnőnek. Marjai József elvtárs – tájékoztatóként – nálunk olvassa el. Utána lerakni. Kádár VII. 29.” Alatta Marjai aláírása július 30-i dátummal.

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1981. július 29-én tudomásul vette Kádár János beszámolóját (MNL OL M-KS 288. f. 5/832. ő. e. 1–2.). E dokumentum PB elé került példányának (MNL OL M-KS 288. f. 5/832. ő. e. 4–18.) első oldalán olvasható: „Katona István elvtársnak. A PB tagjai, illetve a PB-ülés állandó meghívottjai közül azok az elvtársak, akik a VII. 29-i ülésen nem tudtak részt venni, a KB Irodán olvassák el, láttamozzák. Utána a zárt irattárba lerakni. Kádár VII. 29”. Láttamozta: Benke Valéria, Méhes Lajos, Óvári Miklós, Fejti György és Várkonyi Péter.

Sajtóközlemény: Kádár János és Leonyid Brezsnyev találkozója a Krímben. *Népszabadság*, 1981. július 28. 1.

41.
Emlékeztető
Kádár János megbeszéléseiről
a Német Szövetségi Köztársaságban

Bonn, 1982. április 26–28.

Emlékeztető Kádár János elvtársnak
a Német Szövetségi Köztársaságban folytatott
megbeszéléseiről

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtárs Helmut Schmidt kancellár meghívására április 26–28. között látogatást tett a Német Szövetségi Köztársaságban. A kancelláron kívül tárgyalásokat folytatott Carstens köztársasági elnökkel,¹ Willy Brandttal, az SPD, Franz Josef Strauss-szal, a CSU, Helmut Kohllal, a CDU, H. D. Genscherrel, az FDP és Herbert Mies-zel, a Német Kommunista Párt elnökével, továbbá a nyugatnémet gazdasági és pénzügyi élet vezető képviselőivel. A látogatás során sajtókonferenciára, a díszvacsorán kötetlen pohárköszöntőre és a ZDF televíziós társaságnak adott tv-nyilatkozatra került sor. Kádár elvtársat útjára elkísérte felesége, akinek részére a vendéglátók külön programot szerveztek.

Helmut Schmidt kancellárral beható véleménycserére került sor a nemzetközi élet és a két ország kapcsolatainak időszerű kérdéseiről.

Kádár János elvtárs hazánkról szólva hangsúlyozta, hogy a nehezebbé vált világpiacon a körülmények ellenére belső helyzetünk szilárd. Az elmúlt két év alatt javulás mutatkozik a külkereskedelmi mérleg alakulásában, viszont külső fizetési helyzetünk a korábbi hitelfelvételek következtében komoly gondokat okoz számunkra. Kádár elvtárs köszönetét tolmácsolta Schmidt kancellárnak és kormányának az ezzel kapcsolatos konstruktív nyugatnémet magatartásért.² Egyúttal

¹ Karl Carstens (1914–1992) német jogász, diplomata, kereszténydemokrata politikus, 1979 és 1983 között az NSZK elnöke.

² Az 1981/82-es nemzetközi hitelválság rendkívül érzékenyen érintette Magyarországot, mivel bruttó államadóssága 1982 elején meghaladta a 10 milliárd dollárt. A súlyos fizetési válságot – mivel az ország arany- és devizatartalékai teljesen kimerültek – napi hitelfelvételekkel kellett áthidalni, akár 20-30 millió dolláros kölcsönöket is „kialkudva” az európai – köztük nyugatnémet – piacokon. Lásd: Torda Csaba: A nemzetközi valutalaphoz történő csatlakozásunk és az azt megelőző időszak krónikája. *Valóság*, 2007, 6. sz. 90–100.

hangsúlyozta, hogy egy rövid, átmeneti szakasz nehézségeinek áthidalásáról van szó, s meggyőződésünk, hogy két-három éven belül lényegesen kedvezőbb helyzetben leszünk. Szólt arról is, hogy a Nemzetközi Pénzügyi Alaphoz³ történő csatlakozásunk korrekt fogadtatásra talált a szövetségeseink körében.

A nemzetközi élet problémáiról szólva Kádár elvtárs hangsúlyozta, hogy a nyugatnémet féllel azonos módon ítéljük meg a világpolitikai helyzet jellemzőit, s értékeljük az NSZK kormányának a feszültségek csökkentésére irányuló erőfeszítéseit. Ugyanakkor jelentős eltérések mutatkoznak a helyzet okainak megítélésében. Vannak olyan nemzetközi problémák, mint például a Falkland-szigetek vagy Afganisztán, amelyeket valahol megterveznek, viszont olyan feszültséggócok is keletkeztek, amelyek az adott térség vagy ország objektív ellentmondásaiból erednek.⁴

Kádár elvtárs a lengyelországi helyzetről szólva hangsúlyozta, hogy Jaruzelski és környezete őszintén keresi a szocialista kibontakozás lehetőségeit és módokat, eltökéltek abban, hogy politikai megoldást találjanak a válságra. Jaruzelski következetes kommunista és igazi hazafi. Szükség volt a december 13-án foganatosított intézkedésekre, arra, hogy gátat emeljenek a teljes anarchia és a polgárháború veszélyével szemben.⁵ A lengyel vezetés nem tér vissza az 1980. augusztus előtti politikához, de nem engedheti meg a december 13-a előtti anarchia újraéledését sem. Kádár elvtárs aláhúzta azt is, hogy nem lehet egyetérteni a NATO azon álláspontjával, amely a Szovjetunióra hárítja a felelősséget a

³ Értsd: Nemzetközi Valutaalap (*International Monetary Fund*). – Magyarország 1981. november 4-én adta be csatlakozási kérelmét az IMF-hez. Az IMF részéről 1981 november–decemberében Magyarországra látogató szakértői bizottság jelentését az IMF Tagfelvételi Bizottsága 1982. március 16-án egyhangúan elfogadta, majd azt a Kormányzótanács is – szintén ellenszavazat nélkül – jóváhagyta. Magyarország 1982. május 6-án lett az IMF 146. tagja. 1982. június 24-én Magyarország a Világbankba is belépett. Lásd erről: Földes György: *Az eladósodás politikatörténete 1957–1986*, i. m.

⁴ A Falkland-szigeteki háború az Egyesült Királyság és Argentína 1982 márciusa és júniusa között zajló fegyveres konfliktusa volt az Argentína déli részétől 483 kilométerre fekvő sziget-csoportért. Lásd: Lawrence Freedman: *The Official History of the Falklands Campaign*. Vol. I. *The Origins of the Falklands War*. Vol II. *War and Diplomacy*. 2. London, Routledge, 2005. – A Szovjetunió afganisztáni fegyveres beavatkozása 1979. december 24-én indult meg, a megszálló szovjet hadsereg létszámát folyamatosan növelték, 1980-ra elérte a 100 ezer, 1985-re a 120 ezer főt. A Szovjetunióknak jelentős ember- és hatalmas anyagi veszteséget hozó háború 1988-ig tartott. Lásd: Antonio Giustozzi: *War, politics and society in Afghanistan, 1978–1992*. Washington, Georgetown University Press, 2000.; Varga Csaba Béla: *Afganisztán – a legyőzhetetlen*. Budapest, Kelet Kiadó, 2010.

⁵ Lengyelországban az 1980. júliusi áremelések utáni sztrájkokból hatalmas társadalmi ellenállási mozgalom fejlődött ki, amelyet a Szolidaritás Független Önkormányzó Szakszervezet vezetett. A Szolidaritás 1981-ben már 10 millió tagot számlált. A másfél évig húzódó és a LEMP két első titkárát (Edward Gierek, Stanisław Kania) is megbuktató válságnak Wojciech Jaruzelski a szükségállapot bevezetésével vetett véget 1981. december 13-án. Lásd: Tischler János: *Lengyelország, 1980–1981*. I–II. rész. *Beszélő*, 1998, 12. sz. 73–79., 1999, 1. sz. 43–51.; Mitrovits, i. m. Lásd még: 40. dokumentum és 6. jegyzete.

Lengyelországban történekeért. A december 13-i lépések ténylegesen önálló lengyel döntés alapján születtek. A Varsói Szerződés tagállamai következetesen tartották magukat az 1980. decemberi moszkvai csúcstalálkozón kialakított közös álláspontjukhoz, ahhoz, hogy a válság megoldása a lengyelekre tartozik, és ezt politikai eszközökkel kell véghezvinni.⁶ Aggasztónak tartjuk azokat a törekvéseket, amelyek a lengyelországi fejlemények ürügyén gazdasági, pénzügyi háborúval veszélyeztetik a kelet–nyugati kapcsolatok normális fejlődését. Kádár elvtárs aláhúzta, hogy Lengyelország körüli feszültségek, a szocialista és a tőkés államok kapcsolatainak jövőbeni alakulása szempontjából kiemelkedően fontos lehet az NSZK kormányzatának józan, körültekintő állásfoglalása és magatartása.

Az európai közép-hatótávolságú nukleáris fegyverzetek kérdéséről szólva Kádár elvtárs kifejtette, hogy helytelenítjük a NATO kettős határozatát,⁷ mert az alapot adhat az amerikai rakéták telepítésére. Hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió sokat emlegetett katonai erejének növekedése csupán választ jelent az Észak-atlanti Szövetség, mindenekelőtt az Egyesült Államok rohamos ütemű fegyverkezésére. A Szovjetunióknak nincs támadó szándéka, s katonai erejét nem akarja a politikai nyomás eszközeként felhasználni. A NATO kettős határozata viszont hibás elemeket tartalmaz, mert a szövetség kollektívan dönt ugyan a rakéták telepítéséről, a Szovjetunióval való megegyezés viszont szinte kizárólag az Egyesült Államok hatáskörébe tartozik. Figyelembe kell venni azt is, hogy míg a Varsói Szerződés keretén belül csak a Szovjetunió rendelkezik atomfegyverekkel, addig a másik oldalon az amerikai rakéták mellett létezik a jelentős ütőerőt képviselő angol és francia atomfegyver-arsenál is. Tény továbbá, hogy az amerikai tárgyalási pozíciók figyelmen kívül hagyják a szárazföldön kívüli eurorakétákat, valamint azt is, hogy míg a Szovjetunió közép-hatótávolságú rakétái csak Nyugat-Európát, addig az Egyesült Államoké a Szovjetunió stratégiai célpontjait is eléri.

⁶ A Szovjetunió el akarta kerülni, hogy – 1956-hoz és 1968-hoz hasonlóan – fegyveresen avatkozzon bele az eseményekbe. A Varsói Szerződés tagállamainak 1980. december 5-i találkozásán is ezt az álláspontot képviselték, ugyanakkor a megbeszélésen a Szovjetunió és más tagállamok is nyomást gyakoroltak a lengyel vezetésre a szükségállapot bevezetése érdekében. Az állásfoglalás szövegét tükrözte a *Népszabadság* beszámolója: A találkozó résztvevői „[m]egerősítették, hogy a szocialista Lengyelország, a Lengyel Egyesült Munkáspárt és a lengyel nép bizton számíthat a Varsói Szerződés tagállamainak testvéri szolidaritására és támogatására. A LEMP képviselői hangsúlyozták, hogy Lengyelország szocialista állam, a szocialista országok közösségének szilárd tagja, ez volt és marad a jövőben is.” *Népszabadság*, 1980. december 6.

⁷ A NATO kettős határozatát 1979. december 12-én fogadták el Brüsszelben. A határozatot válaszlépésnek szánták a Szovjetunió hetvenes évek második felében követett fegyverkezési politikájára, különösen az 1977-től kezdődően hadrendbe állított közép-hatósugarú SS-20-as rakéták telepítésére. A NATO határozata kimondta, hogy ha nem sikerül tárgyalásos úton elérni a közép-hatósugarú fegyverek egyensúlyát Európában, a NATO növeli a katonai kiadásokat, és pótfegyverkezéssel egyenlíti ki az erőviszonyokat, amelynek keretében 1983-ban rakétatelepítésbe (Pershing-II) kezd Nyugat-Európában. Rövid ismertetését lásd: Pók Attila: *A nemzetközi élet krónikája 1945–1997*. Budapest, História–MTA TTI, 1998, 168.

Kádár elvtárs kifejezte reményét, hogy a nyugatnémet kormányzat latba veti befolyását az európai katonai feszültség csökkentése, mindenekelőtt az amerikai rakéták telepítésének megakadályozása érdekében.

Kétoldalú kapcsolatainkról szólva hangsúlyozta, hogy a viszonyunk megalapozott, szilárd bázisokra épül, amelyek létrehozása az SPD–FDP-koalíció szívós munkájának is az eredménye.

A *kancellár* a belső helyzetet érintve hangsúlyozta, hogy a belső nehézségek növekedése ellenére az NSZK a nyugati világ egyik legszilárdabb országa. A szociális feszültségek, az ellentmondásos gazdaságpolitika talaján az ellenzék most hevesebben támadja a koalíciót, mint bármikor, azonban a CDU/CSU-nak sincs épkézláb politikai alternatívája. A kormányzás talán most a legnehezebb az elmúlt kilenc év alatt.

Helmut Schmidt kifejtette, hogy a nyugatnémet közvélemény aggasztónak tartja a világhelyzet alakulását, amely különösen a december elején bekövetkezett fejlemények óta vált még súlyosabbá. Komoly gondjaik vannak a washingtoni vezetéssel, amely mondhatni tönkrezúzza elődeinek politikáját.

Tény az is, hogy a Szovjetunió egyes lépései – különösen Afganisztánban, majd Lengyelországgal kapcsolatban tanúsított magatartása – irritálják a nyugati világot. Hangsúlyozta, hogy az NSZK következetesen tartja magát a NATO kettős határozatához, ugyanakkor bonyolultabbá vált a helyzet. A korábbi amerikai vezetés nem vette eléggé komolyan a fegyverkezés várható következményeit, közöttük a szovjet SS–20-as, –22-es, –23-as rakéták telepítését. A nyugatnémet vezetés nem hisz abban, hogy Brezsnyev vagy utódja a rakétákat majd fel is használja, viszont ezek a Szovjetunió számára politikai nyomás eszközeit jelenthetik.

Leonyid Brezsnyev békét akar, ugyanakkor nagy bizonytalansági tényezőt jelent a Szovjetunió túlfegyverkezése, katonai védelmi képességének túlbiztosítása. Leonyid Brezsnyev 1978 tavaszán azt mondta, hogy Európában hozzávetőleges katonai erőegyensúly létezik, s ezt követően 220 db négyezer km hatótávolságú, három robbanófejjel felszerelt SS–20-as rakétát állított rendszerbe.⁸ Az NSZK, Franciaországgal és Angliával együtt arra kényszerült, hogy egyetértsen az amerikai rakéták tervezett nyugat-európai telepítésével. Ugyanakkor beleegyezésüket azzal a feltétellel adták meg, hogy az USA tárgyalni fog a Szovjetunióval. A fejleményekhez tartozik, hogy Reagan elnök hivatalba lépésekor elődjeinek minden korábbi lépését helytelennek ítélte meg, és közel egy év kellett ahhoz, hogy felismerje a Szovjetunióval való tárgyalások szükségességét.⁹

⁸ Brezsnyev 1978. májusi bonni útja előtt az SPD lapjának, a *Vorwärts*nek adott interjújában beszélt a katonai erőegyensúly kérdéséről. Lásd: Válaszok a *Vorwärts*nek, Németország Szociáldemokrata Pártja lapjának kérdéseire (1978. május 2.). In: Leonyid Iljics Brezsnyev: *Az SZKP és a szovjet állam külpolitikája*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1982, 189–198.

⁹ Az 1980. novemberi amerikai elnökválasztás győztesét, Ronald Reagant 1981. január 20-án iktatták be hivatalába.

A nyugatnémet kormány úgy ítéli meg, hogy kényszeríteni kell a két nagyhatalmat a tárgyalásokra, s reméli, hogy a Szovjetunió megegyezésre törekszik. Meggyőződésük, hogy az Egyesült Államok a tárgyalásokat és a megegyezést őszintén akarja. Egyelőre bizonytalan az eurorakéták korlátozásának, a SALT-III-nak a sikere, de a koalíció a szövetségi rendszerhez való tartozás kereteinek végső határáig is elmegy annak érdekében, hogy ne kerüljön sor az amerikai rakéták telepítésére, s egyidejűleg kivonják a szovjet közép-hatótávolságú atomfegyvereket Európából.¹⁰ Nyugatnémet részről olyan nemzetközi viszonyokat akarnak teremteni, amelyek biztosítják a dialógus fenntartását, a kellő erőfeszítéseket a katonai erőegyensúly megőrzésére, s egyidejűleg az NSZK biztonsági érdekeinek érvényesítését.

Jó lenne elérni, hogy az elkövetkező mintegy két év során, legkésőbb 1983 decemberéig olyan megegyezés szülessék a két nagyhatalom között, amelynek eredményeként ócskavassá válnak az eurorakéták.

Júniusban sor kerül a NATO-tagországok csúcstalálkozójára Bonnban.¹¹ Az esemény NSZK-beli megrendezésének célja, hogy nyugatnémet részről eloszlassanak mindenfajta kétséget a szövetségi rendszerükhöz való hűség terén. Ugyanakkor arra is fel akarják használni a csúcstalálkozót, hogy kifejezzék a kelet–nyugati kapcsolatokban a párbeszéd, a normális viszony folytatásának szükségességét, egyet nem értésüket a szankciók politikájával.

H. Schmidt hangsúlyozta, hogy az SPD vezetése keményen kitart a biztonság politikája mellett... „még ha ez a fejembe is kerülhet”. A pártkongresszuson az ellenzők többszörös kisebbségbe szorultak.¹²

Lengyelországról szólva Helmut Schmidt hangsúlyozta, hogy az számukra az egyik legsúlyosabb nemzetközi problémát jelenti. Elfogadhatatlannak tartják a szükségállapotot, ugyanakkor ellene vannak bármiféle megtorló intézkedésnek. Schmidt kancellár az Egyesült Államokban nagy nyomás nehezedett az amerikai törekvések támogatása érdekében, bizonyos engedményekre is kényszerült. Összességében azonban érdemi megtorló intézkedéseket az NSZK részéről nem

¹⁰ A SALT-II aláírása utáni stratégiai fegyverzetkorlátozási tárgyalások 1982. június 29-én kezdődtek meg Genfben az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Reagan 1982. május 9-én a stratégiai fegyverezéskor két lépcsőben történő, nagymértékű csökkentésére tett javaslatot. A tárgyalásokat kezdetben SALT-III-ként emlegették, ám a végül 1991. július 31-én aláírt megállapodás a START-1 nevet viseli. Lásd: Szentesi György: A START-szerződések és a rakétavédelmi program. *Külpolitika*, 2001, 1–2. sz. 51–67.

¹¹ A NATO-államok legfelsőbb vezetőinek csúcstalálkozóját 1982. június 10-én rendezték meg Bonnban.

¹² Az SPD pártkongresszusát 1982. április 19. és 23. között rendezték Münchenben. – Az SPD–FDP-koalíció bő öt hónappal később felbomlott, amikor a CDU/CSU kezdeményezte konstruktív bizalmatlansági indítvány szavazásán a liberális párt a kereszténydemokratákkal tartott. A koalíciós szakítást elsősorban a gazdaságpolitikai és a kettős határozattal kapcsolatos nézeteltérések eredményezték. A szavazás szabályai szerint a sikeres kezdeményezés egyben Helmut Kohl kancellárrá választását jelentette.

foganatosítottak. A nyugatnémet lakosság naponta 30 ezer csomagot küld a lengyeleknek, amely kifejezi, hogy a németek békés és jószomszédi viszonyt akarnak Lengyelországgal. A kormányzat nem ismeri kellően Jaruzelskit és közvetlen környezetét, de úgy ítélik meg, hogy nagyon szerencsétlen helyzetbe került. Sajnos Gierek nem tudta a gazdaságot megszervezni, súlyosan hibás gazdaságpolitikát folytatott, nem rendelkezett kellő reálérzéssel, s ennek következménye a rendkívül nagy méretű nyugati eladósodás. Ugyanakkor bíznak abban, hogy a mostani lengyel vezetés előbb-utóbb megoldást talál a szükségállapot megszüntetése, a szakszervezeti jogok helyreállítása, az egyházzal és más politikai erőkkel való párbeszéd megteremtése terén.

Helmut Schmidt elmondotta továbbá, hogy keresik a kapcsolatok további erősítésének lehetőségeit a Német Demokratikus Köztársasággal és Csehszlovákiával. Korrekt partneri viszony alakult ki Erich Honeckerrel, jöllehet még sok megoldásra váró probléma van a két ország viszonyában. Előrelépést kívánnak tenni a nyugatnémet–csehszlovák kapcsolatok terén, és fontolgatják egy felső szintű találkozó lehetőségét is.

A kancellár elismerően szólt a magyar–NSZK kapcsolatok alakulásáról, köszönetét fejezte ki egyes konkrét problémák megoldásával kapcsolatos megértő és konstruktív magyar magatartásért, s aláhúzta, hogy nyugatnémet részről a két ország viszonyának további erősítésén fáradoznak.

Willy Brandt-tal, az SPD elnökével folytatott megbeszélés során Kádár elvtárs kiemelte a konzultációs jellegű pártkapcsolatok eredményeit és továbbfolytatásuk fontosságát. W. Brandt egyetértve az értékeléssel, elmondotta, hogy számukra is hasznosak a pártkapcsolatok, és azok további erősítésén munkálkodnak. Többen – köztük az olasz s a szovjet párt képviselői is – felvetették valamiféle többoldalú párttalálkozó, rendezvény gondolatát, azonban a maguk részéről helyesebbnek tartják a kétoldalú pártkapcsolatok fejlesztését.

Az NSZK gazdasági helyzetéről szólva kiemelte, hogy a komoly gondok ellenére biztató kilátások vannak arra, hogy egy aktívabb állami gazdaságpolitikával előbbre tudnak lépni. A koalíció szilárdan tartja magát, és egységes a biztonságpolitika, a nemzetközi élet kérdéseiben. Az SPD leghatározottabb álláspontja, hogy lehetőség szerint el kell kerülni az amerikai rakéták telepítését, s ennek egyedüli útja a két nagyhatalom megegyezése. A múlt héten tartott pártkongresszust követően elhatározták, hogy a jövő tavasszal újabb kongresszust rendeznek, amely véglegesen dönteni fog az európai rakéták telepítésének ügyében.¹³ Megítélésük

¹³ 1983. november 19-én a Kölnben tartott pártkongresszuson a szociáldemokraták – immár ellenzékben – heves viták után végül a rakétatelepítés ellen foglaltak állást. A vitában Helmut Schmidt a kettős határozat mellett, Willy Brandt ellene szólalt fel. Ám a kormányzó CDU/CSU az FDP támogatásával 1983. november 22-én elfogadta a NATO kettős határozatát, és megkezdhetett a Pershing-II-es rakéták telepítését. Lásd: Anton Notz: *Die SPD und der NATO-Doppelbeschluss: Abkehr von einer Sicherheitspolitik der Vernunft*. Baden-Baden, Nomos Verlag, 1991.

szerint az egyedüli járható út Európa teljes megtisztítása az atomfegyverektől. Biztató fejleménynek értékelte, hogy Mitterrand elnök hajlandónak mutatkozik a francia kormányzat által örökölt biztonságpolitika felülvizsgálatára, és a francia elnök készségét fejezte ki, hogy tárgyalásokat kezdjen az önálló atomütőereje további sorsának kérdéseiről.¹⁴

Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a Szovjetunióknak is hatékonyabb lépéseket kell tennie annak bizonyítására, hogy őszintén kívánja az atommentes Európa megteremtését. Egyetértett Kádár elvtárs véleményével, miszerint a szovjet vezetés őszintén kívánja az európai katonai feszültség csökkentését.

Brandt elnök elmondotta, hogy változatlanul nagy intenzitással foglalkoznak a fejlődő országok problémáival, és azt tervezik, hogy a közeli napokban újabb részletes javaslatokat dolgoznak ki az Észak–Dél Bizottság keretében a gazdasági problémák megoldásának elősegítésére, a világot foglalkoztató gazdasági nehézségek áthidalására.¹⁵

H. F. Genscherrel, az FDP elnökével történt találkozó során Kádár elvtárs ismertette NSZK-beli látogatása során szerzett benyomásait és tapasztalatait. Köszönétét tolmácsolta a kormányzatnak a kelet–nyugati kapcsolatok megőrzése érdekében kifejtett tevékenységéért. Genscher egyetértett az elmondottakkal, és maga részéről hangsúlyozta, hogy az NSZK külpolitikája az a terület, amelyben teljes egyetértés mutatkozik a két koalíciós partner között.

Kádár elvtárs a *Franz Josef Strauss*-szal történt találkozón köszönétét fejezte ki a kétoldalú kapcsolatok támogatásáért. Szólt az NSZK-beli látogatás céljairól.

Strauss megköszönte a találkozót, az 1977-ben átadott meghívást. Szerinte a két ország kapcsolatai csak maradjanak olyanok, amilyenek ma, nem kell változtatás sem Magyarország és az NSZK, sem Magyarország és Bajorország között. Lengyelország és Afganisztán nem ide tartozó kérdés, kapcsolatainkat nem érinti.

¹⁴ Az 1970-es évek második felében a francia szocialisták megosztottak voltak a francia atomerő kérdésében. Mitterrand Franciaország potenciális új Maginot-vonalának (azaz védelmi rendszerének) nevezte azt, és a párt úgy döntött, hatalomra jutva népszavazásra bocsátja a kérdést. Hatalomra jutva Mitterrand az atompárti Charles Hernut nevezte ki védelmi miniszternek, támogatta a NATO kettős határozatot, sőt 1983 januárjában a Bundestagot is annak elfogadására buzdította. A népszavazás lekerült a napirendről, míg a szovjet–amerikai leszerelési tárgyalások kapcsán az elsődleges francia érdek az volt, hogy a francia atomarzenál ne alkossa a megbeszélések tárgyát. Mitterrand három – lényegében teljesíthetetlen – feltételét jelölte meg annak, hogy Franciaország egyáltalán megfontolja részvételét a tárgyalásokon: 1. Az USA és a Szovjetunió a franciával megegyező szintre csökkenti nukleáris fegyverzetét; 2. A hagyományos katonai erők létező aránytalansága csökken Európában; 3. A rakéta-, tengeralattjáró- és műholdas elhárító-rendszerek fejlesztési versenyének véget vetnek. Lásd: Robert Gildea: *France since 1945*. Oxford, Oxford University Press, 2002, 250–252.; Philip H. Gordon: *A Certain Idea of France*. Princeton, Princeton University Press, 1993. 115.

¹⁵ Lásd a 35. dokumentum 20. és 42. jegyzetét.

Bajorország és Ausztria kitart a Duna–Rajna–Majna-csatorna építése mellett.¹⁶ Az ideológia ebben nem játszik szerepet; Bécs és München, illetve Hamburg és Bréma ellentétéről van itt szó. A csatornára nagy szükség lenne a nyugati–keleti szállítások szempontjából. Információi szerint Magyarország is érdekelt, támogatja a csatorna befejezését. Ez valódi európai csatorna lenne, az Odera–Duna-csatorna nem alternatíva.

Kádár elvtárs aláhúzta, hogy mi a Nyugattal is fejlesztjük a kereskedelmet, ezt perspektivikusan gondoljuk, ezért fontos nekünk is a Duna–Rajna–Majna-csatorna.

Strauss megjegyezte, hogy a nyugat–keleti kereskedelmi kapcsolatok megnehezedtek. Magyarországgal nincs így, de Romániával és Jugoszláviával ez a tendencia, Ceausescunak is megmondta, hogy erőltették a nehézipart, a nyersanyagvásárlás és a késztermékeladás lehetőségét pedig figyelmen kívül hagyták, s elhanyagolták a mezőgazdaságot.

Nincs politikai akadálya annak, hogy többet tegyenek a kapcsolataink fejlesztéséért. Strauss segíteni akar abban, hogy a szocialista országokban el lehessen kerülni a gazdasági robbanást. Mint hívó keresztény mondja: a jövő nem érhető el sem forradalmi aktussal, sem fegyverrel.

A legkisebb háborús veszélyt sem látja. Nem egyezik a véleménye Brezsnyevével, de tudja, hogy Brezsnyev sem érdekelt a háborúban a Nyugattal. Ugyanezt mondhatja az USA vezetőiről is. Az atomfegyverek potenciáljának szintje nem lényeges, hanem az a fontos, hogy senki se használja elsőként az ilyen fegyvereket.

A XIV. század közepe óta nem volt még olyan harminchét év Európában, amikor ne lett volna háború. Csak most és a mi kontinensünkön van ez így. Sem az USA-nak, sem a Szovjetuniónak nincs igaza, az érveik homlokegyenest ellenkezőek. Neki meggyőződése, hogy Genfben lesz megegyezés, ha nem is „nulla megállapodás”.¹⁷ „Meglátja Kádár úr, három év múlva már beszélni sem fogunk erről az ügyről” – fejezte be Strauss.

*Helmut Kohl*1, a CDU elnökével folytatott megbeszélésen Kádár elvtárs szolt a kétoldalú kapcsolatokról, s kifejtette pártunk álláspontját az európai helyzetről.

¹⁶ A Duna–Rajna–Majna-csatorna megépítése ekkor már évszázados projekt volt, előzménye, a bajor királyról elnevezett Lajos-csatorna már 1836–1846 között elkészült. A vállalkozást 1921-ben elevenítették fel, a tervezés és kivitelezés feladatát az akkor alapított Rhein–Main–Donau AG társaságra bízták, amely 1960-tól belekezdett az építésbe. A találkozó időpontjában a csatornaépítés utolsó szakasza volt soron, ám 1977 és 1982 között leállt, miután az Altmühl folyó menti város, Riedenburg lakói tiltakoztak a természetes környezet megbontása ellen. A csatornát teljes egészében 1992. szeptember 15-én adták át.

¹⁷ Ronald Reagan amerikai elnök 1981. november 18-án hirdette meg az ún. nulla megoldást (*Zero Option*). A javaslat szerint az USA leállítja a Pershing-II rakétáknak a NATO 1979-es kettős határozata értelmében megkezdett nyugat-európai telepítése előkészületeit, amennyiben a Szovjetunió vállalja a Nyugat-Európát elérni képes SS–4-, SS–5- és SS–20-as rakéták leszerelését.

Kohl elmondotta, hogy eddig nem tudott Budapestre látogatni, mert neki van az NSZK-ban a legnehezebb helyzete, hiszen mindig választások vannak, bár igaz, hogy legutóbb minden választást megnyertek.

A CDU/CSU-ellenzéket illetően hangsúlyozta, hogy mindkettőnek a vezetője déli, így van bennük természetes vonzódás Kelet-Európához: különösen Magyarországhoz. Ez az ország számukra nem egy a sok közül, hanem természetes partner. Akár kormányon vannak, akár ellenzékekben, a Magyarországhoz való viszonyban egységesek. Nagy érdeklődéssel figyelik azt, hogy miként kommentálunk egyes eseményeket, és hogyan találjuk meg a középút.

A genfi tárgyalásokat és az elkövetkező húsz hónapot illetően olyan időszak jön, hogy mindenkinek latba kell vetnie befolyását. Kéri, Kádár elvtárs segítse elő Brezsnyev és Reagan találkoztát.¹⁸ Ők ebben és Genf sikerében is érdekeltek. Ha nem is lehetséges a „nulla megoldás”, alacsonyabb szintre kell szállítani a fegyverzetet.

Kohl érdeklődött Kádár elvtársnak a lengyelországi helyzettel kapcsolatos véleményéről. A német–lengyel kapcsolatok a történelmük nehéz részét képezik, terhes örökség ez, különösen amit a németek tettek a lengyelekkel, majd megtorlásul a lengyelek a németekkel. Az NSZK-ban nincs revansizmus, ami felbukkan, az orvosi eset.

Herbert Mies-zel, a Német Kommunista Párt elnökével történt találkozó során Kádár elvtárs tájékoztatást adott a nyugatnémet vezetőkkel folytatott tárgyalásairól, azok céljairól és eredményeiről. Az NKP elnöke hangsúlyozta, hogy a maguk részéről messzemenőleg támogatják az MNK és más szocialista ország törekvéseit a Német Szövetségi Köztársasággal folytatott párbeszéd, a kontaktusok erősítésére. Ezek eredményei segítik a nyugatnémet kommunisták harcát, hozzájárulnak az NSZK kormányzatának és közvéleményének pozitív irányú befolyásolásához, az enyhülésellenes fellépések gyengítéséhez. Aláhúzta azt is, hogy az ilyen találkozók és kapcsolatok elősegítik az NSZK-ra nehezedő nagy amerikai nyomás ellensúlyozását.

A maguk részéről nem kívánják a szociálliberális kormányzat bukását, mert jól tudják a konzervatív ellenzék esetleges hatalomra kerülésének negatív következményeit. Ugyanakkor tény, hogy az NSZK súlyosbodó belső problémákkal küszködik, éleződik az osztályharc, s a háborús veszélyek miatti növekvő aggodalmat fejezik ki a terebélyesedő békemozgalmak. A kommunista párt nem kíván vezető szerepet játszani a mozgalmakban, annál is inkább, mert ezek gyökerei valamennyi politikai pártokban megtalálhatók, és pártállásra való tekintet

¹⁸ Reagan 1982 áprilisának elején erősítette meg tárgyalási készségét Brezsnyevvel a leszerelés és fegyverzet-ellenőrzés kérdésében, az ENSZ keretében működő genfi leszerelési konferencia ülése után, 1982 nyarán. Brezsnyev betegsége miatt a találkozóra nem került sor. Lásd: Jason Saltoun-Ebin (Ed.): *The Reagan Files: The Untold Story of Reagan's Top-Secret Efforts to Win the Cold War*. CreateSpace, 2010.

nélkül pozitív befolyást gyakorolhatnak a kormányzat, az ellenzék magatartására. Megítélésük szerint a szocialista országok, az NSZK és a Varsói Szerződés tagállamai közötti erősödő kapcsolatok ugyancsak kedvező befolyást gyakorolhatnak még a német burzsoázia jelentős részére is.

Kádár elvtárs találkozott a *nyugatnémet gazdasági élet kilenc vezető képviselőjével*, közöttük külön megbeszélés keretében K. O. Pöhllel,¹⁹ a szövetségi bank elnökével. Pöhl tájékoztatást adott az áthidaló kölcsönök ügyének kérdéseiről.²⁰ Nehézségeket okoz, hogy az angol kormány nem volt hajlandó bankja felé garanciát vállalni. Miként más ügyekre, a kölcsönfelvétel sorsára is negatív hatást gyakorolnak a lengyelországi események. Kádár elvtárs köszönetét fejezte ki a nyugatnémet támogatásért, és tájékoztatást adott gazdaságpolitikai elképzeléseinkről. A szövetségi bank elnöke elmondta, hogy a kormányzat és a bankok hatást próbálnak gyakorolni az Egyesült Államokra azért, hogy ne léptessen életbe további korlátozásokat a szocialista országokkal szemben.

A többi üzletemberrel folytatott megbeszélés során Kádár elvtárs behatóan ismertette gazdaságpolitikai helyzetünket és törekvéseinket, nemzetközi gazdasági és pénzügyi kapcsolataink problémáit. Nyugatnémet részről elmondották, hogy mind nagyobb gondnak tekintik egyes szocialista országok eladósodását, a bankok nagyon óvatosak lettek az újabb hitelek nyújtása terén. Hangsúlyozták, hogy jelentős különbség van a magyar és a lengyel törekvések között, mert Lengyelországban csak beszéltek a reformokról, de semmit nem tettek azok érdekében.

A találkozón többen foglalkoztak a magyar–NSZK gazdasági kapcsolatok problémáival. Egybehangzóan nagy jelentőséget tulajdonítottak a vegyes vállalatok létrehozásának. E téren mutatkozó nagyon lassú előrehaladás miatt javasolták egy szűk körű csoport megszervezését, amely tanulmányozza a gyorsabb döntési lehetőségeket. Kádár elvtárs válaszolt az üzletemberek által felvetett kérdésekre és javaslatokra.

Horn Gyula s. k.

Budapest, 1982. április 30.

¹⁹ Karl Otto Pöhl (1929–) német közgazdász, bankár, szociáldemokrata politikus; 1980 és 1991 közt a Német Szövetségi Bank elnöke.

²⁰ A találkozó idején Magyarország IMF-jelentkezését már jóváhagyták, ugyanakkor a belépésig 1982 első felében rendkívüli fizetési nehézségeket kellett a magyar pénzügyi vezetésnek kezelni. Ezért volt szükség áthidaló kölcsönökre, ám megoldást csak az 1982 nyarán átutalt 600 millió dolláros áthidaló kölcsön jelentett, amit a Bázeli székhelyű Nemzetközi Fizetések Bankja (Bank for International Settlements – BIS) utalt át Magyarországnak a májusi IMF-csatlakozás után. Fekete János visszaemlékezése szerint ebben nagy szerepe volt Helmut Schmidt személyes közbenjárásának is. Lásd: Benda László: *Fekete bárány? Fekete János vall életéről, világnézetéről, világlátásáról* Benda Lászlónak. Sárbogárd, Print City Kiadó és Nyomda Kft., 1999. L. még e dokumentum 3. jegyzetét.

MNL OL M–KS 288. f. 32/1982/87. ő. e. 399–413. – Gépelt tisztázat. – Készült az MSZMP Központi Bizottsága Külügyi Osztályának fejlécével. Készítette Horn Gyula.

A találkozóról közös nyilatkozatot nem adtak ki, a találkozó jelentőségét a *Népszabadság* vezércikkben méltatta: Rényi Péter: Kell is, lehet is. *Népszabadság*, 1982. április 30., valamint a *Népszabadság* közölte a Helmut Schmidt által adott vacsorán mondott pohárköszöntők szövegét, uo.

41a
Feljegyzés
Kádár János és Helmut Kohl, a CDU elnöke közötti
megbeszélésről

Bonn, 1982. április 27.

Feljegyzés Kádár János elvtárs és Helmut Kohl,
a CDU elnöke közötti bonni megbeszélésről

Szigorúan titkos!

Kádár elvtárs: A kétoldalú kapcsolatokkal elégedettek vagyunk, érdekeltek vagyunk azok továbbfejlesztésében. Nálunk a nemzeti jövedelem 50 százaléka a külkereskedelemtől függ; külkereskedelmünknek pedig durván a fele-fele a szocialista, illetve a nem szocialista országokkal bonyolódik. Legjelentősebb nyugati partnerünk az NSZK, majd Ausztria. Ez nem öt perc alatt alakult így, és nem véletlenül lett így, hanem a kölcsönös előnyök alapján. Ezt akarjuk a jövőben is. Nekünk fontos, hogy az NSZK-n belül ez ne pártkérdés legyen. Kérem, Ön is támogassa kapcsolatainkat.

A bilaterális politikai kontaktusok normálisak, nincs probléma, reméljük, nem is lesz; a gazdasági kapcsolatok pedig fejlődnek, ezt akarjuk a jövőben is.

Látogatásának jelentősége talán túlmegy a két ország határain: a Varsói Szerződés és a NATO egy-egy tagállama találkozik, ez ma jelentős. Mi a béke és a békés kapcsolatok mellett vagyunk. Sajnos, a nemzetközi helyzet sok nehéz vitás kérdéssel terhelt. Közös erőfeszítés kellene itt Európában, pártállásra való tekintet nélkül, hogy népeink ne a pusztulás, hanem a béke felé menjenek. Tárgyalni kell. Tudom, hogy két nap alatt mi ezt nem tudjuk megoldani, de talán kifejezésre juttatjuk, hogy a kontaktus, a tárgyalás kell, hogy népeinknek meglegyen a kölcsönös biztonsága, ha lehet a fegyverzetek alacsonyabb szintjén.

Kohl: Köszöni, hogy Kádár elvtárs fogadta. Nem diplomáciai udvariasságból, hanem őszintén mondja, hogy örül az ismételt találkozásnak. Eddig nem tudott Budapestre látogatni, nem rossz szándékból, hanem neki van az NSZK-ban a legnehezebb helyzete, mindig választások vannak, bár igaz, hogy legutóbb minden választást megnyertek. Ami azonban késik, az nem múlik.

A CDU/CSU-ellenzékkel illetően: mindkettőnek a vezetője déli,¹ így van bennük természetes vonzódás Kelet-Európához: különösen Magyarországhoz. Ez az ország számukra nem egy a sok közül, hanem egészen természetes partner. Akár kormányon vannak, akár ellenzékben: a Magyarországhoz való viszonyban egységesek vagyunk. A világ egyik legnagyobb realitájának mondom ezt. Olyan világban kell élni, amilyen van, nem amilyet megálmodunk. Ha bármilyen probléma van a kétoldali kapcsolatokban, kérem, értesítsen, és segíteni fogok.

Magyarország nemzetközi politikáját nagy érdeklődéssel figyelik, hogyan kommentálunk egyes helyzeteket és hogyan találjuk meg a középutat. Ismétli: ha bármi problémánk van, szóljunk neki és segít.

Ami a genfi tárgyalásokat és a jövő húsz hónapot illeti: olyan idő jön, hogy az embernek latba kell vetnie befolyását. Kéri, Kádár elvtárs segítse elő Brezsnyev és Reagan találkoztát.² Ők ebben és Genf sikerében érdekeltek.³ Ha nem is lehetséges a „nulla” megoldás, alacsonyabb szintre kell szállítani a fegyverzetet. Brezsnyevnek is és Reagannek is megmondta, és a jövőben is meg fogja mondani ugyanezt. Kéri, Magyarország is járuljon hozzá ehhez. Ismétli: Genf sikerében érdekeltek.

Kádár: Mi tisztességes szövetségesei vagyunk szövetségeseinknek, másoknak pedig tisztességes partnere akarunk lenni. Nem szeretjük a nemzetközi dolgokban a bombasztikus kijelentéseket, többre tartjuk a szívós és türelmes munkát. Mi ott is, itt is ugyanezt mondjuk. Ezt sok éve következetesen csináljuk. Nagyságrendünkkel nem sokat ugrálhatunk; ha valamit adnak a szavunkra, akkor az csak azért van, mert ezt következetesen csináljuk. Örül, hogy Kohl a második pontra is számára jól hangzó választ adott. A SZU–USA-tárgyalások, kontaktusok, megállapodások nagy jelentőségűek. Nem rossz, ha mindketten kívánságunkat fejezzük ki abban az irányban, hogy a szovjet–amerikai kapcsolatok működjenek, és Genf eredményes legyen.

Abban az NSZK-val egyetértünk, hogy a nemzetközi helyzet feszült, és ez rossz. Az okokat azonban már eltérően értékeljük, különösen azt, hogy ki a hibás. De a végponton ismét jó a találkozás: tenni kell valamit. A kis országok nagy fejfájást tudnak okozni az egész világnak, de a világ nagy dolgait megoldani nem tudják. Hozzájárulni ezek megoldásához viszont igen.

Kohl: Szeretné nyíltan megkérdezni, hogy Kádár elvtárs hogyan látja a lengyelországi helyzetet. A német–lengyel kapcsolatok a történelmük nehéz részét képezik, terhes örökség ez, különösen amit a németek tettek a lengyelekkel,

¹ Helmut Kohl, a CDU vezetője ludwigshafeni születésű, amely abban az időben Bajorországhoz tartozott, majd a II. világháborút követően a francia megszállási övezetbe került, és az akkor létrehozott Rajna-vidék–Pfalz tartományhoz csatolták, és a délnyugati fekvésű Heidelbergben járt egyetemre. Franz Josef Strauss, a bajor CDU elnöke Münchenben született és nőtt fel.

² Lásd a 41. dokumentum 18. jegyzetét.

³ A közép-hatósugarú nukleáris haderőről szóló ún. INF-tárgyalások 1981. november 30-án kezdődtek meg Genfben.

majd megtorlásul a lengyelek a németekkel⁴. Az NSZK-ban nincs revansizmus, ami van, az orvosi eset. Adenauer 49-ben mondta: mi barátságot akarunk volt ellenségeinkkel, főleg Lengyelországgal, Izraellel és Franciaországgal. Az NSZK-ban nagy szimpátia van Lengyelország iránt, széles körű segélyakció bonyolódik most is. Magyarország megfontoltan, józanul nyilatkozott mindig.

Kádár: Csak egy megjegyzés ahhoz, hogy nincs revansizmus: Nem vonja ezt kétségbe, de 1931-ben Hitlert is klinikai esetnek kiáltották ki egyesek.

Az NSZK lakossága – úgy tűnik – józan tartózkodással van a lengyel események iránt. Ennek német indítékát értem, helyeslem. A bojkott⁵ növelheti a lengyel nép gyötrelmeit, de politikai megoldást nem hoz.

A lengyel helyzet, amennyire mi meg tudjuk ítélni: értsék meg, hogy december 13-a⁶ lengyel döntés volt. Kádár elvtárs ezt bizonyítani is tudná, ha lenne rá idő. Akár hiszi ezt Kohl, akár nem. A jelenlegi vezetés azt nem győzelemként regisztrálja. A lengyelek mondják, hogy teljes anarchia fenyegetett. Reálisan ítélik meg a helyzetet. Azt mondják, hogy se az 1980 augusztusa előtti állapothoz, se az 1981. december 13-a előtti anarchikus viszonyokhoz nem térnek vissza. Politikai megoldást akarnak, népükkel egyetértésben. A rendkívüli helyzetet kénytelenek fenntartani, az internáltak fele azonban már kint van, a rendelkezéseket enyhítik. A szövetségesekre kívánnak támaszkodni a társadalmon belül. Ott több párt van, reálisan létező pártok ezek, és ott vannak a világi katolikusok is. Ami a magyar tapasztalatok iránti lengyel érdeklődést illeti: nem szabad kopírozni, de az biztos, hogy csak a társadalom többségével lehet megoldani a súlyos problémákat. Kádár elvtárs örült, hogy a lengyel vezetés realistán látja a helyzetet. Jaruzelski kommunista, s igaz hazafi, aki az egész népre gondol. Ezt meri állítani.

MNL OL XIX-J-1-j NSZK 1982 103. d. 109–130. – Gépelt tisztázat. – A Külügyminisztérium fejlécén. Láttá: Puja Frigyes, Nagy Lajos, Szarka Károly [és egy olvashatatlan] aláírásával. 002432/9/1982

A sajtóviszhangra lásd a 41. dokumentum legendáját.

⁴ A szövetséges nagyhatalmak a potsdami konferencián 3,5 millió lengyelországi német kitelepítését engedélyezték. A kitelepítések már korábban megkezdődtek, és a hivatalos lengyel adatok szerint 3,3 millió német nemzetiségű lakos kitelepítésére került sor. A kitelepítések azt a célt is szolgálták, hogy otthont teremtsenek a keleti, Szovjetunióhoz csatolt országrészekből érkezőknek a nyugati, Németországtól Lengyelországhoz csatolt területeken. A kitelepítés „gyűjtő”, avagy internálótáborok felállításával, és az érintettek egy részénél teljes vagyonelkobzással, valamint a „német nemzeti sajátosságot mutatók” lengyel állampolgárságtól való megfosztásával járt. Lásd: R. Süle Andrea: *A közép- és kelet-európai német kisebbségek kitelepítése a második világháború után*. Magyarságkutatás. Budapest, MKCS, 1987, 163–173.

⁵ A lengyelországi hadiállapot bevezetésére válaszul – még 1981 decemberében – az USA, majd 1982 márciusában az Európai Gazdasági Közösség is gazdasági szankciókat léptetett életbe a Szovjetunióval szemben.

⁶ A lengyelországi szükségállapot bevezetésének napja.

42.
Jegyzőkönyv
Kádár János és Hans-Dietrich Genscher,
az NSZK külügyminisztere megbeszéléséről

Budapest, 1982. november 26.

Jegyzőkönyv Hans-Dietrich Genscher,
az NSZK külügyminiszterének
Kádár János elvtársnál folytatott megbeszéléséről

Szigorúan titkos!

Kádár elvtárs: Szívélyesen üdvözli Genschert. Örül annak, egy kis huzavona után, de mégis sikerült a Magyar Népköztársaságba látogatnia.¹ Üdvözli az NSZK külügyminiszterét, kívánja, hogy jó tárgyalások legyenek itteni partnereivel. Ettől függetlenül egy-két kérdésről a nála történt látogatása alkalmával is lehetne szót ejteni.

Elnézést kért Genschertől, hogy a legutóbbi bonni látogatása alkalmával² időcsúszás miatt csak későn tudott vele találkozni, és ezért csak percek maradtak az egymással való beszélgetésre. De ez alatt a pár perc alatt is Genscher akkor egy-két olyan dolgot mondott, ami nekünk nagyon fontos volt akkor is és ma is. Az NSZK-ban a koalíció változott. Genscher továbbra is az NSZK külügyminisztere. Kádár elvtárs elmondotta, hogy két alkalommal járt az NSZK-ban.³ Mindkét alkalommal nemcsak a kormány felelős vezetőivel, de az ellenzék képviselőivel is találkozott. Így Kohllal és Strauss-szal is. Mindegyik politikussal folytatott beszélgetése során mindig felvetette az obligát kérdést: a magyar-NSZK kapcsolatok további fejlődését akarja-e? A békére, a háborúra készülünk-e? Kérdésekre minden alkalommal egyértelmű korrekt választ kapott. Ezeket a kérdéseket természetesen feltette a Bundestagban nem képviselt pártnak, a DKP vezetőinek is.⁴ Ezt a kérdést feltette Genschernek is. Genscher akkor ismert őszinteségével

¹ Az NSZK-ban 1982 októberében kormányváltásra került sor (lásd 41. dokumentum 12. jegyzetét). Az FDP szeptember 17-én kilépett a koalícióból. Helmut Kohl lett a kancellár. Kormányába belépett a szociáldemokratákkal szakító FDP is: Hans-Dietrich Genscher így két hét megszakítás után újra elfoglalhatta az alkancellári és külügyminiszteri pozíciókat.

² 1982. április 26–27. Lásd a 41. dokumentumot.

³ 1977. július 4–7.; 1982. április 26–27. Lásd a 32. és 41. dokumentumot.

⁴ A Német Kommunista Párt (DKP) elnökével Herbert Mies-zel mindkét alkalommal találkozott Kádár.

válaszolt. Utalt arra, hogy van vita a koalíciós partnerek között – ez önök dolga – mondotta Kádár elvtárs –, de ami a külpolitikát illeti, a kapcsolatok további fejlesztésére, a dialógus fenntartására való törekvéseket mindig hangsúlyozta. A jelenlegi koalíció részéről is hangzottak el nyilatkozatok.

E nyilatkozatokban is a kontinuitás fenntartása mellett foglaltak állást.

A megszokott őszinteségre való hivatkozással elmondotta, hogy röviddel ezelőtt találkozott egy ellenzéki politikussal, Wischnewskivel, akinek ugyancsak feltette az obligát kérdéseket.⁵ Válaszai ugyanolyanok voltak, mint amire Genscher válaszolt: kontinuitásra törekszenek, valamint együttműködésre, békét akarnak.

Az NSZK belső dolgaiba mi nem akarunk beavatkozni, ez az NSZK belügye. Kapcsolatainkban a kölcsönös be nem avatkozás mindenkor vezető elvünk, és ez marad a jövőre vonatkozóan is. Nálunk ma sem változott a helyzet, mi az NSZK-val sokoldalú kapcsolatokat építettünk ki, s ha lehet, ezeket fejleszteni akarjuk. Egymással dialógusban vagyunk és ez nagyon fontos. Gazdasági kapcsolataink szépen fejlődtek, megfelelnek a kölcsönös érdekeknek. A kulturális kapcsolatoktól egészen a turizmusig bezárólag a kapcsolatok fenntartásban és fejlesztésében vagyunk érdekeltek – hangsúlyozta Kádár elvtárs.

A bilaterális kapcsolatoknak van azonban egy szélesebb háttere és ez az európai helyzet. A Magyar Népköztársaság nagyságánál fogva nem meghatározó tényezője a nemzetközi politikának, de jelen van. Mi a békés egymás mellett élés mellett vagyunk. Ez alaporientációnk. Ilyen alaporientációjának minden országnak kell, hogy legyen. Egyszerűbben feltéve a kérdést, arról van szó, hogy a „kést kell élesíteni egymással szemben vagy nem” – tette fel a kérdést Kádár elvtárs. Úgy gondolják, hogy az NSZK is és mi is a békés egymás mellett élés mellett vagyunk, ezt Madridban is így képviseljük.⁶ E kérdésben legutóbb bonni látogatása alkalmával Kohllal, az akkori ellenzéki CDU-politikussal beszélve egy elfogadható álláspontot képviselt.⁷ Strauss egy temperamentumosabb politikus. A vele való beszélgetés során elmondotta, hogy biztos abban, hogy nem lesz háború, s ha három év múlva újból találkozni fognak egymással, azt fogja mondani neki Kádár elvtárs, hogy neki volt igaza.⁸

⁵ Hans-Jürgen Wischnewski, a Schmidt-kormány volt államminisztere az SPD elnökségének tagjaként 1982. október 15. és 19. között járt Magyarországon. Október 19-én – Szűrös Mátyás, az MSZMP KB külügyi osztálya vezetőjének társaságában – találkozott Kádár Jánossal is. A látogatás elsősorban az SPD politikáját kívánta tisztázni az október elején bekövetkezett nyugat-német kormányváltás kapcsán. Lásd: *Népszabadság*, 1982. október 20.

⁶ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet második, madridi utókonferenciája 1983. szeptember 9-én zárult.

⁷ Lásd a 41a dokumentumot.

⁸ Kádár János 1979. július 31-én a Parlamentben fogadta Franz Joseph Strauss bajor miniszterelnököt, aki július 30-án érkezett néhány napos magánlátogatásra Magyarországra. Lásd: *Népszabadság*, 1979. augusztus 1.

Kádár elvtárs elmondotta, hogy az NSZK kormányának nyilatkozatait majd figyelemmel kísérjük. Ezen első nyilatkozatokat nem fogadtuk negatívan.⁹ Mi civilizáltabb kapcsolatokra törekszünk, s ha jól hallotta, Kohl kancellár is a békét akarja, a fegyverzetek alacsonyabb szintjén. Ezt akarjuk mi is és ez a két ország közötti kapcsolatoknak alapja.

Ebbe a folyamatba illeszkedik bele Genscher külügyminiszter látogatása is – mondotta Kádár elvtárs.

Genscher: Megköszönte Kádár elvtárs szavait. Jó érzéssel gondol ő is vissza legutóbbi találkozóikra. Minden maradt, amit akkor mondott. Az akkori kormánykoalíció leváltásának belpolitikai és nem külpolitikai okai voltak, a liberális és szociáldemokrata együttműködésben elsősorban a gazdaságpolitikai kérdésekben volt ellentét.

Ő az új kormány létrejöttében nem vett volna részt, ha a külpolitika kontinuitásának fenntartására nem lett volna lehetőség. Nem azért, mert a liberálisoknak mindig igazuk van, hanem azért, mert felfogása szerint az NSZK nem engedhet meg magának egy cikcakk külpolitikát. A külpolitika kontinuitása képezi alapját a keresztény–liberális koalíciónak is.

A CDU/CSU a külpolitikában az elmúlt évek során elfogadta a létrejött keleti szerződéseket, és azt vallotta, hogy azokat étellel kell megtölteni. Az új kormánynak a legkevesebbet kellett a külpolitikáról beszélnie és még kevesebbet a kelet–nyugati kapcsolatokról. Ha problémák voltak, azok Afrikában és máshol voltak.

Rendkívül fontosnak tartja, hogy a Magyar Népköztársaság és más szocialista országok abból indulhassanak ki, hogy az NSZK tovább akarja folytatni a kelet–nyugati kapcsolatok fejlesztését, hogy az NSZK politikája hosszú távon is kalkulálható legyen.

Az új kancellár is kijelentette: „A békét, a fegyverzetek alacsonyabb szintjét kell fenntartani. Az NSZK kormánya fontos célkitűzései közé tartozik a leszerelés elősegítése.”

Az MNK-val való kapcsolatokkal soha nem volt vita az NSZK-ban. A két ország közötti kapcsolatok példásan fejlődtek. Az MNK gazdasági fejlődését nagy szimpátiával figyelik. A magyar gazdaságpolitikai elképzelések mellett könnyebbek a gazdasági kapcsolatok, a kooperációk. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy gazdasági és pénzügyi kapcsolataink jól fejlődtek.

⁹ Kohl kancellár a Bundestag 1982. október 13-i ülésén ismertette első – „A közép koalíciója: a megújulás politikájáért” (*Koalition der Mitte: Für eine Politik der Erneuerung*) címet viselő – kormánynyilatkozatát, amelynek negyedik pontja alatt beszélt az NSZK külpolitikájáról. Lásd: *Bulletin*, Nr. 93, Bonn, 14. Oktober 1982, 853–868. Lásd: http://www.mediaculture-online.de/fileadmin/bibliothek/kohl_RE_1982/kohl_RE_1982.pdf.

Genscher megemlítette, hogy Brezsnyev elvtárs temetése alkalmával¹⁰ módja volt neki és a szövetségi köztársaság elnökének találkozni Andropovval, az SZKP főtítkárával, akit tájékoztattak az NSZK külpolitikájáról. Ezzel egy időben tartózkodott Kohl kancellár az USA-ban. Kohl Reagan elnöknek javasolta, hogy hasznos lenne, ha találkozna Andropovval. Véleménye szerint egy jól előkészített találkozót nem kellene hosszú ideig halogatni. Az 1983. esztendő nehéz esztendőnek ígérkezik, ezért ebben a helyzetben keresni kellene a kapcsolódási pontokat, s jó volna, ha a kapcsolatokat valamilyen úton-módon előre lehetne mozdítani.

Szorongással tekint Madridra. Nem volna jó, ha olyasmi történne, ami elvenné mindkét fél kedvét a jövőbeni kapcsolatokról. Az NSZK kormánya sokat tett az enyhülési folyamat fenntartásáért, nem volna jó, ha itt zavarok volnának. Az Afganisztánnal és a lengyel helyzettel kapcsolatos NSZK-álláspont ismert. Nem lehet ok arra, hogy kockáztassák az enyhülési folyamatot, és nem szabad Belgrád kudarcát Madridban újból megismételni.¹¹

Felvetődő kérdés, mondotta Genscher, hogy a biztonságpolitikáról szólva sokszor szóba kerül az atomfegyver. Aki ismeri az atomfegyvert, annak fel kell ismerni a kérdés súlyát is. Neki az a benyomása, hogy a nemzetközi területen folytatott vitákban az utóbbi időben csak az atomfegyverekről folyik a szó, és nem kerül szóba a konvencionális fegyverek által előidézett veszély. Egy harmadik világháború csak hagyományos fegyverekkel is borzalmas következményekkel jár. Ezért fontosnak tartja, hogy a fegyverzetcsökkentés kérdéseinél erről is szó essen. Bécsben csak a közép-európai haderőcsökkentésről folyik a vita. Az NSZK a Varsói Szerződés tagállamainak hagyományos fegyverzetbeli nagy fölénye miatt aggódik.

Ezért nagyon fontosnak tartja az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő bizalom-erősítő intézkedéseket.

Az utóbbi hetekben a Friedrich Ebert Stiftung keretén belül szovjet szakértőkkel biztonságpolitikai szimpóziumra került sor.¹² E szimpózium során fel tették a kérdést Falinnak,¹³ az SZKP tájékoztatási osztálya helyettes vezetőjének, hogy a Szovjetunió hajlandó lenne-e a hagyományos fegyverek csökken-

¹⁰ Leonyid I. Brezsnyev hosszas betegség után 1982. november 10-én halt meg. Ötnapos nemzeti gyászt követően november 15-én temették el a Kreml falánál álló nekropoliszba. Temetésén 32 államfő, 15 kormányfő és 14 külügyminiszter vett részt. Az Egyesült Államokat id. George W. Bush alelnök képviselte.

¹¹ Lásd erről a 29. dokumentum 5. jegyzetét, illetve a 35. dokumentum 27. jegyzetét.

¹² Az 1925-ben alapított Friedrich Ebert Stiftung, amelyet Frierich Ebert (1871–1925), az első német köztársasági elnök kezdeményezésére alapítottak, közhasznú magánalapítvány, a szociáldemokrata értékek elkötelezettje.

¹³ Valentyin Mihajlovics Falin (1926–) szovjet politikus, diplomata; 1971 és 1978 közt a Szovjetunió bonni nagykövete, 1978 és 1982 közt az SZKP KB nemzetközi tájékoztatási osztályának helyettes vezetője.

téséről egész Európára terjedően tárgyalásokat folytatni. E kérdésre Falin igenlő válasszal válaszolt.

Genscher elmondta, hogy Gromiko külügyminiszter jövő év januárban NSZK-ba tervezett látogatása alkalmával a témát fel fogja vetni.¹⁴ Ezt a témát komoly jelentőségűnek tekinti.

Az USA és a Szovjetunió Genfben tárgyalásokat folytat a stratégiai fegyverek korlátozásáról, az ún. START-ról, valamint külön tárgyalásokat az eurostratégiai kérdésekről. Ami az eurostratégiai fegyverekről folytatott tárgyalásokat illeti, azok várható eredményeit illetően nem pesszimista. Információik szerint a definíciókkal kapcsolatban a két tárgyalópartner elég messzire jutott, eredmény elérésére remény van.

Ha a bécsi tárgyalásokat egész Európára ki lehetne terjeszteni, ez a kelet–nyugati kapcsolatokban 1983-ban új perspektívákat adhatna.

Genscher ezután az NSZK–NDK kapcsolatok alakulásáról beszélt. Elmondta, hogy korábban az NDK–NSZK kapcsolatok negatívan befolyásolták a nemzetközi helyzet alakulását, azóta megváltozott a helyzet. A keleti szerződésekkel, az NDK-val kötött alapszerződéssel¹⁵ megváltozott a helyzet, a két német állam kapcsolatai annyira javultak, hogy ma már ezek nem negatív tényezői a nemzetközi helyzet alakulásának.

Az elmúlt év végén a Honecker–Schmidt-találkozónak is alapfilozófiája az volt, hogy a két német állam kapcsolatai pozitív hatással kell hogy legyenek az európai kapcsolatok fejlődésére.¹⁶ Utalt arra, hogy legutóbbi moszkvai tartózkodása során Carstens államelnökkel együtt találkozott Honeckerrel.¹⁷ A beszélgetés során pozitív benyomásokat szereztek. Carstens megerősítette Honeckernek NSZK-beli látogatásának meghívását.

Genscher röviden utalt arra, hogy moszkvai tartózkodása során találkozott Andropov főtitkárral, és Gromiko külügyminiszterrel is. Az NSZK–szovjet kapcsolatokról szólva igen fontos volt hallani, hogy a főtitkár azt hangsúlyozta, hogy a két ország közötti kapcsolatokban nemcsak fenntartani, hanem bővíteni is kell a szintet, s kész ez irányban új lépéseket is tenni.

¹⁴ Andrej Gromiko 1983. január 16. és 18. között folytatott tárgyalásokat Bonnban. Gromiko a tárgyalások alkalmával kijelentette, hogy a Szovjetunió növelni kényszerül a Nyugat-Európára irányított közép-hatótávolságú nukleáris rakétáinak a számát, amennyiben a NATO folytatja a Pershing-II rakéták telepítését. Andrej Gromiko sajtóértekezletéről tudósít: *Népszabadság*, 1983. január 19.

¹⁵ L. a 27. dokumentum 13. jegyzetét.

¹⁶ Erich Honecker és Helmut Schmidt 1981. december 11–13. között folytatott megbeszéléseket az NDK-beli Werbellin-tó partján fekvő Hubertusstock-kastélyban. Bár a találkozón nem született formális megállapodás, azt jelezte, hogy az újra kieleződő hidegháború körülményei között is fenntartható a német–német párbeszéd.

¹⁷ Brezsnyev 1982. november 15-i temetése alkalmával. Vö. e dokumentum 10. jegyzetét.

Genscher arról is tájékoztatott, hogy Kohl kancellár legutóbbi amerikai látogatása során hosszasan volt együtt Reagan elnökkel.¹⁸ Kohl azzal a meggyőződéssel tért haza, hogy Reagan elnök őszintén megegyezésre törekszik a Szovjetunióval. Kohl nem tett volna javaslatot Reagannek, hogy találkozzon Andropovval, ha nem ismerte volna Reagan elképzeléseit. Elmondotta, hogy az amerikaiak több helyen tárgyalóasztalnál ülnek a szovjetekkel. Megértik, hogy mindkét fél komolyan veszi elvi álláspontját, ez azonban nem jelentheti azt, ne törekedjenek megállapodás elérésére.

Genscher befejezésül hangsúlyozta, hogy a Német Szövetségi Köztársaság kormánya a kinyújtott kéz politikáját folytatja nemcsak a Szovjetunióval, hanem valamennyi szocialista országgal szemben.

Kádár: Megköszönve a Genscher által mondottakat, egy-két dologra kíván viszatérni.

Amit Genscher a Német Szövetségi Köztársaság külpolitikai törekvéseiről mondott, azt elégedetten vette tudomásul, s ezt megerősítették az eddig hallottak. Ezt mi igen pozitívnak értékeljük. Kádár elvtárs ebbe beleértette a Moszkvában mondottakról, az NDK-val való viszonyról és az MNK-hoz való viszonyról mondottakat is.

Ezek pozitív érzéseket keltenek. Ami a kinyújtott kéz politikáját illeti, a magyar vezetők arra pozitívan fognak reagálni.

Ami Madridot illeti, úgy érzi, hogy az NSZK és az MNK bizonyos kérdésekben együtt tud dolgozni és befolyást tud gyakorolni Madridban is. Lehetséges, hogy az USA meggyőzésére ma nagyobb meggyőző erőre lesz szükség. Ami a leszerelés kérdéseit illeti, ő a Varsói Szerződés tagországainak álláspontját jól ismeri, és ezért felelősséggel állíthatja, mi minden kérdésről hajlandók vagyunk tárgyalni, ami a leszerelés ügyét előreviszi. Ami a hagyományos fegyverekről említett kérdést illeti, túlmegy a mi hatáskörünkön. E témában hivatkozott Schmidt kancellárral legutóbb folytatott megbeszélésére.¹⁹ Itt a NATO kettős határozatáról van szó, melynek Schmidt kancellár önmagát büszkén szülőatyjának tekintette. Ezt a döntést mi nem tartjuk helyes döntésnek. Leegyszerűsítve a kérdést, mi a trükkje ennek a határozatnak: telepítünk rakétákat, ha nem sikerül az USA és a Szovjetunió között folyó tárgyalásokon megállapodást elérni. Hogy telepítik-e, ez a NATO kompetenciája. Ez tehát 75%-ban a NATO-n múlik. Ha rossz irányban megyünk e kérdésben, akkor perspektíváját tekintve nem sok német és magyar marad Európában. A német nép két frontországban él. Mindkét fél pedig békés életben, a fennmaradásban érdekelt. Most a fegyverkezés szakaszában élünk, a veszély tehát nagyobb.

¹⁸ Helmut Kohl 1982. november 14. és 17. között látogatott az USA-ba.

¹⁹ Vö. e dokumentum 2. jegyzetét.

Hogyan lehetne megegyezni, vagy hogyan nem? A mi véleményünk szerint a Varsói Szerződés nagyjából kiegyensúlyozott erőviszonyt ért el a fegyverzet területén, ez a kulcskérdés, ezt évekkkel ezelőtt az USA-ban is elismerték. Most az USA és a NATO ezt kétségbe vonja, bár az USA-ban ma is vannak kompetens személyek, akik az egyensúly fennállását bizonygatják. A téma bonyolult, ezért a kérdést dialektikusan kell vizsgálni. Lehetséges, hogy a Varsói Szerződés tagországi konvencionális fegyverzetben erősebbek, de ez csak egy eleme a globális egyensúlynak. Ha a stratégiai nukleáris tárgyalások során, amelyek magukban foglalják a hosszú távú rakétákat, a tengeralattjáróra telepített rakétákat, a hosszú távú stratégiai bombázókat, egy-egy elemet kiemelnének, akkor erről nem lehetne megállapodni. Ez nem jelenti azt, hogy globális egyensúly esetében ne lehessen egy-egy ellenelemmel is foglalkozni, kiválasztás alapján. De a kérdést minden esetben komplexen kell nézni. Ez szilárd meggyőződése, és erre szeretne volna a felelős NSZK-politikusok figyelmét felhívni.

Genscher által más kérdésekben mondottakkal egyetért.

Végezetül kérte, hogy adja át üdvözetét Kohl kancellárnak.

Végezetül még egy megjegyzést tett. Ő is vallja, a Szovjetunió egyedül, vagy a Varsói Szerződés tagállamai egyedül nem tudják a világ biztonságát garantálni, de ugyanúgy az Amerikai Egyesült Államok sem tudja egyedül ezt garantálni. Szerinte csak a kettő együtt, kölcsönös megállapodással.

A konvencionális fegyverrendszer kérdéseiről sem az NSZK, sem az MNK nem tud egyedül tárgyalni, ezt a két rendszernek, a Varsói Szerződésnek és a NATO-nak kell megtennie. Véleménye szerint valamennyi tényező tárgyalás témája kell, hogy legyen. Egyetért Kádár elvtárssal abban, azokból nem lehet egy-egy témát kiválasztani és csak arról tárgyalni.

Genscher elmondotta, hogy a közép-hatótávolságú rakétákról folytatott genfi tárgyalásokon van remény a tárgyalások sikerére, ezért a NATO kettős határozatának a tárgyalásokra vonatkozó részét ki kell futni hagyni.

Ő soha sem fogja feladni a reményt, hogy egyszer sikerül elérni, hogy megáltsák a fegyverek felhalmozását. Újból hangsúlyozta, hogy az NSZK kormánya érdekelt a tárgyalások sikerében, még akkor is, ha Kádár elvtárs azt mondotta, hogy 75%-ban a NATO illetékeseihez tartozik.

Neki az a benyomása személy szerint, hogy mindkét fél, a szovjet és az amerikai is, komolyan foglalkozik a témákkal.

Kádár elvtársnak arra a megjegyzésére vonatkozóan, hogy konfliktus esetén kevés magyar és német maradna életben, megjegyezte, hogy az életben maradók irigyelnék az elpusztultakat, ebben látja a legnagyobb fenyegetést.

A látogatás végén Genscher megköszönte, hogy Kádár elvtárs lehetőséget adott arra, hogy vele találkozzon és lényeges kérdésekről véleményt cseréljen. Újból biztosította Kádár elvtársat arról, hogy az NSZK jó szándékkal viseltetik ezekben az érintett kérdésekben, s a kinyújtott kéz politikáját folytatja kelet-európai szomszédaival.

MNL OL KÜM TÜK XIX-J-1-j NSZK 1982 103. d. – Gépelt tisztázat. – Készült: 3 példányban. A Külügyminisztérium fejlécével. Aláírás nélkül. 00650/15/1982 – A megbeszélés 12.00-tól 13.10 óráig tartott.

Közös sajtóközlemény nem jelent meg. A találkozóról beszámoló jelent meg. Kádár János és Lázár György fogadta Hans-Dietrich Genschert. *Népszabadság*, 1982. november 27.

43.

Jegyzőkönyv

Kádár János és Pierre Mauroy francia miniszterelnök találkozójáról

Budapest, 1983. július 12.

Jegyzőkönyv Kádár János elvtárs, az MSZMP KB első titkára és Pierre Mauroy francia miniszterelnök találkozásáról

Szigorúan titkos!

Kádár János: Nagyon köszönöm, hogy elfogadta a magyarországi látogatásra szóló meghívást.¹ A miniszterelnöki tárgyalásokat nagyon fontosnak tartom. Egy sorozat folytatásáról van szó. E sorozatban igen jelentős az ön budapesti utazása. Remélem, azzal az érzéssel utazik majd el, hogy érdemes volt eljönnie hozzánk.

Pierre Mauroy: Magyarországi tárgyalásaim megerősítik és kiegészítik mindazt, ami tavaly, Mitterrand köztársasági elnök budapesti látogatása idején, az első titkár úrral elhangzott.² Szeretném tolmácsolni François Mitterrand személyes üdvözlését és jókívánságait.

Kádár János: Nagyon köszönöm a köztársasági elnök üdvözlését, azt szívből viszonozom. Találkozásunkról magam is igen jó emlékeket őrzök. A miniszterelnöki találkozóra a múlt évben elhangzottak nyomán és annak megfelelően kerül sor. A témák ismertek számomra, amelyekről a miniszterelnök most Lázár Györggyel tárgyalt. Ennek ismeretében nem túlzás azt mondani, hogy a két ország kapcsolatába történelmileg új szint hozott Mitterrand budapesti

¹ Pierre Mauroy 1983. július 10–12. között tett magyarországi látogatást. Lásd: Kecskés Gusztáv: *Franciaország közép-kelet-európai politikája 1918-tól napjainkig*, www.grotius.hu/pdf/kecskes_gusztav_FOKKE.pdf

² François Mitterrand, Franciaország köztársasági elnöke és Kádár János – harmadik – találkozójára 1982. július 7–9-én került sor. A megbeszéléseken érintették a szovjet blokk országainak – elsősorban Lengyelországnak, Romániának – nyújtott francia kölcsönök kérdését a magyar–francia pénzügyi kapcsolatok szempontjából, elemezték a francia baloldali kormányzás nemzetközi feltételrendszerét, a francia–szovjet viszonyt, a nemzetközi konfliktusok kapcsán kialakított francia álláspontot. A tárgyalásokról bővebben: M. Szebeni Géza: Kádár János és François Mitterrand három találkozója. *Múltunk*, 2009, 1. sz. 4–25.

látogatása. Ami most történik, eltér a magyar–francia kapcsolatok múltjától. Elsősorban a politikai mondanivaló új. Nyilvánvaló a két ország kapcsolatainak jelentős javulása a két fél szándékából folyik, és e szándékban a két fél találkozik. Politikai kapcsolataink zavartalanok. Abban az értelemben is, hogy a két ország között nincs vitás kérdés. Külön jelentőséget ad a mai kapcsolatoknak az, hogy Franciaországban győzött a baloldal.³ Ez természetesen Franciaország dolga, belső ügye, de mi üdvözlöztük. Ez a körülmény is segíti a két ország kapcsolatainak javulását. A politikai kapcsolatok tekintetében figyelembe kell venni, hogy nemzetközi kérdésekben a két fél megítélése nem esik 100%-osan egybe. Rengeteg reláció azonban nagyon jól működik e nélkül. Ezt a körülményt azonban tudni, ismerni kell a kapcsolatok fejlesztése érdekében. Franciaország az Atlanti Szövetség tagja, Magyarország a Varsói Szerződéshez tartozik. Ezt mindkét fél kezdettől fogva tudta, ennek ismeretében tárgyalunk. Mitterrand első alkalommal a francia ellenzék képviselőjeként járt Magyarországon,⁴ mégis a két állam kapcsolatairól ugyanebben a pozitív értelemben tárgyaltunk. A mai helyzetig egy organikus fejlődés eredményeként jutottunk el. Nagyra becsüljük a magyar–francia kapcsolatok jelentős javulását, szeretnénk az eredményeket megőrizni és megszilárdítani. Nemzetközi kérdésekben igen hasznos, ha párbeszédet folytatunk egymással. Ilyen tárgyalások szervezése a diplomáciánk feladata. Megbeszéléseink ebben a szellemben sosem zavaróak, annyi haszonnal minden esetben legalább járnak, hogy jobban megértjük egymás pozícióját, állásfoglalását, annak hátterét. A magyar és a francia kultúra között régi szálak vannak, igaz, sokszor panaszkodunk, hogy e kapcsolatok nem arányosak, tudomásul vesszük azonban, hogy a történelmi körülmények nyomán alakultak így. A magyar haladás, progressziónk képviselői mindig keresték a francia kapcsolatokat. Értelmiségünk számára Franciaország mindig kiemelkedően fontos volt. Ez egy olyan tény, amelyet nem szabad lebecsülnünk. Bár néha jogosan panaszkodhatunk az aránytalanság miatt, azért, hogy túlságosan lemaradtunk egyes területeken, sosem kívánjuk az egyenlőséget. Nevetséges volna, ha azt várnánk, hogy Budapest olyan erősen jelen lesz a francia kulturális életben, mint Párizs a magyarban. Azt vesszük figyelembe, hogy a kölcsönös érdeklődés növekszik, minden területen, kulturális vonatkozásban is. Az irodalomban számolni kell a kétségtelen nyelvi nehézségekkel. Ezt sem szabad lebecsülni. Mindezt figyelembe vesszük. Ezután jön a két miniszterelnök szerepe, személyi kapcsolataik és tárgyalásaik jelentősége. Ezt kell követni különösen gazdasági szerveinknek. E téren ugyanis nincs tradíciónk. Magyarország a német nyelvterülethez tartozott, ez most is érződik, nem véletlen, hogy a Német Szövetségi Köztársaság lett a legnagyobb nyugati kereskedelmi partnerünk. Mindez azonban a munka dolga is. Döntő a felek szándéka. Nem felejttem el, hogy annak idején, amikor a

³ Lásd a 37. dokumentum 5. jegyzetét.

⁴ Lásd a 28. dokumentumot.

Német Szövetségi Köztársaság létrejött,⁵ a két fél között igen rossz viszony volt, Magyarországnak kevés országgal volt rosszabb viszonya, mint az NSZK-val. Nem volt diplomáciai kapcsolatunk,⁶ a hidegháború éveiben éltünk, sajtónk kölcsönösen a szidalmak özönét zúdította egymásra. Mégis, már ebben az időben, feltűnt Budapesten a Krupp elnöke, Beitz, ajánlotta, hogy kereskedjünk egymással.⁷ Őt követték a többiek. Kerestük és megtaláltuk még ilyen körülmények között is a kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatok mindkét fél részére előnyös formáit. Örülünk, hogy jelenleg magyar–francia viszonylatban a két kormány részéről ugyanilyen szándékot érzünk. Mindez feltételezi azt, hogy mindazokat ösztökélni és bátorítani kell, akiktől a politikai elhatározás megvalósulása, végrehajtása függ. Ez kapcsolatainkban az egyik legszükségesebb. A nemzetközi politikai helyzet nem jó, nagy a politikai feszültség, a fegyverkezés gőzerővel folyik. Mi úgy ítéljük meg, hogy új fegyverkezési hullám elején vagyunk, annak küszöbén, kérdés, hogy belemásszunk-e abba. Számolni kell annak nyilvánvaló következményeivel. Többek között azzal, hogy a politikai légkör radikálisan megváltozik, kedvezőtlenebb lesz, fokozott háborús veszély jelentkezik. Mindez komoly csapást hozna a kétoldalú kapcsolatokra. A veszély reális. Nem törvényszerű, hogy ezt az utat járjuk. A világgazdasági helyzet sem jó. A szocialista országoknak, többek között a Szovjetunióknak és Magyarországnak is, jelentős gazdasági problémái vannak. Mindkét országban végrehajtották a szocialista forradalmat, mindkét országban azonban rendkívül elmaradt körülmények között, mindkét helyen elmaradt paraszti társadalom volt. A második világháborút megelőzően Magyarországon a mezőgazdasági foglalkoztatottság száma volt a legnagyobb. Az orosz forradalom még sokkal rosszabb történelmi körülmények között jutott sikerre. Ilyen helyzetben dolgozunk, a Szovjetunióban hatvanegynéhány éve, Magyarországon harminc-egynéhány éve. Emellett a Szovjetuniót pusztító háború söpörte végig. Feladatunk az, hogy behozzuk a lemaradást. Elmaradásunk ilyen történelmi körülmények között igen nagy. Mély meggyőződésem, hogy Magyarország az elmúlt évtizedek alatt százados lemaradást hozott be. Többek között nekünk most kellett megoldanunk olyan kérdéseket, amelyeket Franciaországban a forradalom már 200 évvel ezelőtt megoldott: a földbirtokkérdést, az egyházak kérdését, az állam és az egyház szétválasztásának gondját. A Szovjetunió is ezt az utat járta. Legnagyobb gondunk az, hogy hiányzik a

⁵ A Német Szövetségi Köztársaság hivatalosan 1949. május 23-án alakult meg az amerikai, angol és francia megszállási zónákból.

⁶ Nagy János külügyminiszter-helyettes és Günther van Well, az NSZK külügyminisztériumi főigazgatója 1973. november 13-án írt alá előzetes megállapodást a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok felvételéről, míg a nagyköveti szintű kapcsolatfelvételre 1973. december 21-én került sor.

⁷ Berthold Beitz (1913–), a Krupp-konzern vezérigazgatója 1962 májusában vett részt vádaskaton Magyarországon, egyúttal Budapesten kereskedelmi megbeszéléseket is folytatott. L. Pirsch in der Pufta. *Der Spiegel*, 1962, 40. sz.

beruházási tőke, elmarad a termelékenység szintje. Ha ehhez hozzászámítjuk a honvédelmi költségeket, akkor megállapítható, hogy valóságos problémáink vannak. Ha ezt valaki Bonnból, Londonból vagy Párizsból nézi, megörülhet ennek. Mi esetleg annak örülhetünk, hogy még a legfejlettebbeknek is megvannak a maguk gondjai. Helyzetünkben mindezt számításba vesszük. Megemlíthetem mindazt a gondot, ami a fejlődő országokkal kapcsolatos. Franciaországnak ebben nálunk nagyobb tapasztalatai vannak, de azt mi is tudjuk, hogy ez rendkívül összetett probléma. Mindezt látva és előrenézve tesszük fel magunknak a kérdést, hogy mit akarunk a mostani helyzetben. Meggyőződésünk, hogy van miben megegyeznünk. Az is meggyőződésünk, hogy e megegyezés még lehetséges, erről még nem szabad lemondani. Ezt a Varsói Szerződés részéről is elmondhatom, hiszen nemrégén Moszkvában tárgyaltunk erről, ez Ön előtt ismeretes.⁸ Az új fegyverek gazdasági terhet mindenki kivétel nélkül megcsinálja. Még az Egyesült Államok gazdasága is, amely talán a legerősebb tőkés ország, megéri e terheket. Igennel válaszolunk arra, hogy megegyezhetünk-e a rakéták tekintetében. A mostani katonai egyensúlyt nem lehet megbontani. Jól emlékszünk arra, hogy az imperializmus annak idején mit csinált, amikor a világ ura volt. Ezt nem lehet megismételni. De a feltételek ehhez ma nem is kedvezőek. Józan ésszel nem lehet ugyanolyan utat választani. Tárgyalni kell és meg lehet egyezni. Utána következne az, hogy beszéljünk a világ egyéb közös ügyéről, érjük el, hogy mindenkinek egy kicsit jobb legyen. A társadalmi rendszert egy országban nem lehet fegyverekkel szabályozni. Minden politikai rendszernek arra kell törekedni, hogy érvekkel nyerje meg a támogatást, bizonyítsa be, hogy jobb a másiknál.

A mai Franciaország tudja, hogy ez nem könnyű. Magyarországnak az egy főre eső külföldi adóssága nagy, jelentősen eladósodtunk.⁹ Ha azonban más gazdasági tényezőket is figyelembe veszünk, az exportképességet a gazdasági erő növekedését, akkor az eladósodást nem kell tragikusnak tekinteni. Elhatároztuk és megtartjuk: mindenkinek fizetünk, a Szovjetunióknak és Csehszlovákiának

⁸ A Varsói Szerződés tagállamai párt- és állami vezetőinek találkozóját 1983. június 28-án rendezték Moszkvában. A találkozón a Magyar Népköztársaságot Kádár János, Lázár György, Puja Frigyes és Csémi Károly képviselte. A találkozóról közös nyilatkozatot adtak ki, amely egyrészt elítélte az USA és a NATO fegyverkezési politikáját, és hangsúlyozta a fegyverzetkorlátozási és leszerelési tárgyalások szükségességét. Állást foglaltak minden atomhatalom nukleáris fegyverkészletének befagyasztása, a nukleáris fegyverek elsőként való bevetéséről való lemondás mellett és bármilyen fegyverzetnek a világűrbe történő telepítése ellen. Ugyanakkor kijelentették: „semmiképpen nem engedhetik meg, hogy katonai fölényre tegyenek szert velük szemben. Határozottan fellépnek az erőegyensúly biztosításáért a fegyverzetek lehető legalacsonyabb szintjén.” Vagyis jelezték, ha szükségesnek érzik, készek a többletterhek vállalására. Lásd: *Nép-szabadság*, 1983. június 29.

⁹ A magyar bruttó államadósság 1983-ban az MNB adatai szerint 10,7 milliárd dollár volt. A magyar államadósság alakulását 1970 és 1989 között lásd: Lóránt Károly: *A Magyarország eladósodásával kapcsolatos legfontosabb tudnivalók*. Forrás: <http://www.scribd.com/doc/19214355/Lorant-Karoly-A-Magyarorszag-eladosodasaval-kapcsolatos-legfontosabb-tudnivalok>

éppúgy, mint a nyugati államoknak. Többet is tudnánk azonban fizetni, többet is tudnánk venni, ha többet tudnánk eladni. Kapcsolatainkban erre figyelemmel kell lenni. Ha abban egyetértünk, hogy Magyarország és Franciaország a békés viszonyok megszilárdításán dolgozik, az enyhülés érdekében, a normális kapcsolatok bővüléséért, akkor mindkét félnek keresni kell a kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatok bővítését, ennek sikere esetén kulturális kapcsolataink is jobban tudnak működni. Mi azt akarjuk, hogy a két ország és két nép jobban ismerje egymást, az idegenforgalom növekedjék, az újságírók nagyobb számban utazzanak a másik országba. Általában ez a véleményünk, különösen azonban magyar–francia viszonylatban. A tárgyalások minden órájában ugyanezt a készséget, szándékot éreztük az Ön részéről, ezt becsüljük. Az Ön tárgyalásai épp ezért valóban kiegészítik és folytatják mindazt, amit az elmúlt évben Mitterrand köztársasági elnökkel megbeszéltünk.

Pierre Mauroy: Nagyra becsülöm mindazt, amit első titkár úrtól hallottam. Az elhangzottak tanulságosak, köszönöm a mély elemzést. Az első titkár úr freskószerűen felvázolta a múltból kiindulva a mai helyzetet és feladatainkat. Érveit igen meggyőző erővel adta elő. Mind a nemzetközi kérdésekben, mind kétoldalú kapcsolatainkról szólva. Magyarországi tárgyalásaim a miniszterelnök úrral rendkívül kedvező hangnemben és tartalmi gazdagsággal folynak. Bár helyzetünkől adódóan különböző nyelven beszélünk, szándékaink és érdekeink teljesen egybeesnek abban, hogy a két ország viszonyát javítsuk, példaszerű kapcsolatokat alakítsunk ki Franciaország és Magyarország között. Mindebben abból indulunk ki, amiben az első titkár úr a francia köztársasági elnökkel megállapodott. Munkánkat e felső érdekhez és elhatározáshoz fűzzük. Arra törekszünk, hogy a két világ között hidakat verjünk, a megértést és bizalmat fokozzuk, túléljünk az ideológiai nehézségeken. Ebben a gondolati rendszerben dolgozunk Franciaországban. Igen sok nehézségünk van. Egyáltalán nem értek egyet mindazzal, ami sokszor Franciaországban történik, különösen gazdasági területen. Sokszor érezzük, kilógunk szövetségeseink közül.¹⁰ Örököltük a kapitalista rendszer maradványait, ilyen körülmények között kell Franciaországot átalakítanunk. Ön előtt is ismeretesek azok a belső ellentmondások, amelyekkel otthon küzdünk. Három kérdést tartok fontosnak. Az első az, hogy az eseményeknek történelmi távlatot adjunk. Magyar–francia viszonylatban minden azt mutatja, minden jel erősíti, hogy az együttműködés szándéka politikai elhatározások

¹⁰ Míg a Margaret Thatcher vezette Nagy-Britannia és a Ronald Reagan alatt az USA az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején neoliberális fordulatot hajtott végre, amelynek középpontjában a jóléti állam visszanyesése, az állam kivonulása a gazdaságból és a nemzetközi kereskedelem és tőkemozgás korlátainak eltávolítása állt, az 1981-ben megválasztott francia szocialisták éppen ekkor kezdték államosító és az állam szociális szerepvállalását növelő politikába. Lásd: H. A. Diederiks et al.: *Nyugat-európai gazdaság és társadalomtörténet. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig*. Osiris, Budapest, 1995.

alapján nyugszik. Ezt kell tovább építenünk. Mitterrand elnök részéről e politikai szándék több alkalommal megerősítést kapott. Franciaország ugyan nem a Duna partján van, földrajzi távolság elválaszt bennünket, nem vagyunk szomszédosak, történelmileg nem tudtunk hosszú időn át egymáshoz közelebb kerülni. De még a történelemben is számos példát találunk arra, hogy a jó szándékok változást hoztak. Magyar–francia viszonylatban e téren a helyzet jóval könnyebb. Számos esetben előfordult, hogy más országok rosszabb körülmények közül indultak és igen jelentős eredményeket értek el. Közöttünk ez akkor is igaz, ha a gazdasági adottságok most kihívást jelentenek. Mindig a felsőfokú politikai akaratot vesszük figyelembe. Franciaország történelme során állandóan keresett Keleten szövetségeseket, Oroszországot és más kisebb országok jó szándékát. Egy-egy időszakban igen jó kapcsolat alakult ki Csehszlovákiával, Romániával, ismertek azok, amelyek Lengyelországhoz fűződtek. A történelmi események határozták meg az orientáció irányát. Tegnap este¹¹ újságírókkal találkoztam, elmondtam nekik, még a magyar reakciós erők uralkodása idején érzékeltük azok üzenetét, akik akkor illegalitásban egy jobb kor érdekében harcoltak, képviselőik már akkor kapcsolatba léptek Franciaországgal, ez a politikai elit, amely most hatalmon van, már annak idején érdeklődött a magyar–francia kapcsolatok iránt.

Kádár János: Ez így volt a második világháború idején is.

Pierre Mauroy: E haladó erők belső győzelmük után normális magyar–francia kapcsolatokat akartak. Programunk során találkoztam a magyar értelmiség képviselőivel, írókkal, művészekkel. E személyek elkötelezettsége a mai kormányzat mellett rendkívül erős, nagyon szoros kapcsolatban állnak Önökkel, beszélgetésünk során a történelmi távlatok dialektikáját hangoztatták, magyar–francia viszonylatban az árnyas időszak után napsütéses korszakot várnak. Tulajdonképp ez az elhatározás hozott el Budapestre. A körülmények természetesen ez idő szerint nehezek, nem segítenek. A francia kormánynak még otthon is jelentős nehézségei vannak. Annnyira hozzászótkak a hosszú idő alatt az ellenzéki szerephez, hogy még olykor most is nehezen tudják megszokni megváltozott szerepüket. Régóta vártunk arra, hogy hatalomra jussunk. Jobban szerettünk volna természetesen olyan időszakban kormányra kerülni, amikor az ipar fejlődése Franciaországban évente 5-6%-os volt és nem a válság körülményei között. Örököltük a korábbi rendszertől azokat a hátrányokat, amelyek miatt most bennünket hibáztatnak. Ez a belső ellentmondás. A kapitalista társadalom jó időszakban nagyra képes, máskor azonban nincs olyan orvos, aki meg tudja gyógyítani. Most rajtunk a sor, keressük az orvost, nincs olyan orvos azonban,

¹¹ 1983. július 11-én este Lázár György adott díszvacsorát Pierre Mauroy tiszteletére az Országház Vadásztermében, amelyen a magyar politikai, gazdasági és társadalmi élet több vezető személyisége is részt vett. Lásd: *Népszabadság*, 1983. július 13.

aki a mostani körülmények között gyógyulást tudna elérni. Elítéljük az Egyesült Államok kamatpolitikáját,¹² rengeteg bajt okoz nekünk. Tudjuk, hogy saját inflációjukat velünk és másokkal fizettetik meg. A nemzetközi béke és biztonság kérdéseiben nagy az Egyesült Államok és a Szovjetunió felelőssége. Nem akarjuk, hogy a világban és nálunk a válság domináljon. Olyan új társadalom születésén dolgozunk, reformokkal, amely a gőzgép korában keletkezett és az új technológia révén jut el egy fejlettebb szakaszba. Örülünk, hogy a mérnökök okosabbak, mint a bankárok, munkájuk eredményeként az új korszak jegyei erősödnek. E megújításra váró társadalmi rendszerhez Franciaországban ez idő szerint a szigorúság politikájával tudunk eljutni, csak ennek segítségével lábalhatunk ki mostani helyzetünkéből. Azt készítjük elő, hogy amikor az új korszak eljön, Franciaország a világ élvonalában maradjon. Azon tevékenykedünk, hogy előkészítsük már most a válság utáni időszakot. A magyar–francia kapcsolatok kihívást jelentenek a jelenlegi helyzet nehézségei és „törvényei” ellen. Franciaország be akarja hozni az új technika segítségével azt a hátrányt, amellyel Német Szövetségi Köztársaságtól elmaradt. Franciaország az új évezredet olyan feltételek között szeretné elérni, hogy – elismerve az Egyesült Államok és a Szovjetunió gazdasági fölényét – azonos szintet érjen el a Német Szövetségi Köztársasággal és Angliával.

E mostani látogatás Budapesten a tavalyi emlékezetes elhatározásokat erősíti meg. Lázár miniszterelnökkel folytatott tárgyalásaim során és a szakértők külön megbeszélésein intézkedéseket hoztunk olyan kérdésekben, amelyek bilaterális kapcsolatainkban rendezésre várnak. Azzal a lendülettel szeretnénk francia részről folytatni e munkát, amely tavaly kezdődött, amikor Ön, első titkár úr és Mitterrand köztársasági elnök kijelölte a magyar–francia kapcsolatok új útját. Minden területen fejlődést, javulást szeretnénk. Ezt ígéri tárgyalásaink, ezek megértő szelleme, a szakértői megbeszélések eredményei. A magyar–francia kapcsolatok megváltoztak, s ebben jelentős szerepet kap az a munka, amit, első titkár úr, Önök Magyarországon végeztek. Nagyra becsüljük a magyar vezetés intelligenciáját, eredményeit és intézkedéseinek eredetiségét, olykor keménységét. Tavalyhoz képest, egy év alatt, igen jelentős előrehaladást érzékelünk. Ismerjük azt a kivételes szerepet, amelyet Ön e folyamatban játszik. Elismerésre méltó a magyar mezőgazdaság hatékonysága. A miniszterelnök úr szólt olyan szándékokról tárgyalásaink során, hogy eszmecserét kívánnak folytatni a közös piaccal.¹³ Ez nem lesz könnyű. Visszaemlékszem Spanyolország és Portugália korábbi tárgyalásaira, azok Közös Piaci tagságot kerestek, tárgyalásaik adott mező-

¹² A Reagan-kormányzat idején a kamatpolitika fontos szerepet játszott a nemzetközi tőke-mozgásokban. Lásd: Szanyi Miklós: A globális válság eredete, fő dimenziói és egyéb jellemzői. In: Farkas Péter (szerk.): *A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások*, 1. Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2009, 14.

¹³ Erre aztán 1984 júniusában került sor. Lásd erről a 45. dokumentum 4. jegyzetét. – Kádár még 1982 áprilisában vetette fel nem hivatalos formában Helmut Schmidtnek, hogy a Közös Piac kössön külön megállapodást Magyarországgal.

gazdasági és ipari okok következtében nehezek voltak.¹⁴ Franciaország keresi a lehetőségeket, ahol e párbeszédben támogathatja a magyar felet. Kétoldalú kapcsolatainkban mindent egybefoglalva azt szeretnénk, ha a korábbi időszak kis lépései meggyorsulnának és a következő szakaszban még nagyobb eredményeket érnenk el.

Harmadszor, szeretném hozzáfűzni: a két fél különböző társadalmi rendszerben él, különböző szövetségi rendszerhez tartozik, de azt is számításba veszem, hogy e rendszerek között összekötő szerepe lehet, összekötő kapocs, „kötőjellé” válhat e rendszerek között. Példamutató kapcsolatokra törekszünk. Azt akarjuk, hogy legyen egymás számára mindig mondanivalónk. Kapcsolatainkat hűségünk saját szövetségeseinkhez erősítheti. Igen nagyra becsüljük azt, ahogy első titkár úr az elmúlt hosszú időszakban kitartó módon saját céljait követte, elképzeléseit érvényre juttatta a belpolitikában épp úgy, mint nemzetközi téren. Emlékeztetek arra, hogy ideológiai szempontból egy közös fáról származunk, csupán más-más „ágak” különböztetnek meg bennünket egymástól. A francia baloldal a reformok módszerét alkalmazza. Nekünk is mondják azonban azt, amit Önöknek, hogy úgy beszélünk, mint a többiek, szövetségeseink, mégis egy kicsit másképpen. Mindig ellene voltunk és ellene leszünk a gazdasági blokádnak, Mitterrand köztársasági elnök kezdettől fogva ellenezte azt, hogy Franciaország ilyen útra lépjen. Minden irányban bővíteni szeretnénk a gazdasági együttműködést, Magyarországgal különösen. Ennek az ellenkezője szóba sem jöhet. Elismerjük, van divergencia, eltérés, ellentétes vélemény, e körülményt óvatosan kezeljük azonban. Elismerjük a magyar vezetők és a szovjet vezetők békeszándékát, hiszen ez utóbbiak a második világháború pusztító súlyát viselték el. Fiatal voltam, amikor a háború volt, ennek ellenére minden elemzésben a legfontosabb számomra a béke fennmaradása, az ehhez vezető utak erősítése. El sem képzelhető, hogy új világháború törjön ki. Sőt, Franciaország külpolitikája következetesen törekszik a blokkok felszámolására. Álmodni és valóság között kell élnünk. Katonai tekintetben egyensúlyt kell keresni, ha nincs, azt biztosítani. Ha ez megvalósul, akkor számíthatunk eredményes tárgyalásokra. A köztársasági elnök és jómagam, egybehangzóan úgy vélekedünk, hogy ez a katonai egyensúly megvan lényegében. Természetesen mindig lesznek szakértők, olykor egy-egy tábornok, aki bizonyítja azt, hogy a fegyverzet különböző fajtáiban a felek között eltérés, egyensúlytalanság van. Ezt nem szabad tekintetbe venni. Abból indulunk ki, hogy stratégiai értelemben megvan az egyensúly. De hozzátesszük: nincs meg a taktikai egyensúly. Franciaország állhatatosan vallja, hogy a taktikai egyensúlyt is meg kell teremteni, szükséges a megegyezéshez. Mi ott élünk Nyugat-Európában, ezt érzékeljük, helyzetünkből adódóan ezt hangoz-

¹⁴ Portugáliával 1978. október 17-én, Spanyolországgal 1979. február 5-én indultak meg a csatlakozási tárgyalások. A két ország majd 1986. január 1-jével vált az Európai Gazdasági Közösség tagjává.

tatjuk. Tulajdonképp minden vitánk tárgya ez a kérdés. Ha Genfben megvan a közös szándék, akkor meg lehet találni a közös megoldást. El lehet érni, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok álláspontja között a mérleg nyelve alacsony fegyverkezési szinten megálljon. Sajnos ez idő szerint azt kell megállapítanunk, hogy Genfben nem haladnak a megegyezés felé. Természetesen felmértük a Pershing rakéták nyugat-európai telepítésének¹⁵ politikai következményeit. Hisszük, eljön az idő, amikor kialakulnak majd azok a körülmények, amelyek meghozzák az új enyhülési folyamatot. Ma nem mondhatjuk meg, mit hoznak a következő hetek és hónapok. Ebben igen nagy a Szovjetunió és az Egyesült Államok felelőssége. Szeretném hozzátenni, Franciaország nem akarja, hogy a francia nukleáris erőket e tárgyalások kapcsán figyelembe vegyék. E nukleáris erők önvédelmi jellegűek, elrettentő szándékuk van. Franciaország ezért nincs jelen Genfben. Nem vagyunk tagjai a NATO-nak, nem is akarunk oda visszatérni.¹⁶ Meg akarjuk a NATO-tól elválasztó különbséget tartani. A francia nukleáris erők egyébként is – összehasonlítva a szovjet vagy amerikai erőkkel – aránytalanul gyengébbek. Ha Franciaország nukleáris erejét engednénk beszámítani, ennek következtében esetleg azt csökkenteni kellene, akkor nem lennénk védve saját fegyvereink segítségével, elveszítenénk mai politikai és védelmi pozíciónkat. Ezt bizonyára Önök megértik. Tudom, nehéz hónapok jönnek, a Pershingek következményeiként politikai mozgolódás támadhat az NSZK-ban és más országokban. Jó információt kaptam ittlétem idején: Madridban a tárgyalások előrehaladtak, úgy néz ki, közelebb a megegyezés. Ez önmagában jelentős. Reméljük, francia javaslat nyomán a leszerelésről tárgyalások indulnak. Ez nagy elvi kérdés. E tekintetben a későbbi hónapok fellélegzést hozhatnak. A madridi megállapodások megerősíthetik a két ország, Magyarország és Franciaország példás kapcsolatait. A békét azonban „beszéltetni kell”, hidakat kell építeni mindenben a különbségek ellenében. A Magyarországon eltöltött órák arról győznek meg, hogy sikerre vihetjük mindazt, amiben Ön és Mitterrand elnök megállapodott.

Kádár János: Köszönöm véleményét. Segíti a kölcsönös megértést. Lényegében mindennel egyetértek, egy kérdés kivételével. A francia atomfegyverek kapcsán a Szovjetunió álláspontját fogadtuk el, egyetértettünk azzal, hogy vegyék számba a francia nukleáris erőt, hiszen a Szovjetunió kész redukálni fegyveres erőinek szintjét a francia és angol erők szintjére. Ha francia lennék, természetesen egyetértenék azzal a véleménnyel, hogy ahol nem vagyok, ott ne számoljanak velem, sem emelés, sem csökkentés velem kapcsolatosan ne történjen. A létező fegyvereket azonban a mi véleményünk szerint számításba kell venni. A politi-

¹⁵ A stratégiai fegyverzetkorlátozási tárgyalások (START) sikertelensége nyomán a NATO-államok 1983 novemberében Genfben elhatározták, hogy megkezdik 572 Pershing-II rakéta telepítését Nyugat-Európában, a NATO 1979. decemberi kettős határozatának megfelelően.

¹⁶ Lásd a 28. dokumentum 4. jegyzetét.

ka és a diplomácia nyelvezete finom, színes, e szerint a nukleáris fegyverek az Egyesült Államoktól kezdve a Szovjetunió át, egész Franciaorszáig mindenhol védelmi jellegűek, és meggyőződésünk, hogy az ottaniak ezt nemcsak mondják, hanem hiszik is. E fegyvereket eddig, de már hosszú évek óta, az Egyesült Államok és a Szovjetunió számolgatja, e tekintetben megállapodásaik voltak, a SALT-I, a SALT-II és mások. Mindketten együtt mondták, hogy kettőjük között megvan az egyensúly, a globális egyensúly, nem fegyverenként, ezt el kell hinnünk nekik. Magyar részről azt valljuk, hogy tárgyaljunk az egyenlő biztonság alapján. Most ez lehetne az első számú tárgyalási téma. Üdvözljük a madridi előrehaladást. Még akkor is, ha ennek eredményeként esetleg csak a nemzetközi politikai légkör javul. Köszönöm, hogy eljött hozzánk miniszterelnök úr, remélem, tartózkodása kellemes és hasznos volt. Kérem, kezelje gondosan mindazt, amit Magyarországon megtárgyalt. Jó egészséget, munkasikereket kívánok Önnek. Kérem, tolmácsolja üdvözetemet Mitterrand köztársasági elnöknek. Őszintén kívánjuk, hogy a szocialista kormány ne okozzon csalódást azoknak, akik hatalomra juttatták.

Pierre Mauroy: Minden igyekezetünkkel ezen dolgozunk.

Budapest, 1983. július 13.

MNL OL XIX-J-1-j FRANCIAORSZÁG 1983 002873/30, 53. d. – Gépelt tisztázata. – Készült: 2 példányban. A Külügyminisztérium fejlécével. Készítette: Bényi József.

A találkozón jelen volt: Lázár György, a Minisztertanács elnöke, Bernard Garcia, a francia miniszterelnök diplomáciai tanácsadója, Bényi József párizsi magyar nagykövet és Hubert Dubois, Franciaország budapesti nagykövete.

Pierre Mauroy Lázár György magyar miniszterelnök meghívására érkezett július 10-én Magyarországra. Érkezése napján a Duna-kanyarba tett kirándulást, amelynek során találkozott Lékai László bíborossal. – A július 11-én kezdődő hivatalos plenáris tárgyalásokon a két kormányfő mellett magyar részről részt vett Marjai József, a Minisztertanács elnökhelyettese, Veress Péter külkereskedelmi miniszter, Bényi József nagykövet, francia részről Alain Savary közoktatási miniszter, Jean Aurox, az ipari és kutatásügyi minisztérium energiaügyi államtitkára, Hubert Dubois nagykövet, továbbá az illetékes államtitkárok és tanácsadók. – A július 12-i, Kádár Jánossal folytatott megbeszélésen részt vett Lázár György, Bernard Garcia, a miniszterelnök diplomáciai tanácsadója, Bényi József és Hubert Dubois. A megbeszéléseket a két fél plenáris ülése zárta.

Közös sajtóközlemény nem jelent meg. A megbeszélésekről beszámol, illetve Pierre Mauroy sajtónyilatkozatát közli: *Népszabadság*, 1983. július 12., illetve 13.

44. Feljegyzés Kádár János és Margaret Thatcher brit miniszterelnök asszony találkozásjáról

Budapest, 1984. február 3.

Feljegyzés Kádár János elvtárs és Margaret Thatcher
brit miniszterelnök asszony találkozásjáról

Szigorúan titkos!

A beszélgetés a látogatást kísérő kedvezőtlen időjárásról és a ködről váltott mondatokkal kezdődött. Kádár elvtárs ezt követően egy régi rossz szokására utalva Thatcher asszony hozzájárulását kérte ahhoz, hogy dohányozhassék. Az orvosok régen küszködnek vele a dohányzásról való leszokással, illetve a dohányzás mennyiségének csökkentésével kapcsolatban. Erre mindig egy anekdotát szokott felhozni, miszerint a pap magához hívja a hívőt, aki bűnös életet folytat, és arra ösztökéli, hogy térjen meg. „Késő már nekem megtérnem, Atyám – feleli a hívő. Gyermekem – mondja a pap –, ne feledd, hogy megtérni sohasem késő. Hát akkor meg mit molesztál engem?” – így a hívő.

Kádár elvtárs ezt követően formailag is üdvözölte Thatcher asszonyt. Kifejezte afölötti örömét, hogy a látogatásra sor kerül,¹ méghozzá egy nemzetközileg ilyen feszült helyzetben.² Tudatában vagyunk annak, hogy egy ilyen látogatás lebo-

¹ Margaret Thatcher 1984. február 2–4. között tartózkodott Magyarországon. A brit miniszterelnök Lázár György miniszterelnök meghívására érkezett Budapestre február 2-án. Február 3-án Kádár János fogadta Margaret Thatchert. Ezt követően Lázár György folytatott szűk körű megbeszéléseket a brit miniszterelnökkel. A magyar tárgyalócsoporthoz tartoztak: Marjai József, a Minisztertanács elnökhelyettese, Esztergályos Ferenc külügyminiszter-helyettes, Bányász Rezső londoni nagykövet. Brit részről: Sir Julian Bullard külügyminiszter-helyettes, John Coles magán-titkár és Peter William Unwin nagykövet. Később Losonczy Pál, az Elnöki Tanács elnöke fogadta Margaret Thatchert. Lásd: *Népszabadság*, 1984. február 4.

² A fegyverkezési versenyt új szakaszba emelte Ronald Reagan ún. stratégiai védelmi kezdeményezése (SDI), amelyet 1983 márciusában jelentett be: az USA ezzel olyan fejlesztésbe fogott, amely földi és űrbeli telepítésű fegyverekkel kívánta elpusztítani az USA ellen irányuló nukleáris ballisztikus rakéta-támadásokat. A régebb óta húzóódó súlyos konfliktusokon túl – a Szovjetunió afganisztáni háborúja mellett – tovább rontotta a két nagyhatalom viszonyát a dél-koreai repülőgép-incidens 1983 kora őszén. 1983. szeptember 1-jén a szovjet légvédelem lelőtte a Korean Air Lines New York–Anchorage–Szóul útvonalon közlekedő utasszállító repülőgépét, amely eltért

nyolítása bizonyos bátorságot tett szükségessé Thatcher részéről. Üdvözljük elhatározását és köszönjük érdeklődését. Ugyancsak meg kell ragadni az alkalmat, hogy kifejezzük köszönetünket a brit kormány támogatásáért és megértő álláspontjáért abban az időben, amikor Magyarország fizetési mérlege és pénzügyi helyzete átmenetileg bizonytalanná vált.³ Magyarország egyébként rendkívül nagy hangsúlyt fektet arra, hogy fizetéseit nemzetközileg mindig pontosan és időben teljesítse. Így volt ez mindig, így is lesz a jövőben. 1956-ban például, amikor Magyarországon polgárháborús viszonyok uralkodtak, Budapesten dörögtek a fegyverek, de az ország akkor is pontosan teljesítette fizetési kötelezettségeit.

Egyszer már majdnem találkoztak Thatcher asszonnyal Tito elnök temetésén,⁴ ami egy igen sajátos helyzet volt. Mindenki úgy érezte, hogy illik jelen lenni. Ugyanakkor a temetési ceremónia miatt, a jó szervezés ellenére hosszú időn keresztül kellett a világ vezetőinek egy helyre összegyűlve várakozniuk. Akkor ott körbenézve szemük találkozott, s úgy tűnt, hogy már-már létrejön egy találkozás, de aztán mégsem. Hazatértében Kádár elvtárs mondta kollégáinak, hogy látta Thatcher asszonyt, akinek szeme van, és arra használja, hogy alaposan nézzen is vele. Kádár elvtárs javasolta, hogy most, hogy végre személyesen is van alkalmuk találkozni, a találkozásra rendelkezésre álló időt használják fel kötetlen beszélgetés céljára olyan kérdésekről, amelyek a miniszterelnök asszonyt érdeklik.

Thatcher asszony ugyancsak örömet fejezi ki arra vonatkozóan, hogy magyarországi látogatására sorkerült. Hangsúlyozta, hogy Magyarországra Magyarországról jött, és a látogatásnak önmagában a bilaterális kapcsolatok szempontjából is nagy jelentősége van. Nagyon tudatában van annak, hogy ő az első brit miniszterelnök, aki Magyarországra látogat, és hogy ezzel nagy mulasztást és űrt pótol. Nagy-Britanniában a magyarokat tehetséges népként ismerik. Tudatában vannak annak, hogy más szövetségi rendszerhez tartozunk, de ez nem kell hogy akadálya legyen a két ország közötti eredményes, jó kapcsolatoknak. A kapcsolatok fejlesztésében nagy szerepe van a személyi kontaktusoknak. Ilyenek már jócskán kialakultak a két ország között. Példaként felhozta, hogy nem sokkal elutazása előtt a miniszterelnöki hivatalban felhívta őt Lord Richardson, a Bank

eredeti útvonalától, és szovjet felségterületen – a Kamcsatka-félszigeten – repült át, ahol azon a napon éppen szovjet rakétakísérlet zajlott. A gép 246 utasa és 23 fős legénysége életét veszítette. Majd 1983 novemberében – a NATO 1979-es kettős határozata értelmében – megkezdődött a Pershing-II közép-hatósugarú rakéták telepítése Nyugat-Európában. Erre válaszul a Szovjetunió 1983. november 23-án bejelentette az eurorakéta-tárgyalások megszakítását Genfben, decemberben pedig felfüggesztették mind a hadászati fegyverekről folyó, mind a hagyományos fegyverzetek csökkentéséről szóló bécsi tárgyalásokat.

³ Lásd a 41. dokumentum 20. jegyzetét.

⁴ Josip Broz Tito 1980. május 4-én halt meg. Temetését 1980. május 8-án rendezték meg széles körű nemzetközi részvétellel.

of England volt főkormányzója, és kérte, hogy magyarországi látogatása során tolmácsolja üdvözlését és jókívánságait Timár Mátyásnak, a Magyar Nemzeti Bank elnökének⁵, és javasolta neki, hogy találkozzon és beszélgessen vele. Ez minden bizonnyal azt tükrözi, hogy jó személyi és munkakapcsolat alakult ki a két intézmény és annak két vezetője között.

Látogatásának nemzetközi keretét illetően el kell mondani, hogy feszült és aggodalomra okot adó helyzetben kerül arra sor. Az ő generációja, amely nagyon sok mindenben ment keresztül, a mai feszült helyzet láttán mindent el akar követni, hogy egy tragédia megismétlődését elkerüljék. Mit kell tenni azért, hogy ez sikerüljön? A brit kormány és ő személy szerint 1983 nyarán átfogó elemző munkát végeztek el, bevonva a különböző kormányhivatalok, intézmények vezetőit abból a célból, hogy kidolgozzák stratégiájukat a kétezres évig. Arra a következtetésre jutottak, hogy az ezredfordulóig számolni kell a különböző szövetségi rendszerek, így az EGK és a NATO, valamint a Varsói Szerződés fennmaradásával. Kétségtelen, hogy a két szövetségi rendszer között jelentős különbségek és nézeteltérések vannak. A NATO-országok, így Nagy-Britannia számára is vannak eszmék, amelyek rendkívül fontosak számukra, így a szabadság, demokrácia, magánvállalkozás, s ezeket mindenáron meg kívánják védeni. Ugyanakkor azzal is tisztában kell lenni, hogy a másik szövetségi rendszer tagjai, így Magyarország a saját eszményeik védelmében fognak mindent elkövetni. A nézetkülönbségek azonban nem kell hogy a kapcsolatok hiányát vagy konfliktust eredményezzenek, tekintettel arra, hogy valamennyiünket összeköt azon közös érdek, hogy békében kell együtt élnünk a földgolyón. Ezért a béke megőrzésére kell a legnagyobb erőfeszítéseket tenni. Annak ellenére, hogy a szupernagyhatalmak viszonya sok tekintetben meghatározó, a kisebb szövetségeseknek, mint Nagy-Britanniának is és Magyarországnak is lehet jelentős szerepe, a szupernagyhatalmaknak is van szüksége barátokra, és e kisebb országok egymás közötti bilaterális kapcsolataik fenntartásával sokat tehetnek a nemzetközi helyzet enyhítéséért. Az is következtetésük volt, hogy a másik felet olyannak kell elfogadni, amilyen, úgy kell velük megállapodásra jutni és kapcsolatot építeni, amilyenek, és nem arra kell törekedni, hogy belső rendszerüket megváltoztassák. Mindezek alapján 1983 szeptemberében Thatcher elutazott Reagan elnökhöz, hogy meggyőzze az előbb jellemzett megközelítés helyességéről, és igyekezzen befolyást gyakorolni az amerikai elnökre, hogy a leírt irányban módosítsa politikáját.⁶

⁵ Gordon Richardson (1915–2010) brit jogász, bankár, 1973 és 1983 között a Bank of England főkormányzója; Timár Mátyás (1923–) magyar közgazdász, politikus, 1966 és 1985 között az MSZMP KB tagja, 1975–1988 között a Magyar Nemzeti Bank elnöke.

⁶ Margaret Thatcher 1983. szeptember 29-én találkozott Ronald Reagannal Washingtonban. A találkozón – majd a Churchill Alapítvány rendezvényén is – a hidegháborús feszültséget felszító politika tompítására, az USA szövetségesi érdekeire nagyobb tekintettel lévő retorikára kérte az amerikai elnököt. A beszédet lásd: Margaret Thatcher: *In Defence of Freedom: Speeches on Britain's Relations with the World 1976–1986*. London, Aurum Press, 1986, 89–95.

Reagan elnök őszinte, jóakarátú ember, túlzás nélkül állítható, hogy minden-nél jobban a békét óhajtja. Már csak koránál fogva is elsősorban az érdekli, hogy az ehhez szükséges és jó dolgokat cselekedje. Reagan számára rendkívül nagy személyes csalódás volt, hogy amikor hatalomra kerülését követően röviddel írt egy hosszú, rendkívül őszinte hangvétellű kézzel írott levelet Brezsnyevnek, hosszas késedelem után kapott csak egy meglehetősen szűkszavú, szabványlevélnek nevezhető és a kapcsolatépítő kezdeményezést [elő] elzárkózó levelet.⁷ Ezt követően úgy érezte, hogy a Szovjetunióval csak egyenlő helyzetből képes tárgyalni, ehhez pedig az Egyesült Államok katonai helyzetének megerősítése szükséges.⁸ Amikor Thatcher új megközelítést prezentált Reagannek, benyomása szerint sikerült őt meggyőzni, és szeptemberben amerikai részről hozzá akartak fogni a vonal-módosításhoz, a kapcsolatok javításához. Ezen törekvések jegyében újították fel a gabonamegállapodást a Szovjetunióval.⁹ E kezdeti lépés után azonban váratlanul megszakadt ez a folyamat a dél-koreai repülőgép-incidens miatt. Reagan elnök január 16-i beszéde állítása szerint ennek a megszakadt folyamatnak természetes folytatása egy kényszerű szünet után.¹⁰ Úgy kell ezt értékelni, mint olyan lépést, amely jelentős bátorságot tükröz Reagan részéről, hiszen jobb oldalán sokan nyilván nem szívesen fogadták a beszédet. A jelenlegi helyzet komoly. Mit lát a brit kormány maga előtt? Milyen kilátásokkal lehet számolni? A technikai fejlődés öles léptekkel halad előre, amely új fegyverkezési spirált eredményezhet abban az esetben, ha nem kerül sor megállapodásra korlátozásról. Elvi egyetértés valószínűleg van, hogy meg kell akadályozni a fegyverkezés újabb hullámát, főleg nukleáris, de hagyományos fegyverzetek terén is. Gyakorlati lépésekre azonban nem kerül sor. Az elkövetkezendő 10 hónap kilátása az, hogy az Egyesült Államok a választási kampány folyamatába merevedik, míg a Szovjetunióban vezetésbeli válság van, ami főleg abból fakad, hogy hosszú hónapok óta Andropov elnök

⁷ Ronald Reagan kézzel írott és Brezsnyevnek címzett levele 1981. április 24-re datálódik. Brezsnyev május 27-i keltezésű – hétoldalas – válasza elutasítja ugyan az amerikai fél szovjet külpolitikával kapcsolatos kifogásait, de nyitva hagyja a tárgyalások lehetőségét. L. Jason Saltoun-Ebin, i. m.

⁸ Thatcher itt a nyugat-európai rakétatelepítésekre és a stratégiai védelmi kezdeményezésre utal.

⁹ Az 1983 nyári londoni, bécsi és moszkvai tárgyalások eredményeképpen 1983. július 28-án jelentették be a szovjet–amerikai gabonamegállapodást. Az öt évre szóló, 1976 után első ízben megkötött egyezmény éves szinten 9 millió tonnában állapította meg az USA-ból származó minimális szovjet gabonaimportot.

¹⁰ Ronald Reagan 1984. január 16-i elnöki üzenetében egyrészt kifejezte annak szükségességét, hogy a két nagyhatalom közt folyamatos párbeszéd legyen a leszerelés és a nemzetközi konfliktusok kérdésében, ugyanakkor azt húzta alá, hogy a világ biztonságát az növeli, ha az Egyesült Államok erőt mutat, ezzel – a hetvenes évek második felében tapasztalt szovjet fegyverkezésre válaszul – őrizve meg az elrettentés egyensúlyát. Reagan beszéde: <http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1984/11684a.htm>.

nem látható a nyilvánosság előtt.¹¹ Mindez kolosszális bizonytalanságot teremt a nemzetközi életben. Thatcher személy szerint úgy érzi, hogy a kisebb szövetségeseknek mindent meg kell tenniük a helyzet javítása érdekében. Úgy érzi, hogy nem nézheti ölbe tett kézzel a fejleményeket, és mind Nagy-Britannia érdekében, amely ország egy nukleáris háború esetén egy lebegő anyahajó szerepét játszaná el, mind az EGK keretében, mind a kelet–nyugati kapcsolatokban fellelhető érdekek alapján és a globális problémák megoldása érdekében is cselekedni kell.

Kádár elvtárs a Thatcher által elmondottakra azzal reagált, hogy ő a nemzetközi helyzettel kapcsolatban sokat nem mondana, mert alapjában véve egyetért a miniszterelnök asszony helyzetelemzésével, valóban közös érdekek vannak a béke fenntartása területén. A miniszterelnök asszony utazása jó elhatározás volt, jó ügyet szolgál, azt üdvözljük. Hozzá kell persze tenni, hogy az azonos helyzetértékelés mellett nyilván kevésbé értünk egyet az előállott helyzetet kiváltó tényezők megítélésében. Azt is meg kell említeni, hogy kicsit nagylelkű megfogalmazásnak tekinthető az, hogy a miniszterelnök asszony Magyarországot és Nagy-Britanniát egyformán kisebb szövetségesnek minősítette, hiszen azért a két ország nem azonos nagyságrend. Fogalmazzunk talán úgy, hogy Nagy-Britannia talán kevésbé kicsi, mint Magyarország. Érdemes néhány szót mondani Magyarország sajátosságairól, amit érdemes észben tartani, amikor Magyarországról van szó. Magyarország sajátos földrajzi és történelmi adottságai folytán a területén élő nemzetiségek nagy szerepet játszottak. 1918-ig, meg kell mondani nyíltan, ezeket a nemzetiségeket a magyarok elnyomták. Ezen nincs mit takargatni, ez történelmi tény. Az első világháborút követő békeszerződés nyomán Magyarország területének 2/3-át elvesztette. Példaként lehet megemlíteni, hogy Kádár elvtárs Rijekában¹² született, de magyar állampolgárnak, magyar városban. A békeszerződést követően aztán a helyzet megváltozott, és a magyarok váltak nemzetiségekké a környező országokban, mintegy 5 és fél millióan. Ezt mi elfogadjuk, de azért meg kell mondani, hogy ez van a háttérben. Ezt Kádár elvtárs nyilvánosan is elmondta a helsinki konferencián 1975-ben.¹³ Ahogy a pódiumról beszólt,

¹¹ Jurij Andropov 1983 februárjától súlyos veseelégtelenségben szenvedett, és 1983 augusztusától haláláig a moszkvai Kreml Klinikán élt, az utolsó hónapokban ágyhoz kötve, ahol rendszeres kapcsolatban állt a PB négy tagjával (Dimitrij Usztyinov, Andrej Gromiko, Konsztantyin Csernyenko, Viktor Csebrikov). Teljesen leromlott fizikai állapota ellenére szellemi épségben részt vett a párt- és államügyek intézésében. 1984. február 9-én halt meg. A nyugati média természetesen bőséges terjedelemben foglalkozott a szovjet pártfőtitkár egészségi állapotával. Lásd: Nicholas Daniloff: *Of Spies and Spokesmen: My Life as a Cold War Correspondent*. Columbia, University of Missouri Press, 2008, 309–312.

¹² Kádár János 1912. május 26-án született; az adriai kikötőváros akkori neve Fiume volt, jogállását tekintve pedig a magyar koronához tartozó külön test.

¹³ Kádár János Helsinkiben 1975. július 31-én elmondott beszédében utalt az ezeréves magyar államiságra és a trianoni békeszerződéssel elvesztett területekre. Lásd a 38. dokumentum 5. jegyzetét.

azt látta, hogy a beszéd elhangzása után Kissinger¹⁴ amerikai külügyminiszter felpattant helyéről és a mi külügyminiszterünkhöz ment, s beszélgetett vele. A beszéd után Kádár elvtárs megkérdezte Puja elvtársat, hogy mit akart Kissinger. A válasz az volt, hogy Kissinger egész lelkesen kérdezte kollégáját, hogy a beszéd azt jelenti-e, hogy visszaköveteljük a régi területeinket. Nem követeljük vissza, de ezeket a tényeket fejben kell tartani ahhoz, hogy Magyarország helyzetét megértsék, mert ezek nekünk nehézségeket okoznak, amivel foglalkoznunk kell.

Egy másik dolog azzal kapcsolatban, amit Reagan elnökre vonatkozóan mondott Thatcher: neki, mármint Kádár elvtársnak nincs alapja cáfolni azt, amit Reaganról és béketörekvéseiről Thatcher mondott, hiszen még nem találkozott vele személyesen. Ugyanezt állították Reaganról többen, így többek között Bush alelnök,¹⁵ amikor tavaly szeptemberben Budapesten tárgyalt.¹⁶ Erre csak annyit lehet mondani, hogy innen nem így néz ki. Ami egyébként Bush alelnök tárgyalásait illeti, itt nem is volt Budapesten semmi probléma, nagyon jó és konstruktív tárgyalásokra került sor. Aztán persze elment Bécsbe, és mondott egy beszédet, amelyet Kádár elvtárs nem óhajt minősíteni, de annyit meg lehet említeni, hogy nem volt egy sikerült beszéd, nem segített.¹⁷ Thatcher itt közbevetette, hogy a beszéd elhangzása után nem sokkal tárgyalt Bushsal, aki komoly aggodalmát fejezte ki, és utólagos fenntartásait mondta el a beszéddel kapcsolatban. Igazán és komolyan aggódott annak negatív kihatásai miatt. Azt is megemlítette, hogy a következő hétvégén Bush az ő vendége lesz.¹⁸ Kádár elvtárs erre kérte

¹⁴ Henry Kissinger (1923–) német származású amerikai politológus, politikus; 1969 és 1975 között az Egyesült Államok elnökének biztonságpolitikai tanácsadója, 1973–1977 között az USA külügyminisztere.

¹⁵ Id. George W. Bush (1924–) amerikai republikánus politikus; 1981 és 1989 közt Ronald Reagan elnöksége alatt az USA alelnöke, majd 1989 és 1993 közt az Egyesült Államok elnöke.

¹⁶ Id. George W. Bush 1983. szeptember 19–20-án látogatott Magyarországra. Az amerikai alelnök a tárgyalások alkalmával pozitívan nyilatkozott Magyarország szerepéről és az emberi jogok területén képviselt politikájáról. A budapesti sajtótájékoztatón elmondottakról lásd: Elutazott hazánkból George Bush. *Népszabadság*, 1983. szeptember 21.

¹⁷ A magyarországi látogatást követően Bush Bécsben, 1983. szeptember 21-én mondott beszédet „Az Egyesült Államok kapcsolatai Közép- és Kelet-Európával” címmel, amelyben élesen bírálta a Szovjetunió kelet-európai hegemoniáját. A beszédben egyúttal kijelentette, az USA differenciáltan kezeli a kelet-európai szocialista országokat. Magyarországot – és Romániát – szembeállította a többiekkel: „azt nézzük, milyen mértékben folytatnak ezen országok autonóm külpolitikát, illetve milyen mértékben mozdítják elő a belső liberalizációt – politikailag, gazdaságilag és az emberi jogok tiszteletben tartása terén... Magyarország viszonylagos prosperitása bizonyítja, hogy a társadalmi és gazdasági liberalizációt milyen gyakorlati, pozitív eredmények követik.” Ez a „dicséret” gondot okozott a magyar-szovjet kapcsolatokban. L. Raymond L. Garthoff: *The Great Transition: American–Soviet Relations and the End of the Cold War*. Washington, Brookings Institution Press, 1994. 128. A beszéd megjelent: Address at the Hofburg, Vienna, Sept. 21, 1983. *State Bulletin*, vol. 83 (November 1983), 19–23.

¹⁸ George Bush alelnök 1984. február 8. és 12. között tett európai körutát, amelynek során ellátogatott Luxemburgba, az NSZK-ba, Nagy-Britanniába, és részt vett egy, a NATO jövőjéről rendezett konferencián.

Thatchert, hogy mindennek ellenére tolmácsolja üdvözlését Bush alelnöknek. A szövetségi rendszereken belüli tagállamokat sok minden összeköti, az azonos társadalmi berendezkedés, azonos ideológia, védelmi érdekek stb. Így van ez a Varsói Szerződésen belül is és a NATO-ban is. Ugyanakkor az egyes tagállamok között jelentős különbségek is vannak. Elég itt utalni például Nagy-Britanniára és Franciaországra, amely két ország annak ellenére, hogy a politikai, társadalmi alapintézmények tekintetében azonosak, rendkívül nagy eltérést is mutatnak egy sor vonatkozásban. A fejlődés, a jövő útja a világnak ezen térségében is az, hogy az országok fokozottan figyelembe veszik és fejlődésüket hozzáigazítják a nemzeti sajátosságokhoz és nemzeti adottságokhoz. Ha a nemzetközi helyzet tovább éleződik, veszélyhelyzet alakul ki, akkor ezek a folyamatok megállnak. Akik amellet vannak, hogy ez a folyamat ne álljon meg, azoknak nem szabad olyan lépéseket tenniük, amelyek e folyamatok megállásához vezetnek.

A harmadik világ dolgairól szólva meg kell jegyezni, hogy Nyugaton gyakran leegyszerűsített képet festenek az ottani folyamatokról, és az ottani mindenféle zavargást szovjet, NDK vagy kubai ügynököknek tulajdonítják. A valóság az, hogy ezek az országok és népek szörnyű körülmények között élnek és sorukon változtatni akarnak. Ha belegondolunk, borzasztó dolog, hogy míg mi Európában az elhízással mint komoly egészségügyi problémával küzdünk, addig a harmadik világban tömegeket sújt az éhezés.

A Szovjetunióval való kapcsolatokban soha nem szabad szem elől téveszteni, hogy egy olyan országról van szó, amelyet megszületésétől kezdve a veszélyeztetettség érzése kísér. Nyilvánvalónak kell lenni a Nyugat előtt, hogy annak ellenére, hogy például az Egyesült Államok nagyon sok területen, például egy főre eső gépkocsik számában, hűtőszekrények számában messze a Szovjetunió előtt jár, van egy terület, amelyen létérdekei folytán a Szovjetunió mindig lépést tart és lépést is fog tartani az Egyesült Államokkal és a Nyugattal, és ez a fegyverzetek területe. Azt is látni kell, hogy a Szovjetunió népe a saját vívmányait máshogy tekinti, mint esetleg az Nyugatról látszik. Az elért eredményekre büszkék, azokat féltik, és védelmében mindent megtesznek. Elég itt arra gondolni, hogy hogyan harcoltak a szovjet emberek a II. világháborúban. Itt Thatcher közbevetette, hogy ő teljes mértékben tudatában van annak, hogy a szovjet emberek és a Varsói Szerződés tagállamainak többi népe milyen nagyra értékeli saját eredményeiket. Közbevetette azonban, hogy számukra kulcskérdés az, hogy a Szovjetunió valóban a megoldásra törekszik-e, s hogy lehetséges-e egy ténylegesen kiegyensúlyozott megállapodás. Nyugati szemmel nézve a Kádár elvtárs által említett szovjet félelem úgy néz ki, hogy a második világháború előtt is félt a Szovjetunió, és mondjuk Lengyelországig terjedt a biztonsági határa, most ez a határ az NDK és az NSZK között húzódik. Vajon nem az-e a következő lépés a félelem alapján, hogy az Atlanti-óceánnál akarják meghúzni az új vonalat? Kádár elvtárs itt kijavította Thatcher asszonyt azzal, hogy ő korábban a Szovjetunióra vonatkoztatva nem azt a kifejezést használta, hogy a Szovjetunió fél, hanem azt,

hogyan fenyegetettségi érzése van. Thatcher azon felvetésére, hogy meglátásuk szerint a vezetésben meglévő bizonytalanság miatt talán a katonai vezetők politikára gyakorolt szerepe megnőtt, Kádár elvtárs azt válaszolta, hogy a helyzet nem így áll. A legfelsőbb szintű vezető személye természetesen fontos, de a politikát meghatározó döntéseket többen testületileg hozzák. Ami Andropov elvtársat illeti, ő egy beteg ember, életkorából fakadóan többféle egészségügyi problémával küzd. De ami nagyon fontos, hogy betegsége ellenére szellemileg teljesen friss és munkaképes, és az elmúlt időszakban is végig dolgozott. Bizonyos fizikai probléma következtében nem tudott megjelenni a nyilvánosság előtt. Ha megnézik például a szovjet politika irányát, Hruscsovot, Brezsnyevet, Andropovot, akkor láthatják, hogy a szovjet politika személyektől függetlenül egy meghatározott vonalat követ. Hruscsov egy nagyon színes, indulatos egyéniség volt, annak idején mondta is Kádár elvtárs időnként, hogy olyan, mint egy régi bolsevista, akinek ha azt mondják, hogy jó napot, rögtön ököllel gyomorszájba talál. De Hruscsov, akivel Kádár elvtársnak jó viszonya volt, jó vezető és nagy ember volt. Brezsnyev emocionális alkat volt, ővele is hosszú időn keresztül tartó jó viszonya volt Kádár elvtársnak. Andropovhoz is hosszú időre visszamenő régi az ismeretsége. Őröla azt kell elmondani, hogy ha valaki ellenfelet keres, akkor nem jár jól, ha őt választja, ha viszont partnert keres, akkor nagyon jó partnert talál benne, és igen, őszintén megállapodást akar.

A beszélgetés végén Thatcher örömét fejezte ki afölött, hogy a találkozó létrejött, és köszönetet mondott a beszélgetés lehetőségéért, azt nagyon hasznosnak és tartalmasnak nevezte. Végezetül Kádár elvtárs hozzájárulását kérte ahhoz, hogy ha úgy látja, hogy a nemzetközi helyzet nagyon veszélyessé válik, akkor üzenhessen neki. Kádár elvtárs jelezte, hogy nincs ellenére Thatcher felvetése.

Budapest, 1984. február 7.

MNL OL XIX-J-1-i Anglia-6-13-0080/20/1984. – Gépelt tisztázat. – Készült: 2 példányban, 2. példány. Aláírás nélkül. A Külügyminisztérium fejlécén. 0080/20/1984.

Közös közlemény nem jelent meg. Margaret Thatcher elutazása előtt sajtótájékoztatót tartott, lásd: *Népszabadság*, 1984. február 5.

45. Jegyzőkönyv Kádár János és Helmut Kohl nyugatnémet kancellár tárgyalásairól

Budapest, 1984. június 22.

Jegyzőkönyv Kádár János elvtárs és Helmut Kohl kancellár
1984. június 22-i budapesti tárgyalásairól

Kádár elvtárs üdvözlésére válaszolva Kohl elmondotta: számára öröm a találkozás, lényegében ez látogatásának fő oka.¹ Mindig is érdeklődött Magyarország iránt, egyetemi tanulmányai során és azt követően is sokat foglalkozott hazánkkal. Tapasztalatai szerint a németek és a magyarok között szimpátia van.

Kádár elvtárs megköszönte, hogy Kohl elfogadta miniszterelnökünk meghívását. Ez hasznos a bilaterális kapcsolatok számára, de talán szélesebb értelemben is. Élénken emlékszik korábbi találkozókra, amelyek légkörükben normálisak voltak.² A státushelyzet ugyan különböző volt, de akkor is felelősséggel és nyíltsággal beszélgettünk. Akkor megkérdezte, hogy Kohl mint az ellenzéki párt vezetője támogatja-e a kétoldalú kapcsolatokat, és határozott igenlő választ kapott. Most kancellárként ennek bizonyosságát is adta. Ezt köszöni. Kívánja, érezze jól magát, és az út befejeztével ítélje meg majd annak eredményét.

¹ Helmut Kohl nyugatnémet kancellár 1984. június 21–23. között tartózkodott hivatalosan Magyarországon. Lázár György meghívására 1984. június 21-én érkezett Magyarországra. Június 21-én Lázár György miniszterelnökkel folytatott szűk körű megbeszéléseket, amit plenáris ülés követett. Magyar részről jelen volt: Nagy János külügyi államtitkár, Bajnok Zsolt, a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnöke, Esztergályos Ferenc külügyminiszter-helyettes, Melega Tibor külkereskedelmi miniszterhelyettes és Kóvári Péter nagykövet. Nyugatnémet részről: Peter Boenisch államtitkár, a Sajtó és Tájékoztatási Hivatal vezetője, Andreas Meyer-Landraut külügyi államtitkár és Norman Dencker nagykövet. – Június 22-én került sor Kádár János és Helmut Kohl találkozójára. Ezt követően Losonczi Pál, az Elnöki Tanács elnöke fogadta a nyugatnémet kancellárt. – Délután Helmut Kohl a budai Várban találkozott Lékai László bíboros, prímás, esztergomi érsekkal. Másnap a nyugatnémet kancellár – Marjai József társaságában – Debrecenbe látogatott, ahol többek között találkozott Bartha Tibor református püspökkel. *Népszabadság*, 1984. június 22., 23., 24.

² Lásd a 32. és 42a dokumentumot.

Tárgyalási témán kívül megemlítette, hogy mi bizonyos alaptényezőkől indulunk ki mindig, de az emberi vonásoknak különös jelentősége van. Kohl elődjével, Schmidttel bár voltak viták, korrekt partnernek ismerte. Fontosnak tartja, hogy ha egy partnerünknek hivatala meg is szűnt, azért másnap is megismerjük. Ajánlotta Schmidtnek, hogy máskor is jöjjön el, és ezt megtette.³

Kohl ezt nagyon jónak tartja, hiszi, hogy emberileg is nagyon fontos az ilyen magatartás, szimpatikus a számára. Ő 30 éve van politikai területen, volt fenn és lenn is. Értékeli Kádár elvtárs álláspontját. Számára ez nagyon fontos. A szimpátia nem mindig politikai hovatarozásból származik.

Kétoldalú kapcsolatainknak nagy tradíciói vannak. Ez és ennek eredményei is közismertek. Erre való tekintettel a kapcsolatokat csak röviden kívánja értékelni: azokat minden területen jónak tartják, például a gazdasági téren nagyon jónak. Van néhány terület, ahol többet lehetne tenni, például a kulturális kapcsolatok vonalán. A fiataloknak is fontos, hogy a maradandó értékek ismertté váljanak. Kérte, együttesen vizsgáljuk meg a lehetőségeket megfelelő szinten. Utalva az EGK-val kialakult érintkezésünkre kijelentette, hogy az NSZK mindent megtesz Magyarország és az EGK kapcsolatának mielőbbi rendezése érdekében. Nem rajtuk múlik a döntés és az nem is lehet gyors. Tapasztalni fogjuk, hogy mindenféle jellem megmutatkozik majd a 48 óra múlva kezdődő nehéz tárgyalásaikon.⁴

Felvetette, hogy a rákoskeresztúri temetőben 6000 német katona nyugszik, és személy szerint is nagyon érintve van⁵ abban, hogy megfelelő megoldást ta-

³ Helmut Schmidt 1983. október 4–5-én látogatott legutóbb Magyarországra. Előbb 4-én Havasi Ferencsel, az MSZMP PB tagjával, a KB titkárával folytatott megbeszélést időszerű világ-gazdasági és nemzetközi politikai kérdésekről, majd 5-én Kádár Jánossal találkozott, amikor a nemzetközi politika és a leszerelés kérdéseiről, a magyar–nyugatnémet és az MSZMP–SDP kapcsolatokról cseréltek véleményt, illetve Lázár György és felesége adott ebédet a tiszteletére. Elutazása előtt a Magyar Közgazdasági Társaság felkérésére „Világgazdaság 1983” címmel tartott előadást a Magyar Tudományos Akadémián. Lásd: *Népszabadság*, 1983. október 5., 1983. október 6.

⁴ A Magyarország és az EGK közötti kereskedelempolitikai megbeszélésekre 1984 júniusának végén került sor. A magyar gazdaság legfontosabb tőkés külkereskedelmi partnerei az Európai Gazdasági Közösség tagországai voltak: a magyar gazdaság tőkés exportjának 60%-át ezekkel az országokkal bonyolította, ugyanakkor a kereskedelmi forgalom egyenlege állandóan jelentős passzívumot mutatott. A magyar fél a következő területeken kívánt eredményeket elérni: 1. Diszkriminatív mennyiségi korlátozások eltörlése. 2. Harmadik partnereknek megadott vám- és leföldzési kedvezmények az agrárexportban. 3. Az EGK-tagállamok importjával szemben 7–8%-os magyar vámhátrány mérséklése. A megbeszélések nem vezettek eredményre, az EGK mind elvi, mind gyakorlati téren elzárkózott a magyar igények teljesítése elől. MNL OL MK–S 288. f. 5/915. ó. e.

⁵ Walter Kohl (1926–1944), Helmut Kohl bátyja 1944 késő őszén a nyugati fronton vesztette életét.

láljunk a még rendezésre váró kérdésekben, úgy, hogy a kegyeleti szempontokat messzemenőleg figyelembe vesszük.⁶

A *nemzetközi helyzet* nem lett egyszerűbb. Vigyáznunk kell: nem szabad a tolmács szerepét játszsanunk, az USA-nak és a Szovjetuniónak sincs szüksége sem Magyarországra, sem az NSZK tolmácsszerepére. Hiba lenne azonban, ha a helyzetünkben adódó lehetőségeket figyelmen kívül hagynánk. Az NSZK fontos, erős tagja a NATO-nak, stabil a belpolitikai helyzete. Szövetségi hűségüket meg kívánják őrizni, politikájuk ezt tükrözi. Nem céljuk, hogy növekedjék a rakéták száma, hanem azt szeretnék, hogy se orosz, se amerikai rakéta ne legyen Európában. Különböző hatalmi és szövetségi rendszerhez tartozunk. A realitásokból kell kiindulni, és abból, hogy a háború és az erőszak nem lehet a politika eszköze. E realitások közepette kell élnünk, de törekedjünk arra, hogy a legjobbat hozzuk ki belőle népeink számára. Meg kell kísérelnünk, hogy a két világhatalom közelebb kerüljön egymáshoz. Nagyon megrendítette Andropov halála, akinek erős pozíciói voltak, határozott volt, nem függött másoktól, megvolt a szükséges vezetői képessége, és belátta, hogy az amerikaiakkal tárgyalni kell.⁷

Ő hosszú beszélgetések eredményeként meggyőzte Reagant, hogy hasznos lenne, ha Andropovval találkozna és tárgyalna. Megjegyzi, hogy a Varsói Szerződés országaiban Reaganról kialakult kép teljesen hamis. Reagannek is voltak nem okos megfogalmazásai, de ez más vezetőknél is előfordult. Fontos, hogy a helyzetet világosan lássuk: Reagan újraválasztásának a valószínűsége több mint 70%. Ez azt jelenti, hogy újabb 4 évig hivatalban marad. Nem fiatal, nem álmodozik hosszú távon. A fontos az számára, hogy ne legyen róla rossz kép a történelemben. A bonyolult európai helyzettel nem tud mit kezdeni, amerikai méretekben gondolkodik. Ezt figyelembe kell venni megítélésénél. Ebben az évben már semmit sem lehet tenni, de 1985-ben újra kell kezdeni az erőfeszítéseket. Számos fórum áll rendelkezésre (Stockholm, Bécs, és valahol a rakétákról is tárgyalni kellene). Ő tudja, hogyan kell az USA-t megítélni. Az nem akar háborút, Vietnam után mélypontra került, de gazdasági helyzete most jobb, lélektanilag is jó helyzetben van, nem kell izmait mutogatnia.

A Szovjetunióban személyi változások voltak. Csernyenkóval csak 20 percig tudott beszélni Andropov temetésén, éppen ezért kíváncsi Mitterrand véleményére, akivel hétfőn találkozik.⁸

Meggyőződése, hogy a Szovjetunió nem akar háborút. Azt is tudja, hogy ez a lét végét jelentené Európában. Seholy a világon nincs annyi fegyver, mint

⁶ Lásd a 32. dokumentum 61. jegyzetét.

⁷ Lásd a 44. dokumentum 11. jegyzetét.

⁸ François Mitterrand francia államfő 1984. június 21–23-a között Moszkvába látogatott, ahol június 21-én Konsztantyin Csernyenkóval, az SZKP új főtákarával is tárgyalt. Röviddel a magyarországi tárgyalások után, 1984. június 25-én és 26-án Fontainebleau-ban tartották az Európai Tanács ülést, amelyen Kohl kancellár és Mitterrand elnök találkoztak.

Európában, mégis talán itt a legkisebb a háború kitörésének a veszélye. De óvatosnak kell lenni. 70 éve senki sem hitte, hogy világháború lesz. Ez gondolkodásra kell hogy készítsen minket. Hitler annak idején „kiszámítható”, kalandor alkat volt. Most ilyen politikus szerencsére nincs, és rosszindulatot sem lehet tapasztalni egyik oldalról sem. Arra azonban vigyázni kell, hogy a politikai döntés nehogy a katonák kezébe kerüljön.

Tudja, hogy a Szovjetunióknak ősrégi biztonsági érdekeltségei vannak. Ennek oka, hogy Oroszországnak sosem volt természetes nyugati határa, és mindig is szeretett volna egy „egészségügyi övezetet” maga körül. A cárok és Sztálin törekvése ebben azonos volt.

A második világháború következményei számára keserű realitást jelentenek: 17 millió embert érintettek. Őket nem írták le, de a realitásokat tisztelni kell. A téma (német egység) jelenleg nincs napirenden. Előrehaladás csak akkor képzelhető el, ha minden szomszéd egyetértése megvan. Észrevehettük, hogy Honeckerrel megértésre törekszik.

Moszkvával Andropov idején nagyon közvetlen kapcsolatot építettek ki, ezt Csernyenkóval is folytatják a diplomáciai és a hivatalos csatornákon kívül. Gondolkodik azon, hogy mi ne csináljunk-e hasonlót, és Kádár úr és ő ne tartsa-e egy-egy munkatárs útján a kapcsolatot.

Foglalkoztatja őt, hogy munkatársai szovjetunióbeli tapasztalatai szerint ott komolyan hiszik: az amerikaiak háborút akarnak. Ez őrülség. Meggyőződéssel állítja, hogy az USA és az NSZK sem akarja ezt. (Az NSZK álláspontja az, hogy megbízható tagja legyen a NATO-nak, politikailag kiszámítható. Senki sem kételkedik szövetségesei részéről benne, ha velünk tárgyal. Schmidt hibája az volt, hogy gyanúba került, amikor Honeckerrel beszélt. Ő [Kohl] a legnagyobb európai kereszténydemokrata párt elnöke is. Felajánlhat milliárdokat Honeckernek anélkül, hogy gyanúba keveredne.)

Véleménye szerint Csernyenko elvtárs⁹ és Reagan is felfogja, hogy egymást nem tudnák kiéheztetni, két kolosszusról van szó. Mi nem vagyunk tolmácsok, de véleményünk van, és segíthetünk nekik, hogy találkozzanak. Beszélt több kollégájával (Mitterrand, Lubbers, Martens, a luxemburgi miniszterelnök¹⁰) és azok is azonos véleményen vannak. Kádár úr csodákra volt képes, amikor a brit

⁹ Konsztantyin Usztyinovics Csernyenko (1911–1985) szovjet politikus; 1984 februárja és 1985 márciusa között az SZKP KB főtitkára, 1984 áprilisa és 1985 márciusa között a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke.

¹⁰ Ruud Lubbers (1939–) holland kereszténydemokrata politikus; 1982 és 1994 közt Hollandia miniszterelnöke. – Wilfried Martens (1936–) flamand-belga kereszténydemokrata politikus; rövid megszakítással 1979 és 1992 között Belgium miniszterelnöke; Pierre Werner (1913–2002) keresztényszocialista politikus 1959 és 1974, illetve 1979 és 1984 között Luxemburg miniszterelnöke, nevéhez fűződik az európai gazdasági és pénzügyi unió első terve, az ún. Werner-terv (1970).

miniszterelnök Magyarországon járt.¹¹ Thatchernek nagyon mély benyomásai voltak találkozásukról és egész budapesti látogatásáról.¹²

Ha az a követelmény, hogy az új rakétákat szereljék le a tárgyalások előtt, akkor ez nem vezet eredményre. *De utat kell találni ahhoz, hogy a két nagy összejöjjön. S ebben Kádár úr tud segíteni – emiatt jött hozzá.* Megemlítette, hogy rövidesen találkozik Honeckerrel, szeptemberben Zsivkov megy Bonnba.¹³ Lengyelországgal bizonyos problémáik vannak. Husákkal annak merevsége miatt nem a legjobbak a kapcsolatai. Ceaușescu nagy sürgősséggel hívta romániai látogatásra, de erre most neki nincs ideje. Hangsúlyozta, hogy mindenekelőtt a magyarokra, s elsősorban Kádár János első titkárra tekint. Nagyon örülne, ha 1985-ben Bonnban ismét találkozhatnának és folytathatnák a beszélgetést.¹⁴

Érdeklődik, hogyan látja Kádár elvtárs annak esélyét, hogy Moszkvából kiindulva valamiféle mozgás induljon meg.

Kádár: Köszöni, hogy a legfontosabb dolgokról beszélt és azt nyíltan tette. A személyiségek szerepét a kancellár úr több kérdés kapcsán említette. Megvan mindig azok meghatározó szerepe, de az alapvető mindig az országok, a népek rendszere, s ezért nem szabad se le-, se túlbecsülni szerepüket. (Kohl egyetért.)

Való igazság, hogy a magyar–német kapcsolatok tradicionálisak, megvan a történelmük, de a közelmúlt történelmébe olyan elemek is beléptek, amelyekről nem szabad megfeledkezni. A német ipar, a természettudományok, a kultúra nagy hatással volt ránk, sok magyar megfordult a régi Németországban is. Jelentékeny német nemzetiség él nálunk, ez is élő kapcsolatot jelent. Amiről nem feledkezhetünk meg: a második világháború idején olyan kapcsolatunk volt az akkori magyar kormány együttműködése révén a hitleri háború során, ami terheli történelmünket. Ez történelmileg súlyos dolog volt, önöknek is fizetni kellett érte. Az is tény, hogy 1944. március 19-én a hitleri Németország megszállta akkori szövetségesét. Ez szintén nyomokat hagyott. A nemzeti érzés, érzékenység a kis népeknél talán nagyobb, mint a nagyhatalmaknál.

¹¹ Lásd a 44. dokumentumot.

¹² Thatcher a következőképpen írt Kádárról visszaemlékezéseiben: „Már csak négy éve volt hátra a hatalomban. Ám még mindig élénk és ereje teljében lévő volt. Szögletes arcú, nagycson-tú, egészséges arcszínű férfi volt, akit a természetes tekintély légköre vett körül, és a vitában kétségkívül ésszerű gondolkodást képviselt. Sok más kommunista vezetővel ellentétben nem támaszkodott tanácsadók seregére, és csupán a tolmácsok társaságában beszélgettünk.” Lásd: Margaret Thatcher: *The Downing Street Years*. London, Harper Collins Publishers, 1993, 455.

¹³ Helmut Kohl 1984. február 13-án Moszkvában találkozott első ízben Erich Honeckerrel Jurij Andropov temetése alkalmával. A Kohl által említett találkozók mind a keletnémet, mind a bolgár pártvezetővel elmaradtak. Erich Honecker 1984. szeptember 4-én mondta le szeptember végére tervezett bonni látogatását, míg Todor Zsivkov szintén szeptember végén esedékes utazását elhalasztották.

¹⁴ Kádár János és Helmut Kohl 1985-ös találkozására nem került sor.

Terhelte kapcsolatunkat – bennünket – a második világháború után a németek kitelepítése is. Ez szintén negatív és rossz dolog volt, és abnormális is, hiszen a felénél abbamaradt.¹⁵ Mindez belépett a tradicionális magyar–német kapcsolatokba. Igaz, hogy ebből együttes erővel sokat ledolgoztunk. Kapcsolataink építésének úttörői a német üzletemberek voltak. Amikor még nem volt diplomáciai érintkezés, például Beitz úr járt itt a Krupp cégtől, és az NSZK kormányzata is belépett azzal, hogy sokat tett az európai enyhülésért.¹⁶ Ezt észben tartjuk, és a közvélemény előtt is megfelelően szólunk róla. (Utal az NSZK keleti politikájára, a szerződésekre, az NDK-val való kapcsolatra.)

Mi is tettünk lépéseket, például a kitelepítések hatásának feloldása terén. A Magyarországon élő német nemzetiség tagjai normálisan beilleszkedtek, jól érzik magukat. A rokonlátogatások lehetővé tételét még a kitelepítettek is értékelik, és – mint Bonnban tapasztalta – közeledési szándékukat kinyilvánítják. Kapcsolatépítő politikánkat azóta is következetesen folytatjuk, amióta a kancellár és kormánya van hatalmon, és úgy látjuk, a szándék kölcsönös. Erre mutatnak a politikai-konzultatív látogatások, a gazdasági, kulturális kapcsolatok eseményei, a lakosság érintkezése stb., ami mind fontos. Mi ezt következetesen folytatni akarjuk, és örülünk, hogy ez közös törekvés. Személy szerint úgy érzi, ez bizonyos fajta hozzájárulás az európai együttműködéshez.

Az *EGK és Magyarország* kapcsolatát illetően megelégedésünkre szolgál, ahogy Önök foglalkoznak ezzel. Napirenden van, de nem elkapkodni való munka. Egyetértünk azzal, hogy talán jövőre kell kezdeni valamit, hiszen nem csak az NSZK állásfoglalásáról van szó. (Megjegyzni: nekünk is vannak partnereink. Sajátos helyzet, hogy az EGK zártabb és szigorúbb rendszer, mint a KGST.) Kéri, ilyen értelemben foglalkozzunk mindketten a témával, bízva abban, hogy nem most, de valami majd kijön belőle.

A *magyarországi német katonasírokat* illetően ki kell mondani, hogy akik itt elestek, megszálló katonák voltak. Ezt természetesen nem írhatjuk a családok rovására, de népünk érzékenységet nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Kéri a kancellárt, értse meg: a mi oldalunkon politikailag ez nem egy egyszerű kérdés, de ami emberileg megtehető, ami a humanizmus oldaláról megoldható, azt meg tesszük.¹⁷

Egyetért az NSZK-nak a NATO-beli helyzetéről elmondottakkal. Felhívja azonban a figyelmet az ezzel kapcsolatos felelősségre. Az NSZK Európában a NATO fő támasza. Ezért nagyon fontos számunkra, amit a kancellár kormányzata alaptörekvéseiről mondott: azt, hogy az erőszak ellen vannak, és az a céljuk,

¹⁵ A megfogalmazás félreérthető, de világos, hogy nem a kitelepítések leállítását jelentette az „abnormális dolog”. – A kitelepítésekről lásd a 27. dokumentum 15. és a 32. dokumentum 49. jegyzetét.

¹⁶ Lásd a 43. dokumentum 6. jegyzetét.

¹⁷ Lásd erről a 32. dokumentum 55. jegyzetét.

hogy Európából tűnjenek el a rakéták. Ez egybeesik a mi törekvéseinkkel. Ez nagyon fontos.

A német egységet illetően elképzeléseikbe nem szólhatunk bele. A múltból már Bonnban is beszélgettünk. Létezik az NSZK és az NDK; Önök jobban tudják, mit jelent ez a németeknek. De emlékezzenek Sztálinra, s ha a helyzetért hibáztatni akarnak valakit, ne minket hibáztassanak. Idézi Sztálin mondását: „A Hitlerék jönnek-mennek, de a német nép marad.” A mai helyzet is úgy alakult ki, hogy előbb volt Bizónia és Trizónia¹⁸ és csak utána született az NDK. (Kohl közbeszólt: erről némileg eltér a véleménye, de nem akar vitatkozni.)

Az NSZK és az NDK más-más szövetségi rendszerekbe tartoznak. Honeckernek – akivel gyakori a kapcsolat – megmondtuk: értjük helyzetüket és helyeseljük, ha megpróbálnak a jelenlegi viszonyok között normális kapcsolat-rendszert kialakítani.

Nem kellemes témaként, de meg kell említeni, hogy bár az NSZK-kormányok lépései sokszor elfogadhatók, de az itt-ott – nem a kormány részéről – tapasztalható revansista szólamokra nagyon kellene ügyelniük. Ezekre történelmileg érthető okok miatt rendkívül odafigyel és nagyon reagál a Szovjetunió, Lengyelország és a csehek is. Ezzel számolni kell.

Magyarország a VSZ és a KGST tagja, de politikai dolgainkban mi határozzunk. A szövetségi rendszerek belső helyzetének ismeretében ezt ön is jól meg tudja ítélni. Azt is figyelembe kell venni, hogy Magyarország súlya nem akkora a Varsói Szerződésben, mint az NSZK-é a NATO-ban. Az álláspontunk az, hogy békét akarunk, rakéták nélkül, politikai, gazdasági, lakossági kontaktusokat. Úgy tűnik, itt is vannak találkozási pontok, s talán ki-ki saját lehetőségei között mozogva tud tenni valamit. Csernyenko elvtárrsal a KGST-n találkozott, és jó szellemű beszélgetést folytattak. Elmondotta neki, hogy a csapások után (Brezsnyev, illetve Andropov elvtárs halála) nem hagytak intervallumot, gyorsan döntöttek és deklarálták, hogy a kurzusukat folytatják, mert ez igen fontos, hiszen a világon mindenhol felmerült, hogy mi lesz az események után.

A szovjet forradalommal a történelem új szakasza kezdődött. A cári mentalitást nem ismeri eléggé, de a szovjetekekről elmondhatja: erős náluk a veszélyeztetettség érzése, és nem ok nélkül. E kérdésben Helsinki javította a helyzetet, ami minden résztvevő érdeme. Az NSZK is hozzájárult szerződéseivel. Ez a Szovjetunióban bizonyos megnyugvást, a veszélyeztetettség érzésének csökkentését eredményezte. De az ismét felerősödött az amerikai rakéták európai telepítésével. A közvélemény előtt az USA a fő felelős a helyzet kialakulásáért,

¹⁸ Az USA és az Egyesült Királyság 1946. december 2-án írt alá megállapodást a két ország németországi megszállási övezeteinek 1947. január 1-jével történő egyesítéséről. Az így létrejött Bizóniához 1948 márciusában – a Saar-vidék kivételével – a francia megszállási övezetet is csatolták. Az ekkor létrejövő Trizóniában 1948. július 20-án egyoldalú pénzreformot hajtottak végre, amire a Szovjetunió a berlini blokáddal válaszolt. A Német Szövetségi Köztársaság – a Trizóniából – 1949. május 23-án alakult meg hivatalosan.

de azért a telepítőkre is gondolnak (Anglia, NSZK, Olaszország), még hozzá elítélően. Mi is a telepítés ellen léptünk fel. A komplikáltabb helyzet ellenére is él Európa, s arra gondoltunk, hogy a kontaktusokkal segíthetnénk. Így került sor Thatcher, Craxi¹⁹ és mások látogatására. Ezt nem mások ellen határoztuk el, úgy gondoltuk, az általános helyzet javításához is hozzájárultunk. Mi sem akarunk postások lenni. Látjuk, hogy kellenek a kontaktusok, a tárgyalások.

Politikai tevékenysége során már a Szovjetunió negyedik főtítkárával van nagyon szoros együttműködése Kádár elvtársnak. Mentalitásukban különbözők voltak, de abban megvolt az azonosság, hogy nem akarnak háborút. Nem akarja ezt a szovjet politikai vezetés, a szovjet nép sem, de a veszélyeztetettség érzése megvan, és ez sok mindent megmagyaráz.

A KGST-ülésszak nyilatkozata is mutatja, hogy nincs elzárkózás semmiféle tekintetben.²⁰ Amint Csernyenko elvtárs is kijelentette: erőfőlényt nem engedhetnek meg, de a béke mellett vannak. Ettől a politikától nem tekinthetnek el, és az ésszerű kompromisszumok útját keresik.

Csúcstalálkozóra egyik fél sem fog a látszat kedvéért belemenni. A szovjet reagálásnál kalkulálják bele: a legutóbbi bécsi találkozó Brezsnyev és Carter között nem jól folytatódott, a SALT-II-t nem ratifikálták.²¹ Csúcstalálkozóra tehát nincs sok kilátás, de ami a rakétákat illeti, mindkét fél tudja, hogy egyszer le kell ülni, és megegyezni, mert nincs más alternatíva.

Nyugati partnereink gyakran felhívják figyelmünket arra, hogy

- Reagan ez év januári beszédében új hangot használt;²²
- az elnökválasztás előtt nem lehet változásra számítani az amerikai politikában.

Ezzel kapcsolatban van néhány megjegyzése:

1. Nehéz úgy figyelni, hogy az egyik fél a másik elpusztításának szükségességéről beszél, abban a világ bűnközpontját látja.
2. A Szovjetuniótól nem lehet elvárni, hogy ellentételezés nélkül segíteni fogja Reagan újraválasztását (Kohl megjegyzésére, hogy az olimpiáról való távolmaradással²³ éppen ezt érte el, 2%-kal növelte Reagan esélyét – Kádár

¹⁹ Bettino Craxi (1934–2000), olasz miniszterelnök 1984. április 11–13. között tartózkodott Magyarországon háromnapos látogatáson.

²⁰ 1984. június 12–14. között tartották Moszkvában a KGST-tagországok felső szintű értekezletét, amelyen a magyar küldöttséget Kádár János vezette. Az értekezlet két dokumentumot fogadott el: Nyilatkozat a KGST-tagországok közötti gazdasági és tudományos-műszaki együttműködés továbbfejlesztésének és elmélyítésének fő irányairól; A béke megőrzése és a nemzetközi gazdasági együttműködés. Lásd: *Népszabadság*, 1984. június 16.

²¹ Lásd a 36. dokumentum 11. jegyzetét.

²² Lásd a 44. dokumentum 10. jegyzetét.

²³ Az 1980-as olimpián az Egyesült Államok és több szövetséges (többek közt az NSZK, Kanada, Norvégia, Japán) nem vett részt, így tiltakozva a Szovjetunió afganisztáni bevonulása ellen. Négy évvel később a Szovjetunió és szövetségesei bojkottálták az 1984. július–augusztusában rendezett Los Angeles-i olimpiát. A Szovjetunió Nemzeti Olimpiai Bizottsága 1984. május

elvtárs megjegyzi: ez egyáltalán nem biztos. Az amerikai közvélemény másként politizál, mint az európai. Reagan tudja, hogy nem léphet fel, mint a háború bajnoka).

3. Napirenden van egy sor szovjet javaslat. Igaz, hogy Reagan hangneme valamit változott, de e kérdésekben semmi sem történt.

Kohl: Az USA-adminisztráció nem szándékozott befejezni a madridi találkozót, ő győzte meg Reagant, hogy ez Stockholm előfeltétele, és Stockholmról szükség van.²⁴

Shultz²⁵ stockholmi beszéde²⁶ ésszerű volt, mutatja, hogy van lehetőség a dolgok mozgásba hozására.

Kádár: Fontos, hogy Stockholm létrejött (bizonyos értelemben fel is értékelődött), s e lehetőséget meg kell ragadni. Bécsben is meg kellene mozdítani az ügyeket (Kohl élénken helyesel). Mi ennek érdekében tevékenykedünk. Segítse kancellár úr a saját lépéseivel ezt a NATO-ban, s mi is igyekszünk segíteni, hogy a két nagyhatalom leülhessen egymással tárgyalni.

Mély meggyőződésünk, hogy nincs más út, mindent meg kell tenni a légkör javításáért.

Ezzel összhangban tevékenykedünk. Thatcher látogatása is hasznos volt (és nem csak magyar–brit viszonylatban), Craxiének is volt értelme. Mi egyetértünk Thatcher asszonnyal abban, hogy a realitásokból kell kiindulni, tudomásul kell venni, hogy különböző rendszerek léteznek, hogy a helyzet veszélyes, és hogy mindent meg kell tenni a helyzet javítására.

Politikánk fő vonalával – s az Önökével is – az összhangban van, s ennek megfelelően dolgozunk.

8-án jelentette be, hogy a szovjet sportolók nem vesznek részt az olimpián, mert a szervezők nem tudják garantálni a résztvevők biztonságát. Az ezt követő napokban Bulgária, Vietnam, Laosz, Afganisztán, Mongólia, az NDK, Csehszlovákia, majd Lengyelország és Magyarország olimpiai bizottságai is csatlakoztak a bojkotthoz.

²⁴ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet madridi ülészakán határoztak arról, hogy mandátumot kap egy európai bizalom- és biztonságerősítő intézkedésekről és leszerelésről szóló konferencia, amelynek első szakaszát 1984 januárja és 1986 novembere között Stockholmban tartották. A konferencia záródokumentumát aláíró államok az alábbi elveket fogadták el: tartózkodás a katonai erő alkalmazásától és azzal való fenyegetéstől; bizonyos katonai tevékenységek előzetes bejelentési kötelezettsége (13 000 főt vagy 300 harckocsit megmozgató hadgyakorlatok esetén); illetve helyszíni megfigyelése (17 000 fő felett); az éves katonai tevékenységek kölcsönös adatszerése; a fenti kötelezettségek betartásának ellenőrizhetősége.

²⁵ George Pratt Shultz (1920–) amerikai politikus, 1982 és 1989 között az USA külügyminisztere.

²⁶ George P. Shultz 1984. január 16. és 19. közt utazott Svédországba a stockholmi konferencia alkalmával, ahol az első, január 17-i munkaértekezleten szólalt fel. Hozzászólását ismerteti: Szabó L. István: Megkezdte munkáját a stockholmi értekezlet. *Népszabadság*, 1984. január 18.

A katonák sírjával kapcsolatos témát érintve megjegyzi: a katonák a maguk módján gondolkodnak. Jelenleg szükség van rájuk, de mindig jobb, ha a politikusok lépnek.

Kohl meghívását nyugtázom, közli: megfelelő időben örömmel ellátogat Bonnba. Az ilyen lépés politikánkkal összhangban van.

Kohl: Megköszöni a nyílt megbeszélést, őszintén reméli, hogy azt Bonnban folytatni tudják. Visszatérve korábbi gondolatára kijelenti: üdvözlőné, ha közvetlen kapcsolatban maradhatnának. Biztosítja Kádár elvtársat, hogy nyitottak minden javaslatunk előtt.

Kádár elvtárs reagálására; hogy a közvetlen kapcsolat fenntartására lehetőséget lát, kéri, üzenje meg, hogyan gondolja annak realizálását.

A *kancellár* ezután Kádár elvtárs néhány megjegyzésére reagál: biztosítja arról, hogy az NSZK-ban nincs revansizmus, a radikális szervezetek 0,2–0,3%-ot tudnak elérni a választásokon, ami a legalacsonyabb a nyugati világban.

A hitleri háború és következményei láttán ismerik a realitásokat. Éppen ezért nem tartja indokoltnak a csehszlovák kormány tiltakozását a szudétanémet találkozó miatt.²⁷ Az egyáltalán nem volt revansista jellegű.

–Kérte, hogy ha találkoznak egymással, Kádár elvtárs adja át üdvözlését Jaruzelski miniszterelnöknek.

Annak idején borzasztó dolgok történtek a németek nevében Lengyelországban, de a helyzet ma már gyökeresen más. A lengyel helyzet katasztrofálissá válása idején beindított csomagküldések – aminek a bérmentes postázását ő maga kezdeményezte – megmutatták, hogyan gondolkodik a német nép.

A lengyelek nehéz helyzetben vannak. Ő maga mindent megtesz, hogy a nyugati szövetségi rendszerben pozitív változásokat hozó gondolkodás kezdődjön a Lengyelországgal való viszonyt illetően. Ez nem lesz könnyű.

De Jaruzelskinek is tudnia kell, hogy nem az NSZK-t kell okolnia a bajokért, mint ahogy Husák se okolhatja az NSZK-t a csehszlovák határ menti erdők szennyeződése miatti pusztulásért.

Legjobb lenne, ha az ilyen kérdésekben összejönnének és tárgyalnának.

A beszélgetés befejeztével Kádár elvtárs és Kohl kancellár is egyetértett, hogy az eszmecsere igen hasznos volt.

²⁷ Csehszlovákia nyugati részéről, az ún. Szudéta-vidékről mintegy 3 millió németet telepítettek ki a II. világháborút követően. Az 1945–1946-os – Beneš-dekrétumokként ismertté vált – csehszlovák jogszabályok kimondták a német és magyar etnikum kollektív bűnösségét, illetve vagyonától való megfosztását. A kitelepített szudétanémetek 1950-től kezdve minden évben megrendezték találkozójukat. 1984 májusában Münchenben tartották a Szudétanémet Napot, amelynek mottójául a következőt választották: „Szudétaföld–Bajorország–Németország–Európa”. A csehszlovák média ezen alkalmakkor rendre ellenkampányba kezdett.

MNL OL XIX-J-1-j NSZK 1984 00112/10 109. d. – Gépelt tisztázat.

A találkozóról közös közlemény nem jelent meg.

A sajtóértekezletről beszámoló jelent meg: Helmut Kohl sajtóértekezlete. *Népszabadság*, 1984. július 23.

46. Jelentés Kádár János franciaországi látogatásáról

Párizs, 1984. október 15–16.

Jelentés Kádár János elvtárs franciaországi látogatásáról

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtárs François Mitterrand köztársasági elnök meghívására 1984. október 15–16-án hivatalos látogatást tett Franciaországban.

Kádár elvtárs két alkalommal négy szemközti, egy ízben plenáris szintű megbeszélést folytatott Mitterrand elnökkel. A vendéglátó által adott ebéden pohárköszöntőkre került sor, s közös sajtókonferenciát tartottak. Kádár János elvtárs megkoszorúzta az ismeretlen katona sírját. Látogatást tett a szenátusban Alain Poher, illetve a nemzetgyűlésben Louis Mermaz elnöknél. Megbeszélést folytatott Georges Marchais elvtárrsal, a Francia Kommunista Párt főtitkárával, Lionel Jospinnal, a Szocialista Párt első titkárával, továbbá Claude Cheysson külügyminiszterrel. A Francia Munkálatók Országos Szövetségének rendezésében találkozott a francia gazdasági és pénzügyi élet vezető képviselőivel. Laurent Fabius miniszterelnök vacsorát adott Kádár elvtárs tiszteletére, amelyen részt vettek a magyar–francia kapcsolatokban közvetlenül érintett állami, közéleti és kulturális személyiségek.¹

Kádár elvtárs kíséretének tagjai külön megbeszélést folytattak francia partnereikkel.

¹ Alain Poher (1909–1996) francia centrista politikus, 1946 és 1995 közt a francia szenátus tagja, 1968 és 1992 között a szenátus elnöke; Louis Mermaz (1931–) francia szocialista politikus, 1973 és 1993, majd 1997 és 2001 közt nemzetgyűlési képviselő, 1981 és 1986 közt a francia nemzetgyűlés elnöke; Lionel Jospin (1937–) francia szocialista politikus, 1981–1988, majd 1995–1997 között a Francia Szocialista Párt főtitkára, 1997 és 2002 közt miniszterelnök; Claude Cheysson (1920–) francia szocialista politikus, 1973 és 1981 közt az Európai Bizottság fejlesztési politikáért felelős biztosa, 1981 és 1984 közt külügyminiszter, 1985 és 1989 között az Európai Bizottság mediterrán politikáért és Észak–Dél kapcsolatokért felelős tagja; Laurent Fabius (1946–) francia szocialista politikus, 1981–1983-ban pénzügyminiszter, 1983–1984-ben kutatási és ipari miniszter, 1984 és 1986 között Franciaország miniszterelnöke.

I.

A tárgyalásokon Kádár János elvtárs tájékoztatást adott országunk helyzetéről, az előttünk álló fontos belpolitikai feladatokról s nemzetközi törekvéseinkről.

Mitterrand elnök Franciaország helyzetéről szólva hangsúlyozta, hogy jóllehet a gazdasági válság mélyül, az elmúlt három évben jelentős eredményeket is elértek. Az infláció a korábbi 14%-ról 1984-ben 7% alá mérséklődött, s felére csökkent a külkereskedelmi deficit. Tény ugyanakkor, hogy nőtt az ország eladósodottsága, s rekordmagasságot, 2,3 millió főt ért el a munkanélküliek száma. A gazdasági élet alapvető gondjának nevezte, hogy a francia ipar jelentős része, különösen a textil-, az acél-, a szerszámgép- és a gépkocsiipar nem versenyképes. A kormányzat nagy erőfeszítéseket tett a hagyományosan fejlett iparágak – például a távközlés, repülőgépgyártás, elektronika – további erősítésére, s különösen a gazdasági életet meghatározó vezető nagyvállalatok fokozott támogatására.

Az elnök hosszasan fejtegette azt, hogy a növekvő szociális és gazdasági problémák vezettek a Francia Kommunista Párt kilépésére a kormányból.² Számára – mondotta – meglepetés volt a kommunisták döntése, mivel a két baloldali párt közötti kapcsolatokban nem volt válság, nem került sor drámai összecsapásokra. Minden bizonnyal az FKP azért nem tudta tovább vállalni a kormányzással együtt járó felelősséget, mert a párt mély erkölcsi válságba került, nem volt képes kellően megindokolni tömegbázisának a súlyos megszűnését tartalmazó gazdaságpolitikai intézkedések szükségességét. Hozzátette, hogy a szakítást nem tekinti véglegesnek.

Mitterrand elnök hangsúlyozta, hogy kormánya töretlenül folytatja eddigi politikáját. Azzal számolnak, hogy kb. három nehéz évnek néznek elébe, de ugyanakkor fokozatosan meghozzák eredményüket a megtett intézkedések.

A nemzetközi helyzet megvitatása során megállapítást nyert, hogy egyetértés van országaink között olyan alapvető kérdésekben, mint a béke és az enyhülés megőrzése, a kelet–nyugati kapcsolatok folytatása, a fegyverkezés korlátozása. Mint korábban, most is eltérőek az álláspontok a nemzetközi feszültség növekedését, a fegyverkezési hajszák fokozódását kiváltó okok tekintetében.

Kádár elvtárs – hazánk álláspontját ismertetve – megjegyezte, hogy sajnálatosnak tartjuk az amerikai rakéták nyugat-európai telepítésével, illetve az ezzel

² A Francia Kommunista Párt 1981-től vett részt a Pierre Mauroy vezette baloldali kormányban – az 1983 márciusában felállt harmadik Mauroy-kormányban három miniszteri posztot töltöttek be kommunista politikusok (Charles Fiterman közlekedési, Marcel Rigout szakképzési, Jack Ralite szociális és foglalkoztatási). Mauroy 1984. július 17-i lemondása után 19-én az FKP vezetése úgy döntött, hogy nem vesz részt a kormány munkájában, de kívülről támogatja annak számára elfogadható intézkedéseit, és adott esetben kész újra kormányzati szerepet vállalni. A kiválás legfőbb oka a gazdasági válság hatására elhatározott gazdaságpolitikai irányváltás volt, amelynek keretében a kormány adóreform, kiadáscsökkentés és bankprivatizáció mellett döntött. Lásd: Joseph P. Morray: *Grand Disillusion: François Mitterrand and the French Left*. Westport, Praeger Publishers, 1997.

összefüggő szovjet–amerikai tárgyalásokkal kapcsolatos francia magatartást.³ Számunkra érthetetlen, hogy miért ellenzik a francia atoműtőerő számításba vételét a tárgyalásokon, s miért támogatják ugyanakkor az amerikai rakétatelepítést.

Erre reagálva Mitterrand lényegében az ismert francia álláspontot fejtette ki. Hangsúlyozta, hogy Franciaország változatlanul kész minden tőle telhetőt megtenni az atomfegyverek korlátozásáért, s ebben az irányban igyekszik befolyásolni mind az Egyesült Államokat, mind a Szovjetuniót. Ugyanakkor azt bizonygatta, hogy a francia nukleáris űtőerő jelképes, nem támadó célokat szolgál, felhasználásáról Franciaország szuverén módon dönt.

Véleménye szerint a fő probléma az, hogy a két vezető hatalom óriási nukleáris arzenállal rendelkezik, s továbbra sem tanúsít önmérsékletet. Az európai katonai fejleményekért pedig elsősorban a Szovjetuniót, az SS–20 típusú rakéták rendszerbe állítását tartja felelősnek. A szovjet vezetésnek is kifejtették azt a véleményüket, mely szerint a Szovjetunió nem igényelheti magának azt a jogot, hogy egyedül ő rendelkezze középhatótávolságú atomfegyverrel Európában.

A francia atomfegyverek számbavételével kapcsolatban Mitterrand elnök nyomatékosan hangsúlyozta, hogy Franciaország kész bekapcsolódni egy olyan tárgyalásba, amely a nukleáris eszközök valamennyi típusával foglalkozik és amelyen valamennyi atomhatalom részt vesz. Hozzátette azonban, hogy Franciaországnak mindössze 98, Angliának pedig 64 rakétája van, tehát a csökkentést annak a Szovjetunióknak és Egyesült Államoknak kell elkezdeni, amely egyenként tízezer robbanófejjel rendelkezik. Mitterrand határozottan egyetértett viszont az-
zal, hogy a lehető legsürgősebben be kell tiltani az űrfegyverkezést, valamint a vegyi és a bakteriológiai fegyvereket.⁴

³ Mitterrand határozottan kiállt a rakétatelepítések mellett, vallotta, hogy a szovjet SS–20-as rakéták telepítésével megbomlott az elrettentés egyensúlya Európában, amelyet a Pershing-II rakéták telepítésével kell kiegyenlíteni. Ennek értelmében szólalt fel a Bundestag 1983. január 21-i ülésén. 1983-ban a francia elnök tűnt a rakétatelepítés leghatározottabb támogatójának. Ugyanakkor az 1983-ban szerzett tekintélyét Mitterrand arra igyekezett felhasználni, hogy Franciaország nemzetközi súlyát erősítse, és újjáélessze a kelet–nyugati párbeszédet. Ennek jegyében került sor 1984. júniusi moszkvai útjára is. Ronald Tiersky: *François Mitterrand. A Very French President*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2003, 173–176.; Frédéric Bozo: *Mitterrand, the End of the Cold War, and German Unification*. New York, Berghahn, 2009, 9–10. Lásd még a 42. dokumentum 14. jegyzetét.

⁴ 1972. április 10-én írták alá a Biológiai- és Toxinfegyver-tilalmi Egyezményt (BTWC). Az 1975. március 26-án életbe lépő egyezményhez csatlakozó 22 ország vállalta, hogy lemond a biológiai és vegyi fegyverek kutatásáról, fejlesztéséről, tárolásáról, kereskedelméről és alkalmazásáról, valamint vállalja a korábban felhalmozott fegyverkészletek bejelentését és megsemmisítését. Az aláírók közt volt az USA és a Szovjetunió is. Franciaország 1984 szeptemberében csatlakozott az egyezményhez. Ez volt az első olyan megállapodás, amely egy fegyvernem teljes tilalmát mondta ki, ugyanakkor az egyezményben nem rögzítették az ellenőrzés szükséges biztosítékait. Lásd: Bálint Lajos: *A biológiai és toxinfegyver-tilalmi egyezmény 1972. 04. 10.* <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=LQHYVN>.

Az elnök méltatta a francia–szovjet kapcsolatok alakulását, amelyek a legutóbbi időszakban ismét nyílttá és rendszeressé váltak. Érzékeltette, hogy viszonyuk túljutott a kölcsönös félreértések és bizalmatlanság időszakán. Jelentős előrelépést várnak Konsztantyin Csernyenko 1985 elejére tervezett franciaországi látogatásától.⁵

A megbeszéléseken szó volt a közel-keleti, az afrikai és a közép-amerikai helyzetről. A francia álláspontban nincs lényeges új elem. Tájékoztatásukból az tűnik ki, hogy közel-keleti és afrikai mozgásuk nem ütközik az Egyesült Államok törekvéseivel, a Közép-Amerikával kapcsolatos magatartásuk, különösképpen Nicaragua támogatása, viszont zavarja az amerikai politikát.⁶

II.

A magyar–francia kapcsolatok alakulását Mitterrand elnök és valamennyi tárgyaló partner kifejezetten nagyra értékelte. Az elnök úgy fogalmazott, hogy míg korábban Franciaországnak Romániával és Lengyelországgal volt kivételesen jó viszonya, addig ma Magyarország esetében mondható ugyanez. A szenátus és a képviselőház elnöke ugyancsak nagy hangsúllyal méltatta kétoldalú kapcsolataikat. Egyetértésre talált Kádár elvtársnak az a megállapítása, hogy a magyar–francia viszony nem csupán pártkapcsolatok kérdése.

Egyetértés volt abban, hogy *politikai kapcsolataink* rendezettek, azokat különösebb problémák nem terhelik, s tovább kell folytatni a felső szintű állami érintkezéseket. Kádár elvtárs javaslatára megállapodás született a külügyminisztériumi konzultációk rendszeressé tételéről és kiszélesítéséről, továbbá arról, hogy a stockholmi konferenciáról és a budapesti Kulturális Fórumról mielőbb kétoldalú megbeszélésre kerül sor.⁷

⁵ Konsztantyin Csernyenko egészségi állapota 1984 őszétől olyan mértékben megromlott, hogy egy 1985 eleji találkozónak nem volt realitása. Csernyenko 1985. március 10-én halt meg – március 13-án rendezett temetése alkalmával Mitterrand volt az első nyugati állami vezető, aki hivatalos megbeszélést folytatott az új szovjet első titkárral, Mihail Gorbacsovval.

⁶ Nicaraguában 1979 júliusában a baloldali Szandinista Nemzeti Felszabadítási Front vette át a hatalmat. A szandinisták az 1981-ben hivatalba lépő Ronald Reagan és kormányzata számára nem csupán geopolitikai instabilitást jelentettek Közép-Amerikában, hanem ideológiai kihívást is. Így az USA teljes kereskedelmi embargót hirdetett Nicaragua ellen, és a CIA-n keresztül 1981-től támogatást nyújtott a szandinista hatalom ellen harcoló kontrák részére. Lásd: Kovácsy Tibor: Közép-Amerika, a válsággócs. *Beszélő*, 1999, 7–8. sz. 131–134.

⁷ A stockholmi konferenciáról vö. 27. dokumentum 23. jegyzet. – A helsinki értekezlet záróokmánya rögzítette, hogy az aláíró államok rendszeresen megvitatják az európai államok kulturális politikáját is. 1985-ben – a szovjet blokk országai közül elsőként – Magyarország kapta meg a rendezés jogát. Az 1985. október 15. és november 25. közt zajló Európai Kulturális Fórumon 850 delegátus vett részt.

A találkozókön kiemelt téma volt az országaink közötti *gazdasági kapcsolatok* helyzete. Egyetértés volt abban, hogy ez az alapvetően fontos terület elmarad a politikai és a kulturális kontaktusok szintjétől. Mitterrand elnök beható érdeklődést tanúsított az árucseré-forgalom növelésének, a turizmus bővítésének lehetőségei iránt, s hangsúlyozta kormányának készségét az előbbre lépésre.

Hasonló szellemben nyilatkoztak a francia gazdasági és pénzügyi élet vezető képviselői. A találkozón azokat a nagy volumenű, előkészítés előtt álló megállapodásokat emelték ki – így az alumíniumipari, kőolaj-feldolgozó, energiatakarékos berendezések, élelmiszeripari gép-gyártás stb. témákat –, amelyek a termelési kooperációk kibontakozását jelentik. Felvetették a kis- és közepes vállalatoknak azt az észrevételét, hogy túlságosan nehézkes procedura elé állítjuk őket a magyarországi szakmai kiállításokon és bemutatókon történő részvétel során.

Kádár János elvtárs tájékoztatást adott a magyar gazdasági helyzetről, hazánk nemzetközi gazdasági törekvéseiről. Ebbe beilleszthető a franciák által politikai és kormányzati szinten is megerősített azon szándék, hogy a gazdasági kapcsolatokban szükséges és lehetséges a dinamikus és harmonikus fejlesztés a kölcsönös előnyök alapján. Erre jó lehetőségek vannak az elektronika, a mikroelektronika, a biotechnika, az energiagazdálkodás, a gépipar – különösképpen az energetikai berendezések gyártása – s a könnyűipar területén. Fontos az is, hogy fejlett mezőgazdaságaink ne csak versenytársak legyenek, hanem az együttműködő partnert keressék egymásban. Felhívta a figyelmet arra, hogy a gazdasági kapcsolatok stabilizáló elemeinek nagyobb szerepet kell biztosítani, különösképpen a műszaki-tudományos együttműködés, a termelési és kereskedelmi kooperációk, a harmadik piaci együttműködés terén.

A gazdasági kapcsolatok bővítését akadályozó tényezők közül Kádár János elvtárs aláhúzta – a francia politikai és kormányzati érdeklődést is figyelembe véve – a közös piaci akadályok megszüntetésében való érdekeltségünket, amely úgy tűnik, hogy a Közös Piac magatartása miatt egyelőre nem érvényesíthető. Hangsúlyozta, hogy a kapcsolatokra pozitív hatást gyakorolna, ha a technológiai fejlesztéshez szükséges témákban az együttműködésre irányuló törekvéseinket az illetékesek a kiviteli engedélyek kiadásánál nem gátolnák.

Francia felvetésre Kádár elvtárs egyetértett azzal, hogy az ez év novemberében lejáró Gazdasági, Ipari és Műszaki Együttműködési Megállapodást újabb 10 évre meghosszabbítsuk, megfelelő keretet biztosítva ezzel is a két ország gazdasági együttműködésének.⁸

Mitterrand jelentősnek minősítette azt a fejlődést, amely a *kulturális kapcsolatokban* az ő 1982. évi magyarországi látogatása óta végbement.⁹ Ez külö-

⁸ Az 1974. november 25-én aláírt együttműködési megállapodás hatályát 1985. május 10-én hosszabbították meg.

⁹ François Mitterrand és Kádár János 1982. július 7–9. közötti tárgyalásairól bővebben: M. Szabó Géza: Kádár János és François Mitterrand három találkozója. *Múltunk*, 2009, 1. sz. 4–25.

nösképpen vonatkozik magyar irodalmi művek franciaországi kiadására és a filmgyártási együttműködésre. Tőlünk várnak konkrét javaslatot arra, hogy megkezdhessék magyar tudományos és műszaki művek franciaországi kiadását is. Egyetértés volt ugyanakkor abban, hogy a francia félnek további tennivalói vannak a magyar kultúra franciaországi bemutatása terén.

Kádár elvtárs köszönettel nyugtázta azokat a lépéseket, amelyeket Mitterrand budapesti ígéretével összhangban tettek a magyar kultúra hozzáférhetőségének javítására, s javasolta a televíziók és a rádiók együttműködésének fejlesztését.

Megállapodás született arról is, hogy illetékes szerveink tovább vizsgálják az idegenforgalom fejlesztésének, a vízumgyakorlat könnyítésének, s a lakossági érintkezések előmozdításának lehetőségeit.

Kádár János elvtárs az Elnöki Tanács és a maga nevében magyarországi látogatásra hívta meg Mitterrand elnököt, aki a meghívást köszönettel elfogadta.

III.

Georges Marchais elvtárs, az FKP főtitkára hangsúlyozta, hogy pártja örömmel üdvözlöi a látogatás létrejöttét, mert a kommunisták számára rendkívül fontos Franciaország és a szocialista országok közötti kapcsolatok fejlődése.

Értékelésük szerint az ország helyzete kifejezetten rossz, növekszenek a társadalmi, szociális feszültségek, emelkedik a munkanélküliek száma, csökken a dolgozók vásárlóképesége. Válságba került az ország gazdasága, hagyományos iparágak mennek tönkre, a nagyburzsoázia a hazai beruházások helyett az Egyesült Államokba viszi a tőkéjét. A legutóbbi két év folyamán a jobboldal rohamosan megerősödött, s a baloldali pártok egyre inkább kisebbségbe szorulnak. Arra kell számítani, hogy az 1986. évi parlamenti választásokat a polgári pártok nyerik meg.¹⁰ A kialakult helyzetért döntően a kormányzat a felelős. A Szocialista Párt hátat fordított saját programjának, s mindinkább olyan engedményeket tett a nagytőkének, amelyek szakítást jelentenek a baloldal célkitűzéseivel. Mitterrand elnök mondhatni abszolút monarchiát vezetett be, egyedül dönt minden lényeges kérdésben, a törvényhozó testületeknek formális lett a szerepük.

A kommunista párt a végéig elment a kormányzatnak tett engedmények terén. Még az Európa parlamentbeli választásokon is hajlandó volt feláldozni pozícióit azért, hogy bizonyítsa együttműködési készségét a szocialistákkal.¹¹

¹⁰ Az 1986. március 16-án rendezett nemzetgyűlési választásokat a jobboldali pártok nyerték – az Unió a Francia Demokráciáért (UDR) és a Tömörülés a Köztársaságért (RPR) – a voksok 44,84%-ával. A szocialisták 31,02%-os, a kommunisták 9,78%-os eredményt értek el. A választások után Jacques Chirac (RPR) alakított kormányt.

¹¹ Az 1984. július 14–17. között rendezett EP-választások eredményeként a közös listán induló jobboldal szerezte meg a szavazatok 43,02%-át. A szocialisták a voksok 20,75%-át, míg az FKP 11,2%-át kapták. Utóbbiak alig előzték meg a 10,95%-ot elérő szélsőjobboldali Nemzeti Frontot.

A kommunisták maximális erőfeszítéseket tettek, hogy ésszerű változtatásokra kényszerítsék koalíciós partnerüket, ezek azonban eredménytelennek bizonyultak. Az FKP nem tehetett mást, mint hogy szakítson eddigi magatartásával, kilépjen a kormányból, noha továbbra sem folytat nyílt konfrontációt ellene. Amennyiben tovább folytatja részvételét a kormányzásban, az FKP elvesztette volna arculatát és tömegbázisát.

A hivatalos francia külpolitika alakulása nem volt komoly tényezője a kormánnyal történt szakításnak. Tény azonban, hogy Mitterrand-ék szemet hunytak a szocialista országok elleni – példátlan méreteket öltött – megnyilvánulások felett. Az elnök teljesen elcsúszott az atlantizmus irányába, elvtelen engedményeket tett és tesz az Egyesült Államoknak, cselekvően hozzájárult az új amerikai rakéták nyugat-európai telepítéséhez. A francia kommunistáknak ugyanakkor nincsenek különösebb nézeteltéréseik a Szovjetunióval s a Varsói Szerződés többi tagállamával, maradéktalanul támogatják a szocialista országok kezdeményezéseit, törekvéseit a fegyverkezési hajsza megállítására, a nemzetközi feszültség csökkentésére.

Az FKP az elmúlt időszak tanulságainak alapos elemzésével készül a februárban sorra kerülő 25. kongresszusra.¹² Számba veszik a baloldali pártok együttműködésének több mint két évtizedes tapasztalatait, s állást kívánnak foglalni olyan baloldali összefogás mellett, amely a legfontosabb célkitűzések közös megvalósítását, nem pedig valamennyi kérdésben a feltétel nélküli együttműködési készséget jelenti.

Kádár János elvtárs kifejtette, hogy megítélése szerint a francia belső helyzet, a kormányzat tevékenységének értékelésénél figyelembe kell venni, hogy a baloldali kormánnyon van ugyan, de igazából nincs hatalmon. A nagytőkének változatlanul meghatározó szerepe van, amely együttműködve az Egyesült Államokkal, s támaszkodva a belső reakcióra, behatárolja az elnök és kormányának tevékenységét. Tény az is, hogy amikor a szocialisták bevonták a kommunistákat a kormányba, elsősorban a felelősséget s nem a tényleges kormányzást kívánták megosztani a KP-val. Helyes volt a pártnak az a döntése, hogy kilép a kormányból. Az új helyzetben, a kongresszusra készülve rendkívül fontos az elmúlt időszak valamennyi tanulságának alapos elemzése és a megfelelő következtetések levonása. Kádár elvtárs megerősítette pártunk internacionalista szolidaritását a francia kommunisták küzdelmével.

Lionel Jospin, a Szocialista Párt első titkára méltatta a magyar–francia kapcsolatok fejlődését. Aláhúzta, hogy a viszonyunk ápolása különleges helyet foglal el a kormányzat, a Szocialista Párt nemzetközi tevékenységében. Hangsúlyozta, hogy a maguk részéről erősíteni kívánják a pártjaink közötti konzultációs

¹² A Francia Kommunista Párt XXV. kongresszusát 1985. február 6–10. között rendezték Saint-Quenben. A kongresszuson az MSZMP Aczél György vezette küldöttsége is részt vett.

jellegű kapcsolatokat. Nagy érdeklődést tanúsítanak a magyar gazdaságpolitika rugalmas megoldásai, az MNK belső helyzete és nemzetközi tevékenysége iránt.

A kommunistákkal történt kormányzati együttműködést kísérletnek minősítette. Sajnálatosnak tartja, hogy az FKP nem képes elfogadni a gazdasági szigorítások politikáját, márpedig e nélkül nem lehet úrrá lenni a nehézségeken.

Kádár János elvtárs kifejezte az MSZMP készségét a két párt közötti kontaktusok folytatására. Rövid tájékoztatást adott a magyar gazdasági helyzetről, törekvéseinkről. Rámutatott: a tőkés társadalmi viszonyok között egyáltalán nem mindegy, hogy a gazdasági megszigorítások politikája kinek a hasznára, milyen rétegeknek a rovására történik.

★

A fogadtatás kifejezetten szívélyes volt, a találkozók, a megbeszélések konstruktív légkörben zajlottak. Francia részről mindvégig messzemenő figyelmességet tanúsítottak. Kifejezésre jutott a magyar–francia kapcsolatok további érdemi fejlesztésére irányuló kölcsönös politikai akarat és cselekvési szándék. A francia tömegtájékoztatás nagy figyelmet szentelt a látogatás eseményeinek, és összességében korrektül tudósított azokról.

Az adott nemzetközi helyzetben a legfelső szintű magyar–francia találkozó jelentősége túlmegy a kétoldalú kapcsolatok keretein, hozzájárulást jelent a kelet–nyugati viszony javításához.

Budapest, 1984. október 17.

MNL OL MK-S 288. f. 5/923. ő. e. – Gépelt fogalmazvány. – Készült: 2 példányban. Az MSZMP KB fejlécével. A jelentést összeállította: Horn Gyula s. k., Nagy János s. k. Jóváhagyta: Kádár János s. k.

Közös közlemény nem jelent meg. Mitterrand-nak és Kádárnak az október 15-i ebéd alkalmával elmondott beszédeit a *Népszabadság* október 16-i száma közölte. Vezércikk méltatta a látogatás jelentőségét: Rényi Péter: Kölcsönös jó szándékkal. *Népszabadság*, 1984. október 17.

47. Jegyzőkönyv Kádár János és Mihail Gorbacsov tárgyalásáról

Moszkva, 1985. szeptember 25.

Jegyzőkönyv Mihail Gorbacsov és Kádár János tárgyalásáról

A kölcsönös üdvözléseket követően *Kádár János* köszönetét fejezi ki azért a lehetőségért, hogy elvtársi megbeszélést folytathatnak. Ezúttal nem kell semmiféle egyezményt és szerződést aláírni.

Mihail Szergejevics Gorbacsov: Nagyon jó. Ezek a mi esetünkben mintha mind alá lennének írva. Nagy jelentőséget tulajdonítunk az Ön látogatásának. Egy év múlva lesz harminc esztendeje annak, hogy Ön Magyarországon, az MSZMP élén egész munkásságát a szocialista társadalom felépítésének szenteli. A párt és az ország az Ön irányítása alatt nagy sikereket ért el. Magyarország jó nevet szerzett mind a szocialista baráti közösségben, mind az egész világon. Úgy vélem, hogy 1986-ban még vissza fogunk térni az Ön jubileumára.¹

Szeretném hangsúlyozni, hogy az elmúlt évek folyamán kapcsolataink növekvő ütemben, töretlenül fejlődtek, ezeket nem zavarták meg komoly nehézségek. Természetesen akadtak bonyolult problémák, de ezeket sikerrel oldottuk meg, annak köszönhetően, hogy bennünket mindenkor összekötött a közös célokért folytatott harc, a barátság, az együttműködés.

Nagyra becsüljük azt, hogy személyesen is elősegítette a szovjet–magyar együttműködés elmélyítését. Az SZKP-n belül tartósan megszilárdult az az álláspont, mely szerint Kádár János – a mi jó barátunk – igazi marxista–leninista személyiség.

Kádár János: Nagyon köszönöm. Örömmel tölt el az Ön beszéde. Már elég régóta ismeretségben állunk, de első ízben folytatok Önnel mint az SZKP KB főtit-

¹ 1986. november 3-án Borisz Sztukalin, a Szovjetunió magyarországi nagykövete átadta Gorbacsov Kádárhoz intézett levelét, amelyben a legszívélyesebb üdvözlését küldte abból az alkalmából, hogy 30 éve áll az MSZMP élén. MNL OL M-KS 288. f. 11/4439. ó. e.

kárával tárgyalásokat.² Bár a találkozó hivatalos, de én mindenekelőtt alkotó beszélgetésnek tekintem.

Szeretném még egyszer köszönteni Önt az SZKP KB főtítkárává történt megválasztása alkalmából, és sok erőt és nagy sikereket kívánni Önnek ezen a felelős poszton.³ Erről számos okból kifolyólag beszélek. Mindenekelőtt a szovjet nép iránti nagy tisztelettől vezettetve, amelynek mindenkor a legjobbakat kívántam. De erről közös érdekeinktől vezettetve is beszélek, mert ha a szovjet nép könnyebben lélegzik és él, akkor mi, a szocialista országok abból csak nyerni fogunk.

Ami pedig saját személyes érzéseinket illeti, kérem ne értsenek félre. J. V. Sztálint csak egyszer láttam, akkor is messziről. Ez 1948 májusában történt, a Vörös téren. Engem és barátomat, Rajk Lászlót, aki később a személyi kultusz áldozata lett, azért küldtek ki a Szovjetunióba, hogy megismerkedjünk a szovjet tapasztalatokkal.⁴

A későbbiekben sikerült többször is találkoznom, együttműködnöm Ny. Sz. Hruscsovval, L. I. Brezsnyevvel, Ju. V. Andropovval és K. U. Csernyenkóval. Ön, Mihail Szergejevics az SZKP ötödik főtítkára, akivel találkozom. Már Varsóban szoltam Önnek arról, hogy Ön a legfiatalabb főtítkár.⁵ Ez nagyon lényeges. Őszintén és mesterkélttség nélkül meg szeretném mondani, hogy mi megértettük azokat a nehézségeket, amelyek a Szovjetunióban az utóbbi esztendőekben felmerültek. Tudtuk, hogy L. I. Brezsnyev az utóbbi időszakban nem tudott hatékonyan dolgozni. Ju. V. Andropov nagy tettet vitt véghez, a szentek közé lehetett volna őt iktatni; mennyit dolgozott, nem kímélve magát! K. U. Csernyenkónak számos ok miatt nehéz volt munkálkodnia. Ő számunkra kevésbé ismert ember volt. Ezért egy aktív, tevékeny főtítkár megválasztása nagyon lényeges kérdés.

Beszélgetésünket elkezdve szeretnék néhány dolgot elmondani a magyar történelemről, mindenekelőtt az 1956. évi ellenforradalomról és annak okairól.

Országunkban 1953 nyarára a helyzet felettébb feszültté vált. Június közepén Moszkvába hívták Rákosi Mátyást és híveit, valamint Nagy Imrét és Dobi Istvánt.⁶ Moszkvában élesen bírálták az MDP vezetőségét. A tárgyalásokon sok

² Kádár a hetvenes évek végén ismerkedett össze Gorbacsovval, amikor egyszer Kiszlovodszkban nyaralt. Gorbacsov a Sztavropoli Területi Bizottságának első titkára volt. Később is találkoztak, amikor Gorbacsov mint KB-titkár 1983. szeptember 26.–október 3. között Magyarországon járt.

³ Mihail Sz. Gorbacsovot 1985. március 11-én választották meg az SZKP KB első titkárának, miután Konsztantyin Csernyenko korábbi első titkár elhunyt.

⁴ Kádár és Rajk 1948 májusában jártak Moszkvában, egy hónapos tanulmányútra, hogy többek között a szervezeti kérdésekről, az agitációs és propagandamunkáról, a pártaktívával és a tömegszervezetek pártirányításával kapcsolatos kérdésekről tájékozódjanak. Lásd: *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948*. Szerk.: Izsák Lajos–Kun Miklós. Budapest, Századvég, 1994, 262–266.

⁵ 1985. április 26-án Varsóban tartották a VSZ Politikai Tanácskozó Testületének ülését.

⁶ 1953. június 13–16. között Moszkvában került sor e tárgyalásra. Ekkor váltották le Rákosi Mátyást a miniszterelnöki posztról és választották ki Nagy Imrét utódjául. A jegyzőkönyvet

elvtárs vett részt, többek között Berija is.⁷ Egészében véve valós és súlyos problémákat vetettek föl: a pártunk munkájában tapasztalható hiányosságokat, melyek részint a személyi kultusz jelenségeiben jutottak kifejezésre, az abszurd gazdaságpolitikát, a kultúra területén az abnormális jelenségeket és az életszínvonal elmaradottságát. A magyar küldöttség elfogadta ezeket a felvetéseket, s egyetértett a kritikával.

Budapesten összehívták a KB plénumát, ahol kezdetben nyíltan és őszintén felvetették mindezeket a problémákat. Többek között megnevezték azokat a személyeket is, akik a hibákért felelősek voltak. Szó esett a szocialista törvényesség megszegéséről, s megállapították, hogy Rákosi M[átyás] maga adott utasításokat a letartóztatásokra és a kínvallatásokra.⁸ Rákosi M[átyás] szintén beismerte hibáit, mint ahogy elismerte felelősségét a gazdasági hibákért Gerő, a katonai tévedésekért Farkas, s a kultúra területén a kialakult helyzetért Révai. A plénum külön határozatot hozott mindezekben a kérdésekben. Ez történt a plénum első napján. A következő nap a magyar vezetők tudomására jutott, hogy Moszkvában letartóztatták Beriját. Némelyek hangulata megváltozott. A határozatot így nem is hozták nyilvánosságra. (Úgy tervezzük, hogy ezeket most mint történelmi anyagokat kinyomtatjuk.)⁹

De az emberek tudomására jutott, hogy létezik a plénumnak valamilyen döntése; erről kétféle értelmezésben értesültek. Az egyik Nagy Imrétől származott, aki felszólalt a parlamentben. Ő ellenzéki, valamelyest nacionalista eszméket fogalmazott meg, helyenként rejtett szovjetellenes mondanivalóval. De többek között arról is szó esett, hogy a parasztoknak ki lehetne lépni a termelőszövetkezetekből, hogy be kell zárni az internálótáborokat. Rákosi hamarosan mozgósította a pártaktívát, és a plénum határozatát illetően más – szektás-dogmatikus – magyarázattal állt elő. A rend az országban azonnal megbomlott, a szövetkezetek kezdtek szétesni. A párt dezorganizáltnak tűnt.

Miért beszélek én erről? Arról van szó, hogy az országunkban az ellenforradalom nem 12 napon át – 1956. október 23-tól november 4-ig – tartott, a valóságban négy évig húzódott. A nép nehezen élt, de tűrt. Később feltárták a hibákat, de azokat senki sem orvosolta. A párton belül két frakció alakult ki: mind Rákosi M[átyás], mind Nagy I[mre] felülkerekedett. Ők csak az egymás elleni küzdelemre gondoltak, a pártról és az országról megfeledkeztek.

lásd: T. Varga György: Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól (1953. június 13–16.). *Múltunk*, XXXVII. évf. (1992) 2–3. sz. 234–269.

⁷ Lavrentij Pavlovics Berija (1899–1953) szovjet politikus, 1938 és 1953 között a szovjet titkosszolgálat vezetője volt. 1953. június 26-án letartóztatták, majd december 23-án kivégezték.

⁸ Lásd T. Varga György: Rákosi Máttyás referátuma az MDP Központi Vezetőségének 1953. júniusi ülésén. *Múltunk*, XXXV. évf. (1990) 1. sz. 141–162.

⁹ Az MDP KV ülésre 1953. június 27–28-án került sor. Beriját június 26-án tartóztatták le. A KV júniusi határozata csak 1986-ban jelent meg, lásd: *Propagandista. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának folyóirata*, X. évf. (1986) 4. sz. 139–159.

Aztán lezajlott az SZKP XX. kongresszusa. Úgy tűnt, hogy ez ellenfél okosabb nálunk. Nagy Imre a XX. kongresszus határozatainak megvalósításának zászlaja alatt lépett fel. A rendszer ellenfelei nem foglaltak nyíltan állást az ellenforradalom mellett, és a XX. kongresszus szellemében a további demokratizálás mellett tették le a voksot. Rákosi és hívei nem tudták helyesen felhasználni a XX. kongresszus eredményeit, s arra hivatkoztak, hogy a hibákat már 1953-ban orvosolták.

De ezt nem tették meg. 1956 őszére megérett a helyzet az ellenforradalom kitörésére. A pártot és az államapparátust szétzilálták.

M. Sz. Gorbacsov: Ju. V. Andropov elmesélte nekem, hogy ő a XX. kongresszus után valahol egy vadászatán négy szemközt beszélt Rákosival. Rákosi, ismertetve a magyar helyzetet elmondta, hogy ő nem ért egyet a XX. kongresszus határozataival, és kijelentette: a Szovjetunióban még meg fogják bánni annak döntéseit.

Kádár J.: Igen, így is volt. Rákosi 1953-ban a kritikát is formálisan fogadta el. 1956 nyarán leváltották őt.¹⁰ De ez már elkésztett lépés volt. Elérkezett 1956 októbere. Én abban az időben szabadultam a börtönből, és júliusban újra a Politikai Bizottság tagjává és a Párt KB-titkárává választották.¹¹

Amikor elkezdődtek az ellenforradalmi események, sokan nem értették, mi történik. Vajon egy szocialista országban szó szerint le lehet-e rombolni mindent néhány rövid nap alatt? Én mind a mai napig úgy vélem, s kérem, ne értsenek félre, hogy Nagy Imre maga nem akarta az ellenforradalmat, de az események logikája ahhoz vezetett, hogy ő végső soron lehetővé tette az ellenforradalom számára, hogy kibontakozzék, s nemcsak a párt, de a haza árulójává is vált. Sőt határozatot hozott a Varsói Szerződésből történő kilépésről is.¹²

Nagy Imre Magyarországon 1956-ban és Dubček Csehszlovákiában 1968-ban a „nemzet megmentője” szerepében tetszelegtek. Ismeretes, hova vezetett tevékenységük.

Amikor kitört az ellenforradalom, erőink demoralizálódtak, a pártmunkások elvesztették tekintélyüket, úgyhogy a két frakció hatására egyesek ezt, mások tévesen mást mondtak. Az ÁVH és a Belügyminisztérium munkatársai féltették az életüket, a hadseregben sokan voltak Nagy Imre hívei. Az ellenség aktívan tevékenykedett. A tömegek körében zűrzavar uralkodott.

Valamit tenni kellett. Kevesen voltunk. Támogattuk a kapcsolatokat a Szovjetunióval, konzultációkat folytattunk. Így jött létre az Ideiglenes Forradalmi

¹⁰ Rákosi Mátyást az MDP KV 1956. július 18–19-i ülésén váltották le a főtítkári tisztségből.

¹¹ Kádár valójában 1954. július végén szabadult a börtönből, majd a Politikai Bizottság 1954. augusztus 25-én döntött arról, hogy budapesti kerületi első titkár legyen. PB-tagga és KV-titkárrá az MDP KV 1956. július 18–21-i ülésén választották.

¹² A Varsói Szerződésből való kilépést maga Kádár is megszavazta, lásd ehhez az 1. és az 1a dokumentum jegyzeteit.

Munkás-Paraszt Kormány és a párt Ideiglenes Központi Bizottsága.¹³ Akkor – mint egy új keresztelés után – tiszta és büntetlen voltam. Az emberek tudták, hogy én régóta dolgoztam a pártban, mindig az országban tartózkodtam, és munkáscsaládból származtam. Tudták, hogy felléptem a személyi kultusz ellen. (Magam is tudtam, hogy börtönbe kerülök, midőn ellenezni kezdtem a Rajk elleni pert.¹⁴)

Ama körülmények között nem lehetett a párt nevében fellépni. A párt egyszerűen nem létezett. A pártot újjá kellett teremteni, mégpedig felülről. Az Ideiglenes Központi Bizottságban 23-an gyűltünk össze, olyan emberek, akiknek nem volt köztük az előző kormány bűneihez. Amíg 1956-ig az MDP létszáma 800 ezer főből állt, addig az újjászervezett pártban mindössze 240 ezren voltak, de ez hatását tekintve sokkal erősebb volt, mint az MDP.¹⁵

Harcolni kellett az ellenforradalommal, de nem volt erőnk hozzá. Önöktől kértünk segítséget. A Szovjet Hadsereg egységeinek fellépését követően azonnal megszűnt az ellenforradalommal vívott harc. A rendteremtés céljából tisztí századokat állítottunk fel, és ezek végezték a munkájukat. Annak idején sokat beszélgettem helyzetünkről Ju. V. Andropovval. Például arra kértem, hogy a szovjet csapatok ne járőrözzenek az utcákon, ne vegyenek részt a rendteremtésben. Akármelyik magyar polgár számára kellemesebb, ha őt egy magyar csapja fejbe, nem pedig más. Akkor majd haza fog térni, és nem nemzeti sérelemként foghatja majd fel.

Hoztunk szigorú rendelkezéseket is, kb. 280 emberre szabtak ki halálos ítéletet a törvény értelmében.¹⁶ A bíróságok munkájába a párt nem avatkozott be, de amikor a halálos ítéletek száma elérte az ellenforradalmi eseményekben ártatlanul elhunytak számát, arra kértem az elvtársakat, hogy álljanak le.

1956 decemberében határozatot hoztunk,¹⁷ amelyben megneveztük az ellenforradalomhoz vezető okokat: Rákosi klikkjének tevékenységét, Nagy Imre revizionista csoportoskájának működését, az osztályellenség tevékenységét az országon belül, s az imperializmus működését kívülről. Ebben a sorrendben vizsgáltuk meg az ellenforradalom létrejöttét.

¹³ A kormányalakítás körülményeiről lásd az 1. és az 1a dokumentumokat.

¹⁴ Kádár igencsak megszépíti itt a valóságot. A Rajk-per idején belügyminiszter volt, maga is részt vett Rajk László egyik kihallgatásán, lásd: Hajdu Tibor: Farkas és Kádár Rajknál. Rajk halálát, Budapest, 1949. június 7. In: *Ki volt Kádár?* i. m. 2001, 40–47. Kádár a felelősségét később maga is elismerte az MDP KV 1956. július 18–21-i ülésén. A Rajk-per után még kilenc hónapig belügyminiszter volt, letartóztatására csak 1951. április 20-án került sor.

¹⁵ Az MSZMP taglétszáma 1957. április 1-jén 227 420 fő, május 1-jén már 283 390 fő volt. MNL OL M-KS 288. f. 5/27. ó. e. 136–144.

¹⁶ A kutatások jelenlegi állása szerint az 1956-os forradalom után kivégzettek közül 229 főről minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy a forradalomban, az ellenállásban, a fegyveres harcban folytatott tevékenységükért kapták a legsúlyosabb büntetést. Lásd: *1956 kézikönyve, 3. kötet. Megtorlás és emlékezés.* Főszerk.: Hegedűs B. András Budapest, 1956-os Intézet, 1996, 15–21.

¹⁷ Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának határozata. 1956. december 5. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt Határozatai és Dokumentumai 1956–1962.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964, 13–17.

Először tehát rendet teremtettünk, és helyreállítottuk a törvényességet. Később bejelentettük, hogy fő fegyverünk a meggyőzés, az érvelés, és ez vált a párt munkastílusának szerves, alkotó részévé. Politikánk másik fontos eleme volt és marad a kétfrontos harc: a szektásság, a dogmatizmus és a revizionizmus ellen.

Pártunk fontos követelménye a valós helyzetet olyannak látni, mint amilyen az a valóságban. Türelemmel viseltettünk azon emberek iránt, akik megtévedtek, akiket az ellenforradalom tévútra vezetett, és nem támogattak azonnal bennünket. Nem kívántuk ellenségeink számát növelni. Az embereket helyükön hagytuk. Csupán a néphadsereg tisztjei számára szabtuk meg más rendet. Javaslatot tettünk nekik olyan nyilatkozat aláírására, hogy ők támogatják az Ideiglenes Forradalmi Kormányt, és végre fogják hajtani annak parancsait. A tiszti állomány egyharmada nem írta alá ezt a nyilatkozatot. Ezen emberek közül később sokan elismerték hibáikat. De a hadseregbe nem vontuk be őket. Más helyen hadd dolgozzanak.

Ezt a momentumot amiatt hozom föl, mivel Csehszlovákiában pl. másképpen jártak el. Nem szeretnék más pártokat kritizálni, de ránk nézve sértő, hogy a csehszlovák elvtársak e kérdésben nem használták fel tapasztalatainkat.

Az ellenforradalom leverése után gyorsan konszolidálódott a társadalom. 1958-ban Hruscsovval az élen szovjet párt- és kormánydelegáció érkezett hozzánk.¹⁸ Gyűlést szerveztünk Dunaújvárosban (a korábbi Sztálinvárosban), ahol vele együtt meleg fogadtatásban részesültünk. Ezután Hruscsov azt mondta nekem: „Azt gondoltam, hogy a magyarok nem korábban, mint öt év múlva fogják csak elfelejteni a szovjet csapatok beavatkozását, de úgy tűnt, mindez gyorsabban megtörténik.” Azt válaszoltam neki, hogy mi büszkéek vagyunk erre. Hiszen azon 30 ezer ember közül, akik ott a gyűlésen részt vettek, 1956-ban minden bizonnyal kétharmad azt kiabálta: „Le az oroszokkal!”, most pedig azt mondják: „Éljen a Szovjetunió!”

Még egy, lehet, primitív dolgot mondok Önnek. A szocializmus építéséhez rosszul fogtunk hozzá. Rákosi folyton a Szovjetunió példájára hivatkozott, arra utalt, hogy minden a Szovjetunió kívánságára történik. Ilyen kívánságok a valóságban persze léteztek. De akkoriban a szocialista országok között sajátos „verseny” bontakozott ki a tekintetben, hogy ki áll közelebb a Szovjetunióhoz, ki hűségesebb hozzá. E lépések negatív következményei később a Szovjetuniót terheltek.

A pártok nem rendelkeztek kellő tapasztalattal. Hangsúlyozták a szocializmus építésének gondolatát, de ebben érdekeltté kellett volna tenni az embereket, többek között anyagilag, hogy érezzék a szocializmus előnyeit.

Jelenleg gazdasági gyakorlatunkban sok sajátos vonás található. Például a mezőgazdaságban. Néhány szovjet elvtárs azt mondja nekünk: „igen, Önöknél

¹⁸ Lásd a 4. dokumentumot.

jó kísérleteket folytatnak, folytassák a jövőben is azokat.” Mások azt mondják: „Meglátjuk, mi jön ki ezekből a kísérletekből.” Vannak olyanok is, akik kijelentik: mi mindent rosszul csinálunk, a társadalmat a kapitalista társadalmi rend felé visszük el. Természetesen a szovjet társadalom fejlettebb, mint a miénk. Ha Magyarországról szólunk, akkor [láthatjuk], hogy nálunk nincs olyan kényszerű munkafegyelem, mint a kapitalizmusban. Sajnos azonban még nem fejlődött ki az emberek öntudata. Jobban akarnak élni. Éppen ezért van szükség az érdekeltségre. Ha valaki tisztességesen dolgozik, legyen neki háza, hétvégi háza, gépkocsija. Magyarország fejlődésének jelenlegi szakaszában mindezt biztosítani egyszerűen szükséges dolog.

A mezőgazdaság szövetkezetesítését 1956 után újra végrehajtottuk. eltöröltük a kötelező állami beszolgáltatásokat. Annak idején néhány szovjet elvtárs azt kérdezte: „S honnan lesz Önöknek kenyérük?” Ezt válaszoltam: „Nem tudom, de a mezőgazdaságban az alapelveknek másoknak kell lenniük.” Megváltoztattuk a felvásárlási árpolitikát, bevezettük a szerződéses munkavállalás rendszerét, és a paraszt a munkás igazi szövetségese lett. Két évvel ezután viszonylag nyugodtan végrehajtottuk a mezőgazdaság kollektivizálását, biztosítva a szövetkezetek önállóságát, a vezetőség megválasztásának lehetőségét. Vannak nálunk olyan elnökök, akik megválasztásuk óta termelőszövetkezetük élén állnak. S vannak olyan gazdaságok, ahol a vezetők kb. tízszer változtak. De a lényeg az, hogy a parasztok ezért nem a pártot és a kormányt szidják, a gazdaságokban a vezetőség megválasztása az ő ügyük.

Megengedtük, hogy háztáji telkük legyen, de ezeket nem integráltuk a kollektív gazdaságba. A szövetkezet segít megművelni ezeket a telkeket, értékesíti a termést. A parasztok éjt nappallá téve dolgoznak, nem kell őket felszólítani a munkára. Most jól élnek, és rendelkeznek a gyermekeik felneveléséhez szükséges eszközökkel.

Nemrég végrehajtottuk a választási rendszer reformját, s előzetesen ezt korlátozott mértékben ki is próbáltuk.¹⁹ Jelenleg létezik nálunk országos küldöttlista (35 ember), amelyre az egész ország szavaz, és vannak az önálló körzetek, ahol a törvény értelmében nem kevesebb, mint két jelöltet kell állítani. Azt kérdezték tőlünk: „De mi lesz a párttagok választásával?” Természetesen az egyes körzetekben helye volt az újraválasztásoknak. De egészében véve a párttagoknak részaránya a parlamentben a tervezett 70% helyett most 77%.

M. Sz. Gorbacsov: Ez magasabb, mint nálunk.

¹⁹ Lásd az 1983. évi III. törvényt az országgyűlési képviselők és a tanácstagok választásáról. Az új törvény alapján történő választásokra 1985. június 8-án került sor. A törvény lehetőséget adott arra, hogy a lakosság olyan jelölteket is állítson, aki a párttól független, de a Hazafias Népfront programját elfogadja. Ennek ellenére csalásokkal sikerült megakadályozni Budapesten például ifj. Rajk László és Tamás Gáspár Miklós indulását. Lásd: *Választási Almanach* (szamizdat). Szerk.: Kozák Gyula. Budapest, 1986.

Kádár J.: A választások – ez szintén kísérlet. Ennek lényege az, hogy az emberek felelősséget érezzenek az ország ügyéért.

Annak idején vitatkoztam Novotnýval és Gomulkával, s arra kértem őket, hogy takarékoskodjanak az idővel, vonjanak le következtetéseket a mi magyar tapasztalatainkból.

Még valamit szeretnék mondani e téma lezárásaként. Amikor reformokat vezetünk be, a kormányzás új formáit és módszereit keressük, újjáalakítjuk a struktúrákat, a marxista–leninista elvek alapján kormányzunk. Ez mindenekelőtt a munkásosztály hatalmának biztosítását, a párt vezető szerepének megerősítését, s a tömegek részéről történő támogatást jelenti. Ez jelenti továbbá a termelési eszközök társadalmi tulajdonát (nálunk ez 97%), a szocialista tervgazdaságot, a szocialista piac törvényeit figyelembe véve. Hangsúlyozom ezt a helyzetet, mivel a piac a szocializmus feltételei között szabályozható. Az országban a piaci tényezők kezünkben vannak. Ami a világpiacot illeti, azt nem tudjuk befolyásolni.

A magyarországi tervgazdálkodásról szólva szeretnénk kiemelni, hogy minden egyes vállalatnak van saját terve, de ezt önállóan állítják össze. A kormány megteremti a feltételeket, és kijelöli a gazdasági tevékenység céljait, figyelembe véve a gazdasági ösztönző erőket: az árakat, a hiteleket, a pénzügyi alapokat, a készleteket. A magyarországi körülmények között az állami terv nem bontja szét a tervet a vállalatok részére. A beruházások fele az állam kezében van, a másik fele a vállalatok rendelkezésére áll. Amit mi, a KB nem tudunk meghatározni: mit és hogyan kell tenni a különböző vállalatok szintjén. Az adott helyeken ezeket a problémákat jobban ismerik.

A fő elvek közé tartozik a Szovjetunióval történő együttműködésünk, s részvételünk a Varsói Szerződésben és a KGST-ben is.

Ami pedig társadalmi fejlődésünk fokát illeti, úgy véljük, a fejlett szocialista társadalmat építjük.

Miért keresünk mindig valami újat, miért kínlódunk? A szocialista rendszernek óriási előnyei vannak, de megvannak a maga sajátosan meghatározott hiányosságai is. Ezek közé tartozik mindenekelőtt a döntéshozás mechanizmusa. A politikában helyesen támaszkodunk a kollektív vezetésre. De a gazdaságban, a kultúrában szükség van az egyszemélyi vezetésre, a személyi felelősségre is. El kell érni azt is, hogy gyorsabban hozzák a döntéseket, a kellő időben. Magyarországon lehetőség szerint arra törekszünk, hogy több jogot adjunk helyi szinten. Célul tűztük ki a kormányzásunk hatásfokának növelését a szocialista elvek alapján. És erről nem bocsátkozunk alkuba.

Most kezdődött meg a vállalatok irányítási rendszerének megújítása.²⁰ Ami a hadiipart és néhány infrastrukturális alapegységet illeti, itt minden marad a

²⁰ Az MSZMP KB 1984. április 17-i ülésén foglalkoztak a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésével. A változások érintették a tervezést, a gazdasági szabályozást, valamint a szervezeti és intézményrendszert is. Lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1980–1985*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988, 659–679.

régiben: centralizáció és szilárd erő. Más ágazatokban a vállalat nagyságától függő kollektív vezetési szervek jönnek létre. Ezek a vállalati tanácsok (15-17 fős, a vezetés, a társadalmi szervezetek és a munkásság képviselői). Ezek kifejtik álláspontjukat a vállalati munka távlati kérdéseiről, megvizsgálják az évi beszámolókat, de általánosságban a vállalatot az igazgató irányítja. Mellesleg nálunk egyre szélesebb körben terjed az igazgatóválasztás rendszere, a pályázat alapján meghatározott időszakra (többnyire öt évre) történő kinevezés.

Célunk: megteremteni az irányítás rugalmas rendszerét, hogy a kollektíva hatást gyakoroljon a döntéshozatalra, és hogy megvalósuljon a szigorú egyszemélyi vezetés. Kérésem: mikor Önöknek újításainkról szólunk, vegyék figyelembe, hogy mi azon elvek alapján kormányzunk, amelyekről szóltam.

És most néhány szót belpolitikai helyzetünkről. Nem állíthatom, hogy kitűnő, inkább szilárdnak, stabilnak lehetne nevezni. De az utóbbi évek súlyos megpróbáltatások elé állítottak bennünket, és a nemzetközi események is kedvezőtlen irányba hatottak.

Az MSZMP XII. kongresszusán, öt évvel ezelőtt nyíltan megmondtuk, hogy az életszínvonal nem emelhető tovább, a feladat megőrizni azt, amit elértünk. Sajnos, az utóbbi öt évben az egyes rétegek életszínvonala csökkent. A reálbér 60%-kal csökkent.²¹ Az embereket nyugtalanítja az ország távlati fejlődése. A szakemberek jogosan aggodnak elmaradásunkat illetően a tudomány területén, s amiatt, hogy nem tartunk lépést a tudományos-technikai fejlődéssel.

Az MSZMP XIII. kongresszusa határozott programot fogalmazott meg. Szeretnénk bizonyos élénkülést elérni a gazdaságban, emelni az életszínvonalat. Az emberek támogatják ezt a programot, és tőlünk tetteket várnak. Mi felhasználjuk a társadalmi élet soron következő fórumait – a Népfront, a szakszervezetek, a KISZ kongresszusait – politikánk megismertetése és a munkásság mozgósítása érdekében.

Most pedig Magyarország külföldi adósságainak kérdéseiről. Mindenekelőtt arról szeretnék szólni, hogy országunkban alig áll rendelkezésre saját nyersanyag és energia. Ezeket főleg a Szovjetunióból és a szocialista országokból igyekszünk beszerezni, s ha nekik valamijük nincs, akkor fordulunk a fejlődő vagy a kapitalista országokhoz. Helyzetünk sajátossága abban áll, hogy e nemzeti jövedelem csaknem fele a külkereskedelemből származik. Az árucseré 50%-a a szocialista országokkal bonyolódik, ezen belül ennek a fele a Szovjetunióval, a másik 50%-a a nem szocialista országokkal.

Az utóbbi években nehézségeink támadtak. Nagy veszteségeket szenvedtünk a külkereskedelmi árakat illetően, 10 év alatt ezek 20%-ot tettek ki. Más szóval, mindenért 20%-kal többet kell fizetni, s többek között ezért van az, hogy Magyarország a szocialista országokban vásárol.

²¹ Elírás! A Gazdaságpolitikai Bizottság 1985. július 3-i jelentése szerint az átlagkeresetek reálértéke a VI. ötéves terv alatt 6 százalékkal csökkentek.

A mostani ötéves tervidőszakban csak 90%-kal tudtuk emelni a nemzeti jövedelmet.²² Az adósságok fizetése szempontjából az 1982. esztendő kritikus év volt számunkra. Nagy erőfeszítések árán megőriztük fizetőképességünket, de 22%-kal csökkenteni kellett a beruházások nagyságát. Az ötéves terv folyamán 40%-kal emelkedett a külkereskedelmi árszínvonal. Az adósságprobléma nyugtalanít bennünket. Az adósságainkat sikerült egy kissé csökkentenünk. Magyarország jelenleg kb. 1,5 milliárd rubellel tartozik a szocialista országoknak, 7 milliárd dollárral a Nyugatnak (korábban ez 8 milliárd volt).²³

Ilyen feltételek mellett céljaink az új ötéves tervidőszakra meglehetősen szűresek. A nemzeti jövedelem 15-17%-kal fog majd növekedni. A beruházások nagysága az ötéves terv idején 25-30%-kal fog növekedni.

M. Sz. Gorbacsov: Mekkora most Önöknél a felhalmozás aránya?

Kádár J.: Több éven át tartottuk a 25-26%-os szintet. De az utóbbi időben kénytelen voltunk ezt 18%-ra csökkenteni. Most ismét elkezdjük emelni ezt az arányt. A reáljövedelmek öt év alatt 10-11%-kal fognak emelkedni. Megállítjuk a reálbér csökkenését, és megpróbáljuk azt az öt év folyamán 5%-kal növelni. Természetesen sok jó dolog is akad nálunk. Megfelelő fejlődési szintet értünk el az ipar egyes ágazataiban, mint pl. a közútjármű-gyártásban. Ön valószínűleg ismeri üzemeinket Győrött, látta autóbuszainkat.

M. Sz. Gorbacsov: Megfordultam Székesfehérvárott az Ikarus-gyárban.

Kádár J.: Vannak eredményeink a vegy-, a gyógyszer- és az elektronikai iparban. Jó eredményeket értünk el a mezőgazdaságban. 1956-ig állandóan a Szovjetuniótól kértünk gabonát. Később azonban úgy döntöttünk, hogy éghajlati viszonyaink között képesek vagyunk megoldani ezt a termelési problémát. Most ezt elértük. Alapjában véve mindig megvan a kenyérünk. Évenként 15 millió tonna gabonát takarítunk be, azaz minden egyes lakosra 1,5 tonna jut. Az országban megtermeljük vágósúlyban a húst, 164 kg-ot számítva egy-egy személyre. Ez a mutató stabil. Az egy főre eső húsfogyasztás 75-77 kg.

Feladatunk megbirkózni a jelenlegi nehézségekkel, és fokozni a tudományos-technikai haladást. Szeretnénk összes erőinket mozgósítani, és aktívan részt kívánunk venni a KGST-n belüli együttműködésben.

Nem feledkezünk meg a szocialista társadalom fejlődésének alapvető törvényeiről sem. Ami gazdasági mechanizmusunkat illeti, az megfelel a magyar

²² Nyilvánvaló elírás történt. Az 1981–1985. évi VI. ötéves tervről van szó, ebben az időszakban 10%-os volt a nemzeti jövedelem növekedése. A terv eredetileg 14–17%-os növekedést írt elő.

²³ Kádár itt a nettó államadósságról beszél. 1985-ben a bruttó államadósság már 15 milliárd dollárt tett ki, lásd: Földes, *Az eladósodás...*, i. m. 1995, 268–269.

viszonyoknak. Ha tagja lenné a szovjet vezetésnek, a Szovjetunióban nem szerveznék az ilyesfajta mechanizmus mellett. Nálunk kétlépcsős rendszer van: a vállalat és a központ. Önöknél egyértelműen a háromlépcsős rendszer a megfelelő: központ–szövetségi köztársaság–vállalat.

A szocializmus építésének munkájában a nemzetközi álláspontokhoz tartjuk magunkat. Úgy véljük, nem létezik a szocializmus magyar modellje, nincsenek sajátosan magyar felfedezések. A magyar kommunisták nem okosabbak másoknál. Az élet persze megtanított valamire bennünket. Mindig azt tartottam, hogy a szocialista országokban folyton akkor követnek el butaságokat, mikor a dolgok jól haladnak. Emlékszem például a KKP VIII. kongresszusára. Ez jó kongresszus volt. De akkor a kínaiak mindannyiunknál korábban a kommunizmus felépítését határozták el, és elkezdtek butaságokat csinálni, nem is beszélve nagyhatalmi ambícióikról.

Ha valamilyen újítást vezetünk be, ezt nem azért tesszük, hogy feldühítsük azzal a szovjet vagy csehszlovák elvtársakat. A dolog lényege az, hogy valóban érdekeltté tegyük az embereket.

M. Sz. Gorbacsov: Szeretném Önt megkérdezni a Nyugattól való függés és a vele való kereskedelmi-gazdasági kapcsolatokat illetően. Mi ez, történelmileg kialakult helyzet, vagy a KGST-n belüli együttműködés hiányosságainak hatása, illetve mi tette lehetővé ezt a gazdasági választást?

Kádár J.: Ez a helyzet nem tudatos választás eredményeképpen jött létre. Emlékszik, hogy a 70-es évek elején ún. árrobbanás következett be. A dolgok nálunk azonnal rosszul mentek. Akkor arra kértem L. I. Brezsnyevet, hogy számolaink kiegyenlítése céljából nyújtsanak nekünk termékhitelt 1 milliárd rubel összegben.²⁴ Ő azt válaszolta, hogy a kérést meg fogják vizsgálni. Fél év múlva értesültem arról, hogy a szovjet közgazdászok szerint nekünk nincs szükségünk ilyesfajta hitelre.

Mit volt tennem? Kis ország vagyunk, s ebben a kérdésben a Szovjetuniótól kívántunk függni. Hiszen Magyarországnak szüksége van nyersanyagra, s ezen belül még sok technikai eszközt is Önöktől kap. Már szóltam az importforrások kérdésében tett lépéseink sorrendjéről. Azokból a termékekből ugyanis,

²⁴ Akkori szovjet számítások szerint 1976–1980-ra a két ország fizetési mérlegében 0,6–0,9 milliárd rubel magyar hiány állt volna elő. A magyar fél ilyen mértékű áruhitelt szeretett volna felvenni tízéves törlesztés mellett. Bajbakov 1974 decemberében Budapesten kijelentette, hogy a magyar passzívumnak arra a hányadára, amelyet áruszállításokkal fedezni nem tudunk, hajlandóak 5–10 évre hitelt nyújtani. Brezsnyev 1975. február 3-án levélben megerősítette, hogy a Szovjetunió 10 éves hitelt nyújt a kölcsönös elszámolások kiegyenlítésére a magyar fél 1976–1980 között keletkező adósságának összegében. Lásd: *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel. Dokumentumok az egykori SZKP és MSZMP archívumaiból, 1985–1991.* Szerk.: Baráth Magdolna–Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000, 59.

amelyeket a Szovjetunióba szállítunk, többek között mezőgazdasági árukból, mintegy 20%-nyit nyugati exportra tettünk félre. Így jöttek létre kapcsolataink a Nyugattal. Ebben a vonatkozásban a legaktívabb az NSZK volt. A nyugatnémet tőkések már abban az időszakban is kinyilvánították kezdeményezőkézségüket a kapcsolatok fejlesztését illetően, amikor még nem álltunk diplomáciai viszonyban az NSZK-val.²⁵ Azt, amit nem sikerült nekik fegyverrel a második világháborúban, most gazdasági úton szerzik meg.

Magyarországnak a Nyugattal való kereskedelmi kapcsolataiban az első helyen Ausztria áll, utána következik az NSZK és Olaszország. Ami az USA-t illeti, az egymás közti kereskedelem nagysága jelentéktelen.

M. Sz. Gorbacsov: Nem az történt, Kádár elvtárs, hogy Ön politikájában valamiféle célt kívánt elérni a nyugati tőke segítségével, de áthágta a határokat, és most nehézségek merültek föl, és elkerülhetetlenül stagnálás következett be?

Kádár J.: Nem. Az egész dolog a világ gazdasági helyzet függvénye. Hibát követünk el, nem vettük észre a világ gazdasági tendenciák változásait. A népgazdaság magas fejlődési ütemei nem változtak, az előző ütemben az életszínvonal is emelkedett. De nagy lábon éltünk. Az egyenleg hiányát a hitelek révén fedeztük. L. I. Brezsnyev mindig figyelmeztetett a függőség veszélyeire, én egyetértettem vele, de hiszen a szovjet elvtársak is igényt tartottak arra, hogy folytassuk szállításainkat, amelyekből, mint már említettem, 20%-ot nyugati importra kötöttünk le.

Ekképpen fő hibánk az volt, hogy nem állítottuk le időben az ország magas fejlődési ütemét, és elkezdtünk hitelekért folyamodni. Akkoriban Gierék szintén úgy gondolta, hogy nem kell félni az adósságoktól, a dollárt úgymond le fogják értékelni. Magyarország nem halad a lengyel úton, de sok hitelt kellett felvennie, s a kamatteher növekedett. Természetesen nagy örömmel fizettünk volna a Szovjetuniónak, de a helyzet nem tőlünk függött. Más szóval: a kialakult szituáció nem a mi tudatos döntésünk következménye volt, hanem hibák és számítási tévedések eredménye. Most, ha az adósságot egy főre átszámítjuk, a szocialista országok között nálunk a legnagyobb az eladósodás, de tartjuk magunkat nagy exportképességünk révén.

M. Sz. Gorbacsov: Kádár elvtárs, mi is sokat segítünk Önöknek.

Kádár J.: A Szovjetunióval és a KGST-vel való gazdasági kapcsolatok reményteljes támaszaink.

M. Sz. Gorbacsov: Ez így lesz a jövőben is. Érdekes volt megismerkednem Magyarország történetének politikai tanulságaival, amelyekről Ön beszélt, s hallani

²⁵ Magyarország csak 1973 augusztusában létesíthetett diplomáciai kapcsolatokat a nyugatnémet állammal.

azokról az elvekről, amelyek alapján az Ön pártját irányítják. Azt szeretném Önnek mondani: a szovjet vezetésben sohasem vonták kétségbe az Ön működését. Mi úgy véljük: amíg Kádár van, ez garancia arra, hogy Magyarország a jövőben is együtt fog haladni a Szovjetunióval. Reméljük, hogy együtt fogunk munkálkodni. De szeretnék Önnek egy baráti tanácsot adni: ahogy az évek múlnak, és a kor az kor, ésszerűen gazdálkodjék az erejével. Erre van szüksége Magyarországnak és a Szovjetuniónak, de az egész szocialista közösségnek is. Mivel a világ színpadán Kádár János jelentős politikai egyéniség.

Kádár J.: Köszönöm. Én ugyan ezt nem tudom, nem mértem le.

M. Sz. Gorbacsov: Ön teljesen átadja magát a forradalom ügyének, de óvni kell erejét, méltó utódokat kell felkészíteni. Ez óriási jelentőségű dolog.

Kádár J.: Szeretnék elmondani egy esetet, amely 1974-ben, a magyar párt- és kormánydelegáció moszkvai látogatása alkalmából történt. Volt egy találkozó, amelyen részt vett Brezsnyev és Koszigin. A beszélgetés során vita alakult ki, és a két heves, lobbanékony természetű ember, Koszigin és a miniszterelnökünk, Fock összeakaszkodott.²⁶ Ezt látva L. I. Brezsnyevvel azt mondtuk egymásnak: ezekre az elvtársakra nem szabad rábízni a szovjet–magyar barátság ápolását. L. I. Brezsnyev azután lecsillapította őket. És azt mondta: „De Önnek, Kádár elvtárs, hiszünk.” Voltak ott még más elvtársak is a kormányból. Kínosan éreztem magam akkor. De értem, amit Ön mondott.

Ami az Ön által felvetett kérdéseket illeti, úgy vélem, hogy az MSZMP jelenlegi irányvonala folytatódik. Komolyan viszonyulunk a kollektív vezetéshez. A dolog nem tőlem függ. Ugyanis én már a régi módon nem tudok dolgozni. Néhány éve „ravaszul” dolgozom: kilenc hónapot évente. Ez idő alatt arra töreksem, hogy mindazt elvégezzem, amit 12 hónap alatt kellene megtennem. Lehetőséget kapok a pihenésre, így teljesen kikapcsolom magam a dolgokból.

Úgy gondolom, hogy a PB-nek és a Titkárságnak egységesnek kell lennie, mivel ezek a végrehajtó szervek. Ami pedig a KB plénumát illeti, nem baj, ha valaki a vita során más döntéseket is javasol. A plénumon lehet vitatkozni, de határozatot hozni és azt végrehajtani közösen kell. A helyzet nálunk a KB-ban normális.

Hogyan tovább? Őszintén szólva nem tudom. 1972-ben, midőn betöltöttem 60. életévet, levélben fordultam a KB-hoz, kérve nyugdíjazásomat. A PB ellenezte ezt. Én ugyanis abból indultam ki, hogy a főtitkársere mindig valamiféle

²⁶ 1974. szeptember 25–30. között Kádár János és Fock Jenő vezetésével párt- és kormánydelegáció utazott a Szovjetunióba. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1974. október 18-án hallgatta meg a delegáció beszámolóját. A fennmaradt jegyzőkönyvben nincs utalás az itt említett esetre. MNL OL M-KS 288. f. 5/647. ó. e. 11–29. Az viszont ismert, hogy Fock Jenő és Koszigin között számos nehéz tárgyalás zajlott le.

magyarázkodással jár, és példát kívántam mutatni a szocializmus viszonyai között a kérdés normális megoldását illetően. A KB elutasította kérésemet.²⁷

Már ezt megelőzően elküldtem e levelemet L. I. Brezsnyevnek. Fel volt háborodva. Nem tetszett neki az érvelésem. A legközelebbi találkozón hangosan ezt mondta nekem: „Az Ön KB-jának igaza volt.”

M. Sz. Gorbacsov: Én is osztom a véleményét.

Kádár J.: Időszakonként új embereket emelünk ki, de meglátjuk, mi válik belőlük.

M. Sz. Gorbacsov: Természetesen ez a kérdés az Ön KB-jának az ügye, de mi is mint barátok érdekeltek vagyunk abban, hogy Kádár ügye reményteljes kezekben legyen. Hiszen Ön is ugyanezt mondotta a Szovjetunióról.

Kádár J.: Ez más dolog. Jól értettem az Ön kérdését. Köszönöm a bizalmat. A KB határozott egyszer, s megfeledeztem kérésemről, és tovább szolgálom a közös ügyet. Már nem tudok nyugdíjba menni.

M. Sz. Gorbacsov: Szeretnék feltenni egy kérdést. A nyugati sajtóban elterjedt a hír arról, hogy Magyarországon ellenzék jött létre, s a Balaton környékén valami-féle kongresszus is volt.²⁸ Miről van itt szó? Vagy valami provokáció ez?

Kádár J.: Nem, ez nem provokáció. Országunkban létezik az ellenzék: néhány társadalomtudós, szociológus, az értelmiség képviselői, írók. Nincsenek sokan. Szerveződő csoportnak is lehet őket nevezni abban az értelemben, hogy 50-60 ember időnként találkozik. A nyugatiak megkeresik, támogatják őket. Megpróbálnak rölapokat is kiadni, pl. a dunai magyar–csehszlovák vízi erőmű építése ellen, a környezetvédelem jelszavaival.²⁹

Milyen a hatásuk? Még Nyugaton is úgy vélik, hogy nem nagy; a magyar munkásosztály körében nincs fogadtatásuk. Felmerül a kérdés, mit tegyünk velük. Adminisztratív intézkedéseket csak végső esetben foganatosíthatunk velük szemben, mivel nem kívánunk ingyenreklámot csinálni ezeknek az emberek-

²⁷ Kádár János 1972. május 10-én levelet írt az MSZMP KB-nak, amelyben 60. életévének betöltésére hivatkozva a felmentését és nyugdíjazását kérte. A levélről a PB május 18-án, 22-én, június 13-án és 15-én tárgyalt, és azt javasolta a KB-nak, hogy ne teljesítse Kádár kérését. Lásd Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza 1957. november–1989. június*. 2. kötet. Budapest, Szabad Tér Kiadó–Kossuth Kiadó, 2003, 243–246.

²⁸ Gorbacsov vélhetően az 1985. június 14–16-i monori találkozóra utalt, amelyen a demokratikus ellenzék, a népi írók, reformközgazdászok és szociológusok vettek részt. Lásd: *A monori tanácskozás: 1985. június 14–16*. Szerk.: Rainer M. János. Budapest, 1985-os Intézet, 2005. A „Balaton” említése tévedés lehet.

²⁹ 1984. augusztus 1-jén megalakult a Duna Kör nevű civil szervezet, amely szamizdat kiadványokban hívta fel a figyelmet a fenyegető veszélyekre.

nek. Időnként ellenőrizzük az ellenzéki elemeket, elkobozzuk sokszorosítógépeiket, de ha kell, tudunk gorombábbak is lenni.³⁰

Eszembe jutott egy „vad” magyar gondolat: a mi rendszerünkben nincs szelep a feszültség enyhítésére.

M. Sz. Gorbacsov: Miért? És a kritika és önkritika? Ez a mi erős, hatékony fegyverünk.

Kádár J.: Ez igaz. De olyan eszközeink nincsenek, mint a kapitalistáknak. [Ott] a politikai küzdőtéren különböző elvek ütköznek, és a választó megválaszthatja vagy megdöntheti a kormányt, ezt vagy azt a pártot, bár nincs elvi különbség a polgári pártok koncepciói között.

Mi hogyan fejlesszük tovább a demokráciát? Szükség van a demokratikus centralizmusra. Bővebb lehetőséget kell teremteni a társadalmi szervezetek önálló működése céljából. Egy időben nálunk problémák voltak a szakszervezetekkel, mert esetükben különböző megnyilatkozások jelentek meg abban a tekintetben, hogy a szakszervezetek teljesen függetlenek legyenek-e a párttól. Akkor kénytelen voltam összehívni az elvtársakat, s elmondani: sehol a világon nincsenek független szakszervezetek, de nálunk önállóak lesznek.

M. Sz. Gorbacsov: Köszönöm, Kádár elvtárs. Érdekes véleménycsere alakult ki itt. Mintha csak Magyarországról esett volna szó, de ténylegesen általában véve a szocializmus fejlődéséről, a felhalmozott tapasztalatok értékeléséről beszéltünk. A komoly politikai pártok és a komoly politikusok kötelesek elmélyülten belefogni a múlt tanulmányozásába, hogy világosabban képzeljük el a jövőbe vezető vitákat. Az Ön által elmondottak nagy érdeklődést váltanak ki.

Napjainkban Magyarország nagy eredményekkel rendelkezik. Ezek a nép és a párt, amely a társadalom vezető ereje, munkájának vívmányai. Ezek egyúttal a világszocializmus vívmányai is. Ez többéves harc következménye. És ebben az értelemben az Önök egész történelme – különösen 1956 novemberét követően (persze nem szeretném lebecsülni az 1945-től, a fasizmus alól történt felszabadulás óta eltelt időszak jelentőségét sem) – érdeklődésre tart számot a szocialista országok és pártjaik részéről, ama politikai erők részéről, amelyek a szocialista választás kérdésében döntenek. És az Önök összes dolgai – és győzelmeik és ideiglenes eltávolodásuk – a szocializmushoz vezető úton a fő mozgalom és a szocialista rendszer előnyei feltárásának részét képezik.

³⁰ A magyar ellenzékről lásd: Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenék I–III. Monográfia, Interjúk, Dokumentumok*. Budapest, T-Twins Kiadó, 1995. Kádár és az ellenzék „viszonyáról”: Uő. *Hatalom és ellenzék a Kádár-rendszerben*. Az 1980-as első ellenzékről szóló határozat kontextusai. In: Kádár János és a 20. századi magyar történelem. Szerk.: Földes György, Mitrovits Miklós. Budapest, Napvilág Kiadó, 2012, 185–204.

Említette, hogy beszélt tapasztalatairól más elvtársaknak, javaslatot tett következtetések levonására, de nem minden így történt. Lenin azt mondta, hogy nincs értékesebb, mint a saját tapasztalat. De napjainkban ezt a lenini gondolatot értelmezve azt mondanám, hogy a Szovjetunió, Magyarország és a szocialista országok tapasztalatai a mi közös szocialista tapasztalataink. Ezért ezek mindannyiunk számára fontosak. Ismétlem, hogy támogatjuk azokat az alapvető marxista-leninista elveket, amelyek – ahogy Ön említette – pártunk egész működésének alapjául szolgálnak.

Az ilyen irányvonal megfelel mind a magyar nép, mind más szocialista országok népei érdekeinek. A magyarországi tapasztalat, de a mi saját tapasztalataink is azt mutatják, hogy akkor is, midőn egyik vagy másik szocialista ország nehézségekbe ütközött, ezeket a nehézségeket nem a szocializmus mint rendszer okozta. Ezek különböző szocialista országbeli politikusok politikájának értelmezésében és alakulásában megnyilvánuló hibák következményei voltak, akik képtelenek voltak teljes mértékben kifejezni a kor szükségleteit, és alkotó módon alkalmazni a szocializmus törvényeit országaink konkrét követelményei között.

Szerettünk volna sokkal mélyrehatóbb következtetéseket levonni, amely[ek] fejlődésünk nemcsak múltbeli, de jövőbeni útjait is érinti[k]. Az SZKP, az MSZMP és a többi testvérpárt tapasztalatai arról tanúskodnak, hogy sikereink biztosítéka a marxizmus-leninizmusba vetett hit. Az egyik tanulság abban rejlik, hogy a párt nem bújhat ki saját népei, a szocializmus sorsa iránti felelősség alól. És hogy az előtte álló feladatoknak megfelelően, a pártnak a lenini elvek, a lenini normák szerint kell eljárnia. Ez nagyon fontos momentum. Már előfordult a történelemben, hogy a pártok vezetésében voltak a marxizmus-leninizmus iránt elkötelezett emberek, de nem voltak képesek olyan légkört teremteni, amely idejében lehetővé teszi a negatív mozzanatok feltárását, hogy kidolgozzák a helyzet orvoslásának módszereit.

A szocialista országok jelenlegi helyzetéről szólva, valószínűleg mindannyian egyetértünk abban, hogy új szakasz köszöntött be a világszocializmus fejlődésében. Nagy felelősség hárul ránk azért, hogy értékeljünk, elgondolkozzunk tapasztalatainkról, megállapítsuk, hol is tartunk. Hiszen megváltoztak a feltételek mind bel-, mind külpolitikai fejlődésünkben. Egyrészt nagy sikereink vannak a politikai, gazdasági, szociális, ideológiai élet területein és másutt. Még inkább megerősödtek a szocializmus pozíciói a világ küzdőterén. Másrészt azonban látjuk azokat az aggasztó tendenciákat is, amelyek nehezítik, lassítják fejlődésünket. Mindezeket a kérdéseket közösen kell kielemeznünk. Elégedettséget vált ki, hogy a testvéri pártok mindegyik vezetője egyetért abban, miszerint tartunk e problémákról Szófiában munkatalálkozót. Az Önnel folytatott mostani beszélgetés, Kádár elvtárs, a maga nemében [egyfajta] kísérlet a soron következő találkozóhoz illetően. A problémák már régen megértek. Fontos a kollektív alapon történő tudományos elemzés, hogy tétovázás, improvizációk nélkül és voluntarizmustól mentesen kijelöljük előrehaladásunk módjait. A politikai hibákat,

a tévedéseket a távlatok kidolgozásában népeink drágán fizetik meg. Minden lehetőségünk megvan a tudományos elemzésre, arra, hogy megtaláljuk a helyes utakat az előttünk álló feladatok megoldására.

Szeretném hangsúlyozni, hogy éppen ilyen szellemben készülünk az SZKP XXVII. kongresszusára.³¹ A fő gondolat, ami ebben a vonatkozásban bennünket vezérel, abban rejlik, hogy a fejlődés új szakaszában mélyebben ki kell aknázni a szocializmus erőforrásait. Ez helyzetünk sarkalatos pontja. Igyekszünk egyre mélyebben kiaknázni rendszerünk politikai, gazdasági lehetőségeit, feltárni a szocializmusnak mint demokráciának legfőbb erőforrásait. Önnek igaza van abban, hogy figyelmünket a szocialista demokrácia megvalósítására kell irányítanunk. Mi mindannyian, enyhén szólva, meglehetősen nyugodtan kezeltük ezeket a kérdéseket. Létezik úgymond a szocialista demokrácia, ennek megvannak a maga előnyei a polgári demokráciával szemben – és minden rendben van. Ezek az előnyök önmagukban nem tárulnak föl. Jobban ki kell aknáznunk mindazt, ami benne rejlik. Erre majd új nemzedékek születnek, amelyek műveltségük magas fokával tűnnek ki. Lenin azt mondta, hogy az írástudatlan ember kívül áll a politikán. Egyedül az osztályösztön nem elegendő a politikai aktivitáshoz. Napjainkban nálunk él a világ legműveltebb népe, de ez nem állhat a politikán kívül; ez a politika aktív részese és végrehajtója kíván lenni. És mi most egyre szélesebb körben tárjuk fel az új lehetőségeket arra, hogy a nép a pártszervezetek, a népi küldött-tanácsok, a munkáskollektívák munkáján keresztül aktívan kapcsolódjék bele a politikába. És a nép ezt szívesen vállalja.

Még nem teljesen aknáztuk ki a szocializmusnak mint rendszernek az erőforrásait, aminek alapjául a szociális igazságosság elve szolgál. Ezen a területen is megvan az alap az új lépésekhez. Sajnos, még nem tudtuk megmutatni a világnak a szocialista életmód igazi értékeit, a mi értékeinket. Párizsban volt a politológusok kongresszusa, és a polgári tudósok is kénytelenek voltak elismerni, hogy a szocializmus nemcsak nem merítette ki magát, hanem a továbbfejlődési lehetőségeit is demonstrálja.

Mind a belső elképzelések, mind pedig a nemzetközi okok következtében el kell gondolkodnunk azon, milyen is az új szocialista életmód. Vajon nem kell-e ismételtetnünk a sablonokat, nem kell-e lemásolnunk a fogyasztói polgári társadalom értékeit? Hiszen van erre hajlam.

Nemrég találkoztam sztahanovistákkal, az egykori nemzedék képviselőivel, és azokkal is, akik az ő helyükre léptek. Ezen a találkozón ismét egyértelművé vált, hogy a szovjet embert nem csak a pénz, a rubel érdekli. Ők az erkölcsi ösztönzőkről beszéltek, az emberekre való odafigyelésről, az ember munkába vetett hitéről.

Hogyan tovább most már? A dolgokat abba az irányba vinni, hogy mindenkinek 20 öltönye, két autója legyen? A mi utunk valószínűleg nem ez. Nekünk a

³¹ Lásd: *A Szovjetunió Kommunista Pártja XXVII. kongresszusa. 1986. február 25.–március 6.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986.

jövőben is javítanunk kell az emberek életkörülményeit, biztosítani kell a művelődéshez vezető utat, emelni kell az egészségügy, az orvosi szolgálat színvonalát. Van, ami csak a szocializmus sajátossága, a személyiség sokoldalú fejlesztése a kollektív elvek alapján. Fontos, hogy újszerűen, szocialista módon határozzunk a szabadidő, a sportolás megszervezésének kérdéseiről.

Ezeket a problémákat még korántsem oldottuk meg teljesen. Alapjaiban véve korábban is voltak olyan gondjaink, hogy tápláljuk, öltöztessük, és milyen lábbal járunk el az embereket. Ezek a problémák ma is léteznek, bár új minőségben. De nem szabad a szocialista életmódot a felhalmozás, a polgári társadalom utánzása felé irányítani. Erről el kell gondolkodnunk, és mi e gondolatokat a pártdokumentumokban is kifejezésre juttatjuk.

Már beszéltünk Önnek arról, hogy a szocialista országokban az építés más-más tapasztalataira tettek szert. A konkrét problémák megoldására sokféle módon és megközelítést alkalmaznak. A gyakorlatban ebben is kifejezésre jut az új társadalom ama lenini formája és módszertani értelmezése, amely megfelel a konkrét nemzeti sajátosságoknak. De mindamellett a tapasztalat is megerősíti a szocializmus építésének általános elveibe vetett hit szükségességét: a munkáshatalmat, a marxista-leninista ideológiát, a társadalmi tulajdont, a nemzeti politikát, amely biztosítja a tényleges egyenlőséget és a népek egyenjogúságát. Ezekről az elvekről Ön is szólt. És mindez a tudományos szocializmus. És ez a mi modellünk. A többi módszer munkamódszer. Ahogy emlékszem, ebben a kérdésben, Kádár elvtárs, teljes az egyetértés Önnel.

Előfordul, hogy egyik vagy másik szocializmust építő országban oly módszereket és eszközöket alkalmaznak, amelyek nem teljesen felelnek meg az általános szocialista elveknek, de azokat konkrét történelmi körülmények diktálják. Fontos, hogy ezek a közbeiktatott eszközök végső soron elvezessenek a szocialista eredmények megvalósításához. Ezért szükség van a véleménycserére. Nem kell dramatizálni az útkereséseket, a kísérleteket, még ha azok nem is mindig igazolódnak. Fontos – ahogy arról Önnel már 1983-ban Budapesten beszélgettünk³² –, hogy a kísérleti célok és keretek szocialisták maradjanak, hogy minden intézkedésünk a szocializmus megszilárdításához vezessen el.

Figyelemmel kísérjük, mit kínál nekünk a Nyugat. A rendelkezésünkre álló információ alapján ítélve, ott már egyre kevésbé akarják a szovjet társadalom belső megerősödését.

Kádár J.: Ez igaz. Ez a probléma egyre inkább nyugtalanítja őket.

M. Sz. Gorbacsov: Nyugaton azon gondolkodnak, hogyan mérjenek ránk csapást, hogy állítsák szembe Gorbacsovot a többi elvtárssal, hogyan tegyék tönkre

³² Lásd e dokumentum 2. jegyzetét.

mindazt, amit megtervezünk. Érthető, hogy az új eszmék a különböző vélemények összeütközését váltják ki. És a Nyugat szeretne ebbe az eszmei vitába beavatkozni.

Kádár J.: És Ön nem fél attól, hogy udvari összeesküvés formájában megismétlődik a történelem, ahogy az Hruscsovval is történt?³³

M. Sz. Gorbacsov: Nem. Én levontam a következtetéseket. *(Egy kis szünet után elmosolyodik.)* Igen, Kádár elvtárs, nem vagyok butább Hruscsovnál. Józanul gondolkodunk. Mindaz, amit a Központi Bizottság magára vállal, ezek időszerű kérdések. A nép támogat bennünket, a szovjet emberek egyenesen megkövetelik, hogy folytassuk a fegyelem megszilárdítását; elkezdtek támadni azt, ami ellentétes a törvénnyel, támadják az iszákosságot.³⁴ Végeredményben ez a mi óriási nyereségünk. A Nyugat semmiben sem becsüli le erőfeszítéseinket. Még egyszer megbizonyosodtunk arról, mennyire igaza volt Leninnek abban, amikor még a legsúlyosabb időkben is a valót mondták a népnek. Így tettünk mi is, és hatalmas pozitív visszhangra találtunk.

Nyugaton már arról kezdtek beszélni, hogy Gorbacsov állítólag nem váltja be reményeinket. Mintha elköteleztem volna magamat irányukban. Gorbacsov úgymond a tervgazdaság, nem pedig a piac elkötelezettje. A Nyugat nagyon szeretné, hogy a piacgazdasággal mind mi, mind Önök visszatérnének a magántulajdonhoz. Alapjában véve munkánkban továbbra is az áru-pénz viszonyokat fogjuk alkalmazni. Így használjuk az önálló gazdasági elszámolást – mégpedig mindenütt – és úgy véljük, hogy ez nemcsak a munkatermelékenységet fogja ösztönözni, de a vezetés demokratizálását is. Ha a kollektívában minden a munka végső eredményétől függ, akkor az emberek elkezdik vizsgálni, miben rejlenek a hibák, a tervek nemteljesítésének okai. Így nő a munkásság részvétele a népgazdaság irányításában.

A Nyugat más ötleteket is kínál számunkra: ha úgymond eredményeket akartok elérni a gazdaságban, vállalni kell a kezdeményezést, szükség van arra, hogy a párt kivonuljon a gazdasági szférából. De azt mondják, hogy a pártcsinovnyikok a Szovjetunióban nem vonultak ki a gazdaságból, és ezért az új főtítkár minden kezdeményezése kudarcra van kárhóztatva. Persze ítéleteikben felfedezhető valamelyest negatív momentumaink tükröződése. Gondolok itt mindenekelőtt a bürokratizmus jelenségeire. Mi nem kételkedünk a demokratikus centralizmus elvének értékében a népgazdaság irányítása terén. De úgy véljük, hogy azt alkotó módon, a körülményekkel összhangban kell alkalmazni. Egy dolog a „hadikom-

³³ Utalás Hruscsov puccsszerű leváltására 1974-ben. Lásd a 10. dokumentumot.

³⁴ Gorbacsov egyik első intézkedése az 1985 májusában meghirdetett alkoholelleses kampány volt a fogyasztás visszaszorítására.

munizmus” vagy a háború időszaka,³⁵ illetőleg a háború utáni helyzet. Akkor fokozni kellett a centralizmust. De most mások a feltételek. A nép képzetesebb lett, káderek nőttek fel. Ez megköveteli a jog és a felelősség fokozását a helyszíneken, a munkáskollektívákban. Mi is ezen az úton fogunk továbbmenni.

De vannak olyan objektív okok és körülmények, amelyek vonatkozásában az egyes területeken nem szabad elerőtlenednünk, sőt erősíteni kell a centralizmust. Ez vonatkozik a szövetséges köztársaságok kölcsönös kapcsolataira is. Nem tűrhetjük el az olyan helyzetet sem, amilyen Jugoszláviában kialakult, azaz egyik köztársaság nyomorog, a másik pedig bőségben él. Saját tapasztalataink alapján meggyőződünk arról, hogy csak a centralizmus segítségével lehet kiegyenlíteni köztársaságaink fejlődésének gazdasági feltételeit.

A központi hatalom osztja szét a köztársaságok között az anyagi eszközöket. Ebben jutott kifejezésre Lenin zsenialitása. Az országunkban lakó népek sokféle-
lése ellenére társadalmunk szilárd. De a nemzeti politika iránti figyelmünk nem csökken.

Vagy az árpolitika kérdése. A pénzmennyiség és az árutömeg közötti megfelelés szintén megköveteli a centralizációs módszert, másképpen az egész gazdaság összezavarodik. Más szóval, nem szabad úgy feltenni a kérdést, hogy a centralizmus nélkül kell fejlődni. A centralizmus a szocializmus előnye, de ezt az elvet a gyakorlatban jobban kell végrehajtani.

Az 1985. áprilisában tartott KB-plénumon a társadalmi-gazdasági fejlődés meggyorsításának programját tűztük ki.³⁶ Többről van szó, mint egyszerűen az ütemfokozásról. Társadalmi életünk minőségének emelkedéséről van szó. Nem szabad visszaélni a szovjet nép türelmével. Ebben a kérdésben számítunk barátaink megértésére. Hiszen minél jobban mennek a dolgok nálunk, annál jobb lesz Önöknek is.

Az internacionalizmus tartalékai nálunk, Kádár elvtárs, óriásiak. És mi törekszünk arra, hogy társadalmunkban ne szülessenek meg a nemzeti önzés bacilusai. Ez komoly következményeket von maga után. Úgy véljük, hogy az Önök problémái a mi problémáink is, de őszintén szólva, kell, hogy legyen barátainknál is olyan megközelítésmód, mint amilyen a megértés. Erre annál is inkább szükség van, mivel a baráti szocialista országok a fejlődés bizonyos szintjét elérték, ezekben kialakultak a politikai intézmények, érett pártok tevékenykednek, nőtt a nép kulturális és műveltségi színvonala, megszilárdult a népgazdaság. Mindez hozzásegíti az egyes országokat ahhoz, hogy önállóan valósítsák meg lehetőségeiket. De a fejlődésnek ezen a szintjén, az SZKP KB véleménye szerint nem szabad megengedni, hogy meggyengüljenek a baráti szocialista országok

³⁵ Utalás a szovjet államban a polgárháború (1918–1920) éveiben bevezetett gazdaságpolitikára. A hadikommunizmust államosítás, nagyfokú centralizáció, a kötelező beszolgáltatások, általános munkakötelezettség, jegyrendszer és az árucserre jellemezte.

³⁶ Az SZKP KB 1985. április 23-i plénumán személyi kérdések mellett arról is döntöttek, hogy összehívják az SZKP kongresszusát. Lásd: *Népszabadság*, 1985. április 24. 1.

közötti nemzetközi kapcsolatok. Sajnos, a nemzeti önzés jelenségei megtalálhatók a szocialista országokban. Lehet, hogy ezek nem is a politikai vezetés szintjén jelentkeznek, de léteznek, néha ezek valamely új döntések keresésével magyarázhatók. Szeretném egyértelműen hangsúlyozni, hogy a szovjet vezetés a szocialista országok nemzetközi összefonódottságának megszilárdítását kívánja. Nézze, hogy próbálkozik a Nyugat meggyengíteni kapcsolatainkat, megosztani bennünket! Itt bevetik a differenciált megközelítést és az elmélkedéseket a modellekről, arról, hogy a szocialista országokban néhány vezető „rugalmas”, mások pedig konzervatívak, valakivel lehet tárgyalni, másokkal pedig nem kell.

Kádár J.: Igen, mindez előfordul.

M. Sz. Gorbacsov: Úgy tűnik, ahogy azt Bebel mondta, ha az osztályellenség dicsér téged, akkor el kell gondolkodnod azon, milyen hibát követtél el.

Már szoltam arról, hogy célkitűzésünk az ország társadalmi-gazdasági fejlődésének meggyorsítása. Nem kevésbé fontos a jelenlegi nemzetközi helyzetben a védelmi képesség biztosítása sem. Ez a feladat szintén megköveteli fejlődésünk gyorsítását.

Felmerül most már a kérdés: hogyan biztosítsuk a feladatok megoldását, hogyan realizáljuk irányelveinket? Úgy véljük, hogy mindenekelőtt az emberi tényezőt kell aktivizálnunk, többek között a szociális politikával, rendszerünk demokratikus fejlődésével és a szocialista törvényesség megszilárdításával. Fontos kérdés káderpolitikánk megvalósítása. Ebben mi semmi újat nem találunk fel. A lenini elveket alkalmazzuk. Amellett vagyunk, hogy ne szakadjon meg a természetes folyamat, korábban ugyanis ebben hibákat követtünk el. Most pl. fontos, hogy biztosítsuk friss erők áramlását, de mi a tapasztalt és fiatal káderek kombinációjának szükségszerű tényéből indulunk ki. A tapasztalat felbecsülhetetlen vívmány. Megvéd az ábrándozásoktól, a fiatal energia pedig a konzervativizmus jelenségeitől.

Nagy figyelmet szentelünk annak, hogy aktivizáljuk a párt belső életét. Fokozzuk a kerületi és területi pártszervezetek harciasságát, intézkedéseket fogantatunk a választott pártszervezetek munkájának aktivizálása terén.

A munkában törekszünk a nagyobb glasznoszty biztosítására. Nálunk egykor voltak „tiltott övezetek” a kritikában. Nem volt szabad megbántani egyes köztársaságokat, egyes területeket, mert azok „oltalom” alatt álltak. Ez abnormális eredményekhez vezetett.

Valóban, Kádár elvtárs, a szocialista országokban nincs politikai ellenzék. Ezért a mi módszerünk a kritika és az önkritika fejlesztése. Van, ahol a szocialista országokban betegesen reagálnak változásainkra. Elkezdték kérdezgetni: miért van nálunk csend, vajon nincsenek problémák? Mi senkit nem akarunk ebben tanítani. Az SZKP a lenini pártelvekkel és normákkal összhangban tevékenykedik.

A társadalmi-gazdasági folyamat felgyorsításával kapcsolatban megfogalmazott éles kérdésfeltevés legalább ugyanilyen élesen vetette fel számunkra a tudományos-technikai haladás problémáját. Ezen a területen nem tudunk a kapitalizmus fölé emelkedni. Nálunk minden adott ahhoz, hogy ne veszítsünk, óriási termelési és tudományos erőforrások, káderek, a szocialista rendszerű gazdaság előnyei. Arról van szó, hogy vonjuk be a tudományos vívmányok elmélyítésének mechanizmusát a termelésbe. Javaslatot tettem e kérdések megvitatására a szófiai találkozón. Elégedettek vagyunk azzal, hogy elképzeléseink pozitív visszhangot váltottak ki.

Őn szólt arról, hogy 1956 után Magyarországon emelték a munkásság anyagi érdekelttségét. Gazdasági mechanizmusunk sok vonatkozásban 30 évvel ezelőtt alakult ki, és nem minden tekintetben felel meg a jelenlegi követelményeknek. Természetesen nem fogunk mindent megváltoztatni, de komoly peresztrojka áll előttünk.³⁷ A vezetésben a centralizmus és a tömegek kezdeményezésének kombinációját fogjuk keresni, egyre szélesebb körben fogjuk meghonosítani az önálló gazdasági elszámolást, az anyagi ösztönzési módszereket. Mindezt nem valami lakossági rohammal fogjuk megtenni, hanem az idő és a felhalmozott tapasztalatok függvényében. Már jártunk ezen az úton, és nálunk kifejezésre jutott az a meggyőződés, hogy gyorsan kidolgozzuk a peresztrojka egész koncepcióját a népgazdaság irányításában.

Természetesen minden vállalkozásunkban, minden dolgunkban a szocialista országokkal történő együttműködésre támaszkodunk. Önök tőlünk függnek, és mi sok vonatkozásban mindenkitől függünk. Azt kívánjuk, hogy ez a kölcsönös függés még teljesebb legyen. A kellő megoldást meg fogjuk találni. Az igazság a közös vitákon, a közös elemzéseken születik meg. Ez normális jelenség.

Az év rosszul indult nálunk. Nem működött a kereskedelem, és nem volt energiagazdálkodás, ami hátrányosan hatott az egész népgazdaságra. Most normalizálódik a helyzet. Az elmúlt 8 hónap számadatai szerint növekedésünk átlagmutatói 3,4%-osak. Őszintén megvallom, hogy sokat veszítettünk a vodka forgalmazásában (kb. 20 milliárd rubelt). A folyamat gyorsabban zajlott le, mint azt vártuk. Van egy nagyon fontos mutató, amely nálunk hosszú éveken át nem csökkent: az iszákosság miatt kialakult traumákból eredő veszteségeké. Jelenleg e mutató vonatkozásában jelentős pozitív haladás tapasztalható.

Az agráripari komplexumokban pozitív folyamat van kibontakozóban. Arról van szó, hogy még az iparosítás éveiben alakult ki ez a helyzet, amikor a munkaerő eszközeit és forrásait más ágazatok fejlesztése céljából a mezőgazdaság kárára használták fel. A háború után saját erőből sikerült újjáépíteni az országot.

³⁷ Orosz kifejezés, magyarul átépítést jelent. Gorbacsov a hatalomra jutása pillanatától használta a „peresztrojka” kifejezést, amelyről a korszak a nevét is kapta. Lásd: Mihail Gorbacsov: *Átalakítás és új gondolkodás. Országunknak és az egész világnak*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1987.

De később éreztük annak szükségét, hogy fokozottan az agrárágazatra irányítsuk figyelmünket. 1964 után, L. I. Brezsnyev kezdeményezésére változtattunk ezen a helyzeten, de még nem sikerült minden vonatkozásban felülemelkedni az egykori látásmódon.

Most kezdtünk aktívan áttérni a gabonafélék művelésének intenzív módszerére. 1986-ban e területet 35 millió hektárral növeljük, s távlatilag el kívánjuk érni a 60 millió hektárt. Ebben rejlenek tartalékaink. E rendszerek alkalmazásával a folyó évben 8–12 mázsa terméknövekedést értünk el hektáronként. Ha 60 millió hektáron takarítjuk be majd a termést, hektáronként 30 mázsával, ez 180 millió tonnát fog eredményezni. Éppen ezért, mikor Celinogradban³⁸ beszédet mondtam, kifejtette, hogy a rossz évben kb. 200 millió tonna gabonát kell betakarítanunk, akkor a jó évben kb. 250 millió tonnát. Most minden tartalékunkat ezekre kell koncentrálnunk. A népből nagy reményeket keltettünk, és konstruktív intézkedéseket kell kidolgoznunk célkitűzéseink realizálása érdekében.

Kádár J.: Beszélgetésünk az én hibám miatt elhúzódott, amennyiben kissé belemerültem a magyar történelem problémáiba. Küldök Önnek majd egy levelet, amelyben ki fogom fejteni néhány nemzetközi kérdésről és a kommunista mozgalom problémáiról álláspontunkat.³⁹ Úgy fogjuk megítélni, hogy beszélgetésünk ekképpen fog folytatódni.

M. Sz. Gorbacsov: Rendben van, Kádár elvtárs. Arról szeretném Önt előre informálni, hogy új javaslatokat készítünk elő az amerikai kormányzat számára a fegyverkezési verseny csökkentésének kérdéseit illetően. Szeptember 27-én Sevardnadze elvtárs Reagannal történő találkozásánál át fogja nyújtani neki ezeket a javaslatokat.⁴⁰ Miről is van szó? Ha az USA egyet fog érteni azzal, hogy elálljon a világűr militarizálásától, akkor 50%-kal lehet csökkenteni azoknak a rakétáknak a számát, amelyek képesek elérni a szovjet vagy az amerikai területet.

Javaslatot teszünk arra, hogy függesszük fel az atomrobbantásokat, és újítsuk fel a tárgyalásokat ebben a kérdésben a megegyezés előkészítéséről, beleértve az ellenőrzés kérdéseit is. Ami Európát illeti, mi az 1984. évi szintre csökkentettük azon közép-hatótávolságú rakéták számát, amelyek harci készenlétben állnak. Ilyenképpen javaslataink kiterjednek mind a világűrre, mind pedig a közép-hatótávolságú rakétákra és atomrobbantásokra.

Kádár J.: Ezek nagyon komoly javaslatok.

³⁸ Ma Asztana, Kazahsztán fővárosa.

³⁹ Ez a levél máig nem került elő. Talán Kádár nem is írt ilyen levelet.

⁴⁰ 1985. szeptember 27-én Washingtonban Sevardnadze szovjet külügyminiszter átadta Ronald Reagan amerikai elnöknek Gorbacsov levelét, melyben a szovjet–amerikai kapcsolatok rendezésére tett javaslatokat.

M. Sz. Gorbacsov: Egyidejűleg megfelelő alternatívákkal láttuk el genfi küldöttségünket. Most vagy reagálnak az amerikaiak ezekre a javaslatokra, és akkor igazi előrehaladást fogunk elérni a háborús fenyegetés mérséklése terén, vagy önmagukat fogják leleplezni.

Kádár J.: Már előre azt mondhatom, hogy ezek nagyon jó intézkedések.

M. Sz. Gorbacsov: Javaslatokat hozunk, hogy ezeket a lépéseket kölcsönösen tegyük meg, de nem fogunk egyoldalúan lefegyverkezni. Franciaországi utam idején szeretném legalizálni ezeket a javaslatokat.⁴¹ Ismerje meg a világ őket. Az amerikaiak most nehéz helyzetben vannak, erre reagálnunk kell.

Kádár J.: Helyes.

M. Sz. Gorbacsov: Keménynek kell lennünk, de egyúttal konstruktív pozíciót kell elfoglalnunk. Arra aligha számíthatunk, hogy az imperializmus gondoskodik a békéről. De természetesen nem szabad gyengének lennünk. Az amerikaiak megpróbálnak előnyöket szerezni a világűrben saját katonai terveik megvalósításával. A jövőben is tudtukra adjuk, milyen előre meg nem jósolható következményekkel járna a világűr militarizálása. Ha elkezdődne a fegyverkezési verseny, a világhelyzet destabilizálódna.

Ami a szovjet–magyar kapcsolatokat illeti, feltételezem, hogy összes problémánk tisztázottak, megvalósul a tervek koordinációja. Kezdetben a koordináció nehezen haladt. Tekintettel arra, hogy a magyar fél nem kis erőfeszítéseket tett, hogy csökkentse a meglévő különbséget kereskedelmi és fizetési viszonyaink kiegyenlítésében, határozatot hoztunk a magyar vezetés kérésével kapcsolatban, ti. Magyarország adóssága egy részének kifizetését, azaz azt a kb. 500–600 millió rubel összeget, amit az 1986–1990. években kellene törleszteni, halasszák el az 1990. év utánra.⁴²

Szeretnénk azonban, Kádár elvtárs, egy kívánságunknak hangot adni. Meg kell szilárdítanunk az integrációt, bővíteni kell a szakosítást és az együttműködést. Ha a szakosítás még nem megy, akkor a kooperációs termelés részaránya még alacsony. Úgy tűnik, a szocialista országok együttműködése a kapitalista

⁴¹ 1985. október 3-án Gorbacsov Párizsban jelentette be a szovjet békejavaslatokat: 50%-kal csökkentse a szovjet és az amerikai stratégiai nukleáris fegyverzetet, tiltsák meg a világűr militarizálását, kezdődjenek tárgyalások a Szovjetunió, Franciaország és Nagy-Britannia között a nukleáris fegyverzetek csökkentéséről.

⁴² A magyar–szovjet rubelelszámolású áruforgalomban a cserearányromlás következtében 1985-re 2,8 milliárd rubel nettó magyar árvesztesség következett be. A magyar fél 900 millió rubeles fizetési kötelezettségének kiegyenlítésére a szakértők 600 millió rubel prolongációs hitel-felvételt javasoltak. Lásd: *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel...* i. m., 2000, 74.

országokkal jobb. Ez nyilvánvaló hiba együttműködési mechanizmusunkban. Ez abnormális jelenség.

Kádár J.: Szeretném hangsúlyozni, hogy tevékenységünk minden területén osztjuk a Szovjetunió álláspontját. Kétoldalú kapcsolataink jól fejlődnek. Mai találkozáson megállapíthatjuk, hogy teljes politikai egyetértés van közöttünk. Kapcsolataink a jövőben még szilárdabbak lesznek. A kereskedelmi kapcsolatok terén az új ötéves terv időszakára mintegy 50 milliárd rubel nagyságú árucserében egyeztünk meg. Magyarország számára ez nem kevés. Köszönet Önöknek érte. És külön köszönet a 600 millió rubellel kapcsolatos döntésért. Mi kértük az adósságunk kifizetésének elhalasztását, és le vagyunk kötelezve a szovjet vezetésnek kérésünk teljesítéséért. Ami a gazdasági kapcsolatok fejlesztését illeti, szeretném hangsúlyozni, hogy törekszünk megszilárdítani az együttműködést a Szovjetunióval a legmodernebb ágazatokban – az elektronikában, a számítógépek gyártásában, a biotechnológiában. Készek vagyunk a kétoldalú kapcsolatok révén bekapcsolódni az Önök terveinek megvalósításába. Ez segít nekünk saját belső dolgaink megoldásában is. S ha közöttünk együttműködés jön létre a legmodernebb területeken, akkor ez Magyarországot megfelelő szintre fogja hozni. Ebben mi erősen érdekeltek vagyunk. Ugyanúgy érdekeltek vagyunk a KGST-n belüli együttműködés elmélyítésében. Teljes egészében támogatjuk ez év szeptember 12-i levelében kifejtett javaslatait.⁴³ Egyetértünk az abban megfogalmazott össze elképzeléssel, és úgy vélem, hogy minden intézkedést meg kell tenni a tudományos-technikai fejlődés felgyorsítása érdekében.

M. Sz. Gorbacsov: Szófiában tekintsük majd át mindezeket a kérdéseket! És azonkívül, Kádár elvtárs, döntenünk kell az országaink közötti közös vállalatok létrehozásának kérdéseiben.

Kádár J.: Üdvözlöm ezeket a javaslatokat, és egyetértünk megvalósításukkal. Jó, hogy a KGST is elkezd ezekkel a kérdésekkel foglalkozni.

Szeretném hangsúlyozni, hogy teljes mértékben támogatjuk a Szovjetunió külpolitikáját. Mindannyian magabiztosan nézünk a jövőbe. A helyzet megváltozott a mi javunkra. A Szovjetunió támadó politikát folytat.

Nagy érdeklődéssel olvastam a *Time* magazinban az Önnel készített interjút.⁴⁴ Nem tudom, látta-e már a *Newsweek* legújabb számát.⁴⁵ Ebben szomorúan arról írnak, hogy a Nyugat a Szovjetunió taktikáját illetően alárendelt helyzet-

⁴³ Ez a levél nem ismeretes számunkra, de Kádár szeptember 18-i válaszából kiderül, hogy a szovjetek azt javasolták, hogy a műszaki-tudományos együttműködések meggyorsításával kapcsolatos kérdések megvitatására a VSZ PTT következő szófiai ülése idején (1985. október 22–23.) kerüljön sor. Kádár egyetértett a javaslattal.

⁴⁴ *Time*, 1985. szeptember 9. 4–14.

⁴⁵ The Gorbachev Revolution. *Newsweek*, 1985. szeptember 9.

ben van, hogy a Szovjetunió új stílusa fenyegeti a Nyugatot, a Szovjetuniónak energikus vezetője van, az amerikai elnök pedig beteg, nem képes reagálni, s ehhez még Amerikát gazdasági problémák is sújtják.

Beszédem végén még egy kérdésről. Hétfőn egy nevemre címzett táviratot adtak át nekem. Felbontottam. Ebben a következő állt: „Adja át Gorbacsov elvtársnak: csak így tovább, tartson ki a jövőben is. Kívánunk neki jó egészséget és sok erőt.” Aláírás: Tóth György magyar polgár egy dél-magyarországi kis faluból. Ő olvasta az újságokban, hogy Moszkvába utazom, és egy ilyen táviratot küldött nekem. Ez a távirat nem valami kuriózum. Az, amit egy magyar ember 3-4 szóval fejezett ki, ez lényegében véve a KB és az egész magyar társadalom álláspontja. Arra törekszünk, hogy nagy nyilvánosságot biztosítsunk az Önök lépéseinek, az Önök politikájának. Röviddel ezelőtt bizonyos körökben országunkban olyan nyilatkozatok hallatszottak, hogy az SZKP és az MSZMP eltérő politikát folytatnak, közöttünk nincs [egyetértés, külön úto]n járunk. Célunk egy, törekvéseink ugyanazok, de eltérő feltételek között dolgozunk.

Szeretnék az MSZMP KB nevében személyesen sok sikert kívánni a jövőben Önnek, az SZKP Politikai Bizottságának, az egész Központi Bizottságnak. Most a Szovjetunió nagy katonai és politikai hatalom. Mi teljesen osztjuk az Ön optimizmusát, támogatjuk az Önök tervét.

Köszönetet mondok a számomra igen érdekes és kellemes beszélgetésért. Támogassuk a jövőben is a szoros kapcsolatokat, cseréljük ki az információkat, levelezzünk, telefonáljunk egymásnak, találkozzunk!

Kívánok Önnek sikereket az SZKP XXVII. kongresszusának lebonyolításában. Ezzel kapcsolatban szeretném a XX. kongresszussal kapcsolatos kérdést érinteni. Ennek határozatai óriási jelentőségűek voltak. Igaz, elkövettek egy hibát – nem kellett volna zártkörű előadást tartani. Alapvető határozatait bele kellett volna foglalni a beszámoló jelentésbe, és minden jó lett volna. Az SZKP XX. kongresszusa sok fontos határozatról vált emlékezetessé. Ezek az alkotás szabadsága, a szocializmus fejlődési útjainak keresése és az a következtetés, hogy nem létezik a világháború szükségessége. Úgy tűnik számomra, hogy az Önök előttünk álló XXVII. kongresszusa jelentőségét tekintve egyenlő lesz a XX. kongresszussal. Korszakos mérőöldkő lesz.

Meghívom Önt, kedves Mihail Szergejevics magyarországi látogatásra, természetesen nem holnap, hanem amikor ideje lesz – egyedül, avagy delegációval együtt.⁴⁶ Tudja meg, hogy Ön szívesen látott ember nálunk!

M. Sz. Gorbacsov: Köszönöm. Élni fogok ezzel a meghívással.

Kádár J.: Fontosnak tartom, hogy a szocialista országok vezetői rendszeresen találkozzanak. Ilyen kísérletek a múltban is voltak. De ennek most azért is kü-

⁴⁶ Lásd az 50. dokumentumot.

lönös jelentősége van, hogy jobban kihasználhassuk a szocializmus erőforrásait. Nagyon fontos, hogy a szocializmusról ne olyan elképzelés alakuljon ki, mint amilyen jelenleg Nyugaton tapasztalható. Az olyan hírnévre, amilyennek a szocializmus napjaink nyugati közvéleményében örvend, nincs szükségünk, és képesek vagyunk ezt megváltoztatni.

M. Sz. Gorbacsov: Elégedett vagyok beszélgetésünk eredményeivel. Nem hiába tekintettünk ez elé mindkét részről nagy reményekkel. Búcsúzzunk egymástól megszilárdítva egységünket, megszilárdítva az egységes megközelítésmódot mind a múlt, mind távlataink értékelésében!

História, 1993, 3. sz. 23–25. A dokumentumot Valerij Muszatov, a Szovjetunió budapesti nagykövetségének munkatársa bocsátotta a *História* folyóirat szerkesztősége rendelkezésére, amely részleteket közölt is a jegyzőkönyvből. A dokumentumot fordította Soós István. Teljes terjedelmében közli még: *Történelmi Szemle*, XXXIV. évf. (1992) 1–2. sz., 133–149.; illetve *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőikkel. Dokumentumok az egykori SZKP és MSZMP archívumaiból, 1985–1991.* Szerk.: Baráth Magdolna–Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000, 43–77.

48. Jelentés a Politikai Bizottságnak Kádár János és Mihail Gorbacsov tárgyalásáról

Budapest, 1986. június 8–9.

Jelentés az MSZMP Politikai Bizottságának Mihail Gorbacsov
1986. június 8–9-i budapesti látogatásáról

Szigorúan bizalmas!

Az MSZMP Központi Bizottságának meghívására 1986. június 8–9-én hivatalos, baráti látogatást tett hazánkban Mihail Gorbacsov elvtárs, az SZKP KB főtitkára. Az SZKP KB főtitkárát útjára elkísérte felesége,¹ továbbá Vagyim Medvegyev elvtárs, az SZKP KB külügyi titkára, valamint más szovjet vezető személyiségek.

A látogatás első napján mintegy 4 és fél óras hivatalos, négy szemközti megbeszélésre került sor Kádár János és Mihail Gorbacsov elvtárs között. A véleménycsere a tárgyalásokat követő szűk körű vacsora keretében is folytatódott. Gorbacsov elvtárs kezdeményezésére találkozóra került sor pártunk vezetőivel: a Politikai Bizottság tagjaival, a KEB elnökével és a Központi Bizottság titkáraival.

Az SZKP KB főtitkára látogatást tett a Csepeli Szerszámgépgyárban, ahol barátsági gyűlés keretében beszédet mondott Kádár János és Mihail Gorbacsov elvtárs. Megtekintette a Rozmaring Termelőszövetkezetet és a MERIKLON Gazdasági Társulást. Az MSZMP Központi Bizottsága díszvacsorát adott Gorbacsov elvtárs tiszteletére, amelyen nem publikált pohárköszöntők hangzottak el. Koszorúzott a Hősök terén, a Lenin-szobornál és a Szabadság téren. A program keretében sétát tett a Belvárosban.

A négy szemközti megbeszélésen Kádár János elvtárs köszönetét fejezte ki, hogy Gorbacsov elvtárs önálló látogatás keretében, a Varsói Szerződés Politikai Tanácsozó Testületének budapesti ülését megelőzően utazott hazánkba.² Hangsúlyozta a látogatás belpolitikai és nemzetközi jelentőségét, együttműködésünk és egységünk újabb demonstrálásának fontosságát. Kiemelte, viszonyunk

¹ Raisza Makszimovna Gorbacsova (1932–1999). Gorbacsov főtitkárrá választása után közéleti személyiség lett.

² Mihail Gorbacsov budapesti látogatása a Kádárral folytatott tárgyalások után folytatódott, ugyanis 1986. június 10–11-én Budapesten tartották meg a VSZ PTT XX. ülésszakát is (MNL OL M-KS 288. f. 5/971. ó. e. 57–65.). Lásd erről: Közlemény a Varsói Szerződés tagállamai Politikai Tanácskozó Testületének üléséről. *Népszabadság*, 1986. június 12. 1–2.

olyan, hogy nyíltan, elvtársi módon, a diplomáciát félretéve tudunk minden kérdésről beszélni, ami az utóbbi években nekünk hiányzott. A jelenlegi megbeszéléseknek jó előzménye volt a szeptemberi,³ illetve az SZKP XXVII. kongresszusa alatt létrejött találkozó.⁴

Gorbacsov elvtárs ugyancsak a látogatás nagy politikai jelentőségét hangsúlyozta. Köszönétét fejezte ki a találkozó kezdeményezéséért, a meleg fogadtatásért. Ő személyesen, és az SZKP KB Politikai Bizottsága is úgy vélte, hogy együttműködésünk fejlesztését egy lényegi, érdemi és önálló látogatás szolgálhatja legeredményesebben. Hasznos volt Kádár elvtárs szeptemberi látogatása, hogy sokrétűen, sietség nélkül, őszintén lehetett a napirenden lévő kérdésekről beszélni. A múlt áttekintése számára akkor egyfelől saját értékeléseinek kontrollját jelentette, másfelől szüksége volt Kádár elvtárs gazdag tapasztalataira, véleményére. Jólesően nyugtázta, hogy nincs „tabutéma” a megbeszéléseinken; s a maga részéről ugyancsak őszintén kíván szólni gondjaikról, nehézségeikről is.

A Szovjetunió belső helyzetét ismertetve Gorbacsov elvtárs elmondta, hogy igen komoly, mélyreható folyamatok indultak meg az ország életében. A stratégiai célok változatlansága mellett a taktikát folyamatosan, alkotó módon, az objektív helyzetnek megfelelően kell módosítaniuk.

Az egész szovjet társadalom mozgásba lendült, de kétségtelen, hogy esetenként vannak ellentmondások is. A folyamatot azonban megállítani vagy visszafordítani már nem lehet. Meghatározó tényező, hogy az új politikát a társadalom minden rétegében széleskörűen támogatják. Ezt a Központi Bizottsághoz intézett, vagy az SZKP KB főtítkára nevére címzett napi 2-300 levél is tanúsítja. Gorbacsov elvtárs hangsúlyozta: most még inkább értik, hogy milyen nagy fába vágták fejszéküket, de ezzel együtt ma még biztosabbak abban, hogy a helyes úton járnak.

Rámutatott, hogy különösen az állami szervezeteknek, de magának a pártnak is át kell szerveződnie, rendeződnie. A folyamatokat állandó figyelemmel kell kísérni, hogy eredményesen valósuljanak meg a kongresszusi határozatok. Ennek menetét rendszeresen át fogják tekinteni, többek között ezt a célt szolgálja majd az SZKP KB június 16-i plénuma is.⁵ A feladatok közül a legnehezebb a tudat, a gondolkodás átalakítása. Nem könnyű a helyzet a káderekkel. Vannak, akik értik a politikát, és azt teszik, amit szükséges, de nagy számban találkoznak

³ Kádár 1985. szeptember 24–25-én járt Moszkvában. Lásd a 47. dokumentumot.

⁴ Az SZKP XXVII. kongresszusa 1986. február 25.–március 6. között zajlott le. Kádár és Gorbacsov megbeszéléseiről lásd: *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel: dokumentumok az egykori SZKP és MSZMP archívumaiból 1985–1991*. Szerk.: Baráth Magdolna–Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000, 88–90.

⁵ Az SZKP KB 1986. június 16–17-i plénumán Gorbacsov részletesen beszélt a Szovjetunió XII. ötéves gazdasági és társadalomfejlesztési tervéről. Az SZKP KB főtítkára elégedetlen volt az addigi eredményekkel, és arra hívott fel, hogy mozgósítani kell a tömegeket a társadalmi-gazdasági átalakítások meggyorsítására.

olyanokkal is, akik a politikai vonal helyeslése mellett nem tudják, mit és hogyan kell annak érvényesítése érdekében tenniük. A helyzet az – mutatott rá –, hogy leszoktattuk az embereket az önálló gondolkodásról. Politikai ellenzék ugyan nincs, de a lassúság, a tehetetlenség sok helyütt gátolja az előrehaladást. A párt vezetése politikát, perspektívát, programot adott, igyekszik minden téren megteremteni a kibontakozás feltételeit, de a végrehajtás a helyi szervek kötelessége. E tekintetben különösen megnőtt a párttagok és a pártszervezetek szerepe és felelőssége.

Nagy kérdés és „fájdalmas folyamat” a jogok és kötelességek megosztása a központi és a helyi szervek között. A minisztériumok, főhatóságok vonakodva adják le a döntési jogokat a kollektíváknak. Természetes, hogy a központi szervezeteknek erősnek kell lenniük, a feladat azonban az, hogy a minisztériumok a „tudományos-műszaki politika törzsei legyenek”. Ugyanakkor sok apró, operatív ügyben szétforgácsolódnak, emiatt elmulasztják a nagy kérdések megoldását. A fejlesztési irányok meghatározása, a helyes arányok kialakítása, a strukturális politika megfogalmazása, a kereslet-kínálat egyensúlyának megteremtése, a jövedelemszabályozás és ezekhez hasonló feladatok központi hatáskörbe tartoznak, s ezt erősíteni kell, ez a szocializmus egyik előnye. Az üzemeket, vállalatokat azonban meg kell szabadítani a felesleges gyámkodástól, tisztává kell tenni a terepet a helyi kezdeményezések kibontakoztatása előtt. Egyszóval, teljesebben kell feltárni a mai viszonyok közepette is a szocializmusban rejlő hatalmas lehetőségeket.

A másik nagy feladat a szocialista társadalom minden irányú további demokratizálása. Példaként említette, hogy a közeljövőben tovább pontosítják a szovjetek jogait, tanulmányozzák a választási rendszer módosításának kérdését, és céljuk a társadalmi szervek segítségével tovább aktivizálni a már némileg mozgásba lendült szovjet értelmiséget. Biztató volt e szempontból a Filmművészek Szövetségének kongresszusa, s hasonló értelemben készülnek kongresszusukra a szovjet írók is.

Sok a tennivaló, a társadalomban sajnos sok negatív jelenség halmozódott fel. Elterjedt a protekcionizmus, megvesztegetés, a „komázás”, a korrupció. Számos vezetőnek nincs élő kapcsolata a néppel, vannak viszont értekezletek, és az azokon elfogadott felhívásokkal akarják irányítani a folyamatokat. A nép a visszás jelenségek miatt érzi sértettnek magát. A nehézségeket megérti, de úgy véli, hogy igazságosan kell megosztani a munkát is, az eredményeket is.

A meghatározó tendencia azonban a fentiek mellett is a kongresszus politikai vonalának aktív, egyetértő és valóságos támogatása. A „gyorsítás” programjának⁶

⁶ Gorbacsov megválasztása után, az 1985. április KB-plénumon hirdette meg a gazdasági fejlődés ütemének felgyorsítását (*uszkorenyije*) mint politikai programot. A gorbacsovi reformokról lásd: Sz. Bíró Zoltán: Politikatörténeti vázlat a késői Szovjetunióról. In: *Peresztrojka és tulajdonáthelyezés. Tanulmányok és dokumentumok a rendszerváltás történetéből a Szovjetunió-*

sok a híve, az emberek egyre inkább értik, hogy csak ezzel lehet a folyamatokat dinamizálni.

Gorbacsov elvtárs elmondta, vannak biztató, bár kezdeti eredmények. Az év első öt hónapjában az ipari termelés 5,7%-kal nőtt a tavalyi 3,9%-os éves növekedéssel szemben. A mezőgazdaságban is elindultak pozitív folyamatok: a hús-, a tej-, a tojástermelés 7-8%-kal emelkedett. Kedvezőek a tapasztalataik a bábolnai és nádudvari módszerek adaptált bevezetése területén. Ezeket 17 millió hektáron alkalmazták az elmúlt évben, és az őszi kultúrák termesztésében hektáronként 12-15 métermázsza többletet értek el, ami népgazdasági szinten csaknem 20 millió tonnát jelent. Ez évben már 35 millió hektáron vezetik be a magyar módszereket. Gorbacsov elvtárs elmondta, az állattenyésztésben is a hatékonyság növelésére fordítanak gondot. Erről korábban sok vitája volt más vezetőkkel, akik a külterjességet erőltették. A helyzet most az, hogy a tejelő szarvasmarhaállomány 4 esztendeje évente 0,5%-kal csökkent, a tejhozam azonban 8%-kal emelkedett.

A társadalmi, gazdasági fejlődés meggyorsításában legfontosabb a műszaki-tudományos haladás kibontakoztatása. Az évek során jelentős beruházáspolitikai hibákat követtek el, az anyagi eszközöket szétforgácsolták, és 4 millió felesleges, kihasználatlan munkahelyet teremtettek. Emellett a termelőeszközök korszerűsítése helyett hatalmas összegeket költöttek új épületekre, nem termelő beruházásokra. Az elmaradottságot, a korszerűtlenséget konzerválták és évről évre újratermelték. Egy felmérés megállapította, hogy az utóbbi 5-7 évben létesített kapacitások 2-3 műszakos kihasználása mellett a népgazdasági tervet teljesíteni lehet, időközben az elavult eszközöket korszerű berendezéssel le lehet cserélni. A ZIL Autógyár 5-7 évvel ezelőtti technológiát konzerváló rekonstrukciós terveit módosították, s erre a tapasztalatra építve Rizskov elvtárs vezetésével egy bizottság megvizsgálta más vállalatok hasonló terveit, és mintegy 50%-nál ugyancsak újakat kellett készíttetni. A cél az, hogy az egész szovjet gépipar, különösen a szerszámgép-, a műszer-, továbbá az elektrotechnikai ipar a XII. ötéves tervidőszak végére elérje a világszínvonalat. Különös figyelmet fordítanak a gépiparban a számítástechnika és mikroelektronika alkalmazására.

A termelési szerkezet megváltoztatása kell, hogy garantálja a gazdaságban a XXVII. kongresszus határozatainak megvalósítását a XII. ötéves terv idején. A modernizálás fő terhei erre az időszakra esnek, most kell a továbblépés érdekében gyökeres fordulatot elérni. Bármilyen nehéz is politikailag vállalni, alapos mérlegelés után arra a következtetésre jutottak, hogy az életszínvonal ütemesebb emelését ezúttal nem képesek forszírozni, a prioritást a tudományos-műszaki haladás biztosítása és a véderő szinten tartása kapja. A nemzeti jövedelem 25,7%-át fordítják felhalmozásra, mert a jövő dinamizmusát napjainkban kell megalapozni.

ban (1985–1991). Szerk.: Krausz Tamás–Sz. Bíró Zoltán. Budapest, Magyar Ruszisztikai Intézet, 2003, 11–51.

Kapcsolatainkról szólva Gorbacsov elvtárs elmondta, amit eddig elértünk: óriási vívmány, az SZKP nagyra értékeli pártjaink, országaink sokoldalú együttműködését. Az SZKP vezetése nevében köszönetét fejezte ki a Kádár János elvtárs által képviselt és következetesen megvalósított elvi politikáért, amelyet a szovjet nép is jól ismer, és nagyra becsül. Gorbacsov elvtárs hangsúlyozta, szükségét érezte annak, hogy ezt itt, ha rövid formában is, de most elmondja.

Hangsúlyozta, az együttműködés olyan szakaszába értünk, amikor el kell gondolkodnunk: hogyan tovább. Bármily nagy is a bizalom, azt tovább lehet erősíteni. A kérdéseket őszintén fel kell vetni, hiszen van elég, életünk egyre összetettebb nemzetközileg is, a belső építőmunkában is. Nem engedhetjük meg, hogy egymással ütközzünk, ellenkezőleg, a helyzet azt igényli, hogy még szorosabban egyeztessünk. Az utóbbi években úgy érezték, hogy valami hiányzik a szocialista országok közösségének együttműködésében, mintha csökkent volna a bizalom, néha más forrásból értesültünk egymás dolgairól, esetenként a Szovjetunió sem informálta megfelelően szövetségeseit. Ezen is változtatnunk kell, mert ha nem lesz aktívabb a kétoldalú kapcsolatrendszer, akkor közösségi méretekben sem tudunk jobb légkört teremteni.

Gorbacsov elvtárs hangsúlyozta, hogy a lényeg, az alapvető kérdéseket egyformán és egységesen közelítjük meg. Kérdőjelek bizonyos konkrét ügyekben a nemzeti sajátosságok következtében merülnek fel, de ez az összképet nem változtatja meg.

A fő kérdés talán most az, hogyan fejlesszük tovább gazdasági együttműködésünket, s ez politikai és szociális szempontból is fontos. Úgy tűnik, hogy a hagyományos értelemben vett árucseré-forgalom lehetőségeit csaknem teljes mértékben kimerítettük. A bővítési lehetőségeket a szovjet szervek kutatják, találtak is kb. egymilliárd rubel értékű „jó árut” számunkra (energiahordozók, gépkocsi, azaz amire Magyarországnak szüksége van). Úgy tűnik, ehhez további 300 millió rubelt hozzá tudnak tenni, tehát összesen egymilliárd 300 milliót a tervidőszakban. Arra kérnek bennünket is, hogy hasonló minőségű ellentételezést biztosítsunk.

Fentiek ellenére tovább kell lépnünk, erősebben össze lehet kapcsolni a magyar és a szovjet gazdaságot. Ennek útja a termelési kooperációs kapcsolatok fejlesztése, közös vállalatok létrehozása, az integrációs folyamat elmélyítése lehet. Javaslatot tettek közös vállalatok létrehozására, egyesek bázisa a Szovjetunióban, másoké Magyarországon lehetne. Egyesíteni lehetne a tudományos-műszaki egyesüléseket, kutatóközpontokat is. Szükséges, hogy kapcsolataik közvetlenebbé váljanak, biztosítsuk érdekeltségüket, a jogi kérdéseket pedig tisztázzuk.

Kapcsolatainkban új szakaszt kell nyitni, azoknak új minőséget kell biztosítani. Figyelemre méltó, hogy a tőkés országok árgus szemekkel követik a magyarországi folyamatokat, s szeretnék pozícióikat megerősíteni az országban. Természetesen irreális dolog volna azt képzelni, hogy a nyugati gazdasági kapcsolatokról le lehet mondani. Azt azonban célul tűzhetjük ki, hogy ne erő-

sődjenek tovább, s ezzel egyidejűleg tovább szélesedjen és mélyüljön az együttműködés a Szovjetunióval és más szocialista országokkal. Ez utóbbi erősítene a magyar pozíciókat, és több manőverezési lehetőséget biztosítana. Nyilvánvaló, hogy az életszínvonalat csökkenteni nem szabad, a román gyakorlatot – amely egyébként ott sem fájdalommentes – mi nem folytathatjuk.

Fentieket szem előtt tartva a Szovjetunió segítséget kíván nyújtani, és javasolja:

- a magyarországi beruházási nehézségeket figyelembe véve készek részt venni a recski ércbánya létesítésében, illetve a mecseki kokszolható szén kiaknázásában;
- a nyugati diszkriminációs kereskedelempolitika terheinek csökkentése céljából készek megvizsgálni magyar mezőgazdasági termékek konvertibilis valutáért való vásárlását a tervkoordinációban egyeztetett mennyiség felett;
- készek arra, hogy nem teljes kapacitással dolgozó magyar vállalatokkal bér munkát végeztessenek, szükség esetén biztosítva ahhoz a nyersanyagot, alapanyagot, energiát.

Gorbacsov elvtárs hangsúlyozta, hogy a javaslatok megvalósítása szovjet érdek is, de emellett a politikai szándék vezérli őket, hogy segítsenek gazdasági nehézségeink enyhítésében, illetve hozzájáruljanak nemzetközi fizetési kötelezettségeink teljesítéséhez. Egyetértés esetén felhatalmazhatnánk a két ország tervhivatalait, hogy a javaslatokat részletesen dolgozzák ki, és egyeztessék.

A nemzetközi helyzetet értékelve Gorbacsov elvtárs aláhúzta, hogy az bonyolultabb, mint a genfi szovjet–amerikai csúcstalálkozót⁷ megelőzően volt. Felmerült a kérdés, hogy a Reagan-adminisztráció álláspontja miért keményedik szinte minden kérdésben. A válasz többsíkú: az USA-nak változatlanok a birodalmi, hatalmi ambíciói, amelyek gazdasági érdekeivel vannak összefüggésben. A világ kizsákmányolása nélkül nem lenne képes pozícióit megtartani, ezért a fejlődő országok politikai, társadalmi előrehaladását új mechanizmusok kialakításával szeretné visszafogni. Másfelől attól tart, hogy a Szovjetunió és más szocialista országok képesek lesznek megvalósítani gazdasági-társadalmi fejlesztési terveiket.⁸ Fejlődésünk dinamizmusának ismételt biztosítása a kapitalizmus stratégiai veresége lenne, ezért áll a gazdaság figyelmük középpontjában, ezért nem akarják, hogy erősítsük egységünket, feltárjuk minden tartalékunkat, s megosztásunk céljából egyeseknek még kedvezményeket is hajlandók adni. A Szovjetunióknak megbízható dokumentumai vannak: az amerikaiak maguk sem hiszik, hogy háborút akarunk indítani ellenük.

⁷ 1985. november 19–21. között Gorbacsov–Reagan-csúcstalálkozó volt Genfben. 1979 óta ez volt az első szovjet–amerikai legfelsőbb szintű tárgyalás.

⁸ A szovjet tervekről lásd: *A gazdasági mechanizmus továbbfejlesztéséről a Szovjetunióban*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1985.

A helyzet nehéz, de nem kilátástalan. A szocializmusnak is hatalmas lehetőségei vannak arra, hogy a világfolyamatok sorsát ne engedje át a tőkés országok hadiipari komplexumának. Ha nem is tudjuk számunkra kedvező irányba fordítani azokat, de tudunk rájuk hatást gyakorolni, s e tekintetben nagy jelentőségű lehet, amit a VSZ PTT budapesti ülése tud majd mondani a világnak.

Európa-politikánk aktivizálásáról hozott közös elhatározásunk máris hozott eredményeket.⁹ A tőkés körökben – ha nehezen is, de – fokozatosan tért nyer az atomkornak megfelelő politikai gondolkodás. A kontinensen sok a sajátosság és a tartalék, mint például Görögország, Spanyolország, Svédország és más államok. Itt van persze az NSZK és Anglia is. A Német Szövetségi Köztársaság európai szerepét hiba volna alábecsülni, de helyes volt a döntés, hogy a Kohl-kormánynak „leckét kell adni”. Kohl most a jelek szerint türelmének határán van, az új bonni szovjet nagykövet előtt kitört, és szidalmazta a szovjet vezetést, hogy hagyja magát félrevezetni a „rókalelkű Mitterrand-tól” és a „fecsegő olaszoktól”, sőt Thatcher asszonytól is. Az SZKP vezetése úgy döntött, valami jelzést ad a nyugatnémet kancellárnak, és szóbeli üzenetben közölték, ha van értelme, lehet mérlegelni Gorbacsov elvtárs esetleges látogatásának kérdését. Gorbacsov elvtárs ennek kapcsán elmondta, ebben az évben utazására semmiképp sem kerül sor, mert nem akar Kohlnek támogatást nyújtani a választási harcban. Ezt közölte Honecker elvtárssal is, kérve, mérlegelje, mi lenne az optikája, ha ő viszont ennek ellenére Bonnba utazna.¹⁰

Franciaországban nem egyszerű a helyzet. A Mitterrand–Chirac „házasság”¹¹ következtében a francia elnök közeledik az USA-hoz. Politikájában halványul a gaullista irányzat. Ezzel egyidejűleg többször üzent, hogy a szovjet–francia viszony fenntartását kívánja, s ez év júliusában fogadják Mitterrand-t Moszkvában.¹² Thatcher asszony is keresi az utakat a szovjet–angol viszony javításának irányába. Egyszerűen, hangsúlyozta Gorbacsov elvtárs, „az európai irányzatot tovább kell erősíteni politikánkban”.

⁹ Gorbacsov és környezete a belpolitikai változtatásokkal párhuzamosan megpróbált a Szovjetunió helyzetén a nemzetközi szinten is változtatni. Az „egyetemes emberi értékek” és a „választás szabadságának” hangoztatása felváltja a szovjet külpolitikában korábban érvényben lévő „proletár-internacionalizmust”, és gyorsan elfogadja azt az elvet, hogy minden egyes országnak jogában áll magának dönteni politikai és társadalmi fejlődésének jellegéről. Gorbacsov külpolitikájában elsődlegessé vált az amerikai kapcsolat, ezt követték a nyugat-európai országokkal, majd végül a kelet-európai szocialista országokkal folytatott viszony ápolása. Lásd: M. F. Polinov: *Vnyesnyaja Polityika SZSZSZR v period peresztrojki. 1985–1991*. Szankt-Petyerburg, 2001.

¹⁰ Honecker végül csak 1987. szeptember 7–11-én tett látogatást az NSZK-ban. Helmut Kohl nyugatnémet kancellár pedig 1988. október 24–26-án látogatott Moszkvába, Gorbacsov ezt a látogatást 1989. június 12–15-én viszonzta.

¹¹ Utalás arra, hogy Jacques Chirac a választásokat megnyerve jobboldali kormányt alakított 1986. március 20-án, miközben a köztársasági elnök a baloldali Mitterrand maradt.

¹² A Mitterrand–Gorbacsov-találkozóra 1986. július 7–10. között került sor Moszkvában.

Az újabb szovjet–amerikai csúcstalálkozó kérdésében¹³ Reagan elnök úgy véli, hogy az USA a Szovjetuniónál jobb helyzetben van, „Gorbacsovnak lélegzetvételre van szüksége”, így előbb-utóbb rászánja magát a látogatásra. A koncepció téves, a szovjet fél egyértelműen közölte az amerikaiakkal, hogy a találkozásnak konkrét eredményeket kell hoznia.

A fejlődő világ országaival a Szovjetunióknak több a kontaktusa, azok ma jobban értik a Szovjetunió és a szocialista közösség pozitív szerepét a nemzetközi viszonyok formálásában. Így van ez Ázsiában és különösen az afrikai országok körében. E szférában nagyok a tartalékaink, azok segítségével komoly csapást lehet mérni az imperialista államokra.

Az afgán kérdés rendezése érdekében – a szófiai többoldalú, továbbá kétoldalú megbeszéléseinknek megfelelően – a Szovjetunió az afgán kormány útján egy rendezési csomagtervet hozott az Amerikai Egyesült Államok tudomására. Az USA kitért a kérdés elől. Most az új afgán vezetés és Nadzsib elvtárs aktívabb tevékenységet folytat, így az amerikaiak rájöttek, hogy a kérdés tárgyalások nélkül is rendeződhet. Most a rendezésben való részvételük érdekében fokozott támogatást nyújtanak az afgán ellenforradalmároknak.¹⁴

Kína nem kívánja a politikai rendezést a Szovjetunióval. A Szovjetunió kétszer kezdeményezett, s a kínai fél mindkét esetben kategorikusan elutasította azt. Nyilvánvaló az a kínai törekvés, hogy a Szovjetunió kizárásával rendezze mindenkivel a viszonyát.

Ceausescu elvtársat az élet arra kényszeríti, hogy közeledjen a szocialista országokhoz. Magatartása azonban változatlanul ellentmondásos, moszkvai látogatása¹⁵ során a korábbinál elvtársiasabb volt, amit viszont hazatérése után rögtön ellensúlyozott egy rossz hangú nyilatkozattal.

Gorbacsov elvtárs értékelése szerint a folyamatok azt bizonyítják, helyes, hogy külpolitikánk dinamikus, aktív, nyílt és realista, ezt az utat kell a jövőben is járnunk.

Hangsúlyozta, hogy a szovjet külpolitikában a szocialista országokhoz, mindenekelőtt a Varsói Szerződés tagállamaihoz fűződő viszony további erősítése abszolút elsőbbséget élvez. E téren is új gondolkodásmódra, minőségi váltásra

¹³ Az újabb szovjet–amerikai csúcstalálkozóra Reykjavíkban 1986. október 11–12-én került sor, ahol megegyeztek az INF-fegyverek 100-100 robbanófejre történő csökkentésében, illetve a stratégiai fegyverek 50%-os csökkentésében.

¹⁴ A szovjet hadsereg 1979. december 27-én vonult be Afganisztánba. Hamarosan kiderült, hogy a Szovjetunió sem képes az USA által támogatott mudzsaheddin felkelőkkel szemben megnyerni a háborút. Gorbacsov már 1985. október 17-én, az SZKP PB ülésén bejelentette, hogy az afgán háborút be kell fejezni. Ezért államfővé tették Mohamed Nadzsibulláhot, akitől azt remélték, hogy képes lesz a szovjetek jelenléte nélkül is irányítani az országot. A terv nem vált valóra, a szovjetbarát afgánok nem tudták stabilizálni magukat a hatalomban. A csapatkivonásokról 1988 tavaszán Genfben kezdtek tárgyalásokat folytatni, ahol sikerült megállapodni a szovjet csapatok Afganisztánból való kivonásáról. A szovjet csapatokat 1989. február 15-ig kivonták az országból.

¹⁵ Ceausescu 1986. május 16-án tett látogatást Moszkvában.

van szükség. A szocialista országok önálló államok. Érett társadalmak, saját vívmányaik vannak, új és új nemzedékek nevelkednek.

Az SZKP vezetésének meggyőződése, hogy valamennyi testvérpárt önállóan, saját lehetőségeiből kiindulva valósítja meg külpolitikáját, amely azonban akkor igazán eredményes, ha a szocialista országok egyeztetett irányvonalára épül rá. Gorbacsov elvtárs kiemelte, hogy sem az SZKP, sem személyesen ő nem törekszik kizárólagos szerepre külpolitikai téren. Helytelen és előnytelen is lenne, ha csak a Szovjetunió tenne kezdeményezéseket. Az egyeztetett irányvonal alapján szükség van a többi szocialista ország aktív javaslataira is. Román részről számos kezdeményezés van, ezek azonban nem támaszkodnak az egyeztetett irányvonalra, s így a levegőben lógnak.

Kádár János elvtárs belső helyzetünkkel összefüggésben szólt hazánk fejlődésének lényeges eleméről: rámutatott, hogy 1974 óta súlyos problémákkal kellett szembenéznünk (árrobbanások, cserearányromlás, kb. 50%-os külkereskedelmi érzékenység). Emlékeztetett arra, hogy 12 évvel ezelőtt mind rubel-, mind dollár-elszámolású fizetési mérlegünk aktív volt. Hét esztendeje a beruházások nem növekedtek, az életszínvonal „enyhén szólva” stagnál.

Mindez a politikai helyzetre is visszahat. A közhangulatban komoly embe-reknél, a párttagság egy részénél is, és különösen az értelmiségieknél bizonytalanság van, nem annyira a pillanatnyi helyzet, mint a perspektívák tekintetében. Vannak ellenzékiek, akiknek azonban nincs konstruktív programjuk, így tömegbefolyásuk sincs. Szemtelenségük azonban növekedik, egy részüket a nyugati államok is támogatják. Mindezekkel együtt szocialista rendszerünk alapjai szilárdak, a párt tekintélye változatlan. Van politikai programunk – a XIII. kongresszus¹⁶ –, s bizonyos perspektívát is adtunk, mert dinamizálni kívánjuk a fejlődést. Ötéves tervünk középpontjában azonban az egyensúlyi problémák állnak (fizetési mérleg, fizetőképesség, belső egyensúly).

Kádár elvtárs ismertette 1985-ös tervteljesítésünk adatait, szólt mind az objektív tényezőkről, mind a szubjektív hibákról. Rámutatott, hogy a kedvezőtlen tendenciák 1986-ban is éreztetik hatásukat, bizonyos intézkedéseket tettünk, és reméljük, sikerül az éves tervet elfogadhatóan teljesíteni. Határozott törekvésünk, hogy szándékainkat nem adjuk fel, mind a XIII. kongresszus határozatait, mind ötéves tervünk előirányzatait teljesíteni akarjuk.

Gorbacsov és több szovjet vezető elvtárs korábbi egybehangzó kérésének megfelelően Kádár elvtárs szólt politikai, gazdasági életünk néhány kérdéséről. Ismertette választási rendszerünk reformját, gazdaságirányítási módszereinket, ezen belül a vállalatirányítás új formáit. Szólt az árképzésről, a termelői árakról, a fogyasztói árak alakulásáról, az ún. globális árszintről.

¹⁶ Lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. 1985. március 25–28.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1985.

A Gorbacsov elvtárs által elmondottakra reflektálva hangsúlyozta:

A Szovjetunió Kommunista Pártja vezetésének új politikáját minden szempontból szívből üdvözljük, és úgy hisszük, hogy azok egybeesnek a mi törekvéseinkkel is. Örömmel nyugtázta, hogy a szovjet elvtársak kézben tartják a kongresszusi határozatok végrehajtásának kérdését. Kiemelte, hogy a gondolkodásmód megváltoztatása rendkívül fontos feladat. Szólt tapasztalatainkról a párt, annak szervezetei, valamint az állami és gazdasági szervezetek közötti munkamegosztás területén.

Az elavult technika konzerválásának kérdéséhez kapcsolódva emlékeztette Gorbacsov elvtársat a szeptemberi találkozón feltett kérdésére, miszerint szükséghelyzet nyomán kialakult folyamat, és nem politikai eredetű döntés eredménye Magyarország nyugati kapcsolatainak erősödése a külkereskedelemben. Ezzel összefüggésben rámutatott arra, a Szovjetunió érdeke is, hogy a többi kis európai szocialista ország fejlődjék, mert ez esetben jobb partnerek lehetnek, és a Szovjetunió politikai tekintélyét is növelik. A gondok, a nehézségek (1956 magyar, 1968 csehszlovák, 1980 lengyel eseményei) végezetül a Szovjetunióban csapódnak le, őket terhelik.

Egyetértve Gorbacsov elvtárral hangsúlyozta, hogy a magyar-szovjet viszony kérdéseit teljesen azonosan ítéljük meg. Úgy gondoljuk, és úgy hirdetjük, hogy a magyar nép és a magyar nemzet boldogulásának és felvirágoztatásának útja a szocializmus, következésképpen a szovjet-magyar barátság ápolása, együttműködésünk fejlesztése.

A „hiányérzet” kérdéséhez kapcsolódva Kádár elvtárs hangsúlyozta, hogy mi a bizalom hiányát az SZKP Központi Bizottsága, annak Politikai Bizottsága részéről sohasem éreztük. Ugyanakkor a mindennapi életben, kapcsolatainkat bonyolító, felelős szovjet funkcionáriusok egy részénél találkoztunk a megértés, a bizalom hiányával is. Reformtörekvéseinkben nem az újítás ambíciói vezettek bennünket; kényszerhelyzetben voltunk: parancsszóval nem tudtunk tovább irányítani, be kellett vezetni az érdekeltiség rendszerét. A szovjet emberek egy részére esetenként hatott a nyugati propaganda is a „kapitalista módszerekről”. Nem volt szerencsés az sem, hogy egyesek önöknél számításokat végeztek, mit takarítunk mi meg a Szovjetunióval bonyolított kereskedelemben. Volt olyan, hogy a szovjet fél felmondott érvényben lévő megállapodásokat is.

Az SZKP új politikai vonala várhatóan megoldja ezt a kérdést, ha valóban komolyan gondoljuk, hogy a szocializmus építésének vannak alaptörvényei és országunkénti sajátosságai. Kádár elvtárs egyetértett azzal, többször kell találkozunk, hogy jobban megértsük egymást.

Rámutatott, hogy együttműködésünket lehet fejleszteni az árucseré-forgalom bizonyos növelése, a szakosítás, a termelési kooperáció fokozása és az eddiginél fejlettebb módszerek alkalmazása terén. Javasolta, hogy a Gorbacsov elvtárs által felvetett kérdések megvizsgálására kapjanak megbízatást a vegyes bizottságok, a tervhivatalok és más gazdasági szervek. Hangsúlyozta, hogy együttműködésünk

bővítését kizárólag a kölcsönös előnyök szem előtt tartásával lehet megvalósítani. Felmerülhetnek árproblémák az árképzési rendszerek különbözőségei miatt. Ez a KGST problémája is, a magyar gazdaság csak reális, értékarányos árakkal tud dolgozni. Ugyancsak objektív nehézség a gazdaságirányítási rendszerek és az országok adottságainak különbözősége is.

Kádár elvtárs egyetértését fejezte ki a nemzetközi helyzet szovjet értékelésének lényegével, a Gorbacsov elvtárs által adott elemzéssel. Rámutatott arra, hogy Reagan politikája élvez bizonyos népszerűséget az Egyesült Államokban. Nyugat-Európáról szólva kiemelte, hogy a NATO-tagállamok – még Nagy-Britannia és az NSZK is – különösebb lelkesedés nélkül sorakoztak fel az amerikai politika mögé. Kiemelte, hogy az Amerikai Egyesült Államok esetenként szégyentelenül zsarolja szövetségeseit. Kormányaiknak figyelembe kell venniük országaik közvéleményét is, Thatcher asszonynak még saját konzervatív pártján belül is voltak nehézségei. Utalt az angol miniszterelnök asszony magyarországi látogatásának indítékaira.¹⁷ Tájékoztatta Gorbacsov elvtársat arról, amit Kohl nyugatnémet kancellár Havasi elvtárs útján kért továbbítani a szovjet vezetés felé.¹⁸

Egyetértve a jelenlegi szovjet külpolitikai törekvésekkel, rámutatott arra is, hogy az Amerikai Egyesült Államok néha nem tud és nem akar a fő irányokban haladni, s azért tér mellékutakra – lásd a Líbia elleni támadást¹⁹ –, hogy a lényegi kérdésekről elterelje a figyelmet.

Az afganisztáni helyzet kapcsán Kádár elvtárs egyetértett a helyzet rendezésére irányuló szovjet és afgán törekvésekkel, hangsúlyozva, valóban jó volna mindannyiunk számára, ha ki lehetne vonulni az országból.

Kína kapcsán hangsúlyozta, értjük a Szovjetunió politikáját, s tudjuk, hogy annak következetes képviseletéhez kötélidegekre van szükség. Tájékoztatta Gorbacsov elvtársat a kínai külügyminiszter magyarországi látogatásáról, tárgyalásairól.²⁰

Romániával összefüggésben rámutatott, hogy a jelenlegi román vezetés magatartása egyfelől közös gondunk, másfelől nekünk vannak velük sajátos magyar problémáink is. Ismertette törekvéseinket, illetve a román politikát, magatartást kapcsolataink, együttműködésünk napirenden lévő kérdéseiben.

¹⁷ Lásd a 44. dokumentumot.

¹⁸ Havasi Ferenc 1986. május 25–30. között tett NSZK-beli látogatása során találkozott Helmut Kohl kancellárral. Havasi az útról készített beszámolójában az szerepel, hogy a Kohl szerint az NSZK és a Szovjetunió „hagyományos kapcsolatai megkívánnák, hogy a Szovjetunió törekedjen az együttműködés feltételeinek javítására politikai téren is”. MOL M-KS 288. f. 11/4436. ő. e.

¹⁹ 1986. április 14-én az USA légierije két ízben bombázta Tripolit és Bengazit. A Varsói Szerződés tagállamai április 16-án közös nyilatkozatban ítélték el a fegyveres támadást, és szolidaritásukat fejezték ki Líbiával. Lásd: *Népszabadság*, 1986. április 17. 1.

²⁰ Vu Hszüe-csien kínai külügyminiszter 1986. június 2–4. között tett látogatást Magyarországon. Lásd: *Népszabadság*, 1986. június 5. 2.

A Gorbacsov elvtárrsal folytatott tárgyalásokat a szívélyes elvtársi-baráti légkör, a nyíltság, az egymás iránt megnyilvánuló őszinte, kölcsönös tisztelet jellemezte. Hasonló légkörűek voltak Gorbacsov elvtárs, valamint felesége és kísérete különböző látogatásai, valamint találkozási népünk képviselőivel.

Határozati javaslat

1. A Politikai Bizottság vegye tudomásul a Gorbacsov elvtárs látogatásáról szóló jelentést.
2. Bízza meg Lázár György elvtársat, hogy a jelentés alapján adjon szóbeli tájékoztatást a Minisztertanácsnak.
3. A magyar–szovjet kapcsolatok felmerült konkrét kérdéseit tartsák napirenden az illetékes elvtársak, s megfelelő intézésükről gondoskodjanak.

Budapest, 1986. június 10.

MNL OL M-KS 288. f. 5/971. ő. e. 19–35. – Gépelt tisztázat. – A jelentést az MSZMP KB Külügyi Osztályán 1986. június 10-én Kótai Géza készítette két példányban, Kádár János saját kezű aláírásával. Az MSZMP Politikai Bizottsága az 1986. június 17-i ülésén a jelentést Kádár János szóbeli kiegészítésével (MNL OL M-KS 288. f. 5/971. ő. e. 173–178.) együtt jóváhagyólag tudomásul vette.

Közli még: *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel: dokumentumok az egykori SZKP és MSZMP archívumaiból 1985–1991.* Szerk. Baráth Magdolna–Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000, 91–105. – Gorbacsov budapesti látogatásáról lásd még: *Mihail Gorbacsov Budapesten. Az SZKP KB főtitkárának baráti látogatása 1986. június 8–9.* Szerk. Bán Éva. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986.

Sajtóközlemény: Közös közlemény M. Sz. Gorbacsov, az SZKP Központi Bizottságának főtitkárának a Magyar Népköztársaságban tett baráti látogatásáról. In: *Magyar külpolitikai évkönyv 1986.* Budapest, KÜM, 1986, 214–216.

49. Feljegyzés Kádár János látogatásáról Mihail Gorbacsovnál

Moszkva, 1986. november 12.

Emlékeztető
Kádár János részére

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtárs 1986. november 12-én Moszkvában találkozott és mintegy másfél órás megbeszélést folytatott Mihail Gorbacsov elvtárrsal, az SZKP KB főtitkárával.

Bevezetőjében *Gorbacsov* pozitívan értékelte a KGST tagállamok testvérpártjai legfelső vezetőinek tanácskozását.¹ Rámutatott, országaink különböző feltételek közepette, különbözőképpen dolgoznak, ez természetes. A tanácskozáson semmi váratlan nem történt, az időszerű kérdések kezelésében mutatkozó kisebb különbségek színezték a találkozót. Néhány elvtárs előre megírt beszédet olvasott fel, ez némileg fékezte, zavarta a munkát. Köszönetét fejezte ki Kádár két felszólalásáért.² Hangsúlyozta, hogy mint mindig – érdekes és hasznos volt meghallgatni Kádár véleményét.

Kádár János megköszönte Gorbacsovnak a november 4-i – az Ideiglenes Forradalmi Munkás-paraszt Kormány megalakulásának 30. évfordulója alkalmából küldött – levelét. Ismertette a levél hazai kezelésének módját.

¹ 1986. november 10–11-én – Kádár és Gorbacsov különtárgyalása előtt – került sor a KGST-tagországok kommunista- és munkáspártjai pártvezetőinek tanácskozására Moszkvában. A tanácskozásról és a szovjet pártfőtitkárral folytatott megbeszélésről az MSZMP KB 1986. november 19–20-i ülésén tájékoztatta a magyar pártvezetést.

² A moszkvai tanácskozás két-két napján két különböző napirend szerepelt: az első nap a KGST-n belüli gazdasági együttműködés, a gazdasági integráció kérdései szerepeltek, míg a második nap a nemzetközi helyzetről folyt eszmecsere. Mind a két nap mind a 10 résztvevő felszólalt. – MNL OL M-KS 288. f. 4/220–221. ó. e.

Elmondta, hogy a 30. évforduló kapcsán idehaza semmi zavaró esemény nem történt.³ Részletesen szólt a nyugati országok sajátos magatartásáról, a Craxi–Natta szópárbajról,⁴ Lázár elvtárs olaszországi látogatásának elhalasztásáról.⁵

Értékelte a moszkvai tanácskozást, ezen belül külön szólt Ceaușescu elvtárs felszólalásáról általában, és különösen a Truong Chinh elvtárs⁶ felszólalásával kapcsolatos magatartásáról.⁷

Hangsúlyozta, hogy tanácskozásainkon változatlanul szabad, kötetlen eszmecserére van szükség. Megerősítette álláspontunkat az ideológiai, illetve külügyi, valamint a gazdaságpolitikai titkárok találkozóira vonatkozóan. Hangsúlyozta, hogy a KGST mechanizmusának megreformálását célzó javaslatokat a miniszterelnököknek kell elkészíteniük, miután ők ismerik a témát legközelebbről.

Kádár János szólt a magyar–amerikai kapcsolatok pillanatnyi állásáról, ismertette Reagan és Bush „évfordulós” magatartását. Szólt arról, hogy a jelenlegi budapesti USA-nagykövet⁸ az elmúlt év májusára meg akarta szervezni az amerikai elnök magyarországi látogatását. A kérdést a reykvjaviki találkozót⁹ megelőzően ismét felvetették Reagan esetleges, későbbi moszkvai látogatásával¹⁰ összefüggésben.

³ Valójában szűkebb – pár tucat, legfeljebb pár száz embert elérő – események történtek ellenzéki szervezésben. Az Inconnu művészcsoport október 6-ára tervezett A harcoló város című kiállítását a rendőrség betiltotta, a képek helyére a betiltó végzés másolatait tették ki. Október 23-án Nagy Jenő filozófus lakásán tartottak illegális megemlékezést. A Beszélő szamizdat folyóirat két számot is szentelt az 1956-os forradalomnak, megjelentette többek közt Rainer M. János álneven írt tanulmányát a megtorlásokról. – l. Litván György: 1956 emlékének szerepe a rendszerváltás folyamatában. Beszélő 2007/1. 46–50.

⁴ Az olasz szocialisták és kommunisták közti polémia az 1956-os forradalom megítélése kapcsán Bettino Craxi Az igazság bátorsága (Coraggio della verità. Avanti! 1986. október 10.) című cikke hozta felszínre, amelyben a kereszténydemokratákkal koalícióban kormányzó miniszterelnök korábbi, a szovjet beavatkozást szükségszerűnek elfogadó álláspont feladására szólította fel az OKP vezetőit. l. Andreides Gábor: A magyar–olasz kapcsolatok története 1956–1989. Doktori disszertáció. Budapest, 2008. 152. o.

⁵ Lázár György hivatalos látogatására 1987. február 17–19. között került sor.

⁶ Truong Chinh (1907–1988) vietnami kommunista politikus, ideológus; 1986. július 14. és 1986. december 18. között a Vietnami Kommunista Párt első titkára.

⁷ A moszkvai tanácskozásokon Nicolae Ceaușescu határozottan elutasította a Vietnami Kommunista Párt Kínával szembeni kritikáját, miszerint Kína nem törekszik a kínai–vietnami viszony javítására, és továbbra is szembe akarja fordítani Vietnámot a Szovjetunióval.

⁸ Nicolas M. Salgo (1914–2005) 1983 és 1986 között volt az Egyesült Államok budapesti nagykövete.

⁹ Mihail Gorbacsov és Ronald Reagan 1986. október 12-én folytatott megbeszélést a leszerelés kérdéséről az izlandi fővárosban; az ún. reykvjaviki találkozó.

¹⁰ Ronald Reagan végül 1988. május 29. és június 3. között látogatott Moszkvába: ekkor írták alá a közepes hatótávolságú nukleáris erőkről szóló megállapodást (INF-szerződés).

Ismertette a – megbízható forrásból származó – értesülést az amerikai elnök és a Budapestre kinevezett új USA-nagykövet¹¹ megbeszéléséről (Magyarország megítélése, Románia, továbbá Lengyelország értékelése, a COCOM-listával kapcsolatos kijelentés, Palmer szándékai a magyarországi ellenzékiekkel, illetve Amerikai Intézet budapesti felállításával¹² kapcsolatosan).

Kádár János részletesen ismertette gazdasági nehézségeinket, annak belső és külső okait, szólt a november 19-re összehívott Központi Bizottsági ülésről¹³ és tervezett intézkedéseinkről.

Gorbacsov az elmondottakhoz kapcsolódva szólt arról, hogy Kohl nyugatnémet kancellár legutóbbi – személyére vonatkozó – durva nyilatkozata miatt erőlyesen tiltakoztak a kancellárnál. Részben ennek eredménye a nyilatkozat nyilvános visszavonása.¹⁴ Ettől függetlenül – további figyelmeztetésként – két nyugatnémet miniszter Szovjetunióba tervezett útját lemondták.

Ceauşescunak a tanácskozással kapcsolatos magatartása kapcsán aggodalmát fejezte ki, hogy Romániában nyugtalanító folyamatok bontakoznak ki, a román elvtársakkal egyre kevesebb kérdésben lehet szót érteni.

A Magyarországra kijelölt új amerikai nagykövetről az alábbiakat mondta el: hiteles forrásból származó információ szerint az USA olyan embert keresett, „aki válság-állapotban is tud dolgozni”, mert amerikai megítélés szerint Magyarországon kialakulhat ilyen helyzet. Megjegyezte, Palmer erre alkalmas, mert az USA több agresszív nemzetközi akciójának tervét dolgozta már ki.¹⁵

Ehhez kapcsolódva közölte, hogy vezető szovjet gazdasági és pénzügyi szervek tanulmányozták hazánk pénzügyi helyzetét, illetve perspektíváját. Értékelésük szerint Magyarország képtelen lesz adósság-szolgálatának teljesítésére,¹⁶ s mindössze egy-másfél esztendeje maradt, hogy ezt a fenyegető veszélyt elhárítsa.

¹¹ Mark Palmer (1941–2013) 1986. december 8-tól 1990. január 31-ig volt az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövete, aki jó kapcsolatokat ápolt a demokratikus ellenzékkel, és aktívan bekapcsolódott a magyarországi rendszerváltás folyamatába.

¹² Az Amerikai Intézet felállítására nem került sor.

¹³ Az MSZMP KB 1986. november 19–20-i ülésének napirendjén két nagyobb téma szerepelt: 1. A gazdasági munka megjavításának feladatai és az 1987. évi népgazdasági terv és állami költségvetés irányelvei. 2. Kádár János tájékoztatója a moszkvai tanácskozásról. – MNL OL 288. f. 4/220–221. ő. e.

¹⁴ Az amerikai *Newsweek* magazin 1986. október 27-i számában jelent meg egy interjú Helmut Kohl nyugatnémet kancellárral, amelyben Kohl – amerikai látogatása előtt – a náci propagandaminiszterhez, Josef Goebbelshez hasonlította Mihail Gorbacsovot. Kohl a *Die Welt* 1986. november 3-i számában azt állította, hogy tévesen idézték szavait.

¹⁵ Palmer budapesti kinevezése előtt a Pentagon helyettes államtitkáraként a Szovjetunióval és a kelet-európai országokkal fenntartott kapcsolatokért felelt. Többek közt részt vett a Nemzeti Alapítvány a *Demokráciáért* (*National Endowment for Democracy, NED*) nevű szervezet 1983-as létrehozásában.

¹⁶ 1986-ban a magyar adósságszolgálati ráta (az éves tőke- és kamattörlesztéseknek az ország valutabevételeihez viszonyított aránya) elérte a 68 százalékot, ami komolyan felvetette a fizetőképtelenné válás rémét.

Gorbacsov információi szerint az Amerikai Egyesült Államok ez év júniusában azért nem adott Magyarországnak pénzügyi segítséget, mert „a magyar vezetés egyidejűleg két lovat akar megülni”. Az USA azt szeretné elérni, hogy hazánk változtasson a Szovjetunióhoz való viszonyán és eleget tegyen az IMF különböző követeléseinek.¹⁷

Gorbacsov hangsúlyozta, a szovjet vezetés számára nem közömbös, mi történik Magyarországon. A kiutat a jelenlegi helyzetből mindenképpen fel kell kutatni. A közeli jövőt illetően feltehetően lehet megoldást találni. A központi ellenőrzés fokozása, a rendelkezésre álló források hatékonyabb mozgósítása, a munkafegyelem erősítése hozhat átmeneti megoldást.

Ugyanakkor gondolni kell a perspektívára, valami szilárdabb pozíciót kellene elfogadni a jövőre nézve is. Bizonyos folyamat elkezdődött, de szovjet megítélés szerint az nem elegendő.

A nézetkülönbségeket – amelyek Kádár közvetlen környezetében is felerősödtek – feltétlenül le kell küzdeni. Tekintélyes magyar vezetők fokozzák a Nyugat felé való nyitást, más – ugyancsak tekintélyes – személyek a fokozottabb szovjet orientációt tartják szükségesnek. Gorbacsov hangsúlyozta: Kádár iránti őszinte tisztelete és emberi szimpátiája miatt veti fel így a kérdést. Emellett nagyon fontos számukra, hogy mi történik Magyarországon. Meggyőződése, hogy Kádár vezetésével lehet a helyzeten úrrá lenni. Nélküle senki sem lenne képes a problémákkal megbirkózni, mert környezetében kevés az igazi politikus. Megemlítette, hogy a helyzet és a szükségletek, tennivalók diktálta kényszerintézkedés keretében a Szovjetunióban gyakorlatilag az egész kormány lecserélődött,¹⁸ emellett az SZKP KB Titkárságának 11 tagja közül 8 fő teljesen új ember.¹⁹

Elmondta, hogy a szovjet gazdasági segítségnyújtás módozatairól többször tárgyalt Rizskov elvtárrsal. Szovjet illetékesek számos konkrét javaslatot dolgoztak ki. Felvetette, célszerű volna, ha a két ország miniszterelnökei mielőbb találkoznának és áttekintenék a lehetséges tennivalókat. Részben a lengyelországi tapasztalatokra, részben az ez év júniusi magyarországi látogatása idején tett javaslatokra hivatkozva csupán példaként említette a magyarországi kihasználatlan termelőkapacitások szovjet igénybevételének lehetőségét. Meg-

¹⁷ Az IMF alapvető elvárásai a következők voltak Magyarországgal szemben: a külső egyensúly javítása, a költségvetési hiány radikális csökkentése, a lakossági megtakarítások növelése, illetve a piaci viszonyok kiterjesztése.

¹⁸ Nyikolaj Rizskov 1985. szeptember 27-én foglalta el hivatalát, és 1991. január 14-ig állt a Minisztertanács élén. Első helyettese, Hejdar Alijev 1987-ig hivatalban maradt. L. még az 54. sz. dokumentumot.

¹⁹ Az SZKP Titkárságát 1986. március 6-án választotta meg az SZKP XXVII. kongresszusa. A Titkárság tagjai – M. Gorbacsovval együtt – Vlagyimir Dolgih (1972 óta), Jegor Ligacsov (1983 decembere óta), Viktor Nyikonov (1984 áprilisa óta) és Mihail Zimjanyin (1976 óta). Vagyis régi tagnak csak az 1978-ban beválasztott Gorbacsov, Dolgih és Zimjanyin számított.

említette, tudomása szerint 11 különböző objektum épül Magyarországon az IMF finanszírozásában, kb. egymilliárd dollár értékben.²⁰ Elképzelhető, hogy a Szovjetunió ennek egy részét át tudja vállalni.

Gorbacsov elmondta, hogy a Szovjetunió a kőolaj világpiaci árának csökkenése miatt 13 milliárd dollárt veszített. (Megbízható információs vonalról tudja, hogy az USA, kőolajtartalékának dömpingszerű – még magas áron történt – eladásával nyomta le az árszintet, majd az olcsó olajjal tartalékait ismét feltöltötte. Akciójuk nem maradt szovjet válasz nélkül: az USA-tól pl. nem vesznek gabonát, az NSZK-tól pedig nem vásárolnak gépipari termékeket.) Emiatt a Szovjetunió nincs abban a helyzetben, hogy közvetlen pénzügyi támogatást nyújtson hazánkknak. Konvertibilisvaluta-elszámolású bartermegállapodása a Szovjetunióknak egyedül Magyarországgal van. Ennek összege az elmúlt évben 600 millió dollár volt, idén mindössze 160 millió dollárnál tartunk. Gorbacsov beszélt Rizskovval és egyetértésre jutottak, hogy mindazt a húst és gabonát, amit pótlólagosan szállítani tudunk, készek konvertibilis valutáért átvenni.

Gorbacsov részletesen szólt az SZKP vezetésének az átalakítás, a gyorsítás érdekében végzett tevékenységről. Rámutatott, hogy a folyó ötéves tervidőszakban a gazdaságban „élet-halál harc” folyik. Most kell a folyamatokat megfordítani, még azon az áron is, hogy a szovjet lakosság életszínvonalát nem tudják gyors ütemben emelni. Az új politika iránt egyre növekvő megértés tapasztalható az országban, az emberek tudomásul veszik, hogy az átállás hosszabb időt vesz igénybe.

Kádár János megismételte, hogy bizonyos gazdasági intézkedésekről a november 19-i Központi Bizottsági ülésen hozunk határozatot, a hosszabb távú teendőkben azonban az ún. „felező KB-ülésen” fogunk dönteni.²¹ Közölte, hogy foglalkozunk a megfelelő személyi feltételek megteremtésének kérdésével is. Hangsúlyosan szólt az egyidejűleg mutatkozó komoly gazdasági és szociálpolitikai nehézségeinkről, illetve kötelezettségeinkről.

Nemzetközi kérdésekről szólva Kádár ismételten felvetette az egyes európai kommunista pártok kezelésében mutatkozó anomáliákat. Ismertette Iglesias elvtárs²² felvetéseit és azzal kapcsolatos álláspontunkat. Utalt arra, ahogyan Ponomarjov elvtárs a testvérpártokat, pl. az afgán kérdésben elfoglalt álláspontjuk szerint annak idején kezelte.

²⁰ Gorbacsov itt feltehetően nem az IMF, hanem a Világbank által nyújtott hitelekre utalt, hiszen csak a Világbank finanszírozott konkrét beruházási projekteket.

²¹ A szokásos „felező ülés” helyett az MSZMP 1987 decemberében országos pártértekezlet összehívásáról döntött, amelyre 1988. május 20–22-én került sor.

²² Gerardo Iglesias (1945) 1982 és 1988 között a Spanyol Kommunista Párt főtitkára.

Kádár utalt a korábbi szovjet külpolitika bizonyos lépései által előidézett nehézségeinkre is. (Afganisztán, az amerikai rakétákat telepítő nyugat-európai államok kezelése, Zimbabwe két vezetőjének²³ megítélése.)

Gorbacsov hangsúlyozta: az SZKP XXVII. kongresszusa²⁴ nem formálisan, hanem érdemben foglalt állást, hogy a testvérpártokkal őszinte, elvtársi kapcsolatokat kell kialakítani az egyenlőség és önállóság alapján, a sokszínűség figyelembevételével. Ponomarjov és csapata „nehéz örökséget” hagyott hátra, idő kell annak felszámolásához.

Hangsúlyozta, hogy más kérdésekben is nehéz volt a gondolkodásmódot megváltoztatni. Az afganisztáni kérdést úgy jellemezte: „ezt a megoldást meg lehetett volna spórolni”. Kijelentette, fejlődési szakaszokat átugrani nem lehet, a jelenlegi afgán vezetés²⁵ azonban a reális helyzetnek megfelelően szélesíti társadalmi bázisát és a nemzeti megbékélés kormányát alakítja ki.

Az új szovjet külpolitikai kurzus kapcsán megjegyezte „még Gromiko elvtárs is meglepődött, hogy az milyen eredményes”.

A találkozó szívélyes, elvtársi légkörben, az egymás iránt megnyilvánuló teljes bizalom jegyében zajlott le.

Budapest, 1986. november 13.

Az emlékeztetőt összeállította:

(Kótai Géza)

MNL OL MK-S 288. f. 4/776. ő. e. – Géppel írt eredeti. – Készült: 2 példányban. Az MSZMP KB Külügyi Osztály fejlécével. Az emlékeztetőt összeállította: Kótai Géza. A dokumentum utolsó lapján Kádár János (XI. 13.), Lázár György (XI. 14.) és Németh Károly (XI. 15.) saját kezű aláírása látható, valamint Kádár saját kézzel írt utasítása: „*Kérem, hogy Kótai elvtárs (saját szervezéssel) mutassa be Németh Károly, illetve Lázár György elvtársaknak, láttamoztassa velük, utána itt, az én irattáramba kell lerakni.*”

Közös közlemény nem jelent meg.

²³ A függetlenségét 1980-ban elnyerő Zimbabweben Robert Mugabét választották miniszterelnöknek. Pártja, a Zimbabwei Afrikai Nemzeti Unió (ZANU) egyesült a Zimbabwei Afrikai Népi Unióval, és ennek nyomán 1982-es szakításukig annak elnöke, Joshua Nkomo is a kormány tagja volt. Nkomo ezt követően száműzetésben élt a két politikus 1987-es kiegyezéséig.

²⁴ Az SZKP XXVII. kongresszusa 1986. február 25. és március 6. között ülésezett. Ezen a kongresszuson hirdette meg Gorbacsov a peresztrojka programját.

²⁵ Mohammed Nadzsibullahot 1986 májusában választották az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt főtitkárává. Nadzsibullah igyekezett a muszlim lakosság megnyerésével kiszélesíteni társadalmi bázisát.

50.

Jelentés a Politikai Bizottságnak Kádár János és Jegor Ligacsov tárgyalásairól

Budapest, 1987. április 22–26.

Jelentés a Politikai Bizottságnak

Szigorúan bizalmas!

Jegor Ligacsov elvtárs, az SZKP KB Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság titkára az MSZMP Központi Bizottságának meghívására április 22–26. között látogatást tett hazánkban.

Kádár János elvtárs fogadta Jegor Ligacsov elvtársat. Németh Károly elvtárs megbeszélést folytatott a szovjet vendéggel. Havasi Ferenc elvtárs a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok néhány kérdését tekintette át Ligacsov elvtárral, aki látogatást tett a Budapesti Pártbizottságon is, ahol Grósz Károly elvtárs tájékoztatta a főváros életéről.

Ligacsov elvtárs átadta az SZKP vezetésének és személy szerint Mihail Gorbacsov elvtárs üdvözlését. A megbeszéléseken részletesen szólt a Szovjetunióban végbemenő átalakításról, hangsúlyozta az SZKP törekvését a problémák körütekintő feltárására, a kitűzött célok következetes megvalósítására. Valamennyi találkozáson nagyra értékelte a magyar–szovjet kapcsolatok fejlődését, hangsúlyozta az SZKP készségét hazai problémáink megoldásának előmozdítására, szorgalmazta az együttműködés új formáinak elterjesztését, közvetlen vállalati kapcsolatok létesítését és egyes vállalatok alapítását, az ideológiai együttműködés elmélyítését.

Magyarországi programja során felkereste a Szerszámgépipari Műveket, a sárisápi termelőszövetkezetet, a Mikromed magyar–szovjet egyes vállalatot. Mindenütt nagy érdeklődést tanúsított a magyar tapasztalatok, a párt tevékenysége, a közvélemény hangulata iránt.

I.

Kádár János elvtárs három évtizedes politikai utunkat, országunk belső helyzetét áttekintve hangsúlyozta, hogy az előttünk álló fél esztendő nagyon fontos számunkra, mivel további fejlődésünk szempontjából döntő kérdésekben kell

állást foglalnunk. Miután fogyasztásunk egészében meghaladja a termelést, fizetőképességünk megőrzése, a szükséges beruházási eszközök előteremtése, a termelési szerkezet átalakítása érdekében komoly, esetenként fájdalmas következményekkel járó döntéseket kell hoznunk. A vállalatoknak a teljesítmény alapján kell differenciálódniuk, a jó eredményeknek tükröződnie kell a személyi jövedelmekben is, ami egyúttal a munkaerőmozgást is orientálja. Hozzá kell nyúlni az életszínvonalhoz, alakulását reális alapokra kell helyezni. A szükséges intézkedéseknek a bevezetése egységes, erős, a feladatok ellátására képes vezetést feltételez.

Részletesen ismertette, hogy milyen belső és világgazdasági feltételek közepette került sor eladósodásunkra. Hangsúlyozta, hogy a nyugati hitelfelvételre a bennünket ért súlyos veszteségek hatására és más megoldás hiányában kényszerültünk.¹ A tőkés importból származó áruk nagy- s egyre növekvő mértékben épülnek be a szocialista piacokra irányuló exportcikkeinkbe. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy nemzetközi fizetőképességünk megingása más szocialista országokra nézve is hátrányos következményekkel járna.

A Szovjetunióban végbemenő változásokról szólva Kádár János elvtárs hangsúlyozta, hogy az SZKP irányvonalát fenntartás nélkül támogatjuk. Mi ugyanazokkal a kérdésekkel foglalkozunk, hatékonyabb, eredményesebb szocialista rendszer útjait keressük. Érdekeltségünk politikai, gazdasági és más területeken is fennáll. A részleteket illetően szükségszerűen vannak eltérések közöttünk, de az elvekben azonosnak kell lennünk. Nagyon fontosnak tartjuk – nem elsősorban magunk miatt – az SZKP-nak azt az álláspontját, hogy minden szocialista országnak vannak tapasztalatai, az közös kincsünk, de a szocializmusnak kötelező gyakorlata nincsen. Ez a pozíció segíti a nyugati testvérpártokat, de a szocialistákat, szociáldemokratákat is. Tisztában vagyunk az SZKP KB januári ülésének jelentőségével,² amely az egész szovjet fejlődést körvonalazta; ideológiai, politikai és gyakorlati következményei mélyrehatóak.

Nemzetközi téren az új irányvonalnak már ma jelentős hatása van, mert kiutat mutat a jelenlegi helyzetből, és nyilvánvalóvá teszi, hogy az eredmények elérése nem a Szovjetunión múlik. A kölcsönös biztonság elve alapján, megfelelő

¹ Az ország adósságállománya 1986. július 31-én 9916 milliárd dollárt tett ki. A KB 1986. november 19–20-i ülésén Havasi Ferenc azt közölte, hogy év végére a nettó adósság megközelíti a 11 milliárd dollárt, a költségvetési hiány pedig eléri a 45 milliárd forintot. Lásd: Földes György: *Az eladósodás...* i. m. 1995, 252.

² Az 1987. január 26–27-i SZKP KB-plénumon határozatot hoztak a társadalmi és politikai élet demokratizálásáról, a nyilvánosságról, valamint a párt belső viszonyainak átalakításáról. Gorbacsov bemutatta a peresztrojka koncepcióját, valamint javaslatát az alternatív választások bevezetéséről. Február elején megszüntették a gazdaságirányításban a kötelező tervmutatók rendszerét, helyette ellenőrző számok, állami megrendelések és hosszú távú normatívák léptek életbe.

ellenőrzést elfogadva lehetséges a megállapodás. Áttörést jelentene az európai közepes hatótávolságú rakéták felszámolásáról való megegyezés.³

Kétoldalú viszonyunk értékelésében is azonos álláspontot képviselünk; politikai kapcsolataink kiválóak, szovjet részről gondjainkat megértik. A gazdasági együttműködésben mi is törekszünk a fejlettebb formák meghonosítására és elterjesztésére. Fontosnak tartjuk azonban, hogy munkánk e területen is a realitásokból induljon ki, legyen megalapozott, és egyengesse a továbblépés útját is.

Kádár elvtárs hangsúlyozta, nagy jelentőséget tulajdonítunk annak, hogy a Szovjetunióban érdeklődéssel tekintenek a magyar tapasztalatokra, értékeli útkeresésünket, erőfeszítéseinket. Üdvözljük a gyakoribbá vált személyes kontaktusokat és külön is a mostani látogatást. Készen állunk az ideológiai, kulturális együttműködés fejlesztésére; a szocialista építés tapasztalatainak elméleti feldolgozása közös érdekünk.

A pártjaink közötti korábbi érintkezésre visszautalva Kádár elvtárs kitért a magyar–román viszonyban képviselt álláspontunkra.⁴

Jegor Ligacsov elvtárs az SZKP XXVII. kongresszusára, a KB januári ülésére⁵ és az októberi forradalom 70. évfordulójának megünneplésére utalva beszélt törekvéseiről. Hangsúlyozta, hogy az átalakítás alkotó folyamat, és nem az eddigi út tagadása. Az átalakítás a párt kezdeményezésére és irányításával történik, az elért eredményekre építenek, azok hiányában semmiféle új politikának nem lenne alapja. Nincs más alternatíva számukra, megújulás nélkül továbbra is egy helyben topognának, a fejlődő országok sorsára jutnának. Ilyen értelemben a történelem reájuk különleges felelősséget rótt.

Két év rövid idő, sok mindenre nem futotta, de az alapvető irányvonalat kidolgozták, megállították a gazdasági visszaesést, a dolgozók bekapcsolása révén hozzáfogtak a demokrácia fejlesztéséhez. Az új kurzus egyesítette a népet, megnőtt a párt tekintélye, a bizalom, jobb a légkör a társadalomban.

1986-ban a gazdasági fejlődés gyors volt, az idei első eredmények azonban kedvezőtlenek, a tervben előirányzott fejlődési ütemet csak az év közepére érik el. A mozgósítható tartalékokat lényegében már felhasználták, a mélyebb folyamatok hatása azonban még nem érezhető. Megnyugtató a fűtőanyag-, energeti-

³ Nem sokkal később, 1987. július 22-én Gorbacsov bejelentette, hogy a Szovjetunió hajlandó leszerelni közepes hatótávolságú nukleáris rakétáit. Végül 1987. december 8-án Washingtonban írta alá Reagan és Gorbacsov a rövid- és közepes hatótávolságú rakéták felszámolását előíró egyezményt (INF-szerződés).

⁴ 1987 elején különösen feszültté vált a magyar–román viszony. Ennek előzménye a Magyarországon kiadott *Erdély története* című háromkötetes kézikönyv, illetve az arra adott román válasz volt. Lásd: Földes György: *Magyarország, Románia...* i. m. 370–387.

⁵ 1987. január 26–27-én tartották az SZKP KB plénumát, ahol határozatot hoztak a társadalmi és politikai élet pluralizmusáról, a nyilvánosságról, valamint a párt belső viszonyainak átalakításáról. Személyi változásokra is sor került.

kai és kohászati ágazat teljesítménye. Folyamatos a mezőgazdaság fellendülése, a növénytermesztés és az állattenyésztés négy éve egyenletesen növekszik. Az ágazat irányításának módosítása, a felsőbb szervek operatív beavatkozásának csökkentése nyomán a falvakban érdekes folyamatok bontakoznak ki.

Nehézségeik ugyanakkor jelentősek. A gondolkodás lemaradása, a megszakás, a bürokrácia és a konzervativizmus erősen hat, és széles körű. A csernobili katasztrófa mintegy 4 milliárd rubelnyi anyagi, nehezen felmérhető erkölcsi-politikai kárt és nemzetközi presztízavesztést okozott.⁶ A következmények felszámolására mindent megtesznek. Ez a tragédia és más hasonló események az utóbbi évek politikája nyomán kialakult helyzetet tükrözték. Nagyon nagy terheket ró a Szovjetunióra a honvédelem, de – Ligacsov elvtárs hangsúlyozta – a kiadások csökkentésére csak a leszerelés terén való előrelépés függvényében gondolhatnak.

Intenzíven folyik az SZKP KB következő, júniusra tervezett ülésének előkészítése, ami minden más feladattal szemben elsőbbséget élvez. A gazdaságirányítási rendszer átalakítása kerül napirendre, amit a jelen időszak legösszetettebb feladatának tekintenek.⁷ A dokumentumtervezeteket a Politikai Bizottság már megvitatta. Jövőre megtartják az országos pártértekezletet, amelyen áttekintik a kongresszusi határozatok és az ötéves terv teljesítését, a társadalmi folyamatok továbbfejlesztésének kérdéseit. A pártértekezlet határozatait a párttagság körében feldolgozzák.⁸

Nagyon nagy gondot jelent az árképzés jelenlegi rendszere. A dotáció összege tíz év alatt megduplázódott, jelenleg évi 64 milliárd rubelt tesz ki (megjegyzés: ez a költségvetési kiadások 15–17%-át jelenti). Csupán a lakásépítkezés támogatására 8 milliárd rubelt fordítanak.⁹ A termelés növekedését, az életszínvonal bizonyos mértékű emelését eddig alapvetően az olajárak, az alkoholforgalom bevételeiből, a jelentős lakossági takarékbetét-állomány felhasználásából finanszírozták. A helyzet gyökeresen megváltozott. A kőolajárak csökkenése miatt a Szovjetunió exportbevétele 13 milliárd rubellel esett vissza,¹⁰ további 12 milliárd rubel kiesést

⁶ 1986. április 26-án következett be a csernobili atomkatasztrófa az ukrajnai Pripjaty és Csernobil közelében. A robbanás következményeként – a halálos áldozatokon túl – jelentős mennyiségű radioaktív hulladék hullott a Szovjetunió nyugati részére, Európa más területeire és az Egyesült Államok keleti részére, ezért nagyjából 200 ezer embert kellett kitelepíteni.

⁷ Az 1987. június 24–26-i KB-ülésen gazdaságpolitikai fordulatot hirdettek meg. A plénum megállapította, hogy a korábbi gazdasági modell tarthatatlan, és elfogadják a gazdasági reform programját és menetrendjét.

⁸ 1988. június 28–31-én ülésezett az SZKP XIX. pártkonferenciája, amely elfogadta a politikai rendszer reformját és lefektette egy alkotmányreform kereteit.

⁹ A megoldatlan lakáshelyzet az egyik legsúlyosabb társadalmi és gazdasági problémája volt a Szovjetuniónak. Gorbacsov 1986-ban meghirdette a „Lakás 2000” programot, amely azt ígérte, hogy ennek keretében minden szovjet családot önálló lakáshoz juttatnak az ezredfordulóra.

¹⁰ Az 1984-es 28,74 dollár/hordós árfolyamról 1986-ra 14,44 dollárra zuhant egy hordó olaj jegyzési árfolyama. A kőolajárfolyam csökkenő tendenciája jelentősen hozzájárult a szovjet gaz-

jelent a szeszes italok értékesítésének visszaszorítása.¹¹ A Szovjetunió jelentős importkorlátozásokra kényszerül, az elmúlt időszakban 8 milliárd rubellel kellett visszafogni az importot. A jövőben csak a termelékenység javítására építhetnek. Ligacsov elvtárs hangsúlyozta, hogy ehhez megvannak a megfelelő elképzelések; a dolgozó kollektívák megkapják a szükséges jogokat is. Megváltoztatták a bérezési rendszert, aminek lényege, hogy a fizetéseket csak a termelés növekedése arányában emelhetik. Hasonló rendszer meghonosítására gondolnak az államigazgatás területén is. Bevezették az állami átvétel rendszerét, ami számos hiányosságot is napvilágra hozott.

A vezetés egységes, valóban ugyanúgy gondolkodó embereket foglal magában. Egyetértés van abban is, hogy a kitűzött célok következetes végrehajtására van szükség. Hasonlóan ütőképes csapat hosszú idő óta nem állt a Szovjetunió élén.

Ligacsov elvtárs kiemelte, hogy kétoldalú együttműködésünk nagyon jó, az őszinte internacionalizmus és soha nem látott élénk személyes érintkezések jellemzik. Az SZKP KB titkára – hivatkozva Gorbacsov elvtársra is – jelezte, hogy nyugati eladósodottságunk miatti aggodalmuk változatlan, sőt az adósságállomány növekedése miatt bizonyos értelemben erősödött. Teljes a bizalmuk pártunk vezetése iránt, meggyőződésük, hogy az MSZMP megtalálja a mostani helyzetből a kutat. Szilárd véleményük, hogy a magyar vezetés tudja legjobban: ehhez milyen személyi változásokkal járó döntések szükségesek.

Szovjet részről eltökéltek a tekintetben, hogy hazánk tőkés pénzügyi függőségének csökkentéséhez minden segítséget megadjanak. Ligacsov elvtárs áttekintette az elmúlt évi felső szintű megállapodások végrehajtását. Utalt arra, hogy az árucseré-forgalom terven felül 1 milliárd rubellel bővül. Megállapodás született 70 millió dollár értékű élelmiszer vásárlására Magyarországtól; a Szovjetunió 120 millió rubel értékben szállít árukat tőkés importunk kiváltására; megállapodás született a 600 millió rubeles hiteltörlesztés átütemezésére. Ligacsov elvtárs szorgalmazta és Kádár elvtárs támogatását kérte a közvetlen vállalati kapcsolatok és vegyes vállalatok létrehozásának meggyorsításához. Hangsúlyozta, ha garantálni tudjuk a világszínvonalon álló termékek előállítását, akkor a gondokat okozó problémák is megoldhatók, beleértve az árkérdéseket is, amiben az érintett vállalatokra kellene bízni a megállapodást.

daság összeomlásához. Lásd: Madarász Mihály: A világpiaci kőolajárak és a Szovjetunió felbomlása. In: *Rendszerváltás és történelem. Tanulmányok a kelet-európai átalakulásról*. Szerk.: Krausz Tamás–Mitrovits Miklós–Zahorán Csaba. Budapest, ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék–L'Harmattan Kiadó, 2010, 91–111.

¹¹ Gorbacsov alkoholelleanes kampánya (lásd 47. dokumentum 35. jegyzet), amely egyébként indokolt döntés volt, éppen az eredeti célokkal ellentétes eredményekhez vezetett. Miközben – a házi előállításnak köszönhetően – az alkoholfogyasztás nem csökkent, komoly negatív hatással volt az ország hagyományos bortermelő vidékeire, a költségvetés pedig több tízmilliárd rubellel rövidült meg. Lásd: Sz. Bíró, i. m. 2003, 20–21.

Tovább kellene bővíteni az ideológiai-kulturális, tudományos együttműködést. Ennek érdekében új impulzusokra van szükség. A Szovjetunióban sok olyan kérdés kerül napirendre, amelyek megoldásában Magyarországon előbbre tartanak, ezért a magyar tapasztalok iránt megnőtt az érdeklődés. Javasolta, hogy az illetékesek közösen tekintsék át a testvérmegyei kapcsolatok állását is, a társadalmi, politikai és gazdasági együttműködés hatékony szélesítését szem előtt tartva.

Az októberi forradalom 70. évfordulója alkalmából Moszkvában ünnepségekre, majd a részt vevő pártok képviselőinek találkozására kerül sor. Ligacsov elvtárs az SZKP vezetése nevében meghívta Kádár János elvtársat a rendezvényekre, amit Kádár elvtárs köszönettel elfogadott.¹²

II.

Németh Károly elvtárs a belpolitikai kérdések mellett külön is szólt a párt helyzetéről, a párt vezető szerepének érvényesítésével összefüggő feladatokról. Tájékoztatást adott az októberi forradalom 70. évfordulója megünneplésének hazai előkészületeiről. Pozitívan értékelte a magyar–szovjet kapcsolatok fejlődését, a bizalom és megértés, az összhang erősödését. Megerősítette az SZKP vezetőinek korábban átadott meghívásainkat.

Ligacsov elvtárs az SZKP politikájának már említett kérdései mellett külön is foglalkozott a párt vezető szerveinek munkájával. Általános szabállyá vált, hogy a problémákat meg kell oldani, nem szabad félretenni. A Politikai Bizottság ülésein szabad véleménycsere, aktív vita folyik,¹³ s ezt a szellemet a párt más szerveiben is érvényesíteni kívánják. A vezetés rendszeresen találkozik a helyi szervek, a közvélemény képviselőivel.

Nagyra értékelte kétoldalú kapcsolatainkat, egyetértett a felső szintű kontaktusok folytatásával. Hangsúlyozta, hogy pártközi kapcsolatainkban is nagyobb hatékonyságra van szükség. Megelégedéssel nyugtázta egyetértésünket arra, hogy az év folyamán kerüljön sor testvérmegyei kapcsolatok tapasztalatainak összegzésére, a pártok illetékes vezetőinek ezzel kapcsolatos tanácskozására.

¹² A Kádár János vezette magyar delegáció 1987. október 31. és november 9. között részt vett Moszkvában a nagy októberi szocialista forradalom 70. évfordulójára rendezett ünnepségeken. Kádár október 3-án felszólalt az évforduló tiszteletére rendezett ünnepi ülésen, majd megbeszéléseket folytatott Gorbacsovval. Lásd: *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel: dokumentumok az egykori SZKP és MSZMP archívumaiból 1985–1991*, i. m. 120–121. Az MSZMP KB 1987. november 11-i ülésén méltatta az ünnepség és a találkozó jelentőségét. *Népszabadság*, 1987. november 13. 1.

¹³ Az SZKP PB néhány 1987-es üléséről készült feljegyzései magyarul is olvashatóak, lásd: *Peresztrojka és tulajdonáthelyezés...* című kötetet, 2003, 105–114.

Ugyancsak köszönettel fogadta elvi készségünket hosszú távú ideológiai-kulturális, tudományos együttműködési program aláírására. Konkrét javaslataikat mindkét kérdésben a közeljövőben átadják.

Ligacsov elvtárs az SZKP vezetése, személy szerint Gorbacsov elvtárs nevében hangsúlyozta, hogy a Szovjetunióknak messzemenő körütekintést kell tanúsítania a szovjet–román viszony alakításában. Május végén, közvetlenül a VSZ PTT ülését¹⁴ megelőzően Mihail Gorbacsov elvtárs Bukarestbe látogat. Döntésüknél figyelembe vették, hogy az SZKP KB főtitkára 1976 óta nem járt a román fővárosban, továbbá azt, hogy a román vezetés álláspontjának befolyásolása valamennyiünk közös érdeke. Kérte a fentiekhez az MSZMP vezetésének megértését.¹⁵

Ligacsov elvtárs az SZKP vezetése nevében szovjetunióbeli látogatásra hívta meg Németh Károly elvtársat.¹⁶

III.

Havasi Ferenc elvtárs tájékoztatta Ligacsov elvtársat gazdasági helyzetünkről, szólt a tőkés adósságállomány növekedésének megállítását szolgáló lépéseinkről, az elkerülhetetlen korlátozó intézkedésekről, így az életszínvonal várható csökkenéséről. Aláhúzta, saját belső erőfeszítéseink mellett nagy jelentősége van annak, hogy az elkövetkezendő néhány esztendőben fokozott segítséget kapjunk a Szovjetuniótól is gondjaink csökkentéséhez. Hangsúlyozta, hogy a tavaly novemberi felső szintű megállapodás nyomán¹⁷ végzett eddigi munkát fontosnak tartjuk, az SZKP vezetésének segítőkészségét köszönjük és nagyra értékeljük.

Érzékeltette, hogy – gazdasági helyzetünket figyelembe véve – további érdemi intézkedésekre van szükség. Problémáink megoldása rendkívül fontos gazdasági feladat, és egyben közös politikai érdek is. A Politikai Bizottság megbízásából felvetette: kérjük az SZKP vezetését, ismét tekintsék át, vajon az elmúlt évi felső szintű megállapodások szellemében a Szovjetunió milyen területeken tudna gondjainkon enyhíteni. Kérte, tegyék lehetővé magyar aktívum képződését a kétoldalú konvertibilis áruforgalomban, továbbá olyan megoldás kidolgozását,

¹⁴ A VSZ PTT XXI. ülését Berlinben 1987. május 28–29-én tartották.

¹⁵ Gorbacsov 1987. május 25–27-én tett látogatást Romániában.

¹⁶ Németh Károly 1987. június 25-től kezdődően volt az Elnöki Tanács elnöke, a moszkvai meghívásnak 1987. október 30. és november 9. között tett eleget a november 7-i ünnepekre érkező magyar delegáció tagjaként. Németh október 3-án megbeszéléseket folytatott Gromikóval, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnökével.

¹⁷ Kádár János 1986. november 12-én Moszkvában, a szocialista országok vezetőinek tanácskozásakor külön is tárgyalt Mihail Gorbacsovval. Gorbacsov felajánlotta, hogy a Szovjetunió kész növelni dollárvásárlásait Magyarországtól. A szovjet főtitkár a plenáris ülésen komoly bejelentést is tett, azt hangsúlyozta, hogy a gyámkodás hibás politika volt, az egyes testvérpártok elsősorban saját népüknek tartoznak felelősséggel. Ez gyakorlatilag a Breznyev-doktrína visszavonását jelentette. MNL OL M-KS 288. f. 5/983. ő. e. 108–125.

amely az elkövetkezendő néhány évben csökkentené a tengizi együttműködés keretében vállalt építési és szerelési kötelezettségeink terheit.¹⁸ Hozzátette, hogy az együttműködés fenntartását gazdasági és politikai szempontból is szükségesnek tartjuk.

Ligacsov elvtárs a Havasi elvtárssal folytatott beszélgetésen is növekvő aggodalmuknak adott hangot gazdasági helyzetünk, elsősorban fizetési mérlegünk alakulása miatt. Elismeréssel szólt hazai erőfeszítéseinkről, és megerősítette, hogy a szovjet vezetés továbbra is kész minden eszközzel segíteni gondjaink megoldását. Ennek érdekében megvizsgálják, milyen területeken lehet az eddigi munkálatokat felgyorsítani.

A tengizi együttműködéssel kapcsolatos észrevételeket figyelmesen meghallgatta, s ígéretet tett arra, hogy érveinket figyelembe véve a kérdést ismét az SZKP vezető testületei elé terjesztik.

Ligacsov elvtárs kifejtette, hogy nagy jelentőségűnek tartják a szocialista országok erőfeszítéseit az együttműködés, az integráció elmélyítésére. Nagy fontossága van annak, hogy a szocialista államok, így hazánk is a jövőben jobban megtalálja számítását a szocialista országok egymás közötti együttműködésében, s ne kényszerüljön a nyugati kapcsolatok indokolatlanul nagy bővítésére. Hangsúlyozta, hogy a jelenlegi szovjet vezetés kész meghallgatni minden konkrét javaslatot, elképzelést, s megállapodás esetén érdemben dolgozni azok valóra váltásán. Kérte, bízunk az SZKP vezetésében, mai politikájában, azokban az erőfeszítéseikben, amit a Szovjetunió belső helyzetének megszilárdítására, s ezen keresztül a szocialista országok együttműködésének javítására tesznek.

★

Ligacsov elvtárs látogatása kapcsolataink fontos eseménye volt. Módot adott hazai helyzetünk, elképzeléseink körütekintő megismertetésére és jobb megértésére. A látogatás megerősítette, hogy az SZKP vezetése nagy figyelemmel és segítőkészséggel viszonyul pártunk törekvéseihez. A megbeszéléseken felmerült konkrét kérdéseket a KB Külügyi Osztálya az illetékes osztályokkal együttműködve napirenden tartja.

Budapest, 1987. április 27.

¹⁸ Egy 1985-ben aláírt szovjet–magyar egyezmény értelmében a magyar fél – magyar munkásokkal – az olaj kénvtelenítésére kezdett üzemet építeni Tengizben. 1987. március 5-én a magyar vezetés azzal a kéréssel fordult a szovjetekhez, hogy tegyék lehetővé azt, hogy a tengizi olaj- és gázlelőhelyen magyar részről teljesítendő építési-szerelési munkák hátralévő részét áruszállítással kiválthassák. A szovjet válasz szerint a legfontosabb az épülő energetikai központok időben történő üzembe állítása, ami a magyar fél érdeke is, így nem fogadták el az eredeti magyar javaslatot. MNL OL M-KS 288. f. 5/991. ó. e. 68–72.

MNL OL M-KS 288. f. 11/4444. ő. e. 49–58. – Gépelt tisztázat. – A jelentést az MSZMP KB Külügyi Osztályán összeállította Őszi István és Thürmer Gyula. Készült két példányban, jóváhagyta Németh Károly. Inf/724/1987.

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1987. május 5-i ülésén a jelentést tudomásul vette (MNL OL M-KS 288. f. 5/996. ő. e. 7.).

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1987. április 27. 1.

51.
Emlékeztető
Kádár János és Edgar M. Bronfman,
a Zsidó Világkongresszus elnöke találkozásjáról

Budapest, 1987. július 15.

Emlékeztető Kádár János elvtárs és Edgar M. Bronfman,
a Zsidó Világkongresszus elnöke találkozásjáról

Szigorúan titkos!

A kölcsönös üdvözlések után Bronfman elnök nagyra értékelte és megköszönte, hogy személyesen találkozhatott Kádár János főtitkárral.

Kádár elvtárs pozitívan értékelte a Zsidó Világkongresszus (ZSVK) Végrehajtó Bizottságának budapesti ülését, és elmondta, hogy annak megrendezéséhez a politikai és biztonsági szempontok gondos mérlegelése után járultunk hozzá.¹ Bronfman elnök csatlakozott a pozitív értékeléshez, és hangsúlyozta, hogy az esemény mind Magyarország, mind a ZSVK tekintélyét növelte, kiemelte a kedvező nemzetközi sajtóvisszhangot. A cikkek gyűjteményét könyv alakban is meg kívánják jelentetni.

Bronfman elnök részletesen szólt arról, hogy fontos feladatának tekinti a híd építését Nyugat és Kelet között. Megemlítette kubai és jugoszláviai útját, amelyek szintén ezt a célt szolgálták. Elmondta, hogy ismeri azt a gazdasági-társadalmi programot, amelyhez hozzákezdünk és elismeréssel szólt arról az eltörlétségről és bátorságról, amely e döntéshez kellett.²

A továbbiakban rátért mondanivalójának lényegére: a közel-keleti helyzet rendezésének fontosságára és különösen Izraellel kapcsolatos nézeteinek ismer-

¹ A Zsidó Világkongresszus Végrehajtó Bizottságának soros ülését 1987. május 6–8. között rendezték Budapesten. Az eseményen 36 ország zsidó szervezeteinek és közösségeinek képviselőiben 120 küldött vett részt. Ez volt az első alkalom, hogy a szovjet blokk egyik országában került sor erre a találkozóra. A helyszín kiválasztásában szerepet játszott, hogy elősegítsék a kelet-európai zsidó közösségek részvételét, valamint az, hogy Budapesten él az egyik legnagyobb létszámú zsidó közösség, és rabbiképző intézmény is működik itt. A konferencia a zsidóság általános kérdéseivel és a hitközsegek, közösségek helyi beszámolóival foglalkozott, kötelező érvényű dokumentumot nem fogadtak el. Lásd: Dalos György: Két zsidó vonatkozású titkosszolgálati dokumentum. *Múlt és jövő*, 2003, 3. sz. 40–44.

² Az MSZMP KB 1987. július 2-i ülésén a válság leküzdésére ún. kibontakozási programot fogadott el, amelyet megelőzően – 1987. június 23-án – a KB jelentős személyi változásokról döntött. Így a budapesti pártbizottság addigi első titkára, Grósz Károly lett a miniszterelnök. MNL OL M–KS 288. f. 4/225. ó. e., illetve MNL OL M–KS 288. f. 4/226–227. ó. e.

tetésére. Kijelentette, hogy támogatja a közel-keleti helyzet rendezésére összehívandó nemzetközi konferencia tervét, és annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a Szovjetunió nélkül e bonyolult kérdés nem rendezhető.³ Részletesen szólt arról, hogy Izrael sem etnikailag, sem vallásilag nem egységes állam, és a különböző politikai irányzatok között jelentős eltérés tapasztalható. Véleménye szerint Simon Perez személye az egyetlen és talán utolsó lehetőség arra, hogy a közel-keleti kérdést tárgyalások útján rendezni lehessen.⁴ Javasolta, hogy a magyar kormány lehetőségeihez képest támogassa Perezt abban, hogy pozícióját megerősítse. Megemlítette, hogy Sevardnadze szovjet külügyminiszter és Perez találkozója⁵ után Izraelben végzett közvélemény-kutatás szerint Perez népszerűsége 13%-kal növekedett. Bronfman elnök szerint a magyar kormány sokat segíthetne, ha közvetítené a szocialista országok és Izrael közötti diplomáciai viszony helyreállításában.⁶ Megjegyezte, hogy „délkeleti szomszédunk” az évek során csalódást okozott mind Moszkvának, mind Washingtonnak.⁷ Magyarország viszont élvezte mindkét nagyhatalom bizalmát és támogatását.

Ezután Kádár elvtárs részletesen szólt a gazdasági és társadalmi programunk helyes értelmezéséről és célkitűzéseinkről, külön hangsúlyozva e program humanus és racionális vonásait. Kifejtette, hogy tisztában vagyunk a program megvalósításának nehézségeivel, hiszen a radikális átalakítás, amelyet egyes kapitalista országok végrehajtanak, számunkra nem elfogadható, mert nincs összhangban törekvéseink humanizmusával. Ezért a nehezebb utat választjuk, amely azt jelen-

³ 1986-ban körvonalazódott egy ENSZ égisze alatt megrendezendő multilaterális konferencia elképzelése, amelyet az Európai Közösségek 1987. februári brüsszeli tanácskozása is támogatott, ám végül nem került rá sor. A felek végül 1991 októberében, a madridi konferencia keretében ültek tárgyalóasztalhoz, de a multilaterális fórumoknál nagyobb jelentőségűek voltak a Washingtonban tartott kétoldalú (izraeli–jordán/palesztin; izraeli–szíriai) tárgyalások.

⁴ Simon Perez (1923–) izraeli baloldali politikus, 1977-ben, 1984 és 1986 között, valamint 1995–1996-ban Izrael miniszterelnöke, 2007-től Izrael Állam elnöke.

⁵ Eduard Sevardnadze (1928–), a Szovjetunió külügyminisztere és Simon Perez izraeli miniszterelnök 1986. szeptember 22-én találkozott a New York-i ENSZ-székház épületében. Egyetértettek a párbeszéd folytatásában és a szovjet–izraeli viszony további normalizálásában. Ez volt 19 év óta a legmagasabb szintű szovjet–izraeli megbeszélés.

⁶ A Varsói Szerződés országai az 1967-es arab–izraeli háború (az. ún. hatnapos háború) nyomán megszakították a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel. A Szovjetunió és Csehszlovákia a szovjet fegyverek és katonai tanácsadók által segített egyiptomi hadsereg vereségének napján, 1967. június 10-én jelentették be elhatározásukat, amelyhez másnap Magyarország, Lengyelország és Bulgária is csatlakozott. A magyar–izraeli diplomáciai viszony helyreállítására csak az 1980-as évek végén került sor: 1988 márciusában a két ország fővárosában érdek-képviselői irodák nyíltak, majd Horn Gyula magyar és Moshe Arens izraeli külügyminiszter 1989. szeptember 14-én aláírta a teljes körű diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról szóló egyezményt. A szovjet–izraeli diplomáciai viszony helyreállítására 1991 októberében került sor.

⁷ Annak ellenére mondta ezt Bronfman, hogy Románia 1967-ben nem csatlakozott a Varsói Szerződés tagállamainak döntéséhez, és nem szakította meg a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel, valamint nem csatlakozott az ENSZ Közgyűlés 1975. november 10-i 3379-es határozatához, amely a cionizmust rasszizmusként bélyegezte meg.

ti, hogy éveken keresztül nem tudjuk javítani az életszínvonalat. Ezt az elhatározást a lakosság természetesen nem fogadja örömmel, de megértést tanúsít iránta.

A közel-keleti kérdésről szólva Kádár elvtárs hangsúlyozta, hogy annak a realitások talaján nyugvó megoldása valamennyi békeszerető államnak és népnek egyaránt érdeke. Kifejtette, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa állandó tagjainak kellene fontos szerepet betölteniük abban, hogy az izraeli és a palesztin nép és állam jogos igényei megvalósuljanak.

Kádár elvtárs a ZSVK elnökének fejtegetésére reagálva elmondta, hogy a diplomáciai kapcsolatok akkor szakadtak meg, amikor Izrael támadó háborút folytatott.⁸ A diplomáciai kapcsolatok visszaállítása csak egy hosszabb folyamat eredménye lehet. Ehhez azonban arra is szükség van, hogy Izrael is megfelelő magatartást tanúsítson. Rámutatott, hogy az Egyesült Államok és Izrael között sajátos kapcsolat alakult ki, amely meghatározó lehet a helyzet rendezésében.

Kádár elvtárs kifejtette, hogy közvetítésre eddig sem vállalkoztunk és a jövőben sem tervezünk ilyet, hiszen erre sem jogunk, sem lehetőségünk nincs. Mint eddig, ezután is elvi alapon szívesen közreműködünk minden olyan ügyben, amely az emberiség békéjét és a fejlődést szolgálja. Ebben az értelemben készek vagyunk arra, hogy a Bronfman elnök által elmondottakat tanulmányozzuk és mérlegeljük.

Kádár elvtárs végül szólt a magyar állam és az egyházak közötti rendezett viszonyról, ennek előzményeiről és a jelenlegi kedvező tapasztalatairól. Hangsúlyozta, hogy a magyar zsidó felekezettel is jók a kapcsolataink, a zsidó vallású emberek éppúgy, mint más vallásúak, nem szenvednek hátrányt azért, mert ragaszkodnak a hitükhöz. Ma már nem okoz lelkiismereti konfliktust a szocialista haza iránti elkötelezettség és a vallásosság.

A mindvégig barátságos, nyílt légkörű beszélgetés végén kölcsönösen hasznosnak értékelték a véleménycserét, és kifejezték azt a reményüket, hogy a találkozás hozzájárulást jelent az enyhülés, az eltérő világnézetű és politikai felfogású emberek közötti párbeszéd továbbfolytatásához és a különböző társadalmi rendszerű országok közötti hídépítéshez.

Budapest, 1987. július 15.

MNL OL M-KS 288.f. 11/4445. 6. e. – Gépelt tisztázata. – Miklós Imre s. k. – Az Állami Egyházügyi Hivatal feljéccével. 0018/12-1/1987.

Az Országházban tartott találkozón részt vett Israel Singer, a ZSVK főtítkára és Miklós Imre államtitkár.

A találkozóról sajtóközlemény nem jelent meg. A találkozóról a *Népszabadság* rövid hírben számolt be: Kádár János fogadta Edgar Bronfman. *Népszabadság*, 1987. július 16.

⁸ Lásd e dokumentum 6. jegyzetét, valamint a 16. dokumentumot.

52.
Jelentés
Kádár János megbeszéléséről Willi Stoph-fal,
az NDK miniszterelnökével

Budapest, 1988. március 30.

Kádár János elvtárs megbeszélése Willi Stoph elvtárral,
az NDK miniszterelnökével

Willi Stoph elvtárs a találkozó kezdetén átadta Kádár János elvtársnak Erich Honecker elvtárs szívélyes üdvözlését, amelyet Kádár elvtárs meleg szavakkal viszonzott.

Kádár János elvtárs tájékoztatójában abból indult ki, hogy bár országaink helyzete között van különbség, történelmileg a szocializmus építésének azonos időszakában vagyunk. Problémáink is hasonlóak.

Pártjaink és országaink kapcsolatai világosak és tiszták. Mindketten nemzeti sajátosságainknak megfelelő megoldásokat keresünk. Ez is alap együttműködésünkhöz. Különösen érvényes ez arra az időszakra, amióta Erich Honecker elvtárs áll az NSZEP vezetésének élén.¹

A tradicionális együttműködési formák jól funkcionálnak. Közülük kiemelkedik a gazdaság. Mi a kapcsolatok fejlesztésében érdekeltek vagyunk; igyekszünk feltárni a lehetőségeket és a kapcsolatok fejlesztésének feladatait. A mostani miniszterelnöki tárgyaláson is ezt tettük. Bizonyos értelemben persze új lehetőségek is kínálóznak, fejlettebb együttműködési formákat is találhatunk. Ez megfelel politikánknak és érdekeinknek.

A Magyar Népköztársaság belső helyzete megfelelő. A munka középpontjában a gazdasági építés feladatai állnak. Ha egy kicsit visszatekintünk az eltelt időszakra, jól emlékszünk, hogy 1956 után a konszolidáció elemi feladatait kellett megoldani. Ez az időszak nehéz, de eredményes volt. Sikertől konszolidálni a Magyar Népköztársaság helyzetét, beleértve a gazdaságot is.

1960-ban hozzáfoghattunk a mezőgazdaság átszervezéséhez. Azt sikeresen végrehajtottuk, és ezzel befejeztük a szocializmus alapjainak lerakását. Ezt kö-

¹ Erich Honeckert 1971. május 3-án választották meg a Német Szocialista Egységpárt első titkárává.

vetően egy jó fejlődési szakasz következett mintegy másfél évtizeden át, amikor sikerült dinamikus fejlődést elérni mind a termelésben, mind az életszínvonal emelésében. Világrekordok ugyan nem születtek, de elértük a KGST-országok általános fejlődési ütemét.

1975 táján törés következett be gazdasági építőmunkánkban. Nem tagadhatjuk saját hibáinkat, de a törés fő oka elsősorban a külső gazdasági viszonyok hatásában keresendő. Mint ismeretes, nemzeti jövedelmünknek több mint 50%-a a külkereskedelemben realizálódik. Áruforgalmunk felét a szocialista országokkal bonyolítjuk, a másik felét nagyjából a tőkés, kisebb részben a fejlődő világgal. A tőkés országok közül az európai országokkal folytatott kereskedelem részaránya a nagyobb. Az olajárrobbanás és más termékek árának emelkedése miatt olyan helyzet alakult ki, hogy mindkét oldalon nehezedtek feltételeink. Mind Nyugaton, mind a szocialista relációban lényegesen megromlottak a cse-rearányok.

Mi nem ismertük fel kellő időben, hogy ez a tendencia tartós lesz. Úgy gondoltuk, hogy 2-3 év múlva más lesz a helyzet, ezért bizonyos fejlesztési ütemet tartani akartunk. A fejlesztést az életszínvonal területén is érvényesítettük. Mindennek az lett a következménye, hogy eladósodtunk. Úgy is mondhatjuk, hogy a túrértéktől terjedt eladósodásunk, és óriási erőfeszítéseket kellett tennünk fizetőképességünk megőrzésére. Mondogattuk ugyan, hogy a tőkés árak, egyéb negatív nyugati jelenségek nem érvényesülhetnek nálunk. De ez nem bizonyult megalapozottnak. Szükségszerű lépésekre kényszerültünk, beléptünk a Nemzetközi Valutaalapba és a Világbankba.² Szövetségeseinket időben tájékoztattuk, lépésünket „eltűrték”, tudomásul vették.

Már 1968-ban új irányítási rendszert vezettünk be. Elvi lépést tettünk a vállalati önállóság felé. Ez a reform működik, de a gazdasági munkában nem hozott gyökeres fordulatot. Az alapvető probléma megmaradt.

Ma nemcsak nekünk, hanem a szocialista rendszernek általában a következő a történelmi leckéje: a szocializmus alapvonásait megőrizve meg kell tanulnunk valóban gazdálkodni.

Ebben a folyamatban a termelői árakban áttértünk a világpiaci árakra. A fogyasztási cikkek áránál is változtattunk. Ezek bizonyos körét a kormány kézben tartja (kenyér, hús stb.), a többi cikk árát felszabadítottuk. Az állampolgár számára ez azt jelenti, hogy időnként a kormány emel árakat, a többi ár megemelkedik. Az életszínvonal nem mondható rossznak, de másként érvényesül, mint más szocialista országban. Az árak ugyanis nálunk folyamatosan növekednek. Mindenesetre a pénz-áru viszonyra ügyelünk, mert inkább az árakra panaszkodjanak, mint az áruhiányra.

Sorolhatnánk eredményeinket is, hiszen az állami támogatással folyó ún. saját erős lakásépítkezés jó eredményeket hozott. Ma már minden második ma-

² Lásd a 40. dokumentum 23. és a 41. dokumentum 2. és 3. jegyzetét.

gyar családnak van gépkocsija. Az emberek panaszkodnak ugyan, hogy a kocsi drága, a benzin is az, de a város még munkaidőben is tele van gépkocsival.

Az országban a politikai hangulat romlott az utóbbi időben. Mintegy 8 évvel ezelőtt a párt XII. kongresszusán meghirdettük programunkat, amely tartalmazta, hogy életszínvonal-emelés nem lesz.³ A lakosság ezt tudomásul vette. 8 éve tehát nincs lényeges javulás az életszínvonalban. Az áremeléseket bizonyos mértékben kompenzáltuk. Tény azonban az is, hogy az elmúlt 8 esztendő alatt a fogyasztás évi 2%-kal növekedett.

A tőkés világban is történt egy és más ez alatt az idő alatt. A tőkés világból rendszerint kiemelnek olyan országokat, mint az USA, Japán, az NSZK. Ezekhez hasonlítgatják országunkat. Ma ezek az országok sem problémamentesek. Vannak más tőkés országok is, ahol még rosszabb a helyzet. Most a tőkések nem annyira saját gondoljaikkal, mint inkább velünk foglalkoznak, most úgy látszik ennek van a szezonja.

A Szovjetunióban nehéz folyamat indult be. Új és szokatlan nehéz kurzus van érvényben. Ez keserves megújulás, amely maga is problémákat okoz. Mi mindamellett a szovjet törekvések mellett vagyunk.⁴

A saját belső problémáink lényege: bár kisebb eredmények vannak, nem értünk el gyökeres fordulatot. Elbizonytalanodás keletkezett azzal kapcsolatban, hogy mit hoz a jövő. A problémákról korábban nem beszéltünk, most mindenki ismeri a helyzetet. A nyugatiak meg dolgoznak, részben ellenünk is. Az tehát kétségtelen, hogy politikai változás érzékelhető a hangulaton.

Most május második felében pártértekezletet tartunk.⁵ Ez nem kongresszus lesz, de az alapkérdésekben tiszta fogalmakat kell teremteni. Most sokat beszélnek arról, hogy a gazdasági reform csak a politikai reformmal együtt valósítható meg. Az ellenzék alá akarja ásni a szocializmus hitelét. A kapitalizmusról illúziókat táplálnak. Nálunk valóban lassú, nehéz folyamatban megy végbe a struktúraváltás. De dobáljuk az embereket százezrével az utcára? Nekünk szocialista megoldást kell találnunk.

A pártértekezleten tehát tiszta, világos fogalmakat kell teremtenünk. A Népköztársaság alapintézményeit meg kell erősítenünk és továbbfejlesztenünk. Ennek tartalma a népi demokratikus hatalom megerősítése, a társadalmi tulajdon megfelelő kezelése, a párt vezető szerepének fejlesztése. Természetesen meg kell mondanunk azt is, hogyan decentralizáljuk az állami tulajdont, hogy a vál-

³ Az MSZMP XII. kongresszusát 1980. március 24. és 27. között tartották.

⁴ Már a maga idejében ismert volt, hogy az NDK vezetői tartózkodással, sőt gyanakvással figyelték a peresztrojkát. Lásd: Adrian G. V. Hyde-Price: Perestroika or Umgestaltung? East Germany and the Gorbachev Revolution. *Journal of Communist Studies*, 1989, 2. sz. 185–210.

⁵ 1988. május 20–22. között tartották az MSZMP pártértekezletét, amely felmentette Kádár Jánost az MSZMP főtítkári posztjáról, és egyben megválasztotta az MSZMP elnökének, mely funkcióhoz valódi hatalom nem társult, az irányítás a főtitkárrá megválasztott Grósz Károly kezébe került.

lalatok gazdálkodni tudjanak. Mozgósítani kell a társadalmi tőkét, és vegyes vállalatokat kell alakítani mind tőkés, mind szocialista partnerekkel. Mindent megteszünk azért, ami a szocializmus építéséhez szükséges és azt segíti, és elvetjük azt, ami aláássa. Mi, magyarok és NDK-sok régóta jól ismerjük egymást. Ő maga emlékszik az NSZEP jelszavaira is. Azok radikálisak voltak, de a gyakorlat rugalmas volt például az államosításnál. Mi most részjegyek bevezetését határoztuk el, amely erősítheti a dolgozók érdekeltségét a vállalat jövőjében. A pártértekezlet ezek mellett bizonyos kérdésekben továbbfejlesztést is maga elé tűz.

A pártegységnek szilárdabbnak kell lennie. Bizonyos személyi kérdéseket is meg kell oldani. A politikai struktúrát azonban alapvetően nem változtatjuk. Valami már eddig is történt ezen a területen, tovább kell mennünk, hogy a parlament és a kormány legyen az, aminek lennie kell, és a KB ne paragrafusokkal foglalkozzon, hanem az elvekkel és a politikával.

A tömegszervezeteknél nálunk régi gyakorlat, hogy a Központi Bizottság nem hoz kötelező határozatot a tömegszervezetekre (a KISZ, amely a párt ifjúsági szervezete, ez alól kivétel). A tömegszervezeteknek önállóknak kell lenniük, ahol az ott dolgozó párttagoknak kell elérni a párthatározatok végrehajtását.

A pártértekezlet állásfoglalásának tervezete holnap, március 31-én jelenik meg a sajtóban.⁶ Vita kezdődik róla, amelynek tapasztalatait hasznosítani fogjuk a véglegesítésnél.

Willi Stoph elvtárs megköszönte a tájékoztatást, és közölte, hogy hazaérkezése után minderről tájékoztatja az NSZEP Politikai Bizottságát. Ő úgy gondolja, hogy a kapott információk különösen Erich Honecker elvtárs számára lesznek nagyon fontosak.

Az NDK történelmi helyzete másként alakult, mint a többi szocialista országé. A célok és a feladatok azonban ugyanazok, mint máshol. Kölcsönös az érdekeltség országaink előrehaladásában.

Nagyon fontos, hogy a történelem igazolja: országaink mindig a konkrét feladatokból indultak ki. Később az egyes szakaszok alakulását is meg kell nézni.

Mindenesetre, ha ma összehasonlításokat teszünk a világban, hatalmas változásokat könyvelhetünk el. Ma döntő szerepe van a szocialista világrendszer létének. Szocializmus nélkül nem lehet megoldani egyetlen kérdést sem.

A kapitalista országok nem alszanak. Nem véletlen, hogy az enyhülés eredményeinek hatására, annak ellenfelei támadnak bennünket. Ez magától értetődik, hiszen ideológiai békés egymás mellett élés nem létezik.

A szocializmus bázisát meg kell szilárdítani. Az utak megválasztása, amelyek ehhez vezetnek, minden ország saját ügye. Most tanúi vagyunk az örmények

⁶ Az MSZMP országos pártértekezlete állásfoglalás-tervezetét lásd *Népszabadság*, 1988. március 31., melléklet.

körül kialakult feszültségeknek.⁷ De hiszen a Szovjetunióban több mint száz nemzetiség él. Sok probléma húzódhat meg a háttérben.

A szocialista demokrácia kibontakoztatása, a párt vezető szerepe döntő jelentőségű. Minden országban vannak sajátosságok. Az NDK-ban is. Korábban elfogadtak egy törvényt, amely szerint a kisiparosok 10 alkalmazottat is tarthattak. Most újabb törvényt kellett kidolgozni és elfogadni, mivel égető szükség van rá, hogy az NDK-ban javítsák a szolgáltatás színvonalát. Természetesen az NDK-ban a társadalmi tulajdon fejlesztése áll az első helyen.

Ha sikerülne mindenkit a legjobbak példájára, nagyobb teljesítményre ösztönözní, még több lenne az eredmény. „Persze nekik is vannak komoly problémáik a XI. kongresszus határozatainak végrehajtásában”⁸

Nagy figyelmet kell fordítani a káderek továbbképzésére. „Ha ezt megteszszük, nem fogunk lemaradni.”

Továbbra is a gazdaságpolitika és a szociálpolitika egységének szellemében dolgoznak. Ennek eredményei kézzelfoghatóak. Nem szabad azonban önelégültnek lenni.

Az embereket egyre nagyobb mértékben kell bevonni a munkába. Erre annál inkább is szükség van, mert az ellenség, főleg Nyugat-Berlinből igyekszik híveket toborozni az ellenzékieknek. Propagandakampányt folytatnak az NDK ellen. Január 17-én felvonult 120 ezer ember.⁹ Volt ott 20-30 tüntető. A nyugati tévé napokig ezeket mutogatta, és egyszer sem azt, hogy milyen sok ember vonult fel ezen a munkásmozgalmi ünnepen.

Az elektronika és számítástechnika fejlesztésére nagy erőfeszítéseket tesznek. Most az a gond, hogyan alkalmazzák ezeket a modern eszközöket. A továbbképzés itt is különleges fontosságú. Rövid idő alatt megszervezték, hogy a szakiskolákban oktassák a számítástechnikát. Ezzel is a jövőre készülnek.

⁷ 1988 februárjában az 1920-as évek elején az Azerbajdzsáni SZSZK-hoz csatolt, de örmények lakta hegyi Karabah területi tanácsa határozatban kérte a szovjet vezetést, hogy csatolják vissza a területet az Örmény SZSZK-hoz, és a kérést a tartomány központjában, Sztepanakertben tüntetések is kísérték. Az Örmény SZSZK-ban felkarolták Karabah csatlakozásának ügyét, és további nemzeti követeléseket fogalmaztak meg, illetve megalakult és mozgalommá fejlődött a Karabah-bizottság. Erre válaszul következett be a Bakuhoz közeli Szumgaitban az a február 27-én kezdődő, három napig tartó örményellenes pogrom, amelynek a hivatalos adatok szerint 32 halálos áldozata és 197 sebesültje volt. A szovjet vezetés ezt követően elzárkózott mindenféle köztársaságok közötti határmódosítástól. Lásd: Michael P. Croissant: *The Armenia-Azerbaijan Conflict: Causes and Implications*. London, Praeger, 1998.; Samvel Shahmuratian (Ed.): *The Sumgait Tragedy: Pogroms Against Armenians in Soviet Azerbaijan*. New York, Zoryan Institute, 1990.

⁸ A Német Szocialista Egységpárt XI. kongresszusát 1986. április 17. és 21. között rendezték.

⁹ Az NDK-ban a január 15-éhez legközelebb eső vasárnap tartották a Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg emléknapot, az 1919-es berlini forradalmat kirobbantó kommunista Spartacus Szövetség vezetőinek tiszteletére, akiket 1919. január 15-én meggyilkoltak.

Országaink egyeztetett külpolitikai vonala alapján dolgoznak. Mindkét ország kezdeményezéseket terjeszt elő, és jó dolog az, hogy kölcsönösen támogatjuk egymást. Most különösen fontos lenne közösen fellépni a NATO legutóbbi határozata ellen.¹⁰

Willi Stoph elvtárs befejezésül rámutatott arra, hogy a mostaninál sokkal nehezebb helyzeteket is megoldottunk. Minden ország saját ügye, milyen intézkedéseket hoz. A végén még utalt arra, hogy az NDK-ban növelték a kombinátok önállóságát.

A kölcsönös jókívánságok kifejezése után a másfél órás beszélgetés befejeződött.

Budapest, 1988. március 30.

MNL OL XIX-J-1-j 1988/NDK 71. d. 00716/11/1988. 108-13. – Gépelt fogalmazvány. – Aláírás nélkül, a lap tetején 3/30. dátumozással.

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1988. március 31.

¹⁰ A NATO-tagállamok vezetőinek csúcsértekezletét 1988. március 2–3-án rendezték Brüsszelben. A résztvevők megerősítették a NATO alapvető elveit, és állásfoglalást adtak közre a hagyományos fegyverzetkorlátozás kérdésében. Fenntartották álláspontjukat, miszerint az Egyesült Államok európai katonai jelenlétére – mind a hagyományos, mind a nukleáris fegyverzetet tekintve – továbbra is szükség van. Méltatták a fegyverzetcsökkentési tárgyalások és megállapodások eredményeit, ugyanakkor a fegyverzetek aszimmetrikus csökkentésének követelménye mellett álltak ki mind a hagyományos, mind a hadászati nukleáris fegyverek körében, vagyis a Varsói Szerződéstől és a Szovjetuniótól a NATO-nál nagyobb arányú csökkentést tartottak szükségesnek az egyensúly megteremtése érdekében. Lásd *Népszabadság*, 1988. március 4.

53.
Jelentés
a Politikai Bizottságnak Kádár János és Miloš Jakeš,
a CSKP főtitkára tárgyalásáról

Budapest, 1988. április 7.

Jelentés a Politikai Bizottságnak
Miloš Jakeš elvtárs április 7-i budapesti látogatásáról

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtársnak, az MSZMP főtitkárának meghívására április 7-én baráti munkalátogatást tett hazánkban Miloš Jakeš elvtárs, Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának főtitkára.¹ Kíséretében volt Michal Štefaňák elvtárs, a CSKP KB tagja, a KB Külügyi Osztályának vezetője.

A két pártfőtitkár elvtárs és közvetlen kíséretük plenáris ülésen folytatott tárgyalást, sor került Kádár János és Miloš Jakeš elvtárs négy szemközti megbeszélésére. Az MSZMP Központi Bizottsága nevében Kádár János elvtárs ebédet adott a CSKP KB főtitkárának tiszteletére, majd a csehszlovák vendég városnézésen megtekintette Budapest nevezetességeit.

Kádár János és Miloš Jakeš elvtárs tárgyalásairól egyeztetett szövegű közlemény jelent meg.

I.

Bevezetőjében *Kádár János elvtárs* üdvözölte Jakeš elvtársat, aki a CSKP KB főtitkáraként első alkalommal látogatott hazánkba. Méltatta az utóbbi időben gyakorlattá vált munkatalálkozók jelentőségét, amelyek jó lehetőséget adnak arra, hogy a két ország belső helyzetéről, a kétoldalú kapcsolatok alakulásáról, valamint az időszerű nemzetközi kérdésekről tartalmas, kötetlen véleménycserét lehessen folytatni.

Hazánk belső helyzetét ismertette Kádár elvtárs szolt az ellenforradalmat követő fejlődés különböző szakaszairól, az elért eredményekről, az 1975 után bekövetkezett megtorpanásról, a gazdasági fejlődés és az életszínvonal 1980 óta tartó

¹ Gustáv Husák 1987. december 17-én mondott le a CSKP KB főtitkári posztjáról. Utóda Miloš Jakeš lett.

stagnálásáról. Ismertette ennek okait, s azokat – a részben kényszer jellegű – intézkedéseket, amelyeket az utóbbi időben hoztunk a helyzet javítása érdekében.

Hangsúlyozta, hogy az MSZMP XII. és XIII. kongresszusa nyíltan tájékoztatta a társadalmat a kialakult helyzetről és annak következményeiről. A lakosság ezt tudomásul vette, de érthető módon nem tapasztalható lelkesedés, sőt – a közvélemény és a párttagok körében is – az aggodalom, a perspektívákkal kapcsolatos elbizonytalanodás jelei érzékelhetők. Jellemezte az ellenzék szerepét, tevékenységét.

Rámutatott arra, hogy a szocializmus építésében egyfajta megújulásra van szükség, meg kell erősíteni az alapintézményeket, s következetesen folytatni kell a reformfolyamatot, a demokratizálást. A tulajdonviszonyok fejlesztésével kapcsolatban kifejtette, tovább kell lépni a tulajdonnal való gazdálkodásban is: a történelmileg hosszú ideig tartó átmeneti időszakban szocialista alapokon hatékonyan kell működtetni minden, az országban mobilizálható tőkét, s a lehetséges maximális mértékben be kell vonni a gazdaság fejlesztésébe a külföldi működő tőkét is. Ezzel kapcsolatban utalt más szocialista országok kialakulóban lévő hasonló gyakorlatára.

Részletesen méltatta a peresztrojka és a szocialista megújulás jelentőségét.

Tájékoztatót adott az MSZMP pártértekezletének előkészületeiről és céljairól.

A magyar–csehszlovák kapcsolatokat értékelve Kádár János elvtárs rámutatott, hogy kapcsolataink hagyományosan jók, a kölcsönös tiszteleten és bizalom alapulnak, a szomszédságból eredően is sokrétűek és eredményesen fejlődnek. Utalt rá, hogy a gazdaságirányítási rendszer fejlesztése tekintetében is közelebb kerültünk egymáshoz, megszűntek a magyar gazdaságpolitikát korábban csehszlovák részről ért bírálatok.

Párt- és állami vonalon egyaránt együttműködésünk fejlesztésére törekszünk. Fontosnak tartjuk, hogy az utóbbi időszakban kialakult gyakorlatnak megfelelően a legfelső csehszlovák vezetés a jövőben is fordítson fokozott figyelmet a Csehszlovákiában élő magyar nemzetiség sorsának alakítására. Hangsúlyozta, ebből a szempontból is fontos, hogy a turizmusban, a lakossági kapcsolatokban időnként jelentkező problémákat konstruktívan megoldjuk. A nemzetiségi kérdéssel összefüggésben utalt az Örményországgal kapcsolatos problémákra és a romániai helyzetre.²

Gazdasági együttműködésünkben megtorpanás tapasztalható, ezért a meglévő alapokon elsősorban a korszerű együttműködési formák fejlesztésére kell közösen törekednünk. A bős–nagymarosi vízlépcsőrendszer építése politikai

² 1988 elején a településszerkezet átalakításával kapcsolatos román tervek miatt tovább fokozódott a feszültség Budapest és Bukarest között, lásd: Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2006, 77–78.

kérdés is,³ a csehszlovák oldalon az utóbbi időben tapasztalható megtorpanást leküzdve, a munkálatokat szinkronban, gyorsított ütemben kellene folytatni.

A KGST-ben folyó munka korszerűsítésével kapcsolatban emlékeztetett a már több ízben kifejtett magyar álláspontra, s hangsúlyozta az árpolitika összehangolásának, ténylegesen működő pénzügyi-monetáris politika kialakításának a fontosságát, sürgette olyan gyakorlat bevezetését, melynek során az érdekelt felek az egyes javaslatok megvalósítását – valamennyi tagország egyetértését nem bevárva – késedelem nélkül megkezdik.

Nemzetközi kérdésekről szólva Kádár elvtárs méltatta a szovjet–amerikai rakétamegállapodás⁴ jelentőségét, a Szovjetunió békepolitikáját, a leszerelést célzó további tárgyalásokat. Hangsúlyozta, hogy a helsinki folyamatot folytatni kell; alapvető fontosságú a békés egymás mellett élés, de ez ma már kevés: a különböző társadalmi rendszerű államok békés együttműködésére van szükség. Üdvözölte a Csehszlovákia és más szocialista országok által a leszerelés érdekében tett kezdeményezéseket.

II.

Miloš Jakeš elvtárs Csehszlovákia belső helyzetéről szóló tájékoztatójában aláhúzta, hogy az átalakítás és a demokratizálás folyamatában a fő hangsúlyt a gazdasági mechanizmus korszerűsítésére helyezik, aktivizálni kívánják a rendszer minden elemét.

A vállalatokról és a szövetkezetekről elfogadott új törvények alapján a termelési folyamatot is demokratikusabbá teszik: a vállalati vezető testületeket és az igazgatókat választani fogják, s ezzel növelik a dolgozók érdekelttségét. Egyidejűleg bevezetik a teljes körű önelszámolást és az önfinanszírozás rendszerét. Megszüntetik a vállalatok állami támogatását. A dotálási rendszert elsősorban a közlekedés, a lakásépítés és a lakossági fűtőanyag-felhasználás terén kívánják módosítani a társadalmi igazságosság érvényesítésével.

Tervezik az árrendszer módosítását annak érdekében, hogy az árak fejezzék ki a társadalmi ráfordításokat és összemérhetők legyenek a világpiaci árakkal.

³ A két ország még 1963. április 20-án kötött kormányközi megállapodást arról, hogy közös beruházási programot dolgoznak ki a bős–nagymarosi vízlépcsőrendszer megépítésére. Az áramtermelés mellett a hajózóút mélységének növelése és az árvízvédelem fejlesztése is a célok között szerepelt. A közös építésről és üzemeltetésről szóló szerződéskötésre 1977-ben került sor. Később a mindkét országban fellépő gazdasági nehézségek miatt tárgyalásokat kezdtek az építkezés halasztásáról. Közben a Magyar Tudományos Akadémia a környezeti és gazdasági károk miatt az építkezés elhalasztását kérte, mivel ez nem történt meg, civil mozgalom szerveződött (Duna Kör), amely eleinte szamizdat kiadványokban tiltakozott, majd a nyolcvanas évekre a legkomolyabb ellenzéki akciókat is ők szervezték meg. 1988. április 24-én a Duna Kör tiltakozó felvonulást tartott a Duna-parton, ez volt az első tömeges ellenzéki demonstráció Magyarországon. Lásd még: Ripp, i. m. 2006, 78., illetve a 47. dokumentum 30. jegyzetét.

⁴ Lásd a 49. dokumentum 3. jegyzetét.

1989 elején új termelői árakat vezetnek be, a fogyasztói árakat azonban egyelőre nem változtatják.

Az iparban 1988. július 1-től áttérnek a kétlépcsős irányítási rendszerre, megszüntetik a minisztériumok és a vállalatok között eddig közbenső láncszemet képező vezérigazgatóságokat.

Miloš Jakeš elvtárs értékelése szerint a gazdálkodási rendszer átalakításának kulcsa az „egyenlődsdi” szemlélet felszámolásában van. Kezdeti lépéseket tettek a bérezési rendszer megváltoztatására; tapasztalataik szerint a reform e téren komoly politikai problémákat is okoz, de ezeket vállalniuk kell. A hosszabb ideje érzékelhető komoly zavarok miatt hatékony intézkedéseket kell tenniük a vállalatok belső kooperációs kapcsolatainak javítása érdekében is.

Az 1986–1990. évi ötéves tervük a nemzeti jövedelem 18%-os növelését írta elő. Ebből 1988 végére – feltételezve, hogy az idei tervet sikerül teljesíteni – csak mintegy 8%-ot érnek el, s így a tervidőszak végére jelentős lemaradás várható. Ennek oka elsősorban az, hogy továbbra is rendkívül magas a csehszlovák népgazdaság anyag- és energiafelhasználása, valamint nem sikerül javítaniuk külkereskedelmük hatékonyságát tőkés relációban. Ezért arra kényszerülnek, hogy felgyorsítsák az ipari szerkezetátalakítást. Ez bonyolult és „fájdalmas” folyamat, mivel ehhez munkaerő-átcsoportosításra és a dolgozók átképzésére van szükség, az elengedhetetlenül szükséges szerkezetkorszerűsítés végrehajtása érdekében azonban ezekkel a problémákkal meg kell birkózniuk. A termelés és a külkereskedelem között szorosabb kapcsolatot kívánnak kialakítani.

Jakeš elvtárs elmondta, hogy Csehszlovákia bruttó tőkés adósságállománya mintegy 5 milliárd dollárt tesz ki, s megközelítőleg hasonló összegű követelésük van, ez utóbbiakat azonban nem tudják mobilizálni adósaik fizetéseképtelensége miatt.

Miloš Jakeš elvtárs hangsúlyozta, hogy a demokratizálási folyamat keretében elsősorban a Nemzeti Front és a szakszervezetek tevékenységét kívánják aktivizálni. Tekintettel arra, hogy Csehszlovákiában nagyszámú társadalmi és tömegszervezet működik (taglétszámuk összesen az ország lakosságának közel kétszerese, mintegy 28 millió fő), nem tartják kívánatosnak, és megakadályozzák új struktúrák kialakulását.

Az ország belpolitikai helyzetét szilárdnak, jónak értékelte. Az ellenzéknek tömegbázisa nincs. A rendszerrel szemben állók, a chartások szerepét és tevékenységét az ellenséges propaganda kívülről irányítja és nagymértékben eltúlozza.

A Csehszlovákiában működő 18 egyház közül csak a római katolikus egyházzal vannak problémáik. Olyan elfogadhatatlan követelésekkel is fellépnek, hogy válasszák külön az egyházat az államtól. Problémát jelent, hogy számos egyházmegyében betöltetlen a püspöki szék, s a jelölteket illetően nem tudnak közös nevezőre jutni. Úgy tűnik, hogy a Vatikánnak ez a helyzet megfelel, mivel

alapot ad a Csehszlovákia-ellenes támadásokhoz. A Vatikánnal folyó tárgyalásoktól azonban a közeljövőben pozitív eredményt várnak.⁵

Jakeš elvtárs említést tett arról, hogy a CSKP Központi Bizottsága április 8–9-i ülésén meghatározza a CSKP feladatait az átalakítási folyamat irányításában.⁶ Várhatóan határozatot hoz arról, hogy a felső pártvezetők a jövőben csak két ciklusra választhatók. Szorgalmazza majd: szűnjék meg az a gyakorlat, hogy egy személy egyszerre több párt- és állami funkciót is ellát; a pártszervezetek gyakrabban éljenek a titkos választások és a többes jelölés adta lehetőségekkel.

Kétoldalú kapcsolatainkat Jakeš elvtárs Kádár elvtárssal azonosan értékelte. Hangsúlyozta, hogy a nemzetiségi kérdésben hosszú ideje megértjük egymást, ha e területen hibák történnek, akkor azok egyes személyek tevékenységében, s nem a párt politikájában vannak. Az esetleges problémák megoldásában mindig meg tudunk állapodni. Folytatni kívánják az eddigi gyakorlatot, s kérik, hogy az esetleges problémákat időben jelezzük. Csehszlovák részről is vallják, a nemzetiségek feladata, hogy saját országuk állampolgáraiként segítsék a kapcsolatok fejlesztését. Ezt erősíti a turizmus is, ezért ennek fejlesztése mellett vannak. Logikusnak tartják, hogy többen és gyakrabban utaznak a másik országba a határ menti területekről, mint más országrészekből. Törekedni kell a turizmus terén esetenként kialakuló problémák ésszerű és gyors megoldására.

Jakeš elvtárs egyetértett azzal, hogy a gazdasági együttműködésben keresni kell a dinamika felújításának lehetőségeit. A kooperáció és a szakosítás aránya a forgalomban alacsony, ezért a korszerű együttműködési formákat elsősorban a gépiparban, a vegyiparban, az elektronika és a biotechnológia területén, valamint a fogyasztási cikkek gyártásában kell alkalmazni. Magyar részvétel esetén lehetőség van a csehszlovákiai személygépkocsi-gyártás volumenének növelésére. Javasolta, vizsgáljuk meg hogyan lehetne megteremteni országaink nemzeti valutáinak szabad átválthatóságát a vállalatközi kapcsolatokban. Megtalálják a lehetőséget a vízlépcsőrendszer építésének meggyorsítására. A gazdasági együttműködés fejlesztése érdekében intézkedések szükségesek a belső gazdasági szabályozók összehangolására.

Rámutatott, Csehszlovákiának is alapvető érdeke a KGST-ben folyó munka korszerűsítése, s ennek keretében a Kádár elvtárs által említett elemek megvalósítása.

⁵ 1988. április végén–május elején a Vatikán küldöttsége Csehszlovákiában folytatott tárgyalásokat. A megbeszélések eredményeképpen Prágában és Nagyszombaton három püspököt szenteltek fel. A csehszlovák állam és a katolikus egyház viszonyáról lásd: Kiss Balázs: A csehszlovák katolikus egyház az államszocializmus alkonyán. In: *Rendszerváltás és történelem. Tanulmányok a kelet-európai átalakulásról*. Szerk.: Krausz Tamás–Mitrovits Miklós–Zahorán Csaba. Budapest, L'Harmattan Kiadó–ELTE BTK, Kelet-Európa Története Tanszék, 2010, 225–239.

⁶ Jakeš a másnap kezdődő KB-plénium témájáról számolt be Kádárnak. A ČSKP KB 9. plenumának anyagát lásd: *9. zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa ve dnech 8. a 9. dubna 1988. K práci strany v podmínkách přestavby hospodářského mechanismu a rozvoje socialistické demokracie*. Praha, Svoboda, 1988.

A nemzetközi politikai kérdéseket a CSKP KB főtítkára Kádár János elvtárral egybehangzóan értékelte. Üdvözölte a „hárompárti kezdeményezést”.

III.

Kádár János és Miloš Jakeš elvtárs megbeszélései megerősítették, hogy a baráti munkatalálkozók elmélyítik a kölcsönös megértést. Mindkét fél kifejezte érdekeltségét a kapcsolatok továbbfejlesztésében, a széles körű együttműködésben esetenként kialakuló problémák gyors megoldásában.

Kádár János és Miloš Jakeš elvtárs négyszemközti megbeszélést is folytatott, amelyen Jakeš elvtárs részletesebb tájékoztatást adott a CSKP Központi Bizottságának április 8–9-i ülésével összefüggő kérdésekről.

Kótai Géza és Michal Štefaňák elvtárs véleménycserét folytatott néhány időszerű európai politikai kérdésről.

A megbeszélések szívélyes, baráti légkörben, a kölcsönös bizalom és megértés jegyében zajlottak.

Budapest, 1988. április 8.

MNL OL M-KS 288. f. 11/4451. ő. e. 18–24. – Gépelt tisztázata. – A jelentést készítette két példányban Vezér Zoltán, jóváhagyta Kádár János. Inf/1051/1988.

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1988. április 20-án Óvári Miklós javaslatára tudomásul vette a jelentést (MNL OL M-KS 288. f. 5/1024. ő. e. 9. és 69.).

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1988. április 8. 3.

54. Emlékeztető Kádár János és Nyikolaj Rizskov tárgyalásáról

Budapest, 1988. április 20.

Emlékeztető

Szigorúan bizalmas!

Kádár János elvtárs április 20-án, a KB székházában fogadta Nyikolaj Rizskov elvtársat, aki az MSZMP KB és a Minisztertanács meghívására hivatalos baráti látogatást tett hazánkban.¹ A szovjet miniszterelnök átadta Mihail Gorbacsov elvtárs üdvözlét és jókívánságait. Kádár János elvtárs ugyancsak kérte tolmácsolni üdvözlét Gorbacsov elvtársnak.

Kádár elvtárs hangsúlyozta, hogy Rizskov elvtárs látogatása a magyar–szovjet kapcsolatok fontos eseménye. Alkalmat ad a kölcsönösen hasznos véleménycserére, hozzájárul egymás helyzetének jobb megismeréséhez. Üdvözljük, hogy a két ország viszonylatában rendszeressé váltak a miniszterelnöki találkozók.

Hazánkról szólva Kádár elvtárs elmondta, hogy a politikai helyzet bonyolult. Gyökerét a gazdasági építőmunka bizonyos megtorpanásában kell keresni. Hangsúlyozta, hogy a mai helyzet megértéséhez fontos ismerni az 1956 óta eltelt történelmünk tanulságait, fejlődésünk sajátosságait. 1956 az 1953 óta tartó válság csúcspontját, a totális anarchiát jelentette. A népi demokrácia erői atomizálódtak, szétesett a párt, a népi demokratikus államhatalom. Az ellenség számában nem jelentős, de szervezettsége miatt komoly tényező volt. Az ellenforradalom eljutott a felkelésig, az erőszakos cselekményekig. Gazdasági téren hatása egy öthetes általános sztrájkkal ért fel. A gazdaság megbénult, az átmenetileg ellenséges kézbe került üzemek dolgozói azonban továbbra is kapták fizetésüket.

Három év kellett az elemi rend helyreállítására, a hadsereg, a rendőrség újjászervezésére, a termelés beindítására. A konszolidáció fokozatos volt, a párt eleinte nem élvezett tömegtámogatást. Vitára, meggyőzésre volt szükség. A vártnál gyorsabb konszolidáció lehetővé tette a választások megtartását, a mezőgazdaság

¹ Nyikolaj Rizskov 1985-től a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke. Hivatalba lépése óta ez volt az első hivatalos magyarországi útja 1988. április 18–20. között.

szocialista átszervezésének megindítását. A kollektivizálás megfelelő történelmi pillanatban, erőszak nélkül (mindig télen) folyt.

Mindez megteremtette a feltételeket az ország későbbi lendületes fejlődéséhez. A nemzeti jövedelem háromszorosára, az ipari termelés 3,5-szeresére, a mezőgazdasági termelés 2-szeresére nőtt, megduplázódott az életszínvonal. Javult a hangulat.

A másfél évtizednyi fejlődés után a gazdasági építőmunka belső és külső feltételei megnehezedtek. A külső tényező szerepét növelte az a tény, hogy a nemzeti jövedelem fele a külkereskedelemben realizálódik, ennek fele-fele jut a szocialista és a tőkés viszonylatra. A kőolajár-robbanás negatív hatásai sajnálatosan egybeestek a szocialista piac stagnálásával. Kádár elvtárs hangsúlyozta: ma már látjuk, hogy akkoriban a dekonjunktúrát hibásan átmeneti jelenséggként értékeltük. Jelszavunk volt, hogy a tőkés válság nem érinti a szocialista országokat. Ezt félig én is hittem, és egészében hirdettem is, mondotta Kádár elvtárs. Ebből származott az a hibás döntés, ami alapján megőriztük a növekedés korábbi ütemét mind a termelésben, mind a fogyasztásban, oly módon, hogy ez nem járt együtt a termelészerkezet korszerűsítésével. A végén derült ki, hogy az ipari termelés 8%-a az eladatlan raktárkészletet növelte. Az ország teljesítette nemzetközi kötelezettségeit, ugyanakkor az ütem fenntartása, a túlfogyasztás nyomán növekedtek adósságaink. A folyamatok felismerését gátolta, hogy a KGST-országok között mindig a középmezőnyben voltunk. Szovjet közigazdászok mondták később, hogy a mi adataink legalább valósak voltak. Végül is a párt XII. kongresszusa hozott döntést a fejlődési ütem visszafogásáról, az életszínvonal szinten tartásáról.

Az adósságállomány növekedése miatt 2-3 éven belül központi kérdéssé vált a nemzetközi fizetési kötelezettségek teljesítése. Fizetési képességünk megőrzése ma is alapvető érdekünk, elvesztése veszélybe sodorhatná a folyamatos termeléshez szükséges importot, változásokat idézne elő az ország helyzetében. Kötelezettségeink teljesítéséhez azonban új hitelek felvételére kényszerülünk. Problémát okoz, hogy adósságállományunk szinte teljes egészében a tőkés országok viszonylatában jelentkezik, ugyanakkor a külkereskedelmi forgalom fele-fele arányban megoszlik a szocialista és tőkés országok között. Exportképességünk valamelyest jobb a többi szocialista országénál, ennek érvényesítését azonban akadályozzák az EGK korlátozásai. Problémáinkat növeli, hogy a tőkés irányban jelentkező gondjainkkal párhuzamosan nehézségekkel küzdünk a szocialista országokkal, köztük a Szovjetunióval való gazdasági együttműködésben is. Hazánk sajátos helyzetét figyelembe véve már korábban rákényszerült arra, hogy kapcsolatba lépjen nemzetközi pénzügyi és kereskedelmi szervezetekkel. A pénzt nem lehetett elválasztani az árutól. A Szovjetunió akkor nehezen fogadta döntésünket. A Szovjetunió most kerül szembe ezzel a problémával. Mi mindig abból indultunk ki, hogy az IMF-nek csak azon követelményeit teljesítjük, amit magunk is megtettünk volna. Saját döntés alapján közelítettük például a termelői árakat a világpiaci árakhoz, s alakítottuk ki ismert árpolitikánkat a fogyaszt-

tási cikkek terén. Ma sem kívánunk olyan lépést tenni, ami szándékainknak ellentmondana.

A nyugati országok kettős politikát folytatnak irányunkban. Az Egyesült Államok például pozitívan nyilatkozik politikánkról, hangoztatja érdekelttségét a stabilitás fenntartásában, ugyanakkor a másik oldalon folyik a fellazító munka. Ezt a magatartást tapasztaljuk a nemzetközi pénzügyi szervezetek részéről is. Visszautasítottuk azt a legújabb követelésüket, hogy értékeljük le a forintot. Láthatóan a nyugati körök nem akarják a helyzetet gyökeresen megváltoztatni, viszont keresik a tűrési határokat. Felkarolják a számában nem túl nagy, de társadalmi csatlakozásai miatt jelentős belső ellenzékét, támogatják törekvésüket legális fórum létrehozására. Az Írószövetségben ezt sikerrel tudtuk megakadályozni.²

A beruházási lehetőségek oly mértékben csökkennek, ami gondot okoz a normális felújítás biztosításában is. A műszaki fejlődés jövője aggasztja a távlatokban gondolkodó embereket, különösen az értelmiséget. Nyugtalan-ságot vált ki a perspektivikus lemaradás veszélye is. Nem ellenséges emberekről van szó, de hatásuk széles körben érvényesül. Az életszínvonal huzamosabb stagnálása ugyancsak hat a közvélemény hangulatára. Lassan halad a szerkezetátalakítás, ami politikai kérdéssé is válik, hiszen sokan teljesítményünket a fejlett tőkés országok eredményeihez mérik, figyelmen kívül hagyva, hogy ott azok milyen módon, milyen szociális áldozatok árán valósultak meg. Lehetne a japán úton menni, de akkor a legkorszerűbb technikát a középkori szociális rendszerrel kell párosítani. Úgy véljük, hogy nekünk a gazdaság fejlesztésénél, a szerkezetátalakításnál is a szocialista társadalom adottságaiból kell kiindulnunk.

A gazdaságirányítás reformja eleinte nem volt szimpatikus sok szovjet elvtársnak.³ Tény, hogy előreléptünk a kollektívák és az egyének érdekeltségének erősítésében, változatlanul akadály azonban az egyenlődsi szemlélet. A munkahelyi kollektívák belső demokráciája is erősödött (vállalati tanácsok, társadalmi szervezetek), gond azonban, hogy a vállalatok általában nem a nehezebb utat választják, hanem az árak emelésével, a szabályzók megváltoztatásával kívánják csoportérdekeiket érvényre juttatni. A társadalmi érdek biztosítása igazából csak a KB és a kormány gondja, a többi szervezet érdekvédelemmel foglalkozik.

² Az Írószövetség 1986. november 29–30-i közgyűléséről van szó, ahol az írók kiszavazták a tisztségviselők közül a párthoz lojális „konzervatívokat”, a szövetség elnökévé Cseres Tibort választották meg. Az írók „lázasát” az váltotta ki, hogy 1986 júliusában Nagy Gáspár ’56-os témájú verse miatt betiltották a szegedi *Tiszatáj* című irodalmi lapot. A közgyűlés után a pártvezetés kezdeményezte egy alternatív Írószövetség létrehozását, megpróbálta ellehetetleníteni az új testületek munkáját. 1988 elején végül a pártvezetés elérte, hogy az Írószövetség kifejezze támogatását a kormány politikája iránt. Lásd: Varga Péter: A *Tiszatáj* és az irodalompolitika. *Múltunk*, (1997) 1. sz., 74–89.

³ Lásd erről a témáról e kötet 20. dokumentumát, illetve Huszár Tibor: *Beszélgetések Nyers Rezsővel*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2004, 315–327., 349–351.

Kádár elvtárs utalt arra, hogy hazánkban a politikai hangulat rosszabb, mint a tényleges helyzet. Elszaporodtak a világmegváltók. Megélénkült az 1956-ban elnyomott elemek tevékenysége, amit a nyugati propaganda is felerősíti. Támadásuk a párt ellen irányul, a párt vezető szerepét, a mai politikai intézményrendszert kérdőjelezi meg.⁴

Ezzel párhuzamosan jelentkeznek a szovjetunióbeli átalakítás hatásai. Nagy figyelemmel kísérjük a szovjet változásokat, sikereket kívánunk. Figyelembe kell azonban venni az országaink fejlődésében tapasztalható fáziskülönbséget. A titkos szavazás, többes jelölés nálunk régóta gyakorlat. Elvégeztük a párt- és állami szervek közötti munkamegosztást is, a társadalmi szervezetek önállóan működnek. Más kérdés, hogy a gyakorlatban ez nem mindig érvényesül, a kormányzati szervek számos kérdésben a felelősséget a pártszervekre ruházzák át. Jobban kellene a pártnak is dolgoznia, de nehéz megmondani hogyan. Alaptörekvésünk azonban, hogy az MSZMP politikai pártként és ne ügyintéző pártként tevékenykedjék. Az általános politikát kell képviselnie. Eltérő vonás, hogy amíg a Szovjetunióban az értelmiség támogatja az átalakítást, mi gondokkal találkozunk a humán értelmiség, közgazdászok körében, s ez hatással van a tömegtájékoztatásra is. A termelésben dolgozó értelmiségiek értik, hogy mit jelent az ország eladósodása, de nem tudják, hogyan tudnának segíteni.

Kádár elvtárs hangsúlyozta, hogy a pártértekezlet⁵ fő célja, hogy az alapvető kérdésekben világos helyzetet teremtsen. Meg kell védeni, megszilárdítani és továbbfejleszteni a népköztársaság alapintézményeit, a reális helyzetből kiindulva továbblépni a demokratizálás, a gazdasági reform útján. Világosan rögzítjük a népi demokratikus hatalom, a párt vezető szerepének tényét, megerősítjük az állami és társadalmi szervezetek önálló szerepét. Nem kongresszusra készülünk, nem lesz beszámoló, csak bevezető előadás. Az Állásfoglalás az egyetlen dokumentum, ennek vitája folyik. A pártértekezlet személyi kérdéseket is megvitat, változtatásokra kerül sor a vezető testületekben. Jellemző, hogy a vita és a támadások ellenére a közvéleményben nagy várakozás előzi meg a pártértekezletet.

⁴ A szamizdatirodalom kialakulásával egyidejűleg jelent meg az igény 1956 újrarendelésére. Egyrészt a jóval korábbi és erősebb hangvételű lengyel szamizdatban már a hetvenes évek végétől komoly mértékben jelen voltak az '56-os események, másrészt a hetvenes-nyolcvanas évtized fordulóján kiadott *Bibó-émlékkönyv* kapcsán is felmerült Bibó '56-os szerepe és rajta keresztül az egész forradalom ügye. 1981 után a *Beszélő*, a *Magyar Figyelő*, a *Kisúgó*, majd a *Hírmondó*, illetve az AB független kiadó vált az 1956-os cikkek fő orgánumává. Természetesen mindez elsősorban a fővárosi értelmiséghez jutott el főképpen. Kádár itt feltehetően az olyan ellenzéki írókra, programokra utalt, mint a *Fordulat és Reform*, illetve a *Beszélő* által kiadott, Kis János, Kőszeg Ferenc és Solt Ottília által írt *Társadalmi Szerződés* volt. Lásd: Ripp, i. m., 2006.

⁵ Lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve* 1988. május 20–22. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1988.; *A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezlete. Írásban leadott hozzászólások*. I–II. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988. A pártértekezletről lásd még: Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990*, i. m. 130–133.

Rizskov elvtárs köszönetet mondott az őszinte tájékoztatásért, hangsúlyozta, a pártunkat foglalkoztató gondolatok nem csupán Magyarország gondjai, a szocializmus egészét érintik. Útkeresésünk sok tekintetben összecseng az SZKP gondolkodásával. Az őszinte véleménycsere alkalom saját következtetések levonására is.

Hangsúlyozta, hogy nagyra értékelik az MSZMP és az SZKP vezetése, Gorbacsov és Kádár elvtárs közötti jó elvtársi viszonyt, ami a kölcsönös bizalom és megbecsülésen alapul. Gorbacsov elvtárs szeretettel és tisztelettel viszonyul Kádár elvtárhoz. Megjegyezte, hogy ez a viszony nem minden szocialista ország viszonylatában van meg.

Kádár elvtárs közbevetőleg megjegyezte, hogy nagyra értékeli a Gorbacsov elvtárral folytatott tárgyalásait, különösen az első (SZKP főtítkári minőségében) 1985. szeptemberi találkozásukat.⁶ Gorbacsov elvtárral őszintén lehet beszélni. Elődei közül Hruscsov nyers, szigorú, de őszinte volt, amit Brezsnyevről nem lehetett elmondani. Brezsnyev pozitívuma, hogy Andropovot visszavitte a pártba.⁷ Andropov elvtárral sajátos jó viszony volt, amihez hasonló most folytatódik.

Rizskov elvtárs hibaként értékelte, hogy annak idején az SZKP nem hallgatott a többi testvérpárt tapasztalataira, teret kapott a „címkézés”, az egymás iránti bizalmatlanság. Tudatában kell lenni annak, hogy az egyes szocialista országok a szocialista társadalmat jellemző alapvonások mellett jelentősen eltérnek egymástól, nem lehet mindent egy kaptafára húzni. Ez nem hátrány, hanem hasznosítandó előny. A negatív tapasztalatokból is lehet tanulni.

Az SZKP is pártértékeztetle készül,⁸ megerősítik az átalakítás eddigi eredményeit, rögzítik a további teendőket. A társadalomban a hangulat jó. A vezetés hisz a kitűzött célok megvalósíthatóságában, a párt élvezi a tömegek, az értelmiség támogatását. A korábbi reformok fontos tapasztalata, hogy a népet be kell vonni a tényleges folyamatokba, ellenkező esetben az emberek közömbösek maradnak. Most a tömegek fellelegeztek. A szabadabb légkörnek vannak mellékhatásai is, ilyen a konzervatív erők megnyilvánulását tükröző legutóbbi újságcikk (*Szovjetszkaja Rosszija*⁹), ami ellen ideológiai eszközökkel lépnek fel.

A gazdasági helyzet egyik jellemzője, hogy a Szovjetunió három éve ki van téve a „valutaprés nyomásának”. Korábban a Szovjetunióban is úgy gondolták,

⁶ Lásd a 47. dokumentumot.

⁷ Jurij Andropov 1967 és 1982 között a KGB elnöke volt, Brezsnyev főtítkársága idején, 1973-ban lett a PB teljes jogú tagja. Brezsnyev halála után az SZKP KB főtítkára (1982. november 10.–1984. február 9.).

⁸ Lásd a 49. dokumentum 8. jegyzetét.

⁹ 1988. március 13-án a *Szovjetszkaja Rosszija* olvasói levélként közölte Nyina Andrejeva leningrádi főiskolai tanár „Nem mondhatok le az elveimről” című cikkét. A szerző a konzervatívok eszméit megfogalmazva „balról” támadta a peresztrojkát, és kiállt Sztálin személyének tisztelete mellett is. Lásd: *A rendszerváltás a Szovjetunióban a tények tükrében (1989–1991)*. Szerk.: Krausz Tamás–Máté István. Budapest, Magyar Ruszisztikai Intézet, 1993, 11.

hogy a világgazdaság hatásai kivédhetők. Miniszterelnökként Rizskov elvtárs is meggyőződött arról, hogy a világgazdaság rezdülései is hatnak a Szovjetunióra, függetlenül attól, hogy nemzeti jövedelmüknek csak 10%-a realizálódik a külkereskedelemben. Kérdéses, hogy ilyen körülmények között teljesíthető-e a XXVII. kongresszus határozata¹⁰ az életszínvonal növelésére. Az eredeti cél megvalósítása azzal a veszéllyel jár, hogy a Szovjetunió a hazánkéhoz hasonló nehéz helyzetbe kerül. A reálbérek visszafogása vagy más intézkedés azonban negatívan hatna a politikai légkörre, az emberekben a csalódottság érzését váltaná ki. Egy ilyen lépést alaposan meg kell gondolni olyan körülmények között, amikor az emberek hisznek az átalakításban. Semmiképpen nem szabad megengedni, hogy az átalakítás „lefulladjon”. A magyar elvtársak gondolatai itt is segítenek.

A KGST-ben átfogó korszerűsítésre van szükség. A megállapodások gyakorlati végrehajtása azonban nehézkes, a tagországok más-más irányba „húznak”. A Szovjetunió és hazánk álláspontjában sok az összekötő elem. Magyarországi benyomásai alapján is úgy véli, hogy ilyen körülmények között kétoldalú alapon kell megszüntetni az együttműködés akadályait, kialakítani a megfelelő gazdasági feltételeket. Erre magyar részről tapasztalt készséget.

Nemzetközi téren sem lehet a régi úton haladni. A fegyverkezési verseny állandó fokozását a Szovjetunió nem vállalhatja. Többek között azért sem, mert 40%-kal szegényebb, mint az USA, s az arány a VSZ–NATO összehasonlításban sem jobb. Az imperialista körök változatlan törekvése, hogy a fegyverkezés útján gazdaságilag kimerítsék a szocialista országokat. Az amerikai üzletemberek legutóbbi moszkvai tárgyalásai is jelezték, hogy e téren is bizonyos elmozdulás van. A polgári cégek mellett a hadiipari komplexumhoz tartozó vállalatok is több érdeklődést mutatnak a polgári termékek s az ezzel való szovjet–amerikai kereskedelem iránt. Grósz elvtárs USA-beli látogatása¹¹ e kedvező folyamatba illeszkedik.

A szovjet hadiipari üzemeket felügyelő minisztérium profiljába is átadtak több könnyűipari vállalatot. Kádár elvtárs közbevetette: a közelmúltban találkozott Kulikov marsallal,¹² aki más véleményen van, nem nagyon zavarják ezek a változások.

A szovjet megújulás kapcsán Kádár elvtárs emlékeztetett kínai tapasztalataira. Kínában sok minden van, ami nem tetszik nekünk, de álláspontjuk ma

¹⁰ Az SZKP XXVII. kongresszusa 1986. február 25.–március 6. között zajlott le. Lásd: *Az SZKP XXVII. kongresszusa. 1986. február 25.–március 6.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986.

¹¹ Grósz Károly 1988. július 19–29. között tett hivatalos látogatást az Egyesült Államokban, ő volt az első kelet-európai vezető, aki Reagan elnöksége alatt az USA-ba utazott. Grósz Károly nyilatkozataiban lehetségesnek tartotta, hogy Magyarországon külföldiek 100 százalékos tulajdonú cégeket alapíthassanak.

¹² Kádár 1988. április 8-án fogadta Viktor Kulikov marsallt, a VSZ főparancsnokát és Anatolij Gribkov hadseregtábornokot. Magyar részről jelen volt még Fejtő György KB-titkár, Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter és Mórocz Lajos altábornagy. *Népszabadság*, 1988. április 9. 1.

reálisabb. Teng¹³ azt hangoztatja, hogy a szovjet átalakítás rokonszenves nekik, a kapcsolatok normalizálására törekednek, ehhez azonban idő kell. Teng szerint Kínának nagyhatalomhoz illő gazdaságra van szüksége, az ehhez szükséges eszközöket ma még nem tudja a Szovjetuniótól megszerezni. Ezért szükség van a Nyugattal való viszonyra. A szovjet–kínai csúcstalálkozó¹⁴ ez utóbbi törekvéseit gátolná. Rizskov elvtárs egyetért azzal, hogy a kínai politika realistább lett.

Rizskov elvtárs nagyra értékelte első hivatalos látogatását hazánkban. Grósz elvtárssal őszinte, bizalomra épülő viszony alakult ki, s ezt különösen nagyra becsüli. A megbeszélések alkalmat adtak a gazdasági problémák őszinte megvitatására, az együttműködés néhány fontos irányának rögzítésére. Fontos eredménynek nevezte, hogy a szovjet nyersanyagszállítások meghatározásával kialakultak a következő ötéves tervben való együttműködés alapjai, amire már lehet építeni.

Rizskov elvtárs hivatalos, baráti látogatásra hívta meg Grósz elvtársat a Szovjetunióba.

Budapest, 1988. április 21.

MNL OL M-KS 288. f. 32/1988. 104. ő. e. 337–344. – Gépelt tisztázat. – Az emlékeztetőt Horn Gyula állította össze, jóváhagyta Grósz Károly.

Az MSZMP Politikai Bizottsága Óvári Miklós javaslatára az emlékeztetőt tudomásul vette (MNL OL M-KS 288. f. 5/1025. ő. e. 15.).

Sajtóközlemény: Népszabadság, 1988. április 21. 3.

¹³ Kádár 1987. október 9–15. között, 30 év után tette meg kínai látogatását. – Teng Hsziao-ping (1904–1997) 1976, Mao halála és 1989 között a kínai párt és állam tényleges vezetője.

¹⁴ Gorbacsov hivatalos kínai látogatására 1989. május 15–18-án került sor. Személyében 1959 óta először látogatott a legmagasabb szintű szovjet vezető Kínába. Éppen e látogatás idejére esett a Tienanmen téren zajló diáktüntetés, amelyet június 4-én katonai erővel vertek szét.

Melléklet az I. és II. kötethez

Rövidítések jegyzéke

AVP	Arhiv Vnesnyej Politiki
BKP	Bolgár Kommunista Párt
BNV	Budapesti Nemzetközi Vásár
BT	ENSZ Biztonsági Tanács
CDU	Christlich-Demokratische Union (németországi Kereszténydemokrata Unió)
CENTO	Central Treaty Organisation (Központi Szerződés Szervezete)
CIA	Central Intelligence Agency
ČTK	Českoslovenká Tisková Kancelár (Csehszlovák Sajtóügynökség)
CSKP	Csehszlovákia Kommunista Pártja
CSU	Christlich-Soziale Union (bajor Keresztényszocialista Unió)
DGB	Deutsche Gewerkschaftsbund (Német Szakszervezeti Szövetség)
DIHK	Deutscher Industrie- und Handelskammertag (Német Ipari és Kereskedelmi Kamara)
DKP	I. NKP
EAK	Egyesült Arab Köztársaság
EBEÉ	Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet
EBK	Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia I. EBEÉ
EGB	ENSZ Európai Gazdasági Bizottság (Economic Commission for Europe)
EGK	Európai Gazdasági Közösség
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
f.	fond
FDP	Freie Demokratische Partei (német Szabaddemokrata Párt)
FKP	Francia Kommunista Párt
FNLA	Frente Nacional de Libertação de Angola (Angolai Nemzeti Felszabadítási Front)
FSZP	Francia Szocialista Párt (Parti Socialiste – PS)
GATT	General Agreement of Tariffs and Trade (Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény)

IMF	International Monetary Fund (Nemzetközi Valutaalap)
INF	Intermediate-Range Nuclear Forces (közepes hatótávolságú atomeszközök)
JDNSZSZ	Jugoszláv Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége
JKSZ	Jugoszláv Kommunisták Szövetsége
JNA	Jugoslovenska Narodna Armija (Jugoszláv Néphadsereg)
KB	Központi Bizottság
KEB	MSZMP Központi Ellenőrző Bizottság
KGB	Komitet goszudarsztvennoj bezopasznosztyi (szovjet Állambiztonsági Bizottság)
KGST	Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
KP	kommunista párt
KKP	Kínai Kommunista Párt
KNDK	Koreai Népi Demokratikus Köztársaság
LEMP	Lengyel Egyesült Munkáspárt
LNFP	Laoszi Népi Forradalmi Párt
LNK	Lengyel Népköztársaság
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MNB	Magyar Nemzeti Bank
MNK	Magyar Népköztársaság
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MPLA	Movimento Popular de Libertação de Angola (Angolai Népi Felszabadítási Mozgalom)
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
NDK	Német Demokratikus Köztársaság
NEP	Novaja Ekonomicseskaja Politika (új gazdaságpolitika)
NKP	Németország Kommunista Pártja (Kommunistische Partei Deutschlands)
NPD	Nationaldemokratische Partei Deutschlands (Német Nemzeti Demokrata Párt)
NSZEP	Német Szocialista Egységpárt (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands)
NSZK	Német Szövetségi Köztársaság
OKP	Olasz Kommunista Párt (Partito Comunista Italiano)
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Kőolaj-exportáló Országok Szervezete)
OSZFSZK	Orosz Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság
ő. e.	őrzési egység
PB	Politikai Bizottság
PCI	I. OKP
PIL	Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár
PRO	Public Record Office
RGANI	Rosszijszkij Goszudarsztvennij Arhiv Novejsej Isztorii
RNK	Román Népköztársaság
RPR	Rassemblement pour la République (Tömörülés a Köztársaságért)
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Németország Szociáldemokrata Pártja)

SZMBT	Szovjet-Magyar Baráti Társaság
SWAPO	South West Africa People's Organization (Délnyugat-afrikai Népi Szervezet)
SZER	Szabad Európa Rádió
SZKP	Szovjetunió Kommunista Pártja
SZSZK	Szovjet Szocialista Köztársaság
SZU	Szovjetunió (Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége)
TASZSZ	Tyelegrafnoje Agensztvo Szovjetszkovo Szojuza (SZU Távirati Ügynöksége)
UDF	Union pour la Démocratie Française (Unió a Francia Demokráciáért)
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development (ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; L'Organisation des Nations unies pour l'éducation, la science et la culture (ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete)
UNITA	União Nacional para a Independência Total de Angola (Nemzeti Unió Angola Teljes Függetlenségéért)
VSZ	Varsói Szerződés
VSZ PTT	Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete
VSZK	Vietnami Szocialista Köztársaság
WHO	World Health Organization (Egészségügyi Világszervezet)
ZSVK	Zsidó Világkongresszus

Kádár János nemzetközi tevékenységének kronológiája (1956–1988)

1956

- 1956. november 2–3.** Kádár János (a továbbiakban K. J.) és Münnich Ferenc tárgyalásai az SZKP Elnökségével Moszkvában.
- 1956. november 8–9.** K. J. tárgyalásai jugoszláv diplomatákkal Nagy Imre és hívei sorsáról.
- 1956. november 15.** Csehszlovák kormánydelegáció Budapesten. K. J. fogadja Viliam Široký csehszlovák miniszterelnököt.
- 1956. november 20.** K. J. és Dobrivoje Vidić jugoszláv külügyi államtitkár-helyettes tárgyalásai.
- 1956. november 22.** K. J. és Gheorghe Gheorghiu-Dej, a Román Munkáspárt első titkára, államelnök megbeszélése Budapesten.
- 1956. november** K. J. sorozatos tárgyalásai a Magyarországon tartózkodó szovjet vezetőkkel (Anasztaz Mikojan, Mihail Szuszlov, Vagyim Arisztov).

1957

- 1957. január 1–4.** A „budapesti találkozó”: a bolgár, a csehszlovák, a román, a szovjet, valamint a magyar kormány- és pártvezetők megbeszélése.
- 1957. január 15–17.** K. J. és Csou En-laj kínai miniszterelnök budapesti tárgyalásai.
- 1957. március 20–28.** Magyar párt- és kormányküldöttség szovjetunióbeli tárgyalásai K. J. vezetésével.
- 1957. szeptember 27.–október 5.** Magyar párt- és kormányküldöttség Kínában tárgyal K. J. vezetésével.
- 1957. november 3.** K. J. kétórás megbeszélése a Budapesten tartózkodó Allen J. Ellender amerikai szenátorral.
- 1957. november 4.–november 19.** A nagy októberi szocialista forradalom 40. évfordulója alkalmából párt- és kormányküldöttség utazik K. J. vezetésével Moszkvába; **november 12–13.:** külön megbeszélések a magyar, a lengyel és az olasz küldöttség között; **novem-**

ber 14–16.: a szocialista országok kommunista és munkáspártjainak moszkvai értekezlete; **november 16–19.:** 64 ország kommunista és munkáspártjai képviselőinek moszkvai értekezlete.

1958

1958. február 20–28. K. J. vezetésével magyar párt- és kormányküldöttség tárgyalásokat folytat Gheorghe Gheorghiu-Dej vezette román delegációval Romániában.

1958. március 25. K. J. fogadja a brit KP küldöttségét.

1958. március 27–28. K. J. és Joszip Broz Tito vezetésével az MSZMP és a Jugoszláv Kommunista Szövetsége küldötteinek megbeszélése a Karagyorgyevoiban.

1958. április 2–10. Ny. Sz. Hruscsov, a SZKP KB első titkára, a Szovjetunió Minisztertanácsa elnöke vezetésével szovjet párt- és kormányküldöttség tárgyal Magyarországon.

1958. május 9–11. Władysław Gomułka, a LEMP első titkára és Józef Cyrankiewicz miniszterelnök vezetésével lengyel párt- és kormányküldöttség tárgyal Budapesten.

1958. május 20–24. K. J. Moszkvában a KGST tagállamainak és a VSZ országai politikai tanácskozási testületének ülésein. Különtalálkozó Ny. Sz. Hruscsovval.

1958. május 30. K. J. fogadja P. Ny. Fedoszejev akademikust, a Szovjet-Magyar Baráti Társaság elnökét.

1958. június 23–27. K. J. vezetésével magyar párt- és kormányküldöttség tartózkodik Bulgáriában. Tárgyalások Todor Zsivkovval.

1958. július 10–16. K. J. Berlinben részt vesz az NSZEP V. kongresszusán.

1958. szeptember 25. K. J. és Marosán György fogadja a kínai ifjúsági küldöttséget.

1958. október 25. K. J. fogadja az új albán nagykövetet.

1958. december 10–16. K. J. Marosán György és Biszku Béla Prágában tárgyal az Antonín Novotný vezette csehszlovák pártdelegációval.

1958. december 17. K. J. fogadja a svéd KP küldöttségét.

1959

1959. január 27.–február 5. Az SZKP XXI. kongresszusa.

1959. február 18–20. K. J. látogatása Prágában, tárgyalások Antonín Novotnýval.

1959. március 23. K. J. megbeszélése Vagyim Arisztovval, az SZKP KB titkárával.

1959. március 23. K. J. fogadja Max Reimant, Németország Kommunista Pártja elnökét.

1959. március 26. K. J. fogadja a vietnami küldöttséget.

1959. május 29. K. J. fogadja Coj Jen Gent, a KNDK legfelsőbb népi gyűlése elnökét.

1959. június 4–6. Ny. Sz. Hruscsov nem hivatalos magyarországi látogatása.

1959. július 10. K. J. fogadja Vlagyimir Jefimovics Szemicsasznijt, a szovjet pártmunkásküldöttség vezetőjét.

1959. november 30.– december 5. Az MSZMP VII. kongresszusa, részt vesz rajta és felszólal Ny. Sz. Hruscsov.

1959. december 10. K. J. fogadja Dipa Nusantara Aiditot, az indonéz kommunista párt főtitkárát.

1960

1960. január 25. K. J. fogadja N. A. Mihajlov szovjet kulturális minisztert.

1960. március 16–20. K. J. vezetésével magyar párt- és kormányküldöttség tárgyal Lengyelországban. Tárgyalásokat folytat Władysław Gomułka-val és Józef Cyrankiewicz-szel.

1960. május 20–27. Kommunista és munkáspártok bukaresti értekezlete, a magyar küldöttséget K. J. vezeti.

1960. május 28. K. J. fogadja Cyrus Eaton amerikai üzletembert.

1960. június 18–22. Magyar küldöttség részvétele K. J. vezetésével a Román Munkáspárt III. kongresszusán.

1960. szeptember 19-től K. J. részt vesz New Yorkban az ENSZ Közgyűlése 15. ülészakán; október 3.: beszédet mond a közgyűlésen.

1960. november 3.–december 4. Párt- és kormányküldöttség élén a Szovjetunióban; **november 10.:** a nemzetközi kommunista és munkáspártok moszkvai értekezlete.

1961

1961. január 9. K. J. fogadja P. N. Fedoszejevet, az MSZBT elnökét.

1961. február 20–23. K. J. fogadja a baráti látogatáson tartózkodó Antonín Novotnýt, a CSKP Központi Bizottságának első titkárát, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnökét.

1961. február 4. K. J. búcsúlátogatáson fogadja az NDK budapesti nagykövetét.

1961. március 28–29. A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének ülése Moszkvában, a magyar küldöttséget K. J. és Münnich Ferenc vezeti.

1961. április 7. K. J. fogadja az Andrej Kirilenko vezette szovjet küldöttséget.

1961. április 12. K. J. fogadja a budapesti kínai, vietnami és NDK nagykövetet.

1961. május 15. K. J. fogadja a Szakszervezeti Tanács XVII. kongresszusa alkalmával Magyarországon tartózkodó Louis Saillant, a Szakszervezeti Világszövetség főtitkárát.

1961. május 18. K. J. fogadja az OKP küldöttségvezetőjét.

1961. május 22. K. J. fogadja az indonéz állami küldöttséget.

1961. június 28. K. J. fogadja az új kínai nagykövetet.

1961. június 23–30. Todor Zsivkov és K. J. vezetésével bolgár és magyar párt- és kormányküldöttség magyarországi tárgyalásai.

1961. július 5. K. J. fogadja a távozó bolgár nagykövetet.

- 1961. július 31.** K. J. fogadja Kwame Nkrumah ghánai köztársasági elnököt.
- 1961. augusztus 3–5.** A Varsói Szerződés tagállamai kommunista és munkáspártok első titkárainak értekezlete Moszkvában.
- 1961. szeptember 1–8.** Gheorghe Gheorghiu-Dej, a román Államtanács elnökének vezetésével román párt- és kormányküldöttség tárgyal Magyarországon.
- 1961. szeptember 21.** K. J. fogadja Rajko Domjanovot, a Bolgár Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagját, miniszterelnök-helyettest.
- 1961. szeptember 22.** K. J. fogadja Morardzsi Deszai indiai pénzügyminisztert.
- 1961. október 17–31.** Az SZKP XXII. kongresszusa, a magyar pártküldöttséget K. J. vezeti.
- 1961. november 18.** K. J. fogadja Olaszország új budapesti nagykövetét.

1962

- 1962. február vége.** A Német Szocialista Egységpárt küldöttsége Budapesten.
- 1962. április 16.** K. J. fogadja az Alekszandr Seljepin SZKP KB-titkár vezette szovjet pártküldöttséget.
- 1963. június 6.** A KGST-államok kommunista és munkáspártjai első titkárainak és kormányfőinek tanácskozása Moszkvában.
- 1962. június 23.** K. J. fogadja Szuvanna Phuma laoszi vezetőt.
- 1962. szeptember. 21.** K. J. brit munkáspárti képviselőket fogadott.
- 1962. november 7–9.** K. J. hivatalos látogatása a Szovjetunióban.
- 1962. november 20–24.** Az MSZMP VIII. kongresszusa.
- 1962. december 21.** Josip Broz Tito átutazott Budapesten, megbeszélést folytatott K. J.-sal.

1963

- 1963. február 8.** K. J. fogadja G. A. Gyenyiszovot, az új budapesti szovjet nagykövetet.
- 1963. február 21.** K. J. fogadja Braj Kumar Nehrut, az indiai külügyminisztérium főtítkárárt.
- 1963. március 22–26.** Magyar–jugoszláv gazdasági tárgyalások Budapesten; **március 25.:** K. J. fogadja Matko Todorović jugoszláv vezetőt.
- 1963. április 3–10.** Maurice Thorez, a Francia Kommunista Párt elnökének látogatása Magyarországon.
- 1963. május 13–16.** Urho Kaleva Kekkonen finn köztársasági elnök látogatása Magyarországon.
- 1963. május 16–18.** K. J. nem hivatalos látogatása Lengyelországban, Łańskban. Tárgyalásokat folytat Władysław Gomułkaival.
- 1963. június 29.** K. J. Berlinben Walter Ulbricht, az NSZEP első titkára 70. születésnapján.

- 1963. július 1–3.** U Thant ENSZ-főtitkár hivatalos látogatása Budapesten; **július 2.:** nagygyűlés a Csepel Művekben.
- 1963. július 3.** K. J. és Giancarlo Pajetta, az Olasz Kommunista Párt központi bizottsága titkárának találkozója Budapesten.
- 1963. július 24–25.** A KGST-tagországok kommunista és munkáspártjai első titkárainak és kormányfőinek értekezlete Moszkvában,
- 1963. július 26.** A Varsói Szerződés tagállamai politikai tanácskozó testületének ülése Moszkvában.
- 1963. szeptember 9–12.** K. J. vezetésével párt- és kormányküldöttség látogatása Jugoszláviában; **szeptember 10–11.:** K. J. találkozója J. B. Titóval.
- 1963. október 1–4.** K. J. vezetésével párt- és kormányküldöttség látogatása Csehszlovákiában.; **október 3–4.:** K. J. találkozója A. Novotnýval.
- 1963. november 18–22.** Lengyel párt- és kormányküldöttség látogatása Magyarországon Władysław Gomułka és Józef Cyrankiewicz vezetésével.
- 1963. november 21.** K. J. fogadja V. P. Mzsanavadzét, a Grúz KP első titkárát.

1964

- 1964. január 31.–február 5.** A Jugoszláv Kommunista Párt küldöttségének látogatása Magyarországon Aleksandar Ranković köztársasági alelnök vezetésével.
- 1964. március 2–11.** Szovjet pártmunkásküldöttség Budapesten J. V. Andropov, az SZKP KB titkárának vezetésével.
- 1964. március 9–14.** Bolgár párt- és kormányküldöttség Magyarországon Todor Zsivkov, a BKP első titkárának vezetésével.
- 1964. március 31.–április 10.** Szovjet párt- és kormányküldöttség Magyarországon Ny. Sz. Hruscsov vezetésével.
- 1964. április 17.** Magyar küldöttség Moszkvában K. J. vezetésével Ny. Sz. Hruscsov 70. születésnapja alkalmából.
- 1964. május 6–12.** A Német Demokratikus Köztársaság párt- és kormányküldöttsége Magyarországon Walter Ulbricht, az NSZEP első titkára, az Államtanács elnöke vezetésével.
- 1964. július 1–3.** A Román Munkáspárt küldöttségének látogatása Budapesten Nicolae Ceaușescu KB-titkár vezetésével.
- 1964. szeptember 11–16.** Jugoszláv párt- és kormányküldöttség látogatása J. B. Tito államelnök vezetésével.
- 1964. szeptember 20–23.** Hailé Szelasszié, Etiópia császára hivatalos látogatása Magyarországon.
- 1964. szeptember 28.–október 3.** Csehszlovák párt- és kormányküldöttség látogatása Magyarországon A. Novotný, a CSKP első titkára, köztársasági elnök vezetésével.
- 1964. október 12–17.** Magyar párt- és kormányküldöttség látogatása Lengyelországban K. J. vezetésével; **október 14.:** leváltják Ny. Sz. Hruscsovot az SZKP és a szovjet kormány éléről.

1964. október 29.–november 1. Bruno Kreisky osztrák külügyminiszter hivatalos látogatása Magyarországon; **október 31.:** találkozója K. J.-sal.

1964. november 6–12. Magyar párt- és kormányküldöttség Moszkvában K. J. vezetésével.

1965

1965. január 29–31. Leonyid Iljics Brezsnyev, az SZKP első titkára és Nyikolaj V. Podgornij, a SZU Elnöki Tanács tagja hivatalos látogatása Magyarországon.

1965. március 23–25. Raúl Castro Ruz kubai miniszterelnök-helyettes látogatása Magyarországon.

1965. június 24–29. K. J., Apró Antal és Biszku Béla nem hivatalos látogatása a Szovjetunióban.

1965. július 19–23. Luis Corvalán, a Chilei Kommunista Párt főtitkára és Pablo Neruda látogatása Magyarországon.

1965. július 30.–augusztus 2. Ahmed Sékou Touré köztársasági elnök vezetésével guineai párt- és kormányküldöttség látogatása Budapesten.

1965. augusztus 24. Luigi Longo, az OKP főtitkára egyhetes baráti látogatásra Magyarországra érkezett.

1965. szeptember 11. A Jugoszláviában szabadságát töltő K. J. megbeszélést folytatott J. B. Tito elnökkel.

1965. szeptember 27.–október 3. Magyar párt- és kormányküldöttség látogatása Mongóliában K. J. vezetésével.

1965. október 28.–november 4. A Svájci Munkapárt küldöttségének látogatása Magyarországon Edgar Woog főtitkár vezetésével.

1965. december 11–14. K. J. és Biszku Béla látogatása a Szovjetunióban.

1966

1966. január 6–8. Ion Gheorghe Maurer, Románia miniszterelnöke budapesti látogatása.

1966. január 16–20. Az Olasz Szocialista Párt küldöttségének látogatása Francesco De Martino főtitkár vezetésével.

1966. január 18–19. W. Gomułka, a LEMP első titkára, J. Cyrankiewicz lengyel miniszterelnök és Zenon Kliszko KB-titkár magyarországi látogatása.

1966. március 10–12. K. J. és Kállai Gyula miniszterelnök Bukarestben.

1966. március 29.–április 8. Az SZKP XXIII. kongresszusa; a magyar küldöttséget K. J. vezeti.

1966. április 16–24. Szovjet katonai küldöttség magyarországi látogatása R. J. Malinovszkij marsall vezetésével.

1966. április 18. Franz Muhri, az Osztrák Kommunista Párt elnöke Magyarországon.

- 1966. május 30.–június 2.** K. J. és Gáspár Sándor SZOT-főtitkár jugoszláviai baráti látogatása.
- 1966. június 20–23.** Az Osztrák Kommunista Párt küldöttsége Franz Muhri elnök vezetésével Budapesten tárgyal.
- 1966. július 4.** Waldeck Rochet, az FKP főtitkára baráti látogatásra Magyarországra érkezett.
- 1966. július 28–30.** Maurice J. Couve de Murville francia külügyminiszter hivatalos látogatása Magyarországon, tárgyalásai K. J.-sal és Péter János külügyminiszterrel.
- 1966. augusztus 9–13.** Per Hækkerup dán külügyminiszter hivatalos látogatása Magyarországon.
- 1966. szeptember 7–13.** Mohammad Reza Pahlavi iráni sah hivatalos látogatása Magyarországon.
- 1966. szeptember 13–22.** Dolores Ibarruri pártelnök vezetésével a Spanyol Kommunista Párt küldöttsége Magyarországon.
- 1966. szeptember 21.–október 1.** Sid Foster vezetésével Nagy-Britannia Kommunista Pártjának küldöttsége Magyarországon.
- 1966. szeptember 25–26.** L. I. Brezsnyev és J. V. Andropov baráti látogatása Magyarországon.
- 1966. október 17–22.** A szocialista országok párt- és állami vezetőinek tanácskozása Moszkvában. Magyarországot K. J., Kállai Gyula és Czinege Lajos képviselte.
- 1966. november 28.–december 3.** Az MSZMP IX. kongresszusa. A kongresszuson jelen volt L. I. Brezsnyev is.

1967

- 1967. január 23–25.** Rolf Lahr, a Német Szövetségi Köztársaság külügyi államtitkára, tárgyalásokat folytatott Budapesten a diplomáciai kapcsolatok felvételéről.
- 1967. február 2–4.** J. B. Tito látogatása Magyarországon.
- 1967. február 25–31.** K. J. látogatása a Szovjetunióban.
- 1967. március 8–9.** W. Gomułka és J. Cyrankiewicz nem hivatalos látogatása Magyarországon.
- 1967. március 10.** A Belga Kommunista Párt küldöttségének érkezése Magyarországra Albert De Coninck vezetésével.
- 1967. március 29.** Otto Winzer, az NDK külügyminiszterének budapesti látogatása.
- 1967. április 6.** Torsten Nilsson, svéd külügyminiszter budapesti látogatása.
- 1967. április 17–21.** Samuel Mikunisz, az Izraeli Kommunista Párt főtitkárának magyarországi látogatása.
- 1967. április 24–26.** Az európai kommunista és munkáspártok tanácskozása Karlovy Varyban.
- 1967. április 25–29.** Pierre Harmel, Belgium külügyminiszterének budapesti látogatása.
- 1967. május 2–5.** Josef Klaus osztrák kancellár hivatalos látogatása Magyarországon.

- 1967. május 12–16.** Franz Muhri, az Osztrák Kommunista Párt elnökének látogatása Magyarországon.
- 1967. május 17–18.** Az NDK párt- és kormányküldöttsége hivatalos látogatása W. Ulbricht és Willi Stoph miniszterelnök vezetésével; barátsági és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény aláírása.
- 1967. május 24–26.** A Román Kommunista Párt küldöttségének hivatalos látogatása Budapesten N. Ceaușescu vezetésével.
- 1967. június 9.** A szocialista országok párt- és állami vezetőinek tanácskozása Moszkvában a hatnapos arab–izraeli háború (**június 5–10.**) kapcsán.
- 1967. július 11–12.** A szocialista országok párt- és kormányfőinek tanácskozása Budapesten a közel-keleti helyzetről.
- 1967. július 29–31.** Takeo Miki japán külügyminiszter látogatása Magyarországon.
- 1967. szeptember 6–8.** V. I. Brezsnyev és A. Ny. Koszigin vezetésével az SZKP és a szovjet kormány küldöttsége Magyarországon; az új barátsági és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény aláírása.
- 1967. október 10–14.** K. J. vezetésével párt- és kormányküldöttség látogatása Csehszlovákiában.
- 1967. október 31.–november 10.** K. J. vezetésével párt- és kormányküldöttség látogatása Moszkvában a nagy októberi szocialista forradalom 50. évfordulója alkalmából.
- 1967. november 6.** Magyarországot két évre az ENSZ Biztonsági Tanácsa nem állandó tagjának választották, és tagja lett az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezetének (FAO).
- 1967. december 2–5.** J. McEwen ausztrál miniszterelnök-helyettes magyarországi látogatása.
- 1967. december 19–21.** Az európai szocialista országok tanácskozása Varsóban.

1968

- 1968. január 22.** K. J. Tapolcsányban találkozik Alexander Dubčekkel, a CSKP KB újonnan megválasztott első titkárával.
- 1968. február 4–5.** K. J., Komócsin Zoltán KB-titkár és Erdélyi Károly Komárnóban (Révkörmárom) találkozik Alexander Dubčekkel.
- 1968. február 12–15.** Joseph M. A. H. Luns, holland külügyminiszter Magyarországon.
- 1968. február 14–16.** Borisz Ponomarjov, az SZKP KB titkárának budapesti látogatása.
- 1968. február 21–23.** Csehszlovákiában a népi forradalom 40. évfordulójára MSZMP-küldöttség K. J. vezetésével Prágában. K. J. megbeszéléseket folytat Dubčekkel, Novotnýval, majd Gomuľkával és Brezsnyevvel.
- 1968. február 26.–március 5.** 65 ország kommunista és munkáspártja küldöttségének konzultatív találkozója Budapesten.
- 1968. március 6–7.** A Varsói Szerződés politikai tanácskozó testületének ülése Szófiában, a magyar delegációt K. J. vezeti (tagjai: Fock Jenő, Péter János, Czinege Lajos).

- 1968. március 23.** Drezdában tanácskoztak Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, az NDK és a Szovjetunió kommunista pártjainak és kormányainak vezetői.
- 1968. április 23–25.** Mahmood Riad, az Egyesült Arab Köztársaság külügyminiszterének látogatása Budapesten.
- 1968. május 8.** Moszkvában tanácskoznak Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, az NDK és a Szovjetunió kommunista pártjainak első titkárai.
- 1968. május 15–17.** W. Gomułka és J. Cyrankiewicz vezetésével lengyel párt- és kormányküldöttség látogatása Magyarországon; új barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötése.
- 1968. május 19.** K. J. fogadja az angol és a török nagykövetet.
- 1968. május 22–24.** Jiří Hájek csehszlovák külügyminiszter budapesti látogatása.
- 1968. június 1–4.** Franz Muhri, az Osztrák Kommunista Párt elnöke Magyarországon.
- 1968. június 13–15.** Csehszlovák párt- és kormányküldöttség Magyarországon Alexander Dubček és Oldřich Černík miniszterelnök vezetésével; új barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötése.
- 1968. június 27.–július 4.** K. J. vezetésével párt- és kormányküldöttség a Szovjetunióban.
- 1968. július 13.** K. J. és Fock Jenő miniszterelnök Komarnóban találkozik Alexander Dubček csehszlovák pártvezetővel és Oldřich Černík miniszterelnökkel.
- 1968. július 14–15.** Varsóban tanácskoznak Bulgária, Lengyelország, Magyarország, az NDK és a Szovjetunió párt- és kormányvezetői a csehszlovák helyzetről.
- 1968. augusztus 3.** A bolgár, a csehszlovák, a lengyel, a magyar és a szovjet pártvezetők pozsonyi tárgyalása; nyilatkozat a szocializmus vívmányainak megszilárdításáról és védelméről, a szocialista országok egymáshoz fűződő viszonyáról.
- 1968. augusztus 12–15.** K. J. Jaltában találkozik Leonid Brezsnyevvel.
- 1968. augusztus 17.** K. J. és A. Dubček találkozik Komárnóban.
- 1968. augusztus 21.** A bolgár, a lengyel, a magyar, az NDK és a szovjet hadsereg egységei bevonulnak Csehszlovákiába.
- 1968. augusztus 24–27.** A szocialista országok párt- és kormányküldöttségének tanácskozása a csehszlovák helyzetről Moszkvában, a magyar delegációt K. J. vezeti.
- 1968. szeptember 30.** J. A. Furceva, a Szovjetunió művelődési minisztere hivatalos látogatásra Magyarországra érkezett.
- 1968. november 14–18.** Andrej A. Gromiko szovjet külügyminiszter látogatása Magyarországon.
- 1968. november 30.–december 3.** T. Vecchietti és G. Tagliazucchi, a Proletáregység Olasz Szocialista Pártja vezetőinek látogatása Budapesten.
- 1968. december 5–7.** K. J. és Jurij V. Andropov megbeszélései Budapesten.
- 1968. december 6–7.** František Hamouz, Csehszlovákia miniszterelnök-helyettesének látogatása Magyarországon.

1969

1969. január 16. K. J. fogadja Andrej A. Grecsko marsallt, a Szovjetunió honvédelmi miniszterét.
1969. január 28. K. J. fogadja az új kubai nagykövetet.
1969. február 6–10. K. J. látogatása Moszkvában.
1969. március 12. K. J. fogadja a Csehszlovák Nemzeti Front küldöttségét.
1969. március 16–17. A Varsói Szerződés tagállamai politikai tanácskozó testületének ülése Budapesten.
1969. április 23–28. KGST-ülésszak Moszkvában, a magyar küldöttséget K. J. vezeti.
1969. május 12. J. A. Furceva, a Szovjetunió művelődési minisztere hivatalos látogatásra Magyarországra érkezett.
1969. május 15–16. Gustáv Husák, a CSKP első titkára Magyarországon tárgyalt.
1969. június 5–17. A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása Moszkvában, a magyar küldöttséget K. J. vezeti.
1969. július 8–11. K. J. vezetésével magyar párt- és kormányküldöttség látogatása Bulgáriában; barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződése kötése.
1969. július 30. Gustáv Husák Budapesten tárgyal K. J.-sal, Biszku Bélával és Aczél Györggyel.
1969. augusztus 26–27. K. J. megbeszélései szovjet vezetőkkel.
1969. szeptember 26.–október 1. Urho Kekkonen finn államelnök látogatása Magyarországon.
1969. október 5–8. Az NDK fenállásának 20. évfordulóján K. J. vezetésével magyar küldöttség Kelet-Berlinben. – K. J. tárgyal G. Husák és V. Bilák csehszlovák vezetőkkel.
1969. október 16. K. J. fogadja Julius Nyererét, Tanzánia elnökét.
1969. október 17. K. J. és Fock Jenő fogadja a dél-vietnami küldöttséget.
1969. október 18. K. J. és Fock Jenő fogadja az NDK katonai küldöttségét.
1969. november 9. K. J. és Fock Jenő találkozik a VSZ Déli Hadseregcsoport parancsnokaival.
1969. november 10. K. J. és Fock Jenő fogadja Lê Thanh Hải, a vietnami párt PB-tagját.
1969. november 18–21. K. J. fogadja Alois Indra csehszlovák vezetőt.
1969. december 3–4. Hét európai szocialista ország párt- és állami vezetőnek moszkvai tanácskozása a német helyzetről.
1969. december 16–18. K. J. látogatása Prágában.

740

1970

- 1970. január 14–25.** 28 európai kommunista és munkáspárt küldötteinak értekezlete Moszkvában az európai kollektív biztonság kérdéséről.
- 1970. január 28.** K. J. és Fock Jenő látogatása az NDK-ban.
- 1970. február 12–14.** Budapesten tartózkodott Viktor Grisin moszkvai PB-titkár, fogadja K. J. is.
- 1970. február 24–25.** Szófiában a szocialista országok pártvezetőinek tanácskozása.
- 1970. április 21–22.** Ünnepi megemlékezés Moszkvában a Lenin-centenárium alkalmából, a magyar küldöttséget K. J. vezeti.
- 1970. április 29.** K. J. találkozása, Gyenes András megbeszélése Gus Hall-lal, az amerikai KP elnökével.
- 1970. június 22.** K. J. és Fock Jenő fogadja a Varsói Szerződés tagországainak külügyminisztereit.
- 1970. június 15–18.** Franz Jonas osztrák köztársasági elnök látogatása Magyarországon.
- 1970. június 22–25.** Ga'nafar Nimeiry szudáni elnök látogatása Budapesten.
- 1970. augusztus 6.** K. J. fogadja Meir Vilnert, az izraeli KP főtítkárát.
- 1970. augusztus 10.** K. J. fogadja Marc Drumaux-ot, a Belga Kommunista Párt elnökét.
- 1970. augusztus 20–22.** A Varsói Szerződés PTT ülése Moszkvában, Magyarországot K. J., Fock Jenő és Péter János képviseli.
- 1970. szeptember 15–18.** K. J. találkozik a magyarországi látogatáson tartózkodó Jan Marko csehszlovák külügyminiszterrel.
- 1970. október 4–7.** V. V. Giri indiai köztársasági elnök látogatása Magyarországon.
- 1970. október 20–21.** 27 európai kommunista és munkáspárt képviselőinek értekezlete Moszkvában.
- 1970. november 23–29.** Az MSZMP X. kongresszusa.
- 1970. december 2.** A Varsói Szerződés politikai tanácskozó testületének ülése Moszkvában, Magyarországot K. J., Fock Jenő, Komócsin Zoltán, Péter János képviseli.
- 1970. december 16.** K. J. fogadja Francesco De Martino olasz alelnököt.
- 1970. december 18.** K. J. fogadja a kubai tervezési minisztert.

1971

- 1971. február 22–24.** Lubomír Štrougal csehszlovák miniszterelnök látogatása Magyarországon.
- 1971. március 3.** A Varsói Szerződés honvédelmi minisztereinek tanácskozása Budapesten, fogadja őket K. J. és Fock Jenő.
- 1971. március 24.** Átadja megbízólevelét V. J. Pavlov, a Szovjetunió új magyarországi nagykövete.

- 1971. március 30.–április 9.** Az SZKP XXIV. kongresszusa, a magyar delegációt K. J. vezeti.
- 1971. április 23.** Bolgár KP kongresszusa Szófiában, a magyar delegációt K. J. vezeti.
- 1971. május 15–16.** Edward Gierek, a LEMP KB új első titkára és Piotr Jaroszewicz lengyel miniszterelnök magyarországi látogatása.
- 1971. május 17.** K. J. fogadja Nguyễn Thi Bihn asszonyt, a Dél-vietnami Köztársaság ideiglenes kormányának külügyminiszterét.
- 1971. május 20.** K. J. fogadja Stefan Jędrychowski lengyel külügyminisztert; Beszélgetése Konsztantin Zadorovval, a *Béke és Szocializmus* főszerkesztőjével.
- 1971. május 25–29.** A CSKP XIV. kongresszusa Prágában, a magyar delegációt K. J. vezeti.
- 1971. június 14–19.** Az NSZEP VIII. kongresszusa Berlinben, a magyar delegációt K. J. vezeti.
- 1971. július 7–10.** Ludvík Svoboda, csehszlovák államelnök magyarországi látogatása.
- 1971. július 9.** K. J., Mahmoud Riad, az Arab Liga képviselője Budapesten tárgyal.
- 1971. július 31.–augusztus 3.** K. J. szovjetunióbeli tartózkodása, találkozó V. I. Brezsnyevvel és Ny. Podgornijjal.
- 1971. augusztus 2.** Szocialista országok párt- és állami vezetőinek krími találkozója (T. Zsivkov, K. J., J. Cedenbal, E. Gierek, G. Husák, L. I. Brezsnyev, Ny. Podgornij).
- 1971. augusztus 6.** K. J. fogadja a Dán Kommunista Párt elnökét.
- 1971. szeptember 8–10.** Maurice Schuman francia külügyminiszter budapesti tárgyalásai, **szeptember 9.:** K. J. fogadja.
- 1971. szeptember 10.** K. J. fogadja a búcsúzó jugoszláv nagykövetet.
- 1971. szeptember 25–26.** Baráti látogatásra Budapestre érkezik L. I. Brezsnyev.
- 1971. október 29.** K. J. fogadja Ottó Winzert, az NDK külügyminiszterét.
- 1971. november 23–27.** Budapesten tárgyal Sztanko Todorov bolgár miniszterelnök; **november 26.:** K. J. fogadja.
- 1971. december 6–11.** A Lengyel Egyesült Munkáspárt VI. kongresszusa, a magyar delegációt K. J. vezeti.
- 1971. december 15–17.** Magyarországon tárgyal Džemal Bijedić jugoszláv miniszterelnök; **december 16.:** K. J. fogadja.
- 1971. december 30.** K. J. fogadja az NSZEP KB titkárát.

1972

- 1972. január 25–26.** A Varsói Szerződés politikai tanácskozó testületének ülése Prágában, Magyarországot K. J., Fock Jenő és Péter János képviseli.
- 1972. február 2–3.** NDK párt- és állami küldöttség látogatása Magyarországon Erich Honecker vezetésével.
- 1972. február 11–14.** K. J. hivatalos baráti látogatása a Szovjetunióban: az ún. zavidovói találkozó.

1972. február 24–25. A magyar párt- és kormányküldöttség Bukarestben; új barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény aláírása.
1972. február 28. K. J. és Fock Jenő fogadja Pak Szong Csol észak-koreai elnökhelyettest.
1972. május 17. K. J. fogadja Ivan I. Jakubovszkijt, a Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek főparancsnokát.
1972. május 30.–június 6. Fidel Castro Ruz, a Kubai Kommunista Párt első titkára, miniszterelnök látogatása Magyarországon.
1972. június 20–23. Budapesten tárgyalta Indira Gandhi, indiai miniszterelnök; június 21.: K. J. találkozója Indira Gandhival.
1972. július 3–4. Bohuslav Chřoupek csehszlovák külügyminiszter budapesti tárgyalása.
1972. július 6–7. William Pierce Rogers amerikai külügyminiszter budapesti tárgyalásai, fogadta K. J. és Losoczi Pál.
1972. július 8. K. J. nem hivatalos látogatása Pozsonyban, találkozója Gustáv Husákkal.
1972. július 13–19. Ne Vin burmai állam- és kormányfő látogatása Budapesten.
1972. július 31. A szocialista országok kommunista és munkáspártjai vezetőinek krími találkozója.
1972. szeptember 7. K. J. fogadja Kurt Bachmant, a Német Kommunista Párt elnökét.
1972. november 1–4. Henryk Jabłoński lengyel államfő magyarországi látogatása.
1972. november 27.–december 1. L. I. Brezsnyev vezetésével szovjet párt- és kormányküldöttség látogatása Magyarországon.
1972. december 18–24. Magyar párt- és állami küldöttség K. J. vezetésével Moszkvában a Szovjetunió megalakulásának 50. évfordulóján; december 23.: Brezsnyev és K. J. különmegbeszélése.

1973

1973. január 2. K. J. és Fock Jenő fogadja Lê Thanh Hăit, a vietnami PB tagját, a VDK miniszterelnök-helyettesét.
1973. február 6. K. J. fogadja Rodney Arismendit, az Argentin Kommunista Párt vezetőjét.
1973. február 19. K. J. és Fock Jenő fogadja Xuân Thuỷ vietnami külügyminisztert.
1973. február 28. K. J. találkozott a francia szakszervezeti szövetség, a CGT (*Confederation Generale du Travail* – Általános Munkásszövetség) küldöttségével.
1973. március 14–15. K. J. és Fock Jenő lengyelországi látogatása. Tárgyalások Edward Gierekkal.
1973. március 28–30. Bruno Kreisky osztrák kancellár magyarországi látogatása.
1973. június 6. K. J. fogadja Alekszandr Seljepint, az SZKP elnökségének tagját, a Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsának vezetőjét.
1973. június 13. K. J. fogadja az Indiai Kommunista Párt elnökét.

1973. június 21. K. J. fogadja az iraki Baasz Párt vezetőjét.

1973. július 9. K. J. fogadja az Indiai Kongresszus Párt elnökét.

1973. július 10–13. K. J. jugoszláviai tartózkodása; július 10.: találkozója J. B. Titóval.

1973. július 16–23. Pham Van Dong vietnami miniszterelnök látogatása Budapesten; július 18.: K. J. fogadja.

1973. július 18–20. Pierre Messmer francia miniszterelnök budapesti tárgyalásai; július 19.: K. J. fogadta.

1973. július 20. K. J. fogadja Roland Leroy-t, a Francia Kommunista Párt PB tagját.

1973. július 21. K. J. találkozója angol munkáspárti politikusokkal.

1973. július 28–31. Kurt Waldheim ENSZ-főtitkár látogatása Budapesten.

1973. július 29–31. K. J. a Krímben tartózkodik; július 30–31.: Nyolc szocialista ország pártvezetőinek találkozója a Krímben; K. J. különtalálkozója Brezsnyevvel.

1973. szeptember 10. Átadta megbízólevelét Richard Pedersen, az USA új nagykövete.

1973. szeptember 25–28. K. J. látogatása Finnországban.

1973. október 12. K. J. fogadja Aziz Muhammadot, az Iraki Kommunista Párt első titkárát.

1973. október 19. K. J. fogadja a Belga Szocialista Párt küldöttségét.

1973. október 31. K. J. fogadja a Vietnami Demokratikus Köztársaság új nagykövetét.

1973. november 9. K. J. fogadja a Belga Kommunista Párt küldöttségét.

1973. november 23. K. J. találkozója Henry Winston amerikai kommunista polgári jogi harcossal, az Amerikai Kommunista Párt reprezentatív képviselőjével.

1973. december 3–7. Bolgár párt- és kormányküldöttség látogatása Budapesten T. Zsivkov vezetésével.

1973. december 10–14. Dél-vietnami küldöttség látogatása Magyarországon Nguyễn Huu Tho vezetésével; december 13.: K. J. fogadja a küldöttséget.

1973. december 20. K. J. fogadja Andrej A. Grecko marsallt, a VSZ Egyesített Fegyveres Erőinek főparancsnokát, szovjet honvédelmi minisztert.

1974

1974. január 31.–február 1. Horst Sindermann, az NDK miniszterelnöke budapesti látogatása; február 1.: K. J. fogadja.

1974. február 19–21. Abd el-Szalam Dzsallud líbiai miniszterelnök budapesti tárgyalásai.

1974. február 27.–március 2. Jon Gheorghe Maurer román miniszterelnök budapesti tárgyalásai; február 28.: K. J. fogadja.

1974. április 2. K. J. és Fock Jenő fogadja Pham Van Dong vietnami miniszterelnököt.

1974. április 7–9. Walter Scheel, a Német Szövetségi Köztársaság alkancellárja, külügyminiszter budapesti tárgyalásai; február 8.: K. J. fogadja.

1974. **április 10–12.** K. J. és Fock Jenő prágai tárgyalásai.
1974. **április 17–18.** A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének varsói ülése a közel-keleti, a vietnami és a chilei helyzetről; a magyar küldöttség: K. J., Fock Jenő, Puja Frigyes. A magyar delegáció külön tárgyalásokat folytat Edward Gierekkel, Piotr Jaroszewiczcel és Henryk Jabłońskival.
1974. **április 27–28.** J. B. Tito magyarországi tárgyalásai.
1974. **május 17.** K. J. fogadja I. I. Jakubovszkij marsallt, a Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek főparancsnokát.
1974. **május 20–23.** Amir-Abbasz Hoveyda iráni miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; **május 22.:** K. J. fogadja.
1974. **május 23–26.** Aldo Moro olasz külügyminiszter budapesti tárgyalásai; **május 23.:** K. J. fogadja.
1974. **május 23.** K. J. találkozása Harilaosz Florakisszal, a Görög Kommunista Párt főtítkárával.
1974. **június 21.** K. J. fogadja Anker Jörgensent, a Dán Szociáldemokrata Párt elnökét.
1974. **június 25–29.** Mongol párt- és kormányküldöttség Budapesten Jumdzsagin Cedenbal, a Mongol Népi Forradalmi Párt első titkára vezetésével.
1974. **augusztus 2–5.** K. J. a Krímben tárgyal, és külön is találkozik L. I. Brezsnyevvel.
1974. **augusztus 7–8.** Piotr Jaroszewicz lengyel miniszterelnök budapesti tárgyalásai; K. J. fogadja.
1974. **augusztus 8.** K. J. fogadja Raúl Roa kubai külügyminisztert.
1974. **szeptember 5.** K. J. fogadja Vladimir Kirilin szovjet miniszterelnök-helyettest, aki a szovjet–magyar műszaki-tudományos együttműködés 25. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségre érkezett Budapestre.
1974. **szeptember 18–22.** Kalevi Sorsa finn miniszterelnök budapesti látogatása; **szeptember 19.:** K. J. fogadja.
1974. **szeptember 25–30.** K. J. és Fock Jenő moszkvai tárgyalásai. Moszkvában; K. J. a tárgyalások befejeztével szabadságon a Szovjetunióban maradt.
1974. **október 12–14.** Jasszer Arafat, a Palesztin Felszabadítási Szervezet elnöke Budapesten.
1974. **október 24–28.** Trygve Bratelli norvég miniszterelnök magyarországi látogatása; **október 25.:** K. J. fogadja.
1974. **november 6.** K. J. fogadja a Finn Kommunista Párt küldöttségét.
1974. **december 18.** K. J. fogadja Petar Mladenov bolgár külügyminisztert.
1974. **december 27.** K. J. megbeszélései Nyikolaj Bajbakovval, a szovjet tervhivatal elnökével.

1975

1975. január 16. K. J. fogadja Josef Kempny, a CSKP Elnöksége tagját.
1975. január 17. K. J. találkozója Kurt Hagerrel, az NSZEP KB titkárával; K. J. fogadja a Kuba Kommunista Párt titkárát.
1975. március 4. K. J. és Fock Jenő megbeszélései Mihail Leszecsckóval, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnökhelyettesével a magyar–szovjet kormányközi bizottság ülészsaka alkalmából.
1975. február 6–8. K. J. fogadja Stefan Olszowski lengyel külügyminisztert.
1975. március 5. K. J. fogadja az új budapesti lengyel nagykövetet, Stefan Jędrychowskit.
1975. március 17–22. Az MSZMP XI. kongresszusa, a szovjet küldöttséget L. I. Brezsnyev vezeti.
1975. április 21–24. Ahti Karjalainen finn külügyminiszter Budapesten; április 23.: K. J. fogadja.
1975. május 7–9. Szaddám Huszein, az Iraki Köztársaság Forradalmi Parancsnoki Tanácsa alelnökének tárgyalása Budapesten; május 8.: K. J. fogadja.
1975. június 18. K. J. fogadja Vlagyimir Dolgih SZKP KB-titkárt.
1975. június 24–25. A KGST XXIX. ülészsaka Budapesten.
1975. június 26. K. J. beszélgetése Edvard Kardelj jugoszláv politikussal, a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége Elnökségének tagjával.
1975. július 8–9. Todor Zsivkov, a BKP első titkárának látogatása Budapesten.
1975. július 10. K. J. fogadja Lasse Wernert, a Svéd Kommunista Párt elnökét.
1975. július 23. K. J. fogadja a Nagy-Britannia budapesti nagykövetét.
1975. július 28–29. James Callaghan angol külügyminiszter budapesti tárgyalása.
1975. július 29.–augusztus 2. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) harmadik szakasza. A magyar küldöttség vezetője K. J., tagjai Lázár György miniszterelnök, Puja Frigyes külügyminiszter; július 31.: K. J. beszéde az EBEÉ záróülésén; augusztus 2.: a záróokmány aláírása.
1975. szeptember 18. K. J. fogadja a Chilei Szocialista Párt küldöttségét.
1975. szeptember 24. K. J. fogadja V. R. Andruscsenkót, a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői Főparancsnoksága magyarországi képviselőjét.
1975. szeptember 25. A Szovjetunió Legfelső Tanácsa küldöttsége részt vett az Országgyűlés ülészsakán; K. J. fogadja a küldöttség vezetőjét, Pjotr M. Maserovot, a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének tagját, az SZKP KB titkárát.
1975. szeptember 26–30. Ali Ahmad, az Indiai Köztársaság elnökének magyarországi látogatása; szeptember 29.: K. J. és az indiai elnök megbeszélése.
1975. október 1–3. Magyar–román kulturális, tudományos és oktatási együttműködési tárgyalások Budapesten; október 2.: K. J. fogadja Dumitru Popescut, az RKP KB kultúráért és tudományos életért felelős titkárát.

746

- 1975. október 3–8.** Le Duan vietnami elnök látogatása Budapesten.
- 1975. október 30.** K. J. találkozója Valerij Naumenko vezérezredessel, a Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek képviselőjével.
- 1975. október 30.–november 2.** Sven Andersson svéd külügyminiszter budapesti tárgyalásai.
- 1975. november 3.** K. J. fogadja Ivan I. Jakubovszkijt, a Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek főparancsnokát.
- 1975. november 4–13.** A Szovjet Kultúra Napjai Magyarországon; **november 5.:** K. J. fogadja Pjotr Gyemicsev szovjet kulturális minisztert.
- 1975. november 15.** K. J. és Álvaro Cunhál, a Portugál Kommunista Párt (PCP) vezetőjének megbeszélése.
- 1975. november. 28.** K. J. tárgyalása Jasszer Arafattal Budapesten.
- 1975. december 1.** K. J. fogadja Werner Lamberzet, az NSZEP KB agitációs titkárát.
- 1975. december 7–10.** K. J. lengyelországi tartózkodása a LEMP VII. kongresszusa (december 8–12.) alkalmából.
- 1975. december 14–24.** K. J. kubai látogatása a Kubai Kommunista Párt I. kongresszusa (december 17–22.) alkalmából.

1976

- 1976. január 12–14.** Melo Antunes portugál külügyminiszter budapesti tárgyalásai; **január 14.:** K. J. fogadja.
- 1976. február 11.** K. J. megbeszélése Borisz Ivanov vezérezredessel és Fedor Krivda altábornaggal, a Varsói Szerződés Tagállamai Egyesített Fegyveres Erői főparancsnokának képviselőivel.
- 1976. február 19.** K. J. fogadja Alois Indrát, a CSKP PB tagját; K. J. fogadja Max van der Stoel holland külügyminisztert.
- 1976. február 21.–március 7.** K. J. Moszkvában tartózkodik az SZKP XXV. kongresszusa (február 24.–március 5.) alkalmából.
- 1976. március 11.** K. J. fogadja a Chilei Kommunista Párt emigrációban élő küldöttségét Louis Corvalán vezetésével.
- 1976. március 28–31.** A BKP XI. kongresszusa, a magyar küldöttséget K. J. vezeti.
- 1976. április 6–8.** Sztanko Todorov bolgár miniszterelnök budapesti tárgyalásai.
- 1976. április 10–14.** CSKP XV. kongresszusa, a magyar küldöttséget K. J. vezeti.
- 1976. április 26–27.** Budapesten tárgyalt Lubomír Štrougal csehszlovák miniszterelnök.
- 1976. április 28–30.** Hans-Dietrich Genscher nyugatnémet külügyminiszter budapesti tárgyalásai; **április 30.:** K. J. fogadja.
- 1976. május 17–20.** K. J. berlini tartózkodás az NSZEP IX. kongresszusa (május 17–22.) alkalmából.

- 1976. május 24–29.** François Mitterrand vezetésével a Francia Szocialista Párt küldöttsége Magyarországra látogat.
- 1976. június 2.** K. J. fogadja Mihail Leszecsikót, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnök-helyettesét
- 1976. június 4.** K. J. fogadja Franz Muhrit, az Osztrák Kommunista Párt elnökét.
- 1976. június 11.** K. J. fogadja Nikola Ljubičićet, a jugoszláv katonai küldöttség vezetőjét.
- 1976. június 10–12.** Oskar Fischer, az NDK külügyminisztere Budapesten.
- 1976. június 18.** K. J. fogadja Gaston Plissonier-t, az FKP PB tagját.
- 1976. június 29–30.** Az európai kommunista és munkáspártok kelet-berlini tanácskozása, a magyar küldöttséget K. J. vezette.
- 1976. július 8–10.** Renaat Van Elslande belga külügyminiszter budapesti tárgyalása.
- 1976. július 28.** K. J. fogadja Jerzy Łukaszewiczet, a LEMP PB tagját; K. J. fogadja Romes Chandrát, a Béke-Világtanács indiai elnökét.
- 1976. augusztus 26.** K. J. találkozója a Krímben L. I. Brezsnyevvel.
- 1976. szeptember 10.** K. J. fogadja a Srí Lanka-i Kommunista Párt elnökét.
- 1976. szeptember 11–12.** Bruno Kreisky osztrák kancellár nem hivatalos látogatása Budapesten.
- 1976. szeptember 17.** K. J. fogadja Rodney Arismendit, az Argentin Kommunista Párt főtitkárát.
- 1976. szeptember 23–27.** Kaysona Phomvihane laoszi miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; **szeptember 24.:** K. J. fogadja.
- 1976. szeptember 30.** K. J. fogadja az Iraki Kommunista Párt vezetőjét.
- 1976. október 1.** K. J. fogadja a Libanoni Kommunista Párt vezetőjét.
- 1976. október 6.** K. J. fogadja Meir Vilnert, az Izraeli KP vezetőjét.
- 1976. november 17–20.** Urho Kekkonen, a Finn Köztársaság elnökének budapesti látogatása.
- 1976. november 25–26.** A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének tanácskozása Bukarestben.
- 1976. december 6–7.** K. J. ausztriai látogatása.
- 1976. december 15–21.** K. J. Moszkvában részt vesz a L. I. Brezsnyev 70. születésnapja alkalmából rendezett ünnepségeken.

1977

- 1977. január 21.** K. J. fogadja a Mexikói Kommunista Párt küldöttségét.
- 1977. január 31.–február 2.** Budapesten tárgyalt Milos Minić jugoszláv külügyminiszter; **február 1.:** K. J. fogadta.
- 1977. február 18.** K. J. fogadja Josef Havlint, a CSKP KB titkárát.

- 1977. március 22–26.** Magyar párt- és kormányküldöttség tárgyalása az NDK-ban K. J. vezetésével, a küldöttség tagjai: Lázár György, Puja Frigyes.
- 1977. március 28.** K. J. és Lázár György fogadja Viktor Kulikov marsallt, a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erők főparancsnokát a Szövetség '77 nevű parancsnoki és törzsvezetési hadgyakorlat (március 21–29.) alkalmából.
- 1977. március 30.** K. J. fogadja Oldřich Švestkát, a csehszlovák napilap, a Rudé Pravo főszerkesztőjét.
- 1977. április 8.** K. J. fogadja Võ Nguyên Giáp vietnami tábornokot.
- 1977. április 20.** K. J. találkozik al-Fattah Ismail dél-jemeni vezetővel; K. J. és Losonczy fogadja Horst Sindermann NDK-miniszterelnököt.
- 1977. április 30.** K. J. kitüntetése nemzetközi Lenin-békedíjjal.
- 1977. május 13.** K. J. fogadja Stane Dolanc jugoszláv pártvezetőt.
- 1977. május 17.** K. J. és Ilie Verdeț román miniszterelnök találkozik.
- 1977. május 19–20.** K. J. és Luis Corvalán megbeszélései.
- 1977. május 24–27.** Rudolf Kirschlager, az Osztrák Köztársaság elnökének budapesti tárgyalásai; **május 24.:** K. J. fogadja.
- 1977. május 30.** K. J. fogadja az iráni Tudeh Párt vezetőjét.
- 1977. június 4.** K. J. fogadja a Perui Kommunista Párt főtítkáráját.
- 1977. június 7–9.** K. J. olaszországi tárgyalásai, tárgyalások Giulio Andreotti miniszterelnökkel; **június 9.:** VI. Pál pápa fogadta K. J.-t.
- 1977. június 10.** K. J. fogadja Konsztantyin Katusevet, szovjet külgazdasági kapcsolatokat miniszterét, miniszterelnök-helyettest.
- 1977. június 15–16.** K. J. és Nicolae Ceaușescu tárgyalásai Nagyváradon és Debrecenben.
- 1977. június 24.** K. J. fogadja Wojciech Jaruzelski lengyel honvédelmi minisztert.
- 1977. július 4–7.** K. J. hivatalos látogatása a Német Szövetségi Köztársaságban.
- 1977. július 8.** K. J. fogadja az iraki Baasz Párt vezetőjét.
- 1977. július 26.** K. J. tárgyalása L. I. Brezsnyevvel a Krímben.
- 1977. szeptember 4.** K. J. fogadja Osvaldo Dorticós Torrado kubai politikust, az Államtanács tagját.
- 1977. szeptember 14–16.** Csehszlovák párt- és kormányküldöttség tárgyalásai Budapesten G. Husák vezetésével.
- 1977. szeptember 22–24.** K. J. tárgyalásai Jugoszláviában J. B. Titóval.
- 1977. szeptember 27.** K. J. fogadja a Portugál Kommunista Párt küldöttségét.
- 1977. szeptember 30.–október 3.** Enrico Berlinguer, az Olasz Kommunista Párt főtítkárá budapesti tárgyalásai.
- 1977. október 5–6.** Budapesten tartózkodik E. Gierek, a LEMP első titkárá és P. Jaroszewicz lengyel miniszterelnök.

1977. **október 14.** K. J. fogadja az észak-koreai honvédelmi miniszteret.

1977. **október 15.** K. J. fogadja Belarmino Castilla kubai oktatásügyi minisztert.

1977. **október 24–26.** Willibald Pahr osztrák külügyminiszter látogatása.

1977. **október 27–29.** Raymond Barre francia miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; **október 28.:** K. J. fogadta.

1977. **október 31.–november 9.** K. J., Losonczi Pál és Lázár György szovjet útja a nagy októberi szocialista forradalom 60. évfordulója ünnepségeire.

1977. **november 14.** K. J. fogadja Raúl Castrót, a kubai Államtanács első elnökhelyettesét.

1977. **november 17.** K. J. fogadja Giovanni Agnellit, a FIAT elnökét.

1977. **november 24–27.** George Marchais, az FKP főtítkárának látogatása Budapesten.

1977. **december 2.** K. J. fogadja a Varsói Szerződés tagállamai honvédelmi minisztereit.

1977. **december 8.** K. J. fogadja Ph. M. Kaisert, az USA budapesti nagykövetét.

1977. **december 19.** K. J. és Luis Corvalán találkozoja.

1977. **december 31.** K. J. fogadja a Belga Kommunista Párt elnökét.

1978

1978. **január 6.** Cyrus Vance, az USA külügyminisztere átadja a koronázási ékszereket az Országgyűlés elnökének; K. J. nem vesz részt az eseményen.

1978. **január 23.** K. J. fogadja Ali Nasszer Mohamed jemeni elnököt.

1978. **február 13–15.** Magyarországra látogatott Michael Manley jamaikai elnök; **február 15.:** K. J. fogadja.

1978. **február 17.** K. J. fogadja Ștefan Andrei román külügyminisztert.

1978. **február 22.** K. J. látogatása a Magyarországon állomásozó szovjet hadseregcsoporthoz.

1978. **február 27.–március 1.** A szocialista testvérpártok KB-titkárainak értekezlete Budapesten; **március 1.:** K. J. fogadja a KB-titkárokat.

1978. **március 21–30.** K. J. meghívására Magyarországon tartózkodik Willy Brandt, a Német Szociáldemokrata Párt elnöke; több alkalommal találkozik K. J.-ral.

1978. **április 26.** K. J. fogadja a lengyel nagykövetet, Tadeusz Pietrzakot.

1978. **április 27.** K. J. fogadja Franz Muhrit, az Osztrák Kommunista Párt elnökét.

1978. **május 18–19.** K. J. fogadja Dimitrij F. Usztyinov marsallt, illetve Varsói Szerződés tagállamai honvédelmi minisztereit.

1978. **május 19–22.** Magyarországra látogatott Reza Pahlavi iráni sah és felesége; **május 22.:** K. J. fogadja.

1978. **május 25.** K. J. látogatása a budapesti székhelyű Demokratikus Ifjúsági Világszövetségénél.

1978. **május 30.** K. J. fogadja Samora Machel mozambiki vezetőt.

1978. június 19. K. J. fogadja a mongol külügyminisztert.
1978. június 21–23. K. J. vezetésével magyar párt- és kormányküldöttség utazik Lengyelországba. A delegáció tagjai: Lázár György, Puja Frigyes. Tárgyalásokat folytatnak Edward Gierekkel és Piotr Jaroszewiczsel.
1978. június 23–26. Magyarországon tartózkodott Moamer el-Kadhafi líbiai államfő.
1978. június 29. K. J. fogadja Carlos Altamiranót, a Chilei Kommunista Párt titkárát.
1978. június 30. K. J. fogadja Lê Thanh Hâit vietnami politikust.
1978. július 5. K. J. fogadja az Argentin Kommunista Párt főtitkárát.
1978. július 5–9. Nyugatnémet parlamenti küldöttség látogatása Karl Carstens elnök vezetésével Magyarországon
1978. július 13. K. J. fogadja a Dán Kommunista Párt elnökét.
1978. július 18. K. J. fogadja W. Averell Harriman amerikai üzletembert, diplomatát.
1978. július 26. K. J. a Finn Kommunista Párt vezetőivel találkozott.
1978. július 27–30. K. J. a Krímben tartózkodik; július 28.: találkozó Brezsnyevvel.
1978. szeptember 15–16. Budapesten tartózkodott Jasszer Arafat, a PFSZ elnöke; szeptember 15.: találkozó K. J.-sal.
1978. szeptember. 20. K. J. fogadja az USA Kommunista Párt küldöttségét.
1978. szeptember 22. Bruno Kreisky látogatása K. J.-nál.
1978. szeptember 29. K. J. fogadja Olivier Stirn francia külügyi államtitkárt.
1978. október 21–22. Magyarországon tartózkodik Piotr Jaroszewicz lengyel miniszterelnök; október 21.: K. J. fogadja.
1978. október 23–25. Magyarországon tárgyal Anker Jørgensen dán miniszterelnök.
1978. október 25. K. J. találkozója a szocialista országok pártszervezési kérdésekkel foglalkozó KB-titkárainak budapesti tanácskozása résztvevőivel.
1978. november 8–11. Magyarországon tárgyal Pierre Aubert svájci külügyminiszter; november 10.: K. J. fogadja.
1978. november 15–17. K. J. látogatása Franciaországban.
1978. november 21–23. A VSZ Politikai Tanácskozó Testületének ülése Moszkvában.
1978. november 29.–december 2. Hafez al-Asszad szíriai elnök magyarországi látogatása; november 29.: K. J. fogadja.
1978. december 3–5. Mengistu Hailé Mmariam etióp elnök magyarországi látogatása; december 4.: K. J. fogadja.

1979

1979. február 26. K. J. fogadja az iraki alelnököt.
1979. március 1. K. J. fogadja Herbert Wehnert, a Német Szociáldemokrata Párt frakcióvezetőjét.

1979. **március 2.** K. J. és Alvaro Cunhál találkozoja.
1979. **március 4–8.** K. J. Moszkvában tartózkodik.
1979. **március 16.** K. J. fogadja Viktor Kulikov marsallt, a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erők főparancsnokát.
1979. **március 21.** K. J. fogadja Romes Chandrát, a Béke Világtanács indiai elnökét.
1979. **március 23–26.** Antonios Santos Ramalho Eanes portugál elnök magyarországi tartózkodása; **március 26.:** K. J. fogadja.
1979. **április 6.** K. J. találkozoja a Déli Hadseregcsoporthoz vezetőivel.
1979. **április 10.** K. J. fogadja Mikuláš Beňo CSKP KB-titkárát.
1979. **április 16–18.** Magyarországon tartózkodik a Thomas P. O'Neill vezette amerikai képviselőházi küldöttség; **április 17.:** K. J. fogadja a küldöttséget.
1979. **április 20.** K. J. fogadja Kurt Hagert, az NSZEP KB-titkárát.
1979. **április 26.** K. J. fogadja Herbert Miest, a Német Kommunista Párt elnökét.
1979. **április 27.** K. J. fogadja Grisa Filipovot, a BKP PB tagját, a gazdasági reformok felelősét.
1979. **május 14.** K. J. találkozoja a Varsói Szerződés tagállamai külügyminisztereivel.
1979. **május 7–8.** Sztanko Todorov bolgár miniszterelnök tárgyalásai Magyarországon.
1979. **május 14–15.** Magyarországon ülésezett a Varsói Szerződés tagállamai külügyminiszteri értekezlete.
1979. **május 25.** K. J. fogadja Yusuf Dadoót, a Dél-afrikai Kommunista Párt elnökét.
1979. **május 30.–június 1.** Szovjet párt- és kormányküldöttség Budapesten L. I. Brezsnyev vezetésével.
1979. **június 11–14.** Hans Martin Blix svéd külügyminiszter magyarországi látogatása.
1979. **június 8.** K. J. fogadja Blas Rocát, a kubai nemzetgyűlés elnökét.
1979. **június 18–20.** Magyar párt- és kormányküldöttség bulgáriai látogatása K. J. vezetésével.
1979. **június 25.** K. J. fogadja a Panamai Kommunista Párt főtitkárát.
1979. **július 5–9.** Kurt Waldheim ENSZ-főtitkár magyarországi látogatása; **július 6.:** K. J. fogadja.
1979. **július 16–17.** Magyarországon tárgyalt Ilie Verdeț román miniszterelnök; **július 17.:** K. J. fogadja.
1979. **július 17.** K. J. fogadja a Hondurasi Kommunista Párt főtitkárát.
1979. **július 18.** K. J. találkozoja a brit Munkáspárt küldöttségével.
1979. **július 18–19.** Magyarországon tárgyalt Henri Simonet belga külügyminiszter; **július 19.:** K. J. fogadja.
1979. **július 23.** K. J. fogadja a Paul de Grootot, a Holland Kommunista Párt elnökét.
1979. **július 27.** K. J. fogadja a Svájci Munkapárt főtitkárát.

1979. július 30. Franz Josef Strauss bajor miniszterelnök rövid magánlátogatásra Magyarországra érkezett; július 31.: K. J. találkozik vele.

1979. augusztus 23–24. Budapesten tárgyalt Oskar Fischer, az NDK külügyminisztere.

1979. szeptember 4–6. Helmut Schmidt, az NSZK kancellárjának magyarországi látogatása.

1979. október 5–7. Párt- és kormányküldöttség utazott Kelet-Berlinbe K. J. vezetésével az NDK megalakulásának 30. évfordulója alkalmából.

1979. október 5–8. Konsztantinosz Karamanlisz görög miniszterelnök magyarországi látogatása; október 8. K. J. fogadja.

1979. október 11. K. J. fogadja Viktor Kulikov marsallt, a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erők főparancsnokát.

1979. október 15. K. J. fogadja a Srí Lanka-i Kommunista Párt főtítkárát.

1979. október 18. K. J. megbeszélései A. P. Kirilenkóval, az SZKP KB titkárával.

1979. október 26. K. J. fogadja a nyugat-berlini NSZEP küldöttségét.

1979. október 25–27. Magyarországon tárgyalt Christoph van der Klaauw holland külügyminiszter; október 27.: K. J. fogadja.

1979. november 21. K. J. fogadja Andreasz Papandreut, a Pánhellén Szocialista Mozgalom vezetőjét.

1979. november 24. K. J. megbeszélései Nyikolaj Bajbakovval, a szovjet tervhivatal elnökével.

1979. december 4. K. J. és Luis Corvalán találkozoja.

1979. december 12. K. J. fogadja Pjotr Gyemicsev szovjet kulturális minisztert.

1979. december 18. K. J. fogadja Harilaosz Florakiszt, a Görög Kommunista Párt vezetőjét.

1979. december 19–21. Budapesten tárgyalt Kjeld Olesen dán külügyminiszter; december 20.: K. J. fogadja.

1980

1980. február 13. K. J. fogadja Kulikov marsallt.

1980. március 24–27. Az MSZMP XII. kongresszusa.

1980. április 18. K. J. fogadja az Ecuadori Kommunista Párt főtítkárát.

1980. május 7–8. Magyar párt- és kormányküldöttség utazott J. B. Tito temetésére Belgrádba K. J. vezetésével.

1980. május 9. K. J. fogadja a Béke Világtanács képviselőit.

1980. május 12. K. J. fogadja a Keresztyén Békekonferencia vezetőit.

1980. május 13–15. A Varsói Szerződés tagállamai Politikai Tanácskozó Testületének ülése, a magyar delegátust K. J. vezette, tagjai voltak Lázár György, Puja Frigyes, Czinege Lajos honvédelmi miniszter.

1980. május 30. K. J. megbeszélése a Déli Hadseregcsoporthoz vezetőivel.

1980. június 3. K. J. fogadja a prágai pártbizottság első titkárát.
1980. június 4. K. J. találkozója a Bolíviai Kommunista Párt első titkárával.
1980. június 5. K. J. találkozója a csehszlovák szakszervezetek elnökét.
1980. június 11. K. J. fogadja Ljudmilla Zsivkovát.
1980. június 12. K. J. fogadja Michael O'Riordant, az Ír Kommunista Párt főtítkárá.
1980. június 18. K. J. megbeszélése Vasil' Bilakkal, a CSKP KB titkárával.
1980. július 3. K. J. és George Marchais, az FKP elnökének találkozója.
1980. július 14–15. Magyarországon tárgyalt Veszelin Đuranović, a Jugoszláv Szövetségi Végrehajtó Tanács (kormány) elnöke; július 15.: K. J. fogadja.
1980. július 17. K. J. fogadja Jørgen Jensent, a Dán Kommunista Párt elnökét.
1980. július 23–25. K. J. krími tartózkodása és találkozója L. I. Brezsnyevvel.
1980. július 30–31. Magyarországon tárgyalt Jean François-Poncet francia külügyminiszter; július 31.: K. J. fogadja.
1980. szeptember 5. K. J. fogadja Kalevi Sorsát, a Finn Szocialista Párt elnökét.
1980. szeptember 12. K. J. megbeszélése Emil Wojtaszekkel, a LEMP PB póttagja, KB-titkárral.
1980. szeptember 27–29. Agostino Casaroli bíboros, vatikáni államtitkár magyarországi tárgyalásai; szeptember 29.: K. J. és Losonczy Pál fogadja.
1980. október 28. K. J. Losonczy Pál társaságában fogadja a mozambiki külügyminisztert.
1980. október 27–29. Lord Carrington brit külügyminiszter magyarországi tárgyalásai; október 29.: K. J. fogadja.
1980. október 31. K. J. fogadja Pjotr Gyemicsev szovjet kulturális minisztert.
1980. november 10–12. Budapesten tárgyalt Petar Mladenov bolgár külügyminiszter; november 10.: K. J. fogadja.
1980. november 12. Pozsonyban találkozik K. J. és Gustáv Husák, a CSKP főtitékára.
1980. november 21. K. J. megbeszélése Hans-Jürgen Wischniewskivel, a német Szociáldemokrata Párt elnökségének tagjával.
1980. november 26. K. J. fogadja Herbert Miest, a Német Kommunista Párt elnökét.
1980. november 27. K. J. fogadja Heng Szamrin kambodzsai államelnököt.
1980. december 5. Moszkvában K. J., Stanisław Kania, Todor Zsivkov, Leonyid Brezsnyev, Erich Honecker és Gustáv Husák tanácskozik a Lengyelországban kialakult helyzetről. Közös közleményt adnak ki, amelyben a szolidaritásukról biztosítják a lengyelországi „egészséges erőket” a Szolidaritás mozgalommal szemben
1980. december 13. K. J. találkozója Armand Hammer amerikai üzletemberrel.

1981

1981. február 13. K. J. fogadja Franz Muhrit, az Osztrák Kommunista Párt elnökét.
1981. február 24–28. Az SZKP XXVI. kongresszusa, a magyar küldöttséget K. J. vezette.
1981. március 11. K. J. fogadja Ernesto Melo Antunes portugál külügyminisztert.
1981. március 13. K. J. fogadja Gus Hallt, az Amerikai Kommunista Párt elnökét.
1981. március 16–18. Mark MacGuigan kanadai külügyminiszter magyarországi tárgyalása; március 16.: K. J. fogadta.
1981. március 19. Stanisław Kania, a LEMP első titkára és K. J. találkozója Budapesten.
1981. április 14–15. Józef Czyrek lengyel külügyminiszter magyarországi tárgyalása; április 15.: K. J. fogadja.
1981. május 25. K. J. megbeszélései Dimitar Sztanisevvel, a BKP KB titkárával.
1981. május 28. K. J. fogadja Clodomiro Almeyda chilei szocialista politikus, 1973-ig S. Allende külügyminiszterét.
1981. június 1–2. Budapesten tárgyalt Lubomír Štrougal csehszlovák miniszterelnök; június 2.: K. J. találkozója Strougallal.
1981. június 3. Lazar Mojszov, a Jugoszláv Kommunista Szövetsége elnökének magyarországi látogatása és találkozója K. J.-sal.
1981. június 5. K. J. Konsztantyin Ruszakovval, az SZKP KB titkárával tárgyal a lengyel helyzettel és az ezzel kapcsolatos szovjet lépésekkel kapcsolatban.
1981. június 10–13. Shehu Shagari nigériai elnök magyarországi látogatása; június 11.: K. J. fogadta.
1981. június 11. K. J. megbeszélése Nyikolaj Talizin szovjet miniszterelnök-helyetttessel.
1981. július 4. K. J. fogadja a német Szabaddemokrata Párt, az FDP elnökhelyettesét.
1981. július 9. K. J. fogadja a szír Baasz Párt főtitkárát.
1981. július 9–12. Hun Szen kambodzsai külügyminiszter magyarországi tárgyalásai; július 10.: K. J. fogadja.
1981. július 14. K. J. fogadja Lasse Wernert, a svéd Baloldali Párt elnökét.
1981. július 26–28. K. J. krími tartózkodása; július 27.: K. J. találkozója L. I. Brezsnyevvel.
1981. szeptember 8. K. J. fogadja Athos Favát, az Argentin Kommunista Párt főtitkárát.
1981. szeptember 11. K. J. fogadja Harry Tischt, az NSZEP PB tagját.
1981. szeptember 14–17. Dzsábir al-Ahmed Ál Szabáh kuvaiti emír magyarországi látogatása; szeptember 15.: K. J. és az emír találkozója.
1981. szeptember 21. K. J. és Arnold Hammer találkozója.
1981. szeptember 22–24. Moamer el-Kadhafi ezredes, a líbiai forradalom vezetőjének magyarországi látogatása; fogadja K. J. is.

- 1981. szeptember 25.** K. J. és Eduard Sevardnadze, a Grúz Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkárának találkozója.
- 1981. szeptember 30.** K. J. fogadja Gaston Plissonier-t, az FKP elnökségének tagját.
- 1981. október 2.** K. J. és Álvaro Cunuhál megbeszélése.
- 1981. október 5.** K. J. fogadja Romes Chandrát, a Béke Világtanács elnökét.
- 1981. október 6.** K. J. fogadja José Eduardo dos Santos angolai elnököt.
- 1981. október 16.** K. J. és Lázár György fogadja a laoszi külügyminisztert.
- 1981. október 20.** K. J. és Giulio Andreotti, az olaszországi Kereszténydemokrata Párt képviselőjének találkozója.
- 1981. október 27–30.** A Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői Katonai Tanácsának tanácskozása Budapesten; **október 30.:** K. J. fogadja tagjait.
- 1981. november 2–5.** Ali Nasszer Mohamed jemeni elnök budapesti tárgyalásai.
- 1981. november 12.** K. J. és Willy Brandt, a Német Szociáldemokrata Párt és a Szocialista Internacionálé vezetőjének tárgyalása.
- 1981. november 13.** K. J. brit szakszervezeti vezetőket fogad.
- 1981. november 18–20.** Bruno Kreisky osztrák kancellár budapesti látogatása; **november 20.:** K. J. és Bruno Kreisky találkozója.
- 1981. november 27–30.** Szpirosz Kiprianu ciprusi elnök magyarországi tárgyalásai; **november 30.:** K. J. megbeszélése Kiprianuval.
- 1981. december 7–10.** Nyikolaj Tyihonov szovjet miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; K. J. megbeszélése Tyihonovval.
- 1981. december 16–21.** K. J. moszkvai útja L. I. Brezsnyev 75. születésnapja alkalmából.
- 1981. december 28–29.** K. J. és Jurij Andropov, a szovjet KGB elnökének megbeszélései Budapesten.

1982

- 1982. január 28–30.** Oskar Fischer NDK-külügyminiszter magyarországi tárgyalásai.
- 1982. február 1–3.** Jasszer Arafat, a Palesztin Felszabadítási Szervezet elnökének magyarországi tárgyalásai; **február 2.:** K. J. fogadja.
- 1982. február 23–24.** José Pérez spanyol külügyminiszter magyarországi tárgyalásai.
- 1982. február 25.** K. J. fogadja Viktor Grisint, az SZKP moszkvai városi bizottsága első titkárát.
- 1982. március 10.** K. J. fogadja a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság külügyminiszterét.
- 1982. március 12.** K. J. és Lázár György fogadja Michel Rocard francia szocialista politikust, tervezési minisztert.
- 1982. március 17.** K. J. megbeszélése az Ecuadori Kommunista Párt főtitkárával

1982. március 19. K. J. fogadja Pierre Joxe-ot, a Francia Szocialista Párt elnökét, iparügyi minisztert.
1982. március 29. K. J. fogadja Egon Bahrt a német Szociáldemokrata Párt képviselőjében.
1982. április 13. K. J. fogadja a San Marínó-i Kommunista Párt főtitkárát.
1982. április 16. K. J. találkozója nemzetközi pénzügyi szervezeti vezetőkkel.
1982. április 21. Wojciech Jaruzelski, a Lengyel Nemzeti Megmentés Katonai Tanácsa elnökének budapesti tárgyalásai K. J.-sal.
1982. április 22. K. J. megbeszélése Khalid Bakdashsal, a Szíriai Kommunista Párt főtitkárával.
1982. április 26. K. J. találkozója Lionel Jospin francia szocialista politikussal.
1982. április 26–28. K. J. tárgyalásai a Német Szövetségi Köztársaságban.
1982. június 8–10. A KGST 36. ülészaka Budapesten; június 8.: K. J. különtalálkozója W. Jaruzelskivel, illetve Ny. A. Tyihonov szovjet miniszterelnökkel.
1982. június 9. K. J. fogadja Rodney Arismendit, az Argentín Kommunista Párt vezetőjét.
1982. június 11. K. J. fogadja Michel Jobert francia külügyminisztert; K. J. megbeszélése Jumzsagin Bathmöh mongol párt- és államelnököt.
1982. június 16. K. J. és Lázár György fogadja Jevhen Kirilovics Marcsuk szovjet KGB-munkatársat.
1982. június 18. K. J. találkozója Johannes Rau német szociáldemokrata politikussal, Észak-Rajna–Vesztfália miniszterelnökével
1982. június 29. K. J. fogadja a Perui Kommunista Párt vezetőjét.
1982. június 30. K. J. megbeszélése Pjotr Gyemicsev szovjet kulturális miniszterrel.
1982. július 6. K. J. találkozója a Szakszervezeti Világszövetség vezetőivel.
1982. július 7–9. François Mitterrand francia köztársasági elnök magyarországi látogatása.
1982. július 13. K. J. fogadja a Belga Kommunista Párt elnökét.
1982. július 20–21. Dom Mintoff máltai miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; K. J. fogadja.
1982. szeptember 1–3. Sven Stray norvég külügyminiszter magyarországi tárgyalásai.
1982. szeptember 2. K. J. fogadja Kejszon Fomvihan laoszi miniszterelnököt.
1982. szeptember 6–10. Mauno Koivisto finn köztársasági elnök magyarországi látogatása; szeptember 6.: K. J. és Koivisto megbeszélése.
1982. szeptember 13. Gustáv Husák, a Csehszlovák Kommunista Párt főtitkára, köztársasági elnök magyarországi látogatása.
1982. szeptember 29. K. J. fogadja René Urbanyt, a Luxembourgi Kommunista Párt elnökét.
1982. október 4–7. Babrak Karmal, az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt főtitkára, köztársasági elnök Budapesten, barátsági és együttműködési szerződés aláírása.

- 1982. október 6.** K. J. fogadja Henri Krasuckit, a CGT francia szakszervezeti szövetség vezetőjét.
- 1982. október 19.** K. J. megbeszélése Hans-Jürgen Wischnewski nyugatnémet szociáldemokrata politikussal.
- 1982. november 1–3.** Grisa Filipov bolgár miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; **november 2.:** K. J. és Filipov találkozója.
- 1982. november 3.** K. J. fogadja Franz Muhrit, az Osztrák Kommunista Párt elnökét.
- 1982. november 13–17.** K. J. vezette párt- és állami küldöttség moszkvai tartózkodása L. I. Brezsnyev temetése alkalmával.
- 1982. november 26–27.** Hans-Dietrich Genscher nyugatnémet külügyminiszter és alkanclár magyarországi tárgyalásai; **november 26.:** K. J. és Lázár György fogadta.
- 1982. december 3.** K. J. fogadja Paavo Matti Väyrynt, a Finn Centrum Párt elnökét.
- 1982. december 7.** K. J. fogadja Konsztantyin Alekszejevics Kocsetov szovjet altábornagyot.
- 1982. december 17.** K. J. megbeszélése az Olasz Kommunista Párt küldöttségével.
- 1982. december 18–24.** K. J. vezetésével küldöttség tartózkodik Moszkvában a Szovjetunió megalakulása 60. évfordulója alkalmából.

1983

- 1983. január 3–6.** A VSZ Politikai Tanácskozó Testületének ülése Prágában, a magyar küldöttséget K. J. vezeti.
- 1983. február 2–4.** Alex Trigona máltai külügyminiszter magyarországi látogatása.
- 1983. február 3.** K. J. találkozója Armand Hammer amerikai üzletemberrel.
- 1983. február 17.** K. J. fogadja Viktor Kulikov marsallt.
- 1983. február 22.** K. J. fogadja a Finn Kommunista Párt elnökét.
- 1983. február 21–23.** Stefan Olszowski lengyel külügyminiszter magyarországi tárgyalásai; **február 23.:** K. J. fogadja Olszowskit.
- 1983. február 28.–március 2.** Ștefan Andrei román külügyminiszter magyarországi tárgyalásai; **március 2.:** K. J. és Lázár György fogadja.
- 1983. március 16.** K. J. és Havasi Ferenc fogadja a Nemzetközi Valutaalap tanácsosát.
- 1983. március 22.** K. J. megbeszélése Dimitrij F. Usztyinov marsall szovjet hadügyminiszterrel.
- 1983. március 24.** K. J. és Havasi Ferenc megbeszélése Oleg Tyimofejevics Bogomolov akadémikussal, a Szocialista Világrendszer Gazdasága Kutatóintézetének vezetőjével.
- 1983. március 25.** K. J. megbeszélése Sztjepan Salajevvel, a Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsának elnökével.
- 1983. március 29–31.** Petar Stambolić jugoszláv államfő hivatalos magyarországi látogatása; **március 31.:** K. J. tárgyalása Stambolić-csal.

1983. **április 2.** K. J. fogadja Vagyim Valentinovics Zaglagyint, az SZKP KB tagját, az SZKP KB Nemzetközi Tájékoztatási Osztályának vezetőjét.
1983. **április 14.** K. J. megbeszélése Nyikolaj Rizskovval, az SZKP KB titkárával.
1983. **április 19–20.** Jasszer Arafat magyarországi tárgyalásai; **április 20.:** K. J. megbeszélése Arafattal.
1983. **április 27.** K. J. fogadja Harry E. Bergold, Jr. amerikai nagykövetet.
1983. **május 12–15.** Robert Muldoon új-zélandi miniszterelnök hivatalos magyarországi tárgyalásai.
1983. **május 18–23.** Robert Mugabe zimbabwei miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; **május 19.:** K. J. megbeszélése Mugabéval.
1983. **május 23–25.** Andreasz Papandreu görög miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; **május 23.:** K. J. fogadja.
1983. **június 16.** K. J. találkozója Armand Hammer amerikai üzletemberrel.
1983. **június 8.** K. J. fogadja Romes Chandrát, a Béke Világtanács elnökét.
1983. **június 14–16.** Todor Zsivkov, a BKP főtitkára, államelnök magyarországi tárgyalásai.
1983. **június 24.** K. J. fogadja Paul Wernert, az NSZEP KB-titkárát.
1983. **június 28.** Hét szocialista ország párt- és állami vezetőinek tárgyalásai Moszkvában a nemzetközi helyzetről, a magyar küldöttséget K. J. vezette.
1983. **június 29.–július 1.** Bülend Ulusu török miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; **június 30.:** K. J. és Lázár György fogadta.
1983. **július 10.** K. J. nicaraguai sandinista küldöttséget fogad.
1983. **július 10–12.** Pierre Mauroy francia miniszterelnök budapesti látogatása.
1983. **július 18–20.** Magyar párt- és kormányküldöttség tárgyalt Moszkvában K. J. vezetésével.
1983. **július 27.** K. J. megbeszélése Álvaro Cunhállal.
1983. **szeptember 9.** K. J. fogadja Viktor Kulikovot.
1983. **szeptember 12–14.** Geoffrey Howe brit külügyminiszter magyarországi tárgyalásai; **szeptember 14.:** K. J. és Lázár György fogadta.
1983. **szeptember 15–18.** Naraszimha Rao indiai miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; **szeptember 16.:** K. J. fogadja.
1983. **szeptember 19–20.** Id. George Bush USA-alelnök magyarországi tárgyalásai; **szeptember 19.:** K. J. találkozója az alelnökkel.
1983. **szeptember 20–22.** K. J. finnországi látogatása.
1983. **szeptember 25–30.** Mihail Gorbacsov, az SZKP KB titkára magyarországi látogatása; **szeptember 28.:** K. J. találkozója Gorbacsovval.
1983. **szeptember 27–30.** A Római Klub budapesti ülése; **szeptember 28.:** K. J. fogadja a résztvevőket.

1983. **szeptember 28.:** Maurice Bishop grenadai miniszterelnök magyarországi látogatása.

1983. **október 4–5.** Helmut Schmidt volt nyugatnémet kancellár budapesti látogatása; **október 5.:** K. J. megbeszélése Helmut Schmidttel.

1983. **október 6.** K. J. fogadja a Bolíviai Kommunista Párt vezetőjét.

1983. **október 10.** K. J. találkozója Georgij Arbatov akadémikussal, Amerika-szakértővel.

1983. **október 20.** K. J. fogadja Erich Mückenbertert, az NSZEP PB tagját.

1983. **október 26–27.** K. J. vezetésével magyar párt- és állami küldöttség lengyelországi tárgyalásai.

1983. **november 4.** K. J. fogadja a Holland Kommunista Párt küldöttségét.

1983. **november 9–10.** K. J. tárgyalásai Prágában.

1983. **november 13–17.** Leonard Bernstein amerikai zeneszerző-karmester budapesti tartózkodása; **november 16.:** K. J. fogadja.

1983. **november 15–17.** Fred Sinnowatz osztrák kancellár magyarországi látogatása; **november 16.:** K. J. találkozója Sinowatzcal.

1983. **november 20–21.** Leo Tindemans belga külügyminiszter budapesti tárgyalásai; **november 21.:** K. J. fogadja.

1983. **november 21.** K. J. fogadja fogadta Luciano Lama olasz szakszervezeti vezetőt.

1983. **november 23.** Nicolas M. Salgo amerikai nagykövet átadja megbízólevelét.

1983. **november 30.** K. J. kelet-berlini tárgyalásai.

1983. **december 13.** K. J. fogadja Horst Ehmke vezető SPD-politikust.

1984

1984. **február 2–4.** Margaret Thatcher brit miniszterelnök magyarországi látogatása; **február 3.:** K. J. találkozója Thatcherrel.

1984. **február 13–14.** K. J. vezetésével magyar küldöttség vesz részt Moszkvában Jurij Andropov temetésén.

1984. **február 16.** K. J. fogadja Vlagyimir Ny. Bazovszkijt budapesti szovjet nagykövetet.

1984. **február 21–22.** Lennart Bodström svéd külügyminiszter magyarországi tárgyalásai; **február 21.:** K. J. fogadta.

1984. **február 23–24.** Javier Pérez de Cuéllar ENSZ-főtitkár kelet-európai körútja keretében Magyarországra látogat; **február 24.:** találkozója K. J.-sal.

1984. **március 2.** K. J. fogadja Dimitar Sztanisevet, a Bolgár Kommunista Párt KB-titkárát.

1984. **március 5–6.** Lubomír Štrougal csehszlovák miniszterelnök magyarországi látogatása; **március 5.:** K. J. találkozója Štrougallal.

1984. **március 6.** K. J. fogadja Mengisztu Hailé Mariamot, az Etióp Népi Demokratikus Köztársaság elnökét, az Etióp Dolgozók Pártja elnökét.

1984. március 7–8. K. J. jugoszláviai tárgyalásai.
1984. március 9. K. J. találkozója Rainer Barzella, a nyugatnémet Bundestag elnökével.
1984. március 11–13. Juan Antonio Samaranch, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság elnökének magyarországi tárgyalásai; **március 12.:** K. J. fogadja.
1984. március 13. K. J. fogadja Harilaosz Florakiszt, a Görög Kommunista Párt főtítkárát.
1984. március 21–22. Willi Stoph keletnémet miniszterelnök budapesti tárgyalásai; **március 22.:** K. J. találkozója Stophfal.
1984. március 26–30. Budapesten üléseznek a történelmi települések nemzetközi bizottságának tagjai; **március 27.:** K. J. fogadja a bizottság tagjait.
1984. március 31. K. J. megbeszélése Bajbakovval, a szovjet tervhivatal elnökével.
1984. április 11–13. Bettino Craxi olasz miniszterelnök budapesti tárgyalásai; **április 13.:** K. J. találkozója Craxival.
1984. április 13. K. J. fogadja Ante Marković jugoszláv külügyminisztert.
1984. április 16. K. J. fogadja Bernard Lown amerikai kardiológusprofesszort, békeaktivistát.
1984. április 17–20. Andrej Gromiko szovjet miniszterelnök magyarországi látogatása; **április 18.:** K. J. találkozója Gromikóval.
1984. április 19–20. A VSZ Tagállamai Külügyminiszterei Bizottságának ülése Budapesten.
1984. április 24–26. Bendzsedid Sadli algériai elnök magyarországi látogatása; **április 24.:** K. J. találkozója az algériai elnökkel.
1984. május 23–26. Bill Hayden ausztrál külügyminiszter magyarországi tárgyalásai.
1984. május 31. K. J. fogadja Armand Hammert.
1984. június 7–9. Kim Ir Szen, a Koreai Munkapárt főtítkára, észak-koreai elnök magyarországi látogatása.
1984. június 11–13. Felső szintű KGST-tanácskozás Moszkvában, a magyar küldöttséget K. J. vezeti.
1984. június 21–23. Helmut Kohl, a Német Szövetségi Köztársaság kancellárjának budapesti tárgyalásai; **június 21.:** K. J. találkozója H. Kohllal.
1984. június 21. K. J. fogadja Paul Walkert, az USA Federal Reserve elnökét.
1984. június 25–26. Daniel Ortega, a nicaraguai Nemzeti Újjáépítési Kormány vezetőjének budapesti látogatása; **június 25.:** K. J. és D. Ortega találkozója.
1984. június 28. K. J. fogadja Jesus Montanót, a kubai KP PB póttagját.
1984. július 4. K. J. fogadja Georges Hauit, a Libanoni Kommunista Párt főtítkárát.
1984. július 6. K. J. fogadja Jørgen Jensent, a Dán Kommunista Párt elnökét.
1984. július 13. K. J. fogadja Lars Wernert, a svéd Baloldali Párt elnökét.
1984. július 26–30. Chan Sy kambodzsai miniszterelnök magyarországi látogatása; **július 27.:** K. J. fogadja.

- 1984. szeptember 1–3.** Bohuslav Chňoupek csehszlovák külügyminiszter magyarországi tárgyalásai.
- 1984. szeptember 4.** K. J. fogadja a Román Kommunista Párt titkárait.
- 1984. szeptember 13.** K. J. fogadja Berthold Beitz nyugatnémet ipari vezetőt.
- 1984. szeptember 19.** K. J. fogadja az új vietnami nagykövetet.
- 1984. október 8.** K. J. amerikai közéleti személyiségekkel találkozik.
- 1984. október 15–16.** K. J. franciaországi látogatása.
- 1984. október 22.** K. J. fogadja George McLennant, a brit Kommunista Párt főtitkárát; K. J. fogadja a román nagykövetet.
- 1984. november 9.** Wojciech Jaruzelski, a LEMP első titkárának budapesti látogatása, találkozoja K. J.-sal.
- 1984. november 18–20.** Wilfried Martens belga miniszterelnök budapesti tárgyalásai; **november 19.:** K. J. fogadta.
- 1984. november 27.** Gustáv Husák látogatása Budapesten.
- 1984. december 3–5.** A Varsói Szerződés Tagállamai Honvédelmi Minisztereinek Bizottsága budapesti ülése; **december 5.:** K. J. és Lázár György fogadja a VSZ-minisztereket.
- 1984. december 5.** K. J. fogadja René Pique-t, a Francia Kommunista Párt PB-tagját.
- 1984. december 5–8.** Ali Akbar Velajati iráni külügyminiszter budapesti tárgyalásai.
- 1984. december 9–12.** Kalevi Sorsa finn miniszterelnök budapesti tárgyalásai; **december 10.:** K. J. találkozoja K. Sorsával.

1985

- 1985. január 3.** K. J. fogadja Viktor Kulikovot.
- 1985. január 17–19.** Kåre Willoch norvég miniszterelnök magyarországi látogatása; **január 18.:** K. J. fogadja K. Willochot.
- 1985. március 11.** Mihail Gorbacsov az SZKP új főtitkára.
- 1985. március 12–13.** Küldöttség élén K. J. moszkvai útja Konsztyantin U. Csernyenko temetése alkalmából.
- 1985. március 25–28.** Az MSZMP XIII. kongresszusa.
- 1985. április 2.** K. J. találkozoja Vaszilij V. Kuznyecovval, a SZU Legfelső Tanácsának titkárával.
- 1985. április 11.** K. J. fogadja a kubai szakszervezeti küldöttséget.
- 1985. április 23–24.** Constantin Dăscălescu román miniszterelnök budapesti tárgyalásai; **április 24.:** K. J. megbeszélése Dăscălescuval.
- 1985. április 25–26.** A VSZ Politikai Tanácskozó Testületének ülése Varsóban, a Varsói Szerződés hatályának meghosszabbítása; a magyar küldöttséget K. J. vezeti.

1985. május 4–6. Daniel Ortega nicaraguai elnök magyarországi látogatása; május 5.: K. J. találkozója Ortégával.
1985. május 16. K. J. megbeszélése Jacques de Larosière-vel, az IMF vezérigazgatójával.
1985. június 12. K. J. fogadja Armando Forlani olasz miniszterelnök-helyettest.
1985. június 12–14. Olaf Palme svéd miniszterelnök magyarországi látogatása; június 13.: K. J. találkozója Palmével.
1985. június 13. K. J. találkozója Armand Hammerrel és nyugati üzletemberekkel az *International Herald Tribune* amerikai napilap budapesti nemzetközi konferenciája alkalmából.
1985. június 23–25. Hans-Dietrich Genscher, az NSZK külügyminiszterének budapesti tárgyalásai.
1985. június 26–29. Willy Brandt, az SDP és a Szocialista Internacionálé elnökének budapesti látogatása; június 27.: K. J. és Brandt találkozója.
1985. július 8. K. J. fogadja Ernst Breitert, a Német Szakszervezeti Szövetség (DGB) elnökét.
1985. július 25. K. J. találkozója Hans Vogelgel, az SPD parlamenti frakcióvezetőjével.
1985. július 31. K. J. fogadja Borisz Sztukalin új budapesti szovjet nagykövetet.
1985. szeptember 5. K. J. fogadja Pablo Gomezt, a Mexikói Kommunista Párt főtitkárát.
1985. szeptember 5–7. Pierre Aubert svájci külügyminiszter magyarországi tárgyalásai; szeptember 6.: K. J. fogadja.
1985. szeptember 19–21. Haji Mohammad Suharto indonéz elnök magyarországi tárgyalásai.
1985. szeptember 24–25. K. J. moszkvai munkalátogatása. Tárgyalásokat folytat Mihail Gorbacsovval, az SZKP új főtitkárával.
1985. szeptember 26. K. J. fogadja Viktor Nyikonovot, az SZKP KB titkárát.
1985. szeptember 30. K. J. munkalátogatása Prágában.
1985. október 3. K. J. fogadja Avro Aaltót, a Finn Kommunista Párt elnökét.
1985. október 9. K. J. fogadja Viktor Kulikovot; K. J. megbeszélése Wolfgang Mischinkkel, a német Szabaddemokrata Párt parlamenti frakciójának vezetőjével.
1985. október 15.–november 26. Az Európai Kulturális Fórum budapesti ülése.
1985. október 21–22. A VSZ Politikai Tanácskozó Testületének ülése Szófiában, a magyar küldöttséget K. J. vezeti.
1985. október 27–29. Leopold Gratz osztrák külügyminiszter magyarországi látogatása.
1985. október 28–29. Erich Honecker, az NSZEP elnöke, államelnök magyarországi látogatása.
1985. október 31.–november 2. K. J. látogatása Nagy-Britanniában.
1985. november 19–20. Szovjet–amerikai csúcstalálkozó Genfben: Gorbacsov és Reagan tárgyalásai.

- 1985. november 21.** A Varsói Szerződés tagállamai felső szintű vezetőinek találkozója Prágában, ahol M. Gorbacsov tartott tájékoztatót genfi tárgyalásairól.
- 1985. november 27.** K. J. találkozója Franz Muhrival, az Osztrák Kommunista Párt elnökével.
- 1985. december 6.** K. J. fogadja Nicolas Salgót, az USA budapesti nagykövetét.
- 1985. december 11.** K. J. egynapos látogatása Burgenlandban, tárgyalása Rudolph Kirschlänger osztrák elnökkel.
- 1985. december 13.** K. J. megbeszélése Alekszej Gyemidovval, a Déli Hadseregcsoporthoz tartozó parancsnokával.
- 1985. december 15–17.** George Shultz amerikai külügyminiszter magyarországi tárgyalásai; **december 16.:** K. J. találkozója Shultzcal.

1986

- 1986. február 3.** K. J. fogadja Viktor Kulikovot.
- 1986. február 11–12.** Petar Mladenov bolgár külügyminiszter magyarországi látogatása; **február 12.:** K. J. találkozója Mladenovval.
- 1986. február 19.** K. J. fogadja a Brazil Kommunista Párt főtitkárát.
- 1986. február 25.–március 6.** Az SZKP XXVII. kongresszusa Moszkvában, a magyar küldöttséget K. J. vezeti.
- 1986. március 28.** K. J. lengyelországi látogatása. Tárgyalások Wojciech Jaruzelskivel.
- 1986. április 2.** K. J. fogadja az új budapesti kínai nagykövetet.
- 1986. április 24.** K. J. fogadja Viktor Csebrikov tábornokot, a KGB vezetőjét.
- 1986. június 2–4.** Vu Hszüe-Csien kínai külügyminiszter budapesti látogatása; **június 4.:** K. J. fogadja.
- 1986. június 8–11.** Mihail Gorbacsov hivatalos látogatása Magyarországon.
- 1986. június 10–11.** VSZ Politikai Tanácskozó Testületének ülése Budapesten.
- 1986. június 20.** K. J. fogadja Meir Vilnert, az Izraeli KP főtitkárát.
- 1986. június 24–26.** Kenan Evren török köztársasági elnök magyarországi látogatása; **június 25.:** K. J. fogadja.
- 1986. július 3.** K. J. fogadja Jörgen Jensent, a Dán Kommunista Párt főtitkárát.
- 1986. július 7.** K. J. megbeszélése Miloš Jakešsel, a CSKP titkárával.
- 1986. július 20.** Enrique Iglesias uruguayi külügyminiszter budapesti tárgyalásai.
- 1986. július 21.** K. J. fogadja Szufanuvong herceg laoszi politikust, államfőt, a laoszi függetlenségi mozgalom egyik vezetőjét.
- 1986. szeptember 4–5.** Zbigniew Messner lengyel miniszterelnök magyarországi látogatása; **szeptember 5.:** K. J. fogadja.

- 1986. szeptember 14–15.** Hans-Dietrich Genscher nyugatnémet külügyminiszter magyarországi látogatása; **szeptember 15.:** K. J. tanácskozása Genscherrel.
- 1986. szeptember 24.** K. J. találkozója Mihail Szolomencevvel, az SZKP PB tagjával.
- 1986. szeptember 30.** K. J. megbeszélése Alessandro Nattával, az Olasz Kommunista Párt főtitkárával.
- 1986. október 7–8.** Beatrix holland királynő magyarországi látogatása; **október 8.:** K. J. találkozója a holland királyi párral.
- 1986. október 9.** K. J. megbeszélése Franz König ausztriai bíborossal.
- 1986. október 13–14.** Richard von Weizsäcker, az NSZK elnökének magyarországi látogatása; **október 14.:** K. J. találkozója Weizsäckerrel.
- 1986. október 15–17.** Mir Hoszein Muszavi iráni miniszterelnök magyarországi látogatása; **október 16.:** K. J. találkozója Muszavival.
- 1986. október 20–22.** Paavo Väyrynen finn külügyminiszter magyarországi látogatása; **október 21.:** K. J. fogadja.
- 1986. október 24–28.** A Palme-bizottság ülése Magyarországon; **október 24.:** K. J. találkozója a bizottság tagjaival.
- 1986. október 28.** K. J. találkozója Georgij Arbatov akadémikussal, szovjet külpolitikai szakértővel.
- 1986. október 29.** K. J. fogadja Gerardo Iglesiast, a spanyol KP vezetőjét.
- 1986. október 30.** Gustáv Husák tárgyalása Budapesten.
- 1986. november 9–12.** K. J. Moszkvában tartózkodik; részt vesz a KGST-országok pártvezetőinek találkozásán (**november 10–11.**). Megbeszélése Mihail Gorbacsovval.
- 1986. december 4.** K. J. fogadja Lasse Wernert, a Svéd Kommunista Párt elnökét.
- 1986. december 5.** K. J. fogadja a Magyarországon magánlátogatáson tartózkodó Franz Josef Strauss bajor miniszterelnököt.

1987

- 1987. február 4.** K. J. fogadja Alois Indrát, a CSKP PB tagját.
- 1987. február 25–27.** Milanko Renovica, a Jugoszláv Kommunista Szövetsége elnökének budapesti látogatása.
- 1987. március 8–10.** Geoffrey Howe brit külügyminiszter magyarországi tárgyalásai; **március 9.:** K. J. találkozója Howe-val.
- 1987. március 11.** K. J. fogadja a Varsói Szerződés budapesti képviselőjének régi és új vezetőjét.
- 1987. március 25.** K. J. fogadja Arthur Schulzberget, a *New York Times* szerkesztőjét.
- 1987. március 26–27.** Georgi Atanaszov bolgár miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; **március 27.:** K. J. fogadta.

1987. **április 13–15.** Poul Schlüter dán miniszterelnök budapesti látogatása; **április 15.:** K. J. találkozója a dán miniszterelnökkel.
1987. **április 21–23.** K. J. svédországi látogatása.
1987. **április 26.** K. J. találkozója Jegor Ligacsovval, az SZKP KB titkárával.
1987. **május 21.** K. J. fogadja Szergej Szokolov szovjet honvédelmi minisztert.
1987. **május 27–29.** A VSZ Politikai Tanácskozó Testület ülése Berlinben, a magyar küldöttség vezetője K. J.
1987. **június 1.** K. J. találkozója Armand Hammerrel.
1987. **június 8.** K. J. tárgyalásai Jumzsagin Bathmön mongol államelnökkel, a mongol párt főtitkárával.
1987. **június 15–18.** Csao Ce-jang, a Kínai Kommunista Párt főtitkára, államelnök magyarországi tárgyalásai Budapesten.
1987. **június 17–19.** Eduard Sevardnadze szovjet külügyminiszter magyarországi látogatása; **június 18.:** K. J. megbeszélése Sevardnadzéval.
1987. **július 6–8.** I. János Károly spanyol király magyarországi látogatása; **július 7.:** K. J. találkozója I. János Károlyval.
1987. **július 10.** K. J. találkozója Jegor Ligacsovval.
1987. **július 14–15.** Bohuslav Chňoupek csehszlovák külügyminiszter budapesti tárgyalásai; **július 15.:** K. J. fogadja.
1987. **július 15.** K. J. találkozója Edgar Bronfmannel, a Zsidó Világkongresszus elnökével.
1987. **augusztus 31.** Lubomír Štrougal csehszlovák miniszterelnök budapesti látogatása; K. J. megbeszélése Strougallal.
1987. **szeptember 2–3.** Hans Van Den Broek holland külügyminiszter budapesti látogatása; **szeptember 3.:** K. J. fogadja.
1987. **szeptember 7.** K. J. fogadja Olivier Tambót, az Afrikai Nemzeti Kongresszus vezetőjét.
1987. **szeptember 9.** K. J. fogadja James Stewartot, az Ír Kommunista Párt főtitkárát.
1987. **szeptember 10.** K. J. japán gazdasági vezetőket fogadott.
1987. **szeptember 25–29.** Kenneth David Kaunda zambiai köztársasági elnök magyarországi látogatása; **szeptember 25.:** K. J. találkozója Kaundával.
1987. **szeptember 29–30.** Franz Vranitzky osztrák kancellár magyarországi látogatása; **szeptember 30.:** K. J. találkozója Vranitzkyval.
1987. **október 7–8.** Az Interakció Tanács (volt állam- és kormányfők) VB-ülése Budapesten; **október 7.:** K. J. találkozója a tanács képviselőivel.
1987. **október 8–10.** II. Margit dán királynő magyarországi látogatása; **október 8.:** K. J. találkozója a királynővel.
1987. **október 9–15.** K. J. Kínába látogat.
1987. **október 21.** K. J. fogadja a Koreai Munkapárt KB-titkárát.

- 1987. október 30.–november 9.** Az október forradalom 70. évfordulójára küldöttség tartózik K. J. vezetésével a Szovjetunióban.
- 1987. november 13.** K. J. fogadja John Whitehead amerikai külügyminiszter-helyettest.
- 1987. november 15–17.** K. J. látogatása Belgiumban.
- 1987. november 26.** K. J. megbeszélése Wim Kokkal, a Holland Munkapárt parlamenti frakcióvezetőjével.
- 1987. december 2.** Wojciech Jaruzelski budapesti látogatása. K. J. és Jaruzelski aláírja „Az LNK és az MNK közötti kapcsolatok fejlesztésének komplex programja 2000-ig” című dokumentumot.
- 1987. december 7–10.** R. Reagan és M. Gorbacsov washingtoni csúcstalálkozója; a közép-hatótávolságú és hadműveleti-hadászati rakéták felszámolásáról szóló szerződés aláírása.
- 1987. december 10–11.** A Varsói Szerződés tagállamai kommunista pártjai fő- és első titkárainak találkozója Berlinben; M. Gorbacsov tájékoztatója a szovjet–amerikai csúcstalálkozóról.

1988

- 1988. január 21.** Az Olasz Szocialista Párt, a Finn Szociáldemokrata Párt és a Magyar Szocialista Munkáspárt közös dokumentuma az európai biztonságról és a leszerelésről.
- 1988. február 8.** M. Gorbacsov bejelenti, hogy Afganisztánból kivonják a szovjet csapatokat.
- 1988. február 23–27.** Andrej Gromiko, a Szovjetunió Legfőbb Tanácsa Elnökségének elnöke Magyarországra látogat; **február 24.:** K. J. és Gromiko találkozója.
- 1988. február 29.–március 3.** Az Észak-atlanti Közgyűlés, a NATO-tagországok parlamentjének küldöttsége Budapesten tárgyalt.
- 1988. március 24–25.** Jean-Bernard Raymond francia külügyminiszter budapesti tárgyalásai; **március 25.:** K. J. fogadja.
- 1988. március 29.** K. J. találkozója Harilaosz Florakisszal, a Görög Kommunista Párt főtítkárával.
- 1988. március 29–30.** Willi Stoph NDK-miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; **március 30.:** K. J. megbeszélése Stophfal.
- 1988. április 7.** K. J. megbeszélése Miloš Jakešsel, a CSKP főtítkárával.
- 1988. április 8.** K. J. fogadja Viktor Kulikovot.
- 1988. április 10–11.** Budapesten tárgyalt Branko Mikulić jugoszláv miniszterelnök; **április 10.:** K. J. fogadja.
- 1988. április 18–20.** Nyikolaj Rizskov szovjet miniszterelnök magyarországi tárgyalásai; **április 20.:** K. J. találkozója Rizskovval.
- 1988. április 24.** K. J. fogadja Abe Sintarót, a Japán Liberális Párt főtítkárával.
- 1988. május 26–28.** Alois Mock osztrák alkancellár, külügyminiszter budapesti tárgyalásai; **május 26.:** K. J. fogadja.

- 1988. június 6–8.** Mauno Koivisto finn elnök magyarországi látogatása; **június 6.:** K. J. találkozója Koivistóval.
- 1988. június 10–11.** Radzsív Gandhi indiai miniszterelnök budapesti tárgyalásai; **június 10.:** K. J. találkozója Radzsív Gandhival.
- 1988. június 20.** K. J. fogadja Otto Wolf Amerongent, a német Keleti Gazdaság Bizottságának elnökét.
- 1988. június 21–22.** A *Financial Times* rendezésében nemzetközi tanácskozás Budapesten a kelet–nyugati kapcsolatok fejlesztéséről.
- 1988. augusztus 25.** K. J. fogadja a Svájci Szociáldemokrata Párt küldöttségét.
- 1988. augusztus 30–31.** A Varsói Szerződés és a NATO 5-5 tagállamának leszerelési szakértői kerekasztal-megbeszélése Budapesten.
- 1988. szeptember 6.** K. J. találkozott Vagyim Zaglagyinnal, M. Gorbacsov külpolitikai szakértőjével.
- 1988. szeptember 16.** K. J. fogadja Samuel Daniel Shafiishuna Nujomát, a Délnyugat-Afrikai Népi Szervezet (SWAPO) vezetőjét.
- 1988. október 17.** K. J. fogadja az indiai Kongresszus Párt főtitkárát.
- 1988. október 18.** K. J. találkozója Wolfgang Mischnikkel, a német Szabaddemokrata Párt elnökével.
- 1988. november 11.** K. J. találkozója Jurij Jakovlevvel, a Világgazdaság és Nemzetközi Kapcsolatok moszkvai intézetének igazgatójával.

Életrajzi jegyzetek

Andreotti, Giulio (1919–2013) olasz kereszténydemokrata politikus; 1972–1973, 1976–1979–1989–1992: Olaszország miniszterelnöke, 1983–1989: külügyminiszter; 1957–1978: belügyminiszter; 1959–1966: védelmi miniszter, 1983–1989: külügyminiszter. 2002-ben huszonnégy évi börtönbüntetésre ítélték egy újságíró 23 esztendővel azelőtti meggyilkolásában való részvétel vádjával, majd 2013-ban felmentették.

Andropov, Jurij Vlagyimirovics (1914–1984) szovjet politikus; 1939-ben lett az SZKP tagja; 1953–1956: budapesti szovjet nagykövet. 1961-ben a KB, 1973-tól a PB tagja. 1962–1967: KB-titkár; 1967–1982: a KGB elnöke; 1982–1984: az SZKP KB főtitkára.

Apró Antal (1913–1994) magyar politikus; 1946–1956. október 28. az MKP, majd az MDP PB tagja. 1948–1952: a SZOT főtitkára, 1952–1953: építőanyag-ipari miniszter; 1953 novemberétől a Minisztertanács elnökhelyettese. 1956. október 27-től a Nagy Imre-kormány építésügyi minisztere, majd a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány iparügyi minisztere. 1956–1988: az MSZMP KB, 1980-ig a PB tagja; 1957–1971: miniszterelnök-helyettes, 1971–1984: az Országgyűlés elnöke; 1976–1989: a Magyar-Szovjet Baráti Társaság elnöke.

Bata István (1910–1982) 1949-től ezredesi rangban a Magyar Néphadsereg hivatásos tisztje, majd a moszkvai katonai akadémia hallgatója. Az iskola elvégzése után vezérőrnagyi rangban az Országos Légvédelem parancsnoka. 1950. október 7-től vezérkari főnök, altábornagy. 1951–1953: az MDP KV póttagja. 1953. július 4-től honvédelmi miniszter, a KV tagja, a PB póttagja. 1956. október 26-án minden tisztségéből felmentik, majd 29-én a Szovjetunióba menekül. November 2-án részt vesz az SZKP KB Elnöksége kibővített ülésén. 1956. november 16-án mint sztálinistát kizárják az MSZMP-ből. 1958 szeptemberében tér vissza Magyarországra.

Berecz János (1930) politikus, történész; 1966-ban a Szovjetunióban szerez kandidátusi címet, az ottani kutatásai alapján 1969-ben jelenik meg 1956-ról szóló kötete, melyben igyekezett bizonyítani az események ellenforradalmi jellegét (*Ellenforradalom tollal és fegyverrel* címmel). 1974-től az MSZMP KB Külügyi Osztályának vezetője. 1985-től az MSZMP KB ideológiai titkára és az Agitációs és Propaganda Bizottság elnöke, majd a PB tagja (1987–1989).

Berlinguer, Enrico (1922–1984) olasz politikus; 1972–1984: az Olasz Kommunista Párt főtitkára. Erősen bírálja az 1968-as prágai tavasz leverése és az 1979-es Afganisztán elleni katonai intervenció miatt a Szovjetuniót. A nyugat-európai kommunista pártok önállóságát hangsúlyozta, az eurokommunizmus egyik atyja. 1979–1984: az Európai Parlament tagja.

Bhutto, Zulfikar Ali (1928–1979) pakisztáni politikus. Az Egyesült Államokban az UCLA-n szerez politikatudományi oklevelet. 1958-tól különböző minisztériumok élén áll hazájában: energiaügyi, kereskedelmi, majd 1963–1966: külügyminiszter. 1967-ben megalapítja a balközép Pakisztáni Néppártot, amelynek 1979-ig elnöke. Az Indiától elszenvetett 1971-es háborús vereséget követően Pakisztán államfője, majd 1973–1977: miniszterelnöke. Pakisztán 1973-ban elfogadott, a parlamentáris demokráciát megalapozó alkotmányának kidolgozója. 1977 júliusában, a választások után kihirdetett rendkívüli állapot nyomán a Muhammad Ziaul Hakk tábornok vezette katonai államcsíny nyomán felfüggesztik az alkotmányt, Bhuttót bíróság elé állítják és kivégzik.

Biszku Béla (1921–) magyar politikus; 1944-től az MKP tagja; 1957–1980: az MSZMP PB tagja; 1957–1961 belügyminiszter; 1961–1962: miniszterelnök-helyettes, 1962–1978: az MSZMP KB titkára.

Brandt, Willy (1913–1992) nyugatnémet szociáldemokrata politikus, az NSZK 4. kancellárja (1969–1974). 1930-tól tagja a Szociáldemokrata Pártnak (SDP), később a radikálisabb Német Szocialista Párthoz (SAP) csatlakozik. Hitler hatalomra jutásától a második világháború végéig illegálisan tevékenykedik Svédországban; 1938-ban megfosztják német állampolgárságától is. 1945-ben tér vissza Németországba, tudósítói munkát folytat. 1948-tól újra az SDP tagja; 1957–1966: Nyugat-Berlin főpolgármestere; 1964–1987: az SDP elnöke; a nagykoalíció idején, 1966–1969: külügyminiszter, illetve kancellárhelyettes. Kancellári megbízatása után újra az SPD vezetője, 1987-től mint tiszteletbeli elnöke, illetve a Bundestag tagja; 1979–1983: tagja az Európai Parlamentnek, 1976–1992: a Szocialista Internacionálé elnöke.

Bronfman, Edgar M. (1929–) kanadai születésű amerikai üzletember; 1979–2007: a Zsidó Világkongresszus elnöke. Nevéhez fűződik a fellépés a szovjetunióbeli zsidóság jogaiért, az ottani zsidóság Izraelbe juttatása; Kurt Waldheim osztrák államfő múltjának leplezése és a holokauszt-túlélők svájci bankok ellen indított kártérítési pere.

Carter, James Earl „Jimmy” (1924–) demokrata párti amerikai mérnök, politikus, az Amerikai Egyesült Államok 39. elnöke: 1976–1980, Nobel-békedíjas (2002); 1970-ben Georgia állam kormányzója, fellépett a feketék elleni szegregáció és diszkrimináció ellen; több fontos nemzetközi megállapodás kötődik a nevéhez. 1978-ban sikeresen közvetített Egyiptom és Izrael között, aminek eredményeképpen aláírták a Camp David-i egyezményeket, mely a közel-keleti térség békéjének tartós megteremtését célozta. 1979-ben megszüntette az USA-barát politikát folytató nicaraguai diktátor, Somoza támogatását; a Szovjetunióval és a kommunista blokk országaival folyamatos párbeszédre törekedett. 1978-ban engedélyezte a Szent Korona visszaadását Magyarországnak (ezért 1996-ban megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjét a csillaggal). Folytatta a Nixon által megkezdett közeledési politikát, majd hivatalosan is diplomáciai kapcsolatokat létesített a kommunista Kínával. Bécsben aláírta Brezsnyevvel a hadászati fegyverrendszerek korlátozásáról szóló második (az ún. SALT-II) egyezményt (ezt azonban a kongresszus sohasem ratifikálta). 1980 januárjában hirdette meg a Carter-doktrínát, melynek értelmében minden, a Perzsa-öböl birtoklására tett külső kísérletet az USA saját létfontosságú érdekei ellen szóló támadásnak tekint. Elnöksége idején zajlott az ún.

iráni túsdráma: 1979. november 4.–1981. január 20. Elnöksége után nemzetközi emberi jogi szervezetek képviselőjeként vállalt szerepet a demokrácia, az emberi jogok és a béke nemzetközi terjesztéséért.

Castro, Fidel (1926–) kubai kommunista politikus, a kubai forradalom vezetője; 1965–2008: az ország elnöke, miniszterelnöke, a kubai hadsereg parancsnoka és a Kubai Kommunista Párt főtitkára. 2008-ban lemond az elnöki és hadvezéri posztjáról, 2011-ben pedig megvált a főtitkári funkciójától is.

Castro, Raúl Crúz (1931–) kubai kommunista politikus, Fidel Castro öccse. A kubai forradalom 1959. január 1-jei győzelme után a hadsereg főparancsnoka és védelmi miniszter, az államtanács és a minisztertanács első elnökhelyettese, a Kubai Kommunista Párt másodtitkára. 2006. július 31-én ideiglenes hatállyal az Államtanács elnöke, a fegyveres erők főparancsnoka és miniszterelnök, valamint a Kubai Kommunista Párt központi bizottságának első titkára; 2008-tól hivatalosan az Államtanács elnöke és a minisztertanács és a KKP elnökévé választják. A Kubai Kommunista Párt élére hivatalosan 2011 áprilisában kerül.

Ceaușescu, Nicolae (1918–1989) román politikus; 1947: mezőgazdasági; 1950–1954: honvédelmi miniszterhelyettes, az RKP PB tagja és KB-titkár; 1965. március 22.–1989. december 22.: a Román Kommunista Párt főtitkára; 1967–1989: az Államtanács elnöke.

Černík, Oldřich (1921–1994) csehszlovák politikus; 1945-től a CSKP tagja; 1956–1960: a CSKP KB titkára; 1960–1963: energiaipari miniszter; 1963-tól az Állami Tervhivatal elnöke és miniszterelnök-helyettes. 1968. április 8.–1970. január 28.: miniszterelnök. 1970-ben kizárják a pártból.

Cyrankiewicz, Józef (1911–1989) lengyel politikus; 1945–1948: a Lengyel Szociáldemokrata Párt főtitkára; 1947–1952, majd 1954–1970: miniszterelnök. 1948–1971: a LEMP KB és a PB tagja.

Csatorday Károly (1926–1972) jogász, diplomata; 1948-tól diplomáciai szolgálatban dolgozik, nyolc nyelven beszél. 1949–1951: diplomáciai szolgálatot teljesít Hágában, 1951–1955: Pekingben, 1955–1956-ban Hanoi-ban; 1956–1960: a Külügyminisztérium protokollosztályának vezetője, 1960–1962: tokiói követ, 1962–1971: mint rendkívüli és meghatalmazott nagykövet Magyarország állandó ENSZ-képviselője.

Csou En-laj (1898–1976) kínai politikus; 1927-től a KKP PB tagja, 1928-tól a KB titkára, 1945–1956-ig a párt elnökhelyettese; 1949–1967: miniszterelnök, 1948–1958: külügyminiszter.

Dobi István (1898–1968) magyar politikus; kisgazdapárti, 1948–1952 közt miniszterelnök, 1952–1967: az Elnöki Tanács elnöke; 1959-től az MSZMP tagja.

Dubček, Alexander (1921–1992) csehszlovák politikus; 1929–1938: a Szovjetunióban élt. 1938-ban tér haza, belép a Szlovák Kommunista Pártba. A második világháború alatt részt vesz az ellenállásban. 1955–1958: Moszkvában tanul az SZKP Központi Pártfőiskoláján; 1958–1960 a CSKP KB titkára, 1962–1968: a Szlovák KP KB titkára, majd első titkára. 1968. január 5.–1969. április 17. a CSKP KB első titkára. 1969–1970: törökországi nagykövet. 1970-ben kizárják a pártból.

Erdélyi Károly (1928–1971) magyar politikus; 1948–1953: szovjet ösztöndíjas, pedagógia-pszichológia-logika tanári végzettséget szerez, 1953-tól a Külügyminisztérium állományában dolgozik, 1954. áprilisig a szovjet osztály előadója, később osztályvezető, majd a

délkelet-európai osztály munkatársa. 1956. februárban kinevezték a moszkvai nagykövetségre, követségi tanácsos beosztásban dolgozott. 1956. október 28-án a Szovjetunióból hazatért magyar ösztöndíjas csoport vezetőjének segédtitkárja. 1956. november 4-étől Szolnokon Kádár János referense, majd a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány titkárságán dolgozik, ezután az MSZMP KB Külügyi Osztály munkatársa. 1962. szeptembertől külügyminiszter-helyettes, 1970. február 19-étől haláláig az MSZMP KB Külügyi Osztály vezetője volt. Az MSZMP Központi Bizottságának 1966-tól tagja.

Fock Jenő (1916–2001) magyar politikus; 1955–1957: a SZOT titkára; 1957–1961: az MSZMP KB titkára; 1961–1967: miniszterelnök-helyettes; 1967–1975: a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke; 1956-tól az MSZMP KB, 1957–1980: a Politikai Bizottság tagja.

Gandhi, Indira (Indira Priadarsini Nehru) (1917–1984) indiai politikusnő, Dzsaváharlál Nehru lánya. Az Indiai Nemzeti Kongresszus Párt tagja, 1962-től elnöke; 1966–1977 és 1980–1984: India miniszterelnöke. Az 1930-as évek második felében az Egyesült Királyságban tanul. Az 1950-es években apja – nem hivatalos – személyi asszisztense, majd Nehru 1964-es halála után felsőházi tag, illetve információs és műsorszórási miniszter. Miniszterelnökként baloldali gazdaságpolitikát folytat, külpolitikájában pedig a Szovjetunióhoz közeledik. 1975–1977 – miután az alláhábádi bíróság elmarasztalja az 1971-es választások kampányában elkövetett visszaélésekért, az államfő szükségállapotot hirdet, és 21 hónapig rendeletekkel kormányoz. 1984-ben két szikh testőre meggyilkolta a szikh közösség önállósodási törekvései elleni fellépése miatt.

Genscher, Hans-Dietrich (1927–) német liberális politikus; egyetemi tanulmányait a II. világháború után a szovjet zónában fekvő Halleban és Lipcsében kezdi, majd jogi tanulmányait 1952-es szökése után az NSZK-beli Hamburgban fejezi be. 1965–1998: a német Szabaddemokrata Párt (FDP) parlamenti képviselője; 1974–1985: a párt elnöke; 1969–1974: belügyminiszter; 1974–1992: külügyminiszter és kancellárhelyettes mind a szociáldemokrata párt, mind a CDU/CSU vezette koalícióban. Jelentős szerepe volt az 1982-es, Helmut Schmidt elleni sikeres kollektív bizalmatlansági indítvány lebonyolításában. Kiemelkedő szerepet játszott a kelet-európai rendszerváltási folyamatokban, a német újraegyesítésében, valamint a délszláv kérdések kezelésében.

Georghiu-Dej, Gheorghe (1901–1965) román politikus; az Antonescu-rendszerben bebörtönözik, majd 1944 végétől miniszter, és 1945-ben a Kommunista Párt (később Román Munkáspárt) főtitkára; miniszterelnök és az Államtanács elnöke; az ő vezetésével jutottak hatalomra a román kommunisták 1945–1947-ben.

Gierek, Edward (1913–2001) lengyel politikus. Gyermekkorában Franciaországba kerül, ahol bányászként dolgozik, a Francia Kommunista Párt tagja; 1948-ban tér vissza Lengyelországba; 1954-től a LEMP KB tagja, 1957-től katowicei vajdasági első titkára; 1970–1980: a LEMP első titkára. 1981-ben kizárják a pártból, december 13-án internálják.

Giscard d'Estaing, Valéry (1926–) francia politikus; 1962–1966, majd 1969–1974: gazdasági és pénzügyminiszter; egy önálló liberális politikai tömörülés, a Független Republikánusok Nemzeti Szövetsége (FNRI) megalapítója; 1974–1981: a Francia Köztársaság elnöke.

Gomułka, Władysław (1905–1982) lengyel politikus; az 1943–1948: a Lengyel Munkáspárt vezetője; 1945–1948: miniszterelnök-helyettes; 1951–1954: nézetei miatt leváltják, majd letartóztatják; 1956 októberétől a LEMP első titkára. 1970 decemberében tűzparancsot ad a sztrájkoló munkások ellen, amiért leváltják. 1971-ben a KB-ből is kizárják.

Gorbacsov, Mihail Szergejevics (1931) szovjet politikus; 1952-től párttag. 1971-től az SZKP KB, 1978-tól a Titkárság, 1980-tól a PB tagja. 1978–1985: KB-titkár, 1985-től az SZKP főtitkára. 1990–1991: a Szovjetunió elnöke.

Gromiko, Andrej Andrejevics (1909–1989) szovjet politikus; 1931 óta párttag. 1956–1989: az SZKP KB, 1973–1988: a PB tagja. 1957–1985 a Szovjetunió külügyminisztere, döntő szerepe volt az 1961-es Hruscsov–Kennedy-találkozó létrejöttében és a SALT-egyezmények megkötésében; 1983–1985: első miniszterelnök-helyettes; 1985–1988: a Szovjetunió Legfelső Tanácsának elnöke.

Grósz Károly (1930–1996) magyar politikus; 1945-től az MKP, majd az MDP tagja; 1961-től a MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának munkatársa, 1968-tól a KB helyettes vezetője, majd 1974-től vezetője; 1980-ban az MSZMP KB, 1985-ben a PB tagja; 1987–1988: a Minisztertanács elnöke; 1988–1989: az MSZMP KB első titkára.

Gyenes András (1923–1997) magyar diplomata, külügyminiszter-helyettes, a Magyar Testnevelési és Sporttanács elnökhelyettese; 1975–1982: az MSZMP KB tagja, külügyi titkár; 1982–1989: a KEB elnöke.

Havasi Ferenc (1929–1993) magyar politikus; 1948-tól az MDP, 1956-tól az MSZMP tagja; 1958–1961: az SZKP moszkvai pártfőiskola hallgatója; 1966–1975: az MSZMP Komárom megyei pártbizottság első titkára; 1966–1988: az MSZMP KB tagja; 1975–1978: a Minisztertanács elnökhelyettese. 1978-tól az MSZMP KB gazdaságpolitikáért felelős titkára, a KB Gazdaságpolitikai Bizottsága elnöke; 1980–1988: a PB tagja.

Honecker, Erich (1912–1994) német politikus; 1930-tól a Német Kommunista Párt tagja. 1930–1931: Moszkvában a Lenin Iskola hallgatója; 1935–1945: a Gestapo börtönében; 1945-től a Német Szocialista Egységpárt KB tagja; 1946–1955: a Szabad Német Ifjúság szervezet alapító elnöke; 1971–1989: az NSZEP KB első, 1976-tól főtitkára. 1976–1989: a Német Demokratikus Köztársaság Államtanácsának elnöke. 1991-ben, az egységes Németország létrejötte után kilátásba helyezték, hogy hatalommal való visszaélés miatt pert indítanak ellene. A Honecker házaspár előbb a potsdami szovjet katonai kórházba, majd 1991. március 31-én Moszkvába menekült, majd a moszkvai chilei nagykövetségen keresett menedéket. 1992-ben kiszolgáltatták Németországnak. A berlini falnál a határőrség számára kiadott tűzparancs miatt vonták felelősségre. Az eljárást 1993-ban rossz egészségi állapota miatt megszüntették. 1993-ban Chilébe távozott.

Horn Gyula (1932–) közgazdász, politikus; Rosztovban szerzett közgazdasági diplomát; 1954–1959: a Pénzügyminisztérium alkalmazottja; a 1959-től a Külügyminisztérium munkatársa, nagykövetségeken teljesít szolgálatot; 1969-ben az MSZMP KB Külügyi Osztálya munkatársa; 1983–1985: annak vezetője, majd külügyi államtitkár; 1989–1990: külügyminiszter; 1989 októberétől az MSZP tagja, 1990–1998: a párt elnöke; 1990–2010: országgyűlési képviselő; 1994–1998: Magyarország miniszterelnöke; 1996–2003: a Szocialista Internacionálé kelet-európai alelnöke. 2002-ben Magyarország miniszterelnöki EU-különmegbízottja.

Horváth Imre (1901–1958) magyar politikus; 1918-tól az MKP tagja; A Tanácsköztársaság ideje alatt a Vörös Hadseregben politikaibiztos-helyettes; 1921-ben letartóztatják, tíz év börtönbüntetésre ítélik;. 1922-ben a fogolycsere révén Szovjet-Oroszországba kerül, belép az SZK(b)P-be. 1926–1929: a Marx–Engels Intézet könyvtárosa; 1929-től a Műszaki Egyetem hallgatója; 1933-ban visszatér Magyarországra; 1934-ben letartóztatják, 1944-ben Dachaubá deportálják. 1945 után a Külügyminisztérium munkatársa. 1946–1948:

a moszkvai magyar nagykövetség első titkára, majd berlini, washingtoni, londoni és prágai követ. 1956. július 30-tól külügyminiszter. Október 30-án Nagy Imre megbízásából az ENSZ Közgyűlésre utazik, majd Moszkvába távozik (ahol november 2-án találkozik Kádár Jánossal). 1956–1958-ban külügyminiszter. 1956 novemberében ő vezette az első magyar ENSZ-delegációt New Yorkba, ugyancsak ő volt a vezetője 1957-ben a második ENSZ-delegációnak.

Jakeš, Miloš (1922–) csehszlovák politikus; 1945-től a CSKP tagja; 1955–1958: Moszkvában tanul, majd a CSKP apparátusában dolgozik; 1966–1968: belügyminiszter-helyettes; 1977-től a CSKP KB, 1981-től a CSKP KB Elnökségének tagja; 1987–1989: a CSKP KB főtitkára; 1989. november 24-én az ún. bársonyos forradalom idején lemondatják minden posztjáról.

Jaruzelski, Wojciech Witold (1923–) lengyel politikus, tábornok; 1965–1968: a Lengyel Hadsereg vezérkari főnöke; 1968–1983: nemzetvédelmi miniszter, nevéhez fűződik a hadiállapot kihirdetése 1981. december 13-án; 1985–1989: az Államtanács elnöke, 1989: a Lengyel Népköztársaság elnöke; 1989–1990: a III. Lengyel Köztársaság elnöke.

Kállai Gyula (1910–1996) magyar politikus; 1931-től a KMP tagja; 1939–1944: a *Népszava* szerkesztőségének munkatársa; 1945-től az MKP, majd MDP KV tagja, a KV Propaganda Osztályának vezetője; 1949–1951: külügyminiszter; 1951-ben koholt vádakkal letartóztatják, és életfogytiglani szabadságvesztésre ítélik, 1954-ben szabadul. 1955 februárjától 1956. október 31-ig népművelési miniszterhelyettes; 1956–1989: az MSZMP KB tagja, 1957 februárjától a KB titkára és PB-tag, 1975-ig az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztály vezetője. 1957: művelődésügyi miniszter; 1958. január 28-tól államminiszter; 1960–1967: a Minisztertanács első elnökhelyettese, majd elnöke; 1967–1971: az Országgyűlés elnöke. 1967-től az Elnöki Tanács tagja; 1975-ig az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztályának vezetője; 1957–1989: a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke.

Katona István (1928–2006) magyar újságíró, politikus; 1970–1988: az MSZMP KB tagja, 1970–1974 közt a KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője, 1974-től 1977-ig a *Népszabadság* főszerkesztője, majd 1977–1985: a KB-iroda vezetője.

Kiss Károly (1903–1982) magyar politikus; 1922-től tagja a KMP-nek és a szakszervezetnek. 1945–1948: az MKP PB tagja; 1951–1953, majd 1956-ban az MDP PB tagja. 1951–1952-ben külügyminiszter, majd a Minisztertanács elnökhelyettese; 1957–1961: az MSZMP KB Titkárság, 1956–1962: az MSZMP PB tagja.

Klaus, Josef (1910–2001) osztrák néppárti politikus; 1949–1961: az Osztrák Néppárt (ÖVP) salzburgi tartományi főnöke; 1961–1963: pénzügyminiszter; 1963-tól az ÖVP elnöke; 1964–1970: Ausztria szövetségi kancellárja.

Kohl, Helmut (1930–) német kereszténydemokrata politikus; 1946-tól a CDU tagja, 1967-től a párt országos elnökségének tagja. 1969-től Rajna-Pfalz tartomány miniszterelnöke; 1982–1998: az NSZK kancellárja.

Komócsin Zoltán (1923–1974) magyar újságíró, politikus, 1957 és 1963 között az MSZMP Politikai Bizottságának póttagja, 1963-tól 1974-ig rendes tagja, 1949-től országgyűlési képviselő. 1944-től vett részt a kommunista mozgalomban. 1945-től Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) szervezésénél tevékenykedik. 1949–1950-ben, illetve 1953 és 1955 között az MDP KV Agitációs és Propaganda osztályának előbb he-

lyettes, majd osztályvezetője, 1957 és 1961 között a KISZ KB első titkára, 1961 és 1965 között a *Népszabadság* főszerkesztője, 1965-től 1974-ig az MSZMP KB külügyi titkára. Az MSZMP baloldalihoz, a gazdasági reformok konzervatív ellenzői közé sorolják.

Koszigin, Alekszej Nyikolajevics (1904–1980) szovjet politikus. 1927 óta tagja az SZKP-nek; 1960–1980: az SZKP KB Elnökségének, illetve a PB tagja; 1946–1980: a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának tagja; 1964–1980: a minisztertanács elnöke.

Kreisky, Bruno (1911–1990) osztrák jogász, szociáldemokrata politikus. Bécsi nagypolgári családban született, 15 évesen mégis a szociáldemokrata ifjúsági mozgalomhoz csatlakozik. 1934-től vesz részt az illegális pártmunkában, 1935 januárjában letartóztatják és elítélik. 1936 nyarán szabadult. Az Anschlusst követően Svédországba menekül, ott vészeli át a második világháborút, itt is kiveszi részét a pártmunkában. 1950 végén tér vissza végleg Ausztriába. 1951 és 1956 között a kancellária hivatalban dolgozik, 1953-tól a külpolitikai osztály államtitkára. 1956-tól parlamenti képviselő, illetve az Ausztriai Szocialista Párt vezetőségi tagja 1967-től a párt elnöke. 1959 és 1966 között külügyminiszter, majd a párt 1970-es választási győzelmét követően Ausztria szövetségi kancellárja. Ezt a posztot négy cikluson át, 1983-ig tölti be. 13 éves kormányzása alatt az SPÖ marxista tömegpártból politikájában a demokratizálás, a modernizáció és a liberalizáció értékeit képviselő modern szociáldemokrata középpárttá vált. Ebben az időszakban épült ki a maga teljességében Ausztriában is a jóléti állam. A belpolitikai átalakítás mellett Kreisky nagy energiát fordított a külpolitikára is: a hidegháborús szembenállás idején előnyt kovácsolt Ausztria semlegességéből, és számos világpolitikai kérdésben vállalt kezdeményező szerepet. Híve volt az európai biztonság ügyének, a leszerelési tárgyalásoknak, az Észak–Dél párbeszédnek, az emberi jogok nemzetközi érvényesítésének, míg Olaf Palmével, Willy Brandt-tal karöltve jelentős szerepe volt Európa politikai karakterének alakításában.

Lázár György (1924–2014) magyar politikus. Tervezőtechnikusnak tanult, iskolái befejeztével a II. világháború éveiben műszaki rajzolóként dolgozik. A háború végén hadifogságba kerül, majd 1945-ben csatlakozik a megszerveződő demokratikus hadsereghez. Politikai pályáját az Országos Tervhivatalban alapozta meg, ahol 1948-tól dolgozik; 1958–1970-ben a hivatal elnökhelyettese, 1970 és 1973 között a Fock-kormány munkaügyi minisztere, majd 1975-ig miniszterelnök-helyettes. 1975-ben – még mielőtt a Minisztertanács elnöke lett volna – egyúttal a Politikai Bizottság tagjává választották, illetve 1975 és 1988 között az országgyűlés tagja is. 1975 és 1987 között a Minisztertanács elnöke, 1987–1988-ban az MSZMP főtitkárhelyettese.

Lékai László (1910–1986) magyar katolikus főpap, bíboros, prímás, esztergomi érsek. Teológiai iskoláit Rómában végezi, 1934-ben szentelik pappá, 1936-ban teológiai doktori címet szerez; 1944–1948: Veszprém megyei püspöki titkár; 1972-től veszprémi apostoli kormányzó, 1974-ben az esztergomi főegyházmegye apostoli kormányzójává nevezik ki. 1976-ban VI. Pál pápa kinevezi esztergomi érsekké, és megkapja a bíborosi címet.

Leone, Giovanni (1908–2001) olasz jogász, politikus. 1944-től az Olasz Kereszténydemokrata Párt színeiben politizál, de előtte, 1933-tól tagja volt a Mussolini-féle fasiszta pártnak. Nemzetgyűlési képviselő, tagja az olasz alkotmányozó nemzetgyűlésnek. 1963-ban és 1968-ban miniszterelnök, 1971-től államelnök, de 1978-ban, röviddel hivatali ideje lejárta előtt lemondani kényszerül, mivel korrupcióval és hivatali visszaéléssel vádolják meg a Lockhedd-repülőgéprendelések körül kitört botrányban. 1987-től kinevezik élethossziglanig szenátorrá.

- Ligacsov, Jegor Kuzmics** (1920–) szovjet politikus; 1944-től párttag; 1961–1965: az SZKP KB apparátusának munkatársa; 1965–1983: a tomszki területi pártbizottság első titkára. 1983-tól a KB titkára, illetve a KB pártszervezési osztályának vezetője. 1976-tól a KB, 1985-től a PB tagja. Gorbacsov egyik legközelebbi munkatársa és szövetségese.
- Losonczy Pál** (1919–2005) magyar politikus; 1939-től KMP-tag; 1948–1960: a barcsi Vörös Csillag TSZ elnöke; a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa elnökhelyettese, majd elnöke. 1960–1967: földművelésügyi miniszter. Minisztersége idején zárul le a kollektivizálás, illetve indul meg a magyar mezőgazdaság reformja. 1967–1987: az Elnöki Tanács elnöke, majd 1987–1989 között tagja; 1975–1987: az MSZMP PB tagja.
- Malenkov, Georgij Makszimilianovics** (1902–1988) szovjet politikus, 1920-tól párttag. 1925-től a párt Központi Bizottságának apparátusában dolgozik; 1939–1946: a párt Káderpolitikai Főosztályának vezetője; 1937–1957: az SZKP KB, 1946–1957: a Politikai Bizottságának (Elnökségének) tagja. A második világháború idején a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának tagja. 1953–1955: miniszterelnök, 1955–1957: villamosenergia-ipari miniszter. 1957 nyarán kizárják a KB Elnökségéből, a KB-ból, majd 1961-ben az SZKP-ból is.
- Marchais, Georges** (1920–1997) francia kommunista politikus; politikai karrierjét szakszervezeti funkcionáriusként kezdi, 1947-ben belép az FKP-ba; 1959-ben az FKP Politikai Bizottságának tagja; 1972–1994: az FKP főtitkára. Irányítása alatt az FKP lemondott a hatalom erőszakos megragadásának elvéről, közeledett az eurokommunizmushoz, de nem szakított a Szovjetunióval, 1981–1984: négy kommunista minisztertársával részt vesz Pierre Mauroy baloldali kormányában.
- Marosán György** (1908–1992) magyar szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1927-től az MSZDP tagja; 1947-ben támogatja a kommunistákkal történő egyesülést. 1948-tól a megalakult MDP PB tagja; 1948–1949: az MDP Budapesti Pártbizottságának első titkára; 1949–1950: könnyűipari miniszter. 1950-ben letartóztatják, 1956-ban szabadul. 1956 nyaratól az MDP PB tagja, július 30-tól a Minisztertanács elnökhelyettese. 1956–1962: az MSZMP PB tagja; 1957-től az MSZMP KB adminisztratív titkára, 1957–1960: államminiszter. 1965-ben kilépett a pártból.
- Mauroy, Pierre** (1928–) francia szocialista politikus. 1944-től a szocialista mozgalom elkötelezettje, 1948–1958: a francia szocialista ifjúsági mozgalom főtitkára. 1973–2001: Lille polgármestere. François Mitterrand fontos támogatója, a baloldali koalíció képviselője, elkötelezett Európa-politikus. Mitterrand elnökké választásával 1981–1984: Franciaország miniszterelnöke.
- Medvegyev, Vagyim Andrejevics** (1929–) szovjet politikus, közgazdász. 1952-től az SZKP tagja; 1970–1978: az SZKP KB Propagandaosztályának munkatársa; 1986-tól a KB titkára; 1988–1990: az SZKP PB tagja. 1991-től Gorbacsov tanácsadója.
- Mikojan, Anasztasz Ivanovics** (1895–1978) szovjet kommunista politikus. 1923–1976 az SZK(b)P KB tagja, 1935–1966 a PB tagja. 1926-tól kül- és belkereskedelmi népbiztos, 1935-től a PB tagja. 1942–1945 tagja a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának. 1946–1953 miniszterelnök-helyettes, miközben 1946–1949 külkereskedelmi miniszter, 1953-ban külkereskedelmi miniszter. 1953–1955: kereskedelmi miniszter, 1954–1955-ben újra a minisztertanács elnökhelyettese. 1955 februárjától 1964 júliusáig az első miniszterelnök-helyettes. Majd 1965. decemberig a Legfelsőbb Tanács Elnökségének az elnöke, 1974-ig a testület tagja.

Mitterrand, François (1916–1996) francia szocialista politikus; 1937-ben jogi diplomát szerz; 1942–1943: a Vichy-kormány tisztviselője, 1943-ban csatlakozik a németellenes ellenállási mozgalomhoz. 1946-tól baloldali pártok színeiben nemzetgyűlési, rövid ideig szenátusi képviselő, az 1950-es években több kormányban is miniszteri posztot tölt be; 1981–1995: Franciaország köztársasági elnöke.

Münnich Ferenc (1886–1967) magyar politikus; hadifogolyként 1917-ben belép az orosz kommunista pártba. 1918-ban a Vörös Hadsereg internacionalista egységeinek egyik parancsnoka; hazatérve részt vesz a KMP megalakításában. A Tanácsköztársaság idején a Hadügyi Népbiztosság szervezési osztályának vezetője, a Vörös Hadsereg 6. hadosztályának parancsnoka. Bécsbe emigrál, 1922-től a Szovjetunióban él. 1936-ban önkéntesként részt vesz a spanyol polgárháborúban. 1940 végén visszatér a Szovjetunióba, 1942-től a sztálingrádi fronton harcol, majd a moszkvai Kossuth Rádió szerkesztőségének vezetője. 1945-ben tér haza. 1946–1949: Budapest rendőrfőkapitánya, a népi államrendőrség egyik kiépítője. 1949 után diplomáciai külképviseleteket vezet. 1956 őszén a forradalom és szabadságharc ellen vívott politikai és fegyveres harc egyik vezetője. 1956 novemberétől a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányban a fegyveres erők minisztere, belügyminiszter, majd miniszterelnök-helyettes, 1958–1961: a Minisztertanács elnöke; 1961–1965: államminiszter. 1956–1966: az MSZMP Intéző Bizottságának, majd a KB és a PB tagja.

Nehru, Dzsaváharlál (1889–1964) indiai politikus, a független India első miniszterelnöke. Tanulmányait Cambridge-ben folytatja. Az 1930-as–1940-es években az indiai függetlenségi mozgalom ismert vezetője. 1947–1964: miniszterelnök. Gazdaságpolitikájában az állam szerepét és a gazdasági tervezést pártfogolta, nagy jelentőséget tulajdonított az oktatási rendszer teljes kiépítésének. Külpolitikájában a békés egymás mellett élést képviselte, az el nem kötelezett országok mozgalmának egyik vezetője.

Németh Károly (1922–2008) magyar politikus; 1945-től az MKP, 1948-tól az MDP, 1956-tól az MSZMP tagja. 1957–1988: az MSZMP KB tagja, 1958–1988: országgyűlési képviselő, 1970–1989: az MSZMP PB tagja; 1987–1988: az Elnöki Tanács elnöke.

Novotný, Antonín (1904–1975) csehszlovák politikus; 1921-től a CSKP tagja; 1952–1953-ban a CSKP KB főtitkára; 1953–1968: a CSKP KB első titkára. 1957–1968: a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnöke.

O'Neill, Thomas Philip (1912–1994) ír származású amerikai liberális demokrata párti politikus. 1936-tól Massachusetts állam képviselőházának tagja; 1953–1987: amerikai kongresszusi képviselő; 1971–1987: a demokrata párti képviselőcsoport vezetője. Pártkarrierjében jelentős szerepe volt annak, hogy már 1967-től szembefordult Johnson elnök Vietnam-politikájával.

Ochab, Edward (1906–1989) lengyel politikus; 1956. március 20.–október 21.: a LEMP KB első titkára; 1961–1964: az Államtanács tagja; 1964–1968: az Államtanács elnöke.

VI. Pál pápa (Giovanni Battista Enrico Antonio Maria Montini) (1897–1978) római pápa 1963–1978. Nemesi családból származik; 1920-ban pappá szentelik; 1937-től a pápai államtitkárság munkatársa; 1953-tól Milánó érsekévé nevezik ki. Pápasága kezdetén zajlik a II. vatikáni zsinat (1962–1965), amelynek célja az egyház belső életének a megújítása, illetve alkalmazkodása a modern világhoz. Nevéhez fűződik a Vatikán új keleti politikájának kialakítása, amelynek keretében kereste a párbeszédet az államszocialista berendezkedésű országokkal.

- Pittermann, Bruno** (1905–1983) osztrák szociáldemokrata politikus; 1957–1967: az Osztrák Szociáldemokrata Párt vezetője; 1957–1966: Ausztria kancellárhelyettese. 1964–1976: a Szocialista Internacionálé elnöke.
- Podgornij, Nyikolaj Viktorovics** (1903–1983) szovjet politikus; 1930-tól az SZKP tagja. 1956–1981: az SZKP KB; 1960–1977: a PB (Elnökség) tagja; 1963–1965: KB-titkár, 1965–1977: a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke.
- Puja Frigyes** (1921–2008) magyar politikus, diplomata, 1966–1985: az MSZMP KB tagja; 1953–1959: bécsi és stockholmi nagykövet; 1959–1963 és 1968–1973: külügyminiszter-helyettes, közben az MSZMP KB külügyi osztályvezetője; majd 1973–1983: külügyminiszter.
- Ranković, Aleksandar** (1909–1983) jugoszláv politikus, belügyminiszter, a JKSZ KB titkára, a katonai és politikai hírszerzés feje, 1966-ban – Tito hálósobájának bepoloskázása miatt – kegyvesztetté vált, kizárták a pártból.
- Rizskov, Nyikolaj Ivanovics** (1929–) szovjet politikus; 1956-tól az SZKP tagja. 1971–1975: az Uralmas ipari termelési egyesülés vezérigazgatója; 1975-től a nehézipari és közlekedési gépgyártási miniszter első helyettese, majd a Goszplan első elnökhelyettese; 1982–1985: az SZKP KB titkára, 1985-től a PB tagja. 1985–1991: a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke.
- Schmidt, Helmut** (1918–2015) német szociáldemokrata politikus, az NSZK 5. kancellárja (1974–1982); a második világháború alatt Wehrmacht-katona, majd a Hamburgi Egyetemen szerez közgazdasági és politikatudományi diplomát. 1945-ben csatlakozik a szociáldemokrata mozgalomhoz, az ifjúsági mozgalom elnöke; 1961–1965 között Hamburgban szenátor, 1967–1969 között az SPD Bundestag-frakciójának vezetője; a német szövetségi kormánynak 1969-től tagja: előbb 1972-ig védelmi hadügyminiszter, majd 1972-ben gazdasági és pénzügyminiszter, 1972–1974: pénzügyminiszter, 1982. szeptember 17.–1982. október 1.: külügyminiszter volt. 1983-tól a *Die Zeit* sajtócsoporthoz tartozó vezetője.
- Sebes István** (1906–1966) magyar politikus; 1945-ben az MKP Káderosztály, illetve a Tömegszervezetek Osztályának munkatársa, majd a *Szabad Nép* rovatvezetője; 1956–1959: külügyminiszter-helyettes, 1959–1966: bécsi követ, illetve nagykövet.
- Sík Endre** (1891–1978) jogász, történész, diplomata. Piarista papnak tanul Vácott, majd 1920–1937 között az SZK(b)P tagja. 1924-től Moszkvában egyetemi tanár, a Szovjet Tudományos Akadémia munkatársa. 1947–1948: a Külügyminisztérium kulturális előadója, a Külügyi Akadémia igazgatója, illetve miniszteri tanácsos; 1948–1949: washingtoni magyar követ; 1954–1958: külügyminiszter-helyettes, 1958–1961: külügyminiszter; 1959–1970: az MSZMP KB tagja. 1963-tól a Béke Világtanács tagja, 1964-től haláláig az Országos Béketanács elnöke. Fekete-Afrika történetéről írt jelentős monográfiát.
- Stoph, Willi** (1914–1999) keletnémet politikus; 1928-ban csatlakozott a német kommunista ifjúsági mozgalomhoz, majd 1931-ben belépett Németország Kommunista Pártjába; a második világháború alatt Wehrmacht-katona. 1945 után tagja lesz a Német Szocialista Egységpárt vezetésének, 1948-tól az NSZEP gazdaságpolitikai munkacsoportjának vezetője. 1950–1990: a Népi Kamara képviselője és az NSZEP KB tagja. 1952-től az NDK Népi Kamarája gazdasági bizottságának elnöke; részt vesz az Állambiztonsági Minisztérium (Stasi) és a Készenléti Rendőrség létrehozásában. Az 1953-as népfelkelés leverése után a pártot irányító központi csoport tagja, belügyminiszter; 1956–1960: védelmi miniszter; 1963-tól az Államtanács tagja. E tisztségében törekedett a két német állam

között a berlini fal felépítése után megnövekedett feszültség enyhítésére. 1967-ben kezdeményezéseket tett a német–német párbeszéd létrejöttéhez, Erfurtban, majd Kasselben találkozott Willy Brandt nyugatnémet kancellárral. Walter Ulbricht 1973-as halála után megválasztották az Államtanács elnökének. A Népi Kamara 1976-os választásai után megerősödött Erich Honecker brezsnyevi mintára a pártvezetői és az államfői tisztségek egyesítésére törekedett, így a Stoph a minisztertanács elnöke lett.

Strauss, Franz Josef (1915–1988) német keresztényszocialista politikus; 1935–1939: a Müncheni Egyetemen történelmet és közgazdaságtant tanul. A második világháborúban mind a keleti, mind a nyugati fronton harcol, a háború végén főhadnagyi rangban. 1945 után részt vesz a Bajor Keresztényszociális Unió alapításában. 1949-ben a szövetségi parlament tagja lesz; 1953–1962: Konrad Adenauer kormányában tárca nélküli, atomügyi, majd védelmi miniszter; 1962-ben lemondásra kényszerül az ún. Spiegel-botrány nyomán. 1961–1988: a CSU elnöke, 1966-tól 1969-ig pénzügyminiszter. 1978–1988: Bajorország miniszterelnöke, 1980-ban a jobboldal kancellárjelöltje.

Štrougal, Lubomír (1924–) csehszlovák politikus; a prágai Károly Egyetem jogi karán végző; 1948-tól a CSKP megyei apparátusában dolgozik; 1958-tól a CSKP KB tagja. 1959–1961: mezőgazdasági, erdő- és vízgazdálkodási miniszter. 1961–1965: belügyminiszter, 1965–1967: a CSKP KB mezőgazdasági bizottsága, 1965–1968: a CSKP KB titkára. 1968-ban miniszterelnök-helyettes. 1970. január 28.–1988. október 12.: miniszterelnök.

Szirmai István (1906–1969) jogász, újságíró; 1929-ben belép a Román Kommunista Pártba, 1941-ig az erdélyi tartományi vezetés tagja. Észak-Erdély visszacsatolása (1940) után Budapestre költözik, ahol a KMP tagja lesz. 1945–1953: parlamenti képviselő. 1953-ban letartóztatják, 1954-ben ítélet nélkül szabadul. 1956. december–1957. július: a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának vezetője, 1957–1959: az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály vezetője; 1959–1966: a KB ideológiai (és 1963-ig kulturális) titkára; 1962–1969: az Agitációs és Propaganda Bizottság vezetője; 1957–1969 a KB tagja; 1962–1969: a PB tagja 1958-tól országgyűlési képviselő.

Szuszlov, Mihail Andrejevics (1902–1982) szovjet politikus; 1921-től az SZKP tagja; 1941-től az SZKP KB, 1947-től a Titkárság tagja. 1952–1953-ban, majd 1955-től haláláig az SZKP Elnöksége, illetve a PB tagja. Az SZKP főideológusa.

Thatcher, Margaret H. (1925–) brit konzervatív politikus; majd 1959-től parlamenti képviselő. 1970-től oktatási miniszter; 1975–1990: a Konzervatív Párt vezetője, 1979–1990: első nőként az Egyesült Királyság miniszterelnöke. Nevéhez fűződik a neoliberális gazdaságpolitika meggyökereztetése.

U Thant (1909–1974) burmai diplomata, 1961–1971: az ENSZ harmadik főtitkára. 1952-től tagja a burmai ENSZ-küldöttségnek, 1957-től országa állandó ENSZ-képviselője; 1961 novemberében az ENSZ ügyvezető főtitkára, 1962 novemberétől a világszervezet főtitkárává választották. Tisztségét 1971 decemberéig töltötte be. Vezetése első ciklusában kirobbant, majd megoldódott a kubai rakétaválság, véget ért a kongói polgárháború, békefenntartó erők érkeztek Ciprusra, tűzszünet született az 1965-ös indiai–pakisztáni háborúban. Nevéhez fűződik a harmadik világbeli országok gazdasági fejlődését célzó programok elindítása.

Ulbricht, Walter Ernst Paul (1893–1973) német politikus; 1912-től a szociáldemokrata párt tagja; 1918-ban a Németország Kommunista Pártjának egyik megalapítója; 1928-tól Reichstag-képviselő, az NKP KB tagja. 1933-ban az NKP feloszlatásakor emigrál, az ille-

galitásból vezeti tovább a pártot. Előbb Párizsba, majd Prágába menekül. A második világháború kitörése előtt Moszkvába távozik, és a moszkvai rádió német nyelvű adásának munkatársa lesz; 1942–1943-ban részt vesz Sztálingrád védelmében. 1949-től az NDK Minisztertanácsának főtitkára; 1950-től az NSZEP KB, majd 1953-tól az NSZEP főtitkára. 1960-tól 1973-ig az Államtanács elnöke. 1971-ben „egészségügyi okokból” szinte valamennyi pozíciójából leváltották.

Wischnewski, Hans-Jürgen (1922–2005) német szociáldemokrata politikus; 1966–1968 között gazdasági együttműködési miniszter, majd az SPD pártigazgatója, 1974–1976: külügyi államtitkár; 1976–1979 és 1982: a nyugatnémet kancelláriai hivatal vezetője. Nemzetközi ismertségre az 1977. őszi terrortámadások idején tett szert, amikor sikeres tárgyalásokat folytatott Szomáliában annak érdekében, hogy a német speciális alakulatok Mogadishuban visszafoglalják az eltérített Lufthansa-gépet („a mogadishui hős”). Az arab világ és Afrika szakértőjeként nagy elismertségnek örvendett.

Zsivkov, Todor (1911–1998) bolgár politikus. 1948-tól a BKP Központi Bizottság tagja, 1950-től a Központi Bizottság titkára, 1951-től a Politikai Bizottság tagja. 1954-ben a párt első titkára, majd 1962–1989: a Bolgár Kommunista Párt főtitkára. 1971–1989: az Államtanács elnöke, 1962–1971: Bulgária miniszterelnöke. 1989-ben kizárták a kommunista pártból, és 1990-ben letartóztatták személyes meggazdagodás és a néptulajdon elsikkasztása vádjával.

Összesített bibliográfia

9. zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa ve dnech 8. a 9. dubna 1988. *K práci strany v podmínkách přestavby hospodářského mechanismu a rozvoje socialistické demokracie*. Praha, Svoboda, 1988
- The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents*. Ed.: Csaba Békés, Malcolm Byrne and János M. Rainer. Budapest, CEU University Press, 2002
- IX Nadzwyczajny Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 14–20 lipca 1981 r. *Podstawowe dokumenty i materiały*. Warszawa, Książka i Wiedza, 1981
- XXIII szjezd Kommunszticseszkaj Partii Szovjetszokogo Szojuza. *Sztyenograficseszkij otcsjot*. Moszkva, Goszpolitizdat, 1966
- Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland*, 1977. Bd. II. Hrsg.: Ilse Dorothee Pautsch et al. München, R. Oldenburg, 2008
- Anderle Ádám: *Kuba története*. Budapest, Akkord, 2004
- Anderson, Sheldon R.: *A Cold War in the Soviet Bloc. Polish–East-German Relations 1945–1962*. Boulder, Westview Press, 2001
- Andreides Gábor: *A magyar–olasz kapcsolatok alakulása az 1970-es években*. <http://goo.gl/WBO7Ni> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Andreides Gábor: *A magyar–olasz kapcsolatok története, 1956–1989*. [Doktori értekezés, 2008]
- Andropov, Jurij V.: *Izbrannüje recsi i sztatyi*. Moszkva, Politizdat, 1983
- Antal László: *Gazdaságirányítási és pénzügyi rendszerünk a reform útján*. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1985
- Antonian, Armen: *Toward a Theory of Eurocommunism. The Relationship of Eurocommunism to Eurosocialism*. New York, Greenwood, 1987
- Apró Antal: *A KGST-országok gazdasági együttműködése és a magyar népgazdaság*. Budapest, Kossuth, 1968
- Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája. I. 1965–1974*. Összeáll. és a bev. tanulmányt írta: Novák Csaba Zoltán. Csíkszereda, Pro-Print, 2011
- Arrighi, Giovanni: *The World Economy and the Cold War, 1970–1990*. In: *The Cambridge History of Cold War. III. Endings*. Ed.: Melwyn P. Leffler–Odd Arne Westad. Cambridge, Cambridge University Press, 2012. 23–44.
- Arrighi, Giovanni–Terence K. Hopkins–Immanuel Wallerstein: 1989, the Continuation of 1968. In: *After the Fall. 1989 and the Future of Freedom*. Ed.: George Katsiaficas. New York–London, Routledge, 2001. 35–51

- Ádám Magda: *A kisantant, 1920–1938*. Budapest, Kossuth, 1981
- Bacher, John: How Socialist France Embraced the Bomb. *Peace*, 1986/6–7. sz. 13–15.
- Backes, Uwe – Eckhard Jesse: *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn, Bundeszentrale für Politische Bildung, 1996
- Bajbakov, Nyikolaj Konsztantyinovics: *Szorok let v pravityelsztve*. Moszkva, Reszpublika, 1993
- Balázs Péter: *Az Európai Unió külpolitikája és a magyar-EU kapcsolatok fejlődése*. Budapest, KJK–Kerszöv, 2002
- Balogh András: Európa és a nemzeti kisebbségi kérdés a második világháború után. *Európai Utas*, 2003/2. sz. 54–60. <http://goo.gl/CvH4T0> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Balogh Margit: Az 1971. szeptember 9-ei magyar–vatikáni megállapodás. Mindszenty József bíboros érsek távozása Magyarországról. *Századok*, 2014/4. sz. 875–931.
- Balogh Margit: *Mindszenty József, 1892–1975*. Budapest, Elektra, 2002
- Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája, 1945–1950*. Budapest, Kossuth, 1988
- Balogh Sándor: A német nemzetiségű lakosság kitelepítése Magyarországról a második világháború után. *Információs Szemle – Elmélet és politika*, 1981/4. sz. 96–130.
- Bange, Oliver: The German Problem and Security in Europe: Hindrance or Catalyst on the Path to 1989–1990? In: *Imposing, Maintaining, and Tearing Open the Iron Curtain – The Cold War and East-Central Europe, 1945–1989*. Ed.: Mark Kramer, Vit Smetana. Lanham, Lexington Books, 2014.
- Bank of England, *Record of Conversation between Deputy Governor & Leutwiler* <http://goo.gl/KdpskX> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Baráth Magdolna: Kis októberi forradalom. Hruscsov leváltása és a magyar pártvezetés. *Múltunk*, 2007/4. sz. 170–212.
- Baráth Magdolna: Kádár, Hruscsov, Brezsnyev. Szovjet külügyi dokumentumok a magyar pártvezetés reakciójáról Ny. Sz. Hruscsov leváltására. *Történelmi Szemle*, 2003/3–4. sz. 331–349.
- Baráth Magdolna–Cseh Gergő Bendegúz–Feitl István–Fidger Éva: Bevezető. In: *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947*. Szerk.: Feitl István. Budapest, Napvilág, 2003. 21–26.
- Barta Judit et al.: *Speciális társaságok*. Budapest, KJK–Kerszöv, 2003
- Bauer Tamás: A második gazdasági reform és a tulajdonviszonyok. *Mozgó Világ*, 1982/11. sz. 17–42.
- Bauer Tamás: *Tervgazdaság, beruházás, ciklusok*. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1981
- Bálint Lajos: *A biológiai és toxinfegyver-tilalmi egyezmény 1972. 04. 10.* <http://goo.gl/Alofdz> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Beaulieu, Louise–Jonathan Cloud: Political Ecology and the Limits of the Communist Vision. In: *Politics of Eurocommunism. Eclipse of the Bolshevik legacy in the West*. Ed.: Carl Boggs–David Plotke Montreal, Black Rose Books, 1980. 221–250.
- A belgrádi találkozó záródokumentuma*, 1978. március 9. <http://goo.gl/ekyk2T> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Bencsik Péter–Nagy György: *A magyar úti okmányok története 1945–1989*. Budapest, Tipico Design, 2005
- Berecz János: *Kádár élt... 2. „... az velünk van!”* Budapest, Duna International, 2008
- Berecz János: *Vállalom*. Budapest, Budapest–Print, 2003
- Berend, T. Ivan: *From the Soviet Bloc to the European Union. The Economic and Social Transformation of Central and Eastern Europe since 1973*. Cambridge, Cambridge University Press, 2009

- Berend T. Iván: *Terelőúton. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944–1990*. Budapest, Vince, 1999
- Berggren, D. Jason–Nicol C. Rae: Jimmy Carter and George W. Bush: Faith, Foreign Policy, and an Evangelical Presidential Style. *Presidential Studies Quarterly*, 2006/4. sz. 606–632.
- Berlin, a megosztott város. Szerk: Németh István–Tollas Gábor. Budapest, ELTE Eötvös, 2008
- Bernstein, Serge: *The Republic of de Gaulle 1958–1969*. Cambridge, Cambridge University Press, 1993
- Beszélő összkiadás 1981–1989. 2. k. Sajtó alá rend.: Havas Fanny. Budapest, AB–Beszélő, 1992
- Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. Tanulmány és válogatott dokumentumok*. Budapest, 1956-os Intézet, 1996
- Békés Csaba: *Európából – Európába. Magyarország a konfliktusok keresztjében, 1945–1990*. Budapest, Gondolat, 2004
- Békés Csaba: Hidegháború-enyhülés új megközelítésben. *Külügyi Szemle*, 2014/4. sz. 3–18.
- Békés Csaba: Magyarország és az Európai Biztonsági Értekezlet előkészítése, 1965–1970. In: *Az 1956-os Intézet évkönyve, 2004. Magyarország a jelenkorban*. Budapest, 1956-os Intézet, 2004. 291–309.
- Békés Csaba: Magyarország, a szovjet blokk, a német kérdés és az európai biztonság 1967–1975. In: *Az 1956-os Intézet évkönyve, 2009*. Szerk.: Tischler János. Budapest, 1956-os Intézet, 2009. 315–351.
- Békés Csaba: The Warsaw Pact and Helsinki Process, 1965–1970. In: *The Making of Détente. Eastern and Western Europe in the Cold War, 1965–1975*. Ed.: Wilfried Loth and Georges-Henri Soutou. London–New York, Routledge, 2008
- Békés Csaba–Kecskés D. Gusztáv: *A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. Tanulmányok, dokumentumok és kronológia*. Budapest, Magyar ENSZ Társaság, 2006
- Bibó István: *Válogatott tanulmányok IV. 1935–1979*. Budapest, Magvető, 1990
- Bíró Zoltán, Sz.: Politikatörténeti vázlat a késői Szovjetunióról. In: *Peresztrojka és tulajdonáthelyezés. Tanulmányok és dokumentumok a rendszerváltás történetéből a Szovjetunióban, 1985–1991*. Szerk.: Krausz Tamás–Sz. Bíró Zoltán. Budapest, Magyar Ruszisztikai Intézet, 2003. 11–51.
- Blahó András–Szentés Tamás: A II. világháború után létrehozott nemzetközi gazdasági rend fő vonásai és alapintézményei. In: *Világgazdaságtan. Globális fejlődés – gazdaság-diplomácia*. Szerk.: Blahó András. Budapest, Aula, 2004. 165–185.
- Boca, Ioana: 1956. *Un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*. București, Fundația Academia Civică, 2001
- Bognár József: *Világgazdasági korszakváltás. Tanulmányok és beszélgetések*. Budapest, Közgazdasági és Jogi–Gondolat, 1976
- Borhi László: *Hadüzenettől a rendszerváltásig. Az Egyesült Államok és Magyarország, 1941–1991*. (Akadémiai doktori értekezés, 2010) <http://goo.gl/Z9I9ma> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Borhi László: *Magyar–amerikai kapcsolatok, 1945–1989. Források*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2009
- Borhi László: *Nagyhatalmi érdeke hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Budapest, Osiris–MTA Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, 2015
- Bottoni, Stefano: Kényszerből stratégia: a román állambiztonság válaszlépései a magyar forradalomra 1956–1958. In: *Folyamatok a változásban*. Szerk.: Ablonczy Balázs–Fedinec Csilla. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2005. 221–254.

- Bottoni, Stefano: Románia. In: *Evolúció és revolúció. Magyarország és a nemzetközi politika 1956-ban*. Szerk.: Békés Csaba. Budapest, 1956-os Intézet–Gondolat, 2007. 155–177.
- Bottoni, Stefano: *Sztálin a székeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története, 1952–1960*. Csíkszereda, Pro-Print, 2008
- Bottoni, Stefano: *A várva várt Nyugat. Kelet-Európa története 1944-től napjainkig*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, 2014
- Boughton, James M.: Globalization and the Silent Revolution of the 1980s. *Finance and Development*, Vol. 39, No. 1, 2002
<http://goo.gl/eYY1hv> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Boughton, James M.: *Silent Revolution. The International Monetary Fund 1979–1989*. Washington, International Monetary Fund, 2001
- Bourne, Eric: Romania pulled westward with money not ideology. *The Christian Science Monitor*, 30 September 1983.
- Bozo, Frédéric: *Mitterrand, the End of the Cold War, and German Unification*. New York, Berghahn, 2009
- Bozzai Rita–Farkas Zoltán: *Hitelválság. Adósságaink története*. H. n., Morál–Codex, é. n.
- Bökenkamp, Gérard: *Das Ende des Wirtschaftswunders: Geschichte der Sozial-, Wirtschafts- und Finanzpolitik in der Bundesrepublik 1969–1998*. Stuttgart, Lucius & Lucius, 2010
- Böröcz József: Kettős függőség és a külső kötődések informálissá válása: a magyar eset. *Eszmélet*, 1993/18–19. sz. 74–88.
- Brandt, Willy: *Békepolitika Európában*. Budapest, Kossuth, 1970
- Breslauer, George W.: *Soviet Strategy in the Middle East*. Boston, Unwin Hyman, 1990
- Brezsnyev, Leonid Iljics: *A gazdaságirányítás kérdései a fejlett szocialista társadalomban*. Budapest, Kossuth, 1977
- Brezsnyev, Leonid Iljics: *Izbrannüje proizvegyenija I*. Moszkva, Politizdal, 1981
- Brezsnyev, Leonid Iljics: *Az SZKP és a szovjet állam külpolitikája. Beszédek és cikkek*. Budapest, Kossuth, 1982
- Butenko, Anatolij Pavlovics: *A szocialista társadalmi rendszer*. Budapest, Kossuth, 1977
- The Cambridge History of Southeast Asia. Volume Two, Part Two: From World War II to the Present*. Ed.: Nicholas Tarling. Cambridge, Cambridge University Press, 1999
- A Cardboard Castle! An Inside History of Warsaw Pact 1955–1991*. Ed.: Vojtech Mastny–Malcolm Byrne. Budapest, CEU Press, 2005
- Carrillo, Santiago: *Az „eurokommunizmus” és az állam*. Budapest, Kossuth, 1978
- Carter, April: *Success and Failure in Arms Control Negotiations*. Oxford, Oxford University Press, 1989
- Carter and Human Rights, 1977–1981*. <https://goo.gl/sXMMi2> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Ceausescu, Nicolae: *Románia a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom fejlődésének útján. Jelentések, beszédek, cikkek*. Bukarest, 1978
- Centralnij Komitet KPSZSZ, VKP(b), RKP(b), RSZDRP(b) 1917–1991. Isztoriko-biograficeszkij szpravocsnyik*. Szoszt. Ju. V. Gorjacsev. Moszkva, Parad, 2005
- Chen, King C.: *China's War With Viet Nam, 1979. A Military Analysis*. Stanford, Hoover Institution, 1987
- Chruschtschows Westpolitik 1955–1964: Gespräche, Aufzeichnungen und Stellungnahmen*. Bd. 3. Kulmination der Berlin-Krise. Hrsg.: Gerhard Wettig. München, Oldenbourg, 2011
- Ciepielewski, Jerzy: *A Szovjetunió gazdaságtörténete*. Budapest, Kossuth, 1977
- Cogan, Charles: Mitterrand, France, and NATO: the European transition. *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 9, Issue 3, 2009, 257–267.

- Concluding Document of the Third Follow-up Meeting, Vienna, 4 November 1986 to 19 January 1989.* <http://goo.gl/r6xLpp> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Conversation between SPD chairman Willy Brandt and the Secretary of the Central Committee of the CPSU Leonid Brezhnev on 30 June 1981 in Moscow.* <http://goo.gl/JWDqLv> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Cowen, Tyler: *Why did the Soviet Union fall?* <http://goo.gl/gJFGTs> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Croissant, Michael P.: *The Armenia-Azerbaijan Conflict. Causes and Implications.* London, Praeger, 1998
- Cummings, Richard H.: *Cold War Radio: the Dangerous History of American Broadcasting in Europe, 1950–1989.* Jefferson, McFarland, 2009
- Csaba László: Érdekegyeztetés és közös útkeresés. Gondolatok a nemzeti gazdaságpolitikák összehangolásáról. *Valóság*, 1985/10. sz. 24–40.
- Csaba László: *Kelet-Európa a világ gazdaságában. Alkalmazkodás és gazdasági mechanizmus.* Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1984
- Csehoszlovackij krízis 1967–1969 gg. v dokumentah CK KPSZSZ.* Szoszt.: N. G. Tomilina, L. A. Velicsanszkaja. Moszkva, Rosszpen, 2010
- Csizmadia Ervin: *Diskurzus és diktatúra. A magyar értelmiség vitái Nyugat-Európáról a késő Kádár-rendszerben.* Budapest, Századvég, 2001
- Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék, 1968–1988. I–III.* Budapest, T-Twins, 1995
- Dalos György: Két zsidó vonatkozású titkosszolgálati dokumentum. *Múlt és jövő*, 2003/3. sz. 40–44.
- Daniloff, Nicholas: *Of Spies and Spokesmen: My Life as a Cold War Correspondent.* Columbia, University of Missouri, 2008
- Dávid Gyula: Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság. *Hitel*, 1991/21. sz. 20–22. *Declaration: Downing Street Summit Conference.* London, England, May 8, 1977. <http://goo.gl/lkYCNU> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Deletant, Dennis: *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948–1965.* New York, St. Martin's, 1999
- Diederiks, H. A. et al.: *Nyugat-európai gazdaság- és társadalomtörténet. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig.* Budapest, Osiris, 1995
- Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról.* Szerk.: Vjacseszlav Szereda–Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1996
- Elleinstein, Jean: *Histoire du phénomène stalinien.* Paris, Grasset, 1975
- Elleinstein, Jean: *Le P.C.* Paris, Grasset, 1976
- Az emberiség békéjéért, jövőjéért.* Budapest, Kossuth, 1957
- The end of the post-war era. Documents on great-power relations, 1968–1975.* Ed.: James Mayall–Cornelia Navari. Cambridge–New York, Cambridge University Press, 1980
- Eörsi László: 1956 hordaléka. *Beszélő*, 2007/12. sz. 66–70.
- Eörsi László: Dudás József és '56. *Beszélő*, 2004/1. sz. 48–56.
- Az európai kommunista és munkáspártok konferenciájának dokumentumai.* Berlin, 1976. Szerk.: Pásztor Antal. Budapest, Kossuth, 1976
- Észak–Dél: egy túlélési program: a nemzetközi fejlesztési kérdésekkel foglalkozó független Brandt-bizottság jelentése. In: *Válság világrendszer-szemléletben.* Szerk.: Miszlivetz Ferenc. Szombathely, Savaria University Press, 2009. 209–374.
- Faluvégi Lajos: *Állami pénzügyek és gazdaságirányítás.* Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1977
- Fábián Anna: A külgazdasági alkalmazkodóképesség nem gazdasági összetevői. *Közgazdasági Szemle*, 1984/3. sz. 281–289.

- Feitl István: *A bukott Rákosi. Rákosi Mátyás 1956–1971 között*. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1993
- Feitl István: Magyar elképzelések a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának megreformálására (1967–1975). *Századok*, 2013/6. sz. 1377–1421.
- Fekete bárány! Fekete János vall életéről, világnézetéről, világlátásáról Benda Lászlónak. Budapest, Print City, 1999
- Filozófus-per, 1973. Budapest, Hírlapkiadó, 1989
- Fischer, Benjamin B.: *A Cold War Conundrum. The 1983 Soviet War Scare*. <https://goo.gl/DuFnSn> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Fischer, Beth A.: US Foreign Policy under Reagan and Bush. In: *The Cambridge History of Cold War. III. Endings*. Ed.: Melwyn P. Leffler–Odd Arne Westad. Cambridge, Cambridge University Press, 2012. 267–288.
- Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ, 1945–1989*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2005
- Font Márta–Krausz Tamás–Niederhauser Emil–Szvák Gyula: *Oroszország története*. Budapest, Maecenas, 1997
- Fordulat és reform. Szerk.: Antal László et al. (Melléklet, *Medvetánc* 1987/2. sz.)
- Fornasier, Robert: The DC and PC in the Seventies: A Complex Relationship Supervised by the United States. *Bulletin of Italian Politics*, Vol. 4, No. 2, 2012, 209–229. <http://goo.gl/PqKxdh> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Föglein Gizella: *Nemzetiség vagy kisebbség?* Budapest, Ister, 2000
- Földes György: Barátság felsőfokon. Kádár és Hruscsov. In: *Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár-életútról*. Szerk.: Rácz Árpád. Budapest, Rubicon–Aquila, 2001. 88–94.
- Földes György: *Az eladósodás politikatörténete, 1957–1986*. Budapest, Maecenas, 1995
- Földes György: *Hatalom és mozgalom, 1956–1989. Társadalmi-politikai erőviszonyok Magyarországon*. Budapest, Kossuth–Reform, 1989
- Földes György: Ívek és töréspontok Kádár János politikai pályáján. *Korunk*, 2012/7. sz. 33–46.
- Földes György: A jövőtől a jelen felé. A pártoktatási kézikönyvek szocializmus-képe 1945–1983. In: *Válaszúton. „Létező szocializmus” – politikai átmeneti időszak? – szocializmus? - kapitalizmus?* Vál. és szerk. Krausz Tamás, Tütő László. Budapest, ELTE ÁJTK Politikatudományi Tanszékcsoport, 1988
- Földes György: Kádár és Brezsnyev – kötélfűzés felsőfokon. In: *Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár-életútról*. Szerk.: Rácz Árpád. Budapest, Rubicon–Aquila, 2001. 103–113.
- Földes György: Kádár János és az erdélyi magyarság. In: *Nemzetiség – felelősség. Írások Gáll Ernő emlékére*. Szerk.: Földes György–Gálfalvi Zsolt. Budapest, Napvilág, 2005. 55–108.
- Földes György: Kádár János és a magyar desztalinizáció. *Múltunk*, 2012/2. sz. 192–214.
- Földes György: Kádár János és a nemzet, 1956. november. In: *Vissza a történelemhez. Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára*. Szerk.: Izsák Lajos–Stemler Gyula. Budapest, Napvilág, 1996. 65–72.
- Földes György: A magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok, 1948–1973. *Századok*, 2013/6. sz. 1349–1376.
- Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés, 1956–1989*. Budapest, Napvilág, 2007
- Freedman, Lawrence: *The Official History of the Falklands Campaign*. London, Routledge, 2005
- Fülöp Mihály: *A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés, 1947*. Budapest, Héttorony, 1994

- Fülöp Mihály–Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században*. Budapest, Aula, 1998
- Für Lajos: Nemzetiségi kérdés, nemzetiségtudományi kutatások. *Valóság*, 1982/1. 34–46.
- Gaddis, John Lewis: Grand Strategies in the Cold War. In: *The Cambridge History of Cold War. II. Crises and Détente*. Ed.: Melwyn P. Leffler–Odd Arne Westad. Cambridge, Cambridge University Press, 2012. 1–21.
- Gaddis, John Lewis: *Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése*. Budapest, Európa, 2001
- Garadnai Zoltán: Vigyázó szemüket Budapestre vetették? A Magyarország-kép alakulása a francia diplomáciai iratok tükrében, 1963–1968. *Történelmi Szemle*, 2008/4. sz. 565–592.
- Garthoff, Raymond L.: *Détente and confrontation: American–Soviet relations from Nixon to Reagan*. Washington, D. C., Brookings, 1994
- Garthoff, Raymond L.: *The great transition. American–Soviet relations and the end of the Cold War*. Washington, D. C., Brookings Institution, 1994
- Gati, Charles: Hungary: The Politics of Reform. *Current History*, 1971/5. sz. 290–294.
- Gati, Charles: *Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom*. Budapest, Osiris, 2006
- Gazdag Ferenc: *Franciaország története, 1918–1995*. Budapest, Kossuth, 2011
- Gazdag Ferenc: *Franciaország története, 1945–1995*. Budapest, Zrínyi, 1997
- A gazdasági mechanizmus továbbfejlesztéséről a Szovjetunióban. Budapest, Kossuth, 1985
- Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*. Budapest, Kossuth, 1985
- Gergely Jenő: Magyarország és az Apostoli Szentszék viszonya 1945-től napjainkig. In: *Magyarország helye a 20. századi Európában*. Szerk.: Pritz Pál. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2002. 123–135.
- Gergely Jenő: A magyarországi katolikus egyház és a külpolitika (1848–1990). In: *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Szerk.: Pritz Pál, Sipos Balázs és Zeidler Miklós közreműködésével. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2000. 57–86.
- Germuska Pál: *Vörös Arzenál. Magyarország részvétele a nemzetközi hadipari együttműködésében a KGST keretei között*. Budapest, Argumentum, 2010
- Gildea, Robert: *France since 1945*. Oxford, Oxford University Press, 2002
- Giustozzi, Antonio: *War, politics and society in Afghanistan, 1978–1992*. Washington, Georgetown University Press, 2000
- Gorbacsov, Mihail Szergejevics: *Átalakítás és új gondolkodás országunknak és az egész világnak*. Budapest, Kossuth, 1987
- Gorbacsov, Mihail Szergejevics: *Izbrannüje recsi i sztatyi*. Moszkva, Politizdat, 1987
- Gorbacsov, Mihail Szergejevics: *Szemtől szemben önmagammal. Visszaemlékezések és töprengések*. Budapest, Scolar, 2013
- Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel. *Dokumentumok az egykori SZKP és MSZMP archívumaiból, 1985–1991*. Szerk.: Baráth Magdolna–Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000
- Gordon, Philip H.: *A Certain Idea of France. French security policy and the Gaullist legacy*. Princeton, Princeton University Press, 1993
- Gough, Roger: *A Good Comrade. János Kádár, Communism and Hungary*. London, I. B. Tauris, 2006
- Graf, William D.: Anti-Brandt: A Critique of Northwestern Prescriptions for World Order. In: *Socialist Register 1981*. London, Merlin, 1981. 20–46. <http://goo.gl/y6vh2H> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Grandin, Greg: *The Last Colonial Massacre: Latin America in the Cold War*. Chicago, University of Chicago Press, 2004

- Gromiko, Andrej Andrejevics: *Pamjatnoe*. Tom 2. Moszkva, Politizdat, 1988
- Die grossen Regierungserklärungen der deutschen Bundeskanzler von Adenauer bis Schmidt*. Hrsg.: Klaus von Beyme. München–Wien, Hanser, 1979
- Győr, 1956. *Dokumentumgyűjtemény*. Szerk.: Bana József. Győr, 1996
- Győri Szabó Róbert: *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Budapest, Osiris, 2006
- Hacke, Christian: *Weltmacht wider Willen. Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*. Stuttgart, Klett–Cotta, 1988
- Hajdu Tibor: Farkas és Kádár Rajknál. Rajk vallatása, Budapest, 1949. június 7. In: *Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár-életéről*. Szerk.: Rác Árpád. Budapest, Rubicon–Aquila, 2001. 40–46.
- Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1945–1982. A második világháború utáni korok legfontosabb külpolitikai szerződései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi–Gondolat, 1985.
- Hanson, Philip: *The Rise and Fall of Soviet Economy. An Economic History of the USSR from 1945*. London–New York, Longman, 2003
- Harmos Zoltán: Előregyártott vasbetonvázas többszintes lakóépület. *Magyar Építőipar*, 1956/2. sz. 53–61.
- Havasi Ferenc: Előrehaladásunk feltétele – erőforrásaink jobb hasznosítása. *Társadalmi Szemle*, 1986/12. sz. 3–13.
- Havasi Ferenc: *Gazdaságpolitika, gazdaságirányítás. Válogatott beszédek és cikkek, 1977–1984*. Budapest, Kossuth, 1985
- Havasi Ferenc: *Új fejlődési pályán. Válogatott beszédek és cikkek, 1977–1982*. Budapest, Kossuth, 1982
- A Hazafias Népfront VI. kongresszusa, 1976. szeptember 18–19*. Budapest, Zrínyi, 1976
- Hegedűs András: A nagyvállalatok és a szocializmus. *Közgazdasági Szemle*, 1984/1. sz. 63–70.
- Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából*. Vál., az előszót és a jegyz. írta: Vjacseszlav Szereda–Alekszandr Sztikalin. Budapest, Móra, 1993
- Hobsbawm, Eric: *A szélsőségek kora. A rövid 20. század története, 1914–1991*. Budapest, Pannonica, 1998
- Hofhansel, Claus: *Multilateralism. German Foreign Policy and Central Europe*. New York, Routledge, 2005
- Honecker, Erich: *Otszjot Centralnogo Komiteta SZEPP IX szjezdu Szocialiszticesskoj Jegyinoj Partii Germanyii*. Dresden, Zeit im Bild, 1976
- Honvári János: Magyarország tőkés országokkal szembeni rendezetlen adósságai a II. világháború után. *Szakmai Füzetek*, 2007/21. sz. 5–17.
- Hoppe, Jiří: *Opozice '68: Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Praha, Proster, 2009
- Horn Gyula: *Cölöpök*. Budapest, Zenit Könyvek, 1991
- Horváth István–Németh István: *... és a falak leomlanak. Magyarország és a német egység, 1945–1990. Legenda és valóság*. Budapest, Magvető, 1999
- Huszár Tibor: 1968. *Prága, Budapest, Moszkva. Kádár János és a csehszlovákiai intervenció*. Budapest, Szabad Tér, 1998
- Huszár Tibor: *Beszélgetések Nyers Rezsővel*. Budapest, Kossuth, 2004
- Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza, 2. kötet*. Budapest, Szabad Tér–Kossuth, 2003
- Hyde-Price, Adrian G. V.: Perestroika or Umgestaltung? East Germany and the Gorbachev Revolution. *Journal of Communist Studies*, 1989/2. sz. 185–210.
- Imposing, Maintaining, and Tearing Open the Iron Curtain. The Cold War and East-Central Europe, 1945–1989*. Ed. Mark Kramer, Vit Smetana. Lanham, Lexington Books, 2014

- Az India és Pakisztán közötti konfliktus. <http://goo.gl/yCfY13> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Intelligence Report. *The Sino-Soviet Dispute on Aid to North Vietnam (1965–1968)* <http://goo.gl/RYf6QO> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Intervju Generalnogo Szekretarja CK SZEPPG, Predsedatyelja Goszudarsztvennogo Szovjeta GDR Eriha Honekkera gazete „Szaarbriukker cajtung”. Berlin, Panorama, 1977
- Iratok a magyar–amerikai kapcsolatok történetéhez, 1957–1967. Szerk: Borhi László. Budapest, Ister, 2002
- Iratok a magyar–jugoszláv kapcsolatok történetéhez. Magyar–jugoszláv kapcsolatok, 1956. Az iratokat gyűjt., vál., szerk és a bev. tanulmányt írta: Kiss József–Ripp Zoltán–Vida István. Budapest, MTA Jelenkorkutató Bizottság, 1995
- Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez, 1956–1964. Vál., szerk., jegyzetekkel ell. és a bev. tanulmányt írta: Geccsényi Lajos. Budapest, MOL, 2000
- Izikené Hedri Gabriella: Az Európai Gazdasági Közösség kibővülésének első tapasztalatai. *Közgazdasági Szemle*, 1973/7–8. sz. 953–962.
- Izikené Hedri Gabriella: Külgazdaság és külpolitika. Budapest, Kossuth, 1982
- Izikené Hedri Gabriella: A szocialista együttműködés távlatai. Budapest, Kossuth, 1985
- Izsák Lajos: *Pártok és politikusok Magyarországon, 1944–1994*. Budapest, Napvilág, 2010
- A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk.: Gál Éva et al. Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1993
- Johancsik János: *A demokratikus pártrendszer Franciaországban a 20. században*. Budapest, Napvilág, 1998
- Johancsik János: *A francia baloldal 1958–1981*. Budapest, Kossuth, 1983
- Johnson, Lyndon B.: *Remarks in Lexington at the Dedication of the George C. Marshall Research Library*. <http://goo.gl/OtKlQ5> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Jordán Gyula: Kína története. Budapest, Aula, 1999
- Jordán Gyula: A privatizáció Kínában – tények és feltevések. *Közgazdasági Szemle*, 1996/1. sz. 45–57.
- Jordán Gyula–Tálas Barna: *Kína a modernizáció útján a XIX–XX. században*. Budapest, Napvilág, 2005
- Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Budapest, Kossuth, 1975
- Juhász József: 1968 Csehszlovákiában és Jugoszláviában. In: 1968: *Kelet-Európa és a világ*. Szerk.: Bartha Eszter, Krausz Tamás. Budapest, L'Harmattan–ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 2009. 79–86.
- Juhász József et al.: *Koszovó. Egy válság anatómiája*. Budapest, Osiris, 2000
- Kaiser, Robert G.: U. S.– Soviet Relations: Good bye to Détente. *Foreign Affairs*, Vol. 59, No. 3, 1980
- Kalmár Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer, 1945–1990*. Budapest, Osiris, 2014
- Kanyó András: *Kádár János – végakarat*. Budapest, Hírlapkiadó, 1989
- Karnow, Stanley: *Vietnam: A History*. New York, Viking Press, 1983
- The Kashmir Question: Retrospect and Prospect*. Ed.: Sumit Ganguly. London, Frank Cass, 2003
- Kádár Béla: Gazdasági növekedésünk gyorsításának külgazdasági keretei és feltételei. *Közgazdasági Szemle*, 1984/12. sz. 1461–1474.
- Kádár János: *A békéért, népünk boldogulásáért. Beszédek és cikkek, 1981–1985*. Budapest, Kossuth, 1985
- Kádár János: Előadás az MSZMP KB ülésén, 1963. augusztus 2. (részletek) Közli Feitl István és Némethné Vágyi Karola. *Eszmélet*, 1993/18–19. sz. 9–27.
- Kádár János: *Hazafiság és internacionalizmus*. Budapest, Kossuth, 1968

- Kádár János: *Szilárd népi hatalom, független Magyarország*. Budapest, Kossuth, 1958
- Kádár János: *A szocialista Magyarországért. Beszédek és cikkek, 1968–1972*. Budapest, Kossuth, 1972
- Kádár János: *A szocializmus teljes győzelméért*. Budapest, Kossuth, 1962
- Kádár János: *A szocializmusért, a békéért. Beszédek és cikkek, 1972–1978*. Budapest, Kossuth, 1978
- Kádár János: *Szövetségi politika – nemzeti egység. Beszédek és cikkek, 1978–1981*. Budapest, Kossuth, 1981
- Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei, 1956. november 7–1958. január 25. Szerk., a jegyzeteket és a bev. tanulmányt írta: Baráth Magdolna. Budapest, MOL, 2009
- Kádár János művei I. 1956–1958. Budapest, Kossuth, 1987
- Kádár János és M. Sz. Gorbacsov találkozója Moszkvában, 1985. szeptember 25-én. *Történelmi Szemle*, 1992/1–2. sz. 133–149.
- Kecskés D. Gusztáv: *Franciaország és a magyar forradalom, 1956*. Budapest, História-MTA Történettudományi Intézet, 2007
- Kecskés Gusztáv: *Franciaország Közép-Kelet-Európa-politikája 1918-tól napjainkig*. Budapest, 2004. <http://goo.gl/AJYVEy> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Kedves, jó Kádár elvtárs! Válogatás Kádár János levelezéséből 1954–1989. Szerk.: Huszár Tibor. Budapest, Osiris, 2002
- Kende Tamás: Hatvannyolcas új és régi baloldal Kelet-Európában. In: *A moderntől a poszt-modernig*. 1968. Szerk.: Balázs Eszter–Földes György–Konok Péter. Budapest, Napvilág, 2009. 225–264.
- Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv*. II. kötet. Budapest, Magvető, 1996
- Kennedy, Paul: *A nagyhatalmak tündöklése és bukása. Gazdasági változások és katonai konfliktusok, 1500–2000*. Budapest, Akadémiai, 1992
- Kerekes György: *A kubai forradalom (1959–1975)*. Budapest, 1979
- Két összefoglaló a magyar–szovjet kormány tárgyalásairól (1958. április). Közli: Baráth Magdolna–Feitl István. *Múltunk*, 1993/4. sz. 163–188.
- Kiernan, Ben: *The Pol Pot Regime: Race, Power, and Genocide in Cambodia under the Khmer Rouge, 1975–79*. New Haven, Yale, 1996
- Király Károly: *Nyílt kártyákkal. Önéletírás és naplójegyzetek*. Budapest, Nap, 1995
- Kiss Balázs: A csehszlovák katolikus egyház az államszocializmus alkonyán. In: *Rendszerváltás és történelem. Tanulmányok a kelet-európai átalakulásról*. Szerk.: Krausz Tamás–Mitrovits Miklós–Zahorán Csaba. Budapest, ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék–L'Harmattan, 2010. 225–239.
- Kiss, J. László: Politika és percepció: magyar és osztrák (kül)politika az átalakulás éveiben (1988–1991). *Külügyi Szemle*, 2013/2. sz. 102–125.
- Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Budapest, Panem–Grafo, 1998
- Klenjánszky Sarolta: A Kádár-rendszer és az eurokommunizmus. Párbeszéd a francia kommunistákkal. *Regio*, 2006/4. sz. 141–164.
- Koltay Gábor—Bródy Péter: *El nem égetett dokumentumok*. Budapest, Szabad Tér, 1990
- Koltay Gábor—Bródy Péter: „Érdemei elismerése mellett...” Beszélgetések Havasi Ferencsel. Budapest, Szabad Tér, 1989
- Konok Péter: *Az eszmék országútján. A nyugati szociáldemokrata kánon dilemmái 1945-től napjainkig*. Budapest, Napvilág, 2011
- Konstantinov, Fedor Trofimovich: *Socialist Internationalism. 25th Congress of the Communist Party of the Soviet Union*. Moscow, Progress Publishers, 1978
- Konventionelle Rüstungskontrolle in Europa. Dokumente und Kräftevergleiche*. Hrsg.: Heinz Kozak. Wien, Institut für Strategische Grundlagenforschung, 1989

- Kornai János: *Erőltetett vagy harmonikus növekedés. Gondolatok a gazdasági növekedés elméletéről és politikájáról*. Budapest, Akadémiai, 1972
- Kornai János: *A hiány*. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1980
- Kornai János: *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*. Budapest, HVG, 1993
- Koszigin, A. N.: Az ipar irányításának javításáról, a tervezés tökéletesítéséről és az ipari termelés gazdasági ösztönzésének fokozásáról. In: Uő: *A szovjet gazdaság a nép szolgálatában. Válogatott beszédek és cikkek*. Budapest–Uzsgorod, Kossuth–Kárpáti, 1976. 112–135.
- Kovácsy Tibor: Közép-Amerika, a válsággóc. *Beszélő*, 1999/7–8. sz. 131–134.
- Kozma Ferenc: *Gazdasági integráció és gazdasági stratégia*. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1976
- Kozma Ferenc: Integráció és gazdasági együttműködés Európában. *Külpolitika*, 1974/3. sz. 3–12.
- Kozma Ferenc: *A „két Európa” gazdasági kapcsolatai és a szocialista nemzetközi együttműködés. Egy elvi koncepció vázlata*. Budapest, Kossuth–Közigazdasági és Jogi, 1970
- Kozma Ferenc: Külgazdaság-stratégiai kihívások a hatvanas években. *Múltunk*, 2001/4. sz. 78–106.
- Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége: haszonélvezők és kárvallottak*. Budapest, Akadémiai, 2004
- Köves András: „Implicit szubvenciók” és a KGST-n belüli gazdasági kapcsolatok néhány kérdése. *Közigazdasági Szemle*, 1984/10. sz. 1235–1244.
- Köves András: *A világ gazdasági nyitása, kihívás és kényszer*. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1980
- Közös gondolkodás a szocializmusról. *A szocializmus fejlődésének időszzerű kérdései hazánkban. Országos elméleti tanácskozás*. Szeged, 1987. február 19–21. Szerk.: Szigeti Györgyné. Budapest, Kossuth, 1988
- Kővágó László: *Nemzetiségek a mai Magyarországon*, Budapest, Kossuth, 1981
- Kramer, Mark: The Demise of the Soviet Bloc. In: *Imposing, Maintaining, and Tearing Open the Iron Curtain – The Cold War and East-Central Europe, 1945–1989*. Ed.: Mark Kramer, Vit Smetana. Lanham, Lexington Books, 2014. 171–255.
- Kramer, Mark: *The Kuklinski Files and the Polish Crisis of 1980–1981*. CWIHP Working Paper 59. March 2009. <https://goo.gl/sPx3KZ> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Krjucskov, Vlagyimir Alekszandrovics: *Licsnoje gyelo*. Moszkva, Olimp, 1997
- KSH-jelentés az 1956-os disszidálásról. *Regio*, 1991/4. sz. 174–211.
- Kulik, Borisz Trofimovics: *Szovjetszko–kitajszkij raszkol: pricsinü i poszledsztvija*. Moszkva, Insztitut Dalnyego Vosztoka, 2000
- Kulturpolitisches Wörterbuch*. Hrsg.: Manfred Berger. 2. Aufl., Berlin, Dietz, 1978
- Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv*, 1975. Budapest, KSH, 1976
- Lebow, Richard Ned–Janice Gross Stern: Reagan and the Russians. *The Atlantic Monthly*, Vol. 273, No. 2, 1994, 35–37.
- Legault, Albert–Michel Fortmann: *A Diplomacy of Hope: Canada and Disarmament, 1945–1988*. Montreal, McGill–Queen’s University Press, 1992
- Lehmann, Hans Georg: *Öffnung nach Osten. Die Ostreisen Helmut Schmidts und die Entstehung der Ost- und Entspannungspolitik*. Bonn, Neue Gesellschaft, 1984
- Lengyel, magyar – „két jó barát.” *A magyar–lengyel kapcsolatok dokumentumai, 1957–1987*. A dokumentumokat vál., a bev. tanulmányt és a jegyzeteket kész.: Mitrovits Miklós. Budapest, Napvilág, 2014
- Lengyelország és az EGK kapcsolatai. *Nemzetközi Szemle*, 1977/7–8. sz. 23–25.
- Léka Gyula: A műszaki zár- és erőrendszer (vasfüggöny), 1948–1989. *Hadtudomány*, 1999/3–4. sz. 161–166.

- Lévesque, Jacques: *The Enigma of 1989. The USSR and the Liberation of Eastern Europe*. Berkeley–Los Angeles–Oxford, University of California, 1997 (magyarul: 1989 – egy birodalom végjátéka. *A Szovjetunió és Kelet-Európa felszabadulása*. Budapest, Aula, 2001.)
- Lin Biao: *Long Live the Victory of People's War! In Commemoration of the 20th In Commemoration of the 20th Anniversary of Victory in the Chinese People's War of Resistance Against Japan*. <https://goo.gl/AfbjMM> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Lomax, Bill: *Magyarország, 1956*. Budapest, Aura, 1989
- Loppert Csaba: *Sikerek és kudarcok az európai szociáldemokrácia történetében*. Budapest, Századvég, 2003
- Lóránt Károly: A Magyarország eladósodásával kapcsolatos legfontosabb tudnivalók. *Nemzeti érdek*, 2007/4. sz. 26–39.
- Lüthi, Lorenz M.: *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*. Princeton, Princeton University Press, 2008
- Lyndon Johnson confronts the world: *American foreign policy, 1963–1968*. Ed.: Warren I. Cohen, Nancy Bernkopf Tucker. Cambridge–New York, Cambridge University Press, 1994
- Machatka, Oswald: Még egy évforduló. *Limes*, 2006/4. sz. 79–84.
- Madarász Mihály: A világgiazi kőolajárak és a Szovjetunió felbomlása. In: *Rendszerváltás és történelem. Tanulmányok a kelet-európai átalakulásról*. Szerk.: Krausz Tamás–Mitrovits Miklós–Zahorán Csaba. Budapest, ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék–L'Harmattan, 2010. 91–111.
- A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a párt politikai irányvonalában és a gyakorlati munkájában elkövetett hibákról s az ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról. 1953. június 28. *Propagandista*, 1986/4. sz. 136–169.
- A Magyar Írók Szövetsége Közgyűlése. 1986. november 29–30. *Jegyzőkönyv*. Budapest, Magyar Írók Szövetsége, 1988
- A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség X. kongresszusa. Budapest, 1981. május 29–31. Budapest, ILV, 1981
- A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusának jegyzőkönyve. Budapest, Szikra, 1948
- Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1969–1988. Összeáll. a Külügyminisztérium. Budapest, Kossuth, 1970–1988
- A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának jegyzőkönyve. 1959. november 30–december 5. Budapest, Kossuth, 1960
- A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa. 1962. november 20–24. Budapest, Kossuth, 1962
- A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusa. 1966. november 28–december 3. Budapest, Kossuth, 1966
- A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusának jegyzőkönyve, 1966. november 28–december 3. Budapest, Kossuth, 1967
- A Magyar Szocialista Munkáspárt X. kongresszusának jegyzőkönyve, 1970. november 23–28. Budapest, Kossuth, 1971
- A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve, 1975. március 17–22. Budapest, Kossuth, 1975
- A Magyar Szocialista Munkáspárt XII. kongresszusának jegyzőkönyve, 1980. március 24–27. Budapest, Kossuth, 1980
- A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. 1985. március 25–28. Budapest, Kossuth, 1985
- A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusának jegyzőkönyve, 1985. március 25–28. Budapest, Kossuth, 1985

- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1956–1962.* Sajtó alá rend.: Vass Henrik–Ságvári Ágnes. Budapest, Kossuth, 1973
- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1963–1966.* Szerk.: Vass Henrik. Budapest, Kossuth, 1978
- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1967–1970.* Szerk.: Vass Henrik. Budapest, Kossuth, 1974
- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1971–1975.* Összeáll. és szerk.: Vass Henrik. Budapest, Kossuth, 1978
- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1975–1980.* Összeáll. és szerk.: Vass Henrik. Budapest, Kossuth, 1983
- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1980–1985.* Összeáll. és szerk. Vass Henrik. Budapest, Kossuth, 1988
- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1985–1989.* Összeáll. és szerk.: Vass Henrik. Budapest, Interart, 1994
- A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I.* 1956. november 11.–1957. január 14. Szerk.: Némethné Vágyi Karola–Sipos Levente. Budapest, Interart, 1993
- A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezlete. Írásban leadott hozzászólások. I–II.* Budapest, Kossuth, 1988
- A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve, 1988. május 20–22.* Budapest, Kossuth, 1988
- Magyar–jugoszláv kapcsolatok, 1956. december–1959. február. A magyar–jugoszláv kapcsolatok és a Nagy Imre-csoport sorsa. Dokumentumok.* Szerk.: Kiss József, Ripp Zoltán, Vida István. Budapest, MTA Jelenkorkutató Bizottság, 1997
- Magyar–kínai kapcsolatok, 1956–1959. Dokumentumok.* Az iratokat gyűjt., vál., sajtó alá rend., a bev. tanulmányt és a jegyzeteket írta, valamint az annotált névmutatót összeáll.: Szobolevszki Sándor. Szerk.: Vida István. Budapest, MTA Jelenkortörténeti Bizottság, 2001
- McAdams, A. James: *East Germany and Detente. Building Authority after the Wall.* Cambridge, Cambridge University Press, 1985
- Medvegyev, Roj A.: *Neizvesztijnij Andropov.* Rosztov na Donu, Főnix, 1999
- Medvegyev, Roy: *Hruscsov. Politikai életrajz.* Budapest, Laude, 1989
- Megbonthatatlan egységben. Dokumentumok. A szocialista országok közötti tárgyalásokról kiadott kormány- és pártközlemények, nyilatkozatok 1956. október 30-tól 1957. január 31-ig.* Budapest, Kossuth, 1957
- Meisel Sándor: *A KGST 30 éve.* Budapest, Kossuth, 1979
- Memuari Nyikitü Szergejevicsa Hruscseva. *Voproszi Isztorii*, 1994/5. sz. 73–86.
- Mezei Bálint: Az 1968-as csehszlovákiai bevonulás és az eurokommunizmus határvonalainak, elvi alapvetéseinek kialakulása. *Eszmélet*, 2010/85. sz. 74–102.
- Mićunović, Veljko: *Tito követe voltam. Moszkva, 1956–1958.* Budapest, Interart, 1990
- Mihail Gorbacsov Budapesten. Az SZKP KB főtítkárának baráti látogatása, 1986. június 8–9.* Szerk.: Bán Éva. Budapest, Kossuth, 1986
- Mihályi Péter: *A magyar gazdaság útja az adósságválságba, 1945–2013.* Budapest, Corvina, 2013
- Mingst, Karen A.: *A nemzetközi kapcsolatok alapjai.* Budapest, Napvilág, 2011
- Mitchell, R. Judson: *Ideology of a Superpower. Contemporary Soviet Doctrine on International Relations.* Stanford, Hoover Institution, 1982
- Mitrovits Miklós: 1968 – a lengyel ellenzéki mozgalom fordulópontja. In: *1968: Kelet-Európa és a világ.* Szerk.: Bartha Eszter, Krausz Tamás. Budapest, L'Harmattan–ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 2009. 87–103.

- Mitrovits Miklós: Egy barátság nehéz évtizede. A lengyel–magyar viszony szakítópróbái (1956–1968). *Múltunk*, 2011/3. sz. 137–164.
- Mitrovits Miklós: Kádár és Dubček 1968-ban. In: *Kádár János és a 20. századi magyar történelem. Tanulmányok*. Szerk.: Földes György–Mitrovits Miklós. Budapest, Napvilág, 2012. 125–146.
- Mitrovits Miklós: *A remény hónapjai... A lengyel Szolidaritás és a szovjet politika, 1980–1981*. Budapest, Napvilág, 2010
- Mlynař, Zdeněk: *A Prágai Tavasz ... és ősz*. Budapest, Vita, 1989
- Molnár Erik: A nemzeti kérdés. *Magyar Tudomány*, 1960/10. sz. 571–588.
- Mong Attila: *Kádár hitele. A magyar államadósság története, 1956–1990*. Budapest, Libri, 2012
- A monori tanácskozás, 1985. június 14–16*. Szerk.: Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2005
- Morgenthau, Hans J.: *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. New York, Knopf, 1967
- Murray, Joseph P.: *Grand Disillusion: François Mitterrand and the French Left*. Westport, Praeger, 1997
- Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok, 1944–1948. Szerk.: Izsák Lajos–Kun Miklós. Budapest, Századvég, 1994
- Az MSZMP Központi Bizottságának 1984. április 17-i állásfoglalása a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésének feladatairól. *Társadalmi Szemle*, 1984/5. sz. 3–14.
- Muszatov, Valerij: Kádár és Gorbacsov első találkozója. *História*, 1993/3. sz. 23–25.
- Muth, Ingrid: *Die DDR-Aussenpolitik 1949–1972. Inhalte, Strukturen, Mechanismen*. Berlin, Ch. Links, 2000
- Nagy Imre: *A magyar nép védelmében*. Forradalmi Tanács, 1957
- NATO, *The Next Thirty Years: Report Of The Conference, Palais D'Egmont, Brussels, Belgium, September 1–3, 1979*. Ed.: Henry Kissinger, Henri Simonet. Center for Strategic and International Studies, Georgetown University, 1979
- Neier, Aryeh: Cuba: The Human Rights Show. *New York Review of Books*, June 15, 1989. 33–35.
- Nemzetközi Statisztikai Évkönyv, 1985*. Közread. a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, Statisztikai, 1985
- Németh István: *A Német Demokratikus Köztársaság 1949–1990. Összegzés és dokumentumok*. Budapest, L'Harmattan, 2010
- Németh István: *Németország története. Egységtől az egységig, 1871–1990*. Budapest, Aula, 2004
- Notz, Anton: *Die SPD und der NATO-Doppelbeschluss: Abkehr von einer Sicherheitspolitik der Vernunft*. Baden-Baden, Nomos, 1990
- Nove, Alec: *A Szovjetunió gazdaságtörténete*. Budapest, Kossuth, 1971
- Nyikita Hruscsov 1964. Sztjenogrammi plenuma CK KPSZSZ i drugije dokumenti. Szoszt.: A. N. Artyizov et al. Moszkva, MFD, 2007
- Nyilatkozat a Román Munkáspárt álláspontjáról a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom kérdéseiben. Elfogadta az RMP Központi Bizottsága 1964. április bővített plenáris ülése. *Korunk*, 1964/5. sz. 579–603.
- Az olasz pártok közös programmegállapodása. *Nemzetközi Szemle*, 1977/10. sz. 6–21.
- Orbán Sándor: *Két agrárforradalom Magyarországon. Demokratikus és szocialista agrárátalakulás 1945–1961*. Budapest, Akadémiai, 1972
- Orehov, Alekszandr Mihajlovics: *Szovjetszkij Szozuz i Polska v godi „ottjepeli” – iz isztorii szovjetszko–polszkih otnosenij*. Moszkva, Indrik, 2005

- Oren, Michael B.: *Six Days of War: June 1967 and the Making of the Modern Middle East*. Oxford, Oxford University Press, 2002
- Ormos Mária: A konszolidáció problémái. *Társadalmi Szemle*, 1989/8–9. sz. 48–65.
- Az orosz irodalom története 1941-től napjainkig*. Szerk.: Hetényi Zsuzsa. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002
- Óvári Miklós: *Hazafiság és nemzetköziség*. Budapest, Kossuth, 1968
- Ötvenhat októbere és a hatalom*. Szerk.: Horváth Julianna–Ripp Zoltán. Budapest, Napvilág, 1997
- Pach Zsigmond Pál: *Történelem és nemzettudat. Cikkek, előadások*. Budapest, Kossuth, 1987
- Paczkowski, Andrzej: *Fél évszázad Lengyelország történetéből, 1939–1989*. Budapest, 1956-os Intézet, 1997
- Palmer, Glenn–T. Clifton Morgan: *A Theory of Foreign Policy*. Princeton, Princeton University Press, 2006
- Pankovits József: *Az olasz baloldal Antonio Gramscitól a Demokratikus Pártig*. L'Harmattan–Eszmélet Alapítvány, 2010
- Pataky Iván: *A vonakodó szövetség. A Magyar Néphadsereg közreműködése Csehszlovákia 1968. évi megszállásában*. Budapest, Rastafari Bt., 2008
- Pataky Iván: *A vonakodó szövetség. A Magyar Népköztársaság és a Magyar Néphadsereg közreműködése Csehszlovákia 1968. évi megszállásában*. Budapest, Zrínyi, 1996
- Pelikán, Jiří: *Harckocsikkal a pártkongresszus ellen. A CSKP 14. kongresszusának jegyzőkönyve és dokumentumai*. Budapest, Kossuth, 1972
- Pető Iván–Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története, 1945–1985*. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1985
- Petritsch, Wolfgang: *Bruno Kreisky, 1911–1990. Egy osztrák államférfi életútja*. Budapest, Napvilág, 2014
- Pécsi Kálmán: *A magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok 30 éve. Eredmények, problémák, fejlesztesi lehetőségek*. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1979
- Pihoja, Rudolf Germanovics: *Szovjetszkij Szozuz: Isztorija vlasztyi 1945–1991*. Novoszibirszk, Szibirszkij Hronograf, 2000
- Pittman, Avril: *From Ostpolitik to Reunification. West German–Soviet Political Relations since 1974*. Cambridge–New York, Cambridge University Press, 2002
- Polinov, Matvej Fjodorovics: *Vnyesnyaja Polityika SZSZSZR v period peresztrojki, 1985–1991 gg.* Szankt-Petyerburg, 2001
- Politbüro KPSZSZ... Po zapiszjam Anatolija Csernyajeva, Vagyima Medvegyeva, Georgija Sahnazarova (1985–1991)*. Szoszt.: A. Csernyajev, A. Veber, V. Medvegyev. Moszkva, Alpina Biznyesz Buksz, 2006
- Ponomarjov, Borisz Nyikolajevics: *Marxizmus, szocializmus*. Budapest, Kossuth, 1979
- Popély Árpád: *1968 és a csehszlovákiai magyarság*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008
- Popély Árpád: *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944–1992*. Pozsony, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006
- Pók Attila: *A nemzetközi élet krónikája, 1945–1997*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1998
- Polonyi Péter: *Kína története*. Budapest, Maecenas, 1994
- Prager Frühling. Das Internationale Krisenjahr 1968. 2. Dokumente*. Hrsg.: Stefan Karner et al. Köln, Böhlau, 2008
- Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. Tom I. Csernovije protokolnije zapiszi zaszedanyij sztenyogrammi*. Gl. red. Alekszandr Alekszandrovics Furszenko. Moszkva, Rosszpen, 2004

- Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. Tom III. Gl. red. Alekszandr Alekszandrovics Furszenko. Moszkva, Rosszpen, 2008
- Prinz, Eugen: Az 1945. évi Beneš-dekrétumok nemzetközi jogi szempontból. *Regio*, 1993/3. sz. 107–118.
- Pritz Pál: *Az objektivitás mítosza! Hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2011
- Puja Frigyes: *Magyar külpolitika*. Budapest, Kossuth, 1980
- Die RAF und der linke Terrorismus*. Hrsg.: Wolfgang Kraushaar. Hamburg, HIS, 2007
- Rainer M. János: *Bevezetés a kádárizmusba*. Budapest, 1956-os Intézet–L'Harmattan, 2011
- Rainer M. János: Egy látogatás anatómiája. Hruscsov Budapesten, 1958. április.
In: Uő: *Ötvenhat után*. Budapest, 1956-os Intézet, 2003. 39–72.
- Rainer M. János: Hruscsov Budapesten, 1958. április. Egy látogatás anatómiája. *Budapesti Negyed*, 1994/2. sz. 159–190.
- Rainer M. János: *Nagy Imre, 1953–1958. Politikai életrajz II*. Budapest, 1956-os Intézet, 1999
- Razvitoe szocialiszticeszkoje obsesztvo: szusnoszty, kriterii zrelosztyi, kritika revizionisztsszkih koncepcij*. Moszkva, Misl, 1975
- Ránki György: *A Harmadik Birodalom árnyékában*. Budapest, Magvető, 1988
- Reagan, Ronald: *Egy amerikai élet*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2014
- A rendszerváltás a Szovjetunióban a tények tükrében (1989–1991)*. Szerk.: Krausz Tamás–Máté István. Budapest, Magyar Ruszisztikai Intézet, 1993
- Ripp Zoltán: *1956: Forradalom és szabadságharc Magyarországon*. Budapest, Korona, 2002
- Ripp Zoltán: *Belgrád és Moszkva között. A jugoszláv kapcsolat és a Nagy Imre-kérdés, 1956. november–1959. február*. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1994
- Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006
- Robinson, Thomas W.: The Sino–Soviet Border Dispute: Background, Development and the March 1969 Clashes. *The American Political Science Review*, 1972/4. sz. 1175–1202.
- A Román Munkáspárt III. Kongresszusa. 1960. június 20–25*. Bukarest, Politikai, 1964
- A Román Kommunista Párt XIII. kongresszusa, 1984. november 19–22*. Budapest, Kossuth, 1985
- Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest, Osiris, 2006
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 1999
- Ruff Mihály: A magyar–NSZK kapcsolatok (1960–1963). Útkeresés a doktrínák útvesztőjében. *Múltunk*, 1999/3. sz. 3–40.
- Ruff Mihály: Új helyzet, új feladatok a magyar külpolitikában 1963–1964-ben. *Múltunk*, 2001/4. sz. 3–39.
- Saltoun-Ebin, Jason: *The Reagan Files: The Untold Story of Reagan's Top-Secret Efforts to Win the Cold War*. CreateSpace, 2010
- Schmidt-Schweizer, Andreas: Das Verhältnis zwischen dem kommunistischen Ungarn und der bundesdeutschen Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn (1951–1989/90). In: *Minderheiten und Mehrheiten im Donau-Karpatenraum (Veröffentlichungen des Forums Hungaricum, 1)*. Hrsg.: Meinolf Arens–Klaus Rettel. Berlin–Cluj, 2012. 469–482.
- Schöllgen, Gregor: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. München, Beck, 1999
- Selva, Douglas: Poland and the Sino–Soviet Rift, 1963–1965. *Cold War International History Project e-Dossier*, No. 10. <https://goo.gl/ZClNRK> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)

- Serewicz, Lawrence W.: *America at the Brink of Empire: Rusk, Kissinger, and the Vietnam War*. Baton Rouge, Louisiana State University Press, 2007
- Shahmuratian, Samvel: *The Sumgait Tragedy: Pogroms Against Armenians in Soviet Azerbaijan*. New Rochelle, Zoryan Institute, 1990
- Shevchenko, Arkady N.: *Breaking with Moscow*. New York, Knopf, 1985
- Šik, Ota: *A csehszlovák gazdaság igazi helyzete*. Budapest, Kossuth, 1970
- Šik, Ota: *A szocialista áruviszonyok*. Budapest, Kossuth–Közgazdasági és Jogi, 1968
- Simon István: *Bal-kísértés. A kádári külpolitika és a nyugati szociáldemokrácia*. Budapest, Digitalbooks, 2012
- Sipos Levente: A Népszabadság letiltott cikke 1956 novemberében. *Múltunk*, 1992/1. sz. 131–144.
- Skrzypek, Andrzej: *Mechanizmy klientelizmu. Stosunki polsko–radzieckie 1965–1989*. Pułtusk–Warszawa, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora–ASPRA–JR, 2008
- Sodaro, Michael J.: *Moscow, Germany, and the West from Khrushchev to Gorbachev*. London, I. B. Tauris, 1991
- Soós Katalin: *1956 és Ausztria*. Szeged, József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1999
- Soós Viktor Attila: Kádár János és VI. Pál pápa 1977. június 9-ei találkozása. *ArchívNet*, 2010/1. sz. <http://goo.gl/hXq8UW> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-central Europe and the Dynamics of the Soviet Bloc*. Ed.: Vladimir Tismăneanu. Budapest–New York, CEU Press, 2009
- Standeisky Éva: *Az írók és a hatalom, 1956–1963*. Budapest, 1956-os Intézet, 1996
- Statisztikai Évkönyv, 1970, 1974, 1975, 1976, 1977, 1985*. Budapest, KSH, 1971–1986
- Stern, Carola: *Willy Brandt*. Budapest, Napvilág, 2012
- Strong, Robert A.: *Working in the World: Jimmy Carter and the Making of American Foreign Policy*. Baton Rouge, Louisiana State University Press, 2000
- Suri, Jeremi: *The Promise and Failure of „Developed Socialism”. The Soviet „Thaw” and Crucible of the Prague Spring, 1964–1972*. <http://goo.gl/CcoSSA> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Szabó Benjamin: „Lenni vagy nem lenni? – a paksi kérdés”. *ArchívNet*, 2005/6. sz. <http://goo.gl/E1JjUB> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Szalai Erzsébet: *Kiemelt vállalat, beruházás, érdek*. Budapest, Akadémiai, 1981
- Szamuely László: Prospect of Economic Reforms in the European CMEA countries in the 80's. *Acta Oeconomica*, 1986/36. sz. 55–66.
- Szanyi Miklós: A globális válság eredete, fő dimenziói és egyéb jellemzői. In: *A globális válság. Hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások*. Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2009
- Szarka László: *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest, Ister, 1998
- Szebeni Géza, M.: Kádár János és François Mitterrand három találkozója. *Múltunk*, 2009/1. sz. 4–25.
- Szebeni Géza, M.: Vigyázó szemetek Moszkvára vessétek... avagy Kádár és a német kancellárok. *Grotius*, 2009. <http://goo.gl/dsj9wX> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Szentes Tamás: A II. világháború után kialakult nemzetközi gazdasági rend és a változó világgazdaság. In: *Világ gazdaságtan. Globális fejlődés – gazdaságdiplomácia*. Szerk.: Blahó András. Budapest, Aula, 2004. 259–299.

- Szentesi György: A START-szerződések és a rakétavédelmi program. *Külpolitika*, 2001/1–2. sz. 51–67.
- A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években. A bev. tanulmányt írta, a dokumentumokat vál. és jegyzetekkel ell.: Szabó Csaba. Budapest, Szent István Társulat, 2005
- Szesztay Ádám: Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében, 1956–1962. Az ötvenhatos forradalom hatása a kelet-közép-európai kisebbségpolitikára. Budapest, MTA Kisebbség-kutató Intézet–Gondolat Kiadói Kör, 2003
- Szirmai István: Az SZKP XXII. kongresszusának hatása ideológiai munkánkra. *Társadalmi Szemle*, 1962/3. sz. 1–19.
- Az SZKP XX. kongresszusa, 1956. február 14–25. Budapest, Szikra, 1956
- Az SZKP XXII. kongresszusa, 1961. október 17–31. Budapest, Kossuth, 1962
- Az SZKP XXIII. kongresszusa, 1966. március 29–április 8. Budapest, Kossuth, 1966
- A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszerű kérdései. *Társadalmi Szemle*, 1974/10. sz. 32–47.
- A szocializmus politikai gazdaságtana és annak alkalmazása az NDK-ban. Szerk.: Günther Mittag. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1971
- Szokolay Katalin: *Lengyelország története*. Budapest, Balassi, 2006
- Szovetsanyija Kominforma, 1947, 1948, 1949. *Dokumenti i materiali*. Red.: G. M. Agyibekov, A. Gyi Bjadzso, L. Ja. Gibianszkij. Moszkva, Rosszpen, 1998
- Szovjet diplomáciai jelentések Magyarországról a Hruscsov-korszakban. Összeáll., a bev. tanulmányt és a jegyzeteket írta: Baráth Magdolna. Napvilág–Politikatörténeti Intézet, 2012
- Szovjet katonai intervenció, 1956. Szerk. és a bev. tanulmányt írta: Györkei Jenő, Horváth Miklós. Budapest, Argumentum, 1996
- Szovjetszkij Szozuz i vengerszkij krizisz 1956 goda. *Dokumenti*. Red. i szoszt.: Jelena D. Orehova – Vjacseszlav Tyimofejevics Szereda – Alekszandr S. Sztikalin. Moszkva, Rosszpen, 1998
- Szovjetszko–vengerszkije ekonomicseszkije otnosenyija 1948–1973. *Dokumentü*. Red. A. N. Artyizov. Moszkva, Mezsdunarodnij Fond Demokratija, 2012
- A Szovjetunió Kommunista Pártja XXIV. Kongresszusa, 1971. március 30–április 9. Budapest, Kossuth, 1971
- A Szovjetunió Kommunista Pártja XXV. kongresszusa. 1976. február 24–március 5. Budapest, Kossuth, 1976
- A Szovjetunió Kommunista Pártja XXVI. kongresszusa. 1981. február 23–március 3. Budapest, Kossuth, 1981
- A Szovjetunió Kommunista Pártja XXVII. Kongresszusa. 1986. február 25–március 6. Budapest, Kossuth, 1986
- Sztatyiszticseszkij jezsegodnyik sztran–cslenov Szovjeta Ekonomicseszkoi Vzaimopomosci, 1978. Moszkva, Sztatyisztika, 1978
- Sztikalin, Alekszandr: Hogyan fogadta Władysław Gomułka Hruscsov leváltását? *Múltunk*, 2007/4. sz. 213–225.
- Szűrös Mátyás: *Hazánk és Európa*. Budapest, Kossuth, 1987
- Szűrös Mátyás: Magyarország és a helsinki folyamat. *Valóság*, 1986/7. sz. 1–7.
- Szűrös Mátyás: A nemzeti és a nemzetközi kölcsönhatása a szocializmus magyarországi fejlődésében. *Társadalmi Szemle*, 1984/18. sz. 13–21.
- Tajne dokumenty Biura Politycznego. PRL–ZSRR 1956–1970. Londyn, Aneks, 1998
- Takács Róbert: A Los Angeles-i olimpia a magyar sajtóban. *Múltunk*, 2005/3. sz. 255–298.

- Tarrósy István: Az el nem kötelezettek mozgalma (1955–2005). In: *Pécsi Politikai Tanulmányok III.* Szerk.: S. Szabó Péter. Pécs, PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszék, 2006. 63–72. <http://goo.gl/Y0cJh0> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Társadalmi-gazdasági fejlődésünk tendenciái, ellentmondásai a nyolcvanas években. Szerk.: Gidai Erzsébet, Rathmanné Túry Mária. Budapest, MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, 1987 Taubman, William: *Khruschev. The Man and His Era.* London, Free Press, 2003
- Tálas Barna: *A kínai kommunisták újabb „hosszú menetelése” a szocialista piacgazdaság felé.* Budapest, Budapest Bank, 1994
- Telegram From the Embassy in the Soviet Union to the Department of State. In: *Foreign Relations of the United States 1964–1968*, Vol. XIV. Soviet Union. Ed.: David C. Humphrey, Charles S. Sampson. Washington, United States Government Printing Office. <https://goo.gl/Fuqmp0> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Thatcher, Margaret: *In Defence of Freedom: Speeches on Britain's Relations with the World 1976–1986.* London, Aurum, 1986
- Thatcher, Margaret: *The Downing Street Years.* London, HarperCollins, 1993
- Thomas, Ian Q. R.: *The Promise of Alliance. NATO and the Political Imagination.* Lanham, Rowman and Littlefield, 1997
- Tiersky, Ronald: *François Mitterrand. A Very French President.* Lanham, Rowman & Littlefield, 2003
- Tilkovszky Lóránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században.* Debrecen, Csokonai, 1998
- Tischler János: Csou En-laj kínai miniszterelnök 1957. januári látogatása Varsóban. A Gomulka–Csou En-laj tárgyalásokról készített feljegyzés. 1957. január 11–16. *Múltunk*, 1994/3. sz. 141–175.
- Tischler János: „Hogy megcsendüljön minden gyáva fül” Lengyelország és Magyarország a két nemzet sorsfordító történelmi eseményeinek idején, 1956-ban és 1980–81-ben. Pécs–Budapest, Jelenkor–1956-os Intézet, 2003
- Tischler János: Lengyelország, 1980–1981 I. rész. *Beszélő*, 1998/12. sz. 73–79.
- Tischler János: Lengyelország, 1980–1981 II. rész. *Beszélő*, 1999/1. sz. 43–51.
- Tischler János: Magyar–lengyel kapcsolatok a korai Kádár-korszakban, 1958 nyaráig. In: *Az 1956-os Intézet évkönyve*, 1995. Budapest, 1956-os Intézet, 1995. 61–93.
- Tismăneanu, Vladimir: *Stalinism for All Seasons. A Political History of Romanian Communism.* Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 2003
- Tita, James M.: East and West German Trade. <http://goo.gl/GEI7aG> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Todorov, Varban: A Balkán etnikai, vallási problémái és Bulgária helye. *Regio*, 1995/3. sz. 181–197.
- Tollas Gábor: A megosztott Berlin státusa (1945–1990). *Valóság*, 2006/1. sz. 81–93.
- Tomka Béla: *Gazdasági növekedés, fogyasztás és életminőség. Magyarország nemzetközi összehasonlításban az első világháborútól napjainkig.* Budapest, Akadémiai, 2011
- A Tonkini-öböl – határozat. <http://goo.gl/Kb0Kbg> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Torda Csaba: A nemzetközi valutaalaphoz történő csatlakozásunk és az azt megelőző időszak krónikája. *Valóság*, 2007/6. sz. 90–100.
- Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye*, 1965. Budapest, 1966
- Udvarhelyi László: *Politika és gazdaság a kelet-nyugati kapcsolatokban*, Budapest, Kossuth, 1979
- The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945–1990. A Handbook.* Vol. 2. 1968–1990. Ed.: Detlef Junker, Philipp Gassert, Wilfried Mausbach. New York, Cambridge University Press, 2004

- Urbán Károly: *Lukács György és a magyar munkásmozgalom*. Budapest, Kossuth, 1985
- Van der Wee, Herman: *A lefékezett jólét. Újjáépítés, növekedés és struktúraváltás a világ-gazdaságban, 1945–1980*. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1986
- Valdez, Jonathan C.: *Internationalism and the Soviet Influence in Eastern Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, 1993
- Valuch Tibor: *Magyar hétköznapiak. Fejezetek a mindennapi élet történetéből a második világháborútól az ezredfordulóig*. Budapest, Napvilág, 2013
- Varga Csaba Béla: *Afganisztán, a legyőzhetetlen*. Budapest, Kelet, 2010
- Varga György, T.: Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól, 1953. június 13–16. *Múltunk*, 1992/2–3. sz. 234–269.
- Varga György, T.: Rákosi Mátyás referátuma az MDP Központi Vezetőségének 1953. júniusi ülésén. *Múltunk*, 1990/1. sz. 141–162.
- Varga István: *Tervezés, mechanizmus, pénzügyek*. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1971
- Varga Péter: A Tiszatáj és az irodalompolitika. *Múltunk*, 1997/1. sz. 72–87.
- Varga Zsuzsanna: *Az agrárlobbi tündöklése és bukása az államszocializmus időszakában*. Budapest, Gondolat, 2013
- Varga Zsuzsanna: *Modelltranszferek Keletről és Nyugatról: mezőgazdasági termelészövetkezetek Magyarországon 1949–1989*. (Akadémiai doktori értekezés, 2014) <http://goo.gl/6YhOh0> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Varga Zsuzsanna: *Politika, paraszti érdekérvényesítés és szövetkezetek Magyarországon, 1956–1967*. Budapest, Napvilág, 2001
- Vágó Péter: A 20. századi konfliktusok emléke a szlovén–olasz kapcsolatokban. *Nemzet és biztonság*, 2009/10. sz. 24–31.
- Választási Almanach. Szerk.: Kozák Gyula. Budapest, 1986
- Vámos Péter: *Kína mellettünk? Kínai külügyi iratok Magyarországról, 1956*. Budapest, História–MTA TTI, 2008
- Vámos Péter: „Kína változik. Úgy látszik, nekünk is változnunk kell.” Magyar–kínai kapcsolatok az 1980-as években. *Történelmi Szemle*, 2010/1. sz. 99–124.
- Vámos Péter: A kínai nagyhatalom születése. *História*, 2006/1. sz. 16–19.
- Vámos Péter: „Mi történt a kínaiakkal?” A magyar–kínai kapcsolatok 1956–1966 között. *Világ*, 2009/1. sz. 1–25.
- Vice President Bush Visits North Africa and Europe. *Departement of State Bulletin* Vol. 83, 1983. 10–23. <https://goo.gl/ArBSjy> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Vida István: Feljegyzés Kádár János és J. V. Andropov elvtárs 1968. december 6–7-i beszélgetéséről. *Társadalmi Szemle*, 1995/1. sz. 84–94.
- Vida István: Rahman budapesti indiai ügyvivő beszámolója az 1956. november–decemberi napokról. *Múltunk*, 1994/1–2. sz. 257–282.
- A vlagyivosztoki szovjet–amerikai találkozó dokumentumai. *Nemzetközi Szemle*, 1979/1. sz. 100–101.
- Vnyeocserednoj XXI. szjezd kommuniszticeszkaj partij Szovjetszkogo Szojuza*. Moszkva, Goszpolitizdat, 1959
- Vohra, Ranbir: *The Making of India. A Political History*. M. E. Sharpe, 2013
- Vsztreca Generalnogo Szekretarja CK SZEPC, Predsedatyelja Goszudarsztvennogo Szovjeta GDR Eriha Honekkera sz Federelhüm Kanclerom FRG Gelmutom Smidtom v Germanszkaj Demokratsieszkaj Reszpublike, 11–13 dekabnja 1981 goda*. Berlin, Panorama, 1981
- Vüsztoplennyija glav gyelegacij SZSZSZR/Rossziszskoj Federacii na szesszijah Generalnoj Asszemblei Organaizacii Objegyinnennüh Nacij. Szbornyik dokumentov*. Moszkva, Mezdunarodnűje Otnosenyija, 2006

- Watts, Larry L.: *Romania and the Wartime Statute*. <https://goo.gl/sgXXrW> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Westad, Odd Arne: Concerning the situation in "A": New Russian Evidence on the Soviet Intervention in Afghanistan. *Cold War International History Project Bulletin*, Issues 8–9. Winter 1996/1997. 128–184. <https://goo.gl/261mBW> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Willy Brandt: „Aggódok”. *Nemzetközi Szemle*, 1984/2. sz. 24–29.
- Willy Brandt az enyhülésről – Az SPD elnökének a Magyar Tudományos Akadémián, 1978. március 22-én a Külügyi Intézet felkérésére tartott előadása. *Nemzetközi Szemle*, 1978/5. sz. 28–39.
- Wittner, Lawrence S.: *Did Reagan's Military Build-Up Really Lead to Victory in the Cold War?* <http://goo.gl/t2elhx> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Wolff, Stefan: Changing Priorities or Changing Opportunities? German External Minority Policy, 1919–1998. In: *German Minorities in Europe: Ethnic Identity and Cultural Belonging*. Ed.: Stefan Wolff. New York, Barghahn Books, 2000. 183–203.
- Yinghong Cheng: Sino–Cuban Relations during the Early Years of the Castro Regime, 1959–1966. *Journal of Cold War Studies*, 2007/3. sz. 78–114. <http://goo.gl/HVbz9Y> (utolsó letöltés: 2015. október 16.)
- Zaciskanie pętli. *Tajne dokumenty dotyczące Czechosłowacji 1968 r.* Wstęp i opracowanie: Andrzej Garlicki i Andrzej Paczkowski. Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe, 1995
- Zarodov, Konsztantyin: Az internacionalizmus néhány kérdése és a leninizmus. *Béke és Szocializmus*, 1982/4. sz. 14–24.
- Zinner Tibor: „...hogy megkönnyítsék a Nagy-kormány likvidálását...” Három dokumentum Nagy Imre és köre 1956. november 4. utáni történetéhez. *Társadalmi Szemle*, 1989/12. sz. 93–98.

Összesített névmutató*

- Aalto, Avro **II.** 763
 Abelovszky László **II.** 41
 Ablonczy Balázs **II.** 36
 Ackerson, Garret, G. **II.** 44
 Aczél György **I.** 93, 111, 122, 167–168, 188, 233, 274, 287, 306, 320, 329, 374, 442–443, 445, 476, 502, 509
 Adenauer, Konrad **II.** 354, 357, 361, 372, 603, 778
 Adzsubej, Alekszej **II.** 119, 120
 Agnelli, Giovanni **II.** 452, 750
 Aguirre, Sivero **II.** 144
 Agyibekov, G. **II.** 54
 Ahmad, Fahrudin Ali **II.** 746
 Ahromejev, Szergej **I.** 513, 517–518
 Aidit, Dipa Nusantara **II.** 733
 Ajtai Miklós **II.** 190, 341, 417
 Ajub Hân (Khan) **II.** 197, 211, 260
 Alekszandrov, A. M. **II.** 119, 389
 Alijev, Hejdar **I.** 391–393, **II.** 691
 Allende, Salvador **I.** 163
 Almeyda, Clodomiro **II.** 755
 Altamirano, Carlos **II.** 751
 Amerongen, Otto Wolf von **II.** 452, 468, 768
 Anderson, Sheldon **I.** 32
 Andersson, Sven **II.** 747
 Andics Erzsébet **II.** 20
 Andrei, Ștefan **I.** 444, **II.** 750
 Andreides Gábor **II.** 455, 689
 Andrejeva, Nyina **II.** 722
 Andreotti, Giulio **I.** 337, **II.** 439 skk., 451, 497, 749, 756, 769
 Andruscsenko, V. R. **II.** 746
 Andropov, Jurij V. **I.** 56, 58, 74, 98, 157–158, 337, 351, 365–370, 372, 375, 377–379, 381–383, 386, 390–392, 397–398, 401–402, 404, 406–407, 411, 421–424, 452, 468, 474, **II.** 15–16, 18, 115–116, 123–124, 203–204, 213, 326 skk., 340, 587, 607–609, 625–626, 629, 632–634, 636, 650, 652–653, 722, 735, 737, 739, 756, 760, 769
 Antal László **I.** 87, 489, 515
 Apel, Hans **II.** 477
 Apró Antal **I.** 42, 54, 82–83, 99, 101, 121, 160, 178, 227, 288, **II.** 19–20, 22, 35, 38–40, 47, 55, 59, 61, 64, 70, 77–78, 80–81, 84–86, 95, 121, 165 skk., 177 skk., 231, 341, 344, 366, 408, 429, 552, 585, 736, 769
 Aquino, Michael A. **II.** 505
 Arafat, Jasszer **II.** 745, 747, 751, 756, 759
 Arbatov, Georgij **I.** 351, 403, **II.** 760, 765
 Arens, Meinolf **II.** 481
 Arens, Moshe **II.** 704
 Arismendi, Rodney **II.** 743, 748, 757

* A mutatóban vastagbetűsek a II. kötet dokumentumainak tárgyaló és legfontosabb résztvevői, dőlttel szedve a hivatkozott szerzői hivatkozások. A skk. jelöléssel a névhez kapcsolódó dokumentum kezdő lapszáma.

- Arisztov, Averkij B. **I.** 21, **II.** 121
 Arisztov, Vagyim **II.** 731, 732
 Armen, Antonian **II.** 511
 Arrighi, Giovanni **I.** 87, 291, 381
 Artyizov, A. N. **I.** 24, **II.** 117
 Asszad, Hafez, al- **I.** 379, **II.** 751
 Atanaszov, Georgi **II.** 765
 Aubert, Pierre **II.** 751, 763
 Auroux, Jean **II.** 621
 Axen, Hermann **I.** 291, **II.** 307, 352, 374, 377, 387
 Aziz, Muhammad **II.** 744

Ádám Magda **II.** 182
 Árbenz Guzmán, Jacobo **II.** 41

 Babiuch, Edward **II.** 471, 489
 Babrak Karmal **II.** 757
 Bächer Mihály **II.** 45
 Bacher, John **II.** 516
 Bachman, Kurt **II.** 371, 743
 Backes, Uwe **II.** 522
 Baghiu, Aurel **II.** 36
 Bahr, Egon **I.** 350, **II.** 480–482, 505, 757
 Bajbakov, Nyikolaj K. **I.** 106–107, 113, 148–149, 154, 158, 160, 180, 230, 279, 430, 453, **II.** 207, 364–365, 659, 745, 753, 761
 Bajnok Zsolt **II.** 630
 Bakdash, Khalid **II.** 757
 Bakó Endre **I.** 497
 Balassa Ákos **I.** 489
 Balázs Eszter **I.** 87, **II.** 288
 Balázs Péter **II.** 476
 Bali Sándor **II.** 25
 Ballai László **I.** 385
 Balogh András **I.** 31, **II.** 410
 Balogh Edgár **I.** 357
 Balogh Margit **II.** 449
 Balogh Sándor **I.** 33, 374, **II.** 23, 426
 Bana József **II.** 91
 Banc, Iosif **I.** 333
 Bange, Oliver **I.** 217
 Bao Dai (Nguyen Vinh Tuy) vietnami császár **II.** 158
 Baranyi **II.** 40
 Baráth Magdolna **I.** 24, 28, 54, 64, 517, 532, **II.** 43, 50, 115, 426, 659, 675, 677, 687
 Barity Miklós **I.** 442
 Bârlădeanu, Alexandru **II.** 70, 76–78, 80, 82, 84, 87

 Barré, Raymond **II.** 510–511, 514, 75
 Barta Istvánné **I.** 390, **II.** 326, 415, 589
 Barta Judit **II.** 476
 Bartha Eszter **II.** 278
 Bartha Ferenc **I.** 497
 Bartha Tibor püspök **II.** 454, 630
 Basev, Ivan Hrisztov **II.** 352
Bata István **II.** 13 skk., 769
 Bathmön, Jumzsagin **II.** 766
 Batista y Zaldívar, Fulgencio **II.** 143
 Bauer Tamás **I.** 120, 255, 416
 Bazovszkij, Vlagyimir Ny. **I.** 363, 388, 449, **II.** 76
 Bálint József **I.** 155
 Bálint Lajos **II.** 643
 Bán Éva **II.** 687
 Bányász Rezső **II.** 622
 Beatrix (Wilhelmina Armgard) holland királynő **II.** 765
 Beaulieu, Louise **II.** 515
 Bebrits Anna **II.** 144
 Begin, Menáhem **II.** 552, 569
 Beitz, Berthold **II.** 223, 614, 635, 762
 Bencsik Péter **II.** 108, 480, 550
 Benda Gyula **I.** 374
 Benda László **II.** 523, 599
 Beneš, Edvard **II.** 284
 Benke Valéria **I.** 385, **II.** 589
 Benkei András **II.** 326–327, 340
 Beňo, Mikuláš **II.** 752
 Berecz János **I.** 175, 189, 219, 221, 226, 236, 237, 274, 329, 362, 385, 500, 502, **II.** 429, 435, 438, 509, 518, 520, 535, 769
Berei Andor **II.** 20
 Berend T. Iván **I.** 19, 55, 193–194, 263
 Berggren, D. Jason **II.** 481
 Bergold, Harry E., Jr. **II.** 759
Berlinguer, Enrico **I.** 197, 201, 216, 221, **II.** 495, 499 skk., 749, 770
 Bernkopf Tucker, Nancy **II.** 288
 Bernstein, Leonard **II.** 760
 Bertolucci, Bernardo **I.** 206
 Bertram, Michael **II.** 519
 Bertsch, Gary K. **I.** 311
 Betancourt, Rómulo **II.** 141
 Beyme, Klaus von **II.** 357
 Békés Csaba **I.** 13–14, 19, 23, 32, 35, 71, 79, 103, 131, 287, 289, 291, 491, **II.** 16, 24, 217, 392, 427
 Bényi József **I.** 215, **II.** 621
 Bhutto, Zulfikar Ali **II.** 411, 412, 414, 770

- Bibó István **I.** 14, **II.** 15
 Bielka-Karltreu, Erich **II.** 105
 Bijedić, Džemal **II.** 742
 Biľak, Vasiľ **I.** 93, 219, 331–332, **II.** 298, 300, 326, 344, 352 skk., 740, 754
 Bíró József **I.** 159, 176, 180–182, 235, 243, **II.** 441, 467, 476–477
 Bíró Zoltán, Sz. **II.** 678–679
Biszkú Béla I. 81, 93, 96, 124, 137, 143, 160, 220, 240, 266, **II.** 164, 165 skk., 177 skk., 203 skk., 217, 377, 387, 389, 408, 429–430, 438, 538, 732, 736, 740, 770
 Bjadzso, A. Gyi **II.** 54
 Blahó András **II.** 474
 Blix, Hans Martin **II.** 752
 Bobleter, Karl **II.** 109
 Boca, Ioana **II.** 79, 82, 167, 193
 Bodin, Jean **I.** 15
 Bodström, Lennart **II.** 760
 Boggs, Carl **II.** 515
 Bognár József **I.** 179, 208, 210, 296, 313, 327, 419
 Bogomolov, Oleg Ty. **I.** 393–394, **II.** 758
 Bojkova, Anna **II.** 40
 Bojti Imre **II.** 22
 Bokros Lajos **I.** 489, 515
 Boldizsár Iván **I.** 500
 Borbándi János **II.** 417
 Borbély János **II.** 91
 Borhi László **I.** 12, 23, 33, 38, 58, 66, 77, 124, 142, 147, 151, 171, 205, 217, 228, 252, 348, 408, 485, 487, **II.** 3, 93, 160, 427, 540
 Borilă, Petre (Iordan Dragan Rusev) **II.** 35, 38
 Bottoni, Stefano **I.** 19, 30, 56, 61, **II.** 36
 Boumedienne (Bumedien), Huari **II.** 528
 Boughton, James M. **I.** 348, 469
 Bourne, Eric **I.** 380
 Bozo, Frédéric **II.** 643
 Bozzai Rita **I.** 333
 Bögl, Hans **II.** 105
 Bökenkamp, Gérard **II.** 483
 Böröcz József **I.** 231
Brandt, Willy I. 78–79, 109–110, 131, 133, 164, 170, 218, 236–237, 240, 247, 249, 262, 290, 324, 328, 339, 378, 413–414, 465, **II.** 269, 353–359, 361–362, 383, 390–394, 396, 397, 423, 427–428, 467, 471, 474, 479–483, 490, 519 skk., 581, 590, 595–596, 750, 756, 763, 770, 778
 Bratelli, Trygve M. **II.** 745
 Breit, Ernst **II.** 763
 Breslauer, George W. **II.** 363
 Brezsnyev, Leonyid **I.** 63–65, 67, 71, 74, 77–81, 84, 88–89, 93–95, 97, 102–105, 107–108, 110–111, 117, 120, 124, 126–127, 129–131, 133–137, 140–141, 143–147, 149–150, 155, 157–159, 163, 166–167, 169, 171–172, 174–175, 177–178, 180–182, 184–185, 198–202, 205, 210–212, 214, 217, 219, 227, 229–230, 234, 241, 244–245, 247–249, 251–252, 255, 259–262, 267–273, 277, 279, 282–283, 289–290, 296, 298–302, 305, 307, 309, 316–317, 322–326, 329–332, 342, 348, 351, 360, 363–364, 366, 383, 414, 476, 491, **II.** 13 skk., 19 skk., 106, 113, 115–118, 120, 122, 127, 165–167, 169, 173–174, 176, 177 skk., 203 skk., 217, 220, 226, 232 skk., 269 skk., 308, 310, 313–314, 325–327, 331–334, 340, 342 skk., 389 skk., 399 skk., 415 skk., 431, 462, 469, 471, 474, 489–492, 494, 497, 524, 529, 593, 597–598, 602, 607–608, 625, 629, 636–637, 650, 569–662, 671, 722, 736–739, 742–746, 748–749, 751, 742, 754, 756, 758, 770
 Brkić, Zvonko **II.** 101
Bronfman, Edgar M. I. 511–512, **II.** 703 skk., 766, 770
 Bródy Péter **I.** 354, 404
 Brzezinski, Zbigniew **I.** 217, 228, 233, 252, 284, **II.** 286, 288
 Bubbers, Willi **II.** 472
 Bulányi György **I.** 439
 Bulganyin, Nyikolaj A. **II.** 13 skk.
 Bullard, Sir Julian **II.** 622
 Burrows, Bernard **I.** 33
 Bush, George **I.** 380, 396–401, 404–405, 414, 422–424, 428, 443, 450, 511, **II.** 481, 607, 627, 628, 689, 759
 Butenko, Anatolij **I.** 165
 Bülend Ulusu, Saim **II.** 759
 Byrne, Malcolm **I.** 103
 Čalić, Dušan **II.** 95 skk.
 Callaghan, L. James **II.** 746
 Camdessus, Michel **I.** 498
 Carrillo, Santiago **I.** 197, 216, **II.** 480, 507–508, 530
 Carrington, Lord **I.** 309
 Carstens, Karl **II.** 590, 608, 751

- Carter, April* **II.** 491
- Carter, James Earl (Jimmy) I.** 217, 233, 237, 246, 272–273, 275, 284, 287, 298, 311, 319, **II.** 446–447, 464, 469, 473, 478, 480–481, 491–492, 504–505, 527, 536, 540, 547–548, 552, 556, 637, 770
- Casaroli, Agostino bíboros **I.** 191, 438–439, **II.** 96, 448, 450, 453, 455, 754
- Castilla, Belarmino **II.** 750
- Castro Ruz, Fidel II.** 136, 137, 140, 142–146, 149, 156, 161–163, 228, 258, 266, 531, 743, 771
- Castro Ruz, Raúl I.** 69, 73, **II.** 132 skk., 258, 796, 750, 771
- Ceașescu, Nicolae I.** 62, 66, 74–75, 82, 93, 103, 108, 110, 122–124, 130–131, 137–138, 147, 188, 191, 196, 203, 223–224, 227, 231–232, 252, 260–261, 297–298, 336, 357, 366–367, 379–380, 398, 410, 427, 429–430, 432, 441–442, 444, 447, 461, 479, 486, 501–502, 504, 506, 513, 535–536, **II.** 139, 167, 186, 209, 268, 287, 305, 314, 319, 333–334, 352 skk., 396, 397, 451, 457 skk., 497, 541, 584, 597, 634, 683, 689–690, 735, 738, 749, 771
- Cedenbal, Jumdzságin **II.** 114, 742, 745
- Černík, Oldřich I.** 93, **II.** 273, 279, 281, 291–292, 294–295, 305, 321, 326, 334, 344, 350, 352 skk., 739, 771
- Chan Sy (Csan Si) **II.** 761
- Chandra, Romes **II.** 748, 752, 756, 759
- Cheli, Giovanni bíboros **II.** 455
- Chen, King V. II.* 570
- Cheng, Yinghong II.* 136
- Cheysson, Claude **II.** 641
- Chirac, Jacques **II.** 646
- Chișinevschi, Iosif **II.** 37
- Chňoupek, Bohuslav **I.** 225, **II.** 743, 762, 766
- Ciepielewski, Jerzy I.* 155
- Císař, Čestmír **II.** 269, 289, 297
- Clausen, Alden W. **I.** 449
- Clous, Jonathan II.* 515
- Codovilla, Victorio **II.** 126, 127
- Cogan, Charles II.* 583
- Cohen, Warren I. II.* 268
- Coj Jen Gen **II.** 732
- Colletti, Lucio II.* 503
- Colotka, Peter **II.** 295
- Comiche, Joaquin **II.** 164
- Conable, Barber **I.** 486
- Constantinescu, Miron **II.** 37
- Conte, Silvio **II.** 552
- Corghi, Benito **II.** 472
- Corvalán, Luis **II.** 451, 736, 747, 749–750, 753
- Couve de Murville, Maurice J. **I.** 75, **II.** 169, 737
- Cowen, Tyler I.* 468
- Craxi, Bettino **I.** 404, 411, 421, 425, **II.** 637–638, 689, 761
- Crnobrnja, Bogdan **II.** 95
- Croissant, Michael P. II.* 710
- Cukanov, Georgij Emmanuilovics **II.** 425
- Cummings, Richard H. II.* 129
- Cunhál, Álvaro **II.** 747, 752, 756, 759
- Cyrankiewicz, Józef II.** 18, 56 skk., 129, 174, 217 skk., 307, 352, 732–733, 735, 739, 771
- Czesak, Józef **II.** 56 skk.
- Czinege Lajos **I.** 338, 388, **II.** 174, 280, 341, 737, 753
- Czyrek, Józef **I.** 403, 523, **II.** 755
- Csaba László I.* 387, 427, **II.** 402
- Csao Ce-jang **I.** 512, **II.** 766
- Csatorday Károly II.** 33, 40, 771
- Csebrikov, Viktor **II.** 626, 764
- Cseh Gergő Bendegúz II.* 426
- Csémi Károly **II.** 615
- Cseres Tibor **I.** 501, **II.** 720
- Csergő János **I.** 210
- Cserháti József püspök **II.** 455
- Csernyajev, Anatolij I.* 479
- Csernyenko, Konsztantyin **I.** 312, 424, 426, 428–429, 435–436, 447, 450–452, 491, **II.** 626, 632–633, 636–637, 644, 650, 762
- Cservonyenko, Sztjepan V. **II.** 305, 321
- Csiao Guan-hun **II.** 22 skk.
- Csillag István I.* 515
- Csizmadia Ervin II.* 663
- Csoóri Sándor **I.** 374
- Csou En-laj I.** 64, **II.** 22 skk., 33, 113, 124–125, 194, 354, 404, 462, 731, 771
- Dabronaki Gyula **I.** 328
- Dadoo, Yusuf M. **II.** 752
- Dalos György II.* 703
- Daniloff, Nicholas II.* 626
- Darvas **I.** 85
- Dăscălescu, Constantin **I.** 444, **II.** 762
- Dayan, Moshe **II.** 569
- Dávid Gyula **I.** 19

- De Clercq, Willy **I.** 482
 De Coninck, Albert **II.** 737
 Defferre, Gaston **II.** 432
 De Fontenay, Patrick **I.** 529
Deletant, Dennis I. 33
 De Martino, Francesco **II.** 736, 741
 Demirel, Süleyman **II.** 175, 259
 Demus László **I.** 446
 Dencker, Norman **II.** 630
 Deszai, Morardzsi (Morarji Desai) **II.** 531, 734
 Devine, Samuel L. **II.** 549
Déer Miklós I. 172
 Déry Tibor **II.** 496
 Díaz Lanz, Marcos **II.** 163
 Díaz Lanz, Pedro Luis **II.** 163
Diederiks, H. A. II. 616
 Dingels, Hans Eberhard **II.** 519
Diószegi István II. 410, 434, 502, 526
Dobi István II. 25, 44, 89, 95, 650, 771
 Dobozy Imre **I.** 91, 329
 Dobrinyin, Anatolij **II.** 195
 Dohnanyi, Klaus von **II.** 498, 519
 Dolanc, Stane **II.** 749
 Dolgi, Vlagyimir **I.** 393, **II.** 691, 746
 Domjanov, Rajko **II.** 734
 Domokos Géza **I.** 444
 Donáth Ferenc **II.** 93
 Dorticos, Osvaldo **II.** 531, 749
 Dos Santos, José Eduardo **II.** 756
 Dögei Imre **II.** 20
 Drumaux, Marc **II.** 741
Dubček, Alexander I. 87–89, 92–94, 101, 103, 507, **II.** 279, 281, 284–288, 291–292, 294, 297–298, 303–306, 308 skk., 326–327, 330, 332–333, 345, 349–350, 652, 738–739, 771
 Dubois, Hubert **II.** 621
 Dudás József **II.** 13, 131–132
 Dulles, John Foster **II.** 24, 43
 Đuranović, Veszelin **II.** 754
 Duray Miklós **I.** 374, 444
 Dvorsky, František **II.** 324
 Dzúr, Martin **II.** 295, 321
 Dzsallud, Abd el-Szalam **II.** 744
 Dzsábir al-Ahmed Ál Szabáh kuvaiti emír **II.** 755
 Eagleburger, Lawrence **I.** 368
 Eaton, Cyrus S. **II.** 143, 733
 Ebert, Friedrich **II.** 607
 Ecevit, M. Bülent **II.** 530
 Egri Gyula **II.** 20
 Ehmke, Horst **II.** 519–520, 760
 Eisenhower, Dwight D. **II.** 24, 31, 42–43, 163, 214, 776
 Ellender, Allen J. **II.** 731
Ellenstein, Jean I. 197
Engels, Friedrich I. 32
Eörsi László II. 13, 22
 Erban, Evžen **II.** 344, 345, 350
Erdélyi Károly I. 67, 71, 80, 94, **II.** 10, 40 skk., 95 skk., 114, 127, 165 skk., 175, 177–178, 202, 216–217, 231, 281, 308, 324, 341, 351, 352 skk., 388, 738, 771
 Erdész József **II.** 22
 Erdős André **I.** 500, 522, 530
 Erhard, Ludwig **II.** 196, 218, 354, 372
 Esztergályos Ferenc **II.** 622, 630
 Fabius, Laurent **II.** 641
 Falin, Valentyin M. **II.** 607, 608
 Faluvégi Lajos **I.** 156, 209, 243, 385, 430, 453, **II.** 477
 Fanfani, Amintore **II.** 455
Faragó Jenő II. 503
 Farkas Ferenc **II.** 15
 Farkas Mihály **II.** 20, 651, 653
Farkas Péter II. 618
Farkas Zoltán I. 333
 Fattah Ismail al-Dzsawfi, Abd, al- **II.** 749
 Fava, Athos **II.** 755
Fazekas Judit II. 476
Fábián Anna I. 427
Fábián Imre II. 45
Fedinec Csilla II. 36
 Fedoszejev, P. Ny. **II.** 732, 733
 Fehér Lajos **I.** 58, 121, 160, 162, 168, 174, 185
Feitl István I. 19, 28, 59, **II.** 43, 50, 123, 426
 Fejtő György **II.** 589, 723
 Fekete János **I.** 128–129, 346–348, 493, 497–498, **II.** 599
Figder Éva II. 426
 Filipov, Grisa **II.** 752–753
 Firjubin, Nyikolaj **I.** 67, 72
 Fischer Dr. **II.** 128
Fischer, Ben B. I. 406
Fischer, Beth A. I. 370, 401
Fischer Ferenc II. 41, 359
 Fischer, Oskar **II.** 374, 748, 753, 756
 Fiterman, Charles **II.** 642
 Florakis, Harilaosz **II.** 753, 761
 Flores, Fernando **II.** 164

- Fock Jenő I.** 83, 85, 93, 95–96, 98, 101, 107–108, 112, 115, 121–122, 125–127, 136–137, 141–144, 148–149, 154, 156–157, 159, 161–162, 175, 178, 181, 185, 193, 201–203, 234, 269, 287, **II.** 40, skk., 128 skk., 174, 183, 231, 232 skk., 279, 307, 327, 341, 344, 350, skk., 374 skk., 397, 407–409, 445, 661, 738–746, 772
- Fojtik, Jan **I.** 374
- Foley, Thomas Stephen **II.** 551
- Fomvihan, Kejson (Cason) **II.** 757
- Font Márta **I.** 38
- Ford, Gerald **I.** 177, 205–206
- Forlani, Armando **II.** 447, 763
- Forman, Miloš **II.** 279
- Fornasier, Robert **I.** 206
- Fortmann, Michel **II.** 527
- Foster, Sid **II.** 737
- Fóti Iván **II.** 128
- Földes György **I.** 15, 23, 28, 42, 44, 62, 87, 114, 151, 159, 165, 208, 223, 333, 445, 467, 472, 499, 530, **II.** 44, 103, 115, 256, 288, 313, 367, 427, 464, 477, 538, 586, 591, 663, 696
- Franco y Bahamonde, Fransisco **II.** 507
- François-Poncet, Jean **II.** 754
- Franzi, Mario **I.** 215
- Freedman, Lawrence **II.** 591
- Friderichs, Hans **II.** 477
- Friss István **I.** 169
- Furceva, Jekatyerina A. **II.** 738, 740
- Furszenko, A. A. **I.** 54, **II.** 18, 21
- Fülöp Mihály **I.** 24, 31, 34
- Für Lajos **I.** 357, 374
- Gaddis, John Lewis **I.** 37, 292
- Galabárdi Zoltán **I.** 357
- Gandhi, Indira I.** 146, 402, **II.** 396, 404, 409 skk., 531, 743, 772
- Gandhi, Rádzsív I.** 535, **II.** 768
- Ganguly, Sumit **II.** 412
- Garadnai Zoltán **I.** 75
- Garaudy, Roger **II.** 292
- Garbuzov, Vaszilij F. **II.** 207
- Garcia, Bernard **II.** 621
- Garcia, Raúl Roa **II.** 144, 162
- Garlicki, Andrzej **II.** 300, 307
- Garthoff, Raymond L. **I.** 400, **II.** 539, 582, 627
- Gassert, Philipp **I.** 362
- Gati, Charles **I.** 12, 116
- Gatscha, Otto **II.** 131
- Gaulle, Charles de **I.** 37, 110, **II.** 169, 182, 196, 259, 430, 431, 583
- Gazdag Ferenc **II.** 434, 512
- Gál Éva **I.** 16, **II.** 14, 92
- Gálfalvi Zsolt **I.** 44, 333
- Gáspár Sándor **I.** 62, 239, 453, **II.** 95 skk., 408, 429, 437
- Gecsényi Lajos **I.** 58, **II.** 106
- Genscher, Hans-Dietrich I.** 200, 362–363, 366, 395, 483, **II.** 420 skk., 467 skk., 497, 572, 590 skk., 604 skk., 747, 758, 765, 772
- Gergely Jenő **I.** 69, 222, **II.** 448
- Germuska Pál **II.** 186, 343
- Gerő Ernő **II.** 19–20, 28
- Gheorghiu-Dej, Gheorghe I.** 15, 28, 44, 47, 66, **II.** 34 skk., 772
- Gibianszkij, L. **II.** 54
- Gierek, Edward I.** 120, 130, 142, 147, 260, 306, 309, 312, **II.** 398, 415, 471, 481, 489, 591, 595, 660, 742–743, 745, 749, 754, 772
- Gildea, Robert **II.** 596
- Gimes Miklós **II.** 93
- Giri, Varahagiri Venkata **II.** 741
- Giscard d'Estaing, Valéry I.** 196, 256–257, 401, **II.** 431, 511, 544–545, 772
- Giustozzi, Antonio **II.** 591
- Gligorov, Kiro **II.** 395
- Gluskov, Ny. **I.** 455
- Goldstücker, Eduard **II.** 349
- Goldwater, Barry **II.** 111
- Gomez, Pablo **II.** 768
- Gomułka, Władysław I.** 12–13, 15, 23, 27, 40–41, 44, 47, 51, 54, 60, 76, 88, 94, 103–104, 110, 119, **II.** 18, 23, 48, 51 skk., 56 skk., 96, 114, 125, 129, 137, 141, 171, 174–175, 209, 217 skk., 258, 269 skk., 324, 329, 332, 343–344, 348, 350, 352 skk., 656, 732, 739, 773
- Gorbach, Alfonz **II.** 106
- Gorbacsov, Mihail Sz. I.** 289, 394, 448, 450–452, 454–464, 468–469, 473–479, 487–488, 490–495, 498–499, 503–504, 517–511, 513, 517–518, 520–521, 523–524, 532–533, 536, 538, **II.** 582, 587, 644, 649 skk., 688 skk., 694–700, 718, 722, 724, 759, 762–768, 773, 779
- Gorbacsova, Raisza M. **II.** 676
- Gordon, Philip H. **II.** 596
- Gori, F. **II.** 54
- Gough, Roger **I.** 144
- Gouthier, Anselmo **II.** 499, 509

- Graf, William D.* **II.** 529
Grandin, Greg **II.** 141
Gratz, Leopold **II.** 763
Grecksco, Andrej A. **II.** 170, 185, 198, 342, 415, 740, 744
Gremetz, Maxime **I.** 257
Gribkov, Anatolij **I.** 518, **II.** 723
Grisin, Viktor Sz. **II.** 40, 741, 756
Gromiko, Andrej A. I. 47, 72, 79, 84, 89, 98, 273, 299–300, 305, 307, 312, 324, 402, 411, 425, 435, 450, 520, **II.** 40, 165, 168–169, 173, 184, 195–196, 200, 227, 352 skk., 471, 539, 582, 587, 608, 626, 693, 700, 739, 767, 773
Gromov, Jevgenyij **II.** 40
Groot, Paul (Saul) de **II.** 752
Grósz Károly I. 329, 453, 515, 517–524, 529–530, 532, 535, **II.** 694, 703, 708, 723–724, 773
Grüner, Martin **II.** 476
Guevara, Che (Ernesto Rafael Guevara de la Serna) **I.** 82, **II.** 132, 147–150, 161
Guyot, Raymond **II.** 45
- Gyáros László **II.** 40
Gyeduskin, P. Sz. **II.** 40
Gyemicsev, Pjotr **II.** 747
Gyemidov, Alekszej **II.** 764
Gyenes András I. 203, 219, 286, 289, 291, 309, 318–319, 331–332, 334, 338, 352, **II.** 268, 389, 429, 438, 510, 518, 741, 773
Gyenyiszov, Georgij A. I. 54, **II.** 178
Győri Imre **II.** 417, 477
Győri Szabó Róbert **I.** 522
Győrke Sándor **II.** 40
Györkei Jenő **II.** 26
- Hacke, Christian* **II.** 470
Hækkerup, Per **II.** 737
Haferkamp, Wilhelm **I.** 395
Hager, Kurt **II.** 377, 746, 752
Haig, Alexander **II.** 566, 746, 752
Hajdu Tibor **II.** 653
Hájek, Jiří **II.** 278, 295, 306, 739
Halászné **II.** 498
Hall, Gus **II.** 741, 755
Halmosy Dénes **II.** 184
Hamburger László **II.** 428, 467, 486
Hammer, Armand **I.** 372, 435, **II.** 754–755, 758–759, 761, 763, 766
Hamouz, František **II.** 295, 739
- Hanson, Philip* **I.** 134, 196
Hao Tö-csing **II.** 22
Harmath Ágnes **II.** 387
Harmel, Pierre **II.** 737
Harmos Zoltán **II.** 49
Harriman, W. Averell **I.** 247–248, **II.** 540, 543, 548, 751
Harsányi Gyöngyi **II.** 476
Harsányi Iván **II.** 410, 434, 502, 526
Hatvani Ágnes **II.** 387
Haut, Georges **II.** 761
Havas Fanny **I.** 515
Havasi Ferenc I. 243–244, 264, 167, 170, 289, 307, 313–314, 316, 326, 328–330, 333, 339, 345, 349–350, 354–355, 358–359, 375, 383, 385–387, 390, 393, 409, 419, 428, 430, 432, 441, 449–453, 464, 472–473, 481, 485, 489–490, 498, 509, 512, 515, **II.** 560, 631, 686, 694, 695, 700, 701, 758, 773
Havel, Václav **II.** 279
Havlin, Josef **II.** 748
Hayden, Bill (William George) **II.** 761
Hayman, Peter Telford **I.** 97
Haymerle, Heinrich **II.** 106, 112
Hámori Csaba **I.** 502
Heanley, James M. **II.** 555
Hegedüs András **I.** 417
Hegedüs B. András **I.** 160, **II.** 14, 92, 653
Heinemann, Gustav **II.** 355
Heller Ágnes **I.** 96
Heng Szamrin **II.** 754
Henlein, Konrad **II.** 287
Hernu, Charles **II.** 596
Hetényi Zsuzsa **II.** 252
Hidas István **II.** 19
Hillenbrand, Martin J. **II.** 264
Hitler, Adolf **II.** 130, 221, 603, 633, 770
Ho Lung **II.** 22 skk.
Ho Si Minh **I.** 72
Hobsbawm, Eric **I.** 37, 87
Hofhansel, Claus **I.** 146
Hollai Imre **I.** 361–362, 402
Honecker, Erich I. 130, 133–134, 147, 191, 198–199, 211, 276, 309, 312, 325, 330, 340, 350, 366, 377, 407, 428, 434–435, 460, 476–478, 498, 512–513, **II.** 193, 352 skk., 374 skk., 417, 470, 491, 496, 595, 608, 633–634, 636, 682, 706, 709, 742, 763, 773, 778
Honvári János **II.** 477

- Hoós János **I.** 243–244, 270, 497
 Hopkins, Terence K. **I.** 87
 Hoppe, Jiří **II.** 289
Horn Gyula I. 170, 276, 298, 300, 344, 393, 403, 407, 440, 474–476, 481, 485, 516, 527, 532, **II.** 429, 435, 599, 600, 648, 704, 724, 773
Horváth Imre II. 20, 22, 773
Horváth István I. 328, 339, 481, 483, 522
Horváth Jenő II. 502
Horváth Julianna I. 14
Horváth Miklós II. 26
 Hoveyda, Amir-Abbasz **II.** 745
 Howe, Geoffrey, sir **I.** 511, **II.** 759, 766
 Hruscsov, Nyikita Sz. **I.** 13, 15, 20–21, 25, 27–28, 38–39, 41–42, 46–49, 51–53, 59, 61–66, 332, 391, 462, 476, 508, **II.** 18, 19 skk., 23–24, 33, 40 skk., 64, 69, 100–101, 106, 109, 115–127, 129, 135–136, 139, 156, 166–167, 191, 198, 206, 208, 210, 214–216, 223, 336, 399–401, 405, 492, 629, 650, 654, 667, 772, 732–733, 735, 773
 Hruscsova, Nyina Petrovna **II.** 123
 Hu Jao-pang **I.** 488
Humphrey, David C. II. 136
 Hun Szen **II.** 755
 Husák, Gustáv **I.** 101, 110, 169, 225, 260, 325, 330, 357, 366, 405, 410, 443–444, 461, 478, 504, 507, 513, **II.** 295, 327, 334, 344–345, 350, 352 skk., 415, 462, 485, 528, 634, 639, 712, 740, 742–743, 749, 757, 762, 766
 Huszár István **I.** 184, 243, 264, 274–275, 277
 Huszár Tibor **I.** 45, 63, 88, 93, 144, 350, 495, **II.** 113, 270, 662, 720
Hyde-Price, Adrian G. V. II. 708
 Ibárruri Gómez, Isidora Dolores **II.** 126, 737
 Iglesias, Enrique V. **II.** 764
 Iglesias, Gerardo **II.** 692, 765
 Ijjas József érsek **II.** 455
 Iljicsov, L. P. **II.** 40
 Illyés Gyula **I.** 43, 115, 137, 232, 294, 296, **II.** 66
 Indra, Alois **II.** 295, 298, 300, 326, 740, 747, 765
 Ingrao, Pietro **II.** 445, 500
 Inozemcev, Nyikolaj Ny. **II.** 364
 İnönü, İsmet **II.** 175
 Ivanov, A. I. **II.** 415
 Ivanov, Borisz **II.** 747
Izikné Hedri Gabriella I. 177, 322
Izsák Lajos I. 23, **II.** 15, 149, 650
 Jabłoński, Henryk **I.** 402, **II.** 743, 745
 Jahoda Lajos **II.** 535
Jakeš, Miloš I. 531, **II.** 712 skk., 764, 767, 774
 Jakovlev, Jurij **II.** 124, 768
 Jakubovszkij, Ivan Ignatyevics **II.** 321, 743, 745, 747
 János Károly spanyol király **II.** 766
 János Pál, II. (Karol Józef Wojtyła) pápa **I.** 260, 306, 438, **II.** 456, 555
 János, XXIII. (Angelo Giuseppe Roncalli) pápa **II.** 93, 454
 Jánosi Ferenc **II.** 93
 Jaroszewicz, Piotr **I.** 306, **II.** 742, 745, 749, 751
Jaruzelski, Wojciech I. 324, 330, 337–338, 350, 380, 404, 435, 461, 464, 479, 512–513, 523, **II.** 591, 595, 603, 639, 749, 757, 762, 764, 767, 774
 Jaszczuk, Bolesław **I.** 90
 Jazov, Dmitrij Ty. **I.** 518
 Jędrychowski, Stefan **II.** 352 skk., 742, 746
 Jelcin, Borisz **I.** 521
 Jensen, Jørgen **II.** 754, 761, 764
 Jesse, Eckhard **II.** 522
 Jobert, Michel **II.** 757
Johancsik János I. 197, **II.** 432
 Johnson, Lyndon B. **II.** 111, 160, 196, 259, 288, 777
Jordán Gyula I. 48, **II.** 514, 553, 570
 Jørgensen, Anker H. **II.** 751
 Jospin, Lionel **I.** 349, **II.** 641, 647, 757
 Joxe, Pierre **II.** 757
 Jókai Mór **I.** 361
 Jugov, Anton **II.** 88
Juhász Gyula I. 33
Juhász József II. 278, 584
Junker, Detlef I. 362
 Junz, Helen B. **I.** 498, 528
 Kadhafi, Moamer, el- **I.** 126, **II.** 505, 751, 755
 Kafka, Franz **II.** 286
 Kaganovics, Lazar **II.** 13 skk., 19 skk., 118
 Kaiser, Philip Mayer **II.** 750
Kaiser, Robert G. I. 312
Kalmár Melinda I. 65, 473
 Kanapa, Jean **I.** 201, **II.** 510, 518

- Kania, Stanisław **I.** 318, 324, 330, **II.** 579, 580, 588, 591, 754, 755
Kanyó András **I.** 26, **II.** 122
 Kapica **I.** 402
 Kapičić, Jovo **II.** 52
 Kapolyi László **I.** 486
 Karamanlisz, Konsztantinosz **II.** 530, 753
 Kardelj, Edvard **I.** 15, 22, 41, **II.** 28, 129, 395, 746
 Karjalainen, Ahti K. S. **II.** 746
Karner, Stefan **I.** 89, **II.** 106, 270
 Katona Imre **I.** 374, **II.** 417
Katona István **I.** 84, 174, 217, 476, **II.** 467, 498, 546, 589, 774
 Katona János **II.** 56
Katsiaficas, George **I.** 87
 Katusjev, Konsztantyin F. **I.** 89, 124, 134, 142, 181, **II.** 307, 348, 352 skk., 389 skk., 749
 Kaunda, Kenneth David **II.** 776
Kádár Béla **I.** 419
 Kádár Jánosné **II.** 123
Kállai Gyula **I.** 62, 137, 150, 329, **II.** 39, 4 skk., 56 skk., 80, 90, 181, 218, 341, 408, 736–737, 774
 Kármán Tibor **II.** 129
 Kárpáti Ferenc **I.** 518
Kecskés D. Gusztáv **I.** 14, **II.** 16
 Keĭta, n'Famra **II.** 149
 Kekkonen, Urho Kaleva **I.** 163, **II.** 210, 393, 734, 740, 749
 Keldis, Misztiszlav **II.** 245, 252
 Keleti Ferenc **II.** 39
 Kempny, Josef **II.** 746
 Kenan Evren, Ahmet **II.** 764
Kende Tamás **II.** 288
Kenedi János **I.** 152
 Kennan, George **I.** 368
 Kennedy, John F. **II.** 71, 196, 426, 773–774
Kennedy, Paul **I.** 196, **II.** 581
Kerekes György **II.** 163, 266
 Keresztes Sándor **II.** 456
 Kéthly Anna **II.** 15, 30
Kiernan, Ben **II.** 569
 Kiesinger, Kurt Georg **II.** 218, 222, 354, 372
 Kim Ir Szen **I.** 443, **II.** 761
 Kiprianu, Szpirosz **II.** 756
 Király Béla **II.** 16
 Király Károly **I.** 232, 334
 Kiricsenko, Alekszej **II.** 19 skk.
 Kirilenko, Andrej **I.** 279–280, 282, 296, 312–313, 316, 331, **II.** 733, 753
 Kirilin, Vlagyimir A. **II.** 745
 Kirschläger, Rudolf **II.** 749, 764
 Kis János **II.** 721
 Kiss Árpád **I.** 46, 51
Kiss Balázs **II.** 716
Kiss József **I.** 22, **II.** 33
Kiss Károly **I.** 21, **II.** 40, 80, 774
Kiss J. László **I.** 214
 Kissinger, Henry **I.** 37, 146, 189, 191, 195, 205, 233, 284, **II.** 404, 447, 627
 Klaauw, Christoph (Chris) van der **I.** 283, **II.** 748
Klaus, Josef **I.** 81, **II.** 131, 737, 774
Klenjánszky Sarolta **I.** 196, 201, **II.** 511, 515
 Kliszko, Zenon **II.** 213, 217, 303, 307, 352 skk., 736
 Kocsetov, Konsztantyin A. **II.** 758
Kohl, Helmut **I.** 349, 363, 409–411, 423, 434–435, 482, 524, **II.** 467, 483, 494, 590, 594, 597, 598, 601 skk., 604–607, 609–610, 630 skk., 682, 690, 761, 774
 Kohl, Walter **II.** 631
 Koivisto, Mauno **I.** 535, **II.** 757, 768
 Kok, Wim (Willem) **II.** 767
 Kolder, Drahomír **II.** 298
 Koller, Simon **II.** 105
Koltay Gábor **I.** 354, 404
Komócsin Zoltán **I.** 71, 73, 79, 89, 95–96, 101, 111, 117, 121–123, 125–126, 136–137, 162, 164, 167, 173, **II.** 135–136, 204, 217–219, 231, 310, 327, 341, 352 skk., 377, 387, 389, 408, 417, 738, 741, 774
Konok Péter **I.** 87, **II.** 288
 Konrád György **I.** 448
Konsztantyinov, V. F. **I.** 198
 Kopácsi Sándor **II.** 16, 32, 93
Kornai János **I.** 19, 87
 Korom Mihály **I.** 352, 432
 Koshla, Jagan Nat (Jagannath) **II.** 26
 Kossa István **II.** 20
Koszigin, Alekszej Ny. **I.** 66, 71, 84–85, 106–107, 112, 122, 143, 147, 149, 155–156, 158–160, 162, 175, 230, 245–246, 253–254, 268, 270–271, **II.** 106, 115–116, 123, 127, 157, 165 skk., 203 skk., 232 skk., 285, 307, 326–327, 333, 340, 342 skk., 352 skk., 396, 407, 661, 738, 775
 Kovaljov, Szergej **I.** 97
 Kovács Béla **II.** 15
 Kovács István **II.** 16
 Kovács László **I.** 528

- Kovácsy Tibor **II.** 644
 Kozak, Heinz **II.** 442
 Kozakov, Mihail **I.** 82
 Kozák Gyula **II.** 655
 Kozlov, Frol **I.** 49, 58, **II.** 40
 Kozma Ferenc **I.** 90, 112, 151, 162, 177, 242, 275, 468, **II.** 250, 563
 Kótai Géza **I.** 495, 502, 524, **II.** 543, 589, 687, 693, 717
 König, Franz bíboros **II.** 96, 765
 Köpeczi Béla **I.** 466
 Köpeczi Bócz Edit **II.** 455
 Köves András **I.** 275, 279, 421
 Kőszeg Ferenc **II.** 721
 Kóvágó László **I.** 187
 Krajčir, František **II.** 295
 Kramer, Mark **I.** 217, 338, 491
 Krasucki, Henri **II.** 758
 Kraushaar, Wolfgang **II.** 521
 Krausz Tamás **I.** 38, 165, **II.** 278, 679, 698, 716, 722
 Kreisky, Bruno **I.** 68, 163–164, 190, 214, 217, 250, 312, 339, 465, **II.** 15 skk., 129, 451, 490, 525, 736, 743, 748, 751, 756, 775
 Krejčí, Josef **II.** 295
 Krivda, Fjodor P. **II.** 747
 Krjucskov, Vlagyimir **I.** 424, 532
 Kroó György **II.** 45
 Kubadinszki, Pencso **II.** 307
 Kučera, Bohuslav **II.** 295
 Kudrna, Josef **II.** 295
 Kulik, B. T. **I.** 48
 Kulikov, Viktor G. **I.** 260, 388, 517–518, **II.** 723, 749, 752–753, 758–759, 762–764, 767
 Kun Miklós **II.** 650
 Kůrka, Karel **II.** 352 skk.,
 Kuznyecov, Vaszilij V. **II.** 762

 Labbé, Marie-Hélène **I.** 311
 Lahr, Rolf **II.** 737
 Lama, Luciano **II.** 760
 Lamberz, Werner **II.** 747
 Lamfalussy, Alexandre **I.** 346–347
 Lancranjan, Ion **I.** 357
 Lantos, Tom **I.** 511
 La Rocque, Gene **I.** 368
 Larosière, Jacques de **I.** 449, 463
 Latta, Delbert Leroy **II.** 551
 Laurent, Paul **II.** 518

 Lavelle, R. G. **I.** 347
 László Andor **I.** 177
 Lázár György **I.** 160, 170, 177, 180, 204, 229, 241, 244, 246, 254, 270–271, 278, 283, 288, 295, 307, 320, 322–323, 329, 331, 355, 359, 391, 394, 396–399, 409, 432, 436–438, 441, 453–454, 495, 499, 515, **II.** 420–421, 438–441, 455, 477, 571, 574, 578, 587, 612, 615, 617–618, 621, 753, 756–759, 762, 775
 Lebow, Richard Ned **I.** 406
 Lê Duẩn **I.** 72, 74, **II.** 194, 210, 541, 747
 Leffler, Melwyn P. **I.** 291
 Legault, Albert **II.** 527
 Lehmann, Hans Georg **II.** 470
 Lengyel László **I.** 515
 Lenin, Vlagyimir Iljics **I.** 30, 118, 121, 233, 386, 446, 474, 481, **II.** 146, 153, 154, 258, 296, 361, 383, 405, 418, 664, 665, 668
 Leone, Giovanni **I.** 206, **II.** 445 skk., 775
 Leroy, Roland **II.** 744
 Leszczko, Mihail A. **I.** 82–83, 90, 99, 101, 142, **II.** 165 skk., 746, 748
 Lê Thanh Hải **II.** 210, 740, 743, 751
 Leutweiler, Fritz **I.** 347
 Lewalter, Karl Walter **II.** 498
 Lewandowski, Janusz **II.** 307
 Léka Gyula **II.** 110
 Lékai László bíboros **II.** 449, 455, 555, 621, 630, 775
 Lénárt, Jozef **II.** 295
 Lèvesque, Jacques **I.** 491
 Liberman, Jevszej **II.** 206
 Ligacsov, Jegor K. **I.** 504, 508–509, 517, **II.** 691, 694 skk., 766, 776
 Lilov, Alekszandr **I.** 219
 Litván György **I.** 16, **II.** 689
 Ljubičić, Nikola **II.** 748
 Ljubimov, Jurij **I.** 83
 Lomako, P. F. **II.** 165 skk., 190 skk.
 Lomax, Bill **II.** 25
 Lomský, Bohumir **II.** 295
 Longo, Luigi **II.** 195, 347, 736
 Loo, Charles-Émile **II.** 435, 436
 Loppert Csaba **II.** 434
 Losonczi Pál **I.** 374, 402, 432, **II.** 397, 409, 445, 479, 622, 630, 749, 754, 776
 Losonczy Géza **I.** 22, **II.** 93
 Loth, Wilfried **I.** 103, 131
 Lown, Bernard **II.** 761

- Lóránt Károly **II.** 615
 Lubbers, Ruud (Rudolphus F. M.) **II.** 633
 Lukács György **I.** 441, **II.** 244
 Łukasiewicz, Jerzy **I.** 306, **II.** 748
 Lumumba, Patrice **II.** 155
 Luns, Joseph M. H. A. **II.** 566, 738
 Lüthi, Lorenz M. **II.** 261
- MacGuigan, Mark **II.** 283
 Machatka, Osvald **II.** 283, 318
 Madarasi Attila **I.** 270
 Madarász Mihály **II.** 698
 Maginot, André **II.** 545
 Magyar István **II.** 584
 Maihofer, Werner **II.** 469
 Malenkov, Georgij M. **I.** 21, **II.** 18, 19 skk., 118, 776
 Maléter Pál **II.** 16, 93
 Malin, Vlagyimir Ny. **II.** 10, 13, 18, 19, 21
 Malinovszkij, Rogyion J. **II.** 124, 125, 736
 Mănescu, Corneliu **II.** 79, 80, 132 skk.
 Manley, Michael **II.** 750
 Mansfield, Michael J. **II.** 211
 Mao Ce-tung **I.** 15–16, 48, 275, **II.** 26, 100, 124, 136, 137, 212, 225–227, 261, 404, 494, 514, 553, 567
 Marchais, Georges **I.** 62, 197, 221, 257, 439, **II.** 510 skk., 641, 646, 750, 754, 776
 Marcsuk, Jevhen Kirilovics **II.** 757
 Margit, II. dán királynő **II.** 766
 Marián István **II.** 161
 Marjai József **I.** 137, 266, 277, 344, 348, 355, 385, 393, 395, 408, 419, 431, 453, 465, 497, 520, 522, 524, 528–529, 531, **II.** 389 skk., 587, 589, 621, 630
 Marko, Jan **II.** 741
 Marko, Miloš **II.** 344, 345
 Marković, Ante **II.** 761
 Marosán György **II.** 20, 22 skk., 40 skk., 56 skk., 732, 776
 Maróthy László **I.** 385, 441, 502
 Martens, Wilfried **II.** 633, 762
 Martin Ferenc **I.** 137
 Marx, Franz **II.** 494
 Marx, Karl **I.** 32
 Masaryk, Jan **II.** 295
 Masaryk, Tomáš G. **II.** 287
 Masayoshi Ōhira **II.** 531
 Maserov, Pjotr M. **II.** 746
 Mastny, Vojtech **I.** 103
- Matolcsy György **I.** 515
 Maurer, Ion Gheorghe **II.** 80–81, 352 skk., 730, 744
 Mauroy, Pierre **I.** 395, **II.** 432, 546, 612 skk., 642, 759, 776
 Mausbach, Wilfried **I.** 362
 Mayall, James **II.** 392
 Mátyik Pál **II.** 40
 Márkus György **I.** 96
 Márton András **II.** 16
 Máté István **II.** 722
 Máté Sándor **II.** 144
 McAdams, A. James **I.** 340
 McLennan, George **II.** 762
 McNamara, Robert **II.** 528
 Meccséri János **II.** 16
 Medvegyev, Roy **I.** 366, 406, **II.** 117–118, 166, 215
 Medvegyev, Vagyim A. **I.** 479, **II.** 676 skk., 776
 Medgyessy Péter **I.** 497
 Meier, Martin **II.** 109
 Meisel Sándor **I.** 305
 Melega Tibor **I.** 395, **II.** 630
 Melo Antunes, Ernesto Augusto de **II.** 747, 755
 Mendès France, Pierre **II.** 528
 Mengistu, Hailé Mmariam **II.** 751
 Menon, Krishna **II.** 24
 Menon, Kumar P. S. **II.** 26, 30
 Menzel, Jiří **II.** 279
 Mermaz, Louis **II.** 641
 Messner, Zbigniew **II.** 764
 Mesterházi Lajos **II.** 46
 Meyer-Landraud, Andreas **II.** 630
 Mezei Bálint **II.** 347
 Méhes Lajos **II.** 589
 Mies, Herbert **II.** 467, 485, 589, 604, 752, 754
 Mihajlov, N. A. **II.** 733
 Mihályi Péter **I.** 176
 Miklós Imre **I.** 438–439, **II.** 450, 455, 705
 Mikojan, Anasztasz **I.** 40, **II.** 13 skk., 19 skk., 116, 125, 165–166, 177, 193, 214, 731, 776
 Mikulić, Branko **I.** 531, **II.** 767
 Mikunisz, Samuel **II.** 737
 Milliard, Guy **I.** 97
 Miłosz, Czesław **I.** 399
 Mindszenty József **I.** 58–59, 69, 124–125, **II.** 15, 93, 96, 265, 398, 448, 456, 494

- Mingst, Karen **II.** 447
 Minić, Miloš **II.** 95 skk., 748
 Minish, Joseph **II.** 555
 Mintoff, Dom **II.** 757
 Mischink, Wolfgang **II.** 763
 Miskolczi Bodnár Péter **II.** 476
 Miszlivetz Ferenc **II.** 524
 Mitchell, R. Judson **I.** 97, 119
 Mitrovits Miklós **I.** 44, 60, 119, 142, 303, 305–307, 310, 318, 338, 349, 352, 403, 405, 435, 524, **II.** 217, 278, 313, 355, 579, 580, 591, 663, 698, 716
 Mittag, Günter **II.** 374 skk.
 Mitterrand, François **I.** 197, 200, 257–258, 349, 355, 360–361, 439, 482, **II.** 429 skk., 512–513, 514 skk., 583, 596, 612–613, 616–621, 633, 634 skk., 641 skk., 682, 757, 775, 777
 Mladenov, Petar **II.** 745, 754, 764
 Mlynář, Zdeněk **I.** 94, 95, **II.** 310, 313
 Mobutu, Joseph **II.** 155
 Mock, Alois **II.** 767
 Mogyorós Sándor **II.** 80
 Mojszov, Lazar **I.** 325, **II.** 584, 755
 Molnár Endre **I.** 176
 Molnár Erik **I.** 30
 Molocskov, F. F. **II.** 40 skk.
 Molotov, Vjacseszlav M. **II.** 13, 118
 Mong Attila **I.** 528
 Montano, Jesus **II.** 761
 Morgenthau, Hans J. **I.** 14
 Moro, Aldo **II.** 439, 445, 745
 Morray, Joseph P. **II.** 642
 Moszczeński, Janusz **II.** 51–52, 55
 Mórocz Lajos **II.** 723
 Möller, Hans **II.** 498
 Mugabe, Robert **II.** 693, 759
 Muhammad Abdullah kasmíri sejk **II.** 25
 Muhri, Franz **II.** 736–739, 748, 750, 755, 758, 764
 Muldoon, Robert **II.** 759
 Muszatov, Valerij **I.** 324, 332, 411, **II.** 675
 Muszavi, Mir Hoszein **II.** 765
 Muth, Ingrid **II.** 360
 Muțiu, Caius **II.** 36
 Mückenberger, Erich **II.** 760
 Münnich Ferenc **I.** 18, 40, 46, 51, **II.** 13 skk., 19 skk., 22 skk., 40 skk., 56 skk., 731, 733, 777
 Mzsavandze, Vaszilij P. **II.** 735
 Nadzsibullah, Mohamed **II.** 683, 693
 Nagy Ferenc **II.** 15
 Nagy Gáspár **II.** 72
 Nagy György **II.** 108
 Nagy Imre **I.** 11–13, 17, 20, 22, 26, 41, 43, 45, 93, **II.** 13–15, 18–20, 23, 25–27, 30–32, 36, 55, 66, 91, 93, 121, 280, 283, 330, 650, 653, 731, 774
 Nagy János **I.** 252, **II.** 487, 498, 572, 614, 630, 648
 Nagy Jenő **II.** 689
 Nagy Lajos **II.** 603
 Namiotkiewicz, Walery **II.** 307
 Nanavati, Kawas Manekshaw **II.** 30
 Nasilowski, Mieczysław **I.** 358
 Naszkowski, Marian **II.** 171, 184
 Nasszer Mohamed, Ali **II.** 750
 Nasszer, Gamal Abdel **II.** 100, 264, 347, 404
 Natta, Alessandro **II.** 689, 765
 Naumenko, Valerij **II.** 747
 Naumov, V. P. **II.** 117
 Navari, Cornelia **II.** 392
 Nehru, Braj Kumar **II.** 734
 Nehru, Dzsaváharlál **II.** 23–25, 27, 31, 412, 413, 772, 777
 Neier, Aryeh **II.** 140
 Nemes Dezső **I.** 58, 121, 185, 219, 234, 287, 328, **II.** 80, 114, 126–127, 341, 408
 Nemes János **II.** 485
 Nemeslaki Tivadar **I.** 210
 Neruda, Pablo **II.** 736
 Nesztorowicz, Tadeusz **II.** 48
 Neuman, Alois **II.** 295
 Ne Vin **II.** 743
 Németh Gyula **II.** 51
 Németh István **I.** 328, 339, 481, **II.** 378–379, 410, 423, 434, 470, 483, 502, 526
 Németh Károly **I.** 193–194, 209, 220, 270, 274, 282, 331, 386, 432, 495, **II.** 39, 341, 417, 499, 508, 603, 694, 699, 700, 702, 777
 Németh László **II.** 66
 Németh Miklós **I.** 497, 515, 523, 535
 Némethné Vágyi Karola **I.** 59, **II.** 23
 Némety Béla **II.** 80, 268
 Ngo Dinh Diem **II.** 158
 Nguyễn Huu Tho **II.** 744
 Nguyễn Thị Bihn **II.** 742
 Niculescu-Mizil, Paul **I.** 118, 123, 188, **II.** 39
 Niederhauser Emil **I.** 38
 Nilsson, Harald Torsten Leonard **II.** 737

- Nimeiry, Ga'afar M. **II.** 741
 Nixon, Richard **I.** 108, 142, 144, 146, 170–171, 360, **II.** 162, 346, 363, 393–394, 404, 412–413, 426, 469, 552, 770
 Nkomo, Joshua **II.** 693
 Nkrumah, Kwame **II.** 734
 Notz, Anton **II.** 595
 Novák Csaba Zoltán **I.** 66, 91, **II.** 139, 459
 Nove, Alec **I.** 39, **II.** 418
Novotný, Antonín I. 47, 87, 89, **II.** 86–87, 117, 167, 193, 198, 209, 230, 274, 276, 289, 294–295, 300, 335, 656, 732–733, 735, 738, 777
 Nógrádi Sándor **I.** 71
 Nujoma, Sam (Samuel Daniel Shafiishuna) **II.** 768
 Nyerere, Julius **II.** 528
 Nyers Rezső **I.** 81, 85, 90, 100, 109, 121, 133, 136–137, 142, 160–162, 168, 178, 185, 193–194, 209, 281, 314, 318–319, 328, 350, 352–354, 373, 376, 383, 475–476, 478, 516–517, **II.** 204, 231, 341, 344, 387, 408, 417
 Nyikonorov, Viktor **II.** 691, 769
O'Neill, Thomas Philip I. 274–275, **II.** 547 skk., 752, 777
 O'Riordan, Michael **II.** 754
 Obrazcov, Szergej **II.** 45, 46
Ochab, Edward II. 56 skk., 777
 Olesen, Kjeld **II.** 753
 Olszowski, Stefan **I.** 119, **II.** 471, 489, 746, 758
 Orbán László **II.** 145
 Orbán Sándor **II.** 551
 Orehov, A. M. **I.** 32
 Oren, Michael B. **II.** 264
 Ortega, Daniel J. Saavedra **II.** 761, 763
 Orwell, George **I.** 236
 Ott, Harry **II.** 374
 Óvári Miklós **I.** 91, 181, 219, 234, 258, 287, 306, 320, 329, 333, 351, 357, 374, 408, 441, 502, **II.** 519–520, 589, 717, 724
 Őrsi István **II.** 702
 Pach Zsigmond Pál **I.** 186, 501
 Paczkowski, Andrzej **I.** 12, 23, 338, **II.** 300, 307, 580
 Pacsek József **I.** 518
 Pahr, Willibald **II.** 750
 Pajetta, Giancarlo **II.** 735
 Pak Szong Csol **II.** 397, 743
 Palach, Jan **II.** 346, 349
 Palme, Olof **I.** 343, 458, 484, **II.** 528, 763
 Palmer, Mark **I.** 380, 396, 487–488, **II.** 690
 Pană, Gheorghe **II.** 352 skk.
 Pankovits József **I.** 197, 206, **II.** 500
 Papandreu, Andreasz **II.** 530, 753, 759
 Pataky Iván **I.** 93–94
 Patolicsev **I.** 180
 Pautsch, Ilse Dorothea **II.** 498
 Pavel, Josef **II.** 285
 Pavlov, Vlagyimir J. **I.** 132, 143, 149, 210, 277, 286, 326, 527, **II.** 389 skk., 537, 741
Pál, VI. (Giovanni Battista Enrico Antonio Maria Montini) pápa **I.** 215, **II.** 93, 286, 398, 448 skk., 455, 494, 749, 775, 777
 Párdi Imre **I.** 106–107, 148, 154, 329, **II.** 364, 387
 Pásztor Antal **II.** 485
 Pedersen, Richard F. **II.** 744
 Pelikán, Jiří **II.** 271
 Peresz, Simon **I.** 512, **II.** 704
 Perjési László **II.** 389
 Pertár, Ludovit **I.** 374
 Pető Iván **II.** 406
 Petrán János **I.** 235
 Petritsch, Wolfgang **I.** 250
 Petrovics Emil **I.** 296
 Pécsi Kálmán **I.** 26, 106
 Pérez de Cuéllar, Javier **II.** 760
 Pérez Jiménez, Marcos **II.** 41, 141
 Péter György **I.** 25
 Péter János **I.** 60, 68, 72, 75, 79, 111, 151–152, **II.** 94, 131, 171, 174–175, 184, 387, 455, 737–738, 741–742
 Péterfalvy Pál **I.** 522, 529
 Phạm Văn Đồng **II.** 195, 744
 Phomvihane, Kaysona **II.** 748
 Pietrzak, Tadeusz **II.** 750
 Pihoja, F. G. **I.** 94, **II.** 166, 537
 Pinochet, Augusto **II.** 501
 Pintér István **II.** 584
 Pique, René **II.** 762
Pittermann, Bruno II. 128 skk., 183, 778
 Pittman, Avril **I.** 253, **II.** 582
 Plissonier, Gaston **II.** 748, 756
 Plotke, David **II.** 515
Podgornij, Nyikolaj V. I. 67, **II.** 116, 123, 165, 173, 196, 202–203, 210, 214, 247, 307,

- 326–327, 340, 342, 352 skk., 396–397, 415, 736, 742, 778
 Poggi, Luigi érsek **I.** 439, **II.** 450, 455
 Poher, Alain **II.** 641
 Pol Pot **II.** 567, 569
Polinov, M. F. **II.** 682
 Poljanszkij, Dmitrij Sz. **II.** 342
 Ponomarjov, Borisz **I.** 166, 195, 201, 233, 282, 290–291, 296, 300, 337, 344, **II.** 116, 352 skk., 692, 693, 738
Ponsz, Sz. **II.** 54
 Pontillon, Robert **II.** 432–433
 Popescu, Dumitru **II.** 746
Popély Árpád **I.** 443
 Poszpjelov, Petr **II.** 19
 Pozsgay Imre **I.** 306, 320, 446
Pók Attila **I.** 285, 368, 378, **II.** 592
 Pöhl, Karl Otto **I.** 349, **II.** 595
 Prantner József **II.** 96
 Pressler, Larry **I.** 485
Prinz, Eugen **II.** 394
Pritz Pál **I.** 27, 69, **II.** 448
Prozumenscsikov, M. Ju. **II.** 117
Puja Frigyes **I.** 73, 142, 167, 171, 185, 191, 213, 226, 238, 246, 277, 285, 288, 295, 297–298, 318, 342, 377, **II.** 96, 174, 477, 478, 571–572, 603, 615, 627, 753, 778
 Pullai Árpád **II.** 204, 208
 Puskin **I.** 106
 Púčik, Jozef **II.** 346
- Radványi János **I.** 71
Rae, Nicol C. **II.** 481
 Rahman, Mohamed Ataur **II.** 26
Rainer M. János **I.** 11–13, 16, 23, 35, 42, 310, 336, 456, 517, 532, **II.** 18–19, 21, 40, 44, 48, 659, 662, 675, 677, 687, 689
 Rajk László **II.** 17, 650, 653
 Rajk László, ifj. **II.** 655
 Rajnai Sándor **I.** 72, 333, 393, 402–403, 436
 Rakowski, Mieczysław **I.** 324
 Ralite, Jack **II.** 642
Ranković, Aleksandar **II.** 53, 195 skk., 735, 778
 Rao, Narasimha **II.** 759
 Rapacki, Adam **I.** 72, **II.** 171, 175
 Ratzinger, Joseph Aloisius **I.** 438
 Rau, Johannes **II.** 757
 Rauchfuß, Wolfgang **II.** 574
Rácz Árpád **I.** 42
- Rácz Sándor **II.** 25
 Rákosi Mátyás **I.** 20, 26, 40–41, 64, 455, **II.** 19–20, 28, 108, 115, 122–123, 214, 330, 650–654
Ránki György **I.** 33
 Reagan, Ronald **I.** 294, 311, 319, 341, 348, 352–353, 363, 367–368, 370, 377, 380, 397–399, 404–406, 408, 410, 421–423, 434–435, 449–450, 459, 464, 469, 480, 485–488, 524, 533, **II.** 439, 593–594, 597, 602, 607, 609, 616, 618, 622, 624–625, 627, 632–633, 637–638, 644, 671, 681, 683, 686, 689, 696, 723, 763, 767
 Regan, Donald T. **I.** 347
Reitinger, Heinrich **II.** 481
 Renovica, Milanko **II.** 765
Rettel, Klaus **II.** 481
 Reza Pahlavi, Mohammad iráni sah **II.** 737, 750
Rényi Péter **I.** 235, 249, 263, 304, 343, **II.** 584, 600, 648
 Rév Lajos **I.** 329
 Révai József **I.** 25
 Riad, Mahmood **II.** 739, 742
 Ribicoff, Abraham **I.** 258–259
 Richardson, Lord Gordon **I.** 347, **II.** 623, 624
 Richter, Szvjatoszlav **II.** 45
 Rigout, Marcel **II.** 642
Ripp Zoltán **I.** 14–15, 22, 44, 515, 526, **II.** 14, 23, 33, 104, 713, 721
Rizskov, Nyikolaj Ivanovics **I.** 454, 499, 517, 531–532, **II.** 691–692, 718 skk., 759, 767, 778
Robinson, Thomas W. **II.** 354
 Roca, Blas **II.** 752, 756
 Rochet, 'Waldeck' Émile **II.** 732
 Rocsionov, N. N. **II.** 389
 Rodriguez, Carlos Rafael **II.** 389
 Rogers, William **I.** 58, 142, 147
 Romanov, Grigorij **I.** 331, 451
Romsics Ignác **I.** 31, 34, 187
Ronay, Gabrielle **I.** 124
 Roşianu, Mihail **II.** 79–80
 Roska István **II.** 465
 Roth, Wolfgang **II.** 519–520
 Rónai Sándor **II.** 19–20, 22
 Ruff Mihály **I.** 57, **II.** 182
 Ruhfus, Jürgen **II.** 498
 Rusev, Dragan **II.** 35
 Rusk, David Dean **I.** 71, **II.** 168, 195

- Rusakov, Konsztantyin V. **I.** 84, 233–234, 267, 169, 187, 300, 320–321, 330–331, 337, **II.** 389
 Rychłowski, Bogumił **II.** 307
- Sadli, A. Bendzsedid **II.** 761
 Saillant, Louis **II.** 733
 Salajev, Sztjepan **II.** 758
 Salgo, Nicolas M. **I.** 486, **II.** 689, 760, 767
Saltoun-Ebin, Jason **II.** 598, 625
 Samaranch, Juan Antonio **II.** 761
 Samora, M. Machel **II.** 750
Sampson, Charles S. **II.** 138
 Sanchez, Carlos Olivarez **II.** 137, 164
 Saragat, Giuseppe **II.** 505
 Saranskij, Natan **I.** 247
 Sarlós István **I.** 437, **II.** 417
 Savary, Alain **II.** 621
 Ságvári Ágnes **I.** 28, 55
 Sámír, Jichák **I.** 536
 Sásztri, Lál Bahádur **II.** 169, 211
 Scheel, Walter **I.** 131, **II.** 354, 427, 467, 478, 744
 Schlecht, Otto **II.** 476, 563, 573
 Schleyer, Hanns Martin **II.** 521
 Schlüter, Poul **II.** 766
Schmidt, Helmut **I.** 190, 210, 216–218, 276–277, 287–288, 290–291, 309, 328, 340, 349–350, 401–402, 434, 483, **II.** 422, 428, 467 skk., 488 skk., 760, 767, 772, 777
Schmidt-Schweizer, Andreas **II.** 481
Schöllgen, Gregor **II.** 470
Schreiber, Thomas **I.** 356
 Schulzberg, Arthur **II.** 785
 Schumann, Maurice **II.** 397, 398
 Scserbijszkij, Vlagyimir **I.** 443
Sebes István **II.** 35, 39, 40, 56, 128, 778
 Seleszt, Pjotr **II.** 40, 307
 Seljepin, Alekszandr N. **II.** 734
Selvage, Douglas **I.** 36
Sent, Angela **I.** 311
 Sepilov, Dmitrij **II.** 19, 118
 Sevardnadze, Eduard **II.** 671, 704, 756, 766
Sevcsenko, Arkagyij **I.** 49
Sevcsuk, I. N. **II.** 117
 Sékou Touré, Ahmad **II.** 736
Shahmuratian, Samvel **II.** 710
 Shehu Shagari, Alijahu **II.** 755
 Shultz, George P. **I.** 465, 511, **II.** 638, 764
- Sík Endre** **I.** 47, **II.** 56 skk., 147, 243, 778
 Šik, Ota **I.** 66, **II.** 275, 288, 289, 295, 349
 Šiljegović, Boško **II.** 95
 Šimon, Bohumil **II.** 345
Simon István **I.** 221
 Simonet, Henri **II.** 752
 Šimůnek, Otakar **II.** 87, 295
 Sindermann, Horst **II.** 744, 749
 Singer, Israel **II.** 705
 Sinnowatz, Fred **II.** 760
Sipos Balázs **I.** 69
Sipos Levente **II.** 23, 28
Sipos Péter **I.** 24, 34
 Sipos Zsigmond **II.** 22
 Široky, Viliam **II.** 231, 731
 Siwicki, Florian **I.** 337
Skrzypek, Andrzej **I.** 142, **II.** 209, 213
 Slánský, Rudolf **II.** 295
Smetana, Vít **I.** 217
 Smrkovský, Josef **II.** 296, 326, 345
 Soares, Mário **II.** 530
Sodaro, Michael J. **II.** 221
 Solohov, Mihail **II.** 119, 120, 252
 Solt Ottilia **II.** 721
 Somogyi Imre **I.** 320
 Somogyi Miklós **II.** 40
 Sonnenfeldt, Helmut **I.** 205
Soós Katalin **I.** 18
Soós Viktor Attila **I.** 216, **II.** 450
 Sorsa, T. Kalevi **II.** 745, 762
 Soutou, Georges-Henri **I.** 103, 131
Sólyom József **II.** 584
 Sós Vilmos **I.** 96
 Spaak, Paul-Henri **II.** 200
 Špaček, Josef **II.** 345
 Stambolić, Petar **I.** 374–375, **II.** 758
 Stanca, Teodor **II.** 36
Standeisky Éva **I.** 24
 Štefaňák, Michal **II.** 712, 717
Stemler Gyula **I.** 23
 Stern, Ernest **I.** 486
Stern, Jamie Gross **I.** 406
 Stewart, James **II.** 766
 Stirn, Olivier **I.** 256, **II.** 751
 Stobbe, Dietrich **II.** 490
 Stoel, Max van der **I.** 195, **II.** 747–748
 Stoian, Ion **I.** 501, 504
 Stone, Norman **II.** 129
Stoph, Willi **I.** 531, **II.** 193, 307, 352 skk., 374 skk., 706 skk., 738, 761, 767, 778

- Strauss, Franz Josef I.** 276, 350, 485, 522,
II. 288, 486, 561–563, 590, 596–597, 602,
 604–605, 753, 765, 779
 Stray, Sven **II.** 757
 Stroilov, Pavel **II.** 55
 Strong, Robert A. **II.** 473
Štrougal, Lubomír I. 156, 444, **II.** 295,
 326–327, 344–345, 741, 747, 755, 760, 766,
 779
 Suharto, Haji Muhhamad **II.** 204, 763
 Sukarno, Ahmed **II.** 204
 Sulzberger, Cyrus Leo **I.** 95
 Surányi György **I.** 489
 Suri, Jeremi **I.** 104
Süle Andrea, R. II. 603
 Sütő András **I.** 444
 Švestka, Oldřich **II.** 316, 749
 Sviták, Ivan **II.** 288
 Svoboda, Ludvík **I.** 169, **II.** 326–327, 344–345,
 742
- Szabó Benjamin **II.** 585
 Szabó István **I.** 329
 Szabó István, B. **II.** 15
 Szabó József **I.** 352
 Szabó Kálmán **I.** 242
 Szabó L. István **II.** 638
 Szabó László **II.** 584
 Szabó Miklós **I.** 335
 Szaburov, Makszim **II.** 13, 19
 Szadat, Anvar **II.** 363, 396, 404, 463, 505,
 552, 569
 Szaharov, Andrej D. **I.** 195, **II.** 491, 527
 Szakács Sándor **II.** 406
 Szalai Béla **II.** 563–564, 573–574
 Szalai Erzsébet **I.** 417
 Szamuel László **I.** 121, 426
 Szanyi Miklós **II.** 618
 Szarka Károly **II.** 603
 Szarka László **I.** 19
 Szántó Jenő **II.** 584
 Szántó Zoltán **I.** 22
 Szebeni Géza, M. **II.** 355, 421, 557, 612, 645
 Szekér Gyula **I.** 235, 243
 Szemecsasztnij, Vlagyimir J. **II.** 732
 Szentes Tamás **II.** 474
 Szentesi György **II.** 594
 Szepes István **I.** 357
 Szereda, Vjacseszlav **I.** 12, **II.** 18, 19, 21, 122
 Szigacsov, Ju. V. **II.** 117
- Szikszy Béla **I.** 243, 328, 455
 Szilágyi Béla **II.** 128, 131
 Szilágyi Dezső **II.** 56
 Szilcsenko, Nyikolaj **I.** 388
 Szipka József **I.** 72, **II.** 114–115, 127, 165,
 202–203
Szirmai István I. 53, 62, 67, 70, **II.** 40, 96,
 341, 779
 Szita János **I.** 182, 235
 Szobolevszki Sándor **I.** 40
 Szokai Imre **I.** 505
 Szokolay Katalin **I.** 119
 Szokolov, Szergej **II.** 766
 Szolomencev, Mihail **II.** 252
 Szolzenyicin, Alekszandr I. **I.** 164, 174,
II. 252
 Sztanisev, Dimitar **II.** 755, 760
 Sztankó Pál **II.** 279
 Sztálin, Joszif Visszarionovics **I.** 115, 175
 Sztikalin, Alekszandr **II.** 18, 21, 122, 125
- Sztukalin, Borisz I. **I.** 505, 521, **II.** 649, 763
 Szufanuvong Xieng Khouangba laoszi herceg
II. 764
Szuszlóv, Mihail A. I. 21, 40, 64, 122, 175,
 247, 282, 351, **II.** 13 skk., 19 skk., 116,
 118, 215, 255, 263, 279, 352 skk., 731, 779
 Szuvanna Phuma **II.** 734
 Szüts Pál **I.** 501, 530
 Szűrös Mátyás **I.** 253, 351, 353, 389, 404,
 407, 409–410, 413–414, 430, 435, 442,
 444, 474, 478, 484, 501, 505, 511, 516,
 523, 530
 Szvák Gyula **I.** 38
- Tabajdi Csaba **I.** 505
 Tagliazucchi, G. **II.** 739
 Takács Róbert **I.** 433
 Takeo Miki **II.** 738
 Talizin, Nyikolaj **I.** 393, **II.** 587, 755
 Tamás Gáspár Miklós **II.** 655
 Tamási Áron **I.** 61
 Tambo, Olivier **II.** 766
 Tarling, Nicholas **II.** 155
 Tarrósy István **II.** 413
 Taubman, William **I.** 12, 39, 50, 59, **II.** 156
 Taylor, Harry **I.** 347
 Tólas Barna **I.** 48, **II.** 570
 Tólas Péter **II.** 584
 Tellalov, Konsztantin **II.** 352 skk.

- Teng Hsziao-ping **I.** 196, 275, 512–513, **II.** 570
 Tepavac, Mirko **II.** 95 skk., 395
 Thadden, Adolf von **II.** 522
Thant, U (Maha Thray Sithu U Thant) **I.** 59, **II.** 89 skk., 735, 779
Thatcher, Margaret H. I. 294, 405, 409, 411, 421, 423–424, 450, 464, **II.** 569, 616, 622, 634, 637, 682, 686, 760, 779
Thomas, Ian Q. R. I. 246
 Thorez, Maurice **II.** 734
 Thürmer Gyula **II.** 702
Tiersky, Ronald II. 643
 Tildy Zoltán **II.** 15, 16, 93
Tilkovszky Lóránt I. 91, 187
 Timár Mátyás **I.** 83, 194, 242–243, 270, 329, 497, **II.** 387, 477, 586, 624
 Tinbergen, Jan **II.** 473
 Tindemans, Leo **II.** 760
 Tisch, Harry **II.** 755
Tischler János I. 45, 306–307, 338, **II.** 23, 329, 580, 591
Tismăneanu, Vladimir II. 37
Tita, James M. I. 274
 Tito, Josip Broz **I.** 15–16, 40, 44, 79, 163, 169, 225, **II.** 18, 28, 95 skk., 129, 167, 197, 264, 287, 305, 390, 395–396, 490, 549, 584, 634, 732, 734–737, 745, 779
Todorov, Varban I. 153
 Todorov Georgiev, Sztanko **II.** 352 skk., 742, 747, 752
 Todorović, Matko **II.** 734
 Togliatti, Palmiro **I.** 41
 Tolkunov, L. N. **II.** 165, 202
Tollas Gábor II. 423–424
Tomilina, Natalja G. II. 116, 270
Tomka Béla I. 114
Torda Csaba I. 350, **II.** 590
Tóth Béla, C. II. 522
 Tóth Dezső **II.** 429
 Tömpe István **I.** 329
 Török István **II.** 476
Traube, Klaus II. 469
 Trigona, Alex **II.** 758
 Trojanovszkij, Oleg **I.** 50
Tschubarjan, Alexander II. 270
Tütő László I. 165
 Tyihonov, Nyikolaj Sz. **I.** 331–332, 394, 436–438, **II.** 587, 756–757
 Tyitov, Vlagyimir **II.** 308
Udvarhelyi László I. 253
Ujváriné Antal Edit II. 476
Ulbricht, Walter I. 32, 47, 66, 88, 93–94, 103, 107, 109–111, 133, **II.** 114, 126, 167, 193, 209, 221–224, 285, 290, 301, 304–307, 332, 335, 343, 348, 350 skk., 734, 738, 779
 Unwin, Peter William **II.** 363, 622
 Urbany, René **II.** 757
Urbán Károly II. 244
 Usztyinov, Dmitrij F. **I.** 200, 337, 388, 430, **II.** 626, 750, 758
 Ürgüplü, Suad Hayri **II.** 196
Vaculik, Ludvík II. 279
Vajda Mihály I. 172
Vajda Péter I. 175, 368, **II.** 138
Valdez, Jonathan C. I. 197–198, 368, 468
Valki László II. 584
Valuch Tibor I. 114
 Van Csia-hsziang **II.** 22
 Van Den Broek, Hans **II.** 766
Van der Wee, Herman II. 422
 Van Elslande, Renaat A. J. **II.** 748
 Vance, Cyrus **I.** 220, 227–228, **II.** 472, 491, 539–540, 750
Varga Csaba Béla II. 591
Varga György, T. II. 651
Varga István I. 26
Varga István II. 465
Varga László II. 19
Varga Péter II. 720
Varga Zsuzsanna I. 59, 415, **II.** 237
Vass Henrik I. 29, 55, 208
 Väyrynen, Paavo Matti **II.** 758, 785
Vágó Péter II. 525
 Vályi Péter **I.** 129, 151, 159
Vámos Péter I. 362, 512, **II.** 23, 514, 553
 Várkonyi Péter **I.** 101, 371, 382, 396, 411, 444, 465, 482, 497, 499, 521, 524
Várnai Ferenc I. 168, 342, **II.** 346, 584
 Vásárhelyi Miklós **II.** 93
Veber, A. I. 479
 Vecchietti, Tullio **II.** 739
 Velajati, Ali Akbar **II.** 762
 Velcsev, Sztanko **II.** 307
 Veljko, Vlahović **II.** 95
 Verdet, Ilie **I.** 297, **II.** 749, 754
 Veres József **I.** 193, 329, 395, 497

- Veres Péter író **II.** 66
 Veress Péter **I.** 295, 329, **II.** 563, 573, 621
 Veselinov, Jovan **II.** 95 skk.
 Vetter, Heinz Oskar **II.** 468, 479, 482
 Vezér Zoltán **II.** 717
 Vég Béla **II.** 20
Vértés Imre **II.** 584
Vida István **I.** 22, **II.** 26, 32–33, 341
 Vidić, Dobrivoje **II.** 27, 731
 Vilner, Meir **II.** 741, 748, 764
 Vince csehszlovák követségi tanácsos **II.** 346
 Vlahović, Veljko **II.** 95, 104
 Võ Nguyên Giáp **II.** 749
Vohra, Ranbir **II.** 410
 Voicu, Ștefan **II.** 80
 Volcker, Paul **I.** 347
 Vorosilov, Kliment J. **I.** 26, **II.** 13 skk.,
 19 skk., 353
 Vranitzky, Franz **I.** 521, **II.** 766
 Vu Hszüe-csien **II.** 686, 764
- Wailles, Edward **II.** 30
 Waldeck Rochet *l.* Rochet, Waldeck Émile
 Walder, Andrea **II.** 129
 Waldheim, Kurt **I.** 276, **II.** 744, 752, 770
 Walker, Paul **II.** 761
Wallerstein, Immanuel **I.** 87
Watts, Larry L. **I.** 379
 Wehner, Herbert **II.** 751
 Weikert, Alfred **II.** 105
 Weinberger, Caspar **I.** 347
 Weizsäcker, Richard von **I.** 485, **II.** 765
 Well, Günther van **II.** 498, 571–572, 614
 Werblan, Andrzej **I.** 291
 Werner, Lasse (Lars) **II.** 746, 755, 765
 Werner, Paul **II.** 759
 Werner, Pierre **II.** 633
- Westad, Odd Arne* **I.** 291
Wettig, Gerhard **II.** 106
 Whitehead, John C. **I.** 341, 487, 522–523,
II. 767
 Wierna, Maria **II.** 56
 Willman, Adam **II.** 52, 56
 Willoch, Kåre I. **II.** 762
 Wilson, Harold **II.** 183
 Wilson, Janice **II.** 129
 Winston, Henry **II.** 744
 Winzer, Otto **II.** 352 skk., 737, 742
Wischniewski, Hans-Jürgen **I.** 309–310,
II. 397, 489, 498, 605, 754, 758, 780
Wittner, Lawrence S. **I.** 381
 Wojtaszek, Emil **I.** 306, **II.** 754
Wolff, Stefan **II.** 525
 Woog, Edgar **II.** 736
- Xuân Thuý **II.** 743
- Zadorov, Konsztantyin* **I.** 342
 Zaglagyin, Vagyim V. **I.** 300, 389, **II.** 759, 768
Zahorán Csaba **II.** 698, 716
 Zarges, Axel N. **I.** 481
 Zágor György **II.** 95
Zeidler Mikós **I.** 69
 Zilliacus, Konni **II.** 183
 Zimjanyin, Mihail **I.** 436, **II.** 691
Zinner Tibor **II.** 33
- Zsivkov, Todor** **I.** 54, 74, 88, 94, 110, 163,
 206, 260, 312, 325, 330, 341, 410, 429,
 461, 498–499, 513, **II.** 87–88, 114, 209,
 269 skk., 332, 352 skk., 396, 635, 732–
 733, 735, 742, 744, 746, 754, 759, 780
 Zsivkova Ljudmilla **II.** 754
 Zsukov, Georgij **I.** 115

Tartalommutató az I. kötethez

Előszó	9
1. Kiindulópontok és alapkérdések	11
Az alaphelyzet	11
Nehéz kezdet (1956/57)	17
Nemzeti érdek, nemzetépítési stratégia és külpolitika a kezdeti időszakban	26
Az értékelés szempontjai	34
2. Külpolitika a táboron belül (1957–1962)	36
A szovjet stratégia	36
Az elfogadtatásért	40
Arccal a jövő felé	46
3. A nyitás felé (1963–1966)	57
Magyarország és a Nyugat – a Szovjetunió és Románia	57
Az útkeresés	65
4. Gazdasági reform és külpolitika (1967–1968)	77
A külső feltételek megteremtéséért	77
1968: a kihívások éve	87
5. A reformpolitika védelmében (1969–1971)	99
Védekezés – támadás?	99
Egyedül	109
Az „emelkedő nemzet”	114
Prága, Zavidovo és Bukarest	129
6. A korlátozott szuverenitás időszaka (1972–1975)	140
Gazdasági igények – politikai engedmények fejében	140
Rövid kitérő: a nemzeti probléma egy másik oldala	152
	821

Gazdasági stratégia és a magyar–szovjet viszony	153
Az enyhülésért	163
Olaj és ortodoxia	171
7. „Jóléti társadalom”, „szocialista nemzet” és külpolitikai nyitás (1975–1977)	184
A nemzeti-nemzetiségi kérdés újraértelmezése	185
Helsinki	189
Az új stratégia körvonalai	192
Az enyhülés és az európai kommunista mozgalom	197
A nyitás mint kényszer	205
Változó külpolitikai gyakorlat	212
A szocialista nemzet és a külpolitika	222
Új külgazdasági stratégia	228
8. Nyílt vizeken (1978)	232
Fordulópont felé	232
A gazdaságpolitikai fordulat és a nyitás politikai feltételei	239
Kis külpolitikai anizksz 1978 nyaráról	248
Még egy kísérlet a szovjet támogatás megszerzésére	251
9. Veszélyben az enyhülés: a nagyhatalmi konfrontáció kiéleződése és a magyar álláspont (1979–1980)	256
Fegyverkezés és „békepolitika”	256
A magyar vezetés támaszt és kiutat keres	263
Rakéták árnyékában	272
Az afganisztáni beavatkozás következményei	283
10. Védekező alapállásban (1980–1981)	294
<i>„Ha Illyésre nézek, eszembe jut a nemzet”</i>	294
Külpolitika a kettős cél szolgálatában	298
A lengyel válság	303
Magyarország a lengyel válság idején	311
Csatlakozás a Nemzetközi Valutaalaphoz és a Világbankhoz	321
Patthelyzet 1981-ben	333
11. A hidat meg kell védeni (1982–1983)	341
A lengyel válság visszfényében	341
Diplomáciával a fizetőképesség megőrzéséért – 1982 tavasza	344
Kelet és Nyugat között	348
A nemzeti közmegegyezés értelme és korlátai	355
Menteni a menthetőt: Magyarország az enyhülésért	358
Antinacionalizmus és reform	370

12. Magyar válasz a katonai és világgazdasági kihívásra (1983)	377
Az egyensúlyért	377
A szocialista integráció látszata és valósága	382
A „kis hidegháború” közepén	394
13. A Kelet nyugati oldalán (1984–1985)	412
A módosított külpolitikai doktrína	412
A külügyek belső háttere	415
A belügyek külső háttere	421
Utolsó kísérlet a szocialista integráció elmélyítésére	426
A „senki földjén”	432
Szomszédság és magyarság a nyolcvanas évek közepének külpolitikájában	440
Se Reagan, se Romanov	447
Kádár és Gorbacsov	453
A nyugati kapcsolatok további felértékelődése	462
14. A válságkezelés külpolitikája (1986–1988)	467
Magyarország a nemzetközi politikában	467
Az elvesző egyensúly	471
A Nyugat és Magyarország: közelítések	480
Önállóan, de védtelenül	489
Az erdélyi magyarság: harcok nyílt sisakkal	499
15. Utóvédharc	507
A peresztrojka és a magyar külpolitikai mozgástér	507
Belső kényszersztől hajtott külpolitika – külső kényszersztől hajtott belpolitika	514
Visszavonulás	525
Epilógus	535

A kiadásért felel a Napvilág Kiadó ügyvezető igazgatója
Felelős szerkesztő: Gellériné Lázár Márta
Tipográfia, tördelés: Gábor Péter
A borítót Tanai Toguro Gyula tervezte
Nyomás, kötés: Séd Nyomda Kft., Szekszárd
Felelős vezető: Katona Szilvia ügyvezető igazgató
Megjelent 73,645 (A/5) ív terjedelemben